

ANASTASII GERMONII

EX CEVAE MARCHIONIBVS

I. C.

Olim Archidiaconi Taurinensis, hodie Archiepiscopi, & Comitis Tarantasiensis,

ET CAROLI EMMANVELIS

ALLOBROGVM DVCIS,

ITALIÆQ. SVBALPINÆ PRINCIPIS SERENISSIMI

Apud sacram Catholicam Maiestatem

LEGATI;

OPERA OMNIA

AB IPSO AVCTORE RECOGNITA,

atque opportunis additionibus aucta.

TOMVS POSTERIOR.

ROMAE; Sumptibus Hæredis Bartholomæi Zannetti. M.DC.XXIII.

SVPERIORVM PERMISSV.

Imprimatur, si videbitur Reuerendissimo Patri Magistro Sacri Palatij Apostolici.

P. Episcopus de Curte Vicesger.

VArios Tractatus Illustrissimi, & Reuerendissimi Domini Anastasij Germonij Archiepiscopi, & Comitis Tarantasiensis, quos ad me transmisit Reuerendissimus Pater Fr. Hyacinthus Petronius, Sacri Apostolici Palatij Magister, scilicet, *Paratitla in quinque libros Decretalium Gregorij Noni*, *Animaduersiones Iuris*, & *Pomeridianas sessiones*, legi, & diligenter consideraui: in quibus præter miram eruditionem, absolutissimos Iuris nodos, & legum ænigmata dissoluta reperi; quiq. cum nihil contineant, quod bonis moribus, aut religioni Christianæ aduersetur, in commune bonum publici iuris fieri posse autumo: quare hanc mea manu signatam dedi. Romæ kalendas Nouembris M. DC. XX.

Ita est. *Angelus Lucianus I. V. D. & in Gymnasio Romano horis pomeridianis in prima sede Iuris Pontificij professor.*

EGo Iulius Benignus, Sacræ Consistorialis Aulæ, & Pauperum Aduocatus, de mandato Reuerendissimi Patris Fratris Hiacynthi Petronij Sacri Palatij Apostolici Magistri, perlegi, atque recensui diligenter Librum hunc inscriptum, *Acta Tarantasiensis Ecclesiæ*, ab optimo, & amplissimo viro Domino Anastasio Germonio eiusdem Ecclesiæ Archiepiscopo, & Comite Tarantasiense, in diœcesana Synodo Musterij habita, edita; nihilque in eo reperi, quod bonis moribus, Religioni, aut Decretis sacri Concilij Tridentini aduersetur. ideoque in fidem hæc propria manu subscripsi. Romæ die xvj. Septembris M. DC. XX.

Iulius Benignus, qui supra, manu propria.

EX commissione Reuerendissimi Patris Fratris Hiacynthi Petronij, Sacri Apostolici Palatij Magistri, Ego Matthæus Tortus Papiensis Sacræ Theologiæ Doctor, perlegi *Epistolas ad Clerum, & Populum Tarantasiensem*, Illustris.

ftrissimi, & Reuerendissimi Domini, D. Anastasij Germonij Archiepiscopi, & Comitis Tarantasiensis; nec aduerti in ijs, quod aduersetur Fidei, aut bonis moribus, quin potius eruditione, pietate, & varietate legentem mouent. Ideo eas dignas censeo, quæ typis mandentur. Datum Romæ die 13. Septembris M. DC. XXI.

Ego idem qui supra, manu propria.

Imprimatur.

Fr. Hyacinthus Petronius Ord. Prædicatorum, Sacri Palatij Apostolici Magister.

ANASTASII GERMONII

Ex Ceuæ Marchionibus,

ARCHIEPISCOPI, ET COMITIS TARANTASIENSIS,

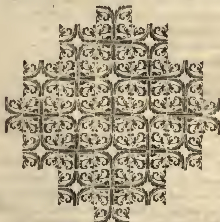
PARATITLA

In Libros Quinque Decretalium D. Gregorij Papæ IX.

AD ILLVSTRISS. ET REVERENDISS.

HIERONYMVM A RVVERE

ARCHIEPISCOPVM TAVRINENS.

R O M AE,

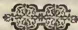
Sumptibus Hæredis Bartholomæi Zannetti.

M D C X X I I I.

SVPERIORVM PERMISSV.

ILLVSTRISSIMO AC REVERENDISSIMO
DOMINO

HIERONYMO A RVVERE
ARCHIEPISCOPO
TAVRINENSI.

ANASTASIVS GERMONIVS
Archidiaconus Taurinensis. S. P. D.

RAECLARE de vniuerso humano genere illi meriti sunt, vir Illustrissime, immortalisq; ijs habenda est gratia, qui cùm vita hominum angustissimis circumscriptam finibus, variæ, ac multiplici rerum cognitioni apprehendendæ, quam ne longissima quidem ætas assequeretur, sufficere nequaquam posse animaduerterent; ingenij fœlicitate, studio, & industria, ac diuino potius afflati numine, id consequuti sunt, vt artes, ac scientias, quæ antea sparsæ, variæ, inordinatæq; erant, in certam rationem, ordinem, ac methodum redigerent, de ijsq; distinctam posteris, & compendiariam doctrinam traderent. At verò, cùm nihil legum disciplina præclarius, orbiq; terrarum salutarius esse sapientes viri scriptis prodiderint: duobus proculdubio clarissimis mundi luminibus GREGORIO IX. *Pontifici Maximo, ac* IVSTINIANO *Imperatori, quorum præcipuè beneficio diuini, humaniq; iuris notitia ad nos peruenit, quam nullam forte, aut sanè implicitam haberemus, non mortales solum, sed diuinos prope honores à nobis deberi fatendum est. Alter enim, cùm fere cuncta, diuturnis conflictata bellis, sub imperium redegisset, tum ad legum, sine quibus Respublica diu stare minus potest, studia se conuertit. In hanc vnam toto pectore curam incumbens, præclarum, memorabileq; facinus, a nonnullis ante Principibus frustra, perperamq; tentatum, aggressus est: vt immensam illam tot ciuilium librorum molem, torrentis instar excrescentem cohiberet: propeq. innumera legum volumina, quæ ingentis syluæ speciem præ se ferrent, Triboniani, aliorumq. iuris antecessorum opera resecaret, & leges tantum vtiles, ac necessarias, tam ex veterum Iurisconsultorum monumentis, quàm Imperatorum Constitutionibus colle-*

ctas, in aliquot libros digereret. Quod quidem opus suum, verum Iustitiæ sacrarium, intactum omnino, ac sacrosanctum esse voluit, iniecta scilicet sanctionis religione, qua vetuit, ne concinnatis à se legibus commentarij in posterum applicarentur: veritus id, quod male tamen præcauere potuit: ne scilicet rursus admissa interpretibus pro libidine lasciuiendi in legum ipsarum commentatione licentia, res in pristinum statum rediret, cæsaq; illa sylua, succrescentibus denuò stirpibus, in procerissimas numerosi verticis arbores exurgeret: quæ densiores longe, quàm antea fuerint, Iuris prudentiæ vmbras afferrent. Alter verò licet grauioribus longe occupationibus, in sedandis Italiæ tumultibus, maleq; affectis Principum animis sanandis distineretur; non remissiore tamen studio, ac diligentia, pariq; rei bene gerendæ ardens cupiditate, idem fere, quod optimus ille humanarum legum concinnator, in Ecclesiastico, Diuinoq; iure componendo præstitit. Ex veteribus siquidem alijs Pontificum collectionibus, varijs dein Concilijs, sanctorumq. Patrum scriptis GREGORIVS *hic noster optima quæque colligens, veluti necessaria materie congesta, Raymundo, alteri Triboniano, volumen hoc in quinque libros distinctum, quasi sacrosanctum iuris templum rectissimis quinque solidissimarum, ac altissimarum ordinibus columnarum, construendum mandauit. Et quanquam nihil tale ab ipso tam egregiæ, admirandæq; structuræ architecto de Commentarijs in ipsos non conscribendis aperte cautum sit, idem tamen eum sensisse certo certius mihi videtur. Sed nescio, qua postmodum commentatorum licentia factum sit, vt optimi Principes ita cauendo, nihil, aut parum admodum cauisse videri possint. Eò certe res redijt, vt grauiori, quàm antea, morbo vtrinque laboretur: cùm hodie non tam legibus, quam flagitiosa legum laceratioae diuexemur: quippe enim plus glossarum, plus consiliorum, plus decisionum, plus est etiam lecturarum, vt vocant, quam, vt ait Plautus, muscarum, cùm caletur. Quo fit, vt multi immenso huic iuris Oceano tot interpretum dissentientium opinionibus, quasi confligentibus ventis agitato, committere se non audeant. Hæc autem a me non dicuntur, vt multorum industriam damnem, vel ingenium reprehendam, & quod dant asperner: sed quòd omnes prætermisso illo scribendi genere, Paratitlis nempe a Iustiniano permissis, interdictis se commentarijs dederint. paucos excipio, vel Iacobum Cuiacium Iurisconsultorum peritissimum, peritissimorum iuris doctissimum, qui breuia quidem ad titulos Pandectarum, & Codicis adnotata, sed quam vtilissima conscripsit. Cùm igitur iuris Pontificij conditio non deterior, quam ciuilis esse debeat, optandum maximè fuit præstantem aliquem prodire ingenio, doctrinaq; virum, qui Cuiacij exemplo incitatus, eius studium, ac industriam in hisce Pontificalibus libris explanandis pro viribus imitaretur. Quod cùm a nemine hactenus nec factum*

cer-

cernerem, nec cogitatum intelligerem, suscepi ipse adhuc in scholis agens, oneris magnitudini impar, hoc opus, partemq; hanc a cæteris derelictam, sumpsi quoquo modo possem excolendam; vt etsi non bene culta esset, non omnino tamen inculta, desertaq; maneret. Paratitla igitur ad Decretales quidem GREGORII *tantum scripta, sed quæ vniuersum prope ius Canonicum breuiter complectuntur, mihi conscripseram. quæ deinde lauream consequutus, quorundam amicorum hortatu, assiduisq; auditorum meorum precibus impulsus, etsi multis detinebar occupationibus, pro temporis tamen angustijs (properantius, quàm opus fuisset) relegi, atque vt potui recognoui. nunc autem ea in publicum emitto, non sine aliqua spe, futurum esse, vt iuris huius studiosis, licet non magnam voluptatem, quam genus ipsum argumenti plane respuere videtur, at saltem vtilitatem aliquam afferat. Tibi verò vni, vir Illustrissime, vti iampridem me totum dicaui, ita hasce laborum meorum primitias offerre, atque dicare statui: non tamen quòd maiorem apud te gratiam hoc leuidensi munusculo promereri velim, quando id totum summæ tuæ humanitati, non vllis meis meritis, accepto ferendum est; neque ob id solum, vt libellus hic noster clarissimo nomini tuo inscriptus longe plus fidei, ac authoritatis apud homines sibi conciliare possit; quod alij scriptores plurimi facere consueuerunt, & ipse aliàs fecissem. nam licet sis ex antiquissima illa, & nobilissima Ruuerea familia, quæ se plurimos optimos Præsules, Cardinales octo, Principes prope infinitos, duosq; Maximos Romanos Pontifices protulisse merito gloriatur: his etiam virtutibus præditus es, quæ in excellentissimo quouis homine desiderari possunt, ita vt omnes præstantes viri te vnum, veluti Polycleti statuam, suspiciant, atque admirentur. quid enim in Græcis, Latinisq. litteris ita repositum, ac reconditum, quod tibi perquam cognitum, apertumq; non sit? quid in profanis, diuinisq; scripturis difficile, quod tibi intellectu non sit facile? habes quoque virtutem aliam, quæ a libris non petitur, quæ vno scientiæ verbo continetur, sed eam, quæ ex animi præstantia proficiscitur, & multas in se laudes amplectitur, continuum in suscipiendis ecclesiæ laboribus studium, miram in perferendis constantiam, singularem in excipiendis hominibus humanitatem, incredibilem in subleuandis mansuetudinem, summam in consuetudine familiarium comitatem, admirabilem in congressu, & sermone clarorum, tuiq; similium virorum grauitatem, denique propensiorem ad optima quæque voluntatem. quæ omnia, & alia non pauca, quæ breuitatis ergo omittuntur, satis causæ esse poterunt, vt te vnum diligerem, cuius sub tutelari nomine opus hoc nostrum securius in ora hominum prodiret, tantam ex illo lucem præ se ferens, vt inuidis obtrectatoribus oculorum aciem perstringeret, & candidis lectoribus iucundiorem sui speciem exhibiturum esset. Sed alia etiam fuit ra-*

tio, quòd cùm ipse iuris essem consultus, in hacq; Taurinensi Academia Pontificij iuris interpres, & huius tuæ Metropolitanæ ecclesiæ Archidiaconus; cui nam, rogo, hæc mea studia aptius consecrare, & offerre poteram, quàm tibi viro Consultissimo, Academiæ Moderatori, & Cancellario magno, & huius ciuitatis Archiepiscopo? ita vt Iurisconsultus ad virum Consultissimum, Antecessor ad Moderatorem, & Cancellarium, Archidiaconus ad Archiepiscopum omnes cogitationes, & facta dirigeret. Tibi verò displiciturum hoc meum erga te officium non arbitror. Mihi quidem ipsi ob eam causam gratissimum fuit, quia futurum sperabam, vt ex tenui hoc munere obseruantiam in te meam, facilius perspiceres. Quare precor, vt ea, qua soles humanitate hanc, quam profecto in hac epistola vides elucere voluntatem, animiq; singularem ad te obseruandum propensionem, velis suscipere. Augustæ Taurinorum, iij. Calend. Iulij. M D L X X X V.

IVRIS PONTIFICII
STVDIOSIS IVVENIBVS
ANASTASIVS GERMONIVS
Antecessor Taurinensis S.

ACTVRVSNE operæpretium viderer, studiosissimi iuuenes, si hæc mea in ius Pontificium Paratitla, quæ studiosius meditatus fueram, vestris studijs consulens, in lucem prodire sinerem, diu, multumq; apud me hæsitaui. quamuis enim mihi non indigna prorsus editione viderentur, idemq; mecum sentire eos viderem, qui & de his iudicium ferre possunt, quorumq; fidem erga me, summamq; beneuolentiam certissimis argumentis testatam habeo; ac plerisque, quibus illa priuatim quandoque prælegeram, ita probari intelligerem, vt non modo non displicerent, verum etiam omnis iam in ijs edendis mora incusaretur: vt ea tamen supprimerem, illud primum hortabatur, quòd scribendi genus hactenus à cæteris illibatum exorsus, rei difficultatem sentiebam, simulq; imminens obtrectationis periculum præuidebam. Quippe animaduertebam ius hoc sacrosanctum, quod summorum Ecclesiæ Principum scitis, Constitutionibus, Conciliorum Decretis, sanctorumq; Patrum sententijs, vt pulcherrima structura constat, parum sincere, fideliterq; ab interpretibus pertractatum. Illi enim, vt id, quod res est, quodq; ego sentio, dicam, in certissimis eius principijs interdum grauiter errarunt; & peruersis sensibus, ac omnino à conditorum mente alienis loca permulta sic deprauarunt, vt sæpenumero quæ maximi ipsi Ecclesiæ antistites pro causarum, locorum, temporumq; varietate, nec non inspectis circumstantijs, prudenter excogitarunt, sapienterq; decreuerunt, perperam intellexerint; eoq; rem suis expositionibus deduxerint, vt qui de fide non rectè sentiunt, inde sumpta occasione, non in quos oportuit, nempe in interpretes ipsos, sed in iuris ipsius authores, peccati culpam reijcientes, eos calumniari cœperint, maledictisq; incessere; quasi multa ab ipsis ambitiose magis, & auare, quàm æquitate ipsa dictante, constituta fuerint. Quorum interpretum expositionum, errorumq; redargutionem non exigui laboris, & periculi ab obtrectatoribus esse, animo voluebam. Verum, quantum eiusmodi difficultatum consideratio me ab edendis meis, qualescumque sunt, cogitationibus deterrebat, tantum studiosorum commodi, etsi non fortasse magni, spes me ad illa proferenda impellebat. Cùm enim paucis ante annis adolescens viderem Cæsareum ius doctissimorum huius ætatis, & paulo superioris, Iurisconsultorum opera à fœda barbarie vindicatum, adeoq; illustratum, vt nihil pene ad illius perfectam cognitionem desiderari amplius queat; nullum autem hactenus, vno excepto Antonio Augustino, qui nouissime Pontificij huius iuris veteres collectiones, aureum vere opus, veluti thesaurum terræ visceribus conditum, summis laboribus, summaq; arte erutas in lucem produxit, & doctissimis adnotationibus illustrauit, idem in Pontificias leges enixum: equidem pro eo, ac debui, dolui. inde enim pariter factum esse existimo, vt cùm permulti, ac fere innumeri, iuris ciuilis elegantia, & lautitia illecti sint, paucissimi tamen reperiantur, qui ad hoc studium, veluti sentibus obductum, se conuertant. Indignissimumq;

mumq; mihi viſum eſt, præſtantiſſimam hanc iuris prudentiæ partem, quippe in ſacris, & ſacerdotibus, rebusq; ad ius publicum, immo diuinum, pertinentibus conſiſtentem, iacere incultam, negligi omnino, & ignorari. Itaque venit mihi in mentem nonnullos annos in hoc iure diſcendo, & docendo non omnino defunctorie verſanti aliquid in hac parte audere Catholicæ Eccleſiæ alumno non indignum; & quod ſaltem præclara ingenia ad fertilis huius ſoli culturam, magno cum ſtudioſorum emolumento, adeoq; totius Chriſtianæ Reipublicæ ornamento ſuſcipiendum, atque hoc ius illuſtrandum excitaret: vtq; puderet iam doctiſſimos viros, quorum proprium hoc eſt munus hæc curare, eiuſmodi commentationes negligere. Quæ res cùm animo meo obuerſaretur, negotium non vltra differendum cenſui. Cùm igitur de ſcribendi genere cogitarem, nihil fore vtilius exiſtimaui, quàm ſi Paratitlis conſcribendis ducem huius itineris, Iacobum Cuiacium Iuriſconſultorum hac ætate phenicem, quo ad poſſem ſequerer. Verum, opus agreſſus ſenſi difficultatem, quæ latuerat. Etenim cùm breuia mihi in quinque Decretalium Gregorij IX. libros adnotata, ac veluti indices, quibus ipſa Paratitlorum ratio continetur, facere propoſuiſſem: animaduerti inutilem me prorſus, & vanam operam auſpicari, ſi hanc, quam ordiebar, telam, non adhibitis quoque ſexti eorundem Decretalium libri, authore Bonifacio VIII. editi, item Clementis V. Nouelliſq; Ioannis, & aliorum Pontificum conſtitutionibus, quas Extrauagantes appellant, necnon ſacri Concilij Tridentini decretis, quibus multa veteris huius iuris innouantur, ſupplentur, & emendantur, pleraq; verò deſuetudine antiquata reſtituuntur, contexerem. Ad hæc, cùm Raymundus compilator totum hoc Pontificale ius ſparſum, hiſce quinque libris, veluti aquarum multitudinem anguſto alueo concluſerit, neceſſariò euenit, vt ſingulis prope horum librorum titulis permulta, quæ pluribus alioquin ciuilium librorum, Digeſtorum, & Codicis titulis diſtinctè, ac ſeorſum traduntur, ſimul in vnum collecta ſint, & comprehenſa: ideoq; eius rei latiorem tractatum prætermittere ſine flagitio nequirem. Quibus rebus effectum eſt, vt operis, quod ſuſceperam, cuiusq; partum non laborioſæ admodum editionis fore putaram, difficultatem non exiguam ſenſerim, hoc, veluti cumulo, excreſcente. His acceſſit maius illud incommodum, ac omnium grauiſſima cura illa animum ſubijt, quòd planiſsimè intelligebam, interpretes noſtros, quorum ἀμαθέσι commentarijs obſcuratum verius, quàm illuſtratum ius hoc Pontificium dicimus, antiquitatis plerumque ignoratione fœde lapſos fuiſſe. Quapropter ne ipſe in eundem, vt dici ſolet, lapidem impingerem, maiorem longe diligentiam, quàm initio exiſtimaueram, intenſius ſtudium, plurimorumq; authorum lectionem ad id, quod parabam, perficiendum, neceſſariam eſſe re ipſa doctus intellexi; aliter atque mihi antea perſuaſeram. Quare ſiquid in ſacra veteris, nouiq; Teſtamenti pagina, in Apoſtolorum traditionibus, Concilijs, ſanctorumq; Patrum, veluti Chryſoſtomi, Nazianzeni, Athanaſij, Cypriani, Gregorij, Ambroſij, Hieronymi, Auguſtini, Leonis, Thomæ Aquinatis, aliorumq; Eccleſiæ Luminum ſcriptis, & in Nomocanone Photij, atque non vulgaribus Theodori Balſamonis Antiocheni Patriarchæ interpretationibus deprehendi, quod argumento noſtro deſeruiret, locisq; Pontificijs lucis aliquid afferret, nihil eorum ſciens prætermiſi, ita tamen ne inſtituti modum excederem. Iam verò permulta nobis ex Iuriſconſultorum libris, Imperialibus conſtitutionibus, veluti ex puriſſimis fontibus, huc deriuanda fuerunt; non paucis à

varijs

varijs, ijsq; grauissimis cuiusque ferme generis scriptoribus, historicisq; subministratis. Hæc, mihi subsidia, & auxiliares manus, nouum explicandi iter aperire volenti comparanda fuerunt: quibus destitutus, frustra hos aditus recludere tentassem. harum verò rerum inuestigatio, quòd plurimæ ex ijs in recessibus, abditisq; veterum monumentis laterent, quodnam temporis, ac laboris, vt alia prætermittam, impendium afferant, ipsa res declarat; & æqui lectores facile agnoscent. Quid illæ porrò titulorum connexiones, rerumq; diffinitiones, quæ res mihi duo in primis obseruandæ erant? vix enim, dici potest, quantum in rationibus continuationum, vt vocant, eruendis studij, & operæ consumpserim, quoties hoc me negotium vlterius progredi volentem quasi Echeneis remoratum sit. Eorum verò, quæ in iure traduntur, latentes definitiones inuenire difficile, & periculosum esse nemo, vel mediocriter in iure versatus ignorat. Illud postremo loco me diu suspensum tenuit, quod prætermittendum non fuerat, an videlicet Pontificias hasce decisiones eodem stylo referrem, quo sunt exaratæ, simplici nempe, ac minus Romano, an verò puriorem dictionem reponere conarer; quod & sumpta à nobis illustrandi huius iuris ratio postulare videbatur. quem ad laborem equidem recentium Pontificalium edictorum eleganti sermone conscriptorum exemplis inuitari videbar; ne quid dicam de Concilij Tridentini reformationibus; quibus vnà cum vitiosis rebus verba quoque semibarbara de industria reiecta, & in illorum locum puriora reposita sunt. Verumenimuero vt scriptionis genere nostris vsitato hìc vterer, & per eadem vestigia ipse decurrerem, me illud maxime mouit: quòd multas eius notæ dictiones esse intelligebam, quæ vt artis vocabula, rerum, aulæ, & seculi illius, quo pura Latinitas, Italia à Barbaris occupata, prope exulabat, ac fere interierat, propria fuere, ideoq; Latine reddi integro earum permanente sensu, nisi verborum circuitu adhibito, non facile possent. Deinde cùm hìc non interpretem propriè agerem, (etsi locos non paucos minus recte à commentatoribus perceptos, germano, ni fallor, sensu exposui) sed eorum, quæ hisce libris condita sunt, simplicem enarratorem agerem: officio meo magis conuenire existimabam, si quo quæque stylo conscripta fuerant, illa eodem prorsus referrem. His itaque tot incommodis affectus, non vt labori parcerem, sed viribus meis in superandis tot difficultatibus diffidens, parum abfui, quin ab incœptis desisterem. Et si modo forte hæc satis prospere mihi, &, vt dicitur, tanquam virgula diuina ostensa, cessissent, non omnibus tamen rei incommodis defunctum me arbitrabar: sed illud præcipuum, quod scriptores male semper habuit, detractionis adhuc manere non contemnendum periculum. Multos enim fore suspicabar, qui me temeritatis, & arrogantiæ reum facturi essent, qui tam magni nominis, omniumq; ore celebratos interpretes, quasi male in hoc iure versatos, in iudicium vocare ausus sim; mihiq; tantum sumpserim, vt damnata vetere eorum docendi, interpretandiq; ratione apud omnes recepta, plausibiliq; facta, potiorem me adinuenisse crediderim. quod vnum vehementer animum meum ancipitem habuit, an quo cœperam, pergendum mihi esset; quando non tam interest quo quicquam animo scribatur, quàm quo accipiatur. quare non immerito vereri debui, ne in quo alijs prodesse volui, id inepte mihi noceret. Vicit tamen apud me & amicorum sententia, atque studiosorum preces, quibus, vt initio dixi, qualescunque has agelli mei primitias, cùm prægustandas obtulissem, magnopere probari intellexeram, vel eo nomine, quia multa à veteribus vel dissimulata, vel prætermissa animaduerte-

uerterunt à me tractari, quæ ſcitu digna eſſe quiuis legendo cognoſcet: pleraque verò vel obſoleta, fuſius tamen ab illis, ne dicam ad nauſeam, pertractata, quædam etiam poſterioribus conſtitutionibus antiquata, non pauca nouo iure introducta, quæ ipſos, vt ſuperioris ſeculi homines neceſſario latuerunt, à me non omiſſa quidem, ſed compendio ſunt dicta. Quare non dubito fore, quin hæc Paratitla ad ſuas Epitomas collata, rerum vtiliſſimarum, orationisq; compendio, ſtudioſis omnibus, ſaltem tyronibus, vtilia futura ſint, doctioribusq; nequaquam ingrata. Quibus me venia ſaltem dignum pro eorum humanitate viſum iri nonnihil ſpero: quòd rem tantam tam exiguis viribus aggredi ſim auſus: quia non tam ſpe id, quod optabam aſſequendi feci, quam, vti dixi, vt quaſi rauco tenuis tubæ meæ ſono, ceu claſſico, ſtrenui homines excitarentur; quorum virtute & doctrina Pontificia hæc iura, quæ nobiliſſimam iuriſprudentiæ partem complexa ſunt, non modo contemni poſthac deſinant, ſed amari, coli, ac deſiderari ab omnibus incipiant. Reliquum eſt, ſtudioſiſſimi iuuenes, vt hoc qualecunque monumentum, quod vobis offertur, ab eo certe profectum, qui ſtudijs veſtris, quantum in ſe eſt, quacunque ratione conſultum vult, grato, candidoque, quo datur animo, in ſinum, complexumq; veſtrum accipiatis; ſimulq; ius hoc Eccleſiaſticum, quod publicum, immo vere Diuinum eſt, rectam viuendi rationem continens, rerum publice, priuatimq; bene gerendarum exemplar, quo veluti indice ad ſalutis noſtræ portum recta ducimur, ſtudioſe complectamini, diurnaq; ac nocturna manu verſetis, & in delitijs habeatis, inde optimos atque vberrimos, Deo annuente, fructus percepturi.

TITVLORVM QVINQVE LIBRORVM Decretalium Gregorij Noni.

INDEX ALPHABETICVS.

Matri-

FINIS.

ANASTASII GERMONII

Ex Ceuæ Marchionibus,

ARCHIEPISCOPI, ET COMITIS TARANTASIENSIS,

PARATITLA

IN LIBROS V. DECRETALIVM EPISTOLARVM GREGORII PAPAE IX.

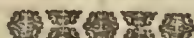
POST illos veteres Decretorũ collectores, Isidorum, Burchardum, Iuonem, Gratianum, ac cæteros, qui priuata auctoritate multas, variasq. summorum Pontificum epistolas, variasq. constitutiones ex Concilijs tam generalibus, quàm prouincialibus excerptas, plurimasque sanctorum Patrum sententias in vnum corpus digesserunt, alij summa probitate, ac ingenio viri sequuti sunt, qui & ipsorum summorum Ecclesiæ Principum epistolas, regulasq. collegerunt, vti Bernardus Præpositus Papiensis, mox Fauentinus Episcopus, cuius collectio prima compilatio est dicta. Huic successit Gibertus, & Alanus, & eorum discipulus Ioannes Gallensis; qui à magistris tentata, & inchoata sibi quasi propria vindicauit: & hæc fuit secunda compilatio. Eodem exemplo sequutus est Bernardus Archidiaconus Compostellanus, qui etiam nulla, vti superiores, auctoritate, tertiæ compilationi, quæ est Romana appellata, cœpit operam dare. Interim tamen Petro Beneuentano Innocentius huius nominis tertius, qui cùm, vt Pontificia auctoritate aliqua collectio ederetur, à Romanis hominibus plerumque esset rogatus, mandauit, vt publica auctoritate Decretalium liber conscriberetur; quo factum fuit, vti tertiam haberemus compilationem. Subinde in Concilio Lateranensi ab eodem Innocentio conuocato, aliud quoque volumen posterioribus eius constitutionibus, & ipsius Lateranensis Concilij lxxj. capitibus est comprehensum; ex quo quarta compilatio nomen habuit. Tandem quinta collectio accessit à Tancredo Bononiensi Archidiacono, ex Honorij iij. constitutionibus concinnata. Nouissime verò Gregorius nonus iam dictas quinque collectiones in ordinem, & compendium, idque libris quinque districtum à Raymundo eius capellano redigi iussit; ita vt omnes constitutiones, & epistolæ decretales, quæ ad vsum sui temporis facere videbantur, eo volumine continerentur, & quæ dubiæ in prioribus erant, declararentur; similes, contrariæ, superuacuæ, atque inutiles penitus summouerentur. quod, de suo nomine appellari voluit *Decretales*. quemadmodum Theodosianus Codex ab Imperatore Theodosio, & Iustiniani Codex ab Iustiniano dictus. Sic & Gregorianus, & Hermogenianus, licet non ab Imperatoribus, sed ab earum editionum auctoribus deducant nomen. Decreta dicuntur statuta, seu sententiæ. Decreta à decernendo deriuant. Decernere est, cùm quis cognoscens statuit, *l. 1. ff. de constitut. princ.* hinc Decreta appellantur sententiæ in causarum cognitionibus prolatæ, *l. nec quicquam. ff. de offic. proconſ.* idque apertius constat ex inscriptione plurium legum, vel in *l. vlt. ff. de iure patron. Paulus*, inquit, *imperialium sententiarum in cogitationibus prolatarum, seu Decretorum ex libris sex libro primo*. Vnde Cicero, *Senatus Decreta*; sic *Pontificum Decreta. can. si Romanorum 19. dist.* & hæc constituriones vulgo appellamus, *d. l. 1. & d. cap. si Romanorum*. quælibet enim constitutio, & Decretum dicitur, *cap. ne innitaris*. *infra*

infra tit. secundo. l. 1. §. vlt. ff. quod quisque iur. & hæ constitutiones quandoque simplici nomine, *Decretalia*, quandoque *Decretales epistolæ* nuncupantur. *d. cap. si Romanorum. can. sancta. §. item Decretales. 15. dist.* Plane ex his quædam sunt personales, seu speciales, quædam generales; illæ vel diriguntur ad vnam prouinciam, *cap. quædam lex. §. quod scripsi. 38. q. 3.* vel ad vnam ecclesiam, *cap. hinc est etiam 16. quæst. 1.* aut ad vnam personam, *cap. petisti. 7. quæst. 1.* & hæ ad exemplum non trahuntur, dictis locis, & *d. l. 1. de constit. princ.* & *l. 2. C. eod. de leg. & constit. princ. §. quod Principi. Instit. de iur. nat. gent. & ciuil.* Sed hæ, priuilegia potius appellantur. Isidorus *etymolog. 5. cap. 18.* priuilegium inde dictum ait, quod in priuato feratur: ita etiam in *can. priuilegia dist. 3.* Constitutio etenim de vniuersis est, priuilegium de singulis. Quare veteres, auctore Gellio *lib. 10. cap. 20.* priuata dixere, quæ nos singula dicimus. Generales autem ad omnes extenduntur, *cap. omnia, cum seq. 25. quæst. 1.* quocirca videmus Decreta, seu Decretales epistolas nihil aliud esse, quàm Pontificales constitutiones; quas Gregorius ix. in quinque, vti diximus, libros digessit, libros etiam exemplo veterum certis titulis distinxit; titulos capitibus diuisit. Appellatur quoque hic liber *Extrauagantium*; tametsi vulgo *Extra*, forte breuitatis causa, dicatur. quem hac ratione dictum opinor: siquidem illa compilatio prima *Breuiarium extrauagantium* inscribebatur: quo nomine inscribitur etiam *Barcinonensis liber*, & *Romanus Extrauagantium*. Dici autem Extrauagantes semper existimaui, quod extra Decretorum libros vagarentur. quā sane inueteratam opinionem comprobaui magis, cùm nuper virum eruditissimum, & in iuris vtriusque disciplina clarissimum, ac in antiquorum monumentis præstantissimum Antonium Augustinum, idem suspicari viderem.

DECRE-

DECRETALIVM EPISTOLARVM GREGORII IX. LIB. I.

De summa Trinitate, & Fide Catholica. *Tit.* 1.

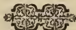

PTIMA quidem ratione summus iuris Canonici Princeps, ac CHRISTI in terris vicarius, à summa Trinitate, & Fide Catholica exorditur: cũ ab ea sint nobis agendi capienda primordia. Vbi enim CHRISTVS non est fundamentum, nihil recte superædificari potest, *cap. cùm Paulus.* 1. *quæst.* 1. & *cap.* 1. *synod. sextæ in Trullo*; & in *can. In nomine Domini dist.* 23. & *can. non liceat* 26. *quæst.* 5. *Specul. in tit. de instrumen. edit.* §. 2. *in* 1. *col. Bart. & alij ad rub. ff. de nou. oper. nuntiat. Iason. & alij ad rub. ff. de iust. & iure.* tum politica gubernatio magistratus à Deo perinde constituta est, ac sacerdotium ipsum, *cap. quæsitum.* 23. *q.* 4. quod adeo verum est, vt ita etiam senserint Ethnici; ex quibus Homerus *lib.* 1. *Iliad.* disertè scribit, regis imperium à Ioue proficiscl. Est id enim natura inditum hominibus, vt auctor est Aristoteles. Quare id ius cùm naturale sit, hoc est à Deo Opt. Max. naturaliter hominum mentibus inditum, necesse est, vt & diuinum dicatur: quod & Apost. *ad Rom.* 13. indicat, cùm ait: omnem hominem potestatibus excellentibus subditum esse debere: nec magistratum sine causa gladiũ gestare, cùm ad vindicanda scelera Dei minister sit. Est autem ius omne, aut publicum, aut priuatum: publicum etiam in sacris consistit, *l.* 1. *ff. de iust. & iur. c. ius publicum.* 1. *dist.* Vnde Quintilianus posuit ius sacrum, publicum, & priuatũ, prout in 12. habetur tabulis, argumento eius, quod à Milesio apud Arist. *lib. Polit.* 2. *cap.* 6. cõstitutum fuit; vt regio in tres partes diuideretur. vt vna esset sacra, altera publica, tertia priuata. In Americæ quoque amplissimo Regno Peruensi Reges, qui Ingas, vt apud nos Cæsares, vocabantur, quidquid acquirebant, in tres partes diuisisse auctor est Iosephus Acosta *in sua Indiarum Historia lib.* 6. *cap.* 15. quarum prima diuino cultui, ac religioni, secunda Regi, tertia vniuersitati assignabatur. Sed publico continetur sacrum. De sacro igitur prius, tanquam de digniori, ac proinde de summa Trinitate: cùm & ipsa Trinitas sit vniuersorum principium, ab eaque elementa omnia, ac eorum dispositio producta sint in omnem terrarum orbem. *l.* 1. *C. de vet. iur. enucl.* quæ primùm scriptis propheticis, tum Apostolicis comprehensa, ac quatuot conciliјs declarata; vt Trinitas sit vnus Deus in Trinitate, & Trinitas in vnitate: vnde ille eleganter cecinit, Deus Trinus, & Vnus, Pater scilicet, Filius, & Spiritus sanctus: tres quidem personæ, sed vna essentia, substantia, seu natura prorsus simplex. Secunda pars huius tituli est de Fide, quæ est fundamentum, & basis totius Christianæ religionis. Fides enim hic accipitur, prout Apostolus ad Hebræos scripsit: vt sit *substantia rerum sperandarum, argumentum non apparentium.* Ex quibus hic præcipue de tribus agitur, quasi horum destituti præsidio nequeant homines saluari: ac proinde de Sacramento Eucharistiæ prius: in quo CHRISTI corpus, & sanguis sub speciebus panis, & vini verè, ac realiter continetur, transsubstãtiatis pane in corpus, & vino in sanguinem diuina potestate. Et hoc sacramentum conficere nemo potest, nisi sacerdos rite secundum claues Ecclesiæ ordinatus. Secũdò de Baptismo, quod tam paruulis, quàm adultis in forma Ecclesiæ à quocunque rite collatum prodest ad salutem. Postremo de Pœnitentia post susceptionem Baptismi in peccatum prolapso necessaria. Quare D. Hieronymus secundam tabulam esse perpulchre tradidit. Ob

quam fidem, & operationem bonam non modo virgines, & continentes, sed & coniugati ad æternam beatitudinem merentur peruenire. Hoc titulo reprobatur, & damnatur libellus, quem Abbas Ioachim in Petrum Lombardum, qui vulgo Magister Sententiarum dicitur, edidit de vnitate, seu essentia Trinitatis: non tamen vt hæreticus, cùm omnia sua scripta sedi Apostolicæ dirigeret, vel vt approbarentur, vel corrigerentur, scribens se perpetuo illam profiteri fidem, & tenere, quam Romana Ecclesia omnium Ecclesiarum mater, atque magistra tenet, & obseruat. Sed quoniam eius scripta à Catholicis, aut orthodoxis seorsum sentiebant, damnata fuere. Damnatur quoque peruersissimum impij Almarici dogma. Fuit sane Almaricus, siue Amorricus Carnotensis vir eruditus, sed hæreticus: fuitque conuictus viginti erroribus; quorum vnus erat: Corpus CHRISTI non magis esse in sacramẽto Eucharistiæ, quàm in re qualibet alia. Hinc est, quod summus Pontifex hic in fine ait: *Vt eius doctrina non tam hæretica, quàm insana sit censenda*. Eius autem sequaces, cum eiusdem ossibus refossis Lutetiæ postea vsti sunt. *Gagui. lib. 6. Aemil. lib. 6. Bernar. Lutzem. in catal. hæret. Genebrard. Chron. lib. 4.*

De Constitutionibus. *Tit. 2.*

COHAERET iure merito hic titulus superiori, cùm de sacro parte iuris publici actum sit: mox de alia publici iuris parte, quæ in magistratibus, & sacerdotibus est posita, ex quibus sacræ emanant leges: ac primum de generalibus, hoc est constitutionibus. Recte sane Raymundus fecit, qui ius Pontificium, diuino proximum, antecedentibus sequentia, inferiora superioribus summa ratione annexit. Nam familiare, & quodammodo proprium esse diuinæ Scripturæ, sequentia cum præcedentibus coniungere, & ex præmissorum scientia, sensum eorum quæ sequuntur, recto ordine informare, ait Ericus *in Homil. in Luc. 10.* ibi, *beati oculi qui vident qua vos videtis*. Constitutio autem, vt Isidoro placet in *can. lex. 1. dist.* nihil aliud est, quàm lex scripta. quamobrem ab Vlpiano in *l. 1. ff. de const. princ.* scriptum est, quodcunque Imperator per epistolam, & subscriptionem statuit, vel cognoscens decreuit, vel edicto præcepit, legem esse: & hæ sunt, quas vulgo cõstitutiones appellamus. Et quamquam leges à Deo per Mosem datæ sunt; aliæ quoque fuerunt necessariæ: translato etenim sacerdotio, opus fuit, vt & legis translatio fieret, *cap. translato hoc tit.* Hinc merito in fine dictum est omnẽ constitutionem futuris tantum negotijs formam dare, de præteritis nisi expressa facta sit mentio. ita etiam in *l. leges. C. eod.* & *M. Tullius in iij. in Verrem. De iure ciuili*, inquit, *si quis noui quid instituit, omnia qua ante acta sunt, rata esse patitur*. Cui similis est Iustiniani sententia in *l. iubemus. in fi. C. de testam. Quid enim antiquitas peccauit, quæ præsentis legis inscia, pristinam secuta est obseruationem?* ideo Constitutiones omnes ab omnibus obseruandas esse iamdiu sancitum fuit, cùm omne, quod à lege est prohibitum, peccatum producat, auctore Augustino *sup. epist. ad Rom.* bona enim lex, dum hoc prohibet, omnia mala prohibet. Adeoque B. Hieronym. scripsit, Decretorum constitutiones singularibus opinionibus præferendas esse: & Innocentius iij. non posse maiorem capituli partem absque rationabili causa consuetudinem tollere, & in vtilitatem priuatam aliquid constituere noui. & Honorius Tertius, neque sine causa numerum canonicorum, seu præbendarũ restringere. Ex quibus facile docemur constitutiones facere, non solum Principi, verum & inferioribus licere. Sed istæ alijs non nocent, nec prosunt, nec proprie dicuntur cõstitutiones. Omnes vero, quæ in corpus iuris inseruntur, fere generales sunt, paucæ speciales, seu personales, quæ respiciunt personas, Ecclesiam vnam, collegia certa, gymnasia, seu scholas, diœcesim, prouincias, & huiusmodi alia: de quibus in *tit. inf. de priuileg.* quæ licet non relatæ in iuris corpus sint, vim tamen suam, ac robur omne habent, non æque in omnes, *l. 2. C. eodem.* & *l. 1. ff. eod.* vt vt supra in proœm. Quæ autem à priuatis, vel à collegijs, Episcopis, Archiepiscopis, & ab alijs editæ, & promulgatæ, si in corpus iuris referuntur, omnes obstringunt, quia illico generales fiunt. vt in *cap. cùm omnes. cap. cùm M. c. ex parte. hoc tit.* & alibi passim. Tantus nihilominus est Ecclesiæ fauor, vt constitutiones laicorum, vel in fauorem, vel in eius dispendium prolatæ, nisi ab Ecclesia approbentur, nullius prorsus sint momenti, *cap. quæ in Ecclesiarum* & *cap. Ecclesia sancta Mariæ. infra eod. can. bene quidem. 96. dist.* quia id esset contra libertatem Ecclesiæ. ideo & Imper. Federicus cassa, & irrita denunciauit omnia statuta Christianæ Ecclesiæ perniciosa, in *tit. C. de sacrosan. eccl.* quia laici, quantumuis Principes Ecclesiæ, debent parere, non imperare. *can. 4. dist. 10. can. si Imperator. 96. dist.*

De Rescriptis, & eorum interpretationibus. *Tit.* 3.

CVM canonum statuta ab omnibus debeant obseruari, *cap.* 1. *supra tit. prox.* de constitutionibus primò actum est; verum quia *neque constitutiones, neque leges, neque Senatusconsulta, ita describi possunt, vt omnes casus, qui quandoque inciderint comprehendantur*, vti diserte Iulianus in *l. neque ff. de leg.* Necesse maximis fuit Pontificibus, qui diuina prouidētia Rom. Ecclesiæ omnium ecclesiarum capiti præsunt, singulorum precibus, & consultationibus respondere, & quæ obscura videntur interpretari, & dubia declarare. sic in *cap.* 1. *compilat.* 1. constat enim rescriptum non solum ad preces supplicantium, aut desideria libello Principi dato comprehensa pertinere, sed etiam ad iudicum, siue delegatorum, siue ordinariorum consultationem, rerumq. obscurarum interpretationem & dubiarum declarationem. *d. cap.* 1. & *cap.* 4. 6. 28. 30. & *in sex. cap.* 2. *& vlt. clc.* 1. 2. *&* 3. *can. in Gallicarum.* 25. *q.* 2. & passim in quouis titulo. & in *C. tit. de diuer. rescrip.* vel in *l.* 2. *& vlt.* ibi, *vniuersa rescripta siue in personam precantium, siue ad quemlibet iudicem manauerint*. Symmachus ad Theodosium *lib.* 10. *epist.* 53. *Ergo vt in rebus dubijs fieri solet, ad clementia vestræ salubre iudicium conuolamus*. idem *epist.* 42. & Plinius ad Traianum *lib.* 10. *epist.* 119. *l. duo fratres. ff. de iure patron. l.* 2. *C. de const. Princ.* Quare in veteribus Compilationibus, *de rescriptis, & eorum interpretationibus*, hic inscribebatur titulus, & rectius quidem: etsi in vulgaris codicibus, quibusque vulgo vtimur, *De rescriptis* tantum. *Rescriptum* est *responsio ad alicuius petitionem, seu declarationem à Principe data responsio*; quia sola partis postulatio, & petitio non dicitur rescriptum, sed opus est Principis responsione. *l.* 1. & *l. nec damnosa. C. de precibus Imper. off. l.* 3. *§. plane. & seq. ff. quod vi, aut clam. cap. si gratiose. & cap. si propter.* in 6. *Ad alicuius*; quod potest referri & ad magistratum, & ad priuatum. *Petitionem*, seu declarationem, vt supra dixi. *A Principe*. hæc vox est valde generalis, & comprehendit omnem rescriptum concedendi auctoritatem habentem. *Data*: quoniam sola, vti dixi, partis petitio non est rescriptum. Et hæc ins generale minime constituunt, sed his dumtaxat, in quorum gratia sunt promulgata, leges fiunt, *l.* 2. *C. de leg. & const. Prin.* & si rescriptum est generale, atque speciale, perpetuum, & temporale, ob idque de Rescriptis, non æque de rescripto: generale tamen ad maiores, ac digniores personas, ad maioravè negotia expressis in rescripto non extenditur: *cap. pastoralis. §. vlt. & cap. sedes Apostolica. hoc tit.* multo minus speciale. *cap.* 1. & *d. cap. pastoralis. & cap. cùm olim. & cap. P. & G. infra de offic. deleg.* Porrò rescriptum non solum domino, sed procuratori etiam, modo super hoc speciale habeat mandatum, conceditur, *cap. nonnulli. §. vlt. codem.* Atqui ordo, ratioque rescripti à iure communi recipit interpretationem. *cap. causam quæ. hoc tit.* nisi specialiter dixerit, non obstante constitutione, vel tali iure. *l. si quis.* 23. *ff. de lega.* 3. *cap. super quæstionem. in fin. princ. infra de offic. deleg.* Quod ad ius rescribitur, perenne est, *l.* 2. *C. de diuers. rescr. & l. vlt. C. Theod. eod.* si post illud aliud non fuerit impetratum, scilicet tanto tempore durat, quanto actio, ob quam datur, vel perpetuum ad excipiendum, vt alias dicam latius. Finitur verò anni spatio, si impetrans copiam iudicis habens, malitiose tamen, aut negligenter intra annum eo haud vsus fuerit: & aduersarius interim secundum impetrauerit, in quo de primo licet nulla facta sit mentio, valehit tamen ita, vt ex priore ille se nequeat tueri: & sic interpretari oportet *cap. si autem.* & *cap. plerumque huius tit.* Eliditur autem rescriptum multis de causis: generale per speciale, *cap.* 1. & *cap.* 14. in toto enim iure generi per speciem derogatur. *l. in toto. ff. de reg. iur. & eod. in sex. cap. generi.* quamquam de genere in derogante specie nulla fiat mentio; & quòd idem sit ius de priuilegio, quod de rescripto, haud dubito, ex *cap. dudum. & cap. quamuis de præben.* in 6. *cap. veniens, infra de rescript.* idem dicit: non valet tamen, quia suppressa veritate ibi fuit obtentum, quo casu nullum valet rescriptum. *cap.* 2. & *l.* 2. *C. eod. cap. dudum. & cap. quamuis. de præb. in sex.* Eliditur, si veritate preces non innitantur, *l. vlt. C. eod.* quamquam hoc iure, ista clausula non videtur necessaria, *cap.* 2. est tamen necessaria saltim tacite, ita vt tacite inesse debeat. si in secundo ab aduersario postulato primi non fiat mentio. *cap.* 3. si impetratum ad beneficium, & in eo taceatur impetrantis dignitas, vel beneficium. *cap.* 8. 17. & 42. & *cap. non potest. cap. si motu. in sexto, de præben.* nisi proprio summi Pontificis motu prouisio facta sit, *clem. Si Romanus. de præb.* si impetratio in ecclesia numerata non facta canonicorum mentione, quorum per eam frangitur numerus, *cap.* 19. si in ijs incerti iudices dantur, seu futura committantur negotia, *cap.* 10. si falsa latinitate, *cap.* 11. Item qui contra vnum super eodem ad diuersos iudices diuersa impetrat rescripta, & eis vtitur, perdit commodum vtriusque, *cap.* 16. siue alijs nominis eiusdem

concedit, *cap. vlt.* si falsum exprimitur postulando, verumve taceatur. *cap.* 20. si ab excommunicato, nisi ipsius excommunicationis causa, vel appellationis. *cap.* 1. *eod. in sex.* si fisco sit damnosum, aut publicæ vtilitati, aut iuri cõtrarium. *l.* 3. *C. de prec. Imp. offer.* quamuis ex secundo ab eodem super re eadem postulato valeat primum, §. *& hoc vero iubemus. Nouel.* 134. *vt null. iud. &* §. *denique auth. de mand. princip.* qui his abutuntur, & eorum priuantur commodo, & condemnantur in sumptibus, & damnis aduersario, ex d. vltima huius tituli constitutione. Neque ex rescripto quispiam potest vltra duas dietas extra suam diœcesim trahi inuitus, *cap.* 28. Item contra homines diœcesis impetratum ad homines ciuitatis nec extendi, nec contra hominem alterius diœcesis. *cap.* 34. & 35. Idcirco omni Papali rescripto parere debet, cui dirigitur; vel causam, propter quam parere non debeat, reddere. *cap.* 5. Censetur interdum esse præter Principis intentionem concessum: quod multis, varijsq. detineatur occupationibus. *c. ex parte. inf. de capell. monach.* nec concessionis tempore iuris recordaretur, *cap. cæterum. hoc tit.* & *c. ex parte* 1. *infra de off. deleg.* vel propter potentium importunitatem, *l.* 1. *C. de petit. bon. sublat. lib.* 10. *cap. cum in iuuentute.* §. *cæterum. infra de purg. can.* Rescriptũ ex Principis voluntate virtutẽ habet: non vtique habebit, si deficit voluntas. namque in huiusmodi concessione non potestas, sed volũtas deficit. *c. mandatũ. hoc tit. c. proposuit. infra. de concess. preb.* Hinc Ripa *lib.* 1. *resp. cap.* 11. & *ad l. Quoniam. nu.* 131. *ff. de flumin. Crau. de antiq. temp. par.* 4. *sect. vlt. nu.* 22. Didac. *ad reg. possessor. par.* 2. §. 4. *num.* 7. *vers. ego vero priorem sententiam.* Roland. *cons.* 22. *nu.* 16. 17. & 18. *lib.* 2. scribunt licite appellari posse à statuto in præiudicium particularium personarũ edito. Cuius rei rationem reddit Decius ad *cap. cum omnes. in* 2. *lect. in* 4. *notab. de constit.* quod Princeps faciens constitutionem in præiudicium tertij, præsumitur circumuentus, & male informatus: cum eius intentio non sit alicui præiudicare. *l.* 2. §. *si quid a Principe. ff. ne quid in loco publ. cap. super eo. inf. de offic. deleg.* Et à mala Principis informatione appellari potest. *l.* 1. §. *quæsitum ff. de appell. l.* 1. *in princ. ff. quando appell. sit* Rom. *cons.* 521. *n.* 2. Socin. *consil.* 195. *lib.* 2. Mars. *ad l. vnic. n.* 139. *post med. vers. item non appell. C. eod.* Ripa *ad cap.* 1. *n.* 14. *de rescrip.* Dec. *ad c. intimasti. col. vlt. vers. tertius actus de appellat.* Gramm. *decis.* 35. *nu.* 31. Cantuc. *decis.* 50. *n.* 10. *diuers. par.* 2. Qui etiam *num.* 11. opinionem suam extendit ad statutum Principis supremi, etiam summi Romani Pontificis. Quotiescumque igitur minus iustum videtur rescriptum, modeste, & verecunde impugnari debet: non quòd Princeps huiusmodi non possit concedere, sed quia noluit. nam si eidem veritas esset expressa, non ita rescripsisset, vel ex causis iam dictis: & tunc nullam Principi iniuriam facimus; immo iustum, & optimum indicamus, & prædicamus: quinimo omnia Principis rescripta debent intelligi cum iustitia, & saluo alterius iure, *l. auctoritatem.* & *l. meminimus. C. vnde vi.* & *d. cap.* 5. At si rescriptum generale fuerit, qui aliquo indulti sunt priuilegio, nisi eorum specialiter meminerit Pontifex, obtemperare compelluntur nusquam, *cap.* 6. At aliud est ita rescriptum concedere, ad beneplacitum Papæ, aliud ad beneplacitum sedis Apostolicæ: hoc casu, quia sedem Apostolicam mors nunquam auferr, perpetuo durat, illo, non æque. nam mortuo Papa, qui rẽscripsit, extinguitur, *cap. si gratiose eodem in sexto.*

De consuetudine. *Tit.* 4.

SEQVITVR altera iuris pars, quod moribus vtentiũ approbari quotidie videmus, & experimur, idq. Consuetudinem non male appellamus. Etsi Macrobius in Saturnalibus, ex Varrone, & Iulio Festo ponat differentiam, vt mos sit patrium institutum, pertinens ad religionem cæremoniasq. maiorum: ita vt mos præcedat, & cultus moris sequatur, quod est, inquit, consuetudo. Virgilius Aeneid. 6.

Mos erat Hesperio in Latio, quẽ protinus vrbes
Albanæ coluere sacrum, nunc maxima rerum
Roma colit. Idem 12.
Morem, ritusq. sacrorum Adijciam.

Nec mirum si inter titulum de Constitutionibus, & hunc insertus sit titulus de Rescriptis: cùm constitutio nomen generale sit, significans ius omne, quod à Principe statuitur: habetque has sub se species, Epistolam, Rescriptum, Mandatum, Decretum, Edictum. *lege* 1. *ff. de constitut. princip.* vel, vt volunt alij ex *leg.* 3. *C. de legibus*, edictum, rescriptum, mandatum. De consuetudine igitur. Isidorus, *can. consuetudo prima distinct. Consuetudo*, inquit, *est ius quoddam moribus institutum, quod pro lege suscipitur, cùm deficit lex.* Melius forte Cicero *de Inuentione*, qui consuetudinem ius non dicit, sed *consuetudinis*, inquit, *ius id esse, quod voluntate omnium sine lege vetustas comprobauit.* Cùm mos enim, vel ipso adstipulante Isidoro, *can. mos.* 1. *dist.* sit consuetudo, non est existimandum omnem consuetudinẽ esse ius, cùm plerumque consuetudo vim legis non obtineat, vel si errore sit introducta: quo casu in similibus locum non habet, *l. quod non ratione. ff. de leg.* recte cum deficit lex, pro lege consue-

tudo

tudo suscipitur, *lege de quibus. ff. de legib. cap. cùm dilectus. hoc tit.* talis tamen, vt non sit contra bonos mores, nec hominibus peccandi licentiam exhibeat, nec grauamen vllum ecclesijs inducat, nec eis quicquam auctoritatis detrahat, nec deroget iuri naturali, diuino, atque etiam positiuo, nisi ratione aliqua fuerit inducta, ac legitimè præscripta, *cap. vlt.* & *l. 2. C. quæ sit long. consuet.* Nec pro lege vtimur illa, ob quam in causis ecclesiasticis dictum populi pro sententia habetur, *cap. 3.* & *l. nemo alieno. ff. de regul. iur.* vel ob quam interdicti sententia violatur; vel clericus, non episcopus possit exercere ea, quæ episcopali reseruata sunt auctoritati: vel quis possit dimittere dignitatem, nulla habita superioris licentia: aut electus administrare, non item accepta à superiori confirmatione, *cap. 4. 5. & 7.* In statuendis verò nouæ dignitatis officijs vicinarum ciuitatum consuetudini standum esse scribit Innocentius iij. *cap. 6. hoc tit.*

De Postulatione Prælatorum. *Tit. 5.*

HACTENUS iacta sunt iuris fundamenta: nunc recto ordine, quem in libris Iurisconsultorum, & Codice obseruatum cernimus, sequitur, vt de personis, quæ iura sustinent, proximè agatur. Parum enim esset, iura constitui, nisi sint per quos regantur, auctore Pomponio in *l. 2. §. post originem. de orig. iur.* & Gregorio x. *in cap. 3. §. præterea. de elect. lib. 6.* Hi autem sunt Prælati ecclesiastici iuris ministri; qui quoniam ad prælaturas non nisi præuia electione, aut saltem postulatione promouentur, quarum illa via ordinaria est, hæc extraordinaria, & ex gratia; ideò de his duobus præmittitur. Prius autem de postulatione agitur, quàm de electione: credo, quia postulatio quædam sit prænotio, & tamquam præambulum ad cognoscendam faciliùs electionis naturam. Postulantur enim, qui non possunt eligi. Cognito igitur, qui possunt postulari, incipimus cognoscere de electione, cuius tractatus est longè prolixior, magisque in eo de personis eligentium, modoq. eligendi agitur, quàm de electis, ita tamen, vt si quid hic minus plenè hoc priore titulo explicatum sit, sequenti suppleatur. Si quis tamen diceret nihil referre, præcedat postulatio electionem, an verò subsequatur, non contenderem. Illud verò ex hoc titulo sciendum est, Postulationem à maiori collegij parte fieri oportere, alioquin non valet. *cap. 3.* ac semel facta ab ea non est recedendum, vsque decreuerit Rom. Pontifex; quod fit, ne ipsius illudatur potestas. *cap. 4.* Eligendi autem, & postulandi potestate priuantur, qui postulationem semel vitio personæ cassatam innouant, vel interdictum violant. *cap. 1. & 2.* & qui postulatus est, approbata, admissaque postulatione, ad electionem est habilis. *cap. innotuit. inf. tit. prox.* non ex eo, quòd statim sequatur electio, sed ad probationẽ postulationis. tametsi postulatio interdum, vt euitetur circuitus, pro electione, & confirmatione habetur. *cap. cùm inter canonicos. inf. tit. 1.* ex illa tamen nullum postulatus acquirit ius, vt agere possit ad electionem, sed ex gratia prouenit, vt postulatio admittatur. *d. cap. 3. & 5.*

De Electione, & Electi Potestate. *Tit. 6.*

QVANTAM hic titulus cum superiori affinitatem habeat, nemo ex his, quæ ibi diximus, nescit. Electio est alicuius personæ ad dignitatem aliquam vocatio, legitimè facta. Dico dignitatem aliquam; etenim hoc titulo non solùm de Abbatum, Præsidum, Præfectorum, hoc est Episcoporum, Archiepiscoporum, & aliorum summorum Ecclesiæ Prælatorum electione, verùm de minoribus quoque dignitatibus tractatur: vti de ijs, qui in canonicum, & qui ad curam animarum deliguntur: item de summo Ecclesiæ antistite: postremò de seculari Principe, cuius electio ad Germanos Principes attinet, tres, inquam, prælatos, quatuor laicos, & ad Rom. Pontificem ipsius electi examinatio, approbatio, inunctio, consecratio, & coronatio; vel si indignus, reiectio. *cap. 34. hoc tit.* & *cap. 2. de re iud. in 6.* Legitimè facta; necessariò, aliàs nulla est; varijsq́; modis fit irrita; vti per clamorem populi, aut per abusum secularis potestatis facta. *cap. 2. 43. & 56.* à minori collegij parte, *cap. 6. 29. 34. 48. 50. 55.* quæ regula illam patitur exceptionem, vt si electus à minori sit dignus, indignus à maiori, *cap. 22. 53. & 57.* vel de indigno scientia, moribus, & ætate. *cap. 7. 17. 20. 22. 25. 26. 27. 37. 38. 44. 53.* & *c. eam te. inf. de ætat. & qualit.* (qui enim ad episcopatum optatur, triginta annis maiorem esse oportet; ad inferiora ministeria, vtpotè decanatum, archidiaconatum, & alia huius generis, & præcipuè quæ assiduitatem desiderant, videlicet animarum curationes viginti quinque, *d. cap. 7. in princip.* & in *§. inferiora.* vel saltem attingere, *cap. 14. eod. in 6.* quod & Tridentina Synodus nuper adfirmauit) de schismatico etiam ad vnitatem reuerso ad episcopatum electo *cap. 5.* de habenti plures dignitates, pluraue curata beneficia absque sedis Apost. dispensatione *cap. 54.* si trium mensium spatium intra in cathedrali, vel regulari ecclesia

haud fuerit facta, quia tunc ad superiorem deuoluitur. *c.41.* vel intra sex in minoribus. *cap. quoniam frequenter.inf.vt lit. non contest. cap.ex tua. infr. de cler. non resid.* trimestri quoque ad confirmationem vtimur. *cap.6.eod.in 6.* Item de non monacho in Abbatem, & regulæ ignaro. *cap.37.38.* aut de non expresse professo, vel, vt loquitur *c.27.eod. in 6.* nouitio. Qui verò eligere non possunt, hoc persequitur titulo, videlicet excommunicati excommunicatione maiori. *cap. constitutis. inf. de appell.* & *cap.39. hoc tit.* suspensi. *cap. dilectus. suprà de consuet. cap. apostolicæ.inf.de excep.* & *cap.16.hoc tit.* quibus interdictum est, *cap. vltim.* qui scienter indignum elegere, *cap.7.20.23. 25.26.44.* qui in forma peccauere, *cap.40.* Et qui scienter indignum proposuit, non electionis tantùm commodo priuatur, sed & alia mulctatur pœna; illa nempè, quòd ab ecclesiasticis beneficijs triennio suspenditur. *d.cap.7. §.vlt.* si autem omnes in hoc deliquerint, ad superiorem eligendi potestas transfertur: si non omnes, ad alios, licet pauciores. *cap.23.§. nos igitur.* Tribus autem modis electio fit, aut per scrutinium, aut per compromissum, seu per inspirationem: sed hæc nullam regulam, nullamue habet formam. illarum formam docet *cap.42. hoc tit.* Ad electionem vocandi sunt omnes, qui debent, volunt, & possunt commode interesse. & qui in eadem degunt prouincia, per nuncium, vel per epistolam. *cap.35. & 42.* qui in ciuitate, per campanam. *cap.30.* quos, si intra tempus sibi præfixum, & commodum satis non venerint, vlterius expectandos non esse haud dubito; cùm sit mora in electione periculosa, & sæpe damnosa. *cap.18. & 19.* At quid iuris erit de expensis necessarijs à collegio in electione Prælati faciendis? Hæc definiuit Honorius iij. *in cap.45.* vt de bonis prælaturæ fieri debeant, aut reddi. Erat & illud in hoc rit. necessarium, vti electio suum non sortiretur effectum, nisi esset confirmata: à quibus verò confirmari debeat, pluribus docet. namque confirmatio electi Episcopo minoris ad episcopum pertinet, nisi sit exemptus. Episcoporum ad Metropolitanum, *cap.21. hoc tit. cap. inter corporalia. inf.de translat.epis.* & *can.1. & vlt.dist.64.* ni Rom. Pontifici proximè subsint. *cap.48.* Archiepiscoporum ad Patriarchas, qui in hoc, ac in quibusdam alijs parem ferè auctoritatem, quam ipse Rom. Ecclesiæ Princeps, habent. *can. mos. cum seq.65. distinct.cap.graue. inf.de præb.cap. antiqua.inf.de priuileg.* Patriarcharum ad ipsum summum antistitem. *cap.40.* quo iure vtimur, illo non item. Namque si electio fiat, quæ raris etiam in locis hodie fit, præcipuè Episcoporum, à solo Papa confirmatur: de cuius electione agitur etiam hic: quæ legitima existimatur, si à duobus Cardinalium partibus sit facta; non æquè si à minori numero: quinimo gerens se pro Papa, hoc casu excommunicatione feritur, & totius sacri ordinis priuatione mulctatur. *cap.6.* Quid ergo, si Cardinalium aliqui excommunicati essent, an habeant votum? in hoc singulare ius constituit Clemens V. *in clem.2.§. cæterum. eod.* vt per exceptionem excommunicationis, suspensionis, siue interdicti ab electione nequirent repelli. Modum, formamque eligendi ipsum Rom. Pontificem paulò ante docuerat Gregorius x. *in cap.3.eod.in sex.* Variatus quantum fuerit Rom. Pontificis eligendi mos, latè dicam *cap.15. lib.2. animaduers.* Secunda tituli pars est *de electi potestate*, optimè; quoniam ante confirmationem nihil iuris habet electus, sed per illam acquirit, quæ iurisdictionis, & administrationis sunt, *cap.9.* non æquè ordinis. hæc consecratio transfert. *cap.15.* & *cap.28.§. super eo.* & *can. quamuis.68.dist.* Canonicè electis, in ecclesijs extra Italiæ limites constitutis interdicta est bonorum duntaxat ecclesiasticorum alienatio: cæterùm propter ecclesiarum necessitates, ac vtilitates statim tam in spiritualibus, quàm temporalibus possunt administrare, etiam confirmatione nondum accepta. *cap.44.§. cæterum.* quæ est omnibus necessaria, *cap.3.* vna excepta Rom. ecclesia, quæ ad superiorem recursum non habet; cùm cunctis in orbe terrarum præferatur ecclesijs, *can. in nomine.23. distinct.* quapropter ei speciale aliquid est concessum, *cap.6.* vt simulatq; fuerit electus quis in Rom. antistitem, omnem omnino consequatur auctoritatem & regendi, & dispensandi Rom. Ecclesiæ facultates, *d.can. in nomine.§. quod si pastorum.*

De translatione Episcopi, & Electi. Tit. 7.

QVIDAM Codices habent de translatione Episcopi; alij de translatione Episcopi, & electi; hi melius, quia præcedenti titulo proposuit de electione; quod verbum, vti diximus, latè patet: licèt hic præcipuè de translatione Episcopi sermo habeatur. Quæ quidem translatio solùm ad Rom. Pontificem pertinet, *cap.2. Quos enim Deus coniunxit, homo non separet; Matth.19.* si initum, ac perfectum fuerit matrimonium. Hoc autem spirituale coniugium, quod illi æquiparatur, in electione initiatum est, in confirmatione ratum, & in consecratione consummatum, absq. ipsius Sedis Apostolicæ Principis, qui est Petri successor, & CHRISTI Vicarius, auctoritate nequit dissolui. Est igitur hæc iudicio summi antistitis reseruata, quemadmodum & ipsorum condemnatio.

d.cap.2.

d.cap.2. & vlt. eod. ac in Concilio Tridentino *cap.vlt.sess.13.* Hinc translatio rectè dici poterit, vt sit è sede ad sedem, auctore summo antistite commutatio. Neq; enim Patriarchis Episcopum mutare, neque Episcopis propria auctoritate in aliam transferre permittitur. *c.3.* quòd si ausus fuerit, vtraque priuabitur. neque iniuria, cùm nullus inuentus sit, qui è maiore ad minorem ciuitatem transiret. *cap.1.inf.de cler.non resid.* quamquam à minori ad maiorem ob publicam vtilitatem facilius soleat dispensari. *cap. vlt. huius tituli. cap. mutationes cum seq.7. q.1.* quemadmodum ipse Apostolorum Princeps ab Antiochia ad vrbem Romam. de qua translatione Ita S.Leo Papa: *Beatissimus Petrus Princeps Apostolici ordinis ad arcem Romani destinatur imperij, vt lux veritatis, quæ in omnium gentium reuelabatur salutem, efficacius se ab ipso capite per totum mundi corpus effunderet. Cuius autem nationis homines in hac nunc vrbe non essent: aut quæ vsque gentes ignorarent, quod Roma didicisset? Hic conculcandæ Philosophiæ opiniones, hic dissoluendæ erant terrenæ sapientiæ, hic confutandi dæmonum cultus, hic omnium sacrilegiorum impietas destruenda, vbi diligentissima superstitione habebatur collectum, quicquid vsque fuerat vanis erroribus institutum.*

De auctoritate, & vsu Pallij. *Tit.* 8.

TRibvs modis diximus, quem posse ad ecclesiasticam ascendere dignitatem: verùm, quia eorum aliqui maiori præcellunt dignitate, pallio vtuntur. Pallium est insigne quoddam ornamenti, quod plenitudinem Pontificalis officij designat; idq; Archiepiscopis, & in maiore dignitatis gradu locatis, maximè Patriarchis, tantùm conceditur. ea putatione, quoniam Archiepiscopi Græca vox Latine significat principem Episcoporum, quasi primàs: sicut Patriarcha principem patrum: qui primum post Rom. Pontificem tenet locum, *can. cleros.21. distinct.* hicque suffraganeis suis pallium licenter potest largiri. hoc tamen ipse à Pontifice maximo prius debet insigniri; cùm sit plenitudinis officij Pontificalis insigne, *cap. antiqua. inf. de priuileg.* Episcopi verò, nisi eis speciali id indultum priuilegio fuerit, eo decorari non debent, *cap.penul.inf.de præsumpt. Alcuinus c. quid significent vestimenta. Raban. lib.1. cap.23.de instit.cleric.* prout concessum est Episcopo Hostiensi, qui totius sacri Collegij S.R.E. Cardinalium Decanus est; Papiensi, in Longobardia; Lucensi in Thuscia; Bambergensi in Germania: auctor Rituum Ecclesiast. seu Cæremoniarum *tit.10.cap.5.* Nec aliter Archiepiscopis permittitur, atque si Apostolicæ sedi fidelitatis, & obedientiæ iuramentum præstiterint, *cap.4.supra de elect.* quo non accepto nec Episcopos consecrare queunt, nec clericos ordinare, chrisma conficere, basilicas dedicare, nec concilium conuocare; cùm non gerant se tamquam Episcopi, sed vt Archiepiscopi. *cap.28. S. super, supra de elect.* quamuis ante pallij susceptionem, proprio, ac germano Archiepiscopi nomine careant, *cap.3.huius tit.* Quare à Ioanne xxij. constitutum fuisse arbitror, Pallij traditionem per criminis obiectum, seu defectum minus tardari debere: præterquam objiciens, præmisso iuramento, de obiectis promptam fidem fecerit. Promptam fidem facere quid sit, idem Ioannes docet, ibi. Interim tamen, si confirmati, suum suffraganeum consecrari facere possunt, *cap.11.suprà de elect.* Acceptum verò, cum personam non transeat, alteri Archiepiscopo commodare nequit, *cap.2.* neque eo semper, & vbique vti: ideò de vsu Pallij, sed quibusdam diebus, & in prouincia *cap.5.& 6.* secus mitra, & pastorali annulo. nam & flamines vbique ferebant pileum. *can. cleros.S.sacerdos.21. distinct.* in his etenim plenitudo officij non significatur. Rom. Ecclesiæ Præsul semper, & vbique, *cap.4.* siquidem Archiepiscopi, & alij, quibus est, vel ipso, vel speciali aliquo iure concessum, non in plenitudinem potestatis, sed in partem solicitudinis sunt vocati. Vnde meritò in calce tituli Honorius iij. rescripsit posse Archiepiscopum sine pallio, & sandalijs celebrare. Est autem sandalium insigne dignitatis, hoc est calceamenti genus quoddam, quo Episcopi in solemnibus sacrificijs vtuntur, quo & veteres vsi sunt, vt apud Gellium *lib.14. cap.4.* hinc sandalium Veneris, & sandalia Iudith. in veteri testamento *lib.Iudith. cap.10.* quæ quomodo esse debeant, docet Innoc.iij. *Mysteriorum missæ lib.1.cap.48.* Pallij autem originem antiquissimam esse vetus auctor Rituum Ecclesiast. seu Cæremoniarum S. R. E. *lib.1. tit.10. cap.5.* ex Maximo Episcopo *homil. de veste sacerdotali*, & Eusebio Cæsariensi *serm. de Epiphania*, ostendit in lege gratiæ antiquum esse illud Ephod, idest nostrum pallium, quod à Lino post Petrum secundo Romano Pontifice, institutum, & in singulare potestatis priuilegium nostris Præsulibus datum fuit.

Rupertus Abbas Tuiriens. *lib.1. de diuin. offic. c.27.* scriptum reliquit, Maternum à Beato Petro missum Treuerensi Ecclesiæ, hæreditatem pallij successoribus reliquisse.

De

De Renunciatione. *Tit. 9.*

PROPOSITIS modis, quibus quis Episcopatum, vel quodlibet aliud ecclesiasticum beneficium potest adsequi: & quandoque incidat, vt is beneficio iam adepto, quod ob senectutem, vel insufficientiam, criminis conscientiam, plebis malitiam, graue scandalum, aut irregularitatem, nequeat administrare, renunciet: adiungitur hic titulus superioribus. Renunciatio est iuris refutatio sibi competentis ex superioribus titulis. & quamquam regulariter verum sit, rei suæ, proprioue iuri, quemlibet posse renunciare; vt plerisque in locis huius tituli apparet; item in *can. quam periculosum. 7. q. 1. & in cap. si diligenti. infra de for. compet. l. si quis in conscribendo. C. de pact.* & alibi sæpè, adeò vt in ore vulgi id perpetuò infixum sit: nonnulli tamen sunt, quibus libera renunciandi facultas deest; quos modo recensere longum esset. Sat est igitur de ijs, quæ ad titulum faciunt, strictim, vti moris est, dicere. Prælati ita sunt beneficijs deuincti, vt non petita superioris venia illis renunciare non queant. *cap. 1. & 10. in fin.* Neq. mirum, cùm is, qui ecclesiastico muneri addicitur, non ob ipsum solum, sed & propter alios proponitur, & consecratur: non vt præsit, sed vt prosit. *c. si qui episcopi. in fin. 1. quæst. 1.* Quamobrem D. Augustinus *de ciuitate Dei lib. 19. c. 19. Ergo,* inquit, *episcopos, si velimus, latinè superintendentes possumus dicere: vt intelligat non esse Episcopum, qui praesse dilexit, non prodesse.* Episcopatus nomen est oneris, non honoris. Ita videtur nobis exposuisse Apostolus. *1. ad Tim. 3. Qui Episcopatum desiderat, bonum opus desiderat.* Theodorus Balsamon Antiochenus Patriarcha in *can. 58. Apostolorum. Episcopus,* ait, *ideò constituitur, vt quæ sui sunt populi attendat; & ideò etiam populus est appellatus.* Qui itaque publicæ vtilitati præest, se auctore, nequit iuri suo renunciare. alioquin priuatorum pactis ius publicum infringi posset. quod neque Papinianus in *l. ius publicum. ff. de pact.* neque Vlpianus in *l. Neratius. §. si verò. ff. de relig.* neque Paulus in *l. Paulus. §. patroni. ff. de bonis liber.* admitti voluerunt: quia quod iuris publici est, à solo principe potest remitti. *leg. 3. §. 1. ff. eod. de bon. libert.* Quocirca illis sex exceptis casibus, quorum iam memini, renunciatio fieri minimè potest. *cap. 10.* vel si absque mortis periculo morari in ciuitate non liceat. *cap. 9.* tametsi ob senectutem non impartitur etiam cedendi licentiam; si cessio valde noceret: & retentio, & perseueratio haud parum prodesset: vt piè Alexander iij. in *cap. 1.* Lugdunensi Archiepiscopo rescripsit. quod iam ab exordio nascentis ecclesiæ videtur fuisse constitutum, præsertim in Ephesina Synodo, vti apparet in epistola eiusdem sanctæ Synodi ad sacram in Pampbilia Synodum de Eustatio, qui fuit eorum Metropolitanus. quam ibi interpretans Balsamon; *Cùm canones,* inquit, *& sancti Cyrilli ad Dominum epistola discernant, ne vlli sacerdotes renunciationum libellos afferant (si enim,* inquit, *sacra mysteria obire digni sunt, in eo permaneant: sin autem indigni, ne per renunciationem exeant, sed potius rebus ipsis condemnati) quomodo dixerit quispiam Ephesinam Synodum, & eum potius, qui præerat, magnum Cyrillum sibi, & reliquis patribus contraria statuisse?* hæc Balsamon. Cùm fieri autem contigit renunciatio siue de præbendis, beneficijs, ecclesijs, episcopatibus, & alijs id genus, apud eum, à quo recipiuntur, fieri oportere: & ratio naturalis suadet, *cap. 4. & vlt.* Facta apud laicum, etsi iure spoliatur renuncians, non tenet. *cap. 8.* Quid de summo Pontifice? de quo olim dubitatum fuit, num Pontificatui renunciare posset? Hac de re Cælestinus v. demum Bonifacius viij. *cap. 1. eod. in sex.* vt huiusce rei hæsitatio penitus tolleretur, sanxere, vt posset: apud quem non item; quod dubitatione careret, ad Cardinales, scilicet; ad quos electio spectat. *c. 6. supra de elect. cap. 3. de elect. in sex.* Semel renunciatione facta, pœnitere licet nemini. *cap. 5. 6. & 12.* ni denuo eligatur. *cap. 2.* Non ideò tamen intelligitur renunciasse institutioni iam factæ, qui beneficialibus litteris renunciauerit, *cap. 7.* nec iuri suo, qui aduersarij gratiæ se submisit. *cap. 13.* nec Prælaturæ Prælatus, qui subditos ab obedientia absoluit, *cap. 14.* Ex quibus facile est intelligere; quàm hic titulus sit generalis.

De supplenda negligentia Prælatorum. *Tit. 10.*

CVM eorum, qui ad Ecclesiæ regimen euecti sunt, aliqui aut ineptè, aut quadam animi duritia non studeant suum exercere officium, tum superior inferioris negligentiam, inertiamue supplet, vel idoneum præbendo coadiutorem. *cap. 2. eod. in sex.* Negligentia est eius, quod fieri debet, & potest, prætermitio; præsertim vacante ecclesia. Lapso Lateranensis Concilij tempore, quod, vt interpretor ex *cap. 2. infra de concess. præben.* est sex mensium, is ad quem primùm spectat collatio, conferre non valet. *cap. 2. 3. 4. 5.* sed ad superiorem transit. Abbatibus verò ius ab Alexandro iij. factum est, vt si ter diœcesanus requisitus Abbatem benedicere negligat, impunè queat Abbas monachos benedicere, & omnia, quæ ipsius

officij

officij sunt, exercere. Et quamquam de Cistercien sibus tantùm loquitur constitutio, est tamen generalis, ad omnesq; pertinet: verùm quia de Cistersiensibus consultus fuit, secundum ea, quæ proposita sunt, rescripsit Rom. Pontifex. Quod ergo dictum est, superiorem inferioris negligentiam, & incuriam explere oportere, non solùm de ecclesiasticis officijs intelligitur, sed & de secularibus, & maximis Principibus; quorum curam ad ipsum ecclesiæ Principem satis pertinere constat ex *d. cap. 2.* & *c. nouit. infra de iudic.*

De temporibus Ordinationum, & qualitate Ordinandorum. *Tit. 11.*

HABVIMVS de electis, & eorum potestate; quæ potissimum in clericorum ordinatione elucet: & ordinatio non semper fieri permittitur, sed quibusdam certis, ac determinatis diebus, ergo de temporibus ordinationum sequitur. Minores ordines, lectores, scilicet, cantores, exorcistæ, ostiarij, diebus etiam festiuis conferri possunt; non æquè sacri, vti Hypodiaconi, Diaconi, Presbyteri, qui superiorem inter clericos locum obtinent. *l. 8. C. de episc. & cler.* & Episcopis proximi. *l. 5. C. Theod. de haeretic.* ideò sacerdotes appellantur, quia sacra dant, vt & Episcopi; *Isydorus Etymol. lib. 7. c. 12. de ecclesiasticis officijs. cap. 1. lib. 2.* Pontificatus tamen apicem non habent, *can. quamuis. in fin. dist. 68.* quia nec chrismate frontem signant, nec Paracletum spiritum dant. quod solùm Episcopo conuenire lectio Actuum Apostolorum demonstrat *cap. 8.* qui & summus sacerdos dicitur *cap. 1. S. per frontis. infra de sacra vnct.* licet in *Concilio Carthaginensi iij. cap. 26.* vetitum fuerit; ne quis Princeps sacerdotum, aut summus Sacerdos, sed tantùm primæ sedis Episcopus appellaretur. *can. prima sedis. 99. distinct.* etsi presbyteri etiam Episcopi olim nominarentur. Nam Actus Apostolorum. 20. *Qui nos posuit Episcopos regere Ecclesiam suam*, Episcopos interpretatur D. Hieronymus in epistola ad Rusticum, presbyteros. *can. ecce. S. presbyteri. 95. distinct.* & apud Arcadium Iurisconsultum in *l. vlt. ff. de muner. & hon.* Episcopi vocantur, qui pani, cæterisq; venalibus rebus præsunt, quæ ciuium populis quotidianum victum suggerunt. Hinc dictos opinor Episcopos nostros, qui cælesti præsunt pani, rebusque alijs, quæ Christianis opus sunt ad salutem. quamobrem ipsis propriè sacerdotum nomen tribuitur, licet communicetur presbyteris, vti dixi, & alijs clericis, imò & Christianis omnibus. Tertullianus, CHRISTVS *sacerdotes nos Deo, & Patri fecit.* Princeps Apostolorum, *Vos estis genus electum, regale sacerdotium.* & in oratione habita in Synodo sexta in Trullo: *Ex hoc gens*, inquit, *sancta, regale sacerdotium, pro quo* CHRISTVS *mortuus est.* Exodi cap. 19. *Vos eritis mihi in regnum sacerdotale, & gens sancta.* Sed cur hæc tam variè? Petrus dicit *regale sacerdotium:* Moyses verò *regnum sacerdotale:* vt quod erat substantiuum, factum sit adiectiuum, & contrà. Dubium non est, quin apud Grammaticos adiectiuum regatur per substantiuum. sed ante Christi aduentum regnum erat sacerdotale; quia sub regibus erant sacerdotes: post, Reges ac omnes Principes sub sacerdotio sunt. *cap. omnes. inf. de maior. & obed.* ideò regale à Petro dicitur sacerdotium. Quod interpretor ratione totius, vniuersalis, inquam, Ecclesiæ: quia ex eo, quòd sumus in Ecclesiæ corpore, sacerdotes dicimur, non quod omnes simus sacerdotes, vt perperam existimant Hæretici: alioquin nullus esset sacerdos. nam si omnes essent reges, nullus esset rex, qui alios regeret, & quibus dominaretur. Quod ipse etiam Io. Apocal. 1. ostendit, dum scribit: *Et fecit nos regnum, & sacerdotes Deo, & Patri suo.* ponit regnum, quod ex multis fit compactum, hoc est, vt Theologi loquuntur scholastici, collectiuè; Sacerdotes verò distributiuè. Ex quibus facilè est intelligere non omnes Christianos esse sacerdotes, sed ex Christianis quosdam. quod Paulus haud obscurè demonstrat ad Hebr. 4. *Omnis*, inquit, *Pontifex* (confundit enim nomen Pontificis cum sacerdotis nomine) *ex hominibus assumptus, pro hominibus constituitur in ijs, quæ sunt ad Deum; vt offerat dona, & sacrificia pro peccatis.* Quæ multis antè seculis, dum de CHRISTI Ecclesia vaticinaretur Isaias, insinuare visus est, *cap. vlt.* in hæc verba prorumpens: *Et ponam in eis signum, & mittam ex eis, qui saluati fuerint ad gentes in mare, in Aphricam, & Lydiam tenentes sagittam: in Italiam, & Græciam, ad insulas longè, &c.* illa verba, *qui saluati fuerint*, pro Christianis fore accipienda nemo nescit; & subiungit: *& assumam ex eis in Sacerdotes, & Leuitas.* Non sunt ergo omnes Christiani sacerdotes, si verè, proprieq. loquamur. Sed ad rem nostram. Maiores igitur ordines statis duntaxat temporibus, quæ quattuor sunt, quæque iam à Calisto constituta fuere, Macrino, & Heliogabalo imperantibus, aut sabbato sancto, aut sabbato ante Dominicam de Passione conferri, *cap. 3.* Diebus autem Dominicis, vel sabbato Pentecostes, præterquam à Papa ordinatur nemo. *cap. 1.* nec valet consuetudo, qua receptum fuit, extra statuta tempora posse ordinari. *cap. 2.* quinimmo ordinatus suspenditur, quemadmodum minor vsque ad ætatem

tem legitimam; non priuatur tamen, quia recipit characterem. *cap.* 14. *&* 16. ordinans verò ab ordinandi potestate suspenditur; ac si duos sacros eidem vno die, vel duobus, continuato ieiunio conferret. *cap.* 13. 14. 15. vel clerico alieno, præsertim vltramontano, nisi de speciali Papæ licentia, siue per codicillos, vel, vt vocant, patentes litteras, sui Episcopi. *cap.* 1. 2. *eod. in sex.* vel infanti, nisi intret religionem, tonsuram, aut illiterato, aut coniugato, ni religionem ingrediatur, aut ad sacros canonicè promoueatur. *cap. vlt. eod. in sex.* Monemur quoque Græcos à Latinis, Latinos à Græcis non posse ordinari, Græcum tamen Latino Episcopo subiectum sine eius licentia à Græco initiari non posse, *cap.* 9. *&* 11. *hoc titulo*. Accipitur autem hic titulus non modò de clericorum inferiorum ordinatione, & secularium, sed & regularium *c.* 10. Episcoporum, Archiepiscoporum, atque Virginum Deo dicatarum, quæ in Codice Iustiniani interdum ascetriæ dicuntur, quasi sacris deditæ omnino sint meditationibus. Etsi ascetriæ propriè non erant moniales; immo ab eis sicut à monasterijs, asceteria à Iustiniano separantur. *Nouell.* 59. ita à monialibus ascetriæ, quarum officium erat psallere, dum mortuorum corpora ad sepulturam efferebantur, vt diximus *cap.* 8. *num.* 26. *lib.* 2. *de sacrorum Immunit.* Hæ aliquando, & frequentius sanctimoniales, & à nostris passim moniales appellantur, & diebus quoque Dominicis ordinantur, *cap.* 1. Archiepiscopi ab omnibus suffraganeis consecrantur. Episcopi à tribus saltem comprouincialibus, iussu Metropolitani, vel ab ipso cum duobus, *cap.* 7. *&* 8. non æquè à paucioribus. quod iam inde tempore Domitiani ab Anacleto Atheniensi Pontifice max. sancitum fuit: tametsi Apostolorum tempore à duobus possent, *can.* 1. *Apostol.* idque ob Episcoporum raritatem constitutum fuisse minus dubitandum est. Quo modo autem horum consecratio, examinatio, & clericorum omnium ordinatio fieri debeat, docet apertè *distinct.* 23. *&* 24. *per tot.* Porro in ordinandis multa desiderantur, vt tempus, optimi mores, scientia rerum tam temporalium, quàm spiritualium. *distinct.* 39. ob id consequenter de qualitate ordinandorum adnexuit, licet parum, aut nihil admodum hic de qualitate habeatur; sed in 25. *vsque ad* 91. *distinct.* & *infra tit.* 14. docemur tamen monendum esse eum, qui occultè deliquit, ne promoueatur, non item prohibendum, præter homicidij reum, *cap.* 4. *&* *cap.* 17.

De Scrutinio in ordine faciendo. *Tit.* 12.

PERSEQVITVR quem cœpit tractatum de ordinatione, datque specialem titulum de scrutinio in ordine faciendo: qui non ita est generalis, vt superior: cùm Diaconi, & Presbyteri ordinatione restringatur. qui dum ordinantur, prior Diaconus, qui ordinanti adsistit, *Postulat*, inquit, *sancta mater Ecclesia hunc Diaconum, aut Subdiaconum ad onus Presbyteratus, vel Diaconatus adsumi.* & Prælato interroganti, si eum cognouerit esse dignum, idem respondet; quòd *quantum humana fragilitas nosse sinit, scis, & testificatur illum ad huiusmodi officium esse dignum*. Ex quibus constat satis scrutinium hoc ab illo, de quo *suprà de elect.* differre. Est enim scrutinium hic inuestigatio; inquisitio à scrutor. Apuleius lib. 9. *Postremum*, inquit, *magistratibus placuit, obstinatè denegantem scrutinio detegere*. Hinc facta est ab Innocentio tertio constitutio hæc, vt postulator non credatur peccasse, & si non æquè idoneus fuerit ordinatus, prout ordinans rebatur: cùm deceat quemquam illum dignum æstimare, quem indignum esse non nouit. *cap. vlt. inf. de præsumption. l. cùm pater. §. rogo. ff. de leg.* 2. *l. testamento centurio. ff. de manumiss. testamen.* argumento est etiam *l.* 2. *§. quod obseruari. C. de iureiuran. propter calumn.*

De ordinatis ab Episcopo, qui renunciauit Episcopatui, vel excommunicato. *Tit.* 13.

ELECTO in Episcopum iure officij competit ordines conferendi facultas: quam, cùm nec specialiter, nec lege, vel constitutione aliqua tribuitur, mandare alteri potest. *l.* 1. *ff. de offic. eius.* Euenit interdum tamen, vt ille Episcopatui renunciet; & facta renunciatione adhuc ordines conferat. Quid ergo iuris de ijs erit? Distinctio adhibenda est, aut loco tantùm, aut loco, & dignitati renunciauit. illo casu, accepta ab aliquo Episcopo auctoritate, & minores, & maiores potest conferre: nam ex epistola in Ephesina synodo relata, de qua *supra titul.* 9. facta est mentio, nonnulli apud Balsamonem existimarunt Antistitibus permissum esse, vt si qui ecclesiarum thronos renunciant, antistitum tamen dignitatem obtineant. Si loco, & dignitati, minores solùm. hos enim & Abbates conferunt. *cap. cùm contingat. infra titul.* 1.

tit. 1. & c. quoniam videmus. 69. dist. qui scienter sacros acceperit, executionem non habebit: item qui ab excommunicato. Si ignoranter per proprium Episcopum poterit dispensari.

De ætate, & qualitate, & ordine præficiendorum. *Tit.* 14.

COGNITIS diebus, quibus ordines cõferri possunt, & facto scrutinio, desideratur etiã ætas ordinandorum, qualitas, & ordo præficiendorum. Aetas in Episcopo triginta annorum minor esse non debet: & in eo, qui ad curam animarũ, vel personatũ, atque dignitatem proponitur, xxv. cum minore tamẽ xx. quo ad personatum, & dignitatẽ dispensat Episcopus, non item ad animarum curationẽ *c. vnico eod. in sex. & sup. tit. 6.* ideo minor xiv. cuiuslibet ecclesiæ personatũ obtinere prohibetur *c. 3. hoc tit. & c. super inordinat. inf. de preb. c. 6. Cõc. Trid. sess. 23. de refor.* indignum etenim est, ac pene temerarium, vt qui se tueri, ac gubernare nequit, grauissimum ecclesiarũ onus regere debeat. quod si specialiter ei conceditur, non per laicos, sed per clericos regi oportere optima ratione constitutũ fuit in *c. 2*. Qualitate: vt legitimo matrimonio natus, moribus quoque, & scientia ornatus. vt aliàs dictum est. minus enim idoneus in sacerdotem promoueri nequit; multo magis in Episcopum, quem interdum iam promotũ scientiæ defectus remouit *c. penul. & vlt.* At illud erat hic necessarium: num Physicus, qui nõ malitiose vsus est arte, quamuis multi, quibus adhibebat remedium, perierint, possit ad sacerdotiũ promoueri, & rescriptum est posse. *c. 7. de etat. & ordine præficiẽdorum*. Etenim, Episcopus quis fieri nequit, nisi Diaconus sit, vel Sacerdos, vel ex Innocentij cõstitutione *cap. 9.* Subdiaconus; Abbates, Decani, Præpositi, Archipresbyteri, si presbyteri nõ sunt, fieri presbyteri debent. Archidiaconi, Diaconi. *cap. 1.* ad animarum curationem, vel saltem subdiaconum esse oportet; nisi ita idoneus sit, vt intra annum presbyter fieri possit. Item irregularis, & in minoribus dispensatiue in Abbatem instituitur. *cap. 19. hoc tit.*

De sacra Vnctione. *Tit.* 15.

DE sacra Vnctione hic inscribitur titulus: quæ ordinandis est per quàm necessaria: tametsi vnctione hoc titulo comprehensa non modo reges, vt in veteri testamẽto, sed & sacerdotes facti sumus. Apostolorum Princeps. *Vos estis genus electum, regale sacerdotium*. qua de re, & in *tit. 11.* At hic præcipue de Christianorum vnctione, quæ duplex est, vna exterior, altera interior: hæc inuisibilis & spiritualis; illa visibilis, & materialis. visibilis, & exterior signum est interioris, & visibilis vnctionis. Inuisibilis, & interior non solum signum, sed & sacramentum: & Chrisma à Græco vocabulo appellatur. quanquam eo nomine profani scriptores quodlibet vnguenti genus significãt. Augustinus *tract. 33. in Ioan. & ser. 47. de verbis Domini*. Cassiod. *ad 1. Cant.* Isidor. *lib. 7. Orig. cap. 2.* Raban. Maurus *lib. 1. de instit. cler. c. 30.* Illi tamẽ qui res diuinas tradunt, communi loquendi cõsuetudine ad illud tantummodo vnguẽtum accommodarunt, quod ex oleo, & balsamo solemni Episcopi consecratione conficitur. S. Cyprianus *de vnctione Chrismatis*. Quæ duæ res corporeæ simul permistæ confirmationis materiam præbent, qua & Episcoporum caput, & manus vnguntur: caput propter auctoritatem, & dignitatem, manus ob potestatem, hoc est ministeriũ, & officium. item sacerdotis manus. Agitur præterea hic de vnctione omni ad Christianos omnes pertinenti: qui bis ante baptismum in pectore, & inter scapulas deliniuntur, oleo scilicet benedicto, quia adhuc cathecumeni sunt. *can. ante viginti de consecr. 4. distin.* Cuius vnctionis meminit S. Dionys. *de Eccles. Hierar. c. 4.* Tertull. *lib. 1. aduersus Marcionem*. Origenes *homil. 7. in Ezechiel.* Basil. *de Spiritu sancto c. 27.* Ambros. *de Sacrament. lib. 1. c. 2.* B. Thomas *ad 4. sententiar. dist. 6.* Vnguntur & bis post baptismum: primum in vertice, demum in fronte, hoc est Chrismate: & hoc soli conuenit Christiano. CHRISTVS enim à Chrismate, vel potius à CHRISTO Chrisma, & à CHRISTO Christiani, tanquam vncti ab vncto deriuant. De hac item vnctione mentionem faciunt idem Dionys. Tertull. *de Baptismo cap. 7.* Basilius *d. c. 27.* Iustinus Martyr *q. 137.* Gregor. Nazianz. *orat. in sanctum Baptisma*. Ambros. *de Sacram. lib. 21. c. 5.* Augustinus *lib. 15. de Trinit. c. 26. & lib. 4. de Symb. c. 1.* & alij. Quæ autem per manuum impositionem fit, quæque confirmatio dicitur, Episcopis reseruata solis est: *can. presbyt. de consecr. dist. 4.* cùm per eam Spiritus sanctus ad augmentum datur, & robur: quin ab Apostolis tantum dari plusquam in manifesto est; *Actuũ Apostolorũ 8.* & per consequens Episcopis, tanquam summis sacerdotibus, *cap. 1. §. per frontis. hoc tit.* Augustinus in *Comm. ad Psal. 44. Patres missi sunt Apostoli; pro Apostolis filij nati sunt, & constituti Episcopi. hos ipsa Ecclesia patres appellat, hos ipsa genuit, & ipsa hos constituit in sedibus patrum*. Raban. Maur. *eod. c. 30. Omnes fideles*, ait, *per manus impositionem accipere debent Spiritum Sanctum, vt pleni Christiani inueniantur*. & paulo post. *Nec mirum si homo bis eodem Chrismate ad accipiendum Spiritum sanctum vngatur; cum* idem

idem Spiritus bis ipsis Apostolis datus fuerit, idest in terra, semel quando post resurrectionē sua Dominus insufflauit in eos, & dixit. Accipe Spiritum sanctum. Et de cælis semel, quando post Ascensionē Domini, in die Pentecostes in linguis igneis super Apostolos venit. Quæ tamen intelligi debent nō esse de perfectione, seu plenitudine simpliciter, sed roboris, & amplioris gratiæ, testimonio Bonauenturæ *ad 4. sent. dist. 7. q. 2. ad 3. art.* 1 t. & per ea quæ tradit S. Thomas *3. p. q. 77. ar. 1.* Cæteras vnctiones simplex sacerdos. Agitur & de Christianis Principibus specialiter: qui & vngi possunt, sed aliter, atque Pontifices; (Pontifices voco omnes summos sacerdotes *vt sup. tit. xj.*) isti, vt dixi, in capite, & Chrismate; illi in brachio, vel humero, seu in armo; in quibus aptè Principatus designatur: Esai. 9. *Factus est principatus super humerum eius:* & oleo duntaxat, nō Chrismate: quo videtur Salomonem vnxisse Sadoc Sacerdos, *Reg. 3. c. 1.* Ex quibus facile intelligi potest; quanta sit differentia inter auctoritatem Pontificis, & Principis potestatem. Item vngitur, cùm consecratur altare, dedicatur templum, & benedicitur calix. Denique & præsertim hoc monemur titulo, Ecclesiam Græcorum in ordinationibus, & consecrationibus vnctiones, quas Rom. Ecclesia obseruat, obseruare debere.

De Sacramentis non iterandis. *Tit. 16.*

Vt sacris initiatur, sacta debet prius vnctione, hoc est, Chrismate confirmari; vt in spirituali certamine viriliter pugnare, & nequissimis hostibus resistere queat. Habet autem confirmatio eam vim, vt charactere inprimat; quo fit, vt nulla vnquam ratione possit iterari. Idcirco haud male proponitur hic titulus *de Sacramētis non iterandis.* Sacramentū est sacræ rei signū, vel inuisibilis gratiæ, visibile signum ad nostrā iustificationē institutū. D. Augustinus *lib. de Ciuit. Dei* 10. c. 5. *Sacramēti enim nomen aliquam rem sacrā, quæ in occulto latet, declarat, quemadmodū Græci ad eandem rem significandā Mysterij vocabulo vsi sunt.* quapropter, vt B. Greg. placet in *can. multi.* 1. *q.* 1. *Sacramenta dici possunt, quod diuina virtus sub rerū corporalium tegumentis secretius salutem efficiat.* Sacramētorum verò quædam impune possunt iterari, vt Eucharistia, Pœnitentia, Matrimoniū, Extrema vnctio. Iterari nequeunt Baptismus, Confirmatio, & Sacer ordo. Quòd si Hypodiaconus in ordinatione per errorem fuit non Chrismate, sed oleo delinitus, nec iteratur ordinatio, nec fit irrita, sed supplebitur, sicut in ordinatione Presbyteri, vel Diaconi manus impositio prætermissa: quæ fit, cùm oratio super caput effunditur; statis temporibus suppletur. *cap. 1. & 2.* Extenditur hic titulus etiam ad alia, vtpote vestimenta, quibus schismatici celebrarunt. Iterum non debent benedici, nec altaria, in quibus celebrarunt, iterum consecrari, nec sepulti exhumari. Schismatici qui sint, dicam suo loco.

De filijs Presbyterorum ordinandis, vel non. *Tit. 17.*

Propositis modis omnibus, quibus concessum est sacros ordines adsequi, congruenter postponuntur ea, quæ impedimento esse possunt, ne quis ordinetur: ac proinde de filijs Presbyterorum primo. & non tam vt tractet de eorum ordinatione, cùm de ea tantum agatur in *cap.* 1. t 2. & t 4. quibus cauetur, ne illegitimus ordinetur, nisi monachus fiat, aut Canonicus regularis, spe numquā consequēdi prælaturam, licet cum eo possit Episcopus in minoribus, & in beneficio siue curatione dispensare, *cap. 1. eod. in sex.* quàm vt de promotione ad obtinenda beneficia. Et illud perpetuò verū est, filium siue legitimum, siue illegitimum nō posse patri, vel Vicario, vel Rectori proxime in Ecclesia succedere, *c. 7. 10. 11. 13.* Solumq. Rom. Ecclesiæ antistitem posse dispensare, vt non interposita persona succedat. *cap.* 13. alioquin Ecclesiastica bona iure hæreditario quodam viderentur succedi. *c. 1. & c. 3. inf. de præb.* namque filius in ea ecclesia, in qua pater sine titulo administrauit, legitimus, inquam, potest: & Pontificum filij legitimis nati nuptijs in eisdē Ecclesijs, quibus patres præsunt, vel præfuere, omne beneficium, *cap.* t 2. non item illegitimi. *cap.* 2. 3. 4. 15. 16. & vbicumquē legitur, sacerdotibus natos in summos Pontifices esse promotos, intelligi debent, non fornicatione, alijsq. inhonestis amplexibus, sed legitimis connubijs orti. *can. penul. & vlt.* 56. *dist.* Illegitimi ergo, vbi pater habuit, non queunt: quòd si eis ibi datum fuerit beneficiū, ab eo remouentur, & conferētes à suis beneficijs suspenduntur, *cap.* t 6. nisi sedis Apostolicę benignitate id fuerit indultum, *cap. penul.* quæque sola illos ad dignitatem, personatum, beneficiumq. curatum admittit. *c. vlt.* quòd si ordines sacros acceperint, carere minus debent beneficio. *c.* 5. & 6. quod locum habet in omnes, qui sine titulo ad sacros ordines sunt promoti: qui iuste ab ordinatore petūt beneficium, *cap. accepimus. supra de ætat. & qualit. cap. cùm secundum infra de præb.* quod cùm in desuetudinem abiret, nouissime Tridentina Synodus decreuit, neminem ad sacros ordines admitti debere absque beneficio, aut sufficienti patrimonio.

De

De seruis non ordinandis, & eorum manumissione. *Tit.* 18.

ALTERA species impedimēti, qua cauetur seruilem conditionem non posse clericalem capere honorem. *can. admittuntur.* 54. *dist. cap.* 1. *supra tit. prox. cap.* 1. & 2. *hoc tit.* quemadmodum nec ciuilem, *l. Barbarius ff. de off. prat.* Admittuntur ad sacrum ordinem, quibus nulla natalium, nulla morum corruptio, nulla seruilis conditio obstat: isti si à dominis suis libertatem consequi possunt, ad fastigium sacerdotij prouehuntur; aliàs facti clerici deponuntur, & dominis restituuntur. *cap.* 2. non autē res aliena consecrata. *cap. comperimus.* 14. *q. vlt.* & ratio illa reddi potest: quia in rebus inanimatis non perpenditur dolus, secus in homine: namque seruus, quo effugeret graue domini seruitium, plerumque ad vitam clericalem confugeret. *l. si seruus. C. de ijs, qui ad Ecclesi. confug.* vel quia in rebus anima carentibus consecratis cōsecratio consistit in superficie, ideo tangi à profanis non debet. in homine est in anima, cui imprimitur character, & tangi nequit. *cap. licet.* 32. *q.* 7. Et de eorum manumissione. Manumissio est de manu datio. *l. manumissionis. ff. de iust. & iur.* vel, vt in Pandectis Florentinis, datio libertatis. Fit autem multis modis, de quibus per Iustinianum in §. 1. *Instit. de libert.* Isti igitur clerici fieri possunt: si ab Ecclesia manumissi sunt, vt ipsis Ecclesijs perpetuo seruiunt, & eo casu ad alias se transferre non queunt: secus si pure. *cap.* 6. quod tamen acquirunt, post obitum Ecclesiæ manumittentis est, *cap.* 3. Hoc titulo tus dominis quoque factum est in manumissis, vt spirituales operas retinere valeant. Item vt genitus ex patre seruo, & libera matre liber sit, & licite promoueatur. *cap. vlt.* Denique liber, & ingenuus fit seruus, qui sciente domino, & non contradicente ordinatur. *can. si seruus.* 54. *dist.*

De obligatis ad ratiocinia, & ordinandis, vel non. *Tit.* 19.

TERTIVS modus, quo quis prohibetur ordinari, est; cū quis tenetur reddere rationes earum rerū, quas administrauit; vti sunt procuratores, qui ad aliena negotia constituuntur. Itē Actores, Executores, Tutores, Curatoresq. qui omnes nisi rerū administratarū rationes reddiderint, non possunt, ad sacros ordines accedere, quasi seruitute quadā impediātur: admissi enim rerū administratarum dominos ad Ecclesiasticū forum traherent, eosq. facile defatigarent. *cap. vlt. infra de alien. iud. mut. caus.*

Germonij Paratitla.

De corpore vitiatis ordinandis, vel non. *Tit.* 20.

QVARTVS est de corpore vitiatis, veluti oculo orbatis, digito mancus, manu mutilatis, & omnibus, qui ita deformes sunt, vt absque scandalo non valeant celebrare: tametsi in Apostolico Canone 77. ita scriptū est: *Si quis oculo orbatus, vel fœmore olæsus, Episcopatū autem dignus sit, fiat. nō enim corporis damnum eum polluit, sed animæ inquinatio.* Namque Diui Apostoli animam puram, vt ait doctissimus eorum interpres Balsamon, & integram omnes habere desiderabant, non autem corpus: hodie ex c. 2. *huius tituli*, & corpus, & animam. Scribit quoque Pomponius Lætus Romulū aliqua corporis parte debiles sacerdotes fieri vetuisse. Plinius *lib.* 7. Dionys. Halicarnas. *lib.* 2. Seneca *controuers. lib.* 4. *c.* 2. *Sacerdos*, ait, *nō integri corporis, quasi mali ominis res, vitanda est*, prout & in lege Mosaica cautum erat: Nam *Leuit. c.* 21. *Si cæcus fuerit, si claudus, si vel paruo, vel grādi, vel torto naso; si fracto pede, si manu, si gibbus, si lippus, si albuginem habens in oculo, si iugem scabiē, si impetiginem in corpore, vel herniosus omnis, qui habuerit maculam de semine Aaron sacerdotis, nō accedat offerre hostias Domino, nec panes Deo suo.* Philo *lib. de sacrif. Sacrificare*, inquit, *nulli sacerdoti, nisi integro, permittitur: cui ne minima quidem insit labecula.* Et Iosephus *lib.* 6. *de bello Iudaico. Ad altare*, ait, *Templumq. accedebāt carentes omni vitio.* Est & hic titulus de ijs, qui virilia sibi amputari voluerūt; quod in Concilio Niceno cautum etiam fuit: ideo Theodoretus *Hist. Eccl. lib.* 2. *c.* 24. de Leontino Antiocheno Episc. loquens. *Quem*, inquit, *dignitatis gradum contra Concilij Nicæni decreta adeptus est; namsua ipsius manu sibi execuerat testiculos.* Ijs igitur initiatio interdicitur, nisi ex iusta aliqua causa, aut per hominū insidias eunuchi facti sint, seu nati. *c.* 3. *hoc tit. can. eunuchus.* 55. *dist.* Isti spadones, illi castrati: licet spadonum generalis appellatio sit. *l. spadonum. ff. de verb. & rer. sign.* spadones tamen dicuntur proprie ij, qui natiuali quodam morbo steriles sunt, ac proinde generare non valent. nō vt Accursius, quippe qui spadones esse existimauit, quibus genitalia abscissa sunt cultello, vel, vt loquitur, spatha. sed vt vir doctissimus Cuiacius est interpretatus in *l.* 6. *ff. de lib. & posth.* scilicet, castratus dicatur, cui ea pars corporis, quæ ad generandū est necessaria, abest; spado, cui non abest, & si infirmitas valetudinis ei ad generandū impedimēto est. quā sententiā reor haud male Colum. auctor. *lib. de arbor.* posse cōfirmari; cū surculos infructuosos spadones appellet. Surcu-

lus est ramulus ille, qui ex arbore vna in aliam, quàm inserere volumus, traducitur. Cicero *de orat. 2. Amabo te*, inquit, *da mihi ex ista arbore, quos seram surculos.* & Virgilius *Georg. 2.*

Nec surculus idem

Crustumijs, Syrijsq. pyris, grauibusq. volemis.

Spado iure ciuili potest vxorem ducere, adoptare, posthumum hæredem instituere, & huiusmodi alia; non æque castratus: quasi in spadone cõmunis natura spectetur potius, quàm morbus, vitiumve corporis, quo natura implicata est, atque impedita. quod satis constat ex *l. 9. ff. de liber. & posthum.* quique nihil obstante sacris initiari poterit. *d. can. Eunuchus. 55. dist.*

De Digamis non ordinandis. Tit. 21.

QVINTO Digamus non ordinatur. Digamus is reputatur, qui ante Baptismum vnam, & post Baptismum aliam habuit vxorẽ. *can. vna 26. dist.* Regulariter dicitur Digamus, qui duas habuit vxores, vel cum vacante contraxit, qui nec viuentibus vxoribus, nec defunctis ad diuinorum celebrationem admittitur. Sic apud Athenienses, rex eorum sacrificulus non poterat nisi virginem ducere; ipsaq. suæ virginitati magno, solemniq. iureiurando testimonium tribuere cogebatur, vti auctor est Demosthenes. Refert quoque Plutarchus apud Romanos nefas fuisse Flamini ab vxore diuertere: quin ea etiam mortua sacerdotij se sanctitate abdicasse. ea ducor ratione: quia nec illi sine vxore, nec eidem rursus cum secũda vxore sacerdoti licebat esse. Contrahens verò cum virgine, licet ab alio prius fuerit desponsata, nõ censetur Digamus, *cap. 5. hoc tit.* quod rationem habet perelegantem: etenim vere matrimonium non dicitur, nisi vtrumque concurrat, animorũ, inquam, coniunctio, & corporum: vt vna sit voluntas, & corpus vnum, iuxta illud, *Erunt duo in carne vna.* quod non est corporum coniunctione consumatum, non pertinet ad illud designatum coniugium, quod inter CHRISTVM, & Ecclesiam per Incarnationis mysterium est initum; sed ad illud, quod consistit inter Deum, & animam iustam, Apostoli testimonio. *1. ad Corin. 7. Qui adhæret Deo, vnus spiritus est cum eo.* ob id Ambrosius in *c. in omni. 27. q. 2. In omni*, inquit, *matrimonio coniunctio intelligitur spiritualis, quã confirmat, & perficit coniunctorum commixtio corporis.* & Hieronymus, *Quæ sponsali coniunctione initiantur, commixtione perficiuntur.* Hinc rescriptum est ab Innocentio iij. non esse Digamũ, qui plures habuit cõcubinas *cap. 6.* Tametsi quis interdum in Digamiæ pœnam incurrit, Digamus tamen non est: vt si sacris initiatus cum vidua contrahat, vel ad secundas nuptias se transferat *cap. 3. & 7.* Est etiam hic titulus de pœnitentibus, & repudiatarum maritis, qui vt Digami, ad Sacerdotiũ minus possunt ascẽdere.

De Clericis peregrinis. Tit. 22.

HAEC est vltima causa, qua tanquam indigni ab ordinibus remouentur, vti sunt peregrini. Peregrini sunt, qui ex remotis prouincijs profecti sunt. qui an ordinari possint, dixi *supra tit. 11.* Ordinatis celebrare non permittitur, nisi eorum litteræ quinque Episcoporum sigillis munitæ fuerint. neque prędicare, cum ipso facto sint excommunicati. *cap. vlt. de reg. & transeunt. ad relig. extrauag. comm.*

De officio Archidiaconi. Tit. 23.

POST tractatum Ordinis, ad gradus Ecclesiasticos, ac iurisdictiones transit: & cùm Archidiaconus apud Episcopum primas obtineat, de eo prius. Huius autem officium est, post Episcopum, aut Archiepiscopũ, omnem curam in clero habere, Euangeliũ, si voluerit, legere, omnem querimoniam, causasque Presbyterorum, Diaconorum, & Hypodiaconorũ deliberare, ordinare, iustitiamq. facere. Dein Ecclesiasticum officium omne prouidere, lectiones, aut responsoria in matrice Ecclesiæ dare, auscultare, Acolytos ordinare, vasorũ Ecclesiæ custodiã habere, Ecclesias in diœcesi cõstitutas visitare, Hypodiaconis, & Leuitis imperare, ordinandos examinare, Abbates, & Abbatissas in sede ponere, omnem solicitudinem, ac curam non tantum in clericis, quantum in eorũ Ecclesijs imponere; item delinquentibus pœnas infligere, *cap. referẽte. inf. de præb.* Et Iustiniani tempore in Ecclesia cum primo presbytero pecunię dispensationẽ habebat, *Nouell. 123.* idcirco Prudentius, B. Laurentium, quem primum è septem viris vocat, hoc est, Archidiaconũ (siquidem vij. tantum Diaconi initio fuerunt) votas opes dispensare dicit: quare industriam in eo Hieronymus, & Sidonius desiderant. Diuus enim Hieronymus ita Euagrio scribit. *Diaconi eligant de se quem industrium nouerint, & Archidiaconũ vocent.* Sidonius Dommulo; *Archidiaconus, in quo seu gradu, seu ministerio multum retentus per industriam.* Quam ob rem haud inelegãter à Clemente huius nominis Primo Pontifice Max. in *can. Diaconi. 1. 93. dist.* dictum est Archidiaconũ esse oculũ Episcopi; quasi circũlustret, ac perscrutetur diligẽtius quid agendũ, quid prohibendũ.

In mo-

In monasterijs verò visitationem, correctionem, procurationem non habet, nisi more maiorum id sit receptum, *cap. vlt.* nec curam animarum committere, excommunicare, nec litteras, vt vocant, formatas, vel ad ordines commendatitias concedere, *cap. 4. & 5.* Hæc nihilominus intelligi debent, meo iudicio, extra Archidiaconatus metas, hoc est, vbi tanquam vicarius Episcopi est; quia tunc habet iurisdictionem delegatam; sed vbi gerit vicem sui, non alterius, neq; ab Episcopo id recognoscit; sed statim electus sibi iure magistratus competit, *c. 6. & vlt.* ac proinde propriam exercet iurisdictionem; haud dubito illa omnia facere posse, vel excommunicare, *d. c. referente.* quod approbat & Summus Pontifex Innocent. vir summè diligens, & doctus, ad *c. cum contingat. inf. de foro comp.* text. in *c. dudum. 2. S. sed, cùm in iure. supra de elect.* Vt ego ipse, qui indignè hanc obtineo dignitatem in Metropolitana Taurinensi Ecclesia, cum iurisdictione ordinaria in multas Ecclesias, & populos, in quibus ferè omnia, quæ Episcopalis iurisdictionis sunt, & ipse exerceo, & exercere soliti sunt antecessores mei, vel excommunicare. Etenim iurisdictio sine coercitione nulla est. *l. vlt. ff. de offic. eius.* secus illusoria, *c. ex litteris. inf. de offic. deleg.* nam & plebanus, qui longè minor est Archidiacono, excommunicare potest, imo parochialis quilibet. *cap. 2. & 3. inf. de offic. iud. ordin.* Archidiaconus & simplici voce Diaconus dicitur. *d. cap. Diaconi. cum seq.* & Episcopi vicarius, *cap. 1. & 7. hoc tit.* & Visitator. *can. non debere. 80. dist.* & Chorepiscopi, Sigibertus Archidiaconi, qui dicuntur Chorepiscopi. quod an verum sit dubito. Chorepiscopi enim Episcopis, quodammodo æquiparantur. *can. 3. & seq. 68. dist.* vel se æquiparare tentabant. quapropter à Damaso prohibiti fuere; quasi eorum institutio improba, ac praua esset. *can. Chorepiscopi. ead. 68.* & in vicis constitui poterant. At Archidiaconi in vicis non constituuntur, nec sunt prohibiti. quinimo in qualibet cathedrali Ecclesia insunt necessariò. Et Prælati appellantur. *cap. 2. infra de iudic. cap. Romana. S. archidiaconis. de appellat.*

De officio Archipresbyteri.

Tit. 24.

SVBIICITVR titulus de officio Archipresbyteri, peritè quidem: subest enim proximè Archidiacono: & quanquam Archipresbyter maior in ordine sit, minor nihilominus in dignitate. Potest quis varijs, diuersisq; modis altero maior esse, vel æqualis. *c. puto. 2. q. 7. l. 1. C. de offic. vicar.* In ciuilibus causis Vicarij Comitibus militum anteferuntur; in militaribus negotijs Comites Vicarijs. Vicarij erant, qui pro Præfecto Prætorio mittebantur in tractum, vel diœcesim aliquam aliquot in se prouincias continentem. Præfecti prætorio erant, qui primas obtinebant, & omnem iudiciorum auctoritatem, omniumq. honorum principatum; & patres imperij, atque prouinciarum vocabantur; vt auctor est Cassiodorus: quare eorum vicarij cæteris dignitatibus præibant. Diuus Augustinus, vt redeam domum, *lib. de Bapt. 2. c. 1. Sine vlla sui,* inquit, *contumelia Cyprianus Episcopus, Petro Apostolo comparatur, quantum attinet ad martyrij coronam. Cæterùm quis nescit illum Apostolatus principatum cuilibet Episcopatui præferendum?* In eo enim, quo quis maior est, minori præsse, & ratio naturalis suadet. *c. est ordo. 33. q. 5. d. l. 1.* qua de re *inf. de maior. & obed.* Cùm Archidiaconus Iurisdictionem habeat, non Archipresbyter, ei non malè, cæterisque antestat. Huius etenim officium in eo elucet maximè, super omnes presbyteros curam agere animarum, assiduè in Ecclesia stare, absente Episcopo missarum solemnia celebrare, fontes benedicere, infirmum oleo perungere, pœnitentem infirmum reconciliare, pœnitentiam cunctis alijs sacerdotibus iniungere, eisque præcipere, ne in sacrario CHRISTI Eucharistia desit, curam ad Christianos faciendos adhibere, infantes baptizare, confessiones quoq. peccatorum omnes recipere. Hæc sunt, quæ ad Archipresbyterum vrbis spectant. Sed quoniam vrbis Archipresbyter omnibus ecclesijs præesse minus potest; ob assiduam erga Dei populum curam factum fuit, vt singulæ fermè plebes Archipresbyterum haberent, qui proprio nomine Ruralis, vel, vt alij dicunt Exterus nuncupatur. Ad hunc non tam vulgi, quàm presbyterorum, qui per minores titulos in vicis habitant, solicitudinem gerere, eorum vitam, moresq. circunspectione diligenter custodire, & qua vnusquisq. industria diuinum mysterium exercet, Episcopo suo renunciare. Archipresbyteri ab Ethnicis nomen habuisse videntur, quos apud Archiflamines vocabantur. *can. 1. 21. dist.* quod nomen & Archiepiscopis tribuitur. *c. 2. 81. dist.* quemadmodum, & Protoflamines. *d. c. 1.* Flamines enim Dijs singulis erant attributi, vti Halicarnasseus tradit, item Cicero *2. de legibus.* à quibus cognomina habuerunt, auctore Varrone, *lib. de ling. Latin. 4.* vt Flamen Dialis, Martialis, Quirinalis, Carmentalis, Pomonalis, &c. Verùm quia inter Deos, qui colebantur, aliquod discrimen erat, non omnium Flaminum par erat dignitas, vt ait Festus. Proinde is, qui sacra Ioui faciebat, idest Dialis, maximæ dignationis habebatur. de quo multa adnotauit Gellius. sic hodie apud Christianos Archipresbyteri

non quod multi sunt Dij, & inter eos differentia sit, cùm vnus solus Deus à se minime discrepans sit: sed quia vrbis Archipresbyter maiorem habet solicitudinem, quàm in vicis habet Ruralis, maiorem quoque præsefert dignitatem.

De officio Primicerij. *Tit.* 25.

PRIMICERIVS post Archidiaconum, & Archipresbyterum in primum succedit gradum. quod officij nomen iam olim extabat, quamuis ad aliud ministerium esset constitutum, vt in *tit. de Primicerio lib. 12. Codicis* satis apparet. Nam in schola tribunorum, & notariorum summam obtinebat Primicerius. Fuerunt quoque aliorum officiorum Primicerij, vti cubiculariorum, mensarum, scriniorum vtriusque ærarij, & aliorum, de quibus eleganter Cuiacius *d. tit. C.* & generaliter qualibet corpora, scholæ, collegia suum Primicerium habent. Cassiodorus *lib. Variarum 6. for. Notariorum.* quare Primicerius potest dici primus cuiusque collegij. D. Augustinus *in sermone 21.* D. Stephanum Primicerium Martyrum appellat, quem vulgo Protomartyrem dicunt. & Baldricus Dolensium Archiepiscopus *in historia Hierusalem*, D. Petrum Apostolorum Primicerium vocat. Sic Primicerius presbyterorum, quasi Episcopus. vt in illa amplissima Venetiarum Republica, quæ decus est Italiæ, immo totius terrarum orbis ornamentum, & splendor, vel stupor potius; in templo, inquam, D. Marci, in quo Primicerius presbyteris omnibus antestat. In hoc autem titulo Primicerius Archipresbytero postponitur ad quem pertinet Diaconis in docendo præesse, & reliquis eccclesiasticis gradibus disciplina perpetuo insistere, & alia facere, de quibus in *can. 2. §. Primicerium. 25. dist.*

De officio Sacristæ. *Tit.* 26.

SACRISTA post Archidiaconi curam gerit conseruandorum sacrorum vasorum, vestimentorum ecclesiasticorum, lampadum: ad eumq. pertinet basilicas ordinare, incensum præparare, curam Chrismatis conficiendi habere, ac omnem ecclesiæ thesaurum custodire: idcirco & thesaurarius appellatur. *can. 2. in fine 25. dist.*

De officio Custodis. *Tit.* 27.

CVSTOS Archidiaconi quoque præceptis debet obtemperare; & per singulas horas Canonicas signum, illo iubente, sonare; pallia, linteamina altaris, & cuncta ecclesiæ vtensilia custodire; luminaria vel extinguere, vel extincta accendere; panem, & vinum omni tempore ad missam præparatum habere; omnes oblationes, eleemosynas, atque decimas inter fratres diuidere. Hi autem tres, Archidiaconus, Archipresbyter, & Custos, vt simul, & semper vno animo sint perfecte iuncti, debent peragere.

De officio Vicarij. *Tit.* 28.

CVM in præcedentibus titulis de ijs actum sit, ad quos spectat iurisdictio spiritualis, quam interdum per alios solent exercere; hoc est Vicarios: mirum nō est, si de Vicarij officio primus proponatur titulus. Est Vicarius ita dictus, quod alterius vice fungatur Cassiod. *in formula Vicarijs vrbis. lib. 6. Vice*, inquit, *sacra sententiam dicis.* idest, vt interpretor; Principis loco ius dicis. Nā & in formula Præfecti prętorio, *Vice sacra vbiq; iudicat.* & *tit. de off. C. de off. eius, qui vicem alter. iudic. obtinet.* quanquam hi ordinarij essent, namque ordinariorū, viuentium, præsentium, atque defunctorum vices gerebant, nec proprie Vicarij, nec Legati dici possunt, sed iudices potius. Proconsulatum enim prouinciæ temporis causa, defuncto præside, obtinebant, siue quia ipsis prouincia ad tēpus regenda commissa erat. *l. 1. ff. de tuto. & cur. dat. ab his.* Eis verò, qui vicem alicuius iudicis tuentur, concessa sunt eadem, quæ iudici, in cuius locum sunt constituti, leges specialiter dedere; & est apud eos legis actio, emancipatio, adoptio, atque manumissio, ac perinde esset penes ipsum iudicem *l. 2. C. eod. de off. eius, qui vic.* quæ omnia apud Legatum proconsulis, vel eum, cui præses mandauit iurisdictionem, non esse apparent *l. 2. & l. 3. ff. de off. proconſ. & leg.* cui non obstat responsum Pauli in *l. apud proconsulem. ff. de manumiss. vind.* cùm loquatur de proconsule, qui moras in itinere facere cogitur. quo casu valet suam mandare iurisdictionem *l. aliquando. ff. de off. procons.* quod cum facit, mirum non est, si legis quoque actiones transeant in Legatum. nam quoties iusta, ac necessaria est causa mandandæ iurisdictionis, etiam transeunt ea, quæ specialiter data sunt *l. 1. ff. de offic. eius, cui mand. est iurisd.* Vicarijs igitur permissa non sunt ea omnia,

omnia, quæ magistratibus, quorum partes tuentur, sunt concessa: idque haud obscure constat in libris nostris. Episcoporum Vicarijs iure non competit potestas inquirendi, corrigendi, puniendi delinquentium excessus, vel quemque à suis beneficijs, officijs, administrationibus amouendi, nec vacans beneficium conferendi, nisi specialiter eis concessa sit. *cap. 2. & 3. eod. in sex.* Hic vero titulus non tam de Episcoporum Vicarijs, quàm de cuiuslibet ecclesiasticæ personæ beneficium, aut officium habentis, siue de maximorum Pontificum Vicario, qui extra vrbem nullam habet iurisdictionem. *cap. penult. hoc tit.* quod interpretor extra centesimum lapidem. *l. 1. ff. de offic. præf. vrb.* Cùm quis autem in vno beneficio Vicarius est constitutus, plures Vicarias habere minus potest, nec cum Vicaria beneficium curatum, nec alium in Vicarium substituere. At qui perpetuo instituti sunt, remoueri, aut portione sua per rectorẽ fraudari non queũt. Ex quibus licet intelligere titulum hunc esse etiam de ijs Vicarijs, qui rectorum ecclesiarum Vicarij sunt, vt & in *cap. postulasti. 3. de rescrip.* & *cap. G. perpetuus. infra de fid. instrum.* ac perinde de ijs, qui habent iurisdictionem. nam isti & alio etiam nomine appellantur, vt Missus dominicus. *cap. 2. inf. de reg.* & in *cap. 1. inf. de frig. & malef.* & officialis Episcopi. *cap. 2. de consuet. in sex. cap. Romana. de appellat. in sex.* sed officialis proprie is dicitur, qui in certa diœcesis parte ad tempus vices gerit Episcopi, qui vulgo Vicarius foraneus appellatur. *clemen. 1. de rescript.* de cuius iurisdictione dicetur alibi.

De officio, & potestate iudicis Delegati. *Tit.* 29.

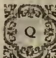
SVPERIOR titulus est de Vicarijs, qui vt plurimum in diuinis officijs alterius vicem gerunt: sequens est de ijs, qui propriam, alienamve exercent iurisdictionem, & primum de ijs, qui alienam suscipiunt, & Delegati iure nostro dicuntur. Verùm quia delegatus Romani Pontificis vices gerit, maior est ordinario. *cap. sane hoc tit.* & vbi adest nullæ sunt aliorum partes. *cap. 2. infra tit. prox.* quasi primas teneat in iure dicundo. Ideo mirari non oportet, si Ordinariorum, ac Legatorum, qui etiã repræsentant Pontificis personam, tituli subsequantur. Etenim Ordinarius non eodẽ modo legem, siue Principẽ repræsentat, ac proinde Delegatus. A Delegato appellatur Princeps. *l. præcipimus. C. de appell. l. 2. ff. quis, & à quo.* ab Ordinario ad proximũ superiorem. *l. Imperatores. ff. de appel.* neque Legatus à latere: quia quod facit, iure magistratus facit. Aequiparatur legatus Proconsuli, & Præsidi. *c. 2. eod. in sex.* isti maius imperium omnibus post Principem in ea prouincia habent. *l. & ideo. ff. de offic. procons. l. 4. ff. de offic. Præsid.* Delegatus eãndem cum Principe habet. *d. cap. sane. & d. cap. 2.* Sed cùm non sit fere in toto hoc iuris corpore titulus æque difficilis, perplexus, atque quotidianus, pluribus fortasse verbis opus erit, ne tum, cùm Lyrico dicamus:

Dum breuis esse laboro,
Obscurus fio.

Delegati nomen generale est. Delegare plura etiam habet significata. nam & apud iuris auctores frequenter accipitur pro eo, quod vulgo mercatores assignare dicunt, hoc est alium pro se debitorem dare: quo accepto prior debitor liberatur. *l. 1. C. de nouat.* Seneca *lib. de Benefic.* 5. *Quamuis*, inquit, *non interuenerint nummi, sed delegatione, & verbis perfecta sit solutio*: in quam rem recte *l. quamuis. ff. ad S. C. Velleia.* hinc nouatio. *l. 1. ff. de nouatio.* Delegare item est aliquem Legatos mittere. Liuius, *Decernunt, vt duodecim delegarentur ad regem*. & alia, quæ nõ persequar. Proprie delegare est quempiam suo loco, officio, negotiove exequendo præficere, seu constituere. Cicero, *Post delegatam mibi hanc prouinciam*; hoc est post onus mihi impositum. Et Cæsar, in *Commentarijs de Bello Gallico: Libenter mortuis culpam delegamus:* hinc titulus noster. Solet enim Romanus Pontifex, Princeps, & alius quiuis, iurisdictionem habens, hanc vni, pluribusve mandare: & ij, qui eam suscipiunt, Delegati dicuntur eo, quod non funguntur vice sua, sed eius, qui iurisdictionem mãdauit. *l. solet. ff. de iurisd.* quia, vt ait *l. 1. §. vlt. ff. de offic. eius.* nihil proprium habet, sed eius, qui mandauit iurisdictione vtitur. Hic igitur in libris nostris, atque etiam Codicis Delegatus dicitur, non item in Pandectis: sed perpetuo, qui mandatam suscepit iurisdictionem: & is iudicem dare potest. *l. cum prætor. §. is quoque ff. de iud. cap. cum te. & cap. super quæstionem. in prin.* & in *§. porro. hoc tit.* Iudex tamen datus, qui hic Subdelegatus dicitur, cùm iudiciario fungatur munere, iudicem dandi potestatem non habet. *l. à iudice. C. de iudic. d. cap. super quæstionem. §. si verò.* & ab eo appellatur Delegatus; si sibi iurisdictionis reseruauit aliquid. *d. cap. super & cap. 7. in sex.* Idcircò constat differentiam colligi non minimam inter dare iudicem, & iurisdictionem mandare: quamobrẽ is, qui iurisdictioni præest, nec liberis, nec vxoribus, nec alijs, quos secum habet, ius dicere potest. *l. qui iurisdictioni. ff. de iurisd.* iudicare tamen in negotijs filij pater, & filius patris potest. *l. in priuatis. ff. de iudic.* licet aliter ab Accursianis, & perperã interpretetur: illud enim elegantem habet rationem: etenim qui iurisdictionem habent propriam, alienamve,

latissimas habent habenas,& ob adfectionem, quam in eos, qui procreati sunt liberi, & quos secum tenent, habent, facile ab eo,quod iustum est, recederent, minusq; iustum forte consequerentur; iudex tamen datus, cùm ex præscripta sibi formula iudicet, tum exequutio sententiæ magistratibus reseruata sit, *l. à Diuo Pio. ff. de re iud.* non est verendum propter liberos à recto iudicem velle discedere; sed quod iustum, optimumq; sibi videtur sequi. Officium varijs accipitur modis: sed hic pro imperio, & iurisdictione, prout in *l. 1. ff. de iurisd. l. obligationes. ff. de oblig. & act.* sic & potestas; sed in persona magistratus impetium. *l. potestatis. ff. de verb. signif.* & *lege eum, qui. ff. de iurisdict.* Sed & pro ipsius Delegati ministerio. Ipsum enim Delegati officium latissimum est, nam & in ius partes vocare potest, non parentem punire, aut ex lege, aut ex arbitrio, si lex non extat, & omnia, quæ ad causam spectant,facere; tum exequutioni sententiam suam dare, vel ordinario mandare; interdicere, suspendere, excommunicare, & partes,ac omnes,qui iurisdictionem impediunt. item excommunicatum absoluere, in bonorum possessionem mittere, subdelegare, siue totam causam, siue principium,medium,finem, & coniunctim, atque diuisim; & præter hæc alia non pauca. quæ omnia facere volenti impune quis non obtemperat, nisi facta delegationis fide, *cap. 31. hoc tit.* Debet quoque fines mandati diligenter attendere, ac eius formam seruare. *d. c. super quæstionem. & cap. cùm dilecta. supra de rescrip. l. ordinarij. C. de rei vend. l. si procurator.* & *l. si diligenti. ff. de procur.* Exceptiones admittere, *cap. ex parte. hoc tit.* & alia facere, quibus negotium,seu mandatum perficitur. *cap. 5.* Iurisdictio, vti dixi, vni, pluribusve mandari potest. *d. l. solet cap. 6. 16. 21. 22. 23. 27.* §. *si vero.* Sed dubitatio est, num subdelegati, vel codelegati absentiũ locum tueri valeant? Subdelegare certissimi iuris est, Principis delegatũ. *d. c. 27. in princ.* & §. *porro.* & *cap. cùm causam inf. de appell.* etiamsi ex partiũ consensu datus sit *c. 43. inf. eod.* Altero casu distinguẽdum est: aut ita conceptum est rescriptũ, si non omnes poteritis: aut simpliciter duobus, aut pluribus delegatur; hoc casu, vno absente, alij exercere minus queunt. *d. cap. 16.* illo, si omnes delegati sunt, & eorum aliquis se interesse non posse dixerit, reliqui libere possunt. Aut non sunt vocati omnes: & tunc quod actum est, non tenet. *d. cap. 22.* nisi codelegatus per litteras subreptitias fuerit adiunctus *cap. 34.* Et hæc iurisdictio ordinaria cùm non sit, pluribus modis expirat; vtpote per lapsum temporis, si causa intra tempus certum committitur *cap. 4.* si executioni sententia sit mandata *cap. 9.* ex noua causa, etiã post litem contestatam, *cap. 25.* morte mandantis re integra. *cap. 30.* item reuocato mandato *l. iudicium. ff. de iudic. l. quod iussit. ff. de re iudic.* morte mandatarij. §. *recte. Inst. mandati. cap. 42.* si se iurisdictionem delegatus non habere pronunciauerit *cap. 38.* Prorogatur nihilominus interdum, si per partes prorogatum fuerit tempus. *d. cap. 4.* si facta dignitati proprio nomine haud expressa, tunc transit ad successorem. *cap. 14.* si lis contestata fuerit, etiam mortuo mandante, *cap. 19. & cap. 20.* Agitur hic etiam de subdelegato, vti iam diximus, quem Delegatus, licet datus sit ex officio, vel ex partium consensu, cõstituere potest. *cap. 43. eod. l. à iudice.* nisi certum ministerium demandatum sit, *cap. vlt.* & vbi subdelegatus vti cœpit iurisdictione, à Delegato remoueri minus potest *cap. 38.* à quo tandem, si sibi nihil reseruauit Delegatus iurisdictionis, appellatur Princeps. *d. cap. super & cap. 7. eod. in sex.* quia tunc non iudiciario fungitur munere; sed sibi mandatam exercet iurisdictionem. Agitur & hic de Arbitris. *cap. 38.* à quibus appellatur etiam Princeps *cap. 11. eod. in sex.* Item de Accessoribus, vel, vt nostri loquuntur, Auditoribus; & ab his appellari potest Delegatus, cùm totam non habuerint causæ cognitionem. neque recusari possunt, ni Delegato coram iusta recusationis causa doceatur. *d. cap. super.* §. *porro.* & §. *cum vero.* & *l. si specialis. C. de iudic.* non licet enim litigatoribus post litem inchoatam iudices recusare. *l. apertissimi. C. eod. de iud.* Item ex *c. 41. huius tituli* intelligimus maiorem annis viginti posse delegari: cùm tamen olim lege Iulia cautum esset, ne minor vigintiquinque iudicare cogeretur, neminemq. licere viginti annis minorem compromissarium iudicem eligere. *l. cùm lege. ff. de recep. arb.* placuit tandem Vlpiano æquissimum esse tueri sententiam à minore datam, ni minor decem & octo esset. *l. quidem. ff. de re iud.* quod accipi debet, si à Principe, vel ex partium electione datus sit. *d. cap. 41.* Princeps etenim, qui minori magistratum, munusve iudicandi dedit, omnia gerere decreuit: proinde minor magistratus, si consultius dixerit, sententiamve protulerit, valebit. *d. l. quidam.* Cætera, quæ hoc titulo proponuntur, alijs locis exposuimus, aut expositûri sumus.

De officio Legati. *Tit.* 30.

Qvos in prouincias mittit Rom. ecclesiæ Princeps, ij proprie Legati dicuntur. Sed non omnes eadem vtũtur potestate. Triplex est enim Legatorum genus. Alij appellantur Legati à latere, sic dicti, quòd quasi à latere summi Antistitis emittantur: & hi Cardinales sunt, quamquàm alij ecclesiarum Prælati

lati eodem quoque munere fungi possunt, vt infra patebit haud obscure: hodie tamen receptū est, vt Cardinales sint: quod ipsorum Legatorum auctoritas, ac munus videtur postulare, Siquidem Proconsulibus æquiparantur. *cap. 2. eod. in sex.* qui statim atque vrbem egressi sunt, insignia Apostolicæ dignitatis habent, vt maxime præ se ferant crucem: iurisdictionē quoque habent, voluntariam scilicet, non contentiosam exemplo Proconsulis *l. 1. & l. 2. ff. de off. procons.* nempe excommunicatos absoluere tam extra, quam in prouincia. *cap. post translationem hoc tit. cap. ad eminentiam. infra de sent. excomm.* & quæ Proconsul potest, & facere consueuit, *tot. tit. ff. de offic. Procons.* siue in *l. obseruare.* ea videtur Legatus posse, & facere debere. Ingressus prouinciam omnia, quæ exercet ipse, qui eum mandauit, exceptis iis, quæ specialiter summo Antistiti sunt reseruata, vti Episcopos transferre. *cap. 2. supra de transl. Episc.* vel vnam cathedralē Ecclesiam alteri subijcere, vel alteri ius Primariæ concedere, Episcopatus duos vnire, aut vnū diuidere. *cap. 3. & 4. eod. in sex.* non vacantem ecclesiam conferre. *cap. dilectus. infra de praeben.* nec minores dignitates post Episcopum, si ipsarum prælati per electionem adsumantur. *d. cap. 4.* nec cum filijs presbyterorum dispensare, vt in ecclesia patris proxime succedant. *cap. dilectus. supra de filijs presbyt.* nec sententias iudicum delegatorum reuocare. *cap. 2. hoc tit.* cætera fere omnia potest. Et est tanta huius dignitatis maiestas, vt vbicumque est, minor legatus suum non valeat exercere officium. *cap. 8.* vel sibi crucem ante deferre. *cap. antiqua. infra de priuileg.* quia maius omnibus post Rom. Pontificem in prouincia sibi decreta imperiū habet. *cap. si Abbatem. de elect. lib. sex.* Illud est etiam in Legato singulare; quòd, etsi ei nudum ministerium demandatum sit, subdelegare tamen in eademmet causa potest, *cap. vlt. in fine sup. tit. proxim.* quod alijs delegatis prohibitum esse diximus tit. præcedenti. Neque istorum iurisdictio per Pontificis obitum expirat *cap. 2. in sex.* quinimo finita legatione statuta, in prouincia constituta perpetuo durant, *cap. vlt.* Isti autem apud Græcos Legati à facie dicuntur, auctore Theodoro Balsamone Antiochensi Patriarcha; qui in prima sua glossa ad Synod. Sextam in Trullo; *Sunt autem,* inquit, *Legati, qui à facie dicuntur, qui etiam particularem habent iurisdictionem.* quo in loco docet quoque Rom. Pontificē per Legatos semper affuisse Græcorum Concilijs. Aliquando Papæ Legati aderant Athenarū, & Corinthi Episcopi; aliquando vero Cretæ, Patrarum, Rauennæ; nonnunquam vero alij; *idque excogitatum,* inquit, *fuit, vt per Legatos adesset, propter viæ longitudinem.* Alij sunt non à latere, & non Cardinales, cum auctoritate tamen plerumque Legati à latere, & passim, vulgoq. Nuncij Apostolici dicuntur. At isti extra prouinciam iurisdictionem nullam habent, argumento *l. vlt. ff. de iurisdict.* nec beneficium in prouincia iure legationis conferre possunt. *cap. 1. eod. in sex.* Tertiū Legati genus est, vt cùm quis ratione dignitatis in sua prouincia huiusmodi legationis officium obtinet, *cap. 9. hoc tit. & d. cap. antiqua:* & hic excommunicatos per manuum iniectionem absoluere prohibetur; quemadmodum & Nuncij, nisi specialiter concedatur, & dicuntur Legati Nati: inter quos maxime elucet is, qui Pisano Archiepiscopatui præficitur, prout hodie vir singulari ingenio, & doctrina Carolus Antonius Puteus, nationis nostræ Italiæ Subalpinæ.

De officio Iudicis ordinarij. *Tit. 31.*

PROPOSITO titulo de officio, ac potestate iudicis Delegati, rectè datur titulus de officio Ordinarij. namque Delegatus maior est, vti diximus, Ordinario: idque manifeste ex eo apparet, quòd Ordinarius Delegati mandato resistere violenter nequit; & si is, qui in possessionem mittitur, non sit canonice institutus. *cap. si quando. supra de offic. deleg. l. nec magistratibus. ff. de iniur.* atque illius sententiam executioni mandare cogitur, licet haud ignarus sit iniustam esse, *cap. pastoralis. §. quia vero. d. tit. de offic. deleg.* quod rationem habet perelegātem: siquidem executio, non cognitio mandata est. Ordinarius iudex hic dicitur ecclesiæ prælatus, qui à collegio est electus, & à superiore confirmatus, & iurisdictionem in sua diœcesi duntaxat habet: cui etsi Papa rescriptum mandauerit, vt subditos corrigat, ex hoc non fit Delegatus; quia id sibi competit iure magistratus. ideo ab eo appellari poterit proximus superior, ac si nullum accepisset mandatū. *cap. 12.* neque vigore illius exemptos valet corrigere. *cap. 19.* Ordinarij verò appellatio late patet: quare hic titulus non de Episcopis tantum accipi debet, sed & de omnibus Ordinarijs, vti Patriarchis, Archiepiscopis, Abbatibus. Dicitur quoque Ordinarius, Archidiaconus, vt supra de eius officio, item collegium, seu capitulum, quod ex consuetudine, vel iure aliquo, Canonicorum excessus corrigit. *cap. 13.* item inferiores, veluti plebani, *cap. 3.* qui & in laicos, & in clericos parochianos interdicti, excommunicationisq. sentētiam ferre possunt, quam Episcopus, si ratione est lata, debet, absque difficultate vlla, &, vt dicitur, inuiolabiliter obseruare. Ab his autem, itemq. ab Abbatibus appellatur Episcopus; ab Episco-

Episcopis Archiepiscopi, ab Archiepiscopis Patriarcha, & horum maior minoris semper negligentiam supplet, *cap.* 7. Cæterum maior de subditorum causis cognoscit nusquam, nisi per appellationem, aut ratione alicuius consuetudinis, seu priuilegij, *cap.* 9. Vnde Honorio iij. placuit Episcopũ in Ecclesijs suæ diœcesis iuribus Episcopalibus solùm vti debere: quæ sint, idem docet Honorius *cap.* 16. *&* 17. cætera ad inferiores spectant. Monemur tandem ex *cap.* 14. in vna ciuitate, seu diœcesi esse posse diuersorum rituum, linguarumq. populos; non posse tamen duos esse Pontifices, ne videatur monstrum, duo habens capita. qui tamen illi ciuitati præest, eis prouidere tenetur per idoneos viros; qui secundum varietatem rituum, linguarumq. diuina illis officia celebret, & sacraméta ministret. quòd si vrget necessitas, potest Ordinarius Vicarium Pontificem illius linguæ constituere. sic vt in vnaquaque lingua, si Episcopus idoneus per se non est, idoneos tenetur adsumere, qui suo loco suppleant; vel ad prædicationes, visitationes, & confessionum auditiones, *cap.* 15. quod & sancti Patres in Tridentino Concilio congregati lege renouarunt. Est hoc denique ex hoc titulo sciendum, quòd omnis, qui ordinariam habet iurisdictionem, siue Episcopus, vbique suæ iurisdictionis, nisi loco exempto, per se, vel per alium pro tribunali sedere, & libere exequi potest, quæ ad ipsius pertinent officium. *cap. cùm Episcopus. eod. in sexto.*

De officio Iudicis. *Tit.* 32.

EXPOSITIS singulorum magistratuum Delegatorum, Legatorumque, & Ordinariorum officijs, ac potestate, haud male proponitur titulus generalis de officio Iudicis: quod & Delegato, atque Ordinario est commune *cap. penult. infra de in integr. rest.* vti aduocatum non habenti dare, læsos restituere, & omnia, quæ ad eius ordinariam iurisdictionem, seu susceptam ab alio attinent, tueri, ac facere; de quibus per diuersos titulos sigillatim dicturi sumus.

De Maioritate, & Obedientia. *Tit.* 33.

PROPONITVR alius adhuc de iurisdictione titulus: qui ita generalis est, vt multa sub se comprehendat. Etenim hic agitur & de iurisdictione, quam in Episcopos habent Archiepiscopi, & in eos Patriarchæ, & Metropolitani; & quam Episcopi in Abbates, & alios Sacerdotes, Prior regularis in Canonicos, Abbatissæ in subditos. ideo inscribitur titulus de Maioritate, & obedientia; non quòd verbum, Maioritas, præseferat semper iurisdictionem. Verum quia in præcedentibus titulis de Magistratibus factus est sermo, & eorũ alij sunt maiores, alij minores, ne exin sequatur confusio; quæ cùm facile, vbi non est ordo, oriatur, postponitur hic titulus, quasi superiorum titulorum clauis. Namque Maioritas in libris nostris ex sex potissimum causis æstimatur: Iurisdictione, Ordine, Consecratione, Antiquitate, Prærogatiua ordinandis, & superioris Concessione. Hac maior dicitur is, qui cùm antea minor, vel æqualis esset, ex superioris priuilegio maior est factus: vt vnus Episcopatus, vel Archiepiscopatus, Patriarchatusvè sit maior altero. Obtinet enim primas post Romanũ Pontificem vrbis Constantinopolitanę Antistes ex priuilegio. *cap. antiqua. infra de priuil. l.* 6. *C. de sacrosan. Eccles.* quod ei concessum fuit secundo Constantinopolitano Concilio; *Tripart. hist. lib.* 1. *cap.* 9. & Socrates, *hist. Eccles. lib.* 5. *cap.* 8. Hierosolymitana longo tempore post inter Patriarchales Ecclesias connumerata est. Nam tempore nascentis Ecclesiæ post Romanum, secundum habebat locum Alexandrinæ, tertium Antiochenæ Ecclesiæ præfectus. *can.* 1. *&* 3. 22. *dist.* Prærogatiua ordinantis, vt in specie *cap.* 7. *huius tituli, & l.* 2. *ff. de albo scriben.* Antiquitate, vt maior sit, qui prius est ordinatus, *cap.* 1. *hoc tit. cap.* 22. *supra de elect. l.* 1. *ff. de albo scrib.* Consecratione, qua præest Episcopus presbytero, *can. olim. c. Episcopus cum seq.* 95. *dist.* ac cæteris principibus, *cap. vnico.* §. *vnde in veteri. supra de sacra vnct.* nam & Episcopus Princeps dicitur *cap.* 2. quinimo clerici omnes, reges appellantur, & sunt, *cap. duo sunt.* 12. *q.* 1. & hoc designat corona, quã gestant in capite. Item Ordine quo Patriarchæ cedunt summo Pontifici, Patriarchis Primates, Primatibus Archiepiscopi, Archiepiscopis Episcopi, Episcopis Archidiaconi, Archidiaconis Archipresbyteri, Archipresbyteris Presbyteri, Presbyteris Diaconi, Diaconis Hypodiaconi, & sic deinceps: de illis aliàs dictum fuit: de istis in *cap. legimus. & can. à subdiacono.* 93. *dist.* Iurisdictione denique, ac auctoritate, qua Archidiacono Archipresbyter subest. *cap.* 1. *sup. de off. Arch.* qua & Imperator, cùm iurisdictio spiritualis longe maior sit temporali. *cap.* 3. subijcitur Romanæ vrbis Præsuli, cæterisq. Episcopis *cap.* 4. qui etiam maiores vocantur. Quapropter Gelasius Anastasio Imperatori scribens *can. duo.* 96. *dist.* Reges plumbo, Episcopos auro æquiparabat. D. quoque Ambrosius Theodosium magnum Imperatorem excommunicauit, & ab Ecclesia expulit Gregorius III. Pontifex Max. Leonem III.

Impe-

Imperatorem Constantinopolitanum, iconomachum qui imagines confringi, & comminui edixerit, imperio simul & communione fidelium priuauit Clemens IV. etiam Constantinopolitano Imperatori, (quem Alexium, aut Balduinum esse reor, non Constantinum, vt in vulgaris Codicibus. *cap. 6.* inscribitur. error fuit librarij, qui pro Constantinopolitano posuit Constantinum: sed debebat animaduertere proprium nomen Imperatorum, seu Regum, aliorumq. Maximorum Principum, quibus scribitur, vt plurimum omitti solere, argumento est *cap. nouit. infra de iudic.*) tantum esse discrimen inter Reges, & Pontifices, quantum inter Lunam & Solem cōmonstrabat. vt Pontifex, quemadmodum Sol præest diebus, idest spiritualibus, Imperialis dignitas, vt Luna præest noctibus, hoc est carnalibus, & sicut Luna lucet aaliena, sic seculares Princeps Ecclesiæ nitescunt candore. Quare Constantinus pijssimus Princeps Pontificem Deum appellabat: cui tandem idem Imperator coronam, & omnem regiam dignitatem in vrbe Roma, & in Italia, & in Occidentibus partibus, denique per vniuersum terrarum orbem concessit. qua de re extat adhuc edictum in *96. dist.* item *in corpore Can.* Isidori *ante præfat. Nicæni Concilij, & Græca lingua*; & hodie apud *Gentianum Heluetum Latina*, in Nomocanone Photij *sub tit. de parochis.* & quamuis id à Constantino acceperit, nihil sui tamen dedit Constantinus: cùm & ipse Romanæ Ecclesiæ Princeps vtriusq; ius gladij habeat, & temporalis, & spiritualis: & illud Imperatori, cæterisq. Principibus Christianis sponte concedat exercere, destrictus nimis, atque occupatus negotijs spiritualibus, *cap. 1. eod. extrauag. comm.* Idcirco ei obedientiam Imperator præstat. *cap. 6.* quemadmodum inferiores cæteri suis superioribus, sed aliter, atque aliter. Etenim obedientia in tribus consistit, in reuerentia, iudicio, & præcepto. Reuerentia præstatur ei, qui præcedit in ordine, vel antiquitate, vel superioris concessione. *d. c. à subdiacono. d. l. 1. de alb. scrib.* vt minor scilicet assurgat maiori, neue sedeat stante maiore. *can. non oportet. 93. dist.* vti maior præcedat, sequatur minor. *can. vlt. 17. dist. can. bene quidem. 96. dist.* vt minor consueta seruitia faciat. *cap. 15. hoc tit. & c. quoniam. supra de constit.* quibus item docemur interdum posteriorem tempore, maiorem esse priore tempore, vti licet Archipresbyter prior ordinatus sit, & posterior Archidiaconus, hic tamen maior est illo. Altera est iudicij, quæ debetur ei, qui iurisdictioni, vel consecrationi præest: nam sententia à non suo iudice prolata est ipso iure nulla *cap. 4. infra de iudic. l. 6. §. quod si quis ff. de iniust. rupt. test. tot. tit. C. si à non compet. iud.* Vltima est præcepti; quemlibet enim subditum sui prælati præceptis parere oportet: *Decet timere Cæsarem*, ait Seneca in *Octauia* decet, hoc est necessario. *cap. 5. 9. & 10. & 12.* præsertim clericos in omnibus, quæ ad diuini cultus obsequium spectant, vel quæ vtilitatem Ecclesiæ recipiunt. *cap. quia frater. 7. q. 1.* siue ad synodum, vt Abbates, & Sacerdotes omnes; qui si venire contempserint per censuram Ecclesiasticam cōpelluntur. *cap. 9.* Abbates scilicet, qui populum habent; non æque, qui non habent. & ita accipi debet *can. Episcopos. 18. distinct.* colligitur item ex *cap. 7. huius tituli* exemptum non esse iurisdictione sui Episcopi quemquam ex eo, quòd ordinatus sit à summo Episcoporum Principe. Item cùm de obedientia, vel subiectione agitur, nihil fieri debere in præiudicium rei, vel possessoris in ius minime vocati. *cap. 8.* quod sane magnam præsefert æquitatem.

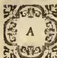
De treuga, & pace. *Tit. 34.*

TEMPORE quo hic titulus inscriptus fuit, iam ceciderant bonæ litteræ, pristinumq. candorem amiserant; quare summi Pontifices ijs verbis, quæ vulgo hominibus notiora erant, quandoque in hisce libris vti cogebantur. Treuga nihil aliud est, quàm quod apud bonarum litterarum professores, Induciæ. Vocantur Induciæ quædam quasi pax, vel quædam belli cessatio inter hostes ad tempus pactæ; dictæ quodammodo, quod in certū diem à certando otium præstent. Cicero *lib. officiorum; 1. Cùm triginta*, inquit, *dierum essent cum hoste pacta induciæ, noctu populabantur agros, quod dierum essent pactæ, non noctium induciæ barbarico quidem more*. Hæ induciæ, vel si mauis, Treuga, duplex est, Conuentionalis altera, quæ à conuentione formam recepit: altera Canonica, quæ præter pactionem omnem, quibusdam diebus, & temporibus hic enumeratis violari minus debet. & ad Episcopos in quorum prouincijs, seu diœcesibus inita est conuentio spectat prouidere, ne frangatur fides, & fractum ad concordiā, & vnanimitatem reducere, ex quibus aperte constat, quare hic titulus superioribus subiectus sit; cùm ad Episcopos, & alios Ecclesiarum Præsides hæc omnino pertineant. Quod ad secundam huius tituli partem attinet; Pax est amicitiæ, & concordiæ vinculum, *cap. nouit. infra de iudic.* vel vt Cicero. *2. Philippica*, tranquilla libertas. hic vero dicitur pax, quòd sit disceptationis, seu discordiæ ex vtriusque partis conuentione finis, qui non est semper amandus. Nam vt optima quedam est dissensio, ita perniciosa est quandoque concordia, testimonio Gregorij Nazianzeni *orat. 1. de pace Pax amanda, qua*

bona est, boniq. causa initur: nosq. Deo coniungit. Et paulo post. *Melior*, ait, *est contentio pietatis causa suscepta, quàm turpis, & vitiosa concordia.* Et *in orat. ad Cler. Non est paci studendum, cum vera, atque orthodoxæ fidei pernicie.* Durãte autem bello, Presbyteri, monachi, ac clerici omnes, item conuersi, peregrini, mercatores, rustici, maximè agricolæ, item animalia omnia, quibus arant, & semina portant ad agrum, securitate frui debent. *cap. vlt.* quasi pax istis semper sit optima; iuxta illud.

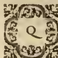
Sub iuga bos veniat, sub terras semen aratas:
Pax Cererem nutrit, pacis alumna Ceres.

De Pactis. *Tit.* 35.

A Pace transit ad pactum; pactum verò à pactione dicitur; inde & pacis nomen appellatum est, *l.* 1. *ff. eo.* nam pactio nihil aliud est, quàm quædã ex pace conuentio. hinc ex Africano Concilio primo, *cap.* 12. habemus, *Pax seruetur, & pacta custodiantur*, nihil enim tam congruum fidei humanæ, quàm seruare ea, quæ semel placuerunt. cecinit etenim Psalmista *Psal.* 88. *Quæ procedunt de labijs meis non faciam irrita*. ex quo intelligitur, quàm apte tractatui de pace sint adnexi tituli de pactis, & transactionibus. Sed quomodo hic titulus anterioribus connectetur, ratio alia quærenda nobis est: quam reor illam: expositis siquidẽ officijs diuersorum iudicum, seu magistratuum, tractandum suscepit, quo de iure suo quisque apud ipsos magistratus experitur: & præmisso, occasione quadam, titulo de pace, initium facit à pactis, & transactionibus; quibus plerumque remittitur lis præsens, vel futura. vel si contemnitur promissio, vel stipulatio non committitur, vel eliditur exceptione pacti, aut transactionis: ideoque ratione optima in hoc iudiciorum instituendorum exordio titulos dedit de pactis, & transactionibus. Transactio est species, Pactum genus. Definitio ab Vlpiano in *d. l.* 1. tradita, est, vt sit duorum, pluriumvè in idem placitum, & consensus; vel conuentio, quæ placiti fine stetit, hoc est, quæ neque ex traditione, neque ex stipulatione habet effectum. attamen iudex per quam studiose agere debet, vt promissa, etiam verbotenus, opere compleantur. Nullam enim Dominus differentiam ponit inter simplicem loquelam, & iuramentum, auctore B. Chrysostomo. *cap. iuramenti.* 22. *q.* 5. quod adeo verum est, vt etiam Ethnici asseuerent: inter quos M. Tullius in *Orat. pro Roscio Comedo*. *Quæ pœna*, inquit, *à Dijs immortalibus periuro, hæc eadem mendaci constituta est. Non enim ex pactione verborum, quibus iusiurandum comprehenditur, sed ex perfidia, & malitia, per quam insidiæ tenduntur alicui, Dij immortales hominibus irasci, & succensere consueuerunt.* hoc tamen adeo verum est, ni sit contra bonos mores, vel de re aliqua spirituali, turpi, vel impossibili, aut de succedendo post mortem, aut de augenda pensione, vt consequatur beneficium. Illud autem perpetuo verum est, Pactum, quod iure ciuili non valet, valere, si iurisiurandi religione sancitum sit: non ex eo tamen agi potest; vt perperam nostri somniarunt ex *cap.* 2. *eod. in sex.* de his alibi latius. Habetur hoc titulo, Quod ab initio non tenet, per superioris ratihabitionem quandoque confirmatur: *cap.* 2. rati enim habitio mandato comparatur. *l.* 1. *S. deiecisse. ff. de vi, & vi. arm. cap.* 2. *infra de cland. despons.* quod interpretor, si ab initio consensus non requirebatur. *l. quid ergo. ff. de ijs, qui not. infam.*

De transactionibus. *Tit.* 36.

QVANTAM habeat præsens titulus cum superiore adfinitatem, diximus in præcedenti titulo, nẽpe Pactum genus, Transactionẽ speciem esse. Transactio est duorum, pluriumve de re dubia, & lite incerta pactio, vel litis contestatæ, vel futuræ remissio. Ante litem contestatam transigi posse Vlpiano placuit. *l. eleganter.* §. *si quis post. ff. de condit. indeb.* tantamq. habet Transactio vim, vt instrumenta, vel alia partium iura, ea subsequente, tollantur: super Ecclesiasticis tamen beneficijs non licet transigi, vel facta etiam iuramento interueniente non tenet, quia sapit simoniam, *cap.* 4. 7. *&* 9. quod ita accipiendum arbitror, vti liceat nemini transigere, quò aliquis recipiatur ad Ecclesiæ beneficium, vel prælaturam: secus verò de proprietate, de qua & permutatio fit. *cap. ad quæstionem. infra de rerum permut.* & cum assensu superioris de decimis conceditur Transactio fieri *cap.* 2. Siquidem transactio omnis de rebus Ecclesiæ per eiusdem prælatum absque superioris consensu celebrata non obligat successorem *cap.* 8. nam & iudicem decet, immo debet se interponere inter partes pro transactione faciẽda, præterquam in matrimonio, de quo non solum iudici, sed etiam partibus non licet transigere; cùm sit vinculum indissolubile, *cap. vlt.* & *can. omne.* 27. *q.* 2. neque arbitrari. *cap. penult. infra de in integr. restitut.*

De postulando. *Tit.* 37.

SOLENT homines cùm est de re aliqua controuersia, vel esse speratur, aut paciſci, aut transigere, his relictis vocati in ius primùm postulant. Postulare est desiderium suum, vel amici sui in Iure apud eum, qui iurisdictioni præest, exponere, vel alterius desiderio contradicere. *l.* 1. §. 1. *ff. eod. cap. infames.* 3. *q.* 7. id est per se, vel per aduocatum aliquid pro tribunali petere. Hoc autem titulo monemur, qui à postulatione repelluntur, vtpote clerici in seculari foro, nisi pro se, vel pro Ecclesia, vel miserabilibus personis postulent. *cap.* 1. item monachi, ac canonici regulares in Ecclesiastico foro, nisi forte pro Ecclesiæ vtilitate, & præcedente Abbatis iussu. Item Episcopi, & sacerdotes omnes, qui nec in propria causa, nec Ecclesiæ, excepto publico crimine. *cap. quia Episcopus.* 5. *q.* 3. & apud Photium in Nomocanone, vel in *tit. de Parochis*, sed per Aduocatum bonæ opinionis, & laudabilis artis virum. Sunt aliæ quoque personæ, quibus postulare interdictum est *d. l.* 1. & *d. cap. infames*. Cæterùm clericus, qui contra Ecclesiam, à qua obtinet beneficium, Aduocati, vel procuratoris officio fungi pro extraneis ausus est, tanquam ingratus huiusmodi beneficio potest spoliari. Huic enim conuenit mirifice dictum Plati in Asinaria;

Ingrata, atque irrita esse omnia intelligo,
Quæ dedi, & quod benefici: at posthac tibi
Male quo potero facere, faciam, meritoq; id
faciam tuo.

De Procuratoribus. *Tit.* 38.

EX ijs, qui pro alijs postulant Aduocati, & Procuratores sunt: de Aduocatis superiori titulo, hic de Procuratoribus tractatur. Aduocati sunt Oratores, seu Iurisperiti, qui alienis causis agendis adsunt. tametsi olim differentia esset inter Aduocatos & Oratores; vt videre est apud Asconium Pedianum in diuinatione prima in Verrem. Aduocatus enim est, qui ius suggerebat, Orator causam tuebatur. sicut etiam differebat Cognitor, & Procurator, hic absentis negotium gerebat, ille præsentis: Sũt autem hic Procuratores, qui aliena negotia mandatu Domini administrant, vel incœptam litem prosequuntur, vel ad futuram dantur. *l.* 1. & 3. *ff. eod.* & isti ante litem contestatam reuocari possunt, non æque post, nisi subsit causa, & quid em digna. quinimo post litis contestationẽ alium dare, & constituere possunt procuratores. *c. sp.* 1. §. 1. & *cap.* 2. *eod. in sexto*. Quòd si mandatum est generale ad negotia, dubitari poterat, num ad iudicia extendi posset: & posse voluit legislator, si maior sit xxv. annis; namque ad negotia xviij. maior admittitur *cap.* 5. *in sexto*. quare Episcopi procuratori, etsi sub nomine syndici, vel actoris non fuerit datus, causas tamen Episcopatus, & agere licet, & defendere *cap.* 9. Procuratoris officium est fines mandati diligenter attendere; & ex quo ipsum suscepit mandatum, rem in iudicium deducere, & litem peragere debet; qua finita, potest, si velit, appellare. *l. filius.* §. *inuitus. ff. eod.* vel saltem domino contestari, vt ad appellationem conuolet. *cap.* 14. cui si denegentur induciæ ad consulendum dominum ex legitima causa absentem, etiam appellare poterit. *cap.* 11. Atqui procurator non auditur, nisi habeat mandatum legitime factum, vt in *cap.* 1. neque coram seculari iudice, dum de adulterio agitur *cap.* 5. & §. *causas. auth. vt liceat matr. vel aui.* Etenim accusator adulterij tenetur ad pœnas talionis: non æque si Ecclesiastico coram iudice ad separationem thori. Docemur etiam filium familias procuratoris officio fungi posse. *cap.* 14. nullo etiam habito patris consensu. *c.* 5. *in sexto.* & laicum in spiritualibus causis, & ad agendum, & ad defendendum *cap.* 1. *in sexto.* Habemus hic tandem procuratorem posse ad contrahendum matrimonium dari; ita vt habeat speciale mandatum. *cap.* 10. *hoc tit.* & *cap. vlt. in sexto.* & *l. generali. ff. de rit. nupt.* Post reuocationem tamen inutiliter contrahitur: quamuis procurator de ea certior factus non fuerit. *d. cap. vlt.* quod est speciale in procuratore: ratio est perelegans; quoniam matrimonium ex solo consensu æstimatur, qui si deficit, nullæ sunt nuptiæ. *cap. sufficiat.* 27. *q.* 2. *l. cùm fuerit. ff. de condit. & demonstra.* & *l. nuptias. ff. de reg. iur.* non ergo mirum, si nuptiæ per procuratorem reuocatum contractæ sint iure ipso nullæ.

De Syndico. *Tit.* 39.

MONACHIS cùm interdictum sit, ne quidquam extra Monasterij, seu Cœnobij septa agere præsumant. *cap. monachi.* 16. *q.* 1. necesse fuit, vnum, vt cæteri à causarum strepitu sint quieti, qui monasterij negotia, vti procurator administraret, constituere, qui Syndicus appellaretur, hoc est monachorum omnium aduocatus, defensor, seu procurator, quasi in publicam causam communiter incumbens. Quod officium apud priscos fuisse, ex ipsorum monumentis liquet satis. Legitur apud Plutarchum, Aristidem ab Atheniensibus creatum fuisse syndicum, vt communẽ causam Græcorum ciuium suorum nomine defenderet. De-

mosthenes quoque refert lege sancitum Athenis fuisse, ne cui iterum syndicum fieri liceret: quòd syndici munus ob publicam vtilitatem inuentum, verteretur in quæstum, compendiumq. priuatum. Ideoq; non male hic titulus superioribus cohæret. Namq; collegia, societates, scholæ, & huiusmodi alia, quibus permissum est, exéplo reipublicæ res deberent habere communes, arcam communem, & actorem, defensorem, procuratorem, seu syndicum: per quem tanquã in Republica, quod communiter agi, fieri oporteat, agatur, fiat. *l.1.§.1.ff.quod cuiusque vniuer.*

De ijs, quæ vi, metusve causa fiunt. *Tit.* 40.

REDIT ad eum, quem cœpit tractatum de pactis: & quia pacta, & transactiones nobis plerumq; inuitis extorquentur, ideo subijcit de ijs, qui vi, metusve causa fiunt: vt ex ijs cõuentionibus per vim, metumvè initis objiciatur hæc exceptio; quemadmodum præcedentium pactionum, & transactionum exceptiones, vti etiam procuratoriæ exceptiones tanquam præludia iudiciorum. Multa siquidem sunt, quæ licet contra ius omne gesta sint, regulariter tenent: sed rescinduntur postea per actionem quod metus causa, vel hac exceptione eliduntur. Quare Prætor in suo edicto ait: *Quod metus causa gestum erit, ratum non habebo.* & Alexander iij. hic, *Quæ metu, inquit, & vi fiunt, de iure debent in irritum reuocari.* Metum verò intelligimus non vani hominis, sed qui merito in homine constantissimo cadit. *cap.4. & cap.6. & l.metũ.ff. eod.* Idcirco rectè Labeo definit metum non esse quemlibet timorem, sed maioris malitatis. *l.5.ff.eod.* ex quo etiam factum est, vt religionem ingressa timore mortis, exire, & nuptias contrahere possit. Metus autem, seu violentia nobis illata per testes, sic amissæ probantur per iuramentum, quo sequuto fit condemnatio, taxatione rerum amissarum iudicis arbitrio præmissa. *cap.vlt.* Et ex *cap.5.* intelligimus differentiam constitui inter coactionem & metum. vt qui inuitus, & coactus excommunicatis communicat, non est excommunicatus: sed qui per metum illis communicat, sententiam excommunicationis incurrit. cùm nemo propter metum debeat committere peccatum; etsi metus minuet culpam. Atqui ego communicationem illis ad salutem nihil prodesse, sed nocere potius arbitror, quia iudicium sibi manducant, & bibunt. Sic quoque excommunicationis, suspensionis, interdicti, absolutio, seu remissio per vim extorta nihil momenti habet: quinimo extorquens ipso iure est excõmunicatus *eod. tit. in 6.*

De in integrum restitutionibus. *Tit.* 41.

ADVERSVS ea, quæ vi, metusvè causa gesta sunt, conceditur Restitutio in integrum: ob id igitur hic subsequitur titulus, & quidé generalis: quo minor læsus restituitur, item Ecclesia, quæ iure minoris censetur, & quãdoque ipsius Præfectus nemini enim licet deteriorem eius conditionem facere, *cap.1.* Et non tantùm Ecclesia aduersus priuatum, sed contra Ecclesiam quoque habet restitutionem. *cap.3. & 5.* item contra sententiam Romani Põtificis, ac aliam quamlibet, atque contractum: id tamen admittendum puto, si intra quadriennium à tempore confessionis restitutionem petierit, non æque vltra; nisi aliqua subsit causa, & quidem restitutione digna, quæ possit superiorem commouere, vel, vt placuit Bonifacio viij. ex iure communi *cap.1. & cap.2. in sexto.* A quibus verò postulanda sit in integrum restitutio, docemur *cap.9.* videlicet ab Ordinarijs administrationem habentibus, vel à Delegatis, vt in *tit.32. supra.*

De alienatione iudicij mutandi causa facta. *Tit.* 42.

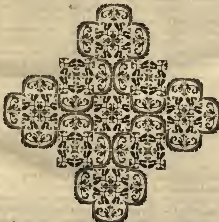
QVEMADMODVM minor, vel etiam maior quandoque *cap.ex litteris. supra tit.1.* atque Ecclesia enormiter læsa in integrũ restituitur: pari sane ratione subuenitur ijs, in quorum præiudicium aliqui res, & possessiones, de quibus controuersiam oriri sperabatur, iudicij mutandi causa in alios transtulerũt. nam res in iudicio posita, vel ponenda, in nullam transferri potest omnino personam, donec legitime cognitionis euentu, cui potius debeatur, per iudicem possit agnosci, *cap.vlt. 11.q.1.* Si quis ergo dolo fecerit, quominus res, vel possessio, de qua est quæstio, apud eum non sit, dabitur actio aduersus eum in factum ad id, quod interest, rem non esse in alium translatam. *l.1.ff. eod.* et si data opera in fraudem actoris alterius prouinciæ factus fuerit, qui est in possessione, compelletur in iudicium venire. Itemque is, in quem facta est rei alienatio iudicij mutandi causa, conueniri poterit per rescriptum contra alienantem impetratum. Idque ad clericos extenditur, qui à laicis ius sibi omne cedi faciunt, quo aduersarios à seculari ad Ecclesiasticum forum trahant. *cap.vlt. huius tituli.*

De

De Arbitris. *Tit.* 43.

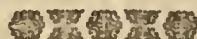

Magistratibus transit ad iudices, ac primum ad iudices compromissarios, qui arbitri appellantur. Namque differentiam esse inter iudicium, & arbitrium indicat satis M. Tullius pro Roscio; *Iudicium*, inquit, *est pecuniæ certæ, arbitrium incertæ: ad iudicium hoc modo venimus, vt totam litem, aut obtineamus, aut omittamus. Ad arbitrium hoc animo adimus, vt neque nihil, neque tantum, quantum postulauimus, consequamur.* Quoniam verò solet plerumque contingere, vt cum orta est de re aliqua controuersia, non adire iudicem, sed illam in arbitrium alicuius boni viri conferre; ideo non male proponitur præsens titulus titulo de iudicijs. Principaliter verò Arbitri in impari numero adsumendi sunt, aut vnus, aut tres, aut quinque, vt maioris partis sententia præualeat. *cap.* 1. alioquin res fere sine exitu futura esset, propter naturalem hominum ad dissentiendum facilitatem. At quid iuris erit, si in tres fuerit compromissum, & vno absente alij iudicent? Celsus scribit sufficere quidem duorum consensum, si præsens fuerit & tertius: alioquin absente eo licet duo consentiant, arbitrium non valere. *l. item si vnus. §. vlt.* cum *l. seq. ff. eod.* hodie tamen ex Bonifacij Octaui constitutione receptum est, vt valeat, ac si præsens esset tertius. quam ita intelligo, si ambo in vnum conueniũt. Cæterum nõ tenet compromissum in duos, pluresue factum, vt si dissentiant, tertium arbitrio suo assumant. *cap.* 12. & *d. l. item. §. si in duos.* valet, si ita factum, vt ipsi per se definiant causam, vel per alios, quos ipse elegerint. *cap.* 13. vltra tamen in compromisso comprehensa iudicandi potestatem nullam habent: neque post rem iudicatam super recentibus controuersijs adsumpti possunt sententiam immutare, etiam si de componendo inter partes mandatum à summo Pontifice acceperint. *cap.* 6. & *cap.* 11. In rebus spiritualibus in laicum compromitti non licet: nisi cum clerico fuerit, & auctoritate superioris receptus. *cap.* 9. In fœminas quoque, etsi iure ciuili à publicis officijs arceantur. *l. 2. ff. de regul. iur.* & *l. vlt. C. eod. de arb.* quod moribus receptũ fuit. *l. cùm prætor. §. vlt. ff. de iud.* compromitti potest, ita, vt iurisdictionem habeant. *c.* 4. Est hoc in compromisso speciale. *l. veteris. C. de contrahend. & committen. stipul.* quod ad compromittentis hæredes non extenditur, si in eo de ipsis non caueatur; vt expresse in vltima tituli parte constat.

DECRETALIVM EPISTOLARVM GREGORII IX. LIB. II.

De Iudicijs. *Tit.* 1.

IVDICIBVS compromissarijs ad ordinarios proficiscitur. De illis prius, de his posterius. Siquidem arbitria honoraria sunt; iudicia legitima: illa voluntaria, hæc necessaria; illa bonæ æstimationis, hæc victoriæ causa comparata videntur. arbitria sponte adimus, ad iudicia inuiti trahimur. Iudicium directum est, asperum simplex: arbitrium mite, moderatum, quantum æquius, melius sit dari. nemo vnquam ad arbitrium quantum petijt, tantum abstulit. Et quanquam vere, proprieq. iudicium dici non possit, nisi lite contestata, vt mox dicam, quæ contestari non æque potest, nisi facta in ius vocatione; & nisi iudex cœperit audire causam per narrationem negotij, quæ fit à litigatoribus, verbis, vel libello coram iudice: ac plerunque disceptari soleat, num forum sit competens, necne: verum tamen, cùm titulus hic sit valde generalis, & comprehendat & titulum *de foro compet.* & *de libell. oblat.* proponitur de libelli oblatione in *cap.6. de foro compet.* in *cap.* 2.3.4.5.8.12.13.17.19. & 21. Iudicium est multiplex, ordinarium, extraordinarium, temporale, & spirituale, criminale, & ciuile. de eorum singulis tractatur hoc titulo. Et est iudicium litigatorum apud iudicem, vel coram iudice disceptatio. Iudicium non dicitur nisi contestata lite. *l. si quis se obtulit. ff. de rei vend. l. amplius non peti. ff. rem rat. habe. l.* 1. *C. de lite contest.* Tunc dicitur facta litis contestatio, cùm iudex cœpit audire causam per narrationem negotij. negotium vero exponitur à litigatoribus. Non est autem facta plena litis narratio, antequam actorem, & reum iudex audiuerit. Posteaquam intentionem suam actor proposuerit, inficiatusq. fuerit reus, tunc lis est contestata. *cap. dudum.* 2. *§. licet autem. sup. de elect.* & res in iudicium deducta; aliter res in iudicium deducta non dicitur. *d. l. amplius.* & *d. l.* 1. Qui autem possint esse iudices, hic titulus ostendit. Namque laicis Ecclesiastica terminare negotia nullo prorsus modo est concessum. *cap.* 2. ne quidem in causa iuris patronatus, *c.*3. & *cap. de iure ius. de iure patr.* neque Regi, neque cuiusuis generis laico. *cap.* 10. secus Ecclesiastico: quippe qui per viam denunciationis Euangelicæ, seu iudicialis contra quemlibet peccatorem, etiam Regem, atque Imperatorem potest procedere, *cap.* 13. conferendiq. regna totius Catholici orbis, & eadem auferendi potestatem habet. *cap. venerabilem. sup. de elect. cap. ad Apostolicæ. de re iud. in 6. clem. Romani. de iureiuran. cap.* 1. *de maior. & obed. extrauag. comm.* Idque constat passim ex antiquorum monumentis. vel in *d. cap. ad Apostolicæ.* & *in cap. alius.* 15. *q.* 6. Quinimo clericus, si de aliquo crimine coram seculari iudice fuerit conuictus; ex eo tamen Episcopus eum punire nequit. *cap.* 4. nisi feudũ habeat, tunc domino coram quantumuis laico poterit conueniri. *cap.* 5. & *cap. verum. infr. tit.* 1. Sed prælati debent laicis ius dicere, hoc est, eis iustitiam facere. Et clericus in furto, homicidio, periurio, & alijs huiuscemodi excessibus deprehensus ab ipso Ecclesiastico iudice erit deponẽdus. Et si adhuc in eisdem perseuerauerit, excommunicandus, demum anathematizandus. quòd si tandem non resipuerit, erroremq. suum non agnouerit, seculari iudici tradendus. *d. c.* 10. Monemur & hoc titul. debitas solemnitates in iudicijs seruari oportere, aliter iudicium redditur frustratorium. *cap.* 9. si enim actio, vel intentiò ineptæ sunt, vel sola intentio, debet reus absolui ab instantia iudicij: iterum tamen auditur actor, si apte egerit. *cap.* 15. Agitur & hic de his personis, quæ legitimam non habent personam

ſonam ſtandi iudicio, vtpote excommunicatus. qui niſi tanquam reus ſtare minus poteſt. *cap.* 7. neque mulieres ad iudicium inuitæ trahuntur, religioſæ nuſquam; neque minor 14. annis, *c.* 2. & 3. *in eod. in* 6. atqui principalis perſona debet per ſe non per aduocatum in iudicio factum proponere, niſi eſſet indiſcreta. *cap.* 14. Fit & delegati iudicis mentio in *cap.* 20. & in *cap.* 1. *eod.* in 6. Eſt & illud notatu digniſſimum, quòd ſolus Romanus Pontifex de dubijs priuilegiorũ Apoſtolicæ Sedis cognoſcit, non item inferior. *c.* 12. Quæ huius tituli propria ſunt, alibi explicabuntur. hic ſufficiunt iſta.

De forò competenti. *Tit.* 2.

PROPOSITO titulo de iudicijs ſubijcitur, de *foro compet.* quia ad iudicium vocati ſolẽt plerumque opponere incompetentiam fori. Forum à ferendo dictum eſſe exiſtimat Varro, quòd in eum locum controuerſias ſuas conferrent, & merces, quas vellent vendere. Et Quintilianus forum appellat, in quo iudicia publica exercebantur. quod multis ante ſeculis videtur nobis indicaſſe Cicero ad Atticum: *Quod*, inquit, *me in forum vocas?* idque Iſidorus probat, dicens, *Forum eſſe locum exercendarum litium, ipſumq. cuiuſque iudicis tribunal.* dictum deinde forum cuiuique iudicis territorium, intra quod poteſt in facinoroſos animaduertere. *l. pupillus.* §. *territorium. ff. de verb. ſign.* ſic tota dioeceſis dicitur Epiſcopi territorium. *cap. omnis* 16. *q.* 7. Itaque quod ſit cuique forum competẽs hic titulus exequitur, & maxime in Romana curia quilibet clericus poteſt conueniri, *cap. vlt.* ad laicum nunquam, qui ſi Eccleſiaſtica vſurpare iura tentauerit, veluti ſacrilegus repelletur; *cap.* 2. & 16. & *cap.* 2. *in* 6. Eccleſiarum verò malefactores impune poterit conuenire, eoſq. pœnis, ac contumelijs afficere. *cap.* 8. & ne alienam iuriſdictionem ſibi vſucapere Eccleſia videretur, ab Innocentio huius nominis Tertio in *cap.* 10. & 11. ſcitum eſt, vt laicus laicum, itemq. vidua coram Eccleſiaſtico iudice minus conuenire poſſet, niſi in defectu, vt cum ipſo loquar, iuſtitiæ ſecularis: atque etiam ratione iuramenti, ex Bonifacij Octaui decreto. *cap. vlt. in* 6. ratione cuius ſortitur quis forum Eccleſiaſticũ. quod maximam fecit interpretibus quæſtionem ex *cap. cùm ſit generale.* 8. *huius tit.* vt actor teneatur ſequi forum rei. Sed diuerſa, quàm eſt vulgò recepta illius Bonifacianæ conſtitutionis interpretatio. Siquidem iuramentum cùm ſit quid ſpirituale, & ad reuerentiam, fidemq. Deo præſtandam tendat: ratione quadam conſequenti ad iudices, & prælatos Eccleſiaſticos, quos cura religionis præcipue ſpectat, eius remiſſio, & abſolutio pertinet; itemq. promiſſio ſaltem iuramẽti religione firmata, ne violetur, ac defraudetur, inuigilare debent. *cap. nouit. ſupra tit.* 1. *c. debitores.* & *cap. cùm contingat. inf. de iureiur.* & *d. cap. vlt.* & dum Eccleſiaſticus iudex cogit obſeruare iuramentum, licet ex illa obſeruatione non reſcindatur contractus, non dicitur tamen alienam aucupari iuriſdictionem. Quòd ſi prælatus abſolutionem ad effectum agendi conceſſit, tunc reus non eſt compellendus coram Eccleſiaſtico iudice iudicium ſuſcipere: quia Prælatus iã functus eſt officio ſuo; ex quo ſublatus eſt effectus illius Bonifacij Octaui conſtitutionis. immo ille, qui vere reus eſt, in ea lite poterit illud forũ declinare, ac ſemper vti fori præſcriptione, dicens ſeipſum fore cõueniendum coram proprio iudice, ex *d. cap. cùm ſit generale.* cui haud male conuenit conſtitutio Imp. Alexij Commeni, quam Balſamon refert in *Nomocan. tit.* 9. *c.* 1. cuius inſcriptio eſt, *de peccatis Epiſcoporũ. Sin autem*, inquit, *inter litigantes eſt diuiſio, & alter quidẽ eſt ſtatus ſecularis: alter vero in diuini cleri numerum relatus, actor rei foro omnino ſubijciatur: & vnuſquiſque ad competens iudicium accedat: niſi forte quis ex omnibus forum imperatoriũ poſtulet. Tunc enim ceſſantibus omnibus, Imperatoria maieſtas de cauſa cognoſcet, & controuerſiam decidet*, facit *can.* 15. *Carthag. Sin.* Eſt & illud hic ſingulare; quòd etſi cæteri homines, adeo priuati iudicem quantumuis incompetentem, & incõgruum, facere competentem valeant, ſi modo eũ adiuerint. *l. ſi conuenerit. ff. de iuriſdict. omn. iud. l.* 1. & *l.* 3. *C. eod. de iuriſdict. omn. iud.* non poſſunt tamen clerici incompetentem iudicem, ſibi competentem facere: niſi Epiſcopi diœceſani accedat conſenſus, & iudex, cuius iuriſdictionẽ volunt prorogare, ſit Eccleſiaſticus. *cap.* 18. etiã ſi fuerit pactum iureiurando firmatũ, ac aduerſarij conſenſus acceſſerit. *cap.* 12. Illam reor eſſe rationem, ſiquidem priuatorum conſenſus priuatum iudicem nequit conſtituere: vti Dioclet. & Maximian. Imperat. ſanxere in *d. l.* 3. Hinc Beatus Auguſtinus *in quæſt. Veter. teſtamen. Præfectus*, inquit, *poteſt agere vicem Præfecti, & Prætor Prætoris, non tamen priuatus poteſt agere vicem poteſtatis alicuius.* atqui iudices laici quo ad ſpirituales cauſas cenſentur priuati. *cap.* 2. *ſupra tit.* 1. & priuati nullam habent iuriſdictionem: quod ſi ita eſt, prorogari nequit. quia quod non eſt, extendi haud poteſt. *cap. quod vero.* 32. *quæſt.* 2. *cap. ad diſſoluendum. inf. de deſponſ. impuber. l. decem. ff. de verb. ſignif.* Ex mandato autem Prætoris, ſeu alterius poteſtatis, vice eius fungi poteſt priuatus. *l. vlt. ff. de offic. eius, cui mand. eſt iuriſdict.* non æque ex mandato Epiſcopi laicus. *cap. in noua.* 16. *q.* 6.

indecorum enim eſt, quòd laicus ſit vicarius Epiſcopi. *d. cap. in nona. & d. cap. 2. ſup. tit. 1.*

De libelli oblatione. *Tit.* 3.

FACTA in ius vocatione, approbatoque foro, iudex actorem in iudicio non admittit, niſi prius libellũ in ſcriptis ediderit. Ideoq; rectè hic ſubijcitur titulus. Et eſt libellus paruus quidam liber, in quo continetur, quid in iudicio ſit actor petiturus, vel quo aliquis in iudicium vocatur, vt apud Plautum in Curcul.

Vbi tu es, qui me libello Venereo citaſti?
Ecce me ſiſto. ades contra.

Cùm reali agitur actione, oportet libellum ſpeciem continere, vt euitetur obſcuritas, & æquiuocatio. Et in actione perſonali requiritur cauſa; alias non tenetur reus libello reſpondere. *cap. vlt.* at cùm in rem. Non expreſſa cauſa, ex qua rem meam eſſe dico, omnes cauſæ vna petitione apprehenduntur. neque enim amplius, quam ſemel res mea eſſe poteſt, quamuis ſepius deberi poſſit. *l. & an eadem. §. actiones. de excep. rei iudic.* Sed dubitatio eſt; num actionis nomen in libello exprimere opus ſit. Et non opus eſſe conſtat ex *cap. dilecti. ſupra de iudic.* ne forte nobis eueniret, quod olim frequenter contingebat, vt qui ab illis formulis, de quibus in *l. actio. ff. de negat. geſt.* & in *§. vlt. inſtit. de interd.* recedebat; caderet à cauſa, etiam ſi vnico verbo erratum fuiſſet; vt docet Quintilianus *lib.* 7. Vnde M. Tullius *pro A. Cecinna*, à verbis recedendum, & æquitate iuris vtendum cenſet: ne non in æquitate defenſionis, ſed in vna littera ius laterè videretur. Quas iuris formulas radicitus amputauit Conſtantinus, eaſq. aucupationes syllabarum inſidiarias appellauit. *l. 1. C. de formul. & impetrat.* Factum tamen ita clare proponi debet, vt ex eo facile ius acquiri poſſit, & colligi. *d. cap. dilecti.*

De mutuis petitionibus. *Tit.* 4.

NON immerito hic ſubſequitur titulus, cùm in proximo de libello, qui ab actore editur, diſputatum ſit. alioquin deterior eſſet rei cõditio, quàm actoris, contra *l. non debet. ff. de regul. iur.* & *cap. vlt. huius tit.* quæ volunt eandem eſſe. Ex quo enim vult actor ius ſibi dici coram aliquo iudice, eundem in cauſa reconuentionis recuſare minus debet: *l. cùm Papinianus. C. de ſentent. & interloquut. om. iud.* quòd ſi actor recuſat reo reſpondere in reconuentionis cauſa, non debet iudex ei ius dicere, nec eum audire. Sed & reus actorem apud eundem iudicem, coram quo fuit lis conteſtata, debet conuenire, niſi eum, vt ſuſpectum poſſit recuſare. *cap. diſpendit. §. reus. de reſcript. in ſexto.* Quare non eſt mirum, ſi hic titulus *de mut. petit.* inſcribatur. etenim dicitur mutua petitio, quia conuentio ex parte actoris eſt, & reconuentio ex parte rei. Conuenitur primum ab actore reus, tum ab reo actor. ſic mutua conuentio, mutua petitio, vt mutuus amor, mutua beneuolentia, mutua voluntas, mutuum officium, & huiuſmodi alia; hoc eſt, par, & æquale.

De litis conteſtatione. *Tit.* 5.

DIXIMVS titulo primo huius libri, Iudicium non vere, ac propriè dici, niſi conteſtata lite: quæ non conteſtatur per poſitiones, & reſponſiones, ſed per petitionem in iure propoſitam, & reſponſionem ſequutam: & hæc fiunt libello, ſeu verbis. ſiquidem lis à contentione, vt Iſidoro placet, limitis prius nomen habuit; de qua Virgilius 12. *Aeneid.*

Limes erat poſitus, litem vt diſcerneret agris.

Varro *lib. de lingua latina 6. Quibus res erat in controuerſia, ea vocabatur lis.* Ideo in actionibus videmus dici: Quam rem, ſiue litem dicere oportet, & ita in formula relationis, ſeu conſultationis de bello apud Liuium *lib. 1. Quarum rerum, litium, cauſarum*, &c. Qui autem opponit exceptionem peremptoriam, cogitur litem conteſtari. *cap. 2. eod. in ſexto.* Excipiuntur exceptiones litis finitæ, & quæ continentur *cap. 1. eod. in ſexto.* vt exceptio tranſactionis, exceptio rei iudicatæ, quæ impediunt litis conteſtationem. In hunc numerum dicitur referri exceptio iuriſiurandi: & ſi nulla eius mentio fit in *d. cap. 1.* eius tamen eadem eſt ratio. *l. 1. & l. 2. ff. de iureiur.* quemadmodum enim tranſactione, & re iudicata terminatur, ac finitur lis, ita etiam iureiurando. Siquidem Prætor in ſuo edicto, quod de iureiurando propoſuit, vt in *d. l. ff. de iureiuran.* ſic ait: *Si is cum quo agitur, &c. aduerſus eum actionem non dabo.* quibus verbis denegat actionem ei, contra quem iuratum eſt. quapropter litem finire haud male dicetur iuſiurandum, & inter exceptiones ſupradictas recenſebitur.

Vt lite non contestata non procedatur ad testium receptionem, vel ad sententiam definitiuam. *Tit.* 6.

CVM iudicij initium sit litis contestatio, & finis sententia. *cap. forus infra de verbor. signif.* & cætera, quæ contestationem præcedunt, sint procemia, & præparatoria iudiciorum. *§. omnium. Instit. de pœn. tem. lit.* non facta litis contestatione, nec testes recipi, nec sententiam licet proferri, nisi fortè de morte testium, aut eorum absentia diuturna speretur, vel senes, vel valetudinarij sint; vel cùm dubitatur, ne processu temporis probationis copia depereat. *cap. significauit. inf. de testib. & attest.* vel si ad perpetuam rei memoriam desiderentur. *cap. 5. §. sunt & alij hoc tit.* & alijs causis hic enumeratis. Reus quoque contumax lite non contestata potest excommunicari, licet testes recipi nequeant, nec causa finiri; aduersus eum tamen de matrimonio carnali, vel spirituali, non modo testes recipi, sed & sententia ferri conceditur. *d. cap. §. porro.* idque perelegantem habet rationem, ne propter longam moram in spiritualibus, ac temporalibus patiatur Ecclesia læsionem; vel viro, seu mulieri fornicationis occasio præbeatur. quod ita accipi oportet; vt contumax appareat is, in quem actio fuit dirigenda: vel quia peremptoria citatione recepta venire contemnit, vel quia malitiose seipsum occultat, vel impedit, ne possit ad eum citatio peruenire. Mittiturq. actor in possessionem rei debitæ custodiæ causa, vel si actione personali in possessionem bonorum ipsius *cap. 3. & 5. §. vlt.*

De iuramento calumniæ. *Tit.* 7.

FACTA in ius vocatione, editaq. actione, & contestata lite defertur iuramentum calumniæ; quo quis iurat se bona fide, & non calumniandi animo rem in iudicium deduxisse: & si non est de substantia, vt statim post litis contestationem iuretur. *cap. 1. in sexto.* Verum si actor iuramentum sibi delatum recusauerit, cadit à causa. *cap. vlt. §. vlt. infra hoc tit.* Excipiebantur antea clerici; quippe qui iurare non cogebantur; neque poterant sine sui superioris licentia. *cap. 1.* quod iam olim constitutũ fuit ab Imp. Marciano in *l. cum cleric. C. de Episc. & cler.* Sed quia nouis morbis noua solent antidota præparari; ob id Lucius iij. decreuit clericos in suis causis debere iurare. *cap. 5.* quod deinde à Gregorio ix. ad Episcopos quoque est protractum, vt propositis tantum, & non tactis Euangelijs iurent in suam animam propriam, & in animam capituli, vt *hic in fin.* & in *cap. præsentium de testib. in 6.* Nec iure spirituali olim dare, nec recipere poterat iuramentum calumniæ. *cap. 2.* hodie verò ex Bonifacij Octaui constitutione, *cap. 1. §. vlt. in 6.* & de calumnia, & de veritate iuratur. Itẽ vniuersitas vel per œconomum, vel per sindicum, aut procuratorem iurare compellitur. *cap. 3. 4. & 6.* nam & procurator post iuramentum constitutus etiam de calumnia iurabit. *cap. 2. § procuratores, in 6.* atque in appellationis causa; & de calumnia, & de veritate dicenda defertur iuramentum. *d. cap. 2.*

De dilationibus. *Tit.* 8.

IN ius vocatos excusant dilationes per defensores petitæ, vel à legibus permissæ. Dilationes aut dantur ante litem contestatam, aut post. Huius autem tituli, qui licet generalis sit, Decretalia tamen de his, quæ ante litis contestationẽ conceduntur, duntaxat loquuntur. & quæ dantur ante litis contestationem dicuntur dilatoriæ, & dantur ad adeundum iudicem. quæ post, appellantur præparatoriæ; & dantur cuique volenti probare. Quibus verò deliberatoriæ conceduntur induciæ, hoc titulo prosequitur.

De ferijs. *Tit.* 9.

NON venientem in ius vocatum excusant etiam quandoque Feriæ: in quibus iudicium exerceri interdictum est. Ferias à feriendis victimis appellatas Festus est auctor *lib. 6.* nam cùm hostia cædebatur, fari nefas erat, vt testatur Varro, inter cæsa, & porrecta fari licebat, hoc est prætorem quibusdam horis ius dicere fas erat, quibusdam non item. Sic & hodie nefas iudici est fari, etiam ex partium consensu, quæ ferijs ad Dei omnipotentis, & sanctorum hominum reuerentiam institutis non queunt renunciare, nisi vrgeret necessitas, & pietas desideraret. *cap. vlt.* Dierum enim alij ad humanam quietem sunt constituti, Alij altissimæ maiestati sunt dicati; & hos non modo ab omni iudiciorum strepitu, sed ab omni quoque seruili opere cessare oportet: nisi fortè Alecia terræ se inclinauerint: tunc vrgente necessitate etiã Dominicis diebus permittitur eorum captioni intendere. *cap. 3.* Alecia genus quoddam piscium est, ex quo conficitur quoddam liquaminis genus: cujus meminit Plinius *lib. 31. cap. 8.* quod ab eodem Alex nuncupatur.

illis; quia hominum gratia sunt constituti, vti messium, aut vindemiarum, partium consensu exerceri poterit iudicium. *cap. vlt.* Seneca *lib. de tranquill. vitæ. c. vlt. Legum conditores*, inquit, *festos instituerunt dies, vt ad hilaritatem homines publice cogerentur, tanquam necessarium laboribus interponentes temperamentum.* Symmachus *lib. Epist. 3. Epist. 23. Vt feriarum reliquiæ*, ait, *laboris fastidium tergant*, vel vt in veteri Codice, *feriarum requie*, &c. Monemur & hoc titulo in præcipuis festis, & inter Pascha, & Pētecosten nō fieri solemnem genuum flexionem. quod est ex edicto, vt ait Innocentius, scilicet ex sacerdotis præcepto, qui non præcipit, flectamus genua, vt solet diebus consuetis. Ex deuotione nihilominus possumus: nam cùm corpus Domini eleuatur, flectimus genua. *cap. sane inf. de celebr. Miss.* At cur sacerdos istis festiuitatibus non potest dicere flectamus genua? rationem reddit D. Ambrosius in *can. scire. 76. dist.* Fit enim ad reuerentiam festorum, & sic stemus eleuato capite, & læti, & non mœsti. Post Domini passionē remisso culpæ totius debito, chyrographoq. euacuato, ab omni nexu liberi suscipimus adueniētem in nos gratiam Spiritus sancti. In hoc titulo continetur & illud, quòd nuptiarum solemnia celebrari nō possunt à septuagesima vsque ad octauam diem post Pentecost. *cap. 4.* quemadmodum, & in tribus hebdomadibus ante S. Baptistæ festiuitatem, & ab Aduētu Domini vsque ad Epiphaniæ festum. *cap. non oportet. 33. q. 4.* hodie tamen ex Sinodo Tridentina *sess. 24. cap. vlt.* nuptiarum solemnitas prohibetur tantum ab Aduentu Domini vsque in diem Epiphaniæ, & à feria quarta Cinerum vsque in Octauam Paschæ inclusiuè: reliquis anni temporibus omnino permittuntur nuptiarum solemnitates.

De ordine cognitionum. *Tit.* 10.

EXPLICITIS modis omnibus, qui ad constituendum iudicium requiruntur, quo ordine in his cognoscēdum sit, rectè Raymūdus persequitur. Namque iudex opposita exceptione, antequam de re principali proferatur sententia, de ea debet cognoscere. *cap. 1. & 3.* & qui petit sibi restitui quod per vim subreptum est, ab aduersario ante restitutionem reconueniri non potest petitorio, supra alia spoliatione poterit quidem. *cap. vlt.* Illud tamen ita admittendum putamus, si reus contra actorem spoliatorem spoliationem opposuerit agendo, (qui enim prior appellat, prior agat) secus excipiendo. Tunc de exceptione primum cognoscitur. Ordo est etiam ille, vt si contra mulierem vendicantem aliquem in maritum admittitur exceptio consanguinitatis; exceptio prius est discutienda, quàm super matrimonio pronuncietur *d. cap. 1.* vel si de diuortij causa agitur, ac de dote restituenda: de illa prius, de hac posterius. *cap. 3. inf. de donat. inter vir. & vxor.* vel si mulier à viro consanguinitatis causa fuerit eiecta, restitui marito debet, postmodum de consanguinitate cognoscere. *cap. litteras infra de rest. spol.*

De plus petitionibus. *Tit.* 11.

DEBET quoque iudex, litē contestata, dignoscere, an plus iudicio, quàm res est, petatur; & importunitatem plus petentium punire. Petitur autem plus quatuor modis, re videlicet, tempore, loco, & causa. de quibus etiam Iustinianus in *§. plus. instit. de act.* qui plus causa petit, in expensis aduersarij condemnatur. Plus causa petere dicitur; vt si hominē Stichum, aut decem aureos mihi dare stipulatus sum; deinde alterum petam. Qui plus loco, ad interesse tenetur. Plus loco petitur; cùm id quod certo loco dare debebas, alio loco peto. Tempore, cùm quis ante diem, vel conditionis euentum petierit, & tunc reo duplicantur induciæ. Re, cùm quis decem aureis sibi debitis, viginti petierit; vel cùm alicuius rei partem habeat, totum, seu maiorem partem suam esse intendit; in expensis etiam condemnabitur.

De causa possessionis, & proprietatis. *Tit.* 12.

SEQVITVR adhuc titulus de ordine cognitionum, quem proposuerat generaliter *tit. 10.* Proposita siquidem quæstione de proprietate, ac possessione, ordinarij iuris est, vt prius iudex de possessione, tum de proprietate cognoscat, ac iudicet. *l. ordinarij. C. de rei vend. l. incerti. C. de interd. cap. 2. hoc tit.* & sub vno, eodemq. iudice vtraque causa debet cognosci, atque vna sententia terminari. *cap. 6.* quod mirum non est, & si proprietas cum possessione nihil habeat commune. *l. & an eadem. §. vlt. ff. de except. rei iud. l. naturaliter. §. nihil commune. ff. de acq. poss.* quia continentia causæ diuidi non debet. *l. nullo. C. de iudic. cap. 1. §. Cælest. P. Papa. infra de sequest. fruct.* Proprietatem nihil commune cum possessione habere verum est, quoad actionem; nam qui possidet, interdicto vti possidetis retinendæ possessionis causa comparato vti potest: non item vendicatione, quæ ad proprietatē pertinet. In interdicto possessio, in actione proprietas vertitur *l. & an eadem. §. fi. ff. de*

ff. de excep. rei iudic. Possessio, vti Theoph. *lib. 4. Institut. de interd.* Græcis verbis definit, est rei corporalis detentio. Detentio loco generis ponitur, quod late patet, ac omnem possidendi, tenendiq. rationem comprehẽdit. *l. 1. ff. de acquir. possess. l. stipulatio ista §. plane. ff. de verbor. oblig.* Et cùm duplex sit possessio, altera naturalis, siue corporalis, altera, quæ ciuilis dicitur. *l. possessio quoque ff. de acquir. possess. l. 2. §. quod vulgo. ff. pro hæred.* naturaliter possidere dicitur is, qui incũbit. *d. l. naturaliter*; ciuiliter autem, qui tametsi rei non insistat, iuris ciuilis interpretatione eam tenere, ac possidere intelligitur. Rei corporalis, quòd res incorporalis non possideri, sed quasi possideri dicatur. *l. 3. ff. de acqui. possess.* Tangere enim, ait Lucretius, *aut tangi, nisi corpus, nulla potest res*. Proprietatem nihil aliud esse reor, quam dominium, si proprie dominium accipiatur: cùm veteres Iurisconsulti promiscue his verbis vti soleant. *l. si procurator. l. cum in corpus. ff. de acquir. rer. dom.* Dominium verò est ius in re aliqua corporali plene, ac libere disponendi. Ius disponendi dicitur, quia licet pignus, seu hypotheca, ius in rem sit. *l. pignoris. ff. de pignorib.* verum quia creditor disponere de re pignorata minus potest, non vere dominus dicitur. *l. pignus C. de pign. act.* Plene, ac libere: quoniam etsi tutor, curator, aliæq. huiusmodi personæ procurationem habeant, & dispositionem alienarum rerum. *l. interdum. §. qui tutelam. ff. de fur.* attamen plenam, at liberam minime habent. *l. qui fundum. §. si tutor. ff. pro empt.* quod proprium dominorum est. *l. in re mandata. C. mand.* Additur &, De re aliqua corporali; quia tametsi is, qui habet seruitutem, de ea pro arbitrio suo disponere non prohibeatur, non est tamen dominus. siquidem traditionem, qua dominium acquiritur, in res incorporales cadere minus posse manifestũ est. *l. seruus. in fi. ff. de acq. rer. dom.* Idcirco scire oportet ex *cap. 5.* quòd qui agit de proprietate ante conclusionem causæ, possessorio adipiscendæ, vel recuperandæ agere posse; non item post, & ante sententiã, nisi iusta subsit causa. Et qui rem ex vna causa petit, si succubuerit, ex alia petere posse Honorius V. in calce tituli decreuit. Quod tamen intelligendum arbitror de actione personali: quia cùm eadem res pluribus ex causis ab eodem mihi deberi possit, vna earum alterius petitione non vitiatur. *d. l. & an eadem. §. actiones.* De in rem actione diximus supra *tit. 3.* Admonemur & hoc titulo, quòd illi, qui probauit collatorem suum fuisse in possessione conferendi collationis tempore, adiudicatur beneficium: propter hoc tamen non prohibetur succumbens agere aduersus collatorem ipsum de iuris conferẽdi proprietate. *cap. 7.* Nam & Quintilianus *lib. 2. Instit. Orat.* *Non tantum*, inquit, *possedisse nos probandum est; sed etiam iure possedisse; vt facilius obtineamus, quod petimus.* attamen de possessione conseruanda, semper agendum est; quod in beneficijs hodie maxime obseruatur, in quibus & de possessione maxime agitur. vnde vulgo dici solet: *melior est causa possidentis*. Sic à Lucio iij. in *cap. ex conquæstione. infra titulo 1.* rescriptum est, quòd si actore agente petitorio, reus super eadem re deduxerit possessorium, in solo possessorio procedi, suspenso petitorio.

De restitutione spoliatorum. *Tit. 13.*

VENIT quandoque, vt is qui nactus est possessionem, eadem spolietur; quare merito subijcitur præsens titulus. Nam qui possessione est spoliatus, debet restitui; ita si metu, vel vi coactus fuerit. Quod tamen locum non habet, si post spoliationem renunciatio beneficij sequuta sit; quia non præsumitur spontanea. *cap. 2.* Hinc haud male spoliationem possumus dicere, esse, è possessione rei immobilis violentam, & iniuriosam deiectionem, aut mobilis rei ablationem. non enim solum desideratur violentia, sed etiam iniuria; quoniam si verus dominus bello non continuato illum de possessione deiecerit, qui se prius deijcere tentauerit, & si per violentiam excludatur, non restituitur tamen. *cap. vlt. in fine. 3. q. 1.* hinc perlegãter Vlpianus Prætoris interpretans edictum, Quod vi, aut clam, *Parui*, inquit, *refert vtrum ius faciendi habuit. siue enim ius habuit, siue non, tamen tenetur hoc edicto, propter quod vi, aut clam fecit. tueri enim ius suum debuit, non iniuriam committere.* hæc ille. Aliter verò si incontinenti, ac bello quodammodo continuato. *c. 12. hoc titul.* Et hoc interdictum Vnde vi, competit aduersus eum dumtaxat, qui spoliauit, vel mandauit, vel spoliationem ratam habuit. *cap. 15.* quamuis recipiens scienter rem à spoliatore inuasam, compellatur eam spoliato restituere, etiã dominio non vtique probato. *cap. 18.* Et non tantum res violenter subrepta, sed etiã fructus, qui ex re ipsa percipi potuissent, restituuntur; damnaq. resarcire, ac de iniurijs satisfacere cogitur violentus. *cap. 11.* Neque facit, quòd institutio nõ sit canonice facta, *cap. 5.* prædo etenim secundum iuris rigorem, est restituendus. Neque obstat exceptio criminis agenti interdicto Vnde vi, vel Quod vi, aut clam. *cap. 6.* quinimo à iudice spoliatus iuris ordine prætermisso ante omnia restituitur *cap. 7.* Ex hoc etiam titulo restituitur mulier marito; nisi tanta sit mariti sæuitia, vt mulieri trepidanti minus possit sufficiens securitas

ritas prouideri. *cap.*13. At per solam traductionem mulieris ad viri domum factam,non præcedentibus sponsalibus, seu inualidis,nolente muliere iam ab eo recedente, nulla fit restitutio. *cap.*14. *hoc nostro titulo*.

De dolo, & contumacia. *Tit.* 14.

CONTINGIT etiam nonnumquā, vt spoliatus, qui ex decreto iudicis restitutus est, propter rei dolum, aut contumaciam possessionem nancisci minus possit. Dolus est duplex: alter bonus, quo veteres pro solertia abutebantur, maxime si aduersus hostes, latronesvè quis machinaretur. *l.* 1. *§. non fuit. ff. de dolo*. B. August. *epist.*19. *Neque illi tamen dolus ad cauendum, aut astutia deerant*; dolum, ac astutiam ponens in bono. Alter malus. Malus est, de quo hic titulus est omnino intelligendus, cùm aliud agitur, vt Gallus Aquilius apud Ciceronē *lib. officiorum* 3. definit, & aliud simulatur; vel, vt Paulo Iurisconsulto magis placet *lib. senten.* 1. *tit.* 8. omnis calliditas, fallacia, machinatio ad circumueniendum, fallendum, decipiendum alterum adhibita. Contumacia est inobedientia, & contemptus magistratuum, & contumax is, qui tribus edictis propositis, vel vno pro tribus, quod peremptorium appellatur, euocatus, vel denunciationibus conuentus, præsentiam sui facere contemnit. *l. de vnoquoque*, & *l. contumacia. ff. de re iud.* Peremptorium verò dicitur, quia perimit causam, ac totum, quo de agitur, negocium, in foro; ita vt non liceat aduersario vltra tergiuersari. Non dubito tamen, quin possint plus quàm duo esse edicta ante peremptorium, ex eo quod Iurisconf. scribit in *l. nonnunquam. ff. de iud.* & summus Præsul in *cap. consul. in fi sup. de offic. deleg.* *Porro*, inquit, *discretus iudex in assignatione peremptorij non debet iurisdictionem suam (nisi exigat necessitas) adeo coarctare.* At semel impetrato peremptorio vel vno, vel altero, non amplius datur; alioquin non esset peremptorium; tametsi veteres interpretes, præsertim ille iuris lucerna *Bartolus*, aliter senserint, quòd dato peremptorio, adhuc opus esset alio edicto. quòd si illius verbi, citare, vim intellexissent, non ita de facili lapsi essent. siquidem citare non est in ius vocare, vt illi male crediderunt. Citari dicitur reus, cùm in foro pro tribunali sedens in die cognitionis voce præconis euocatur. Et euocatur, vt appareat, an sit, necne præsens, & siue responderit, siue non responderit, agetur causa: ita Iurifcon. in *l. Diuus ff. de restit. in integr.* & Liuius *lib.* 1. Valet. Max. *lib.* 2. *cap.* 4. Gellius *lib.* 11. *cap.* 1. Varro *lib. de lingua Latina* 4. Marcus Tullius sæpe. Aliter hodie: Citare enim corrupto vocabulo nihil aliud est, quàm in ius vocare. quare citatus ad totam causam constituto ad comparendum die, tenetur comparere in termino ei dato. quòd si impeditus fuerit, citius quo fieri poterit, post terminum debet comparere: alioquin condemnabitur in expensis à tempore citationis emissæ. *cap.*6. Quid iuris erit, si reus non inuenietur? Remedium est, vt citatio publice ad suam Ecclesiam proponatur. *cap. vlt.* At iudex appellantem, & recedentem citare vlterius minime tenetur, si vult in causa vlterius procedere, nisi appellationi forte renunciauerit. *cap. vlt. in sexto.* Et appellans ante definitiuam, etiam à definitiua lata, eo absente citato, vel non, potest appellare, nisi prima appellatio fuerit friuola manifeste: tunc non appellat, tanquam manifestus contumax, vt decreuit Clemens V. in *Clem. eod.* Docemur hic etiam, quemadmodum puniatur contumacia eorum, qui iusdicenti non obtemperāt. nam propter contumaciam rei potest iudex rem petitam sequestrare, & ipsum contumacem in expensas condemnare, quas ob ipsius contumaciam, vel dolosam exceptionem actor fecit. *c.*2. quinimo actore non admissus in possessionem sibi per iudicem decretam rei seruandæ causa, vel ab ea expulsus, elapso anno verus efficitur dominus. *cap.*3. Contra verò actor contumax in expensis condemnatur. *cap.* 1. *in sexto.* Continet & hic titulus multas exceptiones ad *tit.* 6. *sup. vt lite non contestata non procedatur ad testium receptionem, vel ad sententiam definitiuam*. nam actore contumace, testes recipi, & sententia ferri debet, lite etiam nondum contestata, reo scilicet instante, *cap.* 3. aut si per inquisitionis viam procedatur contra absentem contumaciter, lite quoque minus contestata, testes recipi, ac sententia ferri conceditur, atque adeo per depositionis viam, si hoc meretur delictum. *c.*8. Post litis autem contestationem, si reus est contumax, & liquet de causa, fertur definitiua; si non liquet, actor in veram possessionem inducitur. *cap.* 4. Et qui fundata intentione actoris, exceptionem obijcit peremptoriam, quam non probat incontinenti, sed accipit inducias, si defecerit in probando, condemnatur incontinenti, non expectata definitiua, in expensas; ac soluere cogitur. quod si non potest, luat corpore, iudicis arbitrio. *cap.*5. Est & illud in hoc titulo singulare, vt sententia in causa beneficiali non transeat in rem iudicatam, superioris respectu, quò minus possit de iuribus partium inquirere, maxime quando sententia fuit lata in absentem, licet contumacem, & indefensum. *cap.*7.

De eo qui mittitur in possessionem rei seruandæ causa. *Tit.* 15.

OB dolum, aut contumaciam frequenter fit missio in possessioné rei seruandæ causa, Ideo consequenter ponitur de eo qui mittitur in possessionem rei seruandæ causa. Quando verò agitur de Ecclesiastico beneficio, vel dignitate, seu personatu, ob rei contumaciam non fit missio in possessionem, sed ad sententiam lite non contestata proceditur, quia mora videtur periculosa. *cap. vnic. in sexto.* Missus autem in possessionem ex primo decreto in reali, per lapsum anni veram illius rei possessionem acquirit. Et passo missionem, si intra annum cautionem iudicibus, vel alteri eorum, alijs absentibus obtulerit; etsi per eos recepta non fuerit, non currit præscriptio: vel si passus, probet se contumacem non fuisse, restituitur, præstita prius de expensis cautione. Contra absentem quoque, nullo relicto procuratore, fit missio. In spiritualibus fit præscriptio. qui enim se Ecclesiæ prælatum dicit, non prodest probare præscriptionem, sed vt ostendat libellum ordinationis suæ oportet. *cap. legum. 2. q.* 1. Et licet Alex. iij. in *cap. curia. infra de iure patron.* scribat Ecclesiam posse præscribi, intelligendum est de proprietate, non æque de prælatura. ita quoque primi huius tituli loci accipiendi sunt.

Vt lite pendente nihil innouetur, *Tit.* 16.

HIc titulus mihi videtur communis omnium iudiciorum, de quibus supra est actum. Porrò lite pendente, nihil est innouandum in alterius præiudicium. neque priuilegia, seu indulta à Principe obtenta, nulla facta litis pendentis intentione, vllius essent roboris. *cap.* 1. quia lis decidenda est secundum iura existentia tempore controuersiæ, non autem secundum priuilegia pendente lite impetrata. *cap. vlt.* neque pendente lite de adulterio, statim fieri debet thori separatio. neque res, qua de agitur in iudicio, in extraneum poterit alienari. *cap.* 2. & 3. quòd si ausus fuerit, priuatur, & in petitorem transfertur. Monemur quoque in *clem.* 1. *eod.* quòd si duo litigantes super beneficio, mortem obierint, siue vterque in Romana curia, siue is solus, qui possidet, collatio huiusmodi beneficij ad Rom. Pontificem spectat: sin verò extra curiam, ad ordinarium. Lis autem pendere dicitur, cùm citatio legitime peruenit ad partem, vel per eam stetit, quo minus perueniret. *clem.* 2. *eod.* propriè tamen non dicitur lis pendere, nisi fuerit contestata. sed per solam citationem non contestatur lis, sed per assertionem actoris, & negationem rei coram iudice, vt suo loco fusius est dictum.

De sequestratione possessionum, & fructuum. *Tit.* 17.

PROPOSITO titulo generali, vt pendente lite nihil innouetur, consequenter quærit, num pendente lite fieri possit sequestratio. Sequestratio est rei, qua de agitur, apud aliquem ex partium consensu, vel à iudice facta depositio. Hinc appellatur sequester is, penes quem plures rem eandem, de qua est controuersia, deposuerint. *l. sequester. ff. de verborum signific. l. licet. ff. deposit.* Missus igitur in possessionem causa custodiæ fructuum, si dissipet, reuocantur dissipati, & cum alijs sequestrantur, atque si reus possessor à sententia contra eum lata appellauerit, rei petitæ fructus si dissipet, licitè sequestrantur. *cap. vlt.* Sequestrantur etiam fructus, licet possessor illis non abutatur, & conuertat in alios vsus, quàm fecerit, antequam appellaretur; quando, scilicet, adesset difficultas exactionis contra illum in euentum succumbentiæ. Ita tenuit Rota *decis.* 13. *par.* 2. *diuers.* Et quamuis Puteus *decis.* 164. *lib.* 2. dicat fuisse decisum, sequestrandos non esse fructus, nisi probaretur possessorem abuti fructibus, conuertendo illos in alios vsus, quam fecisset prius in prima costantia, vel antequam lis moueretur: fuit tamen illa decisio ibi limitata, nisi alia causa probaretur: causa autem est potissima: si adsit nimia exactionis difficultas. *d. decis.* 13. *in fine.* Sed sequestrata possessio, oblata cautione, reuocatur. *cap.* 1. vel si super beneficio, siue dignitate, siue personatu, siue curam habenti animarum contra ipsius possessorem, qui triennio non possedit, in petitorio, vel possessorio vna definitiua fertur in curia, etiam si nulla fore dicatur: ipsius beneficij sequestratio per loci ordinarium fieri debet, quam impediens, vel sequestratos fructus occupans excommunicatus est: & si est ex litigatoribus, cadit à iure suo. *clem. vnic. eod.*

De confessis. *Tit.* 18.

POST multas iudiciorum partes, ad alias transit, quę in iudicio admodum sunt necessariæ, vti sunt probationes. & vt à probádi angustijs releuentur partes, proponitur primum de confessis. Cùm quis etenim in iure palam sua sponte est confessus; non est

opus

opus alia probatione. Confessionem enim Quintilianus *Declamat.* 314. ait accipiendam quamcumque contra se pronunciationem. Nam si aliorum suggestione scelus se aliquis perpetrasse dixerit, ob solam eius confessionem non est illi infligenda poena; excepto læsæ maiestatis crimine. *cap.* 1. Positiones autem negatiuas, quę aliter probari nequeunt, atque per confessionem aduersarij, iudices admittere possunt, si æquitate suadente viderint expedire. *cap.* 1 *eod in* 6. Et reus, si iussus positionibus respondere recusat, vel si contumax fuerit, habetur pro confesso: non item si prius, quàm sic iussus est, contumax fuerit. *cap.* 2. *in sexto*. Agitur quoque hic de confessione per œconomum Ecclesiæ facta, quæ profecto ipsi nocet Ecclesiæ, nisi finito nondum negocio docuerit confessionem per errorem facti emanasse. *cap. vlt.* Fit & mentio eius, qui simoniacæ prauitatis mediator fuit, qui, si in iudicio hoc detestabile crimen confessus fuerit, ab omni beneficio, atque officio est deponendus. & collationem hoc vitio laborantem irritam esse constat ex *cap. cùm super. supra. de caus. poss. & prop.* quod coniungi debet cum *cap.* 2. *huius tit.*

De probationibus. *Tit.* 19.

EST & hic titulus communis omnium iudiciorum, de quibus iam mentio facta est, quoniam nulla sunt iudicia, nisi iudici, quod intendis, probes. quod vtique fit etiam actis in alio auditorio factis. *cap. vlt. infr.* siue testimonijs, testibus, instrumentis, præsumptionibus, iureiurando. Vnde dicere possumus, quòd probatio, sit rei dubiæ, per acta, vel testimonia, testes, instrumenta, præsumptiones, iusiurandum, ostensio. atque hoc titulo explicatur varijs modis, cui incumbat probandi onus, reo, an actori, an vtrique. Si vterque pariter probat, absoluitur reus. *cap.* 3. si in interdicto retinendæ possessionis, obrinet is, qui antiquiorem probat possessionem maxime titulo vallatã. *cap.* 9. Quæ autem esse debeat in iudicio finium regundorum probatio, quæ in muliere à viro non cognita, quæ nec cognosci potest, ob impedimẽta, quibus matrimonium contrahi prohibetur, in minore, in matronis, per quas virginitas probatur, & huiusmodi alijs, hoc titulo comprehenditur. Fines verò diœcesum probantur libris antiquis, adminiculis, testibus, & fama. *cap.* 13. Sed quæstio est, num reus cogatur actori sua propria edere instrumenta. Et non cogi sanxit Gregorius in *cap.* 1. nisi essent communia, vt in *cap. G. perpetuus. infra. de fid. instr.* Vel fisco, cùm ei subtracta sint. *l.* 2. *§. quum. ci. ff. de iure fisci.* Neque actor, qui plene probauit, iurare compellitur. *cap.* 2. Loquitur etiam hic titulus de eo, qui ex litteris ordinarij probatur excõmunicatus, quique à procuratoris officio expellitur. *cap.* 7. ac de eo; quippe qui rogatus fuit, si sine liberis discesserit, restituere hæreditatem, ingressusq; fuit monasterium; ob quam ingresionem euanescit fideicommissum, & hæreditas monasterio applicatur. nec sufficit probare minorem ingressum, si bis ingressus est; & maior secundo esse potuit. *cap.* 8. Monemur & illud, quòd iudex debet habere notarium, aliosque idoneos viros, qui scribant acta iudicij; aliàs si quid difficultatis emerserit, per superiorem punietur. *cap.* 11.

De testibus, & attestationibus. *Tit.* 20.

HIC titulus duas continet probationis species; altera desumitur ex testibus, altera ex attestationibus. Differentiam esse inter testimonia, & testes superiori titulo quodammodo monuimus. Testimonia enim absentium testium dicta, testationes scriptis cõpræhensas significant; & à testibus separantur. *l.* 3. *§. idem Diuus. ff. eod. l.* 1. *ff. de fid. instr.* Testes sunt præsentes. Vnde merito Diuus Adrianus rescripsit se magis testibus, quàm testimonijs credriturum. *d. §. idem Diuus*. Qui verò testes esse posint, hoc exequitur titulo. Siquidem testes ad dictionem testimonij pretio conduci minus debent. Quinimmo quoscumque idoneos, & fideles adsumendos esse; ac nullum, nisi ieiunum dicere testimonium posse, iam olim fuit in Concilio Macien. constitutum. *cap.* 1. *hoc tit.* quod tamen vsu non fuit receptum, vt in vtriusque iuris foro videri fas est. Sed, an mulier propter magnam eius sexus fragilitatem, & consilij infirmitatem, sufficiens perhibere posit in iudicio testimonium, dubitatio est. Veterum tamen Iurisconsultorum sententia est, mulierem in iudicio testem esse posse, argumento *l. Iuliæ. ff. ad leg. Iul. de adult. l. ex eo quod prohibet. ff. eod.* etiam contra clericum, si de crimine agitur. *cap.* 3. *hoc tit.* adeo meretrix, & quilibet criminosi, si de simonia iudicium est. *c. tanta. infr. de simon.* Oportet autem eum, à quo testimonium desideratur, omni affectione, ac perturbatione vacuum esse; aliàs idoneus testis non habebitur. Hinc illud per manus traditum est, neminem in causa propria idoneum testem esse posse. *l. nullus. ff. eod. l. omnibus. C. eod.* Natura etenim comparatum est, vt homines ament se, & sua. Vnde fit, vt nemo testis admittatur in causa propria. Causam propriam existimamus illam, ex qua commodũ quis, aut incommodum consequitur. *l.* 1. *§. in propria. ff. quand. appell. sit.* Et ex his pendet

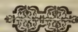
quæstio

quæstio illa, num singuli, ex quibus coalescit vniuersitas, de causa eiusdem vniuersitatis, vel alicuius corporis idonei testes sint? & vulgo receptum est, idoneum testem esse in causa vniuersitatis, nisi ex ea causa ad eius commodum, aut incommodum pertineat. Causa vniuersitatis non videtur causa singulorum; ex omnibus enim vniuersitas constat. *l. in tantum. §. vniuersitatis. ff. de rer. diuis.* Aliud ergo est rem esse vniuersitatis, aliud rem esse singulorum. Verumtamen esset videndum, an etiam causa, quæ nomine vniuersitatis mota est, ad singulorum spectet vtilitatem. Et hoc casu communis interpretum videtur esse sententia, causam esse singulorum, & singulos à testimonio repelli; ex eo quod diximus, eos repelli, ad quos nomine suo res quoquo modo peruenit. At hæc distinctio vulgo recepta, mihi non satis probatur, si res illæ, quibus singuli vtuntur, possunt ad vniuersitatem reduci, ita vt singulorum amplius nõ sint, vti sunt pascua, nemora, & huiusmodi alia, quæ vti plerumque sterilia, dantur ad tempus colenda, & fruenda, ad vniuersitatem quandoque reditura. Aliter in causis Ecclesiasticis. namque Eugenius iij. & Alexander iij. *hic in cap. 6. & 12.* sanxere, Prælatos, & clericos in causa suarum Ecclesiarum idoneos testes esse; si aliter res nequit probari. *cap. etsi Christus; in fine infra de iureiuran.* Sed maior est hæsitatio de eo, qui solus est in Ecclesia, de cuius causa aditus est iudex; an, inquam, idoneus sit testis. Ego arbitror addendam esse distinctionem; quod aut prælatus solus constituit procuratorem, aut Ecclesia habet œconomum generalem auctoritate superioris constitutum, vel agit Episcopus. Hoc casu ille testis esse potest; & duplici ratione: tum quia prælatus Ecclesiæ suæ dominus nõ est, sed vsusfructuarius; & ob id in causa propria testis esse non dicitur: tum quia non præsumitur velle peierare alterius, vel minimo cõmodo. cùm labia sacerdotis custodiant scientiã, hoc est veritatem: non æque illo casu, cùm duplici fungi non possit officio; principalis, & testis, argumento *l. ille à quo. §. penult. ff. ad S. C. Trebell.* In criminalibus autem causis, singuli, ex quibus consistit vniuersitas, pro ea idonei testes non sunt. *cap. super prudentia. 14. q. 2.* Ita etiam inimici, sed capitales, à dicendo testimonio repelluntur. *cap. licet Heli. cum seq. infra de simon. l. si quis testibus. C. eod. cap. accusatores. 3. q. 5.* Non igitur propter quascumque inimicitias quis à testimonio dicendo repellitur; sed tales inimicitiæ sint oportet, ob quas verisimile est quem peieratum ire. nam cuiusque odij ratio hac in re non habetur. *§. si vero dicatur. vers. si quis vero. authent. de testib.* argumento est etiã *l. licet. ff. de arbit. l. 3. in fine. ff. de adim. leg. §. inimicitiæ. instit. de excus. tut.* Videtur tamen in tribunalibus receptum, ac vsu pene constitutum, vt non solum propter capitales, seu criminales inimicitias, verum etiam propter ciuiles quis prohibeatur, ne testimonium dicat. quare concludendum esset inimicum perpetuo esse à testimonio remouendum, nisi leues omnino sint, & modicæ inimicitiæ. An idem iuris sit de amico, quod de inimico? vt si ob graues inimicitias expellitur testis à testimonio, quia capitalis inimicus est eius, contra quem producitur: eadem certe ratio suadet, vt si quis sit coniunctus non vulgari quidem amicitia ei à quo producitur, dicendum sit eum non esse idoneum testem. *d. l. 3. cap. repelluntur. infra de accusat. can. accusatores. 3. q. 5. & cap. 24. hoc tit.* Existimo itaque si magna sit aliqua, & singularis amicitia, iustam esse causam interdicendi testimonij. Hæc etenim amicitia coniunctioni sanguinis exæquatur: & hæc non leui notitia contrahitur. quòd si leui notitia inita est amicitia, non reuocat à testimonio, vt in *l. latæ culpa. §. amicos. ff. de verbor. signific.* sic & suspecti omnes, vti familiares, de domo prodeuntes, consanguinei, & eiusdem generis alij, *d. cap. accusatores.* Item simili morbo laborantes. *cap. 20.* Item aduocati, & procuratores principalis causæ, in causa appellationis. *cap. vlt. eod. in sexto.* Item infames omnes. *cap. 7.* si verò de crimine sint emendati, & eos infamia non comitatur, non sunt in causa ciuili; vel etiam cùm de crimine ciuiliter agitur, nisi pro reatu periurij, repellendi. *c. 54.* agitur de crimine ciuiliter; vt cùm quis (& hoc erit exempli causa) aduersus furem actione furti agit, non ad publicam vindictam, vt puniatur, sed ad priuatum commodum, vt id, quod furto sibi subtractum est, restituatur; & tunc actorem se subscribere haud oportet. *lege vltima. ff. de priuat. delict. & lege vltima. ff. de furt.* Alij, qui à testimonio excludi non possunt, in ius vocati examinandi sunt iudice coram. *dicto cap. 7.* nisi valetudinarij sint, vel senes, vel debilitate confecti, aut ita paupertate depressi, vt ad iudicem non queant adduci. tunc iudex ad hos recipiendos testes debet idoneas, & discretas mittere personas. *cap. 8.* Et qui ad dicendum testimonium vocatus in ius est, & si se non dicturum iurauit, compelletur tamen. *cap. 18.* & puniendi sunt, qui eos impediunt. *cap. 37.* adeoque excommunicandi. *cap. 45.* qui cùm venerit, diligenter, sigillatimq. examinandus est, etiam si agitur de vita, & miraculis alicuius canonizandi. *cap. 52.* Sed quomodo interrogabuntur? Ratio interrogandi illa est, vt ab eis primum exigatur iusiurandum de veritate dicenda. *l. iusiurandi. C. eod.* etiam si religiosi sint. *cap. 51. hoc tit.* tametsi iure nostro consti-

constitutum sit, hoc iusiurandum posse à parte aduersa remitti. *cap.* 39. Sed scio dubitatum fuisse, an præcedere debeat iusiurandum testimonij dictionem. Fuit quoque receptum, etsi sequatur, valere; quod conuenire videtur Atheniensium instituto; quippe qui post dictionem testimonij ad aras testes producebant; vt iureiurando, quod dixerunt, confirmarent. cuius moris meminit Cicero *in orat. pro Balb.* Ipse tamen in ea sum sententia, vt existimem fore vtilius, ac cautius, si prius exigetur iusiurandum, quàm dicatur testimonium, ne testis retractet, quod dixit. Forma iurisiurandi est, vt iurent ad ferendum testimonium in ipsa causa non odio, amore, timore, vel commodo processisse. *cap.* 5. & *cap.* 47. Testis interrogari debet parte aduersa vocata. si venire contemnit, valet testimonium, ac si pars esset præsens. *cap.* 2. & *l. si quando. C. eod.* Interrogatus testis testificari debet, quod scit, quodque ipse vidit, vel alio corporeo sensu percepit, ita vt nobis constet ei compertum esse id, de quo testimonium dat. Hoc dicitur communiter receptum, licet id aperti iuris non sit, nisi argumento *l. testium. ver. sub præsentia sua. C. eod.* & *cap. testes.* 3. *q.* 9. Attamen testificari de auditu videtur esse contra communem iuris formam, vti loquitur Innocentius Tertius, in *cap.* 47. quod intelligo de alieno auditu; si verò ipse se audiuisse dixerit, videre tamen non potuisse; puto valere testimonium. Siquidem illud non est dicere se arbitrari, sed scire. Cui regulæ additur exceptio in matrimonialibus causis, in quibus testes possunt deponere ita à maioribus suis accepisse, & credere sic esse. *d. cap.* 47. Sed ista exceptio aliam patitur exceptionem. Testimonium de auditu admittitur dumtaxat, cùm de consanguinitate agitur, & affinitate; non item si de alijs impedimentis, quamuis causa sit matrimonialis. Id fuit permissum propter impossibilitatem probandi testimonium de visu: quia cùm ætas hominum breuis admodum sit: omnes consanguinitatis, & affinitatis gradus haud probari queunt visu. quod cessat in alijs impedimentis, vt est affinitas spiritualis, & huiusmodi alia. Inscribitur hic titulus de testibus, non de teste, quoniam vnus non sufficit testis, etiam si præclaræ curiæ honore præfulgeat, vt ait Constantinus in *d. l. iurisiurandi. in fine*, vel præsidiali refulgeat dignitate, vt ait summus Pontifex in *d. cap.* 47. nec vlla diuina, humanaq. lex vnius testimonio, etiam idoneo, quempiam condemnat, vel iustificat: vt scribit Stephanus Papa V. in *cap. admonere.* 33. *quæst.* 2. sed desiderantur duo, vel tres, pluresve; quia licet quædam sint causæ, quæ plusquam duos exigunt testes, nulla tamen est causa, quæ vnius testimonio terminetur. *cap.* 23. nisi ageretur ad correctionem de peccato impediendo: tunc vnus satis esset, ita nihilominus, si principalis persona etiam testimonium perhibeat. quo casu posse in testem admitti sancitum fuit in *cap.* 4. Productio testium bis, terque fit, non æque quater, nisi cum solemnitate legali. *cap.* 15. *& penult.* & *authen. qui semel. C. de probat.* Donec autem fuerint publicatæ attestationes, ac eis renunciatum, produci possunt testes; postea non super eodem articulo. *cap.* 25. & *clement. vlt. eod.* nisi qui prius fuerunt producti in iudicio. *c.* 44. Et aduersarius, publicatis attestationibus, admittitur ad probandum contrarium, si ante publicationem super hac probatione contraria instituì non valuit. *cap.* 35. *cum seq.* Vel si obscure deposuerint testes, iterum examinantur. *c.* 53. Quòd si actoris, & rei testes contraria deponunt, præualent digniores, & verisimiliora deponentes, *cap.* 32. Receptæ in summario attestationes fidem non faciunt in plenario iudicio. *cap.* 38. Secus receptæ per arbitrium, si testes mortui sunt: si viuunt, est in optione illius, aduersus quem testes producti sunt, an velit attestationes recipere, an testes de nouo deponere. *cap.* 50. Sunt & alia multa ad hunc titulum perquam pertinentia: sed alibi sparsim tacta sunt. hic satis erunt ista.

De Testibus cogendis, vel non. *Tit.* 21.

SI testes admoniti, sponte in iudicium venire odio, vel gratia, timore, commodoue, aut amore partis aduersæ recusauerint; vel se subtraxerint: officio iudicis compelluntur; & non modo in ciuili causa, verùm etiam in consanguinitate probanda. *cap.* 6. & in criminali. *cap.* 3. 4. *&* 9. si res aliter probari non potest. *cap.* 5. Item coniurationis socij ad veritatem detegendam. *cap. vlt.* Et non tantum testes, qui se subtraxerint, excommunicationis sententia feriuntur. *cap.* 2. sed etiam ij qui eos impediunt, ne testimonium perhibeant. *cap. cùm causam, supra tit.* 1. Neque tenet iusiurandum, quo quis adstrictus fuit, ne testimonium proferret. *cap. intimauit. cap. constitutis. supra titulo* 1.

De

De fide Instrumentorum. *Tit. 22.*

TITVLIS de probationibus adiũgitur probatio instrumenrorum. Instrumenti appellatio generalis est: nam & testimonia, & personæ eo nomine comprehendũtur. *l.1.ff.eod.l.notionem.§.instrumentorum.ff.de verbor.signific.cap.peruenit.sup.de testib.cog.vel non.* Siquidem non minus instruunt causam, vel reum, vel iudicem testes, quàm scripturæ. quia quod deest instrumento, vel eius falsitas, per testes potest probari. *cap.* 10. Horum etiam nomine veniunt rescripta Apostolica. *cap.* 3. & *cap.* 9. Item priuilegia. *cap.* 4. & 5. Item decretales litteræ. *cap.* 8. & aliæ scripturæ. *cap.* 7. & *cap.* 13. hæc enim omnia rem esse, vel non esse docent. Instrumenta ab instruendo appellantur: cuius rei cognitionem indicat Gaius in *l. argentarius. 1. ff. de eden.* iis verbis; *Ea sola pars rationum, quæ ad instruendum aliquem pertinet, inspiciatur, & describatur.* Vt autem instrumentis habeamus fidem, debent esse authentica, *cap.* 1. Authentica non vtique sunt, si testes decesserint, nisi sigillum habeant authenticum, vel à notario confecta. *cap.* 2. vel si eorum litteræ nequeant legi, vel corrasæ, vel deletæ sint, vel enormem patiantur fracturam. *cap.* 6. Verùm si dubitatur, an authentica sint, tunc secundum illa iudicatur, ita si iuri consona sunt; si dissona, consulitur Romanus Pontifex. *cap.* 8. Sed dubitatio est, num defectus litteræ viciet rescriptum, seu instrumentum. Et receptum est non viciare. *cap.* 9. Neque propter rasuram, nisi in loco suspecto sit. *cap.* 3. Fuit quoque receptum, instrumentum per tabellionem auctoritate ordinarii exemplatum eandem cum originali vim habere. Ac mortuis tabellionibus notario ordinarij, adhibito consensu, notas in publicam formam redigere permittitur. *cap.* 15. Habetur & hoc titulo, quòd instrumenta, seu priuilegia, quibus quis iudice coram vtitur, aduersario legi debent. Quòd si vnius clausulæ quæstio est, illa dumtaxat parti editur. *cap.* 5. Si communia, iudex debet cogere, vt edant; aliàs ab eo licite appellatur. *cap.* 12. Si falsum esse hæsitatur, iudicem oportet illud coram se, & paucis alijs, loco congruo, & securo facere exhibere; interim sententiæ latæ per illud stabitur. *cap.* 4. Si contrarias inuicem scripturas quis produxerit, neutra faciet fidem. *cap.* 13. Monemur & illud, quòd si in instrumento debiti exprimitur causa, condemnatur debitor, improbet indebitum. si non exprimitur, necesse est creditorem probare id fore indebitum. *cap.* 14. sin autem, doli mali exceptione submouebitur. *l.2. §. circa. ff. de dol. mal. excep.*

De præsumptionibus. *Tit. 23.*

HAEC est alia probationis species. destitutus enim iudex, actor, atque reus illis adminiculis, de quibus supra est dictum, ad præsumptiones recurrit: & si præsumptio vere probationis nomine minus intelligatur, neque iusiurandum: neutrum siquidem probat necessario, licet probationis vim vtrumque obtineat interdum. *l.si duo.in princ.& l.eum qui.ff. de iureiuran.* Hinc videmus in Parabolis, Salomonem ex violenta præsumptione sententiam protulisse. Ex violenta quoque præsumptione recte probatur carnis copula; atque ex vicinitate facti notitia; ex diuturna cohabitatione, fama, contractibus, & instrumentis matrimonium; ex præteritis futura, ex continentia in iuuentute, & in senectute; ex litteris, si idoneus fuerit, idoneus præsumitur; ob solam tamen præsumptionem noluit Innocentius iij. quem de graui crimine, hoc est hæresis, condemnari.

De Iureiurando. *Tit. 24.*

VLTIMA hæc est probationis species: nam iuramentũ, vt ait Apostolus ad *Hebr. 6. est omnis controuersiæ finis;* & Gaius in *l. 1. ff. eod. Maximum remedium expediendarum litium in vsum venit iurisiurandi religio: quo extremum lites haberent.* Et est iusiurandum, vt Cicero *offic.* 3. definit, *affirmatio religiosa.* quod sane per se malum non est, teste Innocentio Tertio, *hic in cap.* 26. cum sit confirmatio veritatis. quod si malum esset, nec Dominus iurasset, cùm in veteri testamento legatur. *Iurauit Dominus, & non pœnitebit eũ, Psal.* 109. tum præcepit, *Redde Domino iuramenta tua. Matth.* 5. prohibetur tamen. Quædam enim prohibentur, quia per se mala sunt, quæ ratione vlla nunquam fieri possũt, vti furtum, adulterium, homicidium, & alia sexcenta. Quædam prohibentur ex causa, non ex eo quòd mala sint, sed quia, ex iis, si frequenter fierent, sic quærentur mala. Vinum per se malũ non est: prohibet tamẽ Apost. *ad Ephes.* 5. quoniã ex frequẽti, & immoderata potione vini luxuria generatur, iuxta illud,

Et Venus in vinis, ignis in igne fuit.

Vbi verò necessitas exigit, pro re vera, licita, & honesta potest iurari: tunc etenim iuramentum videtur tres illos comites habere, de quibus *Hier.* 4. *Iurabunt, Viuit Dominus, in veritate, & iudicio, & iustitia.* Namque Paulus, Timotheo eius discipulo, ob necessitatem, stomachi, inquam, debilitatem, & frequentes infirmitates permisit vti modico vino. Prohibetur igitur

iusiurandum ex causa, quia ex frequenti, & incauta iuratione periurium sæpe contingit. Sicuti sors, quæ licet mali aliquid non sit, vti Augustinus in *cap. sors. 26. q. 2.* interdicitur tamen fidelibus, ne sub specie diuinationis, ad antiquos Idololatriæ cultus redirent. Quod autem legitur apud *Matth. loco citato. Sit sermo vester Est, est, Non, non: quod autem his abundantius est, á malo est:* mihi videtur recte dixisse Ioannes Gagneius Parisinus Theologus ibi in scholis: non id significare malum esse iuramentum ex se, sed quód occasionem ex se habuit à malo, hominũ scilicet à se diffidentia. Per creaturam iurare omnino vetitum est, non æque per Creatorem. per creaturam, ne quod honoris Deo Creatori tribuendum est, ad creaturam transferatur; hoc est neque per cælum, neque per terram, neque per Hierosolymam, neque per caput tuum. ibidem apud Matth. Scire autem expedit, per creaturas iurare, duplici modo contingere: vno quãdo constituitur in illis iuramenti finis, & exhibetur eis reuerentia, quæ ipsi Deo debetur: quæ species est idololatriæ, & blasphemiæ, licet veritas iuratione subsistat: & hoc modo intelligi potest Matthæus. Altero modo iuratur per creaturas, referẽdo eas in Creatorem, cuius numen, & maiestas in illis relucet: seu qua ex parte ab ipso omnipotente Deo creaturę sunt creatæ: quo casu licitum est per creaturas iurare eo modo, quo per Deum ipsum. quod testantur S. Thomas 2. 2. *q. 89. art. 6.* Abbas *ad cap. etsi Christus. hoc tit.* Selua *in tract. de iureiur. part. 1. q. vlt.* Didacus *ad cap. quamuis de pact. lib. 6. in princ.* §. 1. *num.* 5. quo quidem sensu accipi possunt ij omnes loci, quibus probatur licitum esse per creaturas iurare. Genes. *cap. 42.* apparet Iosephum per salutem Pharaonis iurasse. Frequenter & apud nos iuratur per Euangelium, & per Crucẽ. *can. qui periurat.* 22. *q. 5. can. si aliqua.* 22. *q. 1. cap. ego N. hoc tit.* Per Euangelium iuratur perinde, atque per Deum, cuius veritas in ipso Euangelio continetur. Per Crucem, per Deum ipsum iuratur: qui in ligno Crucis pro redemptione humani generis mortem passus est. Illud vero iusiurandum, quod fit per salutem Principis, vt in *d. cap. 42. Genes.* & in *l. si duo. ff. de iureiur.* videtur potius in vim *execrationis* assumi. quasi per creaturam iuretur; vt in ea iudicium diuinum exerceatur, & eius salus Deo obligetur. quemadmodum fit; cum quis per propriam vitam, per filium suum, per vxorem, per patrẽ, per aliamvè creaturam admodum dilectam iurat. Interdum salus Principis in vim iuramenti intelligi potest adducta ad testimonium: vt tandem per Deum iusiurãdum esse præstitum intelligatur, cuius iudicio maxime vera Principis salus existit, & submittitur: vel (vt ait idem B. Thomas *in d. art. 6.* iuratur per veritatẽ diuinæ iustitiæ, ad cuius executionem Principes terræ constituuntur. Quod autem scribitur in *can. si quis per capillum.* 22. *q. 1.* non esse per Christi membra iurandum: quia blasphemia est: mihi videtur rectissime dixisse Didacus *loco cit. nu. 6.* post Hugonem de Sancto Victore, scilicet, vt intelligamus, blasphemiam esse iurare per pudẽda Christi, aut Virginis Mariæ membra: quæ licet in Christo reuera sint sicut in quouis alio integro, & vero homine, adeo vt illa nominantes minime mentiãtur: attamen qui in Christi ignominiam, & vituperium ea nominant, vere blasphemi sunt, grauissimisque digni pœnis, vt in *d. can. si quis per capillum.* & in *Auth. vt non luxurientur homines contra naturã.* Quod ergo adfirmate, quasi Deo teste, promittitur, atque per creaturam. *d. cap. 26. in princ.* Id proculdubio est obseruandum, nisi turpitudinem contineat, vel per vim extortum sit, vel alijs auxilium non præstare, claustro renunciare, in superioris præiudicium, vsuras non repetere, coniuges à thoro & mutua cohabitatione se separare, cum certa muliere contrahere, & superuenerit fornicatio, siue deformitas; non accusare vxorem, contra vtilitatem Ecclesiæ, aut contra aliquem non esse, in causis proprijs, & Ecclesiæ suæ: non obstante iuramento, contra idem venire poterit. Item qui dignitatis suæ bona alienauerit, adhibito etiam iureiurando, impune poterit reuocare, & in alijs plerisque casibus, in quibus licet iuratum sit à contrahentibus, eos nihilominus Ecclesia solet absoluere. In hoc enim procedit plane quod vulgo dici solet, In quolibet iuramento censeri exceptam fuisse superioris auctoritatem. *cap. venientes. hoc tit.* & *l. vlt. ff. ad municip.* Cuius rei præclarum extat exemplum apud Suetonium *in Tiberio. cap. 31.* Et quod dicimus, in quoque iuramento exceptam intelligi superioris auctoritatem, aliter, atque vulgo putarunt, accipiendum est. Namque iuramentum omne vel in Deum dirigitur, vel in hominem. Hoc ab homine relaxari potest, illud à superiore, vel Deo solo. Præstitum Deo iuramentum dicitur, quoties is, qui iurat, directe, ac principaliter Deo placere vult. Si autem temporale hominis commodum respicit, tum homini præstitum dicitur. & quanquam Alexander Tertius scribit *in cap. debitores. hoc tit.* iuramentum omne Domino reddere oportere; quasi dicat iuramentum omne in Deum dirigi: quod verum est, cùm obligatio primùm Deo adquiratur: tamen cùm hominis vtilitatem respicit, remittente homine, cui iuratum est, & Deus remittit, vti Innocent. & Abbas diserte adnotarunt *in cap. 2. inf. de spons. & matrim.* Præter eum tamen, in cuius fauorem, & commodum præstitum est iuramentum,

hoc

hoc nemo ius remittendi habet; ne Romanæ quidem Ecclesiæ Princeps; qui licet possit iuramenti vinculum, ac obligationem remittere, aut tollere penitus, aut commutare: dicendum est posse ratione materiæ, quæ ad eius liberam dispensationem attinet. In materia verò minus pertinenti ad liberam eius dispensationem, nequit dispensare. *cap. 1. hoc tit.* D. Thomas. 2. 2. *q.86. art.9.* ac ibi Reuerendissimus Caietanus: pro qua sententia conueniunt omnes peritiores in *cap. quanto. hoc tit.* Itaque si iuramentum homini priuato in contractu aliquo, vel conuentione præstitum fuerit, non poterit summus Pontifex eius vinculum per dispensationem remittere; nisi adsit causa, quæ iustã præbeat iuramenti remissionem; vt si quis iurauerit se non repetiturum vsuras, vt in *d. cap. debitores:* tunc licet in alterius fauorem iuratũ sit, summus Ecclesiæ Præsul poterit remittere iuramenti vinculum: sed nõ simpliciter remittetur obligatio illa, vt male Abbas in *d. cap. quanto.* existimauit; sed coget per censuram Ecclesiasticam, partem, vt relaxet, vt in *d. cap. 1. & cap. significauit. in fine infra de censib.* alioquin nulla colligeretur differentia inter hæc, & illa, quæ directe in Deum tendunt. Quòd si pars nullo modo induci possit ad relaxãdum; tunc libere Ecclesiasticus iudex iurantem absoluet, vt Innocen. scribit in *d. cap. debitores:* Eum tamen pœnitentiam agere oportet, quòd male iurauerit. *cap. cum quidam. §. vlt. eod.* quoniam iuramentum in vim iuramenti obseruandũ est, etiam si fiat eo modo, quo iure prohibitum est, vt in *cap. quamuis. de pact. in sexto,* Doctores obseruarunt. In ijs, quæ ad liberam Pontificis Rom: dispensationem spectant, ipse omne omnino iuramenti vinculum valet exoluere, si ex iusta, & rationabili causa moueatur. Nam dispensatio, siue absolutio ab iuramento, nulla existente causa, ex certa Principis scientia, est penitus iniqua. ac proinde cauendum est, ne quis temere opinetur, indistincte se immunem, ac tutum esse coram Deo de periurio contra ipsius Dei Maiestatem commisso, per quamlibet Rom. Põtificis dispensationem; tametsi dispensatio quo ad pœnas legis humanæ aduersus periuros sancitas satis est valitura. etenim id remisisse intelligitur, quod facere potest ex natura legis humanæ, quæ liberæ dispositioni Principis subijcitur. *cap. sicut quidam 25. q. 1.* Idem de alijs Ecclesiæ Prælatis intelligendum est: vt Episcopi etiam queant à iuramento absolutionem dare, ratione publici officij. expedit enim ad vtilitatẽ reipub. quandoque in pœnam humanæ sæuitiæ, quæ cõtingit in iuramentis extortis ad solutionem vsurarum. *d. cap. 1. & cap. debitores.* Iuramentum omne vel per vim extortum, vel quod est illicitum, turpeve, ab Episcopo remitti potest. *c. si verò. 1.*

c. verum. c. cum quidam. §. vlt. hoc tit. & d. c. significauit. de censib. qui etiam inquirere poterit, num iuramentũ illicitum sit, aut licitum; in ijs inquã, quæ sunt minimæ æstimationis: non item in ijs, quæ maximi sunt momenti, vt in *cap. venerabilem. supra de elect.* quod scire multũ refert, quia si illicitum, valet remittere; ne pro re minima sedem Apostolicam petere semper opus sit. Illud verò iuramentũ, quod in hominẽ dirigi diximus, duplici quidem modo debet considerari. Altero quasi ad ipsius prorsus vtilitatem pertineat, vt si iureiurando promittat se ei suas operas præstiturum, aut ei pecuniam daturũ. ab hac promissione potest absoluere ille, cui iuratũ est: quodãmodo solutum sit, quod debitum erat. Altero, si quis Dei intuitu alicui aliquid promiserit; vtpote si quis promisit intraturum religionem, vel nobilis aliquis mulierculam in vxorem pietatis causa ducere, vel aliud pietatis opus facturum: tunc ille cui iureiurandi religione promittitur, ius non habet remittendi: cùm iuramentum in Deũ potius, quàm ad istius vtilitatẽ sit præstitũ. His autem iuramenti vinculis num quis se propria auctoritate poterit exoluere? Summum Pontificem ex ijs, quæ diximus in *tit. de elec.* satis constat ex iusta causa sibi iuramentũ posse remittere. quãta enim sit eius auctoritas, atque maiestas, nemo in fide rectus ignorat; vel illud apud Platinã in vitis Pontificum. namq; Marcellinus Rom. Põtifex in immani illa Dioclet. Imp. persequutione ad sacrificia gentium ductus, terrore perterritus, thus Deorum simulacris adhibuit. Cuius peccati non multo post ita pœnituit, vt Sinuessam vrbem Cãpaniæ ad Concilium cẽtum octoginta Episcoporum venerit cilicio indutus, vbi lachrymis profusis, scelus suum palam professus est; petijtq; vt sibi pro inconstantia, debita pœna tribueretur. quem tamen damnare nemo est ausus, sed omnes vna voce clamarunt: *Tuo te ore, non nostro iudicio iudica: Nam prima sedes à nemine damnatur.* Sic & de iuramento dici potest, vt quod alijs concedere potest, & sibi quoque. Reliqui verò, qui superiorem habent, non queunt. *c. præiudicandum est. 22. q. 1. c. dilectus. sup. de temp. ord. c. 2. inf. de fideius. c. 26. hoc tit.* etiam si illicitum sit, turpe, ac prorsus rationi contrarium. *d. c. cum quidã. §. vlt.* vel per metum extortum, qui posset in virũ constantem cadere. *cap. verum hoc tit.* At si imminet periculum, ac vrgeat necessitas, vt superior adiri nequeat, à quo remissio impetretur: tunc non solum contra turpe, & illicitum, verum etiam licitum propria auctoritate cuique sibi remittere licere haud dubito, ex *c. antecessor. 21. q. 3. c. vlt. inf. de ædif. Eccl. cap. licet. inf. de pœnit. & remiss.* D. quoque Tho. 2. 2. *q. 88. art. 2. ad fin. & q. 147. artic. 4.* asseuerauit ratione imminentis periculi licitum esse transgredi ieiunium, si superioris

copia haberi non possit. & per consequens aduersus Hostiensem sentio, ob aliquam magnam vtilitatem, quæ animi salutem respiceret, posse sibi auctoritate propria iuramenti religionem relaxare; si certa sit vtilitas; & propter quam facile superior, si adiri posset, iurantem ab iuramento absolueret. Hæc maiorem quidem explicatum desiderant, sed hic non est satis locus. quare alibi, Deo auxiliante, pluribus verbis his operam dabimus. Cæterum, vt extremi aliquid habeat oratio mea, sciendum est tria in *cap. vlt.* iuramenti tradita esse genera: Voluntariū, quod à parte parti est delatum in iudicio, vel extra; Necessarium, quod pars, cui delatum est, refert delatori; & hic iurare tenetur; vnde necessarium appellatum; Iudiciale, quod à iudice defertur. Si Ecclesiasticus iudex est, secularem iudicem censura Ecclesiastica compellere potest, vt ius canonicum quo ad iuramentum, ac prouisionem animarum, obseruet, etsi iure ciuili huiusmodi contractus, quibus adhibitum est iuramentum, non valeant. *cap. 2. eod. in sexto.* & *cap. 2. de pac. in sexto.* Agitur & hic de iuramento ab Episcopis Romano Pontifici præstando: idque septem continere capita, docet Gregorius Nonus, *c. 4. hoc titul.*

De Exceptionibus. *Tit. 25.*

PROPOSITAS in iudicio actiones, & varijs modis approbatas vt plurimum rei exceptiones excludūt. quare non mirum est, si Vlpianus in *l. 2. ff. eod.* scripserit, *Exceptionē dictam esse, quasi quandam exclusionem, quæ opponi actioni cuiusque rei solet, ad excludendum id, quod in intentionem, condemnationemve deductū est.* Exceptionum quatuor sunt species; aut perpetuæ, & peremptoriæ; aut temporales, & dilatoriæ. *l. 3. ff. eod.* quid omnes sint, ibidem docet Gaius. Verùm quia per dilatorias malitiose aliquando litium terminatio prorogabatur: sanxit Innocentius Tertius, omnes proponi debere intra certum diem à iudice designandum: quo elapso non audiretur reus, nisi forte aliqua nouiter sibi competens fuerit exorta; & fidem iureiurando faceret, se postmodum illam inuenisse, *cap. 4.* etsi tandem placuit Clementi V. excommunicationis exceptionē perpetuo opponi posse. *Clemen. vnica.* ita vt seruaretur Innoc. IV. cōstitutio in Lugdunensi Concilio edita, de qua in *tit. 1. eod. in 6.* scilicet, vt is, qui excommunicationem opponit; speciem illius, nomenq. excommunicatoris exprimat, & sciat se eam debere deferre in publicam notionem, quam intra octo dierum spatium (die, quo proponitur, minime computato) manifestissimis rationibus, & argumentis probare valeat: quod non probantem, iudex in causa procedens, in expensis, quas actor octo currētibus diebus se fecisse commonstrauerit, condemnabit. At si deinde instantia iudicij durante, ac probationis copia succedente, de eadem excommunicatione, vel alia excipiatur iterum, atque probetur: actor in sequentibus excludetur, donec absolutionis gratiam fuerit consequutus: cætera nihilominus, quæ præiuerant, vim roburq. suum obtinebunt. hanc vero exceptionem bis tantum opponi posse: ni ex noua emerserit excommunicatio, aut euidēs, promptaq. probatio superuenerit de antiqua; quæ si post rem iudicatam huiusmodi exceptio proponatur, exequutionem impediet: licet sententia, quæ præcessit, non elidatur: sed si actor publice sit excommunicatus, iudex ex officio suo eum repellet, quousque meruerit habere absolutionem. Reum verò excommunicatio non excludit, quin in iudicium trahatur; cùm iudicium reddatur in inuitum. *l. stipulantem. ff. de verbor. oblig.* quapropter omnis legitima defensio reo, adeo excommunicato reseruatur, vt excipere, appellare, impetrare, si sit reus principalis, & alia huiusmodi possit. *cap. 5. 8. 10. 11. & vlt.* non æque actor excommunicatus, qui nulla facta excommunicationis mentione, impetrare minime potest. *cap. cùm contingat. supra de offic. deleg. cap. ex parte. supra de offic. ord. cap. per tuas infra de sent. excomm. cap. 1. de rescrip. in 6.* & regulariter excipere ij omnes nequeunt, qui simili impedimento laborant. *cap. 1. hoc tit.* Fit quoque de iurisdictione exceptio; propter quam si fuerit appellatum, ac probetur vera: iudex appellationis non debet de principali cognoscere, sed supersedere. *cap. 7.* Admittitur & exceptio falsi etiam post sententiam intra xx. annorum spatiū *cap. 6.* Item rei iudicatæ per Ecclesiasticum iudicem in seculari foro, quemadmodum & in Ecclesiastico per secularem. *cap. vlt. in sex.* Dantur in hoc titulo & replicationes, quæ à parte actoris veniunt, & exceptiones excludunt. quare dici potest, quòd replicatio sit exceptionis exceptio. sed contra replicationem solet dari triplicatio; & contra triplicationem rursus, hoc est quadruplicatio; & deinceps multiplicantur nomina, dum aut reus, aut actor obijcit. *d. l. 2. in fine.* Euenit tamen quandoque, vt non admittatur replicatio. potest enim quisque suam Ecclesiam tuendi gratia opponere exceptionem excommunicationis, periurij, vel aliam legitimam exceptionē, nec per replicationem excommunicationis, vel periurij repelli potest. *c. 8. eod.* quod ex 5. *compil. tit. de repli.* est exhaustū. Item aduersus exceptionem iurisiurandi replicatio doli mali non datur, cùm iudex id agere debeat, ne de iureiurando cuiusque quæratur. *l. aduersus. ff. eodem.*

De

De præscriptionibus. *Tit. 26.*

PRAESENS titulus tantam cum superiore cognationem, aut potius affinitatem habet, vt parum, aut nihil admodum inter se differant. Præscriptio nihil aliud est, quàm exceptio. *l. 9. ff. de transact. l. 50. §. 1. & §. vlt. ff. de iud. l. 12. §. 1. ff. de inoffic. testam.* & alibi passim. quamobrem Tribonianus in Pandectis, & Codice, cum titulo de exceptionibus adiunxit & titulum de præscriptionibus; atque ideo longi temporis præscriptionem exceptionem longæ possessionis appellauit Vlpianus in *l. 5. ff. de diuers. tempor. præscript.* dicuntq. exceptionẽ temporis, & præscriptionem pro eodem. *l. 1. & l. 5. ff. si liber. ingen esse dicatur.* Sic & apud Oratores; nam & M. Tullius *de Orat. Vt petitor rursus cum peteret, ne exceptione excluderetur.* Ex hoc tamen haud est Raymundus vlla dignus reprehensione. etenim Tribonianus, qui Pandectarum, Codicisq. librorũ compilator fuit, alios tum in Pandectis, tum in Codice dedit de præscriptionibus titulos. nam in Codice à *tit. 33. ad 41. vsque* semper egit de præscriptionibus; sed Raymundus, qui quoad fieri potuit, breuitati studuit, sumpta occasione, de omni præscriptionum tractatu dicere voluit. Quare hic tractatus specialem desiderabat titulum, non cum superiore esse coniunctus. Immo & Raymundus pro vsucapione vsus est verbo præscriptionis: præscribere enim hic est idem, quod vsucapere. Quamquam præscriptio nihil aliud est, quàm exceptio: & vsucapio acquisitio dominij *l. 3. de vsucapione* nec quisquam proprie latineq. loquendo, alio pene sensu præscriptionem vsurpauit: ipsi tamen Canonum sacrorũ conditores atque iuris vtriusque interpretes, pro vsucapere dixerunt præscribere fundum, agrum, aliamue rem; cum soleat aliàs datiuo coniungi, vt passim videas apud iurisconsultos, & alios Latinæ linguæ auctores. Ideo in hisce libris nostris nullus habetur titulus de vsucapionibus, vt in Digestis, & Codice: & si diligentius perquiramus, videbimus, Iurisconsultos, & Impp. possessionem, siue acquisitionem longi temporis, præscriptionem appellasse, vt in *l. ei à quo. ff. de vsucapion.* in *l. qui alienam. ff. de euict.* in *l. quinque pedum. C. fin. regund.* & in *§. ex his Instit. per quas person. nob. acquir.* Episcopus si aliquem locum, pagum, vel ciuitatem ad vnitatem Ecclesiæ conuertit, nemine per triennium repetente, suum, suamve facit *cap. 1. hoc tit.* rem vero priuati triginta annis præscribit Ecclesia, quæ etiam in alterius parochia 40. annorum spatio decimas. *cap. 3. & 6.* Laici vlla spiritualia iura, in quorum numerum & decimæ referuntur, sibi præscribunt vsquam. *cap. 7.* Inter duas Ecclesias prædiorum fines 40. etiam annis, non currente belli tempore; quo tempore, 40. scilicet annis, bona paterna contra Romanam, aliasque Ecclesias filij hæreticorum præscribunt. *cap. 2. in sexto.* Cæterùm aduersus Romanam Ecclesiam centum desiderantur anni. *cap. 13. & cap. 14. hoc tit. & cap. 4. infra de confir. vtil. vel inutil.* Atqui procurationes, quæ debentur Legatis, & Nuntijs Apostolicis; & obedientia, quæ superioribus præstatur, nullo vnquam tempore. *cap. 11. 12. 16.* quamuis Abbas Episcopalia iura in quibusdam interdum excipiat, vt in *cap. 18.* Vbique tamen necessarius est titulus, qui possessioni causam tribuat præscribendi. nisi tanti temporis sit præscriptio, vt eius contrarij non extet memoria. *cap. 1. in sexto.* Verùm quoniam omne, quod nõ est ex fide, peccatum est. *cap litteras, supra de restit. spol.* nulla valet, ex Alexandri iij. & Innocentij iij. constitutionibus, *cap. 5. cap. vlt. hoc tit.* absque bona fide longi temporis præscriptio, etiam si excedat hominum memoriam. quod iam olim apud veteres Romanos in xij. tab. scriptum erat: *Rei furtiuæ æterna auctoritas esto.* Illa tamen est differentia, quòd Romani ab initio dumtaxat bonam fidem desiderabant: nostri verò semper.

De sententia, & re iudicata. *Tit. 27.*

IVDEX, auditis de re, siue lite actionibus, dein exceptionibus: quod æquum, & iustum videtur sibi, definit. Idcirco sententia erit de re, seu lite, vltima iudicis definitio. quod intelligo de definitiua. Interlocutoria enim est, quæ nec condemnationem, nec absolutionem amplectitur, sed quæ de aliquo causæ articulo profertur. ex quo differentiam esse constat maximã inter hanc, & illam. namq; definitiua, quæ condemnationem, vel absolutionem non continet, pro nulla habetur. *cap. ei qui. §. definitiua. 2. q. 6.* Res iudicata est lis, aut illud omne, de quo sententia dicta est; vel, vt Modestinus loquitur, quæ finem controuersiarum pronunciatione iudicis accepit. quod vel condemnatione, vel absolutione contingit. *l. 1. ff. eod. de re iudic.* Et hic titulus licet de sententia, & re iudicata inscribatur, est tamen longe generalior: & sub se comprehendit fereomnes titulos Codicis à 42. ad 60. Sententia, de qua hic, vt sententia, dici possit, ex legibus, & canonibus ferri debet; alioquin nulla est; nec est opus ab ea appellare. *cap. 1.* Canones autem, legesvè multa desiderant: ac primùm, vt quoad fieri potest, celeriter terminetur. *cap. 2.* Ne feratur quidem sine scripto: ne dicatur, sed legatur. *l. vlt. C. de senten. ex*

breuil.recit.cap.7.& cap.8.2.q.1. Non notis, sed claris discernatur litteris *l.vlt.C.comminat.epist.subscript.* Ne per alium, sed per se legatur, recitetur; alioquin sententiæ non meretur nomen. *l.1. C.de sent.ex breuil.* & *d.c.7. & 8.* Ex hac tamen regula excipiuntur Episcopi, & alij, quos ob dignitatis prærogatiuam ampliori decet honore fulgere; quibus sententiam ab eis fetendam per alium recitare permisit Bonifacius viij. *cap. vlt. in sexto.* quemadmodum. Impp. Valens, Valentinus, & Gratianus, præfectis prætorio, & alijs, qui illustrem administrationem gerunt, vti quæstores, præfecti vrbi, magistri militum, magistri officiorum, comites sacrarum largitionum, comites rerum priuatarum, comites sacri patrimonij, &, si qui sunt illustres alij, qui vel per officium suum, vel qui alienum ministerium susceperunt, sententias per alium possunt recitare. *l.2.C.de senten. ex breuil.* qui & verbo sententiam dicunt. Cassiodor. in *for. quæ dabatur PP.* scribit; quod Contius in *d.l.2.* admonuit. Item sedendo, non stando. *d.cap.vlt.* Non æque aduocatus. *l. quisquis.C.de postul.* Si plures iudices, siue magistratus sint, siue iudices, arbitrive à magistratu, aut à partibus dati: eorum vnus alijs præsentibus vel mandantibus, potest scriptam sententiam recitare, ita vt verbis pluralibus vtatur: vtputa, Nos tales iudices. *cap. 4. in 6.* Item præsentibus omnibus, quorum de re agitur. *l.de vnoquoque.ff. de re iud.l.1.& l.7.C. quomodo & quan.iud.c.caueant.3.q.9. cap.18.hoc tit.* Sed vocatus ad sententiam si non comparuerit, eo absente fertur; tenetque, nisi legitimam absentiæ causam probauerit. *d.cap.18.* vel extra vocantis territorium vocatus in ius degerit. *clem.2.eod. l.vlt.ff.de iurisd.* Postulant etiam, vt iuris ordo, æquitatisq. vigor seruetur; æquitatis, nec ex summo iure oriatur iniuria; item iuris ordo, quia sententia contra solitum iudiciorum ordinem prolata, auctoritatem rei iudicatæ non obtinet. *l.prolatam. C.de senten.& interloc.* Qualis verò hic ordo sit, mihi videtur rectè dixisse Accur.in *d.l.prolatam.* scilicet, vt offeratur libellus, lis contestetur, iuretur de calumnia, depositiones testium describantur, & publicentur, scribatur sententia, à iudice recitetur. hactenus Accursius. Addo ex *cap.19. 2.q.1.* vt consulto, non temere feratur; vt publico, non priuato loco. *l.6.C.de sent.& interloc.* nō exemplis, sed legibus. *l.13.eod.c.17. & cap.25.* sane quippe ratio exemplis anteponenda est: cui quidem & exempla concordant: Augustinus ad Marcellinum, *Ius vocat, ratio siue leges, quæ naturali ratione consistunt.cap.vlt.9.dist.* & quamquam *cap.19.* aliter videatur dicere; *Quia* (inquit) *cæteri iudices iudicare teneantur in similibus casibus, sicut summus Pontifex*: non est tamen dicendum, quòd exemplis, quàm legibus vtendum sit; sed eundem ordinem, quem summus Præsul seruat, cæteri iudices in iure dicundo debent obseruare. Attinet & ad iuris ordinē, vt iudex canonum auctoritate, non suo sensu iudicet. *cap.1.supra de constit.* Item, vt condemnatio fiat in eum, in quem lis est cōtestata, in procuratorem, vel in dominium litis. *l.1. de tit. de sent. & interlocu. cap. querelam.sup. de elect. cap.penul.supra de procur.* Vt iudex de eadem re suam, siue prædecessoris sui sententiam non reuocet. *d.cap.ei qui.§.item si sententia.l.1.C.si cut. rescind.non poss.l.42.ff.eod. de re iudic.* Ad quod pertinet, quod Suetonius scribit, Iulium Cæsarem tantum inieciſſe metum Consuli designato, vt eum haud piguerit sententiam suam, quia mutare perquàm turpe erat, interpretatione lenire. Porrò sententia contra leges, canones, Ecclesiam, iniquæ consuetudinis prætextu, vel absentem non contumacem, matrimonium, nullam vim habet. Item si iniquitatem contineat manifestam, si ab excommunicato proferatur, & alijs similibus casibus. At quid si ordinarij duo haud prætermisso iudiciorum ordine, diuersas pronuntiauerint sententias? Gregorius ix. in vlt. huius tituli constitutione sanxit, sententiam pro reo tenere, nisi in fauorabili causa, matrimonio videlicet, libertate, dote, seu testamento. Si delegati dissentiunt, ad delegantem esse eundum; si arbitri, neutram valere. Sed dubitatio est, num iudex in sententia omnia, quæ ipsum mouent, debeat exprimere? Hanc hæsitationem sustulit Innocen.in *cap. 16.* vt non opus sit necessario. Quælibet autem sententia iustè lata statim sortitur effectum, nisi ab ea fuerit appellatum. *cap.14.* statim, hoc est infra 10. dies. *cap. 13.* & tunc à superiori confirmatur. *cap. 4.* & executioni mandatur. *cap.sicut.2.q.1.& cap.1.35.q.9.* reiq. iudicatæ actio datur ei, pro quo lata est sententia aduersus condemnatum, hæredemvè eius. *l.8.& l.9.C.de rebcred.& iureiur.& l.6.ff. de re iud.* & hæc de definitiua. Est & de interlocutoria; sic dicta, quasi iudex interloquendo iudicet absque scripturæ solemnitate, non facta condemnatione, non absolutione, sed iussu quodam in principio, aut medio litis præposito, quod ad explicandæ litis præparationem pertinet; & nec litem finit, nec actionem perimit. *l.7.& l.9. C.de sentent.& interlo.* quæ & retractari potest. *d.l.9.* siue Ordinarij sit. *l.quod iussit.ff. de re iud.* siue delegati. *c.cum cessante. infra.tit.1.* siue arbitri. *l.qualem.§.vlt.ff.de arb.* Attamen ferri debet cum causæ cognitione, & iudice sedente, non procedente. *cap.4.§.à iudice.3.q.3.l.4.ff.de dilat.* Et transit in rem iudicatam, si infra decennium non fuerit appellatum. *cap.cum dilectus.in fin.supra de elect. cap.significauerant. supra de testib.* Transit, inquam, quo ad duo, vt remedio appel-

appellationis attentari nequeat, & vt excipiatur ex ea *d. cap. cùm dilectus*. non vt agatur actione in factum, quemadmodum ex definitiua *dd.ll.8.& 9.C.de reb.cred.& iureiur.*

De appellationibus recusationibus, & relationibus. *Tit.* 28.

SENTENTIAS sequitur appellatio; quæ à minori iudicio ad maius tribunal fit.*cap.anteriorum. 2. q. 6.* Erit igitur querela non acquiescentis sententiæ minoris iudicij ad maius, adiutorium.*cap. omnis oppressus. & cap.placuit. 2. q. 6.* quamquam sacri canones ante, & post litis contestationẽ, & in prolatione sententiæ, atque post, singulis tribuunt appellandi facultatem.*cap.12.cap.non ita.2.q.6.* quod ius ciuile non admittit. *l. 36.C. eod.& tot. tit.C.quor.appell.non recip.& tit.de sent.& interl.* Sed quoties extra iudicium fit, quæ & passim fit, quæque sine vlla grauaminis assignatione admittitur, non vere dicitur appellatio, sed prouocatio ad causam. *cap.5.hoc tit.* Non item cum in iudicio: voluit enim Innocentius iij. *cap. 59.* ante sententiam ab idoneo iudice ad superiorem iudicem neminem appellare; nisi rationabili aliqua, probabiliq. causa ipso coram iudice exposita; & coram arbitris communiter electis, appelletur. Est autem hic titulus non minus generalis, quàm superior, licet tribus videatur capitibus contineri: quæ etsi hoc titulo comprehendantur, appellationes non sunt. Recusatio est exceptio, apud Ciceronem *lib. de inuent. I. Iudiciale est*, inquit, *quod positum in iudicio habet in se accusationem, & defensionem, aut petitionem, & recusationem*. Sic recusate iudicem dicimus. *l.apertissimi.C.de iudic.*& apud Innoc.iij.*cap.46.* & hoc satis est argumento; nam qui appellat, eximitur iurisdictione eius, à quo appellat, si iudex est datus.*cap.39.* Si ordinarius, item eximitur quo ad causam, in qua appellat, sed in alijs non æque.*cap.24.* potest nihilominus pendente causa ordinarium recusare, nisi notorium sit crimen.*d.c.cap.24.& d. cap.5.& cap. 14.* Atqui recusatus iudex iurisdictionem retinet, potestq. cogere arbitros eligere.*d.l.apertissimi. cap.61.*& tertium, si non conueniunt addere. *cap.suspicionis.supra de offic. deleg.* aut causam alteri committere, vel ad superiorem transferre. *d.cap.61. & cap.4.supra de foro compet.* Quòd si arbitri intra tempus à iudice sibi præfixũ suspicionis negotium haud diremerint, iudex ex tunc in principali causa ius dicere poterit. *cap.2.in 6.* Recusatur autem iudex multis, varijsq. de causis; vti si dominus litigatoris sit, familiaris, affinis, comes, eiusdem ciuitatis. si ab eo appellatum sit, recusari potest pendente causa in alijs, si consimilem habuerit causam, & in alijs plerisque casibus, qui legentibus obuiam veniunt. Coram iudice, vti dixi, dicetur suspicionis causa, & corã arbitris probabitur.*d.cap.61.&d.cap.suspicionis. cap.41.hoc tit.* Neque Relatio appellatio est, cùm relatio fiat ante, & post sententiam; appellatio tantum post.*l.vlt.C.de sent. & interloc. l.penult. C.quorum appel.non recip.d.cap.59.* Symmachus *lib.10. Epist.29. Verecunde potius, quàm iure suscepi prouocationem, non extante sententia*. Relatio est, cùm ad Principem refertur, vt apud eundem Symmachum *eod.lib.10.Epist.45.* cum nõnullis alijs subsequentibus. hoc est, cùm iudex dubitat quid statuere debeat de eo, quod agitur apud se, vel post sententiam, à qua appellatur, & appellatio non recipitur, donec Princeps æstimauerit, an relatoris sententia sequenda sit, vt in *l.penul.ff. de appell. recip. vel non.* Appellatio fit à partibus, relatio à iudice; quocirca in *l. 2. C.de offic.vicar.* legitur; *Relationes iudicum libenter audiuimus*. Ad relationem scribit Princeps, vel patricij viri, consulares, præfectorij, atque alij ab eo electi.*l.iubemus.C.eod.de appell.*& à tali rescripto appellat nemo. Hinc haud male possumus dicere, Relationem esse consultationem iudicis ad Principem, cùm etiam in *tit. Codicis de Relat.* frequenter Relatio consultatio dicatur. Debet autem fieri relatio integra, ac plena instructio, vt omnem omnino causam relationis series comprehendat. *l.3. C.de relat. l.15.C. de appell. l.6.ff. de interd. & releg. cap.bone memoriæ.2.supra.de postulat.prælat.cap.licet.supra de offic. deleg.* atque consultationis exemplum illico partibus edi.*d.l. penult.ff. de appell. recip. & l.vlt.ff. quand.appell.fit.cap.68.hoc tit.*& omnia denique acta, gesta, relationis refutationes, relatoris opiniones; vt si altera litigantium pars viderit relationem minus plenam, aut falsam, ab ipsa possit appellare.*l.1.C.de relat.& l.6.S.super his.& l.18.19.C.de appell. cap.33.supra de offic. deleg.* Facta ergo relatione, nemo appellat: quia sero appellatur, sed dum Principi scribitur, licet. *l.1.in princ.ff.quand.appellat.fit. & l.vlt. C. eod. quand.appell.cap.biduum.S.si aduersus. & S. vlt. 2.q. 6.* A sententia appellare potest, ne dum victus, sed omnis etiam, cuius interest.*cap.17.sup. tit.prox.l.5.ff.eod.* vel quibus mandatum est, vel qui alienum gerunt negotium, quod mox reus ratum habeat; & cuius etiam non interest, pietatis, atque humanitatis gratia. *cap.29.2.q.6.l.1. & l.6.ff.de appell.recip.cap.1.in 6.* Aliquando ab eadem sententia vtraque pars appellat, respectu diuersorum capitum. *cap.significauerunt.supra de test.lib.cap.Raynutius.& cap.Raynaldus. infra. de test.am.* Quare vna sententia pluribus cõdemnatis, si vnus solus ad appellationis beneficium conuo-

conuolauerit, illius victoria iure communi cæteris suffragatur, si omnes iure communi iuuentur. *cap. penult. hoc tit.* Generalem vero appellationē non valere ex *cap. 2. & 18.* intelligimus. At quādocumque appellare licet, à minori ad maius iudicium appellatur. Si forte ad minus fieri contingit, sententia transit in rem iudicatam. *l. 1. §. si quis. ff. eod.* si ad maius, idest, cùm ad Archiepiscopum debuisset, ad Patriarcham appellasset, nihil ei officit error: quia hic remittit ad illum, ad quē prius debuit appellare. *d. l. 1. §. si vero.* Ordo appellationis esse debet, vt supra *de maior. & obed.* dixi: ni consuetudo, aut fortasse singulare ius aliquod aliter postulet, vt in *cap. 3. §. 1. & §. debet. in sexto.* siquidem omissis medijs, directè ad summum Ecclesiæ iudicem fieri potest appellatio. *cap. 7. 54. 56. hoc tit. & cap. 4. cum seq. 2. q. 6.* nisi fiat à seculari iudice, qui ex temporali iurisdictione Romoan Pontifici non subest. Regulariter tamen iure ciuili, si appellatio directè ad Principem fiat, omissis medijs, ad eos remittit Princeps. *l. 21. ff. eod.* etenim à Principe non appellatur; item à Papa, cùm ipsi sint, qui prouocentur. Papa de aliorum sententijs iudicat, de ipsius nemo. *cap. cuncta. 9. q. 3.* Item à Senatu, & plerumque à iudicibus à Principe datis *l. 1. ff. à quib. appel. non lic.* Itē à præfecto prætorio. *l. vnica. C. de sentent. præf. prat. d. l. 17. ff. de minor.* licet ex eius sententia possit quis restitui in integrū. Sed cur tam varie? Quoniam appellatio iniquitatis sententiæ querelam continet; in integrum restitutio erroris proprij veniæ petitionem, vel aduersarij circumuentionis allegationem habet. etiam à sententia Præfecti vrbi olim non licuit appellari. *l. 23. C. Theodos. eod.* id notat & Balsamon in *can. 12. Syn. Antic.* quod Symmachus etiam videtur dicere in *Epist. 55. eod. lib. Tunc,* inquit, *sententiam meam defensor venerabilis domus inclinata prouocatione suspendit: sed cùm huius rei nullum exemplum cognitionalis extare suggereret, nihilominus subiectam vocem libenter admisi.* & sic postea licuit, vt videri est *eod. Cod. Theod. l. 30.* & *l. vlt. eod. de ijs, qui per met. iud.* & *l. 12. C. de adif. priuat.* Item ab arbitris compromissarijs, quibus, inquam, compromissum est pœna adiecta. non æque ab arbitris iuris, vt in *cap. peruenit. 11. q. 1.* in *d. cap. suspicionis. supra de offic. deleg.* & *d. cap. 61. hoc tit. l. vlt. C. de iudic.* item ab exequutore, nisi in exequendo excedat modum. *cap. 43. hoc tit.* Ab eo autem, à quo appellatum est, ad eum, qui de appellatione cogniturus est, dimissoriæ litteræ dirigi debent: quæ vulgo Apostoli appellantur, vt ait Paulus *lib. 5. sent. tit. 36.* hinc in Pandectis *tit. de libellis dimissorijs,* qui Apostoli dicuntur. qui quomodo concipiantur, ac eorum formam docet. *cap. 30. 2. q. 6.* Nullus ad Apostolicam Sedem absque illis valet appellare, siue appelletur in iudicio, siue extra, siue super interlocutoria, siuē grauamine aliquo. *d. cap. 1. in sexto.* non enim sufficit appellanti probare ex causa huiusmodi, si non doceat esse veram. *cap. 70. hoc tit.* & requisitus iudex, si non tradit Apostolos, siue litteras dimissorias, & procedit in causa, nullus est processus. *cap. 4. in 6.* quam constitutionem interpretatur Bonifacius Octauus, vt cum debita instantia, loco, ac tempore coogruo requiratur. *cap. 6.* At si appellans non petierit eos in termino sibi à iudice assignato, videtur suæ renuntiasse appellationi. *clem. 2. eod.* Olim erat appellandum infra biduum, vel triduum ex die latæ sententiæ. *cap. 28. 2. q. 6.* Hodie decennium. vt in *tit. super.* dixi, & in *cap. 8. in 6.* & *cap. 27. 2. q. 6.* quod ex die sententiæ latæ cōputandum est; ita vt iudex sui in publico copiam faciat. *d. cap. 28. §. cæterum.* An imputetur appellanti, quòd ad iudicis domum non venerit, quodque in hortos non accesserit, & vlterius quod ad villam suburbanam? Et magis est, vt non debeat imputari. Si aduersus absentem nō per contumaciam pronūciatum fuerit, non currit tempus, nisi fuerit per procuratorem defensus. *l. 3. C. quom. & quan. iud.* At quæstio est num possit quis sæpius appellare? Olim io vna, eademq. causa semel, non iterum licebat; hodie ex Iustiniani constitutione *lib. 7. C. tit. 70.* etiam secundò, non item tertio apellare licet. nam qui duobus iudicijs superatus est, ad tertium confugiendi ius non vtique habet. Idem etiam Alexander iij. & Honorius iij. videntur constituisse in *cap. 39. & cap. 65. infra hoc tit.* vt si ab Episcopo aliquis appellet ad Archiepiscopum, ab Archiepiscopo potest appellare ad Patriarchā, sed non à Patriarcha, quo iure plerumque in foro non vtimur; sed ad Pontificem Maximum etiam appellant, siue per restitutionem, vt in *l. 17. ff. de minor.* siue per supplicationem, vt in *c. 8. supra tit. prox.* per quam & à Senatu, atque à Principe. Verum quia maiestate principali indignū esset, si ab ipso appellaretur, vulgo reuisionem vocāt. Item à iudicibus à Principe datis cum clausula, appellatione remota, *d. cap. 8. & 9. supra tit. 1.* Quum autem sententia est iniusta, ab ea non appelatur, cùm sit ipso iure nulla. *l. 2. & 7. C. quando prouoc. non est necesse.* Et dicitur querela, *dicta leg. 17. & leg. 3. C. quomodo & quando iudex.* ideo Principi preces porriguntur. *d. l. 17. d. cap. 8.* & *l. vnic. C. de sentent. præfect. prætor.* & *l. si quis aduersus. cum authentica ibi posita. C. de precibus Imperat. offerend.* quas Princeps libenter admittit. *cap. pastoralis. §. præterea. supra de offic. delegat.* quod habere locum arbitror in iudice dato, ne possit recusari. si fuerit iusta suspicionis causa. iuste enim petentibus nihil solet recusare Princeps. Cassiodor. *lib.*

Epist.

Epist. 1. *Epist.* 14. Restat adhuc illud ex hoc titulo intelligere, quòd ad prosequendam appellationem datur annus à iure, vel ex iusta causa biennium. *cap.* 39. 2. *quæst.* 6. *cap.* 5. *hoc tit.* quod extendit Clemens V. ad appellationẽ, quæ extra iudicium fit. *clem.* 3. *eod.* At si per impotentiam partis omissa sit persequutio, nihil appellanti obstat. *cap.* 8. Vel si ex partium assensu prolata sit dies, tempus à iure vel ab homine constitutum non currit. *clem.* 4. *eod.* vel per Principem, iudicemvè steterit, quo minus persequatur. *cap.* 40. §. *sed lis.* 2. *quæst.* 6. *Nouell* 93. *de appellat.* §. *sancimus.* & *Nouell.* 119. *vt sponsalit. larg.* §. *hoc quoque.* & *authen. sed & lis. C. de temp. & reparat.* Appellationis porro illa est vis, vt sententiam extinguat. *leg.* 1. *in fin. ff. ad S.C. Turpil.* licet à iudice, qui pronunciauit, minus sit recepta. *lege* 3. *C. eodem de appellat.* & *d. cap.* 4. & 6. Appellatione sententiam extingui durum videtur, cum apertissime leges dicant, appellatione suspendi sententiam. *l. fin.* §. *illud. C. de temp. appell.* Attamen Marcianus in *d. l.* 1. *Quia prouocationis*, inquit, *remedio, condemnationis extinguitur pronunciatio.* & re vera extinctam etiam puto: siquidem pronunciatione prior iudex functus est officio suo. *l. iudex de re iud.* cuius sententia tametsi posterioris iudicis pronunciatione confirmatur, istius tamen, non illius sententia est. *l. furti.* §. 2. *ff. de iis, qui notant. infam.* Et dici potest suspendi sententiam quo ad effectum, extingui quo ad pronunciationem, vt pro nulla habeatur, quod pertinet ad auctoritatem prioris iudicis; & ita intellexisse Marrianum puto. Quòd si iniusta appellatio pronunciatur, sumptus, quos, dum sequeretur aduersarius impendit, reddere cogatur non simplos, sed quadruplos. *cap.* 26. *q.* 6. & apud Paulum *lib. sentent. tit. vlt. de meritis appellationum.* Si iuste appellatum sit, & is, qui appellauit, non prosequatur, & prosequatur appellatus: ille in expensas condemnabitur. *cap.* 26. Si aliter non venerit, tanquam in contumacem procedit iudex. *cap.* 44. & prior, vel altera sententia vires obtinebit suas. Si qua sunt alia in hoc titulo digna notatu, alibi recitentur.

De clericis peregrinantibus.

Tit. 29.

QVemadmodum subuenitur ei aduersus quem lata est sententia per appellationem ad superiorẽ. *c. cùm sit Romana.* & *cap. super eo. sup. tit.* 1. ita succurritur illis, qui iter ad Pontificem arripuerunt; vt si eis aliquid subtractum, vel ablatum fuerit, iudex ex officio suo, vt restituatur facere debet; vel permittet, vt eorum parentes, seu agnati, cognati, amici, liberti, serui, aut coloni, tueri possint, ac repetere. *l. vnica. C. si per vim, vel alio modo.*

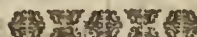
De confirmatione vtili, vel inutili.

Tit. 30.

Lata sententia interdùm appellamus; interdum ea à superiore confirmatur. *cap. ea, quæ.* & *cap. causam, quæ, in fine supra de sent. & re iudic.* auctoritas enim superioris quod minus solemne est, solemne facit. *l. omniu. C. de testam.* & *cap.* 1. *supra de transact.* Atqui impetrata confirmatione, solet cõtingere plerumque, vt quæratur, an vtilis sit, an inutilis. ideoq; rectè postponitur hic titulus. Cognoscere autem inferior iudex de re per Rom. Pontificem confirmata minime valet, nisi per falsi suggestionem fuerit impetrata. *cap.* 1. & *cap.* 2. Neque falsa intelligitur, si dictio, scilicet, sicut, & huiusmodi, in ipsa omittitur cõfirmatione. *c.* 8. Neque tenet confirmatio sententiæ, à qua erat appellatum, quousque de appellatione cognoscatur. Et sententia, seu arbitrium, cõtra iuris, aut compromissi formam latum, & per Papam in forma cõmuni cõfirmatum, nullam vim habet. *cap.* 7. Monemur & hoc titulo non valere confirmationem, quam religiosus à Papa super temporali administratione, seu prioratu obtinuit, si se tacuerit regularem. quòd si expressit, rescriptum iudicatur falsum, cùm tale Rom. sedes haud concedere cõsueuerit. *c.* 5. & 6. & collationem Ecclesiæ alteri factã à Legato, siue ab ipso Pontifice confirmatam, nihil diœcesani iuribus obesse. *cap. vlt.*

DECRETALIVM EPISTOLARVM GREGORII IX. LIB. III.

De vita, & honestate Clericorum. *Tit. 1.*

POST Iuris Canonici principia expositi breuiter sunt ordines, gradus; iurisdictiones, & officia magistratuum; qui Ecclesiasticæ iurisdictioni præsunt, ac simul cum his, quæ ad personas, resq. litigantium initio iudiciorum pertinent, vti sunt pacta, transactiones, in integrum restitutiones, arbitraria. Exin partes, ordo, progressus, & exitus iudiciorum ciuilium, atque criminalium. Nunc de clericis, apud quos, vt plurimum hæc aguntur; ac primum de eorum vita, & honestate. Clerici dicti, quia de sorte Domini sunt, vel quia Domini partem habent: Cleros enim Græce, Latine autem hæreditas nuncupatur. *can. 2. dist. 21. cap. 16. infr. de præbend. & dignit.* generaliter Clericos dici omnes, qui in Ecclesia Christi deseruiunt, vt Ostiarios, Psalmistas, siue Lectores, Exorcistas, Acolytos, Hypodiaconos, Diaconos, Presbyteros, Episcopos. Hinc breuiter Impp. interpretantur eos clericos esse, qui diuino cultui ministeria religionis impendunt. *l. 2. C. de Episc. C. Theod.* B. Hieronymus in *Epistola ad Nepotianum; Clericus,* inquit, *est, qui Christi seruit Ecclesiæ.* Honestas igitur clericorum hæc in primis desiderat; vt laici, dum sacra celebrantur mysteria, cum clericis non stet, nec sedeant. Vetus quidem mos fuit clericos à laicis cancellis separare in ecclesia. *can. sacerdotum. de consecr. dist. 2.* qui S. Clementi ascribitur Synod. Turon. 2. *cap.* 4. Burchard. *lib. 3. decr. cap.* 102. Ansel. *lib. 5. cap.* 78. Iuo *par. 2. cap.* 137. Hierony. *lib.* 13. *ad Ezechielis cap.* 43. explicans verba illa: *Fabricati sunt limen suum iuxta limen meum,* addit: *vt nihil interesset inter sacrum & profanum, & postes suos iuxta postes meos, vt unus laicorum, & clericorum esset interitus.* Neq. clericum decet cum armis incedere, nec comam, nec barbam nutrire, nec Sanctimonialium monasteria sine probabili, & honesta causa frequẽtare, nec ludicra exercere, nec in causis sibi delegatis, præter victualium expensas, quidquam exigere; Sed continenter, & caste viuere; crapula, & ebrietate, mimis, ioculatoribus, histrionibus, tabernis, ludis, vestibus inhonestis, & ornatu minus licito abstinere, ait enim idem Hieron. in *epist. ad Nepotianum,* quæ est *secunda tomo primo: Ornatus, vt sordes pari modo fugienda sunt; quia alterum delicias, alterum gloriam redolet:* & in *epist. ad Heliodorum.* 3. *eodem tomo* de eodem Nepotiano loquens. *Cultus ipse, Prouinciæ morem sequens, nec munditijs, nec sordibus notabilis erat: nec affectatæ sordes, nec exquisitæ deliciæ laudes pariunt:* denique ab omnibus secularibus negotiationibus se abstinere; & præsertim à iaculatoria, gladiatoriaq. arte; item à carnificum, seu macellariorum officio, vt in *sex. & in Clemen.* (& si tertio monitus non abstinet, perdit interim clericale priuilegium. *cap. vlt. hoc tit.*) & si fieri potest, vna domo vesci, atque sub vno, eodemque tecto dormire, & quiescere, Deumque semper præ oculis habere. clericorum enim professio vita cælestis est, vt ait Cassiodorus ad clerum Eccl. Rom. *lib. Epist.* 8. *Epist.* 24. Neque debet clericus aduocationibus, conductionibus, vel fideiussoribus vacare, vt in *Nouella Leonis Philosophi* 86. apud Photium in *Nomocanone* relata. qui & in *Nouella* 68. quam refert Balsamon in *gloss. cap.* 13. *de Parochijs*; eamq. alibi non inueniri asseuerat; qua cautum est; Ne clerici, vel monachi Orphanorum tutelas, vel curas suscipiant; quod & Iustinianus cõstituerat in *Nouella* 122. ne Episcopi, & monachi ex vlla lege tutores, vel curatores cuiusuis

personæ

personæ fieri possent; Presbyteri, & inferiores cognationis iure possent. Cassiod. *lib.* 11. *Epist.* 3. vniuersis Episcopis scribens: *Orphanis, viduisq. contra sæuos impetus debent placita præstare solatia*. Benignius Chalcedon. Synodus, quæ ad inexcusabilem impuberum orphanorum, ac viduarum tutelam admitti voluit. *cap.* 3. quo iure vtimur. Quod de nutrienda barba, dicit, non arbitror velle intelligi, vt eam abcisam prorsus habeant. Nam barbæ pili qui nihil molestiæ afferunt, veluti dignitatem præstant, virum ostendunt, & quandam paternam reuerentiam ineuntur. vnde *Leuit.* 19. *Ne corrumpatis effigiem barbæ vestræ*. Hierony. in 5. *Ezech. Barba virilitatis indicium est*. argumento est etiam quod scribitur in *Psal.* 132. *Sicut vnguentum in capite, quod descendit in barbam, barbam Aaron*. Hanc duplicationem emphaticam esse docet Clemēs *Strom.* 3. vt pingat Sacerdotes decoris masculis, venerabilibus moribus, non mollibus, effœminatis, iuuenilibus. Quod de nimio ornatu dicitur, quid sit explicat nobis Innoc. iij. in *cap.* 15. *hoc tit.* & Clemens V. *in clemen. vlt.* videlicet, ne clericus publice virgata, vel partita veste vtatur; neque infula, neque Epitogio, neque caligis scaccatis, rubeis, aut viridibus: immo contra facienti pœnam constituit: vt non beneficiatus per idē tempus ad obtinendum beneficium sit inhabilis; beneficiatus sex mensibus fructuum perceptione careat; qui verò dignitatem habent, personatum, curamve animarum, atque religiosi omnes, quos oportet per decentiam habitus extrinseci morum intrinsecam honestatem ostendere, per annum à fructuum quoque perceptione suspenduntur. quæ omnia accipi debent, nisi timor, seu necessitas exigat habitum transformari, *d. cap.* 15. & *clem. vlt.* Est autem virgata vestis diuersi coloris virgis varia, atque distincta, vt Iulius Pollux interpretatur; in qua intexebantur virgæ purpuræ, hoc est, lineæ. Silius Italicus *lib.* 5. *Vestes virgatæ auro*. idest virgis, seu lineis aureis distinctæ. & Virgilius 8. *Aeneid.*

Aurea cæsaries ollis, atque aurea vestis,
Virgatis lucent sagulis:

Sagulum est vestis genus, quod armis superindui solet. Liu. *lib.* 1. *Multi sæpe militari sagulo opertum, humi iacentem, inter custodias, stationesq. militum conspexerunt*. Infula dicitur esse fascia ad instar mitræ, siue diadematis. Festus, *Infulas sacerdotum filamentum vocabant*. Alij scribunt infulas esse filamenta alba, quibus templa ornabantur: ac moris fuisse, vt nubentes, priusquam nuptiarum festiuitas accederet, hoc est solemnis in mariti domum deductio, *l. sancimus. C. de nupt.* infulis postes ornarent. Ipse infulam esse existimo insigne sacerdotis quoddam, quo vtebantur in sacrificijs, vt apud eundem Virgilium *Georgicon tertio*.

Lanea dum niuea circundatur infula vitta.

Et M. Tullius 6. *in Verrem; Præsto mihi sacerdotes Cereris cum infulis, & verbenis fuerunt*. & *contra Rul. His insignibus, atque infulis imperij venditis*. Quare summus Pontifex in *d. clement. vlt. Aut infulam seu pileum lineum publice non portent in capite*. Epitogium est genus pallij, quod supra togam ferebatur. Quintilianus *lib.* 1. *cap.* 5. & ita breue est, vt toga, siue inferior vestis, nimis ostendatur: quod clericali habitu indignum visum est. Cætera vestimenti genera, quorum mentio fit in *d. cap.* 15. & *clemen. vlt.* explicatu opus non habent. Constat tandem ex hoc titulo, quanta sit Episcopi auctoritas, vt epitogium à clerico auferre, & pauperibus dare, & eum, qui tonsuram deferre non vult, inuitum possit tondere. *cap.* 8. quæ fieri debet ad instar sphæræ. *canon. prohibere.* 23. *distinct.* & ex facultatibus Ecclesiæ certum clericorum numerum statuere, & contradictores compellere: ac istos in communi viuentes ob iniectionem manuum in socios absoluere. *cap.* 9.

De cohabitatione clericorum, & mulierum. *Tit.* 2.

DECVRSO breuiter titulo generali, de vita, & honestate clericorum, datur specialis titulus *de cohabit. cleric. & mulier.* quippe qui non modo ad fœminas, quæ nullo cognationis iure nobis coniunctæ sunt, sed & ad matrem, & quamliber & consanguineam se extendit. *cap.* 1. quod ita intelligendum arbitror, si cum ijs clericus immoderatam teneat familiaritatem: ob idque mala ei fama orta sit. *canon. quorumdam. distinct.* 34. & *cap. vlt. hoc titulo*. Idcirco rectè in libro Veronensi, vt diserte tradit Antonius Augustinus *in Notis*, his verbis; *Quapropter vnusquisque Episcopus in tali re studiose, ac diligenter curam habere de rebus debet, ne Christi Ecclesia possit à proprijs sordidari ministris; quia cui propria vxor non conceditur, maxime ab omni fœmina est abstinendum*. Diuus Augustinus fœminarum quoque omnium, & in eis sororis, & fratris filiæ contuberniū, familiaritatemq. vitauit: quippe qui soleret dicere; *Etsi propinquæ mulieres suspectæ non essent, tamen quæ ad eas ventitarent, posse suspicionem efficere*. Ideoque clericus cum mulieribus crimine fornicationis suspectis nec debet conuersari, nec confabulari. quòd si secus fecerit, & ter monitus non desistit, excōmunicatur ex Eugenij decreto. Idem apud Græcos, vti videre est apud Photium in Nomocanone

tit.8.cap. 14. quod ita inscribitur, *de Episcopis, & clericis, qui cum introductitijs mulieribus conuersantur.* & in *cap.3. Nicenæ synod.* & in *cap.5. sextæ synod. in Trullo.* & in *Epistola Basilij ad Gregorium presbyterum.* Est & illud in hoc titulo singulare, quòd Prælatus ad concubinâ obiurandam cogere minus potest concubinarium;ne in eandem fornicationis labem instinctu diabolicæ fraudis rediens, periurij reatum incurreret. *cap.* 3. Quòd si eam non dimiserit, à beneficijs suspenditur; & si noluerit se corrigere, perpetuò remouebitur. tanta est enim huius criminis detestatio, vt si notorium sit (est etenim aliud notorium, aliud occultum; hoc ab Ecclesia toleratur, de illo presbyter canonice condemnatur: quod sane notorium fit vel per sententiam, aut confessionem in iure factam, seu per euidentiam rei, quæ tergiuersatione celari minus potest.*c.7. & vlt. hoc tit. cap. cum dilectus. in fine. infra de purg.canon.cap.manifesta.cum seq.* 2.*q.*1.) possumus ab eius officijs (licet quæ sacra sint coinquinari minime possint.*cap.vlt.*15.*q.vlt.*) abstinere; vt peccandi licentia cæteris auferatur, & is facilius ad pœnitentiæ fructum trahatur. Et potest hic titulus ad sacratissimas virgines referri: vt quemadmodum clericis non licet extranearum mulierum consortium habere, multo minus licebit monialibus. namque Iustiniani *Nouell.6. de sanctiss. Episc.* Diaconissis interdicitur consortio extraneorum virorum, quam & Photius ipse refert in *d.cap.*18.

De clericis coniugatis. *Tit.* 3.

MINVS quoque decet clericum sacris initiatum ordinibus nuptias contrahere;alioquin nuptię,quas contubernia maluit summus Pôtifex denominanda,sunt iure ipso nullæ.etsi longa peracta pœnitentia vitã laudabilem continente, officio suo potest restitui. *c.* 4. qui enim mulierẽ habet, non potest in vitam cõtemplatiuam tendere,animumq. dirigere; sed in re vxoria,& familiari semper est occupatus: cùm multa sint connubij onera. hinc Apostolus 1.*ad Corinth.*7.grauem coniugij sarcinam intelligẽs, *Si est ita*,inquit,*non expedit homini vxorem habere.cap.omnes.* 32.*q.*7.Neque is,qui vxorem habet, vacare studijs potest: cuius rei præclarũ prabet exemplum B. Hieron. *contra Iouianum:* quòd cum Cicero post Terentiæ repudium ab Hircio rogatus, vt suam sororem in vxorem duceret: respondit non posse & vxori, & Philosophiæ simul nauare operam. Fortiori sane ratione, & Deo, & vxori haud satis rectè possumus seruire. *arg.cap.*1. 21. *q.*1. Quare Apostolus *ad Timoth.*3.*Oportet*, inquit, *Episcopum vnius vxoris esse virum.* Illud quoque vnum hic scire erat necessarium, num inquam, in minoribus constitutus possit impune vxorem ducere? Et posse rescriptum est; Ecclesiastica tamen beneficia dimittere cogitur: & si quid Ecclesiæ, cuius titulo erat ornatus, contulisset; absque vlla controuersia ad eum reditur. Ab eo autem beneficia non per eundem Episcopum, qui scienter post contractum matrimonij fœdus,contulit. sed per superiorem debent auferri. Potest nihilominus Episcopus coniugatum, si castitatem promiserit, ad ordines,administrationemq. Ecclesiasticam, & beneficium promouere.*cap.*2.Sic coniugatus clericus, & non beneficiatus ad tonsuram cogi nequit. At si eam ferat,habitumq., duplici clericali fruitur priuilegio: altero,quod Innocen.ij.concessit.*cap.si quis suadente.*17.*q.*4.altero,à Bonifacio viij.vt pro commissis ab eo excessibus, vel delictis, tam in criminali, quàm ciuili causa ad tribunal seculare trahi nõ queat.*c.vnico.in sexto.*si inquam, vna dumtaxat, & virgo ei fuerit desponsata.*d.cap.*2. & 3.& 7.*sup.de biga.* Hodie ex Tridẽtina Synod.*sess.*24.nullum habet priuilegium, nisi ministerij quicquam Ecclesiæ præstet. Colligitur etiam ex *cap.* 6. *huius tituli*, Orientalem Ecclesiam continentiæ votum non admisisse.ob id Orientales in minoribus ordinibus contrahunt, & in maioribus contractis iam vtuntur nuptijs. Quare filius Græci sacerdotis licite inter Latinos potest vel ad dignitatem Episcopalem promoueri.

De clericis non residentibus in Ecclesia, vel præbenda. *Tit.* 4.

NEQVE decens est, vt qui beneficium habent, huc, atque illuc belluarum more vagentur: immo iustum, atque honestum summis legum Antistitibus visum est, vt ipsi in suis residerent beneficijs: & nisi residerent, atque moniti, legitime vocati, & in termino sibi præfixo non reuersi priuarentur,etiãsi modicæ sint æstimationis, vt in *cap.6.*idque in Episcopos, Archiepiscopos, Cardinales locum habet. *cap.* 2. 8. 9. & 10. siquidem beneficium omne propter officium, laborem, & industriam conceditur. *cap.vlt.de rescript.in sexto.* Cessante itaque causa, ob quam datur beneficium, ratio postulat, vt à beneficiario id auferatur. Nec valde dissimilis est clericus ab ecclesia sua absens,militiæ desertori: namque cingulum honoris sui eum amittere, & pro ea desertione castigari debere fuit constiturum. *cap. placuit.* 21. *q.* 2. nisi iustum sit impedimentum. idem quoque sanxit Apostolorum *canon.* 14. & 15. Syn. Ancy-

Ancyranæ.*cap.*18.Syn.Anthioch. *cap.*3.13.22. Syn.Chalc.*cap.*13.23. Syn.Laodic. *cap.*41.42. Syn. Constantinop. *cap.*2.Syn.6.*cap.*17.18.20. Syn. Nicænæ secundæ. *cap.*10. Syn. 1. & 2. quæ in sacra Apostolorum æde habita est. *cap.*16. *&* 42. Tridentinæ Syn. *cap.*1. *&* 2. *sess.*6. Variæ itē leges emanarunt, quibus nominatim cautum est, vt absentes clerici si ad suas Ecclesias moniti non redierint, beneficia ipsis adimerentur. Nouella Iustiniani *c.* 6. 58. *&* 123. quanquam Innocentius iij. nullam videatur desiderare monitionem, sed vt iure ipso sint priuati. *cap. extirpandæ.* §. *qui vero. infra tit.*1. cui videntur aduersari prorsus *cap.*8. 10. 11. *& vlt. huius tit.* de quorum sententia dicam alibi latius. Iuste dicuntur impediti, qui in seruitio sui Episcopi sunt, vel studiorum causa absunt, vel pro Ecclesia. item si ipsius Romani Antistitis familiares sint; item quos infirmitas, seu iusta, & vrgens corporis necessitas, aut euidens Ecclesiæ vtilitas excusat. *cap. vnic. in sexto.* hi enim præsentes potius, quàm absentes dici possunt. *cap.*12. & *l. quæsitũ.* 78. *in princ. ff. de leg.*3. Quod autem dicimus de Episcopi seruitio, de duobus tantum dicimus. duo enim dumtaxat abesse possunt. Nonnulli etiam id habere locum in inferioribus clericis tradunt, dummodo fit cum dispensatione Episcopi, vt per Ioan. Andr. *ad cap. ad audientiam.* 15. *vers. dici potest. hoc tit.* quem ibi sequuntur Butr. *num.*9. Card. *quæst.*4. Imol. *num.*13. Ioann. de Anan. *in princ.* Anchar. *in* 5. *notab.* Rota diuers. *decis.* 222. *par.* 2. vbi quærit, an vicarius Episcopi possit percipere fructus sui canonicatus si absens sit: immo si Ecclesia sic destituta ministris fuerit, vt eorum absentia noceat, per fructuum subtractionem assistere coguntur; ac etiam alij priuilegio muniti. quapropter sanctè sancitum fuit, ne vni plures dignitates, vel alia beneficia assiduitatem postulantia conferrentur, cùm per seipsum, non per substitutum regere teneatur. *cap.*3. *hoc tit. cap. dudum.* 54. *sup. de elect. cap.*2. *supra de offic. vic.* Studiorum verò causa abesse ita accipi oportet; vt ille sit in ciuitate in qua artium, & disciplinarũ publice fiat exercitium; non æque in villis, seu castris. *d. cap.*12. Quid vero dicemus, si quis absens est, & vbi sit nescitur? Tribus publicis in eius Ecclesia edictis vocabitur: quòd si intra sex mensium spatium non reuertatur, priuabitur. *c.*2. Cætera, quæ huc spectant, dixi in *titulo septimo. lib.* 1.

De præbendis, & dignitatibus. Tit. 5.

Hic titulus ad superiores respicit, cùm clerici non possint honeste viuere, nisi præbendas obtineãt, ex quibus ea, quæ ad vitam sustentandam necessaria sunt, percipiant. *cap.* 30. *hoc tit. cap. charitatem.* & *cap. quicumque. cum sequen.*12. *quæst.*2. quæ connexationis ratio & ad secundam tituli partem attinet. Licet enim possit quis condecenter viuere, etiam si non vtique habeat dignitatem, dummodo præbendam habeat: attamen si dignitatem obtinet, perinde est, ac si præbendã haberet, ex qua condigne potest victum desumere, aliaque in vsus sibi necessaria. tum quia præbendæ nomine continetur & dignitas, vt infra dicetur. In quibusdam enim codicibus inscribitur hic titulus, de præbendis, tantum. sed non male, & de dignitatibus, propter eminentiam; quia nullum est aliud beneficium, de quo tot sint constitutiones, quot de dignitatibus. argumento est titulus *C. de seruit. & aqua* & *C. de impuber & alijs substit.* omnes ferè constitutiones sunt de aquæductu, & de pupillari substitutione. cui conuenit mirifice & illud; *Dicite Apostolis, & Petro. Marci vlt. can.* 2. *distinct.* 22. & *l quæsitum.* §. *vlt. ff. de fund. instruct.* Cùm honeste igitur viuere minus possint Clerici, nisi præbendas habeant; merito sancitum fuit, ne vllus ordinetur, nisi beneficium obtineat, vnde decenter viuere possit; aut sufficiens patrimonium. Quod cùm in desuetudinem abijsset, in vsum reuocauit sancta Tridentina Synodus. Quare Episcopus, si aliquem beneficium minime habentem ad sacros ordines promouerit, de suo donec titulum fuerit consequutus, ei prouidere tenetur. *cap.* 2. 4. 16. 23. & *in sexto. cap.*5. & *de filijs presbyt. cap.*5. Ac proinde pati non debet, vt apud vnum sint duæ, pluresvè præbendæ, aut dignitates: sed clericus vnam eligere, & alteram omittere; alioquin omnibus priuabitur. *cap.*5. 7. 13. 14. 15. 18. 28. & *in sexto cap.*6. *&* 18. Nisi clerici illustri genere sint, & litterati homines, qui per sedem Apostolicam possunt dispensari. *d. cap.*28. quod Ioannes xxij. restrinxit ad Cardinales, & Regum filios, qui propter sublimitatem eorum, & generis claritatem potioris prærogatiuæ gratia sunt attollendi. *cap. vnic. Extrauagan. Ioann.* Et contra. duobus etenim ad vnam dignitatem, siue præbendam simpliciter receptis, non tenet receptio, cùm diuidi nequeat. *cap.*20. 25. & *c. si quis iam.* 21. *q.*2. Si verò duo sint electi, vterque potest in iudices compromittere: & iudices alterum confirmare

possunt, & alteri pro bono pacis ex prouentibus prouidere. *cap.* 21. Et vacante vna præbenda, duæ ex ea fieri possunt, si eius ferunt facultates. *cap.* 26. Vel ei honestum onus à Prælato imponi, ad quod præbendarius tenebitur. *cap.* 9. Et ob paupertatem cathedralis Ecclesiæ, licet ei capellas, vt dicunt, adiungere, reseruata ipsarum presbyteris portione. *cap.* 33. Est autem præbenda viris idoneis, & qui possunt seruire, conferenda. *cap.* 35. & qui resident in loco, ac curam eius per se valent exercere. *cap. relatum. supra titulo proximo*. Confertur regulariter à Prælato ipsius Ecclesiæ, in qua collatio fieri debet. *cap. ex frequentibus*. & *cap. ad decorem. infra titulo secundo*, quemadmodum & Ecclesiarum collatio. Quæ ad Prælatum iure ordinario spectat. *cap. cùm nos. supra de offic. ordin. cap. si quis Episcopus*. & *cap. peruenit. prima quæstione tertia*. tametsi contrarium moribus interdum sit receptum. *cap. cum Ecclesia Vulterrana. supra de electione*. *cap. nulla. infra de concessione præbendæ*. siue iure speciali. *cap. cum venissent. infra tit.* 2. Interdum & ad Prælatum, & ad Capitulum. *cap. postulastis. infra dict. titulo de concessione præbendæ*. & *infra tit. de iis, quæ fiunt à præl. sine cons. capit.* Interdum ad solum Prælatum. *cap. ea noscitur. dicto titulo de iis, quæ fiunt à prælat.* Interdum à solo Collegio collatio fit. *dicto capit. cum Ecclesia*. Atqui vacantia in Romana curia beneficia præter Romanum Pontificem conferre potest nemo; secus collatio est irrita. *cap.* 2. *in sexto*. Quod Gregorius Decimus intelligi voluit, si intra mensem à die vacationis conferat; alioquin illi, ad quos collatio pertinebat, libere illam possunt conferre. *cap.* 3. *in sexto*. Et facta collatio proprio Pontificis Romani motu, pluribus beneficijs in eadem Ecclesia vacantibus simul, intelligitur facta de pinguiori; si æqualia sint, ad eum attinet electio, cui gratia est concessa. *cap.* 24. *in sexto*. Est etiam in hoc titulo limitatio ad superiorem, vt quod enim dixit, qui studendi causa in gymnasium missi sunt, aliquid posse ex suorum beneficiorum fructibus percipere: hic excipit quotidianas distributiones, quas ijs tantum, qui horis intersunt canonicis, exhiberi voluit Honorius Tertius, *cap.* 32. Præbenda veteri loquendi modo legebatur pluraliter neutro genere, vti ex Vlpiano constat in *lege inuiti*. 2. *ff. de testibus*, & Plautus in *Persa* ait, *Prabenda ædiles locauere*. Gellius *lib.* 15. *cap.* 4. *de Ventidio Basso* scribens, *Præbenda*, inquit, *publice conduxisse*. quare non dubito nos posse præbendas nostras neutro genere Latinius dicere. Iure ciuili Præbenda dicitur etiam panis ciuilis, & annonæ ciuiles, vel apud Imperatores, qui non ita emunctæ naris fuerunt, vti Iurisconsulti; vt in *lege vltima. Codice de quadr. præscript. lege vltima. C. de iure dot. lege hac edictali. §. his illud. Codice de secund. nupt.* & *Nouell.* 88. & *lege* 8. & 9. *Cod. Theod. de ann. ciuil.* Idem in Iustiniani *Codice eodem lege prima, lib.* 11. quæ quandoque stipendia in diuersis speciebus de publico ministrata appellantur. *lege priuilegia. Codice de sacrosanct. Eccles.* Iure autem nostro præbenda est emolumentum ex quolibet Ecclesiæ titulo alicui proueniens. Dico ex quolibet titulo, quia Præbenda nomen generale est, omnia omnino Ecclesiastica beneficia amplectens; *can. si quis dator.* 1. *quæst.* 3. vti videre est toto hoc titulo. Idcirco datur titulus de præbendis, non de præbenda; & de præbendis, non æque de beneficijs, sic & titulus de concessione præbendæ, non beneficiorum, non dignitatum. Neque dubium est præbendas tam alia beneficia, quàm canonicatum continere. *cap. tua. infra de verborum significationibus*; quamuis vulgo receptum sit præbendam esse canonicatuum dumtaxat. Et dignitatibus. Dignitas definiri potest, quòd sit administratio rerum Ecclesiasticarum cum iurisdictione, vt scilicet is dicatur dignitatem habere, qui iurisdictioni præest, vtpote Archidiaconus, archipresbyter, prior, rector, & si qui sunt alterius nominis. Confunditur etiam in præsenti titulo, & alibi passim cum dignitate Personatus. *cap. dilectus. infra de concessione præbendæ. cap. ad aures.* 8. *supra de rescript.* & quandoque officium, vt in *cap.* 1. *de consuetud. in sexto*. quæ quidem sinonyma videntur, vt in *cap. cum accessissent. supra de constitut.* quo loco officium, & dignitas, & personatus appellatur. Dignitatem verò, & personatum parum, aut nihil admodum differre in substantia existimamus: quamuis Archidiaconus in *d. cap.* 1. *de consuetud.* aliter sentiat, quòd scilicet, personatus sit quædam prærogatiua in Ecclesia sine iurisdictione, pro qua requiritur residentia. *cap. dudum. §. sed cum in iure. vers. cum idem de personatibus. supra de electione*. vt cum quis stallum (vt vocant) in choro præ alijs honorificum habet. Officium esse rerum Ecclesiasticarum administrationem sine iurisdictione, vti est Sacristæ, thesaurarij, cui hac in parte assentio. Sed hæc nomina ex varietate, vt eleganter adnotauit Abbas Panormitanus, locorum, in vsum potius venerunt, quàm ex rerum substantia. Dici tamen vere potest; quòd Dignitas illa est, quæ in iure expressa est, vt Archidiaconatus, Archipresbyteratus, de quibus extant speciales tituli *lib.* 1. Vel etsi iure non expressa est, vsu tamen, ac loci consue-

consuetudine comparatum est vt sit dignitas. personatus sit, siue personatum habere dicatur Ecclesia quælibet, quæ personalem exigit siue iure, siue consuetudine residentiã; licet nec iure, nec consuetudine pro dignitate habeatur. *c. 1. ne cler. vel monach. lib. 6.* vti sunt canonicatus, vel alia, quæ licet dignitatem habere videantur, quod in pluribus contingit cathedralibus Ecclesijs, non habent tamen; vt esse potest Præpositura, Cantoria, Thesauraria, & huiusmodi alia; quæ conferri solent etiam ab ordinarijs. & de hijs intelligi posset *cap. statutum in princ. de rescrip. lib. 6.* ibi, *nisi dignitate præditis aut personatum obtinentibus, seu Ecclesiarum Canonicis.* quo loco videmus dignitatem à personatu, & personatum à Canonicatu distingui, & tanquam diuersa poni; ita nec curam habent animarum, nec dignitatem. siquidem dignitatis appellatione non venit beneficium curatum: vt si Rom. ipse Pontifex mandauerit alicui de dignitatibus prouideri, nisi expressa curati beneficij facta sit mentio, cura non comprehenditur, cum in eo maius requiratur animi iudicium, perspicacitas, atque prudentia. *cap. 16. in 6.* licet & beneficiũ curatum dignitas dici possit. *clem. 1. eod.* De hoc titulo multa etiam relata sunt in *tit. de rescr. de elect. de ætat. & qualit. de filijs presb.*

De clerico ægrotante, & debilitato. *Tit.* 6.

EX Apostoli traditione ad Corin. *Qui seruit altari, viuere debet de altari. cap. cum secundum sup. tit. primo.* Cùm autem præbendæ, atque alia Ecclesiastica beneficia ad hoc constituta sint, in dubiumq. venire possit. num ægrotantes clerici, qui iam & altari, & præbendis sunt addicti, ijs vti, fruiue valeant: eleganter præsens titulus superioribus annectitur: quo sane cauetur, vt clericus infirmus integros beneficij sui fructus percipiat. *cap. 1. Etenim corporalis percussio, vtrum pro purgatione,* vt in Registro est scriptum, *an pro vindicta, contingat, Dei in hoc iudicium ignoratur. non debet itaque à nobis addi afflictis afflictio; ne nos culpæ (quod absit) offensa recipiat.* Si verò ita morbo laborant, vt non nisi cum scandalo, & populi abominatione possint celebrare, datur eis coadiutor, vel ab administrationis officio remouetur, relicta eis ex eius facultate Ecclesiæ portione, qua dum vixerint, honeste sustentari queant. *cap. 2. 3. 4. 6.* Episcopo seni, vel ægroto, vel debilitato coadiutor, cùm sit de maioribus causis, nisi ex sedis Apostolicæ auctoritate, vel saltem ab ea confirmatus, non datur. *cap. vnico in sexto.* Debilitatus dicitur, qui ex aliqua corporis parte est mancus, vt muncus, vt cui medietas palmæ cum duobus digitis est abscissa; qui si missam celebrare prohibetur, cæteris tamen sacerdotalibus officijs ei fungi permittitur. *cap. 2.*

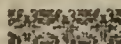
De institutionibus. *Tit.* 7.

RECEPTO in canonicum, quàm primũ fieri poterit, debetur præbenda: & interim quotidianas habebit distributiones. *cap. dilectus filius. supr. de præb. & dignit. cap. cùm super. inf. tit. primo.* sed ne plures, quàm sint præbendæ, recipiantur, certus canonicorum numerus debet secundum ipsarum facultatem Ecclesiarum, in quibus suspiciuntur, institui. *cap. 1. & cap. quoniam. sup. de vit. & honest. cler.* nisi sponte eiusdem Ecclesiæ clerici velint admittere. *cap. 4. cap. cum M. supra de constit.* Institutio proprie est clericorum; quæ ad Episcopos, vt aliàs dixi, (nisi sede vacante, *cap. 1. in 6.*) vel eorum vicarios tantummodo spectat. *cap. 3. & 5.* quippe qui extraneos, atque adeo vndecumque originem habuerint, si literis, & morum honestate præditi sint, ex Innocentij iij. constitutione valent constituere. *d. cap. 1. & 5. cap. cum te. sup. de rescrip.* Contra vero is, ad quem dignitatum collatio pertinet, se ipsum instituere nequit; argumento *l. ille. §. penult. ff. ad S.C. Trebel.* namque prætor hæres institutus suspectam dicens, ipse se cogere non potest: quia triplici officio fungi haud queat, vt suspectam dicentis, & coacti, & cogentis. ita Episcopus, qui abbatiam sub eius iurisdictione habet, per se ipse eam non potest recipere; cùm inter dantem, & accipientem debeat esse distinctio personarum; Nec ab alio, cum ius conferendi alius non habeat. *cap. vlt. hoc tit.* qui si ab summo Antistite institutus sit, acquirit quidem prælaturæ titulum, (sic & cæteri) sed non idem possessionem, nisi institutus possessionem nanciscatur. *cap. cum in cunctis. §. 1. supra de elect. l. cum hæredes. ff. de acquiren. possess.* Quapropter nemo desinit in priori Ecclesia titulum habere, nisi in secunda possessionem nactus fuerit. *can. si qui Episcopi. 92. dist.*

De concessione præbendæ, & Ecclesiæ non vacantis. *Tit.* 8.

ADHVC persequitur, quem cœpit auctor tractatum: vt iuxta Ecclesiæ facultates instituantur clerici; non autem in viuentis locum; ne mortis alienæ votum ingeratur; & Ecclesijs, prælatis, omnibusq. Ecclesiasticis personis periculũ inferatur. *c. 2. eod. in 6.* hinc Gelas. Papa ab Ecclesiastica cõmunione

repellendos eos voluit, qui ſe paſſi ſunt, ſucceſſores viuis ſacerdotibus adhiberi. *cap.* 1. Nam impetrans beneficium viuentis delinquere dicitur. Caſſad. *deciſ.* 21. *de præbend.* Sarnen. *ad regul. de impetr. beneſ. viuen. q. vlt.* & latius *ad reg. de veriſim. q.* 6. Paleot. *deciſ.* 24. Simon. *deciſ.* 23. Creſcen. *deciſ.* 116. Hinc Cantuccius *in deciſ.* 9. *num.* 2. *par.* 2. *diuerſ.* dicit, præſumptionem excluſiuam delicti eſſe faciendam. *l. merito. ff. pro ſocio. cap. fin. de præſumpt.* Et præſumendum eſſe pro impetrante. Quod impetratio ſit valida, & legitimo tempore facta, ſcribit Puteus *deciſ.* 427. *lib.* 3. Cantucc. *d. deciſ.* 9. *num.* 4. Ergo quod occaſione quadam alibi, vt in *cap. ex par. ſupra de offic. deleg.* dixit ſoli Romano Pontifici non vacãtia beneficia conferre licere; dat hic ſpecialem titulum de conceſſione præbendæ, & Eccleſiæ non vacantis; ne beneficia non vacantia concedi, nec permitti debeant, neque ius patronatus, antequam vacet. *cap. vlt.* immo vacantia conferuntur, non obſtante appellatione eorum, quibus promiſſa fuerunt, antequam vacarent. *c.* 3. ſecus verò ſi prælatus promiſit, cùm poterit; tunc obligatur. *cap.* 14. qui & alteri beneficium conferendi poteſtatem tradere poteſt. *cap.* 11. Porrò vacantia beneficia ſi intra ſex mẽſes, ex Lateranenſi Concilio is, ad quem collatio attinet, non cõtulerit: ab Epiſcopo ad capitulũ, vel à capitulo ad Epiſcopum, demum ad proximum ſuperiorẽ deuoluitur. *cap.* 2. quod ad Archiepiſcopatum, vel Epiſcopatum non extendi eleganter Innocentius Tertius eſt interpretatus. *cap.* 12. Et tempus Lateranenſis Concilij non à vacationis tempore, ſed ab ipſius notitiæ die computatur. *cap.* 5. Atqui ſi duo litteras de vno, eodemque beneficio obtinuerint, quis erit præferendus? Primus, licet poſterior prius litteras præſentauerit, & receptus ſit: quia inſpicitur data. *cap.* 7. *de præben. & dignit. in ſexto. & cap. ſi eo. de reſcript. lib.* 6. etenim litteræ ad beneficium impetratæ, quæ alterius non faciunt mentionem, etiam ſi colorata ſit alterius poſſeſſio, non valent. *cap.* 6. Quid ſi tres in vna, eademq. Eccleſia præbendam expectent? Primus, Martini auctoritate, alter auctoritate Bonifacij, tertius eiuſdem Bonifacij auctoritate, cum prærogatiua, vt omnibus præferatur receptis non Bonifacij auctoritate? Præbendæ hoc ordine conceduntur; prima, quæ vacabit, ſecundo; ſecunda tertio, tertia primo. *cap.* 7. *eod. in* 6.

Ne ſede vacante aliquid innouetur. *Tit.* 9.

Postquam de inſtitutionibus, beneficiorumq. collationibus eſt actum, recta via ad titulum deſcendit generalem, vt ſede vacãte collatio ad prælatum ſpectans, vel inſtitutio, vel iudicium contra Eccleſiam habitum, & alia id genus facta, irrita fiant. Quamnis capitulum ſede vacante præſentatos à patronis, ſi fuerint idonei, admittere, eoſque inſtituere in beneficijs, ad quæ præſentati fuerint, poſſit, licet ad Epiſcopum, ſi extaret, admiſſio, atque huiuſmodi inſtitutio pertineret. *cap.* 1. *de inſtit. in ſexto.* quod in præſentatis dumtaxat, non in eligendis obtinere arbitramur. Verum ſi collatio communiter ad Epiſcopum, & capitulum ſpectat: defuncto Epiſcopo, confert capitulum. *cap.* 6. *in ſexto.* At ſi ad Epiſcopum de conſilio, ſeu aſſenſu capituli, illo enim inhabili, niſi ſit in mora, non confert capitulum. Si ad capitulum cum conſilio Epiſcopi: huius morte, vel abſentia interueniente rectè confert. *d. cap.* 1. §. 1. *et* 2. Sed an Eccleſia vacans, quæ œconomum, ſyndicum, aut defenſorem, actoremve habet, per eam poteſt agere, aut conueniri? Dubitationem facit *cap. vlt.* ibi, carente legitimo defenſore. ſolutio eſt, quod vbicumque legitur vacantem Eccleſiam poſſe conueniri, non de œconomo, vel procuratore intelligi debet, ſed de coadiutore, qui omnem habet adminiſtrationem tum in temporalibus, tum in ſpiritualibus. *cap.* 1. & *cap. quamuis.* 7. *q.* 1. Vacante tamen ſede, capitulum, ex Tridentinæ ſynodi decreto, vbi fructuum percipiendorum ei munus incumbit, œconomũ vnum, vel plures fideles, & diligentes diſcernat, qui rerum Eccleſiaſticarum, & prouentuum curam gerat, quorum rationem ei, ad quem pertinebit, ſint reddituri. Sedes hic vacare dicitur, quæ prælatum non habet, quanquam ea, quæ hæreticum habet, nullum habere fingitur. *cap.* 1. *ſupr. de præſcrip.*

De ijs, quæ fiunt à Prælato ſine conſenſu capituli. *Tit.* 10.

Quemadmodum regulariter ea, quæ ſede vacante, à capitulo fiũt pro infectis habentur, ita irrita erit Epiſcoporum, & Abbatum donatio, venditio, commutatio, alienatio, inſtitutio, deſtitutio, conceſſio, confirmatio, atque prælatorum præſentatio, abſque clericorum collaudatione, & ſubſcriptione. *c.* 1. 4. 5. 6. Et (quod plus eſt) Epiſcopus Eccleſias

alijs

alijs Ecclesijs, vel obuentiones ipsarum de consensu patroni sine consensu capituli sui concedere prohibetur. *cap.* 8. *&* 9. In re temporali alienata taciturnitas capituli, vel ratihabitio pro consensu suscipitur. *cap.* 2. *&* 3. Et donatio decimarum, quam laicus de solo Episcopi consensu Ecclesiæ facit, valet; si decimæ illæ sint, quæ laicis in feudum perpetuo fuerant concessæ: cùm Lateranensi Concilio interdictum sit, ne qualibet religiosa persona Ecclesias, & decimas de manibus laicorum absque Episcoporum consensu recipiat. *cap.* 7. & *sup. de praeben. cap.* 31. Habetur tandem ex vltima huius tituli constitutione, capitula cathedralium Ecclesiarum ad concilia Prouincialia vocari, atque admitti debere.

De ijs quæ fiunt, à maiori parte capituli. *Tit.* 11.

QVAEDAM sunt negocia, quæ ita omnino Episcopi, & collegij, vel Abbatis, & conuentus discreta, videntur, vt in ijs nullus Episcoporum, Abbatumve desideretur consensus, vt in *cap. edoceri. sup. de rescript.* quæ cùm à maiori parte capituli, atque saniori peraguntur, suum sortiuntur effectum: nisi à paucioribus contrarium probabili ratione ostēsum fuerit. vt hic in *cap.* 1. & *sup. de elect. cap.* 22. 53. & 57. Item prælatus potest cum maiori parte collegij, etiam contradicente minori, pro euidenti Ecclesiæ vtilitate aliquid statuere. *cap.* 3. Maiorē partem esse credimus, quæ maior est numero. sed dici etiam potest maior, quæ fortiori ratione mouetur. *can. sana.* 9. *dist. can. multi.* 40. *dist.* vti in *tit.* 6. *lib.* 1. diximus. Si vero inter ipsos prolixitas quæstionum, & difficiles causarum nodi oriantur, ad sedem Apostolicam referantur, vt procedat ab Ipsa Apostolica sede sententia, ducens in certitudinem dubia, & obscura producēs in lucem, & litigantium dissensione sopita, suum iustitia tueatur, & sequatur actorem. *Namque summi Ecclesiæ antistites*, vti gladio Salomon, qui secat vtrumque, reddens vnicuique quod suum est, *veri Salomones*, vt in *cap.* 3. tertiæ cōpilationis legitur, *diuina dignatione tenent gladium; quem tunc prudenter exercent, cùm quæstiones in eorum auditorio legitime ventilatas, media iustitia definiunt.* Quæ quidem verba esse ipsius Innocentij iij. ad Augustinum Propositū conscripta indicat satis reliqua capitis pars, quæ adhuc in hisce nostris libris extat. Est & illud ex hoc titulo diligenter obseruandum, canonicorum neminem posse sine Episcopo, & aliorum fratrum assensu interdicere, eo quòd pensio Ecclesiæ debita non redditur. *cap.* 2.

Vt Ecclesiastica beneficia sine diminutione conferantur. *Tit.* 12.

PERTINENT potissimum ad hūc superiores tituli: namque res, de qua pluribus iam sermo est habitus, hoc deficiente, legitime confici non poterat; cùm in Lateranensi synodo apertissimis verbis interdictum sit, ne quis conferendo beneficium Ecclesiasticum, prouentuum partem suis vsibus retinere præsumat: & ab Innocentio ij. constitutum, beneficia sine diminutione debere conferri. *c. si quis prabendas.* 1. *q.* 3. item ab alijs, vt in *cap. maioribus. cap. vacante. & cap. cum causam. supra. de praeben. & dign.* Quòd si exigatur aliquid, simoniacum est. Si verò ante donationem donator prouentus perceperit, distinguendum est: aut ante donationem constitit, vt ipsi fructus, seu prouentus ad tempus pro iusta, & necessaria causa retineantur; aut verò conuenit cum eo, qui est beneficium adeptus, vt dato ei beneficio, retineat sibi prouentus: hoc nullo prorsus modo permitti, illud posse non insubtiliter fuit ab Innocentio iij. hic decisum.

De rebus Ecclesiæ alienandis vel non. *Tit.* 13.

NVLLA ratio sinit, vt qui de suo in Ecclesiam non contulerit, quicquam ei detrahat, nam quod pro communi vtilitate datum esse dignoscitur, proprijs cuiusq. vsibus applicari minus debet. *l. actione. §. Labeo. ff. pro socio. & cap. ratio. supra. de praeben.* qui autem alienat, ius in re habere videtur. atqui prælati Ecclesiasticarum rerum domini nō sunt, sed procuratores. *cap.* 2. *infra. de donat.* Qui Ecclesiæ conditionem meliorem facere possunt, deteriorem non item. tametsi prælatos post factam bonorum Ecclesiasticorum diuisionem. *cap. redditibus. cap. vobis cap. quatuor.* 12. *q.* 1. vere dominos esse eius fructuum portionis, quæ sibi contigit, recte existimauit D. Thomas 2. 2. *q.* 185. *art.* 7. quem sequutus est Adrianus 4. *sent.* & Dominicus Soto *lib. de iustit. & iur.* 10. *q.* 4. *art.* 3. *&* 4. Didacus Couarr. in *cap. cum in officijs. infra de testamen.* & per consequens non tenentur ad restitutionem fructuum, quos vltra necessaria, in profanos vsus coniecerint, etsi mortaliter peccant. Hinc merito præsens titulus superioribus subijcitur: vt ne ij, qui præbendas, aliasq. Ecclesiasticas dignitates diuino quodam fauore sunt consequuti, eas subtrahant; ac proinde alienа-

alienatio facta non tenet, etiam pœnæ iuramenti religione ſancita. *cap. 2. eod. in ſexto.* niſi cum legitimo Eccleſiaſticarum perſonarum aſſenſu, & pro euidenti Eccleſiæ vtilitate ſit. *cap. 1. & cap. 12.* Alienationis autem verbo comprehenditur conditio, donatio, venditio, permutatio, emphyteuſis, perpetuus contractus. *cap. 5.* perpetuaq. locatio. *cap. 9. & clem. 1. eod.* atque manumiſſio. *cap. 3. & 4.* à quibus ſe omnes abſtinere debent, ne bona, & Eccleſiæ iura laicis ſubijciantur. Epiſcopi contra facientes, ab officio, & adminiſtratione, & clerici id negligentes à beneficiorum perceptione ſuſpenduntur. & laici, qui vſurpare poterunt, nuſquam, niſi moniti ſtatim reſtituerint, excommunicationis ſententiam incurrent, niſi cum collegij conſenſu, ac ſedis Apoſtolicæ ſpeciali licentia perficiatur alienatio. *d. cap. 2.* Terra non fertilis Eccleſiæ dari poteſt in emphyteuſim ei, cuius diligentia, atque cura reducitur ad culturam. *cap. 7.* exin poſſeſſiones minus vtiles pro vtilioribus de conſenſu capituli poteſt alienare, vel permutare *cap. 8. & vlt.* de menſa tamen nunquam. *d. c. 8. in princip. & cap. 10.* alioquin Eccleſia, tanquam enormiter læſa, reſtituitur. *cap. 11.*

De precarijs. *Tit.* 14.

DIXIMVS proximiori titulo, appellatione alienationis venire donationem. Vnde mirum videri non debet, ſi hic ſequatur titulus. etenim precarium magis ad donationem, & beneficij cauſam, quàm ad negotij contracti reſpicit. *l. interdictum ff. de prec.* Inſcribitur verò hic titulus, de precarijs, eo quia & ad precarium ſpectat. Precaria conceſſio longe differt à precario, quo de agitur in Pandectis. eſt enim Precariæ contractus, ſpecies contractus colonarij, vti cùm prædium ruſticum, vel vrbanum datur in aliquod tempus, quod eſt quinquennij; quo elapſo, is qui dedit, ſeu eius ſucceſſor, reuocat; qui & iterum concedere poteſt. ſed deinceps in quinquennium ſemper tenetur reuocare. Hic ſane contractus Iuriſconſultis ignotus videtur fuiſſe. Precarium, de quo *in tit. 26. lib. 43. Digeſtorum*, eſt, quod precibus vtendū datur tamdiu, quamdiu patitur is, qui conceſſit, cuius etiam fit mentio *in cap. vlt. huius tit.*

De commodato. *Tit.* 15.

CONSTAT ſatis ad donationem magis, quàm ad negotium contractum precarium ſpectare. verum quoniam ob affinitatem quandam, quam precarium habet cum commodato, contractus eſt factus. *l. contractus ff. de reg. iur.* inter eoſq. tantum differre, quantum inter genus & ſpeciem aſſerebat Labeo *l. 1. §. 1. ff. eod.* ideo poſt precarium, de commodato agi voluit Roman. Pontifex; licet is, qui rem precario habet, de dolo tantum teneatur; & qui commodato, de dolo, & culpa, adeoque leuiſſima: non de caſu fortuito; niſi forte cum poſſet res commodatas ſaluas facere, ſuas prætulit, vel inita ſit conuentio, ſeu in mora fuerit. Precarium enim abſque certi vſus præfinitione conceditur: & ita quandocumque reuocari poteſt. *l. cum precario. ff. de precar. cap. vlt. ſupr. tit. prox.* Commodatum ad certum vſum. Vnde commodatum cum Iuriſconſul. in *l. 2. ff. ſi cert. pet.* definire poſſumus, quòd ſit id, quod gratis vtendum datur, vt idem ipſum, finito vſu, in quem datum eſt, reſtituatur. Addidi præter Paulum, gratis; vt ipſum à locatione ſepararem: nam mercede conſtituta, locatio fit. *§. vlt. Inſt. de mandat.* Ex hoc autem contractu duæ oriuntur actiones; Directa commodati actio eſt, quæ datur ei, qui commodauit, vel eius hæredi in eum, qui commodatum accepit, vel in eius hæredem. Contraria eſt, quæ datur ei, qui commodatum accepit contra eum, qui commodauit, vel eius hæredem. *l. in commodato. §. 1. ff. eod. & l. ex depoſiti. ff. de act. & oblig.* Contraria, quòd quaſi ex oppoſito reſpiciat directam. Hinc in Pandectis videmus hunc titulum ita inſcribi, Commodati, vel contra. Sic in titulo depoſiti, & mandati. Sunt & alij contractus, qui vtramque habent actionem, ſcilicet directam, & contrariam, vt tutelæ, negotiorum geſtorum. non item pro ſocio: ex vtroque enim latere competit directa; non ex vno directa eſt, ex altero contraria: quoniam res communis eſt omnium æquo iure, & pari; nec potior vnius ſocij ratio eſt, quàm alterius. Si vero poſt diſtractam ſocietatem aliquid in rem communem impéderit ſocius, actione pro ſocio id non conſequitur: quia non eſt verum, pro ſocio, communiterve id geſtum eſſe: ſed communi diuidundo. *l. actione. §. ſi poſt. ff. pro ſocio.*

De depoſito. *Tit.* 16.

BONA fides etiam exigit, vt depoſitarius res ſuas ſaluas faciēs, & depoſitas amittens, de dolo teneatur, ac de culpa, ſi ſeipſum depoſito obtulerit, vel ſi aliquid pro cuſtodia receperit; adeoque pro fortuitis caſibus, ſi pactum, aut culpa, ſiue mora interceſſerit. Depoſitum eſt, quod ad cuſtodiendum alicui datur. *l. 1. in princ. ff. eod.* quod regulariter fit deponentis gratia. Quamobrem Eccleſia pro depoſito penes clericum ipſius facto, non

tenetur;

tenetur; nisi constet rem in vtilitatem ipsius Ecclesiæ fuisse versam. Intelligimus ex *cap. 1. in fine*, clericum ad torturam, seu quæstionem poni posse, si libere furtum confiteri, & rem furto subtractam reddere noluerit.

De emptione, & venditione. *Tit.* 17.

SEQVITVR de singulis fere contractibus dicere, & maxime de ijs, qui sunt vltro, citroq. obligatorij. Emptio, quemadmodum pater sine filio esse nequit, ita sine venditione stare non potest. Venditorem rem venditam emptori tradere oportet, & emptorem pretium venditori facere. Vnde si res empta non præstatur, in id quod interest agitur. *l. 1. in princ. ff. de act. emp.* Quamquam emptor, si in pretio soluendo moram contraxerit, vsuras dumtaxat præstabit, & non omne omnino, quod venditor mora non facta consequi potuisset, hoc est, id quod interest. cuius rei elegans extat Hermogeniani responsum in *l. vlt. ff. de peric. & commod. rei vendit.* Re quoque euicta tenetur venditor emptori de euictione, tribus exceptis casibus à Gregorio Nono enumeratis in *cap. vl.* Voluit etiam Alexander Tertius, & Innocentius iij. venditionem valere, etsi venditor vltra dimidium iusti pretij deceptus sit: hunc tamen posse agere, vt vel res restituatur, vel iustum pretium suppleatur. *cap. 3. & 6.* Quod Cælestinus Tertius, ad rem propter nuptias vxori donatam extendit; ita, vt mulier consentiat, & vt res in vtriusque vtilitatem versa sit, atque alia bona maritus habeat. *cap. 4.* Debent verò Episcopi, necnon presbyteri diligenter attendere, ne carius res transeuntibus væneant, quàm mercato venire possunt. *cap. 1.* Ac vt mensuræ, atque pondera iusta sint. quæ si quis lucri gratia mutare præsumpserit, triginta dies pane, & aqua pœnitentiam agere cogitur. *cap. 2.* At si in venditione apponitur pactum de re recuperanda post certum tempus, modico constituto pretio: non venditio, sed pignus præsumitur. & ista pactio iure ciuili proprio nomine dicitur Antichrisis, vt in *l. si is. §. 1. de pignor. & hypoth.* Hoc est cùm ex parte venditoris minus pretium interuenerit; quasi vsurarius contractus iure nostro. *cap. 5. hoc titulo.* non quod de sui natura contractus præsumatur fœneratitius, eo quòd viliori pretio res væneat, quàm fuit vendita prius; sed quia in specie *d. cap. 5.* non venditio vere erat, sed mutuum, quodam venditionis velo adumbratum. Sed an contractus emptionis, & venditionis annui census cum conditione reuenditionis dicatur vsurarius? exempli causa, si Cyriacus à Smaragdo domum, prædiumve rusticum pretio aureorum 100. hac apposita conditione acceperit, vt prædium penes venditorem sit, annua pensione constituta: an Cyriacus, vti vsurarius plecti possit? Olim non mediocriter dubitatum fuit. hodie ex Martini V. & Calixti iij. constitutione non superest vllus dubitationi locus, quin non liceat nobis ita contrahere; ac perpetuò licitum esse contractum. *cap. 1. & 2. eod. extrauag. comm.* quamquam ista maiorem postulant indaginem; sed non est in præsentiarum instituti nostri, altius ista repetere.

De locato, & conducto. *Tit.* 18.

LOCATIONEM, & conductionē proximam esse emptioni, & venditioni, ijsdemq. iuris regulis cōsistere nemo ambigit: nam in emptione pretium, in locatione merces. Sed emptionis, venditionisq. verbo vtimur promiscue, ita & locationis, & conductionis. Locare proprie est in loco ponere: inde locarium veteres appellabant mercedem, quæ pro stabulo, vel taberna datur, vbi quis consistit. Varro *de lingua Latina. lib. 4.* Locatio est operarum, seu rei ad vsum facta ad tempus concessio, certa mercede constituta. Dixi ad tempus, eo quia res Ecclesiæ perpetuo locari non queūt. *cap. ad audientiam, supra de rebus Eccles. alienan. vel non.* Locator est, qui dat; conductor, qui accipit. Hic etiam interdum ante finitum conductionis tempus licite à conductione summouetur; vt si reficere domum oportuerit; vel vbi peruerse fuerit conuersatus; vel si canonem per biennium non soluisset; denique si necessitas postulet, vt dominus domum inhabitet; relicta tamen pro reliqua temporis parte mercede: quæ relinqui etiam debet ob sterilitatem sine culpa conductoris contingentem, de prædijs locatis, nisi tantā fuerit præcedentis, vel sequentis anni vbertas, vt valeat compensari. *cap. 3.* Prouentus decimarum personæ Ecclesiasticæ locare possunt. *cap. 2.* & emphyteutica, meliorationes, ac ius sibi competens, Ecclesia optimum requisita, alijs vendere. *cap. vlt.* Prohibentur verò per excommunicationis sententiam ij, qui conductionis ante tempus aliorum hospitia, absque eorum consensu, conducunt. *cap. 1. hoc titul.* quæ constitutio videtur in studiosorum gratiam promulgata; siquidem Bononiensi fauet vniuersitati.

De

De Permutatione. *Tit. 19.*

ITem similis est emptioni, & venditioni Permutatio; in eo tamen differunt; quòd emptio, & venditio nuda contrahentium volũtate contrahitur, permutatio re. *l. 1. §. item emptio. ff. eod.* hinc dicere possumus, Permutationem esse contractum, quo res datur, vt alia accipiatur. etsi res omnes permutationẽ non recipiunt, vt sunt spirituales cum temporalibus. *cap. vlt.* Neque mancipia Ecclesiæ nisi ad libertatem, vel nisi fugitiua sint. *cap. 3. & 4.* Neque præbendæ pacto præcedente; Neque beneficia propria auctoritate. *cap. 5. & 7.* tametsi Ecclesiæ iura, & proprietates adinuicem possint permutari; & pro minus valentibus pretium suppletur. *cap. 6.* ita vt permutatio fiat iuris ordine seruato; alioquin per successorem reuocatur. *c. 2.* Fieri enim debet beneficij permutatio in manibus ordinarij. *cap. 1. in sex.* Quod conferre tandem nequit, nisi permutare volentibus. *Clem. 1. eod.* Et facta ex vna parte permutatione, si per alteram steterit, quo minus impleatur, restituitur pars. *cap. 8.* Licet quoque Principi rem mobilem pro immobili (si aliqua probabilis ratio id exposcat) ab Ecclesia accipere: ita tamen, vt res, quam præstat, maior sit, vel saltem æqualis, præcedente super hoc pragmatica forma. quæ verba relata sunt *in cap. 1. ex Concilio Siluan.* quæ magis Raymundi, vt Antonio Augustino visum est, quam Concilij videntur esse; ex Irnerij verbis positis in *auth. sed &. C. de sacr. sanct. eccles.* quæ & Gratian. refert. *10. q. 2. c. ea.* Hinc male recentiores quidam in *additionibus. d. auth.* existimarunt res Ecclesiæ posse alienari, etiam quoad directum dominium, adeo quòd nulla subsit necessitas, nullaque vtilitas, & dummodo nullum subsit damnum. Atqui aliter apparet in *Nouella de non alienand. aut permut. reb. Eccles. §. finimus igitur. col. 2. titul. 1.* ex qua auth. est haustum. *Recompensam, inquit, dari eis ab eo, qui percepit, aqua, aut etiam maiore, quàm data est.* & subiungit: *Quid enim causetur Imperator, ne meliora det? cui plurima dedit Deus habere, & multorum dominum esse, & facile dare, & maxime sanctissimis Ecclesijs, in quibus optima mensura est donatarum eis rerum immensitas.* Sed ijs postea addidit: *Et recompensaucrit mox rem meliorem, & vberiorem, & vtiliorem, sit ea permutatio firma.* Ex quibus verbis intelligimus Imperatorem statuisse id, quod oportuit, videlicet Ecclesię conditionem debere semper fieri meliorem, non item deteriorem. Hinc obiter admonere oportet, quòd pleræq; authenticæ in Codice relatæ ita ab Irnerio succisæ, & resectæ sunt, vt non satis feliciter Iustiniani Nouellis respondeant. Quare ad Nouellas ipsas, ex quibus excerptæ sunt, recurrendum est, ne incaute Irnerij verbis decipiamur.

De Feudis. *Tit. 20.*

FEVDVM est etiam ex numero eorum, quæ alienationis nomine veniunt. Et cùm aliquid in feudum datur, imminuuntur Ecclesiæ facultates. Quare meritò post præcedentes titulos, de Feudis agitur. Vocem autem Feudi Isydorus à fœdere deduxit; Obertus, vt Gallorum diligentissimus scriptor Cuiacius lib. de feudis primo refert, à fidelitate, vel fide. quod ego quoque rectius puto, vel eo maxime, quod ij, qui rem à domino iure feudi acceperunt, dicantur esse eius Leudes, siue Leodes: nam Germani feudum appellant Leudum, siue Lethem. Feudum esse Germanicum vocabulum non est dubitandum. & Feudum est ius, seu res, cuius acceptione dominis homagium, ac fidelitatem exhibere constringuntur, *cap. ex diligenti. infra de simon.* Itaque Episcopus tribus casibus, non obstante iuramento de non infeudando, antiquum feudum ad Ecclesiam reuersum, nouo vasallo potest concedere. quibus & quartum adiecit Innocentius iij. in *cap. per tuas. inf. de donat.* Et propter feudum nouum ius à summis Pontificibus factum est, vt si dominus à vasallo in pignus feudum receperit, non teneatur fructus in sortem imputare; dummodo vasallus interim à seruitio, quod pro feudo domino præstare tenetur, liberetur.

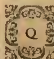
De pignoribus, & alijs cautionibus. *Tit. 21.*

ADIVNGITVR titulus de pignoribus, quæ & alienationem sapiunt; qui enim pignori dat, alienare quodammodo videtur. *l. rũ hic status. §. si maritus. 1. ff. de donat. inter vir. & vxor.* Et quæ in bonis nostris non sunt, obligari non possunt. *l. qui filios. C. quæ res pig. oblig. poss.* Quamobrem neque vasa, neq; vestimenta Ecclesiæ, nisi iustissima vrgente necessitate, pignerari debent. Super his Stephanus, in illis Xystus Rom. Pontifices, vt auctor est Damasus in vtriusque vita, constituerunt, ac etiam Iustinianus in vtrisque. *l. sancimus. 18. C. de sacrosanct. Eccles.* & *Nouell. 120. de alien. & emphit. §. penult.* & Antoninus Imp. in locis religionis. *l. 3. C. quæ res pign. oblig. poss.* Neque liber homo; eadem ratione, qua loca religiosa, & præmia sacra, quia in bonis debitoris non sunt. *cap. 2.* Neque res in dotem datæ. *cap. 5.* Sed an

eadem

eadem ratione, qua superiora? Dubitationem facit *l. quamuis. ff. de iur. dot.* vbi legitur, fundi dotalis penes maritum esse dominium. Verius tamen est in bonis mariti dotem esse; vxorem verò dominam esse. *l. Lucius. §. item respondit. ff. ad municip.* ea siquidem in bonis nostris numerantur, quorum domini non sumus, sed in quæ ius quoddam aliud nobis competit. *l. bonorum. 49. ff. de verb. signif.* at quia maritus quasi quidam dominus est, & pro domino habetur: iuris fictione res dotales in bonis eius esse dicuntur. ea tamen fictio non vtique operatur, quo minus possint res dotales pignori obligari, & quin liceat mulieri contra quemlibet bona mariti detinentem agere. *d. cap. 5.* At qui rem alienam, vel Ecclesiæ pro necessitate propria obligat, cogitur, vel eius hæres, redimere, & Ecclesiæ restituere. *cap. 3.* Et qui à vero domino pignus acceperat, si tot fructus ex pignore perceperit, vt satisfactum sit sorti, tenetur integrum pignus restituere. *c. 6.* Item is, qui lege commissoria rem suam pignorauit, post diem potest redimere, si iuste impeditus in diem statutum non redemit. *cap. 7.* Additur & hoc titulo *cap. 4.* quod in *titul. 17. cap. 5.* dixit, pignus præsumi, si in venditione adijcitur pactum de retrouendendo post præfixum certi temporis spatium, modico constituto pretio; etiam fructibus in sortem computatis, aliquid vltra sortem recipiendo; contractum esse fœneratitium. Dico fructibus in sortem computatis; siquidem ea conditio licet non sit contraria naturæ ipsius contractus venditionis, vt fructus sint venditori restituendi: est tamen propria pignoratitij contractus: nec mirum, si cum alijs coniecturis vsurę præsumptionem indicat. namq; hoc pactum, quasi inusitatum, & insolitum in contractibus venditionum, fecit fraudem præsumi. Nec facit, quòd cedat in præiudicium, & damnum eius, contra quem est fraudis suspicio: quia ob nimiam cautelam fraus plerunque detegitur, vt Accur. *in l. si quis sub condit. ff. de condit. instit.* cuius rei ratio est, quòd non solet emptor sibi auferre ea, quæ iure retinere potest, maxime cùm sit homo diligens, & studiosus paterfam. nisi, vt quodam liberalitatis velo, maiorem dolum vellet obtegere. *l. cum de indebito. ff. de probat.* Attamen ista clausula, imputandis fructibus in pretium, per se non operatur, vt contractus sit vsurarius, immo contrarium operatur effectum; neque si in pacto de retrouendendo apponatur, quod vel collatum sit in emptoris, siue venditoris voluntatem; quia cedit in venditoris vtilitatem. Quare perperam dixerunt nostri ex *d. cap. 4.* tria fore necessaria, vt venditionis contractus censeatur fœneratitius; videlicet pactum reuendendi collatum esse in emptoris voluntatem, clausulam de computandis fructibus in sortem, item quòd reuenditio maiori pretio, quàm ipsa venditio fieri debeat. Sed vnum sufficit, quòd maiori pretio væneat, quàm prius fuit vendita, vt præsumatur fœneratitius. Nec facit, quòd consueuit vsuras exercere: id enim amplificat, quia licet non consueuerit, quoties erit adiectum, vt maiori pretio væneat, est fœneratitius. Inscribitur autem hic titulus de Pignoribus, & alijs cautionibus. Namque pignus appellatum est à pugno, eo quia res quæ pignori dantur, manu traduntur. Vnde rectè, vt ait Gaius, quidam putarunt pignus proprie rei mobilis constitui. *l. plebs. 237. ff. de verb. sign.* Ob id quoque Alexander iij. sanxit adiudicata alicui possessione, non sufficere ei pignora dari, nisi corporalem contineat possessionem. *cap. 6. supra de sent. & re iudic.* Enimuerò pignus hic accipitur etiam pro hypotheca. & quanquam pignus re contrahatur, hypotheca nudo pacto; & pignus ciuile negotium sit, hypotheca ab iure honorario capiat substantiam; nihil tamen inter se pignus, & hypotheca differunt præter nominis sonum. *l. 5. in fine. ff. eod. §. inter pignus. Instit. de action.* ac proinde vna actione vtimur. Quod cum intelligere minus posset Laurentius Valla, ansam Iurisconsultos reprehendendi habuit; quemadmodum & in ipsa pignoris definitione. Sed melius, rectiusq; fecisset, si in grammaticorum duntaxat regulas operam impendisset; quàm in messes alienas suam falcem immittere. Et alijs cautionibus. Cautio enim genus aliquando est. sic cauere per fideiussores. *l. 25. §. vlt. ff. de recep. arb.* cauere pignoribus. *l. vlt. §. si legatarius. ff. quorum legat.* ita cautum, & satisdatum, cautio, & satisdatio sæpissimè separantur. *l. 1. ff. de rip. muni. l. penul. ff. de peti. hæred. l. 57. ff. de rei vind.* sic varie varijs in locis accipitur. Etenim relicto vsufructu, vel rei immobilis, vti pecuniæ, Gregorius ix. idoneam cautionem exhibendam esse sanxit, scilicet saluam ipsarum substantiam facere. quam cautionem interpretor, vt satisdet, vel creditori caueat instrumentis publicis, & alijs huiusmodi, vt in *cap. 3. infr. tit. 2.*

De Fideiussoribus. *Tit. 22.*

QVEMADMODVM clericus res Ecclesiasticas nequit pignori dare. *cap. 1. supra titul. 1.* ita nec fideiubere sine sui prælati licentia, & maioris partis capituli; Neque mutuum recipere; & recipiens punitur, nisi mutuum in Ecclesiæ vtilitatem versum constet. *c. 4.* Nec pro se fideiussorem dare; & si dederit, indemnem seruare oportet. Compelliturq; creditor, qui principalis dicitur, à fideiussione fideiussorem liberare. *cap. 2. & 3.* Fideiussor contra debito-

debitorem agere potest, antequam soluat, vt à fideiussione liberetur: vt si diu in debiti solutione moram fecerit, si bona sua dissipare cœperit, vel si fideiussor ad solutionem condemnatus fuerit. *cap. vlt.* Fideiubere est fidem suam pro alio obligare. Cicero *pro Flacco: Fide aliena pecuniam mutuam sumere, & dato fideiussore sumere.* hinc fideiussor, qui alieno nomine obligatur. *l. 1. §. verbis. ff. de oblig. & actionib.*

De solutionibus. *Tit. 23.*

QVi dat fideiussorem, satis videtur obligatus: at qui soluit, omni obligatione liberatur. *Institut. quib. mod. toll. oblig. in princip.* Quòd si contigerit clericum ante solutionem debiti, quod pro vtilitate, & necessitate Ecclesiæ sibi commissæ contraxit, mortem obire: sicut filius pro patre, ita prælatus pro prædecessore soluet. *cap. 1.* Sed si prælatus pro alienis negotijs Ecclesiam obliget, ipso iure est suspensus ab administratione & spiritualium, & temporalium; neque vllo obligatur iure Ecclesia. Et ne ipsi Ecclesiæ, ipsiusq; clericis fraus fiat, inhibitum est, ne literas, sigillave, quibus obligari Ecclesia posset, præstent. *cap. 2.* Quòd si clericus non habet, vnde suis possit satisfacere creditoribus, nec excommunicari debet, nec molestari. Interim tamen idoneam præstabit cautionem; vt si forte pinguiorem fortunam nactus fuerit, se soluturum promittat. *cap. 3.* Cùm autem soluit, & conqueritur indebitum soluisse, probare debet. *l. cum de indebito. ff. de probat.* nisi aduersarius solutionem inficians exinde conuincatur; tunc huic incubit probandi onus. *c. vlt. huius tit.*

De donationibus. *Tit. 24.*

REDIT ad eum, quem instituit tractatum, de singulis alienationis partibus. Donationem alienationis nomine comprehensam esse nemo dubitat, ex *cap. nulli. sup. de reb. eccl. alien. vel non.* Donatio appellata est à dono, quasi doni datio. Donationis porrò verbum, simpliciter loquendo, omnem donationem comprehendit, siue mortis causa, siue non mortis causa factam. *l. alienatū. ff. de verb. sign.* Proprie tamen dicitur donatio, cùm quis ea mente liberalitatis gratia aliquid dat, vt accipientis fieri, nec vllo casu ad se reuerti velit, Iuliano auctore in *l. 1. ff. eod.* & hæc inter viuos dicitur. Quæ causa mortis dicitur, de qua hoc titulo nihil, est cùm quis habere se mauult, quàm eum, cui donat, magisq; eum, cui donat, quàm hæredem suum. *l. 18. & l. 35. §. 1. ff. de don. mor. caus.*

Qui igitur donare promisit aliquid, eum illud tanquam debitum præstare iustum est. *cap. 1.* Quam liberalitatem, atque munificentiam, inconsulto capitulo, & in detrimentum Ecclesiæ, prælatus nequit exercere. *cap. 2.* Quòd si consentiente patrono, aliquam Ecclesiam, ex qua multos habebat prouentus, Episcopus simpliciter viris religiosis concesserit: excepto cathedratico, etiā prouentus debentur: & patronus quod suum est, conferre intelligitur. est enim in contractibus plena, in testamentis plenior, in beneficijs plenissima adhibenda interpretatio. *cap. 6. & 7.* & facienda semper in meliorem partem. *l. quoties. ff. de reb. dub.* Quare clausula onerosa post multas donationes apposita, proximam donationem respicit, non etiam alias. *d. cap. 6.* quod est in donatione præcipuum. *cap. inquisitioni. supr. de appellat.* Sed, vt vbique legitima sit Episcopi donatio, consensus est sui capituli perpetuò requirendus. Ex quibus facile est intelligere neque monachum, siue filiumfamil. neque conuersum, quicquam donare posse, cùm nihil proprij habeant. *can. abbati. 54. distinct.* Atqui donatio, quam Episcopus religiosis, pijsq; locis facere potest, egredi non debet quinquagesimā, vel centesimam partem, nisi amplius, sine Ecclesiæ damno, necessitati alterius Ecclesiæ poterit subuenire; tunc enim ex sedis Apostolicæ licentia, permittetur. Facta verò quinquagesimæ, vel centesimæ graui cum Ecclesiæ damno, legitime poterit reuocari. *cap. 9.* Quod à Gregorio ix. extenditur ad quemlibet donatorem, vt ingratitudinis causa possit reuocare donationem. *cap. 10.* quemadmodum constituit & Constantinus in *l. 2. C. de liber. & eor. liber.* libertatem. Illa autem ingratitudo esse potest, si donatarius in donatorem manus iniecerit; siue ei atroces iniurias, aut graue rerum suarum damnum, atque vitæ periculum inferre ausus fuerit: quod tamen ad hæredem non transit. Alijs etiā multis casibus impune reuocatur donatio; vt si in ea apposita sit conditio. *cap. rerum. infra de cond. apposit.* ob pacti turpitudinem. *cap. de hoc autem. cap. veniens. & cap. audiuimus. infra de simon.* Enormitatem. *c. si quis irascitur. 13. q. 2.* suscipientium fraudem. *cap. constituit. 16. q. vlt.* filiorum natiuitatem. *cap. vlt. 17. quæst. 3.* Hinc D. Augustinus *serm. 52. Quicumque vult, exhæredato filio, hæredem facere Ecclesiam, quærat alterum, qui suscipiat, non Augustinum: immo, Deo propitio, neminem inueniat.* Item propter causæ defectum. *cap. quod à te. sup. de cler. coniug.* Interdum quoque reuocatur, quatenus excedit. *c. si quos de seruis. 12. quæst. 2. l. sancimus. C. eod.* Item si iurisdictio perditur. *ca. si Imperator. 96. distinct.* Cæterùm hic hospitalarijs facta est potestas, vt etiam in suum præiudicium, & se, & domum

mum suam alteri religiosæ domui subijcere, ac donare possint. *cap.*8. Repetit etiam hoc titulo *cap.*4. quod in *titul.*8. dixit, quòd Ecclesia non vacans nequeat in beneficium concedi; addit tamen in proprietatem posse, cum Episcopi auctoritate, & sine prælati præiudicio.

De peculio Clericorum. *Tit. 25.*

CVM res Ecclesiæ donare sit clericis interdictum: cõsequenter ponit de peculio clericorum; hoc est; num de peculio dare possint clerici. Peculiũ dictum est, quasi pusilla pecunia, siue pusillum patrimonium. Peculium autem Tubero apud Vlpianũ in *l.*5.*ff. eod.* ita definiebat, *Quod seruus domini permissu separatũ à rationibus dominicis habet, deducto inde si quid domino debetur.* Et quod de seruo, idem de filiofamilias erga patrem dicemus. Peculij multas, ac varias esse differentias nemo ignorat. Ex quibus est castrense; & quasi, idest, quod filijsfamilias in palatina, vel forensi militia versãtibus, vel clericis factis quæsitum est, ab eo, quòd ad exemplum castrensis per similitudinem quandam introductũ est. *l.*1.*§. ne castrense.ff. de collat. bon.l. sacrosanctæ. C. de episc. & cler.* Erit autem clericorũ peculium vel profectitium, vel aduentitium. hoc, quod & quasi castrense dici quo ad clericos potest, cùm quis vel ex sua diligentia, opera, vel donatione, non respectu Ecclesiæ, sed sui, acquisiuit, cui voluerit poterit relinquere testamento, vel donare. *d.l. sacrosanctæ.c. quia nos. c. requisisti.inf. tit.*1. de illo non æque: quod profectitium haud male appellari potest, quòd ab Ecclesia proficiscatur. quinimo præsumitur de bonis Ecclesię, si antequam beneficium adeptus est, nihil habebat, acquisiuisse. *c.*1.*&* 4. Et emptarum rerum de bonis Ecclesiæ confici debet instrumentum Ecclesiæ nomine; alioquin ab administratione summouetur prælatus. *cap.*2. Meliorationes verò in rebus Ecclesiæ factas, etiam si beneficium dimittat, quoad vixerit, habere debet; non item de ijs testari. *cap. vlt.*

De Testamentis, & vltimis voluntatibus. *Tit. 26.*

A Contractibus transit ad vltimas voluntates; & meritò: vti enim clericus res Ecclesiæ vendere, donare, perpetuò locare, & alia id genus nequit: pari ratione de rebus Ecclesiæ, vel intuitu eius acquisitis, testari non valet. *c.*1. 2. 7. 9. Neque valet legatum de bonis Ecclesiæ relictum: quamuis aliàs nudis verbis relictum valeat. *c.*4. *&* 5. atque aliquid eleemosinæ gratia erogatũ. *c.*8. *& c.*12. adeoq;

de bonis Ecclesię. Cæterùm testamentum quodlibet omnes obtinebit vires: etsi coram presbytero parochiali, ac duobus duntaxat testibus conditum: vel duobus tantum testibus ad pias causas. *cap.*10. *&* 11. Ratio est elegans: In ore duorum, vel trium stat omne verbum. quod admittendum putarem, si hi duo viri bonis moribus præditi sint: non autem si mendaces sint, cùm Ecclesia mendaces non admittat. *can. ego solis.*9.*distinct.* Est etiam hoc titulo aliud ius nouum, videlicet, filium de restituenda hæreditate grauatum sub conditione, vel in diem, duplicis quartæ deductionem habere. *cap.*16. *&* 18. Et cùm moribus receptum sit, vt quis liberis impuberibus testamentum facere possit. *l.*2.*ff. de vulg. & pupill. substit.* si pater filio in pupillari ætate morienti substituerit, mater nullam detrahit quartam, neq; partem iure naturæ debitam. *c.*1. *in sex.* quia patris potius censendum est, quàm filij testamentum. quare ab Vlpiano responsum fuit, *Et quisquis impuberi testamentum facit, sibi quoque debet facere.* Cæterùm soli filio non poterit. *d.l.*2.*§. quisquis*; nisi forte miles. *l. miles. §. vlt.ff. de milit. testam.* Item aliud ius nouum; vt testamentum valeat in alterius dispositionem commissum. *cap.*13. quod veteres iuris auctores in nullius alterius stare arbitrio voluerunt. *l. illa institutio.ff. de hæred. instit.* Et cùm publicè expediat, suprema hominum iudicia exitum habere: nisi in annum à die monitionis testamẽti fiat exequutio, ipsa deuoluitur ad Episcopum; ab eoque interdicitur res omnis in testamento relicta hæredi, si iussa testatoris non adimpleuerit. *cap.*3. 6. *& cap.*17. Item Episcopus ab religiosis rationem debet exigere, etiam exemptis, de testamentorum executionibus; &, si in illis deliquerint, quas gesserant, illos punire. *Clem. vnica. eod.* Quòd si executores ab ipso testatore fuerint relicti, vno defuncto, vel exequi nolente, reliqui, vel vnus, executionis officiũ exercebunt, ne defuncti voluntas impediatur. *c.*2. *in sex.*

De successionibus ab intestato. *Tit. 27.*

QVI testamenti factionem habet, vel intestati, vel testati exitum facit. Inde clericus, cui mente compoti de rebus proprijs testandi facultas iure data est. *cap. vlt.* si intestatus decesserit, nullo prorsus relicto consanguineo; quasi filius ei succedit Ecclesia. *c.*1. Aliter in presbytero, qui antequam sacris fuisset ordinibus initiatus, seruus erat, obseruatur. cuius bona ex propria virtute acquisita, parentibus etiam extantibus, in quatuor partes diuiduntur: quarũ vna Episcopo, altera Ecclesiæ, tertia pau-

peribus,

peribus,quarta datur parentibus; ita si capaces sunt,vel si hæretici non sunt. *cap. sane profertur.* 24.q.2. & *cap. si quis Episcopus. inf. de haret.* tunc Episcopus partem parentibus debitam in vsum Ecclesiæ commutabit. *cap.2.*

De Sepulturis. *Tit. 28.*

SOLENT vt plurimum homines in vltimo vitæ periculo positi sibi sepulturam eligere: quod quidem conceditur non tantum maritis, sed etiam vxoribus. *c.7.* quasi eo tempore viri legibus sint solutæ. *l. quod sponsæ.C. de donat. ante nupt.* Quid si non eligit mulier? In mariti sepulchro condenda est. Quid si plures habuit maritos? Cũ vltimo sepelitur. *c.3.§. vlt. in sex.* Idẽ de filijs familias puberibus, ac patribus, non impuberibus: pro quibus eligere pater potest, si hoc habet consuetudo. *c.7.§. vlt. hoc tit.* & *c.4. in sex.* Qui autem intestatus discedit, in maiorum suorum monumentis humari debet, *c.1.* exemplo arbitror multorum, quorum mentio in sacris literis fit. nam *Genes.50.* Ioseph in Aegypto vitam finiens, fratres suos deprecatus est, vt tempore visitationis suæ, ossa sua secũ ducerent: atq; ea in parentum monumentis ponerent. Dictum quoque est Prophetæ Domini, qui contra Dei præceptum comederat in Bethel, *Non inferatur cadauer tuum in sepulchrum patrum tuorũ.* Regum etiam 13. lib. 3. de quibusdam scriptum est: *Obijt & adpositus est ad patres suos*: hoc est in sepulchro patrum suorum, vt Machabæorum *lib.1.c.9.* quod & Romani obseruarũt. *l. alumnæ. §. Seia. ff. de adim. legat.* Hoc in excommunicatis locũ non habet, exemplo fortasse illius Prophetæ: immo eorum ossa in Ecclesiastico cœmiterio sepulta, si cognosci, ac discerni possunt, debent refodi, atq; ab Ecclesia longe proijci; nisi à proprio parocho in articulo mortis fuerint absoluti. *c.12. & 14. hoc tit.* Qui verò scienter illos sepeliunt, ac nominatim interdictos, vel manifestos vsurarios, excommunicati sunt. *Clem.1. eod.* Non eligens, nec propriũ tumulum habens, in parochiali Ecclesia sepelitur. Quòd, si alienus parochus fuerit, sepultum corpus, ac omnia, quæ ratione ipsius obueniunt, proprio parocho tenetur restituere. *c.5.* qui in suis in alieno solo humatis portionem canonicã semper habet, quæ ex loci consuetudine æstimatur. *c.2.3.4.8.9.10.* ac nuper Tridentina Synodus. *c.13. sess.25.* nisi forte defunctus adhuc in sanitate constitutus, se, bonaq; sua alijs Ecclesijs obtulerit. *d.c.4.* Hinc religiosi, ni multum à monasterio distent, alibi nequeunt eligere sepulturam. *c. vlt. in sex.* Sed an is, qui casu vita priuatus est, priuandus sit sepultura? Minime. *c.2.* ita si semel illo anno Pœnitentiæ sacramentum, ac sacram Eucharistiam susceperit. *c. omnis vtriusq; inf. de pœnit. & remiss.* alioquin ei denegatur: quemadmodũ Iudęis, Paganis, & hæreticis. *c. Ecclesia.2. de consecr.1. dist.* atq; ijs, qui decimas Ecclesiæ debitas à se iniuste possessas non restituunt. *c. prohibemus. inf. tit.2.* & ijs qui noua vectigalia sine Principis consensu imponunt. *c. innouamus. inf. de censib.* item furibus, latronibus, atq; raptoribus. *c.2. de fur.* & *c.2. de rapt.* & ijs qui in duellis, & torniamentis animas profuderũt. *c.1. de torniam.* demum ijs, qui mortem sibi consciuerunt ob sceleris conscientiã, vel propter sua flagitia interfecti sunt. *c. placuit.23.q.5.* Sed quid si tædio vitæ, vel impatientia doloris alicuius, vel alio modo vitam finiunt? Ego, licet de iure ciuili horũ donatio valeat, itemq; testamentum. *l. vlt.§. si quis autem. ff. de bon. eor. qui ant. sent. mor. sib. consc. l.6.§. quòd si quis tædio. ff. iniust. rupt. test.* priuandos tamen esse Christiana sepultura haud dubito; nisi forte furoris ergo se interemerint: nam & apud veteres Romanos, adstipulãte Cornelio Tacito *lib. hist.5.* qui publicatis bonis damnati erant, sepultura prohibebantur. Et apud veteres Hebręos carere sepultura graue animaduersionis genus iudicatum est, teste Olympio ad *c.15. Iob.* Regi Hieroboam, qui Idola coluerat, prædixit Deus *3. Reg. c.14.* animaduersiones & supplicia, quibus in eũ vsurus erat. *Qui mortui*, ait, *fuerint de Hieroboã, in ciuitate comedent eos canes: qui autẽ mortui fuerint in agro, vorabunt eos aues cæli.* Ioram quoq; quia in vijs patris sui Iosaphat minimè ambulauerat, mortuus est infirmitate pessima, & non fecit ei populus secundum morem exequias, sicut fecerat maioribus suis. *2. Paral. c.21.* Locus religiosus pro fodienda sepultura, vendi nõ debet. *cap.3.* Nec de eligenda sepultura, pacisci licet. *c.1. in sex.* Quamquam qui defunctorum oblationes aut negant Ecclesijs, aut difficulter reddunt, tanquam egentium necatores, excommunicantur. *c.9.10.11.13.q.2.* Cæterũ quo loco cadauer imponi debet? Olim fuit maiorũ institutis receptum, vt in Ecclesia nullatenus sepelirentur, sed in atrio, aut in porticu, aut in exedris Ecclesiæ. *c.15. eod.13.q.2.* Nec olim Athenienses locum sepulturæ intra vrbẽ dabant, quod religione se impediri dicerent, vt Seruius Sulpitius apud Cicer. *lib.4. Epist.54.* scribit. quod & apud ipsos Romanos lege xij. tab. cautum fuit: *Hominem mortuum in vrbe ne sepelito, neve vrito.* Tradit etiam Chrysostomus *homil.66. ad populum Antiochenum*, Constantinum magno honore affectum, quòd pro foribus piscatoris corpus eius sepulturæ mandatũ fuerit: factusq. fit Constantinus piscatoris ianitor. Legimus, Theodosium iuniorem, patrem quoque Archadium, necnõ auum Theodosiũ in dextra sublimi Apostolorum

ftolorũ templi porticu ſepultos. Niceph. *lib.* 14. *c.* 58. Fuit tandẽ in concilio Magũtienſi conſtitutũ, vt intra Eccleſias Epiſcopi, Abbates, digniq; presbyteri, & fideles laici ſepeliri poſſenr ex eo, puto, quod Gregorius *in lib. Dialogorum* 4. *c.* 50. ſcriptum reliquit, quòd cùm grauia peccata non deprimunt, tunc prodeſt mortuis, ſi in Eccleſia ſepeliantur: quia eorum proximi quoties ad eadẽ ſacra loca veniunt, ſuorumque ſepulturam aſpiciunt, recordantur, & pro eis domino preces effundunt. Idcirco in loco tãtum ſacro, & religioſo ſunt fideles humandi. *c.* 3. Quod & Ethnici obſeruatunt; Voluerũtq; locum prophanum, in quẽ humanũ corpus eſſet illatum, religioſum fieri. *tot. tit. ff. de relig. & ſumpt. fun.* & *de mort. inferend.*

De Parochijs, & alijs Parochianis. *Tit.* 29.

DIXIMUS ex *cap.* 1. & *cap. ex parte. ſupr. tit. prox.* eum, qui exitum inteſtati facit, debere in ſua parochia ſepeliri; & in eo, qui alienam elegir, habere ſuam Eccleſiam canonicam portionem: cui titulo hic vicinus eſt, in quo & de alijs iuribus, quæ Parochus in parochianis baber, agitur; ſiue, vt diebus dominicis in propria parochia miſſam audiant; vel, ſi extra parochiam, oratorium habere voluerint; in Paſchate, Natali Domini, Epiphania, Aſcenſione Domini, Pentecoſte, ac Natali ſancti Ioannis Baptiſtæ, & ſi qui maximi dies in feſtiuitatibus habentur, in parochijs miſſas audiant. *can. ſi quis etiam, extra de conſecr.* 1. *diſt.* & his diebus alienos parochianos parochus ad miſſam minus debet admittere. *cap.* 2. Neq; ij ab alio Epiſcopo abſque ipſius Parochi licentia ordinari, neq; qucunt iudicari. *cap.* 3. Et facti alterius Parochiæ, vel diœceſis, decimas pro prædijs in parochia poſitis tenentur ſoluere; cætera iura vel Epiſcopalia, ſeu diœceſana prælatis, ſeu Parochianis, quos apud Domicilium tranſtulerunt, præſtare. *cap. vlt.* atque etiam perſonales decimas. *cap. ad apoſtolica. infra titul.* 1. Docemur item ex *c.* 1. quod ex concilio Aphricano tranſlatum eſt, quemadmodum Parochiæ inrer Epiſcopum Epiſcopo hæretico ad Catholicam vnitatem reuerſo ſubſtitutum diuidi debeant. Tum ex *cap.* 4. Parochiarum, ac diœceſum quaſdam præſcribi poſſe: vt quæ certis limitibus ſunt diſtincta, nequeant: quæ certis limitibus vallata non ſunt, poſſint; & in eadẽ prouincia triennio, extra nullo vnquam tẽpore. idem in *c. quicunq; c. licet. c. inter.* & *c. dilecto.* 16. *q.* 3. Parœcias appellarunt veteres ſana illa, & Eccleſias quæ ſingulis aſſignantur presbyteris in cuiuſq; Epiſcopi diœceſi. Sed paulatim corrupto nomine Parochię appellari cęperunt. Non me latet parochiã vſurpari pro tota diœceſi cuiuſq; Epiſcopi, quæ multas complectitur Eccleſias. *c. bona rei.* 12. *q.* 2. & *c. Apoſtol. inf. de don.* & Rothaldus in *Epiſt. ſua ad Nicol. P. Max.* quæ inter Epiſtolas ipſius Nicolai inſeritur: *Quem*, inquit, *ipſe mox excommunicatum in carcerem retrudi iuſſit, illumq; depoſitũ, genitalibus truncum in meæ parochiæ Eccleſiæ reſtituit.* Sed tunc aliter accipitur. nec mihi diſplicet, quod Budæus adnotauit, nẽpe hęc aliter Latinè exprimi poſſe; vt Curia dicatur, quam nos parochiã vocamus; Curiales parochiani ipſi; & Curio presbyter, qui parochianorum curationẽ, & gubernationem habet. nam & apud nos parochia, cura vulgò dicitur. Eſt igitur Curia, ſiue Parochia locus Deo dicatus, in quo Eccleſiæ ſacramenta fidelibus adminiſtrãtur; Parochus eſt, qui adminiſtrat, Parochiani, qui ipſius ſunr iuriſdictionis. Eſt autem dictus Parochus, eo quia iam olim erant Parochi, qui legatis publice Romam miſſis ſalem, & ligna ſuppeditabant: vt docte adnotauit Acron in illud Horatij: *Et Parochi qui debent ligna, ſalemq.* quorũ appellatione omnia, vt idem Acron exiſtimauit, hoſpitibus neceſſaria veniunt. Sic apud nos Parochi dicuntur, quoniã ea omnia, quæ ad æternam vitam conſequendã ſunt neceſſaria, accepta ab Epiſcopis auctoritate, nobis per humanitatem ac abunde impendunt.

De Decimis, Primitijs, & Oblationibus. *Tit.* 30.

COHAERET hic titulus ſuperiori optima, ac manifeſtiſſima ratione: nam cum Parochi diuina miniſteria fidelibus ſuppeditent; & quilibet mercenarius dignus ſit mercede ſua: Deo primum, à quo cuncta procedunt, gratiæ agendæ ſunt; deinde ſacerdotibus eius, vt D. Hieron. *ſuper Malachiam* monuit, ac miniſtris, à quibus docti ſumus. Gratias autem idẽ Hieron. interpretatur decimas. *c. reuertimini.* 16. *q.* 1. Deus enim, qui dignatus eſt totũ dare, decimam dignatur recipere, nõ ſibi, ſed nobis profuturam. *c. decimæ. ead.* 16. *q.* 1. Decimæ autẽ ita ex debito requiruntur. *c.* 14. *hoc tit.* vt qui eas dare noluerint, res alienas inuadant. *c. decima. d.* 16. *q.* 1. quas ſi ſacerdoti dare noluerint, impio, vt D. Auguſt. *ſer.* 119. ait, dabunr militi. Debentur igitur iure diuino, atq; humano Decimæ de qualibet re nobis quoquo iure competenti. Vnde ille apud *Lucam* 18. Publicanus, *Decimas do omniũ, quæ poſſideo.* Inde tres decimarum ſpecies conſtituere poſſumus: vt quædã ſint perſonales, quę ex opere perſonali, vt ex artificio, militia, negotiatione, & ſi quid aliud eſt; quædã prædiales, quę ex prędijs debẽtur, vtpote fructus eorũ; quędam deniq; mixtę, de quibus in dubiũ veniri poteſt, vtrum perſonales, an prædiales, nimirum de apibus,

apibus, agnis, & fœtibus aliorum animalium, quæ sunt in pascuis,& gregatim pascuntur,ac de lana;de stagnis quoque & fluminum,& lacuum, piscarijs, venationibus, molendinis,atque syluis cæduis: nisi forte hæc habeantur pro vsu, & vsu suo, aut sine fraude donare contigerit: tunc non soluitur decima, ex constitutione Bonifacij octaui. *cap. vnic. §. de piscarijs. eod. extrauag.* Horum omnium rerum decimæ statim dandæ sunt, antequam vlla fiat separatio. & prædiales sunt præstandæ nullis deductis expensis, censu, tributo. *cap. 7. 22. 26. 28. 34.* non item quæ ex negotiatione proueniunt. *d. cap. 28.* Decimas ergo à laicis dandas esse clericis, quasi Deo, ne vllo quidem tempore dubitatum fuit. quas & veteres Herculi, alijsq; gentium simulatis Dijs sæpe pollicere, ac consecrare solitos fuisse accepimus. exin Decimas Suetonius in Caligula appellasse videtur missilia, & tesseras, quas Imperator scenicis ludis spargebat: atque ita populo Rom. veluti decimam dabat. Sed hæc non tam certa, quàm altera incerta, scilicet an clerici à clericis Decimas exigere possint, ex *cap. 2. huius tit.* qui locus ita nostrorũ ingenia torsit, vt quid discas, omnino ignores. Mihi tamen Paschalis Romanus Pontifex huius nominis secundus se satis ibidem explicasse videtur: vt clerici à clericis decimas non exigant; his exceptis, qui spiritualium ministeriorum labores à clericis accipiũt. clerici enim cùm in minoribus (appellatione clerici omnes sacris initiati veniunt, vt in *tit. 1. supr.* diximus) ordinibus constituti sint, maiorum opera indigent, vt scilicet administrentur Ecclesiæ sacramenta,& ea omnia, quæ ad salutem sunt necessaria. Idcirco in *cap. 1.* legimus, Leuitas, qui inferiorum ministeriorum gradum obtinent, nempe Diaconi, sacerdotibus decimas dedisse: non autem leuitas leuitis, neque sacerdotes sacerdotibus. neque valet distinctio illa aduentitia, vt clerici teneantur clericis de fructibus prædiorum; & non de acquisitis ex diligentia: quia ex eodem *cap. 2.* quod erat in prima collectione 7. hæc eliciuntur verba: *Nouum genus exactionis est, vt clerici à clericis frugum decimas, vel animalium exigant. nusquam in lege Domini hoc præcipi legimus.* Monachi verò debent soluere pro prædijs nouiter cultis decimas, pro quibus prius soluebantur. *cap. 4.* quanquam ab Hadriano Cisterciensibus, templarijs, & hospitalarijs concessum sit, vt decimam prædiorum, quæ proprijs manibus, vel sumptibus excolunt, nō dent. quod ab Alexandro iij. ad cæteros religiosos est extensum: & amplius nihil de hortis & animalibus altis præstent. *c. 10.* de quibus neque leprosi tenentur. *cap. 2. inf. de Eccl. ædif. & rep.* & Paschalis Quartus ad Episcopos, & milites, vt de acquisitis in bello non soluant decimas. *c. decimas. 16. quæst. 1.* Sed illos de fructibus prædiorum, quæ post generale concilium acquisiuere, decimas soluere voluit Innocentius iij. *cap. penult.* nisi expresse priuilegiati sint ex Alexandri iiij. *cap. 2. §. penul. in sext.* Atqui priuilegium de decimis noualium non soluendis non impedit, quominus præstentur decimæ tempore impetrati priuilegij possessæ. *cap. dudum. infra de priuileg. & excess. priuileg.* Et qui priuilegio sunt indulti super decimis non soluendis, pro prædijs, quæ ab alijs conducunt, non intelliguntur exempti. *cap. 8.* Et de laboribus concessum priuilegium etsi noualia comprehendat. *cap. 12.* non trahitur ad fundos, qui alijs ad colendum dantur. *cap. 11.* Et illud si enormiter nocere cœperit, reuocatur. *cap. 9.* Et in feudum concessæ decimæ, quas laicus nemo, etiam Imperator, potest concedere. *cap. 25. & c. 31. hoc titul. & c. 31. supr. de præbend.* ad noualium nunquam extenduntur. Et, vt paucis comprehendam, tenentur omnes, etiam Iudæi pro prædijs, quæ colunt. *cap. 16. hoc tit.* Insuper sacrosancta Tridentina Synodus *cap. 12. sess. 25.* præcepit omnibus, cuiuscunque gradus,& conditionis sint, ad quos decimarum solutio pertinet, vt eas, ad quas de iure tenentur, in posterum Cathedrali, aut quibuscunq; alijs Ecclesijs, vel personis, quibus legitime debentur, integre persoluant; qui vero eas aut subtrahunt, aut impediunt, excommunicentur; nec ab hoc crimine, nisi plena restitutione, absoluantur; ex eo, quod in *Exod. 22.* legitur; *Decimas, & Primitias nō tardabis offerre.* & *Leuit. vlt. Quicquid decimum fuerit, sacrificabitur Domino.* Sunt autem Decimæ tributa agentium animarum. *cap. 26. hoc tit.* sic dictæ, quoniam si decimam dederis, non solum abundantiam fructuum recipies, sed etiam sanitatem corporis, & animæ consequeris, vt tradit Augustinus iam citato *cap. decima.* Titulus hic factus est tripartitus, quia non Deo tantum Decimæ debentur, verum etiam Primitiæ, & Oblationes. Vnde Genes. *Decimæ, & Primitiæ meæ sunt.* Primitiæ dicuntur primi fructus ex agro, & ex alia qualibet re percepti, qui Deo offeruntur. Romani quoque prisci, auctore Plinio *lib. 18. c. 2.* non gustabant vina, aut nouas fruges, priusquam sacerdotes primitias libassent. Primitiarum fit mentio duntaxat in *cap. 1.* & Oblationum in *cap. 17.* Est enim oblatio id, quod non ex debito, vt Decimæ, debetur, sed quod sponte Ecclesijs ad honorem Dei offertur, vel clericis ex consuetudine, aut ex aliqua inita conuentione, vt sunt mortuorum oblationes, de quibus supra. Oblatio igitur sui natura est voluntaria: secus si aliunde accedit obligatio. S. Thomas 2. 2. *quæst. 86. art. 1.* Ioan. à Turrecrem. *ad can. omnis. de consecrat. distinct. 1.*

Anton.

Anton. *in Summ.* 3. *part. tit.* 2. Abbas, & alij ad *rub.* 5. *de paroch.* Oblationum verò vſum in Miſſæ ſacro antiquiſsimum fuiſſe pluribus veterum auctorum ſententijs comprobat Io. Stephanus Durantus *lib.* 2. *de ritib. eccl. cath. cap.* 26. *nu.* 7, prout *num.* 10. oſtendit aliquo tempore moris quoque fuiſſe, vt eorum nomina, qui obtulerant, à Diacono publicè recitarentur: quem, quia cæpit offerentium paucitate, vel ſacerdotum cupiditate in laudem peccantium mutari, grauiter reprehendit S. Hieronymus in *Hier. c.* 11. *lib.* 2. *& Ezechiel. cap.* 18. *lib.* 6.

De regularibus, & tranſeuntibus ad Religionem. *Tit.* 31.

EXPOSITIS tantum ijs, quæ ad ſeculares clericos (clericorum enim alij ſunt ſeculares, alij regulares) pertinent; neceſſe erat, vt & de regularibus ſpecialis daretur titulus. Dicitur regularis is, qui è ſeculo ad religionem monaſticham, ſeu Canonicorum regularium eo animo tranſit, vt earum canonibus, ſeu regulis obtemperet. & licet Canonici regulares regulæ inſeruiant laxiori, à ſanctorum tamen monachorum conſortio non exiſtimantur ſeiuncti. *cap. quod Dei timorem. inf. de ſtatu monachor.* Verùm ad religionem nullus admittitur, niſi volens, & ætate idoneus. *cap.* 1. Quare pubes religionem ingreſſus, poſt annum à parentibus nequit reuocari. Et ſi per vim factus fuerit, poſt annum exire; neque à proprijs parentibus trahi poteſt. *cap.* 2. etenim videtur ſublata eſſe timoris cauſa, & ſpontaneus conſenſus acceſsiſſe. Neque obſtat *cap. cùm virum. hoc titul.* quia licet eſſet velata; fuit tamen ante ætatem canonibus definitam. & ob id non cogitur maior facta ſequi patris voluntatem. ſed contra, ſi poſt 12. annum permanſit in religione: ex eo enim, quòd in religione ſtetit, maluiſſe videtur. *l. ſi patre. ff. de rit. nup.* ita etiam in carnali matrimonio, quod etſi per metum, qui in virum fortem cadere poteſt, contractum, non tenere per manum traditum eſt. *cap.* 1. *ſupr. de ijs, qui vi met. cauſ. cap. diſcretionem. infra de eo qui cogn. conſ. vx. ſuæ.* attamen iſte metus purgari etiã poteſt per ſpontaneam tãti temporis cohabitationem; ex qua æſtimari poſſit ſublatam fuiſſe timoris cauſam, & ſpontaneum conſenſum acceſſiſſe. *cap. ad id. infr. de ſponſ. & matr.* Filia itaq; minor 12. annis à parentibus monaſterio tradita, maior facta ſi habitum religionis induerit, & exierit: redire ſtatim cogitur: quamuis valeat etiam ſine habitus ſuſceptione: quia non facit habitus monachũ, ſed regularis profeſsio. *c.* 13. Atqui profeſsio ante 14. annum in maſculo, ſicut furioſum, non obligat; niſi maior factus ratum habuerit, *cap.* 8. 11. *&* 14. Niſi triduo perſeuerauerit, libere vxorem poterit ducere. Et qui profeſſus eſt, licet in clauſtro permanſerit nuſquam, ad obſeruantiam regularem compellitur. Hodie à concilio Tridentino conſtitutum eſt *cap.* 15. *ſeſſ.* 25. in quacumque religione tam virorum, quàm mulierum, profeſsionem ante annum decimum ſextum non fieri; & antea factam nullam inducere obligationem ad alicuius regulæ, vel religionis, vel ordinis obſeruationem, aut ad alios quoſcunque effectus. Profeſsione legitime celebrata, monacho peculium habere, & ad aliud monaſterium tranſire abſque Abbatis licentia minus licet. *cap.* 5. 7. *&* 9. Canonicus regularis effici monachus poteſt, ſi religio, ad quam tranſit, ſit ſua ſtrictior. *cap.* 10. Deinde Alexander iij. in *cap.* 18. omnibus ad ſtrictiorem priore conuolare permiſit. Contra, Martinus iv. qui mendicantes non mendicantium religionem ingredi, nullo fucato colore, ob frugem melioris vitæ, aut arctioris obſeruantiæ poſſe voluit; alioquin tam recipientes, quàm ipſi, excommunicationis ſententiam ipſo facto incurrunt. *cap.* 1. *eod. extrauag.* Et hinc mihi mirum in modum placet, quod deuotiſſimus Bernardus ſanctus dictitabat, *Nemini ſatis licere ex vna ad aliam religionem quantumuis ſtrictiorem tranſire. quòd ſi prima, quam ingreſſus es, laxior forte videtur, te in eadem ſtrictiorem agere vitam poſſe nemo prohibet.* Hic titulus eſt etiã de Prælatis, vt nullus abſque Rom. Pontificis licentia, quauis occaſione poſſit deſerere præſulatum: quoniam ſicut maius bonum minori bono præfertur, ita communis vtilitas ſpeciali vtilitati præponitur. Et hoc caſu rectè doctrina ſilentio, ſolicitudo contemplationi, & labor quieti antefertur. *d. cap.* 18. Item de coniugibus, qui religionem profitendo ab inuicem diuertere poſſunt. aliter ſi ſe abiurant, & non continent. *cap.* 19. Concludit tandem, fugitiuos monachos ſingulis annis requirendos eſſe, & cogendos, vt ad monaſterium redeant.

De conuerſione coniugatorum. *Tit.* 32.

QVOD in *cap.* 19. *tituli ſuperioris* caſu quodam modo dictum eſt, de eo hic datur titulus ſpecialis. Euenit enim interdum, vt etſi ſponſalia, arrarumq; datio præceſſerint, ac nuptiæ contractæ, conſummatæq; ſint, coniuges mutuo conſenſu poſſint à concubitu ſe abſtinere, ac religionem ingredi. *cap. mulier. cum ſeq.* 33. *queſt.* 5. *& cap.* 20. *hoc tit.* Dico mutuo conſenſu: quoniam coniugatus ad ſacros

ordines non valet promoueri, nisi ipsa vxor continentiam promittat. *cap.4.5.8.& cap.13.* Nec ad Episcopatum, nisi mulier religionem profiteatur, ac sacrum sibi velamen imponat. *cap.6.* At copula non sequuta, etiam inuita sponsa, ad Deum transire potest; & contra. *cap.2.* Consummato matrimonio, mulier maritum repetere, non obstante profitendi licentia, potest, si ipsa de incontinentia sit suspecta, nec religionem ingrediatur. *cap.1. & 17.* Nec valet, quòd praestitum sit iuramentum. *d.cap.19. supr. titul. prox.* Non item si mulier adulterium commiserit, etiã si dolo inducta sit, vt marito ingredi monasterium permitteret. *cap.16.* Qui verò consentiente vxore monachalem habitum suscepit, licet non introiuerit monasterium, mortua vxore, cum alia contrahere nequit, etiamsi mulier semper dissimulasset. *cap.9. & 10.* Mulier verò, quae continentiam vouit, tenetur marito debitum reddere: quanquam ad tempus voto consensit. *cap.11.* Et ratio est, ne in adulterium caderet. D. Augustinus *ad Editiam Epist. 199. Nam*, inquit, *si vir continere voluisset, & tu noluisses: tibi reddere debitum cogeretur: & illi Deus imputaret ad continentiam, si non suae, sed tuae cederet infirmitati. c. secundum. 33. quaest. 5.*

De conuersione infidelium. Tit. 33.

DATVR etiam specialis titulus de conuersione infidelium: qui ad superiorem quo pacto cohereat, constat aperte ex *cap. vlt. tit. superioris*: scilicet vt mulier, quae in fide remansit, possit etiam nolente viro, qui ab infidelitate reuertitur, ob quam ab eo fuerat iudicio Ecclesiae separata, ad religionem liberè transire. Loquitur enim hic titulus de ijs, qui relicto Iudaeorum, omniumq; errore haereticorum, ad religionem Christianam omnis verae religionis, & fidei perpetuam matrem, & magistram, confugiunt. quibus singulariter concessum est, nuptias cum vxoribus eorum, quos in belli certamine interfecerunt, contrahere. Item si pater infidelis ad fidem se conuertat, (non aeque si mater) prolem apud patrem ali debere; optima ratione, cùm filius in patris sit potestate: tum propter fauorem Christianae fidei. quam ob rem filium cùm mater religionem Christianam sit ingressa (non item cum pater) matrem sequi posse reor ex *cap. vlt. supra de ser. non ordin.*

De voto, & voti redemptione. Tit. 34.

SOLENT plerunque transeuntes ad religionem, vel ante, vel post religionis ingressum, Deo vouere. & quamuis titulus ad alios etiam extendatur: tamen cùm omne votum, in religionis votum possit commutari. *ca.4. hoc tit.* & apud D. Thomam *2.2.q.88. art.12.* rectè adnectitur superiori. Est autem votum promissio alicuius rei Deo facta ab ijs, qui absque alterius auctoritate possunt vouere. Dixi, ab ijs: quoniam aliqui sunt, qui ad religionem vouendam alterius consensum desiderant; vt Episcopus Papae. *cap.7. hoc tit. cap. licet. supr. de regul. & trans. ad relig.* impubes patris, aut tutoris. *cap.1. & 2. 20. 1. quaest. 1.* seruus domini. *cap. si quis incognitus. 17. q.2.* vxor viri. *supra de conuers. coniug.* monachus Abbatis. *c. monachis. 20. quaest. 4.* Inscribitur titulus de voto, & voti redemptione, propterea quod non satis est vouere, sed reddere oportet: vnde Propheta *Psal. 75. Vouete, & reddite Domino Deo vestro*: quasi nihil sit tam debitum, quàm quod votum est: attestante quoque Cicerone ad Atticum: *Sed iam quasi voto quodam, & promisso me teneri puto.* Atqui votum, vel voluntatis est, vel necessitatis: huius hic nulla fit mentio: de quo tamen mihi videtur loqui D. Augustinus in *c. sunt. 17. q.1. Sunt quaedam*, inquit, *quae etiam non vouentes debemus: quaedam etiam, quae nisi vouerimus, non debemus.* Illa interpretor necessitatis, vt ad fidem seruandam, & alia omnia, sine quibus seruari homo nequit, vt in *can. prima. de consecr. 4. distinct. & c. charitas. de poenit. 2. distinct.* Ista postea quam Deo promsimus, necessariò reddere constringimur, vt religionis, castitatis, vel visitandi Ierosolymam, & alia loca longe, aut procul existentia; & alia huiusmodi, quae possunt auctoritate superiorum commutari. Voluntatis quoque votum duplex est; alterum simplex, alterum solenne. Simplex est, cui nulla adhibetur solennitas. Solenne aestimamus solum ex continentia. & istud perficitur tribus tantum modis; vno, professione vera, & expressa; altero praesumpta, & occulta, vt *supra de regul.* vltimo susceptione ordinis, solenne fit continentiae votum. *c. diacon. 28. distinct. & c. cùm si in praeterito. 84. distinct.* Nihilominus tamen quod ad Deum attinet, ferè obligat simplex, quàm solenne; quemadmodum iuramentum, & simplex promissio: cùm, Deus nullam esse velit differentiam inter iuramentum, & simplicem loquelam. *cap. iuramenti 22. quaest. 5.* Votum ex natura sui eandem habet obseruantiam; vtrunque est obseruandum

uandum perpetuo; vtriusque prætermissio mortale producit peccatum. Verum quoniam Ecclesia considerat circumstantias: vt *can. homo.* 40. *distinct.* & solemnitates verborum obseruat, in *cap. rursus. infr. qui cler. vel vouent.* ideo diuersum ius statuit: videlicet vt simplex impediat matrimonium contrahendum; solemne iam cõtractum dirimat; vt fusius dicturi sumus in *d. tit. qui cler.* Est enim voti solemnitas ex sola Ecclesiæ constitutione inuenta. *cap. vnic. eod. in sexto.* Hinc puto posse haud male aduersus D. Thomã 2. 2. *q.* 88. *art.* 11. & alios magni nominis viros defendi, Rom. Pontificem propria dispensatione ex iusta causa, quæ æquam, iustamq. dispensationem efficiat, solemne continentiæ votum tollere; neque obstare *cap. cùm ad monasterium. infr. tit. primo.* vbi, neque summum Pontificem posse contra castitatem, & paupertatem monachorum licentiam indulgere scriptum est. quia, etsi summus Ecclesiæ Princeps nequit concedere monacho, vt existens monachus possit vxorem habere, potest eum tamen à voto, & religione eximere; & sic exemptus nuptias contrahere valebit: qua de re latius, vt res postulat, alibi disserendum arbitror. Idcirco reor summum Præsidem, si viderit id expedire Christianæ reipublicæ animarumq. saluti, voti obligationem posse remittere, vt in *cap. officij.* 38. *in fine. sup. de elect.* nam & sacrosancta illa Tridentina Synodus in *cap.* 5. *sess.* 24. permisit secundo gradu inter magnos Principes ob publicam causam nuptiarum fœdera iniri posse, cùm id canonibus aduersetur. Fatebor tamen, summum Ecclesiæ antistitem hisce iuribus raro, & non nisi ex causa, & euidenti, ac manifesta Catholicæ religionis vtilitate vti debere. Cæterum quod de iureiurãdo dictum est, idem ad votum transferri haud male potest. Sed cùm votum omne in religionis ingressum possit commutari, quasi fiat in melius; & ex vna religione transiri ad strictiorẽ religionem, nulla etiam obtenta superioris licẽtia. *cap. licet. sup. de reg. & transeunt. ad relig.* dubitatur ex *cap.* 1. *huius tit.* quid si non fiat in religionis ingressum, fiat tamen in melius (Deus enim Opt. Max. melius & gratius acceptat id, quod melius fit. *cap.* 8. *hoc tit.*) an fieri possit absque superioris auctoritate? Varia est huiusce rei interpretum sententia. Verum mihi videtur dixisse, quod oportuit, illustrissimus Caietanus. 2. 2. *q.* 88. *art.* 12. tunc necessariam esse superioris auctoritatem ad voti commutationem, cùm ille, qui vouit, dubius, & incertus est, an fiat in melius commutatio: & ita *cap.* 1. *huius tit. est intelligendum.* vbi vero is, qui votum emisit, certus est commutationem fieri in melius, nulla erit superioris auctoritas necessaria. Idem voluisse D. Thomam *d. art.* 12. apparet, dum scribit, superioris, & prælati auctoritatem necessariam esse in commutandis votis ad definiendum quid sit Deo gratius. Non dissentio tamen ab Innocentio in *d. cap.* 4. tutius est commutare vota cũ superioris auctoritate, quàm propria. Habemus quoque in hoc titulo, ex sola conceptione boni explicandi non obligari quem ad bonum conceptum exequendum. *cap.* 3. & ad solum Pontificem Romanum pertinere Vltramarinum votũ in eleemosynam, vigilias, orationes, & ieiunia commutare. *cap.* 7. Et ex causa posse differri. *cap.* 5. *&* 9. Et in minori ætate non tenere. *c.* 2. Et viros sine vxorum consensu hoc votum emittere, ac vxores illos sequi, si voluerint. *d. cap.* 9. *§. quod autem eum seq.* Et hæredem laicum ad exequutionem voti vltramarini, ad quod se pro defuncto obligauit, per excommunicationem compelli. *cap.* 6. Hocq. votum prælatum etiam professum emittere posse. *cap. vlt.* Et qui religionem vouit, si voto non completo creatur Episcopus, renunciare debet, & votum adimplere. *cap.* 10. *hoc tit.*

De statu Monachorum, & Canonicorum regularium. *Tit.* 35.

HIC titulus respicit ad titulum 31. in quo de transeuntibus ad religionem actum est. in hoc vult dicere, qui nam debeat esse status transeuntium, siue monachorum, & canonicorum regularium. & primum oportere, etsi habitus non facit monachum, vestes proprio congruentes ordini semper deferre, vt per decentiam habitus extrinseci morum honestatẽ intrinsecam ostendant. Nec singulos per villas, & oppida dinagari; nec solos inter seculares stare. quinimo olim dicebantur Monachi verbo Græco homines à cæterorum consortio seiuncti; & quietam, tacitamq. vitam durissime, ac laboriosissime in montibus, saltibus, atque speluncis degentes, idque certis legibus, ac institutis. Ijdẽ, & hæremitæ, & Anachoretæ, ac Helycastræ appellari solebant, vt auctor est Iustinianus *Nouell.* 5. vnde D. Hieronym. *ad Paulinum*: quæ est 14. *lib.* 2. *Si cupis*, ait, *esse quod diceris, monachus, hoc est, solus, quid facis in vrbibus? quæ vtique non sunt solorum habitacula, sed multorum? c. si cupis.* 16. *q.* 1. Idem *in Epist.* 6. *eod. lib.* 2. *ad Heliodorum de laude vitæ solitariæ. Quid facis*, inquit, *in turba qui solus es?* & Pelagius Pontifex hæc tria ipsis adscripsit, quietem, orationem, & laborem manuum. *cap. de præsentium.* 16. *q.* 1. Labore enim suo monachi olim sibi, alijsq. egenis victũ parabant; vt viri patres tradiderunt sæpe. immo apud priscos receptum fuit, vt monachus, qui non operatur, latroni par sit iudicandus: vt in

histor. Tripar. *lib. 8. cap. 1.* Et quanquam certis horis in vnum locum conuenire eos moris esset, attamen simul non commorabantur, sed domunculas sparsim per montes, saltusvè extructas habebant. Tandem vtilius, ac decentius fore duxerunt, si se omnes in vnum reciperent, & communiter viuerent, non soli in speluncis delitescerent. *cap. si clericatus. 16. q. 1.* quod & Imperator constituit *Nouell.* 133. & summi Ecclesiæ rectores confirmarunt. *cap. monachorum. 20. q. 4.* Sed nec sacerdotes erant, nec clerici, sed quasi cæteri ex populo, qui laici Græcè vocantur. Neque immerito B. Hieronymus clericos monachorum esse patres dicit, ad Furiam de viduitate seruanda scribens *epist. 19. lib. 2.* Et ad communem omnium ædem sacram percipiendo. rum sacramenrorum causa accedebant, vt Abbas in *cap. dilectus. infra tit. 2.* & Iustinianus satis ostendit in *d. Nouell.* 133. ac plerumque sacerdotem accersebant, qui ipsis missarum solemnia celebrabat. *cap. hinc est. in fin. 16. q. 1.* Et distinguebantur clerici à monachis. *d. cap. hinc est. & l. generaliter. C. de episc. & cler.* Postea fuit concessum, vt & clerici essent. sic passim omnes monachi sine vllius Ecclesiæ gubernatione sacerdotes creari cæperunt, vt ea re maiorem sibi dignitatem conciliarent; atque vt reipub. more viuerent, vnum tanquam Principem sibi constituerunt, qui cæteris præesset in monasterio, quemadmodum clericis cuiusque Ecclesiæ præest Episcopus: & ille à nostris Abbas, à Græcis, & maxime à Iustiniano, Archimandrita, & Cœnobiarcha vocatur. In hoc nostro titulo agitur item de cibis, silentio, concilijs celebrandis, institutionibus, præsidentibus capituli, visitatoribus; item quæ esse debeat monachorum correctio, quæ Abbatum, quæ visitatorum. Item ne monachi pretio recipiantur, nevè peculium habeant. Ita est proprietatis abdicatio regulæ monachali adnexa. *cap. 6. hoc tit.* vt neque Roman. Pontifex nisi ex magna causa contra eam possit dispensare, vt superiori tit. Et regularis quoque Canonicus, qui in morte non resignauit proprium, non debet cum alijs sepeliri, sed sepultus exhumari, & proijci. *cap. 4.* quamuis Regulares scilicet Canonici possint ad Ecclesiarum parochiarum regimen in presbyteros ordinari. *c. 5.* dummodo non sint translati. *cap. quia vero 11. in fin. sess. 14. Concil. Trident. de reform.* Et illa fere omnia ad Ascetrias, seu, vt vulgo dicuntur, moniales, extenduntur. *cap. vlt.* Quæ tacite, vel expresse professæ, clausuras monasterij exire non possunt; Nec alij ad illas intrare, nisi aliqua legitima causa ab Episcopo approbanda. *cap. 1. eod. in 6. cap. 5. sess. 25. in Concil. Trid.* Hinc coguntur téporales iudices, seu Domini, itemq. Ecclesiastici, & in temporalibus, & spiritualibus concedere per Ecclesiasticam censuram, vt in curijs Abbatissæ per procuratores litigent. *d. c. 1. §. penul.* Quòd si Principibus secularibus fidelitatis sacramentum præstare minus per procuratorem potuerint, poterunt exire, & personaliter iurare. *d. cap. 1. §. 2.* Et in monasterijs non mendicantium, ex eius facultatibus sorores sunt recipiendæ; alioquin non valet receptio. *d. cap. 1. §. 1.* Multa etiam constituit Clemens V.

De religiosis domibus, vt Episcopo sint subiectæ. *Tit.* 36.

POSTQVAM dixit satis de statu Monachorum, & Diœcesanis, quippe qui monasterijs non debent aliquid inferre molestiæ, præterquam in causis correctionis. *cap. 1. tit. præcedenti*: transit ad illorum domos. Domus autem hic accipitur pro monasterijs, templis, xenodocbijs, & alijs huiusmodi ad pias causas constructis. *l. orphanotrophos. & l. omnia. C. de episc. & cler. cap. 3. hoc tit.* Et hæc ædificari debent auctore Episcopo. *cap. quicumque. 16. q. 1.* adhibita solemnitate, qua de agitur in *can. neme de consecrat. 1. dist.* & in *Nouell.* 131. *de Eccles. tit. §. si quis autem voluerit.* Quæ, cum Ecclesiæ sint ædificatæ, atque ipsæ religiosæ domus, Episcopo, in cuius diœcesi insurgũt, subiectæ sunt. *cap. basilica. 16. q. 7. & cap. monasteria. 18. q. 2. & d. cap. 3.* Nisi exemptæ. *cap. 6. hoc tit.* vel præscriptione. *cap. auditis. supra de præscript.* Subsunt autem duplici iure, diœcesano, & iurisdictionis. Illud consistit in cathedratico exigendo, item in tertia, aut in quarta oblationum. & huic subiectæ sunt omnes Ecclesiæ, præter monasteria. *cap. inter cætera. 10. q. 3. cap. cũ pro vtilitate. 16. q. 1. cap. quam sit. 18. q. 2.* Iurisdictionis ius consistit in conferendis sacramentis, in causarum cognitionibus, & in coercendis delictis: & huic subijciuntur & seculares, & regulares clerici. *can. accedens. 50. dist. cap. interdicimus. 16. q. 1. cap. 1. 18. q. 2.* & capellæ. *cap. conquærente. sup. de offic. deleg.* Sed an possit hoc vtrumque ius remittrere Episcopus, controuersia est. Ego posse non sum nescius ex *d. cap. 6. & cap. cum venerabilis. inf. de cens. & cap. 16. q. 2.* Et renunciando Episcopalia iura, sibi potest retinere censum. *d. cap. 6.* Quòd si in dubiũ venerit, in cuius diœcesi basilica sit consecranda, ille cõsecrabit Episcopus, qui prius in illo loco iura Episcopalia exercuit. *cap. 1.* Neque iure cadit Episcopus, in cuius diœcesi situm erat monasterium, quod Papa vnit monasterio alterius diœcesis. *cap. 2.* Petens autem Ecclesiam quo ad temporalia, & spiritualia, probato eam in sua diœcesi esse, obtinet in spiritualibus, non item in temporalibus, nisi

nisi aliter doceat. *cap.7.* Atque eius auctoritate locus semel ad vsum pium constitutus, amplius nequit secularibus deputari. *cap. 4.* Institui autẽ noua domus, seu religio, sine auctoritate Pontificis Rom. sicut collegium inconsulto Principe, minime licet. *l. 3. ff. de colleg. cap. vlt. hoc tit.* Nec Abbas pluribus monasterijs præesse potest, nec monachus in diuersis locum habere. Est & illud sub hoc titulo sciendum, comprehẽdi & hic mulierum religionem, vel statum potius, quæ vulgo Beguinæ nuncupantur. quarum status primum à Clemente V. in *clem. 1. eod.* inhibitus fuit, tum à Ioanne 22. *cap. 1. extrauag.* tãdem ab eodem Ioanne permissus. *cap. vnic. extr. commun.* vt sub illo habitu mulieres fide dignæ, quæque nec sint culpabiles, nec suspectæ, possint viuere. Veniunt hoc etiam titulo moniales omnes, quæ licet olim possent extra mœnia vrbium, atque oppidorum, monasteria habere: hodie tamen post Concilij Tridentini constitutionem, sanctimonialium monasteria extra nequeunt constitui; quinimo ibi constituta, Intra vrbium, oppidorumvè septa reduci debent. *cap. 5. sess. 25.*

De capellis monachorum, & aliorum religiosorum. *Tit. 37.*

ADHVC desiderabatur hic titulus, quo intelligeremus quodnã habeant ius monachi, atque religiosi alij in capellis. Nomine Religiosi veniunt etiam clerici seculares, quorum mentio in *cap. 2.* apertissime fit; quo etiam cauetur, vt Ecclesia non cathedralis nullum ius in alia Ecclesia sibi possit vendicare, nisi id sibi deberi vel præscriptione, vel alia legitimã ratione probauerit. Ius verò, quod monachi in capellis habent, diuersum est. Aut enim illud obtinent ex fundatione, aut laici donatione, aut Episcopi concessione. In hoc, si pleno iure Episcopus donauit, temporalia, & spiritualia, & institutiones habebunt. *cap. visis. 16. q. 2.* In illis temporalia dumtaxat; spiritualia Episcopo intelliguntur reseruata. Et sic interpretari oportet *cap. sane. d. q. 2. Sacerdotes,* inquit, *de populi quidem cura Episcopis rationem reddunt; abbati verò pro rebus temporalibus ad monasterium pertinentibus debitam subiectionem exhibeant. & ita sua cuique iura seruentur.* Ad hoc etiam facit *cap. in Lateranensi supra de prabend.* In ijs, quas habent ex laicorum donatione, ius præsentandi obtinent. *cap. sicut supr. de supplen. neglig.* Ad parochiales igitur Ecclesias non monachi, etiam si ibi habitent, sed seculares presbyteri debent Institui ab Episcopis. *c. 1.* vt eis respondeant de animarum cura, & de ijs, quæ ad Episcopum pertinent. *d. cap. in Lateranensi.* Neque obstant *cap. doctos. & cap. si monachus. cum seq. 16. q. 1.* in quibus apparet monachos sacerdotes, sicut seculares, posse animarum curam gerere. quia cùm dubium esset, num possent: responsum est à summis Pontificibus posse, hoc est ex officio Presbyteri, & ex necessitate, vt *in cap. sunt nonnulli. d. q. 1.* Sed si secularium copiam habemus, non licet, cùm sint claustrales. Hinc videmus Honorium iij. ex Lateranensi Concilio prohibuisse, ne in prioratibus singuli monachi stent; sed vt ordinarius compellat abbatem, vt monachos reuocet ad claustrum, vel vt socios eis adiungat. *cap. vlt.* Sed quod nõnulli putant ex *cap. penult.* non posse Rom. Pontificem contra conciliorum generalium decreta rescribere: male. non valet quidem illud rescriptum; quia Concilij, cui derogatum est, non est facta mentio: sed secus si mentio facta fuerit; argumento *l. si quis in principio. ff. de leg. 3.*

De iure patronatus. *Tit. 38.*

QVAE dicta sunt in præcedenti, veluti præludia quædam sunt, aut præparationes ad hunc titulum: in quo fuse de iure patronatus agitur. Est autem Ius patronatus, auctoritas præsentandi, vel assentiendi in re Ecclesiæ ante consecrationem collata. Dixi, auctoritas, non potestas: quia patronus auctoritatem in libertos habet, potestatem non æque. Hoc enim dictum arbitror ex illo, quod & patroni in libertorũ persona, bonisq. habebant, operarum videlicet exactionem, intestati successionem, bonorum possessionem contra tabulas. *tit. de iure patron. in Pandectis.* Liberti appellãtur, qui ex iusta seruitute manumissi sunt. *l. 6. ff. de stat. homi.* Manumissio dicta de manu datione: nam quamdiu quis est in seruitute, tandiu manui, & potestati suppositus est. *l. manumissiones. ff. de iust. & iur.* Data itaque libertate, non dominus, sed patronus dicitur, eo quia in potestate seruũ amplius non habet. Sed quia ius aliquod sibi retinuit, patronus appellatur. ita qui ius patronatus constituit, extra bona sua illud emit; quoddam attamen ius sibi adhuc competere voluit; vt est præsentandi, vel adsentiendi. *cap. 12. 22. 27. 29.* Si verò intra tempus Lateranen. Concilij non præsentat; aut si plures sint patroni, & in præsentando discordant; Episcopus Ecclesiam ordinabit: *cap. 3. & 12. cum citatis.* Habent & aliud ius patroni, vt primi in processione incedant. *cap. pia mentis. cap. Fringentius. 16. quæst. 7.* Tenentur quoque Ecclesiam ab omnibus iniurijs defendere. *cap. filijs. 16. quæst. 7.* Quòd si forte fortuna vergant ad inopiam, de ipsius Ecclesiæ bonis aluntur. *cap. filius. & cap. quicumque*

cod.

eod. quaest. 7. & *cap.* 25. *hoc titulo*. Quocirca illi duo satis recte traditi sunt versus:

Patrono debetur honos, onus, vtilitasq.;

Praesentet, praesit, defendat; alatur egenus.

Ius vero patronatus alienare eis minus licet, nisi cum vniuersitate. *cap.6.& 7.16*. Cedere tamen cum Episcopi auctoritate gratuito possunt: nisi loco religioso illud cōtulerint: tunc nullus Episcopi consensus desideratur. *cap.8*. Quod elegantem habet rationem: nam cùm ius patronatus sit spiritualibus annexum. *cap.3.sup.de iudic.* ius nostrum libenter admittit, vt id, quod est spirituali annexum, à laico ad Ecclesiam reuertatur. *cap.cum Apostolica. S.taliter. supra de ijs, quae fi. à prael. sine cons. capit.* Valet quoque donario de iure patronatus, nulla praecedente Episcopi auctoritate, si longa praescriptione fuerit munita, vel consenserit dioecesanus. *cap.11*. Pro hoc Ius patronatus nomine, quandoque legitur Aduocatio. *cap. 6.* interdum simpliciter Patronatus, Vicedominatus, Custodia, & Guardia. *cap.23.* tum etiam Frequentatio, & Processio. *d.cap. piae mentis.cum seq.* Sunt & alia plura ad hunc tractatum pertinentia. qui verò illa desiderat, Decretalium libros legat, eosq. diligenter expendat. haec in praesentia satis nobis sufficiunt. de ijs etiam in Sexto, & in Clementinis.

De censibus, exactionibus, & procurationibus. Tit. 39.

QVAM apte cohereat hic titulus superioribus, ex eo licet intelligere, quòd supra de domibus religiosorum, capellis, atque iure patronatus actum est. Cùm autē omnis anima sit sublimioribus subdita potestatibus; ideo praestantur tributa. quia haec, auctore S. Augustino super Epistolam ad Romanos, est probatio subiectionis. & cum Episcopis subdita sint loca pia omnia. *cap. de xenodochijs*. & *cap. cum dilectus. sup. de relig. dom.* debentur eis census, exactiones, & procurationes. Apostolus; *Si vobis spiritualia seminauimus, non est magnum, si carnalia vestra metamus*. quae verba etiā olim, si Contio credimus, erant in *cap.* 17. inserta. Haec inter se non parum differunt. Census enim est annua pensio, quae debetur Episcopo de bonis Ecclesiae. *c. quaesitum in fi. 1.q.3.* addo de bonis Ecclesiae; quia non, vt iure Digestorum, quo duplex est census, & soli, & capitis; licet Episcopo taleis, & exactionibus subditos grauare. *cap.1.& 6.S. prohibemus. hoc tit.* Exactio est tributum quoddam, quod extra ordinem exigitur, cuius fit mentio in *cap.* 10. & 12. idque necessitatis causa permittitur. *d.S. prohibemus*. Procuratio apud Ciceronem *lib. Acad.* 1. est administratio: *Dum me* inquit, *ambitio, dum honores, dum causae, dum Reipub. non solum cura, sed etiā procuratio multis officijs implicatum, & constrictum tenebat*. Hic pro alio habetur significatu, qui vnde emanauerit, nondum percepi. namque procuratio est expensarum per visitatores factarum solutio. cuius saepissime hoc titulo fit mentio. In eo etiam visitationis certus constitutus est modus. *cap.6.& cap.17.* & in *cap.1.eod.in 6.* & nouissime taxatus a Benedicto xij. *cap. vnico extrauag. comm.* & non modo Episcopis, verum Archiepiscopis quoque, Cardinalibus, Legatis, Nuncijs, Archidiaconis, Decanis. *cap.* 14. 17. 23. 25. Quae recipi procuratio non potest in pecunia, sed in victualibus. *cap.1.2. in sexto*. seu, volentibus visitatis, in pecunia pro victualibus. *cap.3.eod.in sexto.* Neque vna die plures procurationes recipi, licet plura visitentur loca. quod de Archiepiscopis dictum est, vt possint etiam visitare prouinciam, ac etiam iterare, etsi suffraganei non sint negligentes. & tunc confessiones omnium audire, absoluere, & poenitentias imponere. *cap.5. in sexto*. Monemur & hoc titulo nec licere Episcopo nouum censum imponere. *cap.3.* nec veterem augere. *cap.7.* nec valere iuramentum super hoc acceptum. *cap.* 20. & *cap.* 26. Item omnem, qui noua sine Principis consensu, imponit pedagia, communione priuari. *cap.10. hoc tit. cap. vlt. sup. de treug. & pace.* Item omnes, qui à clericis pedagia, vel guidagia exigunt. *Clement. vlt. eod.* Pro dote autem cuiusque Ecclesiae Mansum integrum constitui oportet. quod sane vocabulum apud Latinos auctores haud inuenio, duobus exceptis, Cassiodoro & Gregorio: qui & massam pro manso dicunt. veteres Metatus appellabant; quoniam in agrorū diuisionibus, & assignationibus mensores adhibebantur, qui & Finitores quādoque à Cicerone nuncupantur; quasi mansus sit neque domus, neque area, neque ortus, sed ager certi modi, ac mensurae. Vnde mirum minime videbitur, si mansi etymon tradere nequimus; cùm etiam de huiusmodi significatione iuris nostri interpretes nondum inter se conuenerint. alij siquidem existimant Mansum esse tantam terrae quantitatem, vt ex ea rusticus vna cum familia sua possit viuere. Haec approbat Cuiacius *lib. de Feudis* 1. *tit.*1. dum dicit, *Mansum esse fundum, vnde quis se, & familiam suam tueri satis commode potest*. Alij praedium, ex quo & panis & vinum percipitur ad Eucharistiam conficiendam. alij, quòd sit dos, quae pro Ecclesia constituitur, ex qua nihil tenetur, praeter Ecclesiasticum, quod interpretor cathedraticum, soluere. *cap.1. huius tit.* alij aliter. At haec vltima opinio, vt Panormitanus tradit, magis communiter est recepta; mihiq. longe verior videtur.

Albertus

Albertus enim Krantzius in Vuandalia *lib. 4. cap. 15. Assignauitq. trecentos mansos Ecclesiæ in perpetuum seruituros. Item Adolphus trecentos quoque mansos permisit duci, vt per manum eius assignarentur in dotem Ecclesiæ.* & *c. 25. Erat Episcopus in Vagriam; adhibitis viris industrijs, æstimari faciat prædia; quod defuerit de trecentis mansis, ego supplebo*, &c.

De consecratione Ecclesiæ, vel altaris. *Tit.* 40.

CVM Procuratio debeatur pro visitatione, in qua plerumque fit consecratio, ideo hic subijcitur titulus. exin videmus Gregoriũ Nonum in *cap. vlt. supr. tit. prox.* pro oratorijs priuatis prohibuisse, ne procurationes exigerentur; innuentem quodammodo, neque benedictione, neque consecratione eis opus esse. Inscribitur titulus hic de consecratione Ecclesiæ, vel altaris, quia contingit quandoque, vt Ecclesia non indigeat cõsecratione, quamuis secus altare; vt si remotum fuerit. *cap. 1.* vel lapis sigillum continens confractus, diminutusve fuerit. Fieri autem potest consecratio tam priuatis diebus, quàm dominicis. *cap. 2.* Item plura altaria in eadem Ecclesia, sicut plures Episcopi simul possunt consecrari. *cap. 5.* Atqui consecratio non fit cuiusque Ecclesiæ, nec Episcopus primum lapidem ponere, nec Crucem figere potest, nisi prius, dote ei constituta. *can. nemo. de consecr. 1. distinct.* & *cap. 8. hoc tit.* Vnde B. Ioan. Chrysost. *homil. 18. in Acta Apost. Quasi*, inquit, *ducta vxore, vel sponsa, vel data virgine, sic erga Ecclesiam affectus sis, dotem inscribe illi; ita tibi benedictionis prædium multiplicabitur.* Nec alius præter Episcopum consecrare; nec Episcopus alij inferiori gradu mandare. *cap. 9.* quia id Episcopalis ordinis est. Et polluta Ecclesia propter homicidia, atque hominum vulnera, vt in *cap. 4.* vel in ea excommunicatorum corpora sepulta. *cap. 7.* quibus & cœmeterium illi contiguum pollutum etiam esse intelligitur. *cap. 1. eod. in sexto.* non reconsecrari, sed aquæ dumtaxat solemniter benedictæ aspersione debet reconciliari. quemadmodum enim infans semel baptizatus non debet iterum baptizari, ita nec locus Deo dicatus iterum est consecrandus, nisi sit omnino igne consumptus, ac penitus disiectus. *can. Ecclesijs semel de consecrat. 1. distinct.* Neque si tectum illæsis parietibus, corruerit, iterum consecratur Ecclesia, nisi fracta sit altaris mensa. *cap. 6. hoc tit.* Nec mirum videri debet, quod Ecclesia, & altaria, & huiusmodi alia consecrentur; quia cum non sint gratiæ susceptiua, sed quia (vt ait B. Thomas 3. *par. q. 83. art. 3.*) *ex consecratione adipiscuntur quandam spiritualem virtutem, per quam apta redduntur ad diuinum cultum.* Qui etiam postea addidit, *Ecclesias ante consecrationem emundari, & exorcizari, vt exinde virtus inimici expellatur. Eademq. ratione Ecclesia, quæ sanguinis effusione, aut cuiuscumque semine polluta fuerint, reconcilientur; quia per peccatum ibi commissum, apparet aliqua operatio inimici.* Vnde in Conc. Melden. *cap. 8.* referentibus Burchard. *lib. 3. cap. 10.* Iuone *lib. 2. cap. 9.* Gratian. *de consecr. dist. 1. can. Ecclesia 17.* sancitum fuit, altaria, de quorum consecratione ambigatur, consecrari. Carolus Magnus *lib. 1. cap. 151.* apud Ansegisum Abbatem, *Vt Ecclesia vel altaria, quæ ambigua sunt de consecratione, consecrentur.*

De celebratione Missarum, & Sacramento Eucharistiæ, & diuinis Officijs. *Tit.* 41.

RECTE dici potest hunc titulum superiori esse subiectum: cùm basilicæ omnes absque missarum solemnitate non debeant consecrari. *can. omnes de consecr. 1. dist.* vel, quia non licet Missas celebrare nisi altare prius consecratum fuerit. Concil. Aquensi, seu Aquisgran. *cap. 23. & 34.* monemur Christianã Religionem ex antiqua patrum traditione domos in honorem Dei ædificasse, & dedicasse; altaria item erexisse, & sacrosancto Chrismate perunxisse. Et in eo additur, & sacramento Eucharistiæ, recissime. non enim perficitur missa, si altaris sacramentum omittitur; de quo obiter dixit in *tit. 1. lib. 1.* hic quasi dat specialem titulum; qui non solum in ijs, quæ ad fidem spectant, sed & in alijs, quæ circa tantum sacramenti obseruari debent, versatur. Docet etenim grauius peccare eum, qui missam celebrat, & Eucharistiam non conficit, quàm cum, qui cum in mortali crimine sit constitutus, consecrat. *c. 7.* ille enim Deum, & populum decipit; hic Deum solum. *Nam*, ait B. Augustinus contra Petilianũ, & Gratianus in *cap. Dominus. 1. q. 1. si offerat Deo malus, & accipiat inde bonus, tale cuique est, qualis quisque fuerit*: quia illud Apostoli ad Titũ *1.* scriptum est: *Omnia munda mundis.* Conficitur autem Eucharistia pane azimo, non fermẽtato, vino & aqua. *cap. vlt.* Hinc S. Irenæus *lib. 4. cap. 47.* Calicem vocat temperamentum: & ab initio *lib. 5.* Calicem mixtum. Quibus congruit, quod scribit B. Cyprianus *lib. 2. epist. 3. ad Cæcilium, alias 48.* de qua in *can. 2. de consecrat. dist. 2.* enarrans verba illa Salomonis: *Bibite vinum, quod miscui vobis Vinum*, inquit, *mixtum declarat*

declarat, id eſt, calicē Domini aqua, & vino mixtū prophetica voce denunciat, vt appareat, in paſſionē Dominica id eſſe geſtum, quod fuerat ante prædictum. Pluſque vini, quàm aquæ infunditur. *cap.* 13. Idque varijs rationibus quas recenſent Magiſter Sentent. *lib.* 4. *diſt.* 12. Alex. de Ales 4. *par. q.* 32. *memb.* 5. *art.* 3. S. Thomas 3. *par. q.* 74. *art.* 8. Quæ poſt conſecrationem vere ac realiter in Chriſti Domini corpus illud idem, quod natum ex Virgine in cælis ſedet ad dexteram Patris, mutatur; & ita, vt panis, & vini ſubſtantia omnino eſſe deſinat. quod exinde Græcè Euchariſtia dicitur; Latine; vt D. Gregorio placuit *cap. multi.* 1. *q.* 1. bona gratia interpretatur. Tria ſunt in hoc ſacramento diſcreta, forma ſcilicet ſenſibilis, veritas corporis, & virtus ſpiritualis. Forma eſt circa panem, & vinum; veritas carnem continet; virtus vnitatem, & charitatem efficit. Debet autem Euchariſtia munde ſeruari. & in eius leuatione, & delatione populus ſe inclinare: & cùm ad infirmum defertur, ferri in decenti habitu, atque luminibus. *cap.* 10. Illud quoque dicere erat neceſſe, quòd ſi verba ſint in Canone Miſſæ, quæ ab Euangeliſtis dicta non reperiantur, credere debemus, ea à Chriſto Apoſtolos, & ab Apoſtolis eorum ſucceſſores accepiſſe. *cap.* 6. Sed an ſacerdos poſſit vinum perfundere, poſtquam totum Euchariſtiæ accepit ſacramentum? Niſi eodem die aliam debeat miſſam celebrare, poteſt. *cap.* 5. At pluries in die conſecrare decet minime; ſiquidem, ait Alex. Papa in *can. ſufficit. de conſecrat.* 1. *diſtinct.* Valde fœlix eſt, qui vnam digne poteſt miſſam celebrare; Niſi in Natiuitate Domini, aut id poſtulet neceſſitas. *cap.* 3. Monemur quoque in hoc titulo propter miſſam ſpecialem, miſſam de feria non eſſe dimittendam. *cap.* 2. Immo in Eccleſijs collegiatis duas debere celebrari, alteram pro defunctis, alteram pro feſto, vel feria; prout tempus exigit. *cap.* 11. Non æque in die Cœnæ Domini: ſolus enim Epiſcopus, quem & chriſma conficere oportet, miſſarum ſolemnia celebrabit: Item in miſſa commemorationis, licet propria dicatur præfatio: non tamen dicitur hymnus angelicus, nec ſymbolum. *cap.* 4. Et diuinis officijs: eo quia ſacerdotem non modò miſſam celebrare, ſed diurnum quoque, atque nocturnum officium dicere oportet. *cap.* 9. Quod in ſeptem horas diſtribuitur ex Propheta, *Pſal.* 118. *Septies in die laudem dixi tibi*. Ex cauſa tamen conceditur vno tempore, nullo poſito interuallo, eas ad veſperas vſque dicere. *cap.* 1. Ad hoc officium clerici etiam religioſi, domeſtici, ac Cardinalium, vel Epiſcoporum commenſales tenentur. *Clem. vlt. eod.* quinimo Prælati, ad quos ſpectat correctio, & illis negligentibus, ſuperiores ipſorum debent eſſe ſoliciti, vt horis debitis in cathedralibus, regularibuſq.; & collegiatis Eccleſijs horæ canonicæ deuote, & ſingulis diebus pſallantur, in alijs Eccleſijs conuenienter, & debite. *Clem.* 1. *eod.* Qui vero tenentur horas canonicas recitare, nec recitant, varijs afficiuntur pœnis; ex contemptu aut negligentia id cōmittentes letaliter peccant: ſi ex ignorantia, vel obliuione, venialiter tantū. S. Anton. *par.* 3. *tit.* 18. *cap.* 4. §. 1. Angel. *in voce Hora.* §. 16. & 18. Sylueſt. *in verb. Hora. q.* 12. Nauarr. late *lib. de orat. & horis Canon. cap.* 10. diſtributionibus quotidianis priuantur. *cap.* 2. *de cler. non reſid. lib.* 6. *Clem. vt ij, qui de ætat. & qualit.* & *cap. cum nullæ: Extrauag. comm. de præben.* Concil. Trident. *ſeſſ.* 24. *cap.* 12. Priuantur tandem beneficijs. de tempore magna eſt altercatio inter Sotum, & Nauarrum. Io. Stephanus Durantus *lib.* 3. *cap. vlt. num.* 7. *de ritib. Eccl. Cath.* qui ſit, recte explicat: ad quem lectorem relego.

De Baptiſmo, & eius effectu. *Tit.* 42.

QVAMVIS Baptiſmus ſit, vt omnes ſacrarum litterarum patres tradidere; veluti cæterorum ſacramentorum ianua, quo Chriſto renaſcimur. *cap. veniens. infra tit.* 1. de ſacramento tamen altaris prius actum eſt; tum quia in miſſa ſit neceſſarium; tum quia, vt in Pomeridianis ſeſſionibus interdum dixi, omnium ſacramentorum auctorem Chriſtum Dominum admirabili quodam modo in ſe cōtinet, à quo tanquam à fonte cætera manant. Atqui de baptiſmo ſubijcitur, quia ab eodem Chriſto conſtitutus eſt. apud *Ioan.* 13. *cap. filius.* & *can. non dubito. de conſecr.* 4. *diſtinct.* Baptiſmum quidem Græcum eſſe nomen nemo neſcit: quod etſi omne ablutionis genus etiam ſignificet: tamen hic non quamuis corporis ablutionem declarat, ſed eam, quæ cum ſacramento coniungitur. Et eſt Baptiſmus ſacramentum regenerationis per aquam in verbo: ipſe namque Saluator dixit: *Niſi quis renatus fuerit ex aqua, & Spiritu ſancto, non poteſt introire in regnum Dei*. Et Apoſtolus ad *Epheſios*. 5. cum de Eccleſia loqueretur, *Mundans eam lauacro aquæ in verbo*. quod etiam apertiſſimo D. Auguſtini teſtimonio demonſtratur: *Accedit verbum ad elementū, & fit ſacramentum*. Siquidem ſacramentum non eſt, vbi deſunt verba, ſcilicet, *Ego te baptizo*, &c. vel elementum aquæ. *cap.* 1. & *cap.* 5. *hoc tit.* Dicit, *Et eius effectu*. Effectus Baptiſmi multi ſunt: præcipue autem, quòd cum ex Adam filij iræ naſcamur, per Baptiſmum in Chriſto filij miſericordiæ renaſcimur; Et filij Dei effecti, æternæ quoque ſalutis hæredes inſtituimur; &

Chriſto

Christo, tanquam membra copulamur, & connectimur. Item quòd actuale, & originale peccatum eo exoluitur. Illud tamen, quod iam cōsensu contrahitur, sine consensu non relaxatur. *cap.3.S.verum.*Originale in paruulis dimittitur. *d.cap.3. in princ.* & in S.*sed adhuc.* & in Concil. Triden.*can.*13.*sess.7.de bapt.* Qui alio profitente baptizandi sunt, quia adhuc loqui, vel credere nesciunt. Sicut etiam ægri, muti, surdi, quorum vice alius profitetur, vt pro eis respondeat, dum baptizantur. *can.paruuli. de consecr.4. dist.* In adultis nec originale remittitur peccatum, nec actuale, nisi baptismo consentiant. Hinc ab Innoc.iv.fuit constitutum, neminem debere cogi ad baptismum suscipiendum. *d. cap. 3. in fin.* Neque quemliber seipsum posse baptizare, etiā in articulo mortis.*cap.4.* Neque à Latinis baptizatum posse à Græcis iterum baptizari. *cap.vlt. huius tit.* & *can.retulerunt.de consecr.4.distin.* Si verò dubitatur, an quis sit baptizatus, necne; poterit baptizans his verbis vti: *Si non es baptizatus, ego te baptizo: si es baptizatus, non te baptizo.can. presbyteri.S.quod ergo. dist.68.* & *cap. 2. hoc tit.* Debet autem baptisma in fontibus Ecclesiarum, non in priuatis domibus concedi. *Clem. vnic. eod.* Etsi ab initio nascentis Ecclesiæ in fluminibus, in fontibus, in domibus, in carceribus, in vijs etiam credentes baptizabantur. *Matth. 3. Marc.1.Luca 3.Act.8.& 16.* At verò crescente, vt ait Strabo.*lib.de reb.Eccles.cap.26.* rerum progressu, ac temporum, Religionis honore, institutionum Ecclesiasticarum vsque ad plenitudinem decus creuit, & huius Mystici lauacri gradatim in maius celebratio. Quare amplissima baptisteria in Ecclesijs instituta fuere; in quibus solemnibus cæremonijs sacerdotes sacramentum fidei exhiberent.

De presbytero non baptizato. *Tit. 43.*

Baptismvm esse tanquam ianuam ad cætera sacramenta ex eo apparet, quòd si non baptizatus sacerdotalem ordinē sit adeptus, debet baptizari, & iterum ordinari: quia in ordinatione non est gratiam baptismi consequutus. *can. presbyteri. S. quod ergo. distinct. 68.* nec ordinis characterem recepit. *cap. 1.* Et qui putat se esse baptizatum, statim atque scit non esse baptizatum, debet baptizari. *cap. vlt.* & iterum ad ordines promoueri. Ea tamen omnia, quæ gessit, rata, firmaque esse existimo. argumento est *l. Barbarius. ff. de offic. prætor.* non quia, vt communi errore traditum est, communis error ius faciat, cùm vel apud Philosophos, vel Iurisconsultos id scriptum reperiatur nusquam (quamuis enim in *l. 3. ff. de supell. leg.* id expresse legatur; non sunt tamen Pauli verba, sed librarij forte errore prodita: quippe qui eam legem ita intellexit, vt error testatoris ius faceret: vt candelabrum argenteum retulisset in argento; cùm in supellectili annumerari; & apponi deberet) sed illa rata voluit Populus Romanus ob publicam vtilitatem. magnum enim fuisset Reipubl. detrimentum, si omnia ab eo facta pro infectis haberentur. ita humanius est, vt gesta à presbytero non baptizato rata sint. nam qui credit se esse baptizatum, cùm non sit, & de hoc seculo transit, tanquam baptizatum diuinam gloriam consequuturum esse asseruit Innocentius iij. *c.2. hoc tit.* quanquam D. Augustinus ad Petrum Diaconum scribens in *can.firmissime.de consecr. 4. distinct.* dicat, nullo modo quem posse saluari absque baptismate. intelligendus tamen est de eo, qui potuit baptizari, & neglexit: ille verò credidit, & saluus factus est, ac si cælesti lauacro esset purificatus, propter sacramenti fidem. *cap.debitum.sup. tit. 1.*

De custodia Eucharistiæ, & aliorum Sacramentorum. *Tit. 44.*

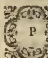
Hic titulus necessario respicit titulum 41. cùm in *cap. sane.* idem prope sancitum sit. Additur hic, vt Eucharistiæ custodia clauibus conseruetur; item Chrisma. In secunda constitutione prohibet, ne laicorum supellex, nisi vrgeat necessitas, in Ecclesia ponatur. Oratoria verò, vasa, corporalia, vestimenta ministrorum, munda ac nitida semper conseruari oportere. Nimis absurdum videtur in sacris sordes negligere, quæ neque in profanis decent. D. Hieronymus, *epist.17. lib. 2. Nec affectatæ sordes, nec exquisita delitiæ laudes pariunt.* de rebus profanis intelligit. Clemens *epist. 2. ad Iacobum fratrem Domini* de Sacramento Eucharistiæ sermonem habens ait: *Reliquias fragmentorum corporis Domini custodire debent, ne qua putredò in sacrario inueniatur, ne cū negligēter agitur, corpori Domini grauis inferatur iniuria.* Frequentius pixide, seu arcula Eucharistia super altare includitur: quod constitutum fuit synodi Turonen.*cap.4.apud Burchard.lib.5. Decret. cap.9.* Vt omnis presbyter habeat pixidem, aut vas tanto Sacramento dignum, vbi corpus Dominicum diligenter recondatur, ad viaticum recedentium à seculo. Vnde hic *cap. 1.* constituitur pœna, qua afficiendus est presbyter, qui negli-

negligenter Euchariſtiam cuſtodit: qua de re plura in *cap. Si per negligentiam*. *can. qui bene de conſecr. diſtin*. 2. Capella Toloſ. *quæſt*. 218.

De reliquijs, & veneratione ſanctorum. *Tit*. 45.

POST ſacramenta, cuſtodiri quoque debent ſanctorum reliquiæ; eiſque adhibenda eſt veneratio maxima, ſi Romana Eccleſia pro ſanctis eos habet, & recepit; ante non licet, etſi facta ſint miracula. Sed cùm ſedes Apoſtolica pro ſanctis illas receperit, nec vendi, Concilio Lateranenſi. *cap*.6. vetante, nec paſſim eas oſtendi decet, nec cum humanis cadaueribus ſepeliri. *cap*. 2. & vt Imperatores Gratianus, Valentinianus, & Theodoſius in *l*.2.*C.de ſacroſanct. Eccleſ*. optimè ſanxerunt. & Honorius, & Theodoſius in *l*.3. *eod*. *Nemo*, inquiunt, *martyres diſtrahat, nemo mercetur*. Martyres Conſtantinus Harmenopolus vertit, *ſanctorum reliquias*, & quidem rectè. Huiuſmodi autem ſanctorum reliquiæ non propter ſe, vt inſenſibilia corpora ſunt, ſed propter ſpiritus, quorum inſtrumenta fuerunt, & ad quos ordinem certum ſunt ſortiti, veneramur. B. Thom. 3.*par*. *q*.25.*art*.6.*ad* 2. Quare videmus, non modo ſpiritus beatitudine donatos venerandos eſſe, ſed & ſacris eorum oſſibus, cineribus, & alijs exuuijs honorem maximum habendum eſſe: ita tamen vt diximus, vt ſpiritus qui gratiæ diuinæ naturæ capaces ſunt, per ſe, & propter ſe honorentur: vti poſt alia Concilia ſanxit Tridentinũ *ſeſſ*. 25. & videri poſſunt, quæ *infr. tit. de Eccl. ædif*. diximus Et ſub hac ſanctorum veneratione continentur etiam nonnullæ feſtiuitates ſanctorum; quæ cum contigerint, debent homines à laboribus ceſſare, & diuinæ meditationi animũ dirigere, de quibus in *tit. de Parochis*. Aliæ etiam ſub officio duplici debent ſolẽniter celebrari, vt duodecim Apoſtolorum, quatuor Euangeliſtarum, quatuor Eccleſiæ Doctorum, & Confeſſorum, vt Gregorij, Auguſtini, Ambroſij, & Hieronymi. *cap*.1. *eod. in ſexto*. feſtum Corporis Chriſti, feria quinta poſt octauam Pentecoſtes. Et qui in feſto, vel infra octauam, officio, vel horis interfuerint, certas conſequuntur indulgentias, de quibus in *Clement*. 1. Eaſdem Sixtus Quartus indulſit ijs, qui Conceptionem Immaculatæ, ac Beatæ Mariæ ſemper Virginis deuotè celebrabunt, & in eodem feſto, & eius octauis officijs interfuerint. *cap*. 1. *eod. extrag. commun*.

De obſeruatione ieiuniorum. *Tit*. 46.

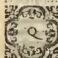

PARS eſſe tituli ſuperioris videtur. etenim reliquiæ eorum, qui apud Deum gratioſi ſunt, non extrinſeco tantum cultu venerãdæ ſunt, ſed intrinſeco etiam, nempe oratione, continentia, abſtinentia, vigilia, & caſtitate. Verum Romana Eccleſia omnibus vigilias conſtituere noluit, ſed quibuſdam tantum. in quibus ſicut in feria ſexta, & ſabbato, atque etiam quadrageſima, ab eſu carnium, & aliorum quoque ciborum qui ſementinam trahunt originem carnis, videlicet à lacte, caſeo, & ouis abſtinere oportet. *can. de eſu. de conſecrat*. 3. *diſtin*. & *can. denique* 4. *diſt*. Quod extendi noluit ſummus Pontifex ad infirmos, & debiles. *cap*. 2. Quid ſi vigilia occurrerit in Dominica? In ſabbato ieiunatur. *cap*. 1. Ob excellentiam feſti conceſſum eſt ab Honorio iij. vt ſi feria ſexta Natiuitatem Domini venire contigerit, eo die carnibus veſci liceat, exceptis profeſſis, & vouentibus. *cap. vlt*. Vigiliæ ſunt excubiæ nocturnæ. vigiliæ dicebantur quoque inſomniæ. quæ in locis ſacris fiebant: nam apud Plautum in Aul. *Vigilias Cereris*, quæ & nocturna ſacra dicuntur; legimus. quibus in æde Cereris peruigilabant mulieres; quæ & Myſteria, & Initia appellabantur. ea enim nocte cum viro concumbere piaculum erat. Quem ethnicum morẽ, in melius conuertit Rom. Eccleſia; nam in exordio Eccleſiæ apud ſanctorũ reliquias, ſuorumq. maiorum ſepulturas ſolebãt plerumq. Chriſtiani homines vigilare, vt in hiſtoria Tripartita; & meminit Lactantius *lib*.7.*c*.19. & Tertull. *lib*.2. *ad vxorem*, qui & ſtationes eas dicit; quod ſane vocabulum, ductum, & vſurpatum à Romana militia, hæſit in vſu Chriſtianorum. Faciebant ſtationem milites, præſidium certo loco agitantes; hinc & ſtationarij appellati. ſic viri Chriſtiani nunc in hoc fano, nunc in illo, interdum apud martyrum ſepulchra, ſtantes, & attenti Deum precabantur. idq. maxime fiebat die Dominico, vt idem Tertull. de corona militis. Ijs autem poſtea tandem ob hominũ malitiam, atque flagitiũ ſublaris, primũ ab Elibertina ſynodo *canone* 35. fuit inhibitum, ne fœminæ in cœmeterio peruigilent, eo quòd ſæpe ſub obtẽtu orationis ſcelera latenter committerent. quam ob cauſam & olim id apud ethnicos fuit prohibitum, vt à Romulo, vt auctor eſt Dionyſ. Halicarnaſſ. *lib*.2. & oſtendit Cicer. *lib. de legibus* 2. verbis illis: *Nocturna mulierum ſacrificia ne ſunto, præter illa, quæ populo rite fiant*. Quæ verò pie, ſancteque fiunt, fieri poſſe D. Hierony. aduerſus Vigilantium in Epiſt. ad Riparum presbyterũ defendit.

Verum

Verum istas, vti dixi, pernoctationes & vigilias apud Ecclesias non de facili admittunt, qui rerum Ecclesiasticarum curam gerunt, ea, vt dicebam, ratione, quòd experimento cognouerint, frequentissime vigilantes eas temere, ac passim multis sceleribus, crapulis, ebrietate polluere in maximum Christianæ religionis detrimentũ, & grauem ignominiam. Vnde sublatis vigilijs, retinuerunt ieiunium. quod frequenter tamen vigiliarum retinet nomen; licet vulgo ieiunium dicatur abstinentia à quolibet cibo vsque ad horam nonam; vigiliæ à cibis quibusdam in ieiunio vetitis. Variè autem in libris nostris accipitur ieiunium. Ieiunium magnum, & generale est, per quod omnes tenentur abstinere ab iniquitatibus, & illicitis seculi voluptatibus, quod est perfectum ieiunium. *can. ieiunium. de consecr. 5. distinct.* Hic verò est abstinentia à quibusdam cibis, & abstinentia vsque ad horam nonã; quod videtur indicare D. Hieronymus in *can. sunt tibi, ead. de consecr. dist. 5. Sunt tibi,* inquit, *ieiunia pura, continua, moderataq. id est quotidie esurire, & quotidie prandere, & a prandio vsque ad sequentem diem nihil comedere.* De ieiunijs, & eorũ obseruatione multa scripsit Didacus Couarr. *lib. 4. variar. resolut. cap. 20.* De vigilijs, præsertim nocturnis, plura collegit Ioann. Stephanus Duran. *lib. 3. cap. 4. cum seq. de ritibus Ecclesiæ Catholicæ.*

De purgatione post partum. Tit. 47.

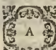
QVONIAM in veteri lege interdictum mulieribus erat, propter venerationem quandam, quam Ecclesijs perpetuo adhibebant, ne post partum Ecclesias intrarent, nisi quibusdam lapsis diebus, de quibus in *can. 1. & 2. distinct. 5.* ideo hic titulus superioribus copulatur: in quo decisum est, posse mulieres, simul atque sunt enixæ, Ecclesiam introire, & Deo pro suscepta prole gratias agere. Translato enim sacerdotiò, necesse fuit, vt & legis translatio fieret. *cap. 3 supra de constit.* quia vmbra legis euanuit, & veritas Euangelij illuxit. illa per Mosem data est, & veritas per Iesum Christum est facta.

De Ecclesijs ædificandis, vel reparandis. Tit. 48.

PERTINET præsens titulus ad titul. 40. sed propius accedendo, nunc agitur de ædificandis, vel reparandis Ecclesijs ea ratione; quoniam superioribus titulis de sacramentis, & reliquijs sanctorum, & de purificatione dixit. quæ omnia non in aulis, aut triclinijs, alijsve priuatis ædibus fieri, custodiriuè debent. *Clement. vnic. de Baptis.* sed in Ecclesijs Deo dicatis, in quas conueniunt Christiani, mysteriorũ, seu, vt loquitur *l. 5. C. de sacrosan. Eccl.* cælestium secretorum gratia. Habentes itaque beneficium in Ecclesia, quæ restauratione indiget, tenentur in expensas subuenire. *cap. 1.* ac ipsi Ecclesiarum rectores, de fructibus earum, si eis supersunt, ad reparationem, & instaurationem cogi possunt. *cap. 4.* Et Episcopus, non obstante iuramento de rebus Ecclesiæ non alienandis, populo indigẽti nouas basilicas ædificare. *c. vlt. hoc tit. c. vt super. sup. de reb. Eccl. non alie. & c. vlt. 10. q. vlt.* Et propter nimiam Ecclesiæ distantiã, noua Ecclesia in ipsius parochia erigi, ac certa portio de antiqua ei assignari. *cap. 3.* Leprosis quoque, quod cum alijs cohabitari nequeant, sine parochiæ præiudicio, propriam Ecclesiam, propriumq. presbyterũ habere permittit, *cap. 2.* Voluit etiam Vrbanus iij. secularem Ecclesiam absque aliquo Ecclesiarum detrimento ad statũ regularem posse reparari. *cap. 5. hoc tit.* Cæterũ sciendum est, proprium semper fuisse Christianorum, atque præcipuum, templa extruere, & exornare: quod vbique per orbem ædificatæ aperte testantur Ecclesiæ, vt late dixi in *cap. 1. nu. 11. cum seqq. lib. 3. de sacrorum Immunitatib.* Addo, quod, etsi Sanctorum nomina templis tribui, & nominibus Sanctorum Basilicæ ornari solent, non ex eo fit tamen, quin honor soli Deo debeatur. Aug. *lib. 1. cap. 11. contra Maximum.* Sed quoniam honoramus, testimonio Hieron. in *epist. aduersus Vigilantiũ ad Riparium,* reliquias Sanctorum, vt eum, cuius sunt martyres, adoremus. Aug *de Eccles. dogm. c. 73. Sanctorum corpora, & præcipuè beatorum martyrum reliquias, tanquã Christi membra sincerissime honoranda; & Basilicas eorum nominibus appellatas, velut loca sancta, diuino cultui mancipata, affectu pijssimo, & deuotione adeundas credimus.*

De immunitate Ecclesiarum, Cœmeterij, & rerum ad eas pertinentium. Tit. 49.

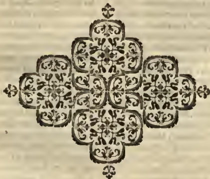
AEDIFICATIS ergo Ecclesijs, & consecratis (quanquam etiam non consecratæ, quæ proprie basilicæ dicuntur, si in eis diuina ministeria celebrantur, gaudent immunitate. *cap. 9. hoc tit.*) priuilegia impartiuntur, item cœmeterijs. Cœmeterium est locus Ecclesiæ coniunctus, in quo Christiani sepeliuntur: quod idem est, quod dormitorium mortuorum; quia ibi mortui dormire dicuntur.

Nam Lazarum Chriſtus dixit dormire, cum tamen obijſſet. *Ioan.* 11. Eos qui mortem obierūt, Apoſtolus, non mortuos, ſed dormientes appellat *ad Theſſ.* 4. vbi B. Hieronymus ait: eos dormientes appellari, quia certum eſt, reſurrecturos, ſeu, vt ſcribit S. Auguſtinus *epiſt.* 122. & alibi, propter futuram reſurrectionem, velut euigilationem. A quo non diſſentit idem ipſe Hieronymus *in epiſt. ad Theodorum. lib.* 3. *In Chriſtianis,* inquit, *non eſt mors, ſed dormitio, & ſomnus appellatur.* Cui conſentit etiā Chryſoſt. *homil.* 21. *ad popul.* dicens: *Mors non eſt mors, ſed ſomnus & dormitio temporaria.* Cœmeterium per circuitum maioris Eccleſiæ eſſe debet quadraginta paſſuum; minoris vero triginta. *can. ſicut.* 16. *q.* 4. Cùm igitur Eccleſia ſit domus orationis, & non ſpelunca latronum, *Ioannis* 2. aut ſanguinis forum: ſeculares iudices nec in ea, nec in cœmeterijs ſanguinis cauſas poſſunt agitare. *cap.* 5. Sed conuenientes ibidem, nomen illud, quod eſt ſuper omne nomen, à quo aliud ſub cælo non eſt datum hominibus, in quo ſaluos fieri credentes oporteat, videlicet Ieſu Chriſti, qui ſaluum fecit populum à peccatis eorum, laudant, colunt, venerantur. quo circa in ea ceſſare debent vniuerſitatum, ſocietatumq. concilia, conciones, publica (vt dicunt) parlamenta, vana, & profana colloquia, confabulationes, negotiationes, ſiue nundinarum, ac fori cuiuſque tumultus, atque omnes ſecularium iudiciorum ſtrepitus. *cap.* 6. *& cap.* 2. *in ſexto.* Epiſcopi quoque à Conc. Tridentino *ſeſſ.* 22. decreto de obſeruandis in celebratione Miſſæ, iubentur vana, & profana colloquia, deambulationes & ſtrepitus ab Eccleſijs arcere: *vt domus Dei,* ait Synodus, *vere domus orationis* videatur. eademq. ratione theatrales ludi, & moduli, necnō laruarum ludicra, ac ſpectacula in Eccleſijs prohibentur. *cap. cùm decorem. de vit. & honeſt. cler.* vbi gloſſa *can. cantantes. diſt.* 92. *can. nullus de conſecr. diſt.* 5. Concil. Afric. tempore Bonifacij Papæ *cap.* 27. Concil. Baſileen. *de ſpectacul. in Eccleſia non faciendis.* Et S. Chryſoſt. *Homil.* 24. *in Act. Apoſt. Numquid,* ait, *theatrica ſunt, quæ in Eccleſia geruntur?* Fruitur quoque Eccleſiæ immunitate reus criminis ad eam confugiens. *can. eos.* 87. *diſt.* & *cap.* 7. *hoc tit.* vt ab ea ad mortem, aliamve pœnam corpoream trahi nequeat, quodcumque patrauerit crimen; niſi vel publicus latro ſit, vel nocturnus agrorum depopulator, quivè itinera frequentata, & vias publicas obſideat, inſidiasve in viatores paret. *d. cap.* 6. vel ſeruus, niſi præſtito prius de eius impunitate à domino iuramento. Is vero, qui ſpe immunitatis in Eccleſijs, ſiue cœmeterijs delinquit, ſpe legis fruſtratur: nullo enim Eccleſiæ commodo vtitur, qui eam violat. *cap. vlt.* Adduntur tandem priuilegia perſonarum, & rerum Eccleſiaſticarum, vt immunes ſint ab omnibus publicis muneribus, à collectis, angarijs, & perangarijs. Quòd ſi laicorum neceſſitas poſtularet, & eorum facultates non ſuppeterēt, à clericis ſubſidia poſſunt petere, ex Innocentiana conſtitutione *cap.* 7. *hoc tit.* Et hæc anſam quodammodo laicis Principibus obtulit, clericos, Eccleſiasq. expilandi. quibus vt obuiaret Bonifacius viij. *in cap. eod. in ſexto.* edixit, vt quicumque Eccleſiaſticus, cuiuſuis nominis, vel generis tributum laicis ſolueret, aut promitteret abſque ſedis Apoſtolicæ auctoritate, ſententiam excommunicationis incurreret. Quam Bonifacij conſtitutionem cùm Benedictus xj. declaraſſet ad eos non extendi, qui ſponte ſoluiſſent, vel qui à ſponte ſoluentibus accepiſſent. *cap. vnic. extrauag.* Clemens Quintus ſanxit Bonifacij conſtitutionem, cum ſuis declarationibus, & quicquid earum cauſa ſequutum eſſet, reuocari oportere, & pro nullis, & infectis haberi, vtque omnino Lateranenſe, & generale Concilium ſeruaretur in ijs; quæ de hac materia decreuerunt. *Clement. vnic. eod. tit.* Inſuper Tridentina ſynodus. *c.* 20. *ſeſſ.* 25. ſacros Canones, & Concilia generalia omnia, item alias Apoſtolicas ſanctiones in fauorem perſonarum Eccleſiaſticarum, libertatisq. Eccleſiæ, & aduerſus eius violatores editas confirmauit. Poſſunt item Eccleſiaſticæ perſonæ omnem ſuam iuriſdictionem, atque auctoritatem libere exercere, bonis acquiſitis, & acquirendis frui, eaq. diſtrahere, atque retinere. *cap.* 1. *in* 6. *eod.* Et ad forum ſeculare nequeūt trahi. *cap.* 1. *&* 2. *ſupra de foro compet.* Immo excommunicatur ij, qui impediunt ſuper cauſis, quæ ad forum Eccleſiaſticum de iure, ſiue de conſuetudine pertinent, litteras à ſede Apoſtolica impetrari. Item temporales domini prohibentes ſubditis, ne cum perſonis Eccleſiaſticis contrahant, vel communia obſequia exhibeant. *cap.* 4. *&* 5. *eod. in ſexto.* Et rerum ad eas pertinentium. In domibus enim ipſarum Eccleſiarum ſecularis Iudex ius dicere, iudicare, vel hoſpitium quærete, poteſt nuſquam. *cap.* 1. *hoc tit.* & *cap.* 1. *in* 6. Neque ruſticus Eccleſiæ rura deſerere, & priuatorum poſſeſſionibus culturam adhibere. *cap.* 2. Quare Immunitatem dicere poſſumus eſſe priuilegium, ſeu remiſſionem à iure ad non ſubcunda munera: Et Immunem, qui nullum vectigal pendet, quique muneribus vacat. *l.* 3. *ff. de iur. immunit.* Vnde Feſtus; *Immunis eſt qui nullo fungitur officio.* Sed de ijs omnibus immunitatum priuilegijs diffuſe actum eſt *lib. noſtro.* 3. *cap.* 15. *cum duobus ſeqq. per totum. de ſacror. Immunit.*

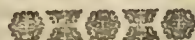
Ne

Ne Clerici, vel Monachi secularibus negocijs se immisceant. *Tit.* 50.

MERITO hic titulus vltimum locũ occupat, tanquam clauis totius huius libri, cùm ad vitam, honestatemq. clericorum pertineat; ne se immisceant negotijs secularibus. Namque *in clericorum ministerio constituti*, vti Cyprianus *ad clerum Turnensem epist. 6. lib. 1.* scribit, *non nisi altari, & sacrificijs deseruire, & precibus, atque orationibus vacare debent*. Scriptum est enim; *Nemo militans Deo, implicat se negotijs secularibus, vt possit placere ei, cui se probauit*. quod vt facilius, ac melius posset peragere, plura ei conceſſa sunt priuilegia. Multa verò sunt, quibus se clericus implicare prohibetur; veluti munera iniusta, contentiones, lites, rixæ, aleas amare, conductores secularium rerum, aut procuratores esse; ornamentum inconueniens quærere; in delitijs viuere; gulæ, & ebrietati indulgere; pondera iniusta, seu mensuras habere; negotium omne iniustũ exercere; canes, aut aues ad venandũ sequi, tabellionatus officiũ exercere, vel sanguinis iudiciũ agitare, aut sententiam dictare. Habenti tamen iurisdictionem temporalẽ licet delegare, vt iustitia exerceatur; si opus est, etiam inferatur pœna sanguinis. *c. vlt. eod. in 6.* His adnumerantur legum, physicæq. studia, in quæ nec monachi, nec seculares clerici ex Honorij constitutione debent incumbere. *cap. vlt.* His etenim opprobrium est, inquit Iustinianus, si peritos se velint ostendere forensium disceptationum *l. repetita. C. de Episc. & cler.* quod habere locum in ijs, qui parochiales Ecclesias obtinent, quique capellas sub se non habent, noluit Bonifacius viij. *cap. 1. in sex. eod.* Legibus tamen studendi solet impartiri facultas, & maxime secularibus clericis; cum eis expediat & propter regimen temporaliũ, quod Ecclesia habet, scire leges: argumento *can. si in adiutorium. 10. distin.* tum quòd plerumq. eueniant casus, de quibus numquam Rom. Pontificibus contingit statuere, & in iure ciuili expressi sunt. *cap. 1. infra. de noui oper. nuncia.* Quæ ratio fortaſsis mouit magnum illũ iuris doctorem, ac maximum Rom. Ecclesiæ Principem Innocent. iv. vnà cum tota Lugdunensi Synodo, vt non modo iuris ciuilis studium permitteret beneficiarijs, sed vacationes quoque, & immunitates studiosis largiretur. *cap. 2. de priuileg. lib. 6.*

DECRETALIVM EPISTOLARVM GREGORII IX. LIB. IV.

De ſponſalibus, & matrimonijs. *Tit.* 1.

XACTIS diligenter ijs, quæ ad Baptiſmum, Euchariſtiam, aliaq. ſacramenta, vno excepio de Pœnitentia, quo de agitur *lib.vlt.tit.*28.operæpretium fuit, vt & de matrimonio titulus, eiusque omnis tractatus ſubijceretur. qui quòd longiorem ſermonem poſtularet, quodammodo ſeparatus eſt ab alijs, & reſeruatus in hunc locum; in quo ipſius matrimonij habetur ratio, tam coniunctionis naturalis, quàm ſacramenti. Nāque matrimonium duplicem habere rationē nemo inficiari poteſt: quòd vel vt naturalis coniūctio, (coniugium enim non ab hominibus inuentum, ſed à natura) vel vt ſacramentum, cuiusuis naturalium rerum conditionem longe ſuperat, à nobis eſt conſiderandum. Vt autem de ijs, quæ ad nuptiarum explicatum attinent, pertractet abunde ſummus Pontifex, rem à principio, ducit, quod à ſponſalibus manat; cùm ipſa matrimonium ſoleant præcedere. Siquidem nuptiarū ſpem, quæ ex quodam contrahentium conſenſu æſtimatur, ſponſalia appellamus. Idcirco tum à Florentino Iuriſconſulto in *l.* 1.*ff.eod.* tum à Nicolao Papa in *cap.noſtrates.* 30. *q.* 5. ſponſalia definita ſunt, quòd ſint mentio, & repromiſſio futurarum nuptiarum. Perite nimirum vterque repromiſſionis dictione vſus eſt, quòd ex propria ſignificatione pro reciproca promiſſione accipiatur, quæ vere in ſponſalibus fit: quia hinc inde reciproca eſt promiſſio. Dicta verò ſunt ſponſalia à ſpondendo, quòd olim per ſponſionem contraherentur, cùm veteribus motis eſſet, futuras ſibi vxores ſpondere, & ſtipulari. *l.*2. *ff. eod.* Veteribus autē interpretor Latinis. etenim in Latio primum moris, ac iuris fuit, vt is, qui vxorem ducturus erat, ab eo, vnde ducenda erat, ſtipularetur eam in matrimonium ductum iri. qui daturus erat, itidem ſpondebat. is contractus ſtipulationum ſponſionumque, dicebatur ſponſalia. Gellius *lib.* 4. *cap.*4. atque is dies ſponſalis appellabatur. Varro *lib. de lingua latina.*5. Qui mos licet ad nos non peruenerit omnino, eius tamen nomen retinuimus. Sponſaliorum duæ ſunt ſpecies; nam vel in præſens tēpus contrahuntur, vel in futurum. ſi in hoc, permiſſum eſt recedere; non æque in illo. Sed magis propria, & frequentior tam apud Iuriſconſultos, quàm Pontifices, eſt vltima ſponſaliorum, atque ſponſarum ſignificatio. nam proprie ſponſas intelligimus, quas de futuro paciſcimur. & ſponſalia quæ in præſens tempus contrahuntur, potius nuptiæ, quàm ſponſalia dicuntur; tametſi vere, ac proprie nuptiæ non dicantur, niſi animorum coniunctio præeat, & ſubſequatur corporum commixtio. *cap.debitum.ſupra.de big.non ord.* Et quanquam haud minima eſt differentia inter ſponſalia contrahere, & promittere ſe ſpōſalia contracturum, vt argumento eſt *l.ſi pœnam ff.de verbor.oblig.* nihilominus tanta eſt vis illius promiſſionis, quæ in matrimonij contractu fit, vt nefas ſit ab illa recedere; immo conſtat contrahere prorſus debere eum, qui promiſit aliquam in vxorem habere, vt in *cap.*2.*cap.*10.& *cap.*22. *hoc tit.* facit & *cap.*11.*primæ collect. huius tit.* ex quo *cap.* 2. eſt deſumptum. & D. Thom. in 4.*diſt.* 27.*q.*2. ſcribit mortaliter peccare ſponſum, qui non vult conſenſum coniugalem præſtare, etiāſi nullum interpoſitum ſit iuramentum, cùm Deus inter hoc, & ſimplicem promiſſionem, vt aliàs dictum eſt ex *cap.iuramenti.*22.*q.*5. nullam velit eſſe diſtantiam. Sed hæſitatio eſt, an iſte cogi poſſit ad contrahendum. *d.cap.*2.& *cap.*17. dicūt cogendum non eſſe; contra *d.cap.* 10. immo per

cenſu-

censuram Ecclesiasticam compellẽdum, vt contrahat. Ego omisso catalogo Doctorum, ac aliorum interpretum varijs opinionibus, dicam *c.2. & cap.17.* debere intelligi de ijs, qui sibi inuicem matrimonij fœdus inire promiserunt, sibiq; inuicem obligationem remiserunt. tunc commouendi sunt, vt fidem præstitam, præstitumque iuramentum obseruent. quòd si monitis acquiescere noluerint, cogi non debent, cum coactiones soleant plerunque difficiles exitus habere. *c.10.* intelligitur si alter eorum vult valere contractum, petitque ab Ecclesia, vt quod sibi promissum est, opere adimpleatur; alter non æque. & tunc iste per censuram Ecclesiasticam compellitur. de his alibi latius. Quid verò iuris erit de eo, qui aliquam verbis in præsens tempus conceptis, atq; iureiurando in vxorem habere promisit, tum mauult religionem ingredi? an compelletur? Propter vim iuramenti tutius est, vt contrahat, & non cognita muliere ingrediatur. *cap.16.* An valeat pœnæ stipulatio adiecta, si non sequantur nuptiæ? Valere haud puto. inciuile enim est, vinculo pœnæ matrimonia obstringi, cùm in contrahendis nuptis libera potestas esse debeat. *d.cap.17. & cap.29.* Arras tamen datas, nisi legitima insint impedimenta, eum, per quem stetit, quo minus contraheretur, repetere non posse credo. ex *l.vlt. C.eod. l.Titia. ff. de verb. oblig.* arra est res fauorabilis, pœna odiosa; quod esse minus debet in matrimonijs. An sponsalia, quæ de futuro dicimus, iuramento confirmata, per secunda de præsenti dissolui possunt? Posse statuit Innocentius iij. *cap.22.* Sed contrarium est receptum in sponsalibus de præsenti, quæ per subsequens matrimonium etiam carnali copula consummatum non dissoluuntur. *cap.5. inf. de sponf. duor.* Altera huius titul. pars est de Matrimonijs, quæ sequuntur sponsalia, Matrimonium est *viri, & fœminæ legitima coniunctio, indiuiduam vitæ consuetudinem retinens. cap.1. 27. quæst.2. cap.1. 29. quæst.1.* Addidi egomet, *legitima*; etenim non seruato Ecclesiastico ritu, ac more, non matrimonia, sed contubernia, fornicationes, stupra, vel adulteria nuncupanda sanxit Alexander tertius. *cap. sane sacerdotes. supra de cleric. coniug.* & Eustachius in *cap.1.30 quæst.5.* Etenim maris, & fœminæ coniunctio sine matrimonio, etiam iure naturali nõ est licita, vel in simplici fornicatione. D. Thomas. *2.2. quæst.154. art.4.* & in *4. sent. dist.33. quæst.1. art.3.* Lactantius Firmianus *lib.6.c.23.* quinimmo Aristoteles *lib. Politicorum 7. cap.16.* concubitum omne alterius quàm coniugis, penitus interdicendum censet: eumque qui contra fecerit, grauiter puniendum. *Coniunctio*: quoniam etsi multa perfecto matrimonio inesse debeant, consensus scilicet interior, pactio externa verbis expressa, obligatio, & vinculum, quod ex ea efficitur pactione, & coniugum copulatio, qua matrimonium consummatur; nihil eorum tamen matrimonij vim, & rationem proprie habet, nisi obligatio insit illa, & nexus. qui coniunctionis vocabulo significatus est. Et hæc coniunctio, quam matrimonium appellamus, multiplex haber nomen, Connubij. *cap. connubia. 32. quæst.2.* Coniugij. *c. aliquando. 32. quæst.2.* Nuptiarum, & Matrimonij. *l. si ita pater. ff. de ritu nupt. c. nuptiarum. 27. quæst.2.* *Indiuiduam vitæ consuetudinem retinens*: indissolubili vinculo naturam declarat, quo vir, & vxor colligatur: iuxta illud Matthæi 19. *Quos Deus coniunxit, homo non separet.* Sed an verba sint de substantia matrimonij? Non esse constat, quia per verba non contrahitur. *cap.25. & 26.* Verum quia matrimonium nun est simplex, vel nuda donatio, sed mutua pactio: hinc fit vt consensus alterius tantum ad coniungendas nuptias satis esse non possit, sed duorum inter se mutuum esse oportet. ad declarandum verò mutuum animi consensum, verbis opus est. *cap.25.* Verba, quibus animi consensus exprimitur, præsentis temporis significationem habere oportet. nam quæ futurum tempus respiciunt, non coniungunt, sed spondent. At cur sancitum est, vt muti, itemq; surdi possint contrahere; non æque furiosi, & impuberes? *cap.23. 24. & 25.* Quoniam matrimonium æstimatur ex solo consensu. *cap. sufficiat. 27. q.2. l. nuptias. ff. de regul. iur.* qui furiosis, atque impuberibus inesse non potest; secus mutis, & surdis: qui licet loqui, aut audire non possint, verborum loco ijs sunt tum mutus, tum signa, quæ ipsum consensum aperte iudicant. Colligitur etiam ex *cap.19.* mulierem, quæ vltra septennium absentem habet maritum, de cuius morte, vel vita intelligere valuit nusquam, ad secunda vota non posse transire, nisi certum de viri interitu nuntium acceperit. *Quemadmodum enim matrimonium non facit coitus*, (vt docte ratiocinatur Io. Chrysostomus. *in Homil.26. in Matthæum*,) *sed voluntas: ita non soluit illud separatio corporis, sed voluntatis. Ideo qui dimittit coniugem suam, & aliam non accipit, adhuc est maritus: nam etsi corpore separatus est, tamen adhuc voluntate coniunctus est. cap.2.27. quæst.2.* Cætera, quæ hoc titulo habentur, sparsim in hoc libro explicabuntur.

De desponsatione impuberum.
Tit. 2.

AFFINITATEM hic titulus quantam cum superiore habeat, nemo est, qui nesciat; cum illo de sponsalibus in genere agatur, in hoc de impuberum. Impubes est, qui ex habitu corporis pubertatem non ostendit, quique generare nondum potest, vt Isydorus *lib. Ethymol.* 11. *c.* 2. ex quo caput iij. huius tituli est haustum. quæ definitio Prisci diffinitioni satis videtur conuenire; qui apud Vlpianum in *frag. tit.* 11. eum Puberem esse dicit, in quem vtrunq; concurrit, & habitus corporis, & numerus annorum. licet aliter Cassiani, atque aliter Proculeij. Masculus igitur minor 14. annis impubes est; fœmina minor 12. post hanc ætatem ipsa ætas necessitate pubescit. tunc enim moueri incipit vis generationis in masculis, & purgatio fœminarum. Fœminæ tamen propter votorum festinationem, & à tutela maturius biennio liberantur, & ad nuptias sunt idoneæ: Macrobius *lib.* 1. *in som. Scip. cap.* 6. Minori verò 14. & 12. annis iure ciuili nuptiæ erant interdictæ. *l. minorem. ff. de rit. nupt.* Ius tamen Pontificium coniungi permisit, pacis, & publicæ quietis causa. *cap.* 2. quod plerunque fit inter Principes hoc tempore. *Namq; maximi*, vti vir doctrina præstans Duarenus ait, *cuiusque belli, sicut comœdiæ, exitum esse aliquod matrimonium quotidie videmus, & experimur.* Et ille contractus, qui inter impuberes fit, siue inter puberem, & impuberem, non matrimonium dicitur, sed sponsalia, licet verba de præsenti enunciata sint. *cap. vlt. huius titul.* Sponsalia iam ab exordio ætatis effici possunt, modo contrahentes, quod faciunt, intelligant, idest nisi sint minores septem annis. *l. in sponsalibus. ff. de sponsal.* & *cap.* 4. 5. 12. 13 *hoc tit.* Nec malitia vlla, vt male doctissimi viri existimauerunt, in sponsalibus potest supplere ætatem. secus in matrimonijs. *c.* 9. quia breuis admodum est ætas, vt nequeat supplere malitia ætatis defectum. Ita & Harmenopolus intellexisse videtur *lib.* 4. *tit.* 1. *Quid quod*, inquit, *fit, intelligit, sponsalia contrahere potest, idest si septem annis minor non sit.* Extat quoq; apud eundem Harmenopolum Cæsaris Leonis constitutio, seu, vt vocat, Nouella; cuius verba hæc sunt: *Nos quoq; sancimus, nec sponsalia quoquomodo infra septem annos contrahi.* Tunc pater pro filio potest sponsalia contrahere. *cap.* 1. non æque pro pubere, nisi ei insit consensus: qui deinde nequit dissolui. *d. cap.* 9. Contra, impubes maior factus: sed non ante pubertatem. *cap.* 8. Et illum, qui primò pubes fit, alterum oportet expectare. *cap.* 7. nisi maior inuita cum minore contraxerit; tunc illum expectare minime tenetur. Neque impubes desponsata, & facta pubes auditur, si alteri nubendi licentiam petit, & vir se eam cognouisse iuret. *cap.* 6. Neque nisus ad copulam non sequutam facit matrimonium. *cap.* 10. *hoc tit.* & *cap. vlt. sup. tit. prox.* Sponsalia autem infra septem annos inita, nullum pariunt publicæ honestatis impedimentum. *cap.* 4. *hoc tit.* idem in *cap.* 5. Et quamquam diuersum ius ab Eugenio in *cap.* 5. *sup. tit. preced.* videatur constitutum, vt oriatur publicæ honestatis iustitia: debet tamen intelligi, si illæ duæ, de quibus idem Eugenius loquitur, concurrant causæ, cohabitatio scilicet, & carnis attrectatio. alioquin nullum est impedimentum, nisi facti sint maiores septem annis. *cap.* 12. *hoc tit.* Quod autem pertinet ad publicæ honestatis iustitiæ impedimentum, noluit sancta Tridentina synodus, etsi sponsalia valida fuerint, vt primum gradum excedant. *c.* 3. 24. *sess.* Est & illud in hoc titulo obseruandum, male Isydorum in *cap.* 3. dixisse; *Et puerperæ sunt, quæ in annis puerilibus pariunt.* cùm hæc significatio, siue ethymon longe à grauitate, ac lepore Latini sermonis distet. nam apud Iurisconsultos, & alios Latinos auctores Puerperæ quæcunque fœminæ appellantur, quæ ex partu sunt recentes, vti apud Paulum in *l. illa verba optimus. ff. de verb. sign.* Priscianum *lib.* 6. Gellium *lib.* 12. *c.* 1. Tacitum, *lib.* 15. Seneca *lib.* 3. *de Beneficijs. c.* 35.

Sed æger filius, sed vxor puerpera tenet.

Terentius in Andria:

Multo rectius est,
Quàm illam puerperam nunc duci huc per viam ægrotam.

Plautus in Amph.

Postquam parturire hodie vxor occœpit tua,
Vbi vtero exorti dolores; vt solent puerperæ,
Inuocat Deos immortales, vt sibi auxilium ferant,
Manibus puris, capite operto.

De clandestina desponsatione.
Tit. 3.

PERSEQVITVR quem cœpit auctor tractatum. Et quia interdum, ac sæpe, clam matrimonium contrahebatur: quid de eo iuris sit, docet; nam si qua mulier clam esset desponsata, & vir seu mulier huiusmodi desponsationem inficiatur: viro semper incumbit onus probandi. *cap.* 1. quod inductum puto ex sententia D. Ambrosij, quam refert Gratianus in *cap. quod proposuisti. §. hic si quis.* 32. *quæst.* 7. vt vir non sexu, sed animi virtute appelletur: mulier non sexu corporis nominetur,

sed

ſed mentis mollitie. Attamen videtur expreſſe contra iuris regulam, vt ei, qui dicit, non qui negat, incumbat onus probandi. *l. eum, qui dicit. ff. de prob.* quod, vt ait Ber. in foro ſeruatur, ſcilicet vt viro matrimonium negante, mulieri incũbat probatio; quaſi idem ſit mulieris, & viri iudicium. *cap. Apoſtolus.* 32. *q.* 7. Sic non probato matrimonio, Eccleſia ſimul cohabitare non impellit. *cap.* 2. Quid ſi alter contrahentium vtatur verbis dubijs, animo decipiendi mulierem? Nõ tenet matrimonium in foro pœnitentiali, nec adeo ſi eam poſtea cognouerit. Secus in iudiciali foro. *cap.* 26. *ſup. de ſponſalib. & matrim.* Quòd ſi perſonæ contrahentium clandeſtina matrimonia voluerint publicare, ab Eccleſia comprobãda, & accipienda ſunt, ac ſi in Eccleſiæ conſpectu eſſent contracta. *d. cap.* 2. Attamen ab Innocentio iij. in Lateranenſi Concilio, ex quo c. 3. huius tituli eſt exhauſtum, ſancitum eſt, vt cùm matrimonia fuerint contrahenda, in Eccleſijs per presbyteros publice deberent proponi, competenti termino præfinito; alioqui ſubolem ex ipſis clandeſtinis coniugijs ortam, in gradu, inquam, prohibito, eſſe illegitimã, etiamſi parentes inter eos eſſe affinitatem ignorauerint. Et ſacerdotes tam ſeculares, quàm regulares, ſi tales coniunctiones prohibere contempſerint, vel eis adfuerint, per triennium ab officio ſuſpendi. Et contrahentes etiam in gradu conceſſo, condigna pœnitentia plecti, tanquã Eccleſiæ mandatum contemnentes. *cap.* 1. *infr. de matr. contr. cont. interd. Eccleſ.* Quam conſtitutionem, cùm in deſuetudinem abiret ob hominum inobed. etiam, confirmauit Tridentina ſynodus, eamque mirabiliter auxit *c.* 1. 24. *ſeſſ.* quoniam, etſi nulli dubium eſt clandeſtina matrimonia libero contrahentium conſenſu facta, rata, firma, ac vera eſſe matrimonia, irrita tamen, ac nulla, ſi prætermiſſæ fuerint ſolemnitates illæ, de quibus in *d. cap.* 1. prorſus eſſe decreuit, hoc eſt, ſi aliter, quàm præſente parocho, vel de ipſius parochi, ſeu ordinarij licentia, duobuſque, aut tribus teſtibus fuerit matrimonium contractum. *d. cap.* 1. *S. qui aliter.* Quare ſciendum eſt, in toto Tridentini Concilij volumine nihil fere noui, præter hoc, eſſe ab illis ſanctiſſimis Patribus conſtitutum. Neque iniuria, cùm ex illis clandeſtinis nuptijs innumera orirentur crimina, quibus vt occurreret, neceſſe fuit, vt id lege decerneretur.

De ſponſa duorum, & ſponſo duarum. Tit. 4

HIC titulus in libris noſtris inſcribitur tantum de ſponſa duorum; in veteri Tarraconenſi libro, & de ſponſo duarum; & recte mea ſententia, cum in *cap.* 1. *& c. vlt.* de ſponſo duarum, ſermo habeatur, quibus cauetur virum, qui duas verbis in præſens tempus prolatis deſponſauit, primæ (etſi prius ſecundã cognouerit) debere adhærere. Habetur de ſponſa duorum in *cap.* 1. quod præcepit dimittendam eſſe illam ab eo, qui cùm alteri iam fuiſſet deſponſata, auſus eſt eam in vxorem recipere; tum quadraginta dies in pane & aqua (quod quarentenam appellant) cum ſeptimo, ſequentibus annis eum pœnitere. quo in loco carentenam legendum eſt, quaſi quadrageſimam, non Carenam, vt in vulgatis Codicibus: quod eleganter in margine Contius adnotauit. quam lectionem & agnoſcit, & approbat Antonius Auguſtinus in Notis. quamuis aliàs Caninam dici exiſtimaret, ea ratione, quòd pane, & aqua veſcerentur, vt canes, non alijs lautis cibis, vt cæteri homines. Illud poſtea maluit, quod aptius ſit tam pœnitentijs, quam indulgentijs. Nec aliter dici poteſt, cùm quadrageſima, quadraginta diebus conſtet; tum vulgo apud nos quarentena frequenter dicatur, quoties pœna intra illud temporis ſpatium alicui conſtituitur: ſic quoque legendum eſt in *cap. accuſaſti. infr. de accuſat.* Additur in *cap.* 4. huius tituli, lite pendente non poſſe eum, qui in cauſa matrimoniali appellauit, aliud matrimonium contrahere; quod ſi contraxerit, fieri ſeparationem. quod ita intelligo, ſi primum tenet coniugium; alioquin peracta pœnitentia de crimine commiſſo, haud fieri ſeparationem. *cap. cùm in Apoſtolica ſup. de ſponſalib.* Nomen autem ſponſi, & ſponſæ quandoque accipitur pro viro, & vxore, ſicut vir & vxor pro ſponſo, & ſponſa. Hinc videmus apud Matthæum *cap.* 1. dum Angelus Ioſephum alloqueretur, dixiſſe, *Noli timere accipere Mariam coniugem tuam;* & *eod. cap. Ioſeph virum Mariæ.* Quapropter B. Hieronymus ibi; *Cùm Virum,* inquit, *audieris, ſuſpicio tibi non ſubeat nuptiarum, ſed recordare conſuetudinis ſcripturarum, quòd ſponſi viri, & ſponſæ vocentur vxores. cap. genuit.* 27. *q.* 2. Pauci tamen, aut admodum nulli loci ſunt, ipſo Matthæi excepto, in quibus ſponſa vocetur vxor. Illud non ſine myſterio, ſed maximis de cauſis factum fuit; de quibus Origenes, Ignatius, Ioan. Chryſoſtomus, itemq. Hieronymus. ſed de ijs aliàs pluribus. Inſtituti enim noſtri in hoc exordio eſt capita rerum attingere,

tingere, non ea singillatim tractare, quæ propriam disputationem requirunt.

De conditionibus appositis in desponsatione, vel in alijs contractibus. Tit. 5.

OMNIS impossibilis conditio, quæ & turpis est, cùm non dicamur posse, quod honeste non possumus, vt eleganter Papinianus in l. filius. ff. de condit. instit. contractum vitiat. l. impossibilis. ff. de verbor. oblig. l. impossibilium. ff. de regul. iur. cap. vlt. supra. de pact. Matrimonium tamen sub quacumque conditione contractum, quantumcumque turpi, nisi penitus sit contra matrimonij substantiam, suum sortitur effectum. Est autem conditio contra matrimonij substantiam, vtpote, si alter alteri dicat; Tecum contraho, si prolis generationem euites, vel donec inueniam aliam honore, ac fortunis digniorem, aut formosiorem, elegantioremve; aut si pro quæstu adulterandam te tradas, vt in cap. vlt. hoc tit. Sed contrahens sub honesta, & probata conditione, ante conditionis euentum non compellitur matrimonium consummare. cap. 5. nisi postea pure consenserit. c. 3. aut eam cognouerit; quia à conditione tunc videtur recessisse. cap. 6. & d. cap. 3. Additur; Vel in alijs contractibus: quia sumpta occasione, dicit de manumisso sub conditione, & de re Ecclesiæ donata, quæ postmodum à donatore nequit reuocari, nisi talis sit conditio, vt ea cessante, debeat reuocari. cap. 2. & cap. 4.

Qui clerici, vel vouentes, matrimonium contrahere possunt. Tit. 7.

ADDVNTVR hoc titulo aliæ causæ, quibus nuptiæ contrahere prohibemur, vt si clerici facti, sacrosq. ordines adepti fuimus. c. 1. cap. 2. etenim in minoribus ordinibus constituti, nisi voto, aut religionis habitu prohibeantur, vxorem ducere possunt. can. de his 28. distinct. Eos attamen adhortatur Leo, vt cum virgine contrahant, vt si deinceps ad alios gradus prouehi voluerint, possint. can. seriatim. 32. distinct. Soli igitur maiores clerici à coniugio coguntur abstinere, etiam si irregulares facti sint. d. cap. 4. quia characterem retinent. Vouentium quoque alij vxorem habere possunt, alij non item; quòd hi solemniter vouerunt, illi simpliciter. hoc voti genus impedit matrimonium ne perficiatur, sed non dirimit contractum: illud, contractum, & perfectum distrahit. cap. 3. & cap. 7. Facit autem votum solemne, cùm quis se religioni deuouet, & suscepto habitu professionem facit. d. cap. 3. simplex, cùm quis vouet castitatem. cap. 5. & cap. 6. vel quis extra religionem à non competenti habitum suscipit, & monasterium non ingreditur. cap. 4. sed de his latius disputatum est in tit. 34. lib. 3.

De eo, qui duxit in matrimonium, quam polluit per adulterium. Tit. 8.

PROPONITVR alia species prohibitarum nuptiarum, cauetúrq. ne is, qui viuente vxore aliam conscium duxit, vel eam, quæ in vxoris ipsius mortem est machinata, eas in vxores habere possit; sed contractis nuptijs fieri separationem. cap. 3. 4. 5. quod & iure ciuili olim fuit receptum. l. Claudius. ff. de his quib. vt indig. Cum ea verò, quæ ignorabat maritum esse, vel cum qua non est copula sequuta, aut viuente vxore sequuta est coniunctio, nulla tamen de contrahendo fides præcessit: tenet, valetq. matrimonium. cap. 1. 2. 6. 7. 8. Immo existimo eum, qui adulteram; (exceptis his) ad legitimum thori consortium inuitauerit, sibi valde pro remissione peccatorum proficere, quasi errorem ab errore reuocando. cap. inter opera. sup. de sponsalibus.

De coniugio leprosorum. Tit. 8.

LEPRA post sponsalia de futuro superueniente, quis impune ab eis potest recedere. cap. vlt. aliter verò, si contractæ nuptiæ de præsenti sint. cap. 1. Et quanquam leprosi a sanis debeant separari. cap. cum Apostolus. sup. de Eccl. ædif. tanta est huius sacramenti vis, vt, excepta fornicatione: cap. 2. huius tituli, cum vir, & vxor vna sint caro; Genes. separario fieri possit nusquam. Sed sibi inuicem reddere debitum tenentur, nisi ad perpetuam continentiam vouendam possint induci.

De coniugio seruorum. Tit. 9.

IN specie huius tituli de alio etiã agitur impedimento, quo stante dissoluitur matrimonium. Si ingenuus enim cum ancilla contrahat, quam nulli esse potestati subiectam existimabat, simulatq. ancillam esse sciuerit,

sciuerit, poterit, ea non amplius cognita, dote prius restituta, ad secundas nuptias libere conuolare. *cap. 2. & cap. 4.* & filium ex ea susceptum in sua potestate habere, etiam non obstante contraria consuetudine. *cap. 3.* Idem de ingenua, quæ seruo ignoranter nupsit, dicere possumus. error enim personæ, & conditionis connubij consensum minime admittit, vt docte Gratianus ratiocinatur in *cap. 1. §. error verò 29. q. 1.* Atqui seruus inuito domino matrimonij fœdera iniēs, nec liberatur à potestate. *cap. 1.* nec contractum dissoluitur. *cap. vlt. 29. q. 2.* Consentiente tamen domino, vel dissimulante, tantus est matrimonij, libertatisq. fauor, vt libertatem consequatur. *l. vnica. §. sed etsi quis.* & *auth. ad hoc. C. de Latin. lib. tollend.* & *§. si verò decretum. authen. de nupt.*

De natis ex libero ventre. *Tit.* 10.

EADEM prope est in specie huius tituli ratio, quæ est in *cap. 2. sup. tit. 1.* vt natus ex libero patre, libertatem nanciscatur; ideoque multo magis ex libero ventre. *cap. vlt. supr. de ser. non ordin.* Est autem hic titulus de muliere quadā nomine Muræna per epistolam manumissa, quæ cùm liberos peperisset, eos Romanæ Ecclesiæ actores in seruitutem redigere volebant; vti apud Iuonem legitur, cuius verba suis elegantissimis Notis Antonius Augustinus inseruit: forte quia eorū mater erat Ecclesiæ actoribus debitrix. quod plane ex vltimis verbis Gregorij Primi, non autem noni, vt in vulgatis codicibus, verum esse possumus haud male colligere. *Durum est*, inquit, *vt si alij pro mercede libertates tribuunt, ab Ecclesia, à qua tueri debent, reuocentur.*

De cognatione spirituali. *Tit.* 11.

INVTILES quoque nuptias facit cognatio spiritualis, quæ ex sacro Baptismatis fonte oritur. *l. si quis alumnam. C. de nupt.* quam inductam esse puto hac potissimū ratione, quia cùm infans baptizatur, & loqui adhuc, & credere nescit, alio profitente baptizatur. *can. paruuli. de consecrat. 4. distinct.* qui & fiduciarius dici potest, cùm apud Deum pro illo fideiussor existat, & hic varijs nominibus appellatur, vt fideiussor. Augustinus. *serm. 116. et 215.* Susceptor, Dionysius Areopag. *cap. de Baptis.* Tertull. *de corona milit. cap. 3.* Offerens, Iustinus *quæst. 56. ad Orthod.* Sponsor. Tertull. *de Baptis. cap. 18.* Item fidei doctor August. *in epist. 23. ad Bonifacium.* Dicitur etiam patrinus, & compater. Nec immerito *susceptor* dicitur, fidei doctor: quia vt idem D. Augustinus monet in *can. vos ante 104 de consecr. 4. distinct.* tanquam pater illum admonere debet, vt semper castitatem custodiat, iustitiam diligat, charitatem teneat: & ante omnia symbolum, & orationem Dominicam eum docere oportet. & cùm ad id teneatur quasi pater, videtur inita cognatio. Et quemadmodum inter eos non contrahitur matrimonium, quos adoptio, vt *tit. 1.* dicam, iniungit: ita potius à carnali oportet inter se contubernio cessare illos, quos per cæleste sacramentum regeneratio sancti Spiritus coniunxit. *c. ita. 30. q. 3.* Idque apertius vetitum est in Concilio Nicæno *can. 21. & can. 23.* apud Turrianum. & *ca. 69.* ex Trullanis, qui sub sextæ synodi nomine circumferuntur. vbi Balsamon & Maguntia *can. 56. can. peruenit. 35. q. 1.* Zonaras in *Nicephoro Phoca* scriptum reliquit, Patriarcham Cōstantinopolitanum Nicephorum omni tonsurato solo prohibuisse, quòd Theophanonem duxisset, cuius liberos e sacro baptismate susceperat. Hæc ergo cognatio nascitur inter patrem baptizati, & vxorem leuantis; & inter patrem baptizati, & ipsam leuantem, seu tenentem; necnon inter filios duorum compatrum, per quorum alterum deuentum est ad compaternitatem; inter baptizatam quoque, & filium baptizantis; inter quos hæc spiritualis cognatio matrimonium impedit, etiamq. contractum dirimit. Hodie tamen ex Oecumenico Tridentino Concilio hæc cognatio contrahitur dumtaxat inter virum, & fœminam suscipientem, ac baptizatum ipsum, & illius patrem, & matrem, necnon inter baptizatum, & baptizantem, batizatiq. patrem, ac matrem. *cap. 2. 24. sess.* Et quia hæc cognatio valde impedit nuptias, eadem Tridentina synodus decreuit, vt vnus tantum, siue vir, siue mulier, vel ad summum vnus, & vna, baptizatum de baptismo suscipiant. Quòd si alij vltra designatos baptizatum tetigerint, cognationem spiritualem nullo prorsus modo contrahant, constitutionibus in contrarium facientibus minime obstantibus. vt *cap. vlt. eod. in sexto.* Cognatio verò per cathechismum, qui baptismo tanquam exordiū est, impedit matrimonium, non autem dirimit. *cap. 5. & cap. 2. eod. in sexto.* Neque vir, & vxor si filium suum de sacro fonte susceperint, debent separari, siue ignoranter, siue scienter id fecerint. Nam si ex ignorantia, vt ait Alexander iij. *cap. 2.* id factum est, eos ignorātia excusat: si ex malitia, eis sua fraus non debet patrocinari, vel dolus; si dolo tamen, vt matrimonium dirimeretur, pœnitentia dignos esse semper existimaui ex *d. cap. 5. hoc tit.*

De cognatione legali. *Tit.* 12.

IMPEDIT quoque connubium cognatio legalis; quę ex adoptione contrahitur. nam. vt non obscure docet Modestinus in *l.1.ff. de adopt.* filiosfamilias non tantũ natura, verum etiam adoptiones faciunt. Si qua igitur per adoptionem mihi soror esse cœperit, quamdiu constat adoptio, inter me, & ipsam nuptiæ consistere nequeunt. Qua in re reprehendenda est opinio quorundam existimantiũ, hodie collateralem cognationem locum non habere, cùm adoptatus non transeat in potestatem extranei adoptantis, ex Iustiniani constitutione in *l.penul.C.de adop.* etenim inutilis, & nullius momenti esset hæc Nicolai constitutio: cùm nuptiæ sint etiam iure gentium prohibitæ inter eos, qui cùm in adoptionem dantur, in eorum transeunt potestatem, vt aui, vel proaui tam paterni, quàm materni. *l.vlt.in fin.ff. de condit. sine caus.* Neque (quod plus est) extraneus eam, quæ sibi per adoptionem filia, vel neptis esse cœperit, vxorem ducere potest; quamuis eam emancipauerit. *§.ergo Instit. de nupt.* Idem quoque Nicolaus Papa in *cap.ita diligere.* 30.*q.* 3. *Quandoquidem*, inquit, *nec inter eos, qui natura, & eos, qui adoptione filij sunt, venerandæ Romanæ leges matrimonia contrahi permittunt*. itaque collateralis cognatio adhuc locum habebit.

De eo, qui cognouit consanguineam vxoris suæ, vel sponsæ. *Tit.* 13.

HIc titulus est etiam de ijs, quæ nuptijs impedimento sunt. & est ac si inscriptus esset de nefarijs, & incestis nuptijs. cùm incestum committere intelligatur, vti Paulus in *l.sororis.ff.de rit.nupt.* qui ex ijs, quas legibus, aut moribus prohibemur, vxorem ducere, aliquam duxerit. Sed & Papinianus in *l.si adulterium.* 38. §. 1. *vers.nonnumquam. ff.ad leg.Iuliam de adul.* per illicitam matrimonij coniunctionem incestum admitti docuit. hinc & ab Imperatore Alexandro in *l.4.C.de nupt.* rescriptum est, crimen stupri committi, si liberi concubinas parentum suorum in vxores duxerint. nam si quis matrem, vt in specie *cap.2.huius tituli*, sponsæ suæ cognouit, propter affinitatem, quam in cognoscenda matre contraxit, sponsalia de futuro dissoluuntur; & viro maior, quàm pro adulterio, pœnitentia imponitur; & ea peracta, cum alia ex dispensatione connubium contrahere poterit. Cæterum si sponsam, vel ante, vel post matrem cognouit, nunquam eam, vel aliam potest accipere in vxorem. *cap.2.8.9.* Fit quoque diuortium, si vitricus priuignam cognouerit, vel, vt loquitur *cap.1.huius tituli*, filiastrã, quippe qui à matre debitum nec petere, nec filiam vnquam vxorem habere poterit. Nec priuigna, itemque vitricus vllo vnquam tempore cum alijs poterunt contrahere. Fit & in eo, qui illam sibi copulare præsumpsit, cuius antea sororem adhuc septennem contractis sponsalibus polluit. *cap.* 7. Aliter in eo, qui post initum matrimonij fœdus, cum sorore legitimæ coniugis fornicatur; quia si vxor, quæ à viri commixtione propter publicam honestatem se deberet abstinere, in continentia minus stare potest, debitum petere poterit. namque affinitas post matrimonium inique contracta, ei nocere non debet: sed vir cum Dei timore coniugale debitum illi præstabit. *cap.*10. *& cap.vlt. hoc tit.* Admonet & *cap.*3. diuortium non debere fieri ex dicto vnius asserentis affinitatem inter coniuges præcessisse: *& cap.*5. Neque ad coniugum confessionem, neque adeo si rumor viciniæ consentiat; nisi hæc fuerint publica, atque notoria, aut idoneis testibus comprobata.

De consanguinitate, & affinitate: *Tit.* 14.

EXPOSITIS iam multis, quæ nuptias prohibent, consequens est, vt tractet & de consanguinitate, & affinitate, quæ etiam nuptijs maximo sunt impedimento; quinimo sæpe contractas reddunt inutiles; & tales contrahentes scienter, ipso iure sunt excommunicati, vt illi qui cum moniali. *clem.1.eodem.* Quod iam quasi à mundi primordio fuit constitutum optima, ac multiplici ratione. nam inter parentes, & liberos pudor quidam natura mentibus hominum insitus concubitum vetat. *l.adoptiuus.ff.de rit.nupt.* Ne liberi parentibus misceãtur, aut parentes liberis, à Dijs prohibitum esse etiam Xenophon *lib.*4. scribit, quòd sit ius naturale mentibus inditum; quoniam & plurima irrationabilia animalia id nos admonent, vt ait Iustinianus in *Nouell.* 12. *de iniustis, & nefar. nupt.* Franciscus Connanus *lib. iuriscivilis primo cap.6.num.*10. *Non sunt hæ leges*, inquit, *contra naturam; quæ quorundam inter se matrimonia prohibent: id enim pro cuiusque populi, & ciuitatis vtilitate statui solet, & meo quidem iudicio non repugnante natura: velut ea, quæ inter agnatos, & affines inducta est matrimonij religio, primum, vt videtur, Hebræorum legibus instituta, deinde etiam ab omnibus fere populis comprobata.*

Prohi-

Prohibitæ etiam sunt, vt charitas hominum, quibus est vtilis, atque honestissima concordia, in plures familias manaret, & spargeretur. denique ne cognationis nomina simul confunderentur, vt frater, idemque pater diceretur, vt ait Augustinus *lib. de ciuitate Dei*, 15. *cap.* 16. Et cùm frater parentum sit vice parentum, non licet cum eius vxore contrahere, cùm vna caro fuerint. *cap. ad sedem*. 35. *quæst.* 5. Hinc Claudius Cæsar Neronis pater apud *Tacitum lib.* 12. vehementer obiurgatur, quòd Iuliam Agrippinam ex fratre neptem in vxorem acciperet: *At*, inquit, *noua nobis in fratrum filias connubia*: licet Claudius Senatum ingressus, decretum postularet, quo iustæ inter patruos, fratrumque filias nuptiæ etiam in posterum statuerentur. Quod etsi Imperator ob imperij vim obtinuerit, non est tamen in consequentiam deductum, vt videre est in toto iuris ciuilis corpore. Immo idem Tacitus *lib.* 21. de Iudæorum more, ac ritu agens: *Profana illic*, inquit, *omnia, quæ apud nos sacra. Rursum concessa apud illos, quæ nobis incesta. quia alienarum concubitu abstinent: inter se attamen nihil illicitum*. Est autem consanguinitas sanguinis coniunctio; vt in illo Virgilij,

Illi me comitem, & consanguinitate propinquum.

Sic consanguinei fratres dicuntur de vno patre nati, vt Caius, *lib.* 2. *Institut.* 2. *tit.* 8. definit; generalius Cassius in *lege* 1. §. *consanguineos. ff. de suis, & legitim.* qui sanguine connexi sunt. Consanguinitatis iura à patre oriuntur. *l.* 4. *ff. vnde cognat.* Neque refert eademne matre, an ex diuersis geniti sint. *leg.* 3. *C. de legit. tut. l.* 1. 3. 6. *& l.* 14. *C. de leg. hæred.* & alibi passim. Affines sunt viri, & vxoris cognati: dicti ab eo, quòd duæ cognationes, quæ diuersæ inter se sunt, per nuptias copulantur, & alter ad alterius cognationis fines accedit. *l.* 4. §. *affines. ff. de grad. affinitat.* Vnde affinitatem non male definiemus; *Ciuile vinculum ex nuptijs, sponsalibusvè descendens.* dico *Ex nuptijs*: quoniam coniungendæ affinitatis causa est ex nuptijs. *d.* §. *affines. Sponsalibusvè*, eo quia oritur ex sponsalibus publicæ honestatis iustitia: vt in *tit. primo huius libri* diximus. Sic maritus, vel sponsus cum consanguinea vxoris, vel sponsæ non contrahit. Cæteri tamen mariti consanguinei cum consanguineis vxoris iuste contrahunt; scilicet & pater, & filius cum matre & filia. *cap.* 5. *hoc titulo.* Permittuntur autem hoc in titulo nuptiæ quædam, quæ olim erant prohibitæ, veluti cum ea, quæ quinto, vel sexto gradu, ac septimo distat. *d. cap. ad sedem*.

Hodie verò prohibitio copulæ coniugalis quartum consanguinitatis, & affinitatis gradum non excedit. *cap.* 8. Si autem, alter contrahentium distet quarto gradu, alter quinto, absque dispensatione licet contrahere, ex Gregorij Noni constitutione. *cap. vlt.* quam intelligi volumus de ijs, qui ex latere coniunguntur: nam inter ascendentes, & descendentes tam ciuili iure, quàm Pontificio matrimonium prohibetur; idque vsque in infinitum absque vlla graduum distinctione. *l. nuptiæ.* 53. *& l. vlt. ff. de rit. nupt.* Quòd si quis intra hos, aliosq. prohibitos gradus scienter matrimonium contrahere præsumpserit, separatur, & spe dispensationis carebit perpetuò. Idem Tridentina synodus. *cap.* 5. 24. *sess.* Infidelis tamen, qui in gradu prohibito à lege canonica contraxit, post acceptum baptismi sacramentum non separatur. *cap.* 4. *hoc titulo.* Et eius proles est nulla exceptione legitima. *cap. vlt. infra, qui filij sint legit.*

De frigidis, & maleficiatis, & impotentia coeundi. Tit. 15.

HAec etiam solent matrimonium non modò impedire, sed & contractum dirimere. Frigidi hic, ni fallor, pro spadonibus, prout in iure ciuili, accipiuntur; qui naturali quodam morbo steriles sunt, ac proinde generare minus valent. non quod genitalibus membris careant; sed quia morbo quodam, vitiovè corporis affecti sunt, quo natura implicata est, atque impedita; vt in *lege si quis posthumos. ff. de liber. & posthu.* Frigidus igitur matrimonium inire minus debet. quod si inierit, iuste fit diuortium. Et quod de viro, idem de muliere intelligendum est ex *cap.* 3. *huius tit.* ita tamen, si ambo nusquam se inuicem cognouisse dixerint: & coram propinquis, tactis sacrosanctis Euangelijs, iurauerint. *cap.* 5. 6. *& cap. vlt.* At si Ecclesia fuerit decepta, hoc est, si cum alia contraxerit, Ecclesia ad primum, & primam redire compellet. Contrahens verò scienter cum impotenti ad copulam, nunquam ab ea separatur: consueuit enim Romana Ecclesia statuere, vt quas tanquam vxores habere non possunt, habeant, vt sorores *d. cap.* 3. Quod de frigidis, idem plane de maleficiatis dictum puta. Maleficiatus dicitur, qui malis iactatur artibus, ita, vt coire non queat. Magi sunt, qui vulgo malefici ob facinorum magnitudinem nuncupantur. hi sunt qui permissu Dei elementa concutiunt, turbant mentes hominum minus confidentium in Deo: ac sine

vllo veneni haustu, violentia tantum carminis interimunt: Vnde Lucanus,

Mens hausti nulla sanie polluta veneni
Incantata perit.

Quo de crimine Plautij Siluani Prætoris Numātina vxor accusata fuit, quòd marito carminibus, & veneficijs vecordiam iniecisset. Tacitus lib. 3. Dæmonibus enim accitis audent ventilare, vt quoscumque perimant malis artibus inimicos: vti D. Augustinus tradit *lib. de ciuit. Dei* 18. *cap.* 18. & Isidorus *lib.* 8. *cap.* 9. *ethy.* ex quo desumptum est *cap. nec mirum.* 26. *q.* 5. B. Hieronym. *in Daniele cap.* 2. maleficos ait esse, qui sanguine vtuntur, & victimis, & sæpe corpora contingunt mortuorum. Eorum appellatione & venenarij continentur. vt *l.* 1. *C. de malefic. & math.* indicat qua docemur plus esse veneno necare, quàm gladio occidere. Isti ergo Malefici appellantur; & qui eorum maledictis artibus vexantur, maleficiati nominantur. Additur in hoc titulo, Et impotentia coeundi; quod verbum geneale est, tam de ijs quibus natura impedimento est, quàm ijs, quibus ætas: vt videlicet qui debitum reddere non potest, impotens sit, & minus aptus ad nuptias. *cap.* 2. *huius tit.* Sed incurrit hic haud mediocris dubitatio; si connubia intra illud tempus canonibus definitum contracta non perficiantur commixtione corporum, vel maxime si vis generandi marito non insit: vtrum repudium fieri possit, an expectandum sit tantum temporis, ex quo æstimari possit, an sit ex ætatis defectu, an ex frigiditate? Cælestinus *hic in cap.* 5. eos debere per triennium simul cohabitare rescripsit. Ipse verò, maritum quousque ad vigesimum primum annum peruenerit, à fœmina expectari oportere hac ducor ratione; quòd medicorum Princeps Galenus *lib.* 4. *de sanit. tuenda*, virum perfecte idoneum ad coitum, seu ad generationem non esse, nisi illud tempus expleuerit, diserte docuit. Cui tamen non obstat Cælestini constitutio, cùm debeat intelligi de viro in perfecta ætate constituto: qui licet iam annum vigesimum primum egressus sit, eum tamen mulier trium annorum spatio tenetur expectare.

De matrimonio contracto contra interdictum Ecclesiæ. *Tit.* 16.

HIC titulus est, veluti appendix ad titulos superiores, quo suppletur, quod illis deest. Nam hoc quidē constat ex illis, mulierem, vel virum, contractis iam sponsalibus, ad secundas nuptias non debere lite pendente conuolare; cùm sit eis ab Ecclesia interdictum. Si verò sponsalia de futuro tantum cum primo contracta sint, & alij nubat, non separatur à secundo; sed eis imponitur pœnitentia, tanquam contra Ecclesiæ interdictum facientibus. *cap.* 2. Quandoque separantur, quousque causa interdicti fuerit cognita; aut si inter consanguineos celebratæ nuptiæ sint; qui donec causa cognoscatur, debēt separari. *cap.* 1. *& vlt.* Hoc autem interdictum potest Episcopus facere, ad quem spectat matrimonialium causarum cognitio. *cap. accedentibus. inf. de excess. prælat.* & *c. cum in tua. sup. de spons.* & *cap. vlt. inf. qui matr. accus. poss.* & Archidiaconus, si longa consuetudine munitus fuerit, vt de causis matrimonialibus cognoscat. *cap. litteras. sup. de restit. spolia.* prout ego in locis mihi subiectis. Item Archipresbyteri. *cap.* 1. *sup. de consan. & affin.* Itidem quilibet Parochus, si canonum statuta non ignoret. *d. cap.* 1. tametsi hunc locum de ijs, qui iurisdictionem habent, scilicet Abbatibus, Episcopis, nostri iuris interpretes intelligendum esse obstinate cōtendunt. Potest tamen Parochus, etiamsi iudicandi potestatem non habet, interdicere; itemq. inuestigare, num instet necessitas, & legitima necne sit causa. At *d. cap.* 1. debet intelligi de iudice; quòd scilicet iudicare de nuptiarum causis nequeat quis, nisi iurisdictionem habeat vel propriā, vel alienam. Potest etiam ex Innocentij cōstitutione in Lateranensi Concilio inquirere, vtrum aliquod impedimentum obsistat, quo minus nuptiæ possint contrahi. *cap.* 2. *& cap. cum inhibitio. sup. de cland. despons.* Sponsaliorum fœdera inire absque Parochi licentia nequit quispiam; neque alterius parochiæ sponsos sine illorum Parrochi licentia matrimonio coniungere, vel benedicere Parochus potest, ex Concilij Tridentini constitutione *cap.* 1. *sess.* 24.

Qui filij sint legitimi. *Tit.* 17.

EXPEDITIS ijs, quæ nuptijs sunt impedimento, casq. inutiles reddunt; consequenter quærit, qui nam filij sint legitimi; vtpote si filius ex eo, qui viuente prima, aliam duxit in vxorem, & ex hac natus sit: an sit legitimus, quasi contra Ecclesiæ interdictum matrimonio natus. Rescripsit Innocentius iij. si secunda ei ignoranter nupsit, proles ex ea est legitima. *cap.* 14. Item diuortio canonice facto, ante sententiam geniti atque concepti, legitimi sunt. *cap.* 2. Nati quoque ex muliere, quæ per iudicium Ecclesiasticum à priore separata, viuente illo, nupta secundo est, legitimi habentur. *cap.* 8. Necnon nati ex clandestino matrimonio ab Ecclesia approbato. *cap.* 9.

Ideo

Ideo naturales liberi per subsequens parentum coniugium legitimantur. *cap. 1. & cap. 6.* Non item spurij: qui etiam ab omni parentum hæreditate secluduntur. *cap. 3. & cap. 6. hoc tit. & auth. liceat patri. C. de natur. liber.* De bonis tamē paternis ali debent. *cap. cùm haberent. in fi. sup. de eo, qui dux. in matr. quam poll. per adult.* Geniti vero matrimonio contra publicæ honestatis iustitiam contracto, illegitimi habentur; & ad successionem parentum non admittuntur. *cap. 10.* Dubitatio autem est, num legitimare Romanus Pontifex possit tam ad hæreditatem, quàm ad dignitatem. Posse constat ex *cap. 13.* licet inuitus hoc peragat in ijs, qui superiorem temporalem habent. Cæterum si Ecclesiæ Princeps ad dignitatem legitimat, ad Episcopalem extendi noluit Gofredus: sed rectius Panormitanus; quippe qui ad eam extendi voluit. Sed non satis recte idem Panomitanus existimauit id posse fieri ex *cap. Osius. 56. distinct.* cùm ij, quorum mentio fit in *d. cap. Osius.* non fornicatione, seu adulterio orti sunt, sed legitimis nuptijs: quæ sacerdotibus ante prohibitionem vtrique licitæ erant: & in Orientali Ecclesia vsque hodie eis licere probatur. *can. Cænomanensem. §. cùm ergo. 50. distinct.* qua de re in *tit. 17. lib. 1.* Sic proles infidelium, qui postea conuertuntur, legitima est, etiamsi parentes sint in gradu prohibito lege Pontificia. *cap. vlt.* Verum legitimari spurios nō posse arbitror: cùm non possint, testante Domino *Deuter. 23.* vsque ad decimam generationem Ecclesiam ingredi: & sacri canones eos promoueri ad sacros ordines prohibeant. *d. cap. 13. & cap. nisi cum. §. personæ. sup. de renuntia. & cap. innotuit. supr. de elect. in tertia compil.* & apud Contium, & Antonium Augustinum; ex causa tamen dispensari possunt.

Qui matrimonium accusare possunt, vel contra illud testificari. *Tit.* 18.

Hactenus de matrimonijs, & eorum impedimentis: restat de diuortijs. Verùm quoniā diuortium fieri non potest, nisi præcedat accusatio: ideo non male hic titulus subijcitur. Omnibus tamen non licet accusare: soli enim marito, & vxori licet de impedimento, de quo *tit. 15.* diximus, accusare. Si de consanguinitate, affinitate, cognatione spirituali, vel publicæ honestatis iustitia, decet prius maritum, & vxorem, tum parentes; qui si defuerint, proximiores etiam admittuntur. Optimam sane rationem reddit Clemens iij. in *cap. 3. huius tit.* cur parentes extraneis præferantur: *quoniam geneologiam cum testibus, & chartis, atque ex maiorum recitatione memoria tenent.* Si simul ad accusationem adulterij venerint maritus, & pater mulieris; magis est, vt maritus præferatur. Nam & propensiore iure, & maiore dolore executurum eum accusationē credendum est. Hinc videmus iam Neronis imperio interdum marito factam fuisse potestatem cognoscendi de capite mulieris. Nam, Cornelius Tacitus *annal. lib. 13.* ait, *Pomponia Græcina insignis fœmina Plautio nupta, ac superstitionis externæ rea, mariti iudicio permissa: is q. prisco instituto propinquis coram, de capite, famaq. coniugis cognouit: & insontem nunciauit.* quod ius patri nunquam concessum fuisse legi. Legimus tamen ius filias in adulterio repertas occidēdi patri concessum; non æque marito. etenim plerunque pietas paterni nominis consilium pro liberis capit: mariti autem furor, & impetus facile sæuientis fuit refrænandus. *l. nec ea. ff. ad leg. Iul. de adult.* In accusatione igitur adulterij præueniente marito, tempora non cedunt patri. *l. 1. §. vlt. & l. 3. ff. eod. ad leg. Iul. de adult. cap. meritis. infra de adult. & stupr.* Ideo accusatio, & testimoniū propria voce fit, non litteris. *cap. 2.* Admittuntur quandoque & idonei testes pro impedimento matrimonij, si reus sit absens, & contumax. *cap. 1.* Necnon lapso denunciationis tempore, si extra diœcesim sint, vel iurent nullam denūciationis notitiam habuisse. Repelluntur autem accusantes matrimonium propter quæstum; item qui denunciationis tempore tacuerint, nisi denunciationem probabili ratione ignorauerint, vel iurauerint de nouo didicisse. *cap. 5. & c. vlt.* Tandem monemur ex *cap. 4.* eam, quæ inuita contraxit, si sponte dein cognita sit, matrimonium accusare non posse. & ratio est, quia spontaneus consensus, qui in nuptijs præcipue desideratur, *cap. sufficiat. 27. q. 2.* videtur accessisse. *cap. ad id supra de spons.*

De diuortijs. *Tit.* 19.

Diuortium est *inter virum, & vxorem iudicio Ecclesiastico separatio*: seu, vt vult M. Tullius pro Cluentio, affinitatis dissidium. Ego dixi, *iudicio Ecclesiastico*; quoniam absque eo, nec valet, nec tenet separatio. *cap. 3. 4. & 6. hoc tit.* Sed compelluntur simul cohabitare: nisi mulier postquam fuit dimissa, adulterium commiserit. *d. cap. 4.* Est enim fornicatio præcipua causa diuortij. quare Dominus apud Matth. 5. *Ego autem dico vobis, quia omnis, qui dimiserit vxorem suam, excepta fornicationis causa, facit eā mœchari; & qui dimissam duxerit, adulterat.* Excepta igitur fornicationis causa,

causa, vxorem non licet dimittere. *Vsque adeo fœdus illud* (inquit Augustinus *lib. de bono coniugali cap.* 7.) *initium nuptiale cuiusdam sacramenti res est, vt nec ipsa separatione irritū fiat*. Ideo matrimonium illud, etsi thoro, non tamen vinculo illo, quo indissolubili maritus, & vxor colligati sunt, solutum est. *cap. litteris. supr. de præsumpt.* quamuis neoterici quidam in hoc plurimum, & frustra torqueantur, quos haud parum miror ea non animaduertisse, quæ Euangelica lectio apud *Matth.* 19. *& Lucā* 16. docet. *Quicumque dimiserit vxorem suam ob fornicationē, & aliam duxerit, mœchatur*; quam refert hic *cap.* 8. Ipse Ecclesiæ Princeps, & Apost. 1. *ad Corinth.* 7. *Vxor à viro ne separetur: quòd si separata fuerit, manet innupta, aut marito reconcilietur*. Nihilominus tamen fit diuortium pluribus alijs de causis; de quibus passim superioribus titulis. vel etiam si alter coniugum in mortem alterius est machinatus. *cap.* 1. Vel impedimentum sit aliquod notorium; Aut si paganus ad viam veritatis se conuertat, qui plures habuit vxores, primæ, relictis cæteris, adhærebit. *cap.* 3. 8. *& vlt.* Siue alter fidelium coniugum labatur in hæresim. *cap.* 6. *&* 7. Nec obstat, quod ait Apostolus *ad Corin.* 1. *cap.* 7. vt mulier infidelis possit cum viro fideli, & contra, cohabitare. quoniā si Apostolus iam à primordio Ecclesiæ prohibuisset ne Christiani cum gentilibus nuptias inirent, maximum sibi peperissent odium, & ab omnibus, quasi nimis superstitiosi, quòd à vitæ consuetudine, & ciuitatum moribus abhorrerēt, reiecti, ac pro nihilo semper habiti fuissent. quo factum esset, vt fides catholica non ita late, longeq. vt fecit, disseminata fuisset, sed breuissimis contineretur terminis. At cùm Ecclesia fuit altissimis defixa radicibus, vt nulla vi posset demoueri, sancitum est in Concilio Toletano quarto, vt apparet in *cap. Iudæi*. 28. *q.* 1. nisi vterque fidelis esset, fieri separationem; quod confirmarunt & Vrbanus iij. & Innocentius iij. *d. cap.* 6. & 7. & Gregorius ix. in *cap. vlt. supr. de conuers. coniug.* Sed dubium est, num is, qui remansit in fide, ad secunda vota iure transire valeat. Innocentius statuit non posse. secus is, qui cùm infidelis esset, relicta infideli vxore, in fidem Christianam cooptatus est. Nam etsi matrimonium verum inter infideles existat, non est tamen ratum: inter fideles autem verum, ratumq. existit. Etenim matrimonia licet apud pleta (que gentes semper sacrosancta fuissent, aliquidq. diuini habere existimarentur, atque ob eam rem gentes ipsæ vagos concubitus à naturæ lege protsus alienos esse, itemq. stupra, adulteria, & alia libidinis genera inhibenda esse duxerint: eorum tamen connubia nullam penitus Sacramenti vim habuerunt, & ob id rata non erant apud illos. Si autem matrimonium, vt sacramentum est, Christi coniunctionem cum Ecclesia indicat: sequitur necessariò, vt quemadmodum Christus ab Ecclesia se nunquam disiūgit, auctore Apostolo *ad Ephes.* 5. ita ab vxore vir, quod ad connubij obligationem pertinet, nonqueat separari. *cap. omne* 27. *q.* 2. Ex quibus constat fidelium nuptias perfectione, ac nobilitate tam Iudæorum, quàm Gentium connubijs longe præstare. quamquam dubium non sit, quin Iudæorum coniugia maiori, quàm cæterarum gentium sanctitate prædita essent; cùm promissionem accepissent, fore aliquando, vt omnes gētes in semine Abrahæ benedicerētur. *Gen.* 22. Eorum tamen coniunctiones vera sacramenti ratione caruerunt, vt omnes Theologi fatentur. Altera ratio est, cur maritus fidelis nequeat quo ad vinculum, ab vxore, quæ in hæresim est lapsa, dissolui, & cum alia contrahere: quia frequenter eueniret in odium coniugum, vel quando sibi inuicem displicent, quòd si eas possent in tali casu dimittere, simularent hæresim. *d. c.* 7. *in fine.* Diximus matrimonium propter adulterium mulieris separari; Quid si postea fornicetur vir? Sanxit Alexander iij. matrimonium redintegrari. *cap.* 5. quod est obseruatione dignissimum. Constat denique *in cap.* 1. *&* 2. ob homicidium, furtum, & aliud huius generis crimen, non fieri separationem, nisi ad infidelitatis maleficium trahere vellet. Restat videre, quomodo fiat diuortium. Olim ratum non erat diuortium, nisi septem ciuibus Romanis puberibus adhibitis, præter libertum eius, qui faciebat diuortium. *l. nullum. ff. de diuor. & repud.* namque libellum diuortij per libertum mittebant. *l. in prouincia. ff. de rit. nupt.* & M. Tullius in Top. *Si viri culpa factum est diuortium, & si mulier nuncium remisit.* Qui ritus & apud Hebræos videtur obseruatus, *Deut.* 24. & Dominus apud Matth. loco citato: *Quicumque dimiserit vxorem suam, det ei libellum repudij*: quasi vt illi liberum esset, alteri, si vellet, nubere. Sic hodie ex Honorij iij. sanctione diuortium non fit, vel inter frigidos, vel maleficiatos, atque impotentes ad copulam, nisi ipsi coniuges cum septima proximiorum manu iurauerint ipsos se nusquam cognouisse. *cap. vlt. supr. de frig. & malef.* Et est dictum Diuortium vel à mentium diuersitate, vel quia in diuersas partes eunt, qui distrahunt matrimonium. *l. inter diuortium.* 191. *ff. de verbor. signif. l.* 2. *ff. eod.* Nam & aquarum diuortium legimus: Cicero ad Atticum; *Amanus*, inquit, *Syriam à Cilicia aquarum diuortio diuisit*. & itinerum diuortia, hoc est vias in diuersas tendentes; vt illud Virgilij Aeneid. 9.

Obijciunt equites sese ad diuortia nota.

Scilicet, vt Seruius recte obseruauit, ad diuerticula

ticula militaris viæ: legitur & apud Tacitum *lib.* 12. *Arctissimo inter Europam, Asiamque diuortio Byzantium in extrema Europa posuere Græci.*

De donationibus inter virum, & vxorem, & de dote post diuortium restituenda. *Tit.* 20.

VEL ante, vel post contractas nuptias, solet maritus vxori, vel vxor marito donare. quæ ante fit, fit à marito, & donatio propter nuptias dicitur; quæ post, ab vtroque potest fieri, & dicitur donatio inter virum, & vxorem. illa permittitur, ista non aliter, nisi certis conditionibus. Quinimmo fuit iam olim moribus receptum, donationes inter coniuges inualidas esse, ac proinde prohibitas, varijs de causis; ne mutuo se amore inuicem spoliarent; & ne matrimonia venalitia essent; ne concordia pretio conciliari videretur; nevè ditior in paupertatem incideret, nevè pauperior ditior fieret. *l.* 1. 2. 3. *ff. eod.* sed vt amorem honestū solis animis æstimarent. vel, vti diserte Plutarchus in præceptis connubialibus scribit, *Legibus donatio est inter virum, & vxorem prohibita, non vt alter ab altero nihil accipiat, sed vt omnia inter se communia esse ducant.* quod satis Gordiani sententiæ cōuenire videtur in *l. aduersus. C. de crim. expil. hæred.* vt vxor rei diuinæ, atque humanæ domi socia suscipi dicatur. De eadem tamen donatione extat Antonini Caracallæ Imperatoris Oratio, quæ duo habet capita. alterum de donationis prohibitione. *l.* 3. *ff. eod.* alterū de eiusdem donationis confirmatione. *l. cùm hic status. ff. eod.* Vtrumque caput comprehendit vlt. huius tit. constitutio; vt constante matrimonio donatio non valeat inter coniuges, ex qua alter fit pauperior, alter locupletior. & vt valeat, si donatoris obitu confirmatur: quæ tamen penitus euanescit, si reuocetur ab eo tacite, vel expresse, & qui donatum accepit, præmoriatur. Propter nuptias donatio valet. est enim proxima doti donatio propter nuptias. sicut enim vxor dat viro dotem tam ante, quàm post nuptias, sic vir etiam celebrato, ac consummato matrimonio, ad compensandam dotem, quam ab vxore accepit, rectè donat. *l. vlt. in princ. C. de don. ante nupt.* & §. *aliud. Instit. de donat.* Sed dubitari posset, num hoc donationis genus vltima huius tituli constitutione prohibeatur. Et dicendum est non prohiberi; quia ob causam est, non simplex donatio. vnde antipherna à Græcis dicuntur, quæ ita donantur. *d. l. vlt.* Et de Dote post

diuortium restituenda. Soluto matrimonio dos, & pars eorum, quæ communiter acquisita sunt, est restituenda. *cap.* 1. *&* 2. nisi mulier ob causam fornicationis à viro recesserit, sine iudicio Ecclesiæ, siue auctoritate propria; tunc nec dotem, nec dotalitium potest repetere. *cap.* 4. Dotalitium existimo dici, quod Græci Hypobolon nominant apud Harmenopolum *lib.* 4. *tit.* 8. *&* 10. & apud Latinos donationem ante, vel propter nuptias. Sed hodie perpetuo dicimus propter nuptias, quia correcta re; & nomen emendari oportuit. *d. l. vlt.* Qui autem sententiam diuortij fert, & de dote pronunciare debet. *cap.* 3. Et quemadmodum dos, dissoluto coniugio, ad mulierem reuertitur, pari iure donatio propter nuptias ad virum. *cap.* 5. *& vlt.* Nisi in contrarium faciat consuetudo, pactumvè de lucranda dote, & donatione propter nuptias. ita vt pactum ex Gregorij rescripto in *d. c. vlt.* sit æquale. Sed dubitatur maxime, num pacta solum debeant esse æqualia, non æquales quantitates. Olim solum æqualia pacta; hodie etiam æquales quantitates esse debere sanxit Iustinianus *Nouell.* 97. Ego puto hoc Gregorij rescriptum ex cōsuetudine capere interpretationē, vt æqualia sint pacta, non æquales quantitates. potest enim dos esse mille, & donatio propter nuptias ducentorum, & quinquaginta aureorum. & ita fere vbique seruatur. Quid si maritus vergat ad inopiam, an mulier potest dotem repetere? Magis est, vt nequeat. quia si & vxoris corpus est creditum, multo magis modicum dotis. Omni tamen meliori cautione est illi danda; vel saltem mercatori committi, ne mulier priuetur dote, & eius commodo maritus; sed vt parte honesti lucri valeant onera matrimonij sustentare. *cap.* 7. Est autem donatio propter nuptias contractus, qui fit propter dotem, & propter nuptias, vel pecunia matrimonij ergo data. sæpius citata *l. vlt. in fine.* Dos verò est, vt definitur à Varrone *lib. de ling. Lat.* 4. pecunia nuptiarum causa data, vel pecunia nuptiarum causa marito data vel promissa. Addidi, marito, ad differentiam donationis propter nuptias; & promissa; quia quandoque promittitur, & non datur. potest tamen ex illa maritus agere.

De secundis nuptijs. *Tit.* 21.

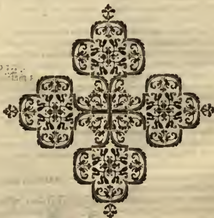
ERAT adhuc hic titulus necessarius, cùm iure ciuili mulier, quæ intra id tempus, quo lugere virum moris erat; scilicet vnius anni, ante quam virum elugeret, ad secundas nuptias festinaret, esset infamis. *l.* 1. §. *qui eo. ff. de ijs, qui not. infam. l. decreto. C. eod.* Nam cum Apostolus *ad Corinthios* 1. *cap.* 7. dicat:

dicat: *Mulier viro suo mortuo, soluta est à lege viri sui: in Domino nubat, cui voluerit:* summi Pontifices Vrbanus iij. & Innocentius iij. noluerunt mulieres, quæ ante tempus luctus nuberẽt, notari infamia. *cap.4. & cap. vlt.* Ipsi tamen non adhortantur, vti quidam male ratiocinantur. Cùm idem Apostolus loco citato, maximis continentiam etiam in coniugatis commendat laudibus; tum apud priscos, quæ vno contentæ matrimonio fuerant, corona pudicitiæ honorabantur; vel adstipulante Valer. Maximo *lib. 2. cap. 1. de nupt.* quo tempore neque vllum fuit nuptijs viduarum solemne proprium, adeo vt festis diebus possent celebrari. Cuius rei rationem reddit Verrius Flacus apud Varronem, & Plutarchus in Problematis. Nouitiani quoque qui sunt in Phrygia, secundas nuptias non receperunt: qui Constantinopoli verò habitant, neque recipiunt omnino, neque reiciunt. qui partes in Occidente incolunt, omnino recipiunt. Causas, & auctores eiusmodi diuersitatis fuisse Episcopos, qui varijs temporibus Ecclesijs præerant, scribit Socrates *historiæ Ecclesiasticæ lib. 5. c. 21.* Quòd si se abstinere potuerint, maioris castitatis, & temperantiæ argumentum præbebunt: præsertim quæ ex priori matrimonio liberos habent. nouis etenim maritis non solum res filiorum, sed etiam vitam addicunt; vt eleganter Constantinus Imperator in *l. lex quæ. §. lex. ff. de administ. tut.* paulò rectius, quæ liberos non habent: quoniam vt ait Claudianus:

Nascitur ad fructum mulier, prolemq. futuram.

Admonentur & hoc titulo Parochi; vt non benedicant secundas nuptias. Rationẽ nemo, quod viderim, affert: ego illam esse puto: quòd primæ nuptiæ à Domino sunt institutæ, secundæ permissæ. Et primæ sub benedictione Dei celebrantur sublimiter, secundæ verò etiam in præsenti carent gloria. S. Ambrosius *1. ad Corinth. 7.* Magister *in 4. distin. 42. in fine.* Nam etiam si vnus dumtaxat coniugum fuerit benedictus, non debet iterari benedictio. & contra faciens, ab officio, beneficioq. suspenditur. *cap. 1. & cap. 3.* In cap. 2. idem ius constituit Lucius iij. quod Clemens iij. in *cap. in præsentia. sup. tit. 1. huius lib.* vt mulier incerta de viri morte, nequeat alteri nubere. quòd si nupserit, tenetur reddere, & non exigere debitum. Interim si de prioris mariti vita constiterit, relictis adulterinis complexibus, ad priorem reuertitur. Et quod de muliere, idem de viro dictum puta.

†

DECRE-

DECRETALIVM EPISTOLARVM GREGORII IX. LIB. V.

De accusationibus, inquisitionibus, & denunciationibus. Tit. 1.

POST materiam iudiciorum ciuilium dátur causæ iudiciorum criminalium, quæ proprie accusationes dicuntur. est enim accusatio, criminalis iudicij persequutio. & hæc exigit inscriptionem, si inquam, in modum accusationis tendat. Namque potest tribus modis opponi crimen, denunciando, excipiendo, & accusando. Quando in modum denunciationis opponitur, non est inscriptio necessaria. *cap.* 16. tunc fit ad correctionem dumtaxat. Sed cùm in modum accusationis, opus est inscriptione, quoniam ad depositionem instituitur accusatio. Cùm autem excipiendo crimen est obiectum, vel est obiectum, vt ab accusatione aliquis repellatur; vel vt quis à promotione officij, seu beneficij excludatur: & quia impedit promouendum, in hoc desideratur inscriptio, in illo non æque. *d. cap.* 16. Et quàm sit necessaria inscriptio, constat ex *cap.* 14. cùm accusator ante inscriptionem possit impune ab accusatione desistere; licet deinceps non audiatur, si voluerit accusare. Hinc constitutum arbitror ab Innocentio iij. *cap.* 15. ad persequendam accusationem criminalem procuratorem non admitti: quia tenetur ad pœnam talionis. Neque admittitur inimicus. *cap.* 1. 13. *&* 19. Neque inimicis cohabitans. *cap.* 7. Neque publicus concubinarius, & excommunicatus. *c.* 20. Nec conspirator, & qui non præmonuit. *cap.* 2. Item laici contra clericos repelluntur. *cap.* 10. & alij multi, de quibus in *cap. prohibentur.* 2. *q.* 1. Hi tamen omnes si suam iniuriam exequantur, mortemq. propinquorum defendant, ab accusatione non excluduntur. *d. cap. prohibentur.* & *l.* 1. 2. *&* 11. *ff. eod.* Neque in criminibus exceptis, vt est simoniæ, hæresis, & læsæ maiestatis. vt *cap. si dominus. cap. santa. inf. de simon. cap. oues.* 2. *q.* 7. *cap. sanè.* 15. *q.* 3. *l. si quemquam. C. de Episcop. & cler.* Neque propter publicam vtilitatem ad annonam pertinentem. *d. cap. prohibentur.* §. *mulierem.* In his hac conditione admittuntur, si bono zelo, non odio procedunt. *cap. licet Heli. cum seq. inf. tit.* 2. Sed qui de certo crimine est accusatus, ac semel absolutus, de eodem nequit iterum accusari. *cap.* 6. Habetur & hoc titulo, qualiter, & quando prælatus ad inquirendum, & puniendum subditorum excessus, etiam prælatorum, debeat procedere; siue secularium, siue regularium. *cap.* 24. Et quo facilius eorum excessus euitarentur, sancitũ fuit, vt Metropolitani singulis annis debeant prouinciale Concilium celebrare, & Episcopi Episcopales Synodos. *cap.* 25. illud à synodo Tridẽtina longius accepit tempus, non æque istud; nam hodie Metropolitani quolibet triennio dumtaxat tenentur: sed Episcopi singulis annis. *cap.* 2. *sess.* 24. Est etiam hic Monachis facta potestas accusandi Abbates, & vt de bonis monasterij expensas litis habeant necessarias. *cap.* 11. & *cap.* 26. Quòd si denunciatio fit de dilapidatione, inquiritur super veritate; & interim interdicitur illi facultas alienandi. *c. vlt.* Sed illud erat adhuc necessarium, Quibus coram fieri oporteret prælati criminationem. Et statutum fuit, vt coram illis, quorum interest. *cap.* 3. Et omnis, qui de aliquo accusatur crimine, vel denunciatur, pendente negotio promoueri haud potest. *cap.* 4. Et presbyter ebriosus missam celebrans, non præmissa digestione, & accusari potest, & Ecclesia priuari. *cap.* 12. Additur de Inquisitionibus. Inquisitio est merum iudicis officium ad inuestiganda delicta, aliaq. ad causam præsentem necessaria. Inquisitori autem ius factum est, vt si non seruauerit debitum

inquisitionis ordinē, se caute, & prudenter possit corrigere. Ordo inquisitionis duo continet: alterum, quòd regulariter non fit inquisitio nisi contra infamatum. *cap.* 19. *& cap.* 21. *§.* 1. *& §.* 2. nisi reus præsens tacuerit. *cap. vlt. eod. in sexto.* quare agenti possessorio in beneficialibus non obstat exceptio criminis, nisi de eo sit infamatus. *cap.* 23. Alterum, quòd ex quo de infamia constat, inquiri debet de veritate, vt passim hoc titulo habetur. Exemplum enim dedit Deus Opt. Max. cuius oculis omnia nuda, & aperta sunt. *cap. Deus.* 2. *q.* 1. *& cap.* 24. *hoc tit.* cui licet satis constaret de excessibus, & malis Sodomæ: tamen Genes. 18. *Descendam*, inquit, & *videbo, vtrum clamorem, qui venit ad me, opere compleuerint: an non est ita, vt sciam.* & apud Lucam *cap.* 16. legitur, quòd villicus ille, qui diffamatus erat apud dominum suum, quasi dissipasset bona ipsius, audiuit ab illo; *Quid hoc audio de te? redde rationem villicationis tuæ.* Et quamuis ex auctoritate D. Augustini super Gen. de morte Abel, *euidentia patrati sceleris non indigeat accusatoris clamore. cap.* 9. idq. Ambros. in *c. manifesta.* & Nicolaus Papa in *cap. quæ Lotharius.* 2. *q.* 1. probant. attamen hæc pugnantia non sunt: quia iudex ex eo, quòd crimen est notorium, nullo accusante potest in causa procedere. Sed non temere iudex in prolatione sententiæ procedere debet, sed consulto, diligentiq. veritatis inuestigatione adhibita. & ita intelligere oportet *d. cap. Deus & cap.* 24. Restat verò hæsitatio adhuc illa: an is, contra quem inquiritur, post confessionem audiatur, volens excusationes probare. Ab Innocentio iij. rescriptum est admitti in ijs, quæ confessionem non perimunt, sed exponunt; non autem si iurauit plenam, & meram veritatem dicturum. *cap.* 18. Tertia huius tituli pars est de Denunciationibus. Denunciatio, vt ex superioribus licet intelligere, est admonitio, quæ iudici fit vel ad correctionem alicuius, vel ad accusationem. In hac necessaria est inscriptio; in illa non item. Et quemadmodum accusationem legitima debet præcedere inscriptio; sic & denunciationem charitatiua, & inquisitionem clamosa insinuatio præuenire. *cap.* 24. *in fin.*

De calumniatoribus. *Tit.* 2.

CALVMNIA est malitiosa, & mendax infamia. *l.* 1. *§.* 1. *ff. ad S.C. Turpil.* sic Calumniator, qui temere alicui controuersiā mouet. *l. cui necessitas. §.* 1. *ff. de lib. caus.* ac proinde accusator, qui in probatione criminū deficit, punitur; *can. calumniator.* 2. *q.* 3. quia animo calumniandi videtur crimina proposuisse. *cap.* 2. Ex quo colligi differentia videtur inter hoc ius, & ciuile; quòd ciuili, nisi in euidenti calumnia deprehensus, accusator non punitur. *d. §.* 1. *ad Turpil.* quanquam meo iudicio non ita generaliter accipi debet dispositio *d. cap.* 2. Sed cùm prælari ab inferioribus accusantur, vt hic; inconsulto: facilitas accusantis calumniæ loco cedat; & tunc non defatigatur accusatus. *cap.* 1. *sup. tit.* 1. Sic Subdiaconus calumniose accusans Diaconum, subdiaconatu priuatur, & publice verberibus castigatur; tandem in exilium mittitur. *cap.* 1. *huius tit.* Is etiam, cuius accusatione aliquis ad mortem condemnatur, nisi pro pace accusauerit, quadraginta dies cum septem seq. annis pane, & aqua debet pœnitere; vel si debilitatus est, per tres quadragesimas. *c. accusasti. sup. tit.* 1. si temere scilicet accusauerit. nam probato crimine, liberatur accusator. *c. illud.* 23. *q.* 4. Quinimmo in correctione malorum Deus omnipotens placatur: vti ostendit Gregorius *lib.* 7. *Epist.* 5. scribens Brunichidæ Reginæ Francorū, ita dicens: *Si quos violentos, si quos adulteros, si quos fures, vel alijs prauis actibus studere cognoscitis, Deum de eorum correctione placare festinate: vt per vos flagellum perfidarum gentiu, quod (quantum videmus) ad multarum nationum vindictam excitatum est, non inducat.* & D. Augustinus in *Epist.* 54. *ad Macedon. Non frustra sunt instituta, potestas regis, & cognitoris ius: vngulæ carnificis, arma militis, disciplina dominantis, seueritas etiam boni patris: habent omnia ista, modos, causas, rationes, vtilitates. Hæc cum timentur, & mali terrentur, & boni quieti inter malos viuunt.* Quare vigor publicæ disciplinæ postulat, ne crimina remaneant impunita. *l. illicitatio. §. quod illicite. ff. de public. & vectig. can. est iniusta.* 23. *q.* 4. alioqui per impunitatis audaciam, qui nequam sunt, nequiores fierent. *cap. vt famæ tuæ. infr. de sent. excom.* Sed quilibet denunciator in probatione criminum deficiens, ab officio, & beneficio suspenditur, donec innocentiam suam purget. *cap. vlt. huius tit.*

De simonia, & ne aliquid pro spiritualibus exigatur, vel promittatur. *Tit.* 3.

A Personis transit ad rem ipsam, idest ad accusationem, & primo ad capitale simoniæ crimen; quia eius respectu cætera crimina pro nihilo quodammodo habentur; vt ait Innocētius iij. in *cap.* 32. *hoc tit.* & Paschalis in *cap. vlt.* 1. *q.* 7. Et quanta sit huius criminis labes, ex eo apparet, quòd & serui aduersus dominos admittuntur: cùm eis vix aduersus dominos

minos consistere permissum sit. *l. vix. ff. de indic.* item meretrix, ac quilibet criminosi. *cap. 7. hoc tit.* Simonia est cùm id, quod gratis dari, accipique debet, pretio datur, & accipitur. Dico dari, accipique, quia tam is, qui spirituale gratis non dat, cùm dare debeat, quàm qui accipit, & Ecclesia priuatur, & sacerdotij honore spoliatur. *cap. presbyteri. 1. q. 1.* Et gratia si gratis non datur, seu accipitur, gratia non est. *cap. gratia. 1. q. 1.* Committitur autẽ simonia pluribus modis; veluti si Episcopus pro ordine conferendo, vel eius ministri, vel notarij temporale aliquid exegerint; aut pro consecratione Episcoporum, aut Abbatum benedictionibus; aut pro religionis ingressu, si pretij quicquam recipietur, aut pastus, iocaliave ex pacto, vt in *cap. 1. eod. extr. commun.* Item pro prioratibus, capellis conferẽdis, prælatis instituendis, concedenda sepultura; pro chrismate, oleo sancto, benedictionibus nubentium, exequijs mortuorum, alijsvè sacramentis. Est item simonia, pro temporali obsequio Ecclesiasticum beneficium promittere; pretio, vel fauore peccatorem celare; vel reconciliare non pœnitentem, vel digne pœnitentem à reconciliatione remouere; pro habendis spiritualibus homagium facere; seu aliquid exigere pro absoluendo excommunicatum, pro inuestitura, vicariatu, aliaque administratione rerum spiritualium, seu Ecclesiasticarum habenda; & alia generis eiusdem non pauca. Omnes autem simoniaci cuiuscumque dignitatis, aut status, sunt ipso facto excommunicati. Nec habent simoniace ordinati ordinis executionem. Et electiones, aut aliæ promissiones per simoniam factæ, non valent, nec ius percipiendi fructus tribuunt. Mediatores etiam simoniæ eadem censura ligantur; qui à solo Papa absoluuntur. & omnes prædicti sunt Romano Pontifici reuelandi. *cap. 2. eod. extra. com.* Non censetur tamen simoniaca ordinatio, vel consecratio, etsi ordinatori aliquid donatum fuerit non ex pacto, sed sponte. quæ exceptio aliam habet exceptionem; vt res data sit modici pretij, quæ animum recipientis inclinare, aut mouere ad optata non queat. *c. 18. infra. hoc tit.* quod interpretationem capere potest ex *l. plebiscito. ff. de offic. præsid.* Neque simoniacum est, si pro conferendis sacramentis, aut mortuorum exequijs aliquid ex consuetudine exigatur. immo Ordinarius, vt ne immutetur laudabilis ista cõsuetudo, inuigilare debet. *c. 42.* Secunda tituli pars, *Ne aliquid pro spiritualibus exigatur, vel promittatur,* ad declarationem potius simoniæ adiecta est, quàm vt speciale aliquid contineret, cùm omne quod exigitur, vel pro spiritualibus promittitur, simoniacũ sit. Atqui mirum non est, cùm in illa collectione, quæ Concilio Lateranẽsi sub Alexandro iij. coniuncta est, pars secunda longam hanc habet inscriptionem, *De simonia, & ne merces pro Ecclesiæ consecratione recipiatur, vel pro monachatione, vel pro sacramentis Ecclesiæ, vel pro licentia docendi; Nevè prælati vices suas ad causas terminandas, vel regimen Ecclesiarum sub annuo pretio committant; Nevè subditos taleis vexent, vel pœna pecuniaria mulctent.*

Ne Prælati vices suas, vel Ecclesias sub annuo censu concedant. Tit. 4.

HVNC titulum esse partem superioris constat satis ex collectione Lateranensis Concilij, de qua tit. superiori sermo fit. Et tituli inscriptio totum prope titulum declarat: prima pars, in *cap. 1. & cap. 2.* secunda in *cap. 3.* vt regimen Ecclesiæ non debeat committi sub annuo censu. & ratio est elegans: quoniam dum sacerdotium sub huiusmodi mercede venale disponitur, ad æternæ retributionis præmium consideratio non habetur. tametsi ab initio censualis possit fieri Ecclesia. *cap. scientes. & cap. prohibemus. supra. de censib.* Qui verò pecuniam dederit, vt Episcopalem, vel spiritualem iurisdictionem exerceat, suo officio priuatur; & Episcopus hoc officium conferendi potestatem amittet. Fructus sub annuo censu libere concedi posse, ex *cap. vlt. huius tituli, & cap. querelam supra de iureiuran.* haud est dubitandum.

De magistris, & ne aliquid exigatur pro licentia docendi. Tit. 5.

EADEM est ratio præsentis tituli, quæ superioris, vt hic scilicet sit tituli tertij pars: nam si mercea pro docendi licentia recipitur, simonia est. & si quis vendiderit ipsam docendi licentiam, aut idoneum ad docendum interdixerit, beneficio priuatur, vt in Lateranen. synodo ex qua caput 1. huius tituli descriptum est, ab illis sanctissimis patribus fuit constitutum. Et si forte quicquam promissum, vel datum est; & exactum restitui, & promissum remitti oportere sanxit Alexander iij. etiam si longa id consuetudine sibi vendicassent. *cap. 3.* Immo in generali Lateranen. Concilio Innocentius iij. decreuit *cap. 4.* vt in qualibet cathedrali Ecclesia, vel alia in facultatibus sufficienti, à prælato, aut capitulo vnus debeat magister eligi, & ei vnius præbendæ redditus assignari; in

Metro-

Metropolitana verò Theologus. Et his Clemens V. in Concilio Viennensi addidit, & sanxit in studijs Romanæ curiæ, Parisiensi, Oxoniēsi, Bononiensi, & Salamantino, debere præter alios constitui magistros Catholicos, & linguis Hebraica, Arabica, & Chaldæa peritos, duos scilicet pro qualibet lingua. quibus in Romana curia legentibus per sedem Apostolicam competentibus stipendijs, & sumptibus prouideri; in studijs Parisien. per Gallorum Regem; in Oxoniensi, Angliæ, Scotiæ, Hiberniæ, ac Vualiæ; in Bononien. per Italiæ; in Salamantino per Hispaniæ prælatos, monasteria, capitula, conuentus, collegia exempta, & non exempta, & Ecclesiarum rectores. Et non modo magistri, verumetiā scholares de fructuum perceptione, & præbēdarum suarum, & beneficiorum, ac si præsentes essent, plene gaudere, & frui possunt. *cap. vlt. huius tit.* (quibus pijs constitutionibus inhærēs, sacrosancta Tridentina synodus eas magno desiderio amplectens, confirmauit *cap. 1. & cap. 2. sess. 5.*) Magistri scilicet donec docuerint, scholares ex Honoriana constitutione, per quinquennium, & ex Bonifacij Octaui, per septennium. *cap. cùm ex eo. de elect. in sexto.* in quo Episcopis ius factum est; vt iuste possint etiam curam animarum habentibus licentiam impartiri. vltra septennium non æque, ac ne ante quidem septēnium potest scholaris cogi præter Hypodiaconatum, ordines suscipere. Sed dubium est, num is, qui iuri Canonico operam dat, ijs priuilegijs gaudere, ac frui possit? nam in *d. cap. vlt.* Honorius iij. dixit *in Theologia*; & Tridentina synodus, *qui sacram docuerint scripturam*. Hostiēsis existimauit ad ius canonicum non extendi: contra Archidiaconus, & Abbas; & rectius, mea sententia, cùm ius canonicum vera sit Theologia; immo & ius ciuile vnà cum canonico vtile est, & perquam necessarium: vt *tit. vlt. lib. 3.* disserui. Et quantam afferat nobis necessitatem ius canonicum, ex eo constat apertius, quòd non tantum quæ Theologiæ sunt, sed & iuris ciuilis præstat; docet naturam contractus, vltimas defunctorum voluntates tuetur, mulieribus dotes conseruat, magistratuum officia diligenter persequitur; quid Deus sit; & Patrem, & Filium, & Spiritum sanctum, vnum Principem esse commonstrat; Sacramentorum vim ostendit; eorum ministros cōstituit, ac administrationis tempus, & locum deligit; cæremonias, atque ritus in Ecclesia necessarios sanxit. quæ omnia non vlla indigent probatione; cum passim tam apud Gratianum, quàm apud Gregorium Nonum, Bonifacium viij. Clementemq. v. & alios expresse videantur. Sunt & alia non pauca, vt matrimonij causæ, Ecclesiasticorum beneficiorum tractatus; quæ sola iuris canonici disciplina docet. Ipsa quoque est, quæ Theologiæ plurimum cōfert auctoritatis. Quid sunt Theologorum lucubrationes, nisi à sacris canonibus approbentur? qui etiam sacrarum Scripturarum volumina, si vera sunt, approbant; sin minus, vt apocrypha, reprobant, & damnant. Nec vllus liber etsi elegantiæ omnis, & sanctitatis plenus, absque illorum auctoritate, & consilio imprimi, nec legi potest. quare dicendum est cap. vlt. esse ad ius canonicum extendendum. Illud hic admonere oportet, quòd Clemens V. *in Clem. vlt. eod.* decreuit, vt is ad quem spectat magisterium, vel doctoratum tribuere, prius à candidato recipere debeat iuramentum, quòd in solemnitate sua non expēdet vltra summam trium millium Turonen. argenteorum. quod si non fecerit, etiam si sit Episcopus, per sex menses à collatione magisterij est suspensus.

De Iudæis, Sarracenis, & eorum seruis. *Tit. 6.*

POSTQVAM dixit abunde de ijs, qui rerum omnium largitorē Deum maxima afficiunt iniuria, veluti simoniaca hæresi, qua nullum est scelus, & peccatum granius, nullum detestabilius, vt suo loco actum est: inde dicere instituit de Iudæis, & Sarracenis, qui Omnipotenti Deo nullam, vel non eam, quā debent, venerationem adhibent. Iudæi dicebantur Hebræi: sed cùm liberati essent Aegyptiorum seruitute, & in deserta quadam Syriæ parte consedissent, amiserunt vetus nomen Hebræi. & quia Princeps examinis eorum Iudas erat, Iudæi sunt appellati; & terra, quam incoluere, Iudæa, vti tradit Firmianus *lib. 4. cap. 10.* Tacitus lib. 21. *Iudæos*, inquit, *Creta insula profugos, nouissima Lybiæ insedisse memorant, qua tempestate Saturnus vi Iouis pulsus, cesserit regnis. Argumentum e nomine petitur. Inclytum in Creta Idam montem. Accolas Idæos, aucto in barbarum morem cognomento. Iudæos vocitari quasi Idæos, quidam regnante Iside exundantem per Aegyptū multitudinem ducibus Hierosolymo, ac Iuda, proximas in terras exoneratā.* Sed potius dicti sunt à Iuda, qui quartus ex Lia Iacob filius fuit. nam Genes. *cap. 29.* habetur: *Quarto concepit, & peperit filium, & ait: modo confitebor Domino. & ob hoc vocauit eum Iudam.* Et 70. Interpretes; *Nunc etiam in hoc confitebor Domino. Ob id vocauit nomen eius Iudam.* Horum Iudæorum sectā haud prohibent sacri canones; immo eis permittitur veteres Synagogas posse retinere, vel si corruerint, reædificare, non æque nouas cōstituere. *cap. 3. & cap. 7.* Item circumcidere. *l. circūcidere. ff. ad leg. Cornel. de sicar.* Quare ad sacrum Baptisma

ptisma trahendi non sunt inuiti, nec sine iudicio puniendi, nec rebus suis priuandi, nec in cœmeterijs, aut suis festiuitatibus perturbandi, nec eorum cœmeteria violanda, vel corpora exhumanda. *cap.9.* Sed habitu debent vti tali, tam viri, quàm fœminæ, vt à Christianis discerni possint. *cap.* 15. Et ostia, atque fenestras die veneris sancta apertas habere non debent. *cap.*4. Iurisdicendi, iudicandique potestate fungi non possunt. *l.vlt.C.eod.* Neque vllo penitus publico officio præfici. nimis enim absurdum est, vt blasphemus Christi in Christianos vim potestatis exerceat; vt diserte ait Innocen.iij. *cap.* 16. Iudæi ad fidem conuersi illud à Ioanne xxij. consequuti sunt priuilegium, vt posteaquam sacro baptismatis fonte regenerati sunt, omnia bona, quæ ante habuere, sine vlla prorsus molestia retinere possint, ne eorum deterior conditio foret. *cap.2.eod.extrauag.comm.* iuste, vt interpretor, acquisita. Sarraceni longe peiores: quamobrem non modo eorum secta, sed etiam commercium est interdictum. Et si quis eis arma, ferrum, galeas, nauesvè detulerit, vel vendiderit, excommunicatur, & anathematizatur; & si in eorum nauibus, triremibusvè gubernationis curam gesserit, proprijs bonis priuatur, & capientium seruus fit. *cap. 6. & cap.* 17. Sarraceni sunt post Nabathæos, à Sarra, vt ait Stephanus, dicti. Sarra est pars Arabiæ. cuius rei auctorem laudo Pliniū *lib. 6.cap.*28. *Nabathæis*, inquit, *Thimanæos iunxerunt veteres: nunc sunt Taueni, Suelleni, Sarraceni, Arrateni*. Sarraceni hic habentur, prout in titulo Codicis, Pagani: in hoc etiam titulo Pagani nomine pro Sarracenis vtuntur Pōtifices, vt in *cap.*10.16.18. Potest enim dici Sarracenus cultor simulacrorum, & dæmonum, & maxime Mahometi, vt in *clem.vnic.eod.* Ad quā sectam si quis pro Euangelica veritate disseminãda maluerit accedere, prius habita Prælatorū suorum licentia, liberā habet auctoritatē Apost. exequendi facultatem. *d.cap.*10. Additur, *Et de eorum seruis*. Appellatione serui veniunt dumtaxat qui dominis subiecti sunt. hic verò Pontifices Romani, quasi accommodantes se ad communem loquendi vsum, serui nomen ad liberas etiam personas, quæ bona fide, & mercede seruiunt, hoc est, mercenarios, extenderunt. Non licet itaque Iudæis Christianum mancipium habere, neque Christianos seruientes. Nefas siquidem est religiosissima mancipia impijssimorum inquinari dominio. *l.vlt.C.Th.Ne Christ.manci.* vel vt scriptum est in Concilio Manticonēsi primo, *Nefas est, quem Christus redemit, blasphemum Christi in seruitutis vinculis retinere.* quinimmo seruus ab Iudæo emptus, si Christianus fieri desiderat, duodecim solidis redimi potest. quòd si intra tres menses vænalem nō exhibuerit, nullo dato pretio, ad libertatem perducetur. *cap. vlt. hoc tit.* Et B. Gregorius in *Epist.* 35. *Epistolarum Registrat. ad Fortunatum Episcopum Neapolitanū*, ex qua descriptum est *cap.* 2. *sup.de constit.* voluit, vt Iudæi, qui Christiana mancipia emerint, intra diem quadragesimum eos vendere teneantur. Excommunicantur tandem Christiani omnes, si eis, vel Sarracenis, seu Paganis suas locauerint operas, ne, inquam, eorum filios nutriant, nevè domi seruiant. Adscriptitijs autem, qui & liberi sunt, in illorum prædijs remanere concessum est. *cap.* 2.

De Hæreticis. *Tit.* 7.

RECTE datur titulus hic. cū enim in superiori dictum sit de ijs, qui nati, ac alti videntur in falsa religione; nunc apte de ijs, qui cū in vera, & catholica religione nutriti essent, ob quandam animi duritiem, aut obstinationem potius, in hæreticorum perniciē sunt lapsi, ita vt fidei certitudinem non habeāt, vt hic ait Stephanus Papa. *Namque hæreticus*, vt ait. *l.*2. *C. eod. est, qui leui argumento à iudicio Catholicæ religionis, & tramite detectus fuerit deuiare*; seu, vt Augustinus tradit in *lib. de vtilitate credendi*, est, *qui alicuius temporalis commodi, & maxime vanæ gloriæ, principatusque sui gratia, falsas, ac nouas opiniones vel gignit, vel sequitur*. Balsamon verò apud *Photium tit.* 12. Hæreticos dicit omnes esse, *qui sacramentis quæ dantur à sacerdotibus, in Dei Ecclesia non communicant*. Hæresis Græce dicitur, auctore B. Hieronymo ab electione, quòd scilicet eam sibi vnusquisque eligat disciplinam, quam putat esse meliorem. *cap. hæresis.*24.*q.*3. Et non solum ipsi, verum etiam eorum erroribus credētes hæretici sunt. qui omnes ad fidem redire nolentes, in perpetuo carcere ad agendam pœnitentiam detruduntur, & omni beneficio priuantur, ac eorum bona fisco assignantur. *cap.* 10. etiam si filios habent catholicos: in Ecclesiæ videlicet iurisdictione Ecclesiæ fisco applicantur, in Imperiali fisco seculari. si clerici sunt, degradentur. *cap.*9. & eorum bona Ecclesijs, quibus præerāt, tradantur. *cap.*13.§.1. Tum per Ecclesiam damnati, seculari foro relinquuntur. Ipsis ita damnatis, damnantur & eorum libri, & quicquid scripserint. *cap.* 4. Hæreticorum verò receptores, fautores, defensores, aduocati, tabelliones, & omnes, qui eis consilium, auxilium, fauorem præstant, infamia notantur, excommunicantur, ab officio suspenduntur. Immo Episcopus hæreticos instituens, etiam post mortem anathematizatur, nec inter Dei sacerdotes vnquam connumeratur. Nec hæretici aliquid ex testamento capere

capere possunt.*c.4.* nã, vt diserte Balsamon scribit, *Testamentum vt contra leges factum, irritũ esse, & hæredes hæreticos nihil ex eo capere posse*. Datur quoque hoc titulo crucis charactere signatis idem priuilegium, quo gaudent ij, qui in Terræ sanctæ subsidium accedunt, quò facilius se ad exterminãdos hæreticos accingant.*cap.15. §.catholici.* Videmus & hic appellatione hæreticorum venire laicos, qui prædicant: quia secundum Apost. *Ephes. 3. alios Dominus dedit Apostolos, alios prophetas, alios autem doctores*. Cùm ergo Doctorum ordo sit quasi præcipuus in Ecclesia, non debet sibi quisque indifferenter prædicationis officium vsurpare. etenim, vt idem Apost. *ad Rom.* 10. nobis scriptum reliquit, *quomodo prædicabunt, nisi mittantur?* Laicis igitur cuiuscumque professionis sint, atque gradus, prædicare, occulta conuenticula facere, sacerdotesvè reprehendere interdicitur. *cap.* 12. *& cap.* 14. & Episcopi id negligentes, ab Episcopali dignitate remouentur. de ijs fusius *eod. in sex.*

De schismaticis, & ordinatis ab eis, *Tit.* 8.

MERITO hic sequitur titulus: quia etsi schisma hæresis non sit, plerumque tamen in hæresim vertitur, vt de schismate Donatistarũ scribitur in *l.4. C.Th. ne sacr. bapt. iter.* de quibus etiam loquens Augustinus ait, *In hæresim schisma verterit*. & Hieronymus in Epistola ad Titum.cap.3. *Nullum schisma*, inquit, *non sibi aliquam hæresim confingit, vt recte ab Ecclesia recessisse videatur*. Inter hæresim tamen, & schisma hoc interest, quòd hæresis ab initio peruersum dogma habet; nõ autem schisma; sed tandem definit in hæresim. *can. inter 24.quæst.3.* Schisma est ab vnitate decessio. Hinc schismatici, qui ab vnitate catholicæ Ecclesiæ sunt diuulsi. Nam cùm vna sit Ecclesia, de qua in Canticis Canticorum 6. dicitur: *Vna est columba mea*: nullam aliam esse constat, nisi quæ in Apostolica radice est fundata: à qua ipsam fidem per vniuersum terrarum orbem propagatam esse nemo potest dubitare, vt dicit Pelagius Papa in *cap. pudenda*. 34. *q.* 1. Haud vllus etiam dubitare debet, schismaticum omnem, veluti hæreticum, nisi ad vnitatem Ecclesiæ reuertatur, ad æterni ignis incendium damnari, teste B. Augustino de fide Catholica, ex quo cap.3. tituli superioris est desumptum. Lactãtius *lib.4. cap.vlt. Sola*, inquit, *Catholica Ecclesia est, quæ verum retinet cultum; hic est fons veritatis, hoc domicilium Dei, hoc templum Dei: quod si quis non intrauerit, vel à quo si quis exiuerit, à spe vitæ, & salutis æternæ alienus est*, idem Innocen.iij.in *cap.1.§.vlt.supr.de summ.Trinit.* His stantibus, facta fuit huius tituli secũda pars, Vt ordinationes, beneficiorum collationes, & Ecclesiasticarum rerum alienationes per ipsos schismaticos factæ, nullæ prorsus essent. immo à dignitate, & ordine suspenderentur, qui sponte tenere schisma iurarunt.

De Apostatis, & reiterantibus baptisma: *Tit.* 9.

QVEMADMODVM ex schismate inciditur in hæresim, sic ex schismate, atque hæresi sæpe in Apostasiam. Est enim Apostasia, temeraria à fidei statu recessio: sic Apostatæ transgressores sponte legis suæ, eiusq. violatores ab Anacleto appellantur in *cap. beatus. 3. q. 4.* Sed animaduertere oportet, quòd licet tituli huius inscriptio generalis sit, capita tamen ei inserta hanc Apostasiam non comprehendunt. quare definitioni huic addere possumus, quòd sit temeraria à fidei, obedientiæ, & religionis statu recessio. Triplex enim est Apostasia, perfidiæ, inobedientiæ, & irregularitatis. Perfidiæ est; cùm quis à tramite Christianæ fidei declinat, vt si ex Christiano fit Iudæus, vel Paganus, vel Sarracenus, vti Iulianus apostata. *c.non potest.2.q.1.* & *toto tit. C.eod.* Isti post mortem intra quinquennium, & viui à quolibet, & perpetuò possunt accusari.*l.2.et 4.C.eod.* In eisq. hoc proprium est, vt eorum flagitia pœnitentia non obliterentur. *l.3. C.eod.* At si pœnitentiam egerint, eos in alio seculo gratiam consecuturos haud dubito: exemplo Apostolorum Principis: de cuius fide id scribit Ambrosius serm. 47. *Fidelior factus est Petrus, postquàm fidem se perdidisse defleuit; atque ideo maiorem gratiam reperit, quam amisit*. Idem in *can. considerandum. cum seq. dist.50.* Facit & *cap.à nobis.infr.de sent. excom.* Inobedientiæ est, qua quis sponte præcepta transgreditur, & sacris canonibus obedire contemnit. *cap.alieni.3.q.4.cap.2.sup. de maior. & obed.* Irregularitatis, cùm quis à statu professæ religionis, reiecto habitu, discedit; qui & Apostata dicitur, quasi à fide religionis recedat; cui in laicali habitu permanere permitti non debet, sed incarcerari, vt vita dumtaxat misera ei reseruetur. *cap. 5.* ad quod respicere videntur verba, quæ penes Burchar.in *cap.6.supr. de vit. & honest. cler.* leguntur: *Quem autem progenitores ad monasterium tradiderunt, & in Ecclesia cœpit cantare, & legere: nec vxorem ducere, nec monasterium deserere poterit: sed si discesserit, reducatur. Si tonsuram dimiserit, rursus tondeatur. vxorem si vsurpauerit, dimittere cõpellatur.* Additur, *De reiterantibus baptisma*, quasi reiterantes

rantes baptisma Apostatæ sint. *Lapsis etenim* (ait *l.3.C.eod.*) *& errantibus subuenitur, perditis verò* (hoc est sacrosanctum baptisma profanantibus) *nullo remedio*. illi sunt hæretici, vti Accursius eleganter adnotauit: perditi sunt Apostatæ.

De iis, qui filios occiderunt. *Tit.* 10.

SATIS superq. dictum est de crimine eorum, qui à Christiana religione ad nouas, & profanas sectas adeuntes Deum offendunt maxime. Consequens est dicere de iis, qui proprios filios occiderunt, vtpote quod naturæ præceptis aduersetur prorsus; *Si quidem natura*, vti ait Cicero 4. de finib. *id tributum est, vt ij, qui procreati essent, à procreatoribus amarentur; quod & feræ ipsæ obseruant*. Qui igitur filium occiderit, vel patrem, matremve: parricidij pœna punietur: scilicet ex Constantini constitutione *l. vnica. C. eod.* vt insutus culleo, cum cane, & gallo gallinaceo, & vipera, & simia, in mare, vel in amnem proiectus vitam amitteret, quod genus pœnæ vsu apud antiquos receptum fuisse auctor est Cicerò *pro Sex. Rosc. Am.* non æque apud Græcos: nam cum interrogatus esset Solon, cur nullum supplicium constituisset in eum, qui patrem necasset: respondit se id neminem facturum putasse. Attamen Alexander iij. Christi vestigijs inhærens, qui non vult mortem peccatoris, sed vt conuertatur. *can. agnouimus. 26. q. 6.* mulieri, quæ sponte occiderat filium in monasterium detrudi iussit, vt perpetuò pœniteat. & si timetur de incontinentia, datur etiam facultas nubendi; sed imponitur alia pœnitentia, quemadmodum nuptæ. *cap. 2.* Pro suffocatis inconsideratè à patre, vel à matre, eis trium annorū pœnitentia indicitur; quorum vnum peragere tenentur in pane, & aqua. quibus certe indulgere videntur sacri canones; moti quodammodo ex illo eleganti Tullij loco pro Rosc. *Magnam vim, magnam necessitatem, magnam possidet religionē paternus maternusq. sanguis.* vel vt Zepherinus in *cap. ad Romanam. 3. q. 6. non potest, nec debet mater obliuisci filium suum*. vel vt in *l. 1. in fine. C. de proc. fur. Omnem affectum vincit paternus*. Ego tamen eos rogatos velim, vt dum paruulos habent liberos, prospiciant, vt illorum solicitudo & infantia, quàm firmissimo præsidio munita sit.

De infantibus, & languidis expositis. *Tit.* 11.

HIC titulus pertinet etiam ad patris immanitatem; necare enim videntur, vt ait Paulus *l. necare. ff. de lib. agnosc.* non modo ij, qui partum præfocant, verum & ij, qui abijciunt, & alimoniam ei denegant; & ij, qui publicis locis misericordiæ causa exponunt, quam ipsi non habent. Quare Ambrosius *lib. off. primo* de languidis dicit: *Pasce fame morientem: quisquis enim pascendo hominem seruare poteris, si non paueris, fame occidisti. can. pasce. 86. dist.* Expositi videntur, qui extra abijciuntur, vti ex Pauli verbis datur intelligi. *d. l. necare.* Hic verò obseruare oportet, quòd titulus hic, quamuis de infantibus, & languidis expositis dumtaxat habeat, non est minus generalis, quā ille Codicis, qui habet, *De infantibus, expositis, liberis, & seruis, & de ijs, qui sanguinolentos emptos, vel nutriendos acceperunt*. Nam ex hac Gregorij ix. constitutione, qui eos suscipiunt, non possunt in eorum personis ius aliquod vendicare, nec dominium, nec patronatum, nec patriam potestatem: quia & liberi erunt, & sibi adquirent; vt etiam in *l. vlt. §. sancimus. C. eod.* In ipsis quoque expositis & pater, & dominus, & patronus ius omne suum amittit: & ipsi iuris sui fiunt, & omni gaudent libertate, & ingenuitate: etenim habiti sunt quodammodo pro derelictis.

De homicidio voluntario, & casuali. *Tit.* 12.

PROPOSITIS quibusdam homicidij speciebus, generalē dat nobis titulum de homicidio, quod committitur vel volūtare, vel casu. qui illius rei eiūt, ab altari remouentur, & interficiuntur; qui istius, non æque; quia nullus inest dolus. ea enim, quæ ex improuiso casu potius, quam fraude accidunt, fato plerumque, non noxæ, imputantur. *l. 1. & l. is, qui. C. ad l. Cornel. de sicar.* Vel si vitæ suæ tuendę causa, cùm aliter se tueri minus posset, *c. 2.* latronem occiderit, vel furem nocturnum. *Nam si oritur sol*, vt in Exodo habetur, *super eum, reus erit; quia discernere poterat*, vt B. August. in cap. 3. interpretatur, *quòd ad furandum, non ad occidendum venisset.* & ideo non debet occidi; quod & lex. 12. tabularum sanxisse videtur, vt auctor est Gaius in *l. 4. ff. ad leg. Aquil.* Tenetur quoque vt homicida, licet non occiderit, qui facit, vel dat, sortilegia, aut venena sterilitatis. *cap. 5.* quique animo occidendi aliquē sociatur. *c. 6. §. illi.* si ex sua

causa mors sequuta est; vel si ad homicidium inuitat, etsi minori plectatur poena. *d.cap.6. §.qui.* sicut sarcinas occidentium custodiens. *d.cap. 6. §.si quoque*. Nec non qui aliquem lethaliter occiderit, quamuis ab alijs fuerit extinctus. *c.18.* Mandauti quoque aliquem verberari, sequuta mors imputatur. *cap. vlt. eod. in sexto*. Ex quo cap. admonemur etiam poenam irregularitatis euadere clericos, si de suis malefactoribus coram seculari iudice etiam de criminibus, ex quibus itrogatur poena sanguinis, fuerint conquesti, si protestati fuerint, quo ad poenam sanguinis non conqueri. Item ei, qui morti auxilium, fauorem, consiliumvè præstiterit. *d.cap.6. §.vlt.* Item ei, qui abortioni causam dedit, si conceptus iam erat viuificatus. *cap.sicut.hoc tit.& cap. Moyses. 32. q.2.* Viuificatum ex Hippocrate interpretor, seruato naturæ ordine, qui trigesimũ diem in vtero agit, in masculo scilicet; in femina, vt articulata sit, & configurationem habeat, desiderantur quadraginta duo. eiusdem rei rationem reddit idem Hippocrates lib. de natura pueri, & libr. de septimestri partu, fere ab initio. Isti autem omnes, quanquam vere homicidæ dici nequeant, ad sacros ordines promoueri non possunt, sed promoti suspenduntur, vt poeniteant. Admonentur tamen Iudices in *cap. sicut dignum. huius tituli*, in imponenda poenitentia debere attendere circumstantias, nempe delicti quantitatem, qualitatem, ætatem, scientiam, sexum, conditionem, locum, & tempus, ex quibus vel augetur, vel minuitur delictum. Si verò homicidium casu contigerit, aut ex re licita, aut ex illicita est sequutum. si ex hac, vt homicida punitur; si ex illa, aut diligentiam adhibuit, vel secus. si non adhibuit, ab officio suspenditur. *cap.6. 8. & 12.* quasi sit in culpa.

De torneamentis. *Tit.* 13.

TORNEAMENTA minus antiquo vocabulo dicũtur ludi equestres, siue alij armorum, siue certaminum. Eiusmodi ludos equestres quidem ab Ascanio Iulo Aeneæ filio, & ab Albanis hunc ad Romanos ludorum morem, atque ad nostra tempore defluxisse credendum est. Nam Virgilius lib. 5. Aeneidos, recensitis ijs, quæ de huiusmodi ludis fecerat Ascanius, subiungit:

Hunc morem, cursus, atque hæc certamina primus
Ascanius longam muris cum cingeret Albam,
Rettulit, & priscos docuit celebrare Latinos.
Quo puer ipse modo, secum quo Troia pubes,
Albani docuere suos. hinc maxima porrò
Accepit Roma, & patrium seruauit honorem,
Troiaq. nunc pueri, Troianum dicitur agmen.

Ideo Troiani ludi dicebantur: & à pueris tantum maioribus, & minoribus in circo celebrantur. Suetonius in Dictatore: *Troiam lusit turma duplex maiorum, minorumq. puerorum.* Idem in Tiberio. idẽ in Claudio. Cornelius Tacitus lib. 11. *Sedente*, inquit, *Claudio Circẽsibus ludis, cùm pueri nobiles equis ludicrum Troia inirent.* &c. sed corrupta voce, Torneamenta tandem dicta esse à Teutonicis primum auctor est Vuolfangus Lazius *lib.10. Coment. Resp. Rom. cap.2.* Sed in hoc differunt à veteri Troiano ludicro, quòd non solum pueri, sed viri etiam hodie certant. neque aperto capite, coronatoq., sed casside tecto certamen initur. immo hodie vernacula lingua proprie pedestres ludi torneamenta dicuntur. Et vsurpantur in communi lætitia, vt victoria, nuptijs, aduentuq. Principum. Verum quoniã ex ijs quandoq. sequitur mors; voluerunt Rom. Antistites, vt facilius animarũ euitare possent pericula, eis, qui in huiusmodi ludis mortẽ obirent, Ecclesiasticam sepulturã esse denegandam: licet poenitentia eis non denegetur. Ijs autem, qui hęc videndi gratia adsunt, & casu obeũt, si Eucharistiam susceperint, & sacri olei fuerint vnctione deliniti, ex dispensatione datur Ecclesiastica sepultura. Sed quia hæ de torneamentis constitutiones interdum plus damni, quàm vtilitatis afferre visæ sunt, ideo Ioannes xxij. in extrauag. eod. eas reuocauit; & illa exercentes in excommunicationis, & interdicti sententias incurrere minus voluit.

De clericis pugnantibus in duello. *Tit.* 14.

HIC titulus & si inscribitur tantum de clericis: eum tamen extendẽdum esse ad omnes non dubito, cùm Iure nostro Monomachiam omnem prohiberi constet. *c. monomachiam. 2. q.4.* etiam iure ciuili; quod Alciatus & ipse fatetur. quam prohibitionem subinde confirmauit sancta Trident. Synodus, *sess. 25. cap.19.* voluitq. Imp. Reges, Principes, & omnes temporales dominos, qui locum ad monomachiam concesserint, eo ipso excommunicari, & alijs affici poenis. *Sanè hæc, & huiusmodi alia spectantes, Deum solummodo*, vt ait Nicolaus Papa, *videntur tentare.* Hic igitur titulus non solùm habet locum in clerico, sed etiam in laico. nam, si laicus in duello pugnauerit, deinde clericus efficiatur, ad beneficia obtinenda sit inhabilis. *decis. 63. Diuers. par. 3. lib. 1.* Etsi nec clericus, nec laicus qui efficitur clericus, redditur inhabilis, nisi sequatur mors, vel membri mutilatio, licet in duello fuerit vulneratus. *decis. 64. eod. lib. 1.*

qua

qua de re videnda est *decisio 99. ead. par. 3. lib. 2.* Duellum est singulare certamen, quod veteres Græci monomachiam appellarunt. nostri iurisconsulti, quos hic Pontifices sequi videntur, duellum dixere, quasi duorum bellum sit: cùm apud antiquos duellum transmutatione litterarum simpliciter diceretur, quod nunc bellum est. cuius rei auctorem habeo Ciceronem de Orat. *Antiqui*, inquit, *nomina contrahebant, quo essent aptiora, vt duellum bellum*. Et Varro lib. de ling. Lat. 6. *Perduellum duellum, id postea bellum*. quod in meis Pomeridianis Sessionibus interdum obseruaui. Hinc & perduellionis crimen in lege xij. tab. nuncupatur, cùm quicquã hostile aduersus rempub. eiusvè securitatem gestum est. ad Herennium: *Qui perduellionibus vindicat patriam*. Clericus igitur, qui alicui sponte duellum obtulerit, vel oblatum susceperit; siue victor, siue victus fuerit, de rigore iuris, est deponendus. Ex hoc duello tamen nec morte, nec membrorum diminutione sequuta, ab Episcopo suo poterit dispensari. quemadmodum & is, qui ensem, vel pugionem, aliavè arma ad aliquem occidendum concesserit, qui nihilominus ad obtinendum beneficium misericorditer poterit dispensari.

De sagittarijs. *Tit.* 15.

HAEC est etiam duelli species, quę inter Christianos exerceri sub anathemate interdicitur: cùm ex ea sæpe hominum mortes, & animarum pericula proueniant. Sagittarij sunt, qui sagittas ex arcu emittunt. Additur in textu, *& Ballistariorum*, quasi à Sagittarijs differant. qui mihi differre videntur instrumento. Porrò illi arcu simplici vtuntur, isti ballista. Ballistæ erant maxima tormenta bellica, quibus iaciebantur magna saxa; vt docet Vitr. *lib. 10. cap. 18.* propter tamen similitudinem arcus ballistæ posteriis temporibus Latinæ linguæ, arcus cum manubrio videntur cœpti appellari ballistæ.

De adulterijs, & stupro. *Tit.* 16.

AB homicidio transit ad crimen adulterij, quòd ei sit coniunctissimum. Qui adulterat, quodammodo occidit. Adulterare est omne omnino syncerum corrumpere. Sic Tryphoninus in *l. fugitiuus. ff. de verbor. signif.* Adulterum definit, *qui alienam matremfamilias corrumpit*. Adulterium igitur in nuptam committitur propter partum ex altero conceptum; seu, vt Festus lib. 1. scribit ex eo, quod ad alterius thorum accedat. Verum quoniam adulterium non re modo, sed & mente committi dicitur: aliter poterit definiri, vt sit coitus seu mentalis, seu realis per quem alterius thorus violatur. *cap. non solum. 32. quæst. 7. cap. lex illa. 36. quæst. 1. l. inter. §. 1. ff. de adult. l. inter stuprum. ff. de verb. signif.* D. Thomas 2. 2. *quæst.* 154. *art.* 4. Lactantius *lib. 6. cap.* 23. qui inquit, *Non tantum adulterium est vitandum, verumetiam cogitatio, ne quis aspiciat alienam, & animo concupiscat: adulteram enim fieri mentem, si vel imaginem voluptatis sibi ipsa depinxerit. Mens enim est profectò, quæ peccat, quæ immoderata libidinis fructum cogitatione complectitur. In hac crimen est, in hac omne delictum. Nam etsi corpus nulla sit labe maculatum, non constat tamen pudicitiæ ratio, si animus incestus est: nec illibata castitas videri potest, vbi conscientiam cupiditas inquinauit.* vnde apud Matth. 5. *Qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, iam mœchatus est eam in corde suo.* Et stupro. Stuprum est, quod in virginem, vel mulierem vacantem, idest viduam, committitur: quamuis his verbis lex Iulia de adulterijs promiscue vtatur. *l. inter liberas. ff. ad leg. Iuliam. de adult. d. l. inter stuprum. ff. de verbor. significat.* Qui virginis florem delibat, eam dotare, in vxoremq. habere, volente virginis patre, compelletur. *cap.* 1. Ita lex Attica mulctabat, vt vel duceret stuprator, vel dotaret puellam. lex Mosaica, vt dotaret, ac simul duceret. *Deuter. cap.* 22. Quòd si stuprator tenuerit, plectetur corporali pœna. *cap.* 2. & excommunicatus in monasterium, in quo pœnitentiam agat, detrudetur. De adulterij crimine accusare potius marito conceditur. *cap.* 4. qua de re diximus *lib. 4. tit.* 18. qui ob solam suspicionem potest accusare mulierẽ, quæ peracta pœnitentia ad ipsum debet reuerti. Viro tamen, atque vxore adulterium inuicem committentibus, causam repudij vterque videtur dedisse. quod ita accipi debet, vt ea lege, quam ambo contempserunt, neuter vindicetur: vt neuter consortium declinet. Paria enim crimina mutua compensatione dissoluuntur. *cap. vlt. & l. viro. 40. ff. solut. matrim.* Monemus & illud hic, quòd Ecclesia, in qua crimen ipsius adulterij patratum est, per aquæ aspersionem debet reconciliari *cap.* 5.

De raptoribus, incendiarijs, & violatoribus Eccleſiarum. *Tit.* 17.

RAPTORES generaliter ſunt, qui per raptum aliquid auferunt: in ſpecie verò plerumque, qui virgines rapiũt, vt in *tit. de raptu virginum.* C. & in *cap. penult. & vlt. huius tituli.* etiam qui vacantem mulierem, vel nuptam rapiunt, tenentur raptus crimine. *l. qui cœtu. ff. ad l. Iul. de vi publ.* vel ſacratiſſimas Virgines, quas vulgo moniales vocant. *c. ſi quis. 36. q. 2. l. 1. C. de Epiſc. & cler.* ſic raptus dicitur ab Iſidoro illicitus coitus, à corrumpendo dictus. Vnde qui raptu potitur, ſtupro fruitur. *c. raptus. 27. q. 2.* Ille tamen minus vere raptor dicitur, cui virgo, vt raperetur, conſenſit. *d. cap. penult.* ſi non conſenſit, ſtatim liberatur, & redditur parentibus, & raptor ſeruus fit. *c. de raptoribus. 36. q. 1.* Interim puella conſentiens cum raptore, inire poterit matrimonium. *d. cap. vlt.* ſi in loco tuto, ac libero fuerit conſtituta. nam quamdiu ipſa in poteſtate raptoris manſerit, nullum poſſe cõſiſtere matrimonium ſancta quoque Tridentina ſynodus decreuit in *cap. 6. ſeſſ. 24. de refor. matr.* Dicuntur & raptores, & violatores, qui fideles ex iuſta cauſa nauigantes, vel naufragium patientes ſpoliant. *cap. 3.* qui niſi reſtituerint, excommunicati ſunt: & ſi bona ab Eccleſia ablata, in vita, non reſtituerint, vel de reſtituendis non cauerint, morientibus denegatur ſepultura, & alia, de quibus in *cap. 2.* Neque clerici ab ipſis eleemoſynam capere, neque eorum intereſſe ſepulturæ debent. ſi interfuerint, aut pœnitentiam iniunxerint, deponuntur & ab officio, & beneficio. Eſt etiam de incendiarijs. Incendiarius verò Eccleſiæ in mortis articulo pœnitens, & abſolutus in cœmeterio poterit ſepeliri. ſed hæredes iuxta defuncti facultates ſatisfacere tenentur. *cap. 5.* Iſtos omnes raptores, incendarios, & violatores extra proprium territoriũ puniri conſtat ex *cap. 1.* Intelligimus etiam ex hoc titulo Eccleſiarum Prælatos ex Principis delegatione de illis omnibus poſſe ius dicere, ac iudicare, eosq. mulctare, & flagellis afficere, non autem pœnam ſanguinis infligere. *cap. 4.* non quia merum imperium non poſſit mandari, vt male noſtri arbitrati ſunt, ſed quoniam ijs, à quibus Domini ſacramenta ſunt tractanda, iudicium ſanguinis agitare non licet. *c. his à quibus cum ſeq. 23. q. 8.*

De furtis. *Tit.* 18.

TITVLVS iſte generalis eſt, qui non abs re vicinitatem tituli de rapt. ſequitur. Porrò furti nomine bene intelligitur omnis illicita vſurpatio rei alienæ. *Non enim rapinam permiſit*, vti D. Auguſtinus libr. quæſt. Exodi teſtatur, *qui furtum prohibuit: ſed vtique in lege veteris teſtamenti, & rapinam intelligi voluit (namque à parte totam ſignificauit) quicquid illicite rerum proximi auſertur. cap. pœnale. 14. quæſt. 5.* Eſt ergo furtum *contrectatio poſſeſſionis fraudulosa rei mobilis, lucri faciendi gratia.* Dico *poſſeſſionis:* ſolius enim poſſeſſionis furtum fit. *leg. 1. §. Scæuola. ff. ſi is, qui teſt. lib.* Qui rem alienam, quam non tenet, aufert, poſſeſſionis furtum facit. Neque obſtat, quod ſcribit Paulus Iuriſconſul. in *l. 1. ff. eod.* vt furtum etiam vſus fiat, quia Commodatarius, qui re commodata diutius vtitur, vel ea ad aliud, atque accepit vtitur, furtum vſus facit, hoc eſt naturalis poſſeſſionis; quemadmodum debitor, qui pignus contrectat, vel hypothecam diſtrahit. Depoſitarius verò, ſi pro ſuo poſſidere inſtituit eam rem, quam iure depoſiti tenet, ciuilis poſſeſsionis furtum facit. Dixi *contrectatio fraudulosa:* id namque neque fraude fit, neque contrectatione ſola, ſed contrectatione fraudulosa. Fraus in eo vertitur, vt quis rem ſibi alienam habeat; Contrectatio in eo, vt res loco ſommoueatur. *l. 3. §. ſi rem. de acquiren. poſſeſſ. Lucri faciendi gratia;* quia qui animo non lucrandi cauſa rem contrectat, furtum non committit. *l. falſus. §. qui alienum. l. qui ea mente. ff. eod.* & paſſim. Pœna furti eſt, vt qui hominem furatur, & vendiderit, conuictus morte moriatur. *cap. 1.* quòd iam olim etiam ciuili iure prohibitum eſt, ne ciuis Romanus pro ſeruo væneat, auctore Apuleio 8. Metamor. *Crimen*, ait, *Corneliæ legis incurram, ſi ciuem Romanum vendidero.* venditio autem ciuis Romani plagium eſt. *l. 12. C. de ingenu. manumiſſ. l. 2. C. vbi de crimin. agi oport.* Item furi, atque latroni (eſt enim manifeſta differentia inter latronem, & furem. *l. cùm duobus. 52. §. damna. ff. pro ſoc.*) in furando, & depredando interemptis denegantur omnia Eccleſiæ ſuffragia; non æque, ſi peccata ſua confiteri potuerint. Furi verò non manifeſto (conſtat ſiquidem furem & manifeſtũ eſſe, & nec manifeſtum. *l. 2. cum ſeq. ff. eod.*) reddita re furto ſubtracta, pœnitentiaq. peracta, ſacri ordines conferri poſſunt; vt ait Alexan. iij. in calce tituli. Ei, qui ob neceſsitatẽ famis, ſeu nuditatis, cibaria, aut veſtem furatus fuerit, tribus hebdomadibus iniungitur pœnitentia; ſi reddiderit, ieiunare non cogitur. *cap. 3.* cùm in neceſ-

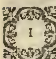
ſitatibus

sitatibus omnia sint communia. *arg. can.* 1. 42. *distin. cap.* 2. 12. *q.* 1. & *cap. quod autem.* 24. q. 7. cui nihilominus modica imponitur pœnitentia. Item qui furto consentit, & furti reus est; & ideo pari ferme plectitur pœna.

De vsuris. *Tit. 19.*

DIVVS Ambrosius libro de bono mortis *cap.* 12. ex quo *can. si quis vsuram.* 14. *q.* 2. descriptus est; *Si quis,* inquit, *vsuram accipit, rapinam facit: vita non viuit.* & Augustinus ad Macedonium Epist. 54. *An crudelior est, qui subtrahit aliquid, vel eripit diuiti, quàm qui trucidat pauperem fœnore?* & idem Ambrosius lib. de Tobia cap. 15. *Sine ferro dimicat, qui vsuras flagitat.* Huc etiam pertinet lepidum illud Catonis dictum apud Ciceronem lib. offi. 2. in fin. post multa interroganti cuidam: *Quid fœnus exercere?* respondit, *Quid hominem necare?* Quare mirum non est, si hic superioribus titulis annectitur. *Est vsura,* vt ait Ambrosius. cap. plerique 14. q. 3. *quicquid accedit sorti.* eandem videtur definitionem dedisse Imp. in *l.* 2. *C. de pign. act.* & Vrbanus iij. in *cap. consuluit.* ex Ezechiel. cap. 18. *Omnis vsura, & superabundantia prohibetur.* Superabundantiam interpretor, quod sortem excedit. Quicquid igitur sorti accedit, cùm vsura sit, nullo pacto Ecclesiasticis, Laicisvè exigi permittitur; neque proprio opere *cap.* 4. sed exactum restituitur, etiam ab Hebræis. & si moniti non desistent, si clerici sunt, ab officio & beneficio suspenduntur; si laici, excommunicantur. *cap.* 7. est etenim adeo odiosa, vt nec locari domos ad eam exercendã voluerit Gregorius x. in *cap.* 1. *in sexto.* quinimmo facientes, dictantes, vel scribentes statuta super vsuris soluendis, vel non repetendis, & huiusmodi alijs, & illa obseruantes, excommunicantur. Est & illud singulare, quòd fœneratores in caussis vsurarum edere coguntur libros rationum suarum. *Clemen. vnic. eod.* Quòd si manifesti fuerint vsurarij, ad altaris communionem, Ecclesiasticam sepulturam, & oblationem offerendã admitti nequeũt. *cap.* 3. contra facientes clerici puniuntur. & licet mandauerint vsuras restitui, Ecclesiastica tamen denegabitur sepultura, nisi primo satisfiat, vel idonee caueatur. & testamenta ipsorum aliter facta non valent. *cap.* 2. *eod. in sexto.* immo eis mortuis, tenentur hæredes tam sui, quàm extranei vsuras per ipsos defunctos extortas restituere. *cap.* 9. non extantibus facultatibus, debẽt possessiones emptæ ex pecunia fœnebri vendi, & debentibus recipere, satisfieri. *cap.* 5. Conuictus de ipsa vsura per famam, vel alia argumenta, tãquam manifestus compescitur. *cap.* 15. Varijs modis committitur vsura: vt si fructus rei pignoratæ non computentur in sortem, excepto marito, quippe qui pro dote promissa pignus recipiens, fructus in sortem computare minus tenetur. *cap.* 16. quia fructus dotis cedunt lucro marito propter onera matrimonij. *l. pro oneribus. C. de iure dotium.* Item cùm quis rem maiori, quàm valet, pretio vendit, quia solutionem differt: nisi dubium sit, an solutionis tempore erit valor rei variatus, & venditor non erat vendituris tempore, quo vendidit. *cap.* 6. *& cap. vlt.* Neque emptor rei minori pretio quàm par est, vsurarius habebitur, si verisimiliter dubitetur, an tempore solutionis plus, aut minus res sit valitura: non item si certior fuerit. Ob id scitum est regulariter, vt solutas vsuras quisque possit repetere, etiam non obstante iuramento de non repetendis præstito. *cap.* 13. Sed regula ista patitur exceptionem: siquidem vsurarius non auditur vsuras repetens, nisi prius restituat extortas. *cap.* 14. *& cap.* 17. *hoc tit.* quoniam frustra legis auxilium inuocat, qui committit in legem. *cap. an sit. & cap. constitutis. sup. de appell. l. isti quidem. ff. de quod met. caus.* Illud hic non videtur prætereundum, scilicet quòd Rom. Pontifices promiscue vtuntur his nominibus, vsura, & fœnus. quia quandoque vsura non prohibetur, si ad alium contractum præter sortem aliquid officio iudicis, non lucri caussa accedat. quod creditor propter debitoris moram consequitur, vsura est, non fœnus, & æquissima. fœnus odiosum, propter lucri auiditatem, & ab æquitate discrepat aliquanto: non item vsura illa: alioquin melior esset conditio debitoris, quàm creditoris, quia locupletior fieret creditoris iactura debitor, contra *l. nam hoc. ff. de condit. indeb.* Nam hoc natura æquum est, neminem alterius iactura locupletiorem fieri. *Fœnus autem ex mali fœditate,* astipulante D. Basilio in Orat. de diuitijs, *nomen accepit. vel fortassis fœnus dicitur, ob eos dolores, ac molestias, quas animis eorum, qui mutuũ ad vsuram acceperunt, afferre soleat. sicut enim dolor parturienti, sic præscriptum tempus debitori instat. Fœnus ex fœnore, malorum parentum praua soboles. Ferunt viperas, materno vtero perroso, partum edere: pari ratione etiam fœnus, erosis, ac consumptis debitorum ædibus, generatur. semina temporis progressione nascuntur, animantia etiam tempore perficiuntur: fœnus verò simul ac generatur, simul etiam parere incipit. Omnes res, quæ crescunt, vbi iustam, ac sibi propriam magnitudinem attigerint, augescere desinunt: sed fœneratitia pecunia omni tempore accrescit.* Vsuras etiam damnat, & detestatur Aristoteles *Polit.* 4. c. 7.

De crimine falsi. *Tit. 20.*

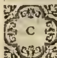
I AM de crimine falsi: *Non facietis*, inquit Dominus Leuit. 19. *furtum, non mentiemini, nec decipiet vnusquisque proximum suum. Non periurabis in nomine meo, nec pollues nomen Dei tui*. Prohibetur autem hoc præcepto non solum falsum testimonium, Sed detestabilis omnis omnino falsitas, ex qua alteri incommodum, aut detrimentum potest afferri. Sic summi Rom. Antistites, qui semper Dei præ oculis præcepta habent, hoc titulo voluerunt omnem prorsus falsitatem comprehendi: non modo eum, qui falso testatur, sed qui signo, annulovè adulterino, vel, vt nostri loquuntur, sigillo falso, vtitur, falsasq. litteras. in hunc grauissimam etiam pœnam constituerunt veteres. Cicero pro Flac. *Pœna falsarum, & corruptarum litterarum grauis est*. Hunc quoque titulum extendi ad ea arbitror, quæ in tit. Codicis *ad leg. Iul. de fals.* cum tribus sequẽtibus habentur. Vt autem falsitas pœnitus euitaretur, primò Lucius iij. sanxit, sententiam per falsas litteras latam executioni mandari non debere. *cap.* 2. Et qui eas intra viginti dierum spatium non deleuerit, sententiam excommunicationis incurrit, neque potest præterquàm à Rom. Pontifice absolui. *cap.* 3 *in fin.* Deinde pœnitere nequeunt. sed si clerici sunt, officijs, & beneficijs priuantur; tandem seculari potestati, per quam etiam puniuntur laici, traduntur, vt condignam luant pœnam. *cap.* 7. Et signum adulterans clericus, etiam deponitur; ac ei character imponitur; demum in exilium mittitur. *d. cap.* 3. Papales verò litteras nouem modis falsas esse posse docemur ex *cap. licet hoc tit.* Item in ijs Episcopus vocetur filius, vel inferior frater, vel si vni scribitur in plurali. Talis enim sedis Apost. consuetudo est, vt Papa Patriarchas, Archiepiscopos, Episcopos, fratres; cæteros Reges, Principes, & alios cuiuscũque ordinis, & gradus filios in litteris appellet. *c.* 6. Sed illa incurrit hæsitatio; num ob paucorum characterum rasuram, in quo suspicio esse non possit, falsæ æstimentur litteræ. Non vtique, sanxit Innoc. iij. in *fin. tit.* Quid si rosæ fuerint? Tunc non præsumuntur falsæ: quia maxima est differentia inter rosam, & rasam. rasa dicitur scriptura, quæ à fraudulente homine fit, rosa, quando non ab homine, sed à muribus. rosæ tabulæ dicuntur. *l.* 1. *§. vlt. ff. de bon. possess. secund. tabul. Falsum est*, vt de Inuentione scribit Tullius, *in quo perspicue mendacium apparet.* tametsi falsum aliter possit describi; vt sit, *quidquid*, vt Paul. Iurisconsl. in sent. tradit, *in veritate non est, sed pro vero adseueratur*.

De sortilegijs. *Tit. 21.*

F ALSARIIS affines sunt Sortilegi, qui in mera sunt falsitate, cùm in idolatriam sæpe incidant, & cũ dæmonibus plerumque pactum, ac fœdus ineant, sperantes futura posse prædicere, vetera rememorare, morbis omnibus remedia, quæ medicorum contemnat disciplina, adhibere; siue in præcantationibus, siue in quibusdam notis, quas characteres appellant, siue in saluia, & alijs huiusmodi. & de ijs mihi videtur Plinius *lib.* 28. *cap.* 4. intellexisse. quem videtur etiam sequutus B. Augustin. *lib.* 2. *cap.* 23 *de doctrina Christiana*. & *in cap. illud.* 26. *q.* 2. Sortilegi appellatione venire etiam puto ipsos magos, mathematicos, & his similes, ariolos, augures, vaticinatores, somniorum interpretes, vt in *tit. de maleficijs. C.* qui omnes subijciuntur pœnis legis Corneliæ. *Lex S. C. ad leg. Iul. de sicar.* Qui igitur sortilegia pro re furto subtracta, vel deperdita, vt inueniatur, fecerit, vel diuinationes obseruauerit, quadraginta dies pœnitebit. Presbyter quoque furtum astrolabij inspectione perquirens, ab altaris ministerio ad tempus suspenditur. Et electio Pontificis ne per sortes fiat, quasi sortilegia sapiat, ab Alexan. iij. in *cap. vlt.* prohibitum est. Neque obstat, quod D. Augustinus testatur in *cap. sors.* 26. *q.* 2. sors non est aliquid mali, verum est, vti aliàs dixi. Prohibetur tamen fidelibus, ne sub diuinationis specie ad antiquos idolatriæ cultus redirent. Si quis ergo quærit, quid nam sint Sortilegia, respondebo, vanissimas magicorum persuasiones. Hæresim tamen non sapiunt semper: quare in his intromittere se non debent Inquisitores, nisi sapiant hæresim manifeste. *cap. accusatus. §. sane de hæret. in sexto*. quemadmodum & de vsurarum quæstionibus. *d. c. accusatus. §. de quæstionib.*

De collusione detegenda. *Tit. 22.*

C OLLVSIO falsitatem etiam cõtinet. Est enim Collusio, simulata, & lusoria inter actorem, & reũ conuentio: quæ eo animo fit, vt vnus eorum alterum dolo vincere patiatur, quasi ei sponte lite cedat. Cui vt occurrerent summi Pontifices, sanxerunt accusatorem ab accusatione desistentem adhuc super crimine illato ex officio suo posse iudicem inquirere. *cap.* 1. neque absolutionem de illatis criminibus per collusionem factam impedire, quo minus iterum accusare, & inquirere de eisdem criminibus liceret. *cap. vlt.* atque colludentem in causa beneficij, ipso priuari beneficio. *cap.* 3. Colludere autem non modo dicuntur rei, & acto-

& actores, sed & advocati, qui siue priuato iudicio, siue publico præuaricati fuerint, hoc est prodiderint causam, quam tuentur, extra ordinem puniuntur. *cap. si quem. §. præuaricator.* 2. q. 3. Item præuaricatores qui patiuntur eum, cõtra quem agunt, vincere. *l. eleganter. ff. de dolo.* Qui in vniuersum ab accusatione desistit, Tergiuersari dicitur; qui vera crimina abscondit, Præuaricari; qui falsa crimina scienter intendit, Calumniari. de quibus omnibus in *d. c. si quem. §. notandum.* Aduertere oportet in hoc titul. verba cap. 2. huius tituli non esse Gregorij, vt est inscriptio, sed Ioannis Diaconi in vita ipsius B. Gregorij *lib. 4. cap.* 32. idq. obseruauit, & recte, Antonius Augustinus.

De delictis puerorum. *Tit. 23.*

IN prima Canonum collectione post titulum de collusione subijcitur titulus de sagittarijs. sed vnde, & qua ratione id venerit, suspicari non possum, nisi quòd cap. vlt. tituli huius est de puero, qui alium sagitta interemit. melius verò si tit. de sagittarijs tit. de cler. pug. in duell. vt fecimus, adnectemus: cùm & illa duelli, vt ibi diximus, sit species: & ita se habeant vulgati Codices, atque Contius. nam in *d. cap. vlt.* sumpta occasione, ne nihil dictum omitteretur, dixit, quid de puero agendũ esset, qui socium sagitta percussit. quòd autem præsens titulus superiores apposite subsequatur: indicant satis nobis verba illa in *cap. 1. Quis verò audeat affirmare furta, mendacia, & periuria, non esset peccata? at ijs plena est puerilis ætas.* Ex quibus verbis Gregorius Nonus, innuit minores. 14. annis posse (exceptis carnalibus) committere peccata. & per consequens posse puniri, licet mitius. Alex. verò iij. pupillum 14. ætatis annum nondum agentem, etsi aliquem occiderit, puniri noluit. *cap. vlt.* quod admitto si dolo non fecit, nec sit proximus pubertati.

De clerico venatore. *Tit. 24.*

SVPERIORES tituli fuerunt tam laicis, quàm clericis communes: hic, & nonnulli sequentes clericorum dumtaxat delicta amplectuntur. & primò de clerico venatore; cui venationes, syluestres vagationes cũ canibus, accipitribus, seu falconibus interdicuntur. idq. constitutum arbitror; quoniam D. Hieronymus dicere solebat, *Venatorem nunquam legimus sanctum. can. 1. 34. distin.* Continetur & hoc titulo pœna, qua mulctatur Episcopus, alijq. minores clerici. Porrò Episcopus si sæpe in his fuerit detentus, tribus mensibus à communione; si presbyter, duobus; si diaconus, ab omni officio suo suspenditur. At necessitatis causa videtur concessum clericis, etsi Episcopo nusquã. *d. cap.* 1. ac recreationis causa, cum modestia tamen. quibus & piscari, apum fabricare aluearia, lina capiendis piscibus texere, fiscellam iunco componere, canistra lentis viminibus plectere, & huiusmodi alia permittuntur. *can. nunquam. de consecr. 5. distin.* vt manu operetur quis cibum. Sic Aegyptiorum monasteria hunc morem tenere accepimus; vt nullum absque opere & labore susciperent: non tam propter victus necessitatem, quàm propter animæ salutem; ne scilicet vagaretur perniciosis cogitationibus mens. In desiderijs enim est omnis otiosus, vt idem Hieronymus scribit ad Rusticum presbyterum.

De clerico percussore. *Tit 25.*

NEQVE clericis quemquam percutere licet. Percussio aut est corporalis, aut spiritualis. hanc cõmittit, qui incauto, & inutili sermone infirmorum conscientiam percutit. *can. sane. 45. distin.* illa fit manibus, pedibus, capite, cubito, aut pectoris, aut humeri impulsu. item baculo, gladio, & alio armorum genere. Et hæc fit, vel odio, vel casu. Qui malitia, vel odio facit, peccatum committit. *can. cùm beatus. 45. distinct.* casu non æque. Hæc regula hanc habet exceptionem, vt percussio licita sit ei, qui potestatem in eum, quem percutit, habet; leui tamen: quia asperitatis nimiæ increpatio nec increpationem recipit, nec salutem. *d. c. cùm beatus.* sed ista exceptio aliam patitur exceptionem: quia Episcopo proprijs manibus quẽquam cædere interdicitur. *can. non liceat. 86. distinct.* sed per alium licet. *cap. ille qui. 22. q. 5.* Sed & ista exceptio aliam adhuc videtur pati exceptionem; Siquidem Episcopus, vel Abbas clericum per laicum, etiam leuiter cædens, excommunicatur. *cap. vniuersitatis. infr. de sentent. excomm.* Hic item constituitur pœna, qua mulctatur Episcopus, qui crudeliter verberari fecerit quemquam, videlicet; & duobus mensibus à missarum celebratione se abstineat. *cap. 2.* Est & illud hic scitum, vt clericus non præsumatur homicida, neque ita puniatur, si in conflictu pro parte violentiam repellente fuit; etsi lapides proiecerit, nullum tamen occiderit; quamquam ibi aliqui mortem obierint. Nec non clericus in minoribus constitutus ad maiores commoueri potest, licet fuerit in conflictu, in quo sine eius facto, & consilio, aliqui interiere.

De maledicis. *Tit. 26.*

QVIDAM codices hunc titulum non habent, quidam habent de clerico maledico. melius hi, qui de maledicis, cùm in *c. vlt.* vtriusque habeatur mentio, & primum ad omnes extendi possit: quoniam non modo Rom. Pontifici, qui vicem Christi in terris gerit, sed & Principi maledicere debet nemo. *cap. paratus. 23. q. 1.* immo proximo non est detrahendum. omnis enim, qui detrahit, homicida est. *cap. summa. 6. q. 1.* Compescitur igitur maledicentium temeritas: vt qui contra Deum, vel sanctorum aliquem, vel beatam Deiparam dixerit blasphemiam, 7. diebus dominicis præ foribus Ecclesiæ in aperto, dum missarum aguntur solemnia, existat: & vltimo illorum dominico die, neque pallium, neque calciamentum habeat, ligatus circa collum corrigia, septemque præcedentibus sextis ferijs in pane, & aqua ieiunet, nec antea Ecclesiam ingrediatur. & alijs pœnis afficitur, de quibus in *cap. vlt.*

De clerico excommunicato, deposito, vel interdicto ministrante. *Tit. 27.*

POSTQVAM dixit de multis, varijsq. delictis, ob quæ plerunque clerici, aut interdicuntur, aut excommunicantur, seu deponūtur, qui nihilominus interdum celebrant, ad eos transit: quidque de ijs iuris sit, exequitur. Dupliciter autem quis excommunicatur; siquidem excommunicatio duplex est, altera maior, altera minor. hæc à sacramentis excludit tantum: illa & à sacramentis, & à communione fidelium. *cap. à nobis. supr. de except. cap. penult. infr. de sentent. excommun.* Atqui multū differt, à legene aliquid prohibeatur sub anathemate, an ab homine. namque si aliquid sub excommunicationis pœna à iudice præcipiatur, exempli causa, si iudex dicat, Præcipio sub excommunicationis pœna, siue anathematis, vel sub excommunicatione, ne illud facias: contrafaciens non est excommunicatus, sed est excommunicandus. Cum verò excommunicatio à lege lata fuerit, ita, Excommunicamus; quicumque furtiue ad ordines accesserit: præcepto & iussui non parens statim est excommunicatus. *cap. 1. & vlt. infra de eo, qui ord. fur. suscip.* Depositus dicitur degradatus, qui scilicet à sacerdotali ordine, vel ab alijs minoribus ordinibus canonice est deiectus. *canon. accedens. 50. distinct. cap. 2. de pæn. lib. 6.* Et is ad pristinū officium minime admittitur, nisi gradus amissos iterum recipiat. *cap. Episcopus. 1. 1. q. 3. can. ex antiquis. 54. distinct. can. dictum. 81. distin. cap. clerici. 23. q. 8.* quamuis characterem, qui animæ imprimitur, amittere non videatur. arg. *cap. licite. 32. q. 7. can. ostenditur. de consecr. 4. distinct.* vbi gloss. Character enim deleri nulla ratione potest late S. Thom. *3. par. q. 65. art. 5. & ad 4. dist. 4. q. 1.* & *ad Rom. 7.* Magister & Bonauentura *in 4. sent. dist. 25.* quemadmodum charactere̅ seruitatis semel impressum, secundum Theophilū, retinet hæres, qui se ab hæreditate abstinet. Clericus itaque depositus, qui ausus fuerit oblationem, vt prius facere, ab Ecclesia separatur; & debet omni reconciliationis spe carere. *cap. 1. hic. & cap. si quis Episcopus. 11. q. 3.* Et monitus non desistens, seculari iudicio committitur. *c. 2.* Degradatis itaque aufertur executio. S. Thomas *3. par. q. 83. art. 8. & ad 4. dist. 13. art. 1. q. 4.* Gabriel Biel *super can. Missæ. sect. 2.* Ioan. And. *ad cap. degradatio. de pæn. lib. 6.* Et si teneantur ad preces canonicas degradati testimonio Archid. Card. Alex. & aliorum, *ad can. presbyt. dist. 28.* Immo viuere tenentur secundum Ecclesiasticas regulas. *can. dictum dist. 81.* Durand. Speculat. *in tit. de compet. iudic. adit. §. 1. vers. 2.* Vel Interdicto. Interdictum est de re aliqua prohibitio sine pœna. Interdicere enim proprie est probibere; vt ait Iustinianus *in princ. tit. de interdict.* Excommunicati ergo, & interdicti celebrantes, & moniti, si non cessant, deponuntur, nisi magna esset multitudo: tunc mitigatur pœna. *c. 4. & 6.* Etiam is, qui quidem excommunicationis notitiam adeo per solam famā habet, celebrat, de iuris rigore etiam deponi potest, & debet. *cap. 5.* Atqui se esse excommunicatum, cùm sit, ignorat, celebrando nulla indiget dispensatione. Minori quoque excommunicatione excommunicatus celebrans nō fit irregularis, tametsi peccat; Et potest eligere, & omnia, quæ sunt iurisdictionis exercere; non tamen eligi, neque sacramenta conferre; quæ si contulerit, tenet collatio, suumq. sortitur effectum. *cap. vlt.* Collatio autem beneficij excommunicato facta non tenet; & scienter tali conferens, à collatione beneficiorum suspenditur. *cap. 7.* Sed hic illa incurrit hæsitatio; num excommunicatus possit collationem beneficij factam sibi ante excommunicationem ratam habere, & acceptare, vigore nempe alicuius gratiæ expectatiuæ. quæstionem facit *cap. vlt. de concess. preben. in sexto. & cap. si tibi absenti. de preben. eod. lib. sexto.* quibus in locis aperte constat solam beneficij collationem absque vlla possessionis apprehensione ius in re, & perfectum tribuere. quinimmo summus Antistes in *d. cap. si tibi absenti.* sanxit eum, qui beneficium contulit absenti, vel præsenti, minime posse

posse eam collationem reuocare, nec beneficiũ hoc alteri conferre, nisi terminus illi ad consentiendum datus esset elapsus; quod est in beneficijs singulare. namque is, qui absenti rem mittit aliquam, potest pœnitere ante absentis acceptationem. *l. 2. S. si quis donaturus.* & *l. absenti. ff. de donatio.* ratio est, quoniam nemo rem propriam tenetur donare. atqui prælatus dum confert alicui beneficium, nihil sui donat; cùm sit merus administrator; & ad id vel inuitus teneatur, licet ei, in quem beneficium contulit, præcise conferre haud teneatur. Semel itaque facta collatione, functus est officio suo prælatus *l. iudex. ff. de re iudic.* Verùm si collatio tribuit ius, videtur satis excommunicatum posse collationẽ beneficij sibi factam ante excommunicationem, acceptare, & ratam habere. Nihilominus respõdendum est, quòd, licet collatio ius in re tribuat, & quidem perfectum: id tamen non acquiritur donec fiat acceptatio. *d. cap. si tibi absenti.* Tempore autem acceptationis acquisitio iuris spiritualis fit; quo tempore inhabilis est excommunicatus. *cap. 1. de rescript. in sexto.* vel dicendũ, Acceptationem beneficij factam ab excommunicato validam esse, & efficacem, quo ad voluntatis & consensus declarationem, qui consensus necessarius est. *cap. nisi cùm pridem. supra de renunciat.* non æque quo ad iuris acquisitionem; ita sane, vt ipsum beneficium non acquiratur ratione huius acceptationis, donec excommunicatio absolutione extincta fuerit. tunc autem absque noua acceptatione prorsus acquiri. Hic infligitur etiam maxima pœna ijs, qui in loco interdicto celebrant. Si clericus secularis est, beneficijs priuatur; si monachus, in arctius monasterium detruditur. *cap. 7. S. vlt.*

De clerico non ordinato ministrante. *Tit.* 28.

Recte iniungitur hic titulus superiori, cùm in illo agatur de illis, qui ordinati cùm sint, deponuntur, vel excommunicantur; in hoc de ijs, qui cùm minus ordinati sint in eo, quem gerunt, ordine, deponuntur. Nam qui baptizaueri, vti clericus, cùm non sit; si est in minoribus, vel etiam in diaconatu constitutus, deponitur, & nusquam ordinabitur. non item si tanquam laicus; cùm instante necessitate cuique liceat, adeo patri, matriq. *cap. ad limina. 30. q. 1. can. diaconos. 93. distinct.* Immo hæreticus, qui & pœnitentiam confesso potest iniungere. *cap. si quem forte. 24. q. 1.* Et Hebræus, si Rom. seruauerit formam. *can. à quodam de consecrat. 4. distinct.* Item Diaconus missam celebrans, ad sacerdotium nõ promouetur; & à diaconatu ad tempus suspenditur: ad beneficium tamen potest dispensari. cum tamen Vrbanus huius nominis iij. in fine tituli adhortatur vitam ingredi regularem. Sacrum Missæ facere, & diuinam conficere Eucharistiam solis sacerdotibus rite ordinatis potestas concessa est. *can. 3. Apost.* Vnde S. Dionysius: *Ac mihi quidem videtur audax, & temerarius, si quis ea sibi sumat, quæ propria sunt sacerdotum, neque metu, ac pudore à diuinorum tractatione, præter captum, ac meritum, decernentur.* Nicæna synodus can. 18. *Peruenit ad sanctam synodum, quod in nonnullis locis, & ciuitatibus diaconi dant presbyteris Eucharistiam: quod neque canon, neque consuetudo tradidit; vt, qui offerendi potestatem non habent, ijs, qui offerunt dent corpus Christi.*

De clerico per saltum promoto. *Tit.* 29.

Dispensatur is quoque, qui per saltum ordinatus est, eique, peracta pœnitentia, quam imposuerit Episcopus, ordo prætermissus conferri poterit. Dicitur per saltum, cùm à subdiaconatu, omisso diaconatu, ad sacerdotium transit; cum ordines gradatim accipi debeant, argumento *l. vt gradatim. & l. honor. S. gerendorum. ff. de muner. & honor. l. 1. & l. 2. C. vt dignit. ordo seruet. lib. 12.*

De eo, qui ordinem furtiue suscepit. *Tit.* 30.

Qvam bene superioribus hic cohæreat titulus, nulla opus est probatione; cũ se satis declaret. Per furtum dicitur ordinem suscipere is, qui clandestine promouetur. *cap. vlt. huius tit.* quasi contra conscientiam superioris, vti loquitur Innocentius j. in *can. extra. 64. distinct.* Item is, qui minores, subdiaconatumq. vno, eodemq. die suscipit, furtiue dicitur suscepisse in *cap. 2.* Contra igitur hoc facientes, vel lata est excommunicatio, vel non. hoc modo, condigna satisfactione imposita, poterit dispensari; si lata, non æque; quoniam est ipso iure excommunicatus: vt tit. 27. dixi. & tunc nisi habitu regulari induatur, ac in eo aliquid temporis honeste, & cum laude fuerit versatus, non vtique potest ad sacerdotium conscendere, vti Alexander iij. sanxit.

De exceſsibus prælatorum, & ſubditorum. *Tit.* 31.

SVPERIORES tituli remeritatē coercent eorum, qui vel contra iuris ordinem adminiſtrant, vel ordines ſuſcipiunt. Hic coercet auaritiam Prælatorum in ſubditos, & alios exceſſus tam ſubditorum, quàm prælatorum, ſed maxime de auaritia, nempe quæ eſt omnium malorum radix, vt Ambroſius ſcribit in *can. bonorum.* 47. *diſtinct. Non deſunt plerique*, vti Gregorius ix. in cap. 16. tradit, *tam Eccleſiarum prælati, quam alij, qui cæca cupiditate ſeducti, propriæ auiditati ſubtrahi reputantes, quicquid religioſis fidelium pietas elargitur, quietem ipſorum multipliciter inquietant*. Porrò debent prælati ſe paſtores, non percuſſores eſſe recordari, atque ita præeſſe ſibi ſubditis oportere, vt non eis dominentur, ſed illos tanquam filios, & fratres diligere; elaborareq., vt hortando, & monendo ab illicitis deterreant: non autem talleis, exactionibus, alijsvè grauaminibus vexare: à quibus vt ſe abſtinerent prælati, eos puniendos eſſe decreuit Alexan. iij. *Miniſtri* etenim dicuntur, vti Chryſoſtomus homil. 2. in Epiſt. ad Philip. cōmentus eſt; & *Paſtores*, quòd miniſtrent magis, quàm dominentur cæteris, & gregem ſibi commiſſum paſcant. Quod verbum ijs conuenire, qui alios gubernandos ſuſceperunt, indicat Homerus; cùm Agamennonem ſubinde vocat, ποιμένα λαῶν, id eſt paſtorem populorum. Sed & Epiſcopi quoque, quaſi (vt alibi dictum eſt) ſpeculatores ſunt dicti. Eadem prope ratione Arcadius Iuriſconſultus in *l. vlt. ff. de muner. & honor.* Epiſcopos appellat illos, qui pani, cæteriſq. venalibus rebus, quæ ciuitatum populis quotidianū victum ſuggerunt, præſunt. Exceſſus igitur appellatione multa veniūt: vt ſi Epiſcopus abſque vlla cauſa Eccleſiam alteri ſubiectam ab illius dominio voluerit liberare. *cap.* 2. Seu habens collationem beneficij, illud ſibi auſus fuerit conferre. *cap.* 3. Vel vicarius ſibi ipſius Eccleſiæ, cui præeſt, perſonatum contra iuramentum præſtitum vſurpauerit: Aut impoſuerit grauamina religioſis, quorum regula à ſede Apoſtolica eſt approbata; Vel fratribus Prædicatoribus, & Minoribu. *cap.* 6. & 17. Aut interdicti ſententiam violauerit. & tunc ſuſpenditur ab officio, beneficio, ac omni iuriſdictione. *cap. vlt.* Et ſubditorum: Quippe qui non tenentur parere ſuperiori aliquid exigenti, vel præcipienti aduerſus priuilegium à ſuperiori conceſſum. *cap.* 5. Neque valet excommunicatio contra eos lata. *cap.* 7. Horum verò exceſſus ſunt: Si inuenti fuerint amorem quærere, vbi non eſt, vbi venus in aliam mutatur formam *cap.* 4. qui clerici ſunt, deponuntur, & in monaſterium detruduntur; ſi laici, excommunicantur. Vel ſi qui de ſuo crimine publice gloriantur. *cap.* 9. Qui auctoritatem, conſilium, auxilium directè, vel indirectè homicidio præſtiterint; qui ſi clerici ſunt, irregulares efficiuntur. *cap.* 10. Qui de matrimoniali cauſa cognouerint, aut pœnitentias publicas, & indulgentias, cùm ad ſolos Epiſcopos ſpectent, conceſſerint, niſi eis aliquo ſpeciali priuilegio competat, vti diximus *ſup. de matrim. contract. cont. interd. Eccl.* Qui contra iuramentū negauerint, prælatum non eſſe dominum ſuum, atque coram iudice ſeculari de ipſo conqueſti fuerint; Aut ſi ipſum inuaſerint: & tunc ex Honorij iij. cōſtitutione *cap.* 15. deponūtur. Quivè Eccleſiam ſuam abſque ſui Epiſcopi conſenſu alteri vnire voluerint: quod etiam Metropolitani interueniente auctoritate non queunt. *cap.* 8. *infra hoc tit.*

De noui operis nunciatione. *Tit.* 32.

QVI nouum opus facit, exceſſum facere videtur: nouū dico, quod nondum factum eſt, & prohibetur ne fiat. Namque Vlpianus in *l.* 1. *§.* 1. *ff. eod. Hoc*, inquit, *edictū, remediumq. operis noui nunciationis aduerſus futura opera inductum eſt, non aduerſus præterita.* Ea tamen eſt huius edicti vis, vt ſiue iure, ſiue iniuria opus fiat: per teſtationem, denunciationemvè inhibeatur; quapropter Eccleſia poſt noui operis nunciationem conſtructa, ædificantis ſumptibus demolietur. Permittitur quoque opus nouum nuncianti optio: vt vel ſatiſdationem de opere demoliendo accipiat, & interim ædificare ſinat; vel vt compellat ceſſare conſtruentem quouſque docuerit, eum ius nullum in loco ædificandi habere. quam in rem trium menſium ſpatium definitum eſt. *cap. vlt. hoc tit.* Et id cum magis ad ciuile iudicium ſpectet, Lucius iij. in *cap.* 1. hic reſpondit non vtique ſecundum iura Pontificia tantum, ſed & ciuilia debere terminari. Quo monemur recurrendum eſſe ad ius ciuile, vbi iuris canonici conſtitutiones deſunt nobis. qua de re alibi etiam facta eſt mentio.

De priuilegijs, & excesſibus Priuilegiatorum: *Tit.* 33.

SOLENT haud raro qui aliquo ſunt indulti priuilegio, eo abuti, in prauosq. mores, ac vſus id cōuertere. quamobrem hic titulus factus eſt, quo docemur quemadmodum intelligi debeant priuilegia, quibus concedantur, ad quos extendi poſſint, ea non violanda, & huiuſmodi alia, de quibus paſſim. Eſt autem priuilegium ius ſingulare, hoc eſt priuata lex, quæ vni homini, vel loco, vel collegio, & ſimilibus alijs conceditur. *can. priuilegia. 3. diſt.* quæ & beneficia appellantur. Iabolenus in *l. penult. ff. de conſt. princ. Beneficium,* inquit, *Imperatoris, quod à diuina ſcilicet eius indulgentia proficiſcitur, quàm pleniſſime interpretari debemus.* Ea etiam perſonales conſtitutiones dicuntur; & ad exemplum non trahuntur. *l. 1. eod. ff. de conſt. princ. cap. 9. hoc tit.* Lex eſt commune præceptū, vt vult Papinianus *l. 1. ff. de legat.* vel, vt Atteius Capito apud Gellium, generale iuſſum populi, aut plebis rogante magiſtratu. Sic lex de vniuerſis, priuilegium de ſingulis: namque veteres priua dixerunt, quæ nos ſingula dicimus. Hinc B. Hieronymus, *Priuilegia ſingulorum communē legem facere non poſſunt. cap. non exemplo. 26. q. 2.* Significat quoque priuilegium prælationem, & prærogatiuam quandam, qua in debiti repetitione chirographarij creditores alijs creditoribus præferuntur. quod indicat nobis titulus *de priuilegijs credit. ff.* qui in vulgatis codicibus ab alijs eſt diſtinctus: in Pandectis verò Florentinis coniunctus eſt titulo *de bon. aut. iud. poſſ.* Eſt etiam priuilegium, vt vxor pro dote cæteris creditoribus etiam anterioribus & expreſſam hypothecam habentibus præferatur. Eſt & illud beneficium, ſeu priuilegium, cùm alicui loco conceditur Epiſcopum habere: quem tamen Leo Papa primus inſignibus dumtaxat, & populoſis locis tribuendum eſſe conſtituit; neque iniuria, quia numeroſitate Epiſcopalis dignitas vileſceret. Item priuilegium eſt, quo indulti ſunt Templarij, & Hoſpitalarij, vt ſemel in anno poſſint celebrare in loco interdicto. *cap. 3. §. quod ſi.* Vt decimas non dent; de quibus abunde in tit. de decim. Vt in oratorijs priuatis campanæ publicę teneri poſſint. *cap. 10.* Vt Eccleſia duplici vtens priuilegio, licet ex vno ſuccumbat, ex alio ſe iuuare queat. *cap. 14.* Vt Clerici Eccleſias ſibi ſubiectas poſſint in proprios vſus conuertere. *cap. 19.* Vel quod monaſterio alicui conceditur veluti, vt monachi minus poſſint excommunicari. *cap. 21.* vel interdicti tempore confratres ſuos valeant ſepelire. *cap. 24.* Vt Epiſcopi, qui non fuerunt cauſa interdicti, clam poſſint celebrare. *cap. 25.* Vt quis valeat vbique nulla ſuperioris habita licētia miſſam dicere. *cap. 30.* Vt aduerſus Eccleſiam non fiat præſcriptio niſi triginta, vel quadraginta annis. *cap. 6. & 15.* Item quod Patriarchæ poſt Rom. Pontificem primas obtineant; ac Conſtantinopolitanus primam, Alexandrinus ſecundam, Antiochenus tertiam, Hieroſolymitanus quartam ſedem habeat. quod deinde in Florentino Concilio *ſeſſ. vlt.* fuit confirmatum. Vt hi pallio vtantur, idque ſuffraganeis ſuis elargiantur. Vt Dominicæ Crucis vexillum ante ſe vbique deferri faciant, niſi aderit Rom. Pōtifex, aut eius Legatus inſignibus Apoſtolicæ dignitatis vtens. Vt omnes eorum ſubiecti ad eos appellent, ſaluis appellationibus ad ſedem Rom. interpoſitis. *cap. 23.* Vt Archiepiſcopi per loca exempta prouinciæ ſuæ crucem ante ſe deferant, populo benedicant, & alia, vt in *clem. vlt. eod.* Vti Abbates poſſint vti mitris, & alijs Pontificalibus. Sed exempti, quibus cōceſſum eſt, in prouincialibus Concilijs & Epiſcopalibus ſynodis tantum vti poſſunt aurifriſiatis, non tamen aureas, vel argenteas laminas, aut gemmas habentibus; Non exempti, ſimplicibus, & albis, ac planis. *cap. 6. eod. in ſexto.* Sed an vbique Abbates, quibus indultum eſt ius mitræ, ea vti poſſint? & fuit per manus traditum ad *cap. ex tuarum, ſupra de vſu pallij,* poſſe: quia mitra, neque ad iuriſdictionem, neque ad ordinem pertinet, vt vſus pallij, crucis ante ſe geſtatio, ſeu prælatio, vel regalis coronæ delatio: ſed ad ornamentum dumtaxat ſpectat, eiuſque geſtatione nemini iniuria, aut damnum fit. Immo Epiſcopi, alijque ſuperiores Prælati eo magis honorantur, quo Abbates ſplendidioribus, & pretioſioribus veſtibus induuntur. Idem de annulo dici debet: qui Epiſcopis, & Abbatibus datur, non ſolum propter ſignum Pontificalis honoris, ſed etiam propter ſignaculum ſecretorum, teſtimonio Iſidori *lib. 1. cap. 5. de Eccleſiaſt. offic.* vel, vt ait Innocentius iij. *lib. 1. cap. 61. Myſter. Miſſæ,* Annulus eſt fidei ſacramentū, quo Chriſtus ſponſam ſuam Eccleſiam ſubarrauit, vt ipſa de ſe dicere valeat: *Annulo ſuo ſubarrauit me Dominus meus,* ideſt Chriſtus, cuius cuſtodes, & pædagogi ſunt Epiſcopi, & Prælati, annulum pro ſigno ferentes in teſtimonium: Nam ſoli Epiſcopi, & Abbates dicuntur Eccleſiarum ſpōſi *cap. ne pro defectu. ſupra de elect.* Plane ſeruanda ſunt priuilegia, neque indirecte violanda. *c. 26.* præſertim Eccleſiarum, ac ſacerdotum. *cap. 1. & 2. 25. q. 2.* Nec de ipſis eſt iudicandum, niſi inſpecto eorum tenore. *cap. 7.* Sic Alexand. iij. priuandum eſſe voluit ſuis priuilegijs eum, qui alienis derogat. *cap. 4.* Hinc Gregorius in iudicijs laicorum priuilegia nullo prorſus modo tur-

banda

banda esse edicto mandauit: Si verò laici Ecclesiæ damnum, iniuriamq. detulerint, eos coercere iussit. *cap.* 2. quia alienis abutuntur priuilegijs. Sed dubium est, num priuilegiorum innouatio nouum ius inducat. Et responsum est, non inducere, sed antiquum conseruare. *c.* 13. *&* 22. quæ intelligi debent, nisi actum penitus contrarium cótineret innouatio. *c. cũ accessissent. sup. de constit.* Et contenta in priuilegio, per testes possunt probari. *cap.* 14. Altera huius tituli pars est de Excessibus priuilegiatorum; vt si clerici, etiã exempti, Ecclesias, & decimas sine diœcesanorum consensu acceperint; Si excommunicatos ad diuina admiserint, vel ad sepulturam. *d. cap.* 3. *§. excommunicatos*. Si per census solutionem, quæ Romanæ Ecclesiæ fit, ab Episcopi iurisdictione voluerint recedere *cap.* 5. *&* 8. Si concessum sibi priuilegium ad alium extendi propria auctoritate tentauerint. *cap.* 9. Si Hospitalarij falso cruce signatos, scilicet laicos, & illitteratos ad colligẽdam eleemosynam miserint. *c.* 11. Si exemptus ratione rei certæ, vel loci, ad aliud priuilegio maluerit vti. *cap.* 16. Vel si exemptionem monasterio soli concessam ad capellas sibi subiectas extraxerint. Si Lutetiæ Parisiorum, siue locis vicinis ius ciuile profiteatur, cùm ibi profiteri interdictum sit. *cap.* 24. & alia plura, de quibus longum esset recensere.

De purgatione Canonica. *Tit.* 34.

POSTQVAM satis dixit de delictis, deq. excessibus, quibus infamantur homines, trãsit ad purgationem, qua possunt se ab omni infamia purgare: nisi crimen publicum, ac notorium sit, cui nullus etiam existat inficiationis locus, tunc enim non indicitur purgatio, sed promulgatur sententia. *cap.* 15. cũ tunc etiam possit sine accusatore vllo condemnari. *cap. euidentia. sup. de accusat.* Est autem purgatio canonica, defensio, quæ fit iureiurando cum coniuratoribus. Tria verò erant olim purgationis genera. vnum erat periculum, nempe feruentis aquæ, siue frigidæ, vel laminæ candentis; quo vsi nostri quandoque videntur, ex *c.* 8. *huius tituli:* quæ videtur fuisse popularis inuentio, ac fabricante inuidia facta, vti B. Gregorius notat *lib.* 2. *Epist.* 8. & hoc prohibetur *cap. vlt. infr tit.* 1. & *cap. penul. sup. ne cler. vel monach.* Alterum est lex duellionum; quo diu quoque vsi sunt viri Christiani tam in ciuilibus, quàm in criminalibus causis. res enim omnis duello committebatur; quam iniquam, & temerariam legẽ constitutione Federici Imp. approbatam fuisse docet Cuiatius *lib. de feud.* 2. quod tandẽ prohibitum est à summis Pontificibus. *cap. monom&chiam. 2. q. 4. toto tit. infra primo.* & *supr. de cler. in duell. pugn.* Tertium purgationis genus est iurisiurandi religio, quod purgatio canonica rite appellatur. & hoc vltimum dumtaxat permissum est: quia de probitate illorum, ac religione nostra ita confidimus, vt nullus supersit dubitationi locus: seruata tamen forma à Pontificibus præscripta: quæ talis est, *Vt infamatus, illud, quo accusatus est, nec ipse per se, neque per tertiã personam, nec aliquem eo sciente, commisisse, tactis sacrosanctis Euangelijs iuret. Item iuratores, seu purgatores super sancta Dei Euangelia iureiurando dicent, quòd ipsi credunt eum verum iurare. cap.* 5. 15. *& vlt.* Aliter in Prælato, quippe cui non sufficit iurare, cùm se purgare vult, innoxium criminibus, quibus infamatus est, esse: sed eum oportet iurare post eius promotionem in illa crimina minime incidisse. *d. cap. vlt.* Purgatorum numerus est trium, vel quinque, vel septẽ testium, vel duodecim, exemplo Leonis Papæ, qui duodecim Episcopos in sua purgatione habuit, *can. omnibus. & can. presbyter si cum plebe.* & *c. nobilis. 2. q. 4.* Hodie est arbitrarius, inspecta personæ qualitate, & infamiæ quantitate. *c.* 12. *& cap. cùm P. supra de accusat.* Monemur & hoc titulo, quales esse debeant purgatores, honesti videlicet, vicini, vitam purgantis agnoscentes, vel saltem sint bonæ famæ, vel qui ab Ecclesia tollerantur. *cap.* 7. *&* 9. *hoc tit.* Qui vero accusare possint, Fabius, & Damasus Papa docent in *cap. ipsi. & cap. testes. 2. q. 7.* At si infamatus, tertio monitus non se purgat, vsque ad purgationẽ ab officio suspenditur *cap.* 2. Et non probato crimine, etiam fieri debet purgatio. *d. cap.* 5. si infamia ortum habuit ex probabilibus coniecturis. *d. cap.* 12. Hinc qui super natalium defectu accusatus est, promoueri non potest, nisi prius se purget. *cap.* 14.

De purgatione vulgari. *Tit.* 35.

QVANTA sit huius tituli cum superiore affinitas, indicant nobis ipsius proximi tituli verba. Erat vulgaris purgatio olim illa, quòd qui fidem sibi iurantibus haberi aliqua de re graui postularent, consueuissent ignitum ferrum manibus tollere, & super ignem ambulare. existimabant etenim minime dolorem aliquem sensurum, eo experimento, qui veritatem dixisset; eratq. certæ fidei, & innocẽtiæ signum maximum, ab illo periculo illæsum euadere, vt ex Plutarcho, Sophocle, Callimacho, & ipsius tragædiæ commentatijs apparet. Est autem hæc optima ratione inhibita purgatio; siquidem Deus tentari minus debet; at cum

hæc peraguntur, tentari videtur. *cap. vlt.* tum quia hæc inuenta fuit fabricante diabolo. *cap. Mennam.* 2. *q.* 4. tum quia innoxius plerunque pœnam patitur. *cap.* 2. Continet hic titulus duo purgationis genera, de quibus in superiori titulo disseruimus, quæ vnico verbo à Pontifice appellantur vulgaris purgatio: & à canonica hæc differre docemur. Dicuntur vulgares purgationes, eo quia eas vulgus inhumaniter sibi constituit: vt iam indicaui ex Gregorio *lib.* 2. *Epist.* 8.

De iniurijs, & damno dato. *Tit.* 36.

DATVR titulus de iniurijs, & dãno dato: etenim ex hominum excessibus plerunque iniuriæ fiũt, damnumq. nonnunquam sequitur. ita damnum iniuria dare, patiq. dicimus. *l.* 9. §. *nunc videndum. ff. de minor. l.* 6. *ff. naut. caup.* Iniuria generaliter appellatur omne, quod iure non fit. *l.* 1. *ff. de iniur.* strictè verò contumelia dicitur, quæ vel pulsatione corpus, vel conuicio aures offendit, aut aliqua turpitudine vitam cuiuspiam violat. *Ad Heren.* 4. Hinc Labeo *in l.* 1. §. 1. *ff. eod. Iniuriã, ait, aut re fieri, aut verbis; re quoties manus infertur, verbis cum conuicium fit.* Inscribitur titulus hic *de iniurijs, & damno dato*; quia damnum non semper fit cum iniuria. qui enim defendendi sui causa vicini ædificium orto incendio disturbauerit, damnum iniuria dedisse non videtur. *l.* 49. §. *vlt. ff. ad leg. Aquil. l.* 3. §. *pen. ff. de incend. ruin. naufr.* & vt in specie. *cap.* 2. & 5. satisfacere tamen pro damno tenetur, sicut ille, qui lapide, vel gladio percussit aliquem, in expensis condemnatur. *cap.* 6. & qui agrum, aut vineam læserit, vel domum, aut aream vicini sponte incenderit: quem & tres annos pœnitere oportet. *d. cap.* 6. Et iudex secularis, qui contra Deum, & Ecclesiarum libertatem clericum bannire, & condemnare ausus est, in expensas condemnationem patitur; & ex Clementis V. constitutione excommunicatus ab omni officio, beneficio, & feudo tam spirituali, quàm temporali, priuabitur. Neque potest, nisi in mortis articulo præterquàm ab ipso Romano Pontifice absolui. atque eius filij, nepotesq. ad Ecclesiastica beneficia redduntur inhabiles, & ad alia, de quibus in *clem.* 1. *de pœn.* quam iniuriam veluti crimen publicum vlciscendam esse iam antea voluerunt, Impp. Arcadius, & Honorius in *l. si quis in hoc. C. de episc. & cleric.* Sunt & aliæ constitutæ pœnæ, de quibus in *cap.* 2. *cap. ad aures. & c. in quibusdam. infr. tit. prox.*

De pœnis. *Tit.* 37.

TANDEM descendit ad pœnarum tractatum: nam cùm sæpius ipsarum mentio habita sit, necessariò postulabat ratio, vt proprius daretur titulus, quo doceamur, quæ sint pœnarum genera, quibus iudices coërcere delinquentes possunt. Pœna est delictorum debita coërcitio, vel delicti supplicium. Constituitur pœna delinquentibus, quia ipsa suos tenet auctores; quæ non est vlterius protrahenda, quàm delictum fuerit in exercente repertum. *cap.* 2. *supr. de ijs, quæ fiunt à maiori parte capit. l. sancimus. C. de pœnis.* quanquam in ipsis temporalibus pœnis vltra suos auctores pœna extendatur quandoque. *cap. cùm multa.* 15. *q. vlt. can. in sancta. de consecrat.* 1. *dist. cap. sanè. supr. de off. deleg. & cap.* 10. & *cap.* 12. In æternis non æque, vti diserte D. Augustinus testatur *in cap. si habes.* 24. *q.* 3. Tum vt cæteri à peccato, vltionis timore reuocentur. *cap. frater.* 17. *q.* 4. & *d. cap. si habes.* Tum vt cæteri delictis sublatis securiores viuant. *l. si pœna. ff. eod.* Pœna hic duplex est; altera imponitur personis, altera rebus odio personarum. Pœna, quæ in personis consumitur, ex iure nostro est multiplex, Interdictio, Suspensio, Excommunicatio, Depositio, Intrusio, Carceratio, Verberatio; de quibus sparsim sermonem fecimus. Quæ imponuntur rebus, sunt missio in possessionem rei petitæ ratione debiti probati; priuatio à beneficijs, rerum omnium confiscatio. Habet etiam Ecclesia proscriptionem, relegationem, exilium. quæ, vt olim, apud nos differre inter se videntur. Habet quoque pœnam pecuniariam, licet aliud videatur dicere *cap.* 3. huius tituli; quo cauetur, ne prælati pœnam exigant pecuniariam. Namque si lex pœnam constituit pecuniariam, quicunque de illo cognoscit, illam imponere potest. *l.* 2. §. *vlt. ff. de iud. cap. in Archiepiscopatu. supr. de rapt. cap. cùm deuotissimam.* 12. *q.* 2. At si constituit in crimen pœnam spiritualem, aut corporalem, iudex, cui de illo cognoscere contingit, non vtique potest illam in aliam transferre; quantumuis dura esset lex. *l. prospexit. ff. qui, & à quib.* sed ille dũtaxat de illo crimine per seipsum cognoscere, ac reum penitus absoluere. Verùm, cùm nihil iure cautum sit de pœna, potest iudex sumere, quam voluerit pœnam. *cap. de causis.* §. *vlt. supr. de offic. deleg.* Et non semel quis punitur, sed toties, quoties deliquit, *cap.* 1. Pœna autem huius tituli extenditur item ad eos, qui temere litigant. *cap.* 4. tum ad eos, qui contra contractum veniunt. *cap.* 7. Voluit & hic Innoc. III. obliga-

tum ad certam quantitatem certa die sub pœna, si partem eo temporis spatio soluerit, ad integram pœnam minus teneri. *cap.* 9. & id expressum est contra ius ciuile, vt *in l. in stipulationum.* 2. *S. si fortem. ff. de verb. oblig.* Sed rectius summus Pontifex, cui iniquum visum est, vt quis inhonestis quæstibus, & cum alterius iactura ditaretur.

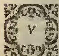
De Pœnitentijs, & remissionibus. Tit. 38.

HIc titulus pertinet etiam ad pœnas; sed ille ad temporales, hic ad spirituales: illæ imponuntur in foro iudiciali, istæ in pœnitentiali; illæ ad alios interdum, atque delinquentes extenduntur, istæ non item; tum illæ sæuitiam, atque vltionem habent: istæ repletæ sunt misericordia, pietate, beneuolentia, ac religione omni. Nullum est enim adeo graue, & nefarium scelus, quod pęnitentiæ sacramento non quidem modo semel, sed iterum, & sæpius non deleatur. Qua de re ita sanctus Ioannes. 1. *Si confiteamur peccata nostra, fidelis est, & iustus, vt remittat nobis peccata nostra.* & alia plura in hanc sententiam adduci possunt. Sed hæc sufficiant nobis in præsentia. Pęnitere tam à Theologis, quàm ab hominibus nostris, atque Ethnicis scriptoribus, varie accipitur. Sed, quod ad nos modò attinet, est; cùm non solum admissi sceleris causa intimo animi sensu dolemus, vel eius doloris externum etiam aliquod signum damus, verùm etiam vnius Dei causa in eo mœrore sumus. Quapropter Ambrosius dicebat, Pęnitentiam esse peccata præterita deplangere, & iterum plangenda non committere. *cap.* 1. *de pęnit.* 3. *dist.* Hinc vulgata illa sancti Hieronymi sententia, *in can. secunda. ead. dist.* 1. ab omnibus, qui deinceps res sacras tradiderunt, magnopere comprobatur, quòd pœnitentia sit secunda tabula, sicuti Baptismus est prima, Vt enim facto naufragio, vnum vitæ seruandæ perfugium est, si tabulam aliquam nauis liceat arripere: ita confracta baptismi innocentia, nisi quis ad pęnitentiæ tabulam confugiat, sine dubio de eius salute desperandum est. Pęnitentiæ tres sunt species, solemnis, publica, & priuata. Solemnis est, de qua *in cap. in capite.* 50. *distinct.* & imponitur ab Episcopo solo, vel ipsius mandato, & ab ipso solo reconciliatur pęnitens. *cap. vlt.* 26. *q.* 6. & hæc sumitur de crimine publico, & vulgatissimo, quod totam commouet vrbem. Clericis verò nec imponitur, nec cui imposita est, ad sacerdotium potest promoueri, nec nuptias contrahere, nec amplius se ad militiam accingere. *d. cap. vlt. & cap.* 2. *hoc tit. & cap. hoc ipsum. in fine, cum seq.* 33. *q.* 2. Publica pęnitentia datur, cum publicum est peccatum. *Plane manifesta peccata*, vt Alex. Papa ait in cap. 1. *non sunt occulta correctione purganda; vt quos peccans exemplo suo ad malos mores prouocauit, sua emendationis testimonio ad rectam reuocet vitam.* Et ista publica etiam in clericis sumitur. *cap.* 7. si publicum est delictum: in laicis, & si publicum non est, si tamen graue æstimatur. *d. cap.* 7. Est publica pęnitentia, cùm aliquid iussum est fieri, ex quo appatet publicam esse pœnitentiam, vt est peregrinatio, habitus commutatio, in monasterium detrusio, & huiusmodi alia. Est hodie à Trid. synodo ius Episcopis factum, vt possint hoc publicæ pęnitentiæ genus in aliud secretum commutare, quando ita magis iudicauerint expedire. *cap.* 8. *sess.* 24. Priuata est ea, quæ quotidie à sacerdotibus imponitur ijs, qui secreta peccata confitentur. & adeo necessaria est Pęnitentia, vt morientibus nusquam denegetur, quemadmodum & viaticum, neque interdicti generalis tempore, *cap.* 11. Vnde medicis præceptum est, vt ante omnia inducant infirmos ad cõfessionem. *cap.* 13. Hinc aliud quoque mandatum est, vt quilibet doli capax renneatur, semel saltem in anno, proprio sacerdoti, vel de eius licentia alteri, confiteri sua peccata, & Eucharistiam recipere, maxime in die Paschatis. *cap.* 12. *hoc tit.* sacerdos autem, cui soli hoc onus incumbit, *cap.* 10. *S. vlt.* pęnitentiam arbitrari debet secundum excessus qualitatem, quantitatem, pęnitentis contritionem, & alias circumstantias, de quibus *in cap.* 8. *huius tituli.* Secunda est tituli pars *de Remissionibus.* Remissio dupliciter accipitur vel pro absolutione, quæ à sacerdote sua peccata confitenti datur; vel pro commutatione pęnitentiæ. & de hac in hoc titulo agitur: eaq. videtur posse definiri, quòd sit indulgentia, qua quis releuatur à pęna sibi pro pęnitentia imposita, alia leuiori subrogata. Eaq. & priuata est, & generalis. illam sacerdotes in animarum iudicijs facere possuntr istam non nisi Episcopus, & maiores; hoc est, pro pontium ædificatione, pro dotatione basilicarum, & alijs pijs operibus. at eorum subditis Episcoporum prosunt indulgentiæ. *cap.* 4. Archiepiscopus per totam prouinciam eas valet concedere, seruata generalis Concilij forma. *cap.* 15. Et indulgentia non vltra annum extenditur, vel in anniuersario dedicationis tẽpore, quadraginta dies. Hunc quoque dierum numerum literis indulgentiarum exprimi voluit Innocentius huius nominis tertius. *cap.* 14. Romanæ Ecclesiæ princeps quin possit omnes concedere indulgentias, nemo dubitat; & præsertim Iubilæi anno, in quo plenaria fit remissio.

qui

qui olim erat centesimo anno. *cap.1.extra.com. eod.*& qui à Clemente sex.ad quinquagesimum annum redactus fuit *cap.2.eod.extr.* tum à Sixto iv. ad vigesimum quintum. *cap.4.eod.extrau.* & hoc hodie vtimur.

De sententia excommunicationis, *Tit.* 39.

VLTIMVM obtinere locum pœnam excommunicationis voluerunt summi Rom. Ecclesiæ antistites: etenim hac pœna in Ecclesia nulla maior est, autore Augustino in *cap.corripiantur.24.quæst.3.* hinc merito, ab Innocentio iij. in *cap. cum inter. sup. de consuet.* dictum est excommunicationem esse neruum Ecclesiasticæ disciplinæ; ad quam nemo nescit, quàm inuite descendant. Corripiuntur primò quorumlibet crimina cum charitate, humilitate; tum saluberrimis pœnitentijs, ac plerunque remissionibus; his omnibus veluti igne quodam pietatis vtuntur. quòd si nec sic quidem æquanimiter sustinentis, & pie increpantis medela processerit; in eis qui diu portati, & salubriter obiurgati corrigi noluerint, tanquam putridæ corporis partes, vt ait Prosper *cap. ecce autem.* 24. *q.* 3. debent ferro excommunicationis abscindi: ne, sicut caro morbis emortua, si abscissa non fuerit, salutem reliquæ carnis putredinis suæ contagione corrumpat, Sic illi, qui emendari despiciunt, & in suo morbo persistunt, si moribus deprauatis in Sanctorum societate permanserint, eos exemplo suæ perditionis interficiant. Excommunicatio quid, & quotuplex sit, diximus *sup. tit.27.* sed præter excommunicationem maiorem, & minorem, fit haud raro in libris nostris mentio anathematis in eundem prope sensum, quo maior excommunicatio assumitur. Quare ab re forte non erit hoc in loco paucis explicare, quid sit Anathema. & est per manus receptum, Anathema, quo ad vinculum non differre à maiori excommunicatione: tamersi quo ad solemnitatem differat maxime. *cap. debent.* 11.*q.* 3. Est ergo anathema solennis maledictio, quæ fit per execrationes publicas aduersus excommunicatum. hinc fit, vt anathema proprie excommunicationem maiorem præmittat. quamuis *ex cap. Engelstradam.* 3.*q.*4. constet aperte, anathema ab excommunicatione maiori nihil differre, licet differat à minori. ob id frequentissime anathema pro maiori excommunicatione intelligitur, atque accipitur. Nam is, qui est excommunicatus, etiam anathema factus est; & non modò à sacris summouetur, sed etiam ab hominum consortio, quasi aqua, & igni quodammodo ei interdictum sit. Estq. hoc pœnæ genus illi haud dissimile, quo Druydes Gallorum sacerdotes olim vsos fuisse autor est Cęsar *lib.6.de bell.Gall.* his verbis: si quis aut priuatus, aut publicus eorum decreto non stetit, sacrificijs interdicunt. Hæc pœna apud eos est grauissima. Quibus est interdictum, ij numero impiorum, ac sceleratorum habentur; ab ijs omnes discedunt, aditum, sermonemq. defugiunt, ne quid ex contagione incommodi accipiant: neque ijs petentibus ius redditur, neque honos vllus communicatur. Solitos quoque Græcos foro, & sacris tales arcere accepimus. Cuius pœnæ pleraque apud Græcos autores exempla inueniuntur. immo Plinius *lib.6. cap.* 22. testatur regem Arabum morte mulctari, nullo interimente, auersantibus cunctis, & commercia etiam sermonis negantibus. Ex quibus licet haud male intelligere, quàm antiquus sit huius excommunicationis vsus. Hic autem titulus omnes prope excommunicationis species continet, eosq. longo tractatu persequitur; vel de ijs, qui manus in clericos inijciunt. namque *à cap.1. ad.38. vsque,* tribus, seu quatuor exceptis, mentio duntaxat fit eorum, qui clericum percusserunt. tum in *cap.* 47. 50. 54. *S.vlt.* & in *cap.*57. & isti à summo tantum Pontifice possunt absolui, vel ab ipsius Legato à latere. *cap.*20. & *cap.* 58. nisi imminente mortis articulo, infirmitate, inimicitia, aut inopia, puerili, seu senili ætate, sexus fragilitate, atque alia corporis impotentia, vel quolibet alio impedimento à sacris canonibus approbato. *cap.6.* 13.26.33. *&* 58. ijs casibus poterunt à proprio Episcopo absolutionem recipere: præstito tamen prius iuramento, quòd postquam fuerint restituti, ad Romanum Pontificem, vel eius Legatum absolutionis causa accedent; pueris exceptis, qui siue ante, siue post pubertatem postulent absolui, potest Diœcesanus absolutionis beneficium impartiri. *cap. vlt.* Monachos se adinuicem percutientes, ac regulares canonicos, fratresque hospitalis Hierosolymitani absoluit abbas, & prior. quod si horum discretio non sufficiat, prouidentia Diœcesani Episcopi est adhibenda. *cap.2.& cap.*50. Excommunicantur incendiarij, rerum Ecclesiarum raptores, hæretici, & quicunque Ecclesiæ libertatis violatores, vti statutarij, scriptores statutorum ipsorum, potestates, rectores, consules, consiliarij, vel quoquo nomine sint; atque etiam, qui cum excommunicatis commercium habent, vel eos alloquuntur, nisi pro conuersione *cap.* 54. Morientibus tamen, immo & viuentibus, tempore generalis interdicti concedi potest Baptismus, Chrisma, ac pœnitentia, ac verbum Dei licitę prædicari. *cap.*43. Neque vt pereat quis, ideo excommunicatur, sed vt pudore suffusus resipiscat

scat tandem, & ad frugem bonam redeat. quod cùm acciderit; absoluitur, & ad communionem admittitur. *cap. inter hæc. 33.q.2.* quapropter in *cap. 1. eod. in 6.* medicinalis dicitur. Sed ne forte cùm Luthero erremus, scire oportet, quare excommunicatio dicatur medicinalis. est etenim, & dicitur ex fine: eius finis est mederi peccatori morbo peccati laboranti. Constituitur ad hunc finem, vt excommunicatus resipiscat, pœniteat, atque satisfaciat Ecclesiæ, quam quidem propria conscientia iniuria afficit. Quia etsi excommunicatio pluribus detrimentis, & spiritualibus incommodis quemquam afficiat, ex hoc tamen non potest dici, quin sit medicinalis. Nam & medicamenta omnia, quæ ægrotantibus adhibere medici solent, venena dicuntur, in *l. qui venenum. ff. de verb. signific.* Nonius Marcellus de Compendiosa doctrina: Medicinam dicimus & venenum, tractum à Græcis, qui venenum φάρμακον appellant. quia, vt ait Gallenus *lib. de sanit. tuend. 1. cap. penult.* medicamenta omnia, vt iuuant, semper aliquam tamen afferunt simul noxam. quoniam, vt idem *lib. 5. cap. 1. de simplic. medic. facultatibus* testatur, medicamenta omnia apta nata sunt alterare. nam nutrimentum vincitur, ac superatur ab eo, quod nutritur; medicamentum contra. Siquidem medicamentum vincit, atque superat corpus, cuius fuerit medicamentum. Finis tamen medicamenti adeo cuiuscunque est optimus, quatenus morbi causam expellit. quia si non adhiberetur medicamentum, facile morbus interimeret hominem, & quemadmodum clauo clauus, vt in prouerbio est, truditur, ita venenum veneno expellitur. & cùm medicamenta venena sint, non potest fieri, quin corpus, cui adhibentur, non patiatur; maximum tamen afferunt adiumentum, & ijs sanatur homo; cùm medicamenti finis sit, sanitatem afferre: licet hunc finem semper non attingat. Pari sane ratione excommunicatio, licet per se mala sit, cùm hominem spiritualibus donis priuet, animæ tamen salutare medicamen tum affert, si peccatorem ex morte ad vitam poterit reuocare, & facile poterit, si excommunicatus eam non contempserit: sed potius confusionem, erroremq. suum respiciens, emendet, quæ male antea egerat. Hinc videmus plurimum Theodosio Imperatori profuisse excommunicationem. *cap. cùm apud Thessalonicam. 11. q. 3.* Nam Origenes *lib. iudicum:* De Ecclesia, inquit, per sacerdotem pellitur, vt notatus ab omnibus erubescat: & conuerso eueniat ei illud quod sequitur: vt spiritus saluus fiat in die Domini. id Origenes ex Apostolo *1. ad Corinth.* 5. Tradi, inquit, huiusmodi hominem Satanæ in interitum carnis, vt saluus fiat spiritus eius in die Domini. *cap. audi. & c. omnis Christianus. 11. q. 3.* At si excommunicatus contemnens excommunicationem, pœnitere negligat, ac eius cor fuerit induratum, non medicinalis ei erit, sed lethalia. Nihilominus adhuc dicetur medicinalis pœna: erit enim excōmunicatio medicina reliquis Ecclesiæ membris: & per eam consulitur incolumitati totius reliquæ communionis, iuxta illud Virgilij *eglog. 1.*

Nec mala vicini pecoris contagia lædent.

& vt ab initio diximus *ex c. ecce autem. 24. q. 3.* quibus haud male cōuenit illud Vlpiani in *l. congruit. ff. de offic. præsid.* Congruit, inquit, bono, & graui præsidi curare, vt pacata, ac quieta prouincia sit, quam regit. quod non difficile obtinebit, si solicite agat, vt malis hominibus prouincia careat, eosq. conquirat. Infinitæ huiusce rei autoritates in medium adduci possent; sed hæc tantum in præsentia. Est & illud ex hoc titulo notatu dignum, scilicet non esse orandum, neque dandam esse eleemosynam pro excommunicato in excommunicatione defuncto, neque Ecclesiasticam sepulturam, etiamsi euidentiora præbuerit pœnitentiæ signa antequam mortem obitet: licet apud Deum intelligatur absolutus. *cap. 28.* & ratio est, quia Ecclesiæ absolutio nullatenus necessaria videretur (vt in antiqnis Codicibus in *d. cap. 28.* legitur) si in sola cordis contritione præter sacerdotale officium rigor relaxaretur Ecclesiasticæ disciplinæ.

De verborum significatione. *Tit. 40.*

HI duo tituli De verborum significatione, & De regulis iuris, communes sunt omnium partium, & titulorum superiorum. Expositis itaque diuersis constitutionibus ad iudices, ad iudicia, clericos, matrimonia, atque crimina pertinentibus, cùm nulla prope sit illorum pars, quæ non indigeat verbi significatione, inuentaq. sint verba, vt dicentis sententiam exprimant; vt late in meis Pomeridianis sessionibus disserui; ac circa ipsorum interpretationem frequentes oriantur quæstiones: quia plerunque qui ansam soluere existimant, & nodum nectunt, vti diserte scribit Innocentius tertius *in cap. 24. hoc tit.* necesse fuit, vt specialis de verborum significatione daretur titulus, vt ex varijs, diuersisq. florum generibus fascem vnum haberemus. & quanquam omnia hoc titulo dari non possint, cùm plura sint negotia, quàm vocabula. *l. 4. ff. de præscript. verb.* ad consequentiam attamen trahi licet. *cap. 6. & cap. 8. huius tituli.*

De

De regulis iuris. *Tit.* 41.

HIc titulus continet etiã nonnullas iuris superioris partes, & alias, quarũ supra nulla facta est mentio; quamuis hic vndecim solùm proponantur, vt vocant, regulæ ex sanctissimis patribus, & ex nonnullis Paparum constitutionibus collectæ, vt ex inscriptionibus apparet: à Bonifacio viij. tamen *eod. in sex.* octingenta octo absque vlla inscriptione, sed sub eius tantum nomine proponuntur. Regula dicitur Latine, quod, Canon Græce. *c. canon. 3. distinct.* Regulæ ethymologiam variam dat Isydorus. *c. regula. 3. distinct.* At quod ad nos pertinet, mihi videtur, quod oportuit dixisse Paulus Iurisconsul. *in l. regula. ff. eod.* quòd regula sit, quæ rem, quæ est, breuiter enarrat; non vt ex regula ius sumatur, sed vt ex iure, quod est, regula fiat. Per regulam igitur breuis rerum narratio traditur. Hinc differre videmus Regulam à lege, vel à canone; quòd lex dicatur, vel canon, quod populus, vel Pontifices certo, & cognito omnibus iure constituunt: Regula verò, quam Iurisconsul. vel ipsi Pontifices ex pluribus, & varijs legum, & canonum capitibus notatis, ac inter se comparatis elicuerunt; vt satis apte dici possit, leges, & canones tanquam voces esse, & sonos singulos; regulam esse veluti harmoniam quandam, & concentum, quasi ex varijs, & disparibus vocibus conficiatur. Et his impositus est hic finis; pro quibus omnibus gratias agamus Christo Deo nostro, quoniam illum solum decet omnis gloria, honos, & cultus, vnà cum Patre æterno, & sanctissimo, ac viuificatore Spiritu, nunc, & semper, & in sempiternum. Amen.

FINIS.

ANASTASII GERMONII

EX CEVAE MARCHIONIBVS,

ARCHIEPISCOPI, ET COMITIS TARANTASIENSIS,

ANIMADVERSIONVM

TAMEX IVRE PONTIFICIO, QVAM CAESAREO.

LIBRI DVO.

AD SERENISSIMVM

CAROLVM EMANVELEM

ALLOBROGVM DVCEM,

Et Italiæ Subalpinæ Principem.

SERENISSIMO CAROLO EMANVELI ALLOBROGVM DVCI, SVBALPINÆQ. ITALIAE PRINCIPI, &c.

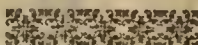
Anastasius Germonius Archid. Taurin. S. D. P.

VAM difficile, & periculosum sit, vulgique temerario iudicio obnoxium, CAROLE SERENISSIME PRINCEPS, hoc scribendi genus, quod in legum, iurisque interpretatione est positum, ignorant perquàm pauci. Cuius difficultatis causa partim in re ipsa videtur esse. cùm enim reliquæ artes ac scientiæ ita se habere proculdubio videantur, vt ijs principijs constent, quæ aut omnino certa sunt, aut saltem probabilia putantur; quibus ex principijs, tanquam ex fontibus, cætera deriuare difficile admodum non sit: hoc in iuris scientia haberi nequaquam potest. Si quam enim originem, caput, & principium habet, vt habere, & quidem nobilissima, inficiari non possumus, ea sunt tam alte, longeque petita, vt quæ inde sequuntur, sint veluti innumeri prope riuuli ex fonte vno deducti, qui diuersa in loca, longisque interuallis, & itineribus trahuntur ita, vt illa perquirere laboriosissimum sit, & pene impossibile. Quod malum non aliunde, quàm ex multiplici ipsius iurisprudentiæ argumento, in humanis actibus, negotijs, & accidentibus, quorum nunquam in eodem statu permanens, sed fluxa, mutabilisque natura est, consistente oriri videtur. Altera verò difficultatis pars, quæ hodie longe peius habet scriptores, ex ipsorum iuris interpretum dissidio, & dissensione, ac sæpe præpostera voluntate, & vario cuiusque iudicio, proficiscitur. Alij siquidem obesse existimant linguarum peritiam, antiquitatis cognitionem, disserendi atque dicendi rationem, & cæteras artes, atque disciplinas, quibus veteres iurisconsultos præditos fuisse videmus. Ideòq. nec verborum delectu, nec bonorum autorum sententijs in legibus, canonibusq. explanandis opus esse asserunt: sed illud dicendi genus, quo superioris seculi homines nati in ipsius Latinæ linguæ tenebris, vsi sunt, vtilius esse opinantur. Nec quicquam certi constitui posse illis videtur, nisi per magnam Doctorum congeriem, per multas consiliorum, decisionumq. aceruatarum, vt vocant, columnas, super quibus omne ædificium concinne impositum esse arbitrantur, liquido probatum fuerit. Alij autem ita delicati sunt, & fastidiosi iudicij, vt hæc omnia inania, ac veluti ægri somnia esse contendant; adeoq. pulchritudine, dictionis, atque ornamentorum suauitate detinentur, vt in poetarum, oratorum, veterum Iurisconsultorum, aliorumq. elegantium tantum autorum scriptis, quæ ad rem ciuilem spectant, impallescere rectius esse ducant; aliorum autem iurisperitorum opiniones, non necessarias, immo vero reijciendas, ac pro nihilo habendas esse palam prædicent; vel eo sane prætextu, quòd cùm rem vnam vno iuris loco explicare possint, multa proferant consiliorum millia: Se ipsos verò tanti faciant, vt vbi etiam opus est, aliorum interpretum, quorum beneficio iuris cognitio, & si non perfecta, at saltem aliqua, ad nos peruenit, testimonio nusquam vti velint. Ideóq. cernimus aperte ipsos, alioquin vbique orbis terrarum celeberrimos interpretes, ab istis aut silentio præteriri omnino, aut si nominantur, non honoris, sed redarguendi, & irridendi duntaxat causa produci. Quibus profecto interdum fit, vt quo se vertant hodie scriptores, fere nesciant; etsi quàm difficile sit placere omnibus, facile intelligant. Cùm igitur tantum mihi otij datum esset, vt per ingentem, immensumq. iuris vtriusque, Pontificij,

ficij, & Cæſarei campum vagari libere liceret, illudq. quod medium eſt, atque inter vtrunque, probari à doctiſsimo quoque intelligerem: id mihi, quatenus poſſem, ſequendum haud hæſitanter decreui. quam ſententiam etiam ingenioſiſſimi poetæ illud comprobat, Medio tutiſſimus ibis. Antiquitatem enim, quando res ita poſtulare viſa eſt, cum canonibus, ac legibus eo, quo potui modo, temperare, & bonorum ſcriptorum lumine pro viribus colluſtrare ſum conatus; & in controuerſiis iuris quæſtionibus, interpretum teſtimonia in eam rem, quam probare in animo erat, aſſumpſi; ac in omnibus eorum conſenſum requiſiui; quæq. mihi magis vera, atque recta viſa ſunt, ea ſum ſequutus. Quod quiſque plane videre poterit in ijs, quæ hinc, atque illinc, apum more collegi, atque in hunc libellum, quaſi in faſciculum conieci. Qui nunc, qualiſqualis ſit, in hominum conſpectum exit, ſed ea lege exit, vt in tuo nomine, CAROLE SERENISSIME PRINCEPS, diuulgetur, & appareat. Quamuis enim intelligam non eo me vel ingenio, vel doctrina eſſe, vt quicquam auribus tuis dignum afferre poſſim, & ſcholaſticas controuerſias, de iure præſertim, & quæſtionibus forenſibus, Pricipi offerre indecorum, ac ineptum quibuſdam viſum iri ſatis animaduertam: non omnes tamen (quod ad argumentum attinet) ita ſentiunt; tum quia Principem vtraque militia clarum eſſe debere fatentur omnes; tum quia nonnulla hìc diſputata ſunt, quæ Principe non plane indigna videri poſſunt; vel diſputatio illa, quomodo Princeps legibus ſolutus eſſe dicatur. Quæ etſi nota tibi, ac perſpecta eſt, non ab omnibus tamen hactenus fuit intellecta. At verò tibi quàm ſit cognita, re ipſa quotidie oſtendis: quippe qui non te legibus, ſed leges tibi præeſſe voluiſti; immo tibi ipſi legem impoſuiſti, rerum omnium inanium cupiditatem excludens, ad ſolidam laudem omnia referens; immortalis Dei gloriam, in qua ſummum imperium exiſtere optime noueras, in omni vitæ curſu, hoc eſt tuam ſalutem, ſpectare in primis velle. Ex quo omnes heroicas virtutes emanare pluſquam in manifeſto eſt; ita vt merito ab omnibus innocentiæ templum, temperantiæ ſacrarium, ara iuſtitiæ habearis; noſque tali Principi, veluti ſub quodam ſacerdotio deſeruire, ab alijs gentibus exiſtimemur. Pro qua eximia fœlicitate quantum nobis inuident alij, ea tantum nos gloriamur, eamque prædicamus. Quare licet ſubditorum omnium in te voluntas, animuſque ad te vnice amandum, colendum, & obſeruandum propenſiſſima iam antea multis rationibus, & argumentis tibi perquàm perſpecta ſit: ex eo etiam potuit intelligi, quòd cùm in Hiſpaniam claſſe profecturus eſſes, vti cum SERENISSIMA CATHARINA potentiſſimi, & inuictiſſimi PHILIPPI Regis filia ſanctiſsimo matrimonij vinculo iungereris, & quandiu in ipſo maritimo curſu, ac in Hiſpania abfuiſti, die nocteque nec clericus, nec laicus, neque vir, neque fœmina, nec cuiuſque ætatis, aut conditionis homines vnquam deſiuerunt pro eiuſmodi itineris fœlicitate, ac reditu cum SERENISSIMA CONIVGE in patriam omnipotenti Deo vota facere, & preces effundere. Quibus exauditis, nunc Deum Opt. Max. ſupplices orant, ac ſtudioſiſſime precantur, vt hoc ſanctum connubium ſuum præcipuum, vt dicunt, finem, aſſequatur, quod eſt prolis fœliciſsima procreatio; eamque parentibus, & auis optimis Principibus ſimilem concedere, atque elargiri dignetur. Ex ea enim quantum quietis, & pacis habituri ſint, non ſolum tuæ ditionis, ſed & totius orbis Catholici homines, iam animo conceperunt. In qua communi lætitia, gratulatione, voto, ac precatione, facere non potui, quin obſeruantiam in te meam aliquo argumento teſtatam eſſe optarem. Neque alio fere conſilio meis hiſce Animaduerſionum libris nomen tuum inſcribere cogitaui. In quibus ſi bene poſitam à me operam ingenij tui perſpicacitas exiſtimauerit, fiet profecto, ne qua prorſus in eiuſmodi difficultate, nec in huiuſmodi ſcopulo prorſus hærere tenuis noſtra vereatur induſtria: ſed in eum, quo tendit animus, portum ſecundo curſu, tuæ humanitatis aura proſequente, facilius euectum iri ſperabo. Auguſtæ Taurinorum, vij. Id. Auguſti, MDLXXXV.

CAPITA DVORVM librorum Animaduersionum.

Conci-

LIBER SECVNDVS.

FINIS.

ANASTASII GERMONII

Ex Ceuæ Marchionibus,

ARCHIEPISCOPI, ET COMITIS TARANTASIENSIS,

ANIMADVERSIONVM

Tam ex iure Pontificio, quàm Cæsareo.

LIBER PRIMVS.

Quomodo Princeps dicatur esse solutus legibus: & Interpretatio *l.Princeps.ff.de legib.* & *l. ex imperfecto.ff. de legat.* 3. cum alijs quibusdam. Cap. I.

LPIANVS *in l.Princeps.ff.de legib.* scribit Principem legibus solutũ esse. Paulus verò *in l. ex imperfecto.ff.de legat.* 3. Ex imperfecto, inquit, testamento legata, vel fideicommissa Imperatorem vendicare verecundũ est: decet enim tantæ maiestati eas seruare leges, quibus ipse solutus videtur. idem Alex. Imperator *in l.ex imperfecto.C.de testamen.* dum ait, nihil esse tam proprium imperij, quàm legibus viuere: ita vt ex imperfecto testamento hæreditatem vendicare non possit. & *in l.4.C.ad leg.Fal.* cuius auctor est idem Alex. optimus, & iustissimus Princeps; Si quid legatum fuerit Principi, posse hæredem falcidiã detrahere. Imperatores quoque Theodosius, & Valentinianus *in l.digna.C.de legib.* Digna, inquiunt, vox est maiestate regnantis, legibus alligatum se Principem profiteri. Has omnes leges, & si contrariæ non sunt, conciliare tamen nixi sunt Græci interpretes, scilicet *l. Princeps*, accipiendam esse de legibus pœnarijs; vir doctissimus Cuiacius *lib. obser.* 15. *c.* 30. *de Caducarijs*: cùm eius inscriptio sit ad legem Iuliam, & Papiam: quæ satis per se erant odiosæ, quas deinde fauore populi abrogauit Iustinianus *in l.vnica C. de caducis tollend.* eiusdem opinionis est Antonius Augustinus, vere alioquin iuris sacerdos, in suo de legibus tractatu in fine principij. Vulgo Latini interpretes de quibuscumque legibus volunt intelligi. Male, meo iudicio, omnes. Rem hanc rectissime, & pulchre videtur explicasse vnus D. Thomas Aquinas 1. 2. *q.* 96. *art.* 5. vt Princeps dicatur solutus legibus, quoad vim cogendi. (nemò enim cogitur propriè à seipso) sed quod facit, voluntate facit propria, *argum. l.ille à quo. §.tempestiuum.ff.ad S.C.Trebell.* quinimo Iurisconsultus *in l.stipulationes non diuiduntur. §. Celsus.ff.de verb. obligat.* respondit, neminem ad factum cogi posse. Quòd si nemo cogi potest ad factum: multo minus, quis à se ipso cogetur. nam & Grammatici primam Imperatiui personam omiserunt perite, intelligentes nimirum sibi imperare posse neminem: quod aperte respondit Marianus Iurisconsult. *in l.penul.ff.de recep. arbitr.* ibi, *neque imperare sibi, neque prohibere quisquam potest.* Lex autem non habet vim cogendi, nisi ex Principis potestare. Princeps igitur solutus dicitur legibus, cũ nemo in ipsum possit condemnationis iudiciũ facere. quapropter gloss. quam vno ore sequuntur Theologi omnes in Psal. 50. in vers. *Tibi soli peccaui*, scribit eo dicendi genere vsum fuisse Dauidem, quia Rex erat; Rex verò non habet hominem, qui eius facta dijudicet. *cap. facta.* 9. *quæst.* 3. Non autem quo ad viam dirigendi, qua & Princeps subiacet legibus propria voluntate. siquidem frustra est potentia omnis, quæ reduci ad actum minus potest; ideo vis coactiua legis humanæ, non extendit se ad eum, respectu cuius reduci non potest ad actum; ac proinde ad Principem se non extendit, cum

non queat à sua potestate cogi; sed ad alios dumtaxat, qui licet non puniantur, puniri tamen possunt Principis auctoritate inuiti. Aristoteles *Polit.3.cap.9.* Fieret, inquit, illis iniuria, si pariter atque alij censeantur, cùm sint vsque adeo superiores, secundum virtutem, & ciuilem potentiam. Putandum est enim talem virum tamquam Deum in hominibus esse. Ex quo manifestum est positionem legum necessariam esse circa æquales genere, & potentia: sed in illos tales non est lex: ipsi enim sunt lex. Etenim ridiculus foret, qui illos subijcere legi conaretur. Diceret enim fortasse, quemadmodum de Leone scribit Antisthenes, concionantibus lupusculis, ac consentientibus equum omnes habere debere. Hæc Aristoteles de vi cogendi. Vis autem dirigendi eiusdem extendit se ad omnes Principes, atque ad subditos; quia actus eius respectu omnium exercetur. Dirigitur enim quis à se ipso, & ab alio, non cogitur tamen à se ipso. Via ergo dirigendi, Princeps subiacet legi auctoritate propria; *vt in cap. cùm omnes, ibi, patere legem. de constitut. in cap. in causis, de re iudic. in toto tit. quod quisque iuris. ff.* Et ita interpretari oportet *d. l. ex imperfecto, d. l. digna vox;* cum alijs superius relatis, quæ videbantur aduersari *l. Princeps.* quibus conuenit, quod Plinius Traiano Imperatori in Panægyrico dicit: Vt enim felicitatis est, posse quantum velis: sic magnitudinis velle, quantùm possis. Vnde Gratianus *in cap. ideo 25. quæst. 1.* ita scribit: Romana Ecclesia habet ius condendi Canones; vtpote quæ caput est, & cardo omnium Ecclesiarum, à cuius regula, nemini dissentire licet. Ita ergo canonibus auctoritatem præstat, vt seipsam non subijciat eis; sed sicut Christus qui legem dedit, ipsam legem carnaliter impleuit, octaua die circumcisus, quadraginta die in templo cum hostijs præsentatus: vt in seipso eam sanctificaret: postea verò vt se dominum legis ostenderet, contra legis litteram, leprosum mundauit. alia equidem multa adduci possent exempla, quibus aperte videmus Principem esse solutum legibus, quoad viam cogendi, & subditum legibus, quoad viam dirigendi, alioquin verificaretur dictum Domini apud Matth. 23. *Qui dicunt, & non faciunt: & qui alijs onera grauia imponunt, & ipsi nec digito volunt ea mouere.* Ratio quoque naturalis dictat, Principem illam seruare debere legem, quam ipse tulerit. T. Liuius *lib.3.* Leuius est, & vanius sua decreta tollere, quàm aliorum. & *canon. iustum. 9. distinct.* Iustum est Principem legibus obtemperare suis. Tunc enim iura sua ab omnibus custodienda existimet, quando & ipse illis reuerentiam præbet. Principes legibus teneri suis, nec in se conuenit posse damnare iura, quæ in subiectis constituunt, iustum est. Iusta est enim vocis eorum auctoritas, si; quod populis prohibent, sibi licere non patiatur. Turpe siquidem apud Principem Reipub. caput est, quod non conueniat eius communitati. Idcirco Darius Medorum Rex, cùm Danielem à lacu leonum vellet liberare, ab optimatibus suis est reprehensus dicentibus, O Rex scito quia lex Medorum atque Persarum est, quòd omne decretum, quod constituerit Rex, non liceat immutari. *Daniel. cap. 6.* Quare Plato *de legibus lib. 4.* Interim, inquit, paratum exitium illi ciuitati video, in qua non lex magistratibus, sed legi magistratus præsunt: salutem verò illi, vbi lex seruientibus magistratibus dominatur. quam conclusionem confirmat Apost. ad Rom. 2. Propter quod, ait, inexcusabilis es, ò homo omnis, qui iudicas. in quo enim alterum iudicas, te ipsum condemnas: eadem enim agis, quæ iudicas. Existimas autem hoc ò homo, qui iudicas eos, qui talia agunt, & facis ea; quia tu effugies iudicium Dei? Quam in rem mirifice admodum facit illud *Regum 2. cap. 13.* Nathan enim propheta, quo maiore rege Dauidem pudore suffunderet, sua ipsum de aliena persona lata sententia condemnauit. Interest enim valde Reipub. vt Princeps, & illi, qui sciscendarum legum potestatem habent, leges à se conditas obseruent, vt ab alijs obseruare volunt. Quod illis videtur indicasse versibus Claudianus;

In commune iubes si quid, censesve tenendum,
Primus iussa subi. tunc obseruantior æqui
Fit populus, nec ferre negat, cùm viderit ipsum
Auctorem parere sibi. &c.

Nihil equidem populus magis Intuetur quàm Principes; eorumq. vitam, ac mores obseruat, ac pro lege habet. Zaleucus contra adulteros legẽ tulit, vt oculos in eo comprehensi perderent. cùmq. forte filium in adulterio comperisset, totiusque ciuitatis precibus flecti non potuisset, vt sibi ab eo puniendo temperaret: filio vnum, & sibi alterũ effodit oculum. legiq. parere maluit, quàm non parendo efficere, vt legum seueritas, & auctoritas vilesceret. Refert Ioan. à Turrecr. *in Hist. de Monarch. Indiana. lib. 2. c. 64. par. 1.* Hezahualpulli Regem, & Monarchã magni Regni Tezcui in noua Hispania positi, & si populi illi à nobis barbari vocitãtur, Huexotzincatzin filium à se vnice dilectũ ad mortẽ condemnasse, quòd legẽ in regali palatio positã violasset: nec vel maternis, vel fraternis, omniumve Principum in aula existentium, totiusve populi precibus, adduci potuit, vt tam seueram sententiam mitigaret, filioq. licet eius in Regno successori, parceret, dicens nõ expedire Reipublicæ, vt dici possit legem tantũ in extraneos, & subditos, nõ in filios, & hæredes legislatoris locũ habere, cùm

cùm communis esset, & omnes comprehẽderet, Imperia legum hic potentiora esse voluit, quàm hominum. Baldus quoque noster scienter satis *in l. 2. C. de seruit. & aqua.* dicebat Principem esse animal rationale, politicum, & mortale: atque ideo licet is legibus solutus sit, non tamẽ à dictamine rationis. in quam sententiam præclare facit illud Plutarchi in libello de doctrina Principis; Quis, igitur, inquit, imperabit Principi? Nempe lex omnium Regina, & mortalium, & immortalium, vt ait Pindarus: non ista quidẽ lex foris, in libris, aut tabulis scripta ligneis, sed viua illi insita ratio, semper conuiuens & familiaris Principi. Itaque quod ad Dei iudiciũ attinet, Princeps non est solutus à lege, quam ipse tulerit, quoad vim legis dirigendi, quæ Principem in id dirigit, quod facere tenetur, & debet. Nam & Pacatus Imperatori Theodosio, cautum, inquit, tibi licet, quantum per leges licebit. Posset tamen hic commode quæri, quid nam fecerit Vlpiano, cuius occasione hæc à me dicuntur, dubitationem, vt diceret, Principem solutum esse legibus. quæ etsi perdifficilis, & obscura videatur quæstio, non dubito tamen, quin vnica possit ratione concludi, & terminari. Nulli latere arbitror, quin populus sit, qui in Principem legum ferendarum potestatem contulerit. *l. 2. S. nouissime. ff. de origine iuris.* neque existimo quemquam esse ita rationis expertem, qui nesciat populum, nondum Principe constituto, suis legibus fuisse adstrictum. Si ergo populus suis tenebatur legibus, & ipse est, à quo Principi datum est ius, vt quod constituisset ratũ esset: maiorem profectò, quàm ipse habuerit, auctoritatẽ in Principem conferre non potuit; vel ipsius Vlpiani testimonio *in l. nemo. 55. ff. de reg. iur.* ideò apud probatos auctores vel Suetonium, Tacitũ, aliosq. videmus passim veteres illos Principes, qui primi Cæsares, & Augusti sunt appellati, legibus deseruisse. immo expresse Dion in Augusto scribit, ipsum Augustum veniam legis Voconiæ à Senatu petijsse; scilicet vt posset Liuiã eius vxorem ex triente hæredem instituere, cùm supra quadrantem ex d. lege minus liceret. Verùm cùm cœpissent paulatim ipsis abuti legibus, tum fuit receptum, vt legibus esset solutus Princeps, id tamen priuilegio fuisse concessum argumento est *d. l. Princeps. in fi.* vbi dubitatur etiã, num Augusta sit legibus soluta; & non esse scribit Iurisconsul. & subiungit: Principes tamen eadem illi priuilegia tribuunt, quæ & ipsi habent. nec sum nescius variam esse Principatus formam, sed nos intelligimus de eo Principe, quo de loquitur Vlpianus ipse. & licet populus in comitijs forte esset solutus legibus, quas & abrogare poterat: Princeps tamen ante priuilegium, quasi vnus de populo, promulgatis legibus tenebatur. nisi legibus cautum esset, ne teneretur: Ita enim in lege Regia Vespasiani, quam Ant. Augustinus loco citato refert, scriptum est: Vtique quibus legibus, plebisvè scitis scriptum fuit, ne D. August. Tiberiusvè Cæsar August. Tiberiusq. Claudius Cæsar, August. Germanicus tenerentur, ijs legibus, plebisq. scitis Imp. Cæsar Vespasianus solutus sit.

Explicatio *l. leges. 9. C. de leg. & cap. vlt. de constit. & cap. penult. de off. leg. in sex.* & an leges ad præterita trahantur negotia: & quæ dicantur pendentia negotia. Cap. II.

CVM legis propriũ sit hominibus præscribere, quid agendum, quidvè fugiendum. *l. leges. 9. C. de legibus.* Cic. *in 2. Philippica,* Lex nihil aliud est, quam recta, & à numine Deorum tracta ratio, imperans honesta, & prohibens contraria: non est mirum si in futurum concipiantur leges. siquidem leges non malis medentur præteritis, sed futuris quantum possunt, occurrunt. Perquam iniquũ esset, si lege, vel statuto eius rei periculum quis proponeret, quod antea præcaueri non potuit. ideo M. Tullius *in Verrem* eundem reprehendit quòd huiusmodi proposuerat edictum; Qui ab Aulo Posthumio, & Q. Flauio, posteavè fecit, Fecerit: Fecit, Fecerit? Quis vnquam edixit isto modo? Quis vnquam eius rei fraudem, aut periculum proposuit edicto, qui neque post edictum, neque ante edictum prouideri potuit? *& paulo post*; De iure verò ciuili, si quis noui quid instituit, omnia, quæ ante acta sunt, rata esse patitur: cui mirifice conuenit Iustiniani sententia *in l. iubemus in fine. C. de test.* Quid enim peccauit antiquitas, quæ præsentis legis inscia pristinam secuta est obseruationem? Eadem ratione, si statuto caueatur: vt filia excludatur ab hæreditate dotantis, idem statutum locum non habebit, quando pater filiam dotauit, & decessit ante conditum statutum; quia intelligitur de hæreditate deferenda, non de delata. Bald. *ad l. illam. num. 2. versic. ex hoc arguitur. C. de donat.* sequitur Brun. *de statutis exclud. fœmin. prop. mascul. art. 7. num. 261. in fine.* Crot. *ad l. omnes populi. num. 140. versic. hinc verificatur. ff. de iust. & iur.* vbi reddit rationem: quòd quando pater decessit ante statutũ: actus est iam consummatus, & ideo ad illum non extenditur virtus statuti. Ita quoque resolutũ fuit

in vna Roman. supplementi legitimæ de Alterijs coram Cantuc. die 17. *Aprilis* 1581. *quæ hodie est decis.* 142. *diuers. par.* 2. Hinc illa suboritur perelegans hæsitatio, quomodo ad præterita lex trahatur noua, si, vt ad præterita porrigatur, expresse cautum fuerit? cùm dici soleat leges, cōstitutionesve ad præterita non trahi, *c.* 2. *& vlt. de constit. l. leges.* 7. *C. de legibus*, immo constituūtur, & promulgantur, quæ vitas hominum obstringunt, vt ab omnibus intelligantur. *d. l.* 9. quare receptum est; & quidem rectissime, non porrigi ad præterita iam decisa, vel amicabili compositione, vel iudiciali decreto, vel iurisiurandi religione, aliove legitimo modo *l. causas C. de transact. l. penul. C. de sacrosan. Eccl. l. vnica. C. de contract. iud. l. vlt. in fine. C. de vet. iur. enucl. l.* 1. *&* 2. *ff. de iureiur.* de legitimo modo *in Nouell.* 119. *sub tit. in authen. vt spons. largitas.* vtpote præscriptione, *l. vlt. C. de sacrosan. Eccles. & tot. tit. C. de præscript.* 30. *vel* 40. *ann.* quod etiam in ijs, quæ pendent per appellationem, locum habere voluit Iustinianus *in Nouell.* 115. *vt cùm de appell. cognosc. in princ.* Item in retractationibus; vt si aduersus Præfecti prætorio sententiam, à qua appellari non licet, *l.* 1. *ff. de offic. Præfect. Prat.* postulata fuerit retractatio. Item in relationibus iudicum, quibus post vltimam cognitionem, cùm inibi res est, vt iudicetur, Principem de iure consulent, quid agere debeant; vt in Paratitlis *tit. de appell.* diximus: quæ tamen facultas referendi, hodie sublata est ab eodem Iustin. *in Nouell.* 125. *vt iudices nō expectent sacras iussiones: sed quæ videntur eis decernant.* In his ergo causis, leges quæ valuerunt relationis tempore, sequi debent iudices, qui in consilium Principis adhibentur; non nouas leges, quæ post relationem introductæ sunt. *d. Nouell.* 125. Sed maior dubitatio est, an eadē lex ad ea, quæ iam in iudicium deducta sunt, non sunt tamen decisa, porrigatur. Panormitanus noster contendit, non extendi *in cap. vlt. num.* 9. *de constit.* Accursius quoque, quem alij sequuti sunt *in d. auth. vt cum de appell. cognos.* asserit clausulam istam, vt ad præterita porrigantur, ad negotia quoquo modo in iudicium deducta, non trahi. idque videtur Iustinian. constituisse *in Nouel.* 113. in medio litis non fieri sacras formas, vt iudices, vel arbitri compromissarij iudicent secundum leges, & mores, non secundum rescripta, & pragmaticas formas, vel iussiones Principis, quæ pendente lite impetrātur, & iudicibus insinuantur. namque ijs parere non tenetur iudex. Ratio est satis elegans; quia huiusmodi rescripta ambitiosa sunt, vt ibi notat Cuiacius ex Iuliano; hoc est ad gratiam composita. *d. decis.* 142. vbi habetur, quòd si motus proprius summi Pontificis iubeat omnes lites, & controuersias v.g. post Kal. Aug. 1580. debere terminari secundum statuta noua: & lis, qua de agitur, mota fuerit Kal. Augusti eiusdē anni 1480. eum motumproprium debere intelligi de litibus, & controuersijs ortis ex negotijs & causis futuris, non æquè de negotijs, & causis præteritis: siquidem statuta respiciunt negotia futura. Quod habere locum etiam voluit quando statutum nouum esset declaratorium antiqui. *d. dec.* 142. *n.* 4. Attamen, pendente lite, si lex lata fuerit, in eaq. expresse cautū sit, vt ad præterita trahatur: iudex tenetur legem sequi nouam, non æque illam, quæ tempore litis cōtestatæ valebat. quod plane constat ex locis iam deductis; sed apertius *in l. vlt. in fin. C. de sacros. Eccl.* Hæc autē omnia obseruari sancimus, & in ijs casibus, qui vel postea fuerint nati, vel iam in iudiciū deducti; nisi facta sit litis contestatio. etenim iudiciū non dicitur, nisi contestata lite; nec aliter res in iudicium deducta dicitur. *l. si quis se obtulit. ff. de rei vindic. l. amplius non peti. ff. rem rat. hab. l.* 1. *C. de lit. contest. & l. nihil. C. de procur. & & auth. de litigios. §. si verò apud.* Vbicumque igitur lex, quæ de præterito statuit, excipit negotia vel pacto decisa, vel iudicio finita, quæ solà verè sunt perfecta, cætera pendent dubio, ac incerto litis euentu, in quibus lex nunquam pro sua potestate ius imponit, prout vltima Iustin. constitutio *C. de ver. iur. enucl.* in qua responsa omnium Iurisconsultorum, & Imperatorum rescripta, quæ Pandectis, & Codice suo continentur, vim legum vt obtinerent, decreuit. Vt vigorem, inquit, suum in iudicijs ostendant, in omnibus causis, siue quæ postea emerserunt; siue quæ in iudicijs adhuc pendent, nec eas iudicialis, vel amicabilis forma compescuit. Quæ enim iam vel iudiciali sententia finita sunt, vel amicabili pacto sopita, hæc resuscitari nullo volumus modo. Et ad hunc sane sensum referri debet *dict. leg.* 7. leges in posterum prouidere tantum, nisi nominatim caueant de præterito, & adhuc pendentibus negotijs; & quod Clemens quartus *in cap. penult. de offic. legat. in sexto.* Volentes non solum ad futura, sed etiam ad præterita, & adhuc pendentia negotia hoc extendi. & iam citatum cap. vlt. Non vt vir alioquin prudentissimus opinatur Abbas, qui asseuerauit has tres constitutiones accipi debere de ijs causis, quæ in iudicium nondum sunt deductæ. Sed eius error ex superioribus manifestatur. Præterea verbum, pendere, quo & Imperatores, & Pontifices vtuntur, non vtique referri potest ad casus, qui in iudicium deducti nondum sunt; namque res, de qua controuersia, saltem in iudicio non est nata, non dicitur pendere, sed potius stare; quia non pendet ex alterius arbitrio, prout res, de

qua

qua coram iudice contenditur. Liuius *lib.* 35. Est in libertate posita ea, quæ suis stat viribus, non quæ ex alieno pendet arbitrio. Cicero in Paradox. Cui spes omnis, & cogitatio pendet ex fortuna, huic nihil potest esse certi. Sic in pendenti est, quicquid, in suspenso est. Pendere fructus dicimus, quamdiu solo cohærent, & terra continentur. *l. fructus. ff. de rei vind. l. si fur. ff. de vsufruct. l. & qua nondum. in princip. ff. de pig.* sic & pendens vindemia legitur, hoc est, nondum lecta. *l. qui penden. ff. de act. emp.* & dicuntur pendere, meo iudicio, quòd ex fortunæ arbitrio pẽdent. Quod detestatur & ipse M. Tullius. lib. de natura Deorum secundo: Nec ita refellendum, vt si segetibus, aut vinetis cuiusque tempestas nocuerit. & Martialis *lib.* 1.

Continuis vexata madet vindemia nimbis.

Quare Virgilius *Georg.* 2. Agricolis consilium præbet, ne ad solis occasum, plantent vineam, illo pereleganti versu;

Neve tibi ad solem vergant vineta cadentem.

quasi Oriens, & Meridies aptior sit, vt Varro, & Palladius in suis de re rust. libris fatentur. quod & experientia docet. docet etiam quot infortunia non modo vineæ, sed omnes pendentes fructus patiantur; sed ante omnia procellas, ventos, imbres, ruinas, tempestatesq. formident. Hinc arbitror, pendentes dictos fructus, quòd ex incerto, & dubio fortunæ euentu pendent, sic & pendentia negotia, quæ ex incerto, & dubio litis euentu pendent. etsi dici etiam possent, pendentia, idest inchoata, & nondum perfecta, sumpta ex artificum operibus translatione, quorum opera dum fiunt, pendentia sunt, vt tela, & multa fabrorum opera. Virgilius *Aen.* 4. dixit

—— *Pendent, opera interrupta, minæq.*
Murorum ingentes.

idest inchoata, nondum sunt perfecta. Clausula igitur illa, vt ad præterita negocia, & adhuc pendentia trahi debeat lex noua, habebit locũ in ijs, quæ pacto, vel iudiciali sententia nondum sopita sunt, non æque in alijs, quæ sunt decisa. Quòd si Princeps expresse ad præterita etiam decisa pertinere dixerit, porrigi poterit lex, immo & rescriptum; tametsi Bartol. *in l. fin. C. si cont. ius, vel vti. pub.* existimauerit, non esse tantam in rescripto vim, vt id possit operari. quem Bald. sequitur *in l. 1. ff. de constit. princ.* post multa Dec. *in d. c. vlt. n.* 19. Porrigi tamen dico, si preces veritate nitantur, vti desiderat *l. vlt. C. de rescrip. & c.* 2. *eod.* & ad eas Princeps rescribat; quia videtur ita voluisse. *l. si quis in princ. ff. de leg.* 3. At *l. fi. C. sent. rescindi non posse*, qua & Bar. & alij nituntur, loquitur de rescripto subreptitio. Rescripta, inquit Constan. impetrata non licet admitti, si decisæ semel causæ fuerint iudiciali sententia, quam nulla prouocatio suspendit. hoc est, si rei iudicatæ non expressa est facta mentio: idcirco scite profectò Alex. *in cons.* 136. *num.* 4. *lib.* 2. respondit, non sufficere in precibus Principi porrectis, mentionem rei iudicatæ fecisse, si in obtento rescripto non adsit clausula, Non obstante re iudicata. Idem quoque de transactione dicendum esse ex superioribus nemo nescit. Mihi etiam placet, quod & Decio placuit *loco iam cit. n.* 21. vt ius nouum, & post rem iudicatam exortum possit ad præteritas lites pacto, vel iudicio finitas, extendi, si Princeps dixerit, vt facta pro infectis habeantur. *Clement.* 1. *de immun. Eccl. vbi gloss. in verb. pro infect.* quam sequitur ibi Cardin. & Abbas *in cap. debet, in fin. infr. de consang. & affin.* & Felin. *in d. cap. vlt.* licet quoad essentiam fieri non possit, vt quod semel factum est, habeatur pro infecto, *l. in bello, §. factæ. ff. de capt. & postlim. reuer.* neque Deus omnipotens posset, cùm id sub rerum possibilium potestate minus cadat, vti aliàs late.

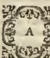
De tempore quo lex ligat subiectos. Quòd post duos mẽses à tempore publicationis lapsos, nemo admittitur ad probandã legis ignorantiam. Explicatur Iustiniani *Nouell. 66.* & *l. vlt. de decr. ab ordin faciend.* cum multis alijs iuribus Pontificijs. Cap. III.

SVPERIORI capiti satis commode subijci potest quæstio illa, an is qui nullam legis scientiam se habere asseuerat, admitti debeat ad ignorantiæ probationem. Iustinianus *in Sua Nouell. 66. sub tit. in auth. vt facta noua const.* decreuit; vt nemo ad legis obseruationem teneretur, nisi post duos menses à tẽpore publicationis lapsos. idem videtur constituisse Alex. 3. *in c.* 3. *Ne cler. vel monach.* & Honorius etiam huius nominis Tertius *in c. vlt. eo. ne cler. vel monach. & in c. nouerit de sent. excom.* quæ vera arbitramur, si certum non fuerit constitutum tempus, *vt in c. eum singula. de praeben. in sexto, & in extrauagan. execrabilis. eod. de praeben.* & in Concil. Trident. *cap.* 2. *sess.* 7. vel nisi ita concipiatur lex, vt statim velit Princeps sortiri effectum, videlicet si adiecta fuerit clausula Ex nunc; *vt in Clement.* 2. *de haerett.* vbi notat gloss. *in verbo, ex nunc.* quam rectissime interpretatur Abbas Panormit. *in cap.* 2. *de constit.* vt id fiat respectu retractationis actus, non item pœnæ: esset enim valde iniquum, vt lex ignorantem, & incogitantem opprimeret;

vt præcedenti cap. diximus, idque non in beneficialibus modo, & spiritualibus causis, cõstituere potest sacrarum legum Antistes, sed in profanis etiam omnibus, quæ ipsius Rom. Pont. potestati subijciuntur: tametsi Dec. in istis posse negat. nam si Decij opinio præualeret, sequeretur necessariò, legem nouam ad præterita nunquam trahi; trahi tamen posse supra ostendimus, vel ex *cap. pen. de offic. leg. in sex.* hocq. ipsum dici potest in pacto, de viuentis hæreditate facto, sine eius, de cuius successione agitur, consensu. quod Iustin. improbat *in l. vlt. C. de pact.* improbum enim habetur de viuentis hæreditate cogitare; idcirco quæ iam facta erant, fuerunt rescindenda. Eadem ratio est in pacto legis commissoriæ, quòd in pignoribus reprobatum est à Constant. *in l. vlt. C. de pact. pignor.* in qua ita cauetur: Si quis tali contractu laborat, hac sanctione respiret: quæ, cum præteritis præsentia quoque repellit, & futura prohibet. idem plane *in Nouell.* 143. *in fine. sub tit. de rap. mul.* Si verò simpliciter constituitur lex, nullo videlicet adiecto tempore, & absque clausula, Ex nunc; non ligat subiectos, nisi post duos menses; *& in d. Nouell. & alijs iam citatis locis*; quod tamen locum non habet in indulgentijs, gratijs, priuilegijs, & alijs specialibus constit. in quibus satis est, vt ad illorum, quibus conceduntur, notitiam perueniant. *cap.* 5. *de conceß. præb. in sex.* vtputa si indulgeatur alicui, ne possit excummunicari, non valebit excommunicationis sententia in eum lata ab ordinario, etiam huiusmodi indultum penitus ignorante, neque etiam in regulis Cancellariæ, quæ ligant statim à crastino die assumptionis summi Põtificis, Sarnen. *in proœm. reg. q.* 2. *nu.* 54. & faciunt notata per Abbatem, & alios *ad cap.* 2. *num.* 7. *vers. venio ad secundum de constit.* Rota *diuers. decis.* 256. *n.* 2. *&* 3. *p.* 2. & publicatio intelligitur à die assumptionis, ex quo ab illo die ligant; quia solenniter fiunt, & ligauit: & dicuntur ab illo die publicari. *cap.* 1. vbi Abbas, Decius, & alij, *de postulat. prælat.* Nam publicatio regularum non fit ad effectum, vt innotescant; quia cum renouentur ab omnibus Pontificibus, videntur esse non tantùm de stylo, sed etiam de iure, vt ait Decius *ad c. ad aures. num.* 10. *in fin. de constitut.* Cassador. *decis.* 3. *in fin. eod. tit.* sed vt appareat de voluntate approbatoria ipsius noui Põtificis. Sarnen. *d. q.* 2. *num.* 54. Publicatio autem, & editio noua eundem operantur effectum, ex quo solitæ sunt à quocumque summo Pontifice fieri, & fiũt cum decreto, quod statim ligent *d. decis.* 256. *num.* 4. Num igitur is qui nullam legis notitiam se habere contendit, potest ignorantiam probare, vt à legis pœna excusetur? iuris vtriusque interpretes posse existimant tam Pontificio quã Cæsareo iure. hoc *in l. fin. de decret. ab ord. fac.* illo *in cap. fin. qui matrimon. accus. poss.* Dissentiunt tamen haud parum in probationis ratione. alij iureiurando posse; alij dilucidis probationibus esse opus volunt. communis verò interpretum consensus est, teste Felin. *in cap.* 2. *num.* 10. quòd solo iuramento quis possit innocentiam suam probare; *ex cap. præsentium. de testib. cap. pastoralis de except. cap. si verò.* 2. *de sent. excomm. cap. nulli. de elect. in sexto. Innoc. in d. cap.* 2. dilucide probandum dicit, quem & ibi seq. Dom. Anton. & Imol. & Card. *in clem. constitutionem* §. *cæterum. q.* 7. *de elect.* idem Card. *in consil.* 36. & Alex. *in consil.* 71. *lib.* 1. Angelus *consil.* 283. Archid. & Domin. *in cap. pia. de except. in sexto.* Panor. neutram sequutus concludit, hoc pendere ex iudicis arbitrio, inspecta scilicet præiudicij quantitate, & qualitate personarum, & negotij, in quo ignorantia prætenditur, *ex cap. innotuit de elect. & cap. fin. in fin. de iureiuran.* Mihi nulla horum opinio placet: in ea etenim sum sententia, vt existimem, post duos menses à tempore publicationis lapsos nõ posse, quem vllam prætendere ignorantiam, neque illam probatam iri quauis ratione, nisi forte absens esset, adeoq. longe, vt verisimile sit ad eius notitiam legem non peruenisse. Cur voluit Iustin. neminem teneri ad legis obseruantiam vel in vrbe, vel Metropoli, vel alia ciuitate cuiusque Prouinciæ, nisi post duos menses demum à publicatione? Ne quis lapso eo tempore, ignorantiæ velamento se tueretur. ideo in §. *Prouinciarum. d. Nouell.* Vt nullus, inquit, de cætero occasionem sumat cuiusuis ignorationis. Idem videtur dicere ipse Romana Ecclesiæ Princeps Innocent. III. *in cap.* 1. *de postul. prælat.* nec fit, inquit, necessarium, cum constitutio solemniter editur, & publice promulgatur, ipsius notitiam singulorum auribus per speciale mandatum, vel litteras inculcare; sed id solum, sufficit, vt ad eius obseruantiam teneatur, qui nouerit eam solemniter editam, & publice promulgatam, videnda est glossa *ad regul. vlt. in verbo anno quarto de regul. iur. lib.* 6. At *cap. fin. qui matrimon. accus. poss.* quo volunt probare, quem admitti posse ad probandam legis ignorantiam, loquitur de publicatione matrimonij in Ecclesia facta; contra quam nemo deinceps admittitur, nisi probauerit, nullã se publicationis notitiã habuisse. *d. l. fi. ff. de decr. ab ord. fac. de l. municip.* In collegio ita cautum fuit: si quis extra collegium, hoc est ordinem decurionum, iudicauerit, & ipso ordine moueatur, & insuper mille drachmas persoluat. quæsitum est, an aduersus decretum feceris absens. Respondit Scæuola, non fecisse; huiusmodi enim pœnas aduersus sciẽtes paratas esse. idem plane

plane *in cap. vlt. de constit. in sex.* & cùm ij tres loci de constitutionibus principe inferioris sint; non est mirum si non afficiunt ignorantes, immo expresse in *d. cap. vlt.* sancitum est, vt huiusmodi constitutionibus nusquam obstringantur, nisi supina & crassa sit eorum ignorantia. quare non debent trahi ad generalem Principis constitutionem. Alia verò iura, quibus nostri utuntur probare, posse quem legis ignorantiam iureiurando ostendere, ad rem parum: non enim de legis ignoratione tractatum habent, sed de ijs alijs rebus, quas verisimile est, hominem posse ignorare; *Cap. præsentium.* de test. publicat. *c. pastoralis de exception.* quæ in iudicio proponi solent, ad excludendum id, quod in intentionem, condemnationemve, deductum est: quæ si non opponuntur intra præfixum tempus, eas non admittit iudex, nisi quis iuret de nouo se illos inuenisse, caput si verò, de eo, qui manus in clericum iniecit, quia iurat illum fuisse clericum prorsus nescire. *cap. nulli.* de eo, qui electioni consentit, aduersus quam venire deinceps non potest, nisi iureiurando affirmet de nouo vitium inesse electo cognouisse, propter quod non vtique valet electio. eadem est ratio *d. cap. innotuit*, quod Abbas adducit. *& cap. fin. de iuretur.* loquitur de potestate iudici data; nam actore minus probante, absoluitur reus: si tamen præsumptio est pro actore, potest iudex, inspectis personarum, & causæ circunstantijs, cui voluerit vel actori, vel reo, iuramentum deferre. Hæc etiam sunt, vt quisque videt, de rebus alijs, quàm de legis ignorantia; ita vt ratione nulla fieri possit extensio ad generalem Principis constitutionem. Quare defendi posset Innoc. & qui eum sequuti sunt, quòd si aliquo casu, admittitur probatio aduersus legis ignorantiam, prout admitti posset in specie *d. cap. fin. qui matrim. accusat. poss.* id probandum sit claris, & apertis probationibus, non solo iuramento; cùm hodie nihil facilius sit, quàm quiduis iuramento probare. nulla enim adhibitâ examinatione, nulla præmeditatione, nec considerata & perpensa, sed contempta potius iurisiurandi sanctione, iuramentum suscipiunt, qui legis pœnam euadere volunt; vel huiusmodi alium finem consequi, vel retinere. vnde ortum est prouerbium: Si iurandum est, bos noster est. quam calamitatem deplorat vir sacrarum litterarum peritissimus Dominicus Soto *de iust. & iur. lib. 8. quæst. 1. art. vlt.* Admittuntur, inquit, immo de improuiso abripiuntur ad iurandum, sine delectu cuiuscunque sortis homines, nempe bubulci, muliones, baiuli, ebrij, heluones. neque verò in templo, sed vbi ius iurare absque vlla præmeditatione coguntur. Videmus tamen veteres Ethnicos tantùm iurisiurandi religioni tribuisse, vt tactis aris iusiurandum præstarent, vt latè dixi *cap. vlt. per tot. lib. 1. de Sacror. Immun.* Quia, cùm per Deos iurarent, per Iouem, scilicet, Mercurium, Venerem, Iunonem, Mineruam, Castorem, Pollucem, Martem, Herculem, perq. suos alios similes Deos, (vt Barnabas Brissonius *lib. 8. de Formulis* pluribus ostendit) in templis, tamen, in quibus colebantur, iurari decentius putabant. Cur igitur nos, qui Christiani sumus, & verum Deum, Patrem, & Filium, & Spiritum sanctum colimus, in sacris ædibus, in quibus diuina celebrantur mysteria, non iuramus? namque per Deum, vel per Christum, atque per Spiritum sanctum iuramus. Vegetius *lib. 1. cap. 5.* & S. Thomas *2. 2. quæst. 89. art. 4.*

Ex pacto nudo nulla iure Pontificio datur actio, etiam si iurisiurandi religione fuerit sancitum. & de sententia *cap 1. & cap. 3. de pact. & cap. 2. de pact. libr. sex.* Cap. IV.

ABBAS Panormitanus *in cap. cautio. de fid. instrum. Bald. in l. si diuisionem, in fin. C. famil. ercisc. & in l. petens. ad finem. C. de pact.* & Felin. *in cap. 1. de pactis. n. 13.* dixerunt pactum nudum, etiam iure Pontificio, nullam parere actionem, nisi subsit causa. quorum sententia nihil verius, ac melius quicquam. Siquidem sacratissimo iure, nuda pactio maiorem vim non habet, atque stipulatio iure ciuili, vt est vno omnium consensu receptum. atqui stipulatio sine causa inefficax est. *l. 2. §. circa. ff. de dol. except.* argumento est etiam *l. 1. ff. de condit. sine caus.* Vbi enim promissio ab expressione causæ nuda est, ibi nulla actio est; si promissor sciebat se nihil debere, ac nullam esse debendi causam, donatio præsumitur, dummodo hæc scientia probetur; si verò apparet ipsum promittentem credidisse causam subesse, quæ tamen non erat, aut certe nescimus, an ita crediderit, necne: præsumitur promissio indeliberata, & emissa absque animo donandi, & obligandi, ioco potius, quàm serio. argumento est, quod Varro *lib. de lingua Latina.* 5. scribit, Non respondet ille statim, qui dicit. Spondeo, si iocandi causa dixit; neque agi potest cum eo ex sponsu; quoniam stipulatio sine consensu nulla est. *l. 3. §. vlt. ff. de oblig. & act. & l. 1. §. vlt. ff. de pact.* multo minus pactum, cum sit duorum, pluriumve, in idem placitum consensus. *d. l. 1. in princ.* Idem puto dicendum in contractibus innominatis, Do, vt facias; Facio, vt des; & his similibus t

quòd & ipsi nullam pariant actionem, nisi post implementum, etiam iure Pontificio; quicquid dicat Didacus post Fortunium in *cap. quamuis. 2. par.* §. 4. *num.* 4. *de pact. in sex.* qui contendit illam esse differentiam inter ius Canonicum, & ciuile, vt hoc nulla detur actio, nisi post implementum: *ex l. iurisgentium.* §. *sed etsi. cum seq. ff. de pac.* vt si conuenerit, Dabo Stichum tibi, tu mihi Pamphilum; vel ita, Dabo tibi Stichum, tu mihi insulam facies; vel Dabo centum, vt pro me Romam eas: existimat Didacus, propter illam conuentionem iure nostro oriri actionem, & per consequens posse compelli. quod nec probo, nec ratio naturalis suadet. Egit id præcipitem Didacum; quia opinatur causam huic conuentioni inesse, quæ tamen non inest. huiusmodi contractus nec nomen habet, nec causam, sed conuentionem tantum manifestam. Sed propter solam conuentionem Populi Romani iure nulla competit actio. §. *sed cum nulla. d. l. iurisgentium.* neque iure Romanorum Antistitum. namq. Vlpianus *in d.* §. *sed etsi*: Sed etsi, inquit, in alium contractum res non transeat, subsit tamen causa; eleganter Aristo Celso respondit esse obligationem. causam ibi rectissime Accursius recipit pro datione, & facto. quem veteres, & recentiores sequuntur viri doctissimi. At diximus iure canonico nullam dari actionem, nisi subsit causa: in specie verò proposita nulla est causa, sed sola conuentio. & est, perinde ac dixisset, Si centum mihi dederis, ibo pro te Romam. sed vt possit compelli, necesse est, vt adimpleatur causa. Nec minus egregie labuntur nostri, dum existimant, pactum, quod iure ciuili non valet, valere, si iurisiurandi religione sancitum fuerit. Valere quidem verum est; ex eo tamen agi posse falsissimum. nemo tamen, quod sciam animaduertit. Ex eo autem, quod Bonifacius Octauus constituit *in d. cap. 2. de pact. in sex.* vt omnes contractus, qui iure ciuili non valent, valeant si iureiurando fuerint sanciti: dixerunt pactum iuramento firmatum adeo valere, vt ex eo possit agere quisquam. & hanc esse receptissimam sententiam scribit Iason *ad d.* §. *sed cum nulla*; Fortunius, & Felinus *ad d. cap. 1.* Ant. & Abbas *ad cap. cum contingat. de iureiur.* item Cuman. Roman. Alex. & alij *in rubr. de verbor. oblig.* Didacus *loco citat.* Alciatus *in d. cap. cum contingat. num.* 245. tametsi idem Alciatus paulo ante dixit contrariam sententiam, saltem iure ciuili, magis frequentem esse, quemadmodum dicit Ias. & ipse *in l. si quis maior. num.* 23. *C. de transact.* & Salicet. *in auth. sacramenta puber. C. si aduers. vendit.* Sed iure Pontificio ex huiusmodi pacto quin competat actio, nemo dubitauit ad hanc diem, vno excepto Innocentio *ad cap. nouit num.* 4. *de iudic.* ibi, *etiamsi ad illud petendum nulla competat actio ciuilis, vel canonica*; vt cum quis iurauit dare, vel facere sine stipulatione, locum habet denuntiatio; quo factum fuit, vt inde sumpta occasione, ij qui de fide non recte sentiunt, Romanum Pontificem, vti aliàs dixi, cœperint calumniari, quòd ambitiose magis & auare, quàm æquitate vlla suadente, hæc constituerit; quasi alterius iurisdictionem, hac iurisiurandi fictione, veluti prolixa quadam, & iusta possessione sibi vellet acquirere. quam peccari culpam non in ipsius iuris auctores, sed in ipsos interpretes reijcere necesse est. non ea fuit Romani Pontificis mens, & intentio, vt daretur actio ex iuramenro, quotiescumque iuri ciuili non competit actio, sed vt loco actionis cederet censura Ecclesiastica; hoc est excommunicatio. Nam sanctissimi Vrbis Episcopi non admodum fuerunt curiosi in dandis actionibus, quando iure populi Romani non dantur; sed hoc tantum agunt, vt conscientiam promittentis exonerent, nempe vt ex simplici iuramento agi non possit, sed propter iuramenrum rescindi non possit quod iuratum est. Idem quoque videtur dicendum in simplici pacto, argumenro *can. iuramenti. 22. quæst. 5.* & eius, quod Cicero *pro Sexto Roscio* scribit, vt in Paratitl. *sub tit. de pact.* adnotaui. vt ex simplici pacto quis non vtique possit agere; possit tamen, qui simpliciter promisit, compelli in anteriori foro, ad obseruationem eius, quod promisit. Ideo Raymundus *in d. cap. 3.* ex D. Gregorio, iudex, inquit, studiose agere debet, vt promissa opere compleantur. non dicit actionem dandam esse ei, cui promissum est, sed posse promittentem cogi ad dandum, vel faciendum. Et vt ad iusiurandum redeamus, non dubito, quin is, qui ab Ecclesiastico iudice beneficium absolutionis, quoad rescissionem contractus iurati, impetrauit, possit vti fori præscriptione, ac dicere esse conueniendum suo iudice coram; nec teneri vltrà respondere, cùm iudex Ecclesiasticus iam functus sit officio suo, ex quo absolutionem impartiuit. quo sensu, accipi debet Bonifaciana constitutio *in d. cap. 2.* qua interpretatione admissa, quæ verissima est, nullus restat calumniandi locus.

Non

Non sola in ius vocatio, sed litis cōtestatio perpetuat iurisdictionem. & sublata Antinomia, quam volunt nostri esse inter *cap. gratum. & cap. relatum. de offic. iudicis delegati*. Cap. V.

CELEBRIS est in iuris vtriusque schola quæstio illa; num sola in iùs vocatio sit sufficiens ad perpetuandam iurisdictionem alteri demandatam; an sit litis contestatio necessaria. Veteres interpretes, vt Gulielmus de Cuneo *in l. & quia. ff. de iurisd. omn. iud.* & Iacob. Butr. *in l. 1. & in auth. ibi posito C. de lit. contest.* asseuerant solam non sufficere citationem: Angelus verò *in repet. l. 1. C. de iudic.* scribit horum opinionem iure ciuili veram esse, non æque iure canonico. Bartol. *in d. l. & quia. n. 13.* vult regulariter iurisdictionem mandatam perpetuari, ex *cap. gratum, de offic. iud. deleg.* vbi omnes iuris Pontificij interpretes vno consensu sequuntur; quemadmodum & iuris ciuilis doctores *in d. l. & quia*. quod & Iason fatetur *ibidem num. 57.* immo Abbas *in citato cap. gratum.* contendit ad conseruationem iurisdictionis mandatæ sufficere, quòd citatio emanauerit à delegato, quamuis ad partes minus peruenerit, *ex glos. autor. in clement. 2. vt lite pend.* Idem videtur tenere Bartol. loco iam dicto, per illa verba, *geri cœperit*, & *ex d. c. gratum.* atque ratione illa, quòd citationis commissio est iurisdictionis, & ab ea incipit iudicium: *toto tit.* inquit, *de in ius vocando. & §. fin. in princ.* apud Iust. *de pœna temere litig.* quibus assentit & Ias. *ex cap. licet. in fin.* ibi, *iurisdictione vti cœperit. de offic. iud. deleg.* Sed ne multis moremur, dicendum est paucis, vt res est. Ipse igitur veterum sententiam, longe veriorem esse non dubito, videlicet Gulielmi, & Iacob. quos Fulgos. & Goueanus *ad d. l. & quia.* sequuntur, quòd iurisdictio delegati dicatur durare, cùm res incœpit agi. Agi autem incipit res, lite contestata. litis non dicitur facta contestatio, nisi iudex cœperit audire causam per narrationem negotij. Negotium exprimitur à litigatoribus iudice coram; & non dicitur facta plena litis narratio, antequam actorem & reum iudex audiuerit. Posteaquam intentionem actor proposuerit, inficiatusq. fuerit reus: tunc lis est contestata, & res in iudicium deducta; aliter res in iudicium non dicitur deducta, vt late duobus in locis probauimus, *& in tit. 1. lib. 2. in Paratitl. & in cap. 2. huius lib.* sicut enim ostendimus, iudicium non dici cœptum, ante contestationem litis: etiam per consequens dicendum videtur, delegati iurisdictionem ante contestationem litis, mortuo eo, qui mandauit, expirare. argumento est etiam *l. nemo. C. de iurisd. omn. iud.* vbi ante litis contestationem recusari potest iudex; quia nondum eius litis vlla videtur in litigatores iurisdictio: non item si lis fuerit contestata, nisi suboriatur legitima recusationis causa. *cap. insinuante. de offic. iudic. deleg.* Assertioni nostræ obijciunt §. *fin. instit. de pœnis temere litigant.* ad quem locum hodie, facilis est responsio, cùm accipi debeat de proœmijs & præparatorijs iudiciorum. Verum quidem est, antequam lis contestetur, quædam geri inter litigatores, à quibus initium actionis habebatur; vt est in ius vocatio, & satisdatio iudicio sistendi causa; quæ vti dixi, sunt quædam veluti proœmia, & præparatoria iudiciorum, de quibus omnibus in prima Digestorum parte tractatur, vt est tit. *de in ius voc. si quis in ius vocat. non ier. In ius vocati, vt eant, aut satisd. Ne quis eum, qui in ius vocatur, vi eximat, Qui satisdare cog.* & sequentes. Difficiliorem longe explicatum habet sæpe citatum *cap. gratum.* vbi Vrbanus III. videtur constituere, si delegatus ante delegantis mortem reum citauerit, etiam lite nondum contestata, istius perpetuari iurisdictionem. Hinc est, quòd Ang. dixit, iure ciuili solam citationem non tribuere iurisdictionem; secus iure canonico. Scire autem oportet, Lucium huius nominis tertium, Romanæ etiam vrbis Archipræsulem, *in cap. relatum*, quod proximè præcedit *d. cap. gratum.* rescripsisse Cantuariēsi Archiepiscopo, & eius suffraganeo his verbis; Quòd si lis fuerit ante præd. Nos. obitum contestata, mandatum morte mandatoris nullatenus expirauit. si verò ante litis contestationem decessit, non est à iudicibus, quos delegauerat, ex delegatione huiusmodi procedendum. hæc in codicibus nostris: additur in prima collectione: Poterit ergo in eo casu appel. cess. procedi, in quo ante mortem mandatoris lis fuerit per narrationem, & responsionem contestata. Vbi autem mors mandatoris litis contestationem præcesserit, penitus subsistat, siue fuerit, siue non fuerit ap. ob. interiectam. hactenus prima compilatio. In quo sane rescripto Lucius Papa gessit personam cuiusuis excellentissimi Iurisconsulti, vel Labeonis, cùm istius sententiam ad vnguem attulisse videatur *in l. amplius non peti. ff. rem rat. haberi.* Verùm cùm eiusdem litis argumentum incidisset Vrbani III. temporibus, atque idem Vrbanus esset interrogatus, num delegatus, quippe qui ante delegantis mortem proposuerat citationis edictum, lite ante ipsius obitum minime contestata, possit in causa procedere; rescripsit, quòd cùm in causa priori citatione facta, negotium sit quasi cœptum, & maxime si delegatus non sit certus de

obitu

obitu delegantis: potest, & debet in causa procedi. Et hoc est, quod egit Bartolum & alios alioquin præstanti ingenio viros, vel Abbatem, præcipites; vt existimarent, citatione facta, durare iurisdictionem; ac proinde delegatum posse vltra progredi, ac si lis fuisset contestata. sed debebant animaduertere, quod Vrbanus scribit; nempe negotium non dici cœptum, sed quasi cœptum: & subiungit, Et maxime, si delegatus non sit certus de obitu delegantis. verbum, maxime, vbi accipi potest, pro tantum, *vt in cap. ad abolendum. de filijs presbyt.* quo loco gloss. verbum, maxime, interpretatur rectissime, pro tantum: quasi vellet dicere, si certus esset de morte delegantis, non vtique posse vltra progredi. Siquidem Vrbanus præd. sui Lucij III. interpretari voluit constitutionem, qua cauit, vti iam dixi, ante litem contestatam, expirare delegati iurisdictionem morte mandantis. Interpretari voluit, inquam, Lucij Decretum accipi debere, quando delegatus est de morte mandantis certus, non æque si incertus. Quo casu, facta in ius vocatione, etiam mortuo mandante lis potest contestari, & in causa procedi. Quòd si Vrbani constitutio Lucij rescripto aduersaretur, Raymundus non inseruisset ibidem eiusdem Lucij rescriptum, sed deleuisset potius, vti ne vestigia quidem remaneret. Promisit enim in procemio Decretalium, se omnia superflua, & contraria resecatum ire: neque dici commode potest, eum in tanto iuris occeano, omnium habere memoriam non potuisse; cùm statim post Lucij constit. Vrbani subiecerit rescriptum. Sed quoniam non sunt hæc contraria inter se, sed bene conuenientia: ideo intacta reliquit Raymundus. Verior ergo erit sententia existimantium iurisdictionem delegati, morte mandantis, lite nondum contestata, expirare; ita tamen si delegatus certum de mandantis obitu acceperit nuncium; non item si certus non est; quo casu sola in ius vocatio, delegati conseruat, atque tuetur iurisdictionem. Sed, an per causæ delegationem, seu commissionem lis dicatur introducta, receptum est per commissionem causæ, & decretum citationis quoad actorem introductam dici litem. Rota *decis.* 11. *de dolo & contum. in antiq.* & *decis.* 4. *vt lit. pend. etiam in antiq.* Roman. *consil.* 330. *ante num.* 3. Afflict. *decis.* 220. *sub num.* 13. Staphil. *de sign. litt. iust.* §. *bis igitur generaliter cognitis, num.* 15. Parif. *consil.* 81. *num.* 10. *lib.* 4. Cassad. *decis.* 6. *num.* 3. Mohed. *decis.* 6. Non æque quoad reum, respectu cuius lis non dicitur introducta, nisi post executam citationem; *clem. fin.* vbi omnes, *vt lit. pend.* Felin. *ad cap. cæterum. col.* 1. *in fin. & col. seq. & ad cap. super litteris. num.* 13. *de rescript.* Ripa *lib.* 5. *respons. cap.* 5. *num.* 1. *de legib. constit. & consuet.* Hinc Cantuc. *decis.* 1. *part.* 2. *diuers. num.* 6. dicit, possessionem captam post decretum citationis, ante tamen eius executionem, non dici attentatam. Et attentata non dantur sine lite: nec lis dicitur, quoad reum, etiam si sciuerit commissionem causæ, & decretum citationis, dummodo executa non sit, *ibid. num.* 14. *cum seq.* & *decis.* 42. *num.* 19. *cum seqq.* Pluribus ostendit in odium actoris per solum citationis decretum dici veram litem introductam.

De Episcopi Vicario, & quam habeat iurisdictionem. Cap. VI.

PROXIMAE præcedenti quæstioni haud valde dissimilis est illa, Quid si is, cui principaliter data non est iurisdictio, iudicem dederit; & antequam lis sit contestata, moriatur: an iudicis dati expiret iurisdictio? Exemplum peti potest ex Episcopi Vicario, vel ex Proconsulis legato. Legatum Proconsulis non habere iurisdictionem ordinariam, hoc est principalem, sed mandatam, constat *ex l. legatus, & l. legati. ff. de offic. procons. & leg. l. cùm prætor. §. is quoque. ff. de iudic.* Principalis iurisdictio semper apud eum, qui mandat, remanet. *l. iudicium. ff. de iudic.* Principalis propria est; mandata aliena. *l.* 1. *§. qui mandatam. ff. de offic. eius. l. & quia. ff. de iur. omn. iud.* à Principali pendet mandata, & ea, quam qui mandatam suscepit, dat, hoc est, iudicum specialium, quos is constituit, cui mandata iurisdictio est. Verùm quoniam Paulus Iurisconsul. *in d. l. & quia.* ita scribit: Et quia nec principaliter ei iurisdictio data est, nec ipsa lex defert; sed confirmat mandatam iurisdictionem: ideoq. si is, qui mandauit iurisdictionem decesserit ante, quàm res ab eo, cui mandata est iurisdictio, geri cœperit, solui mandatum Labeo ait: nō immerito dubitauerit quis, vtrum iudicis à legato dati, morte proconsulis, expiret iurisdictio, an ipsius legati morte; siue iudicis ab Episcopi vicario dati, morte Episcopi, re nondum cœpta, an ipsius vicarij obitu extinguatur iurisdictio. De legato proconsulis nulla hodie remanet hæsitatio; cùm ex locis iam citatis aperte constet eum mandatam habere iurisdictionem. Morte ergo procōsulis solui quodvis mandatum necesse est. siquidem legatis ius non est dandi iudices, sed ijs quibus mandata est iurisdictio. Si legato igitur proconsul non mandat iurisdictionem, legatus iudices minus dare potest. Nam *in d. l. legatus.* legatus mandata sibi iurisdictione, iudicis dandi ius habet. Hoc enim dumtaxat ius ita habet, si mandata sit ei iurisdictio, nihil proprium habet, nisi à Proconsule ei mandata sit iurisdictio, *d. l. legati.*

Cùm

Cùm itaque ius hoc dandi iudicis ita habeat legatus, si ei mandatur à Proconsule iurisdictio, hoc autem mandatum, vt cætera omnia, morte mandantis soluatur, necesse est, morte Proconsulis, iudicis à legato dati extingui iurisdictionem. Idem plane dicere oportet in iudice ab Episcopi Vicario dato: quem licet nostri, vno ore arbitrentur iurisdictionem habere principalem, idest ordinariam, egregie tamen labuntur, vti ex ijs quæ mox subijciam, apparet. Iurisdictio etenim ordinaria datur à lege. *d. l. 1. ff. de offic. eius, cui.* sed nulla lex est in toto iuris ciuilis, & Canonici corpore, quæ istis Vicarijs det iurisdictionem. item Vicariorum iurisdictio non est perpetua; eam quotiescumque vult Episcopus, reuocat, vt post gloss. volunt omnes, *in clemen. 2. de rescript.* quod locum non habet in ordinario, *d. l. & quia. & d. l. iudicium.* item morte Episcopi euanescit horum iurisdictio. *cle. fin. de procur.* neque potest Vicarius vni causarum vniuersitatem committere. *cap. clericos*, vbi eleganter Hostien. & alij, *de offic. vic.* quia qui mandatam habet iurisdictionem, alteri mandare non potest. *l. vlt. de offic. eius cui.* Si esset ordinarius, omnia quæ potest Episcopus, & ipse posset; vel quæ sunt iurisdictionis. non potest vacantia conferre beneficia nisi beneficiorum collatio ei specialiter sit concessa, *cap. 2. & 3. de offic. vic. in sex.* & alia huius generis plura. *d. cap. 2. & 3.* Quòd si principalem iurisdictionem diceremus eum habere, sequeretur & illud absurdum, vt vna, eademq. iurisdictio penes duos insolidum esset: quod est omnino contra regul. *l. si vt certo. S. si duobus. ff. commod.* Cùm ergo Vicarius iurisdictionem principalem non habeat, eo mortuo non extinguitur ab eo alteri mandata iurisdictio. mandata, vt ab arbitrio pendet mandantis, ita cum eo interit. qui mandat, principalem non dat, neque dare potest, sed illa penes ipsum remanet, cuius morte, & eius, qui mandatam habet iurisdictionem, & eius qui ab hoc iudicandi suscepit munus, euanescit potestas. Si igitur Episcopi Vicarius iudicem dederit; re integra, morte Episcopi expirat iurisdictio iudicis dati. ex eo enim quòd morte Episcopi extinguitur Vicarij iurisdictio, non potest non extingui morte Episcopi iudicum à Vicario datorum potestas. *argum. l. si quis mancipijs. S. si impubes. ff. de instit. action.* Sed quid si moriatur Vicarius? an iudex ab eo datus, lite minime contestata, vltra possit progredi? an soluitur mandatum? Solui non videtur; sed Episcopi morte soluitur, qui Vicario iurisdictionem mandauit; vt non tam Vicarius, quàm Episcopus iudicem dare videatur, eiq. iurisdictionem mandasse. Morte quidem mandantis solui quoduis mandatum plusquam in manifesto est, si res adhuc integra est, *ex S. recte. Instit. mand.* & *cap. penult. de offic. deleg. in sex.* morte autem Episcopi iudicis à Vicario dati expirat iurisdictio, non morte Vicarij. ipse Episcopus, non Vicarius, iudici mandasse iurisdictionem videtur. Morte ergo Vicarij non soluitur iudicis ab eo dati mandatum, sed durat, ac si datus immediate esset ab Episcopo. Hæc locum habere non possunt in iudice à legato Proconsulis, vel ab alio quouis, mandatam habente iurisdictionem, dato: licet interpretes nostri, posse perperam existimarint. veteri enim Populi Romani iure iudicis dati nulla est iurisdictio; quod omnes recentiores, qui de iurisdictione eleganter scripserunt, procul dubio senserunt; sed iudicationem tantum habet. *l. à iudice. C. de iud.* tum lis contestabatur magistratu coram, qui auditis, actore, & reo, vno asserente, & altero negante, dabat iudices. Duo ergo obstant; alterum est, quòd si nullam habebat iurisdictionem, non poterat extingui, si non erat; alterum, si lis contestabatur coram magistratu, non est disputationi locus; siquidem mortuo eo, qui dedit iudicem, iudex adhuc remanet; non quòd iurisdictio eius solum pendeat ab illo primo mandante, sed quia iam lis erat contestata, qua vtrique etiam mortuis, videlicet & qui mandauit, & qui accepit iurisdictionem, adhuc iudex datus, iudex esset, & adhuc iudiciario fungi posset munere. Nos verò possumus quidem hanc proponere conclusionem, eo quia hodie nullus iudex datur, qui aliquam non habeat iurisdictionem, immo omnium, quæ ad causam ipsam spectare noscuntur, plenariam recipit potestatem. *cap. præterea. & cap. suspicionis. de offic. iud. delegat.* nisi nudum prorsus mandetur ministerium. *cap. vlt. in fin. eod. de offic. iud. deleg.* vbi dixi etiam.

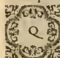
De Vicario foraneo: & non ab eo appellari ad Episcopum, sed ad superiorem, & explicatur *cap. 2. de consuet. lib. 6.* Cap. VII.

De officiali Episcopi, qui vulgò Vicarius foraneus dicitur, *clem. 2. de rescript.* quasi foris, hoc est, extra ciuitatem, in aliqua diocesis parte, vice fungatur Episcopi, nemo dubitat, quin habeat delegatam, non propriam iurisdictionem. Rota *in vna Placent. iurisdict. decis. 297. diuers. part. 2.* Etsi in Gallia, in Hispania, & alibi promiscuè vtuntur officiali, vel vicario. immò frequentius officiali, quàm vicario. Sed non minus labuntur egregie interpretes nostri, dum asseuerant, ab eius sententia appellari ad Episcopum, non superiorem. Quare Bartol. ipse *in l. 1. ff. quis & à quo. appell.* scribit,

bit, quòd cùm quis committit alicui causarum exercendarum vniuersitatem in alio loco, quàm vbi ipse iudicare non consueuit, vt in aliquo oppido, in aliqua diœcesis parte, quamquam dixerit, facimus te nostrum Vicarium: non dicitur Vicarius, sed delegatus; nec ab eo appellatur ad superiorem, sed ad eum, qui Vicarium fecit. eius sententiæ est & ipse Panormitanus *in cap. relatum prope fin. de offic. deleg.* & *in cap. si quis contra. de foro comp.* post glossam *in d. Clem. 2. in verbo, foraneo.* quæ contendit foraneum. Vicarium differre à generali; quòd hic sit ordinarius, ille verò delegatus; atque adeo ab eo ad Episcopum appellari. quod scribit & Felinus *in rub. de offic. deleg. circa fin.* & hanc esse communem sententiam tradit Didacus Couarr. *pract. quæst. cap. 2. nu. 8.* cui & ipse se subscribit. Quibus ego assentire nequaquam possum. Namque mandatam qui suscepit iurisdictionem, fungitur vice eius, qui mandauit, & ipse nihil proprium habet. *l. 1. §. qui mandatam ff. de offic. eius, cui. l. solet. ff. de iur. omn. iud.* Quòd si ab eo appellaretur Episcopus, à semetipso prouocari videretur. *cap. 2. de consuet. lib. sex. cap. Romana. in princ. de appell. lib. sex.* Quod autem glossa hisce duobus in locis, quam reliqui vno sequuntur ore, dicit de Vicario generali, non de foraneo, accipi debere: male. Non video, quæ sit diuersitatis ratio; immo constat aperte de foraneo debere intelligi; siquidem foraneus Vicarius simpliciter dicitur officialis Episcopi, *c. vlt. de offic. vic. lib. sex.* ibi officialis, aut generalis Vicarius, & *in c. cum nullus. de temp. ord. lib. sex.* sed Vicarius generalis non dicitur simpliciter officialis, sed principalis officialis, *clemen. 2. de rescript.* vel generalis, *cap. 2. de offic. vic. lib. sex.* & *cap. si contra vnum. de offic. deleg. l. b. sex.* Atqui *d. cap. 2. de consuet.* & *d. cap. Romana.* nominatim loquuntur de officiali Episcopi, non de generali. argumento est etiam *§. ab Archidiaconis, eiusdem cap. Romana.* vt ab Archidiaconis, & ab alijs inferioribus prælatis, & eorum officialibus ad suffraganeos ipsos deberet, non ad Archiepiscopum fieri appellatio, quia Archidiaconi, & alij inferiores propriam habent iurisdictionem, & Episcopo inferiores sunt; sed Vicarij foranei, alienam, hoc est Episcopalem, tuentur iurisdictionem, & vna persona cum Episcopo censentur. Tum quid faceret dubitationem, vt non liceret à generali Vicario ad Episcopum appellari, non video. Dubitari poterat de Vicario foraneo; qui licet idem cum Episcopo habeat Tribunal, idem auditorium, tamen quia extra vrbem iudicabat, videbatur quasi diuersum. Ideo Innoc. III. *in d. cap. Romana.* vnum esse dixit, atque constituit. & quamuis idem videatur constituere Bonifacius VIII. *in d. c. 2. de consuet.* attamen plus continet Bonifaciana constitutio, quàm Innocentiana. hac enim non obstante, quibusdam in locis vsu receptum fuit, vt à Vicario foraneo appellaretur Episcopus. idcirco nouissime Bonifacius lege decreuit non valere huiusmodi consuetudinem, vt ab officiali Episcopi ad eundem Episcopum fieret appellatio, ne à semetipso appellari videretur. Quod autem comminiscitur Couarr. *loco vt supra*, vt à Vicario appellaretur is, qui eum constituit, non superior, quia ei causa quædam, non omnis iurisdictio commissa sit: male. nam quod summus Pontifex multis in locis tituli *de offic. iud. deleg.* rescribit à subdelegato appellari ad delegantem, non ad Principem, nisi ei omnem dedisset iurisdictionem, quo casu Princeps appellatur, non delegans: non ita accipi debet, prout innuit Couarr. Principis enim delegatus, si subdelegat, vt cum nostris loquamur, nihil sibi reseruato, dicitur in totum subdelegasse, omnem inquam, iurisdictionem dedisse. quòd si sibi reseruauit aliquid, vtpote ius dicendæ sententiæ, & causæ cognitionem, vel testium receptionem mandauerit: is dicitur non omnem mandasse iurisdictionem, sed speciem; & tunc appellatur à subdelegato delegans, non Princeps; vt *in cap. cùm te de offic. deleg.* At cùm Episcopus Vicarium constituit foraneum, etsi limitatam dat ei iurisdictionem; & ad certas causas, & humiliora negotia (non enim potest concedere litteras dimissorias ad ordines, *cap. cum nullus. de tempor. ordin. lib. sex.*) tamen in ijs causis, in quibus potest cognoscere, eandem habet potestatem, quam habet Episcopus; qui scilicet se omni iurisdictione ad illas causas pertinente spoliauit, & officialem suum eadem vestiuit. quod cùm ita sit, non est mirum, si à foraneo Vicario non appelletur Episcopus, sed superior, cùm vnum sit Episcopi, & eius officialis tribunal, non duo, vt perperam existimauit Bartol. quod profectò Ioan. Faber animaduertit *in rubric. de vulg. & pupill. substit. num. 4. instit.* & quamuis in Italia Bartoli, Panormitani, aliorumque errore sit receptum, vti fiat à Vicario foraneo ad Episcopum, qui eum constituit, appellatio: in alijs tamen mundi partibus, vt in Gallia, à Vicarijs, & locumtenentibus, vt dicunt, & à subdelegatis ad Regem, & eius curiam, non ad delegantem, nec ad eum, qui Vicarium constituit, appellatur; vt autor est Rebuffus in commentarijs *ad leg. Regias, T om. 3. tit. de appell. in princ.* Idem apud Hispanos in Castellani regni prouincijs obseruari dicit & ipse Couarruuias, *loco iam cit.* vt à locumtenentibus etiam particularibus non appelletur ad præsides, nec ad prætores, sed ad ipsum regem, eiusque Curiam. Et quamquam hæc mea opinio vtentium moribus plurimum adiuuetur, & sustentetur: non dubito tamen, quin

quin iure, possit etiam optime sustentari, *ex d. cap. 2. de cons. & d. cap. Roman. 2.* quòd ab eo speciali Vicario, quemadmodum & à generali, ad Episcopum non fiat appellatio; etsi libenter fateor plus iurisdictionis habere generalem, quàm specialem; cùm ille fere omnia possit, quæ Episcopus potest, exceptis ijs, de quibus *in cap. 2. & 3. de offic. Vicarij lib. 6.* Illud est etiam fortissimum argumentum, quòd foraneus Vicarius dari non potest, delegatus à sede Apostolica, vel eius legato. *d. clem. 2. de rescript.* sicut alij, de quibus in *cap. statutum. eod. de rescript. lib. sex.*

De delegato legati à latere, qui alteri iurisdictionem mandare nequaquam potest. Quòd hodie sublata non est differentia dandi iudicis, & mandandæ iurisdictionis. intellectus ad *cap. cum Bertoldus. de re iudic.* & explicatio *l. ædiles. ff. de ædilit. edict.* Cap. VIII.

QVAMVIS in vtroque iure, ciuili, & canonico, cautum sit, vt solus Principis delegatus possit vices suas alteri committere. *l. à iudice C. de iud. cap. cùm te. cap. super quæstionem. cap. vlt. de officio, & potest. iud. deleg. cap. cùm causam de appellat.* Baldus tamen *in d. l. à iudice.* Angelus *in l. cùm prætor. S. 1. ff. de iud.* Alexan. *in l. more. ff. de iurisd. omn. iudic.* Abbas *in cap. cùm Bertoldus.* Felin. *in d. cap. super quæstionem. S. si verò.* volunt delegatum legati à latere perinde posse alteri iurisdictionem suam mandare, atque Principis delegatum, ex citato *cap. cum Bertoldus.* quo in loco apparet delegatum legati subdelegasse; tum quia legatus à latere æquiparatur proconsulibus. *cap. 2. de offic. legat. in sex.* & quod Proconsul poterat, idem potest legatus. atqui Proconsulis legatus alteri iurisdictionem suam mandare poterat. *d. l. cùm prætor S. 1.* & *l. legatus. ff. de offic. proconsul. & legat.* ergo poterit & delegatus legati à latere, qui æquiparatur legato proconsulis. Sed, vt res est, breuiter dicamus; in hoc legatus proconsulis nihil ab alijs, quibus demandatur iurisdictio, differt. quod satis argumento est *l. 1. in fine cum seq. ff. quis & à quo.* vbi à proconsulis legato appellatur ad principem, non ad proconsulem. Neque alteri mandare poterat iurisdictionem legatus, cùm propriam non haberet, sed alienam. *l. legati. ff. de offic. proconsul.* Qui verò non iure suo, sed alieno beneficio iurisdictionem habent, alteri mandare non posse more maiorum comparatum est. *l. more. ff. de iurisdict. & l. vlt. ff. de offic. eius, cui mand. est iurisdict.* Iudices tamen dare poterat legatus. *d. l. cùm prætor. eod. & d. l. legatus.* prout alij omnes quibus demandata est iurisdictio. *d. l. cùm prætor. S. is quoque.* Hodie verò tam ex Alciato, quàm Goueano, Duareno, Cuiacio, alijsq; recentioribus, non est dubium, quin aliqua sit differentia inter Dare iudicem, & Mandare iurisdictionem; vel ea, vt is, cui mandata est iurisdictio, iudices dare possit. *d. l. legatus. & d. S. is quoque. in l. imperium. ff. de iurisdict.* ibi, *iurisdictio est etiam iudicis dandi licentia.* at iudex datus, iudicem dare non potest, quia iudiciario fungitur munere. *d. l. à iudice. C. de iud.* Neque dubito, quin idem ius hodie sit, quod fuit olim; vt quemadmodum olim licuit ei, cui mandata erat iurisdictio, iudices dare, ita hodie, etsi à principe delegatus non sit, sed à principe inferioribus iurisdictionem acceperit, dare possit iudices in vno litis articulo, pluribusve articulis; dummodo sibi aliquid iurisdictionis referuet; vti est ius dicendæ sententiæ; siue eius executionem, vel huiusmodi. nam & olim qui iudices dabat, aliquid sibi reseruabat, præsertim sententiæ executionem. *l. à Diuo Pio. ff. de re iud.* Et à iudice dato appellabatur is, qui eum dederat. *d. l. 1. ff. quis, & à quo.* sicut & hodie. *d. cap. super quæstionem.* Hinc tentari posset, num iurisdictionis aliquid haberet is, qui iudex datus erat. Et quanquam eum solam cognitionem habere dicant omnes, & iudicationem; tamen dubitari posset, cùm legamus magistratum solam sententiæ executionem sibi reseruasse, tum de proprietatis quæstionibus, quæ in executionem inciderant, cognouisse. *d. l. à Diuo Pio. in princ. & in S. si super.* Est quidem verisimile, iudicem datum habuisse etiam ea, sine quibus iudicare non posset, argumento *l. vlt. ff. de offic. eius. & l. 2. ff. de iurisd. immo in l. ædiles. in vers. cæterùm. ff. de ædil. edict.* ita scribit: Post iudicium acceptum, tota causa ad hominem restituendum in iudicio versatur: & tam fructus, quàm id, quo deterior factus est, cæteraque veniunt. Iudici enim statim atque iudex factus est, omnium rerum officium incumbit, quæcunque in iudicio versantur. ea autem, quæ ante iudicium contingunt, non valde ad eum pertinent, nisi fuerint ei nominatim iniuncta. Et libenter quidem fateor, litis contestationem magistratu coram fieri, & de facto duntaxat cognoscere datum iudicem, vel ex eo, quod Sigonius *lib. de antiquo iure ciuium Romanorum 2. cap. 16.* scribit, quòd cùm de facto lis inciderat, tum à prætore aut iudex vnus dabatur, aut recuperatores, nimirum tres; qui porrò iudex vnus erat datus, is vnum, aut plures iudicij socios sibi solebat adiun-

adiungere; vt in causa P. Quinctij videmus, Quinctium sponsionem fecisse, si bona sua ex edicto prætoris essent possessa; datum iudicem à Prætore C. Aquilium, tres Iurisperitos L. Lucullum, P. Quinctilium, M. Marcellum in consilium aduocasse: ipsum sedisse iuratum, alios iniuratos: non enim iudicabant, sed consilium communicabant, quia non à magistratu potestatem acceperant. Videmus quoque pro Q. Roscio egisse Ciceronem apud C. Pisonem iudicem à Prætore datum, Pisoni verò M. Perpennam in consilio adfuisse: attamen cùm multa post litem contestatam incidant, in quibus peragentibus aliqua saltem modica iurisdictio est necessaria, vti est in ius vocatio, testium receptio, qui non venient, nisi iudicis iussu, hoc est, per præconem vocati, & huiusmodi alia: necesse est, vt aliquid habeat iurisdictionis, vt *in cap. præterea. cap. ex litteris: cap. prudentiam. cap. suspicionis. de offic. iud. deleg.* Sed rectius erit, si dixerimus, nihil habuisse iurisdictionis, cùm iurisdictio sit indiuisibilis. & licet videatur quicquam habere iurisdictionis; nihil tamen habet: sed tantum nescio quid auctoritatis sibi ab eo, qui eum iudicem constituit, impartitæ. quicquid enim facit, lite contestata, facit auctoritate eius, qui eum iudicem dedit. & ita potest intelligi Vlpianus *in d. l. ædiles.* sed non dicitur habere quicquam iurisdictionis; cùm solus is mandare possit iurisdictionem, qui proprio iure, vti iam dictum est, non alieno beneficio habet. Et, vt ad quæstionem nostram redeamus, dico Delegatum Legati à latere iurisdictionem alteri mandare non posse, quicquid comminiscantur interpretes nostri *ex d. cap. cùm Bertoldus.* quòd nihil habet speciale. vti male existimauit Abbas. Sed intelligi debet, prout iam dixi, vt quilibet delegatus, etiam principe inferioris, possit subdelegare vnum litis articulum, vel plures: vti est citatio, litis contestatio, testium receptio, & huiusmodi alia ad litem pertinentia. quod probatur verbis textus *in d. cap. cùm Bertoldus*, ibi: *ipsi subdelegati testes super prædicto articulo receperunt.* Nam cùm sententia aduersus T. presbyterum lata esset, quòd neque per se, neque per idoneum procuratorem comparuisset: demum allegauit absentiæ causam esse legitimam. Vnde Delegatus legati Apostolicæ sedis super hoc articulo iudices dedit; ita vt ipsi viderent, num causa iusta esset, necne. idq. apertius constat ex 3. veterum Decretalium collectione apud Antonium Augustinum. ideò rectissima est veterum, quos refert Durandus *in Speculatore tit. de deleg. §. 2. num. 5. sententia*; vti est Gulielmus de Cuneo, Naso, Innocen. & Hostien. quippe qui dicere solebant, Delegatum ab alio, quàm à principe, etiam si non erit ad vniuersitatem causarum delegatus, posse vnum litis articulum subdelegare. At verius est, huiusmodi subdelegatum, siue datum in vno litis articulo iudicem, nihil prorsus iurisdictionis habere: quicquid enim facit, facit auctoritate constituentis. & isti hodie vulgò Commissarij appellantur, hoc est, commissi ad vnum litis articulum: cuius auctoritas ex litterarum forma dignoscitur. Solus igitur Principis delegatus iurisdictionem alteri demandare poterit.

De adulterij crimine cognoscunt etiam sacerdotes; intellectus *ad can. de benedicto. 32. q. 1. & c. 1. de offic. ordin.* Cap. IX.

QVAEDAM esse crimina merè Ecclesiastica, vt est hæresis, simoniæ, & id genus alia; quædam verò communis fori, nemo est, qui nesciat. Sed dubitatur de adulterij crimine, num eius cognitio ad magistratum ciuilem spectet duntaxat, an etiam ad sacerdotes. Communis interpretum consensus est, vt sit locus præuentioni. Innocentius tamen quartus *ad cap. tuæ. de procurat.* existimauit ciuilem cognitionem esse, non item Ecclesiasticam, si adulter est de iurisdictione magistratus ciuilis. Alciatus Innocentium sequitur *ad cap. 1. num. 18. de offic. ordin.* qui nititur modis omnibus probare, veriorem esse Innocentij opinionem, potissimum *ex can. de benedicto. 32. q. 1.* vbi Ecclesiasticus iudex remittit adulterum ad prouinciarum præsides, vt de eo legitimas sumant pœnas. quod argumento est, ait Alciatus, quòd ipsi Ecclesiastici iudices non habeant potestatem huiusmodi coercendi delicta. Mihi magis placet, vt sit locus præuentioni; eo maximè, quòd matrimonium est ex septem Ecclesiæ sacramentis. *cap. vt debitum, de bigam.* quæ de re late alibi. Cassiod. *lib. 2. Epist. 10.* Nec dissimulari potest, salua communione, qua viuitur, vt sollicitatores publicos habeat genialis thori reuerenda societas, & illud humani generis procreabile sacramentum, scelerata temeritate profanetur. ideò si quis alienam habuerit vxorem, coactusque fuerit à sacerdotibus illam dimittere, & prouocauerit, non admittitur prouocatio. *cap. consuluit. 1. de appellat.* immo censuris Ecclesiasticis Diœcesanus cogit ipsam mulierem, quæ à coniugali affectu recesserat, & cum adultero stabat, ad indissolubilem coniugij nexum redire. *cap. intelleximus. de adulter.* Quòd si maritus illam ad melioris vitæ frugem reuersam recipere noluerit, in monasterium detruditur, vti perpetuam ibidē agat pęnitentiam.

cap.

cap. gaudemus. de conuers. coniug. Quamobrem sancitum fuit optime *in d. cap. 1. de offic. ord.* vti Episcopi in suis dioecesibus liberam adulteria, & alia eiusdem generis crimina inquirendi, vlciscendi, & iudicandi habeant potestatem. Neque debet ad solos clericos restringi, vti male opinatur Alciatus: nam, obsecro, quid faciebat dubitationem, an sacerdotes possent animaduertere in clericos in adulterio deprehensos; cùm ipsos solos de clericis, & eorum criminibus posse cognoscere in manifesto sit? *can. si imperator, 96. distinct. c. sacerdotibus.* 11. *q.* 1. *c. conuenior.* 23. *q.* 8. *cap. significasti. & cap. diligenti. de foro compet. & passim alibi.* Ideo legitur in historia Ecclesiastica, Constantinum vniuersis Episcopis dixisse: vos Dij estis, à vero Deo constituti; ite, & inter vos causas vestras discutite. Theodoricus Rex Eustorgio Mediolanensi Episcopo apud Cassiod. *lib. 1. epist. 9.* Sed quoniam & ipsi clericatus nomine fungebantur, ad sanctitatis vestrae iudicium cuncta transmittimus ordinanda. Item Athalaricus Rex apud eundem *lib. 8. epist. 24.* Clero Ecclesiae Romanae: Considerantes Apostolicae sedis honorem, definimus, vt si quispiam ad Romanum clerum aliquem pertinentem in qualibet causa probabili crediderit actione pulsandum, ad beatissimum Papae iudicium prius conueniat audiendus. Item si summus Antistes in *saepe citat. cap. 1.* intellexisset de poenitentia salutari, non de poena criminali, vt parum attente ratiocinatur Alciatus ipse; rogo, quid opus erat facultatem facere Episcopis, vti possent à magistratu ciuili auxilium inuocare; cùm poenitentia ad volentes, non ad coactos pertineat? tum verba illa demonstrant satis non de poenitentia, sed de poena intelligendum esse, cùm ait, inquirere, vlcisci, & iudicare. nam vltio est ipsa animaduersio pro delicto inflicta. D. Hieronym. *supra Isaiam.* 1. Vlciscitur Deus castigando, aliquando quidem ad emendationem, nonnunquam verò ad damnationem aeternam. Tacitus *lib. 2.* simul perfidos, & ruptores pacis vltioni, & gloriae mactandos. Ad *can. de benedicto*, quo fulcitur praecipue Alciatus, non est difficilis solutio. Fuerat iam olim à Constantino Imperatore sancitum, vti nuptiarum sacrilegi gladio ferirentur. *l. quamuis. C. ad leg. Iul. de adulter.* verum quia sacerdotes minime solent se ingerere in ijs, quae exigunt poenam sanguinis; ideo Pelagius, qui fuit Iustiniani tempore, decreuit in citato can. de benedicto. quòd si sacerdotes omni in adulterum correctione vsi essent, nec tamen vellet resipiscere, deberent illum remittere ad magistratum ciuilem. his enim verbis: si hoc rerum veritas habet, iubemus experientiae tuae, vt eum cum ipsa quoque adultera districte non differas mactare, & caluatos ab inuicem separare, & illum quidem ad Lucium defensorem in Apuliae prouinciae patrimonium sine dilatione migrare. Non differas mactare, glossa dixit, punire: rectissime. quia licet verbum mactare plura habeat significata, vel proprius accipiatur pro sacrificare: Virgil. *lib. 3. Georgic.*

Aut si quam ferro mactauerat ante sacerdos.

& lib. 4. Aeneid.

Mactant lectas de more bidentes.

Vbi seruius, Mactant, ait, verbum sacrorum est, quasi magis auctum. vnde & Magmentum dicebant, quasi magis augmentum. Cicero *in lib. de repub.* Ferunt laudibus, mactant honoribus: per translationem pro malo afficere, seu, vt vulgò loquimur, male tractare. Plaut. *in Aulul.*

Qua indotata est, ea in potestate est viri:

Dotatae mactant & malo, & damno viros.

quo sensu accipi potest *d. can. de benedicto.* nam cùm delicta puniuntur, quasi Deo sacrificamus, argum. *can. non sufficit. de poenit. 1. distinct.* Ad verbum etiam illud, Caluatos, mihi videtur dixisse quod oportuit glossa: pannis scilicet abscissis; idest dehonestatos, & tonsos: sicut moris est quibusdam in locis. quia vestes, & capilli inciduntur eis in ignominiam ante, & retro. quanquam dictio, caluatos, reuera ad vestes referri non debeat, sed ad capillos tantum; cuius poenae genus legitur & in sacris litteris, vel apud Isaiam 3. *Decaluauit Dominus verticem filiarum Sion, & Dominus crinem earum nudauit.* quo loco. D. Hieronym. Decaluat, inquit, Dominus, cùm in publicum iudicium adducit peccata. Cùm haec igitur Ecclesiasticus iudex fecisset, nec vltra progredi posset, hoc est ad poenam sanguinis, *cap. cùm ab homine. de iudic.* non est mirum, si ad prouinciarum praesides remittebat, vt vltimo supplicio afficeretur adulter. Adulteram tamen remitti non iubet Pelagius. Sed cur haec tam varie? Ratio est elegans. Siquidem Pelagius Romanae praefuit Ecclesiae, vltimis, vti diximus, Iustiniani temporibus, quibus leges, ac constitutiones suas, Nouellasq. fecerat, & promulgauerat. Sed *Nouell. 134. in authen. sed hodie. C. ad leg. Iul. de adulter.* cauit, vt mulier adultera, verberibus caesa, detruderetur in monasterium: cùm tamen per Constantini oraculum, de quo *in d. l. quamuis.* & gladio feriretur. Verùm quoniam sacris etiam canonibus huiusmodi in monasterium detrusio erat permissa: idcirco sacerdotes adulteram non remittunt; sed ipsi eam detrudunt. *d. cap. gaudemus. de conuers. coniugat.* Quibus manifestum est, adulterij crimen, quicquid comminiscatur Alciatus, esse communis fori; & locum esse praeuentioni.

De clausula illa, vt quis possit libere appellare. de sententia *cap. 1. de rescript. l. si quando. C. de inoffic. testam. & l. 2. ff. de appellat.* Cap. X.

RESCRIPSERAT Senonensi Archiepiscopo Alexander III. Roman. sedem quandoque permittere, vt quis libere possit appellare; vti videre est *in cap. 1. de rescript.* apud Gregorium ix. *& in cap. 12. de appell. primæ collect.* Hinc nostri multa commenti sunt, & illam clausulam, vt quis libere possit appellare, ad varios sensus retorserunt: neque veri quicquam, meo iudicio, dixerũt; quamuis nullam res habeat dubitationem, capiatque interpretationem *ex l. si quando. C. de inoffic. testam.* qua intellecta, intelligitur & citatum cap. primum. Sic igitur Iustinianus in d. l. Si quando talis concessio imperialis processerit, per quam libera testamenti factio conceditur; nihil aliud videri principem concedere, nisi vt habeat legitimam, & consuetam testamenti factionem: & quæ sequuntur. Quid vult ibi Imperator? an concessionem imperialem, per quam libera testamenti factio conceditur, nihil operari? Esset plane ridiculum id dicere; cùm verba aliquid debeant perpetuò operari. *l. si quando. in princ. ff. de legat. 1. l. si stipulatus. ff. de vsur. l. 1. ff. ad municip.* At dicet aliquis, Imperator semetipsum interpretatur, dum ait, nihil aliud videri principem concedere; nisi vt habeat legitimam, & consuetam testamenti factionem. Respondeo verum esse; non velle, inquam, Principem ex eo, quòd concedit liberam testamenti factionem, omnia hoc vno verbo testamentorum solennia remittere; sed spectandum esse, cui, & quo fine, quaque mente concesserit. Milites olim non poterant facere testamentum, nisi iuris solennitates obseruarent. primus autem Iulius Cæsar illis liberam testamenti factionem concessit; postea Titus, & Domitianus; Netua verò, & Traianus plenissimam indulgentiam dederunt; vnde *in l. 1. ff. de milit. testamen.* Faciant testamenta quomodo volunt; faciant, quomodo poterunt; sufficiatq. ad bonorum suorum diuisionem faciendam nuda voluntas testatoris. ideo Marcellus Iurisconsult. *in l. si à milite. ff. eod.* scribit, Patri dandam esse bonorum possessionem contra tabulas filij emancipati: Exceptis, inquit, ijs rebus, quas in castris acquisiuisset: quarum liberam testamenti factionem habet. Et ita Impp. iuris communis obseruationes remiserunt; quibus & ipsi milites perinde, atque pagani ante Iulium Cæsarem in testamenti factione vti cogebantur. Quòd si Princeps liberto liberam testamenti factionem concesserit, vt *in l. 3. ff. de bon. libert.* non ei remisit iuris solennitates, hoc est, omnes iuris communis obseruationes, sed tantum legem Pappiam, & edictum prætoris de bonis libertorum. erat enim lege Pappia cautum, vt de bonis eius, qui H. S. centum millium patrimonium relinqueret, & pauciores, quàm tres liberos habebat, siue facto testamento, siue intestatus erat mortuus, virilis pars patrono deberetur: vt *in S. 1. de bon. libert.* apud Iustinian. & toto tit. *ff. de bon. libert.* Quòd si præteritus erat patronus, prætor dabat ei bonorum possessionem contra tabulas. *l. 2. ff. eod. & tot. titul.* nisi natalibus esset restitutus, vel à principe liberam testamenti factionem habuisset. *d. l. 3. S. 1.* Et hoc est nimirum, quod intelligere voluit Gratianus *in can. Episcopus, qui. S. si aduersus. 12. quæst. 2.* Si verò, inquit, ingenuum princeps fecit, patrono reuerentiam non debet. Hinc eleganter vir peritissimus iuris Cuiacius *lib. obseru. 8. cap. 32.* Si forte, inquit, picturæ professoribus filijsfamil. daret princeps liberam testamenti factionem, soluere eos tantùm videtur ea lege, quæ filijsfamil. testamentum facere vetat, non cœteris. nam cùm sit inhabilis filiusfamil. ad testamenti factionem, patriæ potestatis lege impeditus; princeps concedit, hoc minus obstante, liberam testamenti factionem, sed hac concessione, per quam libera testamenti factio data est, non intelligitur permissum, nisi vt habeat testamenti factionem, prout habent patresfamil. namque filiusfamil. iure testari non potest, etiam si pater permittat. *l. qui in potestate. ff. de testam.* neque libertus, quamuis patronus ei liberam testamenti factionem concedat. *l. Paulus. S. patroni. ff. de bon. liber.* & ratio est, quia testamentum est iuris publici. *l. 3. ff. de testamen.* & cùm sit iuris publici testamenti factio, à priuatis concedi minus potest, sed à solo principe. *d. l. 3. S. 1.* Cùm igitur Princeps liberam testamenti factionem filiofam. vel liberto concedit, non eis remittit iuris communis obseruationes, sed eos tantùm soluit ea lege, qua impediebantur, ne possent testamentum facere. & ita interpretari oportet *d. l. si quando. C. de inoffic. testam.* quo sensu accipi etiam debet supradictum Alexandri III. rescriptum. dum ait, quibus ei generaliter est indultum, vt libere sibi liceat appellare. nam ex eo quòd summus legum Antistes alicui liberam appellandi facultatem concedit, non omnia hoc vno verbo appellationum solennia intelligitur remisisse; neque credendum est Rom. Pontificem, qui iura tuetur, quod aliàs excogitatum est multis vigilijs, & inuentũ, vno suo rescri-

rescripto subuertere voluisse, vt scribit haud insubtiliter Honorius III. *in cap. Ecclesia. 2. de elect.* Sed spectare oportet, cui, & quo fine, quaque mente concesserit Princeps. Si enim ei, qui à communi iure appellandi beneficium habet, liberam appellandi facultatem concedat; intelligitur plenissimam indulgentiam in eum contulisse, vt, omissis iuris communis solennitatibus, libere possit appellari; non vt existimauit glossa, vt possit appellari in casibus etiam iure prohibitis; atque Baldus, qui vult appellari posse, dummodo non sint omnino iniusti; idem Decius: vel Felinus, qui vult ad vnum saltem effectum. quoniam esset contra ius huiusmodi rescriptum, quod simpliciter non valet, sed subreptitium censetur; cùm non soleat concedi. *l. rescripta. C. de precib. imp. offer. can. rescripta. 25. quæst. 2. l. vlt. C. de diuers. rescript.* ibi, Iudices monemus, vt nullum rescriptum, nullam pragmaticam sanctionem, nullam sacram adnotationem, quæ generali iuri, vel vtilitati publicæ aduersa esse videantur, in disceptatione cuiuslibet litigij patiantur proferri; sed generales sacras constitutiones omnibus non dubitent, obseruandas. quæ constitutio etiam relata est in corpus sacrorum canonum, vti videre est apud Gratianum *in can. dicenti. §. item Imp. Anastasius. 25. quæst. 2.* Quando igitur huiusmodi emanat rescriptum, per quod alicui concessa est libera appellandi facultas; si talis est, qui possit appellare, cui, inquam, nihil sit impedimento, quominus possit ad prouocationis auxilium conuolare: intelligitur Princeps iuris communis solennitates, siue obseruationes remisisse. Solet enim in appellationibus, præsertim in interlocutionibus illud obseruari, vt in scriptis appelletur, vt causa appellationis exprimatur, vt apostoli petantur. quæ si obseruata non fuerint, non admittitur appellatio. *cap. 1. de appellatio. in sex.* Nec sufficit appellanti probare, quòd ex probabili causa prouocauit, si eam non doceat esse veram. *cap. interposita. 70. de appell.* Nihil ergo huiusmodi rescriptum in diffinitiua operabitur, cùm viua voce liceat appellare? *l. 2. ff. de appell.* Dico posse viua voce appellari incontinenti; ob id dicitur *in d. l. 2.* Si apud acta quis appellat, satis erit, si dicat Appello; si post appellatur, tunc appellandum in scriptis est. *l. litigatoribus. C. de appellat. can. vltim. versic. litigatoribus 12. q. 6.* Quare mihi placet mirum in modum Durandi Speculatoris opinio *in titul. de appellat. §. 6. in princip.* existimat enim aduersus veteres interpretes, prima die non posse appellare, si post latam sententiam iudex iuerit ad prandium, vel in hortos se contulerit, vel ad alios actus se conuerterit. *l. eos. §. si autem. C. de appellat. d. l. 2.* si verò per aliquod temporis spatium iudex pro tribunali sedebit, viua voce, & sine scriptis poterit appellari. & hoc est nimirum, quod vult Iurisconsultus *in d. l. 2.* si apud acta quis appellat. Qui ergo liberam a Principe habet appellandi facultatem, poterit etiam altero die sine libello appellare; & si qua alia appellationis solennia sunt, ea remisisse Princeps intelligitur, quemadmodum solennia testamentorum remisisse videtur Princeps militibus: qui cùm haberent, vt patresfam. testamenti factionem, & Princeps plenissimam concedit indulgentiam: intelligitur concessisse, quod minime habebant. Si verò is, cui conceditur libera appellandi facultas, ius appellandi non haberet; vt si ei esset interdictum propter delictum aliquod, vel esset excommunicatus; quo casu non debet audiri, nisi sit absolutus. *cap. per tuas. de sent. excommun. & c. quæsitum. de offic. & potest. iud. ord. in prima compilat.* vel si esset seruus, qui appellare non potest; sed dominus eius ad opem seruo ferendam, potest vti auxilio appellationis, vel alius nomine domini. *l. serui. l. Lucius. l. creditor. ff. de appel.* & si qui alij eiusmodi sunt: tunc princeps videtur concessisse, vt habeat ius appellandi, hoc est, vt habeat legitimam & consuetam appellandi facultatem: cœtera verò, quæ ad interponendam, & prosequendam appellationem sunt necessaria, remisisse non intelligitur, argumento eius, quod diximus de filiofamil. & liberto; quibus concessa est libera testamenti factio. Sed, vt iam omnia pluribus dicta, paucis comprehendam, dico, clausulam istam, Vt libere possit appellare, illum operari effectum, quòd si talis sit is, cui conceditur, vt iure communi possit appellare, tunc princeps intelligitur remisisse ea, quæ appellationis solennia sunt; si verò is huiusmodi, vt ei ius appellandi sit interdictum, tunc princeps videtur concessisse, vt possit appellare, prout iuris obseruationes desiderant, non ex interuallo, non sine scriptis, non sine causæ expressione, & huiusmodi alijs.

De concubinis, & explicatur *can is, qui non habet. 34. distinct. & l. in liberæ. ff. de rit. nupt. & Iustiniani Nouella 74.* Cap. XI.

MARCIANUS *in l. 3. ff. de concub.* ex Marcello libro Digestorum septimo scribit, Concubinatum per leges nomen adsumpsisse, & extra legis pœnam esse. Gratianus *in can. is, qui non habet. 34. distinct.* ex concilio Toletano I. eum, qui vxorem non habet, concubinam tamen habet, à communione non esse repellendum. Hinc veteres, &

recentiores interpretes commenti sunt, simplicem concubinatum haud illicitum esse: tametsi D. Augustinus *in c. audite. ead. 34. distinct.* ait, Concubinas habere non licet nobis: etsi non habetis vxores, tamen non licet habere concubinas, Cui suffragatur & præclarum B. Ambrosij dictum *in c. Nemo. 32. q. 4.* Nulli licet, inquit, scire mulierem præter vxorem: ideoq. coniugij tibi datum est ius, ne in laqueum diaboli incidas: Neque (quod plus est) licet, etiam si magis ad procreationem, quàm ad explendam libidinem habeat. Sanctius est enim defungi sine liberis, quàm ex illicito coitu stirpem quærere, eiusdem Augustini testimonio *lib. de bono coniugali, cap. 16.* Quinimo Aristoteles quodam non fidei, sed naturæ lumine illustratus *in lib. Politicorum 7. cap. 16.* aperte scribit, concubitum omne alterius, quàm coniugis penitus interdictum; eumq; qui contrafecerit, grauiter puniendum esse. Male ergo colligunt nostri, concubinatum esse licitum *ex d. l. 3.* Rectius autem dixissent concubinatum non punitum iri. ideo Marcianus ait, Extra legis pœnam est: non tamen dicit esse licitum. non enim omnia quæ fieri permittuntur, aut tolerantur, licita sunt. mulieres, vt corpore quæstum faciant, permittuntur: non turpiter ergo faciunt? & mortaliter eas peccare quis nescit? Cæterum, sciendum est, fuisse concubinatus nomen apud veteres honestum. plenior tamen vxoris, quàm concubinæ honor: attamen vtrumque honoris nomen, non vt scortum, vel amica, voluptatis, dedecoris, atque probri, vt *in l. Masurius. ff. de verb. signif.* Etenim Concubinæ, vt rectissime Cuiacius in Paratitlis, vel concubinatus nomen, viræ societatem quandam demonstrat, absque ritu tamen vllo susceptam, non coitionem furtiuam. ideò Vlpianus *in l. item legato. §. penult. ff. de legat. 3.* recte existimauit concubinam ab vxore, nisi in dignitate, nihil interesse. quam sequutus Iulianus antecessor Constantinopolitanus dixit, concubinam imitari legitimam vxorem. quas & maximos, ac totius orbis terrarum potentissimos principes habuisse traditur. nam D. Vespasianum post vxoris excessum, Cenidem Antoniæ libertam, dilectam quondam sibi reuocauit in contubernium, habuitq. Imperator pene iustæ vxoris loco, vt auctor est Suetonius. immo veteres illi sancti Patres, præter vxores, concubinas sibi carnaliter coniunxerunt, easq. in contubernio, veluti vxorum ancillas retinebant. D. tamen Thomas *distinct. 33. quæst. 1. art. 3. ad tertium,* scribit, quòd vbicumque in veteri testamento legitur, aliquos sanctos viros concubinas habuisse, oportet dicere, eas illis fuisse matrimonio coniunctas; & tamen aliquo modo concubinas appellari, quòd aliquid habere vxoris, aliquid concubinæ. namque secundum matrimonium, prout dirigitur ad suum principalem finem, qui est prolis procreatio, sic erant vxores. sed secundum quod ordinatur ad secundarium finem, qui est dispensatio familiæ, & mutui auxilij spes, & simul cohabitatio, vxores non erant, quæ primæ vxori accedebant, sed concubinæ appellabantur, quasi simile quicquã habentes cum concubina, in eo videlicet, quòd poterant reijci à lecto, & à domo, sicut illa, quæ vere concubina est. vnde & de Agar dicitur ad Abraham per Sarram eius vxorem, Genes. c. 21. *Eijce ancillam hanc, & filium eius:* quam tamen prius dederat ipsa viro suo vxorem. Talis quoque dicitur fuisse Bala ipsi Iacob. Genes. 35. Atque hinc quidam putarunt *d. can. is, qui non habet*, interpretationem accipere: sed male. Etsi autem sancti illi Patres cum vxoribus concubinas habebant: non tamen nobis licet ex d. can. is, qui non habet. Poterant illi ad sobolem procreandam, vt nouus adhuc orbis, & hominibus nondum repletus, impleretur; quare dictum à Domino Deo est masculis, & fœminis, Genes. cap. 1. & cap. 9. *Crescite, & multiplicamini, & replete terram.* licebat quoque illis plures habere vxores: non item hodie: quemadmodum nec concubinam cum vxore. nam in d. Concilio Toletano, *cap. 17.* is, inquit, qui non habet vxorem, & pro vxore concubinam habet, à communione non repellatur; tantum vt vnius mulieris, aut vxoris, aut concubinæ (vt ei placuerit) sit coniunctione contentus. Concubinæ tamen, vti iam dixi, nomen honestum erat, & veræ vxores quandoque concubinæ dicebantur, eo quòd absque dotalibus instrumentis, cæterisque solennitatibus à iure ciuili introductis, fuerat matrimonium contractum. quod idem Gratianus notauit *in can. omnibus. §. vlt. cum seq. ead. 34. distinct.* palamque ostendit Iustinianus *in sua Nouell. 12. sub tit. in authen. de incest. nupt. §. vlt.* Neque verò satis est, vt vxoris nomen adipiscatur, sequi matrimonium, sed necesse est dotalia etiam interuenire instrumenta. *Nouell. 18. §. 2. de triente, & semiss.* Dos, concubinatus abolitio est, & nuptiarum argumentum. Plautus in *Trinummo*;

Ne mihi hanc famam differant,
Me germanam meam sororem in concubinatum tibi
Sic sine dote dedisse magis, quàm in matrimonium.

Sufficit & aliud quodlibet nuptiarum argumentum, quod modo sumatur ex præscripto §. 2. *Nouell. 117. vt liceat matri, vel auiæ.* tametsi idem Iustinianus *ibidem* §. 3. decreuerit huiusmodi matrimonia, absque scilicet dotalibus instrumentis, contrahi non posse ab ijs, qui maximis

præstant

præſtant dignitatibus; Barbaris exceptis; qui, ſicut inferiores illuſtribus, ex ſolo affectu nuptias inire poſſunt. Erat igitur matrimonium, vbi erat affectus nuptialis. & concubina ex ſola animi deſtinatione æſtimabatur, vt ait Paulus *in l. penult. ff. de concub.* Nolebant tamen concubinatum intelligi in liberæ mulieris conſuetudine, ſed nuptias, niſi corpore quæſtum feciſſet. *l. in liberæ. ff. de rit. nupt.* Sed cur non in libertinæ? Ratio reddi poteſt, quoniam lege Papia cautum fuit, vt omnibus ingenuis, præter ſenatores, eorumq. liberos, libertinam vxorem habere liceret. *l. lege. ff. de rit. nupt.* nec iuſta ſenatori vxor eſſe poteſt libertina, niſi Principis indulgentia permiſſum ſit. *l. ſi ſenatori. ff. eod.* At cum libera muliere iuſtè contrahit Senator, ideo præſumitur matrimonium cum libera; quanquam ſolemnitates, atque dotalia inſtrumenta non interuenerint. Non dubito tamen, quin in conſuetudine libertinæ, intelligantur (aut, vt rectius dicam, ab antiquis intelligerẽtur) nuptiæ, ſi is, qui eam in contubernio habet, Senator non ſit, eiusq. filius; ac eã ex animi affectu habeat pro vxore. Siquidem *d. l. lege*, loquitur de Senatore, qui libertam ſibi matrimonio coniungere non poteſt. cui ſtatim ſubijcitur *d. l. in liberæ.* in qua Iuriſconſultus reſpondit, In liberæ mulieris conſuetudine non concubinatum intelligere oportet, ſed nuptias: licet prætermiſſæ ſint ſolemnitates; ita vt non modò alij ingenui, ſed etiam Senatores ipſi cum libera ſine dotalibus inſtrumentis contraxiſſe intelligantur. quod correctum tandem fuit à Iuſtiniano *in d. §. 3. Nouell. 112.* At verò mihi mirifice placet differentia, quam noſtri *ex d. l. in liberæ.* inter ius Pontificium, & Cæſareum conſtituunt: vti Bal. *in cap. transmiſſa. de reſtit. ſpol.* Abbas *in c. illud. in fine. de præſumpt.* & *in c. Eccleſia S. Mariæ. in ſeptimo caſu*, vbi & Decius, & alij, *de conſtitut.* illa videlicet, vt iure ciuili matrimonium intelligatur, aut potius olim intelligeretur, ſi ſimul cohabitauerint vir, & fœmina, & vterque ſolutus ſit: non æque iure noſtro, ſed potius fornicatio. *can. aliter. 30. q. 5.* tametſi recentiores quidam in notationibus ad Decium aliter putent *ex §. quoniam. auth. quib. mod. natural. filij effic. legit.* quæ eſt *Nouell. 74.* in qua ſancitum eſt licere viro vxorem, quam habuit nullis ſolemnitatibus, è domo reijcere, liberis etiam ſuſceptis; niſi mulier legitimis modis probauerit matrimonium. quæ licet perquam vera ſint, non ſequitur tamen, quin non præſumatur, donec maritus vxorem reiecerit, matrimonium. Non placet tamen Abbatis opinio, exiſtimantis *d. l. in liberæ.* per *d. Nouell. 74.* corrigi à Iuſtiniano. proponitur ius vetus, quod ante Iuſtinianum vſu, ac lege fuerat receptum: vt nuptiæ in liberæ mulieris conſuetudine intelligerentur. verum quoniam nonnulli poſteaquam ſe earum deſiderio ſatiauerant, eas extra domũ proijciebant: ipſæ apud Imperatorem aſſidue ingemiſcebant. ſed vt huic malo occurreret Iuſtinianus, frænumq. illis imponeret, ne ita de facili nuberent abſque ſolemnitatibus vetuſto more introductis: decreuit maritum huiuſmodi vxorem reijcere poſſet; niſi ipſa fuiſſe matrimonium liquidò probaſſet, hoc eſt, legitimis modis. legitimos modos rectè Accurſius interpretatur, vt per duos teſtes, per inſtrumentum, per mariti confeſſionem, aliumq. modum. *l. 1. ff. de confeſſ.* attamẽ præſumebatur, vti dixi, matrimonium; niſi maritus è domo expelleret. ex quibus licet intelligere, Iuſtinianum non approbaſſe clandeſtina matrimonia, ſicut & ſacratiſſimi Pontifices toto tit. *de cland. deſponſ.* Concubina vt legitima dicatur, ſeptem requiri tenuit Rota *deciſ. 254. n. 1. diuerſ. par. 2.* videlicet, quòd potuerit eſſe matrimonium. Secundo, quòd ſit vnica. Tertio, quòd ſit retenta domi in ſchemate concubinæ. Quarto, quòd dicatur publicè. Quinto, quod ad liberos ſuſcipiendos retineatur. Sexto, quòd diligatur ſicut vxor. Septimum locum tenet proteſtatio. Sed Iuſtinianus permittit concubinas, hoc eſt, nuptias illas, quæ abſque ſolemnitatibus, dotalibus inſtrumentis, atque patriæ ritibus fiunt, non item Romanos Pontifices, quorum iure matrimonium eſſe non poteſt, niſi interceſſerint ſolemnitates ab Eccleſia traditæ, & conſtitutæ; ſed adulteriũ potius præſumitur, contubernium, fornicatio, aut ſtuprum. *cap. aliter. 30. q. 5.* quæ omnia prohibita ſunt. & quanquam Eccleſia, ac totius orbis catholici Principes, lupanaria eſſe permittunt: non illa tamen ita permittunt, vt mortale approbent peccatum; ſed vt adulteria, inceſtus, ſtupra, atque alia luxuriæ crimina ex hominum mentibus expellant: moti fortaſſe optima Auguſtini ratione in *lib. de ordine 2.* quo loco, Tolle, inquit, meretrices de mundo, & ſodomia totus efficietur reprobus. idemq. repetit in libris de Ciuitate Dei. Idem D. Thomas, Io. Ecchius, & alij, quos refert Couarruuias *in Epitom. lib. 4. Decretalium.* Hinc emptas fuiſſe mulieres, ac inſtitutas publice meretrices à Solone Philemon eſt auctor, vt ea venere contenti iuuenes, à pudicis ſolicitandis abſtinerent: vt Alexander ab Alexandro *lib. 4. cap. 1.* & Andr. Alciatus *in d. l. Maſurius.* tradidere. Eiuſdem rationis ratio illa eſſe poteſt: quia licet hoc mortale ſit peccatum, humanæ carnis tamen fragilitate vrgentur: vt Terentius ſub perſona Mitionis innuebat,

Virginem vitiaſti, quã te ius non fuerat tãgere:
Iam id peccatum primum magnum; at humanum tamen;
Fecere alij item ſæpe boni.

Nihilominus continentia à libidine, quasi fastigium est, omniumq. consummatio virtutum: ad quam si quis eniti, atque eluctari potuerit, (quo facilius nihil, si quis voluerit) hunc seruum Dominus, hunc discipulum magister agnoscet; hic terram triumphauit, hic erit similis Deo, qui Dei virtutem capit. Hæc difficilia quidem videntur: immo facilia, si de ijs loquamur, qui calcatis terrenis, iter in cælum dirigunt, cælestiaq. vel sola, vel certe præcipue spectant, suspiciunt, atque optant. Namque *in infirmitate*, vt ait Apost. 2. ad Corint. 12. *virtus perficitur.* Ex eo autem, quod dicimus de dotalibus instrumentis oritur difficultas, an standum sit, quoad filiarum legitimationem, iuri Pótificio, vel Cæsareo; ita vt dotalia instrumenta requirantur: & seruandum esse ius Canonicum tradunt Angel. *consil.* 29. *&* 250. Curt. Iunior *consil.* t 30. *n.* 10. Socin. *consil.* 162. *num.* 1. *vol.* 1. Ruin. *consil.* 211. *vol.* 1. proinde non requiri dotalia instrumenta, etiam in terris Imperij. Angel. *d. cons.* 29. *&* 250 quo ad successionem tamen seruatur ius ciuile, Rota *decis.* 65. *diuers. par.* 3. *lib.* 1. Illud quoque sciendum est, dispositionem iuris ciuilis, quod filij per subsequens matrimoniũ non legitimentur, nisi dotalibus confectis instrumentis, non habere locum, quando nulli filij legitimi sunt. §. *si verò vi. auth. quib. mod. naturali effic. legit.* & Sald. per eundem tex. *ad l. cùm mulier. C. de donat. ante nupt.* Angel. *ad l. contrabitur. ff. de pignorib.* & alij, quos citat Rota *d. decis.* 65. *in fin.*

An clerici sæcularium Principum legibus subijciantur, & de sententia *cap. Ecclesia S. Mariæ. de constitut.* Cap. XII.

SCIO quosdam haud parum mirari Innocentij Tertij cõstitutionem *in cap. Ecclesia S. Mariæ. de constit.* qua sancitum fuit, nullius prorsus extare momenti statuta laicorum etiam religiosorum facta de re spirituali, siue Ecclesiastica, etsi eius commodum, & fauorem respiciunt. quod vnde, & qua ratione proueniat, nesciunt, aut nescire dissimulant; cùm Ecclesia perquã benigna sit, neque soleat beneficia à quouis iuste collata respuere; tum summos ipsius Ecclesiæ Antistites passim secularium legum auctoritate, Ecclesiarum, clericorumq. controuersias sopire constet. quod neque temere, nec inconsulto receptum est, sed ratione optima; quam reddere videtur Lucius III. *in cap. 1. de noui oper. nunciat.* Sicut, inquit, leges non dedignantur sacros canones imitari, ita & sacrorum canonum statuta Principum constitutionibus adiuuantur. Idem videntur dixisse Cyprianus Papa, Leo IV. & Gelasius *in c. quoniam. cum seq.* 10. *dist.* eadem ratio reddi videtur *in can. nemo*; 16. *q.* 4. *siue* 3. Venerandæ, inquit Ioannes VII. Romanæ leges diuinitus per ora Principum sunt promulgatæ. Immo idem ipse Innocentius III. *in cap. super specula. de priuileg.* haud negauit, dicens: sancta Ecclesia legum secularium non respicit famulatum, quæ æquitatis, & iustitiæ vestigia imitantur. & alibi passim, vti mox dicam. quam ob rem ipsi sacrarum legum Antistites plerumque in definiendis, & terminandis Ecclesiarum, clericorumq. controuersijs, imperialium legum præscripto vsi sunt. immo constitutiones, seu, vt vocát, decisiones suas ex ipsis Impp. legibus, veluti ex firmissima basi, vt plurimum fundarunt. Cuius rei præclara, præter iam citata, etiam multa habemus testimonia, vel ex Gelasio *in cap. quis aut.* 54. *dist.* Quis, inquit, aut leges Principum, aut patrum regulas, aut administrationes modernas dicat debere contemni, nisi qui impunitum sibi existimat transire commissum ex Zepherino *in c.* 1. 3. *q.* 8. Nullum eorum sententia a non suo iudice dicta constringat: quia leges seculi id fieri præcipiunt. *vt C. lib.* 7. *tit. de sent. & interl. omn. iud.* ex Eusebio Epist. 2. ad Aegyptios, ex qua *can. in legibus* 12. *q.* 2. est desumptus. In legibus seculi cautum est, qui rem subripit alienam, illi cui res direpta est, in duplum quæ sublata sunt, restituat. ex Nicolao *in cap. ita diligere.* 30. *q.* 3. quandoquidem nec inter eos qui natura, & eos qui adoptione filij sunt, venerandæ Romanæ leges matrimonia contrahi permittunt. ex Gregorio *in Epist.* 33. *lib.* 4. *ad Constantiam Galliæ Reginam*: qui dum ostenderet inuasores rerum Ecclesiasticarum esse puniendos, dixit, Et seculi leges hæc eadem ita se habere voluerunt. Sed quid operam in his probandis impendimus? passim enim reperias Rom. Pontifices rescribere ex legis præscripto, eiusq. auctoritate potissimum in dirimendis cõtrouersijs niti: *vt in c. visis.* 16. *q.* 2. *cap. id constituimus.* 17. *q.* 4. *in cap. innotuit. & cap. dilecti. de arb. in cap. nouit. de iud. in cap.* 1. *de iuramen. calum. in cap. ad vltimum. & cap. pastoralis. de caus. poss. & propriet. cap.* 1. *de confess. cap. in causis. & cap. cùm à nobis. de testib. cap. venientes. de iureiur. cap.* 1. *de re iudic. cap. secundo requiris. de appell. cap. cùm dilecta. de confirm. vtil. vel inutil. c. cùm ab omni. de vit. & honest. cler. cap.* 2. *de conceß. præben. c. inter alia. de immun. Eccl. cap.* 2. *de spons. d. cap.* 1. *de pœnis. cap. pactum. & cap. quæ per nouale. de verb. sign.* Item *in cap. auctoritate. & cap. dudum in fine. de conceß. præben. in sex. cap. cùm secundum. & cap. inquisitionis. de hæret. lib. sex. cap. si iudex laicus. de sent. excom. in sex.* immo ipsi Ecclesiæ Principes

cipes interdum pœnas admittunt, quas Imperatores ipsi constituerunt, vt *in cap. nulli. de reb. Eccles. alien. vel non.* ibi, *pœnas timentes*, quas Leonina constitutio comminatur. vt *in l. iubemus. 2. §. œconomos. C. de sacrosanct. Eccles.* & *Nouell. Iustin. 7. de non alien. §. quia verò Leonis.* Et hæc sunt quæ in præsentia mihi occurrerūt memoriæ. In quibus omnibus videas ipsum vrbis Episcopum legū auctoritate fulciri, quibus ideo dici potest Ecclesias, & clericos legibus adstringi, si iustæ sunt leges; non item si iniustæ. Si enim iustæ sunt, habent vim obligandi in foro conscientiæ à lege æterna, à qua deriuantur, D. Thomæ testimonio 1. 2. *q. 96. art.* 4. nam Prouerb. 8. *Per me reges regnant, et legum conditores iusta decernunt.* Dicuntur autem iustæ ex fine, ex actore, & forma. quæ causa forte fuit, vt veteres interpretes, præsertim Innocen. quem refert, & sequitur Archid. *in can. lege Imperatorum. 10. dist.* existimarent constitutiones, quæ Ecclesijs fauent, intelligi ab Ecclesijs approbatas, ijsq. clericos obstringi. Mihi tamen placet, secularis Principis constitutionem nullum legis effectum sortiri quò ad clericos, si de ipsis nominatim cautum fuerit: idq. ex defectu potestatis. Potestas enim legum ferendarum à iurisdictione pendet omnino, vt nemo nescit. nullā autem Princeps habet iurisdictionem, sed censetur loco priuati, quantum ad clericos attinet. cum enim obsequendi manet necessitas, non auctoritas imperandi: vt & Laurentius Mediolanēsis Episcopus in 3. Rom. synodo apud Symmachum dixit *can. 1. §. ista scriptura. 96. dist.* & Innocen. *in d. cap. Ecclesia S. Mariæ.* Ideo Ioannes vrbis Episcopus *in can. si Imperator. eod. distinct.* Ad sacerdotes, inquit, Deus voluit, quæ Ecclesiæ disponendæ sunt, pertinere, non ad seculi potestates: quas si fideles sunt, Ecclesiæ suæ sacerdotibus voluit esse subiectas. Non sibi vēdicet alienum ius, & ministerium, quod alteri deputatum est. Idem Fœlix Iustino Imperatori *can. 4. 10. distin.* idem B. Gregorius Mauritio Imper. *epist. 75. lib. 4.* Idem Innocent. III. Imperatori Constantinopolitano *in cap. solitæ. de maiorit. & obed.* Cuius inscriptio est, Illustrissimo Constātino Imperatori. Sed in Parat. admonui, legendum esse Constantinopolitano Imperatori. Sed in Paratit. admonui, legendum esse Constātinopolitano Imperatori, qui fuit Balduinus. *in cap. certum est. 4. dist. can. 1. 21. dist. can. Syluester. & can. sacerdotibus. 11. q. 1. in cap. quanquam. de cens. in sex. in auth. cassa. C. de Episc. & cler.* quo sensu intelligi potest D. Thom. *loco cit.* vt lex dicatur iusta ex actore, quando scilicet non excedit potestatem ferentis. quo casu non obligat, etiam quò ad conscientiam: ita quoque accipi debet *d. cap. Ecclesia S. Mariæ.* Ideo mihi videtur decidisse, quod oportuit, Rota *in decis. 10. in antiq. de consuet.* non valere, inquā, consuetudinem, qua receptum est, vt Rex Angliæ habeat in clericos iurisdictionem. quinimmo ipsum Rom. Ecclesiæ Antistitem vniuersaliter in hoc disponere non posse constanter asseuerant Card. & recentiores alij *in cap. 2. de maior. & obed.* cùm huiusmodi libertas non solum humano iure, sed & diuino concessa sit, vel ipso adstipulante Bonifacio Octauo *in d. c. quanquā.* & alijs iam dictis locis, vt etiam late docet Panormitanus *in d. cap. solitæ.* & Oldrad. *in cons.* 83 & idem Card. *in cap. perpendimus. q. 4. de senten. excomm.* Legem vero, in qua expressa rei Ecclesiasticæ non facta est mentio, nec eius obseruatio parit peccatum, nec aduersatur sacris constitutionibus Pontificijs, etiam à clericis obseruādam esse non dubito: maxime cùm cōtineat ea, quæ iure Pontificio sancita non vtique fuere. in quibus casibus solent sacratissimi Rom. Pontifices in decidendis clericorum controuersijs legum præscripto vti, vt ex supra citatis locis palam est. Idcirco videmus paucas, aut admodum nullas de contractibus, ac vltimis voluntatibus editas fuisse constitutiones: quarum tamen explicatus in iure ciuili prolixus est, adeoque diffusus, vt omnia fere negotia, quæ inter homines contrahuntur, commode satis eo decidi possint. quod argumento est Rom. Pontifices velle leges, quæ æquitatis, & iustitiæ vestigia imitantur, approbari, causasq. clericorum ex legum religione decidi, vt *in d. cap. super specula.* non vt viri alioquin doctissimi opinantur; vti perinde sit, ac si Virgilij, Ciceronis, Liuij, aliorumq. probatissimorum auctorum sententia vterētur. quod est plane ridiculum. Est etenim certissimi iuris regula, Constitutiones, canonesve futuris tantum dare formam negotijs, non præteritis, nisi nominatim caueatur, vt diffuse diximus *sup. cap. 6.* Sed cùm ita sit, necesse est fateri, posse causas Ecclesiasticas ex iure ciuili decidi, & determinari. nam cùm summus Pontifex *in d. c. 1. de nou. oper. nunc.* & alibi, clericorum negotia decidat auctoritate iuris Cæsarei, videtur se referre ad ipsam ciuilem decisionem; ac proinde illa decisio non videtur ab eo ipso Immediate proficisci, sed à iure ciuili; alioquin sequeretur non esse veram supradictam regulam; quòd leges futuros casus respiciant, non æque præteritos. quapropter mihi rectissime videtur dissernisse Bart. *in l. 1. C. de sacros. Eccl.* & Bal. *in auth. sicut alienatio. eod.* & Abbas post Petr. de Ancb. *in d. cap. Ecclesia*, quòd si clericus hæres fuerit institutus, neque confecerit inuētarium, teneatur vltra vires hæreditatis, *ex l. fi. C. de iure delib.* quæ conclusio, etsi apud nonnullos sit dubia, quia opinantur ex æquitate canonica & in locis Eccle-

Ecclesiæ in temporalibus subiectis non teneri, nisi pro viribus hæreditatis, *decis.* 72. *num.* 41. *cum seqq. diuers. par.* 2. communis tamen opinio est, vt teneatur hæres etiam de iure Pontificio vltra vires. & ita tenuit Rota *d. decis.* 72. *nu.* 49. *cum seqq.* quod locum habere non arbitror in Ecclesia hærede instituta, *ex d. auth. sicut.* tum quia cessat ratio *auth. de hæred. et falc.* §. *scimus.* quamquam gloss. *in cap.* 1. *de testam.* vti etiam Card. & Salic. *in auth. sed cum testator. C. ad leg. Falcid.* contrarium verius putent: sed male. vetior Abbatis conclusio, quòd clericus priuetur hæreditate, si voluntatem defuncti non adimpleuerit, vt *in auth. hoc amplius. C. de fideicomm.* adeoque in omnibus casibus in quibus quis vt indignus hæreditate priuatur. *l.* 1. *ff. de ijs quib. vt indign.* vt si pupillo tutorem non dederit, & id genus alijs. Sed vlterius ipse quæro, num clerico hæredi, vt indigno, fiscus auferre hæreditatem possit, si necem testatoris inultam esse constiterit? est enim *in l.* 1. 7. & 10. *C. de his, quib. vt indig. hæred. auf.* sancitum, hæredi, qui mortem defuncti inultam reliquit, vt indigno, auferendam esse hæreditatem. Iure tamen nostro cauetur, sacerdotale officium ministrare non posse eum, qui homicidium perpetrauit. *can. miror.* 50. *distinct.* etiam si infidelem occiderit. *can. clericum.* & *can. de ijs, cum seq. ead.* 50. *distinct.* immo si Principem clericus ad homicidium incitauerit, eo sequuto, vt homicida tenetur. *c. sicut dignum.* §. *qui verò. de homicid.* & quicumque homicidio causam præbet, irregularis fit. *cap. de cætero.* & *de hom.* Sequi igitur videtur, vt clericus priuari non debeat hæreditate, si defuncti necem non vindicauerit; quia necem vindicare peccatum sit mortale. atqui doctorum catalogo receptum est *ex cap. fin. de præscript.* legem, quæ fouet peccatum, vim legis non obtinere. attamen in ea sum sententia, vt existimem, clerico, vt indigno auferri hæreditatem posse, si testatoris necem inultam reliquerit. neque irregularis fiet, si mortem testatoris vindicauerit ex præscripto *cap.* 2. *de homic. in sexto.* alioquin ipsi clerici de nece ipsius defuncti essent suspecti; tum daretur materia plerisque trucidandi huiusmodi testatores, *argumen. d. c.* 2.

De clausula, *appellatione remota*. itē de iudicis recusatione. & de sententia *l. fi. C. de sentent. & interloq.* Cap. XIII.

INTERDUM Imperator ita solet iudicem dare, vt nō liceat ab eo prouocare: vt scio sæpissime à Diuo Marco iudices datos. *l.* 1. §. *vlt. ff. à quib. appell. non licet.* Sed an alius ita potest iudicem dare? Vlpianus ibidem putat non posse. quo sane responso intelligi potest, nemini, vno excepto Principe, licere iudicem dare; ne ab eo liceat appellare. Cui vltima Iustiniani constitutio in tit. *C. de sent. & interloq.* aduersari penitus videtur. Cùm solitum, inquit, est in sententijs iudicum sic interloquutionem proferri, vt nō liceat partibus ante diffinitiuam sententiam ad appellationis, vel recusationis venire auxilium. qui locus adeo visus est difficilis, vt Accursius, Bartol. Bald. Angelus, Paul. de Castro. & Fulgosius *in d.* §. *vlt.* & *in d. l. vlt.* quemadmodum & Panormitanus Abbas *in cap. pastoralis. de appell.* Andr. Siculus *in cap. super quæstionem.* §. *si verò. de offic. deleg.* Imol. *in cap.* 1. *de transact.* Felinus *in cap. significarunt. de testib.* Decius, & Ripa *in c.* 1. *de rescr.* multa commenti sint, & à mente Imperatoris omnino aliena. eoque frequentius itū est; quòd iudex possit ab interloquutoria prouocationem reijcere, non item à diffinitiua, ex d. Iustiniani constitutione: tametsi contendat Panormitanus loco citato eam accipi debere de inferiore causam, appellatione remota, delegante; cui ipse delegatus non tenebatur deferre: vt si allegaretur causa huiusmodi, propter quam prouocatio non vtique deberet admitti. & alia alij dicunt, quæ non referam; ne reimplere libros potius velle videar, quàm eorum interpretationes recensere. Dicam tantum breui, vti res est. Iustinianus igitur post verba iam relata sic Iuliano Præfecto prætorio rescribit: Quidam putabant non licere ante litem contestatam, nec iudicem recusare, quemadmodum nec ab eo appellare. Cùm enim simul vtrumque vocabulum ponitur tam appellationis, quàm recusationis; prouocatio autem ante litem contestatam non potest porrigi: putabant, quòd nec recusare quidem iudicem cuiquam concedatur ante litem contestatam: quod minime vetitum est. Caueant itaque iudices huiusmodi sermonem simul, & sine certa distinctione proferre. hactenus Iustinianus. Ex quibus manifestum est fuisse non mediocriter apud Iustinianum Imperatorem dubitatum, num iudex datus, siue is, cui mandata est iurisdictio, qui vulgo à nostris de-

legatus

legatus dicitur (tempore enim Iustiniani, quisque etiam magistratus iudicare poterat ex constitutione Diocl.& Maximil. *in l.2.C.de pedan.*) ante sententiam recusari posset. Dubitationem faciebat, quòd iudices initio iudicij sic solebant interloqui, ne possent partes ante sententiam diffinitiuam appellare, sicque iudicem recusare. Etenim cum lege cautum esset, ne quis ante sententiam prouocaret *l. ante. ff. de appell. recip. vel non.* & *l. ante sententiæ tempus. C. quor. appel. non recipi. cap. non solent.* S. *ante* 2. *q.6.* duobus exceptis casibus, de quibus Scæuola *in d.l. ante.* vt si quæstionem in ciuili negotio habendam iudex interlocutus est, vel in criminali: si contra leges hoc faciat. neque ab articulo causæ. *l. ab executione. C. quor. appell. non recip.* hoc est ab interlocutione; quod sacri canones non admittunt, *can. non ita. 2. q.6. c. super eo, de appell.* qui ante, & post litem contestatam, & in prolatione sententiæ, & post, singulis appellandi faciunt potestatem. & hoc iure vtuntur omnes, etiam in auditorijs secularibus: non ex eo, quòd facile, vti male nonnulli existimant, iudices amplectantur ea omnia, quibus litium nodus excrescit, aut litium vita producitur: sed quia æquius visum est, vt ab omni grauamine liceat vnicuique appellare. ideo videmus tenere conuentionem illam, de qua *in l. vlt.* S. *vlt. C. de temp. appell.* vt pactis renunciari possit appellationi. Solebant itaque etiam vulgo iudices ante litis contestationem interloqui, & quasi admonere partes, vt intelligerent, quomodo contestarentur litem. nam contestata lite, non licebat partibus appellare, nisi lata esset sententia, & quidem diffinitiua. *d.l. ante sententiæ.* & hic est sensus *d.l. fin.* præsertim in principio. Et cum sic interloqui solerent iudices, dubitatum fuit, num idem locum haberet in recusatione. Quidam putabant, vt ibidem refert Imperator, idem plane esse, vt non liceret ante litis contestationem ad recusationis auxilium deuenire. quod tamen minime vetitum erat; immo apertissimi iuris est, licere litigatoribus iudices ante quàm lis incohetur recusare. *l. 2. C. de Episcop. aud. l. apertissimi. C. de iudic.* quo loco Accursius, In principio, inquit, est recusatio, in fine appellatio, in medio non est locus. (quomodo autem recusetur iudex, monemur *in c. cum speciali. 61. de appell.*) Idcirco Iustinianus *in d. l. fin.* in fine subiungit: Caueant iudices huiusmodi sermonem simul, & sine certa distinctione proferre. videlicet, ne ijs, qui iudicium suscepturi sunt, dicant non posse ante litis contestationem recusare iudices suspectos sibi datos; quinimo contrarium vsu, legeq. receptum fuit, vt facta litis contestatione, non liceat litigatoribus iudicem recusare: nisi aliquid emergat, quod æquã, iustamq. efficiat recusationis causam. *cap. insinuante. de offic. iud. deleg.* vt alibi dicetur latius. Sed vt quæstio à nobis proposita exitum aliquẽ habeat, concludo, Principe inferiores non posse reijcere appellationem, siue sit diffinitiua, siue sit interlocutoria. quare clausula, Appellatione remota, ad solum Principem pertinet; ad eum, dico, qui supremum, vt vulgo dici solet, habet dominium, omnemq. prorsus iurisdictionem; vt est Serenissimus Allobrogum Dux, Italiæq. Subalpinæ Princeps, Veneti, & nonnulli alij Italiæ Principes. Ideo mihi placet glossa *in cap. vlt. in verb. figura. de hæret. lib. sex.* existimans legatum à latere non posse tollere iuris solemnitates in casibus non expressis, quanquã vices Romani Pontificis gerat, & maius omnibus post Papam habeat in prouincia imperium. & per consequens non poterit appellationem tollere.

De rescriptis, an vnius anni tempore finiantur; & conciliatur *l. falso. C. de diuers. rescript.* cum *cap. si autem* & *cap. plerumque de rescript.* Cap. XIV.

QVAESTIO est satis elegãs, num rescripta vnius anni tempore terminentur, an verò sint perpetua. Lucius Papa Tertius *in c. si autem.* & Innocentius quoque Tertius *in cap. plerumque de rescript.* rescripserũt anno finiri. At Claudius Imperator *in l. falso. C. de diuers. rescrip.* quæ ad ius rescribuntur, esse perennia dixit. Quibus factum est, vt Baldus Decio auctore *in d.c. si autem,* differentiam constituerit inter ius ciuile, & canonicũ: quòd hoc, vnius anni cursu expiret rescriptorum virtus; nõ æque illo, sed perpetuo duret. Bart. & Iason *in l. fi. C. de const. princ.* & Decius *in responso suo* 147 *circa princip.* quos interdum sequitur Rebuffus *in suo de rescript. tract.* existimauerunt illa verba *in d.l. falso.* idest, *Ea, quæ ad ius rescribuntur perennia sunt,* accipi debere, quando ad iuris obseruationem, & declarationem rescribitur; quo casu perennia sunt rescripta; vt nemo non videt, vel ex *l. Diui fratres. ff. de iure patr. l. 2. C. de const. princ. c. consuluit. de offic. iud. deleg. c. quòd ad consultationem. de sent. & re iudi.* & passim alibi. Plinius quoque pluribus in locis, vel *in epist.* 119. *lib.* 10. *ad Traianum.* Symmachus *Epist.* 42. *lib.* 10. *ad Theodosium.* Eiusmodiq. sunt omnia fere veterum Imperatorum rescripta, quę Iustinianus in Codice nobis tradidit: & veterũ summorum Pontificum Epistolas, quæ rescripta sunt,

sunt, in quinque Decretalium libros Gregorius Nonus retulit; omniaq. prope ius commune interpretantur; neque sunt vt plurimum personalia; sed factis propositis, respondent generaliter: vt in similibus negotijs iudices æquabilem iuris teneant rationem. *l.non mihi videtur.ff.commod.l.quoties.§.primo.ff.de hæred. institut. c.pastoralis.§.quoniam.de rescrip. c.in causis. de re iud.* Non est ergo dubium, quin ea, quæ ad iuris declarationem rescribuntur, perennia sint, atque ius ipsum. Neque apud me dubium est, quin Imperator *in d.l.falso.* loquatur de rescripto ad iuris obseruationem. quod verba illa aperte indicant: Cùm ea, quæ ad ius rescribuntur, perennia esse debeant; si modo tempus, in quo allegari vel audiri debent, non sit comprehensum. quod perinde est, ac si dixisset Imperator; Si rescriptum ad certum, & determinatū tempus parti concessum sit, tunc eo deuoluto expirat omnino. Idcirco Rebuffus voluit tandē *d.l.falso*, accipiendam esse de rescriptis gratiæ, quæ debent esse perpetua: decet enim principis beneficium esse mansurum: vt scribitur *in reg. decet.de reg.iur.lib.sex.* At *cap.si autem.& c.plerumque de rescriptis iustitiæ*, quæ regulariter anno pereunt. Doctissimus Cuiacius *in tit.de diuers. rescrip. C.* nulla adhibita distinctione, tradit iure veteri annalia fuisse rescripta: quo iure, inquit, vtimur ex *d. cap. plerumque.* qua in re non satis mihi facit eius interpretatio. primum enim quòd iure veteri annalia essent rescripta, nullibi probes; quinimmo contrariū verius putat Claudius Imper. dum *in d.l.falso*, Epagatho rescribit, falsum esse, quòd rescripta anno finiantur, his verbis: Falso asseuerant auctoritatem rescriptorum deuoluto spatio anni obtinere firmitatem suam non oportere: cùm ea, quæ ad ius rescribuntur, perennia esse debeant. Quòd si vnius anni curriculo finiebatur olim rescriptum, cur, obsecro, Imperator dixit, falso asseuerant? non falso asseuerassent, si ante illam constitutionem vno anno terminatum fuisset ius rescripti. Neque verum est, anno vno hodie finiri rescriptum ex *d.cap. plerumq.* Quid igitur dicendum? Dicamus nos; rescripta ad ius, hoc est ad iuris obseruationem, & interpretationem, esse perennia, ac ius ipsum, vti diximus. neque vllus sanæ mentis de re hac dubitat. Item rescripta ad lites, siue ad ius partium, sunt perpetua, siue perennia, inquam, quòd tanto tempore durant, quanto actio, super qua, & propter quam impetratur. nam si decennio durat actio, per idem tempus vim obtinet rescriptum; si triginta annis per triginta; non æque vltra. *l.sicut.C.de præscript.trigin. vel quadr. ann.* Perpetua tamen vere sunt quo ad exceptionem. *l.pure.§.vlt.ff.de dol.mal. except.* Ratioq. est satis elegans: non enim est in potestate rei excipere aduersus actorem, nisi is agat. Si agit, ille excipit. præit actio, subsequitur exceptio. quare exceptio dicta est, auctore Vlpiano *in l.2.ff.de except.* quasi quædā exclusio: quæ opponi cuiusque rei solet ad excludendum id, quod in contentionem, condemnationemvè deductum est. Ideo eleganter idē Vlpianus *in l.1.ff. eod.* scribit reum in exceptione actorem esse. Durat ergo rescripti ius ad id tempus, ad quod extenditur actio, propter quā preces oblatæ sunt; ad excipiendum perpetuò manet. quia quotiescumque agitur, potest excipere; nisi certum tempus constitutū sit. *l.quoties.C.de precib.imper.offer. l.in contractibus. in princip.C.de non.num.pecun.* immo ex sæpe citata *l.falso.* vel si intentata sit actio, & non exceperit reus. eo etenim casu in exceptione euanescit rescriptum, prout in agendo: argumen. *l.si is,qui.ff.de cond.indeb.* Si is, inquit, qui perpetua exceptione tueri se poterat, cùm sciret sibi exceptionem profuturam, promiserit aliquid, vt liberaretur, condicere non potest. Sed dicet aliquis, Erit igitur *d. l. falso*: de exceptione intelligenda, non item de actione, cùm Imperator vtatur illa dictione, perennia: quæ sane dictio perinde est, ac si dicatur, sine fine. *l.1.ff.de fluminibus.* sed actio certo tempore finitur, triginta, scilicet, vel quadraginta annis, vt dictum est: vel centum, prout Romana gaudet Ecclesia. *auth.quas actiones.C.de sacrosanct.Eccl. cap.nemo,16.q.4.& cap.cum vobis.de præscrip.* Responsio est in promptu, quòd *l.falso*, accipi debet tā de actione, quam de exceptione, licet dubitet Accursius.& quamuis illud verbum, perenne, perinde fere sit, atque perpetuum: perenne tamen non dicitur perpetuum, & æternum; sed in multos annos. Item quod aliquo tempore durat, & aliquo tempore perpetuatur. Cicero *in Bruto*; Contine te in tuis perennibus studijs. Plautus *in Amph.* Lucrum vt perenne nobis suppetat. Colum. *lib.1.cap.9.* Vt diutius perennent boues. *& lib.3.* Rosa hoc modo culta multis annis perennat. Ouidius, Arte perennat amor. Immo & Perpetuum dicitur apud nostros, quod tempore terminatur, ac quidem certo. namque perpetua dicitur actio, quæ finitur spatio triginta annorum. *tit.de perpet. & temporalib.action.* apud Iustinianum: tametsi ciuiles olim actiones omnes erant perpetuæ, nec vllo tempore terminabātur. Non finitur ergo vnius anni spatio rescriptum, vt male Rebuffus, Cuiacius, & alij viri alioquin iuris peritissimi opinantur. Ad citata iura, *d.c.si autem. & cap.plerumque*, mihi videntur dixisse quod oportuit veteres interpretes, nempe glossa *in d.cap.si autem.in verb.dolo. & in cap.venerabilis.de iudic.* Innocen. *in d.cap. plerumque.* Abbas *in d.c.si autem. in princip.* ac

idem

idem prope Bartol. *in d.l. falso.* quòd scilicet accipi debeat, quando secundum obtentum est rescriptum. me declaro. Si quis precibus Principi oblatis, rescriptum obtinebit, & eo decurrente anno haud vsus fuerit, & aduersarius secundum impetrauerit, nulla etiam facta prioris mentione: expirat primum, & conualescit secundum. quod ita admittitur, si dolo, vel negligentia vsus non sit. Si verò iudicis copiam habere minus poterit, adhuc durat primum, & nullum est secundum. ex quibus manifestum est etiam, non expirare rescriptum, nisi aliud ab aduersario fuerit obtentum, & hoc in ius prius fuerit productum, illud postea. atque vt vltimo extinguatur primũ, desideratur dolus, vel negligentia. Dictã autẽ *l. falso.* intelligi oportet, quãdo nullum aliud impetratum est rescriptum.

Conciliatio *l. 2 & l. etsi legibus. C. si contr. ius, & vtilit public.* & explicatum *cap. super litteris. de rescrip.* hoc est de rescripto obreptitio, & subreptitio. Cap. XV.

FVIT quoque iam olim haud mediocriter hæsitatum, quid iuris esset de eo rescripto, quod tacita veritate, & suggesta falsitate impetratur. quam in rem duo emanantur à priscis illis Imperatoribus oracula; de quibus *in l. 2. & l. etsi legibus. C. si contr. ius, & vtilit. publ.* quæ videntur sibi è diametro aduersari. ita enim Constantinus *in d. l. 2.* Præscriptione mendaciorum opposita, siue in iuris narratione mendacium reperiatur, siue in facti, siue in tacendi fraude: pro tenore veritatis, non deprecantis affirmatione datum iudicem cognoscere debere, & secundum hoc de causa conuenit ferre sententiam. Theodosius verò, & Valen. altero loco; Etsi, inquiunt, legibus consentaneũ sacrum oraculum mendax precator attulerit, careat penitus impetratis: etsi nimia mentientis inuenitur improbitas, etiam seueritati subiaceat iudicantis. Hinc veteres iuris interpretes, cui horum standum esset, dubitarunt non mediocriter. Placentinus enim, vt Accurs. refert *in d. l. 2.* existimauit nullum prorsus commodum ex huiusmodi rescripto consequi posse eum, qui impetrauit. Iacobus de Bellap. & Azo, nullam in forma vim habere, iudicem tamen in eo datum ex iuris rigore posse iudicare, & negotium expedire. Quorum interpretationes videntur satis conuenire verbis dictarum constitutionum, sed non menti. Vnus mihi videtur has duas leges interpretatus esse rectissime, Innocẽtius III. in sua illa constitutione *cap. super litteris. de rescript.* quo loco cauit, rescriptum per fraudem, & malitiam impetratum, nullum esse. quòd si per simplicitatem, & ignorantiam fuerit expressa falsitas vel suppressa veritas: tunc si qua concessa sunt, fuerint huiusmodi, quæ verosimile est Principem cõcessisse, etiam si tacita esset falsitas, & expressa veritas: iudex datus non ex rescripti forma, sed ex legis præscripto, in causa poterit procedere: si verò fuerint huiusmodi, quæ de facili Princeps non concessisset etiam facta veritatis expressione, non æque poterit cognoscere iudex. namque hic casus perinde est, atque primus, qui potest referri *ad d. l. etsi legibus,* ibi, *mendax precator attulerit, careat penitus impetratis*; prout etiam constituit idem Innocen. *in c. sedes. in fin. eod. de rescrip.* quia fraus, & dolus ei patrocinari non debent, tanquam mendax precator careat penitus impetratis. qui locus corruptus est in quibusdam codicibus; legitur enim, mendax peccator, cùm legi debeat precator. Cui conuenit & illud Aurelij Augustini super Ioannem, Iuris, ait, esse forensis, vt qui in precibus mentitus est, illi nõ prosit, quod impetrauit. idq. in pœnam mendacij. Mendaci homini ne verum quidem dicenti credere solemus, vt scribit M. Tullius & ipse *2. de diuinat.* immo si nimia mentiẽtis inuenitur improbitas, potest iudicis arbitrio puniri. *d. l. etsi legibus.* quod interpretor, si fuerit accusatus. *ex l. si quis obrept. ff. ad leg. Cornel. de falsis.* ex rescripto Alexandri Augusti: quod ibidem refert Modestinus: Si libello, inquit, dato aduersarius tuus veritatem in precibus ab eo datis non adiecit, subscriptione vti non potest: immo si accusatus fuerit, & pœnam inferre debet. quanquã textus *d. c. super litteris,* veluti ab humaniori Principe proficiscens, vult tantum impetrantem rescripti commodo priuari. Sed medius, & secundus casus potest pertinere *ad d. l. 2.* vt ibidem Constantinus intelligat iudicem, non obstãte exceptione mendaciorum opposita, debere cognoscere, si fuerint huiusmodi impetrata, quæ verisimile est Principem, etiam expressa veritate, fuisse concessurum. Non enim præsumitur vere mendax is, qui per falsitatem quicquam impetrauit, quod alioquin nulla falsitatis expressione facta de facili obtinuisset, argumento *cap. vlt. de crim. falsi*; quasi hoc mendacium sit aliquid doli expers *c. primum est. 22. q. 2.* Ideo Theologi dicunt, non omne mendacium esse peccatum: sed multum interest, quo animo, & quibus verbis quisque mentiatur. Non enim, ait Augustinus in Enchiridio, ita peccat, qui consulendi, quam ille, qui nocendi voluntate mentitur. Quare D. Thomas *2. 2. q. 110. art. 3. & 4.* dicit, non omne mendacium esse mortale peccatum. idem *in tertio sententiar. distin. 38. art. 2. & 4.*

mendacium, vt pariat mortale peccatum, est falsa vocis significatio cum voluntate fallendi, vt ex B. Augustino definit Gratianus *in cap. beatus cad. 22. q. 2.* quam sequitur Magister Sentent. *in tertio dist. 37. & 38.* & gloss. *in l. de atate. in §. t. ff. de interrog. action.* Hostien. *in summ. de iureiu. §. quæ comites.* & hoc est. de quo voluit intelligere Plautus *in Persa*.

Mihi scelus videtur me patri proloqui mendacium.

Ideo Abbas vere putauit subreptionē dolosam adeo operari, vt vitiet omnia in rescripto contenta, licet rescriptum plura contineat separata: etiam si subreptio non fuit causa obtinendi omnia rescripto comprehensa. Si verò subreptio non ex dolo, sed ex simplicitate, & ignorantia prouenit, in tantum vitiat rescriptum, in quantum fuit causa inductiua concessionis. idcirco si subreptio fuit causa solius formæ rescripti, vitiat solam ipsam formam, & non substantiam rescripti, cuius non fuit causa. quæ omnia locū habere dico tam in litteris gratiosis, quàm in litteris ad lites. quamuis Decius secundam *d. cap. super litteris.* regulam non pertinere ad rescripta gratiosa contendat: *ex cap. si motupropr. de præbend. lib. sex.* & *cap. susceptum de rescript. in sex.* pertinere tamen constat *ex cap. si eo tempore de rescript. in sex.* & *cap. dudum. §. considerantes. de præben. in sex.* quibus conuenit & Rotæ *decis. 76. de rescript. in antiquis*, vt si quis à Rom. Principe impetrauerit beneficium curatū, cùm esset simplex, valet tamen impetratio: rationem reddit Rota illam; quòd facilius concessisset Pontifex simplex beneficium, quàm curationem animarum habens; sicut ille, qui impetrauit sacrestiam, quam in precibus asserebat dignitatem esse, cùm esset simplex officium, vt *in decis. 19. in Antiquior. de præb.* quæ hodie relata est sub tit. *de rescript. in Antiquis.* argumento est etiam *l. sancimus. in princip. C. de donat.* vt si quid supra modum, siue legitimam definitionē, hoc est trecentorū aureorū fuerit donatū: quod superfluum est, non valet; reliqua verò quantitas, quæ intra legis terminos constituta est, in suo robore perdurat. Ad *cap. si motu proprio*, mihi videtur quod oportuit, dixisse Dominicus *in d. cap. dudum.* quòd si talis sit qualitas, de qua sit facienda mentio de iure communi, & facta non fuerit; tunc indistinctè gratia in totum vitiatur. quo sane sensu accipi debet d. cap. si motu. fuerat enim olim constitutum, vt non valeret rescriptum ad beneficia impetratum, si in eo taceatur dignitas, & aliud impetrantis beneficium. *cap. ad aures, & cap. cùm adeo. de rescript.* Immo quisque tenetur de iure, quod habet ad aliquod beneficium, facere expressam mentionem; alioquin gratia erit subreptitia.

c. in nostra de rescript. In *d. c. susceptū.* & *c. cui de.* fuit expressio qualitatis adiecta taxationis, & limitationis ergo. Non est igitur mirum, si in totū gratia censeatur subreptitia, si à forma mandati recesseris, cui mandatum est, nam si mandat Papa alicui, vt ab aliquo beneficij, quod obtinet, resignatione accepta, tertio conferat; si idem functus fuerit, antequam resignet, conferri non poterit huiusmodi beneficium virtute illius mandati, cum vacet non per resignationem, sed per mortem. & ideo ad mortem extendi non æque poterit *d. cap. susceptum*.

Nullum esse gradum in contrahendis nuptijs iure naturali prohibitum: & in quibus gradibus dispensare possit ipse Rom. Pontifex. interpretatio *cap. litteras. de restit. spol.* & *cap. 19. Leuitici.* & conciliatus Corn. Tacitus cum Plutarcho. Cap. XVII.

DVo sunt summorū Ecclesiæ Principum rescripta, alterum Clementis III. & alterum Lucij III. hoc *in cap. ex conquestione. de restit. spoliat.* illud *in cap. I. de ordin. cognit.* quæ adeo difficilia veteribus visa sunt interpretibus, vt opus fuerit ad illorum intelligentiam nouo Innocentij III. oraculo, de quo *in cap. litteras. eod. de restit. spoliat.* Constituit enim Clemens, mulierem sibi aliquem in maritum vendicantem audiri minus debere, si ei opponitur consanguinitatis exceptio: sed de hac cognosci prius; qua cognita, & probata, nullum esse matrimonium. Lucius verò contra: videlicet, vt imprimis mulieri vir restituatur; & restituto, cognosci de consanguinitatis exceptione. Hæc tamen bene intueri contraria non sunt, cū vnum intelligi debeat de possessorio, scilicet Lutij responsum; & Clementis de petitorio. At verò Innoc. III. *in d. cap. litteras*, Clementis constitutioni minime derogans, Lutij constitutionem distinguendo interpretatur, quòd si mulier viro consanguinitatis exceptionē opponit, maxime in gradibus diuina lege prohibitis, & probationes in continenti offeruntur, accepto ab opponente iuramento de calumnia, fit restitutio, non quo ad thorum, sed quo ad reliqua matrimonij munera. quòd si promptæ non vtique sunt probationes, sed dilationes expostulat longiores: decreuit plenariam fieri restitutionem. Illius rei rationem reddit illam; quòd præsumitur contra mulierem, quæ temere, & inconsulto,

hoc est, non expectato Ecclesiæ iudicio, cuius est iudicare de matrimonij nexu: *cap. accedens. de procur.at.cap.tuam. de ord. cognit. cap. 1. de sponsal.lib. cap. 1. de rapt.* sed auctoritate propria à viro recessit. quæ sane constitutio duo mihi videtur continere præcipua; quorum alterum explicatu opus habet; alterum non æque; iudices tamen monet, quonam modo in huiusmodi causis sedulos, & prudentes se debent ostendere. Sed obsecro, quare in primo casu non datur integra restitutio? datur tamen in secundo? Rationem affert idem ipse Innocen. quoniam in gradibus Diuina lege prohibitis non potest ipse Ecclesiæ Princeps dispensare; ideo si mulier sciuerit huiusmodi inesse impedimentum, non poterit absque mortali culpa mariro sui copiam facere. Quo factum est, vt Paluda. Florenti. & alij multi existimauerint Romanum Antistitem dispensare nequaquam posse, vt nuptiæ contrahanrur in aliquo ex gradibus interdictis *Leuitici cap.* 18. qui sunt isti, cum matre, nouerca, sorore, nepte ex filio, vel filia, sorore patris, sorore matris, vxore patrui, nuru, vxore fratris, filia vxoris, filia filij vxoris, sorore vxoris. Hinc quærunt iuris vtriusque, Diuini, scilicet, & hmani interpretes, num omnes hi gradus, & prohibitiones ibidem expressæ iuris sint naturalis. Et est communi omnium consensu receptum, non esse, hisce præsertim rationibus; quòd matrimoniū cum vxoris sorore est interdictum: Iacob tamen duas sorores in vxores habuit, Liā videlicet, & Rachel, *Genes.* 29. quod si iure narurali non vtique esset permissum, Iacob non contraxisset: immo de more ciuitatis licebat, vt auctor est Aemilius Probus in vita Cimonis, & alibi passim. & in Americæ opulentissimo Peruensi Regno Regibus, alijsque Principibus viris sororem in matrimonium habere licitum erat, non æque cæteris hominibus, teste Iosepho Acosta *Hist. Indiarum lib.* 6. *cap.* 18. Neque Atheniensibus sorores ducere in vxores crimini datum fuit. Itē cum vxore fratris absque prole defuncti initum matrimonium non probasset summus Pontifex, si iure naturæ minus liceret; probat tamen ex Mosaica lege idem ipse Innocen. III. *in cap. vlt. de diuort.* si ante conuersionem ad fidem huiusmodi contractæ essent nuptiæ. Item cum sorore patris, hoc est amita, coniugalis placitus est interdictus: ante eas tamē leges legimus Amrā Mosis patrem, vxorem duxisse Iochabed, & sororem Rehath, qui & ipse fuit filius Leui, & pater ipsius Amram, vt constar *ex cap.* 26. *Num. iuncto cap.* 6. *Exodi.* Item cum nuru: Iudas tamen Patriarcha concubuit cum Thamar nuru sua. *Genes.* 38. & ex illo cōcubitu nati sunt Phares, & Zaran: inde postea Salmon, qui fuir Dux in deserto. inde Obeth, inde quoque Booz, à

quo tandem Iesse qui fuit pater Dauid. & ex illa progenie Christum originem duxisse scribit Matthæus *cap.* 1. quod probar & D. Hieronym. cuius verba refert Gratianus *in cap. dominus.* 56 *distin.* At verò primum gradum in recta ascendentium, & descendentium linea iure naturali prohibitum esse, ne vnus quidem dissentit; immo Scotus, Durand. Palud. *in* 4. *sentent. dist.* 40 *q.* 1. *art.* 3. & Syluester noster *in verb. matrimonium.* 8. *quæst.* 6. *col.* 4. & Didacus *in epit. lib.* 4. *part.* 2. *cap.* 6. §. 10. *num.* 4. sentiunt iure naturali secundum gradum in recta linea ascendentiū, & descendentium prohiberi; licet D. Thomas *eod. loco,* vbi etiam Bonauenr. & Ricard. *q.* 2. contrarium verius putet. cui magis assentio; vti matrimonium iure naturali in hoc gradu minime veritum sit: immo neque in primo. Nam si matrimonium esset in primo gradu iure naturæ prohibitum, apud omnes pleræque gentes hoc ius sacrosanctum fuisset. apud nonnullas tamen Indorum gentes, Arabas, Persas, Maurosq. qui iuxta Bactrianos sunt, ac Magos, & Babylonios, more fuit receptum, vt filij matres in vxores ducerent, atque ex eis sobolem procreare passim licuerit; eaque inter eos connubia nullis fuisse legibus prohibita docet Alexander ab Alexandro *lib. Genialium dier.* 1. *cap.* 24. & Tiraquel. *in l.* 7. *connub. num.* 32. & præter eos Q. Curtius *lib.* 8. ita scribit: Satrapes erat Sysimithres, duobus ex sua marre filijs genitis. Quippe apud eos (Persas) parentibus stupro coire cum liberis fas est. idem *lib. eod.* 8. Cæterum mater, eademque coniux morituram se ante denuncians. & hæc forte illa sunt, quæ Ouid. Metamorph. 10. ansam præbuere, vt diceret:

Gentes tamen esse feruntur,
In quibus & nato genitrix, & nata parenti
Iungitur, vt pietas gemmato crescat amore.

D. etiam Chrysostomus in lib. quem in laudem Babylæ Martyris composuit, dicit, Philosophorum Stoæ præfectum statuisse fas esse commisceri matribus, & sororibus. idem de Britannis qui Angli vulgò dicuntur, scribit Cæsar *in lib.* 5. *belli Gallici:* Vxores, inquit, ducunt deni, duodenique inter se cōmunes, & maxime fratres cum fratribus; parentesq. cum liberis. quibus, & pluribus alijs, quæ breuitatis causa omitto, constat aperte, matrimonium iure naturæ in primo etiā gradu non prohiberi. immo maris, & fœminæ coniunctionem & filiorum procreationem iuris naturalis esse scribit haud obscure Vlpianus *in l.* 1. *ff. de iust. & iur.* quem sequutus est & ipse Iustinianus in principio tit. *de iure nat. gent. & ciuili.* Quinimo nihil tā videtur naturale esse, quā cū mulieri se vir applicat. Cast. *lib.* 7. *Var. for.* 40. Nam cùm spōtanea copula animalia cūcta cōsocict, dignumq. vnicuiq. videatur esse, quod pla-

cuit:dutum est libertatē non habere vnde liberi procreantur. Sed & de ijs paulo post. Dicam tamen, rectissime more receptum fuisse, & legibus sancitum; vt hoc tam immane scelus interdiceretur: ne filij scilicet cum matribus inhonesto, turpiq. amore, & ferarum ritu commiscerentur. Ideo Paulus Iurisconsult. *l. vlt. ff. de rit. nupt.* dicit iure gentium incestum committere eum, qui aliquam ex ascendentibus, vel descēdentibus vxorem duxerit. non dicit iure naturali: sed gentium; quod apud omnes fere gentes obseruatur. *d. l.* 1. *in fine*. Cui expositioni cōuenit mirifice Hermenopoli definitio *lib.* 1. *tit.* 1. Gentium, inquit, ius est, quo gens, gentesvè vtuntur; vt non misceri matribus apud Sarmatas, & Græcos; contraq. ijs misceri apud Persas. Quod adeo verum est, vt nuptiæ inter ascendentes & descendentes vsque in infinitum stare minus possint. *l. nuptiæ.* 53. *ff. de rit. nupt.* quicquid dicat Didacus. idem enim videtur constituisse Plato *in lib.* 5. *de repub.* vbi prohibet matrimonium inter patres, & filias, & filiorum filias, atque horum superiores, & inferiores. Cæterum *lib. de legib.* 11. iubet matrimonium copulari inter eos, qui sanguine proximi sunt; qui sunt, vt interpretor, transuersales, siue, vt nostri loquuntur, collaterales. Quare non est, meo iudicio, quærendum, num hic, vel ille gradus iure naturæ prohibitus sit; an permissus, sed iure gētium, nisi hoc ius gentium dicere velint, naturale quodammodo factum, cùm passim hodie ab omnibus receptum sit, & longo vsu approbatum. Sed ne plus alijs scire videamur: quæramus & nos num inter fratrem, & sororem iure naturali interdictus sit placitus matrimonialis. D. Thomas *loco vbi supra*, non esse dicit. recte; siquidem Aegyptios cum sororibus passim matrimonia inijsse tradit idem Alexan. ab Alex. immo ipse maximus fabulosorum Deorum Iuppiter Iunonem sororem sibi iugali honestate consociauit. Vergilius *lib.* 1. *Aenead.*

Ast ego quæ diuum incedo regina, Iouisq.
Et soror, & coniux. Horatius lib. 1. Carminum 3. Od.

Coniuge me Iouis, & sorore.

Ptolemæus etiam, vt sororis miro amore captus fortiretur amplexus, & suam libidinē expleret, huiusmodi connubia passim licere permisit. Darium quoque illum postremum Persarum Regē ab Alexandro victum, sororem suam in vxorem duxisse scribit Iustinus *lib.* 2. quemadmodum & apud Assyrios licuisse scribit Lucianus *in lib. de sacrific.* & apud Athenienses: quamuis reliquæ Græciæ partes nefandum duxerint eisdem parentibus genitos inuicem incestis nuptijs cōmisceri. Dubitatur & de nouerca. B. Aurelius Augustinus *supra Leuit. quæst.* 41. vult iure naturæ cum nouerca nuptias valere, hoc est mortuo patre: & illa Leuitici verba d. cap. 18. *Turpitudinem patris tui non discooperies*, fore intelligenda viuente patre. quo sensu D. Paulum intelligi debere contendit Caietanus 1. *ad Cor.* 5. dum ait: *auditur inter vos fornicatio, qualis nec inter gentes, ita vt vxorem patris sui quis habeat.* Mihi verò huiusmodi interpretatio, (pace tantorum virorum dixerim,) non satis recta videtur, non quòd talis cum nouerca concubitus nō sit licitus naturali iure, cùm & viuente patre, & consentiente, quandoque matrimonium cum nouerca celebratum fuisse testentur antiquitatis peritissimi, vti Valerius Max. *lib.* 5. *cap.* 7. Plutarchus *in Demetrio*, Appianus Alexand. *de Bellis Syriacis*. Lucianus *in libello de Dea Syria*. Antiochus enim Seleuci filius Stratonicem ipsius Seleuci vxorem, nouercam suam amauit ardenter. quo intellecto, pater, ne amore deperiret filius, ambos in totius exercitus præsentia matrimonio coniunxit. Est etenim verisimile Mosem intellexisse de nouerca vacante, siue vidua: cùm omne adulterium paulo post eodem cap. prohibuisset; dum subiungit: *Cum vxore proximi tui non coibis, nec seminis commistione macularberis.* Erit ergo Mosaico iure cum nouerca matrimonialis coniunctio prohibita; vt idem pene sit de nouerca, quod de matre; cū illa loco matris sit; et si proditum est memoriæ Antoninū Caracallā præter maiorum instituta nouercā Iuliam vxorem duxisse, nuptiasq. incesto primum polluisse. quod antea Romano iure cū nouerca videtur fuisse vetitū. *l. adopt. §. nunc videamus. ff. de rit. nupt.* Cæteros, præter enumeratos gradus iure naturali, vel vt ego interpretari soleo, gentium iure, interdictos nolunt Theologi, sed iure tantum humano Rom. Pontificum; vt iure naturali, & diuino, relicta fratris in vxorem licite duci possit. Nam & L. Crassum ex defuncti fratris vxore legitimos filios eduxisse, & propagasse legimus. Quod autem de Herode apud *Matth.* 14. & *Marc.* 6. & *Luc.* 3. vehementer à Ioanne Baptista reprehēso obijcitur, quòd fratris vxorem accepisset: excellentissimi sacrarum litterarum interpretes à fratre viuo, per vim quodammodo raptam esse sentiūt perite. quinimmo Herodes legitimā habebat vxorem Aretæ Regis Arabiæ filiam, qua depulsa, Herodiadem Aristobuli filiam, & alterius Herodis fratris vxorem, eo viuo, sibi matrimoniali affectu copulauit: vt ait Iosephus *lib. Antiq.* 20. *cap.* 9. & Nicephorus *lib.* 1. *cap.* 19. Et non modo non licuit ducere vxorem fratris sui viuentis, sed neque mortui; nisi frater ex ea vxore nullos reliquisset liberos; tunc enim non erat interdicta huiusmodi coniunctio: immo videtur fuisse præceptum, vt quis semen fratri suo mortuo susci-

ſuſcitaret, ne deleretur nomen eius ex Iſrael,vt videre eſt *Deuteronom.cap.*25. *Matth.*20. idq. conſtat *ex d.cap. vlt.de diuort.*Verùm Ioan.Andreæ, in æquali linea diſcendentium contrahi poſſe *in d.cap.litteras*,aſſeuerat; vt filij duorum fratrum connubia contrahant legitima. Brutus enim Porciam ſobrinam nulla prohibente lege ſponſam tulit. Non æque in linea inæquali, inter patruum ſcilicet, & neptem ex fratre. quod probat & Abbas *eod. loco num.*17. nam & veteri Romanorum lege conſtat huiuſmodi contractũ fuiſſe interdictum. Primus quidem Claudius Neronis pater Iuliam Agrippinam ex fratre neptem ſibi in vxorem accepit; quod informe cõiugium Romanis viſum eſt. vnde Tacitus *lib.*12 At noua, inquit, nobis in fratrum filias connubia.& *lib.*21.de Iudæorum more, & ritu ſcribẽs; Profana illic,ait, omnia, quæ apud nos ſacra. rurſum conceſſa apud illos, quæ nobis inceſta. quia alienarum concubitu abſtinent: inter ſe tamen nihil illicitum. non potuit autem Tacitus intelligere, niſi de hiſce nuptijs, quæ inter patruum, & neptem,inter conſobrinum,& conſobrinam fiunt. quamquam idemmet Claudius curauerit, vt lege deinceps id omnibus liceret: quæ tamen non fuit vſu recepta, vti mox dicetur. Atqui Plutarchus in Problematis Rom.n.6. tradit, virum quemdam, & quidem pauperem, inceſti crimine accuſatum, eo quod ex fratre neptem, cui dos ampla fuerat relicta, vxorem accepiſſet, iudicio multitudinis abſolutum fuiſſe: atque inde factum plebiſcitum,vt cuiuis fratris filiam ſibi in matrimonio coniungere liceret. quod ante Claudium factum eſſe, nemo dubitare poteſt.conſtituto enim Principe,ei ius omne contulerunt *l.*2.*ff.de orig.iur.*Hinc non poſſum non mirari,cùm & Romanarum rerum, præter veterem, & bene fundatam peritiam, maxime diligens eſſet Tacitus, eum dicere; noua nobis in fratrum filias connubia; cùm plebiſcito iam cautum eſſet, vt huiuſmodi nuptiæ cõtraherentur legitime.Sed dicendum eſt,aut plebiſcitum multis ante annis factum fuiſſe, atque diſſuetudine adeo antiquatum, vt nulla extaret eius memoria; vel potius, de plebeis hominibus eſſe intelligendum,non item de patricijs,Senatoribus,& conſularibus viris. quare cùm nemo vir conſularis ante Claudium cum nepte ex fratre auſus eſſet inire matrimonij fœdus: ideo exclamat Tacitus, Noua nobis in fratrum filias connubia. Quibus derogauit tandem Nerua Imperatorum:ſcribit etenim Dion Nicæus,Neruam legem tuliſſe,qua prohibuit matrimonium cum fratris filia. quæ conſtitutio adeo præualuit, vt paſſim & in Codicis, & in Pandectarum libris id ſancitum videas, vel in *l. vlt. ff. de condit. ſine cauſ. l. qui in prouincia.* §. *diuus.ff.de* *rit.nupt.l.miles.* & *l. adulterium.* §. 1. *ff. ad leg. Iul. de adul. l. vlt. C. de inceſt. nupt. l. vlt. C.ſi nupt.ex reſcrip.pet.*§.*fratres. Inſtitut. de nupt.* Apparet nihilominus apud Caſſiodorum *libro Var.*7. in formula, qua conſobrina legitima fiat vxor, ex Principis reſcripto licuiſſe tales contrahi nuptias. Pro huiuſmodi tamen coniugio, vel potius contagio, Zeno *ind. leg.vltim. C.ſi nupt. ex reſcript. pet.* prohibuit, ne preces porrigi poſſent.Et vt tandem ad *d.cap.litteras*, redeamus, dico, omnes illos gradus Leuitici *cap.* 18. prohibitos, non eſſe iure naturali prohibitos. At ſi vera eſt noſtrorum, & Theologorum ſententia, quòd ipſe ſummus Romanæ Eccleſiæ præſul poſſit diſpenſare in his omnibus gradibus iure naturæ nequaquam prohibitis, fit profecto, vt poſſit in omnibus, de quibus *in d.cap.*18. cùm ne vnus quidem iure ſit naturali interdictus, ſed lege diuina iudiciali, & cæremoniali, quæ ceſſauit per Chriſti aduentum, & eius paſſionem; *cap.translatum. de conſtitut. cap.vnico.de purgat. poſt part.*Verùm quoniam veteri diuina lege prohibebantur, non poteſt ipſe ſacratiſsimus Pontifex diſpenſare; hoc eſt non conſueuit, niſi grauiſsima de cauſa, & publica totius orbis Catholici vtilitas expoſceret. & hoc ſenſu accipi debet *d. cap. litteras*,ibi, *in quo ſedes Apoſtolica diſpenſare non poteſt*. ideo annis ab hinc duodecim pijſsimus Pius Quintus conceſsit inuictiſsimo Philippo vere nunc Hiſpaniarum Regi, vti nuptias cum ſuæ ſororis, & Maximiliani Secundi Imperatoris coniugis filia legitime contraheret. Merito autem cautum fuit, vt nuptiæ inter neceſsitudine adeo arcta coniunctos legitimæ non eſſent. Nuptijs enim neceſsitudines augentur, & vltro, citroq. filias dando, & accipiendo multi ſibi propinqui adiunguntur; vt Plutarchus *Problematon cap.* 108. dicit. cui aſſentit & D. Auguſtinus *libr. de ciuit. Dei.* 15.cap.16. Habita eſt,inquit, ratio charitatis vt homines, quibus eſſet vtilis, atque honeſta concordia, diuerſarum neceſsitudinum vinculis necterentur; ne vnus in vna multas haberet neceſsitudines, ſed ſingulæ ſpargerentur in ſingulos, ac ſic ad ſocialem vitam diligentius colendam plurimæ plurimos obtinerent. patet quippe, & ſocer duarum ſunt neceſsitudinum nomina. vt ergo alium quiſque habeat patrem, alium ſocerum, numeroſius ſe charitas porrigit.Quæ Auguſtini ſententia à Gratiano relata eſt *in cap.*1. 35.*q.*1. Iſychius Hieroſolymitanus Gregorij Nazianzeni diſcipulus *lib.* 5. *Comm. in Leuit.* explicans d.cap.18. quærit rationem, qua ibidem prohibentur inter conſanguineos matrimonia; & reſpondet: Ne confunderentur generationes,nec diſpereant hæreditates, neque frater, & pater

idem fieret, eiusdemq. esset vxor, & mater: vtraque enim hæc eueniebant, si eandem vxorem pater & filius habuissent, ex eaq. filios procreassent: ex filia enim genitus tam patrem genitorē suum, quàm fratrem haberet, quippe qui ex ea natus est, quæ & illum peperit, & vxor eius simul atque mater fuit. Idem plane videtur dicere D. Chrysostomus *in 1. ad Corin. epist. hom.* 34 quo loco etiam inquirit rationē, ob quam Moses in sæpe cit. *cap.* 18. nuptijs sanguine propinquorum interdixerit. Non duces sororem tuā, inquit, neque sororem patris. Satis causæ sit, cur illas ames, ex eodem esse te vtero prognatum: aliter tibi cōpetent aliæ. Cur tu charitatis amplitudinem redigas in angustum? aut cur officium charitati non necessarium impendis; quo amicitiam, coniuge aliunde ducta, & per hanc longissimam affinium seriem, parentes, fratres, & illorum necessarios omnes conciliare tibi potes? & videri possunt, quæ relata sunt *inf. c.* 14. *lib.* 2. de imbecillitate mulieris, ob quam multorum ope, & auxilio eget. Et hisce rationibus videntur & ipsi præter eximiam sapientiam, sanctissimi, fateri matrimonium non esse etiam in primo gradu ascendentium, & descendentium iure naturæ prohibitum. Nam si erat prohibitū iure naturali; quid, rogo, opus erat lege? perinde enim à Mose prohibetur cum matre, atque cum sorore, & amita, matrimonialis coniunctio. Sed arbitror & illam fuisse rationem, vti cum his interdiceretur; ne in nobis illud Ouidij *Met.* 10. diceretur:

Coeunt animalia nullo
Cætera delectu: nec habetur turpe iuuencæ
Ferre patrem tergo: fit equo sua filia coniunx.

Immo verò bruta nonnulla animalia nefandos istos cum matribus, & detestabiles concubitus renuere, & aspernari scribit Aristoteles *lib. de natur. animal.* 9. *c.* 47. Varro *de re rustica* 2. *c.* 7. Plinius *lib.* 8. *cap.* 2. Iustinianus *in auth. de incest. nupt. in princ.* Quare nō dubito, quin ipse maximus Episcoporum possit in quouis gradu (vno forte excepto cum matre, & cum filia, quod videretur deforme nimis) dispensare, si publica postularet vtilitas. Hinc videmus à Tridentino Concilio *sess.* 24. *c.* 5. concessum inter magnos Principes, & ob publicam causam in secundo gradu contrahi matrimonium. Nos verò non dubitamus, quin ipse vnus Rom. Ecclesiæ Princeps præsit Concilio, & supra Concilium sit: quāquam illi de facili derogare non debet. *c. Ecclesia.* 57. *de elect. c. ex par. de capell. monach.* Verùm quia Concilia ita describi non possunt, vt omnes casus, qui quādoque inciderint comprehendantur, argumento *l. neque. ff. de legib.* ideo si talis euenerit casus, quē viderit expedire Christianæ Reipublicæ, & in gradu aliquo *in d. c.* 18. prohibito dispensauerit, faciet rectissime; quemadmodum in Paratitlis diximus de monacho iā professo *ex c. cùm ad monasterium. in fi. de stat. monach.* Cæterum in supradictis gradibus veteri Mosaica lege prohibitis non poterit iuste dispensare; Neque alius quiuis Rom. Pontifice inferior, etiam ex maxima causa; vti omnes notāt *in c. etsi clerici. de iudic.* gloss. *in c. dilectus.* 1. *de preb. in verb. facultas.* Abbas *in cap. proposuit. de concess. preb.* Nec ipse legatus à latere, vt glossa *in c. quia circa. et in c. quod dilectio.* vbi dicsit omnes, *de consang. & affin.* Hoc enim videtur à priscis illis sanctis patribus constitutum; quorum prudentes viri sequētes exemplum, longius pudicam obseruantiam posteris transmiserunt; reseruaruntq. hoc Principi Rom. Ecclesiæ dispensandi beneficium, intelligentes rarius posse præsumi, quòd à Principe iussérant postulari. Neque mirari debemus hoc ad Rom. Pontifices fuisse remissum iudicium: vt qui populorum mores regit, ipse & moderate concupiscentiæ fræna laxaret. Consanguineorum enim coniunctiones, quāuis Euangelicis, & Apostolicis præceptis nō inueniantur prohibitæ: esse tamen fugiendas, quia Ecclesiasticis institutionibus inueniuntur terminatæ, pulchre scribit Gratianus *in fi. d. can.* 1. 35. *q.* 1. Idcirco videmus rarò, aut fere nunquam Papam dispensare in illis gradibus, & in alijs iure humano Pontificio interdictis, tertio scilicet & quarto, nisi etiam ex causa, & quidē legitima, vt *in d. cap. litteras.* & *in can. quædam lex.* 35. *q.* 3. Mirum ergo non erit, si Innoc. III. *in cit. cap. litteras.* decreuit mulierem, quæ à viro recessit suo, consanguinitatis opponens exceptionem, non esse quo ad thorum restituendam, donec fuerit de exceptione cognitum. nō item si gradus ille consanguinitatis non est ex ijs, qui prohibentur *Leuit. d. cap.* 18. quia tunc integra fit restitutio, quemadmodum & in illis, si promptæ non vtique sunt probationes. Quare admonentur iudices Ecclesiastici, quorum est iudicare de huiusmodi causis, vt iam ab initio dixi, ne in longum eas trahant, sed breui, quo ad fieri potest, ferant sententiam: alioquin viro, siue mulieri fornicationis occasio præberetur. *cap. quoniam.* §. *porrò. vt lit. non contestat. non proced. ad test. recept.*

Conciliatio *cap. extirpandæ. in §. qui verò. de præb. & dignit.* cum *c. 2. cap. inter. cap. ex tua. & cap. vltim. de cler. non resid.* & de habente beneficium curatum, in eoque non residente. Cap. XVII.

EX omnibus decretalium constitutionibus, quæ inter se pugnare videntur, conciliari tamen possunt, nulla fere primo aspectu mihi visa est difficilior conciliatu, quàm *cap. 2. cap. inter. cap. ex tua. & cap. vlt. de cleric. non resident.* quorum omnium vna est sententia eum *cap. extirpandæ. in §. qui verò. de præbend. & dignit.* in cuius specie illud in primis difficilem, & perelegantem habet dubitationem ab iuris Pontificij interpretibus, magnis contentionibus agitatam, vtrum, is qui parochiale obtinuit beneficium, & in eo non residet, priuatus sit iure ipso; an priuationem debeant præcedere monitiones. Dictus §. *qui verò.* priuatum asserit; alia iura negant. quo fit, vt nostri, quid verè constituendum sit, ambigant. Ego, vt prolixam hanc quæstionem paucis restringam, dico non esse necessarium monitionem hoc in casu, quemadmodum etiam in plerisq. alijs, in quibus quis priuatur beneficio, iure quidem ipso, nulla aute habita monitione: cuiusmodi est professio monastica *cap. beneficium. de regular. lib. sex.* matrimonium verbis in præsens tempus conceptis initum. *cap. 1. de cler. coniug.* ordinatio, siue sacris initiatio neglecta ab eo, qui beneficium curationi coniunctum adeptus est, *cap. licet canon. cap. cùm ex eo. & cap. commissa. de elect. lib. sex.* argumento est etiam *cap. potuit. de locat. & conduct.* & *cap. 1. de ætat. & qualit.* quibus modis omnibus connumeratur & noster, vt is, qui consecutus est beneficium animarum curationem habens, & in eo non est assiduus, eo priuatus sit iure ipso, prætermissis etiam monitionibus: quod verba ipsius textus §. *qui verò.* manifestant, ibi, Alioquin illa se sciat auctoritate huius decreti priuatum, libere alij conferenda, qui velit, & possit, quod dictum est adimplere. quibus in verbis quis non videt posse eum ad quem collatio spectat, nulla facta monitione, huic beneficium adimere, & alij libere conferre; dummodo talis sit, qui possit, & velit residere; cùm assiduitatem desideret. Non inficior tamen perbenignam esse Panormitani opinionem: cùm possit quandoque contingere, vt qui beneficium curatum est adeptus, nequeat residere, occulto aliquo detentus impedimento; quo detecto excusaretur facile. Nos verò dum quærimus de intelligentia legum, non debemus recurrere ad benignam interpretationem, sed ad mentem legis, siue legislatoris, etiamsi nimis dura videtur lex. *l. prospexit. ff. qui, & à quib.* Mens autem sanctorum Patrum Lateranensis Concilij, ex quo hausta est constitutio nostra, fuit, vti priuaretur, qui non resider; ratione illa perelegantí, quoniam cura, quam parochiam dicimus, eo fuit constitura, vti curio, vel, si mauis, Parochus eorum omnium, quæ ad salutem animarum suorum parochialium spectant, curam gereret, & præsertim sacramenta administraret. & quia occurrunt multa in dies, quæ absente parocho fieri minus possunt, vti sunt infantium baptismata, morientium confessiones, extremæ vnctiones, & huiusmodi: scire debet parochus se curationem suscepisse hac conuentione, hoc pacto, vt resideret; sin secus, priuaretur. quòd si quid impedimento erit, certiorem faciet Episcopum, qui interim prouidebit, ne vacet, neve actus spirituales exerceri cessent. Dico tamen non debere Episcopum, simul atque curio non residet, ad priuationem recurrere; sed pijssime facere, si eum admonuerit, antequam beneficiario beneficium adimat; poterit nihilominus nulla interposita mora, recta ad priuationem descendere, Illos autem locos superius citatos, qui monitionem omnino desiderant ante priuationem, glossa contendit esse correctos per hanc constitutionem *d. §. qui verò.* quod est plane ridiculum; cùm *d. cap. inter. & cap. ex tua*, promulgata sint ab ipsomet Innocentio III. quo auctore celebratum fuit Lateranense Concilium, ex quo, vti præfatum est, constitutio ista desumpta est; & *d. c. fin.* à Gregorio IX. qui multo post Romanæ præfuit Ecclesiæ. qui his verbis: clericos in Ecclesijs tuæ iurisdictionis beneficia, quæ residentiam exigunt, assequutos, si ad alterius diœcesim absque licentia tua motandi causa transierint, liceat tibi, si moniti non redierint, dictis beneficijs (nisi excusationem rationabilem ostenderint) spoliare. quibus perspicuum est, locos illos non vnque correctos esse. nec enim nouum est, vt posteriores leges ad priores pertineant. *l. sed & posteriores. ff. de legib.* Tribus verò modis pertinent, vel corriguntur, vel suppleutur, vel determinantur, vt *in d. l. sed & & in l. non est nouum. ff. eod. de legibus.* adnotauit Accursius. Ad nostram constitutionem pertinent *d. cap. inter. cap. ex tua. & cap. fin.* hoc est supplendo. nam edita, ac promulgata Lateranensis Concilij Sanctione: vt si quis non resideret in Ecclesia parochiali, statim nulla facta monitione, priuaretur: dubitatum fuit apud eundem Innocentium, num constitutio ista locum sibi vendicaret etiam in ijs, qui absentes sunt, ita vt perinde priuari deberent beneficio, ac illi, qui præsentes sunt, residere

tamen nolunt. Rescripsit Innocentius, item Gregorius IX. non æque, sed monitionem debere præcedere priuationem; quoniam cùm absentes sunt, haud sciri potest facile, an legitimo detineantur impedimento, quominus statim reuerti ad munus suum valeant. Nec minus egregie errat Panormitanus, dum existimat non residentem iure ipso priuari quò ad Deum; quo ad hominem non item. siquidem nos, dum hac de re disputatio fit, quærimus non quo ad interiores actus, hoc est, ad conscientiam, sed quo ad exteriores actus, iudiciales dico. Est enim certissimi iuris, eum, cui adest facultas assistendi, & non assistit, apud Deum ligatum esse, mortaliq. culpæ obnoxium, ac iure ipso priuatum. Neque rectior est sententia Innocentij, existimantis non requiri monitionem; quia etiam delictum occultum non impedit vires constitutionis, quominus is, qui non assistit, legetur constitutione Ecclesiæ militantis: Cùm Ecclesia, inquit, liget delictum penitus occultum. *cap. porrò. & c. cum ab homine. de sentent. excommun.* quamquam enim constitutio militantis Ecclesiæ liget omnino occulta: ex eo tamen de illis non nominatim iudicat tribunal Ecclesiæ. quinimmo Ecclesia ipsa, in quantum per hominem iudicat hominem, iudicat in quantum est collectio fidelium. & sic ligatos occultos habet pro solutis. *cap. à nobis. 2. de sentent. excommun.* quo sensu intelligi debent canones omnes, qui dicunt, Ecclesiam militantem de occultis non iudicare. *cap. erubescant. 32. distinct. c. habuisse. 33. distinct. cap. si omnia. 6. quæst. 1. c. 1. in verb. non potest. 15. q. 6.* & alij, si qui sunt, qui plures sunt.

Interpretatio *cap. præterea. de testib.* & *cap. litteris. de præsumpt.* quibus perperam iuris vtriusque antecessores nituntur probare, ex præparatorijs adulterij argui adulterium. Cap. XVIII.

ALTERNIS prope annis in vtriusque iuris schola solent interpretes longa disputatione inquirere, an ex præparatorijs adulterij argui possit adulterium. Et multi Baldum, & Ripam sequuti, existimant argui: & ob osculum luxuriosum, aliasve illecebras perinde mulierem dote priuari, ac propter adulterium. quam opinionem non solùm aliquot Iurisconsultorum locis, sed etiam rescriptis duobus pontificijs confirmare nituntur, videlicet *c. præterea. de testib.* & *cap. litteris. de præsumpt.* Quòd autem his duobus locis probetur, ex illecebris argui adulterium, tantum abest, vt id dicere ridiculum sit prorsus. quinimo constat in cap. præterea, commissum fuisse adulterium. Verum quoniam dubitabatur, num sola fama carnis commixtio probari posset, consultus Cœlestinus III. rescripsit; quòd si testimonium de visu perhibeatur, vel etiam de auditu, & præsumptionem violentam fama consentiens subministret, ac alia legitima suffragentur adminicula, standum esse testimonio eorum, qui iurarunt. ex quibus quis non videt adulterium esse factum, ac mulierem cum adultero deprehensam? Caput litteris, difficilem habet explicatum, cùm ibi legatur promulgatam esse diuortij sententiam, propterea quòd nudus cum nuda, & solus cum sola in eodem lecto iacens repertus sit, non æque in ipsa turpitudine, quam turpitudinem Pomponius Iurisconsultus *in l. quod ait. ff. ad l. Iul. de adulter.* vocat res Veneris, idest in ipsis rebus Venereis, in ipso facto, vel, vt ait lex Solonis, & Draconis, quam idem Pomponius refert, ἐν ἔργῳ, id est in opere. ad quod audiui responsionem, dum in scholis adhuc essem, elegantissimam, à viro doctissimo, elegantissimo, & subtilissimo Ioanne Manutio, illam scilicet: quòd in specie *d. cap. literis*, argui posset; cùm sit præsumptio valde vrgens ex eo quòd nudus cum nuda, & solus cum sola in eodem lecto iaceret, quasi non sit otiosus, vt ait lex Iulia *in d. l. Quod ait*, inquit, lex; Cùm filia adulterum deprehenderit, non otiosum videtur. Quare non male hi codices, qui habent, Cum in filia: duobus inquam dictionibus, quæ filiam respiciunt: hoc est non otiosus, cum in filia, idest in ipso actu. Aliter tamen hodie respondere possumus, factam thori esse separationem non ob præparatoria, sed quia commissum adulterium est. namque *in d. cap. litteris. in 2. Decretal. compilat.* quam & Contius, & Antonius Augustinus ediderunt; hæc quæ fuere resecata, subsequuntur verba: Et publica fama consentit, quod post contractum matrimonium se miscuerunt adinuicem, quod in præsentia tua publice, vt asseris, sunt confessi, quamuis & id se post contractum matrimonium fecisse negarent. Dicitur quoque de muliere prædicta, quòd de marito se simulans concepisse alienum partum iam baptizatum, vt ferunt, se mentita est peperisse, & rebaptizari faciens, virum suum decepit. procedente verò tempore cùm fama empti alieni partus fraudem detegeret, parentibus, à quibus eum emerat, occulte restituit, postea veneficum potum, & alias vitæ insidias viro parasse eadem mulier perhibetur. Hactenus secunda compilatio. quibus omnibus docemur adulterium esse commissum: & quòd, commissum fuisse, vna erat omnium vox. & cùm vterque in lecto deprehensus libere

fate-

fateretur ante nuptiarum solennia, rem simul habuisse, verisimile quidem est non otiosos fuisse; cùm in eodem lecto nudi deprehenderentur. Auxit non mediocriter etiam dubitationem supposititius partus, & veneficus potus, quem ad occidendum maritum præparauerat. hoc enim maximam præbet diuortij causam. *l.consensu.C. de repud.cap.1.de diuort.* Quare concludendum est, in quæstione ista, neque ex his duobus locis, neque ex alijs iuris ciuilis, quibus commode respondere possumus, ex præparatorijs adulterij, argui posse adulterium; nec vlla prorsus suadet ratio; siquidem in criminalibus, & in odiosis probationes desideramus certas, & claras, neq. aliter irrogantur pœnæ. *l.fin. C. de probat.* maxime in ijs, quæ ad adulterij crimen spectant. *c. tuæ.de procurat.cap.plerumque.de don.inter vir. & vxor.* Et cùm iura loquantur expresse de adulterio, non debent ad osculum trahi; alioquin dura nimis esset extensio; tum quia pœna priuationis non habet locum, nisi in casibus à iure expressis, vti rectè adnotauit gloss. *in d.cap. fin.de iure patron.* ibi Abbas, & Baldus *ad auth. ex testamento.C. de secund. nupt.* Decius *in rub. de iud. lect.1.* quibus suffragatur, *l. & si quis.§. Diuus.ff.de relig.* Non debet igitur mulier ob solum osculum, aliàsve illecebras feriri, ac perinde in adulterio deprehensa fuisset, gladio, vt Constantinus sanxit *in l.quamuis.C. ad leg.Iul. de adult.* vel in monasterium verberibus cæsa, atque tonsa detrudi, per nouam Iustiniani constitutionem *in Nouell.134. vt nulli Iud. lit. §.si quando.* & per consequens priuari dote, *d. cap. plerunque.de donat.inter vir. & vxor.* Sed, an hæredibus mariti exceptio adulterij commissi ab vxore competat ad id, vt dotem non restituere teneantur hæredibus vxoris dotem repetentibus: Rota *decis.86.diuers.part.3.lib.2.* tenuit competere, si ante mortem vxoris contra eam opponebant: maximè si de adulterio constitisset, non aliter.

Quid sit iudicium criminale, quid ciuile: & nouus intellectus *ad c. per tuas. de simon.* Cap. XIX.

ELEGANS, & ardua est quæstio de differentia iudiciorum ciuilium, & criminalium: quisque enim pro arbitrio differentiam ponit. Abbas in continuatione rituli de iudicijs, *num.5.* tres affert opiniones, quarum vna est, quòd si pęna fisco applicetur, iudicium dicatur criminale; si parti, ciuile, vti notauit Accursius *ad l.3.ff. de sepul.viol.* Altera est, vt si pęna imposita sit pecuniaria, iudicium sit ciuile; si corporalis, criminale. Vltima, si agitur de crimine, dici semper agi criminaliter, siue pęna applicetur fisco, siue parti. His non satis contentus idem Abbas Panormitanus quartam addidit; quòd tunc proptie dicatur agi criminaliter, cùm directa via, vt eius verbis vtar, crimen deducitur in iudicium, vt acrius, quàm potest puniatur; & sic, vt imponatur pœna ordinaria, siue pœna applicetur fisco, siue parti: quoniam debemus animaduertere, quod principaliter agitur, non quod venit in consequentiam: argum. *l.1.ff. de auctor. tut.* Vel, inquit, crimen deducitur non sic directa via; & dicitur, agi ciuiliter, licet pœna non applicetur parti. Vti discederet ab illis tribus diffinitionibus iam relatis Abbas, cum præcipitem egit *cap. per tuas. de simon.* Ego, ne longum faciam, dico, Iudicium ciuile esse, cùm quis agit ad sui commodum: hoc est, cùm quis petit sibi id, de quo quæritur, adiudicari; vt cum de commodato, mutuo, mandato, deposito, & huiusmodi alijs sexcentis actionibus, instituitur iudicium. *l. interrogari.C. de quæst.* Item est actionibus, quæ ex delicto oriuntur, vti furti actio, vi bonorum raptorum, legis Aquiliæ, iniuriarum, & similes, quæ dicuntur ciuiles, & criminales; quibus actor ad propriam vtilitatem, &, vt quidam dicunt, ad suam bursam, agit, non ad mulctam publicam, vt *in l.vlt.ff.de priuat.delict.l.vlt.ff.de furt.l.1.ff. de incend.ruin.naufrag.l.vlt.C.de iniur.cap.2. de homicid. lib.6.* & passim alibi. quæ etiam Pecuniariæ causæ dicuntur. *l.1.ff.de testib. d.l.vlt. de priuat.delict.d.l.interrogari.* Criminale verò existimamus esse illud, quod ad publicam vindictam instituitur. *c. quicunque.11. q.3.* ibi, *ciuiliter, vel publice*. licet eius rei gratia pecuniam plerunque consequatur condemnatio. *l.illicitatio.§.quod illicite.ff.de public. & vectig.* Hinc videmus interdum extra ordinem puniri, vt in *§.in summa.Instit. de iniur.* vel cùm vtilitas priuatorum postulat, vt quod per vim extortum est, restituatur cum triplici pœna. vel, cùm rigor publicæ disciplinæ id desiderat, & pœna infertur fisco, non actori. *d.§.quod illicite. c.est iniusta. 23.q.4. & cap.vt fama.infr. de sent.excommun.* Dicimus quoque publica iudicia quædam esse capitalia, quædam non capitalia; Capitalia, quæ vltimo supplicio afficiunt homines; non capitalia, quæ infamiam duntaxat irrogant, cum damno pecuniario. *l.2.ff. de public. iud.§.capitalia. institut. eod.* Lex autem Iulia stupratoribus pœnam constituit, si honesti sint, publicationem partis dimidiæ bonorum; si humiles, corporis coercitionem cum relegatione, vel ipsius Iustiniani testimonio *Institut.de publ.iud. §. item lex. in fine.* Hæc autem publicatio bonorum, rogo, num respicit fiscum? Quare miror tum veteres,

tum

tum recentiores iuris vtriusq. interpretes non hoc animaduertisse. Quotiescunq. igitur infligitur pœna pecuniaria, non semper iudicium dicitur ciuile. non enim inspici debet, quid in condemnationem veniat, sed quorsum, & ad quem finem sequatur condemnatio. si pœna etenim, quæ reo infligitur, ad priuatum actoris commodum tendit, tunc dicitur ciuile; sed si fiscum respiciat ad coercendum delictum, tunc criminale iudicium erit. Male ergo dixerunt, ciuile esse, quoties pecuniaria est condemnatio. Nec minus egregie labuntur illi, qui volunt, iudiciũ esse criminale, quoties de crimine agitur: quia si ita esset, nusquam fere ciuiliter ageretur. Crimen siquidem verbum latissime patet; & præcipue pro accusatione accipitur, vt apud Ciceronem, item apud Iuriscõsultos, Imperat. ac Rom. Pontifices, vt *in l. null. 109. ff. de regul. iur. l. Caius. ff. ad S.C. Syllan. l. 3. C. de calumn. c. item cùm quis. de restit. spol. cap. super his. de accusat.* & ibi passim. vnde suspectus remotus à tutela, non statim fit infamis, sed cùm publico damnatus est iudicio. *l. infamem. ff. de publ. iud.* Infamem non ex omni crimine sententia facit, sed ex eo, quod iudicij publici causam habet, *d. l. infam.* Dicebat quoque Macer Iurisconsult. *in l. 1. eod. de publ. iud.* non omnia crimina esse publica. nã quandoq. etiam agitur de crimine ciuiliter, in quo scilicet de re familiari, & priuata agitur. *l. 3. ff. de crim. stellion.* Si quis enim mihi rem vendiderit, deinde per calliditatem alij distraxerit, tenebitur stellionatus crimine; egoq. rem vendicare ciuiliter, hoc est, actione pignoratitia potero, *l. si quis in princ. ff. de pign. act.* Neq. facit, quod quarto loco comminiscitur Abbas *ex d. c. per tuas. ex d. cap. super his. & c. tua. de procur.* quod his omnibus in locis agatur ciuiliter, parti tamen non applicatur pœna. Ergo, inquit Abbas, Iudicium nec potest ciuile esse, cùm pœna tendit in partem, nec criminale, cum respicit fiscum. quia in sæpius citato *c. per tuas*, agitur ciuiliter, vt Pomposianus Abbas ab administratione deponatur: pœna tamen neque parti, neque fisco infertur. Franciscus Ripa *ad d. rub. de iudic. nu. 94.* scribit, Doctores ad interpretationem *d. c. per tuas.* ad sua vsq. tempora insudauisse, nec aliquid veri attigisse. Sed vereor, ne & ipse intelligat, relatis aliorum opinionibus, dici agi ciuiliter, propterea quòd agitur ad vtilitatem monasterij, non æque ad vindictam delicti. parum perite. Species *d. c. per tuas.* est huiusmodi: Pomposianus Abbas à proprijs monachis apud Sedis Apost. legatum fuit de simoniæ crimine accusatus. Abbas verò aduersus testes multas obijciebat exceptiones, hoc est conspirationes, inimicitias capitales, furtum, adulterium. Legatus summum antistitem Innocentium huius nominis tertium consulit, an hi testes admitti deberent, an repelli. Rescripsit Innocentius admittendos, si non odio capitali Abbatem persequerentur, sed zelo, vti loquitur, iustitiæ mouerentur, & de adulterij crimine, ac furti essent emendati. Tales igitur, inquit, contra talem taliter duximus admittendos, non secundum iuris rigorem, sed secundum temperantiam æquitatis, cùm ageretur non criminaliter, vt deponeretur ab ordine, sed ciuiliter, vt ab administratione amoueretur, tanquam immeritus, & damnosus. hæc in textu. Hinc Panormitanus dixit, Iudicium ciuile non esse, quoties pœna infertur parti, cùm aduersus hunc Abbatem ciuiliter actum sit, & pœna nemini sit applicata. Verùm, rogo, quæ nam pœna sit in specie illius rescripti. Si nulla est, nec cuiquam inferri potest: quod enim non est, nemo habere potest. Pœnam cùm dicimus tam in ciuili, quàm criminali iudicio, vel corporalem intelligimus, vt capitis, fustigationis, relegationis, & huiusmodi, vel pecuniariam. at Abbas ille nullam corporis coercitionem passus est, nec vllum pecuniarium damnum sensit. non potuit itaque vel parti, vel fisco applicati. Ex hoc tamen non est recedendum ab illa regula superius proposita, quòd ciuile sit, cùm quis agit ad sui commodum; criminale cùm ad publicam vindictam. Iason *ad l. cunctos populos. nu. 48. C. de summ. Trinit. & fid. cath.* Nam etsi *in d. c. per tuas.* actum sit ciuiliter, crimen tamen erat capitale; & debebat ab ordine deponi. & illa depositio est tanquam relegatio, & forte maior. & quare ciuiliter actum sit, dicam mox. verùm quia capitale crimen perinde potest, ac si ciuile esset, plecti, ob id pœnam, quam merebatur Abbas, eum pati minus voluit summus Pontifex. iudicium tamen, vt dixi, erat criminale: licet ageretur ad vtilitatem monasterij. vnde, cùm ille Abbas nullam passus sit pęnam, corporalem scilicet, vel pecuniariam, tametsi priuatio administrationis illi similis sit: ne opus sit ab illa regula recedere, quasi à veritate ipsa, constituendum est aliud iudicium, quod neque ciuile est prorsus, nec criminale, sed mixtum; vti est imperium mixtũ, quod cohæret imperio mero, & iurisdictioni; quod non merum à Paulo Iurisconf. appellatur *in l. 1. §. qui mandatã. & l. vlt. ff. de offic. eius, cui.* vt vinum dilutum, mixtũ vinum appellamus. Martial. facete de Rauenn. Caupone:

Cùm peterem mixtum, vendidit ille merum.

Eadem plane ratione mixtũ iudicium dicimus, hoc est, inter ciuile, & criminale, constitutum. qua de re eleganter summ. Pontif. *in d. c. tua. de procur.* quod non animaduertisse Panormitanũ, & alios miror haud parum. vult enim ibi summus Antistes procuratorem non admitti, quoties iudicium de adulterij crimine seculari iudice coram, instituitur; non item si coram Ecclesiastico; quia

quia etsi de crimine agitur, non est tamen accusatio criminalis, sed quasi, inquit, mixta inter ciuilem; & criminalem: quoniam tunc agitur de thori separatione & pœna neque fisco, neque parti applicatur, cum sit nulla. idem *in d.c. per tuas. & in d.cap. super his.* Maiorem tamen illud habet difficultatem, quare aduersus illum Abbatem ciuiliter actum sit, non æque criminaliter, ita vt ab altaris ministerio deponeretur. Variæ hac in re fuerunt interpretum sententiæ, vti videre est apud Ripam loco iam citato. sed male, meo iudicio, omnes. Respondendum est, agi ibidem ciuiliter, quia sumpm. Pontifex mitius agere voluit. Nam cum agitur de simonia, criminale est iudicium. & qui ea labe est affectus, atque conuictus, debet perpetuò ab altaris ministerio deponi. *c. ad hoc. de simon.* Nec ipse Rom. Ecclesiæ Princeps facere potest, quin hoc delictum sit criminale; quemadmodum facere non potest, quin calidus sit ignis, calefaciat Sol, vel madefaciat aqua. ac potest quidem tollere pœnas iure statutas contra eos, qui simoniam committunt, non æque tamen facere, vt non sit criminale crimen, vtpote iure diuino prorsus inhibitum, & denique naturali. quod duobus in locis doctissime ex recentioribus Couarruuias adnotauit *ad cap. peccatum. de reg. iur. in sex. par. 2. q. 8. nu. 9. & in §. 3. n. 5. primæ part. relect. c. quamuis. de pact. in sex.* Immo ne Deus quidem ipse omnipotens: Aristotel. *lib. ethic. 6.* Hoc, inquit, solo priuatur Deus, ingenita facere, quæ sunt facta. & D. Thomas *1. q. 25. art. 4.* Deus, inquit, omnem corruptionem mentis, & corporis auferre potest à muliere corrupta: hoc tamen ab ea remoueri non poterit, quòd non fuerit corrupta; quemadmodum ab aliquo peccatore auferre non potest, quod non peccauerit, & quòd charitatem non amiserit. D. Augustin. *contra Faustum:* si Deus omnipotens est, faciat, vt quæ facta sunt, facta non fuerint: scilicet, quæ vera sunt, sint falsa. quòd si Deus non potest, multo minus poterit Papa. quinimo tanta est simoniæ labes, vt in ea, etiam seruis aduersus dominos consistere permissum sit. *l. iudex. ff. de iud.* item meretrix, ac quilibet criminosi etiam mediatores, & huius sceleris participes, si agatur ciuiliter admittuntur. *c. 1. de testib. lib. 6.* ac eo excepto, qui simoniam commisit, quilibet peccator celebrare missam potest. *c. tanta. de simon.* Quòd autem Abbas ille esset conuictus, aperte constat in fine c. quia non expectata sententia, relicto monasterio, quasi male de se conscius, discessit. At quæreret aliquis, Quare mitius, quàm res postularet, agi voluit Innocentius? Ratio reddi potest illa, quia Abbas ille simoniam commisit ignoranter, ignorans, inquam, detestabile simoniæ crimen. quod colligi potest haud male ex verbis ipsius Innocentij; ibi, Ac insufficientia grauiter infamatus. *tum in fin. cap.* Tamquam immeritus, & damnosus ab administratione remoueatur. Atqui ignorantia iuris, dicet aliquis, neminem excusat. *l. ignorantia. & tot. tit. ff. de iuris & fact. ignor.* Respondeo, dari interdum ignorantiæ aliquid. *l. penult. C. qui admitt. ad bon. poss.* Vtinam tamen esset omnibus magis notum huiusmodi crimen: eius enim ignorantia quantum Ecclesiasticis hominibus afferat detrimẽti, nemo nescit.

Conciliatio *can. placuit. 16. q. 4.* & *c. 1. de præscript.* & de eorum inscriptione, & *c. sanè. de for. comp.* & de triennali præscriptione. Cap. XX.

IVSTINIANVS *in Nouell. 3.* ex qua *Auth. quas actiones. C. de sacrosa. eccl.* desumitur, Quas, inquit, actiones aliàs decennalis, aliàs vicennalis, aliàs tricennalis præscriptio excludit, eæ si loco religioso competant, quadraginta annis excludantur. Gratianus *in can. placuit. §. neque. 16. q. 4.* In canonibus Ecclesia aduersus Ecclesiam triginta annis, monasterium aduersus Ecclesiam non nisi quadraginta annis præscribere permittitur. Alexander III. *in c. de quarta. de præscript.* Rom. ait, Ecclesia tricennalem præscriptionem contra Ecclesiam nõ admittit. In concilio tamẽ Carthagin. *can. 121.* ex quo *c. 1. de præscript.* est exhaustum, non ex Aphricano, vt est inscriptio, decreuerunt illi viri Patres, vt si Episcopus ad fidem orthodoxam conuertat locum aliquem, seu parochiam, quæ hæreticos habeat, & eam triennio detineat, idq. viuo, qui in ea ius habet Episcopo, & tacente: de ea ne amplius turbetur. Glossa, quam ibi & Abbas sequitur, recte existimauit triennalem præscriptionem admitti contra Ecclesiam fauore fidei. Non mihi tamen placet eiusdem glossæ interpretatio ad *d. can. placuit. in princ.* qui locus etiã descriptus est ex Carthag. Synod. *in ca. 123.* non ex Aphricano, vti scribit Gratianus: quo in loco decretum fuit, vt si qui contemnunt loca ad suam cathedram pertinentia, nisi intra spatiũ sex mensium ea reducere curauerint, ei deinceps, qui illa possit iustificare, assignentur: eadem igitur glossa dicit ex hoc illum suppleri, videlicet, quòd vicini Episcopi admonere debent negligentem Episcopum, vti plebem suam ad Ecclesiæ vnitatem conuertat: & si negligens fuerit per sex menses à tempore admonitionis computandos, qui poterit eam postea conuertere, habeat eam, computato ipso triennio post illos sex menses. & sic, inquit, habet sex menses primò, mox triennium.

nium. quam interpretationem adiuuare nititur Abbas ea potissimum ratione; quòd trienniū hoc currit à die cōuersionis, seu possessionis; cū absq. possessione non currat præscriptio. *c. fine possess. de reg. iur. lib. sex.* Hinc Innoc. & Hostiens. asseuerabant *in d. c. placuit*, tempus cōstitui, quo decurso, potest populus in hæresim lapsus acquiri, & lucrifieri; In *c. 1.* poni tempus, quo elapso, Episcopus plebis hæreticæ, veluti triennali præscriptione exclusus, repetere vlterius non valet. Sed rectius, & meo iudicio elegantius Antiochenus Patriarcha, Theodor. Balsamon, doctissimus Græcus interpres dixisse videtur *in d. can. 123.* quòd sex mensium sufficiat terminus. ita vt *d. can. 123.* non accipi debeat de locis, quo Iure dominij ad Ecclesias pertinent, vindicandis: sed de ijs Episcopis, qui negligunt eos docere, qui sunt, in suis diœcesib. vt eorum animas lucrifaciant. quo casu debēt ad annuam synodum euocari, seu à vicinioribus Episcopis denunciari, ne socordes, negligentesve sint, sed suum populum rebus fidei, & diuinis præceptis instituant. Postquam verò denunciatio est facta, & interpellati non se emendant, ac intra sex menses muneri non satisfaciunt suo; tunc huiusmodi loca alij vicino Episcopo, qui possit, & velit eos lucrifacere, seu per doctrinam sibi familiares reddere, assignantur. idq. inscriptio dicti canonis manifestat, & est huiusmodi: *de ijs qui populos ad se pertinentes negligunt.* Nam si vera esset glossæ, Innocentij, Hostiensis, & Panormitani interpretatio, facile eueniret, vt multi parum diligentes alterius diligentia, & cura locupletes fierent; quod nec ciuilis, nec naturalis admittit ratio, argum. *l. nam quod. ff. de condit. indeb.* si enim ad fidem otthodoxam plebem vicini Episcopi cura reuersam negligens Episcopus intra triennalem præscriptionem repetere posset, fieret, vt nullus hanc vellet subire prouinciam, verens ne forte idem sibi contingeret quod olim Virgilio, qui sic ait,

Hos ego versiculos feci, tulit alter honores.

Ergo *c. 1.* intelligi debet, quando quis locum in hæresim elapsum ad catholicam vnionem conuertit, nulla præmissa monitione; quo casu loci illius Episcopus intra triennium poterit vindicare: vltra non æque. quod verba ipsa indicant satis, ibi, si eum per triennium nemine repetēte, tenuerit. *can. placuit*, quando est admonitus, vt plebem doceat, quo nam in errore sit, & quæ sit veritatis via, & tamen muneri suo nequit satisfacere. ita enim *in d. can. 123.* Quare si intra terminum sex mensium à die huius conuentionis nihil effecerint, & deinceps, qui illos possit lucrifacere, assignentur. quod perinde est ac si dixisset, semestri elapso, statim priuatus sit iure ipso. Nec à sententia nostra dissentire vtiq. animaduerti virum summè doctum Didacum Couarr. *in relect. reg. possessor malæ fidei. par. 2. §. 11. n. 8. de reg. iur. lib. 6.* Post multa enim ita concludit; Sex menses incipere à die monitionis; triennium verò à die conuersionis. Si autem Episcopus ille, qui negligens videtur, se excusauerit, dicens se nec temere, nec negligenter, sed ratione potius aliqua, ac prudenti consilio id fecisse, videlicet, quòd hæretici, qui in ijs locis sunt, velint absque reprehensione vlla ad vnitatem conuerti, & æquum censeant, vt veritatis rationem tacite suscipiant, & ea nimirum causa docere negligit, quia si doctrina, & reprehensione vteretur, facile Hæreticos ipsos ad improbitatem incitaret, cùm huiusmodi sint, vt reprehendi ægre ferant: eo cognito, & iudicibus coram probato, ad eundem Episcopum locus iam alij assignatus restituitur. Verùm quia dubitari haud facile poterat, qui nam iudices hac de re esse possent, eadem synodus Carth. *in d. can. 123.* ita statuit. Cùm iudicantes Episcopi sint ex diuersis prouincijs, Primas ille, iudices dabit, in cuius regione idem est locus, de quo contenditur. ex quo loco *c. sanè. de for. comp.* desumptum esse negare potest nemo, non ex Aphricano, vt est eius inscriptio, cùm eadem verba synodi in ipso *cap. relata sint.* Vnus est locus, qui nobis videtur aduersari, videlicet *can. 58.* Apostolicus; in quo ita: *Episcopus, vel presbyter, qui cleri, vel populi curam non gerit, & eos pietatem non docet, segregetur: & si in socordia perseueret, deponatur.* Balsamon *in d. can. 123.* dicit seruandum esse Apostolorum canonem: iniquum est enim propter Episcopi negligentiam, Episcopatum ad se pertinente parochia, regioneve priuari; licet posset respondere standum esse canoni vltimo, non item Apostolico, quasi derogatus sit: quod etiam vere dici potest; cùm hodie Ecclesia non eo, quo Apostolorum tempore, rigore vtatur. Siquidem prælatus, etsi non potest Ecclesiæ conditionem facere deteriorem in faciendo, potest tamen in omittendo, vti vult Ioan. And. *in reg. delictum. de reg. iur. lib. sex.* Abbas *in c. 1. nu. 9. de in integr. restitutio.* & latius *in c. 1. de dol. & contum. & tot. tit. de præscript.* In quo videmus ob prælatorum negligentiam res Ecclesiæ præscribi. nihilominus Ecclesia potest aduersus Prælatum, seu eius hæredes agere ad damni satisfactionem, prout glossa asseuerat *in d. c. placuit. 16. q. 4.* Abbas *in c. 2. de præscript. & in d. c. 1. de dol. & contum.* Card. *in clem. 2. in princ. de relig. domib.* Argumento est etiam *l. quicquid. C. arbitr. tutel.* Sed verius est dicere, diuersam esse canonis Apostolici speciem à nostra. iste enim canon generaliter loquitur de Episcopo, qui populi curam negligit omnino; ideoq. segregari debet. At *can. placuit.* de aliqua diœcesis parte in hæresim lapsa.

FINIS PRIMI LIBRI.

ANIMADVERSIONVM TAM EX IVRE PONTIFICIO, QVAM CAESAREO.

LIBER SECVNDVS.

Constitutiones, quæ ex Concilijs desumuntur, quare quandoque sub nomine Romani Pontificis, quandoque sub nomine ipsius Concilij edantur: & quare solus vrbis Episcopus Papa dicatur. & quid sit synodus Martini Papæ apud Gratianum. & vnde Papæ nomen habuerit originem.

Cap. I.

QVIA Raymundus, & alij, qui ante eum Decretalium collectiones composuerunt, ex varijs summorum Antistitum Romanorum Constitutionibus, sanctorumq. Patrum sententijs, & multis Cōcilijs tam Prouincialibus, quàm generalibus librum Decretalium Gregorij IX. concinnarunt; quoniamque constitutiones ipsæ, quæ ex ipsis Concilijs in corpus canonum rediguntur, quandoque sub nomine Romani Pontificis, vt *in cap. licet. de elect. cap. aduersus. de immun. Eccles.* (vt his duobus contentus sim) quandoque sub nomine ipsius Concilij, vnde hausta est constitutio, eduntur: solent interpretes passim, vt *in c. 1. de pact.* & *cap. 1. de spons. & matrim.* quærere, vnde hæc diuersitatis ratio proueniat; etsi non nescij sunt, quanta est, & semper fuerit Roman. Pontificum auctoritas, ac potestas, cùm absque eorum auctoritate nullum possit conuocari, aut celebrari Concilium; quòd si secus fit, non concilium, sed conuenticulum, vti Pelagius Papa ait, dicendum erit. *cap. multis. & per totum. 17. distinct.* Immo Apostolicam Sedem sine vlla synodo præcedente, & soluendi, quos synodus inique damnat, & damnandi, nulla existente synodo, quos oportet, habere facultatem, ac fas habere de omnibus iudicandi; Neque cuiq. de eius licere iudicare iudicio. *cap. cuncta. 9. quæst. 3.* cùm Deus Opt. Max. suo eam reseruauerit arbitrio. *c. nemo. c. aliorum. 9. q. 3.* Quinimmo Concilia omnia ab ipsius sedis Apostolicæ auctoritate vim, auctoritatemq. accipere. *cap. significasti. in fin. de elect.* Panormitanus Archiepiscopus, quem cæteri, tanquam iuris Pontificij coryphæum gregatim sequuntur, dicit, Materiam, qua de agitur in Concilio, aut habere à toto Concilio originem, aut à solo Papa cum consilio Concilij. Hoc casu sub nomine Pontificis edi legem, *d. cap. licet. & d. cap. aduersus.* illo habere locum *d. cap. Osius. & d. c. 1.* & ijs similia. Ego verò aliam esse sententiam & Raymundi, & aliorum suspicor; illam videlicet, quòd vbicunq. constitutio inscribitur sub nomine Romani Pontificis: tunc desumpta sit ex generali Concilio, argumento sunt *d. cap. licet. & d. cap. aduersus.* Cap. *licet*, est ex Concilio Lateranensi; cap. *aduersus*, ex Concilio Lateranensi generali. illud sub Alexandro huius nominis tertio, anno Domini 1178. assistentibus 274. Episcopis: aliud postea celebratū eodem loco anno salutis 1215. sub Innocentio III. cui interfuit Hierosolymitanus, & Constantinopolitanus Patriarcha, Metropolitani 70. Episcopi 400. Abbates 12. Priores conuentuales 800. Græci, & Romani Imperatoris legati, Regum Hierusalem, Galliæ, Hispaniæ, Angliæ, & Cypri oratores. Verùm quoniam solet in generalibus Concilijs maximus ipse Rom. Ecclesiæ Princeps interesse, vel eius legati, qui à latere dicuntur: nihil mirum est, si constitutio ex ipsis descripta sub nomine Pontificis conscribatur. Vbi verò constitutio sub Concilij nomine fit: tunc Concilium est Prouinciale. argumento item sunt *d. cap. Osius. & d. cap. 1.* hoc ex synodo Aphricana, illud ex Sardicensi. & *cap. 1. de spons. & matrimon.* ex Triburiensi. Prouincialia autem Concilia non vtique fiunt Rom. Antistitis iussu: immo Archiepiscopis, atque Primatibus id iure magistratus competit: vt *distinct. 18. per tot. cap. sicut olim. de accusat.* tametsi ab ipso Pontifice Maximo, vim legis, virtutemq. accipiunt. *d. cap. significasti. & 16. distinct.* Atqui dubitationem facit *cap. 2. de iud.* cuius inscriptio huiusmodi est: Ex synodo

synodo Eugenij Papæ, Super quam vnum scire oportet, quod etsi Concilia Prouincialia iussu ipsius Rom. Principis regulariter æque fiant, cùm iure ipso, ac auctoritate propria à Primatibus possint conuocari, ac celebrari: interdum tamen extra tempus constitutum possunt conuocari, & celebrari iubente Pontifice; quo casu solet Papa vel per se, vel per legatos interesse. *can. regula. §. porro.* 4. *distinct.* & eo maxime, si in prouincia, in qua fit concilium, exorta sit controuersia talis, quæ non aliter, atque Apostolicis interpretationibus, atque nouis decretis dirimi possit. Hanc igitur synodum Eugenij Papæ ausim dicere Cabilionense Concilium esse, in Gallijs celebratum; quod est Prouinciale, & conuocatum ipsius Eugenij huius nominis primi auctoritate, anno Domini circiter 650. & non Reminense; vt nonnulli perperam adnotarunt. hoc etenim sub Leone tertio, anno Domini 813. non Eugenij primi. idem dici potest de inscriptione *cap. 1. de offic. ordin.* quæ est, ex synodo Ioannis Papæ. Regulariter igitur constitutio, quæ ex Concilijs describitur, & in corpus canonum refertur, à Pontifice nomen habet, si Concilium est generale; si Prouinciale, Concilij retinet nomen. quanquam Gratianus exactissima hac diligentia in sui operis compilatione nequaquam vsus sit: sed constitutio perpetuò sub nomine Concilij, ex quo effluxit, retinet nomen. Nec aduersatur *c. Episcopi* (vt alios prætermittam.) 8. *q.* 5. cuius inscriptio est, *Ex synodo Martini Papæ*; siquidem Martinus ille non fuit Rom. Pontifex, sed tantum Episcopus Bracarensis. Olim enim non Episcopos solum, sed & presbyteros, qui vitæ sanctitate, moribus, atque doctrina cœteris præstabant, honoris causa Papas vocari solitos fuisse ex antiquis scriptoribus constat. quod Glossa *in c. si Papa.* 40. *dist.* notauit eleganter. Namque D. Hieronymus in Epistolis Augustinum Episcopum Hiponensem, subinde Papam nominat; Athanasium quoque, Epiphanium, Euagrium, Alipium, Chromatium, Theophilum, Papas appellat. Apud Gratianum quoque Cyprianus sæpe Papa nuncupatur. *cap. absit.* 50. *distinct. cap. quanto autem. de consecrat.* 1. *distinct. cap.* 2. *de consecr.* 2. *dist.* Dioscorus Constantinopolitanæ Ecclesiæ Patriarcha etiam in iure Pontificio Papa dictus est. *cap. sane profertur.* 24. *quæst.* 2. quo sensu & Græci Papam dixerunt. namque Balsamon Iurisperitus, & Nomocanonum, multorumque Græcorum Conciliorum singularis interpres, passim Episcopos Papas vocat, vel in *c.* 1. Ephesina synodus Cyrillum Papam Alexandrinum nominat. Ideo si Rom. Pontificem dicere volebant, Papam vrbis Romæ appellabant: non item simpliciter, auctore Cassiodoro *lib. Variarum* 10. *Epist.* 19. Sunt & alia exempla, quæ in hanc rem adduci possent. Fuit tamen receptum tandem, vt vni hoc vocabulum attribueretur Romano Pontifici, tanquam summo Patrum. namque alij Patriarchæ, Archiepiscopi, & Episcopi, non in plenitudinem potestatis, sed in partem solicitudinis sunt vocati. *c. ad honorem. de vsu pallij.* quæ specialе ei aliquid concedit; argumento *cap. licet. de electión.* ita vt solus Papa dicatur, quasi omnium credentium pater. siquidem πάππας Græcum vocabulum à veteribus vsurpatum, patrem significat, vt Suidas est auctor. Hinc Arrianus in Bithyniacis tradit, Iouem a Bithynijs πάππαν vocari consueuisse. Dicebantur & olim omnes Episcopi Pontifices. *cap.* 1. *§. vnde de sacr. vnct. cap. Messana. de elect. cap. clericum cuiuslibet.* 1 1. *quæst.* 1. Hodie autem hoc soli vrbis Episcopo attribuitur, immo additur & epitheton, Summus, vel Maximus, ob maiorem imperij vim. Erant & apud Ethnicos Romanos maximi, & minores Pontifices, auctore Firmiano *lib.* 5. *cap.* 20. immo apud Hebræos erant & minores sacerdotes, & vnus summus sacerdos, & Christus ipse in nouo testamento maiores, & minores sacerdotes instituit, duodecim scilicet Apostolos, & 72. Discipulos, de quibus eleganter Innocen. III. mysteriorum missæ *lib.* 1. *cap.* 6. Quilibet etiam Episcopus, summus sacerdos dici poterat. *d. cap.* 1. *§. per frontis. de sacr. vnct.* Deinum in Concilio Carthaginensi tertio *cap.* 26. vetitum fuit, ne quis Princeps sacerdotum, aut summus sacerdos appellaretur, sed solus primæ sedis Episcopus. *c. primæ sedis.* 99. *distinct.* Ex quibus licet intelligere, Martinum illum apud Gratianum, potuisse non esse Pontificem, sed Episcopum. Dicitur autem synodus Martini Papæ liber ille, quem Martinus Bracarensis Episcopus ex diuersis, varijsq. Græcorum synodis singulari cura, ac diligentia excerpsit, atque collegit. Sed hic quæri etiam satis opportune posset, vnde factum sit, vt & ipse Rom. Pontifex, & alij omnes Episcopi, Papæ dicerentur. Mihi mirum in modum placet Caroli Paschalis hominis diligentissimi, & antiquitatis peritissimi, coniectura: vt quemadmodum Imperatores olim Patres patriæ vocabantur, his notis PP. vti passim videas ex antiquorum monumentis: sic Episcopi ob singularem reuerentiam, ac venerationem, quam in primitiua Ecclesia eis adhibebant omnes, Patres patriæ appellarentur. & cùm id Notis inscriberetur, scilicet PP. sequentes viri existimarint dictas notas, PP. Papam significare, à verbo Græco, vti diximus. Nam & Cassiod. *lib.* 11. *Epist.* 2. Ioanni Papæ: Vos enim speculatores Christiano populo præsidetis; Vos patris nomine vniuersa diligitis. *& Epist.* 3. *eiusdem libri* vniuersis

Episco-

Epiſcopis; Vos ſpirituales parentes, qui auctorem rerum illuminata mente conſpicietis. & D. Auguſtinus *in comm. ad Pſalm.* 44. Patres miſſi ſunt Apoſtoli: pro Apoſtolis nati ſunt filij, & conſtituti Epiſcopi: hos ipſa Eccleſia Patres appellat, hos ipſa genuit, & ipſa hos conſtituit in ſedibus Patrum.

Reſtituta negatio in *c. cum ſocietas.* 27. *q.* 2. & de matrimonio, quod ante corporis commixtionem imperfectum eſt. Cap. II.

LEO maximus ille Pontifex *in Epiſt.* 90. *ad Ruſticum. c.* 4. ſcribit ſocietatem nuptiarum ita à principio eſſe inſtitutam, vt præter commixtionem ſexuum non habeant in ſe nuptiæ coniunctionis Chriſti, & Eccleſiæ ſacramentum. Ex quo loco *can. cum ſocietas.* 27. *q.* 2. deſcriptus eſt. Contius negationem perperam adiectam eſſe dixit, ac proinde remouendam. In quo miror ingenium viri alioquin doctiſſimi. ſublata ſiquidem negatione, ſummouetur & canonis ſenſus; ita quod aduerſaretur penitus *c. debitum. de digam. non ord.* & innumeris alijs ſanctorum Patrum decretis, immo rationi ipſi, cui plus iuris tribuo hac in re, quàm vlli priuatæ ſcripturæ. Duo etenim in coniugio requiruntur, conſenſus videlicet animorũ, & commixtio corporum. quare D. Ambroſ. *in c. ſi quis deſponſata*, Siquis, inquit, deſponſata, & tradita vtatur, rite coniugium appellatur. Hieronym. *in c. quapropter.* Quæ ſponſali coniunctione initiatur, & commixtione perficitur. idem Ambroſ. *in c. in omni.* In omni matrimonio coniunctio intelligitur ſpiritualis, quam confirmat, & perficit coniunctorum commixtio corporum. Idem videtur dixiſſe Iuſtinian. *in tit. de nupt.* S. *ſi vxor.* Nam conſtat, inquit, nec ſponſam filij nurum eſſe, nec patris ſponſam nouercam eſſe. idem etiam Iuriſc. *in l. ſi qua mihi. ff. de rit. nupt.* Idcirco is, qui cum virgine, quæ alteri fuit deſponſata, non tamen cognita, contrahit, nec dicitur Digamus, nec poteſt à ſacerdotio repelli. Item non ſequuto concubitu, alter eorum religionem ingredi poteſt. *c. ap. ex publico. de conuerſ. coniug.* quod alias non poſſet, niſi vterq. conſentiret, & vterq. vellet coniugia diſſolui per religionis ingreſſum. *c. ſunt qui. ead.* 27. *q.* 2. Conſtat denique ſatis diuortium fieri poſſe, quando coniugalis complexus non eſt ſequutus. *titul. de frig. & malefic.* & tit. *de diuort.* Non inficior tamen, ante coniunctionem perfectum eſſe matrimonium quo ad vinculum, ſanctumq. ex ſanctitate Sacramenti, vt fuit inter B. Deiparam, & Ioſephum. *c. beata. c. coniunx. c. omne. ead. q.* 2. immo tanto ſanctius, quanto à carnali commixtione alienius, ex D. Auguſtini ſententia, ad Aediciam, cuius verba ad id refert Magiſter ſententiarum 4. *diſtinct.* 26. Imperfectum tamen eſt, quo ad ſignificationem, vt idem Magiſter in citato adnotauit loco. Ante conſummationem enim denotat charitatem duntaxat illam, quæ conſiſtit in ſpiritu inter Deum, & animam iuſtam. poſt coniunctionem pertinet ad illud deſignatum coniugium; quod inter Chriſtum, & Eccleſiam per incarnationis myſterium, eſt initum. *d. c. ap. debitum.* Cui optime conuenit Apoſtoli *ad Epheſ.* 5. expoſitio eius, quod dixerat Protoplaſtus: *Hoc nunc os ex oſſibus meis, & caro de carne mea: & propter hoc relinquet homo patrem, & matrem, & adhærebit vxori ſuæ: & erunt duo in carne vna.* & ſubiungit, *Hoc magnum ſacramentum eſt.* Summota igitur negatione *in d. c. cùm ſocietas.* præter ſexuum commixtionem (id eſt ſine ea; nam, præter, hic ſignificat, vt opinor, ſine, vti apud Saluſtium alicubi) haberent in ſe nuptiæ coniunctionis Chriſti, & Eccleſiæ ſacramentum. quod Innocentius III. in ſua conſtitutione *d. cap. debitum*, negat expreſſe. immo ipſa Apoſtoli interpretatio, & verba, *in eod. c. cùm ſocietas.* ſequentia, oſtendunt palam; quare miror illa non animaduertiſſe Contium. quæ quidem hæc ſunt: Non dubium eſt illam mulierem non pertinere ad matrimonium, cum qua docetur non fuiſſe nuptiale miniſterium. Nuptiale autem miniſterium interpretor, corporis commixtionem. *c. non eſt. ead.* 27. *q.* 2. Idem ſancitum eſt in Concilio Colonienſi *tit. de matrim. c. verùm. c. ſed dies.* & Gratianus *in c. vlt.* 28. *q.* 1. Magiſter 4. *ſententiarum diſtinct.* 39. Nec ipſe Nicolaus Papa *in c. ſufficiat. ead.* 27. *q.* 2. nec Vlpianus *in l. cùm fuerit. ff. de condit. & demonſtrat.* & *in l. nuptias. ff. de regul. iur.* aliter intelligunt; dum nuptias non coitum, ſed conſenſum facere aſſeuerant: ſed quòd coitus per ſe ſufficiens non eſt ad matrimonij contractum: quia licet ſequatur carnalis commixtio, ſi non adeſt conſenſus, & quidem vtriq. non eſt matrimonium, ſed ſtuprum potius, adulterium, ſeu fornicatio. *cap. aliter.* 30. *quæſt.* 5.

Quando quis ad factum cogi poſsit. Cap. III.

FVIT iam olim per manus traditum, & hodie abſque vlla prope controuerſia receptum, ne quis præciſe cogeretur ad factũ: quinimmo exoſum, & inciuile ſemper viſum eſt legum latoribus, quòd quis vi ad factum compelleretur. Quare voluerunt in

obligatione facti ſuccedere id quod intereſt. *l. ſtipulationes non diuiduntur.* §. *Celſus.ff. de verb. obligat.* vt vis omnis, & impreſſio ſummoueretur. Verumtamen videmus Triburienſem ſynodum, cuius conſtitutio relata eſt *in cap. 1. de ſponſ. & matrim.* cogere maritum, qui relicta vxore, aliam ſuperinduxit, ad priorem redire. Abbas, quem vno ore ſequuntur cæteri, dicit, quem ad factum præciſe cogi poſſe, cùm obligatio deſcendit ex Diuina, & humana lege, ex Bartoli ſententia *in d. l. ſtipulationes. num. 36.* matrimonium autem eſt huiuſmodi. non mirum igitur, ſi cogitur. quæ ſententia mihi non eſt viſa recta. Siquidem is dicitur obligatus ad factum, qui ſpopondit interroganti ſe domum, exempli cauſa, vel inſulam ædificaturum; qui ſi non ædificauerit intra tempus ſibi ad ædificandum præſcriptum, tenetur ad id, quod intereſt domum, vel inſulam ædificatam eſſe, vt *in l. ſi ita ſtipulatus ſim. & l. exiſtimo. §. vlt. ff. de verb. obligat. l. eum, qui. ff. de iud.* noluerunt tamen iuris auctores, vt ad ædificandum cogeretur; ſed ſi non ædificaret, recta prætor eum ad id, quod intereſt edificatum eſſe, condemnaret. Itaque cùm inciuile ſit, vt quis per vim ad faciendum impellatur; ne homines deluderentur, quo facilius nihil, cùm cogi non vtique poſſent, aliud adhibendum eſſe remedium, hoc eſt, id, quod intereſt, excogitauerunt. quamobrem Venuleius *in l. vlt. ff. de præt. ſtipul.* conſilium nobis præbet, quotieſcunque nobis aliquid fieri ſtipulamur, longe commodius eſſe, Si certam ſummam comprehendamus; videlicet, ſi factum non fuerit, tunc pœnæ nomine decem aureos dare ſpondes? cùm plerunque difficilis ſit probatio, quanti cuiuſque interſit. quod & Iuſtinianus ipſe *in §. vlt. de ver. oblig.* approbauit. Vbicunque verò ceſſat remedium eius quod intereſt, tunc quiſque ad faciendum quod de iure facere oportet, iure compellitur. Nam cùm matrimonij vinculum perpetuum, indiſſolubileq. ſit, ſi id alter coniugum diſſoluere voluerit, debet compelli ad obſeruandum, quod ſemel promiſit; cùm id quod intereſt non poſſit in illam obligationem ſuccedere, tum quia tantus eſt mulieris honor, ac pudor, vt nullum omnino intereſſe poſſit pro illo ſatisfacere. Pari ratione peccatorem notorium per cenſuram Eccleſiaſticam ad agendum pœnitentiam cogi poſſe ſanxerunt omnes. *c. vlt. 22. q. 1. c. quicunque. 33. q. 2. cap. ad audientiam. de ſponſal. & matrim.* Quotieſcunque ergo ceſſat remedium eius quod intereſt, quis poteſt cogi ad factum. Idcirco mihi recta videtur Abbatis ſententia *ad cap. litteras. in fin. de reſtitut. ſpoliat.* exiſtimantis iudicem Eccleſiaſticum poſſe implorare officium iudicis ſecularis, ſi aliter fieri non poteſt, vt mulier ad virum redeat, & per vim compellatur. facile ſiquidem eueniret, vt mulier, itemque vir excommunicationis ſententiam mallent incurrere, quàm in vnum redire, & illam perpetuam coniunctionem ferre.

Interpretatio noua *l. ſi vxor. §. Diuus. & §. ſi minor. ff ad leg. Iul. de adulter.* Et an adulterium cum vxore de futuro committi poſsit; Et quænam ſint adulterij pœnæ tam iure Cæſareo, quàm Pontificio. Cap. IV.

PROPRIOR, & frequentior tam apud Iuriſconſultos, quàm Pontifices eſt prima ſponſaliorum, atq. ſponſarum ſignificatio, quas proprie ſponſas dicimus, quas de futuro appellamus. Hinc quæri ab vtriuſque iuris interpretibus ſolitum fuit, num adulterium committi poſſit cum alterius ſponſa de futuro. Et videtur non poſſe, cùm adulterium in nuptam committi dicatur; ſtuprum in virginem, aut viduam. *l. inter ſtuprum. ff. de regul. iur. l. ſtuprum. & l. inter liberas. ff. ad leg. Iul. de adulter.* Quòd ſi adulterium in nuptam duntaxat perpetrari dicitur, videtur adulterij in ſponſam crimen cadere minus poſſe, cum ſponſa nondum nupta ſit. Dubitationem tamen facit haud minimam *§. Diuus. l. ſi vxor. ff. de adult.* quo loco apparet eandem factam eſſe poteſtatem ſponſo vindicandi coitum ſponſæ, quam marito. Quapropter hæc ſunt paulo altius repetenda. Patri & marito adulterij accuſatio ita competit, vt cæteris præferantur. *l. 2. §. vlt. l. is cuius. §. penult. l. ſi maritus ii. ff. eod. ad leg. Iul. de adult. cap. maritis. de adulter. & ſtupr.* Poſt patrem, & maritum admittuntur extranei *l. 4. ff. eod.* Iure verò mariti vxorem accuſare nemini præter maritum licet. quamobrem ab Vlpiano reſponſum eſt, concubinam iure mariti à viro accuſari non poſſe; iure extranei poſſe. *d. l. ſi vxor. in princ.* Atqui dubium facit reſcriptum D. Seueri, & Antonini, an idem iuris ſit de ſponſo, quod de marito: quia nec matrimonium qualecunque, nec ſpem matrimonij violare permittitur. *d. §. Diuus. & l. propter. C. ad leg. Iul. de adulter.* gloſſ. *in c. ſi verò. 1. de ſentent. excomm.* Bart. *in d. §. Diuus.* & Felin. *in cap. 1. de ſponſ. & matr.* ac alij omnes de ſponſa de præſenti *d. §. Diuus,* intelligendum arbitrantur; quamuis Couarruuias *in cap. 1. num. 6. primæ partis Epit. libr. quarti decretalium,* conetur Bartolum defendere, quòd non dicat *§. Diuus,* non loqui de ſponſa de præſenti, ſed de futuro. verba tamen Bartoli ita expreſſa

ſunt,

sunt, vt non liceat cauillari. hæc enim ipsa sunt Bartoli verba: *Certe spes matrimonij dicitur quando sponsalia sunt contracta de præsenti.* Male igitur Bartolus, & alij dixere, *d. §. Diuus.* esse accipiendum de sponsa de præsenti. quoniam si de sponsa de præsenti intelligeret Vlpianus, non vtique dixisset, nec matrimonium qualecumque, nec spem matrimonij violare permittitur. etenim sponsalia de præsenti, quo ad vinculum, *vt supra in cap.* 2. diximus, perfecta sunt: & cùm sint perfecta, non habent spem matrimonij, cùm sint ipsum matrimonium. Dicimur enim spem alicuius rei habere, quam non habemus, sed habere speramus. Sic sponsalia verbis in præsens tempus conceptis, contracta iam habemus, hoc est contractum est matrimonium; non ergo futurum speratur; iuxta illud Apostoli ad Rom. 8. *Spes quæ videtur, non est spes; nam quod videt quis, quid sperat?* Secus verò de futuro, quæ dissolui possunt. *l.* 1. *C. de spons. cap.* 2. *& cap. requisiuit.* & passim, *de spons. & matrim.* idque ex definitione constat. definita autem sunt tum à Florentino Iuriscon. *in l.* 1. *ff. de spons.* tum à Nicolao Papa *in c. nostrates* 30. *quæst.* 5. quòd sint mentio, & repromissio futurarum nuptiarum. Neque obstat *l. miles. §. quærebatur. eod. ad leg. Iul. de adult.* quod is, cui aliqua fuit desponsata, si alteri nupsit, iure mariti non possit eam accusare. Respondendum est; Cùm sponsalia dissolui possint, si alij nupserit, quæ illi iam fuerat desponsata: neque stuprum, neque adulterium perpetratum esse dici posse. Rem nouam, inquit ibi Papinianus, instituere huiusmodi accusatorem existimo. irridet itaque. Hac autem admissa interpretatione, vt *§. Diuus.* sit de sponsa de futuro: primum gloss. *in c. quemadmodum. in verb. sponsal. de iureiuran.* item Panormitanus *in cap. discretionem. num.* 4. *de eo, qui cogn. consang. vx. sua.* vbi etiam Præpositus, conantur probare, adulterium committi cum sponsa de futuro. sequitur Oldradus, & Albericus *in d. §. quærebatur.* pro quorum opinione facere videtur *§. si minor. d. l. si vxor.* vbi quis iure sponsi, adulterium cum propria sponsa commissum potest accusare; quamuis non iure mariti. Ego autem constanter defendam committi nequaquam posse. idq. imprimis indicat ipsius adulterij definitio. Est enim adulterium coitus realis, vel mentalis, per quem alterius thorus violatur. *cap. lex. §. cum ergo.* 36. *quæst.* 1. *d. l. inter liberas. §.* 1. & D. Thomas. 2. 2. *quæst.* 154. *art.* 8. item Pompeius Festus, Lactantius, Accursius *in rub. C. de adulter.* quem cæteri sequuntur. Dixi, realis, & mentalis: quia perinde adulterat qui imaginem voluptatis sibi animo dipingit, quàm qui corpore delictum committit. Ideo Lactantius *lib.* 6. *cap.* 23. Non tantum, inquit, adulterium est vitandum, verum etiam cogitatio, ne quis aspiciat alienam, & animo concupiscat: adulteram enim fieri mentem, si vel imaginem voluptatis sibi ipsa depinxerit. Mens enim est profectò, quæ peccat, quæ immoderatæ libidinis fructum cogitatione complectitur. In hac crimen est, in hac omne delictum. nam etsi corpus nulla sit labe maculatum, non constat tamen pudicitiæ ratio, si animus incestus est: nec illibata castitas videri potest, vbi conscientiam cupiditas inquinauit. Et in Deuter. 5. *Qui viderit mulierem ad concupiscendam eam, iam mæchatus est eam in corde suo.* At coitus cum sponsa siue realis, siue mentalis non violat alterius thorum. Ius enim non est sponso ante consensum ab vtroque prouenientem, & solennitates ab Ecclesia traditas ad sponsam accedendi. non dicitur ergo cum alterius sponsa committi adulterium. Adulterum quoque definit Tryphoninus *in l. fugitiuus. ff. de verbor. signific.* qui alienam matremfamil. corrumpit; sed materfamilias non dicitur, nisi in viri manum conuenerit, vti scribit M. Tullius *in Topicis*, vbi late Boetius, & Gellius *lib.* 18. *cap.* 6. At sponsa in viri manum nondum conuenit, neque materfamilias dici potest. Tertio loco est *d. l. inter*, quæ cum nupta tantum committi adulterium dixit. non igitur cum sponsa. quapropter ab Vlpiano *in d. l. si vxorem.* responsum est, maritum non posse vxorem iure mariti accusare de adulterio commisso antequam ei nupsisset, quia eius thorum non violauit. idem sensit gloss. *in c. quidam.* 27. *quæst.* 2. & *in c. discretionem, iam cit.* vbi etiam Card. Neque facit, quod quis obijcere posset ex *d. §. Diuus.* quem diximus de sponsa de futuro fore intelligendum. quia licet ex Imperatorum rescripto ius sit sponso coitum alterius cum sponsa vindicandi, non sequitur tamen, vt coitus sit adulterinus; sed dum vindicat hanc fornicationem, non eo vindicat, quòd sit adulterium, sed ratione atrocis iniuriæ sibi illatæ, argumento *l. item apud Labeonem. §. sponsum. ff. de iniur.* etenim spectat ad contumeliam sponsi iniuria quæcunq. sponsæ eius fiat. Quare putauit Vlpianus *in d. §. sponsum.* sponsum quoque ad iniuriarum actionem esse admittendum. Iure itaque sponsi, non iure adulterij, sponsus coitum alterius cum sponsa accusare poterit. Restat adhuc tamen dubitatio *d. §. si minor.* quæ valde visa est vrgere. Didacus Couarr. *loco dicto*, respondet, eum intelligi oportere de sponsa deducta; quæ licet minor esset, nubilis tamen erat, malitia supplente ætatem. Idem videtur dicere Cuiacius *lib. obser.* 6. *cap.* 16. Mihi non placet. Constat siquidem tam iure ciuili, quàm nostro, minorem duodecim annis nuptam, tunc legitimã vxorem fore, cùm apud virum expleuerit duodec. annos.

l.minorem.ff.de rit. nupt. l.quæsitum.ff.de sponſ. l. quod pupillæ.ff. quand.dies leg.ced.cap.vlt. de deſponſ. impub. itaq. qui per verba præſentis temporis ſignificationem habentia cum impubere contrahit, eum non matrimonium, ſed ſponſalia, inquit ibi ſummus Pontifex, videri contraxiſſe. Quinimmo ex verbis ipſius S. videtur non fuiſſe nubilis ætatis. Si minor, inquit, duodecim annis in domum deducta, adulterium commiſerit, mox apud eum ætatem exceſſerit, cœperitq. eſſe vxor, non poterit iure mariti accuſari ex eo quod ante ætatem nupta commiſit: ſed quaſi ſponſa poterit, ex reſcripto D. Seueri, quod ſupra relatum eſt: videlicet in *d.S.Diuus*. Hæc autem verba; *Apud eum ætatem exceſſerit, cœperitque eſſe vxor*, nobis ſignificant vxorem nondum fuiſſe, nec nubilem fuiſſe. Non puto igitur dici ex illa in domum deductione perfectum fuiſſe matrimonium, vel ſaltem ex tacito contrahentium conſenſu, cùm repudium fieri inter eos poſſit. Arbitror itaque, *S.ſi minor*, ſic fore intelligendum; vt, cum Vlpianus dicit virum poſſe ſponſum non iure mariti, ex eo adulterio accuſare, ſed quaſi ſponſam, impropriè loquatur; ſicuti cùm lex Iulia ſtupro, & adulterio promiſcue vtitur, vt auctor eſt Papinianus *in d.l.inter liberas.* & Modeſtinus *in d. l. inter ſtuprum.* ita Vlpianus interpretans legem Iuliam (hic enim S. *ex lib.2.* Vlpiani de adulterijs deſcriptus eſt) pro ſtupro, dixit adulterium. ita videtur etiam dicere *in d.S.ſi quis vxorem.& in S.militem. d.l. miles.* nec eſt mirum, cùm apud maximos Latinæ linguæ auctores, ſtuprum pro adulterio, & contra vſurpatum ſit, vt apud Suetonium *in Caligula cap.12.* Enniam, inquit, Neuiam Macronis vxorem, qui tum prætorianis cohortibus præerat, ſolicitauit ad ſtuprum, pollicitus & matrimonium ſuum, ſi potitus imperio fuiſſet. Cicero *de finibus.* Qui tot, inquit, ingenuas matresfamil. ſtuprauit. & apud Plautum, & Terentium ſæpiſſime, maxime *in Amphytr.* vbi Alcumena ait,

Durare, nequeo in ædibus. Ita me probri,
Stupri, dedecoris à viro argutam meo.

Pontifices quoque fornicatione, pro adulterio vtuntur. *cap. quemadmodum. de iureiurand.c.3. de adulter.* Scio quoſdam non ita delicati palati, & imbecillis ſtomachi eſſe, vt ijs opus ſit hoc ciborum condimento, cùm omnia nullo fere delectu verborum deuorent; velim tamen etiam ijs ſatisfacere. Quare dico neceſſariam eſſe hanc adulterij, & ſtupri differentiam. Horum enim criminum variæ, & inter ſe diuerſæ pœnæ ſunt conſtitutæ. Adulterium puniri ait Iuſtinianus gladio. *S.item lex. de public. iudic.* Conſtantinus etiam iubet ſacrilegos nuptiarum gladio feriri. *l.quamuis. C.de adult.* Mulier pro adulterio non plectitur pœna gladij per nouam Iuſtiniani conſtitutionem, ſed verberata in monaſterium detruditur. *Nouell.134. vt nulli iud.S.ſi quando.* Virginum ſtupratores, ſeu viduarum, ſi honeſti viri ſint, dimidia parte bonorum, mulctantur; ſi humiles, ex lege Iulia coërtione corporali, vti fuſtium, flagellorum, plumbatarum verberibus, relegationeq. affliguntur. *d.S. item lex.* Extra ordinem tamen ſolent omnes extremo ſupplicio affici. *l.1.in fine.ff.de extraord. crimin.* Hodie lege Pontificia, qui virginis florem delibat, vel ipſe eam in vxorē accipere, vel dotem, qua alij poſſit nubere, præſtare compellitur. *cap.1. de adult.* Si renuit ſtuprator, corporali pœna plectitur; & excommunicatus in monaſterio includitur. *cap.2. eod. de adulter.*

Conciliatio *cap.2. & cap.requiſiuit.* cum *cap. ex litteris. Siluani. de ſponſ. & matrim.* Nullam eſſe differentiam inter iuramentum, & ſimplicem promiſsionem quo ad matrimonij contractum. Cap. V.

CVM Matrimonia ſolo contrahentium conſenſu æſtimentur, vt in *cap.2.* diximus; & libera eſſe debeant, vt *cap. cùm locum. & cap.requiſiuit, de ſponſ. & matr.* ij, qui hoc matrimonij fœdus ſubire promiſerunt, non cogendi, ſed benigne, ac perhumaniter ſunt commonendi, adeoq. obiurgandi, vt à fide data non recedant; ne ille renum, cordisq. ſcrutator vlciſcendi cauſa ſupplicium in eos de peccato ſumat. Si tamen ita obſtinati animi fuerint, vt quod ſemel vel ſimpliciter, vel iuriſiurandi religione pollicitl ſunt, nolint obſeruare: nequaquam vi compelli debent, ſiue manu militari, ſiue Eccleſiaſticis cenſuris. *cap.2. & d. cap. requiſiuit. eod. de ſponſ. & matrimon.* cùm coactiones difficiles ſoleant exitus frequenter habere. inuitis etenim coniugibus non bene procederet prolis procreatio, atque educatio; immo inuiti ſic copulati, ad alios, relictis coniugalibus amplexibus, fornicarios coitus facilius accederent: atque illa animorum ſocietas in varias diſtraheretur partes. Maritus namque ob odium, quod vxori perpetuò gereret, ſemper circa corrumpendas aliorum matresfamil. occupatus eſſet; & nunquam poſſet vacare domeſticæ ſanctitati; & vxor, cùm in tale incidiſſet matrimonium, exemplo mariti inuitata, aut eum imitari cogitaret, aut vindicare. quod maxime

Dei præceptis aduersatur; qui dissociari corpus, & distrahi noluit: sed vt vna esset voluntas, vna caro; & quos Deus coniuxit, ab homine diuidi, & separari possent nusquam. *c.3. Genes. Matt. 5. & 19. & Luc. 16. cap. gaudemus. de diuort.* Et vt ijs occurreret sancta Ecclesia, vtq. hæc animorum pericula euitentur, noo vult posse matrimonium, qualecumque sit, constitui absque consensu eorum, qui perpetua illa coniunctione gaudere debeot, ac frui. quod & ipsi Ethnici Iurisconsulti sæpe responsitarunt, Iulianus *in l. sponsalia. ff. de sponsf.* Paulus *in l. 2. ff. de ritu nupt.* Vlpianus *in l. cùm fuerit. ff. de condit. & demonst.* namque matrimonia ista, quæ nulla sunt, deficiente consensu, adulteria foreot. & licet adsit consensus, ex eo tamen, quòd exactissima coactione sequutus est, liber non est cooseosus; nec vere cōsensus dici potest, vel saltem quo ad matrimonium. *d. cap. requisiuit.* Huic tameo resolutioni obstat *cap. ex litteris Siluani. eod. de sponsf. & matr.* & quidem è diametro: cùm in eo Alexander III. dicat, Cùm periculosum sit contra suum iuramentum venire eum, qui nuptias contrahere iurauit, monendum esse, & si monitis non acquieuerit, censur. Eccles. compellendum esse. Abbas existimauit hoc caput à *cap. 2. & cap. requisiuit,* non dissentire: quòd in his duobus simplex esset promissio, in illo autem appositum fuisset iuramētum, vt iuramentū sit, quòd id operatur, vt debeāt compelli. Cuius differentiæ ratio mihi nequaquā placet. nam præter ea, quæ disertissimis verbis D. Chrysostomus dicit, Dominum nullam constituere distantiam inter iuramentum, & simplicem promissionem, *c. iuramenti. 22. q. 5.* quoniam in iuramento nullam conueoit esse perfidiam: ita quoque in verbis nullum debet esse mendacium: vtrumque enim & periurium, & mendacium iudicij diuina pœna damoari ait. *cap. si quis. 22. q. 2.* & Prouer. 14. *Os, quod mētitur, occidit animam.* Vnde D. Thomas *in 4. Sentent. 27. q. 2.* scribit, mortaliter peccare sponsum, qui non vult coniugalem consensum præstare. Tanta est vis illius promissionis, quæ in matrimonij contractu fit, vt non modo id nefas sit, sed & contrahere teneatur, etiam si promissio simplex sit, nullo, inquam, iuramenti vinculo circumuallata. *cap. de illis. vers. mulierē. de despon. impub. cap. 1. in princ. de sons. duor.* Innocen. *in c. sicut ex litteris. de sponsf. & matr.* Abbas *in d. cap. de illis. & d. c. ex litteris.* Didacus *in c. 4. prima partis lib. Decretal.* & præter hæc, & alia, id constat aperte *ex cap. 11. 2. Decretal. collect.* quam superiori anno, vir eruditissimus, & nunquam satis laudatus Antonius Augustinus nobis edidit, ea quo capite *cap. hac 2. de sponsf. & matr.* desumptum est. Eius autem verba hæc sunt: Præterea ij, qui matrimonium contrahendo pure, & sine omni conditione fidem dederunt, & iuramentum fecerunt, commonendi sunt, vt fidem præstitam, vel iuramentum factū obseruent. Quibus verbis quis non videt, & appositum etiam in specie *cap. 2.* fuisse iuramentū? quemadmodum, & *in d. cap. requisiuit. & in d. c. ex litteris Siluani?* tametsi iuramenti, quasi esset indubitati iuris, nullam prorsus mentionem fecit Raymundus *in vltima Decretal. compilat.* nec mirum, cùm iam professus esset se superflua omnia, similia, ac contraria radicitus extrahere velle. quod vtinam ei fœliciter contigisset: si quidem multis in locis ita euellit, vt contrariam sententiam accipiant ab interpretibus, quàm ab ipsis Rom. Ecclesiæ principibus perite, sanctéq. rescriptum fuit; de quibus passim aliquādo; hic non est satis locus, cùm hic se gesserit vt prudentem virum, diligentemq. compilatorem decet. Ex quibus apparet Abbatis distinctionē non vtique fore admittendam; cùm & ipse summus Pontifex minime distinguat. Neque admitti debet, quod ipse Didacus vir singulari prudentia eruditus, ac inter maioris iuris vtriusque professores censendus, magis subtiliter quàm vere est arbitratus; videlicet, quòd iudex debeat primum sponsos admonere, & censuris Ecclesiasticis cogere promissum coniugalem consensum præstare; tandem si coniugio ooluerit consentire sponsus, iudex monitione potius, quàm exactissima coactione vti debeat: cùm matrimonia, vt supra, libera esse debeant. Id tamen quis non videt esse expresse contra verba textus *in d. cap. ex litteris.* ibi, *Eum moneas: & si non acquieuerit monitis, cens. Eccl. compellas, vt ipsam in vxorem recipiat, & maritali affectione pertractet.* Quòd si censuris compelli nō posset, & ita, vt præcise cogi non posset, & monitione potius, quàm exactissima coactione opus esset; non vtique summus Pontifex dixisset, *Vt ipsam in vxorem recipiat, & maritali affectione pertractet.* Ista enim verba desiderare omnem coactionem, & exactissimam, quis non videt? Hinc videmus sponsalia de futuro, per subsequentia de futuro oon solui. *c. sicut ex litteris. eod. de sponsf. & matr.* Dicendum igitur est diuersam esse facti speciem: videlicet *cap. ex litteris Siluani,* locum sibi vindicare, quando alter contrahentium vult valere contractum, alter non æque. quo casu is qui non vult, cogi debet omnino. quod ita esse, cooftat ex verbis textus, ibi, *Quia prædicto G. periculosum est contra suum iuramentum venire, eum moneas.* de vno itaque loquitur Cap. 2. & cap. requisiuit, de vtroque dissentiente; quo casu debent moneri, immo reprehēdi, vti fidem præstitam, factumq. iuramentum obseruent: cogi tamen non debēt. Quòd autem cap. 2. sit de duobus, apparet ibi:

Si autem se adinuicem admittere noluerint. In *cap. requisiuit*, quanquam de muliere solum fiat mentio, vir tamen consensit etiam distrahi. verùm cùm mulier primum absolutionis beneficiũ de iurisiurandi religione neglecta ab Episcopo petijsset: Episcopusq. Rom. Antistitem hac de re consuleret: rescripsit, mulierem non esse vlla exactissima coactione cogendam, sed dumtaxat monendam. Vbicumque ergo duo sibi adinuicem promiserunt matrimonium velle contrahere: si deinde vterque dissentit; commonendi sunt, ne mortali culpa notentur. atque si induci non queunt; videtur, ait summus Pontifex, vt hoc possit in patientia tolerari, ad instar eorum, qui societatem contrahunt, & postea eandem sibi remittunt. eodem argumento, quo Papa vtitur, & nos vti posse minus dubito. Coitur societas ex personis, ex rebus, ex voluntate, & ex actione: & eisdem modis dissoluitur. *l. verùm. §. vltimo. ff. pro socio.* Dissensu solui societas dicitur, si omnes dissentiunt, vti diserte Paulus scribit *in l. actione. §. diximus. eodem. pro socio.* Quid ergo si vnus renunciet? Cassius scribit eum, qui renunciauit societati, à se quidem liberare socios suos: se autem ab illis non liberare. quod idem Paulus Cassij sententiam sequitur *in §. item si societatem. & §. item si ad tempus*. Itaque si socius à socio non liberatur, nisi vterque dissentiat, pari ratione in sponsalibus, nisi vterque dissentiat, qui renunciat, non liberatur. Liberatur autem, si ambo simul dissentiunt; cùm nihil sit tam naturale, quàm eodem vinculo, quo quid implicatum est, eo dissolui. *l. nihil. ff. de regul. iur.* licet, vti diximus, sint monendi, & diligentius exhortandi, ne datam fidem, vel præstitum iuramẽtum violent: si tamen coniugio neuter libenter voluerit consentire, cogi non potest: quia cùm consensu opus sit, qui cogitur non vere dicitur consentire, saltem ad huiusmodi sacramentum. Hodie nulla superest dubitatio, siue vterque siue alter tantum dissentiat: cùm Tridentina synodus non sponsalia modo, sed & omnia clandestina matrimonia nulla faciat. *cap. 1. de reform. matr. sess.* 24. non tamen quòd improbet siue sponsalia, siue matrimonia, cùm firma, ac rata esse, donec ab Ecclesia nulla, ac irrita facta fuerint, sub anathemate præcipiat. Quare arbitror pœnitentiam etiam hodie à sponsalitio contractu recedentibus esse imponendam. argum. *cap. si inter virum. de spons. & matr. c. 1. de spons. duor. eod. cap. sicut.*

Interpretatio *cap. Iuuenis. de spons. & matrimon.* & *l. in sponsalibus. 1. ff. eod.* & intra quam ætatem contrahi legitime sponsalia possint. Cap. VI.

IVRE veteri Romanorũ in sponsalibus contrahendis contrahentium ætas nunquam fuit definita, vt auctor est Modestinus *in l. in sponsalibus. ff. de sponsal.* Augustum, cùm immaturitate sponsarum, & matrimoniorũ crebra mutatione vim legis eludi sentiret, tempus sponsas habendi coarctasse scribit in eius vita Suetonius *cap. 34.* sed quæ ætas constituta esset, non æque apparet ex Suetonio. Dion verò, & Zonaras scribunt Augustum constituisse, ne minor 10. annis sponsa haberetur. Aliud tamen vsus obtinuit. idcirco idem Modestinus hac de re cùm interrogatus esset, naturali quadam ratione motus respondit, sponsalia iam ab exordio ætatis effici posse, si modo id fieri ab vtraque persona intelligatur, idest, si non sint minores, quàm septem annis. quam ætatẽ lex Pontificia approbauit, vti videre est *in cap. litteras. cap. accessit. cap. duo. cap. ad dissoluẽdum. de despons. impub.* quasi hæc ætas sufficiens in sponsalibus contrahendis sit; non item in matrimonijs: in quibus ineundis ex fœminæ parte duodecim, ex masculi 14. anni desiderantur. *cap. pubes. eod. de despons. impub. Inst. quib. mod. tut. finit.* Macrobius *lib. 7. c. 7.* Plato *dial. 7. de legibus. circa fi.* ea nimirum ratione, quòd nuptias consensus facit: vti aliàs diximus. Consensus autẽ inesse non potest vsque ad illam ætatem: ante neque scire, neque discernere pupillus potest, non magis quàm furiosus. *l. pupillus. ff. de acquirend. hæred.* & quòd consensus ei non insit, apparet etiam ex Nicolai constitutione *c. 2. de despons. impuber.* Hinc Pomponius *in l. minorem. ff. de ritu nupt.* dixit minorem annis duodecim nuptam, tunc legitimam vxorem fore, cùm apud vitum explesset duodecim annos. idem summus ipse Pontifex *in cap. attestationis. & cap. vlt. de desponsat. impub.* quo adimpleto tempore, matrimonium est, à quo tandẽ recedere nequit quispiam. Verum quia à sponsalibus discedi potest, cum in ijs consensus vere non desideretur: huiusmodi ætas, hoc est septem annorum sufficit; non autem minor; cùm in minori ætate constitutus nec fari possit, nec quid faciat, intelligere. quòd si septennio minor contrahit, ei nihil nocent sponsalia, ne ad impedimentum quidẽ publicæ honestatis, cùm tamen maior sponsalia contrahens, etiam non sequutis nuptijs, cùm sponsæ

sponsæ cõsanguinea matrimonium inire minus valeat, publicæ honestatis iustitia ei obstante, *c. cap. sponsam. de spons. & matr.* Quare cùm Alexander III. *in d. cap. litteras. & d. c. accessit*, sanxerit; minorem septem annis sponsalia contrahentem posse ab ipsis recedere sponsalibus, & impune cùm consanguinea sponsæ coniugio copulari, tum id vetuerit Eugenius *in c. Iuuenis. de spons. & matr.* maxima inter interpretes orta est altercatio: quo factum fuit; vt *ad cap. iuuenis.* multi tribuerentur intellectus, cùm vnico debeat esse contentus. non omnes tamen referam, ne diutius hac in re laboremus: sed quæ mea sit sententia, paucis aperiam. Bernardus vetus glossator existimauit *d. cap. Iuuenis*, ita accipiendum esse, quòd puella, qua de agitur ibi, licet septennium minime esset egressa, esset tamen doli capax, malitia supplente ætatem, quo ad sponsalia; ex eo quod eam attrectauerit: vt quemadmodum malitia ætatis defectum supplet in eo, qui ætati est proximus, quo ad matrimonium, vt *in cap. de illis. 2. de despons. impub.* ita in infante ad sponsalia. quæ opinio, licet quo ad intellectum *d. cap. Iuuenis.* non recipiatur, communi tamen sententia approbatur, testante ibi Præposito. in quam sententiam videtur etiam ire vir summe doctus Couarruuias *in c. 2. n. 1. prima par. lib. 4. Decret.* ex ratione Modestini *in d. l. sponsalib.* ibi, *Si id fieri ab vtraque parte intelligitur; vt satis sit sponsis intelligere, quid agant.* Sed quæro ab eo quid sibi velint illa subsequentia verba apud Modestinum: idest, si non sint minores, quam septem annis. Iurisconsultus vult equidem sponsalia posse inter eos, qui intelligunt, celebrari, ita tamen, vt non sint minores septẽ annis; innuens, quodãmodo ante illam ætatem non posse nec scire nec intelligere. & ita etiam intellexit Constantinus Harmenopolus *lib. 4. tit. 1.* Qui inquit, id, quod sit, intelligit, sponsalia contrahere potest, idest si septem annis minor non sit. quasi dicat, si diem supremum septennij egerit. sic etiam Gratianus *cap. 1. & 2. 30. q. 2.* Extat quoque Cæsaris Leonis Nouella, quã idem Harmenop. refert, cuius verba hæc sunt: Nos quoque sancimus nec sponsalia quoquomodo infra septem annos contrahi. Neque admitti debet ratio *ex d. cap. de illis.* quòd ante ætatem matrimonio definitam præmatura potẽtia ad coitum ipsum, ætatis defectum suppleat. non procedit argumentum, cùm illa ætas ita admodum breuis sit, vt nulla ratione malitia teneram illam ætatem possit supplere: quod & Physici omnes docent contra verò in ista, cùm adeo longa sit, vt possint esse doli capaces, qui nuptiarum fœdera celebrare tractent. quod est fauoris causa receptum; vt duodecimus, vel decimusquartus annus incœptus pro completo haberetur, argum. *l. ad rempublicam. ff. de mun. & honor.* quamuis Leo Imper. in citata Nouella apud Harmenop. sacris ritibus sponsalia firmari noluerit, nisi spõsa decimum tertium annum attigerit, & sponsus decimumquartum sit emensus. Reor itaque Eugenij constitutionem locum habere, videlicet quia in sponsalibus eum minore 7. annis cõtractis resultet publicæ honestatis impedimentum, quoties scilicet illæ duæ concurrunt causæ, cohabitatio, inquam, & attrectatio; quasi inhonestum. & inciuile sit, vt is, qui illam tenrauit, attrectauit, ac temporis spatio vti vxorem habuit, cum consanguinea contrahat. & eiusdem sententiæ videtur fuisse Anton. & Card. & Abbas. Illud adhuc dubitationem habet, an post sacri Tridentini Concilij decretum, quo *in c. 3 sess. 24.* cauetur, spõsalia vbicumque valida fuerint, primum gradum non excedere, Eugenij constitutio locum habeat. Puto locum non habere; cum nolit ipsa sancta synodus primum excedere gradum: consultius tamen fecerit, qui à talibus nuptijs se abstinuerit, ex iam relatis.

Verbum, *Veteribus*, apud Vlpianum quomodo accipi debeat *in l. 2. ff. de sponsalib.* Cap. VII.

VLPIANVS libro singulari, de Sponsalibus, Spõsalia, inquit, dicta sunt a spondendo: nam moris fuit veteribus stipulari, & spondere sibi futuras vxores. Nostri sicco, vt dici solet, pede in hac legis interpretatione transeunt, nulla de illo verbo, *veteribus*, facta mentione, nimirum existimantes de Romanis intellexisse Iurisconsultum. in quo à veritate longe aberrant; cùm de Latinis accipi debere in manifesto sit ex Gellio *Noctium Atticarum lib. 4. c. 4.* Hoc ius, inquit, sponsaliorum obseruatum dicit Seruius ad id tempus, quo ciuitas vniuerso Latio lege Iulia data est. Hæc eadem Neratius scribit in libro, quem de nuptijs composuit. siquidem in principio cap. iam dixerat: Sponsalia in ea parte Italiæ, quæ Latium appellatur, hoc more, atque iure solita fieri scripsit Ser. Sulpitius in libro, quem scripsit de dotibus. Qui vxorem, inquit, ducturus erat, ab eo vnde ducenda erat, stipulabatur eã in matrimonium ductum iri. qui daturus erat, itidem spondebat. Is contractus stipulationum, sponsionumque, dicebatur Sponsalia. Tunc quæ promissa erat, Sponsa appellabatur; qui spondebat ducturum, Sponsus. hactenus Gellius ex Sulpitio. cuius verba satis respondent verbis Vlpiani, immo & Florentini *in l. 3. ff. eod.* vnde, ait, & sponsæ,

ſponſæ, ſponſiq. appellatio nata eſt. isq. dies, quo ſponſalia fiebant, Spõſalis dicebatur, vt auctor eſt Varro lib. de lingua Latina. v. ex quibus apparet hunc morem Latinis tantum fuiſſe, diuerſumq. à Romano; ita vt Latini poſtea ciuitate donati, relicto hoc ſponſaliorũ more, Quiritium ius ſint ſequuti. Latium verò, quæ Italiæ pars eſſet, & quo tempore in ditionem Rom. venerit, dixi in meis Pomeridianis ſeſſionibus, quas dum adhuc in Scholis verſarer compoſui. Puto tamen apud Romanos huius moris reliquiarum aliquid manſiſſe, ob id, quod ſcribitur *in l. ſponſæ. ff. de verbor. ſignific.* cùm & nos hodie eadem prope interrogatione, & reſponſione vtamur, vel antiſtites, qui ſponſaliorum, nuptiarumq. vere miniſtri ſunt.

De annulo, quo ſubarrantur ſponſæ; & quare digitus minimo proximus, manuſq. ſiniſtræ annulo exornetur, reiecta Iſidori, Gellij, aliorumq. veterum hac de re ſententia. Cap. VIII.

NON ab re fortaſſe erit, cùm de ſponſaliorum more ſuperiori capite actum ſit, pauca non vulgaria hic de annuli traditione ſubijcere. Præit ſtipulationum, ſponſaliorumq. contractus, mox ſequitur annulus, cuius conſuetudinem iam olim receptam fuiſſe tradit Plinius *lib.* 18. Solis, inquit, legatis conceſſos aureos annulos, vt ijs tamen in publico tantum vterentur; intra domos verò ferreis. quo argumento etiam nunc ſponſæ ferreus annulus mittitur, isq. ſine gemma. Dari autem à ſponſo ſponſæ annulum, vel propter mutuæ dilectionis ſignum, vel propter id magis, vt eodẽ pignore eorum corda iungantur, ſcribit Iſydorus in libro, quem de Eccleſiaſticis officijs compoſuit, ſecundo, *cap.* 19. ex quo *c. fœminæ.* 30. *q.* 5. deſcriptus eſt. quæ ſententia mihi videtur recta; cùm annulus ſit perpetuæ caſtitatis, & fidei futuræ inſigne; quòd in circulo, cuius neque principium vllum eſt, neque finis, æternitatem, in albore puritatem, & caſtitatem veteres notarũt. Non mihi tamen vlla ratione placere poteſt, quod eodem loco ſtatim ſubijcit Iſidorus his verbis: Vnde & quarto annulus digito inſeritur, ideo quia in eo vena quædam ſanguinis ad cor vſque peruenit. ſunt enim hæc inania. Nec Alexander ab Alexandro melius ſenſit, qui *in lib. 4. cap. vlt.* ſcribit: eundemq. minimo proximum in ſponſalibus annulo exornamus, quia tenuiſſimam venã inde ad cordis ima penetrare arbitrantur. & ex recentioribus Couarruuias *cap. 4. ſecundæ partis Decretal.* quem, admiror, ne dicam miror. Omnes etenim venæ, atque arteriæ à corde tanquam à fonte originem trahunt; vt cum tota Philoſophorum ſchola conſtanter defendit Ariſtoteles *lib. de partibus animal. 3. cap.* 4. tametſi Galenus *lib. de Hyppocratis, & Platonis decretis 6. cap. 3. & fere per tot.* eas ab epate in totum humanum corpus labi, atque diffundi exiſtimet: quem tamen artis medicæ primas obtinentem, vno animi conſenſu, cæteri eius artis periti ſequuntur. Sed etſi noſtrum non eſt inter magnos iſtos naturalium rerum perſcrutatores tãtam componere litem, attamen in præſentia Ariſtotelicæ inhærendo ſententiæ, quòd à corde principium habeant venæ: nihil aſſerimus peculiare quarto digito à natura conceſſum competiri. In vtroque enim brachio duo ſunt venæ, quarum vna dicitur à medicis Baſilica, altera Cephalica; in medio autem brachio hæ duæ venæ, quaſi duo riuuli, in vnum truncum, aut potius alueum, coniunguntur, quæ vulgo communis vena dicitur. quæ tandem per reliquam brachij partem, digitoſq. omnes diffunditur; ita vt nihil quarto magis digito præcipuum, quàm reliquis eſſe conceſſum arbitremur. Neque rectius exiſtimauit Gellius Aegyptios ſequutus, quòd veteres Græci, Romaniq. homines annulum geſtarent in digito ſiniſtræ manus, qui minimo eſt proximus, quòd neruus quidam ab eo digito pergat ad cor vſque. namque *lib.* 10. *cap.* 10. Cauſam, inquit, eſſe huius rei Appion in libris Aegyptiacis hanc dicit; quòd inſectis, apertiſq. humanis corporibus, vt mos in Aegypto fuit, quas Græci ἀνατομὰς appellant, repertum eſt, neruum quemdam tenuiſſimum ab eo vno digito, de quo diximus, ad cor hominis pergere, ac peruenire. Propterea non iſcitum viſum eſſe, eum potiſſimum digitum tali honore decorandum, qui continens, & quaſi connexus eſſe cum principatu cordis videretur. hactenus Gellius. eiuſdem ſententiæ fuiſſe videtur Diſarius apud Macrobium *lib. 7. c.* 13. qui ait; De hac quæſtione ſermo quidam ad nos ab Aegypto venerat: de quo dubitabam, fabulamne, an veram rationem vocarem. ſed libris Anatomicorum poſtea conſultis, verum reperi, neruum quendam de corde natum prorſum pergere vſque ad digitum manus ſiniſtræ minimo proximum, & illic deſinire implicatum cæteris eiuſdem digiti neruis: & ideo viſum veteribus, vt ille digitus annulo, tanquam corona, circumdaretur. hæc Diſarius. Neque minus digna riſu ſunt iſta, atque illa Iſidori. vel cum Ariſtotele ſentiamus, qui loco, vt ſupra, vult neruos omnes, ac proinde venas de corde naſci. quamquam hac in re elegantior, & verior videtur

Medicorum assertio: quòd nerui omnes à cerebro oriantur, vel Hyppocratis *lib. de ossium natura*, & Galen. *de Hypocrati: & Platonis decretis lib. 1. cap. 8.* & passim alibi, nec vnus quidem ex medicis dissentit. Existimabat Aristoteles neruos à corde ortū ducere, quòd ibi multi inessent nerui. quod falsum esse Galenus pluribus ostendit. etsi multi inesse videntur, nerui tamen non sunt, sed neruosæ discriminationes quædam, quæ tamen nondum nerui sunt. eiusdem sententiæ, præter alios veteres, Hyppocratem, Erasistratum, Lycum, Andream, Marinum, & Herophilum, est magnus ille Andreas Vesalius, Anatomistarum facile Princeps *lib. 4. c. 1.* atque id cum eo recentiores omnes vno ore fatentur. nec aliter dici potest, cùm id pateat omnino sensibus. quod & ipse iam bis animaduerti, vtque obseruaui, dum humana secarētur corpora. nec opus est Aegyptiorum consulere libros, sed liberos potius. Itaque libenter cum his, & Galeno sentio; qui dum aduersus Aristotelem disputat neruos non habere à corde originem, retorquet in Aristotelem argumentum, existimātem ideo à corde ortū habere, quòd ibi multi nerui sunt. quia si, inquit, vbi multi nerui sunt, inde oriuntur: sequitur necessario pedes, & manus neruorum principium esse, cùm in pedibus & manibus plures, quàm in quauis corporis parte insint. Ex quibus notum est, fabulosam esse Isidori, Gellij, Disarij, adeoq. Aegyptiorū omnium causam, quam de annuli gestatione circūferunt. Quamuis Ioannes Stephanus Durantus, vir alioquin doctissimus, & de Ecclesia Romana benemeritus *lib. 2. de ritib. Eccl. Cathol. cap. 9. num. 37.* dicat, hisce nostris rationibus facile occurri posse his verbis: cùm præsertim motum istum in parturientibus & lassitudine defatigatis, omnibusq. cordis affectibus manifestè percipiamus. cuius opinioni non subscribo, in eaque sum sententia, vt putem id factum olim fuisse non ex magna aliqua causa, aut abdita ratione, sed potius more quodam, quasi is digitus cæteris ad id aptior esset: quod & ipse Cæcinna Albinus ex Atteio Capitone Pontificij iuris inter primos doctissimo, adnotauit. Veteres, inquit, non ornatus, sed signandi causa annulum secum circumferebant; vnde ne plus habere, quàm vnum licebat: nec cuiquam nisi libero: quos solos fides decerneret, quæ signaculo continetur. Ideo ius annulorum famuli nō habebant. Imprimebatur autem sculptura materiæ annuli, siue ex ferro, siue ex auro foret: & gestabatur vt quisque vellet, quacumque manu, quolibet digito. Postea, inquit, vsus luxuriantis ætatis signaturas pretiosis gemmis cœpit insculpere: & certatim hæc omnis imitatio lacessiuit, vt de augmento pretij, quo sculpendos lapides parassent, gloriarentur. Hinc factū est, vt vsus annulorum exemptus dextræ, quæ multum negotiorum gerit, in læuam relegaretur, quæ otiosior est: ne crebro motu, & officio manus dextræ pretiosi lapides frangerentur. Electus autem, inquit, ipsa læua manu digitus minimo proximus, quasi aptior cæteris, cui cōmendaretur annuli pretiositas. Nam pollex, qui nomen ab eo, quòd pollet, accepit, nec in sinistra cessat: nec minus, quàm tota manus semper in officio est. vnde à Græcis ἀντίχειρ inquit, vocatur, quasi manus altera. Pollici verò vicinus, nudus, & sine tuitione alterius appositi videbatur. nam pollex ita inferior est, vt vix radicem eius excedat. Medium, & minimum vitauerunt, inquit, vt ineptos, alterum magnitudine, breuitate alterum; & electus est, qui ab vtroque clauditur, & minus officij gerit, & ideo seruando annulo magis accomodatus. Hæc Cæcinna ex lectione Pontificali. & hæc est, vt opinor, vera, atque germana istius rei ratio. Cuius moris, & consuetudinis Christianos homines nō pœnituit, vt læuæ manus digitus, minimo proximus annulo circumdaretur: tametsi id alia, adeoq. elegantiori, maioriq. causa factitatum fuisse à maioribus nostris haud dubito; licet aduerterit adhuc nemo. Siquidem Antistes dum vult vnà cum sponso virginem annulo subarrare, hisce vtitur verbis: *In nomine Patris, & Filij, & Spiritus sancti. Amen.* Nomen Patris primo attribuitur, Filij secundo, Spiritus sancti tertio, & quartus vnà cum dictione, Amen, annulo decoratur. & quamuis omnia, quæ Deus extra se in rebus creatis agit, tribus personis communia sint, ita vt tres personæ sine vllo discrimine agant, neque vna magis quam alia, aut vna sine alia agant: solent tamen sacræ litteræ earum rerum, quæ omnibus communes sunt, aliam alijs tribuere: vel in hoc præsertim, quòd summam omnium rerum potestatem Patri, sapientiam Filio, Spiritui sancto amorē ascribunt. Nec mirum igitur si post dictionē Spiritus sancti, qui amor est, inseritur annulus: quo significatur, quòd vnus etiam sit coniugum amor, vna voluntas; quemadmodum vna caro, *Genes. 2. Matth. 5. & 19. Luca 16.* Illud præterea hic vnū scire refert, de quo etiam à doctissimis viris sæpe interrogatus fui; num annulus sit de substātia coniugij. Respondi, annuli, sicut velaminis, prætermissionem non producere mortale peccatum *cap. nostrates. 30. q. 5.* & per consequens non esse de substantia: sed datur annulus in argumentum contracti matrimonij, perinde ac arra in pignus contracti negotij, vt evidentius probari possit conuenisse de pretio. *l. quod sæpe. ff. de contrahen. empt.* quamquam arras cùm dicimus, plerūque sponsalitias arras intelligimus.

tit. C.

tit.C.de ſponſ.& arr.ſponſal.l.vlt.C. de Epiſcop. & cler.l.ſi legibus.C.de epiſ.aud.l.ſi quis offi.ff.de ritu nupt. quoniam ſæpiſsime arræ nomine annulum datum eſſe accepimus.*l.2.ff.de act.empt.l.5.§.item ſi.ff.de inſtit.act.* quam conſuetudinem iam à veteribus inductam docet Plinius *lib.33.cap.* 1. qui ait, Argumento eſt conſuetudo vulgi, ad ſponſiones etiam annulo exiliente, tracta ab eo tempore, quo nondum erat arra velocior. Hinc mihi videtur elegantiſsime dixiſſe gloſſ. *in cap.penult.de ſponſ.& matr.* quam ibi ſingularem dicit Abbas, eamque indiſtinctè ſequuntur cæteri; videlicet, matrimonium contrahi ex eo, quòd fœminæ conſenſum coniugalem exprimenti vir ipſe annulum præbet: id enim manifeſtiſsimum ſignum conſenſum coniugalē in viro exprimit, præcedente tamen fœminæ conſenſu verbis expreſſo. quia licet verba non ſint de ſubſtantia: *cap. tua nos. & c. cùm apud. de ſponſ. & matr.* ſunt tamen neceſſaria ad declarandum animi conſenſum. *cap. tua fraternitati.eod.de ſponſ.* Verba aurem iſta, quibus animi conſenſus exprimitur, præſentis temporis ſignificationē babere oportet: nam quæ futurū tempus reſpiciunt, non coniungunt, ſed ſpondent.*d.cap.penult.* verum quia matrimonium nō eſt ſimplex, vel nuda donatio, ſed mutua pactio: hinc fit, vt conſenſus alterius tantum ad coniungendas nuptias ſatis eſſe non poſsit, ſed duorum inter ſe mutuum eſſe oporteat. ſed, vti dixi ex gloſſa, annulus à viro traditus viri conſenſum haud obſcure exprimit. *argumen. d. l. quod ſæpe.*

De iuramento promiſſorio. Et cùm quis iureiurando promiſit ſe aliquid mihi certa die daturum, ſi deinde diem protulero, vtrum opus ſit alio iuramento, an ſufficiat primum. Cap. IX.

IVRAMENTVM omne, vt ait Innocentius *in cap. 2. de ſponſ. & matr.* aut in Deum dirigitur, aut in hominem. In quouis autem contingere poteſt diſpenſatio, & remiſsio. Conſtat ſiquidem ſummum Rom. Eccleſiæ Principem per diſpenſationem poſſe omne iuramenti vinculum, & obligationem remittere, aut tollere penitus, aut commutare; ratione, inquam, materiæ, quæ ad liberam eius diſpoſitionem attinet; in materia verò minus pertinenti ad liberam Rom. Pontificis diſpenſationem, niſi inſit diſpenſandi cauſa, maximus ipſe Eccleſiæ Præſul quo ad iuramentum nequit diſpenſare, vt D.Thomas 2.2.*quæſt.89.art.9.* & ibi Caietanus. textus *in cap.1.* vbi notāt omnes. *de iureiur.* gloſſ. *in c. quanto.* ibiq. doctores omnes.*de iureiur.* Abbas, & Felinus. *in cap. conſtitutus.de reſcript.* Decius *in cap.ſignificaſti.n.46.de elect.* Card.*in clemen.1.§.vlt.q.penult.de iureiuran.* Craueta *in conſ.7.n.8.* de ijs verò quæ nō ſpectant ad liberam Romani Pontificis diſpenſationem, mox dicetur. In ijs, quæ pertinent, ſi diſpenſatio, ſiue abſolutio à iuramēto abſque iuſta cauſa, ex certa Principis ſcientia, detur, eſt penitus iniqua: tametſi quò ad pœnas legis humanæ aduerſus periuros ſancitas, ſatis ſit valitura. etenim eas remiſiſſe intelligitur; quod facere potuit ex natura legis humanæ, quæ liberæ Principis diſpoſitioni ſubijcitur; nō æque quoad peccatum, vti gloſſ.*in d.cap.quanto.* Innoc. *in c. cùm inter P.de renunciat.* & *in cap.cùm ad monaſterium.de ſtat.monach.* Abbas *in d. cap.ſignificaſti.n.8.* Couarr.*in cap.peccatum.de reg. iur. in ſex.par.2.q.8.n.9.& in §.3.n.5.prima par. Relect.* Ac proinde cauendum eſt, ne quis temere opinetur indiſtinctè ſe immunem, ac tutum eſſe coram Deo, de periurio contra ipſius Dei maieſtatem commiſſo per quamlibet Rom. Pontificis diſpenſationem; vt not.gloſſ.*in cap.non eſt.de voto.* quam ſingularem ad hoc dicit Abbas Panormitanus *in d.cap.ſignificaſti:* pro cuius ſane opinione facit optime, quod ſcribit Vrbanus Papa *in cap.ſunt quædam.25.q.1.* Quod autem de iuramento, idem de voto intelligitur. Ad liberam Romani Antiſtitis diſpenſationem illa non dicuntur pertinere iuramenta, quæ homini priuato in contractu aliquo, vel conuentione præſtita fuere cum iuſta cauſa. hæc, præter eum, in cuius gratiam, & fauorem iuratum eſt, nemo ius habet remittendi: niſi adſit cauſa, quæ iuſtam, æquamque præbeat iuramenti remiſſionē: vt ſi quis iurauit ſe non repetiturum vſuras, vt *in d.cap.1.de iureiuran.* tunc licet in alterius fauorem iuratum ſit, poterit tamen ſummus Pontifex iuramenti obligationem remittere: ſed non ſimpliciter remittetur obligatio illa, vt male exiſtimauit Abbas *in d.c.quanto:* alioquin nulla eſſet differentia inter hæc, & illa, quæ directè in Deum tendunt. Sed Pontifex coget per cenſuras Eccleſiaſticas partem, vt relaxet, vt *in d.c.1.* & *in cap.ſignificauit.in fine.de cenſib.* Rectius Innocentius *in c.debitores.in princ.de iureiur.* vt ſi pars, inquit, nullo poſſit modo induci ad relaxandum, iudex Eccleſiaſticus eum abſoluet, vel ſi pars abſens fuerit, & non conſtet iudici an præſtitum ſit iuramentum ex illicito contractu, aut licito, vel turpi, aut honeſto, & inſtet abſolutionis tempus: debitor ex præſcripta ſibi iuriſiurandi formula ſoluet, & deinde repetet.*d.c.debitores.* Iuramentum eſſe obſeruandum in vim

iura-

iuramenti, etiam si fiat eo modo, quo iure prohibitum est, notat eleganter Abbas *in cap. 2. de arbitr.* & alij omnes *in cap. quamuis. de pact. in sex.* Et ex eo, quod quis male iurat, pœnitentiam agere oportere constat *ex cap. cùm quidam. §. vltim. de iureiurand.* Ex ijs subinfertur, eum in cuius gratiam & commodum præstitum est iuramentum, posse absque vlla superioris authoritate iuramentum remittere, *d. c. 2. de sponsal. cap. 1. de iureiuran. cap. 2. de renunciat. d. cap. significauit. de censib.* Speculator *in §. nunc. versic. 24. tit. de deleg.* late Alciatus *in cap. cùm contingat. num. 181. de iureiurand.* Ideo Eumenes Macedo apud Iustinum *lib. 14.* suos milites ita alloquitur: Hoc si impetro, soluo vos iureiurando, quo toties vos sacramento mihi deuouistis. Hinc Cardinalis *in elemen. 1. versic. nos itaque. quæst. 14. de iureiurand.* deducebat, Summum Pontificem posse remittere sacramentum Constantino Imperatori sibi præstitum; quod an verum sit, equidem ambigo: & magis puto non posse; tum quòd præstitum sit non illi ipsi, sed illi, tanquam Catholicæ Ecclesiæ capiti, & non velut priuato homini: tum quia præstitum est nó solum hominis gratia, sed etiam, ac potius, Dei intuitu. quo casu nequit homo iuramentum remittere, vt D. Thomas *loco vt sup. in respons. ad 2.* Sed quid si stipulatus fuero mihi centum dari Capuæ, & intra Kalendas Martias; & debitor iurauerit se Capuæ, ac intra Kalendas soluturum; & tandem ego debitori concessero, vt alibi, puta Romæ; & non tantum locum mutauero, sed etiam diem protulero, scilicet vt intra Nonas Septembris possit soluere: num incidit in periurium; quòd non soluit Capuæ, & intra Kalendas Martias? Hoc dubitationem non habet; quoniam si in totum à credito debitorem liberare possum, multo magis dilationem concedere; cùm illud iusiurandum præstitum sit, vt diligentiùs mihi cautum esset, argumento *de fideiuss. in princip. titul. Instit.* At cùm diem dedero laxiorem, dubitatur, an opus sit alio iuramẽto. Omnes, quos viderim, (vnum excipio Cardinalem *in d. element. 1.*) volunt non esse aliud iuramentum necessarium, sed primum sufficere; cùm tempus prorogatum censeatur eiusdem naturæ cum primo. pro qua sane opinione innumeras interpretum opiniones affert Felinus *in cap. 2. de sponsal. & matr.* & Didacus Couarr. *ad cap. quamuis in princ. num. 6. de pact. lib. 6.* qui *in versic. quinto.* eorum adhæret opinioni. Cardinalis existimauit, si dies solutionis prolata esset, extinctum videri iuramenti vinculum, nisi in prolatione etiam iuramenti facta sit mentio. Ego verò sic distinguendum arbitror: Vel quo tempore diem protuli, nondum iurans erat moratus solutionem, satisque adhuc temporis habebat ad soluendam ante Kalendas Martias; & hoc casu perit iuramentum; quia per me stetit, quominus solutio fieret ante Kalend. argumen. *l. si creditor. ff. de nouat.* Vel quo tempore ego diem solutionis prorogaui, iam certum erat solutionem Kalend. Martijs fieri non posse, moratumq. nimis iurantem: & hoc casu, etiam si diem protulero, iuramentum prorogatum intelligitur *ex l. cùm stipulatus sim. 113. ff. de verbor. obligat.* facit & *l. 2. ff. si quis caut.* in qua scribit Iurisconsul. quòd si promisi iudicio sisti certo die, pœna adiecta, si ante diem transegero, pœna non committitur; si post diem, pœna commissa est. quare si ante Nonas Septembris mihi debitum non soluit, absolutus est à iuramento; quia non ei, sed mihi imputandum est; cùm per me steterit, quominus solutio ante Kalendas fieret.

Intra quod tempus debeat fieri diuortium, si matrimonium non fuerit corporum commixtione consummatum: & de sententia *cap. laudabilem. de frigid. & malef.* Cap. X.

CONTRAHENDI nuptias tempus & ciuili, & canonica lege definitum fuit ad duodecimum, & decimũquartum annum, vt *in cap. 6.* dictum est late. Si eo igitur tempore fuerint nuptiæ contractæ, & non perficiantur corporum commixtione, vel, si generandi vis marito non insit, vtrum diuortium statim fieri possit, an expectandum sit aliquod tempus, ex quo iudicari possit, vtrum id ex defectu ætatis, an ex frigiditate proueniat, dubitari solet. Cælestinus huius nominis tertius *in c. laudabilem. de frig. & malef.* eos per triennium simul debere cohabitare rescripsit. idem fere Iustinianus *in l. in causis. C. de repud.* Abbas *in c. 3. de despons. impub.* matrimonium à pubere initũ, & non consummatum, dissociari non posse, nisi dum fuerit plena pubertas, hoc est, 18. anno recte dixit. Plena etenim pubertas decem & octo annis circumscribitur. *l. quidam. ff. de re iudic. §. minorem. Instit. de adopt.* & *§. vlt. qui, & quibus ex caus. manumit. poss.* quemadmodum in causa alimentorum pubertatis tempora laxiora præscripsit Adrian. Imp. *l. Mela. ff. de alim. lega.* qua ætate & testamentum facere possunt Spadones. Paulus *lib. sent. 3. tit. 4.* Spadones, inquit, eo tempore testamentum facere possunt, quo plerique pubescunt, hoc est, anno 18. licet hodie exemplo cæterorum testamentum faciant. *l. Eunuchi. C. qui testamen. fac. possint* Romani quoque Ponti-

Pontifices in Insulis, in quibus est dura monachorum congregatio, pubertatem ad annũ 18. extendunt.*cap. quia in insulis. de regul. & transf. ad relig.* ne minor scilicet 18. annis habitum sumat, præsertim in Palmaria; si susceperit, Româ transmitti debet, vti *in cap. 1. de reg. coll. 2.* apud Antonium Augustinum. qua ætate robustior iã videtur factus adolescens, siue pubes, vti duritiẽ illam valeat tolerare. Idem prope in perficiẽdis nuptijs putauit Abbas rectissime. quamuis ipse, quousque maritus ad vigesimumprimum annũ peruenerit, fœminam expectare debere hac ratione reor; quòd medicorum Princeps Galenus *lib. 2. de sanitate tuenda ferè in princ.* disertissimis verbis tradit, adolescentem non esse perfectè idoneum ad coitum, & ad generationem, nisi tertium ætatis septennium iam sit ingressus: qui enim hanc, inquit, vel præcedunt ætatem, vel sequuntur, aut plane semen non effundunt, aut certe infœcundum, aut male fœcundum effundunt. hactenus Galenus, qui vbi dicit, *vel sequuntur*, intelligit plane de ætate, quæ florentium ætatẽ sequitur, videlicet de maiore quinquaginta annis, vt à vigesimoprimo vsque ad annum quinquagesimum florentium ætas sit; qua ætate gaudet Venus. Iacobus Menochius *lib. 2. de arbitrar. iudic. cons. 6. casu* 519. *nu.* 11. *cum seqq.* male arbitratur, ante prædictam ætatẽ posse quem esse ad coitum idoneum, non autem ad generationem, cùm Galenus de vtroque intelligat: quasi ad perfectionem matrimonij vnũ sine alio sufficiens sit. quod non negamus; si verum esset, & hoc diceret Galenus. Cui non obstat Cælestini constitutio, cùm debeat intelligi de viro in perfecta ætate cõstituto: qui licet annum vigesimumprimum iam sit emensus, tamen mulier per triennium tenetur expectare; nisi constet de frigiditate: quo casu statim fieri potest diuortium.

De nuptijs, inuitis, vel nescientibus parentibus contractis. Cap. XI.

TAMETSI legibus cautum expresse sit, valere matrimonium à filijs filiabusq. iniussu parentum contractum, ex recentioribus tamen nonnulli cõtrarium asseuerare temere ausi sunt, ex quorum numero fuit Franciscus Duarenus, vir alioquin in iuris scientia eruditus: qui *in tit. solut. matrimon.* constanter nixus est defendere, nuptias à filijs, filiabusque ignorantibus parentibus, vel repugnantibus contractas nullius esse momenti. idque nititur comprobare non solum iure ciuili, sed etiam sacris antiquis canonibus, quòd scilicet non modo ipsorum consensus, verum & parentum, in quorum sunt potestate, sit necessarius. *l. 2. ff. de ritu nupt.* & ex Iustiniano *in §. 1. Instit. de nupt.* qui ait, hoc fieri debere, & ciuilem, & naturalem rationem suadere, in tantum, vt iussus parentis præcedere debeat. rectius in hanc sententiam faciunt *l. Paulus. ff. de statu homin.* & *l. si vt. C. de nupt.* & quod eleganter, ac facete Apuleius *lib. 6. de matrim. Cupidinis, & Psyches* scribit: Impares, inquit, nuptiæ, & præterea in villa sine testibus, & patre non consentiente factæ, legitimæ non possunt videri: ac per hoc spurius iste nascetur. Canones, quibus fulcitur, sunt *cap. aliter.* 30. *q.* 5. & *cap. honorantur.* 32. *q.* 2. in hoc ita: Honorantur parentes Rebeccæ muneribus; consulitur puella, non de sponsalibus. illa enim iudicium expectat parentum: non est virginalis pudoris sibi eligere maritum. in illo: Aliter legitimum non sit coniugium, nisi ab eis, qui supra ipsam fœminam dominationem habere videntur, & à quibus custoditur, vxor petatur, & à parentibus, & propinquioribus spõsetur, & legibus dotetur. Parentum consensum esse necessarium videntur dicere canones alij, veluti *cap. vlt.* 32. *q.* 2. ibi, *Nec extra voluntatem parentum, vel suam cogantur maritos accipere.* & *cap. nostrates.* 30. *q.* 2. ibi, *Federa quoque consensu eorum qui hæc contrahunt, & horum, in quorum potestate sunt, celebrantur.* Idque sanxisse videtur Clemens III. *in cap. videtur. qui matrim. accus. poss.* ibi, *Si non interfuerint,* (parentes scilicet,) *& consensum non adhibuerint, secundum leges nullum fiat matrimonium.* Hanc opinionem sequutus est Corasius etiam *lib.* 1. *Miscel. c.* 27. scribens, & matrimonium absque parentum consensu à filijs contractum rescindi sentẽtia posse, modo carnis commixtio sequuta non fuerit. idem plane Connanus *lib. 8. iuris ciu.* 8. *c.* 4. & Forcatulus *lib.* qui inscribitur, *Cupido iuris peritus,* sed audacius paulo, videlicet, quòd semper nullum sit. sunt & alij, quos, ob deprauatos animi mores nominati indignum est, quorumq. scripta igne facta sunt digna. Eiusdem sentẽtiæ fuit vir Galliarum doctissimus Iacobus Cuiacius *lib. 3. c. 5. obseruationum,* sed modeste, & verecunde, vt Christianum virum decet: non enim miscuit, vt in prouerbio est, sacra prophanis. Contraria tamen verior est, & receptior sententia, adstipulante Panormit. *in c. 2. de despons. impub.* quòd patris consensus non sit de substantia matrimonij; cùm Nicolaus Papa *in cap. sufficiat.* 27. *quæst.* 2. consensum dumtaxat contrahentium desideret. Sufficiat, inquit, solus secundum leges consensus eorum, de quorum, quarumque consensu, & coniunctionibus agitur; qui solus si defuerit, cætera etiam cum ipso coitu celebrata frustrantur. quamuis Duarenus conetur probare hæc verba consensus,

posita

poſita eſſe ad differentiam coitus; nempe, vt non coitus, ſed conſenſus nuptias faciat, ex vulgata regula iuris, *nuptias. ff. de regul. iur.* Sed decretum Nicolai eſt, quòd ſolus in contrahendis nuptijs coniugum conſenſus ſufficiat; ac proinde non ſit opus parentum conſenſu; vt idem Nicolaus explicat *in cap. 1. quaſt. 2.* Idemque ſignificat Innocentius Tertius *in cap. tuæ. de deſponſ. impub.* ibi, *Matrimonium in veritate contrahitur per legitimum viri, & mulieris conſenſum.* Idem Duarenus ſubtiliter quidem dicit id fore accipiendum, quòd non verbis opus ſit, ſed conſenſu, cùm mutus poſſit contrahere. *cap. cùm apud. de ſponſ. et matrim.* quæ licet vera ſint; parentum tamen conſenſus excluditur. immò iniuſſu domini, atque adeo reclamante illo, poteſt nuptias inire ſeruus. *cap. 1. de coniug. ſeruor.* atque etiam (quod plus eſt) ſi aliquis per vim rapuerit mulierem, quæ tandem raptori conſenſerit, etiam recuſantibus parentibus, tenet matrimonium, ex Lucij Tertij conſtitutione *cap. cùm cauſa. de rapto.* Quibus cùm reſpondere minus poſſet Duarenus, audacter nimis ſummum Pontificem reprehendit, quaſi ſit iniqua, & minus iuſta ea conſtitutio. Cùm enim, inquit, leges ſint ordinatio Dei, & eos demum coniungere rectè, ac vere Deus dicitur, qui ſecundum præcepta legum coëunt, &c. Iiſdemq. fere Connanus; Poteſtne, inquit, coniunxiſſe eos Deus videri, quos intemperans libido, effrenataq. animi cupiditas conciliauit? Sed nolo pluribus agere, ne videar os in cælum ponere. Quid publica omnino vtilitas, parentum poteſtas, & religio, filiorum pudor, & obſeruantia, matrimoniorum fides, & honeſtas deſideret, facile eſt iudicare. Sed quæro ipſe à Duareno, & ab alio; quænam aliæ ſint hæ leges, quàm Pontificiæ; ſiquidem matrimoniales cauſas ad iudices Eccleſiaſticos pertinere palam conſtat. *cap. multorum. 35. quaſt. 6. cap. 1. de conſanguinit. & affinit. cap. accedentibus. de exceſſ. prælat.* & *c. vlt. ſeſſ. 24. in Concil. Trid.* & per conſequens, ex canonibus æſtimari matrimonium. hinc videmus Clementem Tertium *in d. cap. videtur.* ſcripſiſſe, Secundum leges, nullum fiat matrimonium; leges, hoc eſt ciuiles; innuens quodãmodo aliud poſtulare canones. Numne durum, adeoque periniquum eſſet, ſi nuptias iniuſſu parentum initas, ius parentibus eſſet diſſoluendi? cùm contractæ ſint, vxor ſui poteſtatem non habeat, neque maritus, auctore Apoſtolo *1. ad Corinth. 7.* & *d. cap. cùm cauſa.* Namque Pontifices Rom. matrimonia non vt naturalem coniunctionem tantum, prout Ethnici Iuriſconſulti, ſed etiam vt ſacramentum, cuius ius naturalium rerum conditionem longe ſuperat, ab eoque gratiam prouenire, conſiderarunt; vt paulo poſt dicetur. Canones autem ſupra relati, quibus videtur cautum, neceſſarium eſſe parentum conſenſum, aliter atque intellexit Duarenus, intelligi debent; prout, inquam, intellexit gloſſa *in d. cap. ſufficiat*, quòd ſcilicet ex honeſtate, non æque ex neceſſitate, alterius quàm contrahentium conſenſus deſideretur. Nam ſi bene attendantur illi duo loci *cap. aliter, & c. honorantur*: facile intelligemus de fœminis tantũ eos loqui; quibus ob virginalem pudorem non licet ſibi maritum eligere; ſed parentum iudicium expectare: ne appetentiæ, vt *ibidem* ait D. Ambroſius, procacioris æſtimetur auctor, ſi ipſa de nuptijs ſuis electionem ſibi vindicet. tum & propter ſexus fragilitatem; quam ob cauſam Impp. voluerunt filiam minorem annis 25. patris morte ſui iuris effectam, matris conſenſum, & propinquorum exigere in nuptijs contrahendis: & hoc obtinuit in pupillis primum. *l. 1. C. de nupt.* tum in viduis. *l. viduæ.* demum in virginibus puberibus. *l. in coniunctione. C. eod. de nupt.* Hodie tamen iure Pontificali noſtro poteſt filia, filiusque, non tamen licet, aut expedit. Non autem omne, quod non licet, fieri non poteſt. Rectius fecerit mulier, ſi mariti electionem parentibus detulerit. Hæc verò contraria non ſunt, Poteſt, ſed non licet. vno enim verbo ius, altero honeſtas ſignificatur. Licere dicatur, quod honeſtum eſt, quod conſuetum, & à bonis receptum, & obſeruatum. *c. litteras. §. reſcripto. de reſtit. ſpol.* Cicero *in Phil. 13.* ſiquidem licere id dicimus, quod legibus, quod more maiorum; inſtitutisq. conceditur. Non igitur quod quiſque poteſt, id ei licet. libertas illa quidem datur filijs, ac filiabus: ſed ea honeſtatis, & obſeruantiæ, quàm patri debent, regula metienda eſt. Nec Ius Pontificale vult aut probat, mulierem inuitis, & ignorantibus parẽtibus contrahere nuptias, ſed contractas vtique vult valere; ne maius oriatur ſcandalum. Et hæc ſufficiat reſponſio, quòd nouiſſima Tridentina ſynodus *in cap. 1. ſeſſ. 24. de reform. matrim.* eos anathemate damnat, qui matrimonia à filijsfamil. abſque parentum conſenſu inita, irrita eſſe & parentes ea rata, vel irrita, facere poſſe affirmant; quamuis ſancta Dei Eccleſia illa ſemper deteſtata ſit, atque vetuerit; ne ſcilicet filijfamil. inuitis parentibus, vel ignorantibus inirent nuptias; ſed initas diſſolui poſſe nuſquam permiſit. quibus vt facilius obuiare poſſet, illas ſollemnitates, de quibus *in d. c. 1.* adhibendas fore decreuit, vel potius eas renouauit. *c. 3. de cland. deſponſat.*

* *
*

De filij exhæredatione, qui inuitis parentibus nuptias contraxit. Cap. XII.

Hic quæri etiam potest de quæstione illa, quæ difficiliorem habet explicatum; An ob id solum exhæredari filius, filiave possit, quòd iniussu patris nuptias contraxerit. Duarenus post alios putat posse, quoniam etsi Pontificio iure valet matrimoniũ, ne inde maius sequatur scandalum, non tamen filij audacia, & inobedientia probatur, quæ diuino præcepto, *Honora patrem, & matrem*, contraria omnino videtur, nec alia est hodie, quàm fuit Iustiniani tempore Theologia. Mihi tamen magis placet contraria sententia; quòd non possit exhæredari: & ratio est; quia cùm matrimoniũ sit à Deo institutum. *c. unico. de vot. & voti redemp. in sex.* & per Christum coniugibus gratiã præstet, & inter nouæ legis sacramenta annumeretur. *cap. ad abolendam, de haret.* & in Concilio Florentino sub Eugenio Quarto, & in Concilio Tridentino, *sess. 24. in princip.* liberumq. esse debeat, *cap. cum locum, & cap. requisiuit de spons. & matrim.* non debet ex alterius pendere arbitrio. Sicut enim testamenti factionem veteres Romani in nullius alterius stare arbitrio voluerunt. *l. illa institutio, ff. de hered. instituend.* quoniam, inquit Paulus *in l. vel negare. ff. quemadmod. testamen. aper.* publice expedit suprema hominum iudicia exitum habere; quia si in alterius arbitrio staret, facile impediretur, quominus vltimum defuncti iudicium exitũ haberet: Ita etiam matrimonium, si ex alterius arbitrio penderet, plerumque eueniret, vt nuptiæ cessarent. *c. super eo. inf. de condit. appos.* vnde maximũ oritur reipubl. incommodum. Quamobrem Paulus Iurisconsl. *lib. 2. sentent. tit. 19.* ita scribit: Eorũ qui in potestate patris sunt, sine voluntate eius matrimonia non contrahuntur; sed contracta non soluuntur: contemplatio enim publicæ vtilitatis priuatorum commodis præfertur. Altera ratio esse potest, quia ex eo, quòd filijfam. vtuntur permissione canonica, non debent in vitium ingratitudinis incurrere. Seneca. *lib. declam. 6.* Obijci, inquit, non potest, quod lege factum est, & Cyrus magistri sententiam referés apud Xenophontem, *lib. 1.* Id est iustũ, quod ex lege est: quod verò est contra legem, id violentũ, idemq. videtur dicere Aristoteles *lib. Ethic. 5. c. 1. & 2.* & nostri etiam recentiores iurisconsulti, vt Bald. *in l. decuriones. in fine. C. ex quib. caus. inf. irrog.* Petr. Anchar. *in repet. cap. canonum statuta. de constit.* Felin. *in c. quæ in Ecclesiarũ. eod. de const.* & Rom. *consil. 214.* Qui peccat legis auctoritate, non peccat. arg. *l. Gracchus. C. de adult. c. qui peccat. 23. q. 4.* quemadmodum enim mulier, quæ statim post mariti mortem ad secunda vota se transfert, nullam legalis infamiæ notam incurrit, vt *in l. 1. ff. de ijs, qui not. infam. l. 1. C. de secund. nupt.* cùm in ijs Imperatorum leges non dedignentur sacros imitari canones. *c. penult. & vlt. de secund. nupt.* sic in notam ingratitudinis. Ac sicut filius, inuito patre, religionem ingrediens, non potest vt ingratus priuari hæreditate; quod Iustinianus rectè sanxit *in l. Deo nobis. §. hoc etiam. C. de Episc. & cler.* ita ob matrimoniũ, cùm sit sacramentum, & gratiam conferat. nam in matrimonio tanta, quanta libertas requiritur in religionis professione. *d. cap. cùm locum.* Denique apparet ex §. *aliud quoque capitulum. authen. vt cùm de appellat. cognosc.* quæ est *Nouell. 115.* in quo enumerantur causæ, quibus filius potest exhæredari: huius tamen ingratitudinis nulla fit mentio. nisi Duarenus cũ alijs vulgò interpretibus præter quatuordecim causas enumeratas, velit similes, grauioresq. admittere; vt hodie nõ quatuordecim sint causæ, sed infinitæ prope, ac innumerabiles. quod ipse quidem sine vlla distinctione semper negaui. Quid enim erat enumeratione opus? aut cur queritur Iustinianus ab antiquis, grauiores causas fuisse prætermissas, si licita esset nobis extensio? aut in quo veterum altercatio, & ingens disceptatio sublata est, si adhuc alios licet assumere? Ego quidem libenter viro doctissimo Viglio assentior, quippe qui *in §. vlt. de exhæred. lib.* asseuerat nusquam grauius ab interpretibus peccatum esse, quàm in hac extendendarum legum licentia. ex recentioribus, etiam vir iuris interpretum optimus Cuiacius *loco citato, & in Nouell. 115.* licet fateatur nuptias iure ciuili à filijsfamil. contractas iniussu parentum, in quorum sunt potestate, iniustas esse, ac iniustos ex ijs liberos: non vult tamen ob id solum, filium exhæredari posse: quam opinionem confirmat rectè ex sententia Theodori Balsamonis Patriarchæ Antiocheni in Nomocanone, apud Gentianum Heruetum relata. Quod autem ait Duarenus non aliam hodie esse Theologiam, quàm olim: quæro ab ipso Duareno, num Iustiniano imperante, essent iure Diuino prohibitæ vsuræ. Scio quidem Duarenum ipsum constanter defendere in titul. *de vsur.* iure ciuili vsuras, veluti malum quoddam necessarium permissas: Male ergo fecit Ecclesia, quæ quod Diuino iure erat prohibitum, confirmauit? Mutuum dantes, nihil inde sperantes. *tot. tit. de vsur.* & 14. *quæst. 3. & 4. per totum.* Impium esset id dicere. Ego verò rogatas velim, non modò filias, sed & filios, vt in contrahendis nuptijs parentum consensum exigant,

exigant, immo ne cogitare quidem de sponsalibus, sed parentum arbitrium, & commodum expectare. quid enim parentes in hoc breui vitæ curriculo cogitant? quid tam vehementer laborant? quid tam peruigilant? quare tam longe, lateq. peregrinantur? cur maria multis tempestatibus frequenter sulcant; cum ingenti frigore, atque calore nundinantur: pericula multa subeunt: incommoda vitæ plerumque inferunt: sæpissime etiam inhonestos, & illicitos cõtractus ineunt; innumeris tandem implicantur negotijs; nisi vt liberis consulant? vtque ij relicti diuites alterius filiabus honestis, & diuitibus matrimonio iungantur: & vt propriæ filiæ ditiores, ac præditos virtute maritos inuenire possint? quapropter haud parum reipubl. expedit filios in nuptijs celebrandis parentũ habere consensum: nec satis se tueri possunt. si tamen contrahant iniussu parentum, permittente lege faciunt, vt antea dictum est: siquidem videmus multa sæpe à legibus atque canonibus permitti; quæ licet impune facias, non tamen carẽt vitio, & dedecore, sicut contra euenit, vt Plinius *lib. 4. epist. 9.* de sententia Cepionis scribit: Non sine ratione veniam dandam facto, vetito quidem non tamen inusitato. Nam simplex concubinatus lege ciuili permittitur. *l. 3. ff. de concub.* non est tamen licitus: quanquam Bart. *ibi*, & Alex. *in l. ex facto. S. si quis rogatus. nu. 13. ff. ad S.C. Trebell.* alij etiam recentiores in additionibus ad Bart. asseuerant, simplicem concubinatũ iure naturali legitimum esse coitum, ad differẽtiam adulterij, incestus, & coitus contra naturã, qui illegitimi complexus iure etiam naturæ dicuntur ex *d. l. 3.* in qua ita Martianus: Quia, inquit, Concubinatus per leges nomen assumpsit, extra legis pœnam est. Non sequitur tamen, Hoc fit, nec lege ciuili, nec canonica punitur: est igitur licitum. illatio non est bona: melius diceretur, Non punitur, ergo permittitur. nam etiam lupanaria esse permittunt Ecclesia, ac totius orbis Catholici Principes: Ergo licita, & non apportant mortale peccatum? Esset ridiculum, immo impium id dicere. Quare D. Chrysostomus *in c. hac ratione. 31. q. 1.* Quod permittimus, nolentes præcipimus: quia malas hominum volũtates ad plenum prohibere non possumus, & *in c. nerus. 12. dist.* non fine vitio est, quod ignoscitur, & non præcipitur. & *in l. & si quis. S. Diuus autem Marcus ff. de relig. & sumpt. fun.* vbi responsum est, hæredem, qui prohibet funerari ab eo, quem testator elegit, non recte facere: pœnam tamen in eo statutam non esse. hinc Bald. *consil. 15. prope fin. lib. 1.* Non est nouum, inquit, vt quædam inhoneste fiant, vltionem tamen non habeant: quia non omne illicitum punitur, sed id tantum, quod statuit lex esse

delictum. Eadem ratione permittitur filijs iniussu patris matrimonium contrahere: non est tamen licitum, maxime filiabus: etenim vt dictum est, Non est virginalis pudoris, sibi mariti electionem vendicare. Attamen huius pudoris obseruationis tanta non est vis; vt legatum virgini relictum, si nupserit Titio, non fiat caducum, si alteri, quàm Titio, ex patris consensu nubat; tametsi Didacus Couarr. *in cap. 3. S. 8. 2. par. lib. 4. decret.* aliter est arbitrarus. quia licet inciuile, atque inhonestum sit filiam inuito vel ignorante patre coniugio consentire: tamen pater si vult filiam lucrari legatum relictum sub conditione, si nupserit Titio, debet consentire. Mens enim testatoris est, non modo virgini consulere, sed etiam Titio, vel magis Titio: videbatur enim ei forte Titio expedire, si illam virginem in vxorem acciperet, & quo magis virgo nuberet Titio, & ipsius virginis parentes ad has nuptias contrahendas libentius condescenderent, voluit virgini centum legare. quare si alteri pater filiam legatariam in matrimonium dederit, etiam repugnante filia, dico caducum esse legatum, & eo priuari filiam. Ratio est, quoniam non adimpleta videtur conditio; argumento *l. cùm fuerit. ff. de condit. & demonstr.* Prudentius tamen, ac consultius fecerit filia, si relicto, ne dicam neglecto, legato, nupserit, cui pater voluerit: quoniam pater pro liberis plerumque consilium capit; argumento *l. nec in ea. ff. ad leg. Iul. de adulter.* Credam tamen mulierem, cui centum fuerunt legata, si soluto matrimonio, postea nupserit Titio, lucrari legatum, & adimpletam videri testatoris conditionem. Ac licet filius, qui vxorem duxit citra patris, in cuius est potestate, voluntatem, hodie indistinctè exhæredari nequaquam possit, nec potuerit olim, nisi se ad turpem fœminam applicasset: filia tamen citra patris, vel matris consensum nubens exhæredari potuit etiam olim, vti Patricius Græcus interpres *ex l. 18. & 20. C. de inoffic. testamen.* collegit. neque de hoc hodie est dubitandum, cùm Iustinianus *in d. S. aliud quoque Nouell. 115.* dicat non posse filiam exhæredari, si post vigesimumquintum annum patiatur stuprum, vel si nubat libero homini, absque consensu patris filia. Videtur ergo exhæredari posse, si ante illam ætatem nupserit, vel si post nupserit seruo, vel alij eiusdem generis homini. Verum quoniam iure Pontificali potest, vti supradictũ est, filia nubere nõ adhibito patris cõsensu: magna hinc existit quæstio inter iuris vtriusque professores, Si filia in facie, vt aiunt, Ecclesiæ nupserit, nõ requisito, vel nõ habito patris consensu, num possit pater cõpelli ei dotem constituere. Distinctione opus esse asse-

uerant noſtri. Alij dicunt, vel nupſit ante 25. vel poſt; alij, aut promiſit dotem marito, aut non; illo caſu cogitur; hoc non item. alij indiſtinctè patrem compellendum eſſe ſcribunt, vti gloſſ. *in d. §. vlt. 32. quaſt. 2.* Bald. Angel. Paul. & Iaſon *in authen. res quæ. C. commun. de leg.* quæ Catholica omnium eſt ſententia, vti adnotauit Curtius Iunior *in d. authen. res quæ. num.* 25. Rip. *in l. 1. num.* 57. *ff. ſolut. matrim.* Pariſius *conſil.* 29. *num.* 62. *volum.* 3. quæ opinio mihi videtur recta, ea nimirum ratione quòd nemini iniuriam facit filia, quæ iure permittente matrimonium contrahit: ſacris autem canonibus permiſſum eſt: non poterit ergo dare priuari. quemadmodum enim filia non poteſt priuari legitima, niſi cauſa ingratitudinis, ita neque dote, quæ ſuccedit loco legitimæ. *l. quoniam nouella. C. de inoffic. teſtamen. l. illam. C. de collat.* at ſi nupſerit iniuſſu patris, non poteſt accuſari de ingratitudine. Præterea patris officium eſt dotare filias. *l. vlt. §. neque enim. C. de dot. promiſ.* tametſi excellens vir Andræas Alciatus *lib. Parerg.* 8. *cap.* 3. conetur probare illud verbum officium, *in d. l. vlt.* non debere intelligi de neceſſitate; vt ea, quæ officij ſunt, non obligationis neceſſitatem habeant, *ex l. in commodato. §. ſicut, ff. commod.* ex quo Paulus ſcribit, Voluntatis, & officij magis eſt, quàm neceſſitatis commodare. Sed officij nomen licet latiſſimum, vt argumento ſunt tituli *ff. & C. de offic. proconſul.* & *de offic. Præſ.* & alij eiuſdem generis, & apud Pontifices, *de offic. Archid. de offic. deleg.* proprie tamen officium dicitur, quod quemque pro conditione ſuæ perſonæ facere decet, vt ait Donatus. D. Ambroſius *lib. officiorum primo*, Legimus, inquit, officium dici à nobis poſſe; nec ratio ipſa abhorret: quandoquidem officium ab efficiendo dictum putamus. Dicitur & officium pietatis *in l. 2. ff. de inoffic. teſtam.* quod parentes liberis exhibere debent; quod an habeat obligationis neceſsitatem, facile eſt intelligere ex eo, quòd querela aduerſus teſtamentum illud, in quo præteriti ſunt, ſeu exhæredati liberi, licet alioquin iure ſit validum, datur, & teſtamentum irritum fit. *ff. de inoffic. teſtamen. tot. tit.* quòd contra patris officium, & naturæ ius ſit factum. Etenim patris officium eſt filios hæredes inſtituere ex neceſsitate; aliàs nullum eſt teſtamentum, quamuis hodie ex noua Iuſtiniani conſtitutione *auth. ex cauſa. C. de lib. præter.* legata conſeruentur. ſic ergo officium patris eſt filias dotare. & an habeat neceſsitatem, haud obſcure apparet *ex l. qui liberos. ff. de ritu nuptiar.* in qua videmus factam poteſtatem conſtitutione Diuorum Seueri, & Antonini Conſulibus, & Præſidibus, cogendi patres filium in matrimonium collocare, & filias dotare. Si igitur pater ad id auctoritate publica compelli poteſt, videtur ſatis officium patris eſſe de neceſſitate filias dotare. Immo in ea ſum ſententia, vti exiſtimem patrem debere cogi ad conſtituendam dotem filiæ diuiti, etiam ſi nupſerit iniuſſu eius, dummodo pater ſit ſoluendo, argumen. *d. l. vlt. C. de dot. promiſſ.* Hæc autem omnia locum non habent, ſi filia nupſit indigno, & ignominioſo viro. Tum enim non tenetur ei dotem conſtituere, etiam ſi eam promiſerit filia ipſi viro. in quo omnes conſentire videntur; vti gloſſ. *in cap. de raptoribus. 36. quaſt.* 1. vbi Archid. Ioann. Andreæ, Cardin. & Anton. *in cap. accedens. de procur.* Bald. *in l. 1. ff. ſolut. matrim.* Abbas *in conſil.* 12. Cuiacius *in d. c.* 5. & communi ſententia receptum fuiſſe docet Ripa *in d. l.* 1. *num.* 59. Paulus Pariſius *in d. conſil.* 29. Couarr. *d. §. octauo.* qui hanc regulam procedere contendit, ſi filia, vel maritus eſſet ita diues, vt congrua alimenta vtetque haberet. quòd ſi pauperes eſſent, vult cogi patrem ipſi filiæ alimenta præſtare, ex ratione conſtitutionis Alexandri Tertij. *in cap. cùm haberet. de eo, qui duxit in matrim. quam poll. per adulter.* quæ opinio licet æqua ſit, illatio tamen non ſatiſfacit. quia *in d. cap. cùm haberet*, ſpecie, liberi non ſunt in cauſa peccati; nullamq. dederunt occaſionem delinquendi; ſecus filia, quæ ſe viro turpi, & ignominioſo copulauit. ex quo maxima iniuria, atque ignominia affecit patrem, ac denique totam cognationem. Hinc videmus Iuſtiniani conſtitutione *in d. Nouella* 115. cautum fuiſſe, vti poſſet eo caſu exhæredari filia, etſi maior eſſet annis 25. Cogitabam tamen, num aliter dici poſſet, ac tueri cõtrarium, quòd ſcilicet pater cogi poſsit ad conſtituendam dotem filiæ, quæ ſeruo, vel alij ignominioſo viro nupſit, dummodo interceſſerint ſolemnitates omnes ab eccleſia traditæ. nam ſi valet communis interpretum conſenſus, quòd filia debeat dotari, etiam iniuſſu patris nupta, fauore matrimonij, quod liberum eſſe debet, & libertas iſta in vnoquoque requiratur: ſequitur neceſſario, vt non poſsit dote priuari filia. quæ ignominioſo ſe copulauit; cùm apud Deum nulla ſit acceptio perſonarum, dum omnes ſint Chriſtiani, & nullum ſubſit impedimentum, quo minus cõtrahi vtique poſſet matrimonium. Atque hæc qualiacumque ſunt, afferri poſſunt pro filiæ defenſione, & matrimonij libertate; vel ſi quiſquam communi ſententiæ conſentire malit, erunt certe pro dubitandi ratione. interim alij forte magis acuti, & ſubtiles plura per ſe cogitabunt; hæc verò pro quæſtione iſta ſat erunt.

De

De donatione inter coniuges, quorum is, qui donauit, vitam ſibi monaſticham elegit. Cap. XIII.

EST omnibus pluſquam manifeſta Antonini Caracallæ Imperatoris oratio, quæ duo habet capita, alterum de donationis inter virum, & vxorem prohibitione. *l. 3. ff. de donat. inter vir. & vxor.* alterum de eiuſdem donationis confirmatione. *l. cùm hic ſtatus. ff. eod.* ad quam ſpectat & Gregoriana conſtitutio *in cap. vlt. eodem in Decretalib.* Fuit quoque ante Antonini orationem donatio iſta moribus, & alia D. Seueri Antonini patris oratione prohibita. *l. 1. 2. & 3. & l. Papinianus. eod.* nam & Seueri oratio duo etiam videtur continere capita, ſed vltimum ſtipulationes non comprehendebat. *d. l. Papinian.* plenior Antonini oratio, quæ non ſolum corporum, & rerum, verum etiam ſtipulationum donationes confirmat. *d. l. cùm hic ſtatus. in princip. & l. ſi ſtipulata. eod.* ex quibus conſtat Vlpianum à Papiniano non diſſentire, vti male noſtri arbitrati ſunt. loquitur enim Papinianus de oratione Seueri, non Antonini, à quo, ſi Lampridio credimus, interemptus fuit: nec de illius oratione ſcire potuit, quæ poſt eius exceſſum recitata forte fuit, & S. C. confirmat. Si tamen conſtante matrimonio deceſſerit is, qui, donauit, nec donationem reuocauerit, confirmatur donatio, ex d. ſecundo Antonini orationis capite; ſi præmoriatur donatarius, perimitur. *d. l. cùm hic ſtatus. l. à marito. C. eod. l. ſi inter. ff. de reb. dub.* & *d. cap. vlt.* etiamſi iuriſiurandi religione fuerit ſancita. cùm donatio inter virum & vxorem hanc tacitam habeat conditionem, ſi donator prædecedat; cui ſi adijcitur iuramentum, eandem recipit cõditionem. *l. vlt. C. de non numer. pec. cap. Quintauallis. de iureiur. cap. 1. eod. in ſex. de iureiur.* quanquam Paulo de Caſtro, *reſp. 82. vol. 1.* & Aymoni Crauetæ *reſp. 102. vol. 1.* magis placeat aduerſariorum ſententia. Sed de ijs latius quandoq. nunc nobis eſt quæſtio, num donatio iſta ſemper morte confirmetur. Et receptum eſt confirmari. Nec refert, quomodo moriatur is, qui donauit: quoniam licet ob ſcelus aliquod damnatus ſit, vltimoq. ſupplicio affectus: tenet tamen donatio. quod trahendum quoque eſt, ſi condemnatione adempta ei fuerit libertas. *l. res vxoris. C. eodem.* Eo tamen caſu in pendenti eſt; & valere dicitur ad excludendum filium. Ex hac regula excipiuntur Vlpiani auctoritate duo capita. *d. l. cùm hic ſtatus. §. maritus. 1.* ſcilicet ſi maritus mortem ſibi conſciuerit ob ſceleris conſcientiam; aut ſi poſt mortem memoria eius ſit damnata. nam ſi tædio vitæ, vel impatientia doloris alicuius, vel alio modo vitam finiuerit, valet donatio, argum. *l. vlt. §. ſi quis autem. ff. de bon. eorum, qui ante ſent. mort. ſibi conſciu.* & *l. 6. §. quod ſi quis tædio. ff. de iniuſt. rupt. teſtamen.* Ad Chriſtianam tamen ſepulturam eum eſſe admittendum nego, niſi furoris ergo ſe interemerit. Quoquo igitur modo moriatur is, qui donauit, duobus illis exceptis caſibus, confirmatur donatio. Hinc iuris ſacratiſſimi vetus interpres Ioan. Andreæ *ad d. cap. vlt.* dicebat etiam ciuili morte; vt ſi quis monaſterium ingreditur; non poſſe reuocari donationem, ſed confirmari, quaſi mortuus ſit; ex eo quod vulgo dici ſolet, monachum eſſe mortuum mundo. Vincentius etiam vetus interpres contra; quia dicebat adhuc durare matrimonium: cùm mulier, quæ in hac ſeculari vita remanſit, non queat alteri nubere. *cap. accedens.* & *cap. ſignificauit. de conuerſ. coniug.* Ioan. Andreæ videtur poſſe adiuuari ex *Nouell. 22. Iuſtiniani*, in qua monachiſmum comparat morti; atque ideo quod pacti, aut ſtipulati ſunt coniuges in caſum mortis, trahit etiam ad caſum monachiſmi. *Nouel. 5. §. ſi quis autem forte.* & *l. vlt. §. nam & maritus. C. de epiſcop. & cleric.* Vt viro eligente ſolitariam vitam, reſtituatur mulieri dos, & ex donatione propter nuptias lucrum, quod ſibi pacta eſt in caſum mortis mariti; muliere autem eandem vitam eligente, vt maritus retineat donationem propter nuptias, & ex dote lucrum, de quo in caſum mortis, non de quo conuenit in caſum repudij. hæc etenim matrimonij diſſolutio fit ſine repudio. *Nouell. 117.* quæ eſt *de ſanct. Epiſcop.* Si vterque ſolitariam vitam elegerit, ſine vlla diminutione mulieri dos redditur, vir retinet donationem antenuptialem. Vincentij tamen opinio videtur eſſe longe verior; non ex eo, quod dicit coniugium durare adhuc: quia iuris fictione; adeoq. reuera ſolutum eſt; cùm non poſſint ſe inuicem repoſcere. *d. cap. accedens, & d. cap. ſignificauit.* nec alteri nubere, nec cum alia contrahere. Siquidem ſacratiſſimorum Principum iure, quo hodie in huiuſmodi definiendis, & dirimendis controuerſijs vtimur, non licet coniugum alteri diuertere, neque religionis cauſa, niſi conſentiat vterque. dictis locis. niſi matrimonium nondum eſſet perfectum, hoc eſt carnis commixtione conſummatum. *cap. verum. & cap. ex publico. eod. de conuerſ. coniugat.* quo caſu vno repugnante, alter libere poteſt vitam ſibi ſolitariam eligere, etiam ſi matrimonium eſſet contractum legitimè, & in forma conſueta ſanctæ matris Eccleſiæ coràm teſtibus, & tam contrahentes, quàm teſtes in libro matrimonij deſcripti fuiſſent, & tres publicæ denunciationes in ſua parochia præceſſiſſent. Rota *in vna Vlixippon matrimonij die 5.*

Iulij 1577. *decis.* 91. *diuers. par.* 2. dum modo non sit secuta copula. *decis.* 95. *ead. part.* 2. Sed mihi placet ob id nimirum, quod, si diuortium post donationem intercesserit, & qui donauit donatum esse vult, valet donatio; quòd si non vult, extinguitur. *l. si à marito. C. de donat. inter vir. & vxor. d. l. cùm hic status. §. si diuortium.* namque id quod donatum est, intercedente diuortio, perinde habetur, ac si donatū non fuisset. *l. & ideo. ff. eo.* Si verò diuortij ergo donatum fuerit, tenet donatio. *l. Vitricus. cum seq. ff. eod.* cùm sæpe cum bona gratia dissoluatur matrimonium, scilicet olim propter sacerdotium, sterilitatem, senectutem, valetudinem, aut militiam. *d. l. Vitricus.* bona gratia, hoc est dulciter sine querela, & sine libello repudij; quam Anastasius Imperator *in l. si constante. C. de repud.* communem consensum appellat; hodie, ob sacerdotium duntaxat; & alteri ad secundas, vt dictum est, nuptias transire non placet. quo casu & hodie donari posse haud dubito. Donatio itaque ab eo facta, qui monasticam vitam sibi elegit, elapso professionis anno, nisi fuerit confirmata, perimitur, cùm ipse omnia sua in monasterium secum trahat, nisi superstites sint filij, quibus debetur saltem legitima; quæ tam ex testamento, quàm ab intestato illis competit. *d. Nouell.* 22. & 112. Quòd si monachismus morti æquiparatur, vel ipso adstipulante Iustiniano, ac in monacho potestas sit similis dominicæ, vt Bart. & cæteri *ad l.* 1. *ff. de vulg. & pupil. substitut.* & Viglius baud insubtiliter *ad §. alienus. de hæred. instit.* adnotarunt: sequitur necessariò, huiusmodi donationem non valere: quia donator si seruus fuerit effectus, responsum est non impletam, sed peremptam esse donationem; quamuis seruitus morti comparatur, ait Vlpianus *d. l. cùm hic status. §. si donator.* si monachismum morti assimilatur, ac proinde seruitus, & seruo æquiparatur monachus, cùm nihil proprij possit habere, nec ex indulgentia Abbatis, nec etiam summi Pontificis, *cap. cùm ad monasterium. de statu monach.* de cuius sententia dixi aliàs: concludendum profectò est peremptam esse donationem, religionis ingressu. Iustiniani autem Nouellæ, de quibus supra, ad rem nihil, cùm sit diuersa species. est enim illa reciproca donatio; cùm fiat in recompensationem dotis: vnde à Græcis antipherna dicitur *l. vlt. C. eod.* hoc est contrados, siue pactum hinc inde par, & aquale, vt desiderat, *d. cap. vlt. & Nouell.* 97. Sed, quid iuris erit, si lege municipali cautum sit, vt maritus post contractum matrimonium, & consummationem, sequuta vxoris morte sine liberis, lucretur dotem, vel dimidiam, vel tertiam, vel quartam eius partem, vt in statuto vrbis *lib.* 1. *cap.* 131. similiter si ante consummationem, & per consequens, nullis relictis liberis, religionem ingrediatur; an maritus lucretur partem dotis à statuto præscriptam? Rota tenuit, eum lucrari, *decis.* 92. *diuers. part.* 2. quia communis est omnium interpretum opinio *ex l. Deo nobis. in fin. princ. C. de episc. & cler.* vt, siue lex, siue statutum, pactumve deferens viro lucrum dotis in casu mortis naturalis vxoris sine filijs, procedat etiam in casu mortis ciuilis, eiusdem vxoris per ingressum monasterij contingentis. Neque obstat, quòd non sit consummatum mattimonium, vti statuto cauetur: quia respondetur per maritum non stetisse, quin consummaretur: & licet implementum hoc dicatur esse fictum; implementum tamen verum, & implementum fictum inde contingens, cum non stat per implere debentem, æquiparantur in iure, eandem rationem habent, & eundem operantur effectum. *l. iure ciuili. ff. de condit. & demonst.* vbi omnes notant. & *d. decis.* 92. *num.* 6. Neque in hac materia monasterium est loco filiorum. *d. decis.* 92. *num.* 11. Si verò non probauerit vir per eum non stetisse, non lucratur dotem, vel partem eius. *decis.* 101. *ead. part.* 2.

Non probatur Vlpiani responsum *in l.* 3. *ff. de suis, & legit.* Nouus intellectus *ad cap. vlt. de secund. nupt.* ac de muliere, defuncto priori marito, statim nubente. Cap. XIV.

FVIT iam olim lege sancitum, mulierem, quæ intra annum lugubrem secundo nubit, infamia notari. *l. liberorum. §.* 1. *ff. de iis, qui notant. infam. l. consensu. §. si verò. C. de repud. l.* 2. *C. de secund. nupt.* quod tamen tempus apud veteres Romanos decem tantum mensibus terminabatur, vt scribit & Plutarchus in Antonio; qui ita de Antonij, & Octauiæ nuptijs: Hoc cùm ambobus placeret, reuersi in vrbe nuptias firmant ex Senatus decreto. Neque enim per leges licebat ante decimum mensem à viri morte. quod sane tempus sufficere credebant; cùm eo tempore interiecto turbatio sanguinis inde fieri non possit, quæ veteri legislatori causam eiusmodi nuptias probibendi dedit, quasi vltra decem menses vterum gerere mulier non queat, vel Vlpiano fatente *in l.* 3. *ff. de suis, & legit.* cuius verba sunt hæc: Post decem menses mortis paternæ natum non admitti ad legitimam hæreditatem. De eo vero, qui centesimo octogesimo secundo die, ait, natus est, Hippocrates scripsit, & Diuus Pius Pontificibus rescripsit, iusto tempore videri natum. In quo miror Vlpia-

Vlpianum, ac noſtros recentiores Iuriſconſultos, Vlpianum ſequutos. Cur poſt decem menſes mortis paternæ natus non admitti ad legitimam hæreditatem debet? ſi ex Hippocratis ſententia, qui ſeptimum menſem attingit, legitimus partus cenſetur; cùm idem ipſe Hippocrates *in lib. de octimeſtri partu, in fine*, velit, mulierem, quæ in plenilunio concepit, ad vndecimum menſem vterum gerere, his verbis? Nam cùm vltra plenilunium mulier concepit, neceſſe eſt eum conceptum vndecimum menſem attingere, ac apprehendere, quò ad vltimum circuitum perueniat. immo ſemper fere vndecimum menſem attingit partus: cùm plurimis mulieribus neceſſarium ſit in ventre concipere poſt menſtrua (vt idem Hippocrates auctor eſt,) purgamenta, vbi ab ijs exolutæ fuerint; quod contingit plerunque in plenilunio. Cuius auctoritate fultus auſim dicere aduerſus Vlpianum, etiam poſt decimum menſem natum fore admittendum ad legitimam hæreditatem. qua in re plus tribuo Hippocrati, quàm Vlpianis ac Papinianis mille. Illud autem lugendi tempus, de quo ſupra, viſum eſt Innocent. III. matrimoniorum libertati aduerſari prorſus: cùm & Apoſtolus huiuſmodi mulieribus nubendi faciat facultatem. *1. ad Corinth. 7.* idcirco noluit Innocentius eas infamia notari, etiamſi defuncto priori viro, alteri ſtatim nupſerint. *cap. vlt. de ſecund. nupt.* quod paulo ante conſtituerat & Vrbanus III. *in cap. penult. eod.* Nec tamen Romani ipſi Pontifices adhortantur mulieres ad ſecundas tranſire nuptias; vti perperam latratores quidam, vt etiam in Paradiſis innui. quod & quædam animalia eas monere videntur. Caſſiod. *lib. 5. Epiſt. 33.* Reſpicite, impudicæ, gementium turturum caſtiſſimum genus: quod ſi à copula ſua fuerit caſu intercedente diuiſum, perpetua ſe abſtinentiæ lege conſtringit, gratiam coniunctionis non repetit, quam reliquit: fidem ſeruat, dum laudem pudoris ignorat: & moribus ſtudere deprehenditur, quod nulla viduitatis conuerſatione gloriatur. Mulierum ſe, (proh dolor) vota continere nequeunt, quibus caſtitatem ratio perſuadet, pœna legis imponit, terror maritalis extorquet. Quare Romani Pontifices eas nuptias non ſatis probant. idq. conſtat ex eo, quòd non poſſunt iterum benedici. *cap. 3. eod.* & qui ſecundò nupſit, aut vnius, ſed viduæ matrimonium eſt expertus, omnibus exuitur clericorum priuilegijs; nec illis fas eſt ad ſacros ordines promoueri. *cap. 2. 3. 4. & vlt. de Bigam. non ordin.* ad quod ſpectat etiam *c. hac ratione, 31. q. 1.* Quibus omnibus manifeſtum fit, Eccleſiam huiuſmodi viduarum connubia non ſatis commendare; permittere tamen, ne forte maiora oriantur ſcandala. Fuit ſemper pontificalis legiſlatoris intentio, ac mens, vt quantùm fieri poteſt, peccata, quibus denigratur anima noſtra, euitarentur. *c. irrefragabili. de offic. ord. & c. 1. cum ſeq. diſt. 86.* neque nobis obijci poteſt, quod ait Theophaſtus *in l. 6. ff. de legib.* ea, quæ ſemel aut bis, ideſt, per rarò accidunt, contemnunt legiſlatores. id enim non rarò ſit, ſed plerunque, vti publice puniantur peccata. *cap. 2. de colluſ. deteg.* ſed dum lex prohibet, ne iterum nubat, vel intra annum, afferre videtur peccandi occaſionem: quia mulier imbecillis eſt, vt ait Iuſtinianus *in l. imperialis. in princip. C. de nupt.* & Plutarchus *in Problematis* his verbis: Mulieres propinquis, & cognatis non nubunt? Quoniam mulieres propter imbecillitatem, multorum ope, & auxilio egentes, propinquis idcirco adiungere noluerunt, vt ſi qua à viris ſuis iniuria afficerentur, cognati opē afferrent; & Quintilianus his, Imbecillis res eſt fœmina. Et ob imbecillitatem facile decipitur, vti Ariſtotel. & Auicen. lib. de Animalibus aſſeuerant, ac Ouidius ſuauiſſimis indicat his verbis:

Fallere credentem non eſt operoſa puellam
Gloria.

D. quoque Chryſoſtomus *in Matth. homil. 23.* Sexus, inquit, mulierum incautus, & mollis eſt; incautus, quia non omnia, quæ videt, aut audit, cum ſapientia, & ratione conſiderat: mollis autem, quia facile flectitur, vel de malo ad bonum, vel de bono ad malum. in quam rem venit & *c. Adam. 33. q. 5.* & *auth. vt immob. ante nupt. donat. §. 1. ibi, mulier quippe mariti ſeductoribus facile decepta.* quæ eſt *Nouell. 61.* quapropter Bald. *in cap. 1. de probat.* non male dixit, ea ſtatuta, quæ in contractibus mulierum requirunt conſenſum propinquorum, habere in ſe naturalem rationem, quia mulieres multis deceptionibus patent. idem *in reſp. 115.* & Dec. *reſp. 61.* Iaſon *ad l. non tantum. ff. de re iudic.* & cùm ſit imbecillis, & carni pugnam difficulter inferat, facile in ſtupri crimen incideret. quod longe peius eſſet, maluſq. inde orirètur ſcandalum, quod vt euitetur, multa permittuntur, quæ alioquin ſatis recta non ſunt. *c. denique. diſtinct. 4. c. Si rei uſure. 28 diſtinct. c. commeſſationes. 43. diſtinct. c. plurimos. 82.* & *c. 1. in fin. de pænit. diſtinct. 6.* elegans gloſſ. *in d. cap. commeſſationes.* Hinc mirum non eſt, ſi voluerint Pontifices mulierem intra annum luctus nuptam minime notari infamia. quam conſtitutionem extendunt Vincentius, & Ioan. Andreæ. Hic ſiue in muliere timeatur turbatio ſanguinis, ſiue non, locum perpetuo habere dicit; ille, non ad eas tantum, quæ ſteriles ſunt, vel quas conſtat eſſe prægnantes, ſed ad quamuis aliam. Quidam tamen nomine Paulus de Leaza, dicebat ob prolis incertitudinem debere mulierem per trimeſtrem expectare; alioquin non euadere legales pœnas:

Abbas

Abbas contra propter verbum, *Intra*; quod aperte demonstrat, in qualibet anni parte mulieri licere nuptias inire. Si ergo mulier, inquit, ab initio licite nupsit, non debet legis auctoritate deludi: nam quod fit lege permittente, non potest obijci, vti late dixi *supra cap.* 11. ita vt omnes omnino legales pœnas possit euadere: etiam si prolis incertitudo oriatur. nam licet de prolis incertitudine nulla fiat mentio apud Innocentium, non debet tamen ad infamiæ duntaxat notam restringi: cùm generalis, & libera populi permissio nullam patiatur restrictionem, vt eleganter tradit Felinus *in d. cap. Ecclesia S. Mariæ. num.* 57. *de constitut.* quod & vetus compilator voluit nobis indicare, dum subijcit illa: ut ne tibi id, vel ei, qui te duxit, in iacturam vel infamiam ab aliquo imputetur, auctoritate præsentium inhibemus. Ego libenter Panormitano assentio, quòd verbum, *Intra*, de quo *in d. cap. vlt.* accipiatur quidem pro integro anno, vt à primo ad vltimum diem licite possit nuptias inire mulier vacans; sed aliter atque Panormitanus ipse id intelligo; videlicet posse mulierem licite statim à viri morte secundo nubere: dummodo certa sit se non esse prægnantem, vel esse; sed si sit incerta, posse quidem nubere, sed sui corporis potestatem secundo marito non æque facere, vsque ad id tempus, quo incipit partus naturâ moueri, & mulier intelligit se concepisse; quo cognito, rectè potest, & quidem impune, & licitè, idque ratione illa pereleganti, quòd quemadmodum matrimonij cõtractus etiam de præsenti in Aduentu Domini, & Quadragesima non prohibetur; sed solemnitates tantum nuptiarum, quæ in ipsis celebrandis nuptijs fiunt, vti sunt conuiuia, publicationes, sacerdotis benedictio, in mariti domum deductio, choreæ, ac tota illa festiuitas, & pompa, corporum commixtio, & huiusmodi alia, de quibus *in summa*, & *in c. non oportet. cum tribus sequen.* 33. *q.* 4. & *in l. vlt. ff. de donat. inter vir. & vxor. in l. cùm fuerit. ff. de condit. & demonstr. l. sancimus. C. de nupt.* & aliæ, de quibus Panorm. *ad cap. Capellanus, de ferijs.* quæ & Tridentina Synodus approbauit *cap.* 10. *& cap. vlt. sess.* 24. ita in specie à nobis proposita matrimonium fieri quidem potest statim mortuo viro, sed corporum coniunctione illud perficere non placet, donec mulier intelligat se prægnantem esse, vel non esse. & sic ista Innocentij constitutio trahi nequaquam debet ad casum istum, cùm suboriri fœtus ambiguitas possit. & hoc haud male ex Dione *lib.* 48. probatur: qui ita scribit; consultos à D. Augusto Pontifices, an Liuia concepto, necdum edito partu, ille sibi posset nubere; respondisse, vtique posse, siquidem oriri amplius non poterat partus ambiguitas. Quamobrem dicendum videtur, matrimonij vsum posse viduis aliquo tempore prohiberi ad euitandam prolis incertitudinem; quo sciri possit, an prioris, an verò secundi mariti filius inde natus sit; ac proinde mulierem impunitam non fore, si ita festinanter nupserit, vt ex festinatione illa oriatur incertitudo. Neque audienda est mulier, si dixerit id prohibere non posse legislatorem ciuilem; quasi in odium matrimonij tendat hæc nuptiarum vetatio; cùm in huiusmodi negotijs Imperatores non dedignentur sacras Romanorum Põtificum constitutiones imitari, vt hic, hoc est *in d. cap. vlt.* & *in auth. quomod. oport. episcop. §. vlt.* & *auth. vt cler. apud proprios Episcop. §. vltim.* Respondendum enim est, Innocentium loqui de consensu: vt statim mulier vacans possit contrahere, sed non item matrimonium perficere, si oriri potest incertitudo. Et vbicunque Pontificia lex expresse non prohibet, quod ciuili iure est cautum, tum id obseruare necesse est. *cap.* 1. *&* 2. *de noui oper. nunciat. cap. sicut.* 21. *de elect. lib. sex.* licere enim dicitur id, quod lege vel permittitur, vel non prohibetur. *l. quidam Alberus. ff. seruit. vrb. prædio. l. semper. in coniunctionibus. ff. de rit. nupt. l.* 1. *de iust. & iure.* dummodo peccatum non pariat eius obseruatio, vti perite docuit Abbas *ad cap. filius. num.* 3. *de testamen.* Innoc. *in cap. cùm contingat. de iureiur.* Petr. de Anchar. *consil.* 21. Ioan. And. *in cap.* 2. *de verb. signif. in sex.* Bald. & alij *in cap. quæ in Ecclesiarum. de constit.* D. Thomas 1. 2. *q.* 96. *art.* 4. idcirco Bald. *in cap. in omni. de testib.* scribit, eum, qui à lege humana excusatur, non peccare, nisi diuinæ legi aduersaretur. *cap. fin. de præscript.* & Felin. *ad cap.* 1. *num.* 47. *de constitut.* in foro conscientiæ leges seruandas esse: alioquin fieret, vt omnis legum forma, & subtilitas ad interitum salutis æternæ deduceret; ac proinde legum virtus magis damnanda foret, quàm maleficiorum. atqui videmus legem humanam ab æterna per naturalem emanare: iuxta illud Prouerbiorum 8. *Per me reges regnant, & legum conditores iusta decernunt.* Regnandi enim potestas diuinitus collata est Principibus, Apostoli testimonio ad Roman. 13. *Omnis potestas à Domino Deo est.* Cùm ergo Principes à summo Deo habeant condendi leges potestatem, quippe quæ ad culpam obligant, & de genere suo ad mortalem, vti D. Thomas *loco citat.* & late Soto *lib. de iust. & iur.* 1. *q.* 6. *art.* 4. nulli dubium esse debet, quin imperialis constitutio obseruari possit etiam in ijs, quæ ad matrimonium indirecte, & minus principaliter tendunt, si aduersus illas nulla extet Pontificalis sanctio, & quidem expressa, qua de re late alibi.

De

De introductitijs mulieribus. Cap. XV.

IAM in libris nostris, quàm in Nouellis Iustiniani, & in Nomocanone Photij passim legitur Introductitia mulier; vel introducta, prout *in c.interdixit.32.distinct.* de cuius vocis significatione dubito, an apud Latinos interpretes quæsitum sit vsquam; non æque apud Græcos. Nam cùm apud eundem Photium *in tit.8. de precibus*, extet cap. ita inscriptum; *De Episcopis, & clericis, qui cum introductitijs mulieribus conuersantur*, quod est cap.14. nonnulli Græcorum existimauere introductitiam mulierem esse illam, quæ pro legitima vxore introducta est. & cum aliquo fornicatore cohabitat: Theodorus Balsamon *in cap.3. Nicenæ synod.* vbi ita scriptum est apud Gentianum Heruetum: Vetuit omnino magna synodus, ne liceat Episcopo, nec presbytero, nec Diacono, nec vlli penitus eorum, qui sunt in clero, introductam habere mulierem, præterquam vtique matrem, vel amitam, vel eas solas personas, quæ omnem suspicionem effugiunt; ibi, inquam, Balsamon asserit, introductitiam illam, esse omnem mulierem cum aliquo extraneo cohabitantem, etiam si ab omni suspicione aliena sit; ex eo quòd Magnus ipse Basilius in Epistola ad Gregorium presbyterum, in qua ei denunciat, vt ab introducta muliere separetur, & non ex eo ipsum deponendum decreuit; tametsi euidenter, & absque dubitatione vlla peccet. Sed quæro à Balsamone, quid sibi velit Iustinianus *in Nouella 6.* quæ est in vulgatis codicibus sub tit. *de sanct. Episcop. S. presbytero.* quam refert & Photius ipse *in d.cap.6.* his verbis: Nullus clericus, qui vxorem non habet, habeat in domo sua introductitiam, præterquam matrem, & filiam, & sororem, & alias non suspectas. Sinautem hæc non seruauerit, & bis ab Episcopo, vel cum clericis admonitus eam non eiecerit, vel eo etiam accusato ostensum fuerit illum se dedecore gerere, deponatur, & detur curiæ, cuius erat clericus. Quibus verbis monemur clericum ob introductam mulierem esse deponendum; docemurq. non dici mulierem omnem (cum aliquo externo, hoc est non consanguineo, seu marito) cohabitantem; cum clericus possit ancillam habere, modo talis sit, ne de ea haberi possit suspicio. *d.c.interdixit.& c.fœminas.81. distinct.* quo loco Syrius Papa constituit, fœminas in domo clericorum pati non debere, exceptis, quas propter solas necessitudinum causas habitare cum eis Nicena synodus permisit. Synodus autem Nicena permittit in *d.cap.3.* amitam, ac eas solas personas, quæ omnem suspicionem vitare possunt. Hic notandum obiter est, male Contium adnotasse *cap.5.* Nicenæ synod. cùm sit *c.3.* Introductitia ergo mulier meo iudicio erit, quæ libidinis causa intus retinetur; hoc est, quæ non in luce, & oculis ciuium, sed intus in domo habetur. nam & illud Ciceronis ad Atticum rem hanc concinne videtur respicere: Iam verò ô Dij boni, rem perditam, etiam noctes certarum mulierum, atque adolescentulorum nobilium introductiones, nonnullis iudicibus pro mercedis cumulo fuerunt. Matrimonia palam, & omnibus coram fiunt; introductiones nequaquam. Immo Vlpianus *in l. cùm fuerit. ff. de condit. & demonstrat.* scribit conditionem nubendi tunc videri impletam, cùm vxor fuerit deducta. & Iustinianus *in l. sancimus. C. de nupt.* Conditionem nuptiarum impleri non posse, nisi ipsa accedat festiuitas. Festiuitas autem nihil aliud est, quàm solemnis illa in domum deductio. Et ex ijs infertur, fornicarias mulieres dici solitum, introduci; vxores verò in domum deduci cum festiuitate, & pompa. Quod autem Basilius dicit, ob introductitiam mulierem non esse clericum deponendum, licet mortali noteur culpa; accipiendum est, quando clericus ab Episcopo nondum fuit monitus, prout Iustinianus *in citata Nouella* desiderat, & Photius *in d.c.14.* Ante monitionem non potest deponi, etsi peccet mortaliter.

De varia Romani Pontificis electione. Cap. XVI.

VARIATVS sæpe fuit eligendi Romani Pontificis mos, vt passim videre est in historijs Ecclesiasticis, in sanctorum patrum scriptis, atque in libris nostris. quæ omnia cùm sparsa, vageq. disiecta sint, ea ipse in hoc vnum caput, vt omnibus pateant, seligere decreuimus. Primùm igitur B. Petrus à Christo Iesu Apostolorum princeps factus, ac eius in terris Vicarius constitutus, suos successores designauit Linum, Cletum, & Clementem. *can.1. & 2.8.q.1.* Ab his vsque ad secundum schisma inter Damasum, & Vrsicinum (numerantur autem ex Platina Pontifices 35.) cùm locus Petri, & magnus ille cathedræ sacerdotalis gradus vacabat, clericorum omnium, & plebis suffragijs in prædefuncti locum eligebatur Rom. Papa. quod indicat satis D. Cæcilius Cyprian. *lib.4. Epist.2.* de electione S. Cornelij ad Antonianum scripta. Ortum autem schisma cùm cognouisset Imperator Valentinianus, vir religiosus, seditionis vrbanæ, schismatisq. tollendi causa, Damasum, Vrsicino vrbe expulso, anno primo, & mense secundo ordinationis eius, in pontificatu

tificatu confirmat, testimonio Socratis *lib. histor. Ecclesiastica 2. cap. 27. & lib. 4. cap. 29.* Theodoreti *lib. 1. c. 15. 16. 17.* Sozomeni *lib. 4. c. 11. & lib. 6. cap. 23.* Et hæc causa fuit, vt in eligendis Roman. Pontificibus Imperatorum auctoritas cœperit interponi: primum quidem in schismate duntaxat ad sedandos tumultus, ortos, vt Valentiniano imperante diximus, inter Damasum, & Vrsicinum, & tempore Honorij legimus inter Bonifacium, & Eulalium: spurijs enim reiectis, veri Pontifices in pace Apostolicam sedem obtinuere. Item & Theodorico regnante inter Symmachum, & Laurentium. Et cùm hic expulsus ab Imperatore esset, ille vero in sede repositus; tum Basilius vir clarissimus præfectus vrbi Romæ, atque vices Odoacris agens, præcepit, ne quis in B. Petri locum sine eius consultatione eligeretur. *can. 1. 96. distinct.* aliaq. multa contra Ecclesiasticam libertatem decreuit, quæ in 3. Romana Sy nodo, tanquam à non habente potestatem constituta, sunt reiecta, & hic nimirum est, cuius meminit Innocent. III. *in cap. Ecclesia S. Mariæ. de constitut.* Deinde extra schisma etiam hanc sibi vsurparunt eligendi facultatem Imperatores; quorum primum Onuphrius vir antiquitatis peritissimus existimat Iustinianum fuisse; qui, vel ex eius auctoritate Vigilius Papa, instituit, vt deinceps Rom. Pontifex legitime electus, non ante consecrari, atque ab Episcopis ordinari posset, quàm eius electio ab Imperatore Constantinopolitano, vel eius Exarcho, confirmata esset, ipseq. litteris suis patentibus licentiam electo Pontifici concederet. Veritus enim est Imperator, ne noui alicuius Pontificis, cuius tum maxima esse cœperat temporaria auctoritas, Imperatoribus præsertim Italia absentibus, factione, vrbs, Italiaq. tota ab Orientali Imperio deficeret, ac se finitimis barbaris traderet. Hinc passim videas apud Platinam, Iussu Principis electus; alibi, Iniussu Principis; vel in Pelagium. Qui mos peruenit vsq. ad Benedictum II. cuius sanctitate permotus Constantinus Imperator Heraclij pronepos, edicto cauit, vt deinceps is, quem clerus, populusque Rom. summum Antistitem delegissent, nulla Imperatoris expectata licentia, more vetusto, ab Episcopis statim consecraretur. Rursus Adrianus huius nominis primus, conuocata ad hoc synodo Lateranensi Episcoporum 153. ius eligendi Vrbis Episcopi Carolo Magno, ob pulsos Italia Longobardos, concessit, vt Iuo Carnot. scribit *lib. 1.* & Gratianus *in can. Adrianus. cum seq. 63. distinct.* Sed illi iuri aliquo post tempore, renunciauit eius filius Ludouicus. *can. ego Ludouicus. ead. distinct.* ita vt vetus in nouis Comitijs Pontificijs mos seruaretur. qui obtinuit vsque ad tempora Leonis Octaui. cuius auctoritate iterum clero, senatui, populoq. Romano eligendi facultas adempta, Othoni primo Germanorum regi restituitur. Qua abusi sunt Othonis successores, veluti ipse Henricus II. qui accepta à Clemente II. imperij corona, Romanos iurare coegit, summi Romæ Antistitis electioni se nequaquam interfuturos, nisi Imperatoris iussu, id facere cogerentur. Tandem Gregorius VII. ius eligendi Henrico IV. ademptum, Cardinalibus & clero, S.P.Q.R. restituit. quanquam Nicolaus II. natione Allobrox, qui Gregorio præcessit, in Lateranensi Concilio videtur ad Cardinales Episcopos electionem detulisse; ita tamen, vt à reliquo clero, P. Q. R. comprobaretur, vt *in can. 1. distinct. 23.* legitur. At verò Innocentij II. temporibus populus Romanus, quòd Pontifici rebellis esset, anathemate notatus, tunc primùm à Pontificis electione omnino exclusus est, & electio ad solos Cardinales redacta. Vnde Cœlestinus 2. qui proxime Innocentio successit, sine vllo populi interuentu, Princeps totius Catholicæ Ecclesiæ est creatus, vt Onuphrius ex vetustissimis exemplaribus, ac bonis auctoribus refert; licet non dubitem, quin intercessierint interdum cleri, populique Rom. suffragia; donec constitutiones de comitijs Pontificijs in conclaui celebrandis editæ sunt in Lugdunensi Concilio à Gregorio X. de quibus late *in cap. vbi periculum. de elect. libr. sex.* quo loco ponitur causa huiusmodi constitutionis; tum quomodo fieri debeat Pontificis electio, si moriatur in ciuitate, in qua viuens cum curia residebat; & quomodo extra ciuitatem; & quomodo se gerere deberent in posterum Cardinales in futuris comitijs Pontificijs. Quæ constitutio adeo præualuit, vt vsque ad nostra tempora perduret, & obseruetur, quam in perpetuum obseruari optamus, atque speramus.

De pacto redimendi, cùm emptor vendere voluerit. Cap. XVII.

SCIO dubiam esse quæstionem illam, num contractus præsumatur fœneratitius, vbi pactio de retrouendendo fuerit adiecta; quæ dici potest retractus conuentionalis, vti vocat Tiraquellus *in princ. lib. 2. de retractu conuentionali.* & dicitur conuentionalis, & quidem Latino verbo, quod ex conuentione, & pacto partium proficiscatur. *l. 5. S. conuentionales. & l. in conuentionalibus. ff. de verbor. obligat.* videlicet cùm inter emptorem, & venditorem conuenit, vt venditor intra certum aliquod tempus, aut quandocunque, aut simpliciter sine temporis adiectione, possit rem venditam redimere, restituto pretio. Quod sane pactum

pactum vulgus de retrouendendo, nonnulli de reuendendo appellant; & approbatum videtur iure ciuili *in l.2. C.de pact. inter emptor. & venditor*. item iure nostro *in cap.ad nostram. de empto. & vendit. & in cap. conquestus. de vsur.* neque à Theologis videtur improbatum, vt ait *Tiraquell.loco iam citato, num.* 4. in foro scilicet interiori: maxime quòd in sacris literis Leuitici 25. *Dominus hæc dixit filijs Israel: Cuncta regio possessionis vestræ sub redemptionis conditione vendetur*. Non adhuc tamen vsurarum caret suspicione: quasi hoc contractu ad vsuras pateat aditus. Sed non est in præsentia instituti nostri de his pluribus quærere. dicam tamen vsurariũ non censeri contractum, si simulatio saltem ex parte emptoris abest; ita vt emptor vere, & principaliter intendat emere. item si non fiat pactũ, vti res maiori væneat prætio, quàm quo vendita est. *cap.illo vos. de pignor.* vel si minoritas interuenit pretij, quo vendi alioquin poterat. hoc enim euidentissimum præbet simulationis argumentum; si longe, inquam, minori pretio væneat res, quàm alioquin venderetur, si pure, & libere venderetur; non, vt dicunt nostri, si vltra dimidiam iusti pretij venditor decipiatur, siue lædatur; sed si in minori parte; ita vt si res est secundum communem æstimationem valoris 12. non debeat distrahi minoris pretij, quam 9. & tunc reor huiusmodi contractum non censeri fœneratitium; etsi non tanti res est vendita, quantum valet; dummodo emptor, vt dixi, intendat vere, & principaliter emere. quia licet viliori emat pretio, quam poterat vendi, nihil ei imputandum est; cùm id natura comparatum sit, vt res carius væneat, quam ematur. *l.si vetustate, C.de rescinden.vendit. l.item si pretio, §. vlt.ff.locati*. quo loco Paulus eleganter tradit, In emendo, & in vendendo naturaliter esse cõcessum, vt contrahentes inuicem se circumscribant, quemadmodum & Vlpianus *in l.in causa. 2.§.penult.ff.de minor.* vt quod pluris est, minoris emere; quod minoris est, pluris vendere studeant: tum etiam quia res vilior æstimatur, cùm habeat onus reuendendi appositum, Iaboleni testimonio *in l. fundi partem, ff. de contrahend. empt.* Neque huic assertioni aduersatur *d.cap.* ad nostram. & *d.cap.* illo vos. cum ista venditio pura censeatur, non contractus pignoratitius. Sed illud, de quo quærimus, videtur habere maiorem longe dubitationem; Quando scilicet potestas redimendi in emptoris facultatem est collata. Ioan. ab Imola *in d.cap.illo vos. num.* 18 existimauit venditionis contractum non ex eo fœneratitium præsumi, quod eam habeat conditionem, vt cùm emptor eandem rem vendere voluerit, primus venditor eam restituto pretio emere teneatur. Imolam sequitur Alexander *consil.* 54.*num.*2.*lib.*6. Ioan. à Medina *lib. de restitutione cap. de censu redimibili*, ex recentioribus Didacus Couarr. *lib. variarum resolut.3.cap.9. num.3.* quippe qui nititur hanc opinionem hisce subsequentibus rationibus corroborare, quòd quemadmodum res quælibet in perpetuum alienari potest, & ita vendi, vt nullo pacto emptor eam teneatur reuendere; atque item ea pactione, vt quoties venditor eam velit redimere, emptor teneatur vendere: ita (vt paria sint contrahentium iura) poterit venditor adstringi, & obligari ad emendam rem, quoties emptor eam reuendere voluerit. Potest quoque Titius obligari ad emendam rem aliquam, quæ Sempronij sit, quoties is eam vendere voluerit; quod nemo negabit: poterit igitur idẽ obligari ad emẽdam rem, quam ipse Sempronio vendidit, cùm Sempronius eam reuendere voluerit, modò iustum pretium venditioni accedat. Sed ignoscat mihi Didacus, ac alij iam citati: nam hac quidem interpretatione nihil peius: cùm vsurarum locus longe lateque pateret, Quis enim dubitat emptorem sibi semper prodesse curaturum? ita vt si viderit sibi expedire, si retinuerit fundum hac lege emptum, non curet venditori reuendere; vel si prodesse sibi nihil cognouerit, statim cogat venditorem, vti restituat pretium, & fundum recipiat? Itaque melior longe erit emptoris conditio, quam uenditoris. Tanto melior est uenditoris, seu indigentis conditio, quanto liberiorem habet facultatem se adiuuandi; & quãto magis hoc pendet ab eius potestate. Contra uero deterior est uenditoris ipsius conditio, si facultas redimendi ab emptore primo pendet: cùm se adiuuare nequaquam possit ex huiusmodi pactione. Tantò magis igitur contractus est suspectus, & usurarius. immo hic uidetur esse casus *d.cap.illo vos*, ibi, *Cum venditioni prædictæ talis fuerit adiecta conditio, vt si a tempore contractus vsque ad duos proximos annos præfato T. emptio displiceret*. & hæc non est uera conditio, sed cõtractus pignoratitius. Neque argumenta Didaci quicquam faciunt; cùm ex illis nulla argui possit usurarum suspicio, ut in casu nostro. Neque mihi placet, quod nostri existimant in interpretatione *ad cap. illos vos, sæpe cit.* tria nempe esse necessaria, ut uenditionis contractus censeatur fœneratitius; uidelicet pactionem reuendendi collatam in emptoris uoluntatem; clausulam de computandis fructibus in sortem, & pretium, item quod reuenditio maiori fieri debeat pretio, quam ipsa uenditio. Dico ista augere quidem suspicionem, sed non utique efficere, ut contractus præsumatur usurarius, sed satis esse, ut reuenditionis facultas pẽdeat a uoluntate emptoris. Quod si emptor tempore, quo uoluerit reuendere, fructus perceptos in sortem computauerit

uerit, tunc puto nullam cenſeri vſuram: cùm videatur illum fundum recepiſſe à creditore, quo magis ſibi de pecunia commodata cautum ſit; argumento eius, quod ſcribit Iuſtinianus *in princ. tit. de fideiuſſ. in Inſtitution.*

Interpretatio *cap. 1. & cap. a nobis. de cohabit. clericor. & mulier.* Cap. XVIII.

DVÆ ſunt conſtitutiones in titulo de cohab. cler. & muliet. quæ aduerſantur ſibi inuicem: nam *in cap. 1.* clericis interdictum eſt mulierum conuerſatio, & cohabitatio earum etiam, quas canones concedunt: cõcedunt autẽ matrem, ſororem, amitam, & alias, quæ omnem effugiunt ſuſpicionem. At *in cap. penultimo*, cuius autor eſt Innocen. iij. conceditur habitare poſſe cum ijs, in quas naturale fœdus non ſinit vllam cadere poſſe ſuſpicionem: quæ conſtitutio videtur ab antiquioribus conſtitutionibus emanaſſe. Iuſtinianus enim *in l. eum qui. C. de Epiſc. & cler.* Sacerdotes, inquit, & clerici cum ſolis ſuis matribus, & filiabus, & ſororibus, & ijs, quæ eis ante nupſerunt, cohabitent. idem *in Nouell.* 123. Canon autem 3. Nicenæ ſynodi 1. *Vetuit*, ait, *omnino magna ſynodus, ne liceat Epiſcopo, nec presbytero, nec Diacono, nec vlli penitus eorum, qui ſunt in clero, introductam habere mulierem, præterquam vtique matrem, vel ſororem, vel amitam, vel eas ſolas perſonas, quæ omnem ſuſpicionem effugiunt.* & hanc refert Gratianus *in can. interdixit.* 32. *diſtinct.* & Burch. *lib. 1. cap.* 106. Iuo *lib. 3. tit. 8. cap.* 29. Anſelmus *lib. 7. cap.* 133. De hac intelligere etiam voluit ſexta ſynodus in Trullo apud Photium *cap.* 5. dum dicit, quæ in canone inſeruntur; & Maguntinum Concilium *in can.* 49. ibi, *vltra licentiam canonum*. Attamen in Cõcilio Nannetenſi, *ex quo d. cap.* 1. eſt deſumptũ, non ex Maguntienſi, vt in vulgatis codicibus, conſtitutum eſt, vt clericus nequaquam poſſit habitare cum ijs mulieribus, quas iam dicti canones permittunt. Gloſſa ibi communiter recepta, teſtimonio Abbatis dicit *d. cap.* 1. accipi de ſuſpectis; hoc eſt, ſi vterque eſt iuuenis: ſed citatum *cap. penult.* quando ſunt adeo ſenes, vt ſuſpicio nulla oriri poſſit. Hæc ſolutio non mihi videtur ſatis recta, neque ratio iſta à Pontifice redditur, ſed illa, quia naturale fœdus nihil permittit ſceleris ſuſpicari: quæ ratio ab eodem Pontifice affertur *in cap. cum in iuuentute de præſumpt.* quaſi natura hominum mentibus inditum ſit, vt ab huiuſmodi nefandis, & deteſtabilibus concubitibus ſe abſtineant; quæ etiã bruta quædam animalia reſpuere *ſup. cap.* 16. ex Ariſtotele, & alijs Ethnicis hominibus oſtendimus. Non eſt igitur dubitandum, quin ab illo Nannatenſi Concilio nõ diſſentiat Innocentius, forte exemplo ſapientiſſimi Solonis, qui nullam in parricidas pœnam conſtituit, interroganti dicentis, ſe neminem patrem eſſe interfecturum exiſtimaſſe: motus Innocentius iij. exiſtimauit, nullum fore clericum adeo voluptati, carnalibuſque deſiderijs deditum, vt eum matre, sororéve ſuam explere libididem cogitaret. Patres verò in citata ſynodo Nannatenſi exemplo Romanorum fortaſſe ſunt incitati, qui in parricidas ſupplicium ſingulare excogitarunt, vt autor eſt M. Tullius *in orat. pro Roſcio Amerino*, & Modeſtinus *in l. pœna, ff. ad l. Pompeiam de parricid.* intelligentes nimirum, nihil eſſe tam ſanctum, quod non aliquando violaret audacia, aut auaritia; nec eſſe tam naturale fœdus (cum tamen hoc non ſit vere naturale, vt *in d. cap.* 17. dictum eſt,) quod non inquinaret, ſuggerente humani generis hoſte, effrenata cupiditas. Cõtigit forſan paulo ante quam ipſa Nannatenſis ſynodus celebraretur, vt aliquis cum matre, vel conſanguinea aliqua ſit deprehenſus, qui cauſam recedendi ab antiquis canonibus, & nouam condendi legem præbuit. Verum quoniam bono legiſlatori ſemper curæ eſt, occurrere illis, quæ plerumque eueniunt, non ijs quæ raro. *l. neque leges. ff. de legibus*, ideo Innocentius iij. antiquioribus inhærens canonibus, clericis conſulere maluit, vt cum ijs habitare poſſint, à quibus natura quodammodo nefarias libidinum contumelias, turpitudineſque repellit; item matribus, & conſanguineis. nam cùm mortui mundo clerici dicantur, ſolatij loco eſt illa cum filijs, & fratribus cohabitatio, argumento *l. iure, ff. de iure dotium*. Conſtitutio tamen *cap.* 1. pro conſilio adhuc ſatis commode retineri poſſet; cùm ipſe B. Auguſtinus fœminarum omnium, ac in eis ſororis, ac fratris filiæ contubernium, familiaritatemque euitaſſe dicatur; quippe qui dicere ſolebat: Quamuis propinquæ mulieres ſuſpectæ non eſſent, tamen quæ ad eas ventitarent, poſſe ſuſpicionem efficere.

De

De translatione Episcopi, & de differentia spiritualis coniugij, quod contrahitur inter Episcopum & Ecclesiam, & inter sacerdotem Episcopo inferiorem & Ecclesiam. Cap. XIX.

QVIA in titulo de translat. Episc. di. xl, solum Rom. Ecclesiæ Principem posse dispensare cum Episcopo; vt ex vna in aliam se trāsferat ciuitatem, quod matrimonium spirituale sit initum inter ipsum, & eius Ecclesiam; & *Quos Deus coniunxit, homo non separet*; Matth. 19. & *candimina 30. q. 1.* à viro ingenij excellentissimi ex me quæsitum est, quare Pelagius ij. *in can. Episcopus. 7. q. 1.* ex Concilio Carthaginensi 4. *cap. 27.* omnibus Episcopis facultatem præbuit clericis Episcopo inferioribus concedendi, vt ex vno ad aliud se transferant beneficium; cùm perinde videatur coniugium contractum inter sacerdotem Episcopo inferiorem & suam Ecclesiam, ac inter Episcopum, & eius Ecclesiam. Quare, quæ sit diuersitatis ratio, ne alijs in posterum in his hæsitare contingat, paucis hic explicabitur. Constat itaque *ex c. 2. 3. & vlt. de translat. Episcop. & elect.* (vt res paulo altius repetatur) spirituale coniugij fœdus, quod est inter Episcopum, & Ecclesiam, perquàm simile esse legitimo matrimonio, quod inter virum & vxorem est contractum: & quemadmodum huius matrimonij vinculū homo nequit dissoluere, *ex d. c. 19. Matth.* sic & illius, quod in electione initiatum, in confirmatione ratum, & in consecratione consummatum intelligitur. *d. c. vltim.* quæ omnia possunt in carnali matrimonio considerari. *cap. debitum de Digam.* Necessitatis tamen causa, & vtilitatis, potest ipse, & quidem solus, cum Episcopo Romanus Antistes dispensare, vt vna Ecclesia relicta, aliā accipiat. & tunc non homo, sed Deus ipse, quos Papa separat, separare intelligitur; cùm non meri hominis, sed veri, & omnipotentis Dei vices in terris tueatur, & gerat. *d. c. 3.* Idcirco beatissimus Petrus Apostolici ordinis princeps ex Antiochensi Ecclesia ad arcem Romani translatus est imperij: vti lux veritatis, quæ in omnium gentium reuelabatur salutem, efficacius se ab ipso capite per totum mundi corpus diffunderet. Eusebius è parua quadam ciuitate Alexandriā, & Felix è ciuitate, in qua prius fuit constitutus, Ephesum translati sunt: & alij quam plurimi ex vna in aliam sunt traducti, vt videre est apud Ecclesiasticos scriptores, velut Eusebium, Sozomenum, Socratem, & alios. idq. quotidie fieri videmus, & experimur; ita vt probatione non sit opus. Sed non dicitur transire è ciuitate ad ciuitatem, neque se transferre de minori ad maiorem, qui nec ambitu, nec propria voluntate, sed aut vi à propria sede depulsus, aut necessitate coactus, aut vtilitate loci, vel populi, non superbe, sed humiliter ab alijs est translatus; *can. sciat. 7. q. 1.* Rationem autem diuersitatis inter Episcopum & sacerdotem Episcopo inferiorem sciendum est esse elegantem. dum enim huic confertur beneficium, nulla prorsus interuenit consecratio; quando vero confertur Episcopatus, non item. Siquidem Episcopi caput, & manus vnguento consecrantur. *cap. vnic. in princ. de sacr. vnct.* Caput inungitur propter auctoritatem, & dignitatem; & manus propter ministerium, & officium. Caput vngitur, vt ostendatur eum illius repræsentare personam, de quo dicitur Psal. 132. *Sicut vnguentum in capite, quod descendit in barbam, barbam Aaron.* Caput enim viri CHRISTVS, caput CHRISTI DEVS: qui de se dicit, *Spiritus Domini super me, eo quod vnxit me; Euangelizare pauperibus misit me:* Lucæ 4. & 1. ad Corinth. 11. Manus Episcopi inunguntur, vt significetur eum accipere potestatem benedicendi, & consecrandi. Cùm ergo in collatione beneficij Episcopatu inferioris nulla fiat consecratio, matrimoniū licet videatur initum in collatione, non tamen confirmatum, seu consummatum intelligitur: cùm consecratio sit, quæ spirituale perficit, & consummat coniugium. Ideo Panhormitanus post Ioann. Andreæ *ad cap. clerici, de vita & honestate clericorum.* existimauit Ecclesiam proprie dici viduam, siue viduatam, quando caret Episcopo, vel Abbate; cæterum dicitur vacare: quia isti soli dicuntur Ecclesiarum sponsi, *cap. ne pro defectu. de electio.* Non est igitur mirum, quod Episcopus possit dispensare cum clerico inferiore, vt ex vno in aliud se transferat beneficium. Quemadmodum enim dispensare potest Episcopus cum eo, qui nuptias contraxit, non consummauit tamen corporum commixtione, si voluerit religionem ingredi, *cap. commissum. de sponsalibus & matrimon. cap. ex publico. de conuersione coniugat.* quod fit castitatis ergo, & fauore, cum status virginitatis, vel cœlibatus coniugali semper sit anteponendus. *Matth. 19. 1. ad Corinth. 7. cap. nuptiæ. 32. q. 2. cap. qui sitit. 33. quæst. 5. d. cap. commissum.* & in Concilio Tridentino *can. 10. sess. 24.* eadem sane ratione, hoc est publicæ vtilitatis causa, dispensare potest cū clerico, vt vno relicto beneficio, aliud accipiat: cùm in primo non dicatur perfectum matrimonium: sicut in carnali, quando non est corporis coniunctione consummatum. *cap. debitum. de Digamis.* D. Hieronym. *in cap. quapropter. 27. quæst. 2.*

quaest. 2. quæ sponsali coniunctione perficitur. idem *in can. si quis. & in can. omni ead.* 27. *q.* 2. Dicam tamen, ante coniunctionem perfectum esse matrimonium, quo ad vinculum; sanctumq. ex sanctitate Sacramenti, vt fuit inter Beatam MARIAM Virginem, & Iosephum, vti late supra *cap.* 2. dictum est. Non mihi tamen placet, quicquid dicat glossa *ad d. can. Episcopus.* 7. *quaest.* 1. quod Episcopus possit cogere clericum, vt e minori ad maiorem se transferat Ecclesiam, cum nemo crescere compellatur inuitus. *can. gesta.* 74. *distinction.* nisi vrgeat necessitas, vel maior postulet vtilitas. *cap. quæsitum. de rerum permut.* facit & *c. quæris. in fin. de ætat. & qualit.*

Dictionem, Conditionem, *in cap. nulli, §. alienationis de reb. Eccles. alien. vel non.* superfluam esse, & mendose à Burchardi librarijs, pro, Venditionem, adiectam. Cap. XX.

EX Concilio apud Siluanen. relatum est *cap. nulli. de reb. Eccles. alien. vel non.* quod *in §. alienationis*, his verbis est scriptum: *Alienationis autem verbum continet conditionem, donationem, venditionem, permutationem, & emphyteuticum perpetuum contractum.* Quæ omnia clara per se satis sunt, excepta ila voce, *Conditionem*, quæ interpretibus quæstionem fecit maximam. Innocentius grauissimus, & doctissimus iurisconsultus, & Pontifex maximus, in commentarijs *ad d. cap. nulli.* vult posse intelligi verbum, *Conditionem*, vt dicatur contractus conditionalis, vbi prædium constituitur tributarium, & vulgò tale prædium dicitur conditionale, mutata scilicet conditione, id est statu, causa, & natura prædij. veluti cùm ab initio liberum esset, facis illud tributarium, vel annuâ pensione grauas. Item potest, ait Innocentius, intelligi de contractu ipso, cui fuit adiecta conditio; veluti si nauis ex Asia venerit. Quæ interpretatio ab alijs est prorsus improbata, ob illud in iure vulgatum, Conditio nihil disponit. vnde alij legebant, Conductionem, quos idem Innocentius damnat, dicens, Conducere non est alienare. *l. penult. §. instituto ff. de lega.* 1. quia locatio, siue conductio non solet dominium mutare. *l. non solet, ff. locat. l. ad probationem. & l. si conductionis, C. eod. de locat. & conduct.* quamobrē Accursius *ad d. §. instituto.* scribit, quòd si cuiquam interdicta est alienatio, potest tamen in centum, & mille annos locare. Etsi rectius mihi videtur dixisse glossa *ad Clem.* 1 *eiusdem titul. de reb. Eccles. alienand.* quòd conductio non sit alienatio, si ad modicum tempus fiat. quod & alij post Panhormitanum probant; secus si in longum, &, vt vulgò interpretes dicere solent, in decem annos. quia dominium videtur quodammodo translatum, adeoque vt conductori in rem competat actio. *l.* 1. *§.* 1. *ff. de superficiebus.* Quintinius legendū putat; Alienationis verbum continet testamenti conditionem. nam qui testamentum condit, alienat. Cuius opinionis videtur fuisse Contius. sed ego non video, quid sibi velint. Est enim certissimi iuris, testamentum à clericis de rebus proprijs, aut ex diligentia acquisitis factum valere, non item de rebus Ecclesiæ. *cap. quia nos. & cap. relatum.* 2. *de testamen.* Ego olim probabam primam Innocentij interpretationem: hodie sententiam mutare minime pudet; videlicet, quòd vox illa, Conditionem, sit superflua, & mendose sit pro Venditionem, à Burchardij librarijs adiecta, quam & Papiens. retinuit. In veteribus siquidem exemplaribus deest, vt Antonius Augustinus in Notis etiam ostendit palam, dictio illa, Conditionem, vel apud Iulianum, & Iuonem: tametsi Raymundus vtranque vocem, hoc est Conditionem, & Venditionem, edidit, crucem, vt aiunt, interpretibus relinquens. In Græcis etiam exemplaribus, vt idem Augustinus interpretatur, ita legitur: *Alienationis autem nomen generale ideo posuimus, vt prohiberemus & venditionem, & donationem, & in perpetuum porrectam emphyteusim, quæ non longe ab alienatione distat.* Itaque videmus deesse, *Conditionem.* Quam lectionem libentius probaui, cum viderem apud Iustinianum *in Nouella* 7. *de non alienan. aut permut. reb. Eccles. §. nos igitur. vers. alienationis.* ex qua & constitutio nostra videtur exhausta, hanc quoque vocem Conditionem, deesse. Ita enim Iustinianus: *Alienationis autem nomen generalius ideo posuimus, vt prohibeamus & venditionem, & donationem, & commutationem, & in perpetuum extensam emphyteusim; quæ non procul ab alienatione consistit.* Quare non est, quod laborent interpretes in quærenda huius verbi significatione, vi, & effectu.

Recusato eo, qui principalem habet iurisdictionem, vti suspecto, recusari posse eius quoque Vicarium. Conciliata *l. vnica, C. si quacunque prædit. poteſt.* cum *cap. insinuante de offic. iudic. deleg.* Et qui sint Vicarij Præfectorũ Prætorio. Cap. XXI.

QVAMVIS alias mihi visum sit, quod recusato Vicario, tanquam suspecto, non esset ordinarius iudex recusandus ex eo solùm, quod illius sit Vicarius, quandoquidem de suspicione Vicario opposita cognoscat ordinarius. *cap. si contra vnum. de offic. iud. deleg. lib. 6.* quod tam de Vicario, quàm de delegato intelligendum est: etsi id negat Alciatus *ad cap. 1. de iudic.* qui tamen conuincitur ex his ipsius textus verbis: *Cum autem ipse delegatus Episcopi recusatur; recusationis causa coram Episcopo est probanda.* Quod locum habet, etiam si eiusdem officialis recusetur: licet ad ipsum ab eodem officiali nequeat appellari. Attamen non placet, vt recusato principali iudice, ius dicat eius Vicarius; tum, quod nulla ratio id suadet, cum Vicarius sit vna, eademque persona eum ipso principali iudice. vti *in cap. 7. lib. 1* abunde satis dictum est; tum ex his, quæ habentur in *cap. insinuante, de offic. iud. deleg.* Obstare videtur *l. vnica, C. si quacunque prædit. poteſt.* vbi, *si ille, qui in Prouincia officium administrat, nuptias mulieris, aut virginis tentauerit; & ipsa, & parentes eius liberantur iurisdictione ipsius iudicis, qua abutitur ad eliciendas nuptias: Cætera verò negotia*, inquiunt Imperatores, *tam criminalia, quam ciuilia Vicario competant.* Tenet Accursius, ipsius iudicis Vicario iudicium competere. Qui locus ab initio mihi visus est difficilis valde, quod prorsus sit ab æquitate alienus. sed te diligenter, matureque perspecta, animaduerti, parum considerate Accursium hoc dicere de Vicario ipsius iudicis: cum de Vicario Præfecti Prætorio intelligendum esse in manifesto sit; hoc est de Vicario illo, qui pro Præfecto Prætorio mittebatur in tractum aliquem, vel diœcesim aliquot in se Prouincias continentem, vt habetur *tit. de offic. vic. lib. 1. Cod.* Erant Præfecti Prætorio, qui summam obtinebant omnium iudiciorum potestatem, omnium honorum apicem, vt Ammian. Marcellin. dicit. *Nec huic vlla erat dignitas æqualis*, vt Cassiodorus scribit Formula iij. lib. 6. *Vice sacra vbique iudicat* (Præfectus, scilicet, Prætorio) *errantes mulctat, fiscum pro sua deliberatione distribuit, delicta Prouinciarum iudicum punit, verbo sententiam dicit: quid est, quod non habeat commissum? pæne est, vt leges possit condere, quando eius auctoritas possit negotia appellatore finire, atq; sine pater Imperij appellatur.* Pro Præfectis igitur Prætorio Vicarij mittebãtur (vt dixi) in tractum, seu diœcesim, nonnullas in se Prouincias habentem, & eadem, qua ipsi Præfecti, potestate erant prædicti. Idcirco sæpe dicũtur vices agere Præfectorum Prætorio, aut agere Vicariam præfecturam, vt in *l. 1. §. 2. quibus, ff. de leg. 3.* ibi, *A Præfectis verò Prætorio, vel eo, qui vice Præfecti ex mandatis Principis cognoscit &c.* Et licet Vicarij dicantur, non sunt tamen vt alij, qui nihil proprium habent, cum vice prætorum, præsidum, aliorumq. similium iudicum funguntur; sed proprium habent iurisdictionem a Principe ipso datam. vnde in *l. 1. C. de offic. vicar. Sacra*, inquit, *cognitionis habeat potestatem, & iurisdictionis nostræ soleat repræsentare reuerentiam.* & in *l. vlt. C. de modo mulctarum*, ibi, *qui vice nostra administrationis gubernacula susceperunt.* Quibus mirifice congruit, quod in formula vicarij scriptum reliquit idem Cassiodorus, dicens: *Vices agentium mos est, sic iudicum voluntatibus obedire; vt suas non habeant dignitates. Splendent mutuato lumine, nituntur viribus alienis: & quædam imago in illis videtur esse veritatis, qui proprij non habent iura fulgoris. Tu autem Vicarius diceris, & tua priuilegia non relinquis, quando propria est iurisdictio, quæ datur à Principe. Habes enim cum Præfectis aliquam portionem, & vice sacra sententiam dicis.* Mittebantur autem in Thraciam Ponticam, Asiam, Africam, Galliam, Hispaniam, & Italiam: quæ omnes in se continebant Prouincias, vt Iacobus Cuiacius scribit accuratè *in Paratit. C. de offic. vicar.* Si ergo ille, qui in Prouincia officium administrat, nuptias appetit mulieris, aut virginis, inuita ea, vel parentibus eius repugnantibus; & ipsa, & parentes, quos minis, aut promissis tentauerit, statim habita contestatione, liberantur iurisdictione ipsius iudicis. Et quandiu in administratione fuerit, tam mulieris, quàm parentum, & totius domus negotia Vicario competent. Sed quid si Vicarius vim in huiusmodi contrahendo matrimonio molietur? Constituerunt Imperatores, vt ordinarius vicissim intercessor existat. *Sin autem vtrique erunt suspecti, ad illustrem præfecturam talium demorum*, inquiunt, *tuitio pertineat.* Ex quibus facile est videre de Vicario Præfecti Prætorio intellexisse Imperatores: Nam & si Vicarij aliquam cum Præfectis habent portionem, non tamen præfecti sunt; nec sunt illustres Vicarij, sed spectabiles. *Nouell. 7.* hoc est, *de non alien. aut permut. §. vlt.* & in aula

libertatis locum patrium tenent, vt idem Caſſiodorus, & ad ſimilitudinem ſummorum carpento vehuntur, & chlamyde vtuntur. Ex quibus conſtat manifeſte huius dignitatis ignoratione deceptos fuiſſe noſtros; nimirum exiſtimantes; recuſato, vti ſuſpecto, iudice ordinario, non vtique licuiſſe recuſare eius Vicariũ ex *d.l. vnic.* eum accipi debeat de Vicario præfecti prætorio, non æquè de alijs vulgò Vicarijs, qui mutuato lumine ſplendent, & nituntur viribus alienis.

Impunè eum, qui ſtare velle alterius iudicis iuriſdictioni conuenit, pœnitere poſſe ante iudicis aditionem, & litis conteſtationem. Conciliata *l ſi conuenerit, ff. de iuriſd omn.iud.* cum *l.penult. C.de pact.* & cum *cap. 1. de iudic.* Cap XXII.

AFRICANVS iuriſconſultus *in l. ſi conuenerit, ff. de iuriſd.omn. iudic. Si cõuenerit,* inquit, *vt alius prætor, quam cuius iuriſdictio eſſet ius diceret, & priuſquam adiretur, mutata voluntas fuerit, proculdubio nemo cõpellitur huiuſmodi conuentioni ſtare.* Sed *in c.1. de iudic.* quod ex Africano Concilio eſt deſumptum, ex eo, quod Quouultdeus Centurienſis Epiſcopus promiſit ſtare iudicio, & non ſtetit, fuit excommunicatus. Hinc iuris vtriuſque interpretum varia fuit opinio, adeò vt ſeptem reperiantur intellectus: quibus enixi ſunt Concilium Africanum cum iuriſconſulti Africani reſponſo conciliare, vt videre eſt apud Decium, Ripam, & Alciatum: nec iudicio meo metã attingerunt: & ſi differentiæ ratio eſt pluſquam manifeſta. Namque Africanus intelligere voluit, quando non eſt aditus iudex: ideò dixit; *& priuſquam adiretur, mutata voluntas fuerit.* Africanum vero Concilium, quando eſt aditus: idq. conſtat apertè ex illis verbis: *Interrogatus an cũ eo vellet in iudicio,* (vel vt legit Antonius Auguſtinus, *apud Epiſcopos) experiri, primo id promiſerat, & altera die reſpondit, hoc ſibi non placere, atq. diſceſſit.* Non enim dubium eſt, quin priuatorum conſenſus poſſit ſibi iudicem incompetentem & incongruum, competentem & congruum facere *d.l.ſi conuenerit. & l.1.C.eod.de iuriſd.omn.iud.* dummodo ille, qui iudex eligitur, tribunali præſit, aut aliam habeat iuriſdictionem: quia priuatus, priuatum iudicem ſibi conſtituere nõ poteſt *l.3.C.eod.de iuriſd.c.ſignificaſti,de for.cõpet.* quia quæ iuris publici ſunt, à priuatis conferri nõ poſſunt, vt *lib.1.cap.10.* dicitur. Vnde B.Aurelius Auguſtinus in quæſt. veter. teſtam. *Præfectus poteſt agere vicem Præfecti, & Prætor Prætoris, non tamen priuatus poteſt agere vicem poteſtatis alicuius.* Cuius Auguſtini ſententia veriſſima eſt. Ex mandato tamen prætoris, vel alterius poteſtatis vice eius fungi poteſt priuatus, *l. vlt. ff.de offic. eius, cui mand. eſt iuriſd.* Sed vnde fit; vt, qui conuenit ſtare velle alterius iuriſdictioni, cogi non poſſit? ratio eſt, quia nuda conuentio obligationem non parit. *l. iuriſgentium, §. igitur nuda, ff. de pact.* non æquè ſi aditus eſt iudex, & ſit lis conteſtata: nam quæ fuit initio nuda conuentio, deſinit eſſe nuda: quia ex facto, hoc eſt ex conuentione iudicis, & litis conteſtatione ſumpſit effectum. Quamobrem Vlpianus *in l. 1 ff.de iudic. Si ſe ſubijciant,* inquit, *alicui iuriſdictioni, & conſentiant, eſt iuriſdictio.* Subijcere dicuntur, qui adeunt: locus eſt pœnitentiæ ante aditionem. *d. l. ſi conuenerit.* Nec quidquam facit *l. penult. C. de pact.* vt qui in conſcribendo inſtrumento fori præſcriptioni renunciauerit, declinare forum non poſſit. Cuiacius vij. ad Africanum tractatu exiſtimauit legem penultimam loqui de conuentione contractui appoſita ex continenti, ne reus vtatur præſcriptione fori, ex qua nemo ambigit obligationem naſci. Et licet inquit, non naſceretur, poſſet tamen præſcriptio fori oppoſita repelli replicatione pacti conuenti. Etenim apparet, & ſi ex pactis iure ciuili nõ dentur actiones, iure tamẽ prætorio exceptiones, & replicationes dari: quæ omnia viri doctiſſimi vera ſunt: ſatis tamen non faciunt *ad d. l. penult.* Non enim dubium erat apud Iuſtinianum, quin daretur actio ex pactis contractui in continenti adiectis, quia inſunt. *d.l.iuriſgentiũ, §.quinimo.* Sed *in d.l.penult.* dubitatio fuit, num pactum, vel hanc ſcripturam, tenere oporteret; & idem Iuſtinianus reſcripſit nolle quemquam aduerſus huiuſmodi conuentionem venire poſſe: ne contrahentes deciperentur. Non enim mecum aliter contraxiſſet, niſi ego, cum miles ſim, fori renunciaſſem præſcriptioni: quod magnam præ ſe fert æquitatem. Nam cum milites plura habeant priuilegia, ſuoſque militares magiſtratus qui de militum cauſis cognoſcunt, *tit.de offic.milit.iudic. C.* & *l. vlt. C. de re milit. lib. 12.* in publiciſque tabernaculis, ſeu tentorijs, quæ apud Marcianum iuriſconſultum Principia appellantur, *l.officium, §. 1. ff.de re milit.* ius reddunt, niſi fori præſcriptioni renuntiarent, non de facili haberent, qui cum ipſis vellent contrahere. Ideò ne fraus contrahentibus fiat, voluit Iuſtinianus teneri pactum, quo fori præſcriptio renuntiatur. Neque rectius dixerunt, qui opinantur *d. l. ſi conuenerit,* eſſe accipiendam, cum vterque diſſentit; vt fecit vetus interpres Albericus de Roſate: quem ſequuti ſunt viri alioquin doctiſ-

ſimi

ſimi Decius *ad d. cap.* 1. *num.* 192. Alciatus *lib. Paradox.* 2. *cap.* 17. Io. Corraſius *lib. Miſcellan.* 4. *cap.* 5. Didacus Couarruu. *ad cap. quamuis.* 1. *part.* §. 4. *num.* 7. Nam ſi de vtroque intellexerat Iuriſconſultus, rogo, quid faciebat dubitationem? Cùm iuris manifeſtiſſimi ſit ab omni conuentione, & contractu eorum, qui inter ſe obligati ſunt, recedi poſſe *l. ab emptione. ff. de pact.* Dubitatio erat; num, altero diſſentiente, alterius poſtulatu cogi poſsit. Hinc non immeritò quæri poteſt, num pactum prorogandæ iuriſdictionis, quod per pœnitentiam tolli poſſe diximus, iuriſiurandi religione firmari poſsit? quibuſdam placuit, non eſſe locum pœnitentiæ, vti Angelo, Fulgoſio, Paulo de Caſtro, Alexandro, Iaſoni *ad d. l. ſi conuenerit*. Imolæ, & Aretino *ad d. cap.* 1. Etſi aliter Antonio, Abbati, & Decio viſum ſit; exiſtimantibus nimirum, pactum prorogatæ iuriſdictionis etiam iuratum, ante litis conteſtationem per pœnitentiam prorogantis tolli: ea fortè ratione, quia iuſiurandum aſſumit propriam naturam eius actus, cui apponitur. *l. vlt. C. de non num. pecu.* ſed ex *d. l. ſi conuenerit*. conſtat huiuſmodi pacto non obſtante, locum eſſe pœnitentiæ. Mihi verior videtur contraria ſententia, quæ communis eſt, vt teſtatur Didacus *in d.* §. 4. non ex ratione ipſius Didaci: quippe qui exiſtimat pœnitentiam prorogantis etiam iure ciuili minime tollere prorogantis pactum, etiam ante litem conteſtatam contingens; cùm *d. l. ſi conuenerit*. debeat intelligi de voluntate vtriuſque paciſcentis. Sed, quia iuramentum licet quandoque aſſumat contractus, cui adijcitur, propriam naturam, eſt obſeruandum; niſi prorſus aduerſetur actus naturæ, vt *in d. l. vlt.* & tenor, & obſeruatio tendat ad diſpendium ſalutis æternæ. *cap.* 2. *de pact. lib.* 6. *cap. licet. de iureiur. lib.* 6. vel in ijs caſibus, in quibus rectà publicum ius læderetur. vt *in cap. ſignificante. de pignorib.* vel in alterius iniuriam, nempe publici commodi reflecteretur. *cap. ſi diligenti. de for. compet. l. Senatus. ff. de contrab. empt. l. fin. ff. ne quid in loc. pub. l.* 2. *C. de ædif. priuat.*

FINIS.

ANASTASII GERMONII
EX CEVAE MARCHIONIBVS,
ARCHIEPISCOPI ET COMITIS TARANTASIENSIS,

POMERIDIANAE SESSIONES.

IN QVIBVS LINGVAE LATINAE DIGNITAS aduersus eos defenditur, qui cum ea Hetruscum idioma non modò conferre, sed & anteponere audent.

AD SERENISSIMVM
CAROLVM EMMANVELEM
ITALIAE SVBALPINAE PRINCIPEM.

AD SERENISSIMVM CAROLVM EMMANVELEM SVBALPINORVM PRINCIPEM IN AVCTORIS COMMENDATIONEM

Claudij Guicciardi Sanramberti Academici Papinianei Epigramma.

QVID lauros, fasces, palmas, celebresve triumphos
Candida Principibus fila parasse iuuat;
Gloria si tumulo concludi, & corpus eodem
Debent, ac saxo nomen, & ossa tegi?
Quid tot sacra Hebe nectat tibi CARLE coronas,
Maxima vel cælum sceptra regenda paret:
Ni sint qui ingenio præstent aliquando tuorum;
Inuolui tenebris nec tua facta sinant?
Iam tibi Romanæ linguæ GERMONVS honores
Detegit, & Thusca vindicat inuidia.
Eia, faue cœptis, omen ne despice; primum,
Auspice te retinet lingua Latina locum.
Non satis apta tuis factis Vulgaris Hethrusca est:
Vincere tempus edax sola Latina potest.
Hanc tutare igitur, PRINCEPS, tutaberis illam:
Nec tua letheis gesta tegentur aquis.

F. Antonini Germonij Ord. Prædic. ad Auctorem fratrem Tetrastichon.

DVm Latiæ linguæ priscos defendis honores
Inuicti fretus Principis auspicijs,
Teipsum defendis, Germonum nomen honoras,
Et simul inuictum nobile reddis opus.

Πέτρου τοῦ Βοισσάτου ἐπίγραμμα.

Ἄνθεα Ῥωμαϊκῆς προτὴν ὁ δὲ δρέψατο μούσης.
Νῦν δὴ φέρων, αὐτοῦ πλέξε ἰδίου στεφάνων.
Βάσκανε τὸ φθονέεις, καὶ δύσμορε; ἀλλ' ὁ δὲ γὰρ οἶδεν.
Τῆς ἰδίης ἐστὶ ἐν φθονέει σοφίης.

ἄλλο.

Ὦ παῖδες δάφνην συνεπλέξατε, οὐ γὰρ ἄνδρας
Σοῖσ' ἀοσσητὴρ μοῦσα τ' εὑρέσθην.

Eiusdem Petri Boissati Academici Papinianei.

ROma suo debet nomen, murósq. Quirino:
Post eadem est armis iterum fundata Camilli.
Is primum agresti muros signauit aratro:
Iste dolis Romam, & subito terrore recepit.
Ille soli incertos eadem sub tecta coegit:
Hic patrium seruare solum, & contemnere Veios.
Ambo solum, & sedes vitæ posuere suorum.

Iussit

Iussit vterque suos septem non spernere colles.
Huic Romana fuit melius facundia curæ:
Quæ terras diffusa obijt; Populosq; remotos,
Qua fuit imperium victoribus: Iste & in astra
Infert, & totus Latium resonabit Olympus.
Hic quoque mulcebit proprio diuina lepore
Numina, permixtos referetq; sedere Latinos
Eloquio insignes, atque ipse videbitur illis.

Antonius Faber Academicus Papinianeus.

VVlgaris linguæ fastus dum frangis iniquos,
Et Latium Latio protegis eloquio,
Nil minus es, quàm vulgaris, GERMONE, nec vllus
Prodijt in Vulgus rarior ante liber.

Fabianus Mazonus Academicus Papinianeus.

QVantum doctiloquo debet sua Thuscia Bembo:
Tantum Roma suo debet Anastasio.

Ludouici Pellissonis Viennensis Academici Papinianei Dialogismus.

P. *QVid dulces veterum Latio modulamine cantus,*
Tu cytharæ resonas mille foraminibus?
G. *Vt noua Romanæ concedant carmina linguæ,*
Atque edat nullos barbara turba sonos.
P. *Vtilis haud labor est, Latias quia pollice chordas,*
Dum GERMONE moues, non chelis vlla sonat.

Aurelij Maximiani Varronis Carmen.

SAt meminisse potes, me haud infelicibus ausis
Te socio Latijs incubuisse modis.
Verùm interrupto cursu, quæ parta fuere,
Prælonga vix non exaruere mora.
Tu reuocas, postquam te nunc Romana patronum
Lingua habet, meritis præmia digna tuis.
Nam per te expressa est palmæ confessio ab hoste,
Atque dedit victas æmula lingua manus.

Eiusdem aliud.

ERgo ausa est matrem falsa sub imagine formæ
Obruere, & patrio pellere nata solo?
Te decuit prohibere malum, GERMONE; nefandum,
Ne iure excideret musa Latina suo.
Filia ni malè grata tibi prospexit, vt esset
Digna patrocinio causa tuenda tuo.

Ad Lectorem Ioannes Mantilerius.

DVm collata simul vario sermone tuetur
GERMONVS vulgo verba Latina prior.
Quid valeat, quid possit, habes, fundamina nullo
Iecerunt veteres interitura die.
Hæc tamen, vt Thebas Alcides, vindicat omni
Ab labe; & mira sedulitate fouet.

Octauius Alpherius ad Lectorem.

NOn facta æternum, non busta superba dederunt
Aeacidæ nomen, Mæonium sed opus.
Non labor, autores, non scripta trophæa, Latinus
Sed sera donat posteritate lepos.
Illud Alexander tulit, hunc GERMONVS in astra
Nimirum causa motus vterque pari.

Vbertinus Galiardus ad Authorem.

DVm tenebris cogis Latias exurgere musas;
Quas dudum pressit durus, inersq; sopor.
Illas dum tollis, pariter te tollis in illis;
Bis pretium ferre est dignus vterque labor.

Claudij Romaniani Atrebatensis medicinæ studiosi, ad Authorem Epigramma.

GERMONE Aonidum decus immortale sororum,
Qui veterum dulci gutture scripta canis.
Alter ades nobis Fabius, nunc Plinius alter,
Doctiloquus Varro, Tullius alter ades.
Romanæ linguæ custos diceris in orbe,
Atque pater patriæ, lausq; decusq; virûm.
Dignus es, æterni cui consecrentur honores,
Sacraq; solemni conficienda die.
Clarus honor, nomenq; tuum, laudesq; manebunt:
Dum fundet lumen Phœbus ab axe suum.
Ergo age, nunc vigeas; vigeat tua fama per orbem:
Attingant laudes sydera summa tua.

Caroli Paschalis Cuneatis Epigramma.

STernitur Aenea dextra Mezentius audax;
Vi Porsenna fugit Coclitis, & Mutij.
Non tot aues cælo volitant, quot millia Thuscûm
Demisit post hæc inclyta Roma neci.
Finibus est pulsus Romanis histrio Thuscus,
Otia dum petulans, luxuriemq; docet.
Non Arnus Tyberi, non fonti denique riuus,
Non certat Latiæ laurus Hetrusca lyræ.
Nempe, est in fatis, Romano vt cedat Hethruscum
Nomen fortuna, moribus, eloquio.

HAEC SVNT QVAE PRAECIPVE HISCE LIBRIS CONTINENTVR.

I.

II.

III.

IV.

FINIS.

ANASTASII GERMONII

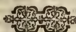
Ex Ceuæ Marchionibus,

ARCHIEPISCOPI, ET COMITIS TARANTASIENSIS,

POMERIDIANARVM SESSIONVM PRIMA.

AD CAROLVM EMMANVELEM

Sabaudiæ, & Subalpinorum Principem Sereniss.

EXQVISITIO, & singulari ingenio viri cùm se doctrinis tradidisset, Serenissime Princeps, neglectis omnibus cum publicis, tum priuatis actionibus operam omnem, ac studium ad veritatis disquisitionem contulerunt: multo sanctius, & præclarius rati esse diuinarum, atque humanarũ rerum naturam, causasq. perscrutari, & noscere, quàm diuitijs, honoribus, aut opibus inseruire. Hæc enim cum fragilia, terrenaq. sint, ac quibuslibet temporum mutationibus obnoxia, nihil illis melius, nihil perfectius optare potuerunt. Erant illi sanè veritatis notione dignissimi, quam scire tantopere cupierunt, atque ita vt eam rebus omnibus præferrent. Etenim plerosq. res familiares, ac domesticas suas reliquisse, & omnibus voluptatibus renunciasse accepimus: vt solam, nudamq. veritatem nudi alacrius consequerentur. Et licet Ethnica caligine obcæcati adepti non sint quod quærebant (quia veritas Deus Optimus Maximus, qui omnia solo nutu crexit, ingenio, ac proprijs non potest sensibus comprehendi) tamen an Deus aliquis esset, magno studio, longaq. inuestigarunt disputatione. Quamobrem factum est, vt gens nulla, quantumuis barbara, Deum esse negaret: tum veritatis cognitione inflammati, multum temporis contriuerunt hæsitantes, an hæc mundi machina, quam circumspicimus, ex nihilo excitata sit, an ab vno dumtaxat architecto constructa, vel per se, aut vnius Dei potestate, ac prouidentia gubernetur, & regatur: Qua item ratione Deus mundum condiderit. Atque supra æthera euolantes an vnum, plures vè existant Cæli, vel vnum dumtaxat sit firmamentum mentis oculis intuebantur: traiectiones quoque, & stellarum motus obseruabãt. Ex alto autem ad ima labentes, aut vnum constituebant principium, aut quattuor: vel ex ijs, an ignis, an aër, an terra, vel aqua rerum omniũ caput esset, disceptabant. Motus etiam cæli quemadmodum fieret, vtrum in Orientis partem, siue Occidentis; & circa quod, & in quo versaretur, atque exerceretur: nec non efficientem ipsius motus causam studiosissimè inquirebant. Neque ijs pluribusq. alijs contenti, ad ea etiam, quibus hominis fabricatio sustentatur, ac tegitur, se conuerterunt: & multa de facultatibus, deque ipsa anima dictarunt. Alij eam cum corpore interire putarunt: alij ex vno in aliud corpus migrare: alij post discessum à corpore in cæleste domicilium, vnde emanauerat, redire, elegantius, & verius sunt arbitrati. Quid tandem animus esset: quibus constaret: de loco, eiusq. situ plura etiam sunt commenti, vt nobis aliquid veri, & certi relinquerent. De venis quoque, de arterijs, neruis, ossibus,

deque alijs generis eiusdem libros ample confecerunt. Sed cur hæc sigillatim commemoro? cum libri prope omnes vt veritatem alicuius, de qua tractant, rei acute perquirant, conscripti sint? Neque Iuris magistri tot legum volumina summo labore, perpetuoque studio composuissent: nisi rei controuersæ veritatem excogitare, excogitatamq. nobis proponere voluissent. Horum ego exemplis, veritatis eruendæ potissimum gratia incitatus, an verum sit quod viri non alioqui mali tradiderunt, hisce libris, quàm potero diligenter, inuestigare conabor. Namque multi & bonis artibus, & optimis disciplinis ornati; ac alij non satis periti, nescio quo pacto, offensi, vel potius deliniti ita iam in præceps feruntur, vt mala pro bonis amplecti videantur: & lumen inquirentes, diutius aberrare, ac frustra deuagari per tenebras inextricabiles. Student enim vulgares litteras cum Latinis conferre, & quod peius est, iam audent anteponere: copiosiores esse, nobiliores, pulchriores, dulciores, illustrioraque habuisse principia constanter adseuerant. Sed cùm paucos, aut admodum nullos ex nostris viderim, qui istis vagantibus occurrerint & viam veritatis demonstrarint: illis succurrendum putaui; vt & docti ad aliud scribendi genus se transferrent, & indocti veritatem cognoscerent, ad eamque dirigerentur. Quæ enim lingua, tam copiosa, tam pulchra, suauis, aut dulcis, quæ cum Latina comparetur? quæ virtus? quæ nobilitas? quæ grauitas? quæ auctoritas? quæ ve vtilitas maior reperiri potest, quàm in Latinis litteris? Iacent aliæ, tanquam in angulis coniectæ miserrime, nec prope in medium prodire audent. Prætermitto tunc veteres, qui singulari industria, maiori copia, facultate dicendi, ac splendore quodam sermonis Latinas disciplinas auxerunt, & illustrarunt: quorum studia iam recentiores vehementer in dies imitari, & ad eorum gloriam eiusdem æmulos rationis incitari videmus. Nam ex omnibus ferè orbis terræ partibus, & maximos, & præclaros viros contemptis priuatis rebus, & commodis prodite summa cum laude intuemur: qui se penitus Latinis disciplinis abdicunt, eamque sibi requiem iucundissimam, ac laborum tutissimum portum profitentur; & animos suos in earum rerum, quæ ingenio, & diligentia inueniri possunt inquisitione oblectant; vt non tam negotium sibi, quàm otium quærere, vniuersæque Christianæ Reipublicæ inæstimabile, & vt speratur, æternum decus adferre videantur. Quamobrem non possum satis mirari, cur isti se maiorem gloriæ fructum putent ex vulgaribus litteris percipere, quam ex Latinis: in eo enim, mea sententia vehementer errant: propterea quòd Latina leguntur ab omnibus ferme gentibus, vulgaria suis finibus continentur; vixque perexiguas Ethruscorum fauces egredi possunt. Quare si res, quas assiduè gerimus, ad omnes orbis terrarum regiones tantopere peruenire optamus; cupere debemus, quò tela, & res fœliciter gestæ permanant, eodem studiorum nostrorum gloriam famamque penetrare, sine quibus paucæ terrarum regiones ac paucæ oræ maritimæ dignoscerentur, nec vlla præteritarum rerum extaret memoria. Nullum enim virtus aliud præmium laborum, periculorumque desiderat, præter hoc laudis, & gloriæ: quo quidem sublato, quid est, quod in hoc tam breui spatio & tam exiguo vitæ curriculo otiosam, & quietam ætatem tantis nos laboribus, diu, noctuque traducamus? certe si nihil animus præsagiret in posterum; & si quibus regionibus (vt veteres solebant dicere) vitæ cursus definitur, eisdem omnes cogitationes terminaret suas: nec tantis se laboribus frangeret, neque tot curis sollicitaretur, neque tot vigilijs conficeretur, nec toties de vita ipsa decertaret. Hinc inesse videmus quosdam in optimo quoque igniculos, qui semper animum gloriæ stimulis accendunt, atque adhortantur, non in ijs, quibus circumscribimur, regionibus esse dimittendam nominis nostri commemorationem, sed per omnes orbis partes diffundendam. Atqui frustra omnis mihi videtur à vulgaribus suscipi labor: cùm ea quæ agunt, breuissimis finibus contineantur. Nos ergo melius, qui ad illam veterem, ac prope diuinam Latinarum litterarum disciplinam, quasi ad asylum celeberrimum confugimus: ad quod vniuersus plane terrarum orbis recurrit. Quapropter diu cogitanti quemadmodum falsas vulgarium opiniones, erroresque turbulentos, & superstitiones pœne aniles detegere possem, nulla mihi occurrit magis probabilis ratio, quàm si in medium adferrem, breuem illam disputationem (veritas enim in disputationibus subtilius limitatur) quam paucis ab hinc diebus Fabritius à Ceua familiaritate, & studiorum communione mihi coniunctissimus, de tota hac quæstione cum Ioanne Baptista à Ceua consobrino meo, Iulioque Cæsare Magnano doctissimis viris de vna, atque altera lingua docte ac subtiliter habuit. Cuius quidem disputationis arbitrum te, Princeps Serenissime, adhibendum duxi. Siquidem tota Sabaudiæ domus veritatis, in qua exquirenda potissimum laboramus, ac litterarum semper amantissima fuit. Ipse autem Latinis, Vulgaribusque studijs ita es

exornatus, vt te iure optimo omnes admirentur, & ita in te consentiant, vt facilè negotium hoc omne explicare, controuersiamq. dirimere, te iudice possimus.

Cvm igitur Ioannes Manutius in disciplina iuris, atque legibus P. R. interpretandis, scientia, vsu, auctoritateq. illustris, & eloquentia, ingenijq. acumine admirabilis, data hora è florentissimo hoc tuo Taurinensi gymnasio magna cum discipulorum frequentia discederet, domumque se reciperet: eum præ cæteris Fabritius, & Ioannes Baptista, vterque eius auditor, consequebantur. qui cùm Iulium Cæsarem ex altera parte viderent, iuuenem sibi & beneuolentia, & veteri necessitate coniunctum, ad eum confestim ire pertrexerunt. Hic verò cùm eos ad se venientes prospiceret, eis etiam statim obuiam venit, atque illos, vt mos amicorum est, salutauit: nec vlla interposita mora extra vrbem spiritus recreandi causa profecti sunt. Iulius autem Cæsar, cùm Fabritium contra morem, & consuetudinem suam asperius audiret loqui: Quid habes, inquit, mi Fabriti? quid est? quid sibi vult hæc tam repentina vultus commutatio? Nil sanè, inquit Fabritius, quod aut tu audire velis, aut ego dicere malim. Tum Iulius, Nihil equidem, inquit, libentius audirem: tum quia te iratum intueor, tum quia in tuis oculis ac in tuo ore, & toto denique vultu nunquam tantum vidi ardorem. Tum ille, Confidis, inquit, vultu cognosci animum posse, vultus namque quot sunt animi motus, tot significationes, & commutationes conficere potest? Tum Ioannes Baptista comiter, vt solebat, potest, inquit, sanè: vultus tamen aspectu sensum animi plerique iudicant. Cùm vultus ipse sermo quidam tacitus mentis sit. Cùm enim adhuc in scholis essemus, mirabar profectò, cur non attentissimas, vt solebas, aures lectioni præberes, quæ ita subtilis, & elegans fuit, vt totum hominem desideraret. Quamobrem multa de te suspicabar: nunquam tamen occasionem nactus sum, vt de ijs tecum loquerer. Nunc licet aliqua animi perturbatione sis incitatus, aut aliquorum verbis, aut factis: omnia prudentia tua, atque amicorum consilio regere, ac moderari potes. Nemo enim prudens debet irasci. vnde laudatur Archytas Tarentinus; qui cùm in agro corrupta esse omnia comperisset, villici sui culpam redarguens: Miserum te, inquit, quem iam verberibus necassem, nisi iratus essem. Idem de Platone fertur, qui cùm iratus etiam esset, in seruum grauissima pœna dignum sæuire non existimauit. Tunc Fabritius, Non villici, inquit, culpa, vel aliquo serui errore irascor; nam si hoc esset, facile patientia furoris impetum mitigassem: sed aliud est, quo erubesco. Verùm ne diu vos suspensos teneam, scitote, media hac nocte eorum, qui contra Latinum sermonem scribere ingressi sunt, mihi in mentem aliquos venisse, & me aliquanto in certamen vocasse. Quos simulatque animus mobiliter agitatus videre, & præ manibus habere visus est, in varia visa & incerta cecidit; & statim tanto fui langore correptus, vt nec membris, nec ferè sensibus vti potuerim: & me tandem febris quædam somno priuarit. Quamobrem, mi Ioannes, arbitrabar equidem, vt mihi opus esset officio, & medicorum munere; quod Deus auertat. Et adeo ingens fuit contentio; vt adhuc in ijs circulis versari videar. Tum ille, Magnum, inquit, profectò omen: semper à patre, auoq. dum essem paruulus, dicere audiui, cùm mens nostra in aliquo per quietẽ occupatur, præsagiri solere id ipsum, quod breui deinde nobis contingat. Et ideo aliquid boni tibi proximè euenturum suspicor. Tum Fabritius, Quis est iste, Inquit, Chrysippus qui Stoicorum vaferrimus habitus est somniorum interpres? Tum Ceua statim, Chrysippus, est ne ille, inquit, acerrimo vir ingenio, qui vniuersam de Diuinatione duobus libris explicauit sententiam, vno præterea acute, & copiosè de oraculis, vno non minus eleganter, vt refert Cicero, de somnijs? Si ille est, vellem certe ex eius familia esse, vellemq. eius de somnijs opinionem atque sententiam consequi: sed si imitatione tantam ingeniorum præstantiam, perfectamq. sapientiam adsequi minime possum, voluntate quidem proxime accedam. Tum Fabritius Te, inquit, laudo: & te demum mitor velle de somnijs tuam etiam aperire sententiam; cùm omnia fallacia incertaue sint: vt tritum est illud.

Somnia fallaci ludunt temeraria nocte
Et pauidas mentes falsa timere iubent.

Sed date mihi horam, nisi exigui temporis vsuram faciens omnia plane, perspicueq. declarabo. Tum Ceua, Do, inquit, sanè si postulas nõ modo horam, sed integrũ diem: non plura enim sunt somnia, quàm quæ de somnijs interpretationes tradi solent. Nam cum somniant, præsertim mulieres, alias somnia interpretandi causa mulierculas adesse: ex quarũ ore, quot labuntur sententiæ? tot equidem, vt nullus, licet summa vir eloquentia, minimam illarum partem possit attingere. Tunc Fabritius, Dicam modo, inquit, sed non insequar longius: cum ad aliud dicendi genus vocer. Itaque aduerte: somniamus enim, cũ sensus, & intelligentia nostra suo fungi officio minime possunt: vt ait ille non solũ dicendi, sed etiã intelligendi grauissimus pater, atque magister Aristoteles: cùm enim animus mouetur, vagaturq. fieri non potest non aliquid vel sen-

tiri, vel intelligi. Namque animus mobiliter agitatus, quod vigilans audiuit, dormiens audire, videreq. videretur. Atque illud eiusdem Aristotelis ei, quod dicimus, accommodatum esse video: qua propter, inquit, ea maxime somniamus, quæ agimus, aut acturi sumus, aut volumus: de ijs enim maxime cogitationes, & imaginationes obueniũt. Vnde mihi hęc esterna nocte euenisse crediderim; neque abs re. Nam cùm heri vesperi post lectionem Guid. Panciroli primi in hac Taurinensi Academia legum professoris, viri sane optimi, & iuris peritissimi mecum essent aliquot nobilissimi adolescẽtes; quorum alij legum scientia eruditi, alij non solum Medicinæ, & Philosophiæ disciplina, sed Rhetorum quoque arte, veterumq. rerum memoria præditi, & omnes domum nostram venissemus, in bibliotheca separatim vnus quisque ad suum studiũ libellos, quos voluit, euoluit. Omitto quidem reliquos, qui in diuinos Aristotelis libros, qui in Poetarum volumina, vel in Historicorum monumenta, vel in Beatorum patrũ scripta, vel in Pandectas, vel in summorum Pontificum Decreta inciderunt. Siquidem vnus ex ijs magis in fabulis, quam in disciplinis, bonisq. artibus versatus statim præ manibus quasdam in Ludouicũ Ariostum animaduersiones habuit: in quibus perspexit Ioannem Baptistam Pignam, virum alioqui doctissimum, ausum dicere Italam linguam, hoc est, Vulgarem longè Græcis, Latinis, cæterisq. omnibus anteponendam esse. Quamobrem quisque suis relictis studijs; neque ijs admodũ neglectis, magna inter nos orta est altercatio: qua de re nulla vnquam est clamoribus habita maioribus, neque ratiocinationibus. Vnde & mihi superiore nocte per quietem, adhuc in eo certamine versari viderer. Quare contra eos differere, eorumq. argumenta prorsus nunc confutare decreui. Quod enim munus vniuersæ Reipublicæ afferre maius, meliusque possumus, quàm si ætatem puerilem informamus, atque erudimus iuuentutem? ijs præsertim litterarum generibus, & sermonibus, quos isti ad Vulgaria procliues, fluctuantes, & labentes vexare, prorsusq. dirimere conantur: quorum sanè opinio iam per totam Italiam disseminata est, ac fere procreata. Sed tempus est hanc opinionem tãquam vitiosam auertere, & Latinarum litterarũ grauitatem, & gloriam retinere. Et vt id facilius effici possit, totis neruis, viribusq. meis operam dabo: vt ne etiam adolescentes ad Latinã linguam propensi propter suam fragilitatẽ, atque imbecillitatem, ex ijs diuinis ad illa inania, ac propè friuola se conuertant studia: Nam quoquo se vertant iam iam nesciunt. Operæpretium est itaque Latinam linguam tueri; non enim dicam renouare, cum nulla vnquam viris doctissimis charior, nulla acceptior; quam ex animis nunquam maximorum virorum excidisse verè possis affirmare. Sed vt omnis iuuentus se ad hæc studia libentius conuertat, quãtum Latinæ litteræ Vulgari idiomate digniores, copiosiores, vtilioresvè sint, paucis edocebimus. Tum Iulius Cæsar, Nimium profecto, inquit, extollis Latinum sermonem, nimium deprimis vulgarem. Pauci certe hac tua sententia te amabunt: perpaucos hac tua verbum seueritate à tanta, tamque vtili, & necessaria reuocabis: sed aliquid est iracundiæ tribuendum, quam sepe cohibere non possumus. Tum Fabritius, Quid opus, inquit tot verbis est? an ignoramus Latinam linguam semper inter optimos floruisse, multumque ab illis & laudis, & splendoris accepisse? nulla est enim, quæ magis homines deceat. Hæc tanquam pyropus inter splendidissimas gemmas, vel vrbs Roma inter ciuitates, vel Nilus inter flumina, vel Hesperus, aut lucifer inter lucida sydera, præ cæteris fulget. Tũ Iulius subridens, lepide verò, inquit, nobis Latinam linguam commendas: in eaque extollenda operas nostras libenter tibi locabimus. Sed cuperem certè, antequam dicendi, differendiq. principium faciamus, eligeremus locum ad differendum aptum ab hominum conspectu etiam remotum. Nam hic, vt satis vides, magna est hominum frequentia; hic copia equorum semper euntium, ac redeuntium, quibus cælum puluere offunditur: hic ingens calor, quo cum nihil modo copiose dici, aut commode fieri posse existimo. Tum ille, sanè quidem: mens enim, inquit, nostra, præsertim dum altiora, atque difficiliora siue excogitat, siue legit, aut differere mauult; quietem perquirit, vociferationẽ aspernatur, solitudine, & otio quàm maxime delectatur. Ipsa quoque non attenta quasi gradibus in cogitationem multarum rerum & variarum conscendit; & à proposito sæpe nos attrahit. Habes igitur locum nobis idoneum? Tum Ceua, Pergratum mihi foret, si ambo Clusiæ essemus: ibi est patris mei villa, quæ ab ipso oppido non longè distat; & tamen ab hominum concursu remotissima: in qua fons perlucidus sponte nascitur, iuxta castanea latissima, nemoroso vertice exurgit: vmbra circiter passuum quinquaginta in agrum obtinẽs. O dulcis secessus: ò lenis aquarum obmurmuratio: ò Musarum amica, & vitis omnibus doctissimis digna amoenitas? Vbi nunc sumus, ò fortunam semper inimicam? quæ nihilum vnquam opportuna tempore mihi habere permittit. At quid prodest illa desiderare, quæ nec in præsentia nobis est permissum videre? sed video me illo loco vsque adeò delectari, vt animũ inde auellere ægre possim. Cũ igitur nobis per id tẽpus nõ liceat loco

illo

illo iucundiſſimo frui: eamus, parũ hinc abeſt locus non modo amœnus, verùm etiam ſalubris: vbi fonte gelido, lympidiſſimoq. ex ripa Padi in flumen prolabente arbitratu noſtro perfruemur: Hunc arbores, & frutices circumcludunt. Ad hunc multi ex veſtris familiaribus, ſingulis propè diebus, recreationis gratia ſe conferunt. Quorum quidem vnus eſt modeſtia, & probitate inſignis Antonius Alpheus, iuuenis exquiſiti ingenij, & in iure ciuili multùm verſatus. cum quo ſemper adeſt Bonifacius Carretus, virtute iuxtà, ac nobilitate præclarus adoleſcens, omnium fere, & diſciplina iuris ciuilis eruditiſſimus, & ingenio, prudentiaq. acutiſſimus, nec non oratione maximè limatus; atque vt ego ſoleo dicere, iuris candidatorum promptiſſimus, promptiſſimorum iuris peritiſsimus. Video etiam huc venire vnum, quem & ipſe admiraris, quem omnibus anteponis; quem diligis, ac quod dici ſolet, fers in oculis; Marcum Godum; qui mihi ſemper viſus eſt ingenium poſſidere nobilius, & iuris & aliarum artium ſcientia plurimum excellere. Hos quoque comitantur Horatius Biragus, & Guidus Bagnus adoleſcentes optimi, & in iuris peritia multum exercitati. Dicam deinceps, niſi accedant alij, huc venire Scipionem fratrem tuum, cuius animi dotes, & diſciplinarum varietas omnibus ſunt perſpicuæ; quippe qui ſi legum ſtudijs operam duntaxat impendiſſet, admirabilis nobis videretur; nec vllus ei præferri poßet. Hi aliiq. nobiliſſimi viri, quos propter temporis vſuram miſſos faciam, ſpiritus recreandi cauſa ad hunc ipſum fontem accedũt: cuius aqua ob raram frigiditatem & manus, & faciem lauant. Hæc cùm dixiſſet, breuibus ſpatijs ad fontem peruenerunt. Tum Fabritius, eſt, inquit, frigida, & ſi placet frigidiſsima. Huc inuitauere me ij ſæpiſsimè omnes, præcipuè ille probitatis, & eruditionis honos Marcus Godus, quamuis hucuſq. fontem hunc viſere minime potuerim. Equidem qui nunc primum huc venerim, ſatiari non queo, tam hic ſitus me delectat: & quantum potero, mihi crede, præſertim hoc tempore anni, & amœnitatem, & ſalubritatem hanc conſequar. Tum Ceua, Rectè quidem, ait, facies. Ego cùm mihi Cluſiæ eſſe conceditur, rarò autem licet, illo loco: cùm Taurini, hoc libentiſsimè ſoleo vti: vel cùm animus re aliqua perturbatur, vel cùm ſtudio defatigatur, vel cum aliquid mecum cogito. Namque dum in arbores, & viriditatem, quam videmus, oblectante proſpectu oculos amœnamus, ſpiritus ſimul recreantur, & paſcitur obtutus. Itẽ paſcitur mens, quæ veterum rerũ ſemper eſt cupida, præſertim recordatione dignarum; quia ſi ingenuè fateamur, hæ arbores, quas hic circum intueris, ſatas Phæthont. ſorores vidẽtur eſſe; de quibus Ouid.

Illa more ſuo (nam morem fecerat vſus)
Plãgorem dederun t, è quis Phaethõta querelas
Maxima cũ vellet terræ procũbere, queſta eſt
Diriguiſſe pedes: ad quem conata venire
Candida Lampetie, ſubita radice retenta eſt.
Tertia cùm crinem manibus laniare pararet,
Auellit frondes: hæc ſtipite crura teneri,
Illa dolet fieri longos ſub brachia ramos;
Dumq. ea mirãtur, cõplectitur inguina cortex,
Perq. gradus vterum, pectusq. humerosque manuſque
Ambit, & exiſtunt tantũ ora vocantia matrẽ.
Quid faciat mater, niſi quo trahit impetus irẽ,
Huc eat, atq. illuc, & dum licet oſcula iungat?
Non ſatis eſt, truncis euellere corpora tentant,
Et teneros manibus ramos abrumpit: at inde
Sanguineæ manant tãquam de vulnere guttæ.
Parce precor, noſtrũ laceratur in arbore corpus.
Iamq. vale cortex in verba nouiſſima venit.
Inde fluunt lacrymæ, ſtillataq. ſole rigeſcunt.
De ramis electra nouis, quæ lucidus amnis
Excipit, & nuribus mittit geſtãda Latinis &c.

Si illæ manent, illæ profectò ſunt: ſin autem iſtæ ex illis tanquam à proprijs parentibus ſunt ortæ, ſæpe enim à præceptore meo, viro non quidem indocto, didici hunc in locum, vel hinc non longè, Phaethontem, qui dum Phœbi currum temere ducere, ac regere maluiſſet, laxatis ob imperitiam habenis præcipitem cecidiſſe, & eius ſorores (ſi poetices figmentis eſt adhibenda fides) fratris mortem nimium deplorantes à Dijs in arbores eſſe immutatas. Et licet hæc Poetarum penitus videantur figmenta, atque portenta: ſub fabularum tamen velamine latet quandoque ipſa veritas. Namque circum iſthanc ripam Phaethontis tumulus erectus fuiſſe dicitur, qui primus huic ciuitati præfuit, Ideò & Phaethontia, & Eridania appellabatur à veteribus: vt Philibertus Pingonius, vir quidem & genere, & virtute illuſtris, in ſua non obſcure commonſtrat Chronologia, quæ Auguſta Taurinorum inſcribitur, quamq. paucis ab hinc diebus & doctè, & eleganter conſcriptam in lucem edidit. Et quoquo modo res ſe habeat; hæ arbores me incredibili quadam afficiunt voluptate. Sed nimirum alia quoque cauſa me oblectant, quæ tibi non ſorte contigit ita. Quia ſi verum dicimus, hæc arbor, in quam Phaethontiadas conuerſas bellè oſtendimus, conſobrini mei A. Germonij ſymbolum eſt, maiorumq. ſuorum fuit, à totaque eius domo hodie, vt ita dicam, colitur, domiq. ſemper retinetur: & quoties hanc video, mihi ſemper neſcio quippiam delectationis in animo generatur. Tum Fabritius, ego verò, inquit, tibi iſtam iuſtam cauſam exiſtimo; quòd huc libentius venire, atque locum hunc deligere conſtanter perſeueras. Sed in hoc non eſt inſiſtendum,

Itaq. cùm nulla propè arbor, mea sententia, populo proceritate, aut vmbræ salubritate præcellat; considamus, si placet hic, quia satis deambulatum est; & ad eam disputationis partem, ex qua egressi sumus, reuertamur. Verùm prius quam exordiar, abs te, mi Iuli, peto, quando in eam rem operas tuas nobis es pollicitus, Laudes Latinæ linguæ, qua plurimum vales, facundia, & dicendi facultate, prosequaris. Iam frigido fonte, iam procerissimis populis, iam harmonia, auiumque concentu, ac solitudine fruimur: quid amplius desideras. Tum ille, Imo verò, tibi incipiendum est, inquit, tum si quid incidat, in quo operas nostras requiras, videbis quàm tuæ linguæ Latinæ faueam. Tunc Fabritius, Indignum, inquit, profectò existimarem, si Latina lingua tuis indigeret adminiculis; cùm se ipsa satis commendet: & per se laudabilis sit, & sine qua nihil laudari possit, ac planè intelligi: Vnde non possum non mirari; cur ipse simul cum multis alijs Vulgarem hunc sermonem, ita diligis, & commendas, vt Latino, reliquisq. omnibus studeas præferre. In quo nulla virtus, nulla vtilitas, nullaq. delectatio percipi potest. Destitutæ enim Latinarum litterarum præsidio omnes artes, atq. disciplinæ corruerent; nec quicquam accuratius posset tractari. Et illud quoq. sponte fatendum est; quòd cùm omnes disciplinæ diligentissimè Latinis litteris sint explicatæ, videmus, si qui de tuis Vulgaribus, earum studio tenentur, si sunt Latinis doctrinis imbuti, Latina potius, quàm vulgaria legere: sin à latinorum artibus, & disciplinis abhorrent, nec hæc quidem curare, quæ sine Latina eruditione intelligi non possunt. Denique si monumentis aliquid mandare cogitent, magno consilio, ac prudenti ratione, relictis tanquam inanibus ijs tuis Vulgaribus litteris, operam omnem ac omne studium ad Latinas conferunt. Etenim rogo, mi Iuli, vbi nam sit vllus gloriæ fructus, qui ex vulgaribus possit adquiri. Namq. Vulgaria suis finibus, exiguis sanè conscribuntur; & ita vt non modo Italiæ limites non egrediantur, sed neque Italiam totam occupent. Quare si Apuliam, aut Calabriam proficiscaris, vel Siciliam, Corsicam, aut Sardiniam versus nauiges, & hoc Vulgari idiomate vtaris, non magis Italus, quàm Arabs, aut Scytha videare. Latina verò in omnibus leguntur; nec vlla regio tam inimica penè nomini Romano est, in qua non aliquis sit, qui Romana ipsa facundia non delectetur, eamque peritè intelligat. Sequamur igitur, sequamur, inquam, maiorum nostrorum mores, & instituta: qui multis laboribus, adeoq. sudoribus conati sunt nobis Latinum sermonem, vti patrimonium quoddam iure naturæ debitum verbis electis, grauiter, ornateq. dictatum relinquere. Qui inter cæteras priscas, & elegantes linguas diuino propè consilio, conseruatus, solus dignitatem, ac pristinum splendorem mirificè reddit, atque præstat. Tum Iulius, Faterer, inquit, si Latinum nomen nobis duntaxat proprium, vel peculiare, vel vt ita dicam, speciale, siue præcipuum, nec cum alijs esset commune: sed hodie hoc Heluetij, Belgæ, Celtæ, Germani, Hispani, Britanni, Galli, & aliæ innumeræ regiones magis, quàm Itali videntur possidere. Et hanc nimirum ob causam nostri Latinum sermonem paruipendendum, & Vulgarem magnis studijs, & eximijs laudibus extollendum putarunt. Ita si fundus totus noster est, omni diligentia, & cura excolitur; si verò multorum, statim vno alterius solertia consisso, infructuosus redditur. Tum Fabritius, & hoc nimirum dolendum est, inquit, Italos neglecto patrimonio alienos fundos colendos suscipere: & ex vberrimis latifundijs exteros pati abundantissimos fructus percipere. Cùm olim ij omnes proprio quasi nomine Barbari dicerentur: nunc in amœnissimos Latini fines diuagantur. Sed tamen rectè dicimus eum fundum totum nostrum esse, etiam cuius vsusfructus alienus est, auctore Paulo Iurisconsulto; quia vsusfructus non dominij pars est, sed seruitus est, vt iter, & via. Quare Germani, Hispani, Galli, & alij id genus, Latini nominis vsumfructum cum nobis duntaxat communem habent, & ita quidem habent, vt minimam eius portionem à nobis tanquam coloni à dominis agnoscant. Præterea istius Vulgaris sermonis, quem Italum appellas, ager natura adeò sterilis est, vt nulla arte, nulla cultura adhibita fœcundus esse possit. Tum Iulius, Mihi, inquit, satis constat antiquitus Latinam vestram linguam parùm etiam fertilitatis babuisse, & exiguis finibus fuisse conscriptam: atqui paulatim latiùs manans totum ferè orbem occupauit. Si illa tam latè, longeq. patuit, poterit item Vulgaris nostra ob eius magnitudinem, & delectationem omnia mundi imperia facilè circuire. Tum statim Fabritius, scire vehementer, inquit, cuperem; quis nam sit tam fęlix Princeps, tamq. potens Respublica, quæ hoc aliquando præstare se posse confidat. Iam non floret amplissima Romanorum Respublica, iam non viget fœlicissimus, atque triumpbator Augustus; nec alij, qui Augustum admirabili cum laude sequuti sunt Imperatores; qui sub Imperio Romano totum orbem cohibuerunt. Quorum alij constituerunt; vt quælibet natio tam erudita, quàm barbara, neque actiones in iudicio ederet, nec vllas causas nisi Latinis verbis ageret. Item vt Decreta à Prætoribus Latinè interponerentur; quod etiam nunc obtinet ex Trypbonini libro disputationum secundo. Neque miramini, si id lege sancitum sit; quia id iuris ciuilis est, & quod iure ciuili

uili est inuentum, verbis duntaxat Quiritium peragi debet. Et, quamquam stipulatio, quæ à iure ciuili (vt communiter traditum est) ortum duxit, non solùm Romanis verbis celebrari possit, sed etiam peregrinis. Namq. vt Vlpianus libro quadragesimo octauo ad Sabinum eleganter scribit, hoc non vsque ad Latinum sermonem ptotrahimus, sed & ad Græcum, Pœnum, Assyrium, & ad quemuis alium: id tamen est vtilitatis causa receptum, vt omnis sermo contineret verborum obligationem; quodq. ante Tryphoninum obseruabatur: nihil enim refert contractus qua lingua quis celebret: sequenda tamen est formula Latina: vt vir doctissimus Iacobus Cuiacius in libro Pandectarum secundo, titulo decimo quarto scriptum reliquit. In sententijs quoque nihil interest, an & Græcè proferantur, ex Arcadij, & Honorij constitutione. Cùm post coloniam Romanorum Byzantium translatam Romani & ipsi Græcè loquerentur, Idq. in testamenti factione perspicere licet: quæ quidem iuris ciuilis est: nec olim potuit fieri testamentum, nisi Latinis verbis; hodie ex Theodosij constitutione, quacunq. lingua. Sed longè aliud est in Decretis, quæ à populo Romano, vel ab ipsis Imperatoribus interponebantur: in quibus merum, ac mixtum imperium continebatur: de quibus nunc dicere ad institutum opus parùm pertinet. Sed quia de iure ciuili loquebantur, confestim Ceua, Imò, inquit, abs re non fuerit de ijs pauca videre; cùm ea etiam ad Latinum, Vulgaremque sermonem non parùm facere videantur. Cùm enim aliquando eum ipsum Tryphonini locum, ipsamq. Arcadij, & Honorij constitutionem perspicerem, diligenterq. intuerer; quid probarem haud scio. Tandem in Bartoli sententiam descendi, existimantis Latinam linguam pro quacunque lingua intelligibili accipiendam esse, adeò, vt non solùm Græcus, sed & Germanus sermo, eius appellatione comprehendatur. quam quidem interpretationem ante Bartolum, Oldradus, & Dynus sunt sequuti; hancq. probare te existimo. Tum Fabritius, Me (vt sentio) inquit, vocas in aliam, & longè difficilem controuersiam: sed cùm ita lubet, paulò altius hoc nobis est repetendum. Quod autem ad Bartoli sententiam, tantùm abest, vt probem, quin mihi falsissima sit: & miror equidem Bartolum; nec enim hæc est Bartoli ingenio digna; cùm sit tam impropria, tamq. à verbis Iurisconsulti aliena, quam qui sensum oculorum habet, intueri facilè potest. Ego igitur puto longè aliam esse huius legis sententiam: hanc nempe, quòd Latinus sermo apud veteres Romanos vsq. adeò in pretio fuerit; vt non modò in ciuitate Romæ, sed etiam in Græcia, & in Asia publica negotia Latinis verbis peragenda essent: idq. Valerius Maximus ijs verbis copiosè ostendit: Magistratus, inquit, prisci quantoperè suam, populique Romani maiestatem retinentes se gesserint, hinc cognosci potest, quod inter cætera obtinendæ grauitatis inditia, illud quoque magna cum perseuerantia custodiebant, ne Græcis vnquam nisi Latinè responsa darent: quin etiam ipsa linguæ volubilitate, qua plurimum valent excussa per interpretem loqui cogebant; non in vrbe tantùm nostra, sed etiam in Græcia, & Asia; quo scilicet Latinæ vocis honos per omnes gentes venerabilior diffunderetur, &c. Et ob hanc nimirum caussam sancitum arbitror, Decreta Latinè interponi debere. Qui quidem intellectus mihi semper placuit: tum à Raphaele Comensi, & Iacobo de Puteo viris doctissimis approbatum, vt Alciatus refert, magna cum voluptate percepimus: quamuis Alciatus ipse interpretationem hanc reijciat, & improbet: Quoniam Valerius Maximus de priscis, inquit, institutis agit, quæ fuerunt à maioribus obseruata, quæ tempore Tryphonini huius responsi auctoris amplius in vsu non fuerunt. Verùm, vt faciliùs intelligere valeatis, more legum interpretis in præsentiarum agam. Reiecta itaq. & improbata Comensis, & Putei sententia, nouum sensum Alciatus adfert. Namq. quod scriptum est in illo Tryphonini loco, loquitur de Prætoribus, & sic in Magistratibus, qui Romæ ius dicebant: vnde non est mirum si Latinè debent pronunciare: quæ ratio in cæteris iudicibus, qui in prouincijs ius dicunt, cessat: vt meritò illis Græca lingua vti permissum sit. Aduersatur autem huic Alciati sententiæ: quod constat non modo Prætores, sed Senatores etiam Decreta aliter, quàm Latinè pronunciare prohibitos fuisse: cuius rei meminit in vita Tiberij Suetonius. Quamobrem non solùm Romæ, verùm & in Prouincijs Prætores constitutos esse apertè Pomponius de origine iuris, ijs verbis demonstrat: Capta, inquit, Sardinia, mox Sicilia, item Hispania, deinde Narbonensi prouincia, totidem Prætores, quot Prouinciæ in ditionem venerant creati sunt, partim, qui vrbanis rebus, partim, qui prouincialibus præessent. Et satis scio aliter ab Alciato in libro primo Prætermissorum, cuius auctoritas apud me maxima est, hoc Tryphonini responsum acceptum esse; vt vel ex eo colligatis ei non satis liquisse de re. Nam, inquit, aliter Tryphonini responsum accepimus, quàm Acursius fecerit, quippè ille omnia Decreta Latinè interponi iuber, non barbarè, & incomptè, vt etiam apud Græcos Latina Decreta ex eius responso proponenda sint. quod minimè mirum esse debet, cùm omnes Romano imperio subditi, Romanam linguam ediscerent; quod etiam Strabo scribit. Quæ sententia quodammodo ex Ciceronis

ronis auctoritate posset confirmari. Nam ad Herennium, Latinitas, inquit, est, quæ sermonem purum conseruat ab omni vitio remotum: vitia in sermone, quominus is Latinus sit, duo possunt esse, solæcismus, & barbarismus. vnde & de Oratore, purè, & Latinè loqui; & alibi purè, & emendatè loqui, quod est, inquit, Latinè. sed vt paucis comprehendamus, mihi videtur rectus superior Intellectus, qui etiam Comensis, & Putei fuit. Nec ad rem facit, quòd Valerius Maximus de prisco instituto Intelligat; quod quamuis facilè admittamus, non tamen credendum est, ea Tryphonini ætate abolita fuisse. Quicquid enim expresse correctum non videmus, id veterum legum, constitutionumq. regulis omnes relictum intelligunt. Nec pili quidem facio constitutionem illam, qua permissum est sententiam Græcè etiam ferri posse: quoniam eo tempore, vt paulò antè diximus, Romanum imperium ad Græcos erat translatum, vt merito Græcę linguę largitum sit, quod antè Romano sermoni concessum erat. Hinc videmus in libro duodecimo Codicis, à Valerio Imperatore Græcum, & Latinum sermonem æquiparari. Tum Ceua, Hæc tibi, inquit, magis, quàm Bartolo, & Alciato assentior: sed illud vereor, ne tibi possim concedere, hoc est, Tryphonini responsum hodie esse admittendum, cùm aliter videatur obseruari. Tum ille, Neq. hac de re, inquit, ab initio dissetendum proposuimus, sed vt vobis apertè commonstrarem Vulgarem linguam non tam latè, longeq. diffundi posse, quàm Latinam: vtrique tamen satisfaciam. Ego itaque Tryphonini regulam hodie, atq. ipsius Iurisconsulti ætate accipiendam esse semper existimaui. Et licet in quibusdam Romani Imperij partibus alter seruetur, id tamen ab ijs duntaxat, qui ius condendi legem habent: neque iniuria: cùm plebs, cui potissimum Decreta interponuntur, nullam Latinæ linguæ notitiam habeat. In multis verò alijs regionibus, nulla huius rei habita ratione, Latinum sermonem, tanquam diuinum institutum colunt, & tuentur: præsertim in curijs sacrosanctæ Romanæ ecclesiæ; à quibus omnia, nisi Latinè condita sint pro nihilo habētur. Neque hic prætermittam, quod vir alioquin doctissimus mihi solebat obijcere: ergo, aiebat, Ecclesia humanis legibus subijcitur. Sed videte: quàm recta ratiocinatio. Romani Pontifices Latino idiomate vtuntur, sunt Igitur Principum subditi constitutionibus. Satis dilucidè ostenditur, summum Pontificem, cæterosq. inferiores sacerdotes non esse Imperatorum legibus adstrictos. Nec enim lex Imperatorum, vt Nicolaus Papa ad Episcopos in concilio apud Conuicinium congregatos scripsit, supra legem Dei est, sed subtus. Hinc ex communi Doctorum calculo traditum est Laicorum statuta, non modò in odium, sed etiam in fauorem Clericorum inducta nullius esse ponderis, nisi ab Ecclesia prius fuerint approbata. Maluit igitur S. R. E. perpetuò id obseruari; vt sicut vna est Ecclesia catholica, cuius Roma caput est, ita vna esset loquendi ratio omnibus quantùm fieri potest communis. quod si verbis Italicis vteretur, & Germanicis, Hispanicis, Gallicis, & quibus non, vti oporteret? Vnde multæ efficerentur Ecclesiæ: qua de re fusius disputabimus. Verùm, vt vnde egressi sumus, reuertamur, constat satis Vulgarem linguam non posse tam longè, lateq. se propagare, quàm Latinam. Sua igitur sponte?

At pastor amicam,

Quamuis deformem, laudat vterq. suam.

Qua de re vester quoque Cicero: suum, inquit, cuique pulchrum est: adhuc neminem cognoui Poeram, qui sibi non optimus videretur; sic res se habet, te tua, me delectant mea. Hispani suum Italico benigniorem, & iucundiorem, Galli suum dulciorem, vberioremq. esse arbitrantur. Neq. illud fortè abs re erit; quia, sicut feræ rationis expertes, quæ partus suos ita diligunt, vt pro ipsis sæpissime propugnent, & sic pugnent, vt vulnera, vel ad ipsam necem excipiant, nullos impetus, nullos casus reformident; nec minus ij pro suo sermone, tanquam pro naturali partu ita bellum gererent, vt ne à maiori quidem hostium multitudine compelli possent. Tum Ioannes, Imò verò, inquit, mihi paucis iam diebus accidit: vt quosdam nobilissimos, & doctissimos adolescentes Germanos nactus sim: qui à nostro Vulgari idiomate non sic abhorreant, vt illum reliquis omnibus posthabeant. Tum Fabritius, Ego omnes, inquit, exteros, quos cognoui, nec certè paucos sæpe de Vulgari hac lingua alloquutus sum: & multi, & penè omnes eam vsque adeò in precio habent; vt eis nihil turpius, nihil fœdius, nihil miserius videatur. Et inter cæteros postero die fortè fortuna hac de re sermonem habui cum Claudio Balando Camberiano adolescente & moribus integerrimo, & disciplinis ornatissimo; qui totam Italiam peragrauit, & Romæ non modicum temporis est moratus: & in hac quoque ciuitate diutius vitam degit; & hodie in legum studia maxima cum laude incumbit. Is, inquam, nec Vulgarem, in qua non mediocriter versatus est, penitus reijciebat, nec laudabat: & maximè illa Italica carmina, quæ ijsdem syllabis cadunt, quæ à nobis octaua rima appellatur, pro quibus multùm facitis, nunquam ita satis sibi fecisse, vt Gallica, non ineleganti ratione asseuerebat. Neque mitum, si Germani illi adolescentes Italicum Idioma cæteris omnibus anteponant: cùm Germanicum ferè sit omnium obscurissimum. Neque idcircò tibi

tibi perſuadeas eos ſuum prorſus voluiſſe abijcere, & Vulgarem hunc tuum amplecti. Si autem amas verum, quo nihil hominum generi natura tributum pulchrius, nihil charius, dices, quid nam eos in hanc ſententiam tam facilè inuexerit? Tum Ioannes, Etenim, inquit, quoties eis permittitur coniunctiſſimè ſemper & amantiſſimè Franciſcum Octonaium, Phyſicum ſanè excellentiſſimum, Mathematicam, & Aſtrologiã publicè profitentem audiunt, quo nemo ferè ſenior hoc tempore, nemo prudentior; qui, vt moris eſt, Euclidem magna cum auditorum admiratione Italicè interpretatur. ij inquã, non tã cauſa diſcendi artem, quàm ob ſermonis amœnitatem, grauitatem, magnamque dicendi copiam illius prælectionibus interſunt. & ſi paucis diebus in Italia propter locorum diſtantiam eis eſſe libuerit; omnia tamen ab illo (ornatè enim doctè, & propriè loquitur) ſe dicunt intelligere. Tum Fabritius, Neq. inquit, illud vnquam concedam, vt ij Germani adoleſcentes, quòd exiſtimas, docti, non alia ſint excitati ratione, quæ tibi non ſit incognita: quamuis hoc ſatis ſcio, nullum Octonaio maximo viro, & ſpectato non tantùm in difficillimis, & ſubtiliſsimis Mathematicæ, & Aſtrologiæ artibus, ſed nec in Vulgari ſermone, cuius princeps ſemper eſt habitus, eſſe comparandum. Sed illa eſt, meo iuditio, cauſa: quia ſolebant dicere; Hæc veſtra lingua proximè ad Latinam linguam accedit. Ergo non Vulgaris, ſed Latinæ linguæ lineamentis, ſiue principijs, ſine quibus ne punctum quidem perciperetur, ducãtur. Quod idem Galli, Hiſpani, Græci etiam, atque Chaldei, qui linguam Latinam primis, vt dicitur, labris deguſtaſſent. Quod ſi ita eſt, vt nemo, niſi Latinis litteris imbutus, intelligat: quid Latina lingua magis colendum, aut quid ipſa præſtantius? Quid autem nobis? quidam imperitè dicebat, ſat eſt, vt intelligant: poſſunt enim hanc, & illam habere. Sed ſi vna abſq. alterius beneficio intelligi non poteſt: quid emolumenti eis adferret? nam quod paucis fieri poteſt, vt vtar Ariſtotelis verbis, per plura fieri non debet. Cùm hæc attentè audiuiſſet Iulius, Venio ipſe, inquit, in hanc tuam ſententiam pedibus, & manibus: cùm exiguas Italiæ fines egredi non poſsit. In Italia verò hanc tuam ſententiam diuidi poſtulo. ſed iam ad inſtitutum opus vellem nos proximè accedere: quoniam dictum eſt à te ſatis copioſè Vulgarem linguam non poſſe in tam longinguas prouincias, quàm Latinam protendi: conſequens eſſe videtur, vt greſſum comprimamus, & inceptum iter paulò reuocemus, hoc eſt, vt diligenter inquiramus: an ſermo, vel hic modus loquendi ſolis hominibus datus ſit: & an ſit quid naturale, vel hominis inuentum. Tunc Fabritius, Rem vnã, inquit, omnibus notam poſtulas, alteram perdifficilẽ quæris: quod verò ſciam, & potero dicam. Tunc ſurgens Ceua, Quod tu, inquit, non poteris, aut neſcies, quis noſtrum tam impudens eſt, qui ſe ſcire, aut poſſe poſtulet? Tũ ille, ego omne, inquit, hoc ſummæ bonitati, ac etiam beneuolentiæ tuæ erga me tribuo: attamen te rogo, atq. obſecro, vt ne poſthac me tam eximia laude ornes, cùm minimè ea dignus ſim laude: nã & tibi non ſolum, ſed & mihi proderit, ſi id agas: quoniam & te acrioris iudicij exiſtimabunt; & maiorem de me, quàm quæ ſit, opinionem fortaſſe non concipient. Tum Iulius, Non hoc ex te, inquit, ſed de quo mox expoſui, quid ſentias, quærimus; exiſtimas ne ſermonẽ ſolius hominis eſſe? Verùm antequam vltrò progrediatis, velim vos oratos, ne tot Iuriſconſultorum reſponſa, totq. Imperatorum Conſtitutiones in medium adferatis; cùm pauci id poſsint percipere. Quæ cùm dixiſſet ridens Fabritius, Hoc, inquit, inuitus, & coactus facio: ſed Ceua ſimul cũ neceſsitate me aliquando impellit: Et poſthac, niſi ratio, vel neceſsitas aliud deſideret, me in hoc tibi obſequuturum polliceor. Cæterùm ſcias ſermonẽ hominibus natura ineſſe, vel ipſius hominis induſtria repertum eſſe, difficilem, ac perplexum habere explicatum. Altera verò, quam proponis, quæſtio, nullam propè habet difficultatem: idq. omnibus perſpicuum. Tum Iulius, ego verò, inquit, nedum à ruſticis, ſed nec à doctis quidem hoc ſatis intellectũ puto: ipſe tamen omnibus exploratum dicis, quod nullo modo poſſum percipere: cùm ſæpe apud maximi nominis viros legam quaſdã volucres aptè, clarè, & articulatè fuiſſe loquutas, vti picas, pſyttacos; monedulas, coruos, quæ interdum humanam vocem imitatæ ita appoſitè aliquid expreſſerunt, atque pronunciarunt, vt humana voce loqui viderẽtur. Cuius rei præclarum habemus exemplum apud Macrobium. Cùm enim Cæſar Auguſtus inſignem ex Atticis victoriam reportaſſet; occurrit ei inter cæteros gratulantes vnus coruum in manibus gerens, quem docuerat hæc fari; Aue Cæſar victor Imperator: quo facto magnam exhauſit Auguſtus admirationem, officioſamq. auem viginti millibus nummùm emit. Cuius artis magiſter alteram hæc inſtituerat dicere, Aue victor Imperator Antoni. Eodem quoq. tempore ſalutatus à pſyttaco, pro illo nũmos ſolui iuſsit. Clarè etiam loquentem picam redemit: quorum exẽplo pauper commotus ſutor ſolicitè coruum inſtituit, vt tranſeuntem Auguſtum eadem ſalutatione captaret: qui impendio exhauſtus ſæpè ad auem non ſibi reſpondentem dicere ſolebat; Opera & impenſa perijt. Quãdoq. tamen coruus cœpit pronunciare dictatam ſalutationem. Hoc audito dum tranſiret Auguſtus, reſpondit: Satis domi ſalutatorum talium habeo. confeſtim coruo ſuperfuit memoria; vt & illa, quæ à domino

quæren-

quærente solebat audire, subtexuerit: Opera, & impensa perijt. Ad quod Cæsar risit, emiq. auem iussit, quanti nullam adhuc emerat. Hæc, aliaq. abundè scripta reperimus: nec vlla opus est probatione: cùm multæ etiam in hac ciuitate loqui audiantur, & maximè in Aula Serenissimi Ducis, quæ non modò Italicè, sed & Gallicè verba exprommunt. & vna præ cæteris, quam noctù adferre solent in Prætorianorum custodiam; & quicquid milites agunt, & dicunt, die omnia Serenissimo Duci sigillatim recenset. Hinc Poetæ, meo iudicio, existimarunt has aues aliquando humanam formam habuisse, & à Dijs propter nimiam arrogantiam, vel propter aliquod maximum crimen in bruta esse commutatas: vt dum Pieri, qui Macedoniam possedit, & Anippes nouem filias nimis arroganter gloriarentur, Musas in certamina cantus prouocarunt: quarum vna exorsa est, quod Gigantes aduersus deos contenderint, ex quibus Typhoeus terrigena deformitate terruit Deos, compulitq. in Aegyptum; vbi Iuppiter ob metum in arietem conuersus est, Apollo in coruum, Liber in capram, Diana in felem, Iuno in vaccam, Venus in piscem. Inuicem autem Musæ cùm Cereris laudem decantassent, Pierides victæ in picas sunt versæ: de quibus Ouidius libro Metamorphoseos quinto:

Musa loquebatur, pennæ sonuere per auras:
Voxq. salutantum ramis veniebat ab altis.
Suspicit, & linguæ quærit tam certa loquentes,
Vnde sonent, hominēq. putat Ioue nata loquutū,
Ales erat: numeroq. nouem sua fata querentes
Institerant ramis imitantes omnia picæ &c.

Tum Fabritius, Hæc, inquit, quæ de auibus retulisti, certissima sunt: illud tamen sit tibi præcipuum, vt solius hominis sermo sit: neq. iniuria; cùm solus sermone indigeat. Homo enim magis, quàm cætera animal sociale est, qui non tantum genitus, ac procreatus est, societatis, communionisq. appetens; quin etiam magnoperè ijs indiget: cùm nec possit, nec eum deceat per agros, & syluas vitam degere, nec per se duntaxat esse: sed in ciuitatibus vnà cum alijs ætatem agere: & hanc humani generis communionem, hanc conspirationem in Republica benè gerenda, hanc iucundissimam vitæ, atq. officiorum omnium societatem coire, & tueri; nisi fortè perfectissimus esset, quod rarò euenit, vel omnino bellua. Nam homo cum rationale, & ciuile animal sit, ac natura ciuis, operæ pretium est, vt & sermonē habeat. Verùm si ita res se habet, videtur Picarum sermonem habere plurimùm interesse, quæ, vt naturales referunt, regem habent; & formicarum, quæ more reipublicæ viuunt, & aliorum animalium multorum, præsertim elephantum, qui, vti Plinius testatur, regem, centuriones, & cæteros militiæ gradus, qui cæteris præsunt, constituunt: quæ omnia licet rationis expertia sint, & inciuilia, socialia tamen sunt, & gregatim pascunt. Vnde Cicero, vt pecudes, inquit, sui generis sequuntur greges, vt bos armenta. Neq. verò ijs natura defuit, sicut homini loquendi artificium dedit, sic animantibus vocem impartiuit. Ita enim mirificè voces suas proprijs quibusdam inter se notis discernunt, atq. cognoscunt, vt colloqui videantur; sæpe etiam humano generi alludunt, aut sanè videntur alludere. Ridendi namq. ratio apparet in ijs aliqua, cùm demulsis auribus, contractoq. rictu, & oculis in lasciuiam dissolutis, aut homini alludunt, aut suis quisq. coniugibus, aut fœtibus proprijs. Non ne aliquid amori mutuo, & obsequio simile tribuunt? Iam illa, quæ sibi prospiciunt in futurum, & cibos reponunt, habēt vtiq. prouidentiam. Rationis quoq. inditia in multis dignoscuntur: nam quando vtilia sibi appetunt, mala canent, pericula euitant, latibula, quibus se tegunt, parant, profectò aliquid intelligere videntur. Non potest quis negare semina quædam rationis in illis dignosci, cum hominem ipsum sæpè deludant. Nam quibus conficiendi mellis officium est, cùm optaras incolunt sedes, castra muniunt, domicilia admirabili arte construunt, regi suo inseruiunt. Et quamquam rationem habere videantur, non idcircò tamen illis ea, quæ homini tribuuntur, communia esse dicemus. Multa enim homines faciunt, quæ & bruta faciunt animalia, sed longè diuersa ratione. Nam quæ bruta faciunt, naturaliter duntaxat faciunt, non tamen iure; homines verò & naturaliter, & iure, hoc est cum ratione. Et licet Vlpianus in primo Institutionum libro dicat Ius naturale esse, quod natura omnia animalia docuit. quod ius non humani generis proprium, sed omnium animalium, quæ in terra, quæ in mari, cæloque nascuntur, commune est. Hinc descendere maris, & fœminæ coniunctionem, quam nos matrimonium appellamus, hinc liberorum procreationē, hinc educationem: quoniam videmus cætera quoq. animalia etiam istius iuris peritia censeri. Debemus tamen hoc intelligere, vt Antonius Goueanus in libris variarum lectionum est peritè, ac eleganter interpretatus; quamq. interpretationem paucis iam diebus sequutus est Ioānes Manutius præceptor noster: scilicet Ius naturale consistere in ijs rebus, quas natura docuit omnia animalia. Et cætera istius, iuris peritia censeri: sic intelligi; vt censeantur perita earum rerum, in quibus hoc ius consistit. Quicquid enim & homines, & bruta faciunt animalia, non est continuò iuris naturalis (nam edere, bibere, dormire, educure iuris essent naturalis) sed, vt quæ homines, iure faciunt, eadem si bruta facient animalia, iure naturali homines facere dicuntur. Vti enim homines filios procreant, eosdemque

studio-

studiosè, & diligenter nutriunt, ita & bruta; sed bruta instinctu quodam naturali tantùm: homines autem ratione, iure, ac præscripto legis; vt cùm maritus se ad vxorem applicat, vel pater liberos alit. Quod igitur homines naturaliter faciunt, & cum ratione, id & Iure facere dicuntur. Ex eo autem licet intelligere, quòd non quæcunq. homines faciunt naturaliter, iuris naturalis dicuntur: nam, vt iam dictũ est, edunt, bibunt, dormiunt natura; quæ tamen nemo dixerit esse iuris naturalis: bruta quoq. animantia naturaliter duntaxat corpora commiscent, non iure; homines verò & natura, & iure: quia iure soli vtuntur homines. Vim etiam, & iniuriam propulsare iuris est naturalis: quamuis Florent. Iurisconsulto, seu potius Triboniano magis iurisgentium esse placuerit. Rectius Cicero, qui in Topicis naturale ius vocat. Nec vlli dubium esse debet, quin hoc sit ius naturale; cùm nullũ reperiatur animal adeò infirmum, atq. pusillum, quod vim non propulset, seq. & sua non tueatur: vtq. est in prouerbio, formicæ insit sua bilis: naturaliter tamen facit, non iure: homo autem & natura, & iure, scilicet ex legis præscripto: quia honestum, & vrbanum visum est legum latoribus, vt nobis liceret vim vi repellere. Sed, vt vnde digressa est, nostra reuertatur oratio, arbitror equidem, vt cũ Lactantio sentiam, vniuersis animantibus datam esse rationem, hoc est, vt ego interpretor, rationis simulacrum quoddam, ac similitudinem. Sermonem autem solius hominis esse vobis apertius indicabo. Cùm enim Deus optim. maxim. hominẽ ipsum ad imaginem, & similitudinem suam creârit; solusq. sit, qui sentiens, capaxq. rationis Intelligere rerum omnium factorem Deum, ac opera eius admirabilia, virtutem, potestatemq. perspicere: solus consilio, mente, prudentia est instructus. Ideoq. ipse inter cæteras animantes rectus corpore, ac statu factus est: vt ad contemplationem parentis sui se excitatum esse intelligeret: vt Ouidius rectè cecinerit.

Pronaq. cùm spectent animalia cætera terrã,
Os homini sublime dedit, Cœlumq, tueri
Iussit, & erectos ad sydera tollere vultus.

Hinc sermonem solus accepit, teste & ipso Lactantio, & linguam cogitationis interpretem, vt enarrare maiestatem Domini sui, & gratias pro immensis erga se beneficijs referre posset. quod animantibus haud dare necesse fuit; cùm homini cuncta, vt sacræ testantur paginæ, subiecta fuerint. Vescimur enim quibusdam tum terrenis tum aquatilibus, tum volatilibus, partim capiendo, partim alendo. Efficimus quoq. domitu nostro quadrupedum vectiones, quorum celeritas, atq. vis nobis ipsis affert vim & celeritatẽ. Nos onera alijs bestijs, nos iuga imponimus: nos Elephantorum acutissimis sensibus, nos sagacitate canum ad vtilitatem nostram abutimur: quasq. violentissimas natura genuit, illis moderationem nos soli adhibemus. Alijs etiam non modò ad cibum vtimur, sed etiam, vt frigora, caloresq. pellamus, fruimur. Opes enim quæ ad vescendum hominibus aptæ sunt, nihil ferè aliud afferunt: nisi vt earum villis confectis, atq. contextis homines vestiantur. Illæ verò aues, quæ colloqui videntur, nec propriè, nec verè loquuntur: sed humanam vocem imitatæ, quod audiunt, exprimunt, nec quid dicant, intelligunt. Et hoc ipsum ex eo intelligere licet, quòd non, vt putas, coruus, salutator verbis Latinis loquebatur, sed Græcis, vt à magistro fuerat edoctus; quæ longè facilius illi erat exprimere, vtpote quæ ad naturalem vocem proximius accederẽt, χαῖρε καῖσαρ, quæ te apud Plutarchum, ac Suetonium legisse non dubito. Multa deniq. ad fingẽdam, & emittendam vocem, qua animi nostri sensum declaramus, necessaria sunt, quæ in brutis videntur desiderari. Ad vsum namq. ipsius vocis, incredibile est, nisi diligenter animaduertatis, quanta opera machinata natura sit. Primùm enim à pulmonibus arteria vsque ad os intimum pertinet: per quam vox à mente principium ducens percipitur, & funditur. Verùm cùm absq. inspiratione, & expiratione vox fieri nullo modo potuerit, illaq. compressione, & distentione maximè indigeat: nec immeritò admirabimur rerum omnium Opificis prouidentiam, atq. solertiam; qui asperam arteriam (sic enim à medicis appellatur) simul commodum respirationis, & vocis quadam mirabili arte construxit. Atq. tanto artificio laryngem composuit, vt illa nũc magis, nunc minus claudi possit, & spiritum arbitratu nostro ad maximos sæpe vsus retinere, & varias voces, hoc est leuem, & grauem arctare, & relaxare valeamus. Et tanta deniq. thoraci insita est vis, vt etiam arbitratu nostro nunc multùm, nunc parùm aeris ad solam respirationem, aut vt simul quoq. voci, quam effingere lubet, aer inter expirãdum sufficiat, emittere possimus. Nam vt paucis dicam: Aspera arteria, quæ primò animanti ad aeris in respiratione transitum, ductumue confert, ostium habet adiunctum linguæ radicibus, illaq. ad pulmones vsq. pertinet. Et spiritus à pulmonibus, vt diximus, per asperam arteriam ad laryngem, quæ longè omnium fistularum functionem vincit, & ad os intimum effunditur. In ore autem sita lingua est finita dentibus. ea vocem immoderatè profusam fingit, & terminat: quæ sonos vocis distinctos, & pressos efficit, cùm & ad dentes, & ad palatum instar rotundi, amplique spatij constructum, & ad alias partes pellit oris. Quamobrem plectri similem linguam, medici, & philosophi solent dicere, cordarum dentes, nares cornibus, ijs, qui ad

ad neruos resonant in cantibus. Iis itaq. instrumentis, singulari prouidentia, & diligenti, solertiq. cura constructis mirabiliter: quasi musica, efficitur vox. quod bruta nequeunt facere animalia: quamuis multa reperiantur, quæ easdem propè habent partes, non tamen ita distinctas, aut enim mancas, aut latas, & amplas, aut inferius, aut superius insitas esse animaduertimus. Namq. laryngis, quæ, vti diximus, ad fingendum vocem est omnium optima, superior sedes, vt Andreas Vesalius Anatomicorum Princeps subtiliter, & amplè scribit, latior (secus quàm in bobus) in inferiori cernitur. (Natura enim quædam nobis peculiaria impartiuit, quò faciliùs à brutis animantibus secerneremur: hinc etiam oculum ex multis partibus constare videmus, & maximè ex quinque musculis: quanquam multi, & ferè omnes ex quatuor tantùm constare scribunt. Realdus tamen Columbus libro decimo apertè commonstrat quinq. esse oculi musculos: seq. quintum primò inuenisse: quem sanè musculum, cùm quoddam à doctissimo Angelo Visca Anatomico secaretur corpus, diligenter animaduerti. Cuius sanè beneficio cœlum, ac beatas cœlorum mentes intuemur. quod bruta nequeunt facere animalia: cùm in ipsis hic videatur desiderari musculus.) Pisces etiam non modò non loquuntur, sed neque vocem possunt emittere: & ideò pulmones desiderant. hinc illud prouerbium ἰχθύος ἀφωνότερος idest, magis mutus pisce. Neque vos miramini, si plures, qui dentibus carent, loqui audiueritis. Causarū enim aliæ sunt perfectæ, & principales, aliæ adiuuantes, & proximæ. Dentes sunt causa adiuuans: & si eos, quibus desunt dentes, rectè attendatis, facilè dignoscetis nec bene, nec articulatè loqui, sed balbutire. Quare videmus infantes nō posse apertè, & clara voce quid significare, nisi ad eam ætatem, qua dentes habere possint, peruenerint. hinc quoq. Iuris auctores sæpè responsitarunt pupillum, qui fari non potest, hæreditatem adire non posse: & vbicunq. verba desiderantur, persona pupilli pro nihilo habetur. Tunc Iulius, Optimè, inquit, quamobrem sic agamus, vt nos ipsa ducit oratio. Non enim mediocriter moueor auctoritate tua, Fabriti, orationeq. tua, quæ me satis cohortatur, vt nullum animal sermonem habeat: belleq. ostendis instrumenta, quibus vox efficitur, miro quodam modo naturā hominibus esse insita. At si instrumenta, quibus loquuntur homines, eis naturaliter insunt, & naturaliter loquuntur: Quid enim si plures infantes statim atq. in lucem editi fuissent, elinguibus matribus ad nutriendum traderentur? quid beneficij instrumenta, quæ natura ipsa diuinitus impartiuit, aut sanè emolumenti attulissent? frustra quidem inessent: cùm sermonem inuicem conferre non possent: quare ego in ea sum sententia; vt si infantes non solùm à mutis nutricibus, sed & à belluis alerentur, ea lingua, qua primi parentes sermonem conferebant, se explicarent. Tum Fabritius, Insunt certè, inquit, instrumenta naturaliter, verba non item: nam si ego id concederem, sequeretur necessariò, vt omnes homines, vno, & eodem sermone vterentur: verius tamen est contrarium. Nonne etiam homines vnius, & eiusdem speciei sunt, vti homini in senectute canescere; non ne & necessariò alijs omnibus indiuiduis eiusdem speciei? Qua igitur ratione dicemus sermonem natura hominibus inesse; cùm omnes nec eadem lingua, nec eisdem verbis loquantur? Itali enim Italicè, Hispani Hispanicè, Græci Græcè; & singulæ regiones sua peculiari lingua, & illud magis, quòd in vna quaq. prouincia variè, ac diuersè loquuntur; in qualibet etiam ciuitate, & diuersè pronunciant; & diuersè vtuntur verbis. Illa est etiā potissima ratio, quod si naturaliter homines loquerentur; infans cùm è Gallia in Italiam transfertur, Gallicè deberet loqui, sed sermonem habet Italicum: idq. ratio manifesta docet. Etenim videmus omnes linguas ab initio & inopes, asperas, & agrestes, fuisse: tum paulatim mitiores, suauiores, ac ditiores fieri, & vt ille ait, longo splendescere in vsu. Latina lingua quàm rudis, & aspera fuerit, haud satis valemus percipere, cùm ij, qui primò scripserunt, ad manus nostras nusquam peruenerint. Verum enim verò ex Ennio, vel saltem ex eius fragmentis, quæ apud Ciceronem, & alios leguntur, vel ex Plauto, aut Lucretio, quandoq. etiam ex ipso Terentio, non talem suauitatem, verborumq. copiam, qualem ex Cicerone, siue ex Virgilio, & alijs eiusdē ætatis hominibus, aut nostri temporis scriptoribus haurtiemus. Idem de Græca, deq. Vulgari Italica. Fuerunt enim Itali Vulgares barbari, & si mihi licet, barbarissimi, tum miserrimi. Dantes verò lucem attulit claram, Petrarcha clarissimam: quibus & recentiores conantur addere. Ex quibus nobis liquere potest, quantùm se exercuit homo & ingenio, & industria. Ideò, vt mea fert opinio, nihil est tam arduum, nihil tam excellens, & illustre, quod huic putem præferendum. Inter cætera, inquam, quæ hominis studio, & ingenio reperta sunt, locutionis, aut sermonis inuentio sola est animaduersione, & omni admiratione dignissima: namq. rebus nomina imposuit, eaq. singula proprio appellauit nomine: & eò duntaxat inuenta sunt, vt rem quamcunq. ex ijs recognoscamus: idq. Imperatores Diocletianus, & Maximianus dilucidè rescripserunt. Quod sanè argumēto est sermonem esse quodā hominis artificio inuentum, & excogitatum: & non naturaliter, vt vos creditis, alijq. malè tradiderunt.

Quòd

Quòd si infantes mutis nutricibus traditi prima lingua, quæ in hoc terrarum orbe fuit, loquerentur: Hæc quidem mihi videntur mera ægri somnia: quæque irridere videtur Quintilianus; Propter quod, inquit, infantes à mutis nutricibus iussu regum in solitudine educati, etiam si verba quædam emisisse tradantur, tamen loquendi facultate caruerunt. verba enim illa, quæ promebant, non primæ linguæ, sed ea ipsi arte quadam fingebant. Quoniam ipse semper in ea permaneo sententia, vt existimem plures infantes in syluestri loco, vel ab omni hominum concursu remoto, nullius lingua loqui: sed vt arte quadam, & suo ingenio, quasi cælesti quodam instinctu nouam linguam constituerent, rebusq. nomina arbitratu suo imponerent. Tum Iulius, Pergamus, inquit, ad reliqua: & videamus, si placet, qui nam fuit in hac rerum vniuersitate primus sermo. Et quanquam id variè à multis intellectum est: mihi tamen nulla videtur hac de re dubitatio: quoniam hæc omnia scire in difficili non est: relictis tamen hoc latere Philosophorum traditionibus, præcipuè Peripateticorum, qui mundum æternum sibi constituerunt, nec vllum habuisse principium constanter asseuerarunt. Ideò neque possumus intelligere, sed neque nobis est quærendum, qualis primus esset sermo. Nam cùm homines semper essent, necesse quoq. fuit, vt & semper loquerentur. Hinc nemo poterit rectè dicere hanc magis, quàm illam primam fuisse linguam. Quamobrem nec inquirere debemus, nec scire possumus, quomodo, vel quo loco, quouè tempore data, aut inuenta sit. At si ad Theologorum scholas accedere voluerimus, per quàm facilè hæc omnia percipiemus, scilicet vnam primam linguam fuisse, qualis, & à quo primùm in vsum deducta. Fuit itaq. prima loquendi formula primi hominis, hoc est Adam: cui simulatq. creato rerum omnium parens Deus inter cætera munera, hoc cumulatissimè impartiuit: quo ipsius Dei opus collaudare, & admirari posset, & pro tanto sibi honore attributo gratias referre, ipsumq. colere: à quo tot, tantaq. beneficia accepisset: eam deniq. amare, quam illi humani, ac diuini iuris societate coniunxisset. Tum Fabritius. Neque ipse, inquit, inficiabor Adamum hoc loquutionis genus primùm habuisse: neq. dicam, quod cuidam nuper, quem honoris gratia reticebo, excidit; si illa, aiebat, qua vtebatur, oratio, Adamus prima fuit; & hæc igitur erit prima. Nec me fugit Adamum primò omnium verbis fuisse vsum; sed qua lingua, & quibus verbis animi sui sententiam explicarit, non satis mihi hucusq. ostensum video. Scire itaq. debetis hac in re multas, variasq. esse hominum opiniones, quibus quid ipse constituam, haud ferè scio. Alij enim tuere, qui voluerunt Adamum vnà cum sua posteritate ea vsum fuisse lingua, quæ proprio nomine nuncupatur Hebræa: quaq. insculptæ erant illæ duæ tabulæ lapideæ, quæ Mosi datæ in Sinai monte fuerunt, tabulæ futuri testamenti dictæ: ex quibus tota lex pendet. Alij malunt Chaldeam Hebræa fuisse vetustiorem, quæ cum hac nonnullam habet affinitatem, ac similitudinem. Alijs longè diuersum visum est; & vti Scythia primum incoli cœpit, & habitari, ita necessariò Scythicam linguam primam extitisse. Alij aliter. Nec defuerunt, qui adserere tentarunt sermonem, quo hodie Iudæi loquuntur, non illum esse, quo Adamus est vsus, nec quo Moses legem descripsit. Nam cùm Esdra summus Iudæorum sacerdos timeret, ne Hebraica lingua penitus excideret post Babilonicam captiuitatem diligentissimè in septuaginta duo volumina legem describere studuit. Qui non tãtùm linguam, quæ erat antequam in seruitutem redigeretur, sed etiam alphabetum mutauit, nouis repertis litteris, nouisq. punctionibus. Ego autem existimo Hebræos cum sermonem inter se cõferunt, idest Hebraicè, ipsamet lingua, & ipsis met verbis, quibus lex fuit conscripta, vti. Eiusdem quoque sententiæ sunt multi, quos hac de re alloquutus sum, viri inter Hebræos celebres: qui etiam arbitrantur primam lingnam fuisse Chaldæam; quibus fidẽ habere non soleo: quamuis in huiusmodi rei veritate excutienda diu, vt referunt, laborarint. Ego igitur Hebræam omniũ vetustissimã esse hac ducor coniectura; quia si Hebræa, vt omnes in ea versati fatentur, est Chaldæa perfectior, & elegantior; verisimile mihi quidem est, vt sit antiquior: quasi illa ab hac, tanquam à matre proficiscatur. At quid infers ex hoc? Videre enim oportet, quid sit id, quod ipse mauis sumere Iuli; ne omnia tibi facilè concedantur. Tum ille, Non abs re ego, inquit, vnà cum commilitone nostro Ceua quæsiui, quæ nã prima esset lingua. Etenim nulli ex Iosephi lib. Antiquitatũ primo, tum ex sacra Genesi dubium esse debet, quin aliquando facta sit linguarum diuisio. Nempè cum Nembroth propter nimiam arrogantiã, qua Deo se parem esse arbitrabatur, turrim, cuius fastigium Cęlũ attingere volebat, ædificare cæpisset: Deus, qui omnia videt, & cordiũ, renumq. scrutator est, vt illorum audaciã, & sceleritatem comprimeret, tantum vno actu operatus est; vt ij omnes, quorũ opera illa tam grandis rerũ molitio cõstruebatur, statim variè, & diuersè sint loquuti. Et ita perculsi fuere, vt ab incepto opere desistere coacti sint: & quot fuerũt artifices, tot linguis sunt loquuti. Qui deinde vniuersum terrarum orbem peruagati varia linguarũ idiomata hominibus disseminauerunt. Ex quibus apparet sermonem esse naturalem, & non homi-

hominis industria comparatum, vt ipse pluribus docuisti. Nam si in ædificatione turris, Dei permissu facta est linguarum confusio, quæ in omnes denique terras effusæ vario sermone homines loqui effecerunt, necesse est has omnes linguas, quibus homines sese explicant, esse naturales, cùm ab ipso Deo datæ sint. Natura enim, quam Philosophi semper præ manibus habent, nihil aliud est, quàm Deus optimus maximus, à quo omnia dependent, & manant. Quæ cùm dixisset: Omittamus, inquit, Fabricius, quæso hæc, scilicet, num Deus sit natura: sed pergamus ad reliqua. Factam esse linguarum confusionem nihil est quidem certius: qui locus in eam me duxit coniecturam, vt veteres Poetas in Mosis libros incidisse crediderim. Qui fabulando, si ita mihi licet, cecinerunt Gigantes immensæ molis homines, & similes sibi filios rerum omnium parentem terram progenuisse, quorum magnitudini par exarsit audacia. Nam extructis in excelsum aggerem mõtibus, sacrilegas manus cælicolis inijcere tentarunt: verùm fulmine ab Ioue misso deiecti impiũ genus suo sanguine generarunt: De quibus Virgil. libro Georgicor. primo:

Tum, inquit, *partu terra nefando*.
Cæumq. Iapetumq. creat, sæuumq. Typhoea,
Et coniuratos Cælum rescindere fratres,
Conati ter sunt imponere Pelio Ossam,
Scilicet atq. Ossæ frondosum inuoluere Olympũ:
Ter pater extructos disiecit fulmine montes.

Quam fabulam eximijs etiam versibus Ouidius commendauit, ad cuius manus Bibliorum libros peruenisse non dubito: cùm non solùm hanc, sed etiam initio quandam rerum confusionem, quæ postea in suas species distributa est, fuisse haud obscurè significarit: Leuissima quoque corpora in sublimi parte, grauissima in ima subsistere: & terram, ex qua omnia generata sunt, quæq. rerum omnium mater esse dicitur, separatam esse à cæteris elementis. Homine autem, qui ipsius terræ futurus cultor, & dominus erat, nondum nato, Promethum Iapeti filium, hominem ex humo finxisse, cui formato Minerua spiritum immisit. Tantam deniq. insolentiam extulisse, vt incredibili armati audacia, nihil Deum timerent. Duos autem, qui cæteros mortales pietate antecedebant, Deucalionem Promethei filiũ, & Pyrrham, eandemq. sororem, atque coniugem, cùm è Parnaso monte proluuiem imbrium effugissent, forte moniti Themistæ, quæ eo tempore antistes terræ fuisse traditur, à Dijs veniam impetrasse, regenerandæ prolis gratia: qui cessantibus aquis lapides post terga iecerunt: ex quibus homines nati sunt, à Deucalione missos in viros, à Pyrrha in fœminas versos fuisse: quæ quidem omnia videntur à sacra Genesi translata. Namque per Gigantes, quorum iam mentio facta est, conantes montes montibus imponere, nihil aliud possumus intelligere, quàm magnæ illius molis opifices, & ædificatores: sed quo tendunt ista? Nam sermonem non esse naturalem iam multis comprobauimus. Nec ad rem quidem facit; quòd facta sit linguarum confusio, & diuisio: quia non eò varia linguarum idiomata inducta esse arbitror: vt omnes gentes ijs linguis, quibus illi loquebantur artifices, astrictos Deus esse vellet: sed vt ipse maiestatem, potentiamq. suam ostenderet; & immodicas illorum libidines, incredibilemq. audaciam reprimeret, & coerceret. Idque argumento est, quòd tot fuerunt linguæ, quot artifices: atqui artifices, si Beato Augustino credamus, qui in libro de Ciuitate Dei decimo septimo, septuaginta duos duntaxat fuisse scriptum reliquit. Verùm in hoc terrarum orbe non septuaginta, sed septuaginta, vt ita dicam, millia, & vltra linguarum genera dignoscuntur. Hæc igitur non probant sermonem à natura profectum. quamobrem miror equidem viros doctissimos, ita facilè elapsos, vt crederent orationem naturale donum esse, idque alijs persuadere conantes, cùm id absurdum sit dicere. Et ex ijs, mi Iuli, facilè licet intelligere, cùm perfectum id omne dicamus, cui nihil detrahi, vel addi potest, Latinam linguam, quæ primos illos simul admissos vocalium sonos, integros, incorruptosq. seruauit, quos nec imminuere, nec augere vllus potest, vestra esse politiorem, ac perfectiorem, quæ, vel eius potius auctores in dies noua tum scribendi, tum proferendi genera intrudunt, & exploratorum more, aut transfugarum potius huc, atque illuc commeant. Tum pulchriorem, dulciorem, nobilioremq. esse satis apertè intuemur: etenim res omnes, quantò nobiliorem, & pulchriorem habent finem, ad quem tendunt, tantò ipsę sunt nobiliores, & pulchriores: & quãtò faciliùs quælibet res suum consequi potest finem, nec alienis indiget adminiculis, tantò est ipsa reliquis fœlicior, melior, & nobilior. Finis autem cuiuscunq. linguæ est loqui, & quod in animo est, exprimere, atq. explicare. Latina igitur longè Itala nobilior, & melior erit: cùm id faciliùs possit peragere, tum maiorem habeat verborum copiam, & varium, atq. multiplex dicendi genus: siquidem quam accedere ad linguam vestram perfectionem, pulchritudinem, nobilitatem, atque dulcedinem posse aliquando speratis; eam certè nondum consequuti estis: de quorum singulis interdum (hæc enim integrum propè diẽ desiderant) si vobis videbitur, disputabimus. Hæc cùm dixisset: sanè admirari visus est Iulius Cæsar. sed continuò Ceua, Ipse, inquit, iam ab initio in tuam sententiam inclinabam: quãuis nuſquam viderim, nec intellexerim id ab

alio

alio ita apertè,& clarè fuiſſe explicatum, vt à te hodie magna cum voluptate percepi. Cùm verò ex tuis rationibus, & argumentis poſthac nemini dubium eſſe poſſit, quin ſermo ſit arte quadam, & hominis ingenio repertus: vehementer optarem, vt ad alia deueniremus: nam libenter totum hunc diem in ijs diſputationibus contererem. Tum Iulius, Sat, inquit, nunc quidem eſt, quoniam ad veſperam iam vergit dies. Tum Fabricius ridens, Fame, inquit, mihi videris iam laborare Iuli. Tum ipſe, Ferunt, inquit, Socratem, cum vſque ad veſperam continentius ambulaſſet, quæſitumq. eſſet ex eo, quare id faceret, reſpondiſſe ſe, quo meliùs cœnaret, obſonare ambulando famem: ſed mihi non opus eſt vlla deambulatione: quia ſatis obſonij loco mihi famem comparaui: & ſi vobis licebit, à prandio huc lubentius reuertar. Tum Fabririus, Agite verò, inquit, vt vultis: ſed in præſentia, quia id tempus eſt, ſurgendum arbitror. Poſt prandium, ſi vobis fiet commodum, loquemur aliquid, niſi fortè in craſtinum differre mauultis: quia ad extremum ferè tempus diei ſumus: & omnes ſtatim ſurrexerunt: quibus Ceua, Melius, erit in ſequentem diem differre: nam craſtinus dies aliquid fortè ad excogitandum nobis dabit: ſed cras à prandio commodius videtur: ne ſtudia omittamus matutina. Quamobrem omnes poſt meridiem venturos dixerunt.

FINIS POMERID. SESS. I.

POMERIDIANARVM SESSIONVM SECVNDA.

AD CAROLVM EMMANVELEM Sabaudiæ, & Subalpinorum Principem Sereniſs.

TANTA eſt, Sereniſſime Princeps, rerum omnium parentis vis, atque poteſtas, quæ ingenijs noſtris miro quodam artificio inſita ſunt, vt ſemper ad maiorem nitamur perfectionem. Nunc enim ſimulatq. editi, & ſuſcepti ſumus, ſtatim ſine magiſtro duce natura mammas appetimus, & ſimul cum lacte nutricis vires corporis, animiq. facultates ſuxiſſe videmur. Cùm verò parentibus redditi, demum magiſtris traditi ſumus, tum ita varijs imbuimur diſciplinis, vt breui temporis ſpatio multa, quæ nobis abdita erant, præceptu fiant notiora. Accedit etiam magnitudo, varietas, & Oratorum copia; tum eorundem lepos quidam, facetiæq. & eruditio admirabilis ſubtili cum venuſtate, & vrbanitate cōiuncta. Excitant quoque Poetæ, qui cùm eminentem doctrinæ, ſapientiæq. effigiem præſetulerunt, audiuntur, leguntur, ediſcuntur, & penitus inhæreſcunt mentibus. Adiungitur etiam omnis antiquitas, qua animi noſtri maximè delectantur. atq. ſæpius maiores ætate factos laudatarum artium omniū procreatrix, & quaſi parens Philoſophia maiore delectatione, ſpe vberiore, præmijsque ad perdiſcendum amplioribus inuitat, atq. allectat. Alijs verò accidit, quò facilius percipi, dignoſciq. ius ciuile poſſit, mira quædam in cognoſcendo ſuauitas, & delectatio; ex quibus fontibus vtilitatem, & perfectionem maximè expetendam videmus: cùm vitia hominum, atq. fraudes damnis, contumelijs, maculis, vinculis, carceribus, verberibus, exilijs, & morte mulctantur: monemur quoq. non innumerabilibus, contentionumq. plenis diſputationibus, domitas habere libidines, & immodicas adfectiones, omneſq. reprimere, & coercere cupiditates; noſtra tueri, ab alienis animos, oculos, manus abſtinere; verus autem iuſtus, atq. honeſtus labor honoribus, præmijs, atque ſplendore decoratur. Alia etiam delectant ſtudia; quibus augetur, & locupletatur animus. vnde nitimur ſemper maiorum noſtrorum veſtigia conſequi, eisque omni conatu noſtra præferre, vt vel eandem, vel maiorem, quam veteres adepti ſunt, laudem, atque dignitatem aſſequi poſſimus. Solent etiam ipſe ſtatuæ, & imagines non animorum ſimulacra, ſed corporum, quæ ſummi homines ſtudioſè erexerunt, quaſi

quaſi conſiliorum, & antiquorum virtutum expreſſam, & politam effigiem oſtendentes, incitare nos ad eandem palmam adipiſcendam. Quamobrem multi Duces in re bellica exercitati, cùm ſe occaſio adfert, nullos caſus, nullam hoſtium vim, nullum denique vitæ diſcrimen pertimeſcunt, vt eorum gloria, ac fama veteribus conferatur. nec eos deterret Alexandri gloria, nec Pirrhi Epirotæ audacia, neque Cæſaris magnitudo, atque potentia. Hinc videmus multos, quæ geſſerant, omnia ſparſiſſe, ac diſſeminaſſe in orbis terræ memoriam ſempiternam. Plures verò ex recentioribus circumſpiciuntur, qui deſperatione debilitati, ad Vulgariter potius, quam ad Latinè ſcribendum ſe contulerunt, quòd Ciceronis eloquentiam, aut Virgilij venuſtatem, ac leporem ſe aſſequi poſſe diffidant. quod mihi nullo modo probari poteſt. Namque par eſt omnes omnia experiri, qui res præclaras, & magnoperè expetendas deſiderauerunt: nemo certè vnquam de viribus ſuis, & ſi imbecillibus diffidere, nec omnino deſperare debet. Quòd ſi is, cui vel natura, vel illa excellentis ingenij vis fortè defuerit, vel parùm munitus, ac ornatus erit optimarum artium inſtitutis: teneat tamen eum, quem potuerit, curſum. Prima enim ſequentem (vt doctè differebat Cicero) honeſtum eſt in ſecundis, tertijsq. conſiſtere. Namq. Græci in Poëtis non Homero ſoli omnia, vel Archiloco, vel Theocrito, ſiue Pindaro tribuunt: ſed & Sophocli, Arato, Euphorioni, & alijs illorum aut ſecundis, aut etiam infra ſecundos. In orationibus quoq. vnus inter cæteros maximè excelluit Demoſthenes: multi tamen anteà illuſtres, & magni Oratores floruerunt, nec poſteà defuerunt. Neq. Ariſtotelem in Philoſophia ab incurſu demouere potuit vbertas, atq. amplitudo Platonis. neque ipſe Ariſtoteles diuino quodam ingenio, aut rerum ſcientia, librorumq. copia cæteros à ſcribendo deterruit. Neque modo ab optimis ſtudijs præſtantes viri reuocati non ſunt, ſed ne opifices quidem ſe artibus ſuis auerterunt, qui nec Polycleti ſtatuam valuerunt, nec Coæ Veneris pulchritudinem imitari. Nec eos Iouis Olympij ſimulacrum, aut imago Mineruæ ex ebore confecta reuocauit, quin multi eiuſdem æmuli rationis experti, & excellentes prodierint artifices. Quo in genere ſuperioribus quoq. annis Michaelis Angeli, & Raphaelis Vrbinatis excellentiam omnes mirabantur, eosq. veteribus longè anteponebant. Attamen ſi ijs non præferuntur recentiores, parùm, aut nihil admodum cedunt. Sic in omni ſcribendi genere, incredibile eſt quantùm inter Latinos omnes vnus præſtiterit M. Tullius: cùm tamen eſſet ipſe, multi, & quidem magni, & clari extiterunt; & antea extiterunt, quorum ipſe ſæpe meminit;

eosque maximis commendat laudibus. Non defuerunt etiam poſtea alij, qui ad Ciceronianam ipſam eloquentiam proximè acceſſerunt. hodie quoque multi ingenio, & induſtria reperiuntur viri, qui antiquitatem penitus redolent. Neq. ſummus Virgilij ſplendor ita cæterorum Poetarum aciem præſtringere potuit; vt ne Horatius videret Muſas plura ſibi dictantes carmina: nec Propertius, Tibullus, Ouidius, Papinius, Lucanus, & alij non pauci. Nec alij recentiores perterriti ſunt illis ſuos ſtudioſè labores addere, vt Mantuanus, Flaminius, Vida, Sanazarus, Bembus, Fracaſtorius, & alij plures: de quibus alias. Quare non eſt, cur eorum, qui ſe Latinis ſtudijs prius dediderunt, ſpes infringatur, aut langueſcat induſtria: & ſe ad Vulgaria conferant, quaſi à ſe omnem ſpem abijcientes conſequendi veteres, & dicendi lepore, & ſcribendi exercitatione. Nullam namq. propè video differentiam: cùm neque Petrarchæ, neque Boccatio poſſint anteferri. Et quod arbitrantur eandem poſſe gloriam conſequi; ſi valent, quod difficile eſt, laudo: ita tamen, vt Latinis nihil detrahant: à quibus, ſi quid boni, & iucunditatis habent, cumulatiſſimè acceperunt. Sed hic non ſatis eſt locus, vt de ijs diſſeramus, cùm nihil etiam mihi videatur in Fabritij, & Iulij Cæſaris ſermone eſſe præteritum, quod quiſquam in ijs mediocriter verſatus cognoſci, & percipi potuiſſe exiſtimaret. Quod tu, Sereniſſime Princeps, facillimè poteris iudicare, qui notitiam, rationemq. vtriuſque ſermonis, miro iudicio, acerrimis ſtudijs, optima diſciplina percipere voluiſti. Sed hæc alias pluribus: nunc ad inſtitutam diſputationem reuertemur. Nam ſicut heſterno die paulò poſt meridiem diſceſſerunt: ſequenti die poſt meridiem Fabritius, & Ioannes Baptiſta Ceua comiter ad præſtitutum locum deuenerunt: & repentè ex altera parte Franciſcus Linus, homo certè integer, ac religioſus, atque in bonis artibus, diſciplinisq. optimè verſatus, hodieq. Sereniſſimo Duci noſtro, & amantiſſimo tui patri intimus à ſecretis, cum Iulio Cæſare venit: quo cognito ei obuiam properarunt, mirantes, cur illa hora, qua nihil incommodius contingere poterat propter feruentiſſimum ſolis calorem, iter faceret. Qui cùm illum amiciſſimè complecterentur, Quę vos tandem cauſa, inquit, Fabritius, huc impellit? Magna ſanè, inquit, F. Linus; etenim tam ingentes ſunt Taurini calores, vt nunquam meminerimus maiorum; & vt eos euitare paululum liceret, extra vrbē ad hanc dulcem ſpirantem aurā, qua maximè defeſſi recreantur ſpiritus, accedere putauimus. ſed alia eſt cauſa, Fabriti, quæ nos ad vos appellauit. Nam cùm heri veſperi eſſem cū Hieronymo de Federicis Epiſc. Laudenſi, & ſacroſanctæ ſedis

Apoſto-

Apoſtolicæ apud Sereniſſimum Ducem noſtrũ Nuncio, qui multa de Romanis rebus tam præſentibus, quàm præteritis (habet diuinam quãdam rerum memoriam, & admirabilem ingenij præſtantiam) percontaretur;ad eum venit Hieronymus à Ruuere huius ciuitatis Archiepiſcopus, vir quidem noſtra ætate ſingularis, & moribus, & ſcientia eximius, & cum illo Angelus Iuſtinianus Geneuæ Epiſcopus in omni optimarum artium genere admirabilis: atque vna Ambroſius Barbauarius Sereniſſimi Principis noſtri Theologus inſignis rum dicendi gratia, rum diuinarum,humanarumq. rerum cognitione:aderat quoque Dyonifius Ciſlagus Inquiſitor generalis vir & doctus,& probus: multiq. alij præſtantes viri, & genere,& virtute præclari: quos vbi audiuit, commotus Nuncius ex ſua ſede demouit,eisq. ſtatim occurrit: qui cùm inter ſeſe, vt ipſorum vſus ferebat, benignè conſalutaſſent; breuibus ſpatijs domum redierunt. Et cùm multa vltrò, citroq. amiciſſime contuliſſent; tum in triclinium ſe omnes receperunt. Ego, prius petita venia, eùm diſcederem, tum mihi occurrit hic Iulius Cæſar noſter, qui interroganti, quare tota abeſſet die, reſpondit ſe apud vos fuiſſe: & mira quædam de latina, vulgariq. Lingua audiuiſſe, ac diſſeruiſſe dixit. Itaque Iulius Cæſar exorauit me; vt huc ſecum venirẽ: quo nihil charius, nihil iucundius mihi euenire poterat. Tum quia multos ſæpe omni ratione tentans ad diſſerendum elicere non potui, vt quo loco Latina,Vulgarisq. eſſent reponenda, reponerem: tum quia aiebar bonam partem ſermonis in hãc diem eſſe dilatam. Quare ſi moleſti vobis erimus, vel hoc faſtum exiſtimetis, Iulio Cæſari attribuetis: nos equidem, niſi fortè moleſti interuenimus, veniſſe mehercule delectat. Tunc Fabritius, Equidem quæcumque cauſa vos huc obtulit, lætamur; cùm apud nos videremus homines & chariſſimos, & amiciſſimos: ſed tamen vereor, ne ita ſit, vt Iulius Cæſar tibi uit expoſuit. Omittamus quæſo hæc,inquit Iulius: Equidem, mi Fabriti, ita ſum cupidus te in illa eleganti diſputatione audiendi, vt nihil deſiderẽ, quàm tibi meas hodierno die diſputanti aures patefacere. Itaque ſi ego apud te quicquã poſſum, te exorabo certè, vt mihi quoque, & Lino tuæ iucunditatis, & leporis aliquid impertias. Poſtero enim die ſermonem non eſſe naturalẽ, ſed hominis diligentia, & ingenij acumine excogitatum, & in vſum proditum eſſe ſubtiliter, & copioſè diſſeruiſti. quare nunc magnopere optarem (ſi poſſibile eſt) ſcire; à quibus, quo loco, quovè tempore hic Latinus ſermo inuentus,& adquiſitus ſit: & an eo tempore, quo Latini homines florebant, vnicum dumtaxar in vſu eſſet idioma, an duo, Latinum, inquam, & vulgare. Tum Ceua, eſſent profectò inquit,hæc noſtris ſtudijs digna, digniora q. cæteris, quæ à nobis hucuſq. quæſita ſunt, atque excuſſa. & licet maiorem, difficiliorem, adeoq. perplexum habeant explicatum; ab ijs tamen minime deterreri debemus: nam quo quid difficilius, hoc præclarius: quapropter nihil gratius,nihilq. optabilius mihi contingere poſſet, quàm hæc planè intelligere. Tum Fabritius, Forent equidem hæc, inquit,noſtro labore digna; ſi aliqua vera, vel ſaltem veriſimilis ratio reddi poſſet. Verùm quis erit, tam eruditus, tamque in antiquorum monumentis verſatus,qui probabilem huius rei aliquam rationem reddere valeat? Neque ſi ille magnus Latinæ linguæ parens Cicero, vel plurimi alij ſolertes viri, quorum tempora notiora erant perceptu, ad vitam reuocarẽtur, veritatem vllam traderent. Neque verò Pomponius diſertiſſimus Iuriſconſultus, qui Iuris originem nobis demonſtrauit, aliquid in medium auderet adferre. Cùm itaque nulla temporis, quo Latinus ſermo inuentus fuerit, certa ratio reddi poſſit: facilius eſt, meo iudicio, in qua orbis terrarum parte originem duxit,inueſtigare:quo cognito arbitror, & tempus dignoſcetur. Latinum autem nomen à Latio emanaſſe exiſtimat Pompeius: Feſtus, Latinè, inquit,loqui à Latio dictum eſt. Latium eſt ea Italiæ pars, teſte Plinio, quæ eſt inter Oſtia Tyberis, & Circeos millia paſſuum in longitudinem non extendens: quod deinde prolatis Imperij terminis antiquũ Latium eſt appellatum. Poſtea verò Latij nomine comprehenſum eſt, quicquid eſt inter Tiberim,& Vulturnum amnem. Totusq. ille tractus diuiditur in Latium citerius, & Latium vlterius. Latium citerius à Tiberis ripa Fundos vſque protenditur:vlterius à Fundis vſque ad Vulturnum amnem. Verùm ſi quid amplius de ſingulis Latij tam veteris, quàm noui partibus,ac ciuitatibus ſcire mauultis; videte diligenter apud Carolum Sigonium librum primum de antiquo Iure Italiæ,nihil amplius erit, quod deſideretis. breuiter enim,& eleganter populos omnes, qui Latij finibus ſepti erant,deſcribit; eorumq. mores, inſtituta, ac fœdera cum Romanis percuſſa recenſet: & quid ius Latij eſſet, & quemadmodum à Romano, atque Italico diffrrret, ſubtiliſſimè commonſtrat. Latium verò ex eo appellatum Poetæ crediderunt, quod illic latuerit Saturnus,dum Iouẽ fugeret:vnde Ouid.eleganter.

Dicta quoque eſt Latium terra latente Deo.

& Virgilius,

Latiumq. vocari
Maluit, ijs quoniam latuiſſet tutus in oris.

QVAM ſententiam ſequutus eſt,& perperã, meo iudicio, Eutropius libris de geſtis Romanorum. Verius Varro, qui Latium à Latino

Rege dictum defendit: Hanc quoque Dionyſius Alexandri Halicarniſſeus in antiquitatum, ſiue originum Romanorum libris approbat. qui cùm dixiſſet Albanorum genus eſſe è Pelasgis, & Arcadibus, Epeisq. Elidenſibus, ac poſtremo poſt Ilium captum Troianis Aeneam Veneris, & Anchiſæ filium comitaris in Italiam: Horum omnium, inquit, commune nomen fuit Latini deductum à Latino eius regionis Principe. Ex quo id à nobis eſt paulo altius repetendum. Hercules enim cùm in Italiam bellandi gratia transiſſet, inter eos, quos bello ſubiugauit, fuiſſe aiunt & Caccum illum fabulis celebrem, de quo Virgilius quoque noſter cantat. Is fretus locis natura munitis, cùm animaduertiſſet Herculem caſtra poſuiſſe in propinqua planitie, in eum cum prædarorio globo impetum fecit: & dormiente tum exercitu, quicquid incuſtoditum nactus eſt, retro abegit in ſua. Poſtea obſeſſus à Græcis, & expugnatus fortiter, ac præclare reſiſtendo in pugna cecidit, cuius caſtellis dirutis agros occuparunt milites Herculis, & cum ijs Arcades Euandro ſubditi, ac Faunus Rex Aboriginum. Quo tempore ferunt eum filios eo loco, quem hodie Romani incolunt, reliquiſſe ſuſceptos è duabus fœminis. Palantem ex Euandri filia, quam Lauiniam vocabant, & Latinum ex quadam hyperbolea puella, quam obſidem à patre acceptam ſecum circumducebat: eamq. aliquo tempore innuptam ſeruarat: ſed cùm appuliſſet in Italiam, captus amore grauidam reddidit; & abiturus Argos Fauno Aboriginum Regi in matrimonium dedit: quo factum eſt, vt ferè omnes Latinum Fauni putarent filiũ, non Herculis. Horum Palantem aiunt ante pubertatem mortuum, Latinum ſuperſtitem, poſtquam viridem ætatem attigit, factum eſſe Regem Aboriginum: quo abſque liberis matribus defuncto in conflictu cum finitimis Rutulis, regnum deuolutum eſſe ad Aeneam iure quodam affinitatis, quod id eſſet Lauiniæ patrimonium; tum quòd dux ardente bello cum Rutulis eſſet; qui poſtea occaſionem tot cõdendi verſus Poetarum Principi dedit. Sic regnante Latino annũ agente regni ſui quintum, & trigeſimum, Troiani cum Aenea poſt captum, ac dirutum Ilium profugi appulerunt Laurentum in littus Aboriginum, quod Tyrrheno mari alluitur, non longe ab oſtijs Tiberis: acceptoq. ab hoſpitibus ad habitandum agro, & quicquid petierunt, oppidum condunt non longè à mari in quodam colle nomine Lauinium. Nec ita multo poſt, vt idẽ Dionyſius litteris mandauit, vereri appellatione mutata vna cum Alboriginibus à loci Rege Latini nuncupati ſunt. Hinc etiam T. Liuius, vt, inquit, Aeneas animos Aboriginum ſibi conciliaret: nec ſub eodem iure ſolum, ſed etiam nomine omnes eſſent; latinos vtramque gẽtem appellauit. Mortuis autem Aenea, Aſcanioq. eius filio, regnauit Siluius, caſu quodam, vt idẽ Liuius teſtatur, in ſiluis natus, à quibus nomen deduxit. Is Aeneam Silnium creauit; is Latinũ, & ita profecti à Lauinio, munitaq. magna vrbe dicta Alba: alia quoque multa oppida deduxerunt, quæ priſcorum latinorum vocabantur. Ex ijs aliquo poſt temporis ſpatio Remus, & Romulus prodierunt: qui faro, vel ſorte quadam in montibus expoſiti, ibiq. educati per aliquot annos vitam cum paſtoribus degerunt. Hinc robore tum corporibus, tum animis ſumpto cœpit vtrumque regnandi cupido; & in ijs locis, in quibus nutriti fuere, vrbem condere cœperunt: & tanta confluxit multitudo Albanorum, latinorum, adeoq. paſtorum, qui omnes vrbem ædificandi magnam ſpem faciebant, vt breui in ampliſsimam vrbem creuerit. Occiſo Remo, ſuperſtes Romulus ſolus eſt potitus imperio. & cõdita vrbs à conditoris nomine nomen ſortita eſt, ideſt Roma. In vrbe verò quamuis latini cum Albanis habitarent, latinè tamen loqui cœptum eſt: deſcendebant enim fere à latinis omnes. Nam, vt ſcriptum reliquit Strabo, tanta fuit populi R. cum populo Albano neceſsitudo, vt non modo voluntatum, & ſanguinis, ſed fœderum etiam, & ſocietatis vinculo colligata eſſet: quòd ambo, inquit, latini eſſent, & eodem ambo ſermonis genere vterentur. Et quamquã latini cum Romanis immixti quodammodo eſſent, duo tamen erant imperia latinorum, & Romanorum. Quam ob cauſam latinum Imperium plerumque ac ſæpius à Romanis vexabatur: item latini in agrum Romanorum ſæpe incurſionem faciebant. Et quandoque ab Anco Romanorum Rege ſuperati ſunt: aliquando etiã in Tuſculano cæſi ad vnum omnes. Legimus quoque nonnumquam in amicitiam populi Romani, ditionemq. veniſſe. Tum ſedatis bellis, calamitatibusq. oblitis, & defectione facta ad arma iterum ventum eſt. Quorum præterea tãta exarſit audacia, vt eos puderet, ſi Liuio credendum eſt, conſanguineos eſſe Romanis. Tandem, vt finem imponam, L. Furio Camillo, & C. Menio Coſſ. omne Latium Romanis ſubijcitur. Hinc ex duobus vnum efficitur imperiũ, & ita effuſis Romanis cũ Latinis, Latini itemq. Romani dicti ſunt. Ideo apud probatos auctores ſæpius reperitur ſcriptum hoc pro illo, & viciſsim: vt illud vulgatum:

Cedite Romani ſcriptores, cedite Graij:
Neſcio quid maius naſcitur Iliade.

Romani, hoc eſt latini ſcriptores, cedite Virgilio: & Horatius ſuam teſtudinem commendans; inquit,

Poſcimus, ſi quid vacui ſub vmbra,

Luſimus

Luſimus tecum: quod & hunc in annum
Viuat, & plures: age dic latinum
Barbite carmen.

Latinum carmen dixit, quod alio loco Romanum appellauit, vt tunc;

Quod monſtror digito prætereuntium,
Romanæ fidicen lyræ. Et illud Marcialis;
Abſolutis lepidos nimium Auguſte libellos,
Qui ſcis Romana ſimplicitate loqui.

Et alibi ſæpe. quandoque etiam differentia inter hæc videtur poni; vt apud Ciceronem Atticus C. Gracchum & præſtantiſſimo ingenio, & flagranti ſtudio, virum commendans, hoc eſt neminem de ſupetioribus pleniorem, & vberiorem ad dicendum fuiſſe. Immo plane, inquit, damnum illius immaturo interitu res Romanæ latinæq. litteræ fecerunt. quaſi diceſſet; ſi diutius vixiſſet, multum adiumenti Reipublicæ, & latinis litteris ſplendorem attuliſſet. Dictum eſt etiam à Bruto in eodem Ciceronis libro, latine loqui proprium cuiuis Romani eſſe. Namque cùm ad Antonij, Craſsiq. laudes perueniſſet, & earum multas commemoraſſet: Nam ipſum, inquit, latine loqui eſt illud quidem in magna laude ponendum: ſed non tam ſua ſponte; quàm quod eſt à pleriſq. neglectum. Non enim tam præclarum eſt ſcire latine, quàm turpe neſcire: neque tam id mihi oratoris boni, quàm ciuis Romani proprium videtur. ſæpe etiam latinos de Italicis, Italicos de latinis dictos legimus. quod multorum veterum auctoritatibus comprobat Sigonius. Sed vt vnde profecta eſt noſtra reflectatur oratio; puto ex ijs vobis ſatis conſtare, hoc latine loqui ex Latio ortum babuiſſe; licet ab initio inops, ac parum rude eſſet. quod minime tamen mirum videri debet: cùm eo tempore omnes paucis exceptis, rudes, & imperiti eſſent. Nulla equidem lingua, vt nata eſt, ad opulentiã apta eſt: locupletatur experimentis, ſplendeſcit vſu rerum, & hominũ ingenijs nobilitatur. Aduentu Aeneæ cœperunt latini cum Troianis miſceri. Tum vrbe condita paulatim vberius factum eſt, atque politius. Nec defuerunt Græci, qui vrbem ipſam incolerent: quorum beneficio & latina lingua eſt facta locupletior. Idque mihi videtur innuere Plutarchus: qui Romuli præclare geſta recenſens, & inter cætera Sabinarum virginum raptus, cauſamq. exponens, multas illius facti bominum opiniones refert, inter quos quemdam nomine Iubam ſcribit credidiſſe Romanos ea dumtaxat cauſa ad rapinã fuiſſe propenſos, vt hæ virgines opus lanificum Romæ exercerent, quod Græci ταλασία dicunt; cùm nondum, inquit, latina vocabula Græcis eſſent confuſa. Idemq. Plutarchus, Iouem, inquit, Feretrium appellant, quod ſecundũ Græcorum linguam, quam olim latinis plurimum immiſtam fuiſſe conſtat, feretro trophæa ferebantur. Et ita ſemper ad maiorem ſplendorẽ, & gloriam latina lingua peruenit. Nec vlla vnquam barbariẽs potuit de ſuo curſu demouere; quin ad perfectionem omnem aſcẽderit; quamuis Pomponius apud Ciceronem videatur dicere aliquando damnum fuiſſe aliquod paſſam. Neque me pigebit ipſius verba recitare: Mitto, ait, C. Lælium, P. Scipionem: ætatis illius iſta fuit laus, tanquam innocentiæ, ſic latine loquẽdi, non omnium tamen. Nam illorum æquales Cæcilium, & Pacuuiũ male loquutos vidimus: ſed omnes tum fere, qui nec extra vrbem hanc vixerant, nec eos aliqua barbaries domeſtica infuſcauerat, recte loquebantur. Sed hanc certè rem deteriorem vetuſtas fecit & Romæ, & in Græcia. Confluxerunt enim & Athenas, & in hac vrbem multi inquinate loquentes ex diuerſis locis, quo magis expurgandus eſt ſermo, & adhibenda, quàm obtruſa ratio, quæ mutari nõ poteſt, nec vtendum prauiſsima conſuetudinis regula. Quantum tamen ex antiquitatum fonte haurire poſſumus, omnium celeberrimam, ac florentiſsimã Ciceronis fuiſſe ætatem magna cum admiratione intuemur: quam ob cauſam, ſcilicet ne locutio emendata, & latina corrumperetur, conſtitutum à Romanis arbitror, vt ſupra ex Valerio Maximo oſtenſum eſt, vt in omnibus gentibus latino idiomate vtendum eſſet. Hæc cùm dixiſſet: Mihi hæc, inquit Linus, latinæ linguæ origo multum ſatisfacit; quam ab vllo vnquam tam alte repetitam arbitror. Sæpe veterum rerum memoriam percurri, & hac in parte diu elaboraui: nunquam tamen mihi permiſſum fuit, vt hanc latini ſermonis propagationem intelligerem: quamobrem dijs immortalibus immortales ago gratias, quorum numine huc cum Iulio Cæſare noſtro me tranſtuli; hic, inquam, breui tempore percepi, quod per multos dies, permultasq. noctes dignoſcere non potui. Tum Fabritius, Immo ipſe, inquit, non modo Dijs, verùm etiam vobis gratias referam, qui talem mihi occaſionem præbuiſtis: vt rem hanc abditam inquirerem, & ad vtilitatem hominum in medium proferrem. Tum Ceua, Hoc ne quidem, inquit, copioſius dici poterat. Verùm ſi ab vrbe iam condita, vel etiam ante boc latine loqui ortum habuit, miror profecto, quare latinos ſcriptores vetuſtiores non habeamus. aut enim diu inopia laborauit, aut miſerrime iacuit, vel eorum labores intercidère, aut neſcio quid. Paucos ſane ante M. Tullium fuiſſe reperio. Tum Iulius, ipſe etiam, inquit, mirari ſoleo: eorum enim, qui ad manus noſtras, vel fragmẽta, peruenerunt, aut ſanè eorum memoria, Q. Ennium Poetam eſſe primum exiſtimo, natum Q. Valerio, & C. Manilio Coſſ. anno poſt

Romam quingentesimo. In hoc mihi videtur excellere vulgaris sermo, qui post originem breui temporis spacio multos babuit scriptores, quorum vigilijs illustratus est, ac locupletior factus. Tum Fabritius, Non ita breui, inquit, tempore, vti ipse putas, hic vernaculus sermo auctores aliquo bonore praeditos babuit; sed etiam fortè diutius laborauit, & quidem misertimè, antequam peruenerit ad aliquam perfectionem hoc verò non in praesentia. Neque patiar, neque sinam vos ignorare ante Ennium, vt memoriae traditum est, L. Liuium annis ferè 410. post vrbem condiram fabulas dedisse; ante eum reperio neminem Poetam scilicet: quamuis recentiores ad omne disciplinarum genus boc protrahant; & perperam, meo iudicio. Etenim regnante Romulo leges aliquae, quas curiatas appellabant, populo allatae sunt, quae omnes conscriptae in libro Sextij Papyrij extabant; qui liber postea Ius ciuile dictum est, quia Papyrius leges bas sine ordine latas in singularem methodum redegit. Numa etiam Pompilius, qui Romulo in regnum successit, multas etiam leges condidit, vt videre facile est tam apud Liuium, quàm apud Plutarcbum. Tulere & caeteri posteriores Reges, vt omnes Romanarum terum scriptores attestantur. Exactis deinde Regibus, & eorum constitutionibus non satis contenti Athenas legationem miserunt: qua decem tabulae conscriptae Romae propositae sunt, anno post vrbem conditam, vt Gellius libro vigesimo eleganter tradidit, tricentesimo: quibus mox duae aliae additae sunt, vt idem Gellius libro decimoseptimo, significat. binc postea duodecim legum tabulae nuncupatae sunt. quod quidem ius cùm per aliquot annos, circiter cêtum apud summos Pontifices fuisset, tum multi experti, & docti viri interpretari, & augere coeperunt. Ex quibus duos reperio, quos M. Tullius, in libro de legibus secundo, veteres interpretes appellat, nempe Sex. Aelium, & L. Acilium. qui dum illam interpretarentur legem, quae babet; Mulieres gennas ne radunto, neve lessum funeris ergo habento: non satis se intelligere dixerunt, sed suspicari vestimenti aliquod genus funebris: Lucius tamen Aelius, Lessum quasi lugubrem eiulationê significare credidit: quam interpretationem & Cicero ipse comprobat, ea potissimum ratione, quia Solonis lex id ipsum vetat. sed hactenus de legum interpretibus: nunc ad alios veniamus, quorum grauior fortè erit ad hoc auctoritas. Nam Lucius Brutus nobilissimae Brutorum familiae Princeps, qui potentissimum Regem clarissimi Regis filium expulit, ciuitatemq. duro dominatu liberatam magistratibus annuis legibus, iudicijsq. deuinxit, quiq. collegae suo imperium abrogauit, vt ciuitate regalis nominis memoriam tolleret, maximus orator fuit, si Ciceroniano Attico credamus. Item paucis annis post exactos reges M. Valerius dicendo plebis discordias sedauit, vnde Maximi nomen primus est consequutus: fuerunt & alij, quorum mêtio apud Ciceronem fit, & antiquissimi, & doctissimi, de quibus fusius aliàs. quòd si ipsi, aut alij de ijs non scripsissent, nulla profectò extaret memoria. Sed longè ante libros de iure Pontificio, & de disciplina Sapientiae confecit Numa Pompilius; cuius rei praeclara habemus testimonia. Neque vos credatis, vt alij male crediderunt, Numam aliquid non latinis litteris mandasse, sed Graecis; cùm Pythagorae auditor esset; quod quidem falsissimum est: quia non solùm Pytbagoram nô audiuit, sed regnauit lôgè ante Pythagorâ. Pytbagoras enim Pbilosophus claruit sub Tarquinio superbo, qui fuit Romanorum vltimus Rex, circiter regni sui annum 22. quo têpore Darius Cambysi regi Persarum successit: eiusdemq. temporis finita est Iudaeorum captiuitas. Quare verò Numam Pythagorae auditorem fuisse existimarunt, ratio est in promptu; quam iam diu ex M. Tullio libris Tusculanarum quaestionum desumpsi. Nam cû veteres Pythagorae disciplinam, & instituta cognoscerent, Numaeq. aequitatem, & sapientiam à maioribus suis accepissent: aetates autem, & tempora propter vetustatem ignorarent, Numâ Pythagorae auditorem fuisse crediderunt. Moriens igitur Numa iussit libros vnà cum corpore in sepulchro condi. Mortuo, vt iussum est, libros in vna, & corporis reliquias in altera arca reposuetût. Quadringentis ferè annis post eius mortem libri inuenti sunt: quemadmodum autem inuenti sint, & de numero, dissentiunt historici. Plutarchus tradit magno facto imbrium impetu, tumuloq. exciso arcas, in quibus & corpus, & libri conditi erant, vi inundationis apertas fuisse. D. Augustinus septimo de Ciuitate Dei, apertè dicit vitum quemdam nomine Terentiû fundum sub Ianiculo possedisse: euius bubuleus cùm araret, arcas duas lapideas aratro reperijt: quae opinio videtur fuisse etiam. M. Vatronis & antiquissimi, & doctissimi viri, qui & de religione libros conscripsit. Eadem planè refert Lactantius, scilicet à fossoribus sub Ianiculo fuisse repertas. sequitur Valerius Maximus, T. Liuius, Plinius, & ferè omnes, qui de religione aliquid monumentis mandarunt. In eo tamen côueniunt omnes P. Cornelio, & M. Bebio Coss. Quintum Petiliû, qui tunc temporis praetoris officio fungebatur, eos libros legisse: demum rem tantam ad Senatum tetulisse, & neque fas, neque pium videri sibi, vt ea, quae in libris continebantur, audirentur à plebe. Ita Senatus decreto Q. Petilius in concione populi

eos concremauit. Id verò an insipienter, & stultè, vel doctè, & prudenter factum fuerit, alijs considerandum omitto. Itaque Numam scripsisse satis probatum est: si verò horum librorum copiam modò haberemus, manu omnes tangeretis, & latine scripsisse. Plutarchus enim tradidit duodecim libros de Iure Pôtificio, & duodecim alios Græcos de disciplina sapientiæ in arca repositis fuisse. si duodecim Græci erant, verisimile est alios latinos esse. Sed audi paulò apertius Plinium, qui post quàm varias de hisce libris veterum scriptorum auctoritates enumerauit, ex Varrone subiungit duos Pontificales Latinos, totidem Græcos præcepta philosophiæ continentes repertos fuisse. Paulò aliter Lactâtius, in altera arca, inquit, corpus Numæ fuit: in altera septem Latini libri de Iure Pontificio: itê Græci totidem de disciplina sapientiæ scripti. Alij verò magis curiosi de religionis ritu, & vetustate, quàm de latinæ rei antiquitate; quasi id etiam omnibus notum prætermiserunt: fortè etiam existimantes neminem dubitare latinam linguam antiquissimos habuisse auctores. Quod autem memoriæ traditum est ante L. Liuium neminem dedisse fabulas, credo eos intelligi de ijs, qui ornatè, & politè fabulas composuerunt. Philosophia quoque, vt ipse Cicero primo Tusculanarum Quæstionum significat, iacuit vsque ad eius ætatem, nec vllum habuit latinarum literarum lumen: eodemq. loco, multi, inquit, iam esse latini libri dicuntur scripti inconsideratè ab optimis illis quidem viris, sed non satis eruditis. Fieri enim potest, vt rectè quis sentiat, & id, quod sentit, politè eloqui non possit. Nec mirum videri debet, si ante illam celeberrimam Ciceronis ætatem pauca essent latina monumenta; id namque contigit propter magnitudinem rerum, occupationemq. omnium: qua in re non mihi, sed ipsi M. Tullio credite. Omnis enim Romanorum virtus in legibus constituendis, & in armis consistebat; nec eis vlla erat intentio, nec mens vlla, quàm tueri Rempublicam, augereque, & dilatare Imperij terminos. Et ob hâc nimirum causam latinæ disciplinæ aliquo tempore iacuerunt, nec tantùm disciplinæ, sed artes etiam; vt videre est in pictura; quæ per multos annos apud Romanos nullius pretij fuit, quæ si fuisset, vt postea fuit, & Fabio nobilissimo viro laudi datû esset, quod pingeret, multi quoque apud Romanos Polycleti, & Parrhasij fuissent. Vnde Cicero, honos alit artes: omnesq. incenduntur ad studia gloriæ: iacentq. ea semper, quæ apud quosque improbântur. Cùm verò bonarum artium studia in honore haberi cœperunt, confestim ad omnem excellentiam peruenerunt latinæ litteræ: & ita, vt omnes ferè Romanorum optimates ad scribendum se contulerint: & quemadmodû, qui in epulis apud Græcos lyram recusabat, habebatur indoctior, sic apud Romanos Romano nomine indigni crediti sunt, qui latinis disciplinis cogitationes suas nec mandarent, nec illustrare possent. Sat est, inquir tum Iulius, hac de re: sed iam videamus, si vobis commodum est, an apud veteres Romanos illud esset loquendi genus, quod hodie ab Italis vsu receptum est: quoque Dantes, Petrarcha, Boccatius, Bembus, & alij omnes recentiores scripsere. Tum Fabritius, Rem, inquit, sæpius à me deliberatâ postulas: te tamen non miror, cùm ab alijs dubitatum sit: alijque, vt præstantissimus Andreas Alciatus refert, vti Leonardus Aretinus, Poggiusque, & alij vulgares vulgari idiomate, quo & nos in præsentia vtimur, vsos antiquos sunt arbitrati. Contra disseruit Philelphus libris Epistolarum, cuius sententiam, vt idem Alciatus notat, omnes viri docti hodie sequuntur, quæ opinio multo antequam in Alciati comentarios inciderem, mihi fuit probabilis. Fuisse namque sermonem, qui latinus dicebatur, non æque ornatum, & compositum, veluti alium; qui ex præceptis, & regulis Grammaticorum constabat. Vulgum itaque latinè loqui solitum fuisse, sed non salua recti sermonis ratione; doctos autem homines etiam grammatices instituta seruasse. qua de re vehementer reprehêditur Tito libertus à patrono suo Cicerone, quòd in quadam epistola non obseruasset Grammaticorum documenta. Tum Linus, Nec me, inquit, si vobis videtur, pigebit, huiusce rei meam in mediû proferre sententiam: prior, inquam, sententia mihi videtur posse adiuuari ex Triphonini responso; quando aliquando in vestris Pandectarum libris diligenter animaduerti; Decreta, ait, à Prætoribus latine interponi debent, quasi innuat & potuisse vulgariter interponi. Procopius quoque Persici belli libris, Stratam apud Romanos viam significare scribit. quod in vulgari significatu verum est, in latino non æque: vt meritò apud veteres & vulgarem linguam fuisse credi possit. Idem quoque Procopius signiferû latina lingua bandophoισ appellari dixit: cùm id de vulgari idiomate, non de Latino emanet. Tum Fabritius, non multum, inquit, vrget Procopij auctoritas. Floruit enim sub Iustiniano, quo tempore iam exciderat latini sermonis puritas: Idque apud ipsummet Iustinianum facile perspici potest: qui sequutus non est, vel sequi ob temporis iniuriam non potuit eam elegantiam, dicendiq. genus, quod illi præstantissimi Iurisconsulti, ex quorum responsis Digestorum opus est concinnatum, nobis mirifice reliquerunt. Verbum autem illud Bandum à Romanis tantùm cœpit vsurpari posterioribus têporibus,

vt ap-

vt apparet ex Stephano περὶ πόλεων & Suida: idq. potissimum tēporibus Iustiniani; vt cōstat ex auctore eius libri qui περὶ στρατιωτικῶν κατασκευῶν καὶ ἱππικῶν, Iustiniani nomine editus est: eo enim nomine pro signo militari pluries vtitur. Nec aliquo modo potest hæc sententia Tryphonini responso coadiuuari; de quo latius postero die disseruimus: illud enim responsum debet intelligi, vt in qualibet prouincia, quæ Romano Imperio subijcitur, non aliter, hoc est, non Græce, non Assyricè, seu Gallicè, vel Hispanice, quam Latinè decreta possent interponi: & non, vt Accursius, Bartolus, & Alciatus commenti sunt. Credo igitur vnum dumtaxat apud Romanos sermonem fuisse; quamuis rudes, & imperiti minus ornate, & incompte, idest, non obseruatis Grammaticorum præceptis, loquerentur. Nam si hoc idiomate vsi essent veteres, & aliquid scripto reliquissent, vel sanè vestigia aliqua apparerent. At quis vestrum huiusce rei tantillum reperijt? Idq. satis ex Apuleij metamorphoseos libris dignoscitur: interrogauit, inquit, miles dominum meum, quorsum vacuum duceret asinum. At dominus meus latini sermonis ignarus, tacitus præteribat: quapropter, cùm à milite deturbatus esset hortulanus, suppliciter respondit, sermonis ignorantia, se quod ille diceret, scire non posse: ergo igitur subijciēs miles, vbi, inquit, ducis asinum istum? respondit hortulanus petere se proximam ciuitatem: hactenus Apuleius. Ex quibus sanè verbis apparet elegantiorem illum sermonem qualis est, quorsum ducis vacuum asinum? latinum esse, nec nisi a doctis solitum intelligi; sed alium barbarum, vbi ducis asinum istum? etiam tali in vsu fuisse, vt vel hortulani illum perciperent, & ita loquerentur. Eadem ratione Proculus apud Celsum Iurisconsultum disertè scribit sæpe audiuisse se rusticos senes ita dicentes: pecuniam sine peculio fragilem esse: peculium appellantes, quod præsidij causa seponeretur. Cùm enim in latina significatione rusticorum vsus à Iurisconsultis allegetur, argumento est hoc latinè loqui etiam imperitis familiare extitisse. de quo Cicero etiam per Crassum libro de Oratore tertio. Nam gemmare, inquit, vites, luxuriē esse in herbis, lætas segetes, etiam rustici dicūt. Idem quoque Cicero per Atticum, in libro, qui Brutus inscribitur. Erant tamen, inquit, quibus videretur illius ætatis tertius Curio, quia splendidioribus fortasse verbis vtebatur, & quia latinè non pessimè loquebatur, vsu credo aliquo domestico: nā litterarum admodum nihil sciebat. Sed magni interest quos quisque audiat quotidie domi, quibus cum loquatur. Legimus Epistolas Corneliæ matris Gracchorum: apparet filios non tam in gremio educatos, quàm in sermone matris. Auditus est nobis Leliæ Caij filiæ sæpe sermo: ergo illam patris elegantia tinctam vidimus, & filias eius Mutias, ambas; quarum sermo mihi fuit notus: & neptes Licinias, quas nos quidem ambas, hanc verò Scipionis etiam tu Brute credo aliquando audisti loquentem. Ego verò ac lubenter quidem, inquit Brutus, & eò libentius, quòd L. Crassi erat filia. Potuit ne M. Tullius apertius nobis commonstrare vnum dumtaxat sua ætate sermonē fuisse? minimè certè; cùm etiam ij, qui erant latinarum ignari, non malè latinè loquerentur. Itemque mulieres, quæ non solùm optimè loquebantur, sed & ornatiùs scribebant; quarumque scripta videtur M. Tullius admirari. Et Vitruuius, qui floruit sub Iulio Cæsare, & Augusto filio, cui & libros dedicauit, ingenuè fatetur, se non satis in Grammaticorum præceptis versatum: quin etiam quandoque in ijs labitur: quod doctissimus eius interpres Philāder rectè obseruauit. Idcirco arbitror nihil ineptius potuisse dici, quam apud Romanos diuersa duo linguarum genera in vsu fuisse. Tum Ceua, si vulcum, inquit, fuit, vnde euenit, vt duo facta sit, vnum scilicet latinum, quo docti tantummodo hodie vtuntur, quo & veteres etiā rudes, & imperiti vtebantur: alterum, quo vulgò per Italiam loquimur, quod vulgare, siue Italicum, siue Tuscum dicitur? Tunc Iulius, altè verò, inquit, &, vt oportet, à capite repetis, quod quærimus. Tum Fabritius, video nunc certè, inquit, quam maximam susceperim prouinciam, vt solus, & inermis tribus veteranis, & fortissimis militibus bellum geram: illa tamen spe ducor: vt plus honoris, & laudis, quàm ignominiæ consequar: cùm solus ausus sim vobiscum concertare: tum in meam sententiam vos omnes venire minus dubitem: quod & summopere cupio, & spero. Agite verò vos in præsentia: cùm id non sit mei muneris, vt huius vestræ linguæ propagationem ostendam. & cùm omnes Linum intuerentur, demotus statim dixit, Ego igitur, inquit, cum vobis ita lubeat, libenter: quamquam multa, & quidem ardua mihi discutienda proponitis: quæ ingenij mei vires longè, multumq. superant. Sit igitur ista res magna, vt est: conabor tamen omnia sigillatim recensere, & breui quantùm potero: quibus si satisfecero, non parum mihi fecisse visus ero. Latinæ itaque litteræ, vt vberius Fabritius dixit, vbi de origine, & antiquitate Latinorum auctorum actum est, iam à Romulo in scriptis reddi cœperunt, tum à Numa Pompilio paulò vberius, ac fusius, & ita paulatim ad illam admirabilem Ciceronis ætatem peruenerunt, quæ tunc temporis ad tantam gloriam atque magnitudinem creuere, vt nihil supra. Occiso Cæsare, qui Dictaturam

ctaturam perpetuò gerendam susceperat: & Republica a Triumuiris oppressa, Augusto, Marco Antonio, & Lepido, magna ciuium strages edita est, inter quos M. Tullio, multisq. alijs sapientissimis viris miserrimè, & magno cum posteritatis detrimento vitam exhauserunt. Audite P. Velleium Paterculum lib. 2. Histor. Quis inquit, ignorat diremptos gradibus ætatis floruisse hoc tempore Ciceronem, Hortensium, seriemq. Crassum, Catonem, Sulpitium, moxque Brutum, Calidium, Cælium, Caluum, & proximum Ciceroni Cæsarem, eorumq. velut alumnos, Coruinum, ac Pollionem Asinium, æmulumq. Thucydidis Sallustium, auctoresq. carminum Varronem ac Lucretium? His ergo iugulatis, ac variè trucidatis non minimam iacturam fecerunt latinæ litteræ: illa enim ætas, vt omnes ingeniosi fatentur, & bonarum litterarum, & litteratorum hominum fuit: nec maiorem verborum puritatem, nec copiam, nec elegantiam, industriam, gratiam, neque maiores argutias subtilitates, atque ingeniorum acumina desiderare potuit, vt vobis etiam facile est colligere ex fragmentis, cùm ita mihi liceat, M. Varronis, tum ex ipsius Cæsaris commentarijs, Crispiq. Salustij monumentis, quæ ad nos pauca peruenta sunt: Ex Catulli quoque, Propertij, Tibulli opusculis, & aliorum, qui ad ætatem vsque illius diuini ingenij Maronis, qui bellum cum Theocrito præclare gessit, Hesiodum superauit; nec Homero aliquid cessit: ex alijs item eiusdem æmulis gloriæ, vt Horatio, Ouidio, & alijs, qui cum Græcis strenue dimicantes victoriam maxima cum laude reportarunt. Mortuo indignissimè Cicerone, simulq. extincta Romanæ Reipublicæ libertate cœpit hoc latinè loqui inclinare, & propendere, non ob vetustatem, vt malè quidam crediderunt, sed propter illam, & multo crudeliorem per triumuiratum proscriptionem in omnes ferè viros doctos factam: qui illo ictu cum omni Romanæ vrbis fletu, ac langore ceciderunt. At longè maius damnum attulit multa barbaries, quæ vndique in Italiam præceps irruit: quæ etiam non tantum latinæ linguæ puritatem fœdauit, verùm etiam omne Romanum Imperium subuertere, ad nihilumq. redigere conata est. Cuius nam tanta fuit natura, tantaq. vis, vt rerum dominam affligeret? Nonne Roma domina, & caput mundi dicebatur, & erat? Ita sanè. Diuina verò mente sic forte permittente, vt ne vllum malum impunitum esset: etenim si viri illi sagacissimi à crudelissimo triumuiratus gladio interempti non essent; nunquam forsan Romana Respublica ab immanibus, & barbaris gentibus esset prostrata. Postquam triumuirali proscriptione consumpti sunt, passim qui oderant, qui inuidebant, qui æmulabantur, adulatores etiã, & inuidi multi inuaserunt. Sed huic rei longè maius, vt iã dixi, detrimentũ attulit illa barbaries, quæ præceps in Italiã descendit, quæ inter se tũ lingua, tum moribus, atque regionibus erat diuersa. cũ alij Galli, alij Germani, Hispani, Vandali, Vngari, Turcæ, & alij multi, ac maximè Gothi; qui iam regnantibus Arcadio, & Honorio, anno ab vrbe condita millesimo, centesimo, & quinquagesimo quarto, & à regeneratione humani generis anno quadringentesimo tertio, Duce Redagasso in Italiam conuolarunt. Tum Alaricus, qui cùm apud Polentiam, cuius vestigia, & reliquiæ hac Augusta Taurinorũ 20. millia circiter passuum distant, à Stelicone fraudulenter deceptus esset, ius suum exequi armis conatus, virtuteque potior, Steliconis prostrauit exercitũ. Hinc irascens, & stomachabundus Romam cum exercitu properauit: cui oppugnatæ excisionem, inflammationem, euersionẽ, depopulationem, atque vastitatem omnem intulit: & Roma prædis, & rapinis onustus discedẽs, & Siciliam versus proficiscens Campaniã, Lucaniã, & si Paulo Diacono credimus, Brutiã, Rhegiũq. depopulatus est. Attila Hunnorum Rex potentissimus cùm ad multa hominum millia vndiq. coegisset, in Italiam quoque descendit. & paulo post anno circiter 454. cum ingenti Vandalorũ manu Gensericus, quem Regina Eudoxia accersinerat, Romam est profectus. subinde Zenonis imperio Odoacer Herulorum dominus ab extremis Pannoniæ terminis huc perrexit: & regiam potestatem adeptus est, quam fœliciter retinuit, vsque dum Theodoricus à Zenone missus eum fraudulenter interemit. Iustiniani denique temporibus Totila, quẽ Gothi superstites Regẽ sibi adsciuerãt, collectis vndiq. ad præliandũ viris, Italiam rursus inuadit. quem tandẽ Iustinianus per Narsetẽ suũ profligauit, ac occidit. His omnibus successerunt Longobardi, quos accersit Narses ipse; cùm Iustinianus minor, reiecto Narsete Longinum præfectum mitteret. quod factũ illi indignum visum est, & grauiter ferens suam gratiam apud Principem minui: & qui iam ante pro tuendo imperio sæpius vitam profundere non recusarat, multo grauius hoc dolore exarsit: hinc neglecto Imperio Neapolim se recepit: & ita Longobardos in Italiam appellauit: qui eam deinde totam ferè occuparũt, eamq. per annos circiter ducentos dominatu compresserunt. Hos verò Carolus Magnus anno Christi 768. repulit, & exterminauit, & Desiderium, qui vltimus Longobardorum Rex fuit, & eius vxorem, filios, propinquosque omnes in Galliam secum deduxit. Et sic ab hac barbarie Italiam liberauit, & simul Romanas litteras restituit. Sed præter hos immanes, & barbaros homines,

hominès, permulti etiam fuere, quorum sceleribus, & opprobrijs diutius, veluti nauis in medio mari posita, varijsq. tempestatibus agitata, miserrimè Italia concussa, ac ferè submersa fuit. Quid enim à Decio Imperatore Vrbs Roma, Italiaq. tota vel Imperij, vel maiestatis habuit: quæ (si vetera memoria repetimus) improbissimo cuique maximè semper patuit, tot incursiones barbararum gentium, tot oppressiones Tyrannorum, tot calamitates perpessa, donec ad extremum misera in summis malis consenuit? & simul cum Imperij maiestate verborum grauitatem amisit. Quæ ad peiora fortè exposita esset, nisi in legitimam summorum Pontificum tutelam, ac tutissimum præsidium peruenisset. Ex quibus satis intelligere possumus, quemadmodum ex vno Latino idiomate duo facta sint. Occupata enim à Gothis Roma, occupatisq. à Longobardis ferè omnibus ciuitatibus & ij, illiq. latini sermonis imperiti, patria lingua loquebantur. Hinc Romani, itemque Itali istorum dominatu pulsi, barbaris verbis vti sæpissime coacti fuere. Barbari quoque contra morem, consuetudinemq. suam quasi regionis, quam incolebant, natura incitati, ductiq. ipsius latinæ linguæ delectatione, pulchritudine, & suauitate, quandoque latine, sed incomptè, & impropriè sermonem faciebãt; hoc est, mixtis quibusdam verbis. Sic Longobardi, cæterique barbari modò latinis, Latini modò barbaris vocabulis vtebantur. Verùm cùm hoc latinè loqui à barbaro longè, multumq. distaret, facta est coniunctio, confusioq. talis, vt hic vernaculus sermo editus sit, quodãmodo ex duabus naturis compositus. Hæc cùm Linus dixisset: Non possum, inquit Ceua, verbis explicare, quàm magnum, atque incredibilem dolorem acceperim, dum tales, tantasq. Italiæ incursiones, depopulationes, inflammationesq. nobis exponeres. Tum Iulius, Hæ res, inquit, mirum, & acerbum dolorem commouere solent: nullus tamen dolor est, nullaque animi acerbitas, quàm non longinquitas temporis minuat, atque molliat. Origo enim vulgaris sermonis mihi hũc dolorem eripuit. Omittamus igitur mœrorem, quem optimus quisque pro patria, & pro suis suscipit. Ego autem illud mirari non desino, quod multò magis antea mirabar: scilicet cùm Gothi, tum Longobardi latinas litteras nescirent, & permultum temporis Italiæ imperarent, ne hic sermo maiorem barbararum vocum similitudinem, quàm latinarum habeat. Tunc Linus, Acute sane, inquit, à sapientissimo Philosopho nostro dictum est in primo officiorum; Nihil contra naturam vniuersam contendendum. Namque tanta est loci natura, tanta domestici, natiuiq. Cæli vis, vt in qualibet orbis terrarum parte arbores vberiores producant fructus eo loco, quo natæ sunt, licet sterili, quàm quo translatæ, quamuis vberrimo, ac fœcundo. Hinc minimè mirandum, si hic vulgaris sermo latinis potius, quàm extraneis, & barbaris sit similis. De loco autem quemadmodum sentiam, in qua, inquam, Italiæ parte latinus sermo primùm corruptus sit, maloq. vsu deprauatus, attendite. Ex ijs enim satis perspicuum fiet, & vnde vulgaris initium deduxerit. Diffusis ergo nõ minus in omnibus Italiæ regionibus, quàm extra, vt in Gallia, & propè in omnibus Hispaniæ partibus, Barbaris, statim tum lingua, tum mores commutari, variarique cœperunt, (sed de exteris dicere prætermittamus) & lingua, quæ primùm latina erat, tum Barbaris immixta in hoc vulgare idioma est versa, versa dico, in quolibet Italiæ angulo. Vnde verò nomen sortiri debeat, magna est controuersia. Nec enim mihi satis in præsentia, vt ingenuè fatear, liquet; an lingua denominari debeat ab eo loco, ex quo origenem traxit; an ex eo, in quo ornamentum, grauitatem, copiam, & alia id genus suscepit. Etenim Latinum, vt abunde à Fabritio audiuimus, ex Latio ortum habuit: & licet ornamentum, puritatem, splendorem, omnemq. dignitatem à Romanis acceperit: Latinum tamen ferè semper non tantùm ab exteris, sed ab ipsis etiam Romanis dictum est. Principium verò nec ex Florentiæ ciuitate, nec omnibus Hetruscis, aut ex Longobardis finibus, sed ex omni Italia, vti iam dixi, habuisse eſt luce clarius. rem tamen hanc compressius sumens, magnoq. desiderio ad inuestigandam veritatem inflammatus ausim dicere, vulgare id studium inter nationes Longobardorum natum. Et ne noua nobis hæc sint, & inopinata; scire debetis Longobardos, vt latius retulimus, per ducentos annos toti ferè Italiæ imperasse: istis præsertim citerioris Galliæ ciuitatibus; Ticiniq. cum sceptro, & insignibus regijs sedem tenuisse. Cum igitur illi populi has Cisalpinæ Galliæ, quod nemini dubium est, oras incolerent, necesse est, vel inuitos fateri, vt in ijs compositus, commixtusq. magis sit vulgaris hic sermo, quàm in reliquis Italiæ finibus; aut negare oportet ex Longobardorum vsu, & more loquendi hunc sermonem non effluxisse: quod negare non possumus: principium, inquam, à Gothis, à Longobardis, simulq. à Latinis duxisse: quod si quis inficiabitur, dignitatis, nominisq. sui iacturam faciet. Sed cùm hæc lingua ex duobus quodammodo fontibus emanet: quæri solet: an hæc vulgaris noua per se sit, an vetus latina corrupta, & deprauata? Nunc verò tecum agendum est, Fabriti, non inimico, quidem animo, sed

veritatis

veritatis tantùm eruendæ gratia. Neque te, Lini, neque nos omnes arbitror in eam iuisse sententiam, quam multi viri, alioqui doctissimi tenuere. Illi enim, qui malè dictis vulgaris linguæ gloriam, dignitatemque violare experiuntur, eamque vulgarem, humilem, & plebeiam esse existimant, huiusmodi esse, quò ad latinæ similitudinem, quo foex vini ad vinum purum, & suauissimum. Namque hoc vulgariter loqui nihil aliud esse, quàm ipsum latinum deprauatum; & corruptum, vel propter longam barbarorum consuetudinem, vel ob nimiam hominum ignauiam, aut sanè temporum iniuriam. Hæc sunt, quibus id vulgare studium viri non alioquin mali conantur deprimere, & conculcare. Ex quibus quis dignoscere apertè potest eorum sententiam esse, vt vetus latina lingua, & hæc vulgaris noua, non sint, nec vnquam duæ fuerint; sed vnica dumtaxat, scilicet latina corrupta. Ipse verò duas esse semper existimaui, idest vetus latina fuit, & hæc noua est, & per se. Tum ille, multa, inquit, doctè, & eleganter disseruisti, quæ satis mihi fecerunt; sed quod ad præsentem quæstionem attinet, duas esse hodie concedo, quondam tamen vnicam fuisse satis copiosè diximus: Si vna fuit, & duæ modò sunt, ex latina vetere hanc nouam pendere oportet. namque filius sine patre esse non potest, pater sine filio potest, quò ad essentiam dico, non quò ad nomen: referuntur enim pater & filius: posito vno, ponitur necessariò & alterum: nec est dominus, nisi seruum habeat in potestate: potest tamen persona domini, respectu illius præteriti serui, esse deficiente seruo. Tum Iulius, qui Lini causam, quasi veriorem, tueri volebat. Sit hoc, inquit, verum, quod dicis: contraria tamen hæc videntur esse. Contraria verò ea dico; quorum alterum ait, alterum negat: ex quibus necesse est alterum verum esse, alterum falsum. Afferunt itaque illi hanc nouam esse veterem ipsam latinam, sed deprauatam, & corruptam. Hinc sciendum est tritum apud Philosophos, corruptionem vnius, esse generationē alterius: & sicut generatio nihil aliud est, quam ex non esse ad esse, vel, vt cum Philosophis ipsis loquar, ex non ente ad ens: sic contra corruptio ex esse ad non esse. Si igitur hæc vulgaris nihil aliud est, quàm latina corrupta, necesse est, vt latina corrumpatur, sed si corruptionē patitur, desinit esse. Nulla enim corruptio fit, ex qua non fiat generatio: (fremant licet, qui aliter sentiunt) vulgaris ergo ex non esse ad esse prouenit: hinc sequitur vulgarem linguam, quæ est viua, non esse vnam, & eandem cum latina, quæ perempta est, sed vna per se. Tum Fabritius, & si in artium, inquit, studijs liberalibus, doctrinisq. non ita fortè versati simus, vt par est: dedimus tamen nos & Logicæ, & Philosophiæ aliquando operam; licet postea ad legum studia animum conuerterimus: & nisi me capiat obliuio, nunquam à Bartolomæo Ferrerio, viro omni doctrina, & virtute ornatissimo, qui publicè, ac priuatè in hac Taurinensi Academia me logicem, & philosophiam docuit, accepi hunc ratiocinādi modum. Collectio enim propositionū, non satis mihi videtur conuenire; namque illa, meo iudicio, esse debet; si latina corrumpitur, ex ipsius corruptione oritur vulgaris; sed latina non est corrupta, ex latinæ ergo corruptione non generatur vulgaris. Perperam & illud, vt latina perempta sit: & ne imperiti quidem id dicerent. Cæterùm nostrorum intentio non ea fuit, quam ipse putas, vt vulgarem linguam non esse crederent. Iam vobis hoc Ethrusce loqui hodie esse, diuersumq. à latino libenter concessimus: sed esse quid latini corrupti constanter adseueramus. Neque in idem semper incidimus, vt vos innuere video. Stat enim vulgaris lingua nunc per se, non autem latinæ beneficio: quia perempto latino idiomate, remaneret nihilominus vulgare: nam mortuo patre superest filius, quāquam filij nomen amplius non retineat. Atqui Latinum fuit causa, quam Philosophi materialem vocant: sicut granum est causa herbæ: quia sine grani corruptione non generatur herba, & herba dicitur, vt aliter loquar, terminus ad quem, & granum à quo, vtpotè priuatio ad habitum. Namque à grano mobile mutari incipit, & priuatio fit formæ acquirendæ; adeoque & forma mox amittenda. In granum perficitur mobile, & finitur motus, videlicet forma iam acquisita per motum. Alijs exemplis res fiet illustrior. pone in generatione pulli, fit progressus ab ouo, quod nondum est pullus, tanquam ad terminum ad quem. Sic procreatio pomi: progressus fit à germine, quod nondum est pomum. Hinc mutationem fieri videmus à quo ad quem, quodammodo ex non ente ad ens, & sic mutatio à priuatione ad habitum. Vulgaris enim lingua à non ente ad ens prouenit: ante nihil erat. Sed, vt, fusius, tu Line, disseruisti, ex commixtione latini sermonis cum barbarorum vocabulis originē duxit, veluti à termino à quo ad quem; & ita altera à latina differēs facta est. Tum Linus, si altera, inquit est; exemplum, quod ponunt vini, non est satis rectum: quia cùm vinū acescit, vel perit vini sapor, vappaq. accipit nomen, mutatur, & differt à se ipso quò ad bonitatem: nam suauitas illa vini euanescit: sed non quò ad substantiam: propterea quòd non solum in eo remanet vini substantia; sed etiam vini nomen: & quamquam vini nomen amitteret, sat esset permanere substantiam. At cùm sit aceetum

rum, mutatur; & à se ipso quò ad substantiam differt: & quoniam mutat speciem, non est, neque vinum dicitur, sed acetum. neque vllo medicamine in vnum potest reduci, neque ad pristinam substantiam; sicut homo mortuus ad vitam reuocari minimè potest: vappa verò quibusdam remedijs, quibus homines lapissime vtuntur, potest resumere vires, hoc est saporem, & odorem, veluti æger deperditam sanitatem recuperare. Verùm quoniam mutationis, & differentiæ substantialis ea est vis, vt non diuersas, & alteratas, vt Logicorum verbis vtar, sed alteras res efficiat: necesse est fateri eos sibi aduersari; cùm vini exemplum proponunt. Namque vinum, cùm vappa fit, non mutat substantiam, sed vt ita loqui mihi liceat, alteratur. Tunc Fabritius, Haud negare, inquit, possumus mutationes, & differentias, quæ substantiales non sunt, sed accidentales non efficere res alteras, sed diuersas dumtaxat, & alteratas: quarum duæ sunt species, vna inseparabilis, altera separabilis. Hæc differre facit alterum ab altero, quod alteritate, vt cum Porphyrio dicam, quadam differt, quocumque modo vel à se ipso, vel ab alio: vt calidus à frigido: item à seipso ex temporum diuersitate, vt Cicero scribit, mox orat. Illa enim differre alterum ab altero dicitur, veluti cùm ab aliquo inseparabili accidente differt. Differt Demosthenes à Cicerone, vel Homerus à Virgilio, propterea quòd Homerus cæcus erat, Virgilius oculos venustos, & suaues habebat, & propterea visum. Atqui fæx vini est quid aliud in vino dissimile, & quidem longè. nam cùm ex vini corruptione fæx generetur, fit tota diuersa, & alia à vino, vel, vt ratiocinatores malunt, altera. Etenim & formam vini amittit, & substantiam. vinum tenue est, limpidum, clarum; contra fæx crassa, spissa, obscura. Ex hausto vino, & cadis vacuis fæcem tunc tantùm inspicimus. Quamobrem alludens Horatius libro primo carminum, dixit:

Diffugiunt cadis cum fæce siccatis amici.

Hinc fæx dicitur excrementum cuiusque rei. fæcem quoque ciuitatis homines viles, plebeios, abiectos quandoque appellamus: non quòd sint sordes, sed quia vitam agunt sordidam, & abiectam: vt illud Ciceronianum pro Flacco, Opifices, & tabernarios, atque illam omnem fæcem ciuitatum. & alio loco, perditissima, atque infima fæx populi. Nostri verò cùm dicunt, hoc vulgariter loqui, quo ad Latinum, neque aliud esse, quàm fæcem vini ad vinum purum, & clarum, intelligunt putredinem illam, & crassitudinem vini, quæ vulgo propriè denominatur fæx. Quam ob causam, rectè dixisse arbitror, vt vulgaris lingua sit fæx latinæ; cùm ex illa latini sermonis corruptione sit producta. Tum Linus, si hoc vulgare, inquit, idioma à latino proficiscitur: quod, vt video negare non possumus, non corruptum, sed generatum esse rectius diceremus. Namque Peripateticorum Princeps Aristoteles, qui corruptionem vnius esse generationem alterius docuit, docuit item id non à corruptione, sed à procreatione denominandum, tanquam à digniori. Dicamus igitur vulgarem linguam à latina ortam, & non corruptam. Hac in re, inquit, Fabritius, satis tibi facere conabor: illud tamen non prætermittam, generationem non posse sine corruptione esse: quamuis corruptio possit esse, vt Scotus existimauit, sine generatione: si est procreata, est ergo ante corrupta. De ijs hactenus. Ac, vt nihil non dictum omittamus: si quis mihi obijceret id, quod paulò ante ratiocinabar: nempe Latinam non esse corruptam, non oriri itaque ex ea vulgarem: Responderem ad singula: in primis, inquam, corruptam fuisse; quod infeliciter nobis accidit Gothorum, & Longobardorum tempore, quodque dolendum est: vocabula enim, quæ venustiora erant, & elegantiæ plena, longo abusu conuersa, & commutata fuerunt: vnde dicta sunt corrupta: sicut Cicero: Sed corrupti mores, deprauatiq. sunt admiratione diuitiarum, hoc est mores sunt commutati. Neque, vt vere fateamur, vnquam fuit corrupta latina lingua; neque corruptionem patitur: licet non ita semper ea familiariter, vt apud veteres Romanos, vtamur: semper tamen fuerunt eadem lingua, eadem verba, eadem pronunciatio, ijdem accentus, eademque syllabæ productæ, & correptæ, & alia generis eiusdem. Sed iam vos admirari video: quod mirandum tamen non est. quoniam quod à Philosophis traditum est, generationem vnius esse corruptionem alterius, ad Physicos tantum pertinet; qui de materialibus, & naturalibus rebus tractant. Latinam verò linguam ex eorum numero non esse, quisque sanæ mentis videt, & iudicare potest. Hoc enim latine loqui est, tanquam splendidissimum lumen, cuius splendore omnia ferè illuminantur, & collustrantur. Ex quo si qui candelas scirpeas, cæreas, piceas accenderint: & si lumen longè inter se differens exhibeant: tamen ab eodem lumine & accensæ sunt, & semper ipsum lumen purum, atque illibatum remanet. Accenderunt prius Itali, tum Galli, Hispani quoque, Germani etiam quandoque ex hoc lumine sua lumina: nunquam legitur extinctum, aut imminutum ex aliqua parte latinũ lumen, licet nõnunquam languescere visum sit. At hæc posterius. Postea verò quam Itali sua scripta hoc splendore illustrare cœperunt &

ipsum lumen latinum ita coepit effulgere, vt discussis, quæ id ipsum offuscabant, nebulis, clarissimè, & splendidissimè illuxerit. Ex ijs itaque mirari desinetis: quòd & si corrupta non sit Latina, nata sit, vt Lino magis placet, vulgaris hæc noua: quia etiam vox concionatoris diffunditur in multas aures, vnica tamen est vox, ab vnoque homine difsluit. Neque mirum etiam, si ipsa vulgaris, latinæ, ex qua ortum habet, grauitatem, & splendorem illum mirificum non præstet: nā proposita Parrhasij, aut Apellis aliqua ad imitandum tabula, nunquam, licet eximius pictor formam illam verè effinget: vel si hanc posteriorem aliter pictura exprimere voluerit, longè prima, ac secunda fiet vltima deterior. Hæc cùm attente audiuissent: Iulius, voce tua, inquit, clausas iam aures mihi aperuisti: & obcæcatam mentem lumine tuo illuminasti: atque immundam faciē tua pictura, quasi speculo patefecisti: vel procreata sit ex latina, vel sit latina corrupta: à latina nihilominus decus, lumen, initium, & si quid dignitatis inest, habuisse, vel inuiti fateri cogimur. Tum Ceua, Egregiè, inquit, mihi quoque probata est oratio tua: sed intento quidem opus fuit animo, & enixus sum, ne omnia dilaberentur, si vnum aliquod effugisset: quoniam diu ijs tricis detinebar, hodie me mirabiliter exoluisti. Tum Fabritius, Atqui ego, inquit, multò magis sum illis irretitus laqueis. Etenim non possum non mirari: cur etiam Linum, & propè omnes vulgaris linguæ vindices pudeat hoc vulgariter loqui emanasse à latino fateri; cùm non erubescāt dicere ex Barbaris originem duxisse. Quid hoc turpius? quid ignobilius? quid illo præclarius? aut quid admirabilius? si isti hoc munere se indignos existimant, neque eis tanto honori dādum est: immo maximo pretio id mercari deberent. Et ridiculum, ac planè fatuum est, quod de latina obijciunt. Idem, inquiunt, de latina dici potest, quæ est corruptio linguæ Græcæ, vel, vt melius dicam, procreata ex ipsa Græca, & ex alijs barbaris sermonibus, vti nostra ex Gothis, & Longobardis. Accepimus à maioribus nostris latinam linguam in Latio fuisse productam, etiam ferè à mundi creatione: quamuis nomen Aboriginum haberet, neque ab exteris ibi fuisse translatam. licet ab initio inops esset: nec mirum, cùm etiam flumina, præsertim hic noster Padus, à principio exigua sint: paulatim tamen collectis vndique riuulis, magnisq. coeuntibus amnibus in mare maxima influunt. Aduentu Aeneæ, erectaque & munita Alba incoepit latina lingua augeri non à Barbaris, vti ipsi putatis, sed à Pelasgis, Arcadibus, Epeisq. Elidensibus, & ipsis Troianis: qui omnes communi vocabulo Latini dicebantur. Qua de re, si memoria tenetis, iam latius tractatum est. Romani quoque primo retento latino nomine, in magnaque veneratione habito, vtebantur eo latino sermone, qui nec barbarus, nec omnino Græcus erat, sed ex vtroque quodammodo mixtus: qui, vt à Dionysio Halicarnasseo proditum est, plerumque ad linguæ Aeolicæ proprietatem accedebat. Quintilianus quoque simillimum esse dixit. auctam tandem, & illustratam, tanquam paternam hæreditatem à sagacissimis, legitimisque Romanorum hæredibus haud vnquam inficiat: & multa etiam à Græcis mutuatos fuisse, sibique, quasi propria vindicasse apertè constat. Quare Græca lingua non erat barbara, vt illa Gothorum, & Longobardorum. Aliunde quoque sumpserunt, & præsertim à Iudæis: nec mirabitur, qui norit Romanos vniuerso ferè imperasse: quare necesse fuit, vt multa ex aliena lingua in vsum essent Populi Romani translata: quamuis Andreas Alciatus bonarum litterarum peritissimus libro Parergon secundo testetur, non paucis nos nominibus cum Iudæis communibus vti: Cuiusmodi sunt saccus, camelus, nugæ, & tota alia generis eiusdem. quibus nominibus multò ante captam Hierosolymam Romani vsi sunt: quæ frequentiores apud Ciceronem, & alios approbatissimos auctores inueniuntur. Antonius quoque Augustinus ætatis nostræ & acutissimus, & doctissimus ostendit Latinos non solum verbis alienis, sed etiam dicendi genere Hebræis per quā familiari vsos: vt illud Ecclesiast. Vtile est mori, quàm relinquere filios impios: & eodem libro: Bonū est arguere, quàm irasci. & Dauid in Psalmis, Bonum est, inquit, confidere in Domino, quàm sperare in principibus: & alibi passim: quod dicendi genus domesticum est, atque Iurisconsultis familiare, vt illud ex Vlpiano: Pro hærede autem, inquit, gerere non esse facti, quam animi. Sed & apud Plautum in Rudente:

Videor hoc ipsum agnoscere,
Non edepol, ait, piscis expeto, quàm tui sermonis indigens. & alio loco
Eo tacent, quia sit mulier semper, quàm loquens.

Vt illud etiam apud Terentium in Eunucho, statim ab initio.

Si quisquam est, qui placere se studeat bonis
Quam plurimis.

Quo in loco Antonius Muretus subtilis, & & elegans, ex Aemilij Ferreti auctoritate admonuit, Quamplurimis, hoc loco duas esse dictiones, sensumque esse: Si quisquam est, qui suum studium eò referat, vt bonis potius, quàm vt plurimis placeat: & deesse videtur particula potius, vt & in illo Plauti ex Rudente.

Certum est mori, quàm hunc pati lenonem in me grassari.

Sic sæpe loquutos Græcos existimat Muretus: quibus plerumque deest particula illa, potiùs, quæ sæpe in latino idiomate redundat: vt Cicero de Diuinatione, Tamen eos, inquit, defendes, qui te ab omnibus desertos potius, quàm abs te defensos, esse malunt? Terentius in Adelphis.

Quum, quicquid possem, mallem auferre potiùs in præsentia.

Et Vlpianus: Si actor malit dominum potius conuenire. Alia eius generis nobis legentibus occurrunt multa, quæ sunt ad Homericam imitationem. Nonnulla etiam ab alijs mutuati sunt nostri; & à Gallis maximè, vt rheda, ac petorium: quorum altero M. Tullius pro Milone, altero Horatius vtitur. Mappam quoque vsitatum Ciro nomen suum Pœni adsciuerant; & Gurdos, quos pro stolidis vulgus appellat, ex Hispania, vt Quintilianus ait, originem habuit. Capsum in Cisio vocabulum trāspadanum esse docet Festus Pompeius. Et Iosephus Scaliger nos verbum Ambubaia ex vltima vsque Syria petijsse tradidit. vnde Horatius, Ambubaiarum collegia: pro vagis, & vilibus mulieribus. sunt & alia plurima, de quibus latè Festus, quæ ab omnibus ferè gentibus acceperunt, eaq. deinde latini sibi vindicarunt. Sed maxima ex parte latinus à Græcis conuersus est: & Græcis vtimur verbis, si nostra desunt. Verùm & illud magis, quòd latini vna cum lingua, agris, vrbibus, regnis Rempublicam auxerunt: multisq. fortunis locupletarunt Imperium: & maximè Græciam spoliarunt, Græcique omnes sub Populi Romani Imperium, ditionemque ceciderunt. Contra verò cùm hanc nouam linguam adquirerent, maiestatem, nominisq. gloriam, & dignitatem amisit, & Barbaris, quibus antea solebat imperare, paruit miserrime. Tum Iulius, est id quidem, inquit, certo certius; verum quia aliqua diei pars superest, ne sit omnino disputatione vacua; vellem, Fabriti, te id iam persequi, quod nobis sæpe pollicitus es: à quibus, inquam, latinæ litteræ auctæ, & illustratæ fuerint: & quemadmodum, & quo tempore interciderint, & verborum delectum amiserint; & quando suum illum ferè pristinum receperint candorem: quem quotidie magis, & magis videmus nitescere. Tum ille, Posteaquā, inquit, auidos homines ad has discendi epulas recepi, sic accipiam, vt reliquiarum sit potius aliquid, quàm vos hinc patiar non satiatos discedere. Distinguam igitur latinorum auctorum ætates ordine; vt qui latinæ linguæ parentes, & patroni fuerint, nullo negotio habeatis. Tum à quibus cœperint declinare ipsæ latinæ disciplinæ; in quibus conseruatæ, item à quibus fuerint reuocatæ, atque instauratæ. Linguæ enim, vti res omnes humanæ, principium, progressum, perfectionem, corruptionem, & finem habent: & ab initio rudes, & inopes sunt: deinde vrbanitate, moribus, & acutissimorum virorum ingenijs illustriores fiunt, ac politiores. Quæ cùm aliquamdiu in puritate, proprietate, & elegantia permansetint, corrumpuntur, deprauantur, denique depereunt omnino, vel vetustate, vel hominum vitio: ita, vt scripturæ etiam ipsius nihil quidem supersit. Nam si hodie aliqua veterum latinorum extaret scriptura, videremus profectò aliter Latinum, Euandrum, Turnum, & alios illius ætatis homines loquutos fuisse, quàm vltimi Romanorum Reges, vel primi Consules loquerentur. Versus enim illi, quos Salij canere solebant, non ferè intelligebantur: sed quoniam ita à maioribus sanciti, & constituti erant, aut ob quandam reuerentiam, quam religioni perpetuò adhibebant, nunquam ausi sunt commutare. Scribit quoque Polibius Romanam facundiam à primo bello Punico vsque ad secundum admodum fuisse commutatam, vt conditiones, & pacta inter Romanos, & Carthaginenses admissa, vix possent intelligi: quo factum est, vt latina lingua paucos haberet auctores. Quod satis non possum comprobare: nam si Numæ Pompilij libri à Q. Petilio lecti, ac intellecti fuere: ad quem à Regno Numæ colliguntur anni DXXXV. quanto magis Romanorum, ac Carthaginensium conditiones intelligi debebant? cùm primum bellum Punicum annis ab vrbe condita circiter DLXXX. gestum sit: nisi fortè dicamus post primum bellum Punicum ad Latinas litteras illustrādas magis, quàm antea, se addixisse Romanos. Sed ad id, quod facessit negotium, accedamus. Etenim ante vrbem neminem scripsisse arbitror: quamuis vrbe condita leges statim latas esse, ac in scriptis redactas legamus. Numa quoque ipse Romanorum Rex Secundus, non modò leges, quibus aut iubebat aliquid, vel prohibebat, protulit, verùm libros etiam de disciplina sapientiæ, & de Iure Pontificio conscripsit. Sunt verò, qui patrum, atque adeò nostra memoria litteris prodiderint ante Liuium Andronicum neminem Latine scripsisse. Ad quam opinionem vnde illi, aut qua ratione venerint, satis non possum constituere, nisi forte ex eleganti illo Horatiano loco.

Habet hos, numeratq. Poetas
Ad nostrum tempus Liuy scriptoris ab æuo.

Atqui ego Horatij versus aliter soleo interpretari; vt de ijs dumtaxat sermonem habeat, qui fabulas scripserunt; non autem de ijs, qui in alio

alio argumenti genere vel versibus, vel soluta oratione sunt versati. Alij namq. versus condiderunt: de quibus M.Tullius ex Catonis auctoritate scriptum reliquit: de ijs verò mox. Quod quidem non redarguendi alicuius studio ducti, sed rei illustrandæ cupiditate incensi iam alio loco ostendimus. In eo autem temporis spatio, quod inter Numam, & L. Andronicum constituimus, doctum, & clarum Lucium Brutum, qui potentissimum Regem expulit, ciuitatemq. dominatu liberauit, fuisse valdè suspicatur Cicero. Paucis annis post exactos Reges M. Valerium Dictatorem dicendo sedauisse discordias est ex veterum monumētis perspicuum. Lucius etiam Valerius, Appius Claudius, C.Fabritius, T.Coruncanus, M. Popilius ingenio longè plurimum valuerunt: eos tamen oratores habitos esse, aut aliquid scripsisse non satis constat: sed suspicari (vt ait M.Tullius) licet. Fuit autem C. Flaminius ad dicendum eximius, Q.Maximus, Q.Metellus, qui bello secundo Punico cum L. Veturio Philone consul fuit, quo tempore floruit M.Cornelius Cethegus, quem eloquentiæ auctorem, & idoneum quidē existimat Cicero ex Ennij testimonio, qui in suis annalibus de eo sic loquitur:

Additur Orator Cornelius suauiloquenti
Cethegus Veturio collega Philoni Filius.

Qui, inquit Tullius, nisi vnius esset Ennij testimonio cognitus, hunc vetustas, vt alios fortassè multos, obliuione obruisset. Hic Cethegus cons. cum P. Tuditano fuit bello etiam secundo Punico. Hunc sequutus est ætate Cato, qui multas doctas, & argutas edidit orationes: eius tamen sermo antiquior erat. ijs antiquior longè fuit Appius Cæcus, qui orationem de Pirrho conscripsit. Extabant quoq. antiquissimæ nonnullæ mortuorum laudationes, quæ, vt ait Cicero, maximè delectabant. Lucius verò fabulam docuit anno ipso antequam natus esset Ennius, post Romam conditam CCCCX. Ante istos tamen alios condidisse versus, hac ducor coniectura: propterea quòd vehementer à M.Tullio desiderantur illi versus, qui multis iam seculis ante suam ætatem in epulis esse cantitatos à singulis conuiuis de clarorum virorum laudibus in originibus scripsit Cato. Anno deinde post vrbem conditam quingentesimo vndeuicesimo Næuius Poeta fabulas apud populum dedit. Tum annis ferè quindecim, cum Pœnis ad arma iterum ventum esset M.Cato, de quo iam facta est mentio, Orator in ciuitate, & Plautus, vti Gellio credamus, in scena floruerunt. Neque longo interuallo Cæcilius, & Terentius prodierunt, ac subinde Pacuuius, & Pacuuio iam sene Accius; & post eos claruit Lucilius, tum Lucretius. Hæc sunt, quæ de priscis, & grauissimis vatibus habemus. Cum Catone grandiores natu fuerunt C. Flaminius, C.Varro, Q.Maximus, Q.Metellus, P.Lentulus, P.Crassus, Sex.Aelius, qui iuris ciuilis, auctore Cicerone, omnium peritissimus, & ad dicendum paratus erat. De minoribus verò C. Sulpitium Gallum, Tib. Gracchum. P.F. & P.Scipionem Nasicam, L.Lentulum, Q. Nobiliorem, M. filium, T.Annium Luscum, L.Paulum Aphricani patrem, Seruium Galbam, & alios eloquentes fuisse intelleximus. Tum viuo adhuc Catone multi minores natu extiterunt Oratores non indiserti, vt A.Albinius, Ser.Fuluius, Ser. Fabius pictor & iuris, & antiquitatis benè peritus, Q. Fabius Labeo, Q. Metellus, L. Cotta, C. Lælius, & P. Aphricanus: sed eis paululum ætate, & maximè eloquentia præcessit Ser. Galba: licet M.Tullius interdum dicat elegantiam in Lælio, vim in Galba fuisse. Hæc si minus apta videntur huic nostro sermoni, Line, Iulio assigna, qui me inflammauit Latinorum auctorum ætates, & tempora persequendi. Ego verò, inquit Linus, delector ista quasi notatione temporum. & ad id, quod instituisti, Latinarum litterarum genus distinguere ætatibus, istam diligentiam esse accommodatam arbitror. Tunc Fabritius, Sed quoniam, inquit, vobis omnibus hæc temporum narratio placet, recensebo breui, quò fieri poterit, reliquos magnos Latinæ linguæ artifices, & patronos. Ex quorum numero etiam fuisse L. & Sp. Mummios fratres, Lucium, Sp.Albinum, L.& C.Aurelios Orestes, P. Popilium, Caium Tuditanum, M.Octauium, M.Aemilium Lepidum, qui est Porcina dictus. Hunc inter Latinos Oratores, inquit Cicero, sibi primum videtur & lenitatem aperuisse illam Græcorum, & verborum comprehensionem, etiam artificem stylum. quem sequuti diligenter sunt C. Carbo, & Tib. Gracchus. ac subinde Q. Pompeius, L. Cassius, M. Antius Briso, duo Cæpiones, P.Crassus, Sergius Galba, P.Scæuola iuris peritissimus, tum duo C. Fannij, Caij Marci filij, T.Albutius, L.Cæcilius Antipater; sed maximè Caius Carbo, & Tiberius Gracchus, qui diligentia Corneliæ matris à puero doctus, & Græcis disciplinis eruditus; scripsit quoque Epistolas ipsa Cornelia Gracchorum mater eruditissimas. Fuerunt etiam elegantissimi L. Piso, L.Furius Pilus, M.Manilius, M.Fuluius Flacus, C. Cato Aphricani sororis filius, P.Decius, M.Drusus C. F. & M.Penus, C. Curio, M.Scaurus, P.Rutilius, L.Crassus, M.Antonius, C. Cotta, Q.Mutius, Q.Aelius Tubero, & C. Gracchus, cuius immaturo interitu res Romanæ, Latinæq. litteræ damnum fecerunt. Huic successit ætati P.Galba Seruij illius eloquentissimi viri filius, C. Licinius Nerua, C. Fimbria, M. Brutus, L.Cœstdenus, T. Albutius, proximeq. Q.Catulus, qui non illo antiquo more, sed

politiori,& nouo erat eruditus. Dicebant & ornatè,& politè Q. Metellus, M. Syllanus, M. Aurelius Scaurus, Aulus Albinus, Sp. Torius, M. Marcellus, P. Lentulus, L. Cotta. ijs omnibus longè præstiterunt Antonius,& Crassus: quibus adiunctus erat Iurisperitorum eloquentissimus Q. Scæuola. ijs duobus, Crasso, inquam, & Scæuola, nihil quicquam fuisse in vrbe Romæ præstantius existimabat Cicero. Seruius plurimum quoque in ciuili, forensiq. arte profecit. Doctum item fuisse legimus L. Lucilium Balbū, C. Aquilium Gallum, Cn. Domitium, C. Cœlium, M. Herennium, C. Clodium, C. Titium equitem Romanum, & L. Aphricanum poetam, hominem peracutum, & in fabulis quidem disertum. Extra vrbem apud Socios, & Latinos oratores habiti sunt Q. Vectius Vectianus è Marsis, Q. D. Valerij Soriani, C. Rusticellus Bononiensis, eorum omnium eloquentissimus, T. Beturius Barrus Asculanus. Ex Latio L. Papirius Fregellanus, ijs tamen superior, ætate scilicet fuit Tib. Gracchi P. F. & T. Tineam Placentinum hominem facetissimum, ac disertum cognouisse dicit Cicero. Antonio autem, & Crasso primus, sed longo interuallo accedebat L. Philippus, deinde L. Gellius, Horum propè ærari coniuncti videbantur D. Brutus, L. Scipio, Cneius Pompeius Sextri F. Sextum fratrem ingenium præstantissimum contulisse ad summam iuris ciuilis, & ad perfectam Geometriæ, ac rerum Stoicarum sciētiam tradiderunt veteres. Adfuit prætereà Cn. Octauius, C. Iulius L. F. P. Cethegus, Q. Lucinus Visspillo iurisperitus, T. Annius Velina, T. Iuuentius, P. Orbius, T. Aufidius, M. Virgilius, P. Magius, Quintus Sertorius, C. Gorgonius, T. Iunius L. F. His accesserunt proximè, ætate tamen paulò inferiores C. Cotta, P. Sulpitius, Q. Varius, C. Curio, L. Fufius, M. Drusus, Paristius: nec vlla oratorum ætas vberior fuit. Ex ijs Cotta, & Sulpitius primas obtinuerunt. Superuenit non multò post Hortensius, cuius æqualis fuit M. Crassus, Crassi æqualis, & inimicus C. Fimbria, tum Cn. Lentulus, nec multò secus P. Lentulus, M. Piso, P. Murena, Caius Censorinus, L. Turius, C. Macer, C. Piso, M. Cœcilius, L. Torquatus, in quo plurimæ erant litteræ, nec hæ vulgares, sed interiores quædam, & reconditæ diuina memoria, summa verborum & grauitas, & elegantia, atque hæc omnia vitæ decorabat grauitas, & integritas, L. Domitius, qui nulla quidem arte, sed latinè tamen eum multa libertate dicebat. Cn. Pompeius vir quoque ad omnia summa natus, maiorem dicendi gloriam consequutus fuisset, nisi eum maioris gloriæ cupiditas ad bellicas laudes traxisset. Nam, vt ait Cicero, erat oratione satis amplus, rem prudenter videbat; actio verò eius habebat, & in voce magnum splendorem, & in motu summam dignitatē. Eius æquales fuerunt D. Syllanus, Q. Pompeius A. F. qui Bithinicus dicebatur, P. Antonius, L. Octauius Reatinus, C. Statienus. His addidit Tullius C. & L. Cæpasios fratres, C. Cosconium Calidianum, Q. Arrium, & duos maximos viros Cæsarem, & Marcellum; hic quotidianis commentationibus se acerrimè addixit; verbis vtebatur lectis, & frequentibus, & splendore vocis, dignitate motus reddebatur speciosum, & illustrem, quod dicebar. Cæsar verò, vt Ciceronianus ille Atticus percontabatur, omnium ferè Latinè loqui elegantissimè, nec id solùm domestica consuetudine, sed vt esset perfecta illa bene loquendi laus multis litteris, & ijs quidem reconditis, & exquisitis, summoque studio, & diligentia est consequutus. Aequales deniq. fuerunt Ciceronis T. Pomponius, M. Brutus, & Atticus, tum ei charissimi, & magna necessitudine coniuncti, vt in Bruto, & in alijs locis videre est. Horum omninm longè Princeps Cicero fuit, tum verborum delectu, tum dicendi grauitate, atq. inueniendi subtilitate. De quo ita loquitur Velleius Paterculus libro primo: Ita vniuersa sub principe operis sui erupit Tullio, vt delectari ante eum paucissimis, mirari verò neminem possis, nisi, aut ab illo visum, aut, qui illum viderit. & libro 2. Nihil tam indignum illo tempore fuit (hoc est triumuiratus) quàm, quòd, aut Cæsar aliquem proscribere coactus est, aut ab illo Cicero proscriptus est, abscissaque scelere Antonij vox publica est, cùm eius salutem nemo defendisset, qui per tot annos, & publicam ciuitatis, & priuatam ciuium defenderat. Nihil tamen egisti, Marce Antoni (cogit enim excedere propositi formam operis erumpens animo, ac pectore indignatio) nihil, inquam, egisti, mercedem cœlestissimi otis, & clarissimi capitis abscissi numerando, auctoramentoque funebri ad conseruatoris quondam Reipublicæ, tantiq. Cos. irritando necem. Rapuisti tuo Marco Ciceroni lucem solicitam, & ætatem senilem, & vitam miseriorem te principe, quàm sub te Triumviro mortem: famam verò, gloriamque factorum, atque dictorum adeo non abstulisti, vt auxeris. Viuit, viuetque per omnium seculorum memoriam, dumq. hoc, vel forte, vel prouidentia, vel vtcumq. constitutum, rerum naturæ corpus, quod ille penè solus Romanorum animo vidit, ingenio complexus est, eloquentia illuminauit, manebit incolume, comitem æui sui laudem Ciceronis trahet, omnisque posteritas illius in te scripta mirabitur, tuum in eum factum execrabitur, citiusq. in mundo genus hominum, quàm defectus cadet. Huius totius temporis fortunam, ne deflere quidem quisquam satis digne potuit, adeò nemo exprimere verbis potest. Hactenus Paterculus.

culus. Hunc duo, qui tunc temporis excellebant Oratores Cotta, & Hortensius imitandi cupiditate incitarunt. Nam cùm primas (aberant enim multi Oratores, & maximè M. Crassus, & duo Lentuli,) in causis agere Hortensium, & magis quotidie probari vidisset; Antistiumque Pisonem sæpe dicere, minus sæpe Pomponium, rarò Carbonem animaduerteret: domum se recepit; & noctes, & dies in omnium doctrinarum meditatione versabatur. Iuris ciuilis studio multùm operæ dedit Q. Scæuolæ P. F. qui licet nemini se ad docendum daret, tamen consulentibus respondendo studiosos audiendi benignè docebat. In Dialectica cum Stoico Diodoto se exercebat: cui etiam doctori, & eius artibus varijs, atq. multis ita erat deditus, vt nullum diem ab exercitationibus oratorijs præteriret. Declamitabat cum aliquo quotidie tum Latine, tum sæpius Græcè. Interemptis deinde pro republica recuperanda tribus Oratoribus Scæuola, Carbone, Antistio, & recuperata Reipublicæ libertate, ex numero Oratorum Pomponius, Censorinus, Muræna reuocati. Ipse ad causas & priuatas, & publicas adire cœpit, non vt pleriq. ad discendum, sed instructus, & doctus. qui dum primùm diceret (pro Sexto Roscio primùm publicè dixit) redolere ipsæ Athenæ in foro videbantur. Sed cùm amici, & Medici propter corporis infirmitatem, quæ in eo maxima erat, vt causas agere desisteret, hortarentur, in Asiam, quò mutaret orationis genus, & vitæ periculum euitare posset, & temperantius diceret, profectus est. Primùm verò Athenas venit, & cum Antiocho Philosopho per aliquot menses fuit: cum se magno studio apud Demetrium Syrum dicendi magistrum exercuit. Post peragrans Asiam cum summis Oratoribus semper aderat. Neq. ijs contentus Rhodum venit, seq. ad eundem, quem Romæ iam anteà audiuerat, Molonem contulit. Biennio elapso Romam se recepit non solùm exercitatior, sed & natura, & disciplinis commutatus. Quo tempore vti diximus, maximi erant causarum patroni Cotta, & Hortensius: cum hoc verò sibi magis arbitrabatur rem esse, quod & dicendi ardore propior, & ætate coniunctior esset, huiusq. æmulus vbique fuit. Nam cùm propter assiduitatem in causis, & industriam, tum propter exquisitius, & minime vulgare dicendi genus animos hominum ad se orationis nouitate conuertit. Itaq. operam eloquentiæ curiosè dedit, Philosophiam complexus, Ius ciuile, quod ad priuatas causas, & ad Oratoris prudentiam maximè necessarium erat, didicit; Romanarum rerum memoriam optimè tenere studuit, & ea omnia, quæ in humanum corpus cadere possunt, in eo cumulatissimè reperiebantur. Vtinam extarent etiam Hortensij Orationes, aliaq. eius scripta, ei honori quoque daremus. Fuerunt enim & industria, doctrina, honore, atque amicitia propè coniuncti: & in maximis causis Cicero sibi Hortensium, Hortensius sibi Ciceronem anteferebat. Vt politum, & elegans esset Hortensij orationis genus, hac ducor coniectura: namq. M. Tullius de se ipso, & Hortensio loquens; Dicendi, ait, genus quod fuerit in vtroq. orationes vtriusq. etiam posteris nostris indicabunt. De Hortensio nihil, quod sciam, habemus: De Cicerone non modò orationes, verùm etiam multos Rhetoricorum libros, multos Philosophiæ & naturalis, & moralis, variosq. Epistolarum; quæ omnia, licet nonnulla desiderentur, circumferuntur tamen. At nimis videor de Cicerone: sed omni huic sermoni propositum est, non tantùm, vt eius laborem, & industriam, sed vt ingenium & eloquentiam, atque exquisitius, & politius eius dicendi genus ostenderem. Illos igitur Latinos auctores, qui modò in mentem mihi venerunt perfectum Latinè loqui non attigisse dicimus: quanquam eorum aliqui à nobis vltimo enumerati, veram, & perfectam Latinæ linguæ elegantiam ediderunt. Namq. Romana facundia, vt Græcæ se opponeret, eiq. posset præferri, floruit Ciceronis tempore: quo omnes vel paulò ante, vel paulò post solertes, & exquisiti viri, atq. ipsum eloquentiæ lumen, vixerunt. Cæsarem enim non solùm ex ipso Cicerone, & alijs eloquentem esse intelleximus, sed etiam ex ipsius Commentarijs facilè possumus animaduertere. Eodem tempore etiam fuerunt L. Torquatus, L. Domitius, Piso, M. Claudius, Marcellus, qui, vti iam diximus, summam habebant verborum grauitatem, & elegantiam. His proximus ætate fuit M. Terentius Varro, sed doctrina senior: qui si Græcos numero librorum non æquauit, Latinos saltem in hoc genere vicit omnes: tam enim multa scripsit, quam multa vix quemquam legere potuisse credamus; tamq. multa legit, vt aliquid ei scribere vacasse miremur. Qualia verò ea scripta fuerint, M. Tullius ex eius ad Varronem libro primo Academicarum Quæstionum non obscure docet, & si quis eius verba desiderat, hæc sũt: Nos, inquit, in nostra vrbe peregrinantes, errantesq. tanquam hospites, tui libri, quasi domum deduxerunt: vt possemus aliquando qui, & vbi essemus, cognoscere. Tu ætatem patriæ, tu descriptiones temporum, tu sacrorum iura, tu Sacerdotum, tu domesticam, tu bellicam disciplinam, tu sedem regionum, locorum, tu omnium diuinarum, humanarumq. rerum nomina, genera, officia, causas aperuisti: plurimumque poetis nostris, omninoq. Latinis & litteris luminis attulisti, & verbis: atque ipse varium, & elegans omne ferè numero poema fecisti: Philosophiáq.

multis

multis locis inchoasti ad impellendum satis, ad docendum parùm. Alio loco dicit disputationem habuisse cum M. Varrone, homine omnium facilè acutissimo, & sine vlla dubitatione doctissimo. solebat item M. Tullius sæpe in ipsius Varronis libros incumbere, quod epistola quadam ad Atticum indicat satis. Qualis, quantusq. fuerit, videte etiam apud B. Aurelium lib. de ciuit. Dei 6. cap. 2. Augustinum, qui in euoluendis Varronianis scriptis diligentissimus fuit. Habemus & illius ætatis C. Sallustij aliquot scripta, ex quibus quantum præstiterit & ingenio, & verborum delectu, quisq. doctus iudicare poterit. Fuit & vir maximus, & iurisperitissimus Gallus Aquilius Ciceronis collega, & familiaris, cuius sæpe meminit, & præsertim in Topicis; Solebat, inquit, Aquilius collega, & familiaris meus, cùm de littoribus ageretur, quid esset littus, ita definire, quà fluctus eluderet: induxit etiam de dolo formulam, vt auctor quoq. est Cicero tertio officiorum, & stipulationis teste Iustiniano, formulam: de cuius formulis vna, vel potius consilium, extat adhuc in Pandectis celebris, & difficilis. Quid plures illius felicissimæ ætatis coner perquirere? quorum nomina, vt præstantissimorum virorum multis in locis concinnata reperiantur. Libros autem cùm sint vetustate, & barbarorum iniuria extincti, nusquam comperiemus: nisi eius temporis ea proferamus, quorum monumenta singulis diebus in manibus nostris versantur. Legimus enim multorum doctissimorum virorum epistolas, quæ inter familiares Ciceronis adsertæ fuerunt, vti Seruij Sulpitij, M. Marcelli, Q. Metelli Celeris, Q. Metelli nepotis, P. Vatinij, L. Luccej, M. Bithinij, Curionis, M. Cœlij, Dolabellæ, Cn. Plauti, Galbæ, C. Asinij, P. Lentuli, Trebonij, M. Catonis, C. Cæsaris, Cn. Pompei, Q. Ciceronis filij, Cornelij Balbi, Oppij, Hircij. quæ omnes ita elegantes sunt, vt eas non facilè à Ciceronianis valeamus discernere. Quamobrem dicendum est solam Ciceronis ætatem vberiores, & suauiores edidisse fructus: & in illa sola fuisse merum succum, non fucatum, sed naturalem Latinitatis candorem nituisse, & pari quodammodo ingenij vbertate, eadem vrbanitate, & orationis facilitate omnes illos scripsisse. Quod disertè Cornelius Tacitus de claris oratoribus comprobat scribens: Sicut apud nos Cicero quidem cæteros eorundem temporum disertos antecessit: sic Caluus, & Asinius, & Cæsar, & Brutus iure prioribus, & sequentibus anteponuntur. qui licet inter se specie differrent, eandem tamen omnes eloquentiæ sanctitatem ferebant. Eodem quoq. tempore floruit Vitruuius, qui licet Grammaticorum regulas interdum non obseruaret; apparet tamen quàm eruditus, & promptus esset. Natura, vt eadem ætas rerum omnium vberior cæteris esset, omnes vires suas exercuit, & in lucem protulit maximos illos Poetas, tanti Latini nominis perpetuum decus, & gloriam, Tibullum, inquam, Catullum, Propertium, Gallum, Horatium, Virgilium omnium principem, Ouidium, & alios eximios, quorum versus deperditi sunt. qua ætate constat etiam quantus esset & ingenio, & elegantia maximus ille Princeps, Augustus: idq. apertiùs indicat nobis eius edictum, de Aeneide Virgilij non abolenda promulgatum. Declarant quoq. nobis illius ætatis hominum ingenia T. Liuij Decades amplissimè, & elegantissimè conscriptæ. Cùm hæc attentè omnes audiuissent, commotus Iulius, De ijs, inquit, hactenus. Sed modò de illis, qui post perfectam Ciceronis, & Virgilij ætatem scripserunt, videamus. Etenim multi quidem, si non eandem, quam Cicero, elegantiam consequuti sunt, non longe tamen abesse & ingenio, & verborum delectu mihi videntur. Tum Fabritius, Non possum, inquit, nisi in tuam venire sententiam. Illud tamen scitore, quòd posteaquàm Romana respublica sub vnius potestate fuit redacta, corrupti sunt mores, commutatæ leges, & simul commutata, & corrupta Latina lingua: & ita paulatim sub Imperatoribus amisit illam naturalem puritatem, & verborum elegantiam: deniq. cùm Romanum Imperium Bizantium esset translatum, & infinitæ, & barbaræ nationes in Italiam se receperunt, ita deprauatus, & corruptus fuit Latinus sermo, vt in libris duntaxat conseruaretur: qui circiter annos octingentos neq. lecti, neq. visi fuere. quam ob causam alij deperditi omnino sunt, alij vetustate deprauati, alij situ, & mucore, aut à tineis consumpti. Tandem quidam Itali natura potius, quàm arte præditi, libros, qui in bibliothecis conseruabantur, quiq. à barbarorum impetu, ac rabie, atq. à blattis euaserunt, in publicum proferre, tum corrigere, emendare, atq. interpretari summa diligentia cœperunt. Quod sanè factum ita fœliciter euenit, vt hodie Latina facundia ad pristinum illum, & natiuum splendorem restituta videatur. Non inficior equidem post illa florentissima Ciceronis, & Virgilij tempora, multos extitisse doctos, & elegantes viros: fatear tamen multum à præcedentibus eos distare, ac longo interuallo inferiores esse tum loquendi proprietate, tum verborum puritate, facilitate, grauitate, atq. dicendi lepore: nec dignos esse, qui cum illis conferantur, aut iudicio, aut doctrina, aut aliqua ingenij præstantia. Sic illo tempore floruit Seneca, qui ab Imperatore Claudio calx sine arena, & scopæ dissolutæ vocabatur. Huic successit Seneca nepos, qui elegantes tragœdias nobis reliquit: Fuerunt & duo Plinij, auus, & nepos:

nepos: vtriuſq. maxima fuit apud homines auctoritas: vnus enim illius ætatis doctior eſt habitus, alter ſummus orator. Iiſdem propè temporibus floruere Cornelius Tacitus, Suetonius Publiusq. Velleius Paterculus hiſtorici: Lucanus, Perſius, Syllius Italicus, qui conſul vltimo Neronis anno fuit, P. Velleius Paterculus Hiſtoriæ Romanæ ad M. Vinicium Coſ. compilator, Statius, Iuuenalis, Marcialis Poetæ; & Cornelius Celſus in omnibus artibus, & omnibus diſciplinis verſatus; Quintilianus Rhetoricus; Aulus Gellius, Iulius Hyginius Aſtrologus; Palæmon, & Scaurus Grammatici: Alburnius Valens, Tuſcianus, Vindius, Verus Vlpius, Aphricanus, Marcellus, Arrianus, Nerua, Saluius Iulianus, qui cùm Ius ciuile antea inordinatè, confuſiſsimeq. traditum eſſet, & arbitrio Prætorum plerumq. conſtitueretur, primus tanquam in quamdam artem illud redegit, edictaq. Prætorum certa ſerie contexuit, omneq. ius libris prope centum concluſit; & hinc edictum perpetuum cœpit appellari, quod deinde in epitomen ab Hermogeniano ſex libris eodem ordine concluſum fuit, quem ordinem iuſsit Iuſtinianus ipſe obſeruari; diuiſitq. omne iuris corpus in ſeptem partes. Sed redeamus domum, id eſt ad Iuriſconſultos. fuerunt ſubinde L. Voluſius, Tertullianus, Metianus, Papinianus, & eius auditores Vlpianus, Paulus, Ternutius, Palernus, Macer Terentius, Clementius, Menander, Arcadius, Rufinus, Papirius Fronto, Anthius, Maximus, Hermogenianus, Florentinus, Iuſtus, Tryphoninus, Calliſtratus, Venuleius, Celſus, Alphenus, Sabinus, Aelius Gordianus, Proculus, Scæuola, Modeſtinus, Pomponius, & cæteri, omnes Iuriſconſulti, viri ſanè doctiſſimi, &, vt ex eorum reſponſis apparet, elegantiſſimi. Vltimus, qui integrum habuit Imperium, fuit Theodoſius nomine primus. Hic imperium inter Honorium, & Arcadium diuiſit: quibus regnantibus cœperunt ſimultates, odia inter Principes gigni: hinc defectiones, inſidiæ, & bella exarſere: quibus Italia miſerè diuexata, Romanumq. imperium omnibus ornamentis ſpoliatum eſt. Interim Genſericus Vandalus, Attila Hunnorum rex, Odoacer Herulorum dominus, & alij Gothi, Franci, innumeræq. barbaræ gentes in Italiam conſcenderunt, de quibus latè per te, Line, cognouimus. In hac commiſtione, & confuſione euaſit omnino corrupta Romana facundia. In nonnullis tamen diuinitùs fuit præſeruata, ne tanto munere priuaretur Italia, vt in Cypriano, Arnobio, Lactantio, Ambroſio, Hieronymo, Rufino, Auguſtino. eiſdemq. ferè temporibus ſcripſerunt multi eximij Poetæ, vti Auſonius, Claudianus, Iuuencus, Prudentius; Grammatici, Donatus, Priſianus, Diomedes: Rhetor Victorinus: Hiſtorici, Trebellius Pellio, Curtius, Vopiſcus, Lampridius, Spartianus, Capitolinus, Idarus, Eutropius, Ammianus Marcellinus, Paulus Oroſius, Proſper Aquitanus, Caſſiodorus, Sydonius Apollinaris, Iorandas, Paulus Diaconus, Gregorius Turonenſis, Annonius Monachus, Vegetius: Tribonianus Iuriſconſultus, qui Pandectarum, & Codicis Iuſtiniani compilator fuit: Symmachus, & Boetius; hic ſe in omnibus Philoſophiæ partibus, & Mathematicis ſcientijs ſtudioſè exercuit: quiq. ita fœlix in ſcribendo fuit tam ſoluta oratione, quàm verſu; vt facillè dici poſſit vltimus, qui rectè, & politè ſcripſerit latinè; vel primus, qui latinè loqui priſtino ſplendori reddere conatus ſit. Hunc enim Laurentius Valla vltimum doctum fuiſſe teſtatur; neq. malè, cùm poſteà hi duntaxat fuerint digni inter Latinos doctos connumerari, ſanctus Gregorius, Venerabilis Beda, Leo, Maximus Taurinenſium Epiſcopus Hilarius, Remigius, & Diuus Bernardus. iis exceptis, latinus ſermo poſt Boetium tanquam mortuus ſemper miſerrimè iacuit; donec Franciſcus Petrarcha eum excitare, & quaſi à mortuis reuocare cœpit. Is libros, qui à barbarorum depopulationibus, & deuaſtationibus ſuperfuerunt, in lucem protulit, tum ad latinè ſcribendum & proſa, & verſu mirabiliter ſe addixit. Poſt Petrarcham Ioannes Rauennas Grammaticus, qui multos deinde Latinæ linguę ſtudio inflammauit; qui magna cum totius populi vtilitate docti euaſerunt. Ex quorum numero fuit Leonardus Aretinus, Franciſcus Philelphus, Laurentius Valla, Guarinus Veronenſis, Poggius, Homnibonus Acuſius, Nicolaus Perotus, Victorinus Feltrus, Franciſcus Barbatus, Petrus Paulus Vergerius, Maffœus Vegeius, Leonardus Iuſtinianus, Gregorius, & Lilius Tifernas, Antonius Panhormitanus, Ioannes Auriſpus, Petrus Candidus, Blondus Flauius, & pleriq. alij. Eiuſdem quoq. temporis in Philoſophia excelluerunt viri maximi, Beſſario, Gemiſtus, Ficinus, & ij quidem Platonici; Peripatetici fuerunt Trapezuntius, Argirophylus, Faber, Niphus, Pomponatius, Contarenus, & Simon Grineus, atq. Ioannes Picus Mirandula, qui has duas Philoſophorum ſectas in concordiam adducere, & Platonem cum Ariſtotele conciliare propoſuit. Eloquentiſſimi antiquorum imitatores, quiq. Ciceronem ad vnguem enixi ſunt obſeruare, fuerunt Laurentius Valla, & is Quintilianum admirabatur maxime, quemadmodum Hadrianus Cardinalis M. Tullium, Nizolius, Doletus. Proximiùs verò ad Ciceronianam eloquentiam acceſſit Bembus, Sadoletus, Longolius, Perionius, Flamminius, Petrus Brunellus, Aldus Manutius, Nicolaus Gruchius: poſteriores, Paulus Manutius A. F. M. Antonius

tonius Muretus, Carolus Sigonius. Poetæ Petratcha, Pontanus, Marullus, Hieronymus Vida summus Virgilij imitator, idem Bembus, Sadoletus, Flamminius, Sanazarus, Fracastorius, Molsa, Nauagerus, Heobanus Aessus, Hieronymus Faletus, Bergeus. Historici Laurentius Valla, Platina, Ioannes Saxonus, Papa Pius, Blondus, Sabellicus, Pontanus, Paulus Iouius, idem Sigonius, Folieta, Philibertus Pingonius, & alij. Iurisconsulti Budæus, Alciatus, Zasius, Haloander, Viglius, Baro, Duarenus, Conanus, Goueanus, Balduinus, Tiraquellus, Lælius Taurellus, Cuiacius, Antonius Augustinus, Guido Pancirolus præceptor noster, Bernardus Trotus, L. Vitalis, & alij præstantissimi, quorum nomina ob corruptos animi mores, idest hæresim sunt damnata. Medici Leonicenus, Manardus, Ioan. Baptista Montanus, Copa, Linacer, Io. Ruellius, Cornarius, Fernelius, Rondelætius, Syluius, minores natu Ioãnes Argenterius noster omnium acutissimus, Iulius Scaliger, & Philosophus, oratorq. iuxta eximius, Franciscus Valeriola eloquentissimus, qui paucis etiam iam diebus, multis relictis scriptis hic obit. Hieronymus Cardanus, Donatus Antonius Abaltusmarus, Dionysius Fontanonus, Laurentius Iobertus, Andreas Vesalius, Realdus Columbus, Gabriel Faloppius, Io. Iacobus Vuecherus, Hieronymus Mercurialis, Io. Costerus; Horatius Eugenius, in hacq. Academia medicinæ professores eximij. In Philosophia eleganter, & doctè scripserunt Giernerus, Theodorus Zuinggerus, idem Scaliger, Perionius. Item Franciscus Vicomercatus Philosophorum suæ ætatis princeps. Lucilius Philatheus, Antonius Berga, Augustinus Buccius, hicq. summus Orator, & Martinus Scotus: quorum omnium doctrina, & dicendi lepore hoc nostrum Taurinense Gymnasium illustratur, atq. decoratur. Quid plures coner recensere? Nam quocunq. oculis, & cogitatione nos vertimus, tanta elegantissimorum virorum nobis suboritur lux, vt hæc nostra ætas in illam fœlicissimam commutata videatur. Sat est, inquit Ceua: nam si per Latinorum Doctorum agros etiam euagari studeas, haud poterimus hodie domum redire. licet enim nobis iam cum Nasone canere.

Iam labor exiguus Phœbo nunc restat, equiq.
Iam pulsant pedibus spatium decliuis Olympi.

Hoc cùm audiret Linus, Hac tanta, inquit, recentium Latinorum narratione detinebar, vt venientem noctem minus aduerterem. Surgamus igitur, nosq. curemus, vt cum ijs adscribi aliquando mereamus.

FINIS POMERID. SESS. II.

POME-

POMERIDIANARVM SESSIONVM TERTIA.

AD ILLVSTRISS. BERNARDINVM A SABAVDIA

Serenifs. Sabaudiæ Ducis Sodalitij Virgineæ Annunciationis Torquatum Equitem, & in aula Prætorianorum Præfectum, Caburri Dominum.

PTAREM mihi, vir Illustrissime, non qualem in Cicerone, quia vnica, & incredibilis fuit, sed aliquam tamen proximam eloquentiæ contingere facultatem: vt quantùm Latinæ litteræ vi sua propria valent, tantùm ingenij quoq. viribus nixæ exererent se aliquando; vt detectis, conuictisq. tam publicis, quàm eorum, qui se doctos putant, erroribus quodam velamine adumbratis, Latinis, Vulgaribusq. disciplinis operam dantibus clarissimum lumen infunderent. Quod quidem duabus ex causis fieri vellem: vel quò magis possent credere viri ingeniosi Latinis studijs, qui etiam mendacio credunt, ducti facilitate, & dulcedine quadam Vulgaris sermonis: vel certè, vt ipsi Vulgares auctores suis potissimum armis, quibus se tegere solent, opprimerentur à nobis. Sed quoniam Latina res satis per se ornata est, à suisq. auctoribus iampridem aucta, & maximis ornamentis illustrata, non aliunde ornatum quærit, atq. fucum. Ipse verò non eloquentiæ, sed Latinæ ipsius rei spe, hoc suscepi munus, maius fortasse, quàm vt possit meis humeris sustentari. In quo tamen si ego defecerim, Latina potentia, & magnitudo ipsa complebit. Namq. ridiculum, ac planè fatuum semper fore existimaui, contra ipsammet fortitudinem decertare. Qua propter sæpe mirari soleo; cur multi Vulgaria tela, & fragilia ad committendum prælium contra Latinos fulgentibus, ac Vulcanicis armis tectos capiant. Atq. illos quidem meritò quis possit, vt amentes, stupidosq. abigere, & pro nihilo putare qui nullam vim Latinas litteras habere prædicant. Horum verò peruersa opinio ita iam per totam Italiam peruagata, vt infinitos eximio iuuenes ingenio à studio Latinæ disciplinæ, qua omnis humanitas, omnis doctrina elegans, omnis antiquitatis memoria continetur, reuocauerit; periculumq. porrò sit ne, si hæc pestis altiores radices egerit, cùm ea semper præcipua Italorum laus fuerit, vt soli ex omnibus Latino sermone peritè, ac scienter vterentur, eum qui sustentent, pauci in amplissimis Italiæ oris reperiantur. Quare, vt libenter ad hoc studium se conferrent præclari iuuenes; & vt ostenderem quantùm Latina monumenta Vulgaribus præstent, eorumq. errorem iam per omnem Italiam labentem penitus detegerem, breuiter his libris dicendum duxi; idque libentissimè Latinis litteris breui tempore mandandum putaui: quanquam hoc ipsum opus in varias maleuolorum reprehensiones incursurum non dubitarem. Nam aliquot, vir Amplissime, ita agresti reperias ingenio, vt, quæ in Latinis litteris sumitur, omnem perire operam existiment: & sæhercule dicant in Vulgaribus totam ætatem malle consumere. Alij verò, & ij quidem bonis artibus, & disciplinis optimis eruditi, Vulgarem sermonem Latinis, Græcis cæterisq. linguis præferendum esse arbitrantur. Reperiuntur & qui id non totum tedarguunt, si minus eleganter, grauiter quoq. agatur: verùm tantum studium, tantum adeò laborem in eo ponendum non censent. Alios tandem futuros opinor inter Latinos eminentissimos, qui me ad aliud scribendi genus reuocent: & Latinas litteras, licet nonnihil pulchritudinis, & iucunditatis habeant, parùm tamen dignitatis, & auctoritatis posse hominibus adferre contendant. At me, quin eorum sententiam reprehenderem, continere non potui, adeò communi sensui, & rationi aduersari semper visa est. Quamquam Latinæ linguæ vituperatoribus non admodum difficilè existimo respondere: illorum tamen errorem planè, perspicuèq. declarabo. Namq. ex ipsorum ingenijs reliquorum ingenia metiuntur: quæq. ipsis recondita sunt, & penitus abdita, & cæte-

cæteros fugere arbitrantur, neminemq. profiteri vellent. Alij verò, qui doctrina, & virtute ornati sunt, quasi desperatione, vt aliàs diximus, debilitati, quod sibi non liceat imaginem antiquæ illius Romanæ orationis agnoscere, ad Vulgare potius, quàm ad Latinum præsidium confugiunt. Illi autem, quibus hoc propemodum placet, moderatius id volunt fieri, temperatam quandam in eo postulant eloquentiam, mediocremq. dicendi copiam: & sermonem ferè malūt illum humilem, quo vulgus vtitur, à quo prorsus latini sermonis abhorret candor. Hos denique qui eloquentiam rebus omnibus anteponunt, in me vnum consurgere video. Ipsis enim omnis nostra defatigatio leuis videbitur: cum id quod quærimus, Grammaticorum potius, quàm Iuris candidatorum esse existimabunt. In quibus hoc primum est, in quo admirer, cur inane, ac leue putent Latinum studium: cùm in eo omnia sua studia, laboresq. omnes positi sint. Fuit quoque semper mihi hæc sententia; nullam omnino sciētiam quem vnquam assequuturum, maximè Iuris ciuilis disciplinam, in quo non eluceret Latinæ linguæ saltem mediocris cognitio; cuius rei quàm peritissimi fuerint Iurisconsulti, quisq. videt, & iudicare potest. Tum quid causæ est, cur me reprehendant? Reprehendunt autem magnū illum Philosophum, perfectumq. Oratorem M. Tullium, quo cum libenter errarem, qui etiam de ijs sæpe scripsit. Tum diuinum illud M. Varronis irridere videntur ingenium, quo nemo vnquam doctior, teste Firmiano, ne apud Græcos quidem, ne dum apud Latinos vixit; ex cuius voluminibus multis, vnum duntaxat de Latina lingua varium, ac elegans extat, alterum politum de re rustica; in quibus etiam multa desiderantur. Quòd si ij reprehensione aliqua digni sunt; & me meritò coarguent: quorum tamen laboribus & meos libenter adiungam; non quod eis alicubi sint comparandi vel elegantia, vel grauitate, vel copia, atque scientia, sed, vt ea, quæ ab ipsis doctissimè, ac diligentissimè conscripta sunt, faciliùs tueri possim. Satis denique mirari non queo, vnde hoc sit tam insolens fastidium: Etenim si delectamur, cum scribimus; quis est tam inuidus, qui ab eo nos abducat? Ad alia forte vocant? id quidem absurdum est: sicut enim dolore alij mouentur, alij cupiditate, iracundia etiam multi afficiuntur: ita reperiuntur, qui Diuina perscrutari malunt, qui Philosophiam sequi, alij Iuris prudentiam amplecti: & in ijs potissimum artibus, & disciplinis quisq. elaborat, ad quas aptissimus est, vt Virgilianum illud,

Hic segetes, illic veniunt fœlicius vuæ.

Mihi autem in præsentia hæc nec inepta, nec iniucunda visa sunt; vti neque legentibus omnino insipida, aut ingrata erunt: quod & summopere cupimus, & speramus. Quocirca cùm te his à fratre meo Rodomonte, quo vteris, quæ tua est humanitas, satis familiariter, delectari, & ab illo hominum genere plurimùm abhorrere intelligam, hanc tertiam Sess. in qua totius nostræ disputationis cardo vertitur, splendidissimo tuo nomini consecrare decreui. quod si approbaueris, eius amplitudo, & gloria cæteris commendabit. Sed iam sermonem Fabritij reliquum, ac fere postremum memoriæ prodamus. Nam tertio die omnes ad præstitutum locum se contulerunt. Deinde cùm in postmeridianum solem inclinare tempus animaduertissent; Quid est Fabriti? inquit Iulius, imus ne sessum? Tum Fabritius, Tuæ, inquit, Iuli, erunt partes: & duobus spacijs, tribusq. factis, conuersus dixit; Cur non imitamur, Line, Crassum illum, qui est in libris de Oratore Ciceronis? qui vnà cum Iulio, Catulo, & cæteris in mediam syluam se transtulit. in qua erat locus maximè & opacus, & frigidus. & nos illuc eamus, hoc est in illam, quam ibi non longè videtis, villam, quæ vulgo verè, ac propriè Belueder, denominatur. Sanè, inquit, Linus: etenim sunt in ea villa multæ sedes huic nostro non inopportunæ sermoni. Sunt aulæ quidem regiæ tum operibus magnificis, tum exquisitis antiquorum imaginibus. Extant duodecim Imperatorum effigies ex marmore mirificè sculptæ. extant quoque Deorum simulacra magnopere depicta, aliaq. multa miro quodam artificio efficta, quæ nobis minutatim intuentibus maximam adferunt delectationem. Videmus etiam in ingressu Serenissimorum Ducum Emanuelis, inquam, Philiberti, & Margaritæ eius vxoris, horumque filij Caroli Emanuelis Principis statuas ex mamore ita elaboratas, vti ne Polycletus quidem, aut Phidias ad verum corporis membra artificiosius effingere potuissent. Adsunt viridaria multa, & amœna, nemora ampla, & opaca. Prorumpunt item fontes lympidissimi: quorum vnus est plenissimus piscium, alter studiosè factus; vbi habitare, vbi sedere, vbi disputare commodè quisq. potest. Inuitat certè is ad disputandum tum propter dulcem aquarum murmurationem, tum propter spirantem maximè auram, qua locus & opacus, & frigidus redditur. Cùm placuisset idem cæteris, in villam venitur: & ibi obstupefacti ob loci amœnitatem, & magnificentiam ad fontem consederunt. Quibus statim Ioannes, Cùm mihi, inquit, plerumque euenire soleat omnia in dubium, incertumq. reuocare, & non nunquam rem minime dubitandam in contentionem ponere, non verebor in præsentia abs te, Fabriti, quærere, quæ mihi satis aperta non sunt, & cognita. Ex quibus credo

haud

haud malè poſſe omnis huius noſtræ diſceptationis dignitatem, atq. excellentiam intelligere. &, vt paucis comprehendam, illud eſt, quod me pendentem animi diu tenuit; nempe qua ratione dignoſci, & dijudicari poſſit quælibet lingua eſſe vel melior altera, vel locupletior, aut pulchrior, aut nobilior, aut dulcior: & harum rerum, quæ nam ſit, quæ maiorem obtineat partem, an Græca, an Latina, an hæc noſtra Vulgaris? Tum Linus, Subtile, inquit, eſt profectò hoc diſputandi genus: ſed non erit leuis Fabriti, defatigatio hæc noſtra. Tum ille, Non equidem, ait, eſſet, ſi à peritiore, & magis in his linguis verſato diſputaretur. Verùm homini minime Græco, neque Ethruſco, & in ijs dicendi generibus parùm exercitato, hæc res ardua erit, & perquam difficilis: ſed quantùm in me erit, faciam: atqui opus mihi eſt, vt quod quæritis à capite repetam. Ideò in primis neceſſe eſt videre in quibus hæc bonitas, nobilitas, pulchritudo, & dulcitudo, vel ſuauitas conſiſtat. Orſus igitur ab initio, &, vt res ad finem perducatur, dico res omnes quantò nobiliorem, & digniorem habent finem, ad quem referuntur, tantò ipſas digniores, & nobiliores exiſtimari: & quantò faciliùs quælibet res, cuius finem adſequi poteſt, nec alienis, & externis indiget auxilijs, tantò eſt ipſa cæteris præſtantior, nobilior, & melior. Namq. finis cuiuſcunq. linguæ eſt verba fundere, loqui, & animi ſenſum explicare, & patefacere. Illa itaq. lingua nobilior, & melior erit, quæ nullo adhibito negotio animi ſenſum, mentem, cogitationem meliùs exponere poterit. Illis verò hoc prorſus peragere licebit, quæ maiorem verborum copiam, & varium, vagum, fuſum, & multiplex dicendi genus habebunt. Bonitas ergo cuiuſq. linguæ conſiſtit in verborum copia, & dicendi genere, id eſt in oratione. Item lingua omnis conficitur locutionibus, hoc eſt orationibus: quamquam, vt ait Cicero, omnis locutio oratio ſit, tamen vnius orationis locutio hoc proprio ſignificata nomine eſt. Et locutio, ſiue oratio verbis fit. Hinc dicere poſſumus linguam illam pulchriorem eſſe, quæ pulchriora continet verba, pulchrioresq. habet orationes. Deniq. ſciendum eſt omnem linguam, vt iam diximus, conſtare orationibus, orationes verbis, verba ſyllabis ſyllabas litteris. Sic omnis littera propriũ, & peculiarem ſonum habet, diuerſumq. à cæteris litteris: & hic ſonus quandoq. dulcis, aliquando durus, acutus, grauis, inanis, preſſus, diſtinctus, quandoq. etiã maior, quandoq. minor, atq. melior fit. Idq. in ſyllabis ſpectandum, & quidem magis, cùm litteris conficiantur. Syllaba enim eſt comprehenſio litterarum, vel vnius vocalis enunciatio, vnius, aut duorum temporum capax. Omnis verò ſyllaba, vel breuis eſt, & vnum duntaxat tempus recipit; vt cor, vir; quod atomum metrici vocant: dicunt enim atomum, quia atomus eſt corpus indiuiduum propter ſoliditatẽ. Vel longa, & duo recipit tempora, vt Res, Dux, Rex, & alia ſexcenta. Propriè autẽ illa dicitur ſyllaba, quæ ex pluribus litteris conſtat. Quæ vero vna littera efficitur, impropriè, vel, vt loquuntur, abuſiue, ſyllaba nuncupatur, & Monogramma vocatur. Aliæ appellantur Digrammæ, vt ne, vſq. ad Hexagrammam, vt Stirps. atq. adeò, quod mireris eptagrammam, vt Strigls. Syllabæ conueniunt quatuor, tenor, ſpiritus, tempus, & numerus literarũ. Tenor, vel acentus triplex eſt, acutus, grauis, & circumflexus. Spiritus duo, aſper, & leuis, Tempora tria, breue, longum, & commune. Numerus aut vna littera eſt contentus, aut plures admittit: ſenarium tamen numerum vix vnquam egreditur. Quem ſonum nobis etiam in verbis, quæ ex ſyllabis oriuntur, licet exaudire. Tum in orationibus, quæ ex verbis profluunt. Inde dulciorem linguam iudicamus illam, quæ dulcioribus verbis, & ſuauioribus orationibus conſtat. Dulcedo igitur, & ſuauitas cuiuſcunq. linguæ in orationum ſuauitate conſiſtit. Multa ſanè huiuſmodi eſſent hic recenſenda, ſed cùm ab alijs elegantiùs, & copioſiùs oſtenſa ſint, non temerè hæc omittam; tum quia vobis etiam ſatis perſpicua ſunt, & iam à teneris annis ante oculos ſæpius poſita. Tum Linus, Sat eſt quidem: ex ijs, inquit, quò progredi velis, iam cogitatione conſequor: ſed accedamus proximè, hoc eſt, cùm Græca lingua Latinæ comparetur, num ſit melior, locupletior, pulchrior, nobilior. Ego in ea ſum ſententia, vt exiſtimem latinos græcis inferiores eſſe. Non enim poſſumus eſſe tam graciles: non ſumus tam fortes, ſubtilitate vincimur. Proprietas penes illos eſt certior: ingenia græcorum etiam minora ſuos portus habent: plerumque maioribus quoq. velis mouentur: atque ſemper altò ferri videntur. &, vt verbo dicam, ſunt copioſiores. Idq. Lucretius, qui maximus Philoſophus, & egregius Poeta eſt habitus, palam profitetur, ita dicens:

Nec me animi fallit Graiorũ obſcura reperta
Difficile illuſtrare Latinis verſibus eſſe
Propter egeſtatẽ linguæ, & rerum nouitatem.

Quintilianus etiam peritiſſimus Latinæ linguæ, & omnis antiquitatis, & rerum græcarum, latinarumque, & eloquentiſſimus longe poſt Lucretium libros plurimos, & doctiſſimas declamationes compoſuit. ſæpe tamen diſſeruit nos ſermonis paupertate laborare. Tum Ceua quaſi iraſcens, Quis Quintilianus, inquit, an Cicero maiorem huiuſce rei fidem nobis facere poteſt? Cicero quidem. Atqui Cicero non ſolùm Latinam linguam non eſſe inopem, vt vulgò creditum eſt, ſed etiam locupletiorem

eſſe, quàm græcam dixit. & ſi eius verba deſideras, ſunt hæc ipſa in primo de Finibus bonorum, & malorum. Sed ita ſentio, & ſæpe diſſerui latinam linguam non modò non inopem, vt vulgò putarunt, ſed locupletiorem etiam eſſe, quàm græcam. Idemq. in eiſdem libris teſtatur: Etſi, inquit, quod ſæpe diximus, & quidem cum aliqua querela non græcorum modò, ſed etiam eorum, qui ſe græcos magis, quàm noſtros haberi volunt, nos non modò non vinci à græcis verborum copia, ſed eſſe in ea ſuperiores. Verùm diſſeruiſſe id non arbitror, vt Romanorum animos (veluti quidam crediderunt) qui libentius in græcas litteras incumbebant, ad latinè ſcribendum faciliùs reuocaret. Nam mihi videtur M. Tullius ſæpius hoc repetijſſe; & niſi ob magnam cauſam id tam ſæpe ſe repetiturum non eſſe putabam. quoniam in libris etiam Tuſculanarum quæſtionum dixit: Sed meum iudicium ſemper fuit omnia noſtros aut inueniſſe per ſe ſapientius, quàm græcos, aut accepta ab illis feciſſe meliora, quæ quidem digna ſtatuiſſent in quibus elaborarent. Quæ cùm dixiſſet, ſtatim Fabritius, Mea, inquit, nunc intereſt, vt ſupra hac controuerſia, quid ſentiam, paucis aperiam. Nam quod, tu Line, acutè, & eleganter de Lucretio, Quintilianoq. obijciebas, non mirum eſt: Lucretius floruit ante Ciceronem, qui Latinam linguam honoribus ampliſſimis, fortunisq. maximis copioſam ſuperſtitibus reliquit. Item Virgilius, qui ex altera parte latinæ linguæ patrimonium tam amplum, & lautum conſtituit, vt nihil charius, & precioſius haberi poſſit. Nam ſi Lucretius, vti præceſſit, ſic ſequutus Ciceronem, & Virgilium fuiſſet; nec forte hæc effudiſſet verba, nec ita ieiunè, & duriter ſuos verſus condidiſſet. Quintilianus quandoque etiam non obſcurè docet, nos copia græcos vincere. Quod verò, tu Ceua, de Cicerone grauiter, & ornatè dictabas, eum exiſtimaſſe latinam linguam locupletiorem eſſe, quàm græcam, ego ſemel, atque iterum ſingula ſæpe legi: ſed vbi ſcribit locupletiorem, etiam Eſſe, puto legendum fore: de ijs paulò poſt. Cœterùm multa ab ipſo M. Tullio reperta eſſe, & ingenij ſui acumine illuſtrata, & aucta videmus; quæ græci ignorarunt. Quæ enim tanta grauitas, quæ tanta animi magnitudo, quæ præſtantia, quæ dicendi copia, quæ inueniendi ſubtilitas, quæ tandem excellens in omni genere virtus in vllis fuit, vt ſit cum ipſo Cicerone comparanda? fuerunt multi græci & doctiſſimi, & elegantiſsimi, multumq. virtute, tum plus etiam diſciplina valuerunt, non tamen ei conferendos putant latini. Libros plurimos Rheroricorum conſcripſit, locosq. fere omnes ex Philoſophia tractauit: nunquam tamen ab vſu forenſi, & publico abhorruit. conſulatu quandoq. etiam maxima cum laude eſt functus; Rempublicam quoque ipſe conſul iam armis, ſceleribus, proſcriptionibus, incendijs, & rapinis plenam liberauit: neq. rerum bellicarum admodum ignarus, de quibus, niſi impeditus fuiſſet, & glorioſè triumphaſſet: cuius ſanè gloriæ non ſatis græci ac omnium præſtantiſsimi reſpondent. Quod etiam indicare videtur Plutarchus, vbi Demoſthenem cum Cicerone comparat. Sed quod ipſe aſſerit, noſtros inueniſſe per ſe ſapientius, aut accepta ab illis feciſſe meliora; non tantùm de Latinis litteris intellexit, ſed de moribus quoq. & vitæ inſtitutis, rebusq. domeſticis, ac familiaribus, quæ Romani & melius tuebantur, & lautius. Tum de Iure ciuili, & legibus ferendis, in quibus quantùm præſtiterint Romani prudentia cæteris gentibus, Craſſus apud ipſum Ciceronem miro quodam modo oſtendit: Quod, inquit, quantùm præſtiterint noſtri maiores prudentia cæteris gentibus, tum facillimè intelligetis, ſi cum illorum Lycurgo, & Dracone, & Solone noſtras leges conferre volueritis. Incredibile eſt enim quam ſit omne ius ciuile præter hoc voſtrum inconditum, & penè ridiculum: de quo multa ſoleo in ſermonibus quotidianis dicere, cùm hominũ noſtrorum prudentiam cæteris omnibus, & maximè græcis antepono. Atq. de re militari intelligit: in qua Romani tum virtute, tum diſciplina longè græcos, cæterasq. gentes ſuperarunt. Græci enim nunquam, vt doctè ſcribit Appianus, Græciæ fines egreſsi ſunt. Romani verò in omnes imperiũ tenuerunt: & teſtis eſt ipſa Græcia quæ etiam in Romanæ Reipublicæ ditionem venit. de ijs hactenus. Nunc exponam, quare legendum putem locupletiorem fore, quàm eſſe: neque miramini: quamuis trita lectio adprobata ſit à Manutio, à Lambino, à Io. Michaele Bruto, qui breues, & doctas animaduerſiones in M. Tullij libros, diligenter cõſcripſit, & ab omnibus deniq. recepta. Nam legendum dixi potius fore, quàm eſſe; quia licet Latini plurima nouarent; Cicero quoq. eorum Princeps non tam rerum inuentor fuit, quã nouorum verborum: non tamen breui temporis curſu potuit verborum copia ſuperare græcos: qui longo vſu, multoq. tempore ſemper conati ſunt vberiorem eorum linguam inuſitatis etiam verbis reddere, & maximè Stoici; quibus licebat, cùm rem aliquam inueniſſent minus peruagatam, inauditam quoq. ei rei inuſitatum nomen imponere. Ea verò quæ M. Tullius attigit, græcis nihil cedũt: ſed cùm eius ætas breuis eſſet, non potuit omnia pertingere. Hæc tamen alij, qui eum ſequuti ſunt maximi viri, attigerunt. & ſi neceſſe eſt exprimi verbum è verbo exprimunt: cùm ſit verbum, quod idem declaret

magis,

magis, minusuè vſitatum. Solent etiam, quod vno Græci, ſi aliter non poſſunt, idem pluribus verbis exponere: quod verò rariſſimè hodie euenit: cùm locupletior Latina lingua facta ſit. Quamobrem mirari iam deſinetis, ſi, fore, legendum dixerim. Namq. Virgilius multa, Horatius, Ouidius, Catullus, Propertius, Tibullus, Marcialis, Lucanus, Titus Liuius, Quintilianus, Seneca, Plinius, omneſque noſtri Iuriſconſulti plurima, à quibus Græci, vel inuiti conantur mutuari; & alij innumeri, & præſertim recentiores in omni dicendi genere inuenerunt per ſe ſapientius, & accepta ab illis fecerunt meliora. Atqui ſi per vos mihi licuerit, paulò poſt latius. Tum Ceua, Veniamus, inquit, ad reliqua: putasne illud verbum, Ineptus, quod à Craſſo, vel ab ipſo Cicerone inuentum fuiſſe dicitur, deſiderari à Græcis? Id reuocat me in dubium; quia inter ſe non ſatis conueniunt interpretes. Nam quibuſdam viſum eſt hoc verbum, Ineptus, apud Græcos reperiri, & præſertim viro græcarum, & latinarum rerum peritiſſimo Gulielmo Budæo in diſertiſſimis, & copioſiſſimis ſuis commentarijs, qui cùm Græcis aduerſus Ciceronem ipſum valde inſtat. Tunc Fabritius, Quanta, inquit, Gulielmus Budæus eruditione linguarum, antiquitatisq. cognitione fuerit, præclara illa teſtantur commentaria in perpetuam hominum memoriam, æterna, vt exiſtimamus, futura. Trium maximè voluminum labores nunquam peribunt, vt quo de Aſſe, ponderibusq. quo de lingua græca, quoq. de Iure ciuili tam diligenter, atque peritè diſſeruit, vt nihil maius deſiderari poſſe videatur. Quod verò ad Ius ciuile pertinet, officit eius luminibus altitudo ædificiorum ab Alciato ſublatorum, & ab eius diſcipulo Antonio Auguſtino, græcarum quoque rerum, & antiquitatis eruditiſſimo. Nonnunquam etiam ab Iacobo Cuiacio, honore, & ſplendore totius nationis Gallicæ, & ab alijs non paucis: vt ille, qui in primis habebatur peritus, vix aliquo numero inter conſultos cenſeatur. quæ ſententia eſt eiuſdem A. Auguſtini Epiſcopi Ilerdenſis, quam libenter in medium retuli, ne ego tanti viri cenſor apud vos videar. Et ne exiſtimetis etiam virum doctiſſimum ſæuire in Budæum niſi vrgente cauſa; ex multis vnum duntaxat vobis indicabo locum: Cuius verba ſunt hæc apud Papinianum libro Quæſtionum trigeſimo primo: Quod ſi filius, inquit, antè moriatur in ciuitate, nihil eſt, quod de ſecundis tabulis tractari poſſit. ſiue quoniam viuo patre filiusfamilias mori intelligitur, ſiue quoniam non reuerſo eo exinde ſui iuris videtur fuiſſe, ex quo pater hoſtium potitus eſt. Alciatus verò libris de verborum ſignificatione ait, Hoſtium potitus, ideſt captus ab hoſtibus: exemplo Plauti in Captiuis. Budæus Accurſij interpretationem ſequutus, Hoſtium potitus, Hoſtium poteſtati ſubiectus eſt, legendum cenſet: quam interpretationem tanquam minus congruentem latini ſermonis elegantiæ reiecit Alciatus, cuius deinde ſententiam adprobauit, & rectè, idem Auguſtinus ex multis Iuriſconſultorum locis, quos hic breuitatis cauſa omittam: non prætermittam tamen Plautinos locos apud Alciatum relatos: ij autem ſunt,

Nam poſtquam meus Rex eſt potitus hoſtium:
Ita nunc belligerant Aetoli cum Aulidis.

Et ſic in eiſdem Captiuis:

Ergo poſtquam gnatus tuus potitus eſt hoſtium,
Expertus quanti fuerit, nunc deſidero.

Et in Epidico.

Filiam, quam ex te ſuſcepi,
Eductam perdidi, hoſtium eſt potita.

Sed, vt iam dixi, eſt apud Iuriſconſultos frequentior hic dicendi modus, quàm apud cæteros. ac proinde ſilentio Tryphonini locum in titulo de Captiuis, & poſtliminio reuerſis, præterire, niſi ægrè poſſum: Cætera, inquit, quæ in iure ſunt, poſtea quàm poſtliminio redijt, pro eo habētur, ac ſi nunquam iſte hoſtium potitus fuiſſet. & alibi ſæpe. Sed, vt eò reuertamur, vnde huc noſtra declinauit oratio. Idem Budæus reprehenditur etiam in re græca; & hic meritò, meo iudicio, redargui poteſt: non tamen eum accuſem, neque reprehendam certè; cùm eius doctrinæ ſatis nequeam reſpondere: at plus Ciceroni hac in re tribuam, quam Budæo: eò quòd longe magis Cicero in græcis diſciplinis eſſet verſatus, quàm Budæus, & cùm ea quoq. ætate græca notiora eſſent perceptu, quibus etiam M. Tullius minime carere potuerat. Quòd ſi Græci hoc valuiſſent verbo; ne vllum quidem ipſe verbum hac de re feciſſet, ne ab hominibus ingenijs, & omni doctrina affluentibus, quibus illa ætas maximè abundabat, derideretur. Idem de conuiuij verbo; quod Græci συμπόσιον vocant. Melius ſanè Latini & elegantius, qui conuiuium dicunt, ideſt ſimul viuere, quàm Græci, qui hoc idem tum compotationem, tum concœnationem appellant. Intereſt etiam aliquid inter laborem, & dolorem: ſunt finitima omnino; ſed tamen differre aliquid videmus. Eſt enim labor, vt Cicero in libris Tuſculanarum Quæſtionum rectè definit, functio quædam vel animi, vel corporis grauioris operis, & muneris; dolor autem motus aſper in corpore à ſenſibus alienus. Hæc duo Græci vno nomine appellant: Iam audite Ciceronem: Itaq. inquit, induſtrios homines illi ſtudioſos, vel potius amantis doloris appellāt: nos cōmodiùs laborioſos: aliud eſt enim laborare, aliud dolere: ò verborū inops interdum, quibus abundare te ſemper putas, Græcia.

Græcia. Aliud, inquam, est dolere, aliud laborare. Cùm varices secabantur C. Mario, dolebat: cùm æstu magno ducebat agmen, laborabat. Sunt & alia, quæ multò melius notata sunt verbis latinis, quàm græcis: eam enim insaniam, quæ iuncta stultitiæ patet latius, à furore distinguit Cicero: Græci volunt quidem, sed parum valent verbo: quem nos furorem, μελαγχολίαν illi appellant. Sic non habent nomen, quod huic latino, Auctor, satis commodè respondeat. & pleraq. eiusmodi, quæ ad Iurisconsultos pertinent, exprimere non possunt: vt apparet satis ex ijs, quæ posterioribus temporibus conati sunt Iure scribere: & maximè fideicommissum, ac sexcenta alia, quæ in eandem rem adduci possunt: de quibus dicere non est satis nunc locus: quæ quidem à Latinis inuenta sunt per se elegantius, & inuenta ab illis, fecerunt potiora, atque præstabiliora. Studuerunt etiam nostri vbique latinam linguam facere locupletiorem: quapropter apud nos est ablatiuus casus, quem illi non habent. Gerundia etiam, & supina penes Græcos non inueniuntur. Atque hæc quidem de rerum nominibus. Secundo loco est de nobilitate: quæ inquam, Lingua, an græca, an latina plures, & nobiliores auctores habeat. Quã in parte longa à Quintiliano habita est oratio: ego autem plura paucis dicam; dicamq. libere quid ipse sentiam, & si quæ minus forte vera dixero, vestrum erit admonere: facile enim in vestram, & in omnium doctissimorum, vt meliorem sententiam discedam. Absit tamen mihi primùm omnis temeritas: quæ cùm omnibus in rebus turpis in assentiendo sit, tũ in eo loco maximè, in quo iudicandum est de rebus arduis, & perdifficilibus. Meum itaq. tale est iuditium, vt nihil græcis hodie cedamus, neq. grauitate sciẽtiarum, neque elegantia, neq. auctorum copia. Quid de Græcis scriptum reliquerit P. Velleius Paterculus in vltimis verbis lib. primi suæ historiæ, attẽdite. Vna vrbs Attica pluribus annis eloquentiæ, quàm vniuersa Græcia, operibusq. floruit adeo, vt corpora gentis illius separata sint in alias ciuitates, ingenia verò solis Atheniensium muris clausa existimes. Neq. ego hoc magis miratus sum, quã neminem Argiuum, Thebanum, Lacedæmoniũ oratorem, aut, dum vixit, auctoritate, aut post mortem memoria dignũ existimatum. Quæ vrbes, & multæ aliæ talium studiorum fuere steriles, nisi Thebas vnum os Pindari illuminaret: nam Alemana Lacones falsò sibi vendicant. Non inficiar tamen omnes planè sciẽtias accepisse à Græcis, & præcipuè Philosophiam, & alia generis eiusdem: quamobrem M. Tullius, Vt omittam, dicebat, illas omnium doctrinarum inuentrices Athenas. Habemus Homerum latinum, habemus Platonem, Aristotelem, Theophrastum, Demosthenem, &, vt verbo dicam, omnes. Quotidie etiam nouo quodam splendore nostri prodeunt; augentur quotidie maximis honoribus, amplissimisq. fortunis latinorum opes, atque diuitiæ. Sed contrà Græci, quod maximè dolendum est, pauci, aut admodum nulli, reperiuntur, qui in græcas disciplinas incumbant. Item Græci ipsi, tanquam mortui iacent, nec ad scientiarum, optimarumq. artium auram possunt reuocari. Verùm, vt hic morbus sanaretur, Deus Optimus Maximus, medicum nobilissimum, & optimum Gregorium, inquam, decimum tertium Pontificem Maximum ad nos misit, qui laborantibus succurrere, ægris mederi, & afflictos omni vi conatur excitare. Scitis enim Germaniam omnium Christianorum fuisse religiosissimam, tum Lutheri, & aliorum deprauatissimorum hominum sectis omnium euasisse corruptissimam: itemq. Græciam, quæ non solùm pietati addicta, sed & omni sapientiæ erat, omnisq. virtutis plena; & hodie ipsamet ignorantia est facta. quibus morbis vt mederetur Summus Pontifex, duas erexit Romæ scholas, vnam Germanorum, alteram Græcorum: & multos, & doctos viros è florentissimis Italiæ Academijs delegit, quos ad hæc gymnasia tegenda constituit: inter quos præsertim Theodorus Rendius patria Chius, præceptor noster, omnium nostræ ætatis græcarum litterarum peritissimus; qui per multos annos in hac Taurinensi Academia mirificè græcas disciplinas edocuit, ad hoc munus electus est. isq. paucis ab hinc diebus Romam magno huius Academia desiderio profectus est. Ex quibus gymnasijs bonis auspicijs, optimisque moribus constitutis, & diuinis legibus confirmatis permulti docti, & excellentes viri prodibunt: qui præclaris moribus, pluribusq. & sanctissimis disciplinis imbuti Germaniam dissidijs, sceleribus, parricidijs, atque hæresibus iam planè totam dilaceratam ad integritatem Christianæ religionis, & ad cælestium bonorum spem, vt arbitramur, facilè deducent. Alios Græciam quoque dissidijs, & schismatis à sanctæ sedis Apostolicæ vnitate diuulsam ad summi Pontificis obedientiam reducturos speramus: & artes, optimasque græcas disciplinas iam prope demersas alleuaturos, fractumque ac prorsus debilitatum græciæ nomen ad pristinam dignitatem & gloriam restituturos existimamus. Tum Linus, De ijs, inquit, gymnasijs à viris summa doctrina, & integritate referri quandoq. audiui: sed illud me in dubium reuocat; num omnes in ijs recipiantur gymnasijs. quòd si Germani dũtaxat in Germanico, Græci soli in græco, mihi videtur renasci Græcia. Verũ si hanc Gregorij summ. Pontificis

liberalitatem, maximaq. beneficia repudiauerit, aut sanè magno desiderio non conabitur amplecti; nunquam forte vlla, & si maxima, impensa restaurabitur. Sed pergamus ad reliqua. Credo equidem nos hodie non vinci à Græcis;sed quomodo olim? Atque omittamus, vt dicis, scientias, quarum multas Græci inuenerunt, antequam extarent Romani: easq. post Romam conditam serius acceperunt. Sed quod ad linguam attinet, mihi videtur etiam Græcis interdũ cedere. Marcus enim Tullius,qui semper visus est acerrimus rerum latinarum defensor, parensq. perpetuus, videtur dicere ex Poetis nos inferiores esse. Tum Fabritius,Quod,inquit, ad sermonem pertinet, parum, aut nihil admodum Græcis cedant. & tam de Poetis, quàm de ijs omnibus, qui soluta oratione scripserunt.Et si Cicero Bucolica,Giorgica,Aeneidemq. & alios plures legisset,vel tantùm vidisset; Latinos Græcis longè prætulisset. Quod verò traditum est Ciceronem audiuisse Virgiliũ aliquot coram Augusto, & eius vxore recitantẽ versus, qui ita ampli, graues rum lepore, tum copia, tum breuitate mirabiles,priscorumq. Romanorum gloria, & gestis locupletes erant; vt Cicero coactus esset dicere, Magna spes altera Romæ,quasi ipse prima existimaretur: qui versus adhuc extant & breues, & copiosi, atque tanto homine digni in Aeneidos libris; Id sanè ridiculum est: potest tamen quisque arbitratu suo & loqui, & scribere: sed ego nunquam eò adductus sum, vt crederem Ciceronem cognouisse Virgilium: vel si eum, non tamen eius virtutes, quibus illustrabatur, cognouit: vel si ij versus coram Augusto, vel saltem coram Octauia eius vxore sunt recitati, fuerunt regnante Augusto, quo tempore iam ceciderat Cicero noster. Hæc verò missa faciamus.Multi fuerunt Poetæ ante,& post Ciceronem:Virgilius tamen solus est Homero æquiparandus rum copia, tum breuitate, verbis etiam, sententijs,figuris,atque dispositione totius operis. Elegia Græcos etiam superamus, cuius maximus videtur auctor Tibullus, Propertius, & Ouidius, Gallus etiam, sed ad nos temporum iniuria non peruenit: & scitote falsò hactenus sub nomine Cn. Cornelli Galli quædam edita fragmenta, cùm cuiusdam nomine Maximiani sint. Satyra tota nostra est: cui auspicacissimum dedit exordium Lucilius: quem illũ esse credo, cuius Ciceronianus Crassus meminit: isq. dicere solebat: ea, quæ scriberet, neque ab indoctissimis, neque ab doctissimis legi velle; quod alteri nihil intelligerent, alteri plus fortasse, quàm ipse de se (qui etiam scribebat, Persium non curo legere.) hic maximus &, vt idem Crassus tradit, omnium ferè suorum hominum doctissimus. Multo tamen tersior fuit, ac purus magis Horatius, & ad notandum hominum mores præcipuus. quos posfequuti sunt Persius, & Iuuenalis. In Lyricis apud Græcos Pindarus, apud nos Horatius elegantiæ, iucunditatis, & gratiæ plenus, atque varijs figuris,proptijsq. verbis eminentissimus. Tragicos multos ex latinis fuisse accepimus, quorum scripta si extarent, hac etiam in parte Græcos forte vinceremus. Multi putarunt nos solum Senecam habere: qui etiam à multis, & indignè, reprehenditur. Sed reprehenditur interdum quoque Plato, Aristoteles, Virgilius, Cicero, alijq. in omni scientiarum genere fœlicissimi. Laudatur tamen Seneca à doctis: audiuiq. nonnunquam à Ioanne Baptista Cynthio viro omni doctrina,& summa Græcarum,& Latinarum rerum cognitione peritissimo, & in hac Taurinensi Academia publicè profitenti, Senecam longè Græcis, & maximè in Choris præferendum: idque in scriptis retulit, quæ hodie circumferuntur. Tragicus fuit Accius, & Pacuuius grauitate sententiarum, & auctoritate personarum clarissimi. Varius etiam varius fuit, & doctissimus: vnde Horatius.

Quid autem
Cæcilio, Plautoq. dabit Romanus ademp tum
Virgilio, Varioq.?

Ouidij quoque Medeam maximè commendat Quintilianus:in qua quantum Ouidius præstare potuit, nec tãtillum quidem prætermisit. Eorum verò longe Principem Pomponium Secundum idem Quintilianus scribit. In Comædia Cæcilio,Plauto,alijsq. plurimum Latini debent: elegantior tamen, & artificiosior Terentius: quem, vt Menandro æquiparem, vereor. cùm ne Græci quidem concessam ei venerem obtinuerint. Fabius quoque Quintilianus Historia nihil Græcis Latinos cedere existimat: nec opponere Thucydidi Salustium, nec Herodoto T. Liuium veretur: neque ipse dubitabo, quod Græci Xenophonti tribuunt, in C. Iulium Cæsarem iustissime transferri posse. Oratores autem, vel præcipuè Latinam eloquentiam parem facere Græcæ possumus. Demostheni nihil cedit M. Tullius, nisi quia ille prior fuit. Hic non solum vim Demosthenis consequutus est, sed Platonis etiam copiam, & Isocratis iucunditatem mirabiliter effinxit: de cuius laude melius est tacere, quàm pauca dicere: quamobrem hic eum iure prætermitto. Oratores innumeri fuerũt, de quibus latè hesterno die disseruimus. Caius verò Iulius si forensi negotio dumtaxat vacasset, nullus alius ex Latinis aduersus Ciceronem vocaretur: namque illum eodem animo dixisse, quo præliauit, constat. Fuit Cæcilius, fuit Caluus, quem multi cæteris alijs præferebant. Seruius Sulpitius, Cassius Seuerus, Do-

mitius Afer, Iulius Aphricanus,& alij multi ante,& post Ciceronem, & eiusdem ætatis non pauci. In Philosophia vbique Platonis æmulus fuit M. Tullius: quo in genere præstantissimus quoque Brutus extitit, tum M. Terentius Varr, Non insubtiliter, & ineleganter scripsit Cornelius Celsus: isq. in re medica longe Græcos superauit, cuius monumenta satis restantur: nec Cicero, si de medicinæ facultate disseruisset, elegantius, & grauius memoriæ, posteritatiq; mandare potuisset. Parum, aut nihil admodum recentiores nostri græcis, neque latinis veteribus cedunt. Item Iurisconsulti & grauitate verborum, & ingenij acumine, & inueniendi subtilitate, atque copia Græcos semper vicerunt. Theologiæ disciplinis multum floruit Græcia, longe magis latini tum auctorum copia, tum doctrina. Sed multi, multa, inquiunt, habuerūt à Græcis Latini. Nos quoque id libenter fatemur. Fuerunt enim priores: quòd si subsequuti fuissent, à latinis mutuati essent, sicut aliunde, vt est necesse, sumpserunt: nihilominus à latinis quandoque acceperunt: idq. Fabius docet libro Rhetoricorum primo. Nam & maxima, inquit, ex parte Romanus inde conuersus est,& confessis quoque Græcis vtimur verbis, vbi nostra desunt, sicut illi à nobis nonnunquam mutuantur. Et si plura à græcis acceperunt latini, quàm græci à latinis: nunquam tamen tanti beneficij immemores fuerunt maiores nostri; vt videre est tum apud Ciceronem sæpissimè, tum apud Quintilianum. Et Horatius clamitabat etiam;

Vos exemplaria græca
Nocturna versate manu, versate diurna,

Et paulo post.

Graijs ingenium, Graijs dedit ore rotundo
Musa loqui.

Contra verò isti, qui ethrusce scribunt, quicquid boni,& iucunditatis habent, à latinis mutuati sunt: immemores tamen, & tanti beneficij ingrati non modo id quod interest, sed & sortem sibi creditam restituere negant; atque honorem latinis debitum, eis detrahunt; & pro præmijs maximam iniuriam, maximaq. inferunt opprobria; quod quidem magnopere pudendum est. Sed, vt extremum habeat aliquid oratio mea; concludam illud de Græcis, vt aliquando copia vincamus: & nos sæpe à Græcis vincamur: quod autem ad grauitatem, superamus; quod ad nobilitatem attinet, nihil cedimus. De Græcis verò hactenus. Etenim hæc ipsa forsitan fuerint non necessaria. Tum Linus, Ista, quàm, inquit, necessaria fuerint, non facile dixerim: iucunda certe nobis fuerunt, neque tantum non longa, sed etiam breuiora, quàm velimus: Cæterùm ego semper arma pro ethrusce scribētibus aduersus latinos audacter cœpi: nunquam tamen abusus sum illa benignitate, atque liberalitate, ita, vt ne innumerabilia beneficia ab ipsis accepta æquo animo non recognoscerem: & qui aliter faciunt, indigni hominum commercio existimabuntur. Et cum de Græcis actum sit: veniamus quæso ad nostros: de quibus difficile est fortasse plus intelligere, quam quantum ex monumentis suspicari licet, scilicet vt inspiciamus quantum intersit inter græcam, & hanc nostram vulgarem. Quæ licet non tam locuples sit, quàm latina, & græca, spero tamen eam tempore, & quidem breui, fore locupletissimam: nec immerito, cùm græca omnino mortua sit, & latina semimortua. Tum Fabritius, de Græcis, inquit, plus forte, quàm sat est: sed videamus de latina, cùm ita mauis, & vulgari: nam ijs cognitis, quod quæris facilè dignoscetur. Et ne vos diu suspensos teneam, dico, & sæpe disserui, latinam linguam esse locupletiorem vulgari, immo vero locupletissimam: neque vnquam concedam vulgarem posse locupletiorem fieri. Omitto igitur græcam, quæ neque ita mortua est, vt ipse putas: de latina dumtaxat sermonem habeo, quæ magis viget, quàm ista vulgaris. de qua idem dicere possumus, quod de latina Cicero Romanis iudicibus aliquando commonstrabat: Nam si quis, inquit, minorem gloriæ fructum putat ex græcis versibus percipi, quàm ex latinis, vehementer errat: propterea quòd græca leguntur in omnibus ferè gentibus, latina suis finibus, exiguis sanè continentur. Nam hodie latina in omnes orbis terrarum vrbes, ac sedes penetrant: vulgaria non modo extra Italiam egrediuntur, sed ne Italiam quidem totam circumuolant. Vnde Franciscus Floridus latinarum rerum strenuus defensor: nec enim, inquit, in Italia tota, si hac lingua vtereris intelligère. Quid enim si Apuliam, aut Calabriam concedas,& vernaculo idiomate loquare? næ omnes te Syrophenicem, aut Arabem arbitrarentur: & paulo post. Quid si in Siciliam, Corsicam, aut Sardiniam nauiges? & vulgarem hanc linguam crepes? non magis mehercule sanus videberis, quàm qui insanissimus. qua de re in primo sermone, antequam in Floridum inciderem, dixi. Quamobrem non vnam, (si ita licet) vitam, sed multiplicem latina habere diceremus. & vulgaribus ne quidem vitæ initium inesse. Quæ cùm audiuisset Iulius, qui semper attentissimas aures disputationi præbuerat, demotus à sede, Fateor, inquit, fatenturq. omnes nostri non ita longe, lateq., vt latina hanc deuagari; augeri nihilominus quotidie potest: quod græca, latinaq. nequit: cùm græci, tum latini adstricti sint illis verbis, quibus veteres vtebantur, vt ne

transuersum quidem vnguem ab illis discedere liceat, si nomen, ac famam ad posteros emanare desiderant: nos verò laxiores habemus habenas: & per immensos campos vagati, & huc, atque illuc carpere, si quid boni est permittitur, & nostra propria facere. Quamuis satis sciã aliud esse viri doctissimi Bembi iudicium. Prohibet enim aliter scribi, quàm, & Boccatius, & Petrarcha scripserunt, cùm illi elegantius, tum copiosius, atque politius, quàm cæteri sua condiderint scripta: nunquam tamen eo adductus sum, vt hac in parte Bembo crederem (licet plerumque ab eius opinione inuitus recedam) cùm nobis liceat noua effingere verba, nouumq. dicendi genus excogitare: quodq. à doctis erit receptum, & approbatum. Tum Fabritius, Tardè quidem, inquit, Iuli, sed subtilius, & elegantius, agis. Si vobis verò licet, cur & non nobis? debemus certè quàm maximè possimus Ciceronis vim, copiam, & dicendi modum consequi; Virgilij quoque verba, grauitatem, & admirabilem ordinem, aliorumq. multorum, qui in re latina & maximi, & præcipui fuerunt, quorum mentio sæpe facta est, elegantiam verborum, & linguæ subtilitatem imitatione exprimere. quod vtinam fecissent maiores nostri, qui relictis, ne dicam neglectis illius fœlicissimæ ætatis dicendi generibus sequuti sunt verba, & dicendi modum, quæ infœlicissimis suis temporibus vigebant: quamobrem maius damnum fecerunt latinæ litteræ. Sic hodie, si possibile est, expressam veterum imaginem proponere debemus, idq. multi non inuita, vt aiunt, Minerua, sed permittente natura mirabiliter effingunt. nam ea, quæ illi aut per se inuenerunt, aut ab alijs acceperunt, non possunt magis eleganti, & proprio vocabulo nominare, quàm eo, quod ipsi apposuerunt. Sed si aliquid ab ipsis prætermissum sit, de quo nunquam forte eis loqui contigit, possumus vti verbis, quæ alij reperierunt, nisi omnino ab elegantia latini sermonis abhorreant. Ipse etiam in ea sum sententia, in qua vir amabilis fuisse fertur: qui rectè existimauit ea, esse audacter vsurpanda, quæ apud idoneos auctores reperiuntur. Neque enim vllum verbũ nobis videri debet durum, aut obsoletum, quod apud scriptorem probatum reperiatur. Qua quidem in re longè, lateq. dissensio ab ijs, qui vocem omnem, seu barbaram horrent, quam apud M. Tullium Ciceronem non legerint. Licet itaque nobis à Ciceronis, & aliorum priscorum vocibus aliquando deflectere: & vti vocabulis, quibus alij viri docti vtebantur, hoc tamen, vt aliquam latini sermonis habeant similitudinem. Verùm ego hic ex multis vnum dumtaxat vobis indicabo: quod erit exempli causa. Nam verbum illud, possibile, quo antiquissimus Plautus est vsus, & alij ferè omnes tum veteres, tum recentiores, M. Tullio nunquam placuit, & pro illo δυνατόν dicebat: neque hac voce, Nouissimus, vnquam est vsus: mihi tamen sine aliqua reprehensione posse quis vtroque eorum vti videretur. Si etiam aliquid à nobis excogitatum, vel effictum erit, quo de illi nunquam cogitassent; cur non licebit, & oportebit nouum nomen imponere? Quod quidem nemo mediocriter doctus mirabitur, si secum quæsierit in omni arte, cuius vsus vulgaris, communisq. non sit, multam nouitatem nominum esse, cùm præscribuntur earum rerum nomina, quæ in quaque arte versantur. Sed, vt omittamus artes ingenuas, & elegantes, ne opifices quidem tueri sua artificia possent, nisi vocabulis vterentur nobis insusitatis, & inauditis, vsitatis sibi, & cognitis: quibus cùm nobis vti contigit, cùmque apud antiquos in vsu non essent; decet, & oportet eorum artificiorũ vocabula constituere. Etenim in rebus artificiosis, & in quibus artificum manu opus est, quotidie aliqua reperiuntur, de quibus prisci ne somniarunt quidem; & maximè in rebus belgicis, quis nescit multa paucis abhinc seculis esse inuenta instrumenta, & multa, ac varia armorum genera? quorum nulla notio apud Romanos, & si potentissimos, & artificiosos, fuit. multa etiam alia ad remigium pertinentia reperta sunt, quibus nomen imponere nobis dumtaxat conuenit. Necesse ergo erit noua designare, & cõstituere vocabula, quibus latina lingua locupletior reddetur. Quod etiam permissum erat Stoicis, & præcipuè Zenoni eorum Principi, qui non tam rerum, vt Cicero ait, inuentor fuit, quàm nouorum verborum. Quod si Græci fecerunt (vt de rebus non peruagatis, insitatis verbis vterentur) qui in ijs rebus tot iam seculis versati sunt, quosque vberiores plerique putarunt: quantò magis nobis cõcedendum est? Audebimus igitur nouis, si necesse est, verbis vti. Putas quoque, Iuli, multa apud vulgares in vsũ esse, quæ apud latinos neque sunt, neque erunt, vti sunt Articuli, quos & Græci habent. missos verò faciamus, vt iam dixi, Græcos. illud tamen sciendũ est, apud Homerum paucos admodũ reperiri Articulos; ijs tantùm vtitur, cùm aliquid demonstrat. Vulgares, demptis articulis, carẽt omnibus ferè casibus: non habent nisi casum singularis vnũ, & pluralis vnum: at latini duodecim possident. vos articulis, pro casibus vtimini: nos possumus etiã vti pro articulis relatiuis, & pronominibus: sed perinde nobis est simplex (vt ita loquar) casus, ac si simul cum casu articulo vteremur: cùm illi natura insitus sit: & quod paucis fieri potest, per plura fieri (& ita putarunt nostri) non debet. Latini præterea verbis passiuis, & depo-

deponentibus abundant maximè: vulgares nullum quidem habent: desiderantq. in omnibus verbis præteritum perfectum, licet pro præterito perfecto, eius participio cum verbo habere, vel esse, vtantur. Illud fatear, apud latinos in tertia persona numeri pluralis, temporis præteriti perfecti, duas dumtaxat esse voces, scilicet amauerunt, vel amauere: Vulgares verò quattuor, quintamq. addunt Poetæ: quas hic recensere non licet. Supina denique nulla, participia pauca à vulgaribus reperta sunt: comparatiua etiam nulla, superlatiua pauca: ijs verò omnibus latini sunt valde locupletes. Neque satis est, quod dicunt, pro ipsis, verbalibus circumfluere, magnamq. diminutiuorum copiam habere: quoniam latini neque ijs carent. Quod autē Bembus nō insubtiliter existimabat ethruscam linguam quandoque magis abundare verbis, quàm latinam, vt penes ethruscos sit illud verbum, *Valore*, quod non sit vsitatum latinis: dico vnam hirundinem, vt in prouerbio est, non facere ver. Non enim existimamus linguam esse locupletiorem altera, quia vnico verbo abundat. Neque nobis deest illud verbum valor; immo peruagatum est, & vsitatum latinis; sed pro pretio vtimur. Vulgares verò & ad pretium, ad hominemq. referunt: & cùm ad hominem refertur, supersunt quidem nobis, quæ idem significant. Nam hominem strenuum dicimus, fortem, magnanimium, acrem, constantem, potentem, valentem, robustum, inuictum, magnū, animosum, excelsum, multum roboris habentē: in quo multum insit roboris, ac virtutis: tum qui animo excelso, & alto, & virtutibus exaggerato est, maximi animi, qui omnia in se posita esse ducit, & humanos casus virtute inferiores putat: & alia plura. Tum ille, sufficiunt hæc, inquit, in præsentia: sed quod ad grauitatem dicendi, & scribendi attinet: credis ne ethruscos cum Romanis esse conferendos? Multos, & quidem doctos sæpius audiui vulgares nostros latinis prætulisse, neque immeritò: quædam enim in ijs elucere videtor maiestas, quædam grauitas, vt nihil supra possit desiderari. Tum Fabritius, vehementer, inquit, erras, mi Iuli, nemo quidem mediocriter doctus, & in latinis, vulgaribusq. libris versatus vllam constituet similitudinem: quæ enim maior grauitas, quæ maior maiestas, quæ auctoritas, quod verborū pondus reperiri maius, meliusq. potest, quàm quod apud Romanos legitur? quantum ad dicendum in ea etiam sum sententia, vt existimē maiorem Romanis fuisse grauitatē. Nam si maiorem grauitatem in latinis litteris inesse videmus: quis dubitet, quin insit & maior in dicendo? Hinc B. Augustinus vir non solum pietate, sed etiam omni doctrina, atque elegantia ornatissimus dicere, vt quidam referunt, solebat, si optandum est se nihil aliud expetere, quàm audire Apostolum prædicantem, Aristotelem disserentem, & Ciceronem orantem. quare, rogo, tam vehementer cupiebat videre Ciceronē orantem? nisi vt incredibilem illius maiestatē, admirabilemq. grauitatē, quam in scriptis mentis oculis intuebatur, in dicendo proprijs oculis perspiceret, penetraret, ac proprijs auribus audiret. Satis id etiam nobis indicare liquet: qui & latinis litteris, & vulgaribus eminentissimos homines orātes audiuimus tum vulgari oratione, tum latina: in hac quædam nescio redundabat grauitas, & gratia, vt facilè auditores, quò vellet, adduceret. In illa ieiune, humiliter, eneruatè, & summisse ita se habebant, vt audiētium animos ad propositum finem nunquam allicerent. Tum Iulius, vincimus, inquit, latinos nobilitate: quamquā latini numero magis, quā qualitate, & magis soluta oratione, quàm versibus vulgares superant. & vt omittam Tragicos, à quibus, si non vincimus, non vincimur tamen: sed ex Lyricis, si Pindarus Horatium superauit, Franciscus Petrarcha Pindaro præfertur, ergo magis Horatio: eadem ratione si Homerus est Virgilio superior, vel æqualis: Dantes Homero excellit. rides, aut stupes? iocari, me putas? moriar si iocor. Neque miramini: nam alij & doctiores, & acutiores in hanc iuerunt sententiam, cui ego libenter adscribam. Tum stupens, ac ridens Fabritius, & ad alios conuersus, Iulius, inquit, homo facetus est, & aptissimus ad iocandum. Si verò, non iocaris, stulte, & incaute omnia hæc agis. Si autem alij hanc tenuere sententiam, & vt ipse existimas, doctissimi, pace eorum dixerim; nihil stultius est dictum, nihil peius excogitatum: vellem præterea, vt id mihi ratione aliqua commōstrarent. Facile est, mi Iuli, dicere Dantem Homero, ac Virgilio præcellere: potest enim quisque ad arbitrium suum loqui: & sibi proponere vnum altero esse doctiorem, licet in rei veritate longè inferior sit. Nam Tragicis, vt paulò ante disseruimus, non cedimus Græcis. Sed si Petrarchæ scribendi genus cum Lyricis æquiparetur, quod adfirmare non ausim: quis Horatio Petrarcham præponet? vel figuris, vel sententijs, vel grauitate, vel simplicitate, proprietate, & verborum puritate? Delectat magis: delectat quidem rudes, & imperitos. Ex Lyricis carminibus magnam docti capiunt cum fructu voluptatem. vt maximus ille, vti alios sileam, & potentissimus Gallorum Rex Franciscus, bellorum fulmen, firmum scientiarum columen, fortissimumq. præsidium, quem tanta Lyricorum versuum delectatione fuisse ductum, vt semper Horatium Lyricorum patrem, atque magistrum

præ

præ manibus haberet, accepimus. Idem dicere, possumus de Heroicis: nam si illic stulte, hic profectò stultissimè. Nihil sanè in Dante video, cur eum Virgilio comparent isti, vt video, miseri: nisi fortè, quia Virgilius Dantem dumtaxat per tartareos locos, & Elisios campos duxit, & Beatrix per cælestia regna. Non potuit Virgilius fide Cælum penetrare, nec eius ætas ei promisit: quod vtinam ei concessum esset: nā quemadmodum rusticatum, profanarumq. rerum omnium vim, ac naturam graphicè admodum conscripsit: maiori quidem sono, & altiori voce cæli penetralia nobis intonasset. Qui licet gentium erroribus obcæcatus esset, non tamen longè abfuit à veritate: cuius de summo Deo, quem spiritum, ac mentem appellauit, hi versus sunt:

Principio cælum, ac terras, camposq. liquentes,
Lucentemq. globum lunæ, titaniaq. astra
Spiritus intus alit: totamq. infusa per artus
Mens agitat molē, et magno se corpore miscet.

Ac, ne quis ignoraret, quis nam esset ille spiritus, qui tantum habet potestatis, alio loco demonstrauit scribens:

Deum namque ire per omnes
Terrasq. tractusq. maris, cælumq. profundū,
Hinc pecudes, armenta, viros, genus omne ferarum,
Quemq. sibi tenueis nascētem arcessere vitas.

Alijs quoque locis quodammodo fidei luminibus illustratus Vnum Deum esse declarauit: sed, vt ad Dantem redeam, non tantùm Maroni nostro non excellit, sed ne vllo quidem modo conferendus. Nam illud præsertim Dantis versuum genus, vereor, ne sit heroicum, quod nostri hexametrum carmen appellant: nec vlla propè in eo videtur esse Poetica fictio, nec aliquid poetici coloris. Si verò vlla inter latinos, & vulgares Poetas similitudo effingi posset: omnia Ludouico Ariosto haberē. Hic enim quàm maximè potuit Virgilium imitatus est, tum sententijs, tum figuris: tum grauiter, & humiliter, si opus est, loquendo, & pro locorum temporū, personarum, atque causarum varietate moderari, fingere, ornare, atque formare semper enixus est orationem. quæ regio, quæ ora, qui locus, quæ pugna, quæ acies, quod remigium, qui motus hominum, quæ feræ, quæ monstra, & portenta, qui montes, vel quæ tam remotæ syluæ, vt quæ oculis, vel cogitatione consequi possumus, in illius opere miro quodam artificio expressa non videamus. Quamobrem tantum Ariosto vulgares debent, quantum Homero Græci, & Virgilio Latini. Hic etiam Comœdias artificiosè composuit; & alij, vti Ludouicus Alamannus: non tamen eo genere iocandi, & eleganti, vrbano, ingenioso, faceto, quo Plautus noster, Terentius, atque omnis antiqua Comœdia referta est. Nec possunt quidem, cùm metris illis indigeant, sine quibus nequeunt rectè fabulari, hoc est octonarijs, trimetris, senarijs, & alijs, quibus circumfluunt latini. Vnde Ariostus duodecim syllabarum metro, qui vulgò sdrucciolus dicitur, vsus est: Alamannus vndecim syllabis, qui tritus, & peculiaris est vulgaribus, qui à latinis Hendecasyllabus appellatur, eo quòd vndecim constet syllabis. Horum etiam vterque Satyras prudenter, & doctè dederunt: quas recentiores quidam Horatianis prætulerunt. Sed hæc mihi iam nauseam faciunt: dixi enim Horatium præcipuum esse ad notandos hominum mores, neque eū vulgares longè posse insequi. Sed ne amplius me in hoc certamen vocetis, breui dicam omnia, quæ mihi in promptu sunt. Denobilitantur maximè vulgares Elegijs, quibus potissimum miserabiles hominum ærumnæ, & amoris querimoniæ solent decantari; quamquam in hoc genere fertur Alamannus scripsisse, sed ieiune, & exiliter. Apud latinos quàm maxima sint volumina tum veterum, tum recētium, nullus vestrum ignorat. Epigrammata à veteribus pauca condita sunt, vel saltem non inueniuntur nisi Catulli & ea, quæ Priapeia inscribuntur. His tamen Martialis & decus, & splendorem attulit, eaq. valde locupletauit, locupletantq. quotidie viri docti, & excellentes, quorum laboribus refertæ sunt omnes bibliothecæ. Quo in genere vos omnes inopia laboratis: nisi forte dicamus metrum illud, quod apud vos *Sonetto* appellatur, cū Epigrammatis esse conferendum, quod ego magis puto. Nec desunt etiam, qui in omnibus latinis Poematis quotidie tanta ingenij vbertate, tanta elegantia, tanta suauitate cum bene dicendi grauitate coniuncta libros conficiunt, vt non solùm vulgaribus excellant, verum etiam latinis veteribus patum, aut nihil admodum cedant. Quis in Vida elegantiam, verborum copiam, atque totam illam Virgilianam formam, figuramque dicendi non miretur, & obstupescat? Quis elaboratius, aut nitidius carmen Pontano condidit? Quis etiam latinas Sanazari Musas, tanquā delubra non colet? Eodem quoque tempore Andreas Alciatus Iurisperitissimus, atque optimus haud dubitauit legum studijs minime relictis versus decantare. Et Bembus sanè vester prudens, & acutus, & in suo genere perfectus, reiectis quandoque vulgaribus Musis, totum se latinis consecrauit. Neque maiori, neque altiori versu Dianæ artem quis celebrare potuisset, quàm Petrus Angelius Bargeus, vir in re poetica perfectissimus, effecit. Alij etiam non pauci, de quibus aliàs diximus, sunt, qui in altissimo, & amœno Parnasi monte nati, & alti viden-

videntur: quorum ingeniorum indicem si vellē retexere, superfluum esset. Etenim quocumque oculos, & cogitationem conuertimus, tantum recentium Poetarum frequentiam circumspicimus, quæ non modo doctissimorum veterum, & elegantissimorum virorum mores, & disciplinā, sed eorum etiam veluti expressam imaginem omnium oculis subijcere videtur, quantam mēs capere potest. Neque vos fugit multa à vulgaribus desiderari carminum genera, quæ nobis peruulgara, & cognita sunt, inque magna veneratione habita, vt Saphica, Adonica, Asclepiadea, & alia generis eiusdem: vt videre est tum apud Horatium, tum apud Tragicos, & Comicos. Tunc Iulius, Multa quidem, inquit, in præsentia sitimus: quæ tamen longo vsu, quasi diuturnam sitim explere cupientes, inuenire possumus, nihilq. latinis cedentes. Latinis verò nisi ea, quæ ab Horatio, Catullo, & ab antiquis reperta sunt, effingere licet. Tum Fabritius, Nō sum, inquit, nescius, an videris Kalend. Maij quædam Iuris axiomata, quæ ab vno ex nostris Academicis religiosissimo, optimo, & in omni disciplinarum genere peritissimo, Hieronymo à Ruuere Archiepiscopo nostro fuerunt dicata: quibus alius Academicus tibi, omnibusq. nobis familiaritate coniūctissimus, Anastasius, inquā, Germonius hos paucos versiculos addidit.

Defessa ceruice, Poli quæ sydera tollit,
Sustinet Alcides opus.
Sic virtus tot pressa malis, miserisq. sepulta
In tenebris secli iacens,
Subsidijs, animiq. tui iam fulta vigore
Vndique surgit fulgida.

Quod carminum genus, vt existimo, nunquā typis visum est: quod neque malum, neque aspernandum, cùm satis auribus faciat: quorum auctorem eum esse putabam: sed splēdidissimo, inquit, atque ornatissimo viro Francisco Bonohomio Vercellensiū Episcopo maximus habendus est honor: qui non istud tantùm, sed alia quoque non pauca ingenij acumine, summaq. diligentia excogitauit; quæ ita graphicè admodum efficta sunt, vt Horatianis parum cedant. Multa etiam heroica & grauitate, & lepore plena composuit: quæ idem Germonio ob singularem eius humanitatem, & propensam in eum beneuolētiam legere interdum permisit: Hæcq. cùm apud eum essem, magna cum voluptate perlegi. Quæ quidem, si publicis consignauerit monumentis: credam posse illud Virgilianum ad hoc optimè referri, dicens:

Mantua væ miseræ nimium vicina Cremonæ.

Cum ipse Cremonensis sit. Verùm, vt eò iam, vnde digressi sumus, reuertamur: num censes igitur, Iuli, licere nobis noua excogitare carmina, diuersisq. modis posse effingere? Tum ille, Prorsus, inquit, cùm belle ostendas. Nobiliorem etiam Latinam linguam, quàm vulgarem esse facillimè concedo. Maxima enim inest nobilitas: alia verò est nobilitas, mi Fabriti, quam malo dignitatem appellare: & hæc videtur à latinis aliena. Dignitatem nullam præ se fert latina lingua; dignitatem haberet, si Principes in eam incumberent: at ne incumbunt quidem, sed potius eam videntur negligere: & hāc nostram vulgarem omni feruore amplecti. Tum ille, Tam citò, inquit, me in aliam aciem reuocas? Nimirum confecta res esse videbatur: & ad exitum venisse quæstionem arbitrabar. Atqui iam luce clarius, tibi ostendam, quanta Latinæ linguæ dignitas insit, & gloria. Etenim constat sermonem illum esse digniorem, qui viris tantùm doctis communis est, & præcipuus. Sed quis latinum sermonem, nisi in eo versatus, intelligit? Vulgaris omnibus familiaris est: nam quid aliud est vulgare, si ab ethymo licet arguere, quàm quod a vulgo tractatur? sunt & aliæ causæ non aspernandæ, quibus, quantùm dignitate latinus præstet, commostrabimus: de quibus paulò infrà. Neque ab incepto itinere me vnquam illud dimouebit, quod Principes latinis litteris non studeant: cùm in hoc latinarum litterarum dignitas non consistat. Nec mihi videntur etiam omni latinæ disciplinæ beneficio posse Principes vacare. Nec illud & ipse ignorare debes, quòd sicut non vna est omnium facies, ita non est vna tantùm in naturis hominum similitudo: alios dulcia, alios amara, delectant. Alij gloriæ seruiunt, alij pecuniæ. alij tecta magnifica, alij opes, atque imperia expetunt: alij virtutes rebus omnibus anteponunt. Talis fortè erit Princeps, quem nobis proponis, vt nihil nisi voluptatibus studeat, vel aurum, argentumq. turpiter cumulare, vel imperia vsurpare, vel populos sibi subditos continuis afficere calamitatibus, & virtutes omnes fugare. At hic neque optimus, neque bonus, nec bello, nec paci satis aptus, nec Principis nomine dignus. In Principe bellum gerente, scientia, vt ille ait, rei militaris, virtus, auctoritas, & fœlicitas inesse debet. Tempore pacis in omnibus versatum artibus necesse est. Ideo Iustinianus Romanorum fœlicissimus Imperator, & semper Augustus, merito scripsit, Imperatoriam maiestatem nō solùm armis decoratam, sed etiam legibus oportere esse armatam, vt vtrumque tempus belli, & pacis rectè possit gubernari: & Princeps Romanus non ex armis tātum, sed ex legibus etiam gloriosam sibi victoriam comparare: & fiat, subiugit, Iuris religiosissimus: qua de re Papinianus diserte multis ante seculis scriptum reliquerat, vocans Marcum Imperatorem prouidentissimum, & iuris religio-

religioſiſſimum. Quomodo autem fiet Iuris religioſus, niſi & Philoſophiæ cultor fiat? cùm Iuris prudentia nihil aliud ſit, quàm vera Philoſophia: cuius rei grauis eſt teſtis Vlpianus in ſuis Inſtitutionum libris. Et veluti paterfamilias domui ſuæ præeſt, ita Princeps ciuitati: pater ſi in ratione vitæ peccat, quomodo familiam rationem vitæ docebit? ſi Princeps illitteratus, & indoctus, quomodo ciues? quoniam multi imitatores Principum ſemper extiterunt, vt apud Ciceronem de legibus habetur. Nec enim tantum mali eſt peccare Principes (quamquam eſt hoc magnum per ſe ipſum malum) quantum illud, quòd permulti imitatores Principum exiſtunt. Nam licet videre, ſi velis replicare memoriam temporum, qualeſcumque ſummi ciuitatis viri fuerunt, talem ciuitatem fuiſſe: quæcumque mutatio morum in Principibus extiterit, eandem in populo ſequutam. Ego autem nobilium vita, victuque mutato mores mutari ciuitatum puto. quo perniciosius de republica merentur vitioſi Principes, quòd non ſolum vitia concipiunt ipſi, ſed ea infundunt in ciuitatem: neque ſolùm obſunt, quod ipſi corrumpuntur, ſed etiam quod corrumpunt, pluſq. exemplo, quàm peccato nocent. Quam ſententiam tanquam Dei ſimulacrum ſemper ante oculos hodie habere Principes, omneſq. optimates deberent, & omni conatu euitare, ne mores ciuitatum corrumpantur: ſed corruptos diligentiùs corrigere, correctos omnibus honeſtatis, & gloriæ exēplis honeſtare, atque amplificare. Quam infamiæ notam, vt effugerent potentiſſimi Principes aliud ſibi faciendum putarunt. Ex quorum numero fuit magnus ille Alexander omnium bonarum artium tutor: qui vitium hoc præſertim ſcientiarum ignorantiam, tanquam peſtiferum morbum à ſe ipſo reiecit: & Ariſtotelem, cuius doctrina fulciebatur, & cæteros ſuæ ætatis doctos in magna veneratione habuit: necnon Homerum vnà cum pugione ſub puluino iacens ſemper voluiſſe dicitur. Nec Philoſophia illa contentus, quæ ad mores, & ad vitam pertinet, ſed alteram, quæ eſt de natura, & de rebus occultis, omni ſtudio, & ſedulitate complecti nitebatur. Ferunt quoque Scipionem Aphricanum Xenophontis œconomicis tantum tribuiſſe, vt illa ſemper præ manibus haberet. C. Iulius Cæſar, qui Imperatoris nomen primus meruit, quantùm in omni ſcientiarum genere excelluerit, teſtantur eius diuini Commentarij. Iſque Gallijs prouincijs iugum ſeruitutis quomodo impoſuerit, & cætera bella quàm fœlici ſydere geſſerit, quiſque ſcit: omnia tamen tam litteris, quàm gladio proſperè eſt conſequutus. Auguſtum ſileo, qui Cæſaris bona, tum nomen, tum diſciplinas iure legitimo acquiſiuit, cuius etiam Commentaria, ſi extarent, incredibilem homines inde caperent vtilitatem. Hic viros ſapientes amabat, magnis afficiebat præmijs, eoſq. ciuitate donabat, & præcipuè Poetas, veluti Deos colebat; multiſq. muneribus honorabat. Et ab ijs vſque ad hunc diem numerare non facilè poſſem omnes Principes, qui cætera, præter virtutes, nihil exiſtimabant. Ex quibus quorumdam libro decimo Codicis extant conſtitutiones, quibus ſancitum eſt, & adhuc magno cum honore retentum; vt nō modò omnes litterarum, & bonarum artium profeſſores, ſed eorum etiam vxores, & filij, atque etiam res, quas in ſuis ciuitatibus poſſident, ab omni functione & ab omnibus muneribus vel priuatis, vel publicis ſint immunes: & neque in prouincijs hoſpites recipere, nec vllo fungi, ſcilicet inuiti, munere, nec ad iudicium deduci, nec eximi, vel exhiberi, vel iniuriam pati, vt ſi quis eos vexauerit, pœna arbitrio iudicis mulctetur. Et illud magis, vt mercedes eis, & ſalaria redderentur, ſancitum eſt, quò facilius liberalibus ſtudijs, & bonis artibus iuuenes inſtituāt. Nec minus omnia priuilegia liberalibus ſtudijs operam dantibus, quàm præceptoribus, perpetuò valitura lege decreuit Imperator Federicus. Sed quid eos commemorem? cùm patrum, ac noſtra memoria vnus inter reliquos vixerit Frāciſcus Gallorum Rex potentiſſimus, cuius auſpicijs Gallia eſt inſtaurata, & virtuti iam in perniciem collabenti receptaculum, & munitum præſidium facta eſt. Hicq. omnem laudem, omnem gloriam in virtutibus eſſe poſitam optimè diſſerebat. Neque dignum mihi viſum eſt Emmanuelem Philibertum Sereniſſimum, & ſummum Ducem noſtrū, Principum omnium decus, in quem vnum, tanquam in ſpeculum omnes intuentur, ac ſuſpiciunt, prætermittere. qui quàm propenſo erga virtute præditos animo ſit, (cùm ipſe proprium ſit virtutis domicilium) quantaque illos beneuolentia, & fauore proſequatur, ſuperfluum eſt dicere, cùm res ipſa loquatur. Quot enim penes eum exiſtunt eloquentes Oratores, quot ſapientes Philoſophi, quot acerrimi Mathematici, & rei Medicæ peritiſſimi, religioſiſſimi, & præſtantes Theologi, quotque eminentiſſimi Iuriſconſulti? quorum iudicio, atque ſcientia omnes ciuitates ita pacatæ ſunt, vt omnes eum vel maximè admirentur: ijs omnibus multos impartitur honores, ijs magna proponit præmia. Vnde ex omnibus orbis terrarum partibus, tanquam accerſiti ad eum conuolant, ab eoq. perhumaniter excipiuntur. Quis etiam tam elinguis eſſet, vt de inclyta eius vxore,

Margarita Biturigum, & Allobrogum Duce non loquatur? in qua non solùm humanitas, pietas, misericordia, liberalitas, & sanctitas, verùm etiam tanta animi magnitudo, ac virtus effulgebat, vt innumerabilibus omninm artium magistris, nihil vtilius, ac honestius visum sit, quàm libros doctè, & perpolitè conditos sub illius nomen edere, & eiusdem animi dotes, sapientiam singularem, dicta, ac facta eximijs scriptis collaudare, & pro rei, de qua agebatur, dignitate explicare? Horum quoque filij Caroli Emmanuelis Subalpinorum Principis iam nomen, & fama vndique diuulgatur: qui licet pubertatem nondum ferè egressus sit, senilem tamen ætatem ingenij maturitate videtur attigisse. Namque incredibile est, quantùm se liberalibus studijs oblectet, quantumque in ijs ingenij fœlicitate proficiar: in eo quoque tantum memoria valer, vt omnium propè nationum ac gentium mores, & ritus optimè calleat. Hic parentum vestigijs vbique adhæret: & quidem meritò; cùm hæc inter mulieres, vt Sol inter sydera, ijs virtutibus, quæ tam illustrem Principem decent, excelleret. Ille Principibus omnibus fœlicior, in rebus gerendis acrior, in gestis benignior, & temperantior: & cæteræ virtutes, eximiæque artes, quæ in summo, ac perfecto Principe desiderari possunt, in eo cumulatissimè reperiuntur. Quod si hæ artes, & disciplinæ nihil dignitatis haberent, neque ijs operam Principes darent, nec earum professores tot priuilegia, & immunitates essent consequuti, nec hodie consequerentur. Sed, vt paucis dicam, latinis litteris inest dignitas; quia si Principes suis ciuitatibus præesse debent, & populis recta, & vtilia præscribere; in omnibus artibus, & optimis disciplinis eos versari oportet. Si verò Principes necessariò (si docti malunt euadere) Latinis disciplinis indigent; quis non concedet dignitatem in latinas litteras cadere? si concedit: in latinis litteris dignitas inerit: quoniam destituto latinarum litterarum præsidio, neque Princeps, nec quisquam alius liberalia studia potest ediscere. Tum Ceua, Hæc, inquit, periucunda mihi fuerunt, Fabriti, cuperem tamen non ea te intermittere, sed acuratius tractare, quò facilius tua percipiamus argumenta. Miror sanè, cur detracto Latini sermonis beneficio non possint Principes, cæterique omnes virtutem adipisci, & gloriam absque illis maximam consequi. Tum ille, Rem, inquit, à me, Ceua, vt video, sæpe deliberatam, & multùm agitatam requiris. Itaque non multum hæsitans respondebo: sed ea dicam, quæ mihi sunt in promptu, quod ista ipsa de re multum, vt dixi, & diu cogitaui. Nam cùm Iurisprudentiam, tum Philosophiam, cæterasque disciplinas viderem diligentissimè latinis litteris explicatas, existimaui, si qui vulgaribus litteris periti, earum studio tenerentur, si essent latinis doctrinis eruditi, latina potius, quàm vulgaria lecturos: sin à latinorum artibus, & disciplinis abhorrerent, nec hæc quidem curaturos: quia sine latina eruditione nulla ars, nec vlla disciplina satis intelligi potest. Nec igitur Principes, vt dixi, nec cæteri, licet exquisiti sint ingenij, latino deficiente illa legere curabunt, nec intelligere valebunt. Vides autem eadem ipse. Didicisti enim non posse vllam quamlibet scientiam percipi, nec ritè edoceri sine certis, & quibusdam præceptis, & principijs, tum quadam proprietate verborum, quibus ita astricti sumus, vt ipsismet, non nouis cogamur vti. Nisi fortè Nos Amafanij, aut Rabirij, quorum M. Terentius Varro apud Ciceronem meminit, similes esse velimus; qui nulla arte adhibita, de rebus ante oculos positis vulgari sermone disputabant, nullam denique artem esse nec dicendi, nec disserendi putabant. Nos autem ijs omnibus tanquam legibus diuinitus institutis, moribusq. confirmatis, cogimur vti. Et si ea, quæ docti à Latinis petere malunt, indocti ne à vulgaribus quidem accipiunt: vt frustra omnis suscipiatur labor. Hæc cùm affatus esset; Tunc Linus, Immo iam Philosophiam, inquit, Astrologiam, Mathematicam, Rhetoricam, & reliquas artes possem scribere, non ita planè, vt Amafanius, & Rabirius, sed nouis, idest vulgaribus verbis. Apud vulgares etiam non ignoras quæ sit, & quanta subtilitas: ipsi enim omnia, quæ à Latinis disputata, & conscripta sunt, in vulgares ad verbum ornatè conuertunt: siue interpretum funguntur munere, siue tuentur ea, quæ dicta sunt ab ijs, quos probant, eisque suum iudicium, & vulgarem scribendi ordinem adiungunt. quid habes, cur Latina anteponas ijs, quæ & splendidè dicta sunt, neque sint conuersa de latinis? Nam si dices ab illis has res esse tractatas: vt ne ipsos quidem latinos est cur tam multos legant, quàm legendi sunt. Quid enim est à Cicerone in Philosophia prætermissum? legimus tamen Senecam. Quid Quintilianus? non mediocriter delectat, cum tractet locos à M. Tullio ante tractatos. Quid Poetæ? Multa à Virgilio, & ab alijs mutuati sunt. Num etiam desistit Virgilius ab ijsdem de quibus & ab Homero scriptum est, vel Horatius à Pindaro, & ab antiquis ad arbitrium suum scribere? Quòd si Latini Græcas fabu-

las

las vertunt: vel si Platonis, aut Aristotelis, aut Demosthenis locos transferunt, quid est cur vulgares latinos non possunt conuertere? Quid si latini leguntur à nobis iisdem de rebus alia ratione compositis, quid est, cur vulgares à nobis non leguntur? quodque nemo inficiabitur. Quod autem putas nullam artem, nec vllam disciplinam vulgari idiomate rectè posse tradi, propterea quòd vulgaris lingua est valde inops, & aliorum maximis indiget auxilijs, tibi non assentior. Immo credo vulgarem linguam non modo non inopem, vt ipse existimas, sed locupletiorem etiam fore, quàm latinã. Omnia enim, & iam retuli, quæ non tantum à latinis, sed à Græcis item dicta sunt, vulgaribus litteris legimus. Tum plurimum Poetis, omninoq. vulgaribus & litteris luminis attulerũt, & verbis: atque varium, & elegans omni ferè numero Poema fecerũt. Philosophiamq. Astrologiam, atque Rhetoricam multis locis inchoarunt. Quid amplius in Philosophia, & in Astrologia, ab Alexandro Picolomineo (vt reliquos taceam) desideratur? Quis in Rhetoricis præceptis tradendis aptior, & disertior Bartholomeo Caualcante? Idem de reliquis artibus dicere possumus. Tum Fabritius, Tuo, inquit, Line, te iugulas gladio: cùm ab ipso Caualcante perspicuè dictum sit, vulgarem linguam, quã maximè inopem esse, (de qua latius nos supra) & se non posse Rhetorum præcepta doctè, & rectè tradere, nisi vtatur quibusdam Latinis verbis, quæ rei, de qua tractat, ita propria sunt, & peculiaria, vt ipse ab illis nullo iure, nullaq. optima ratione dimoueri; & ne latum quidem vnguem, vt aiunt, possit discedere. Alia quoque habet Philosophia, alia Medicina, alia Mathematica, alia Theologia. Quomodo etiam ea, quæ in iure ciuili, vel Pontificio continentur, vulgaribus litteris possent explicari? In hac cõtrouersia Ceuam Iudicem constituo, cùm in hac magis sit versatus, quàm in alijs. Curiosi sanè fuerunt Iuris auctores, multumq. insudarunt in quærenda verborum proprietate, atque inuestiganda: & tu tam facilè putas verba ciuilia vulgari idiomate interpretari, explicarivè posse? nullo quidem modo. Nec vllus hucusq. ausus est Pandectarum opus de latino in vulgarem sermonem transferre, nec interpretari. Ergo si sic est, vt est, ad Latinos eamus, vt ea à fontibus potius hauriamus, quàm riuulos consectemur. Tum Linus, Multò, inquit, citiùs, quàm arbitrabar, me à proposito meo auertisti: & Caualcantis, qui varius, & multiplex, atque copiosus fuit, auctoritate conuicisti. In hoc enim, quasi radijs solaribus illustratam Latinæ linguæ dignitatem, & gloriam splendescere video. Causam quoque probabilem tu quidem adfers: aut enim Latina legere mallent, qui erunt eruditi, aut ne hæc quidem, qui illa nesciunt. Sed nec vulgaria, qui latina, possunt, reijciunt. Quid enim causæ fuit, cur Princeps noster decreuerit, ne quid, nisi vulgaribus verbis in iudicijs ageretur? vel Bibliothecam illam, quam Theatrum vulgus appellat, omnibus antiquorum, tum recentium hominum gestis, ac factis mira cum iucunditate, & omni admiratione refertam, disciplinarumque omnium floribus ornatam vulgari potius eruditione, quàm latina scribendum esse mauult? cùm multo minori pretio latinè transcribi posset: cùm Codices, ex quibus est concinnata, omnes penè sint latini? Quæ cùm dixisset, expectabant omnes, quid esset Fabritius dicturus: qui mox; Rem sanè, inquit, à me postulas, Line, perdifficilem: de qua quid ipse sentiam, si placet, exponam: vt nihil habeas, quod huic sermoni peruertendum putes. Tum ille, Nihil equidem, inquit, noui, nec quod præter te sentiam: etenim sententiam tuam multis rationibus, & argumentis comprobatam iam sequor. Hæc cùm audiuisset, Non dicam igitur, inquit Fabritius, vt quidam dictitarunt, id ita actum esse, quia Principi sic libuerat, nam stat pro ratione voluntas: quoniam eneruata, & puerilis est hæc ratio. Nec ipse existimes vulgares litteras Latinis voluisse anteponere: nam si hac ratione motus esset, neque declamationes in Senatu latinis vocibus fierent, neque ab ipso Senatu latinè pronunciarentur sententiæ: sed quadam erga plebem Latinarum litterarum ignaram pietate, & misericordia affectum, vt cum eis lis de re sua, aut aliena apud Iudicem esset, se tueri facillimè posset. vel cùm negotium, obligationem, stipulationem, venditionem, emptionem contraheret, vel res suas donaret, vel vltima conderet elogia, melius Tabelliones has res omnes conficientes intelligeret. Artes verò, & disciplinas, quas cùm vulgi non intersit scire, nec ignorare, in suo statu permanere, easque latinè profiteri libentissimè patitur. Nec Theatrum illud vulgaribus potius, quàm Latinis condere voluit, quòd ei Latina fortè leuiora, aut inculta, aut horrida viderentur, nec abhorreret ab ipsis, sed vt id pluribus pateret: nam vulgaria hodie aliquantulum sunt faciliora perceptu. Nec illud facit, Line; quòd maiores faciat impensas, quam non faceret, si latinis litteris scriberetur: quia res quantò maioris pretij est, tanto charior, & dignior Principibus videri solet. Quid tandem in hoc est loco, quod requiras? Tum ille, De ijs, inquit, plus fortè, quàm res est: arqui venia-

veniamus ad pulchritudinem, qua multi vulgarem linguam latinæ excellere putarunt, neque iniuria: quoniam cuiuscumque linguæ, & præsertim Græcæ, tum Latinæ pulchritudo primum ex numero, tum ex concentu; qui harmonia dicitur, æstimatur; in ijsq. maximè consistit. Namque tam Græci, quam ipsi Latini dum versus, vel solutam orationem, quam prosam vocitamus, conficiunt; id præcipuum ante oculos habent, vt breues, aut longæ syllabæ sint; ex quibus fit numerus. Postremò quodammodo per accidens, accentuum rationem expendunt: ex quibus harmonia conficitur. Sat enim Latinis est versus habere quandam numerorum moderationem, & pedum, pedes suas peculiares syllabas, syllabas mensuram, rarò autem accentus. Atqui vulgaris linguæ pulchritudo maximè in harmonia posita est, deinde in numero. Etenim vulgares dum carmina effundũt, vel soluta verba conscribunt, in primis accentuum grauitati inseruiunt, & longitudini studẽt; vnde nascitur numerus: quoniam id tatũ duntaxat, atque firmum habent, vt versus iustis, & debitis syllabis constent: & vt accentus oppotunis locis insiti sint. Nec an syllaba breuior, nec longior sit, nisi fortè per accidens, animaduertunt. Hinc si quis ex Græco, & ex Latino conuerteret illam numerorum, & pedum moderationem, quæ temporibus, & interuallis, ac spatijs metienda est, permutet etiam ipsum versum, qui inanis (idem de soluta oratione dicere possumus) deinde fiet; licet ijdem essent accentus: pari quidem ratione, sic in vulgaribus accentuum mutatio fieret, corrumperetur, & deprauaretur versus; licet eædem sint syllabæ. Sed vt comprehendam breui, harmonia videtur mihi, idq. nemo negare potest, pulchrior, suauior, & hominum auribus quid magis efficere, quàm numerus. At vulgaris lingua etiã Græca, & Latina pulchrior, cùm hæc magis harmonia, quàm numero vtatur; illæ numero potius inseruiunt, & pariunt, quod videre est in fidibus. Fidicen enim manu sinistra, cuius officium est interualla illa superiora attingere, conficit numerum; & dextra, cuius digitis nerui in inferiori parte pulsantur, concentus efficit. Sic Latini, atque Græci, qui potissimum syllabis vt iam diximus, student, numerum habent. Nos verò quàm maximè accentibus contenti acuta cum grauibus temperantes harmoniam iure merito nobis vendicamus. Verùm si concentus est numero pulchrior, vt est, erit vulgaris lingua & Græca, & Latina pulchrior. Tum Iulius, Quid censes, inquit, Fabriti, Nisi harmoniam? verùm cùm sine hac in linguis nihil quicquam egregium est, tum in cæteris quidem rebus, in quibus sonus desideratur. Neque enim & ipsi cæli sine aliquo concẽtu incitari possunt. Quam ob causam maximus ille stellifer cursus, cuius conuersio est concitatior, acutè excitato mouetur sono. Nam illi octo cursus, in quibus Mercurij, & Veneris eadem ferè est natura, & potestas, cùm Solem æqualibus spatijs comitãtur, septem conficiunt distinctos interuallis sonos: qui numerus rerum omnium quodammodo nodus est, quod docti, vti Cicero doctè, ac sapienter scripsit, homines neruis imitari, atque cantibus aperuerunt sibi reditum in hunc locũ. Musas esse mundi cantum rustici etiam senserunt; qui eas Camœnas, quasi caneas à canendo appellarunt. Ideò canere cælum antiqui cõprobantes, concentus musicos sacrificijs, vt disertè Macrobius docet, adhibuerunt: qui apud alios lyra, & cythara, apud nonnullos fistulis, tibijs, alijsvè musicis instrumentis decantari solebant. Mortuos quoque ad sepulturam consequi oportere cum cantu multarum gentium, vel religionum mores, & instituta sanxisse accepimus: hac fortè persuasi ratione, quod discedẽtem animum à corpore, ad originem dulcedinis cantus, hoc est ad cælum faciliùs reuerti putarent. Dum enim natura hominis anima sustentatur; musicis sonis ducitur (vt non modo qui sunt bonis moribus, & optimo habitu ornati, sed vniuersæ etiam barbaræ nationes, cantus, quibus vel incenduntur ad gloriæ studia, vel ad imbecillitatem, atque molliciem voluptatis incitantur, exerceant) qui in fragili corpore memoriam retinet illius soni, cuius in cælo capax fuit. Qua forte ratione motus Aristoxenus eruditus musicus, idemq. Philosophus, dicebat animum esse intentionem ipsius corporis quãdam: velut in cantu, & fidibus harmonia, quam ex interuallis sonorum nosse possumus, sic ex membrorum situ, & ex totius corporis natura, figuraq. varios motus cieri, tanquam in cantu tonos. Hic ab artificio suo non recedebat, cùm musicus esset: cui alludens interdum Cicero, Canere, inquit, ipse doceat: bene enim illo prouerbio Græcorum præcipitur.

Quam quisque norit artem, in hac se exerceat.

Et ad propositum redeundo, tanta est harmoniæ vis, vt nullus, etsi agrestis, & immitis sit, qui non aliquo concentuum oblectamento teneatur. Et quid mirum, si tanta est inter homines cantus delectatio: cùm aues etiam, vt Philomela, acanthis, attagen, olor, aliævè generis eiusdem cantum veluti instituto quodam, & artis disciplina excolunt. Aliæ verò vel aues, vel terrenæ, seu aquatiles bestiæ, cantus dulcedine quodammodo inuitatæ, in retia, & laqueos sponte se induunt. Pastor quoque fistula disparibus cicutis septem compacta, gregibus pastũ digressis quietem imperat. Hinc nos ratio-

rationis, & conſilij compotes linguarum, ſine quibus nec mentem, nec conſilium vllum patefacere poſſumus, ſonum, vel potius harmoniam illam admirabilem, quæ accentibus fit, debemus omni conatu perſequi. Quam ob cauſam omnes iam prope cantibus, & ſonis repleti, tanquam ſomnolenti extabant, & ne verbum quidem faciebant. Tum Fabritius, Ego iſta quidem, inquit, harmonia tenebar: ſed dulciori longè ſum affectus, & ſuauiori: de qua nunc. Multa verò eſſent prius à nobis diſſerenda, vel ad rem noſtram pertinentia: quæ libenter omittam, ne diutius hac in parte elaboremus. Atque proximè ad vocis ſonos accedamus; qui tres omnino ſunt, inflexus, grauis, & acutus, qui vulgò dicuntur, accentus: quibus vulgares quidam locupletes magis, quam Latini, & Græci ſe eſſe crediderunt: in quo toto errant cælo. Nā quod ad accentus pertinet, Græci Latinis copioſiores fuerunt: qua in re hoc diſthicon aliquando apud Aldum Manutium vidi:

Non valet accentus milleſima claudere Graios
Pagina: Romanos vna, breuisq. poteſt.

Item copioſiores fuerunt vulgaribus, qui etiā parum admodum curioſi de ijs vocibus fuerūt, & ſunt. Quod palam vir doctiſſimus Bembus. veſter fatetur: qui cùm, inquit, de accentibus ſim dicturus, non præfabor illa, quæ Græci longa oratione pertractant magis ad eorum linguam, quàm ad noſtram pertinentia: idque omnes, quos viderim, qui de ijs vocibus aliquid litteris mandarunt, haud obſcure ſignificant: & qui ſenſum oculorum habet, nullo negotio in eorum ſcriptis dignoſcere poterit. Hinc Ludouicus quoque Dulcius iure merito quoſdam mirabatur, eorumq. audaciam comprimebat: qui dum nouis regulis, nouiſq. ſcribendi legibus, quas Græci Orthographiam appellant, vulgarem ſermonem ornare putarunt, veriùs onerarunt, quàm ornarunt. Item ex Latinis quidam in vnaquaque voce accentus collocauit, cuius labor fruſtra omnis mihi videtur ſuſcipi. Quis enim eſt ita fatuus, qui mediocriter in vtraque lingua verſatus ſit, vt non perſpiciat maioris vocum partis, quæ ſibi vel legenti, vel loquenti occurrunt, penultimam longa, aut breui conſtare? Verùm ſi Latini auctores, & præſertim Poetæ (vt idem Dulcius ait) quibus propter pedum varietatem, & diſſimilitudinem, ſine quorum beneficio verſus non condirentur, accentus erant neceſſarij, noluerunt ijs, vt Græci, ſe onerare, ſed paucis vſi ſunt, adeoq. paucißimis: quantò minus vobis vulgaribus licebit, qui non pedibus, ſed quodam ſyllabarum quantitatis ordine (quamuis accentuum tempus obſeruare neceſſe ſit) verſus ad finem perducitis? Nec video cur quoque Linus concentum, quem harmoniam vocat, potius apud vulgares eſſe, quam apud Latinos exiſtimet. Nam eadem fere eſt harmonia, ſed latinis potior: &, vt de Poetis primùm loquamur, qui, licet verborum licentia liberiores ſint numeris, tamen paulò ſunt aſtrictiores. Iſ, inquam, potiſſimum cura fuit, vt multa excogitarent, quæ non ſolùm aures, quarum eſt iudicium ſuperbiſſimum, offenderent, ſed, vt eis voluptatem adferrent maximam. Et quod natura fieri non potuit, inſtituto quodam, & longa conſuetudine ipſi approbarunt. Inſanus enim dixerunt prima littera producta, iniquus breui: infœlix longa, inhoneſtus breui: mater dicitur productè, pater contra. In quibuſdam verbis ſecundam litteram & breuem, & longam ponunt, vt volucres, cerebrum, & alia generis eiuſdem. Quod verò hoc elegantius? è medio verbo litteram auferunt, vt illud periclis pro periculis, vt apud Virgilium libro octauo:

Accipite Aeneam, & tandem arcete periclis.

Quandoque etiam duas: nam, Proh Deum, atque hominum fidem, & Virgilius:

O qui res hominumq., Deumq.
Aeternis regis imperijs, & fulmine terres.

Itemq. conſueuerunt vltimam reijcere litteram, vt peculi, Terenti, pro peculij, Terentij. Addunt quoque ſi neceſſe eſt; vt relligione, pro religione. Dicimus etiam nequire pro non quire, malle pro magis velle, nolle pro non velle. Dein quoque ſæpe, & exin pro deinde, & pro exinde dixerunt noſtri. Quin etiam verba ſæpe contrahuntur, non vſus cauſa, ſed aurium. Quomodo enim Axilla, Ala factus eſt, ſubtracta aſperitate x. quam litteram etiam è Maxillo, & Taxillo & Vexillo, atque è Paxillo conſuetudo elegans Latini ſermonis euellit. & Malam, Talum, Velum, Palum, facta eſſe. Contrahebant alia etiam nomina antiqui, quò eſſent aptiora, vt duellum, bellum, duis bis. Vnde hoc? cum illis elegantius dicimus, cum autem nobis non dicitur, ſed nobiſcum. Ex eo eſt mecum, tecum, non cum me, & cum te: vt eſſet ſimile illis vobiſcum, atque nobiſcum. quòd ſi illa dicerentur obſcenius concurrerent litteræ. Si quæramus cur? ita ſe iuuari adſeuerant. Voluptati autem aurium morigerari debet verſus, & oratio. Multa etiam alia, quæ ab ipſa tandem arte, & doctrina poſtulari videbantur, inuenire ſunt conati; de quibus non eſt in præſentia inſtituti noſtri, dicere. vocem tamen, & numerorum aures iudices ſemper conſtituerunt. At videamus de concentu. Concentum non exiſtimamus ex ſyllabis, nec ex pedibus, quanquam ſine ſyllabis, & pedibus non exiſtat verſus: ſicut etiam vulgares ex ſyllabis ſuos verſus iudicant, tum ex accentibus.

Nam licet hexametrum carmen, quod sex constat pedibus, omnes pedes, & pedes iustas, & debitas syllabas habeant, non tamen ex ijs pedibus rectum, & optimum carmen dicemus: ve hoc, quod nunc mihi in mentem venit:

Roma mœnia terruit efferas Hanibal hostis.

Quis non videt sex cõstare pedibus? & quinto loco, vt necesse est, dactylum habere, & vltimo spondeum? qui pedes suas etiam syllabas habent. quas verò aures nisi planè fatuas demulcet? Non tantùm syllabas, & pedes, à quibus ne unguem quidem discedere licet, spectari onortet: sed verba legenda sunt, potissimum bene sonantia, & exquisita ad sonum: tum splendidis nominibus versus est illuminandus. Collocabuntur deinde verba, vt inter se quàm aptissimè cohæreant. & si possibile est, secundũ primo annectetur verbum, secundo tertium, tertio quartum, quarto quintum, quinto sextũ: vt apud Virgilium omnes ferè sunt: vt illa.

Vrbs antiqua fuit, Tyrij tenuere coloni, vel;
Carthago Italiam contra; Tyberinaque longè, vel;
Ostia diues opũ, studijsq. asperrima belli: vel,
Quam Iuno fertur terris magis omnibus vnam. vel;
Hic currus fuit: hoc regnum Deagentibus esse.

Et, vt verbo dicam, in quorum singulis oportet, insint illæ penthemimeres, siue heptemimeres à Græcis ita nuncupatæ: ab latinis autem Cesuræ dicuntur, quæ carminibus non parum luminis afferre solent. Ex ijs vobis satis apparere potest, nec ex syllabis, nec ex pedibus omnino laudari versum, sed ex verborum ordine, & connexione; quæ tandem longitudinum, & breuitatum, atque acutarum, grauiumq. vocum sono plena concentum quemdam auribus nostris efficit, vt nihil pulchrius, nihil iucundius, nihilq. audiri possit suauius. Quæ res etiam maiorem voluptatem adferre potest, quàm interuallorum breuium, & longorum varietas, quibus latinum carmen totum implicatum est, atque permixtum? & quoniam animus tum stabilis est, tum volubilis, necesse est eiusmodi naturam varietate contineri. Alia est etiam in nostris dissimilitudo, ac varietas, quæ hominũ animos, auresq. mirabiliter demulcet, & iucunde occurrit satietati, & hæc vulgaribus nunquã euenire solet. nec, quod magis est, potest. Vulgaris enim versus nunquam vndecim egreditur syllabas: & latinus verò decem, & septem, vt Virgiliana illa:

At domus interior gemitu, miseroq. tumultu
Miscetur: penitusq. caua plangoribus ædes
Fœmineis vlulant: ferit aurea sydera clamor.

Sæpius etiam tredecim syllabis, idq. frequenter apud ipsum Virgilium, vt illud:

At me tum primum sæuus circumstetit horror,
Vt regem æquæuum crudeli vulnere vidi
Vitam exhalantem. &c.

Et à tredecim ad decem, & septem vsque diuagari licet: qui tanquam fines, & termini constituti sunt, extra quos egredi nobis interdictum est: quanquam interdum liceat etiam euagari ad decem, & octo syllabas; vt in illis qui Hypercatalectici versus appellantur. vt illa ex Virgilio:

Aut dulcis musti Vulcano decoquit humorem.
& alio loco.
Inseritur verò ex fœtu nucis arbutus horrida.

Et licet hæc non egrediantur decem & septem, possunt tamen eiusdem metri egredi. sed sicut in musicæ disciplina auribus nostris nulla infertur voluptas, nisi ex disparibus vocibus cãtus fiat: nec in omnibus musicis instrumentis, nisi inæqualibus neruis, & disparibus motibus perficitur concentus; ita in versibus nulla erit delectatio, nulla voluptas, nulla lætitia, nec vllus iucunditatis fructus nisi ex disparibus pedibus, & syllabarum varietate, atque aliqua versus fiat dissimilitudine. Illam itaque harmoniam, quæ ex latinis prolabitur, dumtaxat hauriemus. Nec mirum, si rerum varietas oblectationem animis nostris afferat: cùm veteres etiã Deum varietate delectari putarint. Nam cælum signis, & luminibus distinctum, & ornatum, terras quoque varijs montibus, planitie, syluis, arboribus, herbis, floribus, lympidissimis fontibus, & pluribus animalium naturis exornatas videbant. tum ignem, aerem, terram, mariaq. incredibili artificio elaborata, ex quibus diuinum numen, cui hæc omnia parent, concentum efficere tradiderunt. Vnde etiam elegantissimè vester Poeta Ludouicus Ariostus:

Et per tal variar natura è bella.

Alia etiam sunt, quæ vel natura ipsa adfert, vel ars, hominumque diligentia, quæ tandem consuetudo longæuusque vsus approbauit: & hæc in legendo oculus, & in dicendo animus prospicit, quæ omnia defessas aures solent demulcere. Hæc de Poetis. Nunc de Oratoribus dicemus: qui Isocratem omni conatu imitari student. Hic verbis solutis, auctore Cicerone, numeros primus adiunxit. Cum enim audiret Oratores cum seueritate loqui, Poetas autem cum voluptate, fertur numeros sequutus, quibus magna cum iucunditate in oratione vtuntur. Hoc verò genere antiqui iã ante Isocratem delectabantur: cuius rei Gorgiam Leontinum auctorẽ laudamus, sed eo vius est intemperantius. Inueniẽdi quoque Princeps fuit Thrasimachus, cuius tamẽ omnia nimis erãt scripta numerose. Hos verò moderatione vicit Isocrates:

quam-

quamobrem numerorum princeps dicitur. leges enim, quæ ei nimis videbantur difficiles, & arduæ, paulò latiores, & faciliores reddidit. Constat igitur numeris adstrictam orationem esse debere, sed non vt versus: & sicut soluta oratione, adeò suaui, & graui versus carere debet, ita oratorius numerus carebit versibus, ne vitiosa omnino reddatur oratio. Fit autem oratorius numerus splendore aliquorum verborum, & quodam dicendi modo, qui à Cicerone concinnitas dicitur: quæ quatuor modis efficitur. Cùm oratio casus habet in exitu similes; siue paria paribus adiungantur, & similiter definita, itemq. contrarijs cum opponantur contraria, fit suamet sponte, & si id non agatur, numerosa. Norit etiam pedes; in ijs tamen veteres discessisse video; sed Iambus, inquit, Cicero, frequentissimus est in ijs, quæ demisso, & humili sermone dicuntur: In amplioribus Pœon, cuius vis est ex tribus breuibus, & longa, seu vna longa, & tribus breuibus: in vtroq. Dactylus: sic in varia, & perpetua oratione hos tanquam purpuram inter se misceri, & temperari oportet. Sed ego in ea sum sententia, in qua video Ciceronem fuisse. Ego autem, inquit, sentio omnes in oratione esse quasi permixtos, & confusos pedes. Aures verò, vel animus aurium nuntio naturalem quandam in se continet vocum omnium dimensionem. Itaq. & longiora, & breuiora iudicat, & perfecta & moderata expectat. Conamur ergo vti in versu, ita & in soluta oratione, ne fraudentur aures, & offendantur. Essent sanè plura hic disserenda, quæ cùm sint ab ipso Cicerone, à Quintiliano, & ab alijs etiam copiosiùs, & elegantiùs exposita, quàm ne diutiùs quidem ipse possem, ad eos libenter committo. Quod verò maiorem hauriamus ex Latinis fontibus, quàm ex Vulgaribus voluptatem, legat, qui intelligit, Ciceronem, & alios qui numerosè scripserunt. Nec qui lyra pulsauerit, Line, & neruorum inferiorem duntaxat partem tetigerit, non harmoniam conficiet; imò verò, vt ita loquar, ineptissimam dissonantiam. Sonus enim sine aliquo motu fieri non potest, nec motus sine numero. Necesse igitur erit, vt vbicunq. est concentus, prius sit numerus, tum ex numero proficiscatur concentus. At si ita est, vt est, harmonia erit Latinis. Et nisi Latinis litteris inesset pulchritudo, & incredibilis voluptas, non tam latè, longèq. diffusa esset, nec omnes propè Latina lingua loquerentur. Neq. tam auidè Cumani, vt sibi Latinè loqui liceret à Romanis efflagitassent. Cuius sanè rei T. Liuium auctorem habemus: Cumanis, inquit, eo anno petentibus permissum, vt publicè Latinè loquerentur, & præconibus Latinè vendendi ius esset. Tû Iulius, Esto, inquit, vt dicis, Fabriti, doctos maiorem iucunditatis fructum ex Latinis litteris percipere, quàm ex Vulgaribus: namq. pulchrior mihi longè videtur: sed vereor ne tam dulcis sit, vt est ipsa Vulgaris; Cum enim Boccatium, & Petrarcham lego, vel potius cùm ab aliquo Florentino legi sentio, nescio quid iucundius, & dulcius audiri possit. tanta enim dulcedo aures afficit, vt nihil gratiùs audiri posse putem. Hæc cùm dixisset Iulius, sanè lætari visus est Linus, qui inquit, mehercule gaudeo, quòd in hac opinione sis, in qua diu ero, nisi aliter mihi ostensum fuerit: quoniam Latino sermone Græcus quantò est dulcior, tantò Vulgaris Græco. In qualibet lingua tribus modis inest dulcedo, vt litteris, vocibus, verborum copia. Græcum verò idioma Latino esse dulcius, Quintilianus palam profitetur: Quare, inquit, qui à Latinis exiget illam gratiam sermonis Attici, det mihi in loquendo eandem iucunditatem, & parem copiam. Quòd autem Vulgaris sit dulcior Græco; quisq. iudicare potest. Dulcedo namq. de qua habetur sermo, ex litteris oritur; litterarum verò vocales dulciores sunt consonantibus: atqui Ethruscorum verba, exceptis, quæ per *in*, & *del*, & quibusdam alijs monosyllabis, per vocales finiuntur. Erit igitur Ethrusca Græca dulcior, cùm Græcorum, vt videre est, verba non in vocales semper, sed sæpiùs in consonantes desinant. Hinc Quintilianus cùm vellet edocere Græcum sermonem dulcedine quadam Latinum exuberare, inter cæteras hac maximè vsus est ratione, vt apud Græcos ne verbum quidem terminetur in M. quod Latini pleraq. illa, quasi mugiente littera absoluant. Dulcior quoq. fit lingua accentibus, & nostra Vulgaris semper cum accentibus profertur. Tum vltima syllaba aliquando excitatur acuta: Latina nec acuta, nec flexa circunducitur, sed in grauem, vel in duas graues semper cadit. Verborum copia dulcior etiam redditur sermo, sed magis per accidens. quare si hæc verba dura, aspera, humilia, vsitata, vel insolentia videantur, arbitratu nostro in dulcia, plena, grauia, solentia, minus peruagata, & noua, atq. tolerantia transferri poterimus. At cùm Vulgaris sermo sit omnium vltimus, & copiosior erit. Græci Zephirum habent, Latini Zephirum, & Fauonium: nobis autem Zephiro Græco, Fauonio Latino, & illo, qui vulgò per Italiam *Ponente* dicitur, vti licebit. Tunc Fabritius, Hæc ferè, inquit, cùm de pulchritudine disputaretur, agitata sunt: sed, cùm ita vobis videtur, dispiciamus. quanquam parum, vt nihil admodum inter se differant. Omnia ista, inquam, ego alio modo interpretor: nam qua ratione pulchritudo efficitur, eadem propè dulcedo; fit, dico, varietate. At quæ maior potest esse varietas, quàm in Latino sermone, in quo verba & vocalibus, & consonantibus

clauduntur. Nam si semper per vocales finirentur, non dulcedinem auribus nostris parerent, sed offensionem, atq. fastidium. Et veluti in conuiuijs ciborum similitudo solet hominibus incredibilem adferre satietatem: ita auditor defatigatur similium verborum satietate. Quamobrem à M. Tullio in primo de Inuentione disertè dictum est, omnibus in rebus similitudinem esse satietatis matrem: & alio loco, varietatem occurrere satietati. Hinc credo Latinam non modo hac vestra Vulgari, sed & Græca esse dulciorem: cùm nostra terminetur in M. quod licet quibusdam videatur mugire, iucunditatem tamen propter dissimilitudinem habet: & si rectè pronuncietur, vt ego à nonnullis disertissimis viris quandoq. audiui, mirum in modum aures demulcebit: quodq. à veteribus sic pronunciatum fuisse arbitror. Nec Quintilianus si Ciceronis, & aliorum peritissimorum virorum tempore floruisset, iucunditatem attici sermonis, nec fortè copiam desiderasset: nec forsan M. mugire dixisset. Quod tamen non ei, sed temporum iniurijs imputandum est. De accentibus, paulò antè longa habita est oratio, qua ostensum est inter Vulgares, & Latinos nullam propè esse differentiam. Profertur Latina lingua, aut vox semper cum accentibus, & non solùm Latina, verùm etiam linguæ omnes. Nec mirum si ultima syllaba non acuatur, quia pro acuta satis nobis faciunt consonantes; neq. id penitus à Latinis desideratur: quoniam benefit, & satisfit, & calefit, & calefis, atq. alia composita à fis, & fit, ut simplicia, acuunt ultimam. Apud Latinos etiam nonnunquam circumflectitur ultima syllaba, ut aliàs, familiàs, & huiusmodi, cùm sunt aduerbia. Sic ergò, circumflectitur, hoc est pro causa. ut ait ille:

Illius ergò
Venimus & magnos Erebi tranauimus amnes.

Sisenna quoque Milites, inquit, ut lex Calphurnia concesserat uirtutis ergò ciuitate donati. idque frequentiùs apud recentiores. Verborum autem copia nos non uinci, sed Vulgaribus longè superiores esse, sæpius commonstrauimus: & quamuis permissum uobis sit pro Zephiro, duobus alijs nominibus uti, non licet tamen ad consequentiam protrahere; cùm id Vulgaribus specialiter permissum sit: &, ut suprà dicebamus, ex Aristotele, una hirundo non facit uer. Quid illa tandem, num utiliora censes, quæ omnibus sunt communia? Quid Italus sermo Gallis, Hispanis, Germanis, Græcis, omnibusq. alijs prodest? Quid Itali scriptores habent, cùm eorum nomen, atq. fama tantùm uicissim per Italiam, neq. per totam uolitet? Iacent tanquam in angulis, si non leguntur ab omnibus. Aegrotabunt si aeris mutationem non faciunt; peribit eorum nomen, si ad aliam dicendi formam mentes, ac uoluntates non mutabunt. Latini uerò quotidie magis, atq. magis uigent: eorum uirescunt scripta, commemoratio huius nominis fusiùs spargitur. Græci sua quodammodo spernunt, nostris utuntur. Quid reliquæ Prouinciæ? Gallia quidem barbaris antea sermonibus deformata, & monstruosa, nunc hostium Latinæ linguæ corporibus inimica, Romanorum sermonem in tantam familiaritatem recepit, ut mihi hoc sæpius intuenti Gallia in Italiam conuersa uideatur. Hispani quantùm huic fauent, minimè ignoras, Line. In Germania quoque regione non modò uiri sagacissimo ingenio prædiri, sed & ipsæ mulieres Latinis disciplinis excellunt. Apud doctos Chaldæos, Arabas, Syros, atq. Iudæos Latina leguntur. Quid nam igitur est Latino utilius? Tum ille, Laudo, inquit, id quidem, cùm bene reprehendas: & se isto modo res habeat. Et cùm ultrò progredi uellet. Sat, inquit Ceua est, Line: Nam ut ille Virgilianus Tityrus dicebat:

Iam summa procul villarū culmina fumant,
Maioresq. cadunt altis de montibus vmbræ.

Tum Fabritius, Rectè mones, mi Ceua: existimabam, inquit, huic finem imponere disputationi. Verùm quidem hæc hactenus: cætera quotiescunq. uoletis, & hoc loco, & alijs parata uobis erunt. Tunc Iulius, huc, inquit, cras redeundum est. & cùm ibi parata esset cymba, in eam omnes se contulerunt.

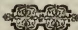
FINIS POMERID. SESS. III.

POME-

POMERIDIANARVM SESSIONVM QVARTA.

AD ACADEMICOS PAPINIANAEOS.

CVM sæpe hanc nostram ætatem,multorumq. hominum ingenia, ac virtutes mirari soleo, tum maximè in ijs studijs, quæ multis iam seculis vel ob longam inter se hominum disceptationē, vel ob ipsas temporum calamitates, aut sanè fato ita ferente in tenebris, & pulsa loco miserrimè iacebant. Nec enim vllum vestrum latere arbitror,quàm rudis,quamq. inops ab initio tota Latina res fuerit: deinde verò dominatu regio Republica liberata, quæ tota erat præstanti sapientia,& exquisiti ingenij viris plena,quanta progressio,quàm admirabilis, incredibilisq. cursus ad omnem perfectionem factus sit. Namq. vrbe moribus, & legibus diuinitùs constituta, tum auspicijs,cæremonijs,comitijs,prouocationibus, equitum, peditumq. distributione, ac tota militari re ordine quodam miro descriptis,ad omne disciplinarum genus Latini homines se contulerunt. Et ita quidem se gesserunt, vt non solùm omnis doctrina latinis verbis illustrata sit, sed & in omnibus orbis terrarum partibus latinè loqui necesse ex legibus fuerit. Nec verò hic est locus, vt de ijs loquamur: alio hæc abundè à Fabritio dicta sunt. Hic autem considerantí mihi hæc studia, multa sanè occurrunt, cur ea,quæ tantopere ab illis conseruata,& culta sunt, quæq. ad omnem excellentiam peruenerunt, ita deinde inculta reddita sint, & veluti in aliquod pistrinum detrusa fuisse videri possint. Florente enim Rom. Republica, florentibusq. Latinis disciplinis iterum cœpit illa, quæ est omnium malorum radix, regnandi cupido: quamobrem magna est inter ciues orta dissensio, & plures tum magistratuum, tum priuatorum hominum cædes factæ sunt:quorum importuna clades, Latinum cursum retinuit, & incredibile posteris detrimentum peperit. Sed hanc certè rem longè deteriorem fecit multa barbaries, quæ non modò in vrbem Romam, verùm etiam in Italiam totam vndiq. confluxit: quæ multis post annis in ea fuit,ac dominata est. At ijs temporibus, vti ingens, optimusq. campus, qui cùm duro anni tempore ob magnam Aquilonis, Austriq. vim infructuosus est factus, & omni sua pulchritudine destitutus, vere adueniente, Zephiroq. spirante, atq. mira agricolæ sedulitate totus delectationis, & vbertatis plenus redditur: ita hunc Latinum agrum,qui propter sæuientes turbulentissimorum hominum flatus quodammodo sterilis,paucos, aut admodum nullos fructus edidit, excellenti multorum ingenio,& singulari industria cultum florere, ex omniq. parte fruges magna cum voluptate emittere perspicimus. Nec mihi in præsentia opus est,nec dies sufficeret,vobis recensere eos, quorum præsidio, quasi postliminio Latinus sermo redijsse visus est; nec eos, quibus nihil charius, nihilq. illustrius est, quàm eorum optimas opiniones,vel veterum scripta interpretari, corrigere,emendare,atq.omnia Latinis litteris collustrare, & tanto quidem lepore, vt hæc nostra ætas in illam veterem celeberrimam mirificè commutata videatur. Fœlix sanè ætas,fœliciores nos,qui tales auctores nacti sumus, maximè in Iuris prudentia: Budæum,qui primus post Iustinianum, elegantiam ad ius ciuile applicare cœpit: tum Andream Alciatum, qui plurimum quoq. luminis, & facundiæ non modò ciuili sapientiæ, sed poeticæ etiam, cæterarumq. bonarum artium studijs attulit. Fuere & pleriq. alij, vt Zasius, Viglius, Haloander, Duarenus, Goueanus,Conanus, Antonius Augustinus, Cuiacius,& multi alij,quos breuitatis causa omittendos duxi; qui libenter operam dederunt, vt ius ciuile iam diu inanibus, & barbaris verbis inuolutum omni elegantia,& discerent,& docerent. Et de legum interpretibus quidem hactenus. Scripta autem eorum qui de humanioribus litteris tractant, multa etiam colligi possunt: quibus Cicero ab inferis videatur reuocatus. Eius namq. præclaras animi dotes, verborum puritatem, dicendiq. copiam nobis tanquam expressam imaginem mirabiliter proponunt.Quid Angelus Politianus? Quid P.Manutius? Quid Muretus? Quid Sigonius? quid omnes demum recentiores? Sic de cæteris artibus. Philosophiæ studium

studium vetus quidem in nostris: sed tamen ante F. Vicomercati, & Scaligeri ætatem, qui bene scriberet, paucos, ac propè nullos reperio, quos appellare possim nominatim. In re quoq. Medicalis se habuit Fernelius, vt ne quidem M. Tullius, si de ea tractasset, elegantius scribere potuisset. Post Fernelium multi eiusdem æmuli rationis multa polité, eleganterq. condita reliquerunt. Idem largitur ijs, qui de rebus à sensu penitus abditis, & fidei beneficio notis, quæ Theologia dicitur, disputant: quorum omnium labores redolent antiquitatem. Sed multò fœliciter vobis accidit, Academici, qui tales, tantosq. antecessores habetis, Pancirolum dico, Manutium, Vaudum; qui ita cum natura, & Ingenio mirabili, tum iuris scientia, atq. eloquendi suauitate, & copia instituti, ac ornati, vti qui eos superet in Italia, vix putem superesse quemquam. Cæterum est, vt de vobis dicam: qui vti horum doctissimorum virorum disciplinam, atq. instituta adsequi melius valeatis, hanc Academiam more maiorum constitutis legibusq. confirmastis: in qua sic vos geritis tam in proponendis, quàm disceptandis perdifficilibus, & controuersis iuris quæstionibus, vti omnes viri docti, quasi obstupefacti in vos tanquam in speculum oculos conijciant. Et inter cætera laudatur maximè vestra illa constitutio sanctius lata, & vsu iam confirmata, quæ habet; Si quis in Academia temerè aliter, quàm Latinè sermonem habuerit, iure statim reijcito. quod argumentum maximum præbet, vos Latini sermonis gloriam, & dignitatem tueri, eamq. cæteris rebus præferre: & merito, cùm sine eo omnis ars, & omnis doctrina illiberalis sit. Cùm verò hoc Latinè loqui ad ciuilem disciplinam, cæterasq. artes comparandas & vtile, & necessarium sit, non mihi hic arbitior pluribus explicandum. Nemo enim est, nisi planè rudis, & imperitus, quin sciat ad bene ciuiliter differendum, atq. scribendum, quantum habeat virium, & ponderis latinus sermo. Quare iam constanti animo pergite incumbere in istam Academiam, in qua estis, & ad iuris principatum, tum ad obseruandas leges, præsertim hanc nostram toto animo, vt facitis, atque omni studio contendite: & Fabritium Academiæ vestræ Principem omni conatu imitari conamini. Nam cùm ab Academia discederet, ad aliam disputationem, quæ iam per tres continuos dies agitata erat, statim se contulit. At cùm tardiùs propter vestram longam disceptationem ad præstitutum locum deuenisset, mirabantur omnes. Quapropter Ceua, qui contra morem, & consuetudinem suam, relicto Fabritio, non solùm amicitia, sed etiam cognatione sibi coniuncto, vnà cum F. Lino, & Iulio Cæsare ad prætcriti sermonis sedem deuenit, Vt citius, inquit, hoc, quod suscepimus non mediocre munus conficere possimus, vellem Fabritium adesse. Miror equidem: sed maiorem aliquam esse causam eius moræ, & tarditatis suspicor. Qui cùm accessisset proximè, Ille est, inquit Linus, ni fallor, quem ad nos celeriter venientem video. Quid tu tandem; nunquid nam noui? Tum Fabricius, Nihil, inquit, sanè. Tum Iulius Cæsar, cur igitur, inquit, rardius, quàm postero die dicebas, iter ad nos confecisti? Iam per duas quidem horas modò ambulantes, modò apud istam aquulam sedentes admirati omnes te magno desiderio expectabamus. Tum ille, maturiùs, inquit, aduenissem: sed heri vesperi simulatq. longam inter nos disputationem habitam interposuissemus, domum, vt scitis, me recepi: vbi mox redditæ mihi fuernt quædam iuris propositiones, quas θέσεις Græci appellant, quibus hodie discutiendis quattuor quidem horas consumpsimus. quòd si ego, tanquam Princeps tantæ disputationi finem haud iussissem imponere, vsq. ad extremum diei facilè peruenissemus. Fine tamen differendi imposito nullam moram interponendam putaui, quin ad vos cõuolarem, Itaq. confestim, relictis Academicis, & studijs ijsdem, & vetustate amicitiæ coniunctis huc perrexi. Tum Iulius, nunquam, inquit, de hac vestra Academia intellexi: sed quinam, precor, sunt isti Academici? Statim, inquit Fabritius, multi, & quidem docti: qui, vt dicam liberè, sunt, & tale est omnium iudicium, decus, atq. gloriæ huius almæ vniuersitatis. Ipse verò dignus, vt in eam acciperer, fui, non ingenij mei, aut vllius doctrinæ viribus, quæ imbecilles admodum sunt, sed ob eorum humanitatem, ac singularem erga me beneuolentiam. Multi enim me doctiores, & acutiores tanquam minus idonei ex Academicorum numero reiecti sunt. Nec vllus in ea describi potest, quin priùs aliquas elegantes iuris adsertiones proposuerit, easq. aduersus omnes strenuè tueatur. multaq. alia desiderantur: de quibus dicere haud est necesse. Tum Linus, vehementer, inquit, cuperem te eos singulos nominare. Tunc Ceua, Ego, inquit, nihil charius. Verùm quia mihi satis cogniti sunt (mihi enim interdum ob suum in me studium, & amorem differentes audire licuit, eosq. deinde semper plurimi feci) pro Fabritio tibi satisfaciam. Et prosequar, cùm ita mauis, omnes nominatim: sed vt credo, non omnes tibi cogniti sunt. Vnus namq. est Gallus, qui Petrus Boessatus dicitur, in quo natura vires omnes suas videtur exercuisse: Iuris ciuilis intelligentia, atq. omni prudentiæ genere præstat: & inter cætera hoc sæpe admiratos omnes solet reddere, quòd lectiones doctissimorum Pancitoli, & Manutij Latinè, vti moris est, profitentium attentè audiens

diens Græcè ſcribit, & ne verbum quidem prætermittit. Duo etiam Allobroges ſunt, & Latinis, & Græcis litteris eruditiſſimi. Eorum alter eſt Antonius Faber ingenio, ac memoria plurimùm valens, & is ſemper quare ita à legumlatoribus reſponſum ſit, & ab Imperatoribus ſancitum, conatur rationem reddere, & quidem, vt aiunt, palpabilem. tum ſuauis, & copioſus in dicendo, doctiſſimus, omniumque in diſputando acutiſſimus. Alter Claudius Guichiardus ſummus orator, & rerum antiquarum pater. Hic quoq. paucis abhinc diebus de Sepulturis, ſepeliendiq. omnium nationum ritu libros aliquot prudentiſſimè, atq. grauiſſimè conſcripſit: in quibus adoleſcentis ingenium, & eruditionem quis facilè poteſt animaduertere. Eiuſq. multi tam Græci, quàm Latini conditi verſus circumferuntur. eorum neminem puto te cognoſcere: ſed quemq. ſæpius vidiſſe. Alios ſanè Academicos & doctos, & prudentes ſæpe, niſi me fallo, alloquutus es. Vnus namque eorum eſt hic Fabritius noſter, totius Academiæ Princeps creatus, cuius ingenij ſuperfluum eſt indicem ſubtexere, cùm eius virtutes luce ſint clariores. Vnus etiam eſt M. Antonius Iuſtinianus; qui dubito an potius Vlpianus, quàm Iuſtinianus appellari debeat. cùm ſit peracutus ad excogitandum quid in iure aut in æquo aut eſt, aut non eſt. tum verbis eſt ad rem ſumma cum breuitate mirabiliter aptus, mirabiliſq. in hoc interpretandi, explanandiq. & differendi genere, ſic, vt ſimile nihil viderim. quantùm verò Græcis diſciplinis excellat, taceo, cùm in ijs natus ſit, atq. altus. Ioanni quoq. Antoniatio neminem anteponere audeo. In eo enim induſtriam conſtat ſummam eſſe, maximamq. in diſputando ſubtilitatem, in dicendoq. grauitatem. In eodem numero, & eiuſdem ferè ætatis eſt Alexander Zobolus Latinis quoq. & Græcis litteris ornatiſſimus: præterea acutior rebus inueniendis, nec minus verbis expeditus: qui licet per tres duntaxat annos legibus operam dederit, tantùm tamen profecit, vt decem mihi videatur conſum pſiſſe. Adeſt & Cæſar Coſtaphortius, qui Latinè in primis eleganter loquitur: rem prudenter conſiderat, eamq. maxima ſuauitate profert. rem quoq. ſtudet vniuerſam tribuere in partes, latentem explicare, obſcuram explanare, ambiguam cùm primùm videre, tum diſtinguere, deniq. habere regulam, qua vera & falſa iudicarentur, &, quæ andinomia videtur, tollere. Duo deniq. ingenioſiſſimi, & prope æquales M. Antonius Siuorius, & Fabianus Mazonus. hic in omni diſciplinarum genere verſatus, Græcis litteris eruditus, Poeta egregius, Philoſophiamq. Lutetiæ Pariſiorum honorificentiſſimè profeſſus. quantùm verò in iuris ſcientia emicet, puto tibi ſatis liquere, cùm id omnibus perſpicuum ſit. Paucis enim abhinc diebus multa iuris axiomata publicè diſputanda propoſuit (quod omnes ferè Academici facient, & fecerunt) quæ vel cum omni admiratione aduerſus expertos, & fortiſsimos athletas ſtrenuè defendit, maximamq. gloriam reportauit. Ille præſtantiſsimo ingenio, & flagranti ſtudio, & doctus à puero. Noli enim putare quemquam promptiorem ad cognoſcendam argumentorum vim, & ad reſpondendum eſſe faciliorem. hic etiam iam ab initio ſuorum ſtudiorum relictis, ne dicam, neglectis Doctorum commentarijs, totus Iuriſconſultorum reſponſis, hoc eſt, textui ſe ſtudioſiſsimè præbuit, ſtrenuuſq. hoſtis Vulgaris ſermonis, & Latini optimus tutor: quod idem ſunt cæteri. Eſt etiam vnus tui amiciſsimus, & Fabritio, Iulioq. magna neceſsitudine, & mihi cognatione coniunctus, atq. huius Academiæ maximus auctor, Anaſtaſius Germonus. Sed, vt ne longiùs progrediar, ij omnes ita prudentes ſunt tam natura, atq. arte, vt, quemadmodum ex illo ficto Troiano equo multi illuſtres proceres exierunt, ſic ex hac Academia quotidie nouo quodam ſplẽdore aliquis prodeat. Hæc cùm dixiſſet: Cognoſco eos certè, inquit Linus, & eos ita cognoſco prudentes, & doctos, vt quamprimùm, mi Fabrici, hæc Academia videatur mihi diſſolutum iri. Tum ille, imò, inquit, nunquam deficiet: quoniam cùm quis ad doctoratus inſignia aſcẽdit, tenetur priùs pro ſe alterum ſcientia, & moribus, & ab omnibus Academicis diligenter inquiſitum, atque adprobatum ſubſtituere. Tum Ceua, De ijs, inquit, ſatis. vellem ad inſtitutum opus iam accedere. Namque dici non poteſt, quàm ſim heſterna, & alijs diſputationibus veſtris delectatus, vel potiùs adiutus: etſi mihi conſcius ſum, nunquam me nimis cupidum fuiſſe diſputationis. Tum Fabritius, Sanè, inquit, gaudeo, quod nos interpellas: inclinat iam longè poſt meridianum tempus dies. Sed vos pergite, vt cœperatis, & ſingillatim reſpondebo. Tunc Iulius, Cùm Vulgaris, inquit, lingua ſit perceptu facilior, quàm Latina, ſemper exiſtimaui fore vtilius, ſi iam inde ab ineunte ætate docere, atque pueros Vulgaribus litteris erudire ſtuderemus. Etenim non mediocrem in Latinis litteris ediſcendis operam, & diuturnam curam ponunt, ſed omnem propemodum conſumunt ætatem: vt priuſquam veram Latinarum litterarum cognitionem adeant, è Philoſophorum, Medicorum, Poetarum, Iuriſq. peritorum, ac Theologorum ſcholis tales euaderent, vt de eorum virtute minùs dubitare liceret. Quæ cùm audiuiſſet Fabritius, Quis eſt, inquit, tam hebes, tua pace dixerim, vt iſta moueat? Nam quò quid difficilius, hoc præclarius, & quod præcla-

rum

rum est, idem arduum, & quantò magis arduum, tantò iucundius hominibus videri solet. E spinis colliguntur rosæ. Agricola quoque post multos labores vberrimos legit fructus. Nec mercator vehementissimam Aquilonis, Austriq. vim, nec sæuientes, & ruentes nimborum procellas, nec ingentes calores facilè patietur, nisi priùs lucri spe concepta: neque miles militiam exercebit, neq. feret vt corpus omne vulneribus, & cruore diffluat, nisi victoriæ spe, & quæstus proposita. Nec porro scio, quæ sit ista tanta difficultas, quæ in ea versatur: maiorem sanè in Vulgari ediscenda intueor: si, inquam, veram, grauem, politamq. amemus, & illam, incultam, horridam, vel, vt ita dicam, maternam, de qua prorsus te nihil dictuium opinor, tanquam rem omnino futilem, nulliusq. pretij relinquamus. Vos omnes testes estis, testis longa vestra defatigatio, testis etiam diuturna vestra in Vulgaribus litteris exercitatio. Quod verò putas, mi Iuli, de pueris, ridiculum penitus videtur. Namque virtutes illas à te enumeratas magnorum virorum mens, & intelligentia ferè capere potest. Et, vt primum de Philosophia loquamur, nulli dubium est, quin ipsa magnis studijs, summisq. lucubrationibus indigeat, si ad summum eius fastigium ascendere nitamur. Nonne & illa nos Ciceronis sententia docere debet? Philosophia, inquit, virtutis continet, & officij, & bene viuendi disciplinam, quam qui profitetur, grauissimam mihi sustinere personam videtur. Et de ea duntaxat intelligit, quæ ad vitam, & ad mores pertinet: quòd si ad illam, quæ naturalis vulgò dicitur, te vertas, maiorem profectò capies admirationem: non de Iustitia, non de Temperantia, de Fortitudine, & alijs id genus: quamuis libenter fatear quid graue esse, & quid magni ponderis habere. Sed de ijs, quæ aliquando Rodomons Germonus, Philosophiæ Medicinæque doctor, litteris mandauit: quæ hic propter breuitatem recitabo;

In primis rerum species, arcanaq. Cœli,
Causarumq. docent series cognoscere certas:
Si fluat & Pontus, vel si diffunditur aer.
Si grauia ima petunt, proficiscitur ignis ad astra:
Lubrica quare imbres telluri alimenta ministrat.
Aethera si venti, rursus si flumina pascunt.
Inde docent miro scrutari an acumine mentis
Sit simplex in mundo aer, terra, ignis, & vnda:
Atque elementorum facit hoc discordia concors,
Et cùm ex ijs constent, tandem immutantur ab ijsdem,
Et se intercertant, sibi fintue aduersa vicissim.
Vnde nec æternum possint durare per æuum,
Frigida dum pugnant calidis, dumq. humida siccis:
An sit & vnde fluat Fatum, Fortunaq. Casus:
Atq. mouens pariter cum motu detur inesse.
Vnde fluant nubes, pluuia, fulmenq. creentur.
Astrorum aspectus, occasus, nomina, & ortus:
Nec non à nimbis simul ante cauere futuris:
Nuntia Iunonis varios succinta colores
Imbibit Iris aquas, alimentaq. nubibus affert,
Dum fumi sese ex fluuijsq. paludibus vdis
Attollunt etiam astrorum virtute caloris.
Quin etiam madidis Notus ocyus euolat alis,
Humida dü densis redimitus tempora nimbis.
Vltrò hominum, pecudumq. genus, pariterq. volantum.
Qua ratione queant tandem sentire, moueri,
Olfacere, audire, & gustare, & tangere multa:
Quid sit cõmunis sensus, Phantastica virtus,
Quæ sit vis memorandi, quodq. Apprehensio rerum.
Qui intellectus agens, an sit Phantasmaq. imago
Rerum obiectarum, certa ratione docebunt, &c.

Ipsa est etiam, quæ in hac elegantissima rerum vniuersitate, in hoc maximo, & potentissimo naturæ imperio, in hoc amœnissimo diuinarum, & humanarum mentium domicilio mentem aliquam primam, æternamq. esse naturam ab omni mortali concretione seiunctam, eamq. huius magnificentissimi, & nobilissimi ædificij, quem mundum ritè appellamus, architectum, mortalium, immortaliumq. rerum parentem, ac effectricem esse ostentauit. Cuius beneficio stellarum quoq. globos terræ magnitudinem facilè vincere; tum nouem orbes, vel potius globos, quibus connexa sunt omnia, illustrat, & complet, Solem, inferioremq. locum obtinere Lunam, quæ luce lucet aliena. Hac sola instituti sapientia maiores nostri animum immortalem esse dixerunt. quanquam quid sit animus, vel anima, & quo in loco sita sit, nondum inter Philosophos conuenit. Quidam enim ignem, quidam ventum, quidam sanguinem, esse dicunt. Alij sedem in corde, quasi Principem in medio principatu habere: alij in capite, tanquam in arce positam: alij vbiq. & in qualibet corporis parte. & quomodocunq. sit, licet veram, & perfectam Dei cognitionem non haberent, immortalitatem tamen animæ constituerunt. Hæc, pluraq. alia continet Philosophia. Hinc meritò eximius ille noster Platonis imitator putauit Philosophiam non esse vulgatem, quòd eam non nisi docti homines assequi possent: Est, inquit, Philosophia paucis contenta iudicibus, multitudinem consultò ipsa fugiens. Geometriam, Mathematicam, & Astrologiam, quæ cùm habeant cum ipsa Philosophia aliquam societatem, atq. affinitatem, non temerè omittendas esse duxi. Ad ea verò, quæ medicina ratione perfulgent, conuersus,

uerſus, quàm præclara, & illuſtri contemplatione rerum plurimarum naturas perſequatur, atq; perueſtiger, breui cognoſcetis. Quid enim ea poteſt hominum generi charius, aut optabilius eſſe, quæ infeſtiſſimos humani generis hoſtes, morbos, inquam, & aduerſam valetudinem repellit? quæ vitam incolumem, & ab omni languore liberam, quàm diutiſſimè tuetur? Et ſicut corporis firma diſpoſitione nullæ opes, nullæ fortunæ ampliores, ſic nulla valetudine, aut ſanè infirma illa nihil triſtius, nihilq; calamitoſius. quapropter rectè, & ornatè ab Horatio dictum eſt;

Tolle querelas:

Pauper enim non ſum, cui rerum ſuppetit vſus.
Si ventri, ſi lateri eſt, pedibusq. tuis, nil
Diuitiæ poterunt regales addere maius.

Ipſa igitur eſt ad hominum commoda, ſocietatemq. tuendam comparata. Eius namq. adminiculo iis corporis incluſi compagibus vitam tranſigere poſſumus beatam, atq. tranquillam. quin tamen ij, qui eam profitentur, in multa, ac varia rerum cognitione verſentur, nemini dubium eſt. Primùm enim totam hanc hominis fabricationem, omnemq. humanæ naturæ figuram, atque perfectionem intuentur & exequiuntur, Et cùm homo pluribus conſtet partibus, omnia minutatim diſcernunt, & ſcrutantur: os, dentes tam acutos quàm intimos, qui genuini appellantur, linguam, tonſillas, palatum, & alia, quorum beneficio extenuatur, & mollitur cibus; depulſum, & quaſi detruſum cibum accipere ſtomachum: ſed quomodo, & effectus, cauſaſq. perquirunt. in aluo multa quoque incredibiliter effecta, quæ conſtant ferè neruis, diligenter animaduertunt. Eſſe autem multiplicem, & tortuoſam, arcereq. & continere, ſiue illud aridum ſit, ſiue humidum, quod recepit, vt id mutari, & concoqui facilè poſſit; tum eam aſtringi, tum relaxari, atque omne quod accipit, cogere, & confundere, vt facile & calore, quem plurimùm poſſidet, & conterendo cibo, & inſuper ſpiritu omnia cocta, atq. confecta in reliquum corpus diuidi, atq. diffundi. Ex inteſtinis autem, & aluo ſecretum à reliquo cibo ſuccum eum, quo alimur, permanare ad iecur per quaſdam à medio inteſtino, quod meſenterium medici appellant, vſque ad portas iecoris ductas, & directas vias, quæ pertinent ad iecur, eique adhærent; atque inde alias, per quas cadit cibus à iecore deficiens. Ex eo cibo, vel vt Anatomici loquuntur, à ſanguinificatione, cùm vtraque ſecreta eſt bilis, ſecretiq. humores, qui ex renibus proueniunt, reliqua ſe in ſanguinem conuertunt: qui tandem in eam venam, quæ caua dicitur, profunditur: perq. eam ad cor perfectus iam, coactusq. calore diffunditur. A corde autem, quod etiam arteriarum radix, fons, & origo eſt, in totum corpus diſtribuitur per venas admodum multas, licet aliter Galeno, & pluribus alijs Medicis viſum ſit: qui eam ab iecore in omnes corporis partes prolabi crediderunt. quam diſputationem huius artis peritioribus libenter omittam. Illa potiùs admirabilis vis artificioſi operis, diuiniq. deſcribetur. Qui enim calore in pulmones ſpiritus ducitur (namq. in pulmonibus ineſſe raritatem quandam, & aſſimilem ſpongijs mollitudinem ad hauriendum ſpiritum aptiſſimam, quos tum ſe contrahere, aſpirantes, tum reſpirantes dilatare, vt frequenter ducatur cibus animalis, quo maximè aluntur animantes) is primùm ex naribus in fauces trahitur, non nihil à gargario obtemperatus ſtatim in laryngem, deinde per totam aſperam arteriam, & ipſorum pulmonum ſubſtantiam fertur. Hinc verò ſpiritus iam agitatione pulmonum calefactus, & cordi quodammodo præparatus; cuius pars, tanquam fuliginoſa, cordique minus vtilis reſpirando redditur: pars altera in ſiniſtrum cordis ſinum, qui ventriculus cordis nuncupatur, per arteriam venalem delata, tenui, feruidoq. Sanguini, quem cor parte ſiniſtra continet, ita commiſcetur, vt vitalis ſpiritus conficiatur: qui poſtea ex hoc ventriculo per magnam arteriam vnà cum ſanguine impetu ruente, ac feruido diſſeminatus in omne corpus diſtribuitur; & calorem ſingulis membris priuatis innatum reficit, atque temperat. Sed ne longiùs ducatur oratio; Hæc cibi, potionisq. organa corporis noſtri, quæ admirabilis architectus extruxit; quemque ipſorum vſus, & actionis gratia, numerum, ſitum, formam, connexum, ſubſtantiam vaſorum, neruorum, oſſium, commiſſurarum, tum auditum, viſum, tactum, omneſq. corporis ſenſus perſcrutatur Medicus, & explicat. Et, vt miram hominis fabricationem, naturamq. demonſtrat, & euoluit, haud ſecus cunctarum ortus, & occaſus, ipſamq. omnium ex elementis compoſitionem animalium, ſtirpiumque proprias vires percurrit, atque commonſtrat. Altiùs quoq. euolans quæcunq. ex patefactis terræ voraginibus, & faucibus eruuntur, excutit, indeq. ſublata cœlorum, & ſyderum conuerſiones, & quæ inde profluunt, manantq. virtutes orbis inferioris moderatrices ſeruat, & pertractat. Tanta, vt paucis comprehendam, rerum cognitione excellit Medicina, vt omnium, quæ mundus complexu ſuo continet, naturam, atq. vires ſagaciter adipiſcatur, quas demū ad vnius hominis (vnius præcipua illi cura eſt) commoda, ſalutemq. referat, vt illorum vſu integram corporis valetudinem obſeruet, aduerſam propulſet; licet non ſemper hunc ipſum finē attingat. Quæcunq. tamen Medicina ratione perluſtrat, ad hominum

vtilitatem refert,& accommodat. Ea, inquam, est conspiratio, is consensus, vt homo saluus, & incolumis seruari valeat,& æger in integrum restitui. Non possum quoque nisi ægrè Poeticam facultatem præterire. Existimas credo, Iuli, Poeticam nihil aliud, quàm fabulas continere. Continet autem occultam quandam Philosophiam,vitæ quidem emendatricem,quæ non ita facilè percipitur, vt vulgò creditum est. Multa enim ab ipsis Poetis sunt conficta,vt effictos nostros mores in alienis personis,quasi expressam, & politam imaginem vitæ quotidianæ videremus. Atqui Calliope,& omnis Musarũ cohors, non ita iuuenilium amorum laqueis sunt adstrictæ, vt sunt hæ, quas proprijs oculis cernimus, fucatæ mulieres, quæ nihil iure possident, nisi mollitiem,calamistros,fugothacia,inaniaq. pigmenta,quibus quotidie, vt magis iuuentutem suis illecebris pelliciant, vtuntur. Hæ ciuitates argento, auro, & gemmis ornatæ incolunt, iuuenes diligunt, atque amant: illæ loca inculta habitant, & pro diadematibus aureis, & è margaritis, corollas violis, & rosis contextas gestant: tum iuuentutem vt plurimùm fugiunt, senes complectuntur, ac in proprio sinu amantissime fouent. Nec equis in illam fœlicem patriam aspiratur, nec in illum altissimum,& amœnissimum montem quadrigis conscenditur: sed pedibus, & semper per senticosa, & saxosa loca iter fit: & quantò senior,tantò sanè melior, atq. fortior. Nec illi præterea clarissimo fonti admouent labra, ante quàm suaues eloquentiæ flosculos, & vberrimos Philosophiæ fructus, ac diuinarum, humanarumq. rerum scientiam in fascem vnum colligarint. Et si tandem ad Theologorum artem longè cæterarum disciplinarum honore, atque commendatione insignem paumper deducam orationem meam, magnam quidem auribus, & toto sensu hauries admirationem. Namq. superioris memoriæ Philosophi, qui verum Dei optimi maximi cultum nō ignorarunt, mortalem, cæcam, caducamq. sapientiam multis iam luminibus illustratam cum immortali, atque diuina coniunxerunt Theologia, quæ proinde ita Christianæ fidei fontibus Philosophorum hortulos irrigare cœpit, vt è duabus vna quasi conflata videatur. Docet ipsa, non argumentis tantùm subtilissimis, & rationibus probatissimis, sed certis, & omnium Sanctorum Patrum consensu approbatis auctoritatibus, ac ipsamet Dei voce, in Cælo, & Mundo inesse diuinam mentem per res omnes intentam, cuius nutu, & numine omnia mouentur; & illam ipsam vim, & omnem hanc, quam conspicimus, naturam è nihilo excitasse, sibiq. hanc rerum vniuersitatem, tanquam templum, atque delubrum elegisse, vti solus puro corde, & vera à nobis religione coleretur. Hanc quoque excellentissimam mentem à nullius rei administratione, & procuratione vacare, nec vlla cessatione torpere, sed ita humanas actiones curare, vt dignis factis, virtutumq. meritis præmia, maleficijs, atq. sceleribus supplicia constituerit sempiterna. Nec minus trinum, & vnum rerum omnium principium, vel (vt meliùs dicam) vnum principem, Deum Optimum Maximum Patrem, & Filium,& Spiritum sanctum commonstrat, quàm admirabilem Christi incarnationem; qui cum diuinæ naturæ hypostasis esset, ita humanam assumpsit naturam, vt vna & eadem esset diuinæ, & humanæ naturæ hypostasis, ac persona. Cuius destituto præsidio nec ipsius Christi resurrectionem, nec eiusdem in cœlum ascensum, nec Spiritus sancti infusionem considerare possemus, aut Sathanam iam ab initio, tanquam fulmen è cœlesti patria ruentem in profundissimum,& horribilissimum carcerem, vbi perpetuò est regnaturus; ac hominem ad Dei imaginem, similitudinemq. ab ipsomet Deo procreatum; & Angelos infinito propè numero in electorum ministerium datos. Tum sacramentorum disciplina, quæ est maxima Theologiæ pars, quæ vel Dei iussu necessaria, & vtilitate vberrima est, totam hominis diligentiam, facultatem, industriamq. postulat singularem. Sacramenta enim ex genere earum rerum esse, quibus æterna salus, & iustitia comparatur, dubitare non debes. In quibus Sacrosanctis ministerijs bonorum omnium copia, & affluentia inclusa est: & præsertim fons omnium gratiarum Eucharistia, quæ omnium Sacramentorum auctorem Christum Dominum admirabili quodam modo in se continet: à quo tanquam a fonte ad alia Sacramenta quicquid boni, & profectionis habent, prolabitur, & manat. Vis igitur pueros, quippe qui non habent animi iuditium, tam facilè Theologorum nomen adsequi? Videris mihi velle seminare, vt dicitur, margaritas ante porcos. Hæc est illa ars (vt vno verbo dicam) per quam non solùm nobis peruia fiunt inuisibilia Dei, sed & interiorum disciplinarum, velùti per solem, qui sua magnitudine, & splendidissimis radijs cuncta illustrat, documenta suo candore illustrantur, & auctoritate confirmantur. Sed quid in alienas messes falces immittimus? cùm ager noster satis sit fœcundus, & omnibus ferè rebus abundans? Nobis non dubium est, nisi planè in iure ciuili plumbei sumus, quin leges diuinitus sint inuentæ, & ab Imperatoribus, tum à summis Pontificibus miro iudicio, ac prudenti consilio sancitæ, atque promulgatæ. At rogo, quid aliud in legibus continetur, quàm Iustitia? Iustitiam enim colimus, & boni, & æqui notitiam profitemur, æquum ab iniquo

separan-

separantes, licitum ab illicito discernentes: bonos non solùm metu pœnarum, verum etiam præmiorum quoque exhortatione afficere cupientes. Vnde Iustitia ab Vlpiano dicitur esse constans, & perpetua voluntas ius suum vnicuique tribuens. At mi Iuli, videris omne ius velle penitus euertere, & non vnicuiq. sed nemini suum assignare. Si res non ita se habet, vt te innuere video: cur ergo in illum inextricabilem errorem incidisti tam facilè? vt putares antequam ad Latinarum litterarum cognitionem adscendissent impuberes, Iurisconsultos facillimè fieri: Nam si iustitia est constans, & perpetua voluntas, vt est, ius omne tollis, cum in impubere nulla sit voluntas, vt quiuis legum interpres manifestè ostendit, qui etiam nihil posse, vel scire intelligitur. Quod autem non est, nec constans, nec perpetuum esse potest: in impubere igitur nulla erit iustitia: si nulla est, poterit ne de seruitutibus, de testamentis, de substitutionibus, de iure accrescendi, de legatis, de fideicommissis, de bonorum possessionibus, de stipulationibus, de euictionibus, de vsucapionibus, de parricidijs, de furtis, & alijs infinitis formulis, & quæstionibus, quæ passim in iure proponuntur, quas temporis breuitas commemorare non patitur, consultò respondere, & cuiq. res suas largiri? Iam te oculis cerno bona, vitamque tuam, parentum, fratrum, omniumq. proximorum paruipendere, & bonos hominum mores in mollitiem, omnem pietatem in crudelitatem, omnem lætitiam in lacrymas, sordesq. lugubres conuertere, populis quietis, & pacatis bellandi, delinquendiq. occasionem præbere, studia religionis, & virtutis officia extinguere, omnia salutis monumenta perdere. Quot enim scelerati ssimi, ac perditissimi homines omnium actionum suarum naufragium nil metuentes oppugnarent, & commune præsidium disturbarent, & vniuersi nostri generis arcem, fundamentum humanæ vitæ euerterent, Iustitiam ipsam excellentissimam virtutum omnium dominam, & reginam, cuius auctoritate, & vi maxima vtuntur, non modò ad rem regendam, & ad celebrandos conuentus, ad societates regendas, ad concilia publica, ac priuata, ad communem salutem, atque vtilitatem ciuium, ciuitatumq. incolumitatem, sed ad hoc etiam, vt ij, qui maleficio, & scelere pascuntur, qui latrociniorum, cædium, incendiorum, & spe rapinarum aluntur, turpissimè puniantur? Hæc sunt, & alia innumerabilia, quæ breuitatis causa omittam, teneris puerorum, & impuberum mentibus, aut maximorum, eruditissimorumq. hominum ingenijs digna. Dicam deinceps, nulla iuris ratione hos Iurisconsultos fieri posse: cùm lege Iulia, auctore Callistrato, libro edicti monitorij primo, cautum sit, ne minor viginti annis iudicare cogatur: & nemini licere minorem viginti annis compromissarium iudicem eligere. quanquam Vlpiano æquissimum visum sit tueri etiã posse sententiam à minore vigintiquinq. annis datam, nisi minor, decem, & octo esset. Discipulis quoque definit Iustinianus quinquennium, quo, scilicet, dent operam audiendis professoribus, & perlegendis libris conditorum iuris. Ante Iustinianum erat definitum quadriennium, nec nisi, qui probasset tantùm se temporis legum studijs impendisse, admittebatur in numero Aduocatorum: & ita Imperator Anastasius optimè sanxerat. Ex ijs duo colliguntur argumenta. vnum est, quod hos tuos impuberes nulla iuris ratio patitur Iurisconsultorum nomen adipisci posse. Alterum, non tam difficile esse Latinarum litterarum studium, vt vulgò creditur. Nam si illa iuris conditorum ætas, qua mores, & iura, & verba ciuilia erant notiora, aut sanè faciliora perceptu, definiebat, posset hæc nostra septennium, & supra concedere: cùm horrere spinis omnibus videantur omnia (vt vir præclaræ eruditionis Iacobus Cuiacius aliquando dictabat) quæcunq. de iure ab antiquis sunt prodita. Atqui videmus maiorum discipulorum partem vix quinquennium attingere, & ante vigesimum ætatis annum elegãter de iure dicere. Et vt hoc nequaquam inficiaris, vnum inter plures tibi ante oculos ponam, quem singulis prope diebus cernis, quiq. tui amicissimus est, Clementem Vialdum: qui vix decimum octauum annũ agens in Iurisperitorum numero cum omni laude est adscriptus: qui etiam tanta elegantia, tantaq. ingenij præstantia legum thesauros publicè aperit, vt, vel eum omnes iure optimo admirentur. Putas ne adhuc pueros, & impuberes harum omnium artium honore, & dignitate potiri posse, priusquam ad Latinarum litterarum cognitionem peruenerint? At mihi in hoc visum est acutissimi Venusini Poetæ sententiam in medium proferre: qui dilucidè, ac politè veluti imagines, puerorum ætatem carminibus pinxit:

Et teneræ, inquit, nimis
Mentes asperibus
Formandæ studijs: nescit equo rudis
Hærere ingenuus puer:
Venariq. timet, ludere doctior,
Seu græco tubeas troco:
Seu malis vetita legibus alea.

Hæ sunt puerorum vires, & quasi propria, & non Philosophari, mederi, iudicare, diuinaque scrutari. Vel adhuc in eã sententia es, vt credas vulgarem sermonem Latino faciliorem esse? vel eo auxiliante citiùs, quàm Latinis præsidijs omnium scientiarum præmia assequuturos? Hæc cùm audiuisset Iulius quasi obstupefactus, Non audeo,

audeo, inquit, id quidem dicere: me pudet tam citò de ſententia eſſe deiectum. Sed magis pudendum eſſet, ſi in ſententia permanerem. quid enim minus eſt dignum, quàm mihi quicquam falſum, & ab omni veritate alienum verum videri? Turpe eſt quidem. Tum Linus, Videsne, inquit, quàm breuiter admonitus ſis, non pueros tantùm terreri, verùm etiam ſenes? & conuerſus ad Fabritium, Ego vidi ſanè: ſed alia, Fabriti, deſidero. Experiaris igitur: nam ſi tibi quicquam veri, & boni habere videbantur, ſequar proculdubio meam iam veteratam ſententiam. Illud itaque eſt, quod mihi libenter perſuadeo; vt vna tantùm lingua, Vulgaris nempe ſit neceſſaria: nam ſi hac ſola homo vteretur, ad maiorem in omni diſciplinarum genere excellentiam perueniret. ac, ne ego ſine ſale loqui videar, rem exemplis illuſtrabo. Etenim ſæpenumero mirari ſoleo, cur in tanta præclarorum ingeniorum multitudine, tanta bonorum auctorum luce, qui quotidie nouo quodam ſplendore prodeunt, tam pauci, & admodum nulli in ſummis artibus admirabiles exiſtant? cùm ſuperior ætas viros doctiores, acutiores, ac planè in omni optimarum artium ſcientia diuinos, quàm hæc noſtra produceret? nulla quidem verior mihi cogitanti occurrit ratio, quàm quòd ij ſtatim atque in lucem editi fuere ad vltimum vſque vitæ ſpiritum, vnam duntaxat, hoc eſt maternam linguam amplexati ſunt. Cur enim Ariſtoteles Philoſophorum omnium ſemper habitus eſt princeps? cur Homerus cæteris Poetis longè præfertur? Demoſthenem cur nemo eloquentia ſuperat? quia linguam vnam, ideſt, Græcam ſunt aſſequuti. Et dum matres eos lactabant, vires, & linguam ſimul adſumebant. neque illis opus erat elementis quibuſdam, & Grammaticorum regulis, quibus nos vtimur: ſed eorum animi eo iam neglecto tempore, quod cum Pædagogis debebant conterere, ad contemplationem arripiebantur. Idem de Latinis dicere poſſumus. Quis tam eloquens, & tam ſapiens vir, vt Ciceroni tuo ſit comparandus? Quis tam argutus Poeta, vel tam copioſus, vt Virgilio poſſit æquari? Quis eſt etiam tam in comœdijs verſatus, & tam facetus, & tam audax, qui P. Terentio his omnibus antiquiore ſe doctiorem eſſe arbitretur? ij quoque iam ab ipſa infantia, & ab ipſis incunabulis erudiebantur Latino ſermone. quòd ſi nulla alia eſſet lingua, quàm Vulgaris, poſſemus & nos à proprijs matribus lactantibus edoceri, atque inſtitui, & ad maiorum noſtrorum doctrinam, ingenijq. præſtantiam proximè accedere: ſed ſi res non ita agatur, nunquam? Tunc Fabritius, Magnum inquit, opus proponis, & difficile. Ariſtoteles qui vir? & quantus nemo neſcit. Eſt enim optimus, atque doctiſſimus, cui omnes non modò Philoſophiæ, ſed & omnium bonarum artium ſtudioſi tantum debent, & debere ſe palàm profitentur omnes, quantum homo mortali homini debere poteſt bono publico nato. Hunc non immeritò maiores noſtri, & ij quoque, qui hac vigent ætate, cæteris (Platonem ſemper excipio, qui in multis diſcipulum ſuperauit, vnde Diuini agnomen meruit) prætulerũt. Atqui multæ ſunt cauſæ, & dignæ quidem, quæ in tantam perfectionem, & eminentiam Ariſtotelem extulerunt. Sed à tua primùm ſententia longiùs abſum, quòd putes Græcos Grammaticorum præceptis nunquam fuiſſe aſtrictos, cùm, & hodie adſtricti ſint, eisq. vt nos facimus, vtantur. Ad cuius rei fidem faciendam nec Ariſtotelem ipſum, nec Platonem, ſiue Plinium in medium adducam: cùm viuum, & fide digniſſimum habeamus teſtem Vincentium Marinum Epiſcopum Albenſem, virum omnium bonarum artium ſcientia ornatiſſimum, quem plurimi facio, & maximè in re Græca: cùm in Græcia educatus ſit, litterisq. Græcis ediſcendis multum temporis contriuerit. Alij etiam nobis ſunt, & quidem familiariſſimi teſtes, Vincentius, inquam, Iuſtinianus, non minùs Græcis diſciplinis, quàm Philoſophia, & iuris prudentia eminentiſſimus, & ipſius frater M. Antonius: vterque enim in Chio inſula ortus eſt, atque educatus, ibiq. Græcas diſciplinas, mirabili cum laude, didicit: eas tamen abſq. Grammaticorum regulis, ac præceptis nuſquam valuit attingere. Et id quoque ratio manifeſta docet. Quòd autem olim etiam fuiſſent Grammatici, facilè videre eſt apud Theodoſium, & Valentinianum Imperatores libro duodecimo Codicis: qui lege ſanxerunt, Grammaticos tam Græcos, quam Latinos, Sophiſtas, & Iuriſperitos profeſſionem exercentes ſuam, ſi ad viginti annos iugi obſeruatione, ac ſedulo docendi labore peruenerint, vicaria honorari dignitate: quæ Comiti, & Duci ab legum interpretibus æquiparatur. Sed, quid imus per emendicata ſuffragia, dum videmus Suetonium Tranquillum duos ſcripſiſſe libros, alterum de claris Rhetoricis, alterum de illuſtribus Grammaticis? Si erant qui Grammatices artem profitebantur, neceſſe eſt, vt & pueri operam Grammaticæ darent. Idem de Latinis. Nonne Terentius Afer fuit, & Virgilius Mantuanus, ex humiliq. loco natus? non potuerunt igitur elegans illud dicendi genus à lactantibus matribus adſequi. Sed quid in his moror? ſi & Ciceronis ætate floruerunt Romæ doctiſsimi Grammatici: & ipſe Latinæ linguæ parens Marcus Tullius, ab homine extraneo Grammaticam Latinam fuerit edoctus; quod & ipſe alicubi fatetur. Quòd

vetò

verò nullus hodie Ariſtotelem antecedat, comitetur, vel proximè conſequatur; ſatis probo: Longius enim tempus, quàm ſolent hodie, conſumpſit in audiendis profeſſoribus, & in euolnẽdis omnium ſcientiarum libris. Familiariſsimus tum fuit, & in omnibus rebus Magno Alexandro coniunctus, atq. magiſter, à quo omnia optata cumulatiſsimè accipiebat. Quis, ipſo excepto, animalium naturas tam propriè, ac diffusè monumentis mandare potuiſſet? Pollet ingenium plurimùm, pollet virtus, atq. iudicium; pollent plus ſæpe diuitiæ, rerumq. omnium abundantia. Et omnia (vt iam dixi) Alexandri ſumptibus largè ſuppetebant. Reliquam Philoſophiæ partem, fortè de Anima, de Cœlo, de Meteoris, & alijs generis eiuſdem, ab alijs doctiſsimis (vt vulgò creditur) corraſerat, & corrogauerat; quorum ne veſtigia quidem extant; aliquorum verò nomen, plurimasq. ſententias, atq. opiniones, quas oppugnandi tantùm gratia reliquerat: cætera, Alexandro permittente, flammis mandauerat; vt eius nomẽ magis eluceret mortalibus. Quoquo modo res ſe habeat, vel inuiti fateri cogimur, nullum Ariſtotele, ſiue ſcientia rerum, ſiue ſcriptorum copia, ſiue eloquendi facultate, aut inuentionum acumine, vel varietate operum clariorem haberi. Illud tamen verius puto, vt hoc ſit munus quoddam à natura, vel ab ipſo Deo optimo maximo Ariſtoteli largitum. Et, vt miſſas ſanctorum Patrum ſententias faciam, vna duntaxat ſufficiat ab viro non Chriſtiano, ſed doctiſsimo Marco Tullio in libris de Natura Deorum prolata: Nemo, inquit, magnus ſine aliquo afflatu diuino vnquam fuit. Quòd ſi non ita eſſet, quis dubitat Platonem, cùm præcipuus, vt dixi, ſit vel acumine differendi, vel diuina eloquendi facultate, rerumq. omnium intelligentia, non ſuperaſſe Ariſtotelem? qui licet antiquorum errorum caligine obcæcatus eſſet, omnia tamen illa, quæ ſub ſenſus cadere minimè poſſunt, tanquam Chriſtianæ fidei luminibus illuſtratus, perſcrutatus eſt, ac planè intellexit: quem aliquando miratur Quintilianus de eius virtutibus loquens: Vt mihi, inquit, non hominis ingenio, ſed quodam Delphico videatur Oraculo inſtinctus. Idem dici poſſet de Socrate, qui primus, vt Cicero ſcribit, Philoſophiam deuocauit è Cœlo, & in vrbibus collocauit, & in domos etiam introduxit, & coegit de vita, & moribus, rebusque bonis, & malis quærere. Fuit quoque Pytagoras vir magnæ laudis: fuit Anaxagoras, fuit Democritus, Heraclitus, Diczarchus, Ariſtoxenus, Zeno, Xenocrates, Themiſtocles, Empedocles, Theophraſtus, & ingens Philoſophorum numerus, qui Græcis tantùm litteris operam impenderunt; nec tamen Ariſtotelis acumen, nec honorem longiſſimè valuerunt attingere, ita fœliciter Homero, & Demoſtheni accidit. Fuere enim, vt ſatis conſtat, permulti docti, & excellentes Poetæ; omnes tamen ſine dubio in omni genere dicendi procul à ſe Homerus reliquit. Reliquit enim Heſiodum magnum huius diſciplinæ decus, tum Theocritum in ſuo genere admirabilem, Pyndarum, Lyricorum principem ſententijs, figuris, rerumq. omnium copia affluentem; Euripidem, Aratum, Sophoclem, Euphorionem, Archilochum, Philemonem, Menandrum, & alios plures apud ſacrum Helieonis fontem educatos. Extiterunt quoq. in alio genere dicendi viri grauiſſimi, & eminentiſſimi multi; inter cæteros inuenti præcipui fuere Ariſtophanes, & Eupolis, doctiſſimus Aeſchines, dulcis, & acutus Hyperides, Lyeias ſubtilis, & elegans; Demetrius ingenij, & facundiæ multùm potens; & alij non pauci, quorum longè princeps Demoſthenes fuit, in quo inerat tantus ardor, labor, induſtria in quotidianis exercitationibus, tanta dicendi copia, tanta rerum ſcientia, tanta animi magnitudo, atque præſtantia, vt eo nihil illuſtrius videri poſſit. Latinorum verò quot, quantiq. fuere, qui ſub eodem ſpiritu, cæloq. editi, ac nutriti fuerunt? quorum animi dotes, virtutesq. ſingulares, quàm maximæ ſint, omnes intelligunt, qui ſenſu oculorum, & mente præditi ſunt, Nam quocunque oculos conijcimus, quocunq. nos cogitatione conuertimus, nobis admirabilis eorum lux oboritur. Terentio tamen, Ciceroni, Virgilio ſimillimus nemo, nec erit qui futurus ſit. Erit igitur fatendum eſſe donum quoddam ſuperius eis impartitum: cùm omnis ſapientia, vt ſapientiſſimus reliquit Solomon (ſi licet miſcere, vt dicitur, ſacra profanis) à Domino Deo ſit; & alio loco: Si enim, inquit, Dominus magnus voluerit, ſpiritu intelligentiæ replebit illum: & ipſe tanquam imbres mittet eloquia ſapientiæ ſuæ. Cuius rei præclara, & infinita habemus exempla. Theologia enim excelluit Diuus Chriſoſtomus, Nazianzenus, Baſilius, Athanaſius, Cyrillus, Cyprianus, Gregorius, Ambroſius, Hieronymus, Bernardus, & alij ſanctiſſimi Patres, quorum ſcripta mira voluptate intuemur, & admiramur. omnium tamen clariſſimus fuit D. Auguſtinus, & grauitate ſententiarum, & verborum pondere, & auctoritate ſiue ad hæreſes impugnandas, ſiue ad Chriſtianos inſtituendos. quippe qui nõ pluuias (vt in prouerbio eſt) aquas colligit, ſed viuo gurgite exundat, dono quodam Prouidentiæ genitus, in quo omnes vires ſuas Theologia exerit. A Medicis etiam tanquam Dij immortales coluntur Hippocrates, & Galenus. Nec multò minus à nobis illi Iuriſconſulti, ex quorum

quorum voluminibus Digestorum opus est concinnatum: qui quales, quantiq. fuerint, quisq. iudicare potest: quibus nihil est, vt est omnium vox, atq. sententia, quod addi, vel adimi posse videatur. In omnibus enim diligentia, grauitas, prudentia, æquitas summa, scientia rerum, & orationis dignitas præstat. Ex ijs verò vnus duntaxat extitit Papinianus, qui singulos, vt in Codice Theodosiano legitur, vincebat: vnde ab Iustiniano in quadam sua constitutione, & alibi, vocatur acutissimi ingenij vir, & meritò ante alios excellens Papinianus. E cuius etiam schola, tanquam ex equo Troiano tanti Iurisconsulti prodierunt, vt vnus etiam Iuris asylum appellari meruerit. Sequitur Iurisperitorum alia ingens manus, qui in Iure ciuili, & Pontificio nomen sunt adsequuti. Fuit Azo, extitit Accursius, Dynus, Cynus, Baldus, qui nihil ignorasse traditur, Panormitanus, Felinus, Castrensis, Aretinus, Alexander, Socinus, Imola, Cagnolus, Decius, Ripa, Alciatus, & reliqua Iurisperitorum turba, quorum qui Bartolum superet (vnum excipio Accursium, cui plurimum debemus) inuenio neminem; fremant licet, qui aliter sentiunt. Sed quid imus per emendicata suffragia? cùm argumentum ex ijs, qui Vulgarem sermonem, quantùm potuerunt, verbis electis, grauibus, politis, atque ornatis illustrarunt, fas sit desumere. Franciscus Petrarcha omnibus eloquentiæ partibus exemplum (de Vulgari sentio,) & ortum dedit. Hunc nemo in magnis sublimitate, in paruis proprietate vincit. Item iucundus, grauis, tum copia, tum breuitate mirabilis: nec modò Vulgari, sed & Latina lingua splendidissimus. quem in alio genere scribendi sequutus est Boccatius. Boccatium sequutus nemo. Vnde necessariò apparet, vt in vnaquaq. scientia, atq. arte, sit vnus alijs excellentior, & qui illius institutum, & artem sectetur: magnis etiam studijs, multis adeò lucubrationibus adhibitis ad perfectionem illam rarò, vel nunquam peruenerit: quia quicquid habemus, ab illo manat: quanquam sæpe multa recondita, ex præstanti nostro ingenio requisita ei adnectimus: omnia tamen illi tribuimus. Ratio manifesta est, quam Aristoteles Posteriorum primo tradidit: Quia omnis, inquit, doctrina, & omnis disciplina ex prænotione gignitur. Ex ijs itaq. percipere possumus, non propter innatam eorum linguam, vel ab incunabulis adquisitam iam dictos homines excelluisse; sed, vt sæpius dixi, propter donum quoddam à natura, vel ab ipso Deo Opt. Max. eis impartitum. Hoc idem in ijs rebus, quæ sine litterarum cognitione perficiuntur, intueri licet. Et, vt de pictura, quæ est omnium artium regina, dicamus: Nonne legimus Zeuxim tanto fuisse iudicio, vt cùm vuas miro quodam artificio pictas in scenam detulisset, ad eas statim aues aduolasse? & Parrhasium ipsius, vt ita loquar, collegam linteum attulisse pictum, veritate ita repræsentata, vt Zeuxis linteum manibus remouere conatus sit? ijs tamen multò eximius, teste Plinio, fuit Apelles, in quo tanta fuit picturæ virtus, atq. præstantia, vt Alexander Macedo à nullo, quam ab ipso Apelle pingi voluerit: ob cuius etiam excellentiam fertur hos versiculos pinxisse Ouidius;

Si nunquam Venerem Cous pinxisset Apelles,
Mersa sub æquoreis illa lateret aquis.

Idem dicere possumus de Michaele Angelo. Nam quis inter recentes pictores arte, vel ingenio eum superauit, aut adæquauit? qui ita hominum, Deorumque imagines lineis, & coloribus fingebat, vt eæ sæpius, tanquam ex neruis, & ossibus compositæ loqui, ridere, flere, moueri, ac intelligere viderentur. Cuius rei ne Plinij quidem indigemus testimonio; cùm non vna adhuc extet effigies ab ipso mirabiliter picta, atq. confecta. Verum si a pace ad bellum, vel à litteris ad arma arguere fas sit, inter plurimos Priami filios, vnum Hectorem omnium fuisse fortissimũ ex historijs didicimus. Et Græci pro Achille laudantur. Tum Macedones Alexandri gloria, & honore triumphabant insigni. Carthaginẽses Ducem habebant Hannibalem. Apud Romanos ex infinito potentissimorum hominum numero duo vel tres, veluti tria bellorum fulmina duntaxat extiterunt; Scipio, scilicet, & G. Iulius Cæsar, & Pompeius, quorum consilio, & vi maxima Rom. Respublica valde aucta fuit. Tum Linus benignè, vti sui moris est, Sat, inquit, est; nam facilè ex tuis exemplis patior hanc esse gratiam gratis datam. Tibi, inquam, concedo, viros illos nostris fuisse sapientiores; non quod Græcæ, aut Latinæ linguæ operam tantùm impenderint, sed quòd sit munus illis desuper largitum. In quam sententiam sponte reliqui omnes iuerant. Tum Ceua, Laudo, inquit, id profectò: cùm isto modo res se omnino habeat: illud tamen me adhuc in dubium reuocat, melius fore, ac plebi vtilius, si sacræ litteræ de Latinis in Vulgarem fuissent conuersæ. Debent namq. eæ omnibus esse notæ, ac perspectæ, quò faciliùs bonum à malo, vtile ab inutili discerni posit. Est enim penè supra humanum modum, ne in cogitationem quidem admittere, quod sit vel factu malum, vel improbum dictu. Verùm, si sapientes, & litterati homines, qui frenare se possunt ab omni opere prohibito, nonnunquam tamen ob sacrarum litterarum obscuritatem ipsa ignorantia vincuntur, ac proinde in errorem contra Dei præceptum incidunt, quantò magis ij, qui parum, aut nihil admodum

bonis

bonis litteris imbuti sunt, à Dei vijs, in quibus, hominem ambulare præcepit, & præceptis, quæ seruanda mandauit, aberrabunt? Erunt eorum lumina in altissimis tenebris defixa: & pedes nullo penitus vitio afflicti non modò currendi, sed ne gradiendi quidem facultatem habebunt: & linguas tanquam muti in eloquium, sermonemq. minimè soluent: & more surdorum aures nemini patefacient. At, si vulgari idiomate leguntur sacræ paginæ, quod in ijs continetur, & rudes, & imperiti nullo negotio intelligent; & à multis peccatis, quæ propter fragilitatem mortalibus occurrunt, faciliùs se tueri possent. Quæ cùm dixisset, admirati omnes adolescentis ingenium, tum errorem, in quo scienter versabatur, tandem se omnes vicissim intuebantur: nec qui ei responderet, commouebatur. Quamobrem Linus, Meæ, inquit, vt video, sunt partes: & licet aliàs mihi magis vulgares litteræ satisfecerint, nunquam tamen id probaui, vt sacræ litteræ vulgari idiomate legerentur: at cùm hoc susceperim munus, vellem, Ceua, vt à sententia hac tua recederes: nam bonum, & malũ proposuit nobis Deus, vt quod magis velimus, deligeremus. Natura enim comparatum est, vt tam sapientes, & docti, quàm insipientes & indocti, quandoque ipsa fragilitate vincantur. sed nullus est adeo rudis, & imperitus, qui nesciat bonum à malo secernere: nec vllus est ita planè fatuus, quin illa duo præcepta, ex quibus tota lex pendet, & Prophetæ, non intelligat: cùm id etiam natura hominum mentibus insitum sit: vt Deum, à quo omnia proueniunt, toto corde, totisq. viribus diligamus: & proximum sicut nosmetipsos tueamur, diligamus, foueamus, contraq. omnia pericola, & accipiamus, & præstemus auxilium. Cæterùm quis est ille tam ab hominum congressu, tamque (tua pace dixerim) mente captus, vt ista moueat? Quamobrẽ nonne scimus, atque vidimus Christianam Rempublicam luctibus, gemitibus, lachrymis, atque funeribus plenissimam? Nonne irruentes, & labefactantes in Christianas regiones, maximas flagitiosorum hominum, & religione deprauatissimorum copias intueri possumus? Quam varia, & multiplex impietatis, & fraudis ratio fuit? quot diræ, infestæ, inuidiosæ, perditæ, inimicæ, pestiferæ religionis Principes, & auctores extiterunt? Euersores sacrorum, piratæ, & prædones diuini iuris, & humani, grassatores, venefici, Rerumpublicarum labes, ac pestes, & quæcumque proposita impunitate nascuntur mala, fuerunt? Quod si maiores nostri, & ij etiam, qui hac sola fruuntur ætate, tam diligentes, ac seduli fuissent in diuino latino sermone conficiendo, vel conseruando, quàm in reijciendo, atque spernendo fuerunt, non tot, tantisq. ærumnis, ac calamitatibus Christiana ciuitas fuisset obnoxia: non ita antiquissima religionis monumenta sanctissimè custodita relicta essent, & desperata: non ita hominum mores ad perniciem elapsos, non perturbatam sacrorum rituũ disciplinam direptionibus, atque incẽdijs euersam cerneremus: non ita sibi plebem infimam, quæ est semper nouarum rerum cupida, licentiam arbitratu suo, simulatione, ac specie religionis arripuisse, nec eius impunitatem esse sancitam, nec sceleratissimam corroboratam audaciam videremus. Quis non meminit, graui Christianorum damno, ardentem diu crudelissimo bello Germaniam? quæ sanè prouincia retroactis temporibus in vera religione, ac sacrorum Conciliorum, & Sanctorum patrum doctrina excolenda, exhibendaq. maximis Pontificibus Christi Redemptoris nostri in terra Vicarijs debita obedientia, & reuerentia, nulli Christianorum prouinciæ fuit vnquã secunda. Quis Flandriæ cruorem, & vastitatẽ non admiretur? Quis Britanniæ naufragium nõ exhorreat? In quibus etiam non multis antè seculis Dei Opt. Max. cultus, sanctæ religionis, pudoris, moderationis, temperantiæ, beneuolentiæ, pacis, doctrinæ, humanitatis, pietatis, sanctitatis, cæterarumq. virtutum omnium studia florebant, nunc pro ijs vagantur, atque dominantur incestus, rapinæ, fraus, insidiæ, certatio, vis animi, labor corporis, libido, impietas, auaritia, turpitudo, temeritas, cædes, sacrilegium, omnis denique fœditas. Templa sunt direpta, sacrarum Virginum collegia euersa, cæremoniarum antiquitas, & sacrorum religio violata, Diuorũ, Diuarumq. imagines, signa, cruces sanctæ, & salutares aræ omnes disiectæ: grauitas, dignitas, ac maxima Pontificia, vt iam dixi, auctoritas, quod dolendum est, afflicta. Quot tandem, quantisq. incommodis, doloribus, & acerbissimis supplicijs Christiana gens fuit iactata? Videsne propter Vulgares litteras quot detrimenta Christianæ regiones passæ sunt. Nam quidam, & multi profectò Diuinarum, atque adeò humanarum litterarum rudes, & ignari, sacra suo modo interpretantur, efferuntur, & velut vrsi furunt. Nec mihi satis probatur id, quod Iulius hic noster interdum obijciebat: Si enim, aiebat, Christiana Respublica ob vulgarem sermonem ita est deformata, totq. miserias, & ærumnas est passa; cur non fuit illa iam à sanctis Patribus religiosissimè constituta pluribus ærumnis, & calamitatibus vexata? cùm ea tempestata Latina lingua, eademq. vulgaris esset, & imperitis, rudibusq. cognita, ac familiaris? sed haud negare, mi Ceua, possumus, quin eo tempore Petri nauicula varijs, multiplicibusq. turbulentissimorum hominũ flatibus agitata, ac planè demersa

fuisset: quamuis Dei Optimi Maximi erga nos bonitate, & misericordia semper in meliorem, & tutiorem portum se contulerit: id tamen contigisse ob latinarum litterarum ignorantiā haud ausim adfirmare: quod etiam facile euenire potuisset. neque enim illa ætate viris omnibus verborum latinorum vim, ac proprietatem percipere datum erat. Nec & illud nobis mirum videri debet; quòd olim ij Latini; ijdemq. vulgares suo arbitratu sacras paginas non sint interpretati, vt hodie isti inquinati, & peruersi homines solent facere. Namque (vt verbo dicam) tale erat eius argumentum isti propter vulgares litteras tot natæ sunt dissensiones, tot subsequutæ peruersitates, totq. monstrosæ opiniones, multò quidem plures antiquitus oriri debebant; cum omnes Latini. Vulgares essent; quæ ratio non est recta: quoniam illi hanc ob causam errare minimè poterant; cùm sacræ litteræ latinis verbis extarent, easq. ipsi proprio, & germano sensu acciperent: quod facere nequeunt isti perduelles: nempe quia omnis lingua quædam propria verborum genera habet; quæ eum in aliam vertuntur, ridiculosa; & peruersa aliquando videntur. Qua de re audi Diuum Augustinū libris de vera religione loquentem. Habet, inquit, omnis lingua quædam propria locutionum genera, quæ cùm in aliam trāsferuntur, videntur absurda. Sic isti neochristiani, cùm diuinas litteras è latino in vulgarem siue Italicum, siue Gallicum, aut Germanicū vertunt, non possunt sano sensu trānsferre, nec vim verborum satis explicare. Vnde necesse est sacrarum Scripturarū prauos suboriri intellectus, pessimasq. subsequi opiniones. Hinc sacrosancta illa Oecumenica & generalis Tridentina synodus in Spiritu sancto legitimè congregata, vt huic pestifero morbo mederetur, sanxit: vt si quis sacros ipsos libros integros, hoc est, veteris, & noui testamenti cum omnibus suis partibus, prout in Ecclesia legi consueuerunt, & in veteri vulgata eruditione habentur, pro sacris, & canonicis non susceperit; & traditiones prædictas sciens, & prudens contempserit, anathema sit. & alio loco. Et si, inquit, Missa magnam contineat populi fidelis eruditionem, non tamen expedire visum est Patribus, vt vulgari passim lingua celebraretur. Quamobrem, retento vbique cuiusq. Ecclesiæ antiquissimo, & à Sancta Romana Ecclesia, omnium Ecclesiarum matre, & magistra probato ritu, ne oues Christi esuriant, neuè paruuli panem petant, & non sit, qui frangat eis; mandat sancta synodus pastoribus, & singulis curam animarum gerentibus, vt frequenter inter Missarum celebrationem, vel per se, vel per alios, ex ijs, quæ in Missa leguntur, aliquid exponant; atque inter cætera Sanctissimi huius sacrificij mysterium aliquod declarent, diebus præsertim dominicis, & festis. Insuper eadē sacrosancta synodus constituit; vt, si quis dixerit lingua tantùm vulgari Missam celebrari debere; anathema sit. Quòd si passim Missa vulgari idiomate celebraretur, vna Latina Ecclesia in plures diuideretur. vnde multa fortè Christianæ Reipublicæ orirentur incommoda. At alia est, & fortior ratio: quandoquidem ita natura comparatum est, vt homines ad omnia principiò ferantur ardentiùs, post autem paulò deferuescant: tandem verò non tepescant modò, sed frigescant omnino. Sic videas, quicquid animatum est, primum maximos progressus facere, tardius autem medio tempore adolescere, tandem verò canescere, ac penitus marcescere: & hoc maximè in plantis licet obseruare. Sic haud infœliciter in sanctissimis nostræ Religionis primitijs accidit; quia non ita admodum licentiosiores erant homines, & audaciores, vt sacras paginas interpretati, corrigere, emendare, docere, & per vicos, atque plateas auderent profiteri. Sed Deum semper præ oculis habebant: eius præceptis, ac mandatis obtemperabant: & Christi denique ministros maximo semper honore reuerebantur, maximisq. laudibus ornabant: ab eorumque dictis ne latum quidem vnguem discedebant. Atqui hodie, quòd maximè dolendum est, eò peruenit hominum audacia, vt liceat, frigescente quoque pietate, malo genio zizania superseminare, & (sopitis iam excubitoribus) lupis, in pecus domini grassari. Sed quantum vulgaris lingua, vt alibi, in Hispania præsertim, detrimenti attulerit, docet Ioannes de Mariana in libro suo generalis Historiæ quartodecimo cap. 7. scribens, Alphonsum huius nominis Castellæ Regē Decimum, inter Hispaniæ Reges Primum sanxisse, vt epistolæ omnes, instrumēta quoque emptionis, ac venditionis, atque aliorum omnium contractuum, etiam supremas defunctorum voluntates idiomate Hispano, (quod Romācæ vocāt) celebrarentur, ac scriberentur, eo consilio, vt illa lingua omnino rudis, atque impolita, elegās, locupletior, ac nobilior fieret. Eadem de causa mandauit, vt nouum, vetusque testamentum, alijq. sacri libri ex latino sermone in Hispaniensem verterentur. A quo tempore, inquit Ioannes, sensim languescente latino sermone, omnes regiæ prouisiones, ac decreta, publicaq. instrumenta, omnes insuper scripturæ Hispaniæ scribi cœptæ sunt: vnde, tum sacri, tum profani homines magnam in litteris ex ignorantia cladem acceperunt. Hæc cùm attentè audiuisset Ceua, magnam cœpit admirationem, & conuersus ad Linum, Nunquam, inquit, audieram, id ita ab Oecumenica Tridentina synodo esse

sanci-

ſancitum, quod ſi ſciuiſſem, ne verbum quidem hac de te feciſſem. Neque vnquam ego putaſſem ob ſermonem vulgarem tot vitia, atque aduerſa in humanum genus cadere potuiſſe: Deterruiſti ne mentiar, nos ab oratione vulgari. Video nunc mecum ipſe cogitans,quo in diſcrimine verſabar: in quo etiam admiror eos, qui ſe latina dicunt contemnere: cùm ſint tam vtilia, tamq. hominibus neceſſaria. Sed omnino ab hoc inani ſermone ad latina meliora ſtudia me conferam. Verùm quid vtilitatis habeat eloquentiæ ſtudium, nondum percepi; immo inane quid, & leue mihi videtur. Quæ opinio ſatis viſa eſt Iulio probabilis, qui mox, Ego,inquit, id non poſſum, niſi magno animi dolore, prætermittere: namque tantum ſtudium in eloquentia ponendum eſſe nec bonum, nec vtile cenſeo. Incredibilis ſanè eſt vis eloquentiæ: ſolet enim quemuis facilè decipere, & quò velit trahere, & reducere, & falſum quandoque pro vero oſtentare. Solet etiam, quæ aperta,& nuda ſunt, obſcurare, & quæ ſunt perceptu facilia, difficiliora quibuſdam verborum velaminibus reddere: quapropter multi eloquentiæ difficultate perterriti à propoſito detrahuntur: & auctores, qui ſibi maximè placent, legere non valent. Atque multi ingenio ſatis, & virtute præditi, quo facilè omnem ſcientiam adipiſci poſſent, deſperatione debilitati, relictis litterarum ſtudijs ad humiles, & ſordidas artes ſe conferunt. Quare ego in ea ſum ſententia, vt exiſtimem longè vtilius fore, & melius ſi eam dicendi rationem ediſcamus, qua ſuperioribus annis vſi ſunt maiores noſtri, veluti Bartolus, Baldus, & cæteri, qui illa floruerunt ætate. Multum enim temporis in ediſcenda eloquendi facultate conterimus, quod prædicti non fecerunt; ac proinde maiore in legum diſciplinis,& in cæteris optimis artibus gloriam,& maiorem, quàm nos non valemus, vtilitatis fructum conſequuti ſunt: quod fortè nos eorum verbis, & dicendi modo vtentes adipiſceremur. Quæ cùm dixiſſet, viſus eſt ſubridere Fabririus, qui poſtea, Quid eſt, inquit, Iuli? Eloquentiam reijcere palam profiteris: & ipſemet eam magno feruore, omniq. conatu amplecti mihi videris. Poteſt illa vnà cum Philli Ouidiana clamitare;

Heu patior telis, vulnera facta meis.

Quare ſi eloquentia poteſt ſuis proprijs viribus falſum pro vero oſtentare, & bonum in malum conuertere, & res apertas obſcuras reddere, funditus tollatur: tollatur tamen argumentandi, diſſerendiq. facultas, quæ ſolet etiã omnes captiones docere. Auferantur leges, quæ homines ad multa ſupplicia & ad mortẽ ipſam mittunt. Extrahatur radicitus Medicina, quæ ægrotantibus amara medicamenta adhibet. E medio remoueantur arma, quibus immaturam necem homo homini contra diuinum, atque humanum ius ſæpiſſime adfert. Sed ſi adimerẽtur arma, neque tuti domi erimus, neque ab hoſtiũ incurſionibus, & depopulationibus nos tueri poterimus. Sublato enim Medicinæ præſidio, quid humana natura? detractis legibus, quid totus terrarum orbis? Quid ſi extingueretur Dialecticorum ſcientia? nec falſum à vero diſcerni poſſet. Deficiente quoque eloquentia, quid nobis humanæ litteræ,quid hiſtoria,cognitioq. rerum, quid Poetarum euolutio,quid tanta tot verſuum memoria, quid regionum terreſtrium, ac maritimarum ſcientia,quid tot gymnaſia, totq. Philoſophorum ſcholæ voluptatis afferrent? Quo tandem modo quiſque ſiue in legum, ſiue in iuris ſcientia, ſiue in multa imperij tractatione, omniumq. Rerumpublicarum ſatis callidè verſari, & peritè poſſet? Vt enim ex illo dilucido fonte, & exquiſito Ciceronis capite percipitur: Vt exiſtimem,inquit, ſapientiam ſine eloquẽtia parum prodeſſe ciuitatibus. Sed nimis tarde, mi Iuli, dedimus noſtræ diſputationi principium: quia iam video ſolem in Occidentem deſcendere: attamen ſi lubet ipſius eloquentiæ primordium ſtrictim ponderare, eam facilè reperiemus digniſſima profectam origine, lectiſſimisq. rationibus propagatam. Et quanquam eloquentia nonnulli abutuntur, eamq. ad peſtem,& perniciem conuertunt,non tamen eloquentiæ, ſed eis imputandum eſt, ſicut non arma quæ vitam hominibus exhauriũt, ſed eos, qui illis ad eorum necem vſi ſunt, in crimen reuocamus: ſic non eloquentiæ ars,quæ per ſe laudabilis eſt, ea malè vtentes digni ſunt reprehenſione. Neque tanta eſt eloquẽtiæ vis, vt poſſit extinguere, & opprimere veritatem. Nam M. Tullium eloquentiæ ipſius vnicum exemplar ab indoctis, & ineloquentibus, quia pro veritate nitebantur, ſæpe ſuperatum eſſe accepimus. cur ergo deſperemus veritatem ipſam contra fallacem, captioſamq. facundiam ſua propria vi,& claritate valituram? nec vllus ab eloquentia terreri debet; quia res, de qua agitur, quanto magis facundia illuſtrata eſt,tãto magis clara fit, & illuſtris. Verùm quia hæc attento animo vos audire intueor, ipſius eloquentiæ ortum à fonte repetam, ac vim ipſius oſtendam. Quibus cognitis, non erit dubium, quò ipſa ſit referenda: nam vos ipſam accuſatis, ne dicam vituperetis, & ipſe defendo, defendamq., dum viuam. Eloquentiæ igitur cùm ſit vna de ſummis virtutibus, vt nos docet ſummus Rhetor,nec vobis, nec vlli dubium eſſe debet, quin ab ipſo,qui cauſa omnium virtutum eſt,& caput,producta ſit,nẽpe à Deo Opt.Max. cuius, vt diuinæ litteræ teſtantur atque fatẽtur,

dona

dona sunt linguarum genera, omnesq. sapientiarum, ac scientiarum sermones, ex quo, & per quem,& in quo sunt omnia. A summo itaq. cælo demissa in rebus homanis potentiam accepit, facultatemq. flectendi hominum mentes ad honestatem, animos quoque accendendi ad gloriam. Seueros homines humiliores reddit, odium in amorem conuertit: vt habemus de Demosthene gloria dicendi maximè Græcorum florente, cuius admirabilis, & gloriosa oratio hostium à Philippo Macedone missorum, vt in eum impetum facerent, iram mitigans, mentes, animosq. ad perniciem procliues ad honestatem traduxit. Athenienses orationis Pisistrati vinculis adstrictos libertati seruitutem prætulisse constat. Neque eo minus fuit Pericles, in cuius labiis tantum leporem melle profectò dulciorem veteres Comici habitasse dixerunt, vt quocumque vellet Athenienses duceret: ac ipsos propter excellentem dicendi artem cognomen ei Olympicum addixisse volunt. Hegesias etiam Cyrenaicus Philosophus tanta ingenij vbertate, tantaq. dicendi copia valuit, vt multos, & malè, ad voluntariam mortis appetendæ cupiditatem excitaret, & accenderet. Alij feros, & agrestes homines eloquentiæ vi ad humanitatem allexerunt. Vnde Poetæ Orphea, & Amphiona canunt demulsisse feras, & cum arboribus montes traxisse: atque id Horatij verba illa significant:

Siluestres homines sacer, interpresq. Deorum
Cædibus, & victu fœdo deterruit Orpheus.
Dictus ob hoc lenire tigres, rapidosq. leones.
Dictus & Amphion Thebanæ conditor arcis
Saxa mouere sono testudinis, & prece blanda
Ducere quò vellet, &c.

Hi verò omnes è florētissima prouincia Græcia omnium doctrinarum inuentrice sunt profecti. Quid aliorum demum meminerim? qui afflictos sunt consolati, perterritos metu vacuos reddiderunt, seditiones expulerunt, diripientes, & Reipublicæ status vexantes propulsarūt, liberis ciuitatibus, & prouincijs iugum seruitutis imposuerunt, inimicos sibi amicos fecerunt. Quis acumine M. Antonij viri quidem clarissimi, & eloquentissimi non obstupescit? cuius facundiæ vim, sermonisq. grauitatē admirati milites ad eum interficiendum missi, eductos iam, & vibratos gladios errore vacuos vaginis reposuerunt. Quæ vrbs tanto præsidio munita, tantoq. hominum comitatu septa, quæ loca, quæ oræ maritimæ, quas orbis regiones tam latæ, atque longinquæ fuerunt, quæ primus ille Cæsar non solum armis ornatus, sed etiam bene dicendi facultate munitus, non subuerterit, ac summis laudibus de illis triumpharit? Catilina, cuius insignis nequitia, & sæuitia vniuersum Reipublicæ statum deturbarat, Ciceronis, qui tunc temporis consul erat, oratione coactus è ciuium numero decessit, nec vllo modo vim orationis pertulit. Quantum excelluit Q. Hortensius? Quid etiam de eius filia Hortensia dicam? quæ non magis genitoris nomen, quàm facundiam, verborumq. elegantiam imitata est, atque consequuta: & audaciam cum bene dicendi facultate tam mirificè adnexuit, vt cùm matronæ graui tributo à triūuiris essent oneratæ, exorauerit vt maior pars præscriptæ pecuniæ ijs relaxaretur. Nec alios, qui mira cum bene dicendi arte multa, & memoratu quidem digna fecerūt, nisi longa oratione possem cōmemorare: quos non inconsulto omittam. Illud tamen vos ignorare non patiar: quod nullum cuiusuis facultatis genus eloquentiæ copijs carere potest. Namque si præclaræ doctrinæ familiari quodam, tenui atq. cōtrito dicendi genere explicentur, verba frustra fundantur. At si vel inferioribus, vel altioribus rebus eloquentiæ lumine quisque adfuerit, non mediocrem sibi conciliat dignitatem, gratiam, atque auctoritatem. Quis enim siue Philosophus, siue Iurisconsultus, siue Theologus, aut suum, aut eius, quam profitetur, artis, nomen, ita contemnet, & abijciat, vt sua malit, artisq. insignia, & ornamenta in obscuritatis tenebris, latebrisq. iacere, quàm eloquentiæ luce illustrata in adspectum, mediumq. proferre? Etenim eloquentiæ hæc vis est, patefacere, & illustrare obscura, & pro locorum, temporum, personarum, atque causarum varietate moderari, fingere, ornare, atque formare orationem; eamq. audientium mentibus pari verborum, sententiarumq. splendore, & grauitate perpolitam admouere. Et qua facultate potest, & ampla grauiter, & humilia tenuiter, & breui tempore dicere, eadem, mutata ratione sæpe numero paucis percurrit, aut exaggerādo fusius exponit: & quæ mediocria sunt, in amplissimo gradu collocat dignitatis, & quæ sublimia vidētur, speciemq. habent, atque maiestatem insignem, imminuendo eleuat, atque prosternit: sæpe humana diuinitus, diuina humanitus audiētium oculis, animisq. ita offert, insinuat, & ostēdit, vt quæ cogitando complecti vix possimus, audiendo, & intuendo teneamus. Tantumque inter disertum Philosophiæ, Medicinæ, Iurisprudentiæ, & Theologiæ doctorem, & non disertū interest, quantum inter doctum, & indoctum, vel propè inter rationis expertem, vel muta, & inanimata. Quapropter in illam veteris disciplinæ, probitatisq. effigiem nonnunquam intuenti, & causam, cur illa ætas, atque religio multo sanctius, & rectius, quàm hæc nostra constituta, & firmata fuerit, curiosius inquirenti, clarissimū illorum nomen, & virtus occurrit, qui non solū

vitæ

vitæ cõmendatione, probitate, & innocentia, verùm eloquentiæ viribus mortalium cupiditatibus, ſceleribus, atque libidinibus ſemper reſtiterunt: & contra omnes fraudes, & inſidias, cõtra ſceleris, & improbitatis vires, contraq. omnes hæreſes ſalutem rebus humanis attulerunt. Sed, vt à Philoſophis paulisper recedamus, quibus flagitioſiſſimum ſemper viſum eſt Philoſophiæ gloriam ab eloquentiæ pulchritudine, & ſplendore diſtinguere (quare ijdem olim Philoſophi, & oratores appellabantur) tum à Iuriſconſultis, quorum facundia vniuerſus orbis illuminatur, ac regitur, & ad ſanctiſſimos Theologos vetuſtatis ornamento, atque luce, & poſteritatis fama, & honore inſignes accedamus: vt ex admirabili eorum auctoritate intelligatis, poſſit ne Theologorum diuina ſcientia ab eloquentiæ viribus eſſe ſeiuncta: quæ tanto erit cõmemoranda magis, & præclara, quanto accuratius ad omnium hominum vtilitatem conijcitur, & ad laudes concelebrandas, & prædicandas Dei Opt. Max. qui eſt loquendi facultatem homini largitus ad communionem, & ſocietatẽ cum hominibus tuendam. Et hæc eſt illa Chriſtianæ eloquentiæ vis, qua Gregorius Nazianzenus, & Baſilius, inter ſe amicitiæ, ſapientiæ, ſanctitatis æquales, plurimum valuerunt: & Iuliani amentiſſimi, & perditiſſimi hoſtis Chriſtianæ Religionis impetus, atque conatus compreſſerunt. Hac excelluit Athanaſius vir ſanctitate etiam præditus, quem nulla turbulentiſsima periculorum procella, nullus humanorum detrimentorum flatus, nulla temporum commutatio potuit vnquam de ſuo curſu demouere, quin Arij improbum, & ſceleratum confregerit furorem. Hac magnopere præſtiterunt, vt dicam paucis, Diui Chryſoſtomus, hac Auguſtinus, Ambroſius, Gregorius, Hyeronimus, Leo, Cyprianus, qui Chriſtianæ Reipublicæ decus, & lumen longè dilucidiſſimum, vt alios prætercam quamplurimos, quorum eſt frequentia digna tanti Chriſtiani nominis gloria, qui quidem omnes tanta fuerunt famæ celebritate, & maximè ingenij vbertate, vt ſummam hominũ capacitatem facilè ſuperet. Quorum idcirco mirificè laudatus ſemper erit labor, laudataq. induſtria: quoniam ſic præclariſsimi, & excellentiſsimi viri omnes vndiq. eloquentiæ floſculos carpebant, ac delibabant, vt non tam coloris, vel odoris ex ijs ſuauitatem, voluptatemq. capiendam, quàm mellis dulcedinem exprimendam ſibi eſſe arbitrentur. Quare grauis illorum, erudita, perpolita, & pietatis, innocentiæque præſidijs vallata oratio, cum præſtanti, atque diuina animi virtute connexa, magis Chriſtianæ Reipublicæ luctibus, lachrymis, funeribusq. ſubuenit: ruentes etiam in Chriſtiani orbis religiones maximas, & potentiſsimas ſceleratiſsimorum hominum, & religione corruptiſsimorum copias repreſsit: ac omnem barbariem influentem, atque incendijs, rapinis, depopulationibus, & armis furentem in Aſiam, Africam, & Europam efferueſcentem, atque erumpentem obiecit, ac profligauit. Variam, & multiplicem impietatis, ſceleritatis, & perfidiæ rationem compreſſit: Religionis antiquiſsima ſtudia, & omnia virtutis officia diligentiſsimè cuſtodita tenuit. Tum inuidioſæ, ac peſtiferæ nouitatis reos, & diræ, infeſtæ religionis principes, & auctores, Rerum publicarum labes, & maculas, prouinciarum furias, & faces, orbis terrarum monſtra, atque portenta, & omnem denique nequiſsimorum hominum peccandi licentiam propulſauit, repulit, exterminauit. Alij quamplurimi ſunt eloquentiæ fructus non tam iucundi, & ſuaues, quàm vtiliſsimi, atque neceſſarij, quos nullus, etſi facundus, integro die poſſet colligere, vel explicare. Quis igitur eloquentiã vituperet, aut reijciat? Quis contra maximas eloquentiæ laudes diſſeruerit? Immo quis erit, qui eam ſummo feruore, magnaq. lætitia non conetur amplecti? Quamobrem ita obſtupefacti fuerunt omnes, vt nihil, quod dicerent, haberent. Tum Ceua, Amo, inquit, & ſemper amaui induſtriam, ſtudia, mores tuos. Accendor porrò quotidie magis non deſiderio, quo ipſe conſiteor, congreſſus noſtros, ſtudendi conſuetudinem, eruditos ſermones requirens tuos, ſed etiam incredibili fama virtutum maximarũ tuarum, quæ paſsim iam volitant. Tunc ſtatim Fabritius, Tu, inquit, onuſtas mihi diſputationũ aures lapidibus demulcere inſtituiſti. Tu verò illa ſuperiora diligis: ego tamen amo, ſemperq. amaui veritatem; deinde me ipſum. Illam ante omnia æſtimare ſoleo, mihi autem libenter certè, quatenus tamen liceat, placere. Itaque nec accipere debeo, quas in me laudes contuliſti, nec, vt liberè fatear, reijcere apertè poſſum. Nam tibi quidem, omnibusq. doctiſsimis viris ſatisfacere velim, cum hoc tamen, vt nolim quemquam nimium eſſe in mea laude liberalẽ: cum minimè ea dignus ſim laude. At ipſe mihi tradidiſti ea, quæ non modò ſi agnoſcam, ſed propemodum ſi cuperem, modeſtè parum agere mihi videar. Hæc, inquit, Ceua, vt omittamus obſecro: nam te eloquentia ſuperare non poſſum. Mutare etiam, vt video, ſententiam cogor: & ſi hanc ipſe eloquentiæ pulchritudinem, & fertilitatem ſæpius requirens, & curioſius Rhetoricorum libros repetens, tantum poſſe eloquentiam ipſam, quantum à te ipſe audiui, cognoui, atque percepi, videre nunquam valui. Euolue, aiebas aliquando, diligenter non modò Rhetoricorum, ſed etiam Poetarum, Hiſtoricorum,

rum, atque Philosophorum volumina: amplius quod desideres nihil erit. Feci mehercule, & quidem sæpius: sed nescio quomodo, dum lego assentior: cùm posui libros, & mecum ipse cœpi cogitare, vel loqui, vel scribere, omnis illa assensio elabitur. Cæterùm ita mihi vtilis videtur eloquentia, vt ipsius eloquētiæ vinculis adstrictus sim: & nihil certè aliud, quàm eloquentiam possidere maluerim. Quare te rogo, atque obsecro, cùm hoc sim fretus artificio, & hac callida artis ratione confisus, atque concitatus, vt me vnum tantùm doceas, hoc est, quibus rebus eloquentia comparetur. Et hinc certè non discedam, nisi efficientes eloquentiæ causas ex te audiuero. Tum Fabritius, Sat, inquit, meo iudicio est; nec hoc munus nostrum est, nec, si scirem, modò hanc tibi explicare possem: quia neque Linus, neque Iulius Cæsar hæc curant; cùm satis iam ab adolescentia sibi cognita sint. Verùm cùm omnes se libenter audire dicerent, nihilq; sibi charius posse contingere, quàm hæc strictim recenseret. Confestim hæc cùm, inquit, audire desideretis, dicam, quid ipse sentiam. Quo enim tempore mihi eloquentiæ operam impendere contigit, multa quidem ab Rhetore, viro disertissimo accepi; eorum tamen maior pars iam excidit: quæ verò in promptu sunt, cum ita iubeatis, paucis ostendam. Didicimus igitur veram eloquentiam ex duabus constare partibus, ex orationis copia, & ex scientia rerum: quòd si alterum detrahatur, iam non esse veram eloquentiam. Quare prudenter M. Tullius scripsit, nihil aliud esse eloquentiam, nisi copiosè loquentem sapientiam: & in Bruto, neminem posse benè dicere confirmauit, nisi qui prudenter intelligat: & qui eloquentiæ dat operam, eundem dare prudentiæ. Scientia verò, vel cognitio rerum, quæ est quasi fundamētum, & solum eloquentiæ, conficitur, & comparatur vsu, auditione, lectione, & cogitatione, vt est apud Ciceronem libris de Oratore. Vsum rerū, quem alij vulgò experientiam vocant, ætas ipsa adfert. Quare neque magnam, neque celerem cognitionē rerum afferre potest, cùm multarum rerum vsum habere non possit, nisi qui multa viderit; multa autem videre nequeat, nisi qui vixerit diu. Hæc de vsu. Auditio autem, lectio, & cogitatio præcurrit ætatem; & quæ vix diuturna vita vnquam attulisset; ea partim audiendo, partim legendo, partim cogitando assequimur breui. Primùm audiendo à sensibus, quæ ipsi experti sunt, cum vno sermone sine molestia cognoscamus omnia, quæ illi non nisi multis annis vsu ipso cognouerint. Deinde audiendis sermonibus, & disputationibus Philosophorum, & vt verbo dicam, omnium hominum eruditissimorum, breui temporis spatio assequimur omnia, quæ illi multis annis, assidua cogitatione, & lectione inuestigauerunt. Legendis autem Poetis, & augetur prudentia, vsusq. rerum; & cognoscuntur animorum motus tam leuiores, quàm vehementiores: & locupletatur animus sententijs, & exemplis, ac ea denique ad persuadendum non mediocrem vim habent. Sed omnis vbertas, quasi maxima dicendi sylua ex Philosophia petitur, qua de causa legendi sunt Philosophi, & qui disputant de vita, & moribus, & qui in abditarum rerum cognitione versantur. Legendi Medici, legendi denique omnes, qui de præclaris artibus accuratè scripserunt. Vnde aliquando legimus lectionem esse quasi orationis pabulum; neque ei, qui multa legerit, orationem vnquam defuturam. Cognitio porrò non tantùm in expectandis rebus, & in audiendis, & in legendis adhibenda est, sine qua hæc inutilia essent: sed multa etiā ipsa noua adfert, & inaudita. Animus enim (vt primo die dicebamus, licet alia ratione) non attenta cogitatione, quasi gradibus parit multarum rerum, & variarum cognitionem. Altera est eloquentiæ pars; Copia ipsa dicendi, quæ in animis nostris, ijsdem rebus, quibus cæteræ facultates comparantur, gignitur. quæ etiam ijs potissimum partibus continetur, natura, arte, exercitatione, de quibus multa ab ipso Cicerone in libro tertio. His autem tribus adiungitur imitatio: sed eam Quintilianus arti subiectam putat: quia sine arte non potest esse perfecta. M. verò Tullius subiecit illam exercitationi: & quidem sine exercitatione nulla potest esse imitatio. Atque, vt paucis comprehēdam, hæ quidem eloquentiæ causæ hoc ordine adhibentur ad illam assequendam: Prima enim est natura, naturam perficit ars, naturam, & artem confirmat exercitatio. Imitatio verò quasi viam quādam munit exercitationi. In hac amplius non insistam. In illa autem sit hoc tibi constitutum, cognitionem rerum partim vsu, partim audiendo, legendo, & cogitando comparari. Legendos autem esse Philosophos, Poetas, Historicos, Oratores, Medicos, sanctos Patres, & omnium optimarum artium scriptores, vt idem Cicero nobis tradidit. Nam se Demosthenes tam illustre genus orationis, tantamq. verborum granditatem à Platone dicitur accepisse, quem lectitauisse studiosè, & attentè fertur audiuisse. Vnde Curio apud ipsum Ciceronem reprehēditur, quòd nullum Poetam nôsset, nullum legisset Oratorem, nullam antiquitatis memoriam collegisset. Tibi verò qui magnopere desideras eloquentiam, ne, vt Curio reprehendaris, opus est omnium artium, & disciplinarum libros euoluere. At ego faciliorem quidem viam, & methodum ad facūdiam adæquandam breui commonstra-

monſtrabò, quam ſi conſequeris, Iuriſconſultus diſertiſſimus, ac doctiſſimus euades. Vnum itaque opus dumtaxat, hoc eſt Pandectarum, te accuratius legere volo; tum doctos, & eloquentes Iuris profeſſores diligenter audire; quod ſi ita facies, nihil erit amplius, quod deſiderari poſſit. Quid enim Pandectarum codice elegantius? quid illuſtrius? quid præſtantius? Vnde interdum mirari ſolebat doctiſſimus Laurentius Valla: Perlegi, inquit, proxime quinquaginta Digeſtorum libros ex pleriſque Iuriſconſultorum voluminibus excerptos, & relegi cùm libenter, tum verò quadam cum admiratione. Primùm, quòd neſcias vtrum diligentia, anne grauitas, prudentia, an æquitas, ſcientia rerum, an orationis dignitas præſtet, & maiori laudi dāda eſſe videatur. Deinde quòd hæc ipſa ita in vnoquoque illorum omnia ſunt egregia, & perfecta, vt vehementer dubites, quem cui præferendum putes. Et alius vir quoque doctiſſimus in oratione quadam: Pandectæ, inquit, omnem propè continent Philoſophiam, & quæ naturæ ſit, & quæ morum, quæ vè ratione conſiſtat: illic Dialecticis, Rhetoricisque, & locis, & argumentis referta omnia vides. Sed & Poetici modi, ſchemata, figuræ in eis quàm appoſitè vſurpantur: &, vt vno verbo dicam, qui Pandectarum libros exquiſite legerit, acuteq. penſitauerit, is ita variarum doctrinarum veſtigia, velut expreſſa illic reperiet: vt eam Vitruuij ſententiam, quam inter ſcientias rerum, quam coniunctionem, communicationemq. eſſe dicebat, facilè ſit cōprobaturus. Antonius quoque Goueanus, quem licet nondum in legū ſtudia incumberemus, cognouimus & doctum, & eloquentem virum, dum in Gallia Philoſophiā publice profiteretur, caſu in Digeſtorum libros incidit; & eos ita legit, vt ſtatim Iuriſconſultorum ingenia & virtutem admiratus, omnia, ijs exceptis, pro nihilo habuerit: & relictis, ne dicam, neglectis Philoſophorum libris, totum ſe iuris prudentiæ dicauerit: & poſtea in multis celeberrimis Academijs, præſertim in hac florentiſſima Subalpina honorificentiſſimè Ius Ciuile eſt profeſſus: cuius commentaria eleganter, doctè, breuiterq. conſcripta inter manus noſtras adhuc verſantur: ex quibus magnam Iuris ſtudioſi capiunt vtilitatem. Qui nec temere, nec aliquo opinionis errore, ſed magna ratione, diuinoq. conſilio excitatus fuit, vt hanc legalem ſcientiam amplecteretur. Quid enim ijs libris addi, quid adimi poteſt non tam ſapientiæ, quàm Latinitatis, & elegantiæ, ſine qua cæca omnis doctrina eſt, & illiberalis? vt iure merito Pandectarum nomen ſibi vindicarint. quandoquidem omnia, quæ ad ſapientiam, vel eloquentiā pertinent, contineant, ac complectantur. Sed ſi ita eſt; cur magiſtri noſtri, velut Dynus, Cynus, Bartolus, Baldus, & alij, qui Pandectarum opus ſemper præ manibus habebant, relictis eloquētiſsimis, & proprijs Iuris autorum verbis, ita barbare ſunt loquuti? Male equidem: hos tamen aliqua venia dignos exiſtimo: ampliores enim in ſuis commentarijs, maioresq. & lautiores diuitias, ſi eis fortuna fœlicitatem non inuidiſſet, conſpiceremus. namque ea ætate orti ſunt, qua bonarum litterarum ſplendor in obſcuriſsimis tenebris miſerrime iacebat. Quapropter ijs tantum verbis, quæ ab imperitis pædagogis ediſcebant, in ſuis legum commentarijs vtebantur, & ab eleganti textuum proprietate aberrabant: tum antiquitatum monumenta, quæ plurimum adiumenti, præſertim Iuris ſtudioſis afferunt, penitus ignorabant. Quod plus iacturæ, quàm commodi contulit poſteritati. Si verò illa diuina, atque eximia horum Iuriſperitorum ingenia hodie extarent, Pomponio, Paulo, Vlpiano, cæterisq. eſſent ferè comparandi. Reprehenſione verò illi merito digni ſunt, qui cùm hæc noſtra ætas aliquid redoleat antiquiquitatis, relictis Iuriſprudentum verbis, à Cōmentarijs, velut à fune pendent: qui etiam, quod magis pudendum eſt, ab alijs arbitrariæ opinionis ſenſa parum ſæpenumero firma inſumunt: quæ vel refragante textu in ſuorum magiſtrorum verba iurari, tueri pergunt. Vnde fieri videmus, vt ſæpius non tam attendatur, quid legis veritas exigat, quàm quod communis prætendat opinio. quod certè Iuris noſtri claritatem craſsioribus nebulis offundit. Et hi mihi nonnunquam intuenti videntur equidem ſimiles eſſe illis, qui naſcentem ſolem ne intueantur, oculis quodammodo manus obijciūt, maluntq. tenebras noctis præteritæ ſubſequi, quam orientis diei lumine perfrui. Sunt ne igitur Accurſij, Bartoli, Baldi, & cæterorum legenda commentaria? legenda quidem: ſed non vt quidam faciunt, qui (vt ipſi arbitrātur) docti, & maiorem Bartolo fidē præſtant, quàm textui: & id habent ratum, quod ab eo iudicatum, ac dictum viderint: nec ab illius teſtimonio, ne tantillum quidem diuelli poſſunt: ac illi tantam fidem habent, vt illius dicto, non maius videatur ijs Apollinis oraculum. De quibus idem dicere poſſumus, quod de Pitagoricis accepimus; quos ferunt, ſi quid affirmarent in diſputando, cùm ex ijs quæreretur, quare ita eſſet, reſpondere ſolitos, Ipſe dixit. Ipſe erat Pytagoras, cuius opinio tantùm præiudicata poterat, vt etiam ſine ratione valeret auctoritas, reprehenditur tamen à M. Tullio, & ab alijs viris doctiſsimis. Eſt autem omnī laude efferendus Bartolus, & alij multi. ſed cum ſine ratione

ratione loquuntur, non maiorem prope fidem eis, quam infantibus præstarem. Sed, vt vnde egressa est, profluat oratio, ad doctrinam assequendam diligenter euoluendus est Bartolus: quia, vt ingenue fateamur, qui Bartolum superet, inuenio neminem. Nec mirum est, si ab Antonio Augustino, magno Hispaniarum ornamento, cuius animi præstantia, & singulari virtute ætas nostra plurimum potest, dictus est Bartolus omnium nostrorum interpretum post Iustinianum optimus: licet in aliqua iuris parte videatur superatus: quia non omnia possumus omnes. Ad eloquentiam verò nulli illorum sunt legendi: ab omni enim antiquitatum iucunditate, ac lepore remoti fuerunt. Quibus nam ergo vti debemus, vt vtramque consequi valeamus? Studiosè, vt dixi, Pandectarũ opus est legendum, accurateq. perlegendum. quod forte vtilius esset, si nunquam Iustiniani illa Constitutio violata esset; qua cautũ est, vt nullis Iurisperitis in posterũ audientibus commentarios illi, hoc est, Digestorum libris applicare, & loquacitate sua Codicis compendium confundere liceret: sed sufficiat, inquit, per indices tantummodo, & titulorum subtilitates (quæ παράτιτλα nuncupãtur) quædam admonitiora eius facere, nullo ex interpretum eorum vitio oriundo. Verùm postea quàm Pandectis commentaria addiderunt, præ cæteris legendus Alciatus: elegantissime enim scripsit; & à quibusdam etiam reprehenditur, quòd nimis accuratè, hoc est, fucato nimium sermone scripta sua condiderit. Rectè prædictus Goueanus; quippe qui ab Iuris auctorum proprietate ne vnguem quidem discessit. In Duareno maxima est etiã gratia, & verborum proprietas, atque elegãtia. Idẽ in Budæo, Zasio, Viglio, Connano, A. Augustino, Iacobo Cuiacio, & alijs, quorum vigilijs refertæ sunt bibliothecæ. qui omnes Iurisprudentum mores, & instituta, veluti expressas imagines oculis nostris subijcere videntur. Et non solùm legendi sunt, qui optimè scripserunt; sed audiẽdi etiam, vt paulo ante diximus, ij, qui optimè & elegantissimè legales scientias profitentur. Hæc sanè Taurinensis Academia, veluti vesper inter sydera, ita inter cæteras Italiæ Academias non modo doctrina, verum etiã elegantia, & non tantum in legum facultate, quàm in omnium bonarum artium, & disciplinarum genere emicat. Quis enim cum Guido Pancirolo est comparandus tum elegantia, tum eloquentia? qui dum Patauij publicè legũ thesauros aperiret, omnes Germani, Galli, & reliqui exteri, relictis aliorum scholis, ob admirabilem, & eximiam illius doctrinam, ac propter elegantiam, dicendiq. copiam, ad eum, tanquam ad Iuris asylum aduolabant. quod & hodie faciunt. nam relictis cæteris Academijs huc proficiscuntur. Quid Ioannem Mantium? quem vel scientia rerum, vel eloquendi suauitate, vel inuentionum acumine, & subtilitate clariorem putes? qui Iurisconsultorum verba miro quodam modo ita exprimit, atque pronunciat, vt Vlpianus, aut Papinianus audientibus loqui videatur. His haud dubiè proximus est Ioannes Vaudus. vtar enim verbis ijsdem, quæ à comite Symandio Chierigato, Vicentino, viro quidem in legum disciplinis eruditissimo, & in antiquorum monumentis sagacissimo accepi. qui mihi interroganti, quem Pancirolo, & Manutio crederet maximè accedere, Secundus, inquit, est Vaudus. Sunt & alij multi viri sanè doctissimi, sed magis Iurisperitorum, vt ita dicam, quam Iuris auctorum verba sequi videntur. Illis verò breui, ni fallor, succedet Manfredus Goueanus A. Goueani illius eloquẽtissimi viri, & iurisperitissimi filius: quippe qui paternam illam eloquentiam, & gloriam facilè consequetur. Eloquentia quidẽ nescio an habeat parem neminem: grandis est verbis tam Græcis, quàm Latinis, plenus sententijs, genere toto mirabilis. tum in iure ciuili promptus, & acutus, atque ad omnia paratus. Quid amplius à me postulas, Ceua? Nihil? ego autem vlterius dicam, aliarum artium, in primisq. rei Latinæ cognitionem ita esse necessariam iura ciuilia profiteri volenti, vt qui secus ad legũ lucernas conuolauerint, nihil mirum facient, si incauti papilionum more amburantur. Quare te, & omnes, qui clarissimam illam Iuris Cæsarei, & Pontificij scientiam, in qua Reipublicæ gubernacula, pacis præsidia, immò & salus viuentium; estq. omnium domina, & regina, volent amplecti, ex animo hortor, vt humaniores litteras non deserant, & præcipuè illa Iurisconsultorum verba obseruent: ijs enim obseruatis diserti, & docti facillime euadent. Nollem tamen quemquam ex numero eorum esse, qui discendi cupiditate tenẽtur, quorum duplex genus est, iuris maximè ciuilis, de quo nunc actum est: alij enim obesse arbitrantur linguarum peritiam, antiquitatis cognitionem disserendi, atque dicendi rationem, & cæteras disciplinas, quibus veteres Iurisconsultos fuisse præditos inficiari nequaquã possunt: alij his omnibus libenter operam dant, vt cæterorum ignauiam vehementer irrideant. vtrosq. admonendos magis, quàm reprehendendos semper existimaui. Etenim peccare quosdam ex vtroque genere hominum intueor, dum præter modum, aut hi pulchritudine, & dictionis suauitate, atque ornamentorum ducti, minus in ipsam iuris disciplinam incumbunt; aut illi nec verbis, nec sententijs sibi ipsis constant, in

vtrisque

vtriſque inhærent artis docendi rudes, atque imperiti. Hæc dicere habui de eloquentia,& de eius effectibus; vt intelligeres Ceua, non ita difficiles habere explicatus,vt multi exiſtimant; ſed facilè quem Iuriſconſultum poſſe euadere. Et quemadmodum eloquentia (vt omnia vno verbo comprehendam) vtilis eſt, ita Latina lingua vtilis, & neceſſaria; adeò neceſſaria, vt abſque ea nulla ars, nullaque diſciplina ſatis rectè edifici poſſit, ac doceri: detractoque eius præſidio nec cautius agere, nec per omnem terrarum orbem euagari, neque vllum ex quibuſuis auctoribus fructum, vllamue iucunditatem liceat haurire. Quamobrem non poſſum non mirari, viros alioqui doctiſsimos tanto labore, tantoque ſtudio conatos Vulgare Idioma cum Latino conferre: cùm nulla recta adferri poſſit ſimilitudo. Neque miramini, ſi nos aliquando in hiſce noſtris diſputationibus comparationem fecerimus: non enim eo animo fecimus, vt Vulgarem cum Latino conferremus; ſed vt Romanæ facundiæ vituperatoribus,& detractoribus reſponderemus. Namq. ſi vlla fieri debet linguarum comparatio, fiet quidem inter Græcam, & Latinam. Conferatur igitur Vulgaris hæc Italica cum Gallica, aut Hiſpana; non autem cum Latina, quæ antiquiſsima eſt, & à qua, tanquam à matre Vulgaris proficiſcitur. Rectè, Fabriti, inquit Linus, concludis: ſi eſt facienda comparatio, fieri debet inter æqualia: atqui Latina, vt vidi, multùm, longeq. ab Vulgari differt. fiat ergo inter Vulgare: quæ patiuntur ſimilitudinem. quod quidem ſæpius animaduerti. verùm quia ab omnibus Vulgaris linguæ auctoribus ſumma cura comparatam eſſe viderem,& ab eorum ſententia minus mihi recedendum putabam: quod abſurdiſſimum eſſe ſponte, ac libere confiteor. Quæ cùm dixiſſet Linus finem fecit. Ceua autem, Vehementer inquit, his delectatus ſum; ideo non poſſum non vobis gratias agere; & ſi nequeam quas debeo, ſaltem, quas potero. Verùm quoniam iam aduesperaſcit ad vrbem redeundum eſt. & ita omnes in vrbem ſe receperunt.

F I N I S.

INDEX RERVM NOTABILIVM.

Ennius

INDEX.

FINIS.

ACTA
TARANTASIENSIS
ECCLESIAE
AB ANASTASIO GERMONIO
ARCHIEPISCOPO, ET COMITE
TARANTASIENSE

In Diœcesana Synodo Musterij habita iij. Nonas Maij
M. DC. IX. promulgata.

Cum rerum, ac materiarum copioso Indice.

AD SERENISS. PRINCIPEM
D. FERDINANDVM
S. R. E. CARDINALEM
AVSTRIACVM
ARCHIEPISCOPVM TOLETANVM.

SERENISSIMO PRINCIPI

D. FERDINANDO

S. R. E. CARDINALI

AVSTRIACO

ARCHIEPISCOPO TOLETANO.

ANASTASIVS GERMONIVS

ARCHIEPISCOPVS TARANTASIENSIS

S. P. D.

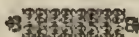
CCLESIÆ meæ Tarantasiensis Acta in lucem editurus nihil antiquius habui (Cardinalis Serenissime), quàm vt ea amplissimo nomini tuo nuncuparem: non solùm quia tu summo Principe genitus, cuius potentiam ipse terrarum orbis admiratur: atque augustissimi collegij Ecclesiastici maximæ spei Senator, virtutum studio, & originis maiestate, & purpuræ decora supra ætatem æquas, & plaudentibus ordinibus egregiè sustentas; sed etiam, quia celeberrimæ Toletanæ Ecclesiæ clauum teriens, nostras has pastorales constitutiones, ni fallor, eò libentiùs accipies, quò non obscuris germanæ pietatis, prudentiæ, ac vigilantiæ argumentis, talem te Dominici gregis pastorem futurum exhibes, qualem laudatissimi mores tui, hominumque constans opinio, prænunciant, ac designant. Exiguum sanè munus est, quod tibi offero, (magnanime Princeps) si cum liberalitate Austriacæ genti propria, man-

ſuetudine, ingenij præſtantia, cæteriſq. animi tui heroicis dotibus conferatur; at ſatis magnum, ſi ex mea in te eximia obſeruantia æſtimetur, quæ ſanè eiuſmodi eſt, vt chariſsimæ ſponſæ meæ pretioſiorem ſupellectilem, has nempe leges, hæc ſynodalia decreta in publicum prodeuntia, præclaræ indolis tuæ fama præeunte, tibi vni duxerim commendanda; ac iure quidem, cum non modò Prouinciæ meæ populis, quam mihi propoſui, allatura ſint vtilitatem; ſed &, abundante materia, teq. auſpice ac patrono, eam apud maiorum Eccleſiarum rectores, eorumq. adminiſtros ac iuſdicentes, ſibi ſint auctoritatem comparatura. Accipe læta fronte (optime Cardinalis) hoc beneuolentiæ meæ non contemnendum pignus, ſimulq. tuæ ad colendas virtutes miræ propenſionis non leue teſtimonium, ac pro tua ſingulari humanitate munuſculi tenuitatem voluntatis meæ amplitudine compenſari permitte. Quod te, tanti Regis filium, regiosq. gerentem ſpiritus, cum fœnore præſtiturum, planè confido. Interim bonorum omnium auctor Deus progreſſus tuos ita foueat ac fortunet, vt quem in ſpiritali ſtadio curſum inſtituiſti, feliciter perficias; quoſque tibi creditus grex ex temperantia, ac diligentia tua fructus expectat, cumulatiſsimè aſſequatur. Vale, & diu viue. Matriti, pridie idus Decembris M. DC. XX.

INDEX
TITVLORVM
HVIVS OPERIS.

Immu-

AD CLERVM TARANTASIENSEM PROOEMIVM.

A est rerum inconstantia, ea mortalium conditio (filij charissimi) vt, cùm infirma, fluxaq. sint terrena omnia, nisi humana prudentia reparentur, pessumeunte, ac diffluente legum auctoritate, non solùm vitia reprimi, morumq. corruptores coerceri nequeant, sed ipsam humanæ societatis compagem solui, atque omnino interire, necesse sit: siquidem corrumpitur, atque senescit, quodcumque sub cælo est, neque perpetuò stare, diuve consistere possunt, quæ hominum fragilitati, temporumq. vicissitudini obnoxia sunt adeo, vt leges ipsas, atque instituta, licet optima, quibus populorum pax, salusq. nititur, nisi sapientiorum ope in dies reformentur, ac quodammodo ab interitu vindicentur, obolescere, atque obliuioni tradi, experientia ipsa doceamur. Quod sanè, cùm in vniuscuiusque Reipublicæ gubernatione quàm maxime exploratum sit, in ecclesiastica præsertim eo magis elucescit, quo mortalium cœtui maiorem iacturam affert sacrarum, quam profanarum legum violatio, vt, quæ, non tantùm seculi honores, labiles opes, pereuntium familiarum momentaneam gloriam, inanes mundi titulos, ac breuem denique corporum felicitatem, sed perpetua bona, solidam lætitiam, nunquam intermorituras diuitias, æternamq. salutem, respiciat. Quapropter non minus pie, quàm sapienter, iam vsque ab ipsis Ecclesiæ incunabulis, constitutum legimus, vt, coeunte ex totius Orbis regionibus Episcoporum senatu, de catholicis dogmatibus, de morum disciplina, de Principum statu, atque concordia, ageretur: vnde Græca, ac Latina generalia quatuordecim, Prouincialia plurima, Diœcesana pene infinita Concilia prodiere, ex quibus, donec sanctarum viguit legum reuerentia, Christianorum vniuersitas ingentia commoda, immensasq. vtilitates percepit. Vbi verò, nescio, vtrum temporum iniuria, an hominum incuria, desijt, sensimq. dilapsa est prisca illa legum obseruantia; ignara, suiq. oblita multitudo (vt est humana natura ad malum procliuis) viuendi licentiam præceps arripuit, ac nequitia primùm, diuinorumq. præceptorum contemptu, deinde stupris, rapinis, cædibus, hæresi etiam; rebellantium animis varie distractis; inter infensissimos hostes Christiano nomini insultantes in propriam perniciem conspirasse, iugulumq. diabolico mucroni quodammodo obtulisse, videtur. Quibus incommodis, vt, quoad eius fieri posset, opportuna tandem aliquando adhiberentur remedia, plurimùm insudasse Romanos Pontifices, testantur publica monumenta: inter quos Paulus Tertius, Iulius item Tertius, ac nostra memoria Pius Quartus; indicta in ciuitate Tridentina generali synodo, Ecclesiæ necessitatibus egregiam, strenuamq. operam nauarunt. Siquidem in eo Concilio antiqua, nouaq. errorum obducta sunt vulnera, emendati mores, repressa potentiorum effrænata cupiditas, legibus honor, clero decor, Patribus auctoritas, paxque, ac quies

a cap. 2 sess. 24. de refor.

populis restituta. Quin & prudentissime sancitum, vt [a] tertio quoque anno Prouincialia Concilia conuocarentur, diœcesana verò quotannis: enimuero persuasum habuerunt sapientissimi illi proceres, nihil militanti Ecclesiæ magis salutare futurum, quàm sacros hosce conuentus frequenter haberi, non solùm, vt casuum varietates, ac vicissitudines, explicari possent, sed etiam, ne, dum de vero legum sensu, legislatorumq. intentione, dubitaretur, quælibet Prouincia pro libidine sibi leges effingere, mutare, ac violare, auderet. Ideo, ne malum latius serperet, vtque omnes abusus, omnes item peccandi occasiones tollerentur, etiam Episcopis eorumdem Patrum consensu alias leges condendi (quæ generalis synodi decretis non aduersarentur) pro tempore, ac locorum qualitate, tributa [b] est auctoritas. Quæ, cùm ante oculos nostros diu obuersarentur, quamque gerimus personam, nobis repræsentarent, ad diuini cultus, morumq. ecclesiasticorum reparationem animum, ac mentem conuertimus. Itaque, Prouincia nostra pro virili parte diligenter lustrata, edictisq. saluberrimus, quantùm sacrorum ministrorum, ædiumq. necessitati, & conseruationi expedire visum est, in pristinum decorem restituta; leges vetustate obsoletas, longaq. desuetudine iam antiquatas, reformare, nouasq. condere, ac, priusquam in publicum prodeant, vobis proponi decreuimus, vt; quod forsitan prætermissum fuerit; vestro etiam calculo opportune suppleri, quodque superuacaneum, tolli, ac deleri possit. In quo quidem negotio, sicut omnem curam adhibuimus, quò susceptum onus pro officij nostri dignitate sustineremus, ita & abundante materia, prolixiores fuisse non dubitamus, quàm huiusmodi scriptionis genus exigere videatur: quod tamen, & intra modum, & iustis de causis factum esse, publicæ vtilitatis studiosi haudquaquam negabunt. Etenim, cùm ad dilapsæ antiquæ disciplinæ restitutionem nihil magis expedire arbitraremur, quàm, vt eiusdem Tridentini Concilij (cuius beneficio errores refutati sunt) salutaria præcepta obseruarentur, acta eius, prout occasio tulit, nostris constitutionibus inseri operæpretium duximus, vt, quantùm in nobis esset, ex hoc cælesti thesauro æternas vobis diuitias compararemus, simul persuasum habentes, veneratione, summaq. obedientia digna in ipsis constitutionibus à vobis existimanda, quæcumque in ipso Concilio, si ad aures vestras peruenissent, veneraremini. Quin, vt ecclesiarum rectores bene regendi, populi verò bene viuendi propositum; summorum etiam Pontificum vrgentibus præceptis; tenaciùs, ac faciliùs retineant, Pontificias sanctiones, quæ ad vestram propagandam pietatem maxime faciunt, in hoc volumen coniecimus: quibus, occasione titulorum materias distinguentium, quæ in Concilio Florentino de Sacramentis definita sunt, attexere visum est, ad neotericorum nempe insaniam compescendam, vt, qui Sacramentorum efficaciam impugnare non desistunt, ex vniuerso orthodoxorum armamentario (concilijs scilicet) aduersus eorum calumnias, tum arma, tum propugnatores semper suppeditatos fuisse, facilè intelligant. Postremò (quod huic operi magnum additamentum fuit) cùm apud nos perpauci sint, qui de iure Pontificio, curiæque Romanæ stylo apte respondere norint, vixq. iusdicentes nostri, quomodo Canonum ratio postulat, causas definire possint, vt publicum hoc probrum (quantùm per vires liceret) radicitus euelleremus, forensem ecclesiasticorũ tribunalium praxim, quàm viginti duorũ annorum experiẽtia Rom. Curiæ germanam, ac genuinã esse cognouimus, vt magistratus nostri ad rectiorẽ iudicandi viam traducerentur, tum generalibus, tũ specialibus statutis confirmauimus, controuersijs etiã pluribus, quæ inter iuris interpretes magnas turbas excitare solent, ex occasione sublatis: quorum statutorum filo, & à iudicibus

b d. c. 2. & can. omnis vtri. seqq. dist. 18

cibus legalis laberinthi ambages eludi, & à litigãtibus difficiles litiũ nodos expediri posse, non dubitamus. Huic verò studio industriam, affectumq. pastoralem tantò libentius accommodauimus, quantò id ijsdem magistratibus vtilius futurum sperauimus, non solum, quia doctius, ac subtilius de quacumque re controuersia disputaturi, rectiora iudicia laturi sint, sed etiam, quia, si de fori competentia discordia oriatur, & profani, quæ sunt [c] Cæsaris, & sacri, quæ sunt Dei, è vestigio discernere, ac definire facilè queant. Simul autem vobis (egregij commilitones parochi) nostris laboribus ad faciliorem officij vestri administrationem viam aperuisse gratulamur, indicatis, scilicet, curæ, quam geritis, non minimis periculis, præscipta bene gubernandi forma, excusso negligentiæ veterno, cohibita contumacium licentia, tráditaque tandem recte pascendi animas certissima regula, qua muneris vestri pondus aurificis potius statera, quàm vulgari trutina, examinantes, pastoralem sarcinam feliciter feratis, vestræq. vigilantiæ sperata præmia reportetis. Quod quidem modico negotio perfici posse confidimus, quandoquidem materias omnes opportunis locis, prout rerum tractationi respondere visæ sunt, apposite collocauimus eo ipso ordine, quo Canones Pontificij digesti sunt, titulis, & nomine, & re ab ipsis decretalibus epistolis ad verbum petitis, vocibus obscurioribus sub eo, qui de verborum significatione, inscribitur, explicatis, regulisq. cum Prouinciæ nostræ moribus conuenientibus, quantùm ex vtroque iure, atque interpretum, aliorumq. sapientum sententijs colligere potuimus, ei, qui de regulis iuris est, serie alphabetica adscriptis. Hæc sunt, quæ nos vestri amantissimos, ac publicæ causæ studiosissimos, ad hanc suscipiendam prouinciam impulerunt, non enim (vt [d] præclare ille) nobis solis nati sumus, nec [e] omnia possumus omnes: indiget homo homine, & diuisa esse cælestia dona testatur ipsa rerum reciprocatio, atque inæqualitas, nempe, vt discat homo, cum abundat, egenti subuenire: testatur & [f] Apostolus, ad Corinthios scribens, diuidi asserens diuina charismata, alijsq. operationem virtutum, alijs discretionem spirituum, alijs genera linguarum, alijs interpretationem sermonum concedi, distribuente Deo omnia singulis, prout vult. Vos oblatam rei bene gerendæ occasionem auide amplectimini, perseuerantia confirmate, vtque errantes exemplo vestro ab obliqua via pedem referant, enixè perficite. Vos veterem hominem exuite, nouum induite, galeam fidei sumite, iugumq. charitati, patientiæ, & continentiæ subire ne grauemini. Vos morum harmoniam ad Psalmographi cytharam componite [g] dicentis: Seruite Domino in lætitia, debitumq. honorem legibus obedientia, atque humilitate restituite, quodque scripsimus, ac vestra causa in lucem prodire permittimus, æqui, boniq. consulite.

[c] Luce 20. 1 iustitia. & 6 iust. & iur.

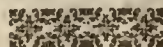
[d] M. Tullius lib. offic. 1. vbi & Platonē refert.

[e] Vir. Geor. 1.

[f] 1. ad Cor. 12.

[g] Psal. 99.

CASVS, SEV CAVSAE; SEV PECCATA, *quorum absolutionem Anastasius Germonius Archiepiscopus, & Comes Tarantasiensis in foro interiore sibi reseruat.*

I.

CONFESSARIIS quibuscumque, quamuis auctoritate eiusdem Archiepiscopi examinatis, atque approbatis, interdicitur, ne absoluant eos, qui mensæ Archiepiscopali debitas non soluunt decimas, aut eas iniustè retinent. *De quo videas Paragraphum vltimum capitis primi sub titulo de decimis.*

II.

NEque sponsos, qui, matrimonio in facie Ecclesiæ adhuc non celebrato, sese carnali copula coniunxerint: *quorum incontinentia cap. 3. titulo de clandestina desponsatione satis notatur.*

III.

NEque eos, qui maleficijs, ac diabolicis incantationibus, ne contracta matrimonia corporum commixtione consummentur, impediunt; *quorum impietas cap. 2. titulo de Frigidis, & maleficiatis damnatur.*

IV.

NEque publicos concubinarios, *de quibus tractatum est cap. 1. titulo de adulterijs, & stupro.*

V.

NEque eos, vel mares, vel fœminas, qui occasione illius abusus, quem nostrates patrio vocabulo, ALBERGER, appellant, siue EN TOVT BIEN, EN TOVT HONNEVR, in eodem lecto simul decumbunt, *quæ turpis consuetudo eodem titulo de adulterijs cap 4. infamis esse definitur.*

VI.

NEque eos, qui se torneamentis immiscuerint; *de quibus titulo de torneamentis actum est.*

ACTA TARANTASIENSIS ECCLESIAE

AB ANASTASIO GERMONIO Archiepiſcopo, & Comite Tarantaſienſe in Diœceſana Synodo Muſterij habita,

iij. Nonas Maij anno Sal. M D C I X. promulgata.

LIBER PRIMVS.

De ſumma Trinitate, & Fide Catholica. Tit. I.

CAP. I.

A Summa Trinitate, ac Fide Catholica ſunt dicẽdi nobis capiẽda primordia, vt, quod ad gloriã æterni numinis ſcribendum ſuſcepimus, eius afflatu, atque auxilio, ad optatum finem perducatur. Trinitas autem eſt vnus Deus in tribus perſonis, Patre, Filio, & Spiritu ſancto conſiſtens, ideo rectè dicitur, vnitas eſſe in Trinitate, & Deus ipſe [a] trinus, & vnus, & in iiſdem tribus perſonis eſſe vna eſſentia [b], vnaque ſubſtantia, vel ſimplex natura. Eſt tamen diſcreta hæc Trinitas ſecundum diuerſas perſonarum proprietates, licet ſecundum eſſentiam, indiuidua [c] ſit: perſonæ vero hoc pacto diſtinguuntur. Pater à nemine factus, nec creatus, nec genitus, intelligitur: Filius à ſolo patre non factus, nec creatus, ſed genitus eſt: Spiritus ſanctus, nec factus, nec creatus, nec genitus, à patre, filioq. procedit. Quare, cùm impius Caluinus [d], Dei filium à patre eſſentiam habere negauerit, quamuis ipſe Dei filius, ſe eſſe patris filiũ, & à patre per generationem procedere affirmet (vnde ſacræ [e] litteræ, Concilia, Patres, atque vniuerſa Eccleſia docet, ipſum eſſe Deum de Deo, lumen de lumine, Deum verũ de Deo vero) meritò explodendi ſunt, atque ex Chriſtiana ſchola omnino exibilandi, talis magiſtri ſectatores, qui diuinarum perſonarum æqualitatem, contra certiſſimam, totq. ſeculis teſtatiſſimam veritatem in dubium reuocare impudẽtiſsime audent. Fides Catholica eiuſdẽ ſummæ Trinitatis donum eſt, humano generi ad æternam conſequendam ſalutem adeo neceſſarium, vt ſine ipſo teſtetur Apoſtolus [f], impoſſibile eſſe placere Deo. Hanc Fidem propheticis oraculis prænũciatam, ex ipſiusq. Chriſti doctrina ab Apoſtolis prædicatione, & traditionibus promulgatam, plurima Concilia vniuerſalia in ſummo honore habuerunt, ſed & Scripturarũ difficultatibus (ſancto afflante Spiritu) ſublatis, ab hoſtium calumnijs ſartam tectã conſeruarunt ita, vt ſincera, cõſtans, & vniformis in Orthodoxa ſemper Eccleſia fuerit, futuraq. ſit vſq; ad finem ſeculi. Huius puriſsimæ Fidei Chriſtus [g] ipſe fundamentum eſt, cui verus cultus ſuperædificatus dæmones fugat, errorum caliginem diſpellit, mortem profligat, ſuiſq. tandem amatoribus (eodem viã monſtrante Spiritu) cœlum aperit. Sanctiſſimæ igitur Trinitatis patrocinio, inuictæq. Fidei Catholicæ clypeo aduerſus ſatanicos impetus protecti, toto mẽtis affectu tenemus, & cõſtanter profitemur, quodcumque Sacroſancta Romana tenet, & profitetur Eccleſia, cuius ſenſum quiſquis ex noſtris ſubditis ad hæreticorum fabulas detorquere, aut traducere, aut deprauare auſus fuerit, is ſacrarum conſtitutionum pœnis plectatur.

[a] Prudẽtius.
[b] c. 1. extra eod. tit.
[c] Sym. Ath.
[d] lib. 1. In ſtit. cap. 13. ſect. 32.
[e] Ioan. 1 in Symbolum, quod in Miſſa recitat Eccleſ. Hilar. lib. de Trin. Athanaſ. in epiſt. Conc. Ariminen & S. Baſil lib. 2 contra Eunomium.
[f] ad Heb. 11
[g] c. eſt Pauſus, 1. q. 1. c. non liceat, 26. q. 5. c. in nomine Domini 23. d. c. 1. Syn 6 in Trullo. Bar. & alij ad rubric de no. op. nũc. Iaſ. & alij ad rubric. de iuſt. & iure.

CAP. II.

VErùm, quia fides noſtra, ex ſacris libris, Spiritu ſancto ſuggerente, confectis, atque traditionibus à Chriſto ipſo oretenus, vel ab eo-

ab eodem Spiritu dictatis, semperq. in Eccl. Catholica conseruatis, pendet, atque robur suũ accipit, consequens est, vt, quinam sint ij libri inuestigemus. Itaque, eos esse dicimus, ex quibus cõstat vetus, nouumq. testamentũ, quosque recenset, ac pro Canonicis recognoscit sacra Tridentina Synodus [a]. Qui verò eos omnes eodem modo, atque integrè nõ susceperit, anathemate notetur. Quare temerariã, & hæreticam esse dicimus opinionem eorum, qui existimant, libros Iudith, Baruch, Sapientiæ, Ecclesiastici, Machabæorũ, Tobiæ, & epistolam B. Iacobi Apostoli canonicam nõ habere auctoritatem; necnon eorum, qui, nullã esse traditionem, quæ per solum sermonem fiat, impudenter affirmant, etsi Ioannes dixerit [b]: Sunt & alia multa, quæ fecit Iesus, quæ, si scriberentur, per singula, nec ipsum arbitror mundum capere posse eos, qui scribendi sunt, libros: per traditiones enim ipsorum Apostolorum nõnulla accepimus, & multa ijdẽ Apostoli postea sanxerunt, quæ pro lege Euangelica ritè obseruantur. Quod idem Paulus [c] testatur, dicẽs: Cætera, cum venero, disponam: & ad Thessalonicenses scribens [d]: Tenete, inquit, traditiones, quas didicistis, siue per sermonem, siue per epistolam nostram. Traditiones igitur illas, quas Catholica Ecclesia suscepit, eodem pietatis affectu, & reuerentia suscipi debere sub eadem excommunicationis pœna declaramus.

a sess. 4.
b 6. vlt. in fi.
c 1. ad Cor. 11.
d 2. 2. prope finem.

CAP. III.

PRouidendum est, ne, dum veritas quæritur, veritas amittatur: quod in sacrorum præsertim voluminum sensu inuestigãdo, præ cæteris experti sũt illi, qui (vt ait Apostolus [a]) sanam doctrinã minimè sustinentes, sed Catholicæ veritatis argumenta per summã pertinaciam ex falsis magistris potiùs, quàm ex diuinorum oraculorũ schola sibi coaceruãtes, ipsum aquæ viuæ fontem Deum (vt est apud Hieremiã [b]) dereliquerunt, & cisternas dissipatas ad sua desideria foderunt, vnde ex paruis scintillis magna schismatum, hæresum, errorumq. omniũ excitata sunt incendia. Quapropter, vt diœcesim nostrã ab huiusmodi periculo vindicemus, eamq. sartam tectam ab insidijs sectariorum conseruemus, iudiciũ de vero [c] sacræ paginæ sensu, Ecclesiarum omnium matri, ac magistræ, Sedi Apostolicæ relinquamus. Qui secus fecerit, si publico fungatur munere, pœnis à iure statutis puniatur.

a 2. ad Tim. 4. c.
b cap. 2.
c Cõc. Trid. sess. 4. decr. de vsu sacr. libror.

CAP. IV.

SIcut ex arrogãtium hominũ, seu ambitione, seu ignorantia, sacram Scripturã, sanctorumq. Patrum sententias ad proprios sensus temerè detorquentiũ contra eum sensum, quem tenet Ecclesia Catholica, hæreses plurimas prodijsse, atque in orbem Christianum irrepsisse exploratũ est, ita &, cum verba, aut sententiæ sacræ paginæ ad scurrilia, aut fabulosa, aut vana applicantur, seu conuertuntur, necnõ ad detractiones, adulationes, superstitiones, diabolicas incãtationes, diuinationes, sortes, libellosq. famosos detorquentur, non paruam in fide facit Ecclesia iacturã: quapropter sacrosancti Concil. Trid. decreto [a] inhærentes, vt eiusmodi temeritati, quæ religionis contemptum, atque irrisionẽ parit, quantùm possumus, occurramus, præcipimus, ne deinceps quisquam audeat verba ipsarũ sanctarũ Scripturarum, aut Patrũ ad inanes, seu turpes, seu ridiculos sensus, detorquere: qui aliter fecerit, tanquã temerarius, & diuini verbi contẽptor, pœnis à iure statutis puniatur.

a sess. 4. de edit. & vsu sacr. lib.

§. vnic.

Porrò, & Christianæ Reipublicæ nõ minori nocumento sunt, qui irreuerẽter, contumeliosè, & turpiter loquũtur de personis Ecclesiasticis Deo consecratis, de quibus fabulas cõfingunt, cantilenas pangũt, satyras diuulgãt, comœdias repræsentant, etiam religiosorum vestibus personati, dicteria, ac cõuicia in eos temere, & impudenter iactantes, vnde ordini Ecclesiastico aliquando cũ Reipublicæ Christianæ probro, atque incommodo, non parua est nota inusta. Quocirca, si ex hoc pessimo hominum genere quis reperiatur nobis subditus, qui ecclesiasticas, sacrasque personas verbis, aut scriptis, fuerit insectatus, grauissimè arbitrio nostro pro rei qualitate puniatur.

CAP. V.

IS, quæ diximus, consequẽs est, vt in sacramentorũ reuerentia subditos nostros confirmemus: itaque, cùm apud Catholicos nulla vnquam fuerit hæsitatio, quin septem sint Ecclesiæ sacramẽta à Christo vnigenito Dei filio instituta; quod repetitis sacræ Scripturæ auctoritatibus, haud obscurè probatur [a]; cũq. per ipsa sacramenta omnis vera iustitia (vt docet sacra Tridentina Synodus [b]) vel incipiar, vel incepta augeatur, vel amissa reparetur, ideo ijdẽ subditi nostri constãter teneant, quod sacrosancta Romana tenet Ecclesia.

a Act. 8. & 19 Paul 1. ad Timot. c. 4. & ad Ephes c. 4. ad Titũ 3. Iacobi 5. Io. 20 c. ad abolendam de hæret.
b sess. 7. in proœmio.

CAP. VI.

QVoniam, nisi fide emineat Christianus homo, quem sibi proponit æternæ beatitudinis finem, assequi nunquam potest, testante Apostolo [a], sine Fide impossibile esse placere Deo, oportet, religione imprimis cõspicuos esse eos, qui in Ecclesia Dei publico munere, aut gradu, aut dignitate, cæteris antecellunt, quandoquidem publicè interest, rerum sacrarum administrationes, gregisque

a ad Heb. 11

dominici

dominici paſtores, ab omni infidelitatis ſuſpicione vacuos eſſe, ſimulq. eiuſdem Eccleſiæ præceptis conſtantiſſimè obtemperare, ne, qui in honore collocantur, vt per ſanam doctrinam fidelium animos in Eccleſiæ obſequio confirment, dum ſibi commiſſum populum viam ſalutis docere, errantemq. ab errore reuocare debent, infirmi ipſi, aut doctore indigere reperiantur, vnde cæcos [b] à cæcis duci, vel diſcipulos [c] ſuper magiſtros eſſe, contingat. Quod, cùm valde abſurdum ſit, animaſque in magnum diſcrimen conijciat, Parochos noſtræ diœceſis, alioſque omnes, qui in eccleſia noſtra matrice dignitates, aut canonicatus, obtinent, nullamq. Fidei profeſſionem adhuc emiſerint, eam in proxima futura Synodo ex ſacri Tridentini Concilij [d] præſcripto, vt omnino emittant, mandamus. Cæteri verò, qui ex quauis collatione, etiam ſummi Pontificis, beneficia eccleſiaſtica in eadem noſtra diœceſi exiſtentia; etiam ſi iuris patronatus fuerint; deinceps obtinuerint, ad eorum poſſeſſionem capiendam nequaquam admittantur, niſi ad ſummum intra duos menſes in noſtris, vel nobis abſentibus, aut impeditis, Vicarij, ſeu officialis noſtri, manibus eandem Fidem profeſſi fuerint, quã etiam in Capitulo, qui dignitates, vel canonicatus in eadem noſtra eccleſia impetrauerint, profiteri teneantur.

b Lucæ c.6.

c Matth. 10. & Luc. 6.

d Seſſ. 24 de reform. c. 2. §. cæteri verò.

§. vnic.

Eandem quoque orthodoxæ Fidei profeſſionem ludi magiſtros, qui, ſiue publicè, ſiue priuatim, pueros gratis, vel mercede, erudiendos ſuſceperint, atque etiam alios cuiuſcumque artis, & facultatis liberalis profeſſores, intra duos menſes à die ſuſcepti officij computandos profiteri volumus; aliàs ab officio, artiſque, & facultatis exercitio (ad quod deinceps non amplius admitti debeãt) eos amoueri præcipimus. Forma autem præfatæ profeſſionis Fidei illa eſſe debet, quam nobis præſcripſit Pius Papa Quartus [a], cuius exemplum hic ſubijcitur, videlicet.

a Bull. 114.

Ego N. firma fide credo, & profiteor omnia, & ſingula, quæ continentur in Symbolo Fidei, quo ſancta Romana Eccleſia vtitur, videlicet: Credo in vnum Deum patrem omnipotentem factorem cœli, & terræ, viſibilium omnium, & inuiſibilium, & in vnum Dominum Ieſum Chriſtum filium Dei vnigenitum, & ex patre natum ante omnia ſecula, Deum de Deo, lumen de lumine, Deum verum de Deo vero, genitum, non factum, conſubſtantialem patri, per quem omnia facta ſunt: qui propter nos homines, & propter noſtram ſalutem deſcendit de cœlis, & incarnatus eſt de Spiritu ſancto ex Maria Virgine, & homo factus eſt: crucifixus etiam pro nobis ſub Pontio Pilato paſſus, & ſepultus eſt; & reſurrexit tertia die ſecundum Scripturas: & aſcendit in cælum, ſedet ad dexteram patris: & iterum venturus eſt cum gloria iudicare viuos, & mortuos, cuius regni non erit finis: & in Spiritum ſanctum Dominum, & viuificantem, qui ex patre, filioque procedit, qui cum patre, & filio ſimul adoratur, & conglorificatur, qui loquutus eſt per Prophetas: & vnam ſanctam, Catholicam, & Apoſtolicam Eccleſiam: confiteor vnum baptiſma in remiſſionem peccatorum, & expecto reſurrectionem mortuorum. & vitam venturi ſæculi. Amen. Apoſtolicas, & Eccleſiaſticas traditiones, reliquaſq. eiuſdem Eccleſiæ obſeruationes, & conſtitutiones firmiſſimè admitto, & amplector. Item ſacram Scripturam iuxta eum ſenſum, quem tenuit, & tenet ſancta mater Eccleſia, cuius eſt iudicare de vero ſenſu, & interpretatione ſacrarum Scripturarum, admitto, nec eam vnquam, niſi iuxta vnanimem conſenſum Patrum, accipiam, & interpretabor. Profiteor quoque, ſeptem eſſe vere, & proprie ſacramenta nouæ legis à Ieſu Chriſto Domino noſtro inſtituta, atque ad ſalutem humani generis, licet non omnia ſingulis neceſſaria, ſcilicet Baptiſmum, Confirmationem, Euchariſtiam, Pœnitentiam, Extremam vnctionem, Ordinem, & Matrimonium, illaq. gratiam conferre: & ex his, Baptiſmum, Confirmationem, & Ordinem ſine ſacrilegio reiterari non poſſe. Receptos quoque, & approbatos Eccleſiæ Catholicæ ritus in ſupradictorum omnium ſacramentorum ſolemni adminiſtratione recipio, & admitto. Omnia, & ſingula, quæ de peccato originali, & de iuſtificatione in ſacroſancta Trid. Synodo definita, & declarata fuerunt, amplector, & recipio. Profiteor pariter, in Miſſa offerri Deo verum, proprium, & propitiatorium ſacrificium pro viuis, & defunctis, atque in ſanctiſſimo Euchariſtiæ ſacramento eſſe verè, realiter, & ſubſtantialiter corpus, & ſanguinem, vna cum anima, & diuinitate Domini noſtri Ieſu Chriſti, fieriq. conuerſionem totius ſubſtantiæ panis in corpus, & totius ſubſtantiæ vini in ſanguinem: quam conuerſionem Catholica Eccleſia tranſubſtantiationem appellat. Fateor etiam ſub altera tantum ſpecie totum, atque integrum Chriſtum, verumque ſacramentum ſumi. Conſtanter teneo, Purgatorium eſſe, animaſq. ibi detentas fidelium ſuffragijs iuuari: Similiter, & ſanctos vna cum Chriſto regnantes venerandos, atque inuocandos eſſe, eoſq. orationes

Deo pro nobis offerre, atque eorum reliquias esse venerandas. Firmissime assero, imagines Christi, ac Deiparæ semper Virginis, nec non aliorum Sanctorum habendas, & retinendas esse, atque eis debitum honorem, ac venerationem impartiendam. Indulgentiarum etiam potestatem à Christo in Ecclesia relictam fuisse, illarumque vsum Christiano populo maximè salutarem esse affirmo. Sanctam Catholicam, & Apostolicam Romanam Ecclesiam omnium Ecclesiarum matrem, & magistram agnosco: Romanoque Pontifici, Beati Petri Apostolorum Principis successori, ac Iesu Christi Vicario, veram obedientiam spondeo, ac iuro. Cœtera item omnia à sacris Canonibus, & œcumenicis Concilijs, ac præcipuè à sacrosancta Tridentina Synodo, tradita, definita, & declarata, indubitanter recipio, atque profiteor: simulq. contraria omnia, atque hæreses quascunque ab Ecclesia damnatas, & reiectas, & anathematizatas ego pariter damno, reijcio, & anathematizo. Hanc veram Catholicam Fidem, extra quam nemo saluus esse potest, quam in præsenti sponte profiteor, & veraciter teneo, eandem integram, & inuiolatam vsque ad extremum vitæ spiritum constantissime, Deo adiuuante, retinere, & confiteri, atq. à meis subditis, vel illis, quorum cura ad me, in meo munere spectabit, teneri, doceri, & prædicari, quantùm in me erit, curaturum. Ego idem N. spondeo, voueo, ac iuro. Sic me Deus adiuuet, & hæc sancta Dei Euangelia.

De Constitutionibus. Tit. II.

CAP. I.

QVONIAM ex materiarum continuatione ordo, ex ordine autem perfecta rerum notitia proficiscitur, postquam de summa Trinitate, & Fide Catholica actum est, nihil huius nostri voluminis intentioni magis opportunum videtur, quàm, vt ad constitutiones transeamus, quò seruanda, ac viranda adamussim dignoscantur. Constitutiones igitur Ecclesiasticæ, quoniam leges sunt, quæ bene, beatèq. viuendi formam, ac regulam præscribunt, diuinis legibus ritè subnectuntur. Concilium igitur Tridentinum, cum & œcumenicum fuerit, hoc est, ex omnibus Christiani orbis nationibus in Spiritu sancto legitimè congregatum, omniumq. Conciliorum summa, ac compendium, tum circa Fidei dogmata, tum circa iudiciorum, morumq. reformationem, eius decreta, ac constitutiones, ab omnibus in magna veneratione haberi, atque obseruari, præcipimus, quod, & de summorum omnium Pontificum constitutionibus faciendum esse mandamus.

CAP. II.

PRædecessorum nostrorum leges, tam præceptiuas, quàm prohibitiuas, obseruari volumus, dummodo sanctæ Romanæ Ecclesiæ, Summorumque Pontificum Constitutionibus, ac sacri Concilij Tridentini decretis non aduersentur: etenim, quantùm laudanda est pastorum pietas, atque industria condendis legibus populo necessarijs inuigilantium, tantùm, ne leges ob mutationem temporum minimè conuenientes cum populi detrimento obseruentur, cauendum est.

§. vnic.

Quoniam verò, vt diximus, pro temporum ratione legum etiam ratio habenda est, quandocumq. dispensatione opus esse appareat, ne in sacrarum constitutionum periculo conniuere, aut earum conuellere auctoritatem legislator temere velle videarur, simulque, ne ex incerto euentu, certum forsitan Reipublicæ damnum inferri contingat, vtrum pro Ecclesiæ dignitate dispensari expediat, accuratè perpendatur, vt si, vel necessitas vrgeat, vel id fieri publica postulet vtilitas, dispensatio minimè differatur, gratis vrique, ac procul ab omni pecuniariæ largitionis labe, aut vmbra mercedis, vel præmij.

De Rescriptis. Tit. III.

CAP. I.

SAPIENTER quidem, atq. opportunè sacra Tridentina Synodus [a] ad declinandam malitiosam petentium suggestionem, decreuit, in prouincialibus, ac diœcesanis Concilijs certas designari personas, dignitate Ecclesiastica, vel cathedralis ecclesiæ canonicatu insignitas, iuxta summi Pontificis Bonifacij Octaui [b] constitutionem, quibus, præter locorum Ordinarios Ecclesiasticæ, ac spirituales causæ à Romana Curia in christianis prouincijs delegandæ, committantur, cum Signatura Iustitiæ, vel Gratiæ, vel summi Pontificis Datatius personarum, quibus causæ committendæ sint, plerumque notitiam non habeant. Ideo, sicut in præsenti Synodo elegimus RR. DD. vitæ integritate, legumq. scientia nobis probatos, huiusq. Metropolitanæ ecclesiæ canonicos, vsque ad futuram diœcesanam nostram Synodum; ita ex ijs, qui in dignitate Eccle-

[a] sess. 25. c. 10. de reform.

[b] c. statutū eod. tit. in 6.

Ecclesiastica constituti, aut canonici nostræ fuerint ecclesiæ, morum exemplo, litterarumq. eruditione conspicuos viros, in Synodis diœcesanis pro tempore congregandis, eligi mandamus, quibus Romanæ Curiæ causæ tutò committantur: quòd si aliquem eorum diem obire, aut longè abesse contigerit, demortuo, vel absente, nostro, vel Vicarij nostri generalis arbitrio, qui magis ad id muneris obeundum idoneus videbitur, alius absque mora subrogetur. Quam quidem electionem, ac subrogationem, Romam ad summi Pontificis Datarium, necnon ad Nuncium Apostolicum apud Serenissimum Sabaudiæ Ducem residentem, diligenter transmitti volumus, vt, quibus causæ delegandæ sint, non ignoretur.

De consuetudine. Tit. IV.

CAP. I.

QVAMVIS, ob Dominicæ natiuitatis insignem solemnitatem sacerdotibus liceat illo die tres [a] Missas celebrare, eam tamen consuetudinem, qua nostræ ecclesiæ canonici, alijq. sacerdotes, posteaquàm media nocte fuerit ab Archiepiscopo Missa cantata, licere sibi putant tres Missas celebrare ante lucem, tamquam prauam, sacrisque canonibus discordem [b], damnamus, atque extirpandam esse, censemus. Neque enim ille Missarum numerus ab Ecclesia in obscurum mediæ noctis tempus, sub lucidum auroræ, lucidumq. tertiæ diei horæ tripartitus, otiosus est, aut mysterio caret: prima siquidem Missa naturæ statum designat, quo aduentus Christi perobscurus fuit: secunda legis, quo humani generis redemptio prænunciata fuit: tertia gratiæ, quo diu sperata filij Dei incarnatio, atque natiuitas mundo affulsit. Quare, cùm circa easdem Missas obseruandum sit, quodcumque ab antiquissimo tempore eadem obseruat Ecclesia, nemo, vel in dignitate constitutus, vel canonicus, vel alius quiuis sacerdos, tres Missas die Natalicio Domini celebrare audeat, nisi hoc ordine: primam nempe, postquàm pontificalis fuerit media nocte absoluta: secundam in aurora: tertiam hora diei item tertia. Non tamen prohibemus, quin tres Missæ summo mane incipiantur, & sine intermissione, vt moris est, celebrentur: Sed ante lucem [c] non plures, quàm vna. Qui secus fecerit, à diuinis, quantùm nobis visum fuerit, suspendatur.

[a] c. nocte sancta, de consecr. dist. 1. c. 3. ext. de celebr. Miss.

[b] Ang. verb. Missa. § 40. Siluest. verb. Missa. 1. q. 4. & 7. Nauarr. in Manu. c. 25. num. 87.

[c] Conc. Trident. sess. 22. decreto de obseruan. & euitand. in celebration. Miss. vers. ju... ... endo.

CAP. II.

SAcrosanctum Missæ sacrificium, seu pro [a] fidelium viuorum peccatis, satisfactionibus, atque necessitatibus, seu pro defunctorum nondum plenè purgatis culpis, iuxta Apostolorum [b] traditionem, fiat quamquam verè propitiatorium est, diuinorumque omnium mysteriorum summum, pro defunctis tamen fieri Dominicis diebus; vt in quibusdam nostræ diœcesis locis passim consueuit; non probamus, cùm diem hunc præ cœteris lucis prærogatiua illustratum, rerumq. creatarum initium, solemnem, atq. percelebrem, in sacris litteris esse animaduertimus, cuius tanta dignitas est, vt Dominus noster Iesus Christus, redemptionis opere consummato, resurrectioni suæ à mortuis illum seposuerit, sed & sanctus paraclytus Spiritus eodem die super Apostolos descendens, quo in honore ille dies apud nos esse deberet, satis ostendit, quem & ab omni opere seruili exemptum diuino præcepto, Christianorum colit ecclesia, magnaq. cum veneratione sanctificat. Quare, cùm antea dies [c] Solis appellaretur, ab ijsdem Apostolis Dominici titulo insignitus, primusq. ex septem hebdomadæ diuino cultui fuit ritè assignatus; cuius Beatus Ioannes [d] in Apocalypsi mentionem facit: & Apostolus [e], cùm per vnam Sabbati, hoc est, die Dominico (vt sanctus Ioannes Chrysostomus interpretatur) collectas fieri mandat, vt intelligamus, iam tum in Ecclesia diem Dominicum omnis tristitiæ expertem, soli lætitiæ fuisse in Domino consecratum. Idcirco, vt ecclesiæ nostræ mores cum vniuersalis Ecclesiæ instituto conueniant, parochis sub pœna suspensionis prohibemus, ne diebus Dominicis Missam pro defunctis deinceps celebrent.

[a] Conc. Trident. sess. 22. c. 2. in fin.

[b] Io. Chrysost. in hom. pro defunct. Cyrill. Alex. in serm. de iudic.

[c] l. 2. & 7. C. de ferijs.

[d] cap. 1.

[e] 1. ad Corinth. c. 16.

CAP. III.

ALias item consuetudines omnes, quæ scandali suspicione laborent, optimosque legum sensus quoquomodo peruertant, auersamur, antiquamus, atque ita abrogamus, vt ab ecclesia, nostraque vniuersa diœcesi eas perpetuò exulare velimus: inter quas ridiculam illam circa pueros cantores quotannis renouari solitam, intra ipsius diuinæ domus penetralia tolerari plane stomachosum est, qua tempore vesperarum sanctorum Ioannis Euangelistæ, atque Innocentium, postquam canonici, detractis sibi canonicalibus vestibus, eas pueris cantoribus (quos innocentes vulgò appellant) induendas permiserint, puerorum eorumdem vnus cum pluuiali, rocheto, mitra, chirothecis, baculo pastorali, alijsque ornamentis pontificalibus, præcun-

præeuntibus, qui episcopalibus functionibus assistere solent, cum pueris hisce, quodammodo personatis, necnon canonicis sine cappis, capellanis, cæterisq. inferiorum ordinum ministris in publicum prodire consuduit, toto populo eum per vrbem deducente, ad ecclesiamq. reducente, vbi die sanctis Innocentibus sacra, assistentibus ijsdem pseudocanonicis cum eodem vmbratili Episcopo, non solùm recitantur vesperæ; sed & Missa (pontificalibus omnibus cæremonijs adhibitis) solemniter cantatur. Quæ, quoniam sine risu spectantium, atque audientium fieri non possunt, cùm sancta [a] sanctè tractari conueniat, ac præsertim omnium sanctissimum Missæ sacrificium, vbi laudes, debitæque gratiarum actiones Deo persoluuntur, itque sacrificij cruenti, quo Iesus Christus seipsum in ara crucis æterno patri obtulit, pia commemoratio, humanoq. generi Deus redditur propitius; abusum hunc potius, quàm consuetudinem, abolemus, & damnamus, atque, ne scænicum hoc prodigium, religionis specie nostrorum clericorum oculos vlterius perstringat; cuiumque pietas (vnde hasce pueriles ineptias, quamuis in honorem sanctorum Innocentium, à principio ortum habuisse putamus) vicinis nostris nouatoribus ludibrio sit, canonicis, alijsq. in sacris ordinibus constitutis præcipimus, ne hosce puerulos vestibus canonicalibus, huiusmodi histrionicæ, ac ridiculæ repræsentationis causa, ampliùs abuti patiantur sub pœna suspensionis, qua se mulctandos iri sciant illicò, ac secus fecerunt.

a Conc. Trident. sess. 22. c. 4. de sacr. missæ, & e. ha sess. 24. de matrim.

CAP. V.

Qvo verò ad ecclesiasticos ritus, & cæremonias, cùm canonici nostræ metropolitanæ ecclesiæ regulares vestes; quas ante quadriennium gestare solebant; cum secularis cleri habitu, summo indulgente Pontifice, commutauerint, nec tamen antiquum psallendi ritum, seu officium in eadem ecclesia recitari solitum, adhuc reliquerint, ne cum boue, & asino (vt est in parabola [a]) arare videantur, monasticos omnes ritus, ac cæremonias abrogamus, vtque clerus noster, præsertim canonici, in matutinis, alijsq. horis canonicis, necnon in ipso Missæ sacrificio, cæremoniali, quod Episcoporum vocatur, summi Pontificis Clementis Octaui iussu nuper reformato vtantur, mandamus: vbi, quæcumq. ad diuinas laudes pertinent, ita collocata, ita disposita, ac distincta sunt, vt nihil eiusmodi desiderari posse perspicuum sit. Quæ tamen cæremoniæ, etsi de tam celebri libro non sumerentur, quoniam à Romana Ecclesia omnium ecclesiarum matre, & magistra, auctoritatem habent, admittendæ omninò, ac seruandæ [b] sunt.

a Deut. c. 22.

b arg. l. de quibus, ff. de legib.

De Electione. Tit. V.

CAP. I.

QVAMVIS ecclesiæ nostræ matricis capitulum, non solùm ex longo vsu, & immemorabili consuetudine, sed & priuilegio Apostolico, canonicis mense Iunio, aut Decembri morientibus, successores creare possit, attamen, si eo tempore canonicum vita fungi, nec in eius locum à capitulo alium intra tres menses proximos subrogari contingat, iure eligendi ad nos deuoluto, diuini cultus dignitas postulat, vt quod ad ecclesiæ nostræ honorem à maioribus nostris institutum est, à nobis confirmetur, ac quantùm fieri potest, augeatur.

CAP. II.

AT, quia, quod ad omnes pertinet, omnium calculo terminari æquum est, nequaquam electio fiat, nisi, qui ius eligendi habent, si [a] possint, aut velint, electioni interesse, per campanæ signum, vel per nuncium, vel, si longè à loco electionis absint, per epistolam, accersantur: deinde fiat electio, in qua, si eligentium voluntates discordent, ille ritè electus intelligatur; nisi indignus [b] sit; in cuius personam [c] maioris partis collegij suffragia conueniant: quo quidem casu, cùm potestas eligendi ex Concilij Lateranensis [d] præscripto à maiore parte; quoniam indignum eligendo, in officio deliquerit; ad minorem translata sit, electus à paucioribus, si nullam patiatur exceptionem, nihilominus electionis beneficium citra omnem controuersiam accipiat.

a c. 42. 35. & 42. extr. eod.

b c. 7. 17. 20. 25. 26. 27. 37. 38. 44. 53. ext. eod. cap. cum tes ext. de trac. & qualit. ord. c c. 6 23 34. 48 50 & 55. ext. eod.

d cum in cunctis ext. eod. tit.

CAP. III.

ORtam aliàs controuersiam circa canonicatuum electionem; an, scilicet, omnes canonici, alijq. dignitatem habentes possint electioni interesse, & suffragia ferre; definimus, quando id ad capitulum spectat, omnes posse eligere, nisi sint canonicè impediti: Intelligitur autem impeditus, qui excommunicatione [a] irretitus, qui suspensus [b] est, cui fuerit legitimè [c] interdictum, qui scienter [d] indignum elegerit, quiq. in forma [e] peccauerit. Qui verò scienter [f] indignum elegerint, non electionis solùm commodo priuentur, verùm hac etiam poena mulctentur, vt scilicet, ab ecclesiasticis beneficijs ad triennium suspensi sint. Et, si omnes deliquerint [g], ad nos eligendi potestas translata esse intelligatur; si non omnes, ad eos, qui

a c. 39. ext. eod. c. cum constitutus ext. de appellat.

b cap. dilectus, de consuetud. cap. Apostolicæ de except. c. 16. hoc tit.

c c. vlt. ext. eod.

d cap. 7. 20. 23. 25. 26. 44.

e c. 40. ext. eod.

f d cap 7. & vlt. ext. eod.

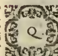
g cap. 25. & nos igitur ext. eod.

iure

iure culpari non poterunt, etſi pauciores, electio transferatur.

De Renunciatione. Tit. VI.

CAP. I.

a l. ſi quis in conſcribendo, C. de pactis, c. quam periculoſis, 7 q. 1. cap. ſi diligēti, ext. de for. cōp.

b l. ius publicum, ff. de pactis. l. Necnon. § ſi verò, ff. de relig. & ſump. fun. l. Paulus. § patroni, ff. de bonis libert.

c

d cap. ſi qui Epiſc. in ſin. 8. q. 1. Auguſtin. li. 19. de Ciuit. Dei, cap. 19.

e c. 1. & 10. ext. eod.

f d. cap. 10.

QVAMVIS a vnuſquiſq. rei, iuriq. ſuo renunciare poſſit, quandocumq. tamen cum priuata vtilitate coniunctum ſit publicum commodum, libera non eſt renunciatio, ne priuatorum pactis b publico iuri iniuriam fieri contingat, cuius præcipua prærogatiua eſt, vt, quod eius intereſt, à ſolo Principe c remitti poſſit. Itaq. illi, qui beneficium eccleſiaſticum, ſiue ab Ordinarijs, ſiue à ſummo Pontifice, obtinuerunt, auctoritate propria illud dimittere, aut renunciare non poſſunt. Neque enim confertur beneficium ob ſolius collatarij vtilitatem, aut commodum, ſed etiam propter commodum eccleſiæ, cui ille inſeruire debet, vt ſcilicet, non præſit tantùm d, ſed & proſit. Abſq. ſuperioris igitur licentia e renunciare beneficium nemini permittitur. Nec omnis renunciatio admitti debet, ſed illa dumtaxat, quæ cauſam habeat legitimam. Cauſas reperies in Conſtitutione Innocentij III. incipiente: f Niſi cum pridem, & Pij V. incipiente: Epiſcopi: cuius exemplum, ad tollendam ignorantiæ excuſationem, infra ſubijciemus.

Pius Papa Quintus.

CAP. II.

EPiſcopi, & alij facultatem habentes, eorum dumtaxat reſignationes recipere, & admittere poſſint, qui, aut ſenio confecti, aut valetudinarij, aut corpore impediti, vel vitiati, aut crimini obnoxij, cenſurisq. eccleſiaſticis irretiti, aut nequeunt, aut non debent, eccleſiæ, vel beneficio inſeruire, ſeu, qui vnum aliud, vel plura beneficia obtinuerint, vel, quos ad aliud contigerit promoueri: religionem quoq. ingreſſuri, vel matrimonium contracturi, ſi ſtatim poſtea id re ipſa exequantur, deniq. cum quis ex alijs caſibus acciderit, qui conſtitutione fel. record. Innocentij a Papæ III. de dimittendis cathedralibus eccleſijs edita continentur. Qui etiam ob capitales inimicitias nequeunt, vel non audent in loco beneficij reſidere ſecuri, ſed nec horum vllus ſacro ordini mancipatus, niſi religionem ingreſſurus, valeat vllo modo beneficium, vel officium eccleſiaſticum reſignare, niſi aliunde ei ſit, quo in vita poſſit commode ſuſtentari.

a d. cap. 10.

CAP. III.

INhærentes inſuper conſtitutioni Gregorij Papæ XIII. incipienti: Ad prohibendas ſimultates, mandamus, vt in poſterum omnes, & quæcumque beneficiorum reſignationes; etiam ex cauſa permutationis factæ, etiam poſſeſſione non habita, immo, litteris etiam Apoſtolicis non confectis; item litis, & iurium quorumcumq. ceſſiones, ac retroceſsiones, quæ poſthac de dignitatibus, canonicatibus, Prioratibus, ſiue curam animarum habentibus, ſiue ſimplicibus capellanijs, capellis, oratorijs, hoſpitalibus, & alijs quibuscumque beneficijs eccleſiaſticis in noſtris, vel in ſummi Romani Pontificis pro tempore exiſtentis, manibus, etiam coram notario, & teſtibus fient, & à nobis, vel ab ipſo Romano Pontifice, vel ipſius mandato, admittentur, necnon prouiſiones, & quæcumq. aliæ diſpoſitiones ad ipſa beneficia pertinentes, publicari debeant, cum noſtris, vel Apoſtolicis litteris deſuper confectis intra nouem menſes, non à die præſtiti conſenſus, ſed à data (vt aiunt) conceſsionis gratiæ numerandos, ſi prouiſiones à Sede Apoſtolica emanauerint, iuxta eandem conſtitutionem, quo verò ad noſtram prouiſionem, intra quattuor mēſes à die eiuſdem prouiſionis computandos.

§. vnic.

Publicatio autem in Metropolitana noſtra, & in cuiuſcumq. beneficij eccleſia, fiat, dum frequens populus ad Miſſarum ſolemnia conuenerit, vbi ijſdem litteris, aut earum tranſumptis authenticis, exhibitis, clara, & intelligibili voce reſignatio, ſeu ceſsio huiuſmodi, ac beneficij qualitas, & inuocatio, nominaque, & cognomina reſignantis, vel cedentis, necnon illius, in cuius fauorem reſignatum fuerit beneficium, ita publicentur, vt omnia ad notitiam omnium ibidem exiſtentium veriſimiliter poſſint peruenire: deinde ipſarum litterarum exemplum valuis eccleſiarum, vbi facta fuerit publicatio, affixum relinquatur. Si verò eccleſia beneficij ruralis ſit, aut populo, conuentuq. careat, publicatio fiat in eccleſia parochiali, intra cuius limites beneficium extiterit.

CAP. IV.

QVamquam non deſunt in noſtra diœceſi, quibus collata ſunt beneficia curata ob liberam reſignationem in manibus noſtrorum prædeceſſorum factam, vacantia, nullo præuio concurſu, nihilominus, quoniam id oneris abſque examine committi fidelium ſaluti minimè expedit, nullam poſt hac fieri poſſe collationem beneficij, curam animarum habentis in noſtris, ſeu Vicarij noſtri generalis,

neralis, manibus, etiam liberè resignati, decernimus, nisi proposito edicto, quo concurrere ad vacans beneficium volentes, sistant se intra decem dierum spatium coram examinatoribus synodalibus, vt præeunte examine, iuxta sacri Tridentini[a] Concilij præscriptum, beneficium à nobis, vel nostro Vicario, conferatur ei, qui magis idoneus visus fuerit, perinde, ac si vacasset per obitum. Consequenter alio modo facta collatio irrita, ac nulla sit. Si verò beneficium resignatum iuris patronatus sit, eiusdem Concilij decreta seruentur.

a sess.24.de refor.c.18.

De temporibus ordinationum, & qualitate ordinandorum. Tit. VII.

Eugenius IV. in generali Concilio Florentino.

CAP. I.

INTER Sacramenta sextum locum obtinet Ordo, cuius materia est illud, cuius traditione confertur Ordo; sicut Presbyteratus traditur per calicis cum vino, & patenæ cum pane porrectionem: Diaconatus verò per libri Euangeliorum dationem; Subdiaconatus verò per calicis vacui cum patena vacua superposita traditionem, & similiter de alijs per rerum ad ministeria sua pertinentium, assignationem. Forma sacerdotij est talis. Accipe potestatem offerendi sacrificium in Ecclesia pro viuis, & mortuis, in nomine Patris, & Filij, & Spiritus sancti: & sic de aliorum Ordinum formis, prout in Pontificali Romano latè continetur. Ordinarius minister huius sacramenti est Episcopus: effectus, augmentum gratiæ.

CAP. II.

ORdinem esse vnum ex septem Ecclesiæ Sacramentis à Christo Iesu institutis sacri Concilij Florentini auctoritate eadem docet Ecclesia, atque per ipsum gratiam conferri, vt ex Apostolo docuit sacrosancta etiam Tridentina Synodus[a], affirmamus, constanterque profitemur, hæresisq. reum esse, qui aliter sentiat, pluries declaratum esse admonemus.

a sess.23.c.3.& 4.

CAP. III.

ET, ne diœcesani nostri, qui sacris ordinibus initiari cupiunt, id a nobis quandoque frustra contendant, declaramus, nos (exceptis casibus vrgentis necessitatis, ac publicæ vtilitatis) nullam ordinationem facturos, nisi in quatuor[a] anni temporibus à Calisto primo institutis, aut Sabbato sancto, aut Sabbato ante Dominicam Passionis nuncupatam, quibus diebus etiam maiores Ordines conferri possunt. Verùm, si aliquando contingat, nos esse adeò impeditos, vt id muneris persoluere nequeamus, curabimus, vt quotiescumq. ordinatio fieri debebit, ante mensem emittatur edictum, affigaturq. ad valuas ecclesiæ metropolitanæ, quo vocentur omnes, qui ordinari voluerint, eiusq. exemplum à cancellario nostro ad omnes parochos mittatur, vt parochianis inter Missarum solemnia opportune publicetur.

a c.3. ext. eod.

CAP. IV.

ABbates benedictos conferendi primam tonsuram, minoresq. Ordines ius olim habuisse liquidò constat[a]. Hodie, vt sacri Concilij Tridentini[b] statutis obtemperemus, diœcesanis nostris, ne ab Abbatibus deinceps vllo modo tondeantur, aut ordinentur, omnino interdicimus, declarantes, nec ritè ordinatos, nec in ecclesiasticæ militiæ albo ritè descriptos esse eos, qui Abbatum auctoritate, aut prima tonsura, aut minoribus Ordinibus se initiari permiserint; quin & arbitrio nostro pro personarum ætate, & qualitate, tamquam inobedientes, mulctandos iri.

a c.quoniã, dist. 69. c.cũ contingit. ext.de ætat. & qual. ordin
b sess.23 c. 10.de reform.

CAP. V.

MAlorum sanè, minorumq. Ordinum culmen[a], atq. apex est Sacerdotium, cuius amplitudo tanta in orbe Christiano pollet maiestate, vt non solùm terrenis potestatibus honore quamlõgissime antecellat, verùm, & angelicis titulis eminentior, ipsorum immundorum spirituum potentiam coerceat, euertat, pessundet. Proinde sacerdotes hoc nomine decorati, quia[b] sacra dant, quamquam, nec baptizatorum frontibus sacrum Confirmationis characterem imprimere, nec ordinandis paraclerum Spiritum dare, neque alia facere possunt, quæ solis[c] Episcopis conuenire ex actibus Apostolicis docet Ecclesia, eius tamen sunt existimationis vbique gentium, tamquam Christi[d] legati, præsides, iudices, sacramentorum[e] ministri, clauium[f] ministerium habentes, diuiniquè[g] verbi ministerium exercentes, vt, & moribus, & scientia, cœteris hominibus præstare, tantisq. titulis se indignos non esse ostendere debeant. Quod vix fieri potest, nisi in conferendis etiam inferioribus Ordinibus, sine quibus ad summum sacerdotij gradum perueniri non potest, ea adhibeatur diligẽtia, quam, & bene institutæ adhibere solent Ecclesiæ, & sacri Canones ordinantibus, atque ordinandis, præscribunt. Quare, si, vel ægritudine[h], vel alio legitimo impedimento

a 18 C. de epis & cler.
b c. quamuis, dist. 68.
c cap vn. §. per frontis. ext. de sacr. vnct.
d Ioann 20. Matth. 16. c. verbum, de pœnit. dist. 1 cap. inter hæc. 1. de pœnit. dist. 3
e cap 10. & 11. sess 7. de sacr Concil. Trid.
f c 1. sess 14. Conc. Trid.
g cap. 4 sess. 23. Concil. Trident.
h Conc. Trident sess. 23. cap. 1 de reform.

detenti

detenti fuerimus ita, vt ordinationem debitis temporibus facere non valeamus, nullis ex ſubditis noſtris litteras dimiſſorias dari volumus, quibus ab alio Antiſtite promoueri poſſint ad Ordines, niſi ille, cui dari debebunt, diligenter examinatus, atque approbatus fuerit, ne, ſi abſque vlla ætatis diſtinctione, morumque, ac doctrinæ approbatione, Ordines promiſcuè conferantur, munia eccleſiaſtica, ipſarumque noſtræ diœceſis parochiarum regimen cum animarum detrimento, noſtriq. tribunalis dedecore, indoctis, indigniſque miniſtris committi contingat.

CAP. VI.

ET, vt parochianos ſuos, qui relicto ſeculo, in militia eccleſiaſtica in poſterum adſcribendi erunt, faciliùs admonere, ac in propoſito confirmare poſſint, vtque examinatores ſynodales, quæ in ijſdem parochianis admittendis ad primam tonſuram, atq. ordinandis, abſque conſcientiæ ſcrupulo, Ordiniſque eccleſiaſtici dedecore, requiruntur, in promptu habeant, decreta ipſa ſacri Concilij Tridentini huic materiæ opportuna ad verbum infra duximus ſubnectenda.

Ex Concilio Tridentino, ſeſſ. 23. c. 4. de reform.

CAP. VII.

PRima tonſura non initientur, qui ſacramentum confirmationis [a] non ſuſceperint, & fidei rudimenta edocti non fuerint; quique legere, & ſcribere neſciant, & de quibus probabilis coniectura non ſit, eos non ſecularis iudicij fugiendi fraude, ſed, vt Deo fidelem cultum præſtent, hoc vitæ genus elegiſſe.

a c. ſin. eod. lib. 6. c. cum contingat, extr. de æt. & qualit. ord.

Ex eodem. ead. ſeſſ. 23. cap. 5.

CAP. VIII.

AD minores ordines promouendi bonum à parocho, & magiſtro ſcholæ, in qua educantur, teſtimonium habeant. Hi verò, qui ad ſingulos maiores erunt aſſumendi, per menſem ante ordinationem Epiſcopum adeant, qui parocho, aut alteri, cui magis expedire videbitur, committat, vt, nominibus, ac deſiderio eorum, qui volent promoueri, publicè in eccleſia propoſitis, de ipſorum ordinandorum natalibus, ætate, moribus, & vita à fide dignis diligenter inquirat: & litteras teſtimoniales, ipſam inquiſitionem factam continentes, ad ipſum Epiſcopum quamprimùm tranſmittat.

Ex eodem. ead. ſeſſ. 23. cap. 11.

CAP. IX.

MInores ordines ijs, qui ſaltem latinam linguam intelligant, per temporum interſtitia, niſi aliud Epiſcopo expedire magis videretur, conferantur, vt eo accuratiùs, quantùm ſit huius diſciplinæ pondus, poſſint edoceri, ac in vnoquoque munere, iuxta præſcriptum Epiſcopi, ſe exerceant, idque in ea, cui adſcripti erunt, eccleſia, niſi fortè ex cauſa ſtudiorum abſint, atque ita de gradu in gradum aſcendant, vt in eis cum ætate vitæ meritum, & doctrina maior accreſcat: quod & bonorum morum exemplum, & aſſiduum in eccleſia miniſterium, atque maior erga presbyteros, & ſuperiores ordines reuerentia, & crebrior, quàm antea, corporis Chriſti communio maximè comprobabunt. Cumque hinc ad altiores gradus, & ſacratiſſima myſteria ſit ingreſſus, nemo ijs initietur, quem non ſcientiæ ſpes maioribus ordinibus dignum oſtendat. Hi verò non, niſi poſt annum, à ſuſceptione poſtremi gradus minorum ordinum ad ſacros ordines promoueantur, niſi neceſſitas, aut eccleſiæ vtilitas, iudicio Epiſcopi, aliud expoſcat.

Ex eodem. ead. ſeſſ. 23. cap. 12.

CAP. X.

NVllus in poſterum ad ſubdiaconatus ordinem ante vigeſimum ſecundum, ad diaconatus ante vigeſimum tertium, ad presbyteratus ante vigeſimum quintum ætatis ſuæ annum promoueatur. Sciant tamen Epiſcopi, non ſingulos in ea ætate conſtitutos debere ad hos ordines aſſumi, ſed dignos dumtaxat, & quorum probata vita ſenectus ſit: Regulares quoque, nec in minori ætate, nec ſine diligenti Epiſcopi examine ordinentur; priuilegijs quibuſcumque, quo ad hoc, penitus excluſis.

Ex eodem. ead. ſeſſ. 23. cap. 13.

CAP. XI.

SVbdiaconi, & Diaconi ordinentur habentes bonum teſtimonium, & in minoribus ordinibus iam probati, ac litteris, & ijs, quæ ad ordinem exercendum pertinent, inſtructi. Qui ſperent, Deo auctore, ſe continere poſſe, eccleſijs, quibus adſcribentur, inſeruiant, ſciantq. maximè decere, ſi ſaltem diebus dominicis, & ſolemnibus, cum altari miniſtrauerint, ſacrā cōmunionem perceperint. Promoti ad ſacrum ſubdiaconatus ordinem, ſi per

si per annum saltem in eo non sint versati, ad altiorem gradum, nisi aliud Episcopo videatur, ascendere non permittantur. Duo sacri ordines nō eodem die, etiam Regularibus, conferantur, priuilegijs, ac indultis quibusuis concessis non obstantibus quibuscumque.

ead. sess. 23. cap. 14.

Ex eodem.

CAP. XII.

QVi piè, & fideliter in ministerijs ante actis se gesserint, & ad presbyteratus ordinem assumuntur, bonum habeant testimonium; & hi sint, qui non modò in diaconatu ad minus annum integrum, nisi ob ecclesiæ vtilitatem, ac necessitatem aliud Episcopo videretur, ministrauerint; sed etiam ad populum docendum ea, quæ scire omnibus necessarium est ad salutem, ac administranda sacramenta, diligenti examine præcedente, idonei comprobentur, atque ita pietate, ac castis moribus conspicui, vt præclarum bonorum operum exemplum, & vitæ monita ab eis possint expectari. Curetq. Episcopus, vt ij saltem diebus dominicis, & festis solemnibus, si autem curam habuerint animarum, tam frequenter, vt suo muneri satisfaciant, Missas celebrent.

CAP. XIII.

QVoniam clerici in subdiaconatus ordine constituti matrimonium contrahere, artesque seculares exercere omnino prohibentur, ne cum ordinis ecclesiastici ignominia mendicare, aut sordidos quæstus facere cogantur, nos inhærendo sacri Concilij [a] Tridentini decreto, quod fel. recordat. Pius [b] Papa Quintus ad regulares non professos extendit, statuimus, vt perpetuis futuris temporibus nemo secularis clericus, aut Regularis non professus; licet omnes alias habeat qualitates à iure requisitas, morum, scilicet, honestatem, litterarum scientiam, rerum peritiam, legitimamq. ætatem; ad subdiaconatus ordinem promoueatur, nisi tale possideat beneficium, aut pensionem, aut patrimonium, vnde ali decenter posit.

a c. 2. de ref. form. sess. 21. b constitut. 74.

§. 1.

Verùm, quoniam beneficiorum in nostra diœcesi existentium reditus non ignoramus, quicumque ex nostris diœcesanis ad titulum beneficij in eadem diœcesi positi ordinandus fuerit, quo ad ipsos reditus, nihil probare teneatur: sed, si beneficium in aliena diœcesi existens impetrauerit, nisi ex illius reditu ali se decenter probauerit, ad ordines nequaquam admittatur. Vt verò mendacia, fraudes & periuria euitentur, qui ad titulum patrimonij ordinari voluerit, aut legitimis documentis, aut proborum virorum, etiam iuratorum, testimonio coram notario, parocho, ac syndicis loci, in quo illud examen fieri contigerit, eam de proprio patrimonio fidem exhibeat, vt certum sit, ex illius prouentu ad victum, ac vestitum necessaria pro clericalis status conditione sibi nunquam defuturam. Quod, nisi certum sit, ad ordines non assumatur.

§. 2.

Facultates autem sufficientes eas esse intelligimus, quarum reditus ad centum florenos monetæ huius nostræ Prouinciæ ascendat: quapropter non promoueatur, qui de ea summa authentica, fideq. digna documenta non exhibuerit. Quem quidem reditum, siue ex pensione, siue ex patrimonio, siue à parentibus, siue à fratribus, siue aliunde, proueniat, nnnquam alienari posse declaramus, nisi promotus sufficiens [c] beneficium ecclesiasticum obtinuerit, vel aliunde habeat, quantum ad vitam decenter tolerandam ei necessarium sit: quam etiam alienationem absque licentia manu nostra subscripta fieri prohibitam esse declaramus.

c c. nemine, c. Sanctorū, 70. dist. cap. cum secundum, & cap. tuis. ext. de præbend. c. si Episc. eod. in 6. & c. 2. sess. 21.

CAP. XIV.

PRomoti verò ad ordinem presbyteratus, etsi in eorum ordinatione acceperint Missæ celebrandæ potestatem, attamen, quia nullum opus, quamuis maximè sanctum, ac venerandum, potest in ecclesia tractari, quod cum præstantissimo, tremendoq. Missæ sacrificio comparari posit, (dum viuifica hostia, qua Deo patri reconciliati sumus, per sacerdotes quotidie immolatur) sciant, quicumq. ad hoc culmen dignitatum peruenerint, omnem sibi operam, ac studium in eo ponendum esse, vt non solùm cum interiore cordis munditia, exterioreq. pietatis significatione, sed & cum illarum cæremoniarum obseruatione, quæ in Missali, & Cæremoniali Episcoporum altaris ministris præscribuntur, id peragatur ita, vt audientes ad ædificationem, ac pietatem, non autem ad risum, aut contemptum, aut nauseam moueantur. Ideò decernimus, promotos non debere ad Missæ celebrationem accedere, nisi bene edoctos, & instructos eorum, quæ ad tantum mysterium dignè tractandum necessaria sunt, vt, scilicet, in vestibus, gressu, voce, totiusque corporis motione, atque gestu, dignitas, ac excellentia sacerdotalis exprimatur. Nemo igitur ordinem presbyteratus exercere audeat, nisi de ea re à nobis, vel Vicario nostro generali, petierit licentiam, quam ijs tantummodo, quos in huiuscemodi cæremonijs, ac functio-

functione, plurimum profeciſſe conſtiterit daturos nos eſſe ſcripto profitemur. Qui verò ſine huiuſmodi licentia celebrare auſus fuerit, noſtro, vel eiuſdem Vicarij arbitrio puniatur.

De ætate, & qualitate, & ordine præficiendorum. Tit. VIII.

CAP. I.

a c. 3. ext. eod. INDIGNVM ſanè eſt[a], ac penè temerarium, vt, qui ſe ipſum, ſuaq. gubernare, neq. adminiſtrare nouit, grauiſsimum eccleſiarum pôdus portare præſumat. Quapropter, ex ſacroſancti b c. 6. ſeſſ. 23. de refor. Concilij[b] Tridentini decreto prohibitum eſſe declaramus, ne quis poſthac, cuiuſvis ſtatus, aut conditionis ſit, prima tonſura initiatus, aut etiam ad minores ordines promotus, ante quartumdecimum annum beneficium quodlibet, etiam de iure patronatus ſuæ familiæ, aut gentis aſſequi poſsit; niſi id ei fuerit à Sede Apoſtolica ſpecialiter indultum.

CAP. II.

CVm in eccleſia noſtra metropolitana dignitates, ac canonicatus obtinentes omnes, & beneficiati, qui capellani aſsiſtentes, vocantur, habeant ex inueterata, & laudabili conſuetudine annexum ordinem presbyteratus, mandamus, ne deinceps ad dignitates, aut canonicatus, aut beneficia quis admittatur, quamuis ex legitimo matrimonio procreatus, moribusq. & ſcientia, omnibusq. alijs canonicis qualitatibus emineat, qui vigintiquinque annis minor ſit, vel non a c. 3. ext. eod. poſsit, ſaltem intra[a] annum à die electionis ſuæ computandum, ad presbyteratus ordinem canonicè promoueri.

CAP. III.

NOn immeritò à maioribus noſtris ars artium regimen animarum dictum a c. penult. ext. eod. eſt[a]: Quare, cùm præter vitæ innocentiam, doctrina etiam in parochialium eccleſiarum rectoribus pernece ſſaria ſit, prouidendum eſt, ne, qui amicorum, potentiorumve hominum teſtimonio, aut ſermonis, oriſue grauitate, ad curam animarum magis idonei videntur, inepriores, quàm par eſt, re ipſa euadant: nos igitur, vt imperitos à finibus eccleſiæ noſtræ, quantùm poſſumus, arceamus, ſtatutum eſſe declaramus, ne in poſterum parochialibus eccleſijs rector vllus decernatur, niſi ex b ſeſſ. 24. c. 18. de reformat. ſacri Concilij[b] Tridentini præſcripto, vt, ſcilicet, ſtatim atque vacauerint, idoneus eis conſtituatur vicarius cum fructuum vacantis eccleſiæ congrua portione, qua ipſe, donec nouus rector creatus ſit, onera ipſius eccleſiæ ſuſtinere poſsit. Vocentur deinde per edictum publicum, qui ad vacans beneficium examinari, & concurrere volent, vt ij, quorum nomina apud cancellarium deſcripta extiterint, coràm nobis, vel Vicario noſtro generali, nobis abſentibus, ab examinatoribus ſynodalibus, non paucioribus, quàm tribus, elapſis decem diebus examinentur, vt magis idoneo beneficium conferatur. Quod, ſi non obſeruetur, irritam, ac nullam collationem fore declaramus.

De ſacra Vnctione. Tit. IX.

Eugenius IV. in Concilio Florentino.

CAP. I.

SECVNDVM ſacramentum eſt Confirmatio, cuius materia eſt chriſma confectum ex oleo, quod nitorem ſignificat conſcientiæ; & balſamo, qui odorem ſignificat bonæ famæ, per Epiſcopum benedicto. Forma autem eſt: Signo te ſigno crucis, & confirmo te chriſmate ſalutis, in nomine Patris, & Filij, & Spiritus ſancti. Ordinarius miniſter eſt Epiſcopus, & cùm cœteras vnctiones ſimplex ſacerdos valeat exhibere, hanc, non, niſi Epiſcopus, debet conferre: quia de ſolis Apoſtolis legitur, quorum vicem tenent Epiſcopi, quod per manus impoſitionē Spiritum ſanctum dabant, quemadmodum actuum Apoſtolorum lectio manifeſtat: Cùm enim audiſſent, inquit, Apoſtoli, qui erant Hieroſolymis, quia recepiſſet Samaria verbum Dei, miſerunt ad eos Petrum, & Ioannem, qui cùm veniſſent, orauerunt pro ipſis, vt acciperent Spiritum ſanctum: nondum enim in quemquam illorum venerat, ſed baptizati tantum erant in nomine Domini Ieſu: tunc imponebant manus ſuper illos, & accipiebant Spiritum ſanctum. Loco autem illius manus impoſitionis datur in eccleſia confirmatio. Legitur tamen, aliquando per Apoſtolicæ Sedis diſpenſationem ex rationabili, & vrgente admodum cauſa, ſimplicem ſacerdotem chriſmate per Epiſcopum confecto hoc adminiſtraſſe Confirmationis ſacramentum. Effectus autem huius ſacramenti eſt, quia in eo datur Spiritus ſanctus ad robur, ſicut datus eſt Apoſtolis in die Pentecoſtes, vt, videlicet, Chriſtianus audacter Chriſti confiteatur nomen. Ideoque in fronte, vbi verecundiæ ſedes eſt, confirmandus inungitur, ne Chriſti nomen confiteri erubeſcat, & præcipuè crucem eius, qui Iudæis eſt

scandalum, gentibus autem stultitia secundum Apostolum, propter quod signo crucis signatur.

Ex eodem.

C A P. I I.

QVintum sacramentum est Extrema vnctio, cuius materia est oleum oliuæ per Episcopum benedictum. Hoc sacramentum, nisi infirmo dari non debet: qui vngendus est in oculis propter visum, in auribus propter auditum, in naribus propter odoratum, in ore propter gustum, vel loquutionem, in manibus propter tactum, in pedibus propter gressum, in renibus propter delectationem ibidem vigentem. Forma autem huius sacramenti est hæc. Per istam vnctionem, & suam pijssimam misericordiam indulgeat tibi Dominus quicquid deliquisti per visum, &c. & similiter in alijs membris. Minister huius sacramenti est sacerdos: effectus vero, est mentis sanatio, &, quantùm expedit, ipsius etiam corporis. De hoc sacramento inquit beatus Iacobus Apostolus. Infirmatur quis in vobis? inducat presbyteros ecclesiæ, vt orent super eum vngentes eum oleo in nomine Domini, & oratio fidei saluabit infirmum, & alleuiabit eum Dominus, & si in peccatis sit, dimittentur ei.

C A P. III.

HOc autem Extremæ vnctionis sacramentum, licet omnibus Christianis commune sit, non est tamen omnibus ministrandum, vtpotè pueris, qui nulla adhuc commiserunt peccata, aut amentibus, & furiosis, nisi dilucida habeant mentis interualla, eoq. tempore petant, aut significent, se velle sacro oleo vngi. Et quamuis post hanc pij animi significationem in insaniam, (quod pluries vi morbi contingit) & furorem incidant, non est ipsis sacra vnctio deneganda. Vngi autem non debent, qui sano, & firmo sunt corpore, etiam vitæ periculis expositi, vt nauigantes, ad prælium ituri, & ad vltimum supplicium damnati. Parochi verò sacramentum hoc exhibere curent ijs, qui integræ mentis, ac rationis esse, ipsumq. se deuotè suscepturos apertè ostendant, nec expectent, vt vitali virtute prostrata, sensuum officio destituti videantur. Curent insuper, vt ad vngendos ægrotantes accersiti, absque mora, & quam diligentissimè pium hoc munus impleant, ne morientes parochorum culpa diuino hoc animarum subsidio defraudentur. Quod qui neglexerint, grauissimam se mulctam arbitrio nostro subituros intelligant.

De Sacramentis non iterandis. Tit. X.

C A P. Vnicum.

SEPTEM esse Catholicæ Ecclesiæ sacramẽta à Iesu Christo instituta aliàs diximus[a], atque eorum alia iterari posse, nempe Eucharistiam, Pœnitentiam, Extremam vnctionem, ac Matrimonium, alia minimè, Baptismum, scilicet, Confirmationem, & Ordinem, quorum postrema ab Episcopis tantùm, primum verò, etiam à parochis, ministratur. Verùm, quia, vrgente necessitate, cuiq. de populo, etiam fœminini sexus, (dummodo intentionem habeant faciendi, quod intendit facere Ecclesia) baptizare[b] concessum est, etiam in priuatis domibus, parochis præcipimus, ne vllum infantem baptizare audeant, nisi certò sciant, illum in paterna domo, aut alibi extra ecclesiam non fuisse baptizatum, ne, scilicet, sacramentum hoc iterari contingat. Quod, si dubium sit, infans non baptizetur, nisi sub hac conditione: Si non es baptizatus, ego te baptizo, &c. Itaq. ad tollendos abusus, atq. vt ex ordine personarum huius sacramenti dignitas magis eluceat, prohibemus, ne coràm viro baptizet mulier, nec laicus coram clerico, nec clericus, præsente sacerdote, nec simplex sacerdos, parocho præsente, nisi ipse consentiat.

a sup. c. 6. de summa Trinit. & Fide Cathol.

b Conc. Trident. can. 4. de baptism. sess. 7.

De officio Archidiaconi. Tit. XI.

C A P. Vnicum.

CAPITVLVM Archidiaconus, aut Decanus, quoties opus fuerit, conuocare potest, vbi curare debet, vt canonici modestè, suoque tempore loquantur, atque sententias, seu vota, proferant, secusq. facientes, illico è capitulo eijcere. Si verò aliquis; quod Deus auertat; iniuriosa, aut scandalosa verba effuderit, præter seruitij illius diei amissionem, nostro, aut Vicarij nostri arbitrio coerceatur. Sigillum Collegij custodiat Decanus, quo, nisi eo absente, nemo vtatur.

§. 1.

Idem prætereà in claustris habitet, omnemque curam, ac studium adhibeat, ne quidquam contra bonos mores, aut publicam honestatem committatur, vel populo scandalum præbeat.

§. 2.

§. 2.

Nobis celebrantibus, aut ordines conferentibus, pluuiali amictus aſſiſtat, neminiq. loco cedat. Et quia Archidiaconus à maioribus a noſtris oculus Epiſcopi non immeritò dictus eſt, omnia circumluſtrate, & perſcrutari diligenter eum oportet; vt, quid agendum, quidve prohibendum ſit, quo eccleſiaſtica diſciplina, diuiniq. cultus omni ex parte ſartus tectus conſeruetur, nobis ſua prudentia, & vigilantia indicare poſſit.

a c. diaconi, 1. diſt. 93.

De officio Sacriſtæ. Tit. XII.

CAP. Vnic.

SACRISTA in eccleſia noſtra ſecundam obtinet dignitatem, cuius officium ex perſonæ, tituliq. prærogatiua, eſt indicere, ſeu conuocare capitulum, eique, Decano abſente, præſidere. Curam præterea gerere omnium eccleſiæ ſupellectilium, necnon ſacrorum quorumcumq. vaſorum, ac veſtium, item lampadum, ac deniq. totius eccleſiaſtici theſauri.

§. vnic.

Diſponit inſuper de toto officio in choro recitando, eligitq. matricularios, quos etiam primam dignitatem obtinenti, & capitulo, præſentandi ius habet.

De officio Cantoris. Tit. XIII.

CAP. Vnic.

CANTORIS dignitas tertia eſt in eccleſia noſtra, & patronatus iure ad nos pertinet, ſicut & Sacriſtæ, cum à prædeceſſoribus noſtris vtraque ad diuini cultus augmentum fuerit inſtituta. Huius munus eſt officij ſolemnium dierum feſtorum tabellam in choro conficere, in qua deſcribantur nomina eorum, qui in eodem choro, vel nobis, vel alteri in dignitate conſtituto in diuinorũ functione aſſiſtere debent.

§. 1.

Eos, qui malè legunt, aut negligenter cantant, aut confabulantur, aut rident, aut huiuſmodi aliquod irreuerenter agunt in choro, nobis, vel Vicario noſtro generali, vel Decano, deferat Cantor, vt poſt ſalutarem pœnitentiam reſipiſcant.

§. 2.

Diligentiam quoque adhibeat Cantor circa ritus, ac cerimonias, vt, ſcilicet, à canonicis, beneficiatis, & capellanis, & quos vocant, habituatis, exactè obſeruentur. Si item ſupplicationes, vel (vt vulgo appellantur) proceſſiones aliqua ex cauſa extra ordinem indicantur, officium celebrandum ordinare teneatur.

§. 3.

Ad Cantorem etiam pertinet curare, vt ex alumnis Seminarij, qui innocentes vocantur, ij ſeligantur, qui, & choro, & capellæ idoneis vocibus, &, quo decet decore, poſſint deſeruire: Item, vt in Grammatica, ac Muſica, pro ætate, atque ingenio cuiuſque, proficiant, & in eccleſia debitis horis adſint, neque per vrbem ſoli incedere, aut vagari, permittantur.

§. 4.

Denique, quod ex antiqua conſuetudine ius habet Cantor, mittendi in realem poſſeſſionem canonicos, & capellanos à capitulo inſtitutos, confirmamus. Eiuſdem, nobis celebrantibus officium eſt vnà cum Sacriſta ſemper aſſiſtere, & abſentibus, Decano, & eodem Sacriſta, capitulo præeſſe.

De officio Vicarij. Tit. XIV.

CAP. I.

QVONIAM iure communi a definitum eſt, Epiſcoporum Vicarios, ſeu officiales generales, non habere poteſtatem inquirendi, corrigendi, delinquentium exceſſus puniendi, vel quemquam à ſuis beneficijs, aut officijs, aut adminiſtrationibus amouendi, nec vacans beneficium conferendi, niſi id ſpecialiter eis conceſſum ſit, nos, ne difficultates, aut controuerſiæ inde oriantur, omnes, & ſingulas has facultates Vicario noſtro generali abſque vlla diminutione damus, & in ampliſsima forma concedimus: quin, etſi generali permiſsione conferendi omnia beneficia non videntur comprehendi, quæ ad renunciationes, aut permutationes pertinent, niſi earum ſpecifica mentio fiat, ad eas quoq. conceſsionem noſtram extendi declaramus ita, vt circa eas Vicarius noſter electus, ſiue eligendus, eam facultatem, atque auctoritatem habeat, quam ipſi haberemus, ſi coràm nobis fierent, exceptis ijs, quæ nobis expreſſe, & ſpecialiter reſeruauerimus.

a cap. 2. & 3. eod. lib. 6. c. ſtatutum, de præbend. eod. lib. 6.

CAP. II.

SI autem ex delegatione Apoſtolica, vel alia occaſione coràm Vicario noſtro, cauſam agi cõtingat, ne de iudicis integritate ſuſpicio vlla concipi poſsit, eidem Vicario, ſub pęna priuationis officij, ac perpetuæ inhabilitatis ad ipſum exercendũ, præcipimus, ne quid-

quidquam, vel minimum, exigat, aut oblatum ea de causa à partibus accipiat:idem obseruari volumus, quoad cancellarios, vulgò grepherios, vt,scilicet, non toleret, eos vltra taxam quidquam accipere, proposita pœna amissionis officij, & restitutionis in duplum eius, quod vltra taxam exegisse deprehensi fuerint. Iterum verò delinquentibus infligatur etiam pœna quinquaginta aureorum fisco nostro applicandorum.

CAP. III.

[a] c.1 & tot. tit. ext. eod. c. postulasti de rescrip. c. G perpetuus ext. de fide instrum.

VIcarios autem [a] rectorum ecclesiarum, tam perpetuos, hoc est eos, qui nec amoueri, nec portione sua à rectoribus priuari possunt, quàm amouibiles, ac temporarios, ad animarum regimen deinceps admitti nolumus, nisi examinati fuerint, & approbati, ac si ad beneficia, ad quæ vicarij proponantur, promoueri deberent adeò, vt & parochialia onera portare possint, & vitæ exemplo spectatissimi sint. Nemo tamen, quamuis approbatus, ad duas vicarias admittatur. Qui verò iam admissus fuerit, altera, quam maluerit, retenta, alteram dimittat. Qui autem beneficium parochiale impetrauerit, atque eodem tempore vicariam administret, nisi eam statim relinquat, beneficio priuatus esse intelligatur.

De officio, & potestate iudicis delegati. Tit. XV.

CAP. I.

IVDEX delegatus est, cui, vel à summo Pontifice, vel à Prælato, vel à Principe, alioue spirituali, seu temporali domino, iurisdictio demandata sit. Hic, cùm propriam non [a] habeat, sibi [b] mandata iurisdictione vtitur. Plurimùm verò differt, qui à Romano Pontifice ab eo, qui ab Ordinario, delegatur: etenim delegatus Apostolicus respectu mandantis dignior, inq. [c] sibi commissa causa maior est quocumq. Ordinario adeò, vt Legatus [d] à latere, cùm iure magistratus faciat, quodcumque facit, quamuis Proconsuli, & Præsidi æquiparetur, quorum [e] supremum fuit imperium in Prouincijs, iudicem tamen delegatum neque impedire, quin sibi commissum negotium expediat, neque eius sententiam absque Apostolico mandato irritam reddere possit: [f] delegatus namq. in ea causa eandem cum Principe mandante habet potestatem, neque [g] ab eius sententia appellari potest, nisi ad eundem Principem, sicut ab Ordinario [h] ad proximum superiorem tantum appellatur.

[a] l. 1. §. vlt. ff. de offic. eius cui mādat. est iurisd.
[b] l solet ff. de iurisdiā. omn. iud.
[c] cap. sane, quia nos, ext. eod tit.
[d] c. 1. ext. de offic. legati.
[e] l. & ideo, ff. de offic. Proconf. l. 4. C. de offic. Præs.
[f] c. sane.
[g] l. 3 ff. quis & à quo, l. præcipimus, C. de appellation.
[h] l. imperatores ff. de appellat.

CAP. II.

LAtissimum est officium iudicis à Principe delegati, cùm partes in ius vocare possit, contumaces, aut ex lege, aut, si lex desit, ex arbitrio punire, aliaq. [a] omnia ad causam spectantia facere, executioni quoque suam mandare sententiam, interdicere, suspendere, excommunicare, item omnes, qui sibi demandatam iurisdictionem impediunt, coercere, excommunicatos absoluere, in possessionem mittere. Quare à nobis dandi iudices, si fieri poterit, ex partium consensu dabuntur, sin minus, ex officio: si verò aliquis eorum, vt suspectus, reijciatur, suspicionis causis coràm [b] nobis probatis, alius in suspecti locum subrogetur. Suspicionis autem causæ initio allegandæ sunt, cùm post [c] litem contestatam iudex recusari non possit, nisi noua [d] aliqua suspicionis causa superueniat: Delegatus autem iudex fines mandati sui diligenter custodiat, eiusq. forma seruata, exceptiones [e] admittat, aliaque omnia, quibus negotium, & mandatum perficitur, integra fide gerat, ne illusorium, nullumq. reddatur eius iudicium, factasque à litigatoribus expensas in duplum restituere teneatur.

[a] c. præterea, ext. eod.
[b] c. super, §. porrò, & §. cū verò. ext. eod. l. cum specialis, C. de iudicijs.
[c] l. apertissimi, C. eod.
[d] l. ex Cornelia initio, ff. de iniur.
[e] c. super c. cū dilectus, ext. de rescript. l ordinarij. C. de rei vendic. l. si procuratore, & l. si diligenti. ff. de procurator.
[f] c. ex part. ext. eod.

De officio Iudicis ordinarij. Tit. XVI.

CAP. I.

QVANDOQVIDEM in idiomate, quo Prouincia, & ciuitas nostra vtitur, non satis versati, prædicationis munus Episcoporum [a] proprium, quemadmodum cupimus, explere non possumus, ne commissi nobis gregis solatium, atq. vtilitatem, quæ ex sacræ paginæ, legisq. diuinæ interpretatione percipitur, negligere videamur, [vtque aliqua ex parte officio nostro satisfaciamus, volumus, non solùm præcipuis, ac solemnibus festis diebus, sed, & per totam Quadragesimam, atque Aduentum Domini impensa nostra à pijs, doctisq. ex diuersis Ordinibus selectis viris in eadem ciuitate, etiam nobis absentibus, conciones haberi.

[a] Conc. Trident. sess. 5. cap. 2 de reform. sess. 24 c. 4. de reform.

CAP. II.

SEd, quia Episcopus omnium parochiarum habitu rector, eas actu gubernare non potest, parochos quoque, tamquam in partem solicitudinis vocatos, prædicationis oneri humeros supponere oportet: proinde meminerint omnes animarum curam habentes, dominicis saltem, & festis solemnibus diebus, populis sacras scripturas interpretari, præceptaque euangelica, etiam exemplis,

eorum

eorum mentibus sensim instillare, abusus, vitia, superstitiones, peccataq. omnia detestari, virtutem, bonorumq. operum fructum efficaciter promouere, vt, calcatis diabolicis artibus, terrenorumq. obliti, ad cælestia toto cordis affectu erigantur. Hæc, sacro Tridentino [a] suggerente Concilio, ante parochorum oculos ponimus, vtque animarum necessitatibus adhibeantur, vrgemus, atque præcipimus.

a d. c. 2. & 4.

§. 1.

Vbi verò concionator impensa publica commode sustentari possit, tempore præsertim quadragesimali (vtpotè in oppidis sancti Mauritij, Aimæ, Cõfleti, Bellifortis, alijsq. similibus) præter id, quod parochi facere tenentur, proprium concionatorem, vel secularem, vel regularem sacerdotem quotannis conduci volumus, qui quotidie, vno ex qualibet hebdomada excepto, verbo Dei populum pascat.

§. 2.

Et, quia superuacanea, ac inutilis esset verbi diuini prædicatio, frustraq. Christiana doctrina disseminaretur, nisi adessent, qui eam exciperent, & conciones audirent, populum omnem, vt in suis parochialibus Ecclesijs, saltem diebus dominicis, conueniat, hortamur, non solùm, vt spiritalem cibum ex instructissima Euangeliorum cella penaria sibi sumat, verùm etiam, vt, quæ ad diuinum cultum, morumq. Ecclesiasticorum dignitatem, ac constantiam, pertinent, à parochis pro tempore intelligat, festorum, scilicet, dierum, ex præscripto Ecclesiæ obseruandorum, recurrentes annuas solemnitates, matrimoniorum denunciationes, Apostolicarum litterarum, nostrarumq. constitutionũ, aut edictorum, etiam Vicarij nostri generalis, incidentes publicationes, aliaq. huiusmodi, ad quæ, patresfamilias præcipuè teneri, pronunciamus.

CAP. III.

Quamuis verbi Dei prædicatio admodũ vtilis, & necessaria sit, &, qui sacræ Theologiæ operam nauarunt, in eaq. laureã consecuti sunt, legendi, interpretandi, & prædicandi facultatem acceperint, nihilominus, quia interdum sub ouilis pellibus rapaces latent lupi, quorum rabiem, cùm Prouinciæ nostræ immineant, magnopere pertimescimus; neminem [a] posthac, siue is secularis, siue Regularis sacerdos fuerit, sine nostra, seu Vicarij nostri generalis, expressa licentia, ad populum concionari posse concedimus. Parochi, qui id permiserint, vt hactenus factum est, aureis duodecim mulctentur.

a d. c. 2. & 4.

CAP. IV.

Nihil profectò ad Christianæ reipublicæ tranquillitatem, diuiniq. cultus conseruationem, ac propagationem magis expedit, quàm vtriusque sexus pueros sanctè institui, & in fide, quam professuri sunt, diligenter erudiri: altas namque radices agunt, quæ in teneris animis seruntur adeò, vt nulla ferè ratione inde euelli possint. Quamobrem, etsi de Christiana doctrina pueris explicanda, quod parochorum officio conuenire visum est, dum diœcesim nostram visitaremus, satis declarauimus, idipsum nihilominus, & in hoc constitutionum nostrarum volumine repeti non ab re alienum duximus, vt non solùm pastores in tam graui negotio partes suas desiderari non patiantur, sed etiã grex, cui pascendo à Deo præpositi sumus, propensionem nostram ad eius salutem agnoscat. Parochi igitur pueros vtriusque sexus intra suæ curæ fines positos, dominicis omnibus, alijsq. festis diebus in fidei rudimentis instituant, Deoq. præsertim, ac parentibus obedire doceant, simulq. curent, vt hoc nostrum, immo sacri [a] Tridentini Concilij præceptũ sibi subditis populis eum fructum afferat, quem ab altaris ministris expectare debemus. Quod, si facere neglexerint, toties duorum florenorum pœnam subeant, quoties in officio deliquerint, eaque pecunia libri ad doctrinam Christianam pertinentes comparentur, atque inter pueros distribuantur.

a sess. 24. c. 4. de refor.

§. vnic.

De Musteriensium puerorum institutione ad æternam salutem necessaria pro eo, ac debemus, solliciti, duas erigi scholas in hac ciuitate statuimus: alteram in Ecclesia nostra matrice; alteram in Ecclesia Beatæ Mariæ, vt in illa pueri ab Ecclesiasticis, alijsq. pijs hominibus; in hac puellæ à matronis, alijsq. religiosis mulieribus in præceptis Euangelicis instituantur. Propterea, sicut Ecclesiæ nostræ ministros in re tam graui officio suo non defuturos confidimus, ita, ne piæ mulieres à sancto hoc ministerio diuellantur, aut quoquomodo, quoad eius fieri poterit, exturbentur, dum puellis in Christiana doctrina dirigendis operam dabunt, neminem, vno excepto parocho, ad eamdem Beatæ Mariæ Ecclesiam accedere posse permittimus. Qui secus fecerit, duobus aureis nummis mulctetur, quos emendis Sanctorum imaginibus inter ipsas puellas distribuendis, applicamus. Qui iterum deliquerit, in carcere triduo pane, & aqua temeritatis suæ pœnam luat.

CAP. V.

NOn solùm autem rudimenta fidei pueros docere, sed etiam adultos ita instruere debent parochi, moribusq. Christianis ita formare, vt, quomodo, quam reuerenter, quamque munda conscientia sacramenta suscipienda, ac tractanda sint, non ignorent. Quod proculdubio ex sententia succedere non poterit, nisi virtus, vsusque sacramentorum priùs populis explicetur. Id verò factu haud difficile fuerit, si parochi Catechismum catholicorum dogmatũ promptuarium, totiusq. Theologiæ compẽdium sacri[a] Tridentini Concilij auctoritate cõcinnatum, sibi familiarem faciant, vbi ad curam pastoralem pertinentia pereleganter, ac luculẽter tractantur, cuius ductu, vt, quæ ad salutarem disciplinam capessendam, ac retinendam, necessaria sunt, populis opportunè suggerantur, parochi inter Missarum solemnia, & quandocumque sacramenta ministrãda fuerint, vim, vsum, eorumq. necessitatem, illis exponant, quo, & maiore pietate, atque humilitate ea suscipiant, & ad charitatis opera seruentiores facti, peccata vehementius detestentur, vnumque corpus cum Christo effici summo studio contendant.

a de Indice lib. & catechismo.

CAP. VI.

VErumtamen nihil vtique profuerit, sanam doctrinam ab industrijs agricolis in populorum animis seminari, si ab inimico homine superseminata zizania iactum semen suffocauerint: quod, ne pestilentium librorũ lectione in iurisdictione nostra vnquam eueniat, libros impressos à bibliopolis venales proponi, aut à nostris subditis legi, aut haberi, prohibemus, nisi nobis, vel generali Vicario nostro, prius exhibeantur, nostraq. auctoritate approbati, in lucem prodierint, præsertim, si Geneuæ, etiam mentito prælo, (quod ad decipiendos catholicos emptores neoterici iam pridem impudenter factitant) editi fuerint, vt, qui erroneam doctrinam non contineant, nec bonis moribus aduersentur, vendi, legi, haberi, ac tractari absque vllo periculo, aut conscientiæ scrupulo, possint. Qui verò hæreticorum veneno infecti, atque à catholicæ veritatis sensu alieni in animarum perniciem proseminari videantur, omnino reijciantur.

CAP. VII.

EX antiquis[a] iuris Pontificij constitutionibus, & nouissime sacri Tridentini[b] Concilij decreto diœcesanæ Synodi singulo quoque anno celebrandæ sunt: quod nos, vt omnino in nostra iurisdictione obseruetur, diligentissime curabimus, indicta Synodo ad diem dominicum post octauã Paschæ solemnem, qui inscribitur: Pastor bonus, &c. cui, non tãtum ipsos parochos interesse volumus, sed etiam omnes vicarios, qui ecclesijs mensæ nostræ, siue capitulis, siue matricibus alijs ecclesijs vnitis, deseruiunt, nenon alios omnes vicarios perpetuos curam animarum habentes, non solum, vt villicationis suæ rationem reddant, sed etiam, vt, quæ in Synodis constituta fuerint, in populorum sibi subditorum mentibus vtilius imprimere, ac faciliùs exequi possint.

a c. annis singulis cu seq. 18 dist. c. sicut olim ext. de accus.
b sess. 24. c. 2 in fin. de reform.

§. vnic.

Quòd, si ijdem vicarij, & rectores parochialium Ecclesiarum legitimo fuerint impedimento detenti, ita, vt Synodo interesse nequeant, officij sui partes per procuratorem sacerdotem authentico mandato supplere teneantur, alioquin iuxta canonicas sanctiones puniantur.

CAP. VIII.

SEd, ne ipsæ vniuersitates frequentibus onerentur sumptibus; qui hactenus satis magni fuere; non equidem (vt conijcere licet) ob comitatum nostrorum prædecessorũ, aut nostrum, qui modũ minimè excessit, tam, quoad numerum famulantium, quàm, quoad tempus absolutis, quanta potuimus, celeritate, quæ ad visitationem pertinuerunt; sed, quia adiacentium oppidorũ, parochiarumq. primoribus, & incolis, & presbyteris huius Prouinciæ mos est nequaquam laudabilis, cũ de visitatione fama est, conuenire turmatim, quò Archiepiscopus est diuersurus, ibique, tamquam in nuptijs magnorum virorum, large comedere, ac bibere sumptibus locorum, qui visitantur: ne posthac huiusmodi inutiles sumptus fiant, syndicis locorum sub pœna arbitrio nostro imponenda præcipimus, ne visitationis tempore ad comedendum, & bibendum extra nostrum comitatum quemquam sumptibus publicis admittant.

De maioritate, & obedientia. Tit. XVII.

CAP. I.

NOLVMVS, quemquam ad quævis beneficia, aut dignitates, aut artes liberales exercendas vnquam admitti, nisi prius Beatissimo, Summoque Romano Pontifici Paulo Quinto, Iesu Christi in terris Vicario, Apostolorum Principis successori, ac Reipublicæ Christianæ vniuersæ supremo capiti, eiusq. legitimis successoribus, veram obedientiam, debitamq. reuerentiam in ma-

in manibus noſtris, aut noſtri generalis Vicarij, ſpoponderit, ac iurauerit iuxta formulã[a] à Pio Papa Quarto propoſitam.

a de qua c. vlt. ſup. de ſum. Trin. & Fide Catho.

C A P. I I.

LIcet omnibus perſuaſum ſit, ſicut iuramento[a], ita in omnibus conſtitutionibus ab inferioribus latis ſemper exemptam intelligi ſuperioris auctoritatem: attamen, ne de hoc alicui dubitare contingat, declaramus, omnia noſtra decreta, ſeu conſtitutiones ita eſſe concinnatas, atque directas, vt in ijs ſalua ſemper auctoritas ſanctæ Sedis Apoſtolicæ, & ſit, & eſſe intelligatur.

a c. venientes, §. quinverò ext. de iureiur. l. vl. ff. ad munic.

C A P. I I I.

CVm gradus, ac functiones variæ in Eccleſia ſint, atque ita diſtributæ, & collocatæ, vt alia ad aliam referatur, ſi is ordo non ſeruetur, vtique confuſionem, ac deſtructionem, non autem ædificationem, inde oriri neceſſe eſt. Quare, ne id eueniat, mandamus, vt minor maiori, & inferior ſuperiori cedat, laicus, ſcilicet, clerico, clericus ſubdiacono, ſubdiaconus diacono, diaconus presbytero, inter presbyteros præcedat, qui maior eſt dignitate, auctoritate, vel ſuperioris conceſſione: minor maiori aſſurgat, promotionis etiam antiquitate, ex qua graduum, perſonarumq; diſtinctione, cùm Eccleſia vtilitatem, mores, ac ritus ſalubrem reformationem, diſciplina Eccleſiaſtica neruum, ac tandem ipſe diuinus cultus maximum augmentum ſit percepturus, confidimus, ſubditos noſtros, præſertim clericos, nullam nobis querelæ occaſionem vnquam daturos.

C A P. I V.

VT debitus honor noſtræ metropolitanæ Eccleſiæ reddatur, ſacri Concilij Lateranenſis ſub Leone Decimo celebrati decreto inhærentes, ſtatuimus, vt Regulares, & ſeculares clerici die Sabbati maioris hebdomadæ, antequam campanæ ipſius noſtræ Eccleſiæ pulſentur, ſuarum Eccleſiarum campanas minime pulſari permittant.

De pactis. Tit. XVIII.

C A P. Vnic.

IN Concilio Aphricano primo[a] legitur: Pax ſeruetur, & pacta cuſtodiãtur. Nihil enim tam cõgruum eſt fidei humanæ, quam ſeruari ea, quæ ſemel placuerunt. Vnde propheta[b]: Quæ procedunt de labijs meis, non faciam irrita. Pacta ſeruanda eſſe omnino dicimus, niſi bonis moribus, aut diuinis aduerſentur mandatis, aut inita ſint de re ſpiritali, aut turpi, aut impoſsibili, aut de ſucceſſione poſt mortem, aut de augenda penſione beneficij conſequendi gratia, aut eiuſmodi ſint, quæ non modo ſeruari non debeant, ſed ea ſeruantes canonicis pœnis exponant, quas de tranſgreſſoribus omnino ſumi mandamus.

a cap. 12.

b Pſal. 88.

De poſtulando. Tit. XIX.

C A P. Vnic.

QVONIAM iure vetitum eſt[a], ne clerici in ſeculari foro, niſi pro ſe, vel pro Eccleſia, aut miſerabilibus perſonis poſtulent: Ideo quod in partibus noſtris vſu probari obſeruauimus, vt, ſcilicet, clerici, etiam mercede accepta, non ſolùm in quouis tribunali, ſed etiam coram ſupremo ſenatu, cauſas quaſcumque agant, ac ſi laici eſſent, tãquam ſacro ordini iniurioſum, ſcandaloſum, atque intolerabile, deteſtamur, & omnino prohibemus. Sed, ne publicam vtilitatem, quæ ex alicuius clerici doctrina percipi poſſit, omnino impedire velle videamur, permittimus, eos intra domeſticos parietes pro reo gratis ex charitate ſcribere poſſe.

a cap. 1. ext. eod.

De Procuratoribus. Tit. XX.

C A P. Vnic.

SI diuino miniſterio addicti in profano foro patrocinari prohibẽtur, multo magis ad procurationis officium, aduocatione illiberalius, admittendi non ſunt: abſurdum eſt enim, reique publicæ Chriſtianæ maximè incommodum, arcana Dei tractantes, cæleſtium myſteriorum contemplatione relicta, ad forenſium negotiorum ſtrepitum traduci, atque aliud, quàm eccleſiæ honorem, curare, præſertim, cùm laicis[a] poteſtas facta ſit ſpiritales cauſas agẽdi ob hanc vnam ſanè cauſam, vt clerici ſecularibus occupationibus liberi, diuinis rebus abſque impedimento operam omnem impendant. Propterea cauſarum, litiumque procurationem omnem ſacerdotibus, ſacriſq. ordinibus initiatis noſtræ diœceſis omnino interdicimus, Eccleſiarum, piorum locorum, & miſerabilium perſonarum cauſis exceptis, eadem pœna tranſgreſſoribus conſtituta, qua & clerici aduocationem exercentes ſuperius puniri[b] mandamus.

a c. 3. eod. tit. lib. 6.

b ſupr. cap. prox.

De

De ijs, quæ vi, metusvè causa fiunt. Tit. XXI.

CAP. Vnic.

MVLTA fiunt, quæ, licet legibus prohibeatur, nihilominus subsistunt, vnde vulgatum illud: multa facta tenent, quæ alioquin fieri vetarentur, rescindi tamen, atque elidi posse actione, quodcumque per vim, & metum factum fuisse probetur, exploratissimi iuris est, ait enim Prætor [a] in suo edicto: Quod metus causa gestum erit, ratum non habebo: & legislator [b] ecclesiasticus: quæ metu, & vi fiunt, de iure debent in irritum reuocari: idq. sanè, & naturali, & ciuili ratione: quandoquidem valere non debet, quod coacta, minimèq. libera voluntate fit, neque vllo pacto libera censetur illa voluntas, quæ per vim, & metum in constantem virum cadentem ad faciendũ inducatur, quod alioqui nullo modo factura præsumeretur. Quæ quidem iustissima exceptio, cùm ad omnes humanos, ciuilesq. contractus magnum afferat momentũ, in ijs præcipuè locum habet, quæ ad claustralis obseruantiæ necessitatem pertinent. Quicumque igitur, non sponte sua, sed coactus, atque inuitus, monasticum habitum sumpserit, si ante quinquennium, à die professionis computandum, reclamauerit, & coràm nobis, ac superiore suo, se per vim, & metum religionẽ ingressum, aut ante legitimam ætatem professum fuisse, aut quid simile probauerit, siue fœmina, sit, habitum deponere, monasterio exire, ac matrimoniũ contrahere, sacro Concilio [c] Tridentino suffragante, licitè possit. Qui verò eiusdem exceptionis prætextu, ante quinquennium auctoritate propria habitum dimiserit, ad quamcumque causam allegandam nequaquam admittatur, sed ad monasterium redire coactus, tanquam apostata puniatur. Huiusmodi tamen probationes corã Vicario nostro generali, nisi ex sedis Apostolicæ commissione, fieri non permittimus.

a l.1. ff. quod met. caus.

b cap. 1 ext. eod.

c sess. 25. c. 19. de reg.

De in integrum restitutionibus. Tit. XXII.

CAP. I.

QVAMQVAM iure definitum est, à quibus petenda sit in integrum restitutio, attamen, vt id in posterũ extra omnem controuersiam sit, dicimus, ab Ordinarijs iurisdictionem habentibus, aut à iudicibus ab eis delegatis restitutionem peti debere: quare, si de re profana quæstio fuerit, coram nostris secularibus iudicibus, si de sacra, coràm nostro generali Vicario, agendum erit.

CAP. II.

QVandoquidẽ Ecclesia iure minoris censetur; & de minore constat, non tantũ, si circumuentus sit, siue in eo, quod rem vendiderit, siue, quòd minoris vendiderit, verùm etiam si læsio nulla, dolusvè nullus in eius venditione interuenerit, nullam esse ipso iure, & omnino inutilem alienationem rei immobilis, quam ipse sine iudicis decreto fecerit, lege nempe prohibente alienationem: quocirca, cùm nulla, atque inanis sit alienatio, inutilis quoque est, aut non necessaria hoc casu in integrum restitutio. Idem plane de clerico dicendum est. Si enim vendidit rẽ Ecclesiæ, nulla, atque inutilis fuit alienatio, immo inutilior alienatione facta à minore: namque minor, etsi lege prohibetur alienare, habet tamen rei dominium; Clericus verò vsufructuarius, vel vsuarius rei Ecclesiasticæ tantùm est: Ecclesia nihilominus, cuius res fuerit alienata, est in integrum restituenda, nisi rei alienatæ pretium in eius vtilitatem versum sit; quo casu, restituto emptori pretio, Ecclesia, si id maluerit, restituenda est.

De alienatione mutandi iudicij causa facta. Tit. XXIII.

CAP. Vnic.

ET Cæsareo, & Pontificio iure cautum est, ne res in iudicium deducta, aut deducenda, in aliam præsertim potentiorem transferatur personam: quod etiam in clericis locũ habere certissimi [a] iuris est, quorum multi parum conscientiæ propriæ consulentes, à laicis iure, quod habent, sibi cedi curant, quo aduersarios à seculari ad Ecclesiasticum auditorium inuitos trahant. Quare, cùm fuerit in nostro tribunali dubitatum, an huiusmodi cessio in vltima voluntate iuste fieri possit, ita, vt causa cognosci, & terminari in foro nostro Ecclesiastico valeret; Nos ad tollenda dubia pronunciamus, fieri posse, dummodo res in iudicium adhuc deducta non sit. Si vero deducta sit, litem prosequi clericus teneatur, vbi cœpta est, ex iuris regula, quæ est [b], actorem sequi debere forum rei: nam litem à cedente inchoatam prosequi, non nouam instituere debet [c], cùm non plus iuris à iure, quod cessum sit, habere possit cessionarius, quàm ipse cedens habuerit, cuius factum præstare cogitur, quoniam

a c. vlt. ext. eod.

b l. 2. C. de iurisd. omn. iudic. l. h. c. le ticus, ext. de foro comp.

c l. heres absens. § n. peti cor. l. n. 15. § Romæ, ff. de iud. l. & cum hominem, ff. de fideiuss.

niam ex eius persona, & iure agit, quamuis [d] proprio nomine agat.

d l. ex qua persona, ff. d regul. iur.

De arbitris. Tit. XXIV.

C A P. I.

IN Laicos, tamquam rerum spiritualium incapaces [a], compromitti de re Ecclesiastica vetant sacri Canones, nisi laicus cum clerico Episcopali auctoritate fuerit [b] receptus. Nihilominus, quoniam plura inuenimus de rebus Ecclesiasticis compromissa facta in laicos, ab hisque laudata cum clericis, nec tamen superiorum auctoritate approbata, ea nulla esse declaramus: clericus verò, qui sibi laicos in arbitros dari, nobis inconsultis, passus fuerit, ab ordine in quo constitutus reperiatur, arbitrio nostro suspendatur.

a c. cōtingit ext. eod. c. 2. ext. de iud.

b c. pertuas, ext. eod.

C A P. II.

CVm Vicarius vnum, & idem cum Ordinario tribunal habeat [a], vnumque & idem auditorium, dicitur ordinariam habere iurisdictionem, & consequenter iudicādi auctoritatem [b]: ideo, ne iurisdictioni nostræ vllum inferatur præiudicium, prohibemus, ne de cætero in Vicarium, tanquam in arbitrū, iuris compromissum fiat [c], sed, vti in arbitratorem, siquidem arbiter iuris eodem planè modo iudicare tenetur, quo verus iudex iudicat; quo casu præciperet sibi auctoritatem iudicandi, aut votum in eadem causa emittendi, non autem, vbi fuerit electus arbitrator, qui ex bono, & æquo, nullo iudiciorum ordine [d] seruato, iudicat. Quo sane fit, vt, licet nemo [e] in causa propria sibi ius dicere possit, arbitrator [f] tamen esse non prohibeatur.

a c. Romana in princ. de appel. lib. 6.

b l. de qua re, ff de iud. l. penult. & vlt. ff. de vac. & excus. mun.

c l. sed & si in seruum, §. qs iudex sit, ff. de arbit.

d l. societatem, §. arbitratorem, ff. pro socio.

e l. 1. & tot. tit. C. ne quis in causa sua iud.

f l. si in lege ff. locati.

Finis Libri Primi.

ACTA

ACTA TARANTASIENSIS ECCLESIAE

AB ANASTASIO GERMONIO

Archiepiſcopo, & Comite Tarantaſienſe in Diœceſana Synodo Muſterij habita,

iij. Nonas Maij anno Sal. MDCIX: *promulgata*.

LIBER SECVNDVS.

De Iudicijs. Tit. I.

CAP. I.

IVDICIVM conſtituit litigantium coràm iudice, vel Eccleſiaſtico vel ſeculari, diſceptatio. Verùm abſque [a] litis conteſtatione iudicij nomen conſiſtere nequaquã poteſt. Lis autem conteſtati dicitur, cum de re controuerſa à litigantibus cauſæ ſeries coram iudice narratur: perfecta verò, ac plene facta eſſe intelligitur narratio, quandocumque iudex actorem petentem, reumq́. negantem, audiuerit, tuncque lis conteſtata [b], in iudicium deducta dicitur, nec quidem alio [c] modo. Cùm autem per litis conteſtationem partes in iudicium conſenſiſſe præſumantur, ne ex litibus lites repullulent, neutri [d] litigantium ſuſpectum eum allegare, vel recuſare liceat, niſi (vt alibi diximus [e]) legitima ſuſpicionis cauſa, vel eius notitia ſuperueniat: quo caſu pars grauata iudicis [f] iniuriæ occurrere appellationis remedio non prohibetur.

a l. ſi is, qui obtulit, ff. de rei vendic. l. amplius non petitum, ff. rem ratam hab. l. 1. C. de lit. conteſt.

b c. dudũ. 2. §. licet autẽ, ext. de elect.
c d. l. amplius, & d. l. 1.

d l. apertiſſimi, C. eod. l. nemo, ff. de iuriſd. om. iudic.
e ſup. de off. iud. deleg.

f l. ait Prætor, § quid tamẽ ff. de minor. l. ſi per imprudentiã l. Herẽnius. §. 1 ff. de eui ction. l. 1. ff. appellation.

CAP. II.

INter ea, quæ de fori competentia inter Eccleſiaſticos, & ſeculares iudices non raro in diſputationem veniunt, placet, extra omnem difficultatem eſſe, quod nonnũquam controuertitur, an, ſcilicet, clericus laici hæres coram ſeculari, vel coram ſpirituali iudice conueniri debeat: &, quamquam iure ciuili haud obſcure apparet, hæredem ſequi debere forum defuncti, tribus caſibus [a] exceptis: nempe, ſi hæres abſens defendatur ab alio, ſi ibidem hæres ipſe inueniatur, ſi cum defuncto iam inſtitutum fuerit iudicium: nos, hoc vnico caſu excepto, quòd cum defuncto iam cœpta fuerit lis, nolumus, clericum, niſi coram iudice Eccleſiaſtico, conueniri poſſe; tum, quia domicilium defuncti non tranſit ad hæredem; tum, quia, actorem ſequi forum rei, iuris [b] exploratiſſimi eſt.

a de quibus in l. hæres abſens. & l. ſi quis Romæ ff. eod.

b l. 2. C. de iuriſd. om. iudic. l vlt. C. vbi in rem act. exer. debeat, c. ſi clericus, ext. de foro comp.

CAP. III.

QVamuis talis quiſque præſumatur, qualis [a] extrinſecus apparet, & qualis eſt habitus, in quo reperitur, clericus tamen, qui in ſeculari habitu, vel armatus, à laici magiſtratus apparitoribus deprehenſus, & captus fuerit, vbi de eius ſtatu conſtiterit, ad Eccleſiaſticũ iudicem remittatur, vt, quaſi ſpiritalis militiæ deſertor, temeritatis ſuæ pœnas luat: nam, cùm ſacri ordinis character [b] indelebilis ſit, dedecet, clericum, in cuius anima imprimitur, profani tribunalis iudicio ſubijci. Clericum tamen capitalis criminis reum, atque adeo incorrigibilem; vt de eius emendatione deſperandum ſit, poſtquam de more fuerit, vt aiunt, degradatus, ſeculari poteſtati tradi non prohibemus.

a l. ſi ignorans ff locati. l. itẽ apud Labeonẽ, §. ſi quis virgines, ff. de iniur.

b c. vnico, ſup. de ſacr. non iterand.

CAP. IV.

QVoniam cauſarum ad forum Eccleſiaſticorum pertinentium, etiam beneficialium, iudicium in prima inſtantia locorum Ordinarijs dumtaxat reſeruatum eſt adeo, vt ſuperiores iudices eas auocare, aut ab eiſdẽ interpoſitas appellationes recipere prohibeantur, niſi à definitiua ſententia, vel à definitiuæ ſententiæ vim habente, appellatum ſit, cuius grauamen per appellationẽm à de-

finitiua

finitiua reparari non possit, debeantq. causæ intra biennium terminari, ac, nisi terminatæ fuerint, liceat [a] litigantibus superiorum iudicum auxilium implorare, qui ea, quomodo reperiantur, assumere, atque expedire possunt; nolumus, Vicarium nostrum generalem huiusmodi causas assumere, aut à nostris Suffraganeis auocare, nisi legitimè constet, per eos stetisse, quin intra biennium terminarentur; cùm litigantes ipsi nonnunquam litiũ expeditionem retardent, vel, quia parum gratos se iudicibus existiment, vel, quia ex mutatione iudicij fauorabiliorem sententiam se reportaturos confidant. Quòd, si Suffraganeorum, vel eorum vicariorum culpa causarum expeditionem vltra biennium dilatam fuisse constiterit, Vicarius, aut alius iudex noster, eas in statu, in quo fuerint, suscipiat, & quãta [b] maximè poterit celeritate, expediat, artibusq. partium, seu in litis contestatione, seu in alia iudicij parte differenda, vel terminorum præfixione, vel alia legibus [c] consentanea ratione, omni studio, atque industria occurrat.

a C. sc. Trid. sess. 24. c. 20. de reform.

b c. fin. de litib. c. fin. de dol. & cõtu. c. 3. de re iu dic. c. constitutis. de procuratoř.

c C. sc. Trid. sess. 15. c. 10. in fin. de reform.

CAP. V.

Si quis in casibus à iure permissis à Suffraganeis nostris ad nos appellauerit, aut de grauamine, quod per appellationem à definitiua sententia reparari non possit, coram nobis conquestus fuerit, vel ob lapsum biennij, (vt superius diximus) tribunalis nostri iudicium imploret, postquam solitas inhibitiones obtinuerit, non audiatur, nisi acta omnia coram Suffraganeo gesta, ad nos, aut Vicarium nostrum, aut alium appellationis iudicem suis expensis transtulerit, eodem Suffraganeo de tota re prius admonito, vt, si quid ei pro causæ instructione conuenire videbitur, possit illud nobis, aut iudici appellationis indicare. Quòd, si intra debitum tempus acta non transtulerit, vtique inhibitiones concessæ reuocentur. Si autem pars, contra quam fuerit appellatum, comparuerit, & actis iam translatis vti voluerit, expensas in translatione factas pro sua portione subire cogatur.

CAP. VI.

Contra, si à sententia nostra, vel Vicarij nostri generalis, fuerit appellatum in casibus, quibus iure admittenda est appellatio, vel ad summum Pontificem, vel ad Apostolicum Nuncium apud Serenissimum nostrum Ducem existentem; volumus cancellarium nostrum spiritalem, seu (vt vulgò vocatur) grephetium, ad ipsorum actorem exemplum, seu copiam, taxata mercede accepta, quantò citius, nec longiore termino, quàm vnius mensis, appellanti exhibendam teneri. Quòd, si cancellarius tẽm distulerit, aut in actorum exhibitione fraudem fecerit; præter suspensionem ab officij administratione arbitrio nostro duraturã, ad dupli pœnam, quanti lis fuerit, inter appellantem pro dimidia parte, ac pauperes ciuitatis pro alia dimidia distribuendam, compellatur. Si verò Vicarius, (quod vix euenire posse credimus) huius moræ, aut impedimenti conscius, particepsve fuerit, aliavè ratione obstiterit, ne appellanti integre acta intra tempus tradantur, ad eandem dupli pœnam teneatur.

CAP. VII.

Verùm, ne, vel malitia, vel negligentia cancellariorum, acta causarum in damnum fisci nostri, &, quorum ea conseruari interfuerit, perire contingat, quilibet cancellarius, expeditis causis, acta originalia omnia, tam ciuilium, quàm criminalium causarum in Archiuium Archiepiscopale nostrum trãsferre teneatur, vnde absque nostra, vel successorum nostrorum licentia, amoueri non possint. Cancellarius, qui secus fecerit, officio priuetur, nummosq. aureos vigintiquinque pijs locis applicandos, soluat.

§. Vnic.

Vt verò litigantes (quod studiosissime semper vrgemus) forensibus molestijs, atque impensis, facilius, citiusq. liberentur, cancellarius singulo quoque mense causarum, tum ciuilium, tum criminalium, summarium indicem nobis sub eadem pœna exhibeat, vt cum procuratore fiscali, ac Vicario nostro generali pro earum qualitate, quod opportunum fuerit statuere valeamus, scientes iudicem, præsertim Ecclesiasticum, curare debere, vt quantocitius lites [a] finiantur. Nobis verò absentibus cancellarius apud Vicarium generalem idem facere teneatur.

a l. 1. § 1. ff. de recept. ar bit. l. quidã, ff. de reb. cre.

De foro competenti. Tit. II.

CAP. I.

Quandoquidem spiritalis [a] potestas à seculari distincta esse intelligitur, altera alteri impedimentum, aut damnum afferre non debet. Itaque si Vicarius, eum, quem laicum esse sciat, ob rem ad forum Ecclesiasticum minime pertinentẽ, in ius vocari mandauerit, vel contra, si laicus ad temporale tribunal in causa minime temporali clericũ trahere tẽtauerit, neuter [b] vocatorum vocãti obtemperare teneãtur, cũ, & spiritales, & seculares iudices sua iurisdictione cõtenti, quandocũq; opus fuerit, sibi vicis-

a c. cũ clericus ff. de iu dic.

b l. vn. ff. si quis in ius voc. non obtẽp. l. vn. C. qui pro sua iuris dict. iud.

sim auxiliū ferre [c], non molestiam vllā inferre debeant. Quare clerico, quamuis triplicī iudicis secularis edicto vocato, nihil nocebit ad eius tribunal non venisse, dum quomodocumque eidem iudici constet, aut aliàs notorium sit, clericum esse eum, qui non venerit. Quin, & si clericus sua se sponte sistat coram iudice laico, non tamen laico magistratui iurisdictionem in clericum tribui existimādum est: quia, licet vnusquisque priuilegio suo renunciare possit, non propterea clericus, quod vniuerso clericali ordini indultum est, sua renunciatione auferre, aut abrogare [d] potest.

c l. Episcopale C. de Episc. audie.

d c. significasti & c. si diligenti, ext. eod.

§. vnic.

Si verò clericus, suppresso fori priuilegio, se à iudice laico condemnari patiatur, quamuis ad eludendum iudicium malitiose, doloq. malo fori exceptionem ab eo omissam fuisse probabile sit, ac valida consequenter laici iudicis sententia esse videatur, iuris ratione suadente [e], malitiam hominum tolerandam non esse; priuilegij tamen suppresionem, quoquomodo factam, tacenti clerico (quandocūque eius status incertus non sit) minime nocere, nullumq. huiusmodi iudicium esse pronunciamus, cùm, nec loquēs [f], nec volens, secularis tribunalis iurisdictioni subijci possit.

e l. 39. ff. de rei vendic.

f dd. cap. significasti, & a diligenti.

CAP. II.

Clericus, qui priuilegij sui immemor, in interdicto adipiscendæ possessionis iudicis laici iurisdictioni consenserit, præterquam, quòd iudicium, tanquam ab incompetenti iudice [a] factum, nullum erit, ab ordine etiam, in quo fuerit constitutus, arbitrio nostro suspendatur.

a c. at si clerici, ext. de iudic.

CAP. III.

Quod, si, eum clericum esse liquido constiterit, & per apparitores iudicis secularis ducatur in carcerem, impune ab eorū manibus abstrahi posse, declaramus, quia, scilicet, præsumendum sit, factam ab ipsis clerico iniuriam, vimq. illatam propria auctoritate, non autem iubente iudice talem facultatē non habente, cum etiam iure Cæsareo [a] executoribus omnibus vetitū sit clericos vexare, aut vlla afficere molestia. Ideo, quoniam clericum ad carceres temere rapiens, delinquit, pœnasq. delicti sacris constitutionibus dare cogitur, nō intelligitur [b] deliquisse, qui clericū, etiam per vim, in libertatē vindicauit.

a l. omnes, §. præterea, nullus, C. de Episc. & cler.

b l. 1. in fin. ff. ne quis eum, qui in ius vocatus est, vi exim.

CAP. IV.

Et, ne clerici hoc priuilegio abutantur, iuxta sacri Tridentini [a] Concilij decretum, nolumus, prima tonsura initiatos, aut etiam in minoribus Ordinibus constitutos, eodem fori priuilegio gaudere, nisi beneficium Ecclesiasticum obtineant, aut clericalem habitum deferentes, alicui Ecclesiæ mādato nostro inseruiant, vel in seminario, aut in aliqua schola, aut vniuersitate, de licentia nostra, quasi in via ad maiores Ordines suscipiendos, versentur.

a sess. 23 c. 6. § 15 etiā in fin. de refor.

CAP. V.

Si de debito, quod mortuarium vulgò dicitur, inter parochum, & defuncti hæredē laicum oriatur quæstio, tametsi appareat, parocho eo nomine actionem tantum personalem competere, quam planè constat ex quasi contractu oriri, qui cum defuncto potiùs, quàm cum hærede initus [a] intelligatur: attamen, quia dubium non est, quin mortuarium sit quid spiritale, cuius debitum, non solum pro sepeliendo cadauere cōtrahi videtur, sed & referri debet ad pias preces, quæ ad salutare animæ defuncti remedium Deo à parochis porrigi consueuerunt, iudicium hoc ad ecclesiasticum iudicem spectare pronunciamus, non autem ad secularem.

a l. 1. & to. tit. ff. de relig. & sump. fun. l. qd in vxorem, C. de negot. gestis.

De libelli oblatione. Tit. III.

CAP. Vnic.

Qvanqvam in libello personali requiratur causa, vt reus respōdere possit, qui alioquin respondere [a] non tenetur, attamen, si in rem actio intēdatur, causæ expresione opus non est, ex quo enim rem meam esse dico, omnes causæ vnica petitione comprehenduntur: nam, licet vna res pluries mihi [b] deberi possit, nihilominus non amplius, quàm semel res illa mea esse potest.

a c. vlt. ext. eod.

b l. & in eadem, §. actiones, ff. de except. rei iud.

§. Vnic.

Etsi in libello nomen actionis exprimere [c] non oportet, volumus tamen, in eo factum adeò clarè proponi, vt ex eo facile ius cognosci possit: si secus conceptus fuerit, libellus reijciatur, vt iterum, & clarior fiat.

c c. dilecti, ext. de iud.

De mutuis petitionibus. Tit. IV.

CAP. Vnic.

Si Laicus ex transactione coram Vicario nostro generali contra clericum personalem actionem intentet, seque exhibeat clericus, quod pactus est, integrè præstiturum, dummodo laicus quoque ad implendum, quod ex mutua conuentione debet, vicissim compellatur, eaque de re à Vicario contra laicum sententia feratur, quamuis ille fori [a] incompetentiā excipiat, ad satisfaciēdum tamen, quantùm ex trāsactione tenetur, iure cogatur, quia reciprocus [b], mutuusq. contractus reciprocum, mutuumq. requirit

a l. 1. C. de iurisdict. omnium iud.

b l. Iulianus, §. offerri, ff. de act. empt. & vendit. l. si diuersa, C. de transact. l. quero, §. inter locatorem, ff. locati.

requirit iudicium, nec potest laicus transactorum quidquam à clerico consequi, nisi, & ipse, quæ clerico promiserit, se integre simul seruaturum exhibeat.

De litis contestatione. Tit. V.

CAP. I.

IUDICIUM esse non intelligitur, vt dictū est [a], nisi, postquam lis cōtestata fuerit, ideo facta contestatione, ne iudiciū illusorium euadat, etiam, qui exceptionem peremptoriam opponit, litem contestari debet [b], nisi exceptio sit litis finitæ [c], videlicet, transactionis, aut rei iudicatæ, quibus addimus iuramentum, cùm transactionis [d] species sit, maioremque habeat auctoritatem, quàm res iudicata: proinde finem litibus iuramento imponi mandamus, quem imponunt transactio, & res iudicata.

a sup. ß iud. c. 1.
b c. 2. eod. lib. 6.
c c. 1. eod. lib. 6.
d l. 1. & 2. ff. de iureiur.

CAP. II.

SI iubeat Vicarius noster, litis cōtestationem coram se factam, quasi non sufficiētem, iterum fieri, imminet periculum ei ex litigatoribus, qui Vicario morem gerere voluerit; vt ex mora nouæ contestationi interponenda in pœnam [a] contumaciæ aduersarij petitioni succumbat; non vtique, quòd duplici culpa ad condemnandum contumacem opus sit; sed, quia prior contumacia eius condemnationi sufficere non videatur. Ideo Vicarij partes erunt omnem adhibere diligentiam, ne actum agatur, nec sine causa repetatur; quod magnum litigantibus incommodum afferre possit. Immo ita se habeat, vt quàmcitissimè [b] forenses controuersiæ ad finem perducantur.

a l. per luson, §. quæstion, ff. de appell. l. si quis, §. qui tacuit, ff. de interrog. in iure fac.
b l. 3. §. 1. ff. de recep. arbitr.

Vt, lite non contestata, non procedatur ad testium receptionē, vel ad sententiam definitiuam. Tit. VI.

CAP. Vnic.

ETSI iudex ante litis contestationem, nec testes recipere, nec sententiam ferre potest, attamen, quià ex nostris diœcesanis complures autumnali tempore, aut in Galliam, aut in Belgium, aut in Italiam, in aliasq. orbis partes abire solēt, si propter eorum [a] absentiam dubium sit, an rei in iudicium deducendæ probatio haberi possit, licet lis contestata nō fuerit, examinari testēs iuxta iuris dispositionē, vel, vt aiūt, formiter, citato eo, cuius interest, permittimus: sententiam tamen ante litis contestationem ferri prohibemus, nisi verè cōtumax reus sit: contumacem autem eum esse dicimus, in quem, cum directa sit actio, malitiosè latet, vel impedit, ne in ius vocetur, aut ad eum citatio perueniat, vel peremptoria citatione accepta, venire in ius negligit, contra quem omnia iura clamant.

a c. significauit, ext. de test.

De iuramento calumniæ. Tit. VII.

CAP. Vnic.

FREQUENS vitium in forēsi negotio est, vt nō solū ij, quorum valde interest, & domini sunt rerum, de quibus in iudicio controuersia vertitur, sed & eorum procuratores in causarū patrocinio adeo pertinaces sint, vt eas etiam iniuste defendere, ac sustentare, non erubescant: cui temerario consilio, sacro [a] præeūte legislatore, obuiam ire cupientes, non solùm dominos litium, qui principales vulgò appellātur, sed & eorum procuratores de calumnia iurare mādamus, vt, [b] contemptā iurisiurandi religionē, acerrimum vltorem Deum habere sciētes, ipsamq. [c] calumniā, qualiscūq; ea sit, impunitā non relinqui, periurij periculo [d], ac pœna deterriti, ab illicitis patrocinijs abstineāt, iustasq. tantummodo causas sibi defendendas suscipiant. Procuratorem tamen in quauis causa, siue spirituali, siue temporali, ad iurandum neminē admitti volumus, etiamsi mandato amplissimo fulciatur, nisi [e] præcipuam iurandi in animam sui principalis habuerit facultatem, eum, scilicet, bona fide, non autem animo calumniandi, rem in iudicium deduxisse.

a c. 2. §. procuratores eod. tit. lib. 6.
b l. 2. C de reb. credi. & iureiur.
c l. 1. §. 1. ff. si mulier. vētr. nom.
d l. nam suf ficit. ff. de dolo malo.
e l. iusiurandum, §. vl. ff. de iureiur.

De dilationibus. Tit. VIII.

CAP. Vnic.

CERTUM est, præcipitem sententiam (qua ferè nihil in iudicio perniciosius est) iustę appellationi locū facere, ac iudicentium existimationi non parum nocere. Propterea, quamuis in ius vocatus, ac respondere negligens, in pœnam [a] contumaciæ, ex qua inducitur tacita cōfessio, condemnatus sit, vt superius [b] diximus: attamen, ne nimis festina, atque præceps sententia videatur, iudex, antequam in ea causa aliquid pronunciet, cōcedat reo dilationē, temporisq. spatiū absentiæ suæ causam offerendi, atq; imminentis [c] cōdemnationis, si legitimè poterit, periculū auertendi. Imò, si intra tēpus sibi præfixū adeat iudicē, eumq. abesse reperiat,

a l. D. Antonius, ff. de re stit. in integ.
b sup. c. vn. vt, lite non contest.
c l. & post edictū, ff. de iudic. Leon. sentent. C. quomodo, & quand. iud.

riat, aliam habeat dilationem, qua se eidem redeunti sistere possit, ex cuius absentia damnum sentire non debet, præsertim, cùm ab eo contumaciæ suæ remedium expectare præsumatur.

De Ferijs. Tit IX.

CAP. I.

QVANDOQVIDEM ex feriatorum dierum distinctione acta quoque iudiciaria distingui solent, vtrù, scilicet, valida sint, nec ne, ad ferias transeamus, quarum aliæ ad humanam quietē pertinent, aliæ diuinæ maiestati, & Sanctorum venerationi dicatæ sunt, aliæ verò extraordinariæ, quasi extra ordinem [a] indictæ, à Macrobio [b] imperatiuæ, à nostris verò interpretibus [c] repentinæ dicuntur, quòd repentè per magistratus indicantur: quæ ad hominum quietē sunt inuentæ, rusticæ, ac publicæ, ac nundinæ vocantur, ac propter rem rusticam ob publicam vtilitatem conceduntur, scilicet, pro colligendis frugibus. Ad Dei, & Sanctorum honorem constitùtæ solemnes [d] appellantur, vt, quæ cum omni reuerentia, ac pietate celebrari debeant [e]: Quare, & iudicijs, & mercaturæ, & seruilibus operibus omnino eximuntur, vt homines eo tempore à terrenis negotijs ad rerum cælestium contemplationē traducantur. Solemnibus ferijs renunciare non possunt litigantes in quouis actu, siue is iudicialis sit, siue extraiudicialis, quia sunt iuris publici, quod à solo [f] Principe remitti potest, neque ad solam requiem corporum, aut animorum relaxationem, decretæ sunt, sed, vt [g] liberius meditationi, diuinis officijs, & orationibus vacare liceat.

a l. 26. §. si fe... ex qui bus cau. maior in integ. restit.
b li. 1 Saturnal c. 16 l. 7. § his adijciemus, C eod.
c Specul. in tit. de fer. in prin. Host. in summa eod. Cyn. ad l. ol. C eod. Abb. ad c. vl. ext. eod.
d d. l. 26 § si ferijs, vbi gl. ad verb. solemnia.
e d. c. vlt.

f l. 3 § 1. ff. d... in publica, ff. de pol... Neratius, §. si verò. ff. de relig. & sum. pt. fun.
g c. 1. 15. q. 4

CAP. II.

DVbitatur, an in causis beneficialibus, vtpotè, si agatur de electionibus, postulationibus, prouisionibus, dignitatibus, personatibus, officijs, canonicatibus, præbendis, alijsq. Ecclesiasticis beneficijs, aut de decimis, matrimonijs, vsuris, & id genus causis, quarum iudicia ex constitutione [a] Clementis Quinti procedere debent simpliciter, de plano, ac sine strepitu, & figura iudicij, feriarum sit habenda ratio. Dicimus nos, eā constitutionem minime obstare, quin diebus ad honorem Dei, & Sanctorum institutis, atque ijs, qui in nostra diœcesi solemnes sunt, ab omni forensi negotio, etiam beneficiali, abstinendum sit, nullumque pronunciamus quodcumque, aut per processum, aut per sententiam, diebus feriatis actum fuerit, quāuis in causis practicis simpliciter, ac sine strepitu, & figura iudicij, procedere iudicem oporteat [b]; sunt nihilominus necessariæ probationes, & legitimæ defensiones admittendæ, sicut etiam citatio, præstatioq. iuramenti calumniæ, vel de veritate dicenda. Quod, cùm sine iudiciali strepitu esse non possit, id feriali tempore fieri omnino [c] prohibemus. Liceat tamen iudici, non pro tribunali, hoc est in actu iudicandi, sed priuatim, vt de causæ titulo, ac qualitate doceatur (quod informare vulgò dicitur) partes audire.

a Clem. 2. de iudic.
b d. Clem. 2.
c c. vlt. ext. eod. tit.

CAP. III.

IDem plane dicimus, locum habere in alijs omnibus actibus extraiudicialibus, in quibus iudicialem strepitum quiescere oportet, præsertim, vbi iuramento opus sit. Quamuis enim ea, quæ voluntariæ iurisdictionis sunt, videantur etiam feriarum tempore agi posse, vt adoptare, emancipare, manumittere, excommunicare, absoluere; vbi causæ cognitio non requiritur; contractus inire, instrumenta scribere, testamenta facere, tutores, & curatores dare, datos amouere, alimenta constituere, ventris nomine, vel legatorum, & causa damni infecti, possessionem dare: attamen, quia [a] peccant hæc tempore feriato facientes, huiusmodi actus omnino interdicimus, sed & iam consummatos, nisi vrgeat necessitas [b], aut, aliud fieri Christiana postulet pietas, irritos eos, ac nullos esse declaramus.

a Abb ad c. vlt. ext. de fer.
b d. c. vlt.

CAP. IV.

VErùm, quoniam, præter ferias à sacris [a] canonibus imperatas, etiam solemnes sunt in vnaquaque diœcesi, quæ ab Episcopis indictæ fuerunt, si quæratur, cuius loci feriæ celebrandæ sint, an, scilicet, vbi iudices ius dicunt, aut vbi litigantes domicilium habent, dicendum est, feriatorum dierum vsum ad locum iudicij omnino referendum esse, cùm in sententijs ferendis, ac iudicialibus negocijs tractandis, in primis spectari debeat stylus [b], ac consuetudo locorum, vbi iudicia exercentur, non autem, vbi litigantes habitent, ne actorem, ac reum duplicibus ferijs, nempe suæ regionis, & loci iudicij, quandoque vti contingat, quod plane absurdum esset.

a c. vlt. ext. eod. Concil. Trid. sess. 25 c. 2. de reg. & monial.
b notatur ad c. quod clericis, ext. de foro comp. & ad l. 3. ff. de testib.

CAP. V.

VTque manifesti sint dies, quibus in nostra diœcesi ab omni strepitu iudiciali, ac seruilibus operibus, & mercatura, abstinendū sit, præter ea, quæ in Gregoriana [a] sanctione continentur, à quibus, ne vnguem quidem discedendum; hos esse dicimus (præter illos, qui sanctissimo nomini Iesu, eiusq. corpori glorioso dicati sunt) Sanctorum, scilicet,

a c. vlt. ext. eod.

Iacobi

Iacobi Archiepiscopi Tarantasiensis, Christophori, Ioannis Baptistæ decollati, Petri Archiepiscopi Tarantasiensis, Mauritij, Martini, Catarinæ, Nicolai, Thomæ martyris, ac denique dedicationis Ecclesiæ nostræ Metropolitanæ, qui in diem vigesimum quintum mensis Octobris quotannis recurrit.

§. vnic.

Alij autem, quibus iudicia possunt licite exerceri, solemnizantur tamen in eadem nostra Ecclesia ex veteri, pioq. instituto, sunt Sanctorum, Blasij, Georgij, Margaritæ, Marthæ, Augustini, Coronæ Domini.

De ordine cognitionum. Tit. X.

CAP. I.

QVIA ex minore causa nullũ[a] maiori cognitioni inferri debet præiudicium, si criminalis, quæ ciuili maior est, & eò grauior, quò grauius existimatur[b] crimen, in ciuilem inciderit, de criminali prius[c] disceptandum fuerit, de ciuili posteriùs. Si verò vtraque simul finiri poterit, vtrãque eodem iudicio terminari debere, dicimus: sufficit enim, nullũ fieri criminali actioni præiudicium, quòd nequaquam fiet, quandocumque vtraque eiusdem sententiæ finibus concludi possit, immo, & æquius, & commodius id existimandum fuerit, cùm boni iudicis partes sint, litibus, & iurgijs, quantò citius fieri potest, finem[d] imponere.

a l. per minores ff. d iud.
b l. 1. C. de his q accus. non poss.
c l. 1. ff. de vi ... ff. de iud. l. 1. § ... ff. ad l. Iul. de vi pub.
d l. 1. §. 3 ff. de recept. ar bit. c. vlt. in fi. sup. de lit. contest.

CAP. II.

SI coram iudice laicõ de contractus iurati executione, vel rescissione agatur, nempe, quia talis videatur, vt sublato, vel non adiecto iuramento, rescindi possit, quoniam iusiurandum intelligitur sequi[a] naturã actus, cui apponitur, nec augere obligationem, aut mutare conditionem consensus, sed ei inter suos limites manenti addere tantummodo religionis vinculum, Vicarius noster inhibeat iudici laico, ne vlterius progrediatur, sed supersedeat, donec iurans, vt agere, & excipere possit, absolutionem ab Ecclesiastico iudice obtineat: qua impetrata, quoniam ecclesiasticus iudex suo functus est officio, laicus de viribus contractus cognoscere poterit.

a Abb. post Bar. Bald. & alios ad c. cum contingat de iureiur. nu. 14.

CAP. III.

QVamuis de statu matrimonij cognoscere ad solum[a] iudicem Ecclesiasticum pertineat, attamen, si oriatur quæstio de statu personæ, an, scilicet, quis ex iustis nuptijs procreatus, aut illegitimus sit, ea lite pendẽte, potest iudex laicus ventrem, vel iam editum partum, in possessionem bonorum præsumpti patris mittere, vel ad famis[b] periculum declinandum, ventri, vel partui alimenta decernere, dummodo sibi aliquo modo cõstet, eum, qui talis[c] proponitur, illius patris filium esse: quod quidem, etiam ab eodem iudice[d] laico summatim cognosci posse non est dubitandum.

a c. tuã, ext. eod. c. lator, ext. qui fil. sint legit.
b l. e. § fi. generaliter ff. de ventre in poss. mitten.
c d l. 1. § 6 ca. qua mo poss.
d. l. 1. §. causæ cognitio. vers. summatim, ff. de Carb. edict.

De causa possesionis, & proprietatis. Tit. XI.

CAP. I.

BENEFICIO spoliatus ante omnia restituendus est[a]. Verùm, si de petitorio simul agi patiatur, nec protestetur, velle se prius decidi possessionis quæstionem, eodem sanè iudicio (si cæteræ concurrant) poterit vtraque controuersia finiri. Quod tamen intelligimus, vt super spolio prius iudicetur, & iudicati executio[b] fiat, deinde agenti petitorio, si vincat, eadem res, & possessio reddatur. Fieri siquidem potest, vt spoliatus vincat in causa possessorij, vincatur[c] verò in iudicio petitorij: namque in possessorio sufficit agenti probare iam adeptam possessionem[d], in petitorio autem dominij probatio requiritur.

a c. 1. c. ... nec. in litteris, ext de re ... spol. c. si per spoliat. ext. de ord. cogn. l. 6 ... ff. de iudic.
b l. 1. C. de interd. l. ordinarij, C. de rei vendi. c. vlt. ext. eod.
c c. cum Ecclesia Sutrina, ext. eod.
d §. commodum Inst. de interdic.

CAP. II.

SI verò ad retinendam beneficij possessionem agatur, & partes petitorij causam attigerint, nec etiã protestatæ fuerint, quòd, vt aiunt, confortandi potius, quàm absoluendi possessorij causa id egerint (possũt[a] namque litigatores in iudicio quoque possessionis rendæ allegare titulum, & attingere petitorium confortãdi possessorij causa) possessionis cognitio extincta intelligitur, nec restat nisi, vt de proprietate à iudice pronuncietur, nisi actor huiusmodi iudicium omittere, aut in aliud tempus differre velit, quod quidem absque dubio[b] facere potest.

a Guid. Pap. q. 74.
b l. naturaliter. §. nihil, ff. de acquir. possess.

De restitutione spoliatorum. Tit. XII.

CAP. I.

CLERICVS, qui beneficij possessione spolietur eo prætextu, quòd canonice institutus non sit, antequam de viribus institutionis in iudicio agatur[a], in pristinum possessionis statum restituatur, non solùm, quoad proprietatẽ, sed & quoad fructus[b] à proprietate dependentes à spoliato tempore spolij non perceptos. Quorum liquidatio, si diutius protrahatur, & spoliatus vrgeat, petatque restitui, spolians, post-

a c. 1. ext eod.
b c. grauis & pastim a l. bis, ext eod c. Ep... c rem tegr. 3. q. 1

quam absque mora soluerit quod liquidatum appareat, pro residuodebiti, si quid fuerit, idonee caueat c, se congruo loco, & tempore, quod debet, integre soluturum: rationem d etenim loci, & temporis debitorem habere oportet, vt, quod soluit, rite, ac rectè solutum esse, sustinere possit.

c l. statu lib. l. seruus sibe ... d l. mora ff. de vsur. l. 39 ff. de solut.

CAP. II.

QVi alieni beneficij fructus, vt suos, locauerit, sui, scilicet, beneficij, quod tamen suum non sit, possessorem beneficij fructibus spoliare intelligitur, ac quidem violèter, quamuis nulli aperte vim intulerit: neque enim a ius tantùm fieri dicitur, cum persona læditur, sed &, cum quis rem, etiam propriam, aut quomodolibet sibi debitam, priuata, non publica auctoritate, occupat. Vis autem b infertur ab eo, qui, inuito domino, beneficij eius possessionem inuadit: quod, si domino ignorante fiat, spoliatio est, non tamen violenta, sed clandestina, clam, scilicet c, domino facta, nec ei denunciata metu controuersiæ. Vtroque casu spoliatus restituendus est.

a l. extat ff. de eo, quod met. caus. b l. 1 § quid sit vi... c l. 3 § clam ...

De dolo, & cõtumacia. Tit. XIII.

CAP. I.

QVANDOQVIDEM a competentis iudicis imperiũ detrectans dolo carere non dicitur, licet clericus personali actione ad seculare tribunal vocatus, neque contumax sit, neque præsumptæ contumaciæ expensas sarcire teneatur, si incompetenti se magistratui sistere negligat (cuius factum infectum b censetur) attamen, quia eouique porrigitur ecclesiastica potestas, vt seculari etiam iurisdictioni subiectos, ex matrimonialibus, vel vsurarijs, vel alijs, nec paucis, nec leuibus causis, in ius vocare, iudicare, & coërcere possit, quicumque ex laicis ad Ecclesiasticum tribunal, etiam sine causæ expressione, vocatus, respondere nolit (quamuis fori præscriptione c iuuari, ac vocantis iudicium forsitan declinare possit) vt contumax, nihilominus, factiq. fori contemptor, condemnandns est.

a l. non pôt l. qui vetare ... b l. ... non compete ... c l. si qs ex aliena ff. de iud. ...

CAP. II.

COntumax autem dici non potest, siue fuerit personaliter vocatus, aut citatus, siue per edictum a, etiam peremptorium b, si eius aduersarius itidem contumax fuerit. Siquidem aduersario sufficere debet, vt, neque contumacia impunita remaneat, neque grauius etiam, quàm æquum sit, puniatur. Quid enim aliud exigimus, nisi, vt contumacia nec prosit contumaci, nec noceat aduersario? cùmque nemo ex alieno delicto lucrum sentire debeat, satis est c, si nec sentiat damnũ.

a c. vlt. ext. eod. b l. de vno quoque, l. cõtumacia ff. de re iud. c l. Litem, ff. § aliquando ff. quod met. caus. l. dominus, iu ff. locati l. hominẽ ff. mandati.

CAP. III.

DVbitatum non immeritò fuit, an verè contumax appellare possit, cùm nulla adsit lex, quæ verè contumacem audiri permittat. Nos tamen dicimus, ipsum appellare posse, non tamen, nisi refectis expensis, quarum refectio purgare contumaciam videtur, ideoq. huiusmodi expensæ præiudiciales non impropriè nuncupantur: sed, si non appellauerit intra tempus legitimum à die notitiæ computandum, sententia in rem iudicatam transiuisse intelligatur.

De eo, qui mittitur in possessionem rei seruandæ causa. Tit. XIV.

CAP. Vnic.

IN odium dolosi, & contumacis litigatoris aliquando mittitur quis in possessionem, rei seruandæ, seu custodiẽdæ gratia. Verùm, quoniam per eam missionem constituitur ius aliquod in beneficialibus, vt rei profanæ in pignore a, Vicarius ante omnia diligenter animaduertat, quod oportet de eo, qui mittendus sit in possessionem beneficij controuersi, etiã si eius seruandi causa tantùm mittatur: namque in beneficialibus, sicut in profanis, non potest aliquid obtinere b in possessorio, qui re ipsa non possidet; quod fieri nequit, nisi per corporalem possessionem. Ideo dici solet, meliorem esse conditionem possidentis. Vnde, quamuis tutius forsitan fuerit tertio non litiganti huiusmodi possessionem commendari, attamen, ne diuinus cultus aliquid detrimẽti patiatur, dicimus, cognosci debere de possessorio, dariq. possessionem, cui id oneris magis conuenire videatur sine petitorio vllo præiudicio.

a l. non est mirum § 1. ff. de pignorat. actione. b l. cum hæredes ff. de acquir. poss.

Vt, lite pendente nihil innouetur. Tit. XV.

CAP. I.

QVAMVIS verè, ac propriè lis pendere non dicatur, nisi cõtestata sit, quemadmodum alibi a indicauimus, attamen, vt circa hoc nullus dubitandi locus relinquatur, inhærendo constitutioni Clementis Quinti b, dicimus, litem pendere statim, atque citatio legitime facta peruenerit ad partem aduersam, vel per eam partem steterit, quo minus perueniret.

a sup. cap. 2. de iud. b Clem. 2. eod. tit. quæ incipit: Cum lite pendente.

CAP.

CAP. III.

Citatione verò facta, & lite contestata, nihil valere dicimus, quod factum fuerit altero ex litigantibus instante, inscio iudice, (cuius [a] arbitrium post litis contestationem necessarium est) ac non consentiente aduersario, etiam, si vocatus fuerit, ne iudicis auctoritas neglecta impunè esse videatur. Sed, si aduersarius vocatus non fuerit, alia ratione inualidum censeatur; quodcumq. eo absente gestum sit, cùm ad [b] omnem actum vocari debeat, qui inde damnum sentire potest. Si verò inter litigantes aliquid transactum sit, etiam inconsulto iudice, vtique illud valere certum est: nihil [c] enim vrgere magis debet iudex, quàm, vt controuersiæ finem habeant.

a l. quod, si nolit. §. sed hoc dicemus ff. de aedilit. edic.

b l. nihil in. ff. de adopt. l. etiam §. vlt. ff. de minoribus.

c l. 1. §. inde quaeritur ff. de oper. no. nunciat.

De sequestratione possessionum, & fructuum. Tit. XVI.

CAP. I.

SEQVESTRATIO, licet semper fuerit odiosa, & regulariter [a] prohibita, si quis tamen habens titulum, etiam coloratum, petierit sequestrationem, cœteris concurrentibus, audiri poterit, non item, si nullum habeat titulum, ne vitiosus ad beneficiū detur ingressus, quod [b] quidem permittendum non est. Namq. in beneficialibus possessio nulla esse intelligitur, quam nullus [c] præcedat titulus adeo, vt, qui beneficium sine institutione, saltem colorata, possidet [d], grauiter peccare dicatur. Caueat tamen Vicarius noster, quantùm liceat, ne beneficiorum fructus, seu possessio, sequestrentur: publice siquidem interest, certos esse beneficiorum possessores, quo diuino cultui pleniùs satisfiat, resque ad beneficia spectantes meliùs, ac faciliùs conseruentur. Quapropter, cùm rerum omnium (vt diximus) sequestratio odiosa sit, bonorum beneficialium est procul dubio odiosissima.

a tot. tit. C. de prohib. sequ. pecul.

b c. 1. de regulis iur. in 6. c. ex litteris, vbi Abbas extr. de restit. spol. ac c. ad capp. & in litteris.

c c. 1. de reg. iur.

d c. ducum. & de elect. lib 6 can. nemo, & ca. nullus. 1 q. 1

CAP. II.

Sequestrationem, siue possessionis, siue fructuum, quamuis nulla iuris auctoritate fulcitam, reuocari prohibemus, nisi citato, & audito eo, ad cuius fauorem facta fuerit: quod multò magis dicendum est, vbi de fauorabili executione iudicati agatur, præsertim, cum petitur, vt in ea summariè [a] procedatur: nullum enim est iudicium tam summarium, in quo non sit pars citanda, cùm sine reo [b] consistere non possit, immò, si victor satisdationem offerat (potissimum, scilicet, remedium ad impediendam sequestrationem, quæ conceditur tantummodo, vt res contentiosa in tuto sit, quod [c] præstat, & satisdatio) non est propterea reuocanda sequestratio, ignorante aduersario, quamuis victo, cuius interest, vt vocetur, atque audiatur.

a l. à Diuo Pio §. si rerum. vers. sed sciendū est. ff. de re iud.

b cap. sicut extr. de verb. signific.

c l. 1. §. 1. ff. vt legat. seu fideicomm. nomine caueat.

CAP. III.

SI verò is, qui liberaliter fideiussit pro pensione, quam ex fructibus alicuius beneficij soluere debet resignatarius nulla, aut modica alia bona possidens, & in solutione eiusdem pensionis cessans; fructus beneficij sequestrari petierit, audiendus est, præsertim, si debitori obtulerit satisdationem de præstando, quodcumque debitoris ipsius interesit, si male sequestratio, vel sine causa facta probetur, cùm satisdatio plenissimam [a] tribuat indemnitatem, & securitatem. Contra, si debitor fideiussori idonee cauerit de soluendo pensionem, sequestratio non erit concedenda, cùm eam petenti satis cautum sit remedio [b] satisdationis, & multò minus, si resignatarius in eo statu fuerit, vt, interdictis sibi fructibus beneficij per sequestrationem, non sine dedecore sacri [c] ordinis mendicare cogatur.

a l. 1. ff. qui satisd. cogantur. l. si quis libertatem. ff. de petit hered. l. 1. & tot. tit. ff. qui satisd. cogā.

b l. 1. & tot. tit. ff. qui satisd. cog. c. 1. extr. eod.

c sup. c. 13. de tempor. ordinat.

CAP. IV.

QVandocumque [a] fructus litigiosi fundi dilapidentur ab illo, qui, vt illos custodiret, in possessionem eiusdem fundi missus fuerit, erunt fructus non consumpti sequestrandi, aliusq. idoneus sequestratarius eligendus. Quod & dicendum est, si reus possessor litigiosi fundi, nulla data cautione, à sententia, qua se grauatum sentiat, appellauerit, reique possessæ fructus dissipauerit: possunt enim licitè sequestrari, ac multò magis, si constet, illum, post motam litem fructibus vsum fuisse aliter, quàm consueuisset in prima instantia, vel antequàm lis moueretur. Sed, quamuis nullus etiam appareat fructuum abusus, dubium verò sit, eos à possessore, si in iudicio succumbat, facilè recuperari non posse, nihilominus sequestrari [b] poterunt, nisi ipse de eorum conseruatione idonee cauerit, quod quidem recusare non debebit, eo prætextu, quòd, cum ab initio non satisdederit, obligatio satisdationis [c] sibi remissa videatur: etenim ex noua causa ad satisdandum iure compelli potest, cùm cuilibet actui inesse virtualiter intelligatur clausula [d]: rebus sic stantibus: hocq. ne [e] detur materia delinquendi.

a c. vlt. extr. eod.

b Rota decis. 13. p. 2. diuers.

c l. vlt. in prime ff. vt legat. nom. caueat.

d l. si mater § eandem, eandem ff. de excep. rei iud.

e arg. l. 1. C. de his, qui ven. ætat. impetraur. l. meminerint. C. vnde vi.

De confessis. Tit. XVII.

CAP. Vnicum.

EX legali trito axiomate, vbi de confessione agitur, nullæ sunt iudicum partes, nisi ad condemnandos confitentes: nihilominus, si quis in publicis actis, Priorem, aut Decanum quemuis nominauerit, licet confessio[a] alias induci soleat in damnum confitentis, hoc tamen, cùm limitandum sit in beneficialibus, vbi necessarius est titulus (cuius collatio à confitente non pendet) eam nominationem, seu confessionem, nullum tribuere ius ita nominato declaramus.

a c. cert. de confess.

De probationibus. Tit. XVIII.

CAP. I.

ONVS probandi[a] affirmanti, non autem neganti, incumbit: attamen, si quis solemniter factum aliquid negauerit, id probare teneatur[b]. Ideo, qui in supplicatione contineri, quantum in litteris Apostolicis exprimitur, negauerit, supplicationis exemplum ex Romanæ curiæ registro desumptum exhibeat, vt cum litteris collatum ostendat, an earum narratio, atque expeditio amplior sit, quàm esse debuerit.

a l. ei, ff. eod.
b l. ab ea parte. ff. eodem.

CAP. II.

ITem, si de filiatione oriatur quæstio, an, scilicet, is, qui filius dicitur, in quasi possessione filiationis fuisse probetur, & aduersarius negauerit, eum filium esse eius, de quo contenditur, nulli dubium est, quin, saltem hoc casu, transferatur onus[a] probandi in aduersarium, si ille habitus sit, & tractatus[b] vt filius, ab ijs, quos ipse vicissim, vt parentes, obseruasse, & coluisse, dicatur, cùm generalis regula sit, vt, qui in quasi possessione cuiusuis rei constitutus reperitur, in ea conseruari, &, vt aiunt, manuteneri[c] debeat, donec contrarijs aduersarij probationibus inde deijciatur, præsertim fauore matrimonij, quod in libera muliere[d] iure ciuili constare præsumitur, cùm concubinatus, & Pontificio, & Cæsareo iure vetitus sit, quamuis Cæsareo non puniatur.

a vt not. ad l. non nudis & ad l. non epistolis C. eod.
b l c. §. 1. vbi Bart. ff. de quæst. & ad d. l. non nudis Alciatus, l. præsumpt. c. 19.
c l. moueor C. si seruus export. ven.
d l. in libera ff de ritu nupt. l. si vicinis, C. de nupt. Auctor Animaduers. lib. 1. c. 18.

CAP. III.

CVm probatio tituli clericalis sit quid[a] spiritale, per solam scripturam vtique probari debet, non autem per testes, nisi, scripturam perijsse constet, nec eius exemplum haberi posse à cancellario eius Episcopi, à quo probare intendens, se characterem clericalem suscepisse, affirmet, quo casu probatio per testes[b] admitti potest. Nec litteris de clericatu fidem facientibus credi. volumus, nisi ab Episcopo, qui diceretur clericatum contulisse, fuerint subscriptæ, eiusque sigillo munitæ, vel, nisi clericus probet, aliter obseruari in illa regione, in qua clericatum habuit: consuetudo[c] enim hac in re, vt in alijs plerisque, consideranda est. Quo verò ad eos, qui à nobis ordinati dicuntur, nisi litteras manu nostra subscriptas exhibuerint, se in iudicio nihil probaturos, sciant.

a c. si iudex laicus de sent. excommun. in 6.
b l. testium facultatem. l. vlt. C. de testibus.
c l. 1. ibi secundum leges, moresq. locorum. C. testam. quemadm. aper. l. 5. §. 4. vlt. ff. de testibus.

CAP. IV.

IDem quoque sancimus in omnibus alijs litteris, quas subscribere solemus: nam, licet sigillo nostro munitæ apparuerint, attamen, si manu nostra non fuerint subsignatæ, in iudicio nullam fidem eas facere volumus eò, quòd sigillum etiam per fraudem[a] apponi illis potuerit.

a l. a. C. de rebus alien. non alien. l. vlt. C. plus val. quod agit.

CAP. V.

NEque beneficij possessio ex eo probari dicitur, quòd patet eius, qui beneficium possedisse asseritur, fructus eiusdem beneficij aliquot ante annis collegerit; licet collegisse probetur, vti legitimus administrator: nam[a], quamuis fructuum perceptio probare soleat possessionem, in beneficialibus tamen pater[b], nec est legitimus filij administrator, nec beneficij vsufructuarius, nec in huiusmodi causis filiusfamiliàs sequitur[c] ius patriæ potestatis magis, quàm in ijs, quæ ad ius publicum[d] spectant, quod consistit in magistratibus, in sacris[e], & sacerdotijs.

a l. 48. ff. de solution.
b c. vlt. in fi. de iud. in 6.
c d. c. vlt.
d l. nā, quod in priore ff. ad Trebell. l. quippe ff. de iudic.
e l. 1. §. publicum ius. ff de iust. & iur. Aristot. lib. 3. Polit. c. 15. & li. 6. c. vlt. & lib. 7. cap. 10. & 12.

CAP. VI.

HOmicidium, aut aliud quoduis delictum, ex casu fortuito excusare qui intendit, casum semper probare tenetur: nam in criminalibus reus, etiam excipiendo, actor fit, & intentionem suam[a] probare debet, postea quam actor suam probauerit. Siquidem in delictis fieri non potest, quin dolus præsumatur, donec, vel fortuitus casus, vel alia allegatæ innocentiæ ratio[b] probetur; immò dolus magis, quàm casus, præsumitur.

a l. 1. l. in exceptionibus ff eod. l. c. C. ad l. Corn. de sicar.
b d. l. 1.

§. vnic.

Sic, qui fundat actionem suam in tempore siue actor, siue reus is sit, tempus vtique, & præcise probare debet, tanquam fundamentum suæ intentionis, quam vnusquisque semper[c] probare compellitur.

c d. l. 1. & l. verius eod. l. 4. C. de edendo l. actor C. hoc tit.

De

De testibus, & attestationibus. Tit. XIX.

CAP. I.

QVANDOQVIDEM scriptum est [a], labia sacerdotis custodire scientiam, hoc est iustitiam [b], & veritatem, sacerdos, neque in iudicio, neque extra, sacramentalem confessionem sibi factam propalare potest, aut quauis de causa reuelare, etiam superiore suo iubente, qui id iubere nequit. Si verò aliquid dixerit confessarius, tanquam non dictum censeatur, tum; quia eiusmodi testimonium illicitum, ac temerarium, sacrisq. canonibus [c] iniuriosum est, à quibus singulari vocabulo, secretum confessio appellatur, hacq. conditione fidei, ac conscientiæ confessarij creditum intelligitur, ne diuulgetur [d], tum, quia non sit credendum, sacerdotem scire, tanquam hominem, quæ illi, tanquam speciali Christi redemptoris Vicario, patefacta [e] sunt. Neque expedit reipublicæ, tale admitti testimonium, ne fideles deterreantur à suorum peccatorum confessione, ac iusto quidem timore, ne, scilicet, eorum dicta, facta, & cogitata publicentur.

a Malachiæ cap. 2.
b can. sacerdotibus 21. quæst. 1.
c cap. cum dilectus extra de excessibus prælator.
d l. 1. §. qui tabulas ff. depos.
e d. c. dilectus vbi Abbas.

CAP. II.

VNicus testis, quamuis non sufficiat, etiamsi præclaro curiæ honore præfulgeat, vel præsidiali resplendeat dignitate [b], potest tamen, licet vnus sit, ad testimonium admitti, si de proprio facto deponat [c], vel in causa [d], cuius exitus, qualiscumq. futurus sit, nihil sua intersit.

a l. iurisiurandi in fin. C. eod.
b c. 47. extr. eod. can. admonere, 33. q. 2.
c Salicet. ad l. si quis Decurio, C. ad l. Corn. de fal. Alexan. cons. 97. n. 3. lib. 7.
d Cranetta cons. 330. n. 8. lib. 1.

CAP. III.

NOn admittitur item, quoad eius fieri potest, testimonium de auditu, quia testis deponere debet, quod certò scit, quodq; oculis, vel alio corporeo sensu percepit, ita, vt constet, ei compertum [a] esse id, de quo testimonium dicit. Admittitur tamen aliquando in causis matrimonialibus, quod, scilicet, de [b] consanguinitate, aut affinitate agitur, quarum gradus, cùm ob humanæ vitæ breuitatem visu probari omnes quandoq. non possint, testis de fama deponens non reijcitur. Dantur & alij casus, quibus, si perdifficile, vel impossibile fit, haberi posse testimonium de visu, testis de auditu admittatur, vt, cum de probanda possessione, aliaue re immemorabilis temporis agitur: tunc enim admittendum est testimonium eorum, qui à maioribus, vel senioribus, quod queritur, se accepisse asserant, eo præsertim tempore, quo suspecta esse non poterat eorum testificatio, nulla, scilicet, mota, vel mouenda lite, tametsi hodie, si [c] viuerent, fortasse suspecta esset: ideo, cùm alioquin vix reperirentur, qui im memorabilem possessionem probare possent, eius probatio tantò fauorabilior est, quantò difficilior, & quantò potentior est hæc præscriptio, quæ [d] tituli vim habet: nam & ob hanc vnam potissimùm causam iudices domestica testimonia contra iuris [e] regulam admittere solent, quàdo aliter, quàm per domesticos testes, veritas haberi non [f] possit.

a ca. testes, 3. q. 9. d. cano 47. eod. arg. l. testiū ver. sub præsentia fas. C. eod.
b d. c. 47.
c arg. l. si arbiter, ff. de probation.
d l. 1. §. denique aqua, ff. de aqu quotid. & æst. l. 3. §. vlt. ff. de aqua pluu. arcen.
e l. 1. in fin. ff. de adim. leg. c. repellunt. ext. de accusat. can. accusatores 3. q. 5. cap. 24. ext. eod.
f l. 3. vbi not. C. eod.

CAP. IV.

INfamis quoque [a] infamia iuris notatus à dicendo testimonio repellatur, dummodo [b] ex causa legum auctoritate infamiam irrogante condemnatus, vel infamis expresse declaratus sit: sin autem nulla extet sententia, sicque non iuris [c], sed ei facti tantùm infamia obijciatur, nempe, quòd furtum, vel quid simile commiserit, tametsi ita diffamatus existimationis, ac famæ iacturam faciat, non tamen à dando testimonio repellatur. Iam verò exhibenda omnino fuerit sententia, quæ contra accusatum lata esse dicatur, vt, quæ non testibus, sed scriptura probari debeat, nisi scripturam perijsse legitimè constiterit.

a l. 1. ff. de test. tit. ff. ad S. C. Syllan.
b c. 7. ext. eod. l. infamis ff. de public. iud. l. furtum in princ. & §. 1. ac passim ff. de his qui not. infam.
c l. 1. §. leg. Iulia ff eod. l. 15. cui leg. ff. qui testamé. fac. poss. sunt.

De testibus cogendis, vel non. Tit. XX.

CAP. Vnicum.

EXPEDIT reipublicæ, vt in quauis causa, siue sacra, siue profana, siue ciuili, siue criminali, ne res in incerto sint, veritas elucescat. Quamobrem, si quis in ius vocatus, vt de alicuius negotij, vel rei statu testificetur, vocanti obtemperare neglexerit [a], excommunicationis gladio feriendus est, sicut & impediens [b], aut quouis modo prohibens, testimonium dici. Nec excusatur negligens, quòd ea de re testimonium [c], se non dicturum iurauerit, cùm iuramentum, quamuis alias validum, non intelligatur [d], valere, nisi salua superioris auctoritate. Ideo, quoniam [e] iure cauetur, iuramentum contra bonos mores præstitum seruandum non esse, quodcumq. actui ob publicum commodum vetito [f] adiectum fuerit, inane, odiosum, prorsusque inualidum esse certum est, vtique non fine causa, ne, scilicet, religionis fides iuramenti abusu periclitetur, &, ne patentiore via ad humana negotia fraudes irrepant, quarum frequentissimis periculis, quanta maxime industria, & studio fieri potest, occurrendum [g] est.

a cap. 2. ext. eod.
b cap. cum causam ext. de test. bon.
c c. cū intimauit, e cū si testis ext. de testibus.
d c. 19 ext. de iureiur. l. vlt. ff. ad municip.
e non est obligatorium de reg. iur. in 6.
f cap si diligenter ext. de foro compet. cap. ad Apostolicam ext. de reg. ff. de pactis.
g l. 1. si vel per medias vias. ff. de seruitut. l. in fundo. ff de rei vend. c. bn. in prime ext de postul.

De fide instrumentorum. Tit. XXI.

CAP. I.

ETSI ducali lege omnis publica scriptura in Allobrogum regione, hodie Sabaudia nuncupata, idiomate Gallicano, in Pedemontana verò Italico confici debeat: nos tamen, nihil in auditorio nostro, nisi latino sermone, confici volumus, cùm sit communis omnibus fere gentibus, & Romæ, quæ omnium nationum domicilium, communisq. patria dicitur [a], publica omnia negotia non, nisi latino sermone, expediantur: nempe, quia plura Concilia, constitutiones pontificiæ, legesque, tum ciuiles, tum canonicæ, latinè conscriptæ sunt, sed, & ne pereat lingua, qua potentissimus populus orbis terrarum dominus, & loqui, & suas leges condi voluit, quæq. adeo pretiosa visa est, vt Ecclesia sacris Biblijs latinitate donatis in primis vtatur.

a l. Romæ. ff. ad municip.

CAP. II.

QVoniam in visitatione nostræ diœcesis complures reperimus à prædecessoribus nostris institutos esse, tam ad beneficia simplicia, quàm ad animarum curam habentia, in eorumq. existere possessione, nullis suarum prouisionum litteris exhibitis; quia, scilicet, vt ipsi asserunt, penes cancellarium curiæ nostræ Archiepiscopalis existant, mandamus, vt nemo in posterum ad actualem, aut realem beneficij possessionem, admittatur, nisi litteras manu, sigilloq. nostro, aut nobis absentibus, Vicarij generalis nostri, subscriptas, & munitas, exhibeat. Si verò intra mensem à die datæ incipiendum confectæ non fuerint, & penitus expeditæ, declaramus, beneficium, tamquam iure vacans, alteri conferri posse. At, si per cancellarium steterit, quominus prouiso litteræ exhibeantur, nihil pro mercede sibi debita in alia, quæ subsequetur, prouisione accipiat, quin, & vigintiquinque nummis aureis, locis pijs applicandis, mulctetur.

CAP. III.

AT, si litteræ fuerint expeditæ, & substantiali aliquo vitio laborent, vt pluries obseruauimus, inspiciatur registrum, vt, si in eo nihil desideretur, inde litteræ corrigantur: verùm, si registrum fuerit pariter defectiuum, cùm grauior error sit, qui fit circa substantialia, & consequenter periculosior, substantiales errores esse declaramus, si in prouisionis litteris non dicatur, prouisum fuisse examinatum, idoneum repertum, professionem fidei emisisse, &, si prouisio fit de ecclesijs parochialibus, siue vacauerint per obitum, siue per renunciationem in manibus nostris liberè factam, non exprimatur post prępositum edictum fuisse factum concursum. Si autem & in registro, & in litteris fuerint ista omissa, dicimus, beneficia vacare, nisi prouisus grauissimorum virorum, & præcipue examinatorum synodalium testimonio, illa omnia facta fuisse probauerit, sed, vel cancellarij culpa, vel quomodocumque, fuisse prætermissa: quo casu nouæ litteræ, facta probatione, expediantur.

CAP. IV.

DIgnitatum, ac beneficiorum in nostra diœcesi existentium, diplomata, seu prouisiones; vt vulgò appellantur; summi Pontificis collatione expeditas, ijs, qui eas impetrauerint, ad capiendam beneficiorum possessionem nihil profuturas declaramus, nisi à nobis, aut generali Vicario nostro, aut alia legitima persona, fuerint examinatæ, atque admissæ, vt, si obreptitiæ, aut subreptitiæ reperiantur, executione careant, nullæq. remaneant [a], ac, si impetratæ non fuissent, donec nullitatum impedimenta sedis Apostolicæ nouis prouisionibus auferantur.

a L. quotiens ff qui satisd. cog. l. 1. ff. de author. tut.

CAP. V.

MAgistratus nostri, siue ecclesiastici, siue laici, vt Vicarius, seu officialis generalis, iudex appellationum, iudex ordinarius, bailiuus, vicebailiuus, procurator fiscalis, curiales, mestrales, hoc est apparitores, seu executores, &, si qui fuerint, maiores, aut minores officiales, vel ministri, à quocumque (etiam à nobis ad hoc sufficiens mandatum habente) constituti, nec nobis viuentibus, nec vita functis, aliquid salarij ab hæredibus nostris accipere possint, nisi litteras, quas vocant patentes, exhibuerint manu nostra, & secretarij nostri subscriptas, & sigillo maiori, quo in eiusmodi expeditionibus vti solemus, munitas.

De præsumptionibus. Tit. XXII.

CAP. I.

IVDEX, actor, & reus testium, instrumentorum, aliarumve scripturarum adminiculis destituti, ad præsumptiones, vt opportuna remedia, confugere solent, quamquam præsumptio, verè, & propriè loquendo, probationis nomine minime comprehenditur, quemadmodum, & iusiurandum, cùm neutrum horum necessario probet,

probet, licet [a] probationis vim vtrumque obtinere aliquando videamus. Quocirca dicimus, solas præsumptiones non sufficere, vbi [b] probatio formalis, & præcisa requiritur. Si verò binc inde adsit præsumptio, dubium nō est, quin maior [c] vincat minorem: effectus verò maioris, aut fortioris præsumptionis est [d], probandi onus transferri in aduersarium.

a l. si duo, in princ. & l. cum qui ff. de iureiur. b l. Lucius ff de condic. & demonst. Alciatus in tract. de præsumpt. c l. cum de indebito ff de probat. l. Nesennius ff. de negot. gest. d l alimenta C. de negot. gest. l. si chirographū ff de probation.

CAP. II.

SI Laura ex Ascanio, se prægnantem dixerit, nec vlla ea de re adsit probatio, nisi, quantùm de Ascanij erga Lauram beneuolo animo præsumi possit, quia, scilicet, eius domum frequentaret, eique præ cœteris fœminis blandiretur, magisq. placere studeret, dubitatur, an sit Lauræ credendum. Nos asserenti mulieri hoc esse credendum dicimus, si Ascanius sit solutus, non item, si vxorem habeat, ne ex vnius fœminæ simplici dicto suscitetur calumnia matrimonio, & de adulterio suspicio generetur. Sed, si Laura præsumptioni iuramentum adiecerit, nisi aliud Ascanius probauerit, quamuis vxorem habeat, credendum erit, verùm esse, quod Laura asseruerit, neque enim desunt coniugati, qui solutis incontinentiores, non vna contenti vxore, licet forma præstantissima, alias mulieres indistinctè, atque impudenter, solicitent.

CAP. III.

QVamuis iuris vtriusque interpretum a vniuersalis opinio sit, ex bis, quæ signa sunt imminentis adulterij, ac præparatoria vocantur, argui adulterium, & ob osculum luxuriosum, aliasque illecebras, mulierem perinde priuari dote, ac, si adulterium commisisset: nos tamen illam in nostra diœcesi minime locum babere volumus, nisi in ipso congressu venereo, vel vt ait lex Solonis, & Draconis, quam Pomponius [b] iurisconsultus refert, ἐν ἔργῳ, idest in ipso opere, quasi non otiosus vir cum muliere deprehensus esse possit. Nam, cùm magna sit inter mares, & fœminas de more gentis apud nos familiaritas, & consuetudo ita, vt vxores suas osculari, & tangi etiam mariti præsentes minimum ducant, nec, vt plurimùm, aliud inde sequatur scandalum, præsumptio de lasciuo osculo omnino leuis videtur, ita, vt propositio, aut regula, qua aiunt, ex præparatorijs adulterij præsumi adulterium, nullius sit momenti, clatis etenim, & certis probationibus opus est in criminalibus, & odiosis, nec aliter irrogantur [c] pœnæ, præsertim in ijs, quæ ad [d] adulterium pertinent; & cùm leges de adulterio expresse loquantur, non debent ad osculum, quantumuis luxuriosum, extendi, ne ex duriore extensione infligatur priuationis [e] pœna, quæ babere locum non debet, nisi in casibus à iure expressis.

a ad rub C. de eden. ex cap. præterea ext. de testibus, & cap. literas ext. de præsumpt. Auctor Animaduers. lib. 1. cap. 18. b l quod ait lex ff. ad l. Iul. de adulter. c l. fin. C. de probat. d a tue ext. de procurat. cap plerumque ext. de donat. inter vir. & vxor. e l & si qui § diuus ff de relig. & sumpt. fun. Decad rubr. de iudic lect. 4. ext.

De iureiurando. Tit. XXIII.

CAP. I.

QVONIAM iuramentum (vt ait Apostolus [a]) omnis controuersiæ finis est, magnumque [b] ad expediendas lites remedium, babet vim [c] rei iudicatæ ita, vt, postquam delatū, præstitumq. fuerit, quæri non possit, nisi, quod iuratum sit [d], ne, repetita lite, finis negotij alterius causæ fiat exordium. Qui igitur aduersarium iurare patitur, omnibus allegationibus renunciare creditur, quæ ante iuramentum opponi, iurisquiurandi præstationem impedire, aut remorari potuissent. Facit enim aduersarium [e] iudicem in causa propria, qui iuramentum defert, aut refert, idcirco parum tutus [f] dicitur, qui iusiurandum refert.

a ad Heb 6. b l. 1 ff. eod. c d. l. 1. & 2. eod. d l. non erit §. dato l. nā posteaquam in princip. l. alias, & alibi ff eod. l. iusiurand. in fin. C. eod. e l. 2. in princ. ff. quarum rerum act. non det. f d. l. iusiurandū circa princ.

CAP. II.

IVramentum verò oblatum ab eo, qui intentionem suam testibus, aut instrumentis, aut alijs scripturis, probare intendit, reuocari posse non solùm, posteaquam oblatam iurandi conditionem aduersarius suscepit, sed in ipso etiam iurandi procinctu [a], manifestissimi iuris est. Ob id nimirum, quia nihil actum fuisse videtur, quandiu aliquid [b] superest agendum, licet dici soleat: id, quod in procinctu est, vt fiat, pro facto [c] haberi debere, vnde de periurio, aut saltem de peierandi voluntate videtur argui posse iurare paratus, ac si iurasset; sed verum est, iuratum non esse, potuisseq. illum, qui, se ad iurandum paratum simulabat, voluntatem mutare, & noluisse amplius iurare: neque enim sola suscepti iurisiurandi voluntas sufficit.

a l. si quis iusiurādum C. eod. b l. si quis, & l. penult. in fin. C de his, quibus vt indign. c l. penult. ff. de testam. militari.

CAP. III.

SI probata vita, ac fama requiritur in eo, qui in aliena causa [a] testimonium dicturus est, probus item, atque integer multò magis esse debet, qui in [b] propria iudex constituitur. Quare, infamem, cùm iurare non possit, nec iuramentum deferre permittimus, alioquin referendi facultas adimeretur ei, cui fuisset delatum, nec ad iurandum cogi posset, dum [c] iuramentum referre non posset. Equidem periurij pœna, præterquam quòd Deum [d] vltorem babet acerrimum, eius etiā criminis reum infamem [e] facit. Cur igitur iuramenti deferendi facultatem dabimus ei, qui ex iam contracta infamia periurij pœnam paruipendere didicit?

a l. 3. in princ. § lege Iulia l quæsitum ff. de testib. l. testium C eod. b d. l. 2. ff. quarū rerū act. nō datur c 1 in fi. sup. hoc tit. c l manifestæ ff eod. d l. 2 C. eodem. e l. si quis maior C. de transact.

CAP.

CAP. IV.

SVnt [a], qui putent, absolutionem à nexu iuramenti, quamuis ad solum effectum agendi danda sit, dari non posse, nisi citato aduersario eius, qui absoluendus fuerit. Nos tamen dicimus, huiusmodi absolutionem, etiam non citato aduersario, dari legitime posse. Hæredi verò non esse necessariam absolutionem, nec quidem, vt agere possit, manifestum est: quamuis enim hæres eadem persona [b] cum defuncto esse intelligatur, ad inducendam tamen periurij exceptionem, iusiurandum est adeo proprium, & personale, vt nullatenus [c] ad hæredes transeat. Verùm, si beneficium absolutionis petatur, non modò, vt aiunt, ad effectum agendi, sed etiam, vt simul tollatur obligatio ex iuramento contracta, & omnino ipsius contractus vis euanescat, cùm agendum sit de iustitia, & veritate, & absoluta rescissione contractus; absolutionem, nisi parte in ius vocata [d], concedi prohibemus.

a Guid. Papæ q. 140. Feder. de Senis cõs. 100. Anchor. in cõsil. 373. Alex consil. 288. lib. 2.

b l. hæredẽ l. n.hil ff. de regul. iur. l. v.t.C. de hæred. instit.

c c. veritatis, vbi Innoc. Hostie. Abbas, & alij eat. eod de iureiur.

d & est cõmunis opinio teste Decio in cap. quoniam frequenter de appellat. Sylu in tract. de iureiur. quæst. v. tum. Guid Papæ d. q. 140. & 225.

CAP. V.

MAior hæsitatio est, an ebrium, qui iurauit, à præstito iuramento absolui oporteat. Et quidem, cùm videatur æquiparari furioso, mentisq. compos non esse, dum ebrius est, magis quàm furiosus (qui licet adsit, per omnia, & in [a] omnibus abesse [b] censetur) dicendum esset, nequaquam eum absolutione indigere. Quomodo enim consentiet, qui [c] sentire non potest? aut cùm [d] iudicium sit vnum ex tribus comitibus iuramenti, quo iudicio homo ebrius iuramentum non suscipere, aut præstare potest? Tutius tamen dicimus esse, dari ebrio absolutionem, tùm, quia, plerosq. ebrietatis gradus reperiri compertum est, atque ideo non facile conijci posse, an vsque adeo ebrius fuerit, qui ebrius allegatur, vt iudicio prorsus caruisse credatur, tùm, quia agitur [e] de animæ periculo, quare dubitare nequimus, ne nimis magna diligentia videri possit, quæ adhibetur, vt res in [f] tuto sit.

a l. 2. §. per reglt. ff. de iur codicill. l. si vnius §. filiofamilias ff. de iniur.

b l. vbi non voce § furio sus ff. de reg. iur.

c l. si tibi §. vaius ff. de ept leg.

d Hier. 4. & can. 2. 22. quæst. 2 can. vlt. 22. q. 4. S. Thom. 2. 2. quæst. 89. art. 3.

e arg. c. 2 de pac. in 6.

f arg l. quoties ff de verb. oblig.

CAP. VI.

CVm iuramentum sit assumptio diuini nominis ad confirmandam iurantis fidem (vt [a] sanctus ait Augustinus, cui consonum est, quod dicit Apostolus [b], Testis est mihi Deus) & ad asserendam religionem, ac venerationem, quæ cœlesti maiestati, in cuius verba iuratur, maximè conuenit, qui super sacrosancto Missæ canone, aut sanctis Dei Euãgelijs, iurare debebit, curet Vicarius noster, vt cuiuscumque ille dignitatis, & conditionis sit, flexis genibus iuret, priùs admonitus de grauitate, ac periculo iuramenti, quamque impium, & turpe sit in periurij alea conniuere. Nam, præter summam infamiam, qua periurum aspergi certum est, sciat, quicumque tanti [c] criminis reus fuerit, se temeritatis suæ acerrimum vltorem ipsum Deum habiturum. Nec tamen, si ea solemnitas seruata non fuerit, nec pars aduersa conquesta, inualidum fuerit iuramentum, ita, vt ex eo non possit sequi sententia, præsumendum etenim erit, ab aduersario, solemnitatem illam fuisse remissã. At, si iam delatum iuramentum à parte, omnino remitti [d] posse receptum est, quid obstat, quòd solẽnitas etiam remitti non possit?

a epist. 149. de qua in can. quamuis liber. vlt. 47

b ad Rom. c. 1 de quo in cap. etsi Christus extra eod.

c l. 2. C. eodem l. non sufficit ff. de dolo malo.

d vt cap. 2. sup. hoc tit.

De exceptionibus. Tit. XXIV.

CAP. I.

EXCEPTIONEM fori, cùm sit declinatoria, & consequenter dilatoria [a], opponi ab initio mandamus, hoc est, antequam lis contestata [b] sit. Si verò vocatus, etiam laicus, iudici se competenti sistere negligat, contra eum, tanquam contumacem, procedi permittimus. Ex quo enim non respondet, prorogat [c] iurisdictionem, quam postea declinare non potest.

a l. exceptionem C. de probat.

b l. 2. §. vlt. & l 1. ff de exception.

c vt cap. 1. sup. de dolo, & contum.

CAP. II.

PRocuratoria verò exceptio, quæ ex mandati defectu peremptoria [a] appellatur, quandocumque opus fuerit, & in quacumque [b] instantia, opponi potest: Secus dilatoria, quæ personam [c] procuratoris, non autem mandati qualitatem respiciens, neque in prima instantia post litis contestationem, neque in causa appellationis, opponi permittitur, cum appellatio, licet sententiæ executionem suspendat, contestationem tamen non extinguit, immo rem totam ad iam contestatæ litis terminos reuocat.

a l. licet C. de procur.

b l. cũ nondum l. præscriptionum C. de exception. c. 4. ext. de procur.

c l. ita demum C. de procur.

De præscriptionibus. Tit. XXV.

CAP. I.

SOLA Romana [a] Ecclesia centum annorum præscriptione gaudet: aliæ verò, etiam, quæ immediatè à Romana dependent, quadraginta tantummodo, non autem minore [b] spatio: tantæ verò videtur esse potestatis quadragenaria præscriptio, vt neque ex capite ignorantiæ, neq. ex qualibet alia causa in integrum restitutionem admittat, dummodo sit completa, quia plenissimam [c] tribuit securitatem. Nos tamen volumus, ignoranti dari restitutionem, siue de [d] re ecclesiastica, siue de profana, agatur,

a Nouel. 9. vt Eccl. Roman. centũ ann. gau. præscript. c. 13. & 14. extra eod.

b Canonist. ad c. quanto c. ad aures & cap. illud ext. eod.

c l. omnes ff. eod.

d Afflict. decis. 19.

agatur, immo dicimus, lapsum post quadraginta annos quadriennium, quod ad petendā restitutionē datur; dum contra ignorantē cucurrisse constet [e]; non nocere hæredi, neq. legatario, quia tēpus illud fuerit ab initio vtile, neq. ignoranti currere debuerit, qui etiā post centum annos petere potest restitutionem in integrum. Si verò pro possessore lata fuerit sententia, etiam minus iusta (cùm [f] res iudicata pro veritate habeatur; si [g] ritè fuerit iudicatum) sufficit tricenaria præscriptio à die latę sententię, dūmodo continuata fuerit possessio, nunquā impedita, nunquā interrupta, ita vt ille, etiā aduersus Ecclesiam, tutus sit.

e Rota diuers. 42. par. 3. lib. 1. & dec. 19. par. 3. lib. 2.

f l. res iudicata ff. de reg. iur.

g l. 4. §. condemnatū ff. de re iudicata.

CAP. II.

Priuilegia ecclesijs, vel quibuscumque priuatis personis à prædecessoribus nostris concessa, si constiterit in vsu non [a] fuisse per triginta annos ab eo tempore computandos, quo aliquis eorum vsus esse potuerit, nec tamen vllus fuerit, amissa, reuocata, ac nulla esse hac nostra constitutione declaramus. Sed, quia vsum probare debet, qui intentionem suam fundat in vsu, procurator quoque noster patrimonialis, quotiescumq. non vsum allegauerit, non vsum probare tenetur, nam & negatiua; quandocumq. fundamentum [b] intentionis esse constet; probanda est.

a l. 1. ff. de nundinis.

b l. pen. §. docere vbi Bart. ff. ne quis eū, qui in ius vocatus est, vi eximat. c. 1. sup. de probation

CAP. III.

Ex proportione oneris sumenda est qualitas, ac quantitas [a] dispositionis. Quare, licet verum sit, obligationem pensionis annuæ legatæ terminari spatio [b] centum annorum, dicimus tamen, ad ea legata id non pertinere, quæ constiterit causam habere perpetuam: videlicet, si quid legatum sit nostræ, aut alteri ecclesiæ, aut monasterio, ea conditione, vt quotannis fiat anniuersarium, aut singulo quoque mense, aut hebdomada, aut die pro legantis, vel eius parentum animabus, Missæ sacrificium celebretur, aut aliud pro eius animæ salute in ecclesia fiat, quandiu [c] satisfactum fuerit ab ecclesia legantis voluntati, & legi impositæ, ei legatum deberi nemini dubitandum est.

a l. verum §. vlt. ff de rebus dub. l. alumnæ §. ab hæredib. ff. de adim. legat.

b Tusquel. post alios priuil. 90. de priuileg. piæ causæ.

c l. 2. C. de legat. l. 3. C. de condit. inser.

CAP. IV.

Laicos non posse decimas [a] detinere; neque vlla ratione præscribere certum est, obstante, scilicet, [b] iuris præsumptione: sed dubium est de quota, decima nempe, vicesima, trigesima, aliave parte, an, inquam, consuetudine tolli possit, & receptum est, tolli non posse in totum, reduci [c] tamen posse. Verùm maior hæsitatio est, quodnam tempus requiratur ad inducendam reductionem: putant nonnulli, sufficere annos quadraginta: nos tamen dicimus, necessariam esse præscriptionem immemorabilem, nisi consuetudo, aut conuentio per Sedem [d] Apostolicam approbata intercedat: nam longitudo temporis, cuius non extat memoria, quoad quotam, videtur habere vim confirmationis.

a cap. 1. ext. de præscriptionē.

b vt not. ad c. 2. ext. de verb. signif.

c Diu. Thomas 2. 2. q. 87. art. 2. & Quolibeto 2 art. 8. & nostri communiter ad c. in aliquibus ext. de decimis.

d d. c. in aliquibus.

CAP. V.

Possessori triennali, si possessionis titulum habeat vitiosum, non suffragatur regula pro triennali possessore promulgata: siquidem in beneficialibus hoc vnum præcipue spectandum est, quòd vitiosus in ipsis non reperiatur [a] ingressus. Si verò titulum habeat inualidum, non propterea eius possessione priuandus est, sed de tituli qualitate quærendum, &, si inualidus iudicetur, poterit ex noua gratia in possessionem conseruari. Aliud est enim titulum habere inualidum, aliud vitiosum, hocque non magis in ecclesiasticis, quàm in profanis rebus, alioquin nullum esset discrimen inter bonæ, & malæ fidei possessorem. Cum bonæ fidei possessor sit, qui titulum [b] habet, licet inualidum, coloratum tamen: malæ verò fidei, qui vitiosum, aut nullum habet.

a cap. 1. de reg. iur. in 6.

b l. quemadmodum C. de agric. & censit. li. 11.

CAP. VI.

Licet regula de annali possessore conseruet possidentem, etiam nullum proferentem titulum, ac ne quidem coloratum ab impetrante, aliud tamen obseruatur in regula de triennali, vt dictum est, quia hæc tribuit ius in beneficio, non autem illa, quæ excludit duntaxat impetrantem ob non expressas possessoris qualitates, neque tam in fauorem possessoris inducta est, quàm in odium malè impetrantis: attamen, ne locum habeat vitiosus [a] ingressus, possessor annalis, si postea titulum non exhibuerit, & quidem validum, possessione deijci potest.

a sup. cap. prox.

De sententia, & re iudicata. Tit. XXVI.

CAP. I.

Si Vicarius, aut alius cuiuscumque nostri Suffraganei iudex, competentem se iudicem, aut desertam appellationem esse pronunciauerit, interlocutoria tantùm de vtraque re eius sententia erit, sed talis, vt vim habeat definitiuæ. Quocirca, si appellatum fuerit, debet iudex ille [a] appellationi deferre, ne quid in appellationis præiudicium contra auctoritatem tribunalis [b] nostri attentare videatur.

a vt in c. 4. sup. de iud.

b l. vn. ff. nil nouari appellat. interpos.

CAP. II.

Pendente lite, cùm prouisionalis sit adiudicatio, caueat Vicarius, aliusque iudex noster,

noster, ne quid pro præterito tempore decernat, quod enim iam elapsum est, remedio, non prouisione, opus habet, & sententiæ definitiuæ propriū est, vt de fructuum perceptorum restitutione iudicetur eo tempore, quo controuersia principalis terminatur.

§. vnic.

Idem plane est, si de vsuris, seu de eo, quod interest, pendeat lis, vt condemnatio, si qua eo nomine facienda, in finem vsque litis, & iudicij differatur, præsertim, si id, quod interest, & vsuræ debeantur propter moram [a] duntaxat, & officio iudicis. Aliud enim est, si in obligatione sint, & petantur [b] iure actionis. Si verò de monetæ augmento, ac qualitate agatur, cùm sit pars debiti, tutius est in finem litis condemnationem reijci.

a l. si per collusionem §. 1. ff. de act. empt. & vend. l. quæro ff locat. b l. 121. ff. de verb. significat.

CAP. III.

SI in prima instantia non fuerit petitum [a], quod actoris interest, ac pendente appellatione emerserit, in causa appellationis peti poterit, quod antea non poterat: prius enim est, vt [b] quid debeatur, quàm, vt peti possit. Id tamen intelligimus, si appellatio subsistat, ac causæ cognitio ad nos, aut ad Vicarium nostrum, deuoluta sit: nam, si appellatio deserta dicatur, ad inferiorem vicarium, à quo fuerit ad nos interposita appellatio, causa remittenda fuerit, cùm appellatio deserta habeatur ac, si nunquam interposita fuisset: qui quidem inferior vicarius de eo, quod interest, in executione iudicati cognoscere poterit, licet de eo nihil pronunciatum sit, nam, quæ [c] de nouo emergunt, nouo indigent auxilio.

a l. vlt. ff. de re iudic. l. negotiorum ff de appell. l. tutor ff. de vsur. b l. cedere diem ff. de verb. signif. l. si pupillus ff. de verb. obligat. c l. de etate § ex causa ff. de interrog. act.

CAP. IV.

IVris Pontificij regula est, expensas litis deberi victori, non quidem ratione victoriæ, sed ob victi temeritatem: sed, si debitor debitoris à creditore creditoris conuentus, diu secum litigari passus sit, priusquam ederet instrumentum solutionis, cùm alleganti [a] solutionem, quæ facti [b] est, incumbat onus probandi, sibi imputandum est, quòd debito tempore illud non ediderit, maximè, si statim post editionem instrumenti creditor à lite discesserit. Eo enim casu; etsi pro reo ferenda est sententia; actor tamen ad sarciendas victori expensas condemnari non debet, immo, si liquidò constiterit de dolo debitoris, ille ad omnes expensas reficiendas condemnandus erit, hoc est, si dolo malo instrumenti solutionis editionem distulerit. Nam, qui semel fuit debitor, semper præsumitur debitor, donec probet solutionem, cùm obligatio legitimè contracta non, nisi [c] legitimis, & certis modis, dissoluatur.

a l. 1. C. de probat. b l. consilio § vlt. ff. de curat. furios. c l. 44 § placet ff de obligat. & act.

CAP. V.

EX delicto condemnatum expensarum causa in carceribus detineri nolumus, sed liberari iubemus, si omnino soluendo non sit, quamuis expensæ sint taxatæ, salua tamen carcerum custodis, hoc est vicebailiui, contra accusatorem pro sua mercede, actione. Verùm, si post taxatas expensas ad pinguiorem deuenerit fortunam (siue clericus, siue laicus ille sit) non prohibemus, quin iterum ex ea causa in carcerem trudatur.

CAP. VI.

CVm litis contestationis effectus sit perpetuus [a], etiā ad perpetuandam actionē is, qui iniuste litem contestatus est, minimè excusatur à fructuum restitutione ob id solū, quòd per actoris negligentiam, aut absentiā, aliamve causam diu intermissa fuerit litis prosecutio, quoniam possessori, qui semel ex contestatione litis malam fidem contraxit, imputari exinde potest, cur eamdem moram, & malam fidem vltrò non purgauerit.

a l vnica C. ex delict. defunct. l omnes pœnales l constitutionibus C. de oblig & actionibus.

CAP. VII.

SIcuti factum pro infecto haberi non potest, ita nec actum agere oportet, &, cùm executio semel facta ampliùs fieri nequeat, lata excōmunicationis sententia alia executione non eget, quoniā sententia excōmunicationis secum trahit suam executionē: quod adeò verū est, vt, si ab ea fuerit appellatum [a], alia executio necessaria non sit. Hinc vulgatū illud, sententiæ excommunicationis, siue illa sit iusta, siue iniusta, esse obtemperandum.

a c. pastoralis § vlt ext. de appellat.

CAP. VIII.

SI clericus pro debito condemnatus, aut in forma cameræ Apostolicæ obligatus, aut vigore instrumenti, vt aiunt, vulgò guarentigiati, quod idē prope est, nulla habuerit bona, præter beneficium ecclesiasticum, eiusdē beneficij fructus pignori capi [a] posse dicimus, dū ex illis ea pars clerico remaneat, quæ pro personæ qualitate ad ipsum sustentandū necessaria sit, ne cum sacri ordinis [b] dedecore mendicare cogatur. Quòd, si aliunde habeat, quantùm ad soluendū sufficiat, & nolit soluere, trudi potest in carcerem. Bonis autem omnibus [c] cedere, etiè, si velit, nō permittatur [d].

a not. ad c. fin. de offic. ord. lib. 6. b sup. c. penul in princ. de temp. ordin. c c. si diligenti ext de foro comp. d c. Odoardus extra de solut.

CAP. IX.

FActa dominico, aliove die [a] in honorem Dei, aut Sanctorum feriato, executio vsque adeo nulla est, vt, si debitor, non tamen tanquam de fuga suspectus, capiatur die festo, tanquam male captus, carcere liberari debeat. sed, si priusquam in domum suam se receperit, vel commode recipere potuerit, rursus capiatur, posterior executio nulla sit, quamuis facta die non feriato, cùm facta videa-

a c. vlt. in princ. sup. de ferijs.

videatur in fraudem legis, quæ, priorem executionem nullam esse declarat. Non enim videtur liberatus à carceribus, qui statim ad carceres iterum compellitur: effectum siquidem habere debet executionis reuocatio, vt vitium omnino purgetur. Quia non tam, quid factum sit inspici oportet, quam, quid fieri debuerit.

b l. qui se soluit ff. de solution.

c l. sed licet ff. de offic. Præs.

De appellationibus, recusationibus, & relationibus. Tit. XXVII.

CAP. I.

QVACVMQVE, etiam immemorabili consuetudine, huiusq. Prouinciæ stylo minime obstante, quoad appellationes imposterum ad tribunal nostrum interponendas in quavis causa, siue illa sacra sit, siue profana, siue ciuilis, siue criminalis, siue mixta, siue spiritalibus annexa, inhærendo sacræ Tridentinæ a Synodi decreto, volumus, non solùm in admittendis appellationibus, sed etiam in concedendis inhibitionibus à Vicario nostro, omnibusq. à nobis dandis appellationum iudicibus, sacrorum canonum, atq. Innocentianæ b constitutionis formam ad vnguem seruari, alioquin inhibitiones, processus, omniaque alia inde secuta nihil prorsus valere, quin & expensas, tam ab eo, contra quem fuerit appellatum, quàm ab appellante, in ea causa factas, à Vicario, vel alio à nobis dato iudice, sarciri legitime debere.

a sess. 13. c. 1. de ref. orm.

b c. 1. eod. l. 6.

CAP. II.

IDem Vicarius noster, aut alius à nobis constituendus iudex, reum, qui ab aliquo ex nostris Suffraganeis, aut eorum vicario, ad nos in causa criminali prouocauerit, post concessas legitimas inhibitiones, non priùs audiat a, quàm ille acta primæ instantiæ produxerit, neque eum absoluat, aut condemnet, nisi lectis ipsis actis, ac diligenter consideratis. Quare vicarius, à quo fuerit prouocatum, (postquam notarius, seu cancellarius, eiusdem tribunalis congruam suorum laborum mercedem perceperit) acta omnia eidē reo petenti intra dierū triginta spatium omnino exhibeant: alioquin Vicarius noster, aut alius appellationis iudex à nobis constituendus, cancellarium, seu notarium, vt (accepta sibi debita mercede) ad nos absq. mora ea transmittat, opportunis iuris remedijs cōpellere non differat. Interim rei appellantis indemnitati, quantùm legibus permittitur, tribunalis nostri auctoritate maturè consulatur.

a Conc. Trident. sess. 13. cap. 3 de reform.

CAP. III.

QVoniam sacrosancti Concilij Tridentini decreta ab omnibus seruari vehementer cupimus, curare in primis debemus, vt, sicut a nobis in summo honore habentur, ita & à nostris magistratibus obseruentur, ne simus in eorum numero, qui, vt ait Dominus apud Matthæum a, dicunt, & non faciunt, alijsq. onera grauia imponunt, nec ipsi digito volunt ea mouere. Ideo, cùm appellationes b ad tribunal nostrum ab interlocutorijs sententijs, vel alijs grauaminibus in causis nostræ visitationis, correctionis, habilitatis, inhabilitatis, & criminalibus interpositas ante definitiuam sententiam, etiam si à Suffraganeis nostris, aut eorum vicarijs in similibus causis fuerit ad nos appellatum, admittere non teneamur, nisi ea grauamina per definitiuas sententias reparari nequeant; appellationes huiusmodi, tamquam friuolas, admittendas non esse declaramus.

a cap. 23.

b Conc. Trident. sess. 13. c. 1. & in eo sess. de refor.

CAP. IV.

IN sententia Suffraganei, vel eius vicarij, à quo clericus debitor condemnatus ad nos appellauerit, tametsi nihil dictum est de accessionibus, nempe de vsuris, aut de eo, quod creditoris interest, nihil tamen vetat, quin Vicarius noster, qui ex appellatione sententiam ferre debet, de ijs quoq. iudicare valeat, si ex natura propositæ actionis a venire in condemnationem debeant, præsertim, si tempore primæ instantiæ parua intercesserit mora, adeo, vt nihil, aut parum, creditoris interesse videatur, magnum enim damnum esse non potest, vbi b modica intercedat temporis mora. In causa verò appellationis, si ob contractam longam moram appellantis culpa, & dilatam sententiæ executionem damnum c euidens sit, poterit, vel iure actionis, vel officio iudicis, clericus debitor condemnari ad omne, quod licitè creditoris interesse apparuerit: Nec enim purgari potest mora, posteaquàm cœpit d actoris interesse, immo huc spectat, quod dici solet, iudici cuilibet statim, atque iudex factus est, officium incumbere e rerum omnium, quæ in iudicio versantur.

a l. tutor. ff. de vsur. l. vit. ff. de re iudicata l. negotiorum ff de appell.

b l. si debitori ff de rudic. l. & si post tres ff. si quis caut.

c l si longius C. de exec. rei iudic. l. intra vtile ff. de minor.

d l & si post tres, & l vtque ff de recept arbitr. l. si ita quis §. beta ff. de verb. oblig.

e l. ediles §. item sciendum ff. de ædil. edict.

CAP. V.

SI clericus alicui ex nostris Suffraganeis subditus ab executionis excessu ad nos appellauerit, inquirat Vicarius noster, num executor fines mandati excesserit: &, si nihil probetur, executionem retardari nequaquam patiatur. Sed, si executorem in officio manifestè deliquisse deprehendat; correcto excessu, executionem vbicumque, ac quomodocumque opus fuerit, intra legitimos terminos continuari omnino iubeat. Si verò

appellans clericus appellationem intra tempus legibus definitum non prosequatur, Vicarij partes erunt, ne executio vlterius protrahatur, appellationem desertam pronūciare. Quandocumq. autem, vel propter executionis excessum, vel desertæ appellationis occasione, huiusmodi causā ad nos deuolui contingat, Vicarius de bono iure partium cognoscat, quantū necesse fuerit ad concedendā, vel corrigendam executionem, aut pronunciandum, vtrum appellatio deserta fuerit, nec ne.

CAP. VI.

Sicut Iuramentum aduersario delatum remitti à deferente non prohibetur, quamuis ille in procinctu a iurandi fuerit (quia iuri suo quilibet b renunciare potest) ita, qui a sententia appellat, appellationem remittendi quandocumq. facultatem habeat: sed, si infra decem dies à die appellationis id egerit, & victor ob hanc causam aliquos interim sumptus fecerit, victus eas expensas reficere nequaquam teneatur, quia nullam dedit causam, vt fierent: cùmque illud decem dierum tempus liberum esset ad appellandum, & postquam esset appellatum, ad appellationem deserendam, parcendum fuerat sumptibus, donec terminus ille transiret. Expedit enim reipublicæ, vt, quicumque appellationis suffragio renunciare voluerit, non reijciatur, dummodo id legitimo tempore faciat, hocque, vt tantò citiùs sententiæ debitam sortiantur executionem.

a c. 2. sup. de iureiur. b l. penult. C. de pact. l. si iudex circumuēto ff. de minor.

CAP. VII.

Vicarius, ad quem appellatum sit dumtaxat ratione expensarum, caueat, ne quidquam decernat in negotio principali: namq. appellatio non deuoluit cognitionem causæ ad iudicem appellationis, nisi, quantū appellatum sit, alioquin latius pateret effectus, quàm causa, quod esse non debet: immo, non tantùm, vt dici solet per modū cognitionis, quidquam statuere iudex appellationis non potest, verùm, nec per modū executionis, nisi ex vtriusq. partis consensu: si enim cōuenia t inter litigantes, quid pronunciandū sit, id Ipsum sequi iudex a cogitur. Si autē ab excessiua expensarū taxatione fuerit appellatū, semel b tantummodo appellatio admittatur.

a l. si conuenerit ff. de reiud. b Felin. c. quoad consultationem num. 2. vers. scias etia de reiudic Rot. dec. diuers. 100. par. 1.

CAP. VIII.

Eadem fere ratione, si quis à sententia plura capita continente generaliter, & indistinctè prouocauerit, aduersario permittitur, vt ex eadem appellatione sibi auxilium compararet, si forte ex aliquo sentētiæ articulo sibi iniuriam illatam existimauerit, (potest enim sententia, quæ plura continet capita, dummodo a non sint connexa, pro parte valere, & pro parte non valere) nec appellationem suā separatim introducere, & prosequi b cogitur. Verùm, si appellans, in ipso appellationis actu declarauerit, à quo sententiæ capite appellet, non potest aduersarius pro alijs eiusdem sententiæ capitibus non connexis eadem iuuari appellatione, sed expressè c appellare tenetur.

a l. etiamsi §. 1 ff. de minor. b l per hic C. de tēpor. & reparat. appell. c gl ad d. l. per hanc.

De confirmatione vtili, & inutili. Tit. XXVIII.

CAP. I.

Cum superioris auctoritate quod a solemne non est, solēne fiat, quod à summo Pontifice concessū est, à nemine in cōtrouersiam, aut iudicium trahi posse exploratissimi iuris est, præsertim in ijs, quæ ad beneficia pertinent b, quorū ipse est dominus. Verumtamen, quoniam non solùm ob locorum distantiā, maliiamq. ac petentiū importunitatem, sed & ob publicas, ac graues occupationes possibile est, aliquid concedi ab ipso Pontifice, quod nonnunquam à legibus discrepet, ac prçter eius intentionem, nec credendum sit, eum concessione sua velle alicui iniuriam facere; Breuia, litterasq. Apostolicas, seu Bullas, quæ deinceps exhibeantur, priusquam admittantur, à Vicario nostro generali diligenter examinari iubemus, vt, si falsi suggestione, aut veri suppressione impetratæ appareant, suspendantur, & contra, si legitimæ, ac synceræ reperiantur, absq. mora executioni mādentur, contradicentibus, etiā, si opus fuerit, excommunicatione coercitis.

a l omnium C. de testament cap. ... ment cap. 1. ext. de transact.

CAP. II.

Vicario Episcopi ex generali facultate nulla competit ecclesiastici beneficij collatio, nisi, quæ ei specialiter data a fuerit. Si autem Vicarius nostri prædecessoris absq. eius speciali mandato beneficium contulerit; licet ea collatio ex defectu potestatis collatiuæ nulla fuerit, ex ipsius tamen prædecessoris confirmatione, eam conualescere potuisse, dicendum est: qui, scilicet, cùm collationem infirmare potuerit, eam subsistere, effectumq. habere, permiserit. Et, quamuis ea confirmatio nuda fuerit, minimeq. dici debeat noua collatio, attamen, cùm actus ille conferendi ex solo mandati defectu nullus fuerit, ex ea confirmatione, & ratihabitione, quæ mandato b cōparatur, conualescit: valet enim actus, qui ex potestatis defectu nullus est, quando cumq. de eo superueniat consensus c eius, qui illum à principio validum facere potuisset.

b cap. 2. de preb. lib. 6. a c. 1. de offic. Vicarij. in 6. c. 1. de preb. lib. 6.

b l vlt. ff ad S.C. Maced. c. ratihabitio de regul. iur. lib 6. c ad c non firmatur de reg. iur. li. 6.

FINIS LIBRI SECVNDI.

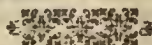
ACTA

ACTA TARANTASIENSIS ECCLESIAE AB ANASTASIO GERMONIO

Archiepiſcopo, & Comite Tarantaſienſe in Diœceſana Synodo Muſterij habita,

iiij. Nonas Maij anno Sal. MDCIX. promulgata.

LIBER TERTIVS.

De vita, & honeſtate clericorum. Tit. I.

CAP. I.

CVM clericorum profeſſio, vt eſt apud Caſſiodorum[a], vita cœleſtis ſit, eos in omni actu, habitu, geſtu, inceſſu, ſermone, conuerſatione, virtutumque æmulatione, ita ſe gerere oportet, vt angeli potiùs in terra degentes, quàm homines eſſe videantur. Quod non difficile fuerit, ſi meminerint, quæ ex ore Dei, tam in nouo[b], quàm in veteri[c] teſtamento, memoriæ mandata reperiuntur, dum dicitur in Leuitico: Sancti eſtote, quia ego ſanctus ſum: & quidem ſancti eſſe poterunt clerici, ſi verba hæc Apoſtoli[d] ſecum ipſi recoluerint: Nemini dantes vllam offenſionem, vt non vituperetur miniſterium noſtrum, ſed in omnibus exhibeamus noſmetipſos, ſicut Dei miniſtros, ne de illis dici poſſit, quod[e] Sophonias de ſacerdotibus Hieruſalem ſcribit his verbis: Sacerdotes polluerunt ſanctum: iniuſtè egerunt contra legem. & Ezechiel[f] de iiſdem: Sacerdotes contempſerunt legem meam, & polluerunt ſanctuaria mea.

a lib. 3. epiſtol. 24.
b 1. Pet. c. 1.
c Leuit. c. 21. 19. & 20. can. propoſuiſti 82. diſtinct.
d 2. ad Corinth. cap. 6.
e cap. 3.
f cap. 22.

CAP. II.

QValis quiſque apparet extrinſecus, & qualis eſt habitus, in quo quis reperiatur, talis ille eſſe[a] præſumitur. Ideo, cum ordo ſacer eius ſit dignitatis, atque præſtantiæ, vt clericos à laicis diſtinctos eſſe oporteat, cùm eos appellet princeps Apoſtolorum[b] genus electum, & regale ſacerdotium, & Ioannes,[c] ſeipſum illis annumerans, dicat: Fecit nos regnum, & ſacerdotes Deo, & patri ſuo. Quod multò ante vaticinatus fuerat Iaias,[d] dicens: Et aſſumam ex eis in ſacerdotes, & leuitas; quapropter eo habitu vti debent, vt, cum prodeunt, ac videntur, in ſorte[e] Domini vocati dicantur, veſtibus, ſcilicet, clericalibus induti, abſq. vlla ſeculari vanitate, aut pompa. Itaque omnes eccleſiaſticas perſonas, vel in ſacris conſtitutas, vel, quæ dignitates, perſonatus, officia, aut qualiacumq. eccleſiaſtica beneficia, ſiue curata, ſiue ſimplicia, ſiue libera, ſiue de iure patronatus etiam, ſi laicorum ſint, ſiue ea in commẽdam obtinuerint, ac poſsideant, talarem, ſimplicem, modeſtumque habitum clericalem illorum ordini, ac dignitati congruentem, ac iuxta edictum noſtrum propediem promulgandum, non deferentes, inhærendo ſacri Tridentini Concilij decreto[f], & ſummi Pontificis[g] Clementis Quinti conſtitutioni, à ſuſceptis ordinibus, officijs, ac beneficijs ſuſpendi, item fructibus, redtibus, beneficiorumq. prouentibus, quantum nobis placuerit, priuari volumus, immo (ſi, à nobis, aut à noſtro Vicario generali ſemel correpti, iterum deliquerint) officijs etiam, ac beneficijs ipſis, ita, vt ea alijs liberè conferri poſsint.

a l. ſi ignorans ff. locati l. item apud Labeonẽ §. ſi quis virgines ff. de iniurijs.
b 1. Petri cap. 5.
c Apocal. cap. 1.
d cap. vlt.
e can. 2. diſtinct. 21. c. 16. ext. de praeben.
f ſeſſ. 24. c. 6. de reform.
g Clement. Quoniã hoc titul.

CAP. III.

IN primis, oportet omnes clericos, & beneficia qualiacumq. obtinentes, clericalem coronam, eamque conſpicuam, deferre, ad eam, videlicet formam, quam vnius cuiuſq. ordinis ratio poſtulare videatur.

§. 1.

Qui autem ad presbyteratus ordinem iam assumpti sunt, & sacratissimum Missæ sacrificium offerunt, superioris labri barbam ita succisam gestent, vt Christi corpus, atque sanguinem sumentibus abundantes pili nullum omnino afferant impedimentum, aut scandalum: nec sacerdotes tantùm, sed & omnes clerici nullo modo cincinnos, seu pilos intortos circa tempora, aut barbam in mento in acutum desinentem, crispatamve gerant, aut capillos prolixos more militari nutriant, siue procomium.

§. 2.

Vestibus non, nisi nigri coloris, ijsdemque simplicibus, vtantur, quæ, siue exteriores, siue interiores sint, ad talos vsq. pertineant: si verò itineris occasione eas breuiores esse oporteat, non tamen supra, sed multò infra genua sint. Caligis [a] autem (vt aiunt) virgatis, scaccatis, & folliculatis, aut dissectis calceis, aut soccis minutatim incisis, eos vti omnino vetamus, sicut & subuculis ad collū, siue ad manus crispatis, aut elaboratis: biretum verò in crucis modum consutum semper gestent, non item pileum, nisi, aut valetudinis causa, aut hyeme, eoq. tẽpore, si ad ecclesiā, aut ad nos se cõtulerint, illud priùs deponant.

a c. 15. ext. eod. clemet. vlt. eod.

§. 3.

Præterea, quemadmodum, nec ornamentis, nec vnguentis, nec odorum lenocinio, nec cuiusuis rei nimia elegantia, clericos affluere permittimus; ita non laudamus eos, qui vestibus, subuculis, barba, capillis, omnique alia corporis parte adeo sordidi, atque incompositi, potius cauponum, stabulariorum que famuli, quàm ministerio diuino dicati, appareant, immo ipsos æque, ac illos reprehensione, ac pœna dignos censemus: Nec enim affectata sordes (ait sanctus Hieronymus) nec exquisitæ deliciæ laudes pariunt.

§. 4.

Qui in diuinæ militiæ albo adscriptus est, terrenis armis prorsus non indiget: arma igitur omnia clericis interdicimus, nisi itineris longioris causa: non tamen, quas vocant alabardas, aut sclopettos, seu longiores, seu breuiores sint, volumus eos deferre posse, neque alia arma, quocũq. nomine censeantur, quam ea, quibus canes, similiave animalia, arcere, aut hominum iniuriam propulsare possint.

§. 5.

Cum verò in eos à secularibus rebus ad altiora subiatos, tanquam in speculum, omnes omnium oculi [a] conijciantur, vt ex illis sumatur, quod imitatione dignum sit, caueant, ne quid faciant, quod graue, quod moderatum, quod religionis plenum, plenissimumque pietatis, non sit, quin, & leuia delicta, quæ in ipsis magna videri poterunt, declinent, vt ex perfectia operum continuatione Deo gloriam, ubi bonam famam, Christi verò fidelibus salutem, atque ædificationem, concilient. Quocirca, præter ea, quæ diximus, ne personati, aut incedant, aut quoquomodo conspiciantur, neve comœdijs, aut choreis, aut alijs profanis id genus spectaculis, operam dent, eis omnino interdicimus. Præterea aleæ lusum, venationes, comessationes, conuiuia clericis non conuenientia, cauponas, nisi itineris causa, bibacitates, detractiones, mordacesq. sales, quibus offendi quis possit, item sacrarum Scripturarum sensus ad res profanas contortos, atque ea denique omnia, quæ scandalum pariant, quanta possumus auctoritate prohibemus.

a Matth. 5. Apost. ad Titum c. 2. c. qualiter 2. ext. de accusat. Conc. Trid. sess. 22 cap. 1. de reformat.

§. 6.

Tutelam, & curam suscipere clericos non posse, nisi intuitu pietatis suscipiatur, aut inexcusabilis sit, & iure ciuili [a], & Chalcedonensis [b] Synodi decreto cauetur, idest, si desint consanguinei, & coniunctiores, qui possint eam tutelam, & curam suscipere. Vnde Cassiodorus vniuersis Episcopis scribẽs, ait [c]: Orphanis, viduisque contra sæuos impetus debent placida postulare solatia: nobis tamen inconsultis, eam nequaquam suscipiant.

a Nouella. 123. de episc. & monachis. b c 3. ext. eod. c epist. 3. lib. 11.

§. 7.

Denique, vt clerici attentiùs, maioreque mentis feruore, quæ Dei sunt, peragere valeant ab omni genere mercaturæ, à gladiatoria [a], lociatoriaque, à lanionum, seu macellariorum arte, atque ab omnibus laicorum negotijs tractandis abstineant, neque se in eis mediatores, vel interpretes, adhibeant, neve prædia, etiam ecclesiastica, aut decimas ipsi, vel per interpositas personas, conducant, aut cum ipsis conductoribus aliquo modo participent, sed, nec ab illis eo nomine quidquam accipiant.

a c. vn. eod. lib. 6.

§. 8.

Quicumque verò contra hæc nostra decreta deliquerit, post quindecim dies à publicatione præsentium computandos, nostro, seu Vicarij generalis nostri arbitrio pro delicti ratione puniatur.

CAP. IV.

Vetus quidem mos [a] fuit, clericos à laicis in ecclesia cancellis separari, ne ijs obijci possit, quod Dominus dicit per Ezechielem [b]: Fabricati sunt limen suum iuxta limen meum; vbi sanctus Hieronymus addit [c], vt nihil interesset inter sacrum, & profanum; & postes suos iuxta postes meos, vt vnus laico-

a con. facer dotū de con secr dist 2. Burchar. lib. 3. Decr. cap. 102. Ansel. lib. 5. cap 78 Iuo par. 2. c. 137. S. Germanus de sacris Missa. b cap. 43. c ad d. c. 43 lib. 13.

laicorum, & clericorum esset introitus. Qui sanè mos, licet in aliquibus Ecclesijs piè obseruetur, ferè tamen exoleuit. Quare perantiquum hoc, diuinorumq. mysteriorũ dignitati conueniens institutum, ad pristinũ vsum reuocare, in nostra præsertim Metropolitana Ecclesia, cupientes, vbi reformatione iam absoluta, id hodie commodè fieri potest, nolumus, laicos, cuiuscumque conditionis, & ordinis sint, dum sacra celebrantur mysteria, cum clericis stare, aut sedere, aut intra cancellos chori consistere, cùm in ipsa Ecclesia locum habeant satis amplum, ad sacrorumq. omnium communicationem accommodatũ.

CAP. V.

SEd & ipsi canonici, non modò à laicis in locali Ecclesiæ statione seiungendi sunt, sed etiam, ac multò magis vitæ integritate, morumq. grauitate. Quod quidem assequi non erit difficile, si diligẽter scrutauerint, quæ ad ipsorum vitæ institutum spectant, potiusq. re, quàm nomine, se canonicos esse profitentes, meminerint, se præcipuos ad Dei honorem, & animarum salutem, nostros esse coadiutores, ideoq. nobis præsto esse, ac parere alacri animo semper debere.

CAP. VI.

PRæter ea, quæ de clericis, & beneficiarijs sancita [a] sunt, canonici, ac dignitatibus insigniti (quorum [b] munia superius distinximus) nec non reliqui omnes, quos in choro diuinis officijs interesse oportet, Ecclesiam nequaquam ingrediantur, nisi canonicali habitu induti, rocheto, scilicet, & cappa à festo die Sanctorum omnium vsque ad Sabbatum sanctum, atque rocheto, & superpelliceo à Sabbato sancto vsque ad sequentem festum diem omnium Sanctorum. Postea verò, quàm ingressi fuerint Ecclesiã, flexisq. genibus ante altare, vbi sanctissimum Christi corpus asseruatur, Deum deuote adorauerint, rectà ad sacrarium contendant, vnde, pro munerũ obeundorum qualitate, sacris sumptis vestibus, bini exeant, chorumq. compositè adeãt, vbi vnusquisque in suo loco toto officij tempore permaneat, neque huc, illuc circumcursare, seu vagari, vllo modo audeat; & psallant ipsimet distincte, tractim, sedate, decentiq. gestu, ac composita voce, diuina verba pronuncient, &, vt presto sint in peragendis, quæ oportebit, caueant, ne manus chirothecis inuolutas in choro teneant. Manuum tamen operimentis, quæ maniciæ vocantur, vrgente frigore, quin vtantur, non prohibemus.

a sup. cap. 3. eod.
b sup. c. 14. 15. & 16 li. 1

§. 1.

Et, quia ad chorum nemo ire debet, nisi, vt Deo, atque Ecclesiæ famuletur, litteras, seu libros, qui ad ea, quæ in choro aguntur, non pertineant, inibi legi prohibemus, sed & priuatim officium recitari nolumus, vbi publicum, & commune recitetur.

§. 2.

Et, cùm diuina diligenter, attentè, ac religiose peragẽda sint, nemo in choro dormiat, nugeturque, aut per aliorum subsellia cursitet, vel diuagetur, neque ex eodem choro, quouis quæsito colore, abeat, nisi necessitatis causa, tuncque verbo facto cum Decano, vel eo absente, cum Sacrista, aut cum alio, qui dignitate, aut præeminentia, ijs proximus fuerit, sed suo quisque loco omni cura, & sedulitate muneris sui pensum studeat persoluere; alter item ab altero, vel tantillum ne discrepet in actu diuinæ functionis, sed exteriore attentione, veneratione, atque voce concordi, præstet vnusquisque omnium bonorum auctori debitum obsequium.

§. 3.

Si quis autem aliquid in his deliquerit, non solùm horarum, aut vesperarum, aut Missæ distributionem amittat, verùm etiam grauius, pro modo culpæ, præsertim, si monitus parere, vel neglexerit, vel recusauerit, nostro arbitrio mulctetur.

CAP. VII.

BOni clericorum mores, ac fama ad Dei cultum, animarumq. salutem plurimum conferunt, præsertim in ijs, quæ in conspectu omnium fiunt; bonos namque cõfirmant, malos verò, qui, tanquam mortui sunt, ad æternæ vitæ, qui Christus est, viã reuocant. Quare, cùm frequens Missæ sacrificium bonam de sacrificantibus opinionem pariat, prosit viuis, atque defunctis, tantoq. magis excitet fideles ad charitatis opera, quantò insigniores sunt, qui tanto ministerio, qua decet, pietate operam nauant; hortamur, enixeq. rogamus canonicos nostros, dignitatibusq. decoratos sacerdotes, vt ad gloriam triumphãtis, ac pro necessitatibus militantis Ecclesiæ, si non quotidie (quod tamen maxime laudabile foret) saltem dominicis, alijsque festis diebus, Missam celebrent, nisi fuerint legitime impediti, vnde illis magnus accedat cumulus meritorum, populo verò exhibeatur optatum religionis exemplum. Eos, qui id fecerint, dum sacrosancto Missæ mysterio in propria Ecclesia vacabunt tempore diuinorũ officiorum, volumus perinde censeri, ac si choro interessent, ita, vt tanquam absentes notari à Punctatore non possint.

CAP. VIII.

QVandoquidem Episcopi, ac Prælati omnes ex pastorali munere subditos

æque, ac filios diligere debent, & curare, vt non magis præesse, quàm prodesse velle videantur, subditi itidem mutuo charitatis affectu Prælatos suos, tanquam patres, venerari, in summoque honore habere, teneantur. Quod, cùm omni tempore, ac sedulo ab omnibus faciendum sit, à canonicis, ac dignitatibus in Ecclesia nostra Metropolitana insignitis, id præsertim fieri cupimus, cum, vel solemniter Missam celebrabimus, vel diuinis officijs, aut côcionibus, interesse voluerimus, nos euntes ad Ecclesiam deducendo, ac redeuntes, reducendo: vt, scilicet, pastor suam dignitatem apud populum retineat, & populus, quantò magis suum Prælatum honorari videt, tanto constantius in eius obedientia persistat. Eadem de causa, dum Missam priuatam in eadem nostra Ecclesia celebrabimus, duos canonicos cum canonicali habitu nobis assistere, præcipimus.

De cohabitatione clericorum, & mulierum. Tit. II.

CAP. Vnic.

MISERABILE planè est, ac Christianorum oculis omnino intolerabile, eos, qui Ecclesiã moribus, vitæq. integritate illustrare debẽt, ipsam Dei domum carnis immunditijs cum totius clericalis ordinis dedecore impudenter contaminare, ac quasi prostibulum facere. Qua labe, ne nobis subditi altaris ministri inficiantur, vtque de eorum carnali commercio suspicio omnis tollatur, clericis omnibus, cuiuscumque status, ac conditionis sint, ne concubinas, aliasvè fœminas in domo propria, siue extra domum, alere, aut retinere, aut cum illis consuetudinem familiaritatemve aliquã habere audeant, quanta valemus auctoritate, prohibemus: matres tantùm, sorores, amitas, fratrumq. vxores excipimus, cum quibus eos cohabitare posse concedimus, sed non sine licentia nostra scripto expressa. Ancillas, nisi quinquagenarijs maiores, ac probatissimæ famæ, non admittimus.

§. vnic.

Si quis autem, post mensem à die publicationis præsentium actorum computandum, mulierem aliquam suspectam penes se retinere, aut cum ea habitare ausus fuerit, etiam prætextu cuiusuis famulitij, siue domestici ministerij, primum aureis nummis quinquaginta, in pios vsus erogandis, irremissibiliter mulctetur: deinde, si, quod superius statutum est, iterum exequi prætermiserit, suspendatur ab ordinibus, beneficiorumq. administratione. Si verò tertiò monitus, parere neglexerit, priuetur omnino omnibus officijs, & beneficijs iuxta sacrorum [a] canonum, & Côcilij[b] Trid. dispositionem, sed & inhabilis ad obtinenda quęcumque beneficia, & officia Ecclesiastica esse intelligatur: postremò, si in eodẽ cœno volutari perseuerauerit, per censuras Ecclesiasticas ad sanitatem reuocetur, ac carceri, si opus fuerit, mancipetur, vnde nullo modo exire permittatur, nisi veræ emendationis manifesta signa ostenderit.

[a] can. interdixit 32. d. canon. volumus can. feminnas d. 81. c. 1. cũ seqq. ext. eod.
[b] c quiaturpe sess. 25. d reformat.

De clericis coniugatis. Tit. III.

CAP. Vnic.

CLERICVS coniugatus, si in habitu, & tonsura incedat, duplici fruitur priuilegio: altero ab Innocentio II. concesso, vt[a], qui violentas in eum manus iniecerit, excommunicetur, ac si in sacerdotẽ iniecisset: altero à Bonifacio VIII.[b] vt pro cômissis ab eo excessibus, vel delictis, tam in criminali, quàm in ciuili negotio, ad seculare tribunal trahi non possit; si vnius[c] videlicet, mulieris, ac virginis fuerit maritus, alioquin ijs priuilegijs non gaudeat, prout gaudere nolumus eos, qui à nobis alicuius Ecclesiæ ministerio (vt Synodus constituit[d] Tridentina) non fuerint deputati, eiq. nô inseruierint: nã vere clericus nô dicitur, nisi, vt ait B. Hieronymus[e], qui Christi inseruit Ecclesiæ. Vbicumque verò ministerijs quattuor minorum Ordinum exercendis clerici cœlibes nô reperiantur, aut si affuerint, commode haberi non possint, mandamus, in eorũ locum substitui[f] coniugatos, minime tamen bigamos, dum vitæ exemplaris sint, ad eaq. munia obeunda idonei existimentur.

[a] can. si qs suadente 17. q. 4.
[b] c. vn. hoc tit. lib. 6.
[c] cap. 1. ext. eod c 3. & 7 ext. de biga.
[d] sess. 23. c. 6. §. in clericis verò de reform.
[e] in epist. ad Nepotianũ.
[f] ead sess. c. 17. in fine.

De clericis non residẽtibus in ecclesia, vel præbẽda. Tit. IV.

CAP. I.

LABORIOSVM vtique, ac perdifficile est, animarũ curam rectè administrare, impium verò, à Christianaq. pietate omnino abhorrẽs, eos, qui tanto oneri humeros supponunt, ita in officio delinquere, ita in animarum necessitatibus, ac periculis conniuere, vt, quasi ipsius Christi obliti, æterna sibi creditarum ouium salute neglecta, propria commoda potius, quàm honorem Dei, quærere videantur. Quare, vt ministri Prouinciæ nostræ, præsertim Ecclesiastici, qui ad huiusmodi regimen vocantur, se in sũmo salutis propriæ discrimine versari facilius agnoscant, quæ sparsim adnotauimus,

in vnum ceu fasciculum collecta, pijs pastoribus consideranda inferius proponimus.

§. 1.

Debet igitur, qui curam sustinet animarũ, sacramenta diligenter, religiose, atque opportune pro sibi commissi gregis necessitatibus ministrare, diuino verbo populum pascere, ignorantes erudire, ac tolerare, Missæ sacrificium pro viuis, ac defunctis palam facere, honestis moribus, totiusque vitæ exemplo dignum se tanto ministerio exhibere, pupillos, orphanos, viduas, virgines in periculo pudicitiæ constitutas, egenos, omnesq. miserabiles personas defendere, consolari, nutrire, custodire, omniq. fauore prosequi, pro peccatoribus, vt resipiscant, pro iustis verò, vt confirmentur, & priuatim, & publice preces continuas fundere, curare, vt bona Ecclesiastica conseruentur, & augeantur, non autem minuantur, aut alienentur, vtque donaria à fidelibus oblata, in Ecclesiæ honorem, ac decorem conuertantur, scandala, atque auaritiam, tanquam pestes, vitare, eleemosynis, patientia, humilitate, continentia, spiritalibusq. virtutibus populum in spem vitæ æternæ erigere, ad perfectumq. Dei cultum inuitare, iniurias remittere, vtque remittantur, studiose laborare, de benefactoribus benemereri, ac denique officiũ veri pastoris, patrisq. adamussim persoluere. Quæ, cùm magni momenti sint, nec perfici queant, nisi ab ijs, qui assistunt, ac super gregem dominicum vigilant, iam vident omnes, quàm necessarium sit, clericos residere in suis Ecclesijs: quod sacri [a] canones tanti faciunt, vt magnam partem salutis animarum à residentia pendere haud obscure præ se ferant.

[a] to tit. ext. & in 6. & in Clem. eod. Conc. Trid. sess 6. c 2. de refor. sess 21 c. 3. & refor. sess 24 c 12. de refor. sess. 23 c. 3. de re form.

§. 2.

Ex eorumdem igitur canonum præscripto mandamus, vt, qui beneficium Ecclesiasticũ animarum curam habens possidet, quamuis in commendam, aut de iure patronatus laicorum sit, quocumque illud dignitatis nomine nuncupetur, apud Ecclesiam suam residere debeat in proprijs, scilicet, Ecclesiæ ædibus, aut, si fortè domum ibi non habeat, alibi, dum intra parochiæ limites, & quoad eius fieri poterit, prope Ecclesiam habitet, vt, occasione vrgente, commode possit animarum necessitatibus præsto esse; neque vllo modo, nisi ex causis à Concilio Tridentino præscriptis, à nobisq. scripto probandis, inde discedere possit. Qui autem huius nostræ constitutionis dispositionem violauerit, non solùm intelligatur lethale peccatum [b] commisisse, sed & pro rata tẽporis absentiæ fructus suos non faciat, immo statim amittat, quos, vel fabricæ Ecclesiæ, vel loci pauperibus, erogari præcipimus.

[b] cap 1. §. si quis, & §. 2a dem omnino 23. sess de re for, Concil. Trid.

§. 3.

Qui verò vocatus ad residentiam, parere neglexerit, si per cẽsuras [c] Ecclesiasticas, fructuumq. omnium sequestrationem, ac subtractionem ter monitus, etiam per edictum, ad residendum compelli non poterit, beneficio priuatus ipso iure intelligatur.

[c] c. 1. § eadem omnino veri g. l.

CAP. II.

ET, vt parochis tollatur occasio vagandi, à suisque Ecclesijs discedendi, ab illis abesse vltra duas noctes nequaquam permittimus, ne Musterium quidem venire, aut pernoctare, nisi ex causa admodum necessaria: quam, ne illi sibi affingant, quandocumque illuc venire contigerit, vt se nobis sistant, iubemus, quo sciscitari ab illis possimus, quid rerum agant, quave de causa id itineris susceperint; vt, si quid eis, aut eorum parochijs opus fuerit, pro nostro pastorali munere auctoritate nostra citò consequantur. Qui aliter facere deprehensus fuerit, statim carceribus mancipetur, vt temeritatis pœnas arbitrio nostro luat.

CAP. III.

VErùm, si, aut valetudo, aut vtilitas, aut rationabilis necessitas ita vrgeat, vt omnino ad ciuitatem veniendum sit, tam ipsis animarum curatoribus, quàm alijs sacerdotibus, ac clericis, (ne, scilicet, religiosæ personæ cum profanis hominibus in tabernis, vbi nullus pudor, sed omnia turpitudinis, ac scurrilitatis plena sunt, comedere, aut consuetudinem habere conspiciantur) hospitium libentissime exhibemus, quò, si vti noluerint, placeret, apud Vicarium nostrum, aut quempiam, siue canonicum, siue alium Ecclesiasticum virum, eos diuertere: quòd, si ex aliqua causa fieri nequeat, ex omnibus ciuitatis cauponis modestiorem arbitrio nostro eligi volumus, vbi clerici omnes Musterium venientes hospitio excipiantur. Qui alibi diuertere deprehensi fuerint, in carcerem trudantur, vnde, nisi post vigintiquattuor horas, liberari nequeant.

CAP. IV.

SI autem eiusmodi sit necessitas, vt inhumanum videatur discedendi facultatem petenti parocho negare, (quæ tamen ex sacri Concilij [a] Tridentini decreto, nisi ipse idoneum, ab Ordinario approbandum vicarium cum debita mercedis assignatione substituat, non est concedenda) vbi vnus, vel plures soleant residere Vicarij, nullo pacto parochum discedere posse, permittimus, nisi alium, præter ordinariũ, aut alios ordinarios Vicarios, à nobis

[a] c. 1. §. eadem omnino sess 23. de re form.

à nobis approbandos, constituat, ne eius absentia diuinus cultus diminuatur, consuetoq. ministerio Ecclesia defraudetur.

§. Vnic.

De mercede verò eiusmodi Vicarij, nihil hactenus definitum habemus [b], licet, illam pro rata [c] tertiæ, seu quartæ partis fructuum beneficiorum æstimandam, atque deducendam esse, teneat communis opinio: cui tamē, cùm, neque conciliorum, neque canonum, neque constitutionum Apostolicarum auctoritas vlla suffragetur, nos assignationem hanc nostro, aut Vicarij generalis nostri arbitrio reseruamus, vt, scilicet, beneficiorum, ac personarum qualitate inspecta, ea illis portio assignetur fructuum, quæ, & oneri, & tempori opportuna videatur.

b can. concesso 12 q. 2. can. ad hoc 16. q. 1. c c. benefi cia 7. de reform sess 7. Conc. Trid.

CAP. V.

EOs, qui in ecclesijs cathedralibus, dignitates, canonicatus, præbendas, aut portiones habent, vltra tres menses, siue continuos, siue discretos, ex sacri Tridentini Concilij [a] præscripto quolibet anno à residentia abesse non liceat. quod, cùm multò magis in Ecclesijs Metropolitanis militet, nos, ne plurium ministrorum absentia diuinus cultus minuatur, volumus, discedendi facultatem omnino à nobis pendere, quæ quidem, cum petens peculiare ministerium præstare debebit Ecclesiæ, concedenda non erit, ne publicum commodum priuato posthaberi contingat, quo nil perniciosius.

a c. 12. §. præterea sess. 24 de reform.

§. 1.

Distributiones autem ipsæ, ne cuiquam vnquam concedantur, nisi eis [b], qui præsentes statis horis in choro inseruiuerint, omni collusione, & gratia penitus exclusa, quantum possumus, inhibemus.

b d. c. 12. §. distributiones c. 1. hoc tit. lib. 6. c. 32. ext. de præben.

§. 2.

Licet ex [c] eiusdem sacri Concilij præscripto, omnes per se, non per substitutas personas, teneantur diuina obire officia, attamen, si nobis celebrantibus, aut alia Pontificialia munia exercentibus, qui debebunt assistere, & inseruire, ad id obeundum munus idonei minime fuerint, alios in eo munere peritiores, & elegantiores subrogari debere mandamus.

c c. 12. §. præterea, vers. omnes vero, sess. 24. de refor.

CAP. VI.

CAnonici absentes, siue studiorum [a], siue Ecclesiæ [b], siue capituli [c] causa, pro præsentibus habeantur, ideo canonicatuum, & præbendarum suarum fructus integre percipere possint, non secus, ac si infirmitate legitima detineantur. Abesse [d] tamen studiorum causa non possint, nisi, vel à nobis, vel à summo Pontifice [e], abeundi licentiam obtinuerint. Ad distributiones verò quotidianas, quæ inter eos tantùm, qui horis canonicis intersunt, diuidendæ sunt, nulluni absentibus, nisi infirmis [f], quamuis pro ipsius Ecclesiæ vtilitate [g] eos abesse contingat, ius reseruari, aut competere declaramus.

a c. cum ex eo, de elect. lib. 6. b c. 1. sess. 23 de reformat. Conc. Trid. c cap. vnico hoc tit. lib. 6. c. 32 ext. de præben. d d. c. vn. & c. cùm non deceat de elect. lib. 6. & d. c. cum ex eo. e d. cap. cum ex eo. f cap. 1. hoc tit. lib. 6. g d. c. cùm non deceat.

De præbendis, & dignitatibus.
Tit. V.

CAP. I.

DVo curata [a] beneficia habere nemini liceat, neque vnicum tantùm cum canonicatu, aut dignitate residentiam requirente, nisi speciatim à Sede Apostolica cum eo appareat esse de hoc dispensatum: quo sane casu, cùm prima, & præcipua [b] sit animarum cura, habens beneficiū curatum in parochiali Ecclesia residere, ibiq. in diuinis deseruire iuxta Pij Papæ V. constitutionem teneatur. Si verò nulla Apostolicæ Sedis indulgentia, aut dispensatione, prouisus iuuari poterit, ab eo tempore, quo posterioris beneficij possessionem adeptus fuerit, beneficium, quod prius obtinebat, ipso facto vacasse intelligatur, eumque statim ad illud dimittendum, fructusq. omnes interim mala fide perceptos, si qui fuerint, Ecclesiæ ipsi, ac loci pauperibus restituendos, teneri, prout restitui, nulla mora interposita, mandamus.

a c. quia nonnulli ext. de cler. nō resi. c. de multa ext. hoc tit. b c. vlt. ext. de ætate, & qualit. ord.

CAP. II.

CAnonicatum autem cū dignitate, vtputa Prioratu, qui hodie Decanatus est, aut sacristia, aut cantoria, obtineri posse permittimus, tum, quia id vsu inueterato receptum est: tum, quia fructus dignitatum sunt adeo tenues, vt ex eis nemo (etsi valde parcus) sustentari queat: denique; quod præcipuum existimamus; quia vnam, eademque personam vtrique muneri satisfacere posse, obseruatum est.

CAP. III.

INcompatibilitatem, quam vocant, in beneficijs cessare etiam dicimus, quamdiu alteretutrum non possidetur [a] pacifice, & absque controuersia, alioquin vtriusque fructibus careret, qui, altero litigioso existente, pacificum dimittere cogeretur. Et, licet lis aliàs mota super possessione, quæ magis facti [b], quàm iuris est, non faciat [c] beneficium litigiosum, quia quæstio possessionis in beneficialibus causis, sicut in profanis, nihil habet commune [d] cum quæstione proprietatis; quod tamen ad rem hanc spectat; pacificus possessor dici minime potest, qui possessionis controuersiam patitur. Non enim possideri videtur,

a c. c. ōmniss. vbi gloss. in ver. pacifice de elect. li. 6 c. licet Eps de præb. li. 6 b l. denique ff. ex quibus cau. minor. l. 1. § si vir vxori ff de acq. possess. l. 1. §. Scæuola ff si quis cautum. l. esse le iud. fuer. c Auth litigiosa C. de litigiosis. d l. naturaliter § nihil cōe ff de acquir. possess.

videtur, quod sine controuersia [c] possideri non potest.

[c] l. quamuis ff. de reb. au. ctor. iud. poss.

CAP. IV.

SIcut rectè constitutis, (vt est apud sacrã [a] Synodum Tridẽtinam) nihil detrahi ratio postulat, ita in ijs, quæ moderatione indigent, ne dilabantur, aut pereant, summa adhibenda est diligentia. Quocirca, cùm Missarum numerus testatorum dispositione celebrandarum, in nonnullis Ecclesijs in immensum excreuerit adeo, vt præfixis diebus impossibile sit, testantium votis satisfieri, neque inueniantur aliquando, ob tenuitatem eleemosynarum, qui eiusmodi onus subire velint, vnde pias fidelium voluntates effectu carere necesse est, conscientiasq. eorum, qui Missas celebrare tenentur, misere onerari; placuit eidem Synodo [b] facultatem tribuere Episcopis de his statuẽdi, quidquid diuinæ viderint maiestatis cultui conuenire. Quod nos animaduertentes etiam ad Prouinciam nostram pertinere, diligenter examinatis fundationibus, erectionibus, ac fructibus beneficiorum, consideratisq. oneribus à fundatoribus pijs locis impositis, quid deinceps faciendum sit circa Missarum numerum, dum diœcesim nostram visitaremus, pro temporum qualitate maturè decreuimus, vtq. etiam sub pœna priuationis beneficiorum, ac restitutionis fructuum à die visitationis perceptorum (quos ijsdem beneficijs applicamus) ab omnibus ad vnguem obseruetur, districtè præcipimus, simul monentes, atque in Domino hortantes Reuerendissimos Suffraganeos nostros, vt in suis diœcesibus de eodem missarum onere, quodcumque sacri eiusdem Concilij menti viderint conuenire, & statuere, & exequi non differant.

[a] sess. 25. c. 4. de refor.

[b] c. 4. ead. sess. 25.

De clerico ægrotante, & debilitato. Tit. VI.

CAP. I.

INFIRMITAS, siue ad purgationem animæ, siue ad vindictam peccatorum, à diuina ira infligatur, vbicumque vrgeat, viscera fidelium ad misericordiam ægrotantium commouet. Quicumque igitur ex canonicis infirmitate impeditus diuinis officijs interesse non potuerit, quotidianas distributiones inter præsentes diuidi [a] solitas ita lucretur, suasque faciat, ac si præsens fuerit, dum tamen iurauerit, se aduersa valetudine exagitari, vel id ita manifestum sit, vt maior pars capituli de ea nihil ambigat.

[a] vt sup. tit. prox. c. 5. §. distributiones.

§. Vnic.

Qui verò conualescere cœperint, & ad cõfirmandam valetudinem, viresq. recuperandis, domo exire eos medicus iusserit, vel ob cæli mutationem, vel ob corporis exercitationem, venia à nobis, aut Vicario nostro generali impetrata, exire impunè poterunt, licet chori functiones obire non teneantur, cum idem prope sit, atque si in lecto iaceret. Sed, si minime petita licentia, exierint, quamuis Missæ audiendæ causa, ex proprijs ædibus ad Ecclesiam tantùm transierint, ne vlla fraus committatur, negandas sibi esse distributiones, non dubitent.

CAP. II.

QVemadmodum nuptias contrahere nõ potest leprosus; cùm potius, lepra superueniente, sponsalia [a] de futuro matrimonio cum leproso inita saluantur; sic ad beneficij impetrationem nequaquam [b] admittitur, non tamen, superueniente morbo, impetrato beneficio priuari potest; ei nihilominus sacrorum administratione interdicimus, & coadiutorem cum fructuum beneficij congrua portione dari, mandamus.

[a] c. 1. ext. de coniu. leprosorum.

[b] arg. c. inter corporalia, vbi notãt omnes ext. de transla. Epis.

De institutionibus. Tit. VII.

CAP. I.

QVONIAM cuiuslibet beneficij Ecclesiastici Institutio in hac nostra diœcesi [a], aut ad summum Pontificem, aut ad nos [b] spectat, quicumque beneficij possessionem ante factam sibi collationem obtinuerit, vel post collationem quidem, sed ab eo factam, qui, neque conferendi ius habeat, neque in conferendi possessione existat, ab eo, scilicet, qui non sit beneficij [c] Ordinarius; intrusus appellatur, cùm huiusmodi collatio, nec canonica, nec colorata [d], dici possit. Beneficium verò carens canonica, aut saltem colorata institutione adeo possideri nequit; vt, si intruso postea conferatur, vel à summo Pontifice tanquam reseruatum, vel à nobis iure ordinarij, non valeat subsequens [e] collatio, nisi facta expressa mentione prioris vitiosæ possessionis, ne, scilicet, intrusionis vitium non purgatum impetranti suffragetur.

[a] ex c. 2. de præb. lib. 6. aut ex Extrauagant. aut ex regulis Cancellariæ.

[b] c. 3. & 5. ex eod.

[c] si. ext. eod. Clem. 1. de suppl. negl. Prael.

[d] decis. 1. de intrus. in antiqu.

[e] cap. 1. de reg. iur. li. 6.

CAP. II.

BEneficij autem possessorem, si de his, quę ad beneficium ab ipso possessum, eiusq. fructus coram nobis, aut Vicario nostro generali vertatur controuersia, ad docendum de institutione, & iure possessionis minime teneri dicimus, dum, se beneficij legitimum possessorem ostendat, quamuis, nec triennalē,

nec annalem. Eſt enim hoc vnum ex commodis poſſeſſionis, vt poſſidens ad rei poſſeſſæ titulum, aut ius exhibendū, cogi nequeat, præſertim, ſi aduerſarius, nec dominium, nec poſſeſsionem vllam in re controuerſa allegare poſsit.

CAP. III.

ET ſi realis collati beneficij poſſeſsio, neque ab ipſo collatario, neque eius [a] nomine per procuratorem capta ſit, nihilominus, ſi ea de re [b] litteræ Apoſtolicæ expeditæ fuerint, ex ſimplici collatione, id iuris acquiri collatario certum eſt, vt beneficium reſignare poſsit, ac ſi in eius actuali [c] poſſeſsione reperiretur: ſine litteris, (quoniam gratia, licet [d] ſupplicatione ſignata, perfecta ſit, informis [e] dicitur) ex ſimplici collatione facultas reſignandi collatario non tribuitur.

a cap. ſi tibi abſenti de præb. lib. 6.
b Aegid. deciſ. 609. & 644.
c deciſ. 1 de renun. in no uiſ.
d deciſ. 37. diuerſ. p. 3. lib. 1. Caſſa. deciſ. 8. n 3. de reſt. ſpol.
e dd. deciſ. 606. & 644.

De conceſsione præbendæ, & Eccleſiæ non vacantis.

Tit. VIII.

CAP. I.

VTIQVE beneficij non vacantis impetratio odioſa ſemper Eccleſiaſticis legumlatoribus viſa eſt adeo, vt nullam [a] eſſe eam cenſuerint, ne impetrantibus deſiderandi mortem viuentium beneficiariorum detur occaſio, ipſis verò beneficiarijs perpetuum [b] immineat vitæ periculum; vnde putant [c] nonnulli, delinquere eum, qui beneficium viuentis impetrauerit, atque, vt delinquentem, puniendum eſſe [d], quamuis in dubio præſumptio delicti excluſiua ſit, videlicet, præſumi debere pro impetrante, nempe, quod impetratio ſit valida, & legitimo tempore facta [e].

a c. 1. & 2. ext. hoc tit.
b c. 2. eod. lib. 6.
c Caſſ. dec. 31. de præb. Sarnenſ. ad reg. de veriſim. q. 6. Creſcen deciſ. 316. lib. 1.
d in l merito ff. pro ſoc. c. ſi. de præſumpt.
e Pureus deciſ 427. lib. 3. decis 9. n 4. diuerſ. par. 2

CAP. II.

SI Quis autem beneficium iam rite collatum ſibi conferri obtinuerit, nec de priore collatione, vel ſcienter, vel ignoranter, mētionem fecerit, vitioſam, atque impetranti prorſus inutilem huiuſmodi impetrationem, declaramus, cùm vnum, idemq. beneficium plures collationes diuerſis perſonis factas nō admittat. Quod vtique adeo verum, ac perſpicuum eſt; vt, ſi vitium hoc ab aduocato, vel procuratore prioris collatarij aduerſus poſteriorem impetrationem, quauis de cauſa, non obijciatur [a], Vicarius noſter, aliusq. à nobis datus iudex (cum ea obiectio iuris ſit) ex officio id ſupplere omnino teneatur.

a l. 1. & ten. C. vt quę deſunt aduo. par. iud. ſuppleant.

CAP. III.

QVi impetrauit beneficium certo expreſſo vacationis modo, exēpli gratia, quòd morte Alexij vacaret, cùm tamen in eo nihil vnquam iuris Alexius habuiſſet, ita male impetrauiſſe exiſtimandus eſt; vt, nec ei ſuffragetur generalis clauſula hæc apponi ſolita: Ex quacumque perſona, & quouis modo [a] vacet. Idque in pœnam mendacij [b], &, ne videatur viuentis beneficium impetratum [c].

a vt nōt. ad c. ſuſceptum de reſcript. lib. 6.
b c. ſuper litteris ext. de reſcr. l. vlt. C de diuerſ. reſcript.
c cap 1. & 2 ext. hoc tit.

CAP. IV.

SI impetrans beneficium curam animarū habens, ad presbyteratus ordinem intra annum non promoueatur, quamuis ipſo iure [a] vacet beneficium: collationem tamen eiuſdē beneficij eo modo vacantis impetranti ſuffragari nolumus, niſi, eo citato, nos, aut Vicarius noſter, illud vacare declarauerimus; [b] vt, ſcilicet, appareat, vtrum ordo ex legitima cauſa ſuſceptus non ſit. Quòd, ſi monitus, vt intra certum tempus ordinem ſuſcipiat, non obtemperauerit, beneficium nulla alia præuia declaratione impetrari poſſe, non prohibemus: etenim doli reus eſſe ritè dicitur, qui ſuperiori [c] ſuo rem iuſtam impetranti non obſequitur.

a c. licet canon de elec. lib. 6.
b c. licet Epiſcopus de præb. lib. 6.
c l. non pōt dolo carere 199. ff. de reg. iur.

CAP. V.

QVamquam per miſsionem in poſſeſsionem conſtituitur ius in re beneficiali, ſicut, & rei profanæ in pignore iudiciali [a], ſi quis tamen realem beneficij poſſeſsionem ex inutili collatione adeptus fuerit, licet ea Apoſtolica ſit, in qua appoſita ſit clauſula: Et adhuc hodie dictum beneficium vacare noſcatur: à priore tamen non ſolùm titulo, ſed etiam poſſeſsione intelligatur collatarius ille decidiſſe: bona ſiquidem vacantia eſſe propriè dicuntur, quæ, nec [b] dominum, nec poſſeſſorem habent. Sic vacare beneficium dici non debet, niſi quod [c], & de iure, & de facto vacat. Verba quoque Pontificis accipienda ſunt regulariter in omni ſignificatione, in qua poſſunt accipi, vt aliquid omnino [d] operentur, & eo magis, quo poſſeſsio ſolo animo amittitur [e].

a l. non eſt mirum. §. 1. ff. de pignor. act.
b l. vlt. ff de ſucceſſ. edic.
c cap. cū nō ſtruetis. hoc tit.
d Abb. ad d. c. cum in noſtris.
e l. 3. § in amittēda ff. de acq. poſſ.

CAP. VI.

IS autem, qui beneficium, ſiue à ſummo Pontifice, ſiue à noſtro prædeceſſore obtinuit, exempli gratia, per obitum Antonij, de iure, quod Antonius habuit in eo beneficio, docere minime tenetur, quia non habuit titulum ab Antonio, nec ſucceſsit in ius Antonij, ſed omne ius habuit à collatore ita, vt ei ſufficiat probare, ſe communiter habitum pro iuſto [a] poſſeſſore. Si verò, viuente Antonio, inter eum, &, exempli cauſa, Ioannem de beneficio ab Antonio poſſeſſo controuerſia fuerit, Antonio vita functo, eius ſucceſſor litem cum Ioanne proſequi teneatur, & de eius titulo, ac iure docere; & ſi

a arg l. 3. §. 1. ff. ad S. C. Maced. l'al. ff de ſolut.

moria-

moriatur Ioannes, inter vtriuſque ſucceſſores erit de prædeceſſorum titulis diſceptandum.

CAP. VII.

Electio quoque illa præcipue nulla dicitur, quæ fit ad Eccleſiam non vacantẽ, & in locum viuentis [a]. Nec ſufficit, quòd fuerit à ſuperiore confirmata, ſiquidem inutilis electio inutilem [b] quoque reddit confirmationem, ac, ſi de electionis viribus oriatur controuerſia, qualis [c] illa fuerit ab initio inſpiciendum eſt: aliud eſt enim, electionem ab initio inualidam fuiſſe, aliud, ex [d] ſuperueniente cauſa nullam cenſeri.

a cap. 1. & 2 ext. hoc tit.
b c. fi. ext. d renunciat.
c c. auditis, & c. dudum 2. c. 12. ext. de elect.
d c. quod ſicut eod.

Ne, ſede vacante, aliquid innouetur. Tit. IX.

CAP. I.

Si ſedem hanc noſtram vacare contingat, à capitulo iuxta ſacri Concilij [a] Tridentini conſtitutionẽ eligendus erit œconomus, vel ex eius corpore, vel alius magis idoneus. Is verò eligendus erit, qui præter fidei, ac diligentiæ laudem, etiam, ſi quid opus fuerit, ſit ſoluendo, aut de adminiſtratione, quantum ſucceſſuri Archiepiſcopi interfuerit, idoneè caueat, ne, cùm dati, & accepti ratio ineunda ſit, de fructibus, alijſq. rebus, quorum curam geſſerit œconomus, controuerſia, aut lis oriatur, vel menſæ Archiepiſcopali damnum quoquomodo ſubſequatur.

a c. 16. ſeſſ. 24. de refor.

CAP. II.

Item Vicarium, aut officialem ſtatim mortuo Archiepiſcopo, vel ſaltem intra octo dies, poſtquam mortem obierit, conſtituere, aut in officio exiſtentem confirmare capitulũ omnino teneatur, qui non ſolùm in iure, ſaltẽ Pontificio, lauream [a] ſit conſecutus, vel, vt aiunt, licentiatus, verũ, & vita, morumq. grauitate præſtans, religioſus, pietate eminens ſit adeo, vt ex eo alij ſumant, quod imitẽtur.

a d. c. 16.

§. Vnic.

Non liceat capitulo Eccleſiæ noſtræ Metropolitanæ, ſede vacante, ordinandi licentiã, ſeu litteras dimiſſorias intra annum, à die vacationis computandum, alicui concedere. Quod etiam multò minus licere volumus Vicario, ſeu officiali, eadem ſede vacante, à capitulo creato. Si ſecus factum fuerit, capitulũ Eccleſiaſtico ſubijciatur interdicto, alijſq. pœnis à ſacto Tridentino Concilio definitis, mulctetur. Vicarius ſucceſſoris noſtri iudicio relinquatur. Sic autem ordinatus, nullo [a], præſertim in criminalibus cauſis, gaudeat clericali priuilegio, ſi in minoribus fuerit ordinibus conſtitutus: ſi verò in maioribus [b], ab ordinum executione ad eiuſdem ſucceſſoris noſtri beneplacitum ipſo iure ſuſpẽſus intelligatur, niſi recepti, ſiue recipiendi beneficij Eccleſiaſtici occaſione pro animarum ſalute, aut Eccleſiæ commodo, ad ordines exercendos arctari eum conſtiterit.

a c. 10. ſeſſ. 4. de refor.
b c. 10. ſeſſ. 23. de refor.

De his, quæ fiunt à Prælatis ſine conſenſu Capituli. Tit. X.

CAP. I.

Lateranenſis [a] Concilij cõſtitutione, qua cautum eſt, ne perſonæ religioſæ Eccleſias, vel Eccleſiaſticas decimas ſine Epiſcoporũ conſenſu à laicis accipiant, non intelligatur prohiberi, quin decimæ ante idem Concilium in perpetuum feudum auctoritate Apoſtolica laicis cõceſſæ, etiam titulo donationis, accipiãtur, ac multò magis, cum eas [b] Eccleſiaſtici iuris fuiſſe, atque à laicis, tanquam illicitè occupatas, reſtitui conſtiterit. Quod tamen, quomodocumque fieri contingat, etiam abſque noſtro, noſtrorumq. ſucceſſorum conſenſu, ſeu metropolitanæ, ſeu diœceſanæ cuiuſcumque Eccleſiæ noſtræ commodum reſpiciat, plenum ſortiri effectum non poſſe, declaramus.

a cap. 9. ext. hoc tit. c. 38 ext. d præb.
b Rebuff. de decim q. 13. n. 79. & ſeqq.

CAP. II.

Donationes, venditiones, commutationes, alienationes, conceſsiones emphiteuticas, confirmationes à prædeceſſoribus noſtris ſine collaudatione, & ſubſcriptione capituli factas, nec non eas, quæ in poſterum fient, tanquam noſtræ Archiepiſcopalis menſæ damnum afferentes, irritas, & nullas, nulliuſq. prorſus momenti eſſe, & futuras, declaramus, exceptis caſibus, ſacris conſtitutionibus reſeruatis.

De his, quæ fiunt à maiore parte Capituli. Tit. XI.

CAP. Vnic.

Non eſt dubium, eſſe nonnulla negotia inter Epiſcopos, & Capitula, atq; inter Abbates, & conuentus ita diſtincta, vt abſque Epiſcoporum [a] Abbatumvè conſenſu à capitulis, & conuentibus tractari, ac peragi poſsint, ac ſi à maiore capitulorũ, vel conuentuum parte fuerint definita, ſuum ſortiri effectum, niſi à pancioribus aliter [b] definiri debuiſſe oſtendatur. In quacumque enim conſultatione, vel ſacra, vel profana, illa maior pars eſſe exiſtimatur, quæ talis numero ſit: ſed dicitur etiam maior pars quandoque illa, quæ, licet ſit minor

a c. edocerì ext. d reſcr.
b L. 1. ext. hoc tit. c. 22. 53 & 57. ext. de elect. c. 2 ſup. eod. tit. de elect.

minor numero, meliore tamen, ac fortiore [c] ratione nititur. Quare, ſi inter canonicos (vt interdum euenit) controuerſiæ, aut difficiles cauſarum nodi emergant, qui à nobis ſolui nequeant, ad Sedem Apoſtolicam confugiẽdum eſſe cenſemus, quæ, cùm veritatis, ac ſcientiæ ſedes ſit, id ſtatuere poſſit, quod ſublatis difficultatibus, diſſenſiones litigantium conciliet. Summus enim Pontifex iuſtiſſimo ſupremæ poteſtatis gladio, ceu alter Salomon, inæquales partes [d] æquales facit, vnicuique reddens, quod ſuum eſt.

c can. ſana. & g. c. multis 40. diſt. ad. capp. 22. 53. & 57.

d Reg. 3. c. 3 & c. 3 ext. de præſumpt.

Vt Eccleſiaſtica beneficia ſine diminutione conferantur. Tit. XII.

CAP. I.

DIMINVVNTVR beneficia, cum penſione grauantur, quod, cũ veteri [a], nouoque [b] iure vetitum ſit, rationi conſonum eſt, id non, niſi à Romano Pontifice, fieri poſſe: ea tamen facultas etiam inferioribus collatoribus non negatur, cum orta de beneficio, aut de eius poſſeſsione cõtrouerſia, litigantes reconciliari poſſunt, alteri eorum conceſſo titulo, alteri penſione. Quod tamen tutius fuerit à ſancta Sede Apoſtolica confirmari.

a can. ſi quis prohibdere 1. q. 3. c. nemo 1. c. vacante c. cũ cauſam ext. de præb. c. 1. & 2. tit. ext. hoc tit.
b Conc. Later. 3.

CAP. II.

SOlus quoque Romanus Pontifex [a] beneficium commendare poteſt in perpetuũ: ſiquidem commendatio, & proprietatem beneficij afficit, & poſſeſsionem: nam, licet commendare nihil aliud ſit, quàm [b] deponere, nec rei depoſitæ dominium, nec poſſeſsio in depoſitarium [c] transferatur, commẽdatio tamen perpetua pro titulo habetur. Quod quidem ſine Ordinarij collatoris incõmodo fieri nequit, quia, manente commendatione, quæ vulgò commenda vocatur, non poteſt de cõmendato beneficio diſponere, niſi ille, qui illud commendauit. Ideo abſurdum eſſet, priuari ſuo iure poſſe Ordinarios collatores ab alio, quàm ab ipſo vniuerſalis Eccleſiæ capite, qui eſt omnium Ordinariorum Ordinarius, & in beneficijs [d] ſupremam habet auctoritatem. Ad tempus verò breue, nempe ſex, vel octo mẽſium, vel ad ſummum vnius anni, cõmendare beneficiũ poteſt, & alius quivis collator, [e] ſi qua ſit cauſa, quæ impediat, ne tam citò conferri beneficium in titulum debeat.

a c. vnũ Abbatem 21 q. 2. c. dudũ 1. ext. de elec. c. 15. tit. eod. lib. 6. c. fi. de ſuppl. negl. Prælat. lib. 6
b l. Lucius ff. depoſiti.
c l. licet § 1 ff. eod.

d c. 2. de præb. lib. 6. Clem. 1. in fi. vt lite pen den. nihil inn.

e Rebuff. in tract. de deuolut. nu. 77. & in tract. de Comm. n. 5

CAP. III.

TAnta eſt vis vnionis beneficiorũ, vt beneficiũ nomen amittat, ideo, nec ipſum vacare dici poteſt, niſi vacet & illud, cui [a] vnitum eſt. Quapropter vniones adeo ſemper odioſæ viſæ ſunt, & à communi Eccleſiarum vtilitate alienæ, vt non ſolùm omnes ordinarij collatores, (niſi in quibuſdam caſibus) ſed etiam ſummus ipſe Pontifex [b] omniũ beneficiorum dominus, vix vnquã, aut ſine magna cauſa, beneficiorum vnionem concedat, niſi vocatis omnibus illis, quorum intereſt: nam ex vnione minuitur numerus beneficiorum, & conſequenter presbyterorum: & contra longe facilius eſt, vt pluribus beneficijs plures rectores bene præſint [c], quàm vnus. Quãobrem, ſi ab ipſo Papa facta fuerit vnionis reuocatio, noua vnione opus eſt ad hoc, vt beneficium quãdocumq; vacãs ex integro vnitũ videri poſsit. Semel enim diſſolutũ vnionis vinculũ, niſi legitimis modis, nequit reſtitui.

a gl. ad c. 1. de excess. Prælat.

b can. cũcta per mundũ 9 q. 3. c. 2. de præb. lib. 6. Clem. 1 in fi. vt, lite non conteſt.

c Rebuff. in tract. de vnio.

De rebus Eccleſiæ alienandis, vel non. Tit. XIII.

CAP. I.

ET ciuili, & naturali ratione ei, qui in Eccleſiam nihil contulit, Eccleſiæ nihil detrahere permittitur. Quod enim pro communi commodo, & vtilitate datum eſſe perſpicitur, particularis perſonæ vſui [a] applicari nõ debet. Ideo, cùm Eccleſiarum rectores bonorum Eccleſiaſticorũ domini non ſint, ſed adminiſtratores tantùm, atque earumdẽ Eccleſiarũ procuratores [b], vt, quæ eo nomine poſsidẽt, pro virili parte meliora faciant; ea alienare non poſſunt, cùm in illis nullum ius habeant, ſicut habere neceſſe eſt eũ, qui aliquid alienare vult: ſi verò ſecus fecerint, contractum illum nihil valere, atque à ſucceſſore reuocari poſſe dicimus, niſi alienatio à ſummo Pontifice confirmata fuerit.

a l. Labeo ff. pro ſocio. c. ratio ext. de præben.
b c. 2. ext. de donation.

CAP. II.

ETſi iure [a] videtur eſſe permiſſum, vt terrulæ, & vineolæ, aliaq. id genus, quæ nullius fermè reditus ſunt, etiã nulla præuia ſolemnitate, alienari poſsint, vt, quæ plus incõmodi, & diſpẽdij, quàm vtilitatis, Eccleſijs, afferant, in quibus hoc plus eſt, quòd ad earum alienationẽ nulla alienãdi [b] neceſsitas cõcurrit, nos tamẽ alienationes cuiuſuis rei, etiam nullius momenti, & nullius prorſus vtilitatis, alienari in laicos non poſſe declaramus, niſi, toto negotio in capitulo propoſito, atq; examinato, maior pars canonicorũ, faciendã eſſe alienationẽ ſtatuerit, debitæq. ſolẽnitates in eo cõtractu adhibitæ fuerint. Quòd, ſi ex neceſsitate, vel alia iuſta cauſa, alienatio cum ſolemnitatibus facta fuerit, vtique valeat, quãuis, vel in pretio, vel in alia conuentionis

a can. Terrulas 12. q. 2.
b can. ſine exceptione in fi. eod. q. 2

parte,

parte, Ecclesiam læsam fuisse constet, quæ tamen [c] in integrum restituenda fuerit. Sed, si desit legitima causa alienandi, solemnitates verò minime defuerint, seu contra, si facta fuerit absque solemnitatibus, licet adsit legitima causa [d], nulla, atque inutilis sit alienatio, etiam [e] si communi omnium opinione in Ecclesiæ vtilitatem facta existimaretur, cùm re vera damnosa esset, vel minimè vtilis.

[c] cap. 1. ext. de in integr. restitut.

[d] Couar. c. 17. n. 2. lib. 2. variar. resol. [e] contrariũ tenet Anton. Corse. in Singular verb. alienatio.

§. Vnic.

Cætera præterea bona Ecclesiastica, quãtuis, nec ad mensam nostram, nec ad capituli proprietatem pertineant, siue terrulæ sint, siue vineolæ, siue aliæ huiusmodi res minimi pretij, ac momenti, nullo pacto alienari possint, nisi Rector alienare cupiens, à nobis, vel à Vicario nostro generali, eas alienandi in scriptis licentiam obtinuerit. Si secus factum sit, nulla sit alienatio, & alienans arbitrio nostro mulctetur.

CAP. III.

Cvm contractus emphyteuticus sit alienationis species, & res Ecclesiastica, siue ad particularem locum, siue ad Episcopalem mensam pertineat, sine solemnitate, & causa necessitatis alienari prohibeatur, in emphyteusim dari non potest: nec refert, vtrũ fundus ille sterilis, aut inutilis sit, an fœcundus, quoniam neque [a] sterilis, (quamuis in euidẽtem vtilitatem Ecclesiæ [b]) absque solẽnitate alienari permittitur adeo, vt longi, & longissimi tẽporis præscriptio possessori nihil prosit, nisi cõtractum solemniter celebratum fuisse scriptura constet, aut saltẽ fama, ex qua, concurrente longa possessione, præsumatur, solemnitatem legitimam ipsi contractui minime defuisse. Quam quidem præsumptionẽ alia statim subsequatur præsumptio, videri emphyteusim factam in euidentem Ecclesiæ vtilitatem, nisi contrariũ probetur [c]. Verùm, si ob omissionem solemnitatum consolidandum fuerit vtile cum directo dominio, & ab emphyteuta facta fuerint melioramenta, ad rem emphyteuticam dimittendam minime compellatur, nec possessione deijciatur, donec à directo domino fundi integram expensarum in meliorationibus factarum satisfactionem acceperit.

[a] sup. c. proxim. in prin. [b] cont. Bal. ad Auth. ad quæ C. cõm. de lega.

[c] Alex. cõs. 79. vers. fort. tificamur li. 2.

CAP. IV.

AD caducitatem verò, seu deuolutionẽ agenti [a] incumbere volumus onus probandi dominium, & rem, qua de agitur, esse emphyteuticam. Quæ sanè probatio fieri debeat scriptura. Nec sufficiat, solutum fuisse laudemium directo domino, namque, licet ea solutio præbeat iudicium ad probationem præsumpti dominij, non tamen sufficit ad probandum dominium, nisi documentis, seu instrumentis emphyteuticis fulciatur.

[a] Auth. in li. qui inscribitur Assertio libertatis c. 6. 4. 1. vers. & eo magis detegitur.

§. 1.

Nec sufficit ad declarandam caducitatem, etiam solutum fuisse canonem, quoties rem ipsam, de qua orta est quæstio, emphyteuticam esse speciatim certum non sit.

§. 2.

Quamuis enim ad consequendam solutiõnem canonis leuiores sufficiant probationes, ad inducendam tamen caducitatem, cùm sit quid odiosum, plena, & concludens esse debet dominij probatio. Porrò tunc caducitatem procedere declaramus, cum alter, siue rustici, siue vrbani prædij, dominium directũ; alter vtile habet, non item, si quid tantum soluatur ab eo, qui fundum non possidet, quem ab alio in emphyteusim non recognoscat.

§. 3.

Immo, vt pœna caducitatis euitetur, solutio in dubio semper facta præsumitur ex re censuali potius, quàm emphyteutica. Plena igitur dominij probatio requiritur, quandocumque de rei vendicatione agatur adeo, vt ad supplementum probationis admittendum non sit iuramentum.

§. 4.

Si autem ad rei naturam explorandam vehementes conueniant coniecturæ, vtpotè inuestituræ longi temporis, solutiones, possidentium confessiones, conuentiones, denũciationes, libri antiqui, vnde certum sit, bona controuersa esse emphyteutica, hisq. similia; tunc etiam, maiore parte coniecturarum huc concurrente, pronunciari poterit, eam rem censualem minimè esse, sed emphyteuticam.

CAP. V.

SEd, quoniam bona Ecclesiastica, etiam valde pretiosa, absque solemnitatibus, solaq. sanctæ Sedis Apostolicæ confirmatione, quæ: Si in euidentem, &c. appellatur, in emphyteusim dari consueuerunt, ne de Vicario nostro, eiusque successoribus, oriatur suspicio, quæ oriri solet de iudicum, atque Apostolicarum commissariorum fide, qui ab eadem Sede delegati, vt, quæ ad vtilitatem Ecclesiarum à petentibus alienationes proponuntur, diligenter perquirant, nonnunquam muneris, ac propriæ conscientiæ obliti, alienationes re ipsa Ecclesijs damnosas, quandoque vtilissimas esse, affirmare non erubescũt. Si causam huiusmodi alienationis faciendæ, vel in nostra, vel in aliena diœcesi Vicario nostro committi contingat, summi Pontificis Pauli Secundi constitutionem, qua

commissarij Apostolici officij sui admonentur, diligensque alienationum examen praescribitur, & ad vnguem seruari mandamus: vtque in omnium oculis sit, eam infra describi curauimus.

Paulus Papa Secundus.

CAP. VI.

IN examinandis alienationum causis, quae à Sede Apostolica in forma: Si in euidentem vtilitatem cedant, oneratis Ecclesiasticorum iudicum consciētijs, delegantur, nihil fauor vsurpet, nihil timor extorqueat, nulla expectatio praemij iustitiam, conscientiamq. subuertat. Monemus igitur, & sub Interminatione diuini iudicij omnibus commissarijs, & delegatis huiusmodi districtè praecipimus, vt cautè, & diligenter attendant causas in litteris Apostolicis per supplicationes expressas, illasque sollicitè examinent, atque discutiant: testes, & probationes super narratorum veritate recipiant, & solum Deum prae oculis habentes, omni timore, aut fauore deposito, Ecclesiarum indemnitatibus cōsulant, nec in laesionem, aut detrimentum earum decretum quomodolibet interponant.

§. 1.

Si quis autem commissarius, vel delegatus conscientiae suae prodigus in grauamen, & detrimentum Ecclesiae per gratiam, aut timorem, vel sordes, alienationi consenserit, aut decretum, vel auctoritatem interposuerit; inferior quidem Episcopo sententiam excommunicationis incurrat: Episcopus verò, ac superior, ab executione officij per annum nouerit se suspensum, ad aestimationem detrimenti Ecclesiae illati nihilominus condemnandus: sciturus, quòd, si suspensione durante, damnabiliter ingesserit se in diuinis, irregularitatis laqueo se inuoluet, à quo non, nisi per summum Pontificem, poterit liberari.

§. 2.

Is verò, qui dolo, vel fraude, aut scienter, in detrimentum Ecclesiae alienationem fieri procurauerit, aut per sordes, vel impressionem, alienationis decretum extorserit, similem sententiam excommunicationis incurrat, à qua, nisi per Romanum Pontificem, possit absolui, ad restitutionem nihilominus rerum alienatarum cum fructibus, quandocumque de praemissis constiterit, condemnandus.

De Precarijs. Tit. XIV.

CAP. I.

PRECARIA concessio, licet à precario differat, sitq. species contractus colonarij, veluti, cum rusticum, aut vrbanum praedium ad quinquennium conceditur, nihilominus, quoniam, & ipsa alienationis species est, prohibita quoque esse intelligitur [a], quemadmodum eam deinceps fieri in bonis Ecclesiasticis prohibemus. Quamuis enim detur; vt diximus; ad quinquennium dumtaxat, eoque temporis spatio, non tantum à concedentis successore, sed & ab ipsomet concedente reuocari possit concessio, transfertur tamen per eam dominium vtile; quod negligentia forsan concedentis, & successoris, aliquo post tempore consolidari potest cum directo: vnde Ecclesia suo iure priuetur.

a cap. 1. cum seq. ext. hoc tit.

CAP. II.

PRecario etiam bona Ecclesiastica concedi vetamus: nam, etsi, qui precario concedit, ciuiliter possidet; quia non desinit animo possidere, vt ait Iurisconsultus [a], attamē, qui rogauit precario, vtique naturaliter, & ipso corpore [b] possidet: vnde apparet, longè minorem esse potestatem precarij, quàm constituti, nam per clausulam, constituti, in creditorem non minus naturalis possessio transfertur, quàm [c] ciuilis, ita, vt apud debitorem, nec ciuilis, nec naturalis possessio prorsus remaneat.

a Pōponius in l. & habet §. cum, qui ff. eod. de precario.
b d. §. cum, qui, & l. certe §. is, qui rogauit eod.
c l. qd meo ff. de acquir. possess.

De commodato. Tit. XV.

CAP. Vnic.

CVM res Ecclesiae precario dari minime possint, multò minus dari possunt commodato. Precarium enim, cùm absque certi vsus praefinitione concedatur, quandocumque concedenti placeat, reuocari a potest. Commodatum verò ad certum vsum concessum, nisi finito vsu, ob quem datum est, reuocari non [b] potest: item, qui rem precario habet, de dolo tantum tenetur, qui commodato, de dolo, & culpa etiam leuissima, non autem de casu fortuito, nisi fortè cum posset, res commodatas saluas facere, studiose suas praetulerit, vel pacto conuenerit, vel in restituendo moram [c] interposuerit.

a l. cum precario ff. de precar. c. vl. extr eod. de precar.
b l. 3 ff. si cert. pet. & c. vn. vers. contra ext. hoc tit.
c d. c. vnic.

De deposito. Tit. XVI.

CAP. I.

Si clericus depositarius res depositas amisisse dicat, quæstionis est, an teneatur illas restituere, vel earum pretium dare, si inuentæ non fuerint, vel soluere, quod deponentis interfit, si omnino deperditæ fuerint. Et certum est, depositarium, qui, neque culpam promisit [a], neque deposito se vltrò [b] obtulit, de culpa non teneri, multoque minus de casu fortuito [c], nisi etiam pro casibus fortuitis [d] fidem suam obstrinxerit, sed de dolo [e] tantùm, quem tamen præsumptum esse satis est, vt conueniri possit. Si verò res depositæ amissæ, aut furto subtractæ dicantur in eo loco, cuius claues semper penes depositarium fuerint, isque locus intactus appareat, atque nihil ex alijs rebus, quæ ad depositarium pertinebant, inde amotum, negari vtique non potest, quin doli præsumptio vrgeat contra depositarium adeo, vt non modò teneatur actione depositi [f], & condemnari possit, quantùm actor in litem [g] inrauerit, (si non appareat, quale depositum fuerit) sed etiam in quæstionem [h] deposci clericum depositarium posse dicimus.

a cap. 2. ext. eod. l. 1. §. si conuenit. ff. eod.
b d. l. 1. §. sæpe euenit.
c l. contractus. 23. in fi. ff. de reg. iur. l. quæ fortuitis ff. de pig. act.
d d. cap. 2.
e l. 1. §. 1. quoque ff. de oblig. & act.
f l. 1. C. locati.
g l. 1. §. in deposito ff. eod. l. in actionib. ff. de in litem iur. l. vlt. C. vnde vi.
h c. 1. in fi. ext. hoc tit.

CAP. II.

Si contingat, à vita discedere depositariũ, antequam rem apud se depositam restituat, hærede cum beneficio legis, & inuentarij relicto; poterit absque dubio deponens cõtra hæredem insurgere actione depositi, ac, sicut cæteri creditores, bonorum defuncti discussionem petere, &, si hæreditas soluendo sit, hæres, quamuis depositarius dici non possit, nec pro re deponenda [a] fides eius electa fuerit, ex actione tamen depositi, rem penes defunctum depositam, deponẽti, vel eius hæredibus, restituere tenetur, quia [b] omnes actiones ex contractibus originem trahẽtes, perpaucis [c] exceptis, in hæredes transeũt. Et, licet priuilegium depositi vltra personam depositarij extendi non videatur; attamen, si res deposita extet, ipse deponenti rem restituere debet, nec [d] quærendum fuerit quidquam de priuilegio, aut de bonorum discussione: si verò petierit, vel quouismodo esse desierit; ex æstimatione faciẽda erit restitutio; nam, cùm depositum, nec [e] dominium, nec possessionem rei, quæ deponitur, in depositariũ transferat, constat, eam, quoniam in bonis defuncti nũquam fuerit, esse extra [f] causam hæreditatis: idcirco eius actionis persecutionẽ cum alijs aliorum creditorum [g] actionibus nihil commune habere, manifestum est.

a l. si in Asia § cũ sequen. l. die sponsaliorum in princ. l. si is, qui ab seq. C. eod.
b § Aliquãdo inst. de perp. & temp. act. l. ex deposito l. ex contract. ff. de oblig. & action.
c de quib. vide Ant. Fabrum lib. 1. coniectur. c. 12.
d l. si venteri §. in bonis ff. de reb. auct. iud. possid.
e l. licet §. rei depositæ ff. hoc tit.
f l. 67. ff. de legat. 2.
g l. procuratoris §. pen. ff. de tribun. act. l. si a domino ff. de pe tit. hæredit. l. depositi in princ. ff. de de pecul.

S. vnic.

At, si Ecclesia fuerit hæres instituta, & hæreditas ære alieno adeo grauata, vt non sit soluendo; resq. deposita extiterit, nulli dubiũ est, quin domino restituenda sit: sed, si res non reperiatur, conuersaq. sit in Ecclesiæ vtilitatẽ, rei æstimatio deponenti restituẽda est.

De emptione, & venditione. Tit. XVII.

CAP. I.

Census omnes nõ nisi seruata forma à sũmo Pôtif. Pio V. tradita, creari, vel constitui posse decernimus; si secus factum sit, contractum nullum esse, nullamq. ex eo dari actionem, sed, & penitus vsurarium ipsum declaramus: mandantes propterea, ne contrahentes, etiam in articulo mortis positi, si soluẽdo sint, absoluantur, nisi fructus inde perceptos restituerint, vel de illis restituẽdis intra tempus à loci parocho præfigendum, idonee cauerint, aut ab hæredibus restitui iusserint: quin etiam, si minime facta, aut imperata restitutione, diem obierint, ecclesiastica priuentur sepultura. Notarij verò, qui huic illicitæ conuentioni fidei publicæ robur adiecerint, non solùm pœnis, & ciuili, & canonico iure contra legum violatores notarios statutis, mulctentur, sed & à communione fidelium tamdiu separati intelligantur, quamdiu, pœnitẽtiæ euidentibus signis exhibitis, id se amplius non commissuros solemniter iurauerint; testes quoque ad huiusmodi turpium contractuum stipulationem scienter adhibiti in foro interiore minime absoluantur, nisi à nobis, ac posteaquã, se deinceps tali vsurariæ conuẽtioni nunquã interfuturos, promiserint. Quo verò simplicium ignorantiæ consultum sit, parochis nostræ diœcesis præcipimus, vt post mensem, à die præsentium actorum promulgatione computandum, vnusquisque in Ecclesia sua, inter Missarum solemnia populo, scilicet, frequentissimo, hanc nostram constitutionem lingua vernacula publicare nõ differãt; quod, si neglexerint, à fructuum parochialium perceptione locis pijs applicandorum arbitrio nostro suspendantur. Pij autẽ Pontificis constitutionem, vt in propatulo posita, nullum excusationis locum relinquat, inferius describi mandamus.

Pius Papa Quintus.

CAP. II.

Vt in creandis censibus, & in illis constituendis omnis penitus fraus, & suspi-

cio vsurariæ prauitatis tollatur, statuimus; cēsus, siue annuos redditus, creari, constitui vè nullo modo posse, nisi in re immobili, aut quæ pro immobili, habeatur, & quæ natura fructifera sit, & nominatim certis finibus designata. Rursum, quòd fiat in pecunia numerata, præsentibus testibus, ac notario, vel aliàs quòd constet de vera, & reali exbursatione, ac solutione in pecunia numerata facta ab emptore, & à venditore habita, vel eius mandato alteri soluta.

§. 1.

Solutiones, quas vulgò anticipatas appellant, fieri, aut in pactum deduci, prohibemus.

§. 2.

Conuentiones directæ, aut indirectæ obligantes ad casus fortuitos eum, qui aliàs ex natura contractus non tenetur, nullo modo valere volumus, quemadmodum, nec pactum auferens, & restringens facultatem alienandi rem censui suppositam, quia volumus, rem ipsam semper, & libere, ac sine solutione laudemij, seu quinquagesimæ, aut alterius quantitatis, vel rei, tam inter viuos, quàm in vltima voluntate, alienari posse.

§. 3.

Vbi autem vendenda sit, volumus, dominum census alijs omnibus præferri, eique denunciari conditiones, quibus vendenda sit, & per mensem expectari.

§. 4.

Pacta continentia, morosum census debitorem, teneri ad interesse lucri cessantis, vel ad cambium, seu certas expensas, aut certa salaria, seu expensas, medio iuramento creditoris liquidandas, aut rem censui subiectā, siue aliquam eius partem amittere, aut aliud ius ex eodem contractu, siue aliunde acquisitam, perdere, aut in aliquam pœnam cadere, ex toto irrita sint, & nulla.

§. 5.

Immo, & censum augeri, & nouum creari super eadem, vel alia re in fauorem eiusdem, aut personæ per eum suppositæ pro censibus temporis, vel præteriti, vel futuri, omnino prohibemus.

§. 6.

Sicut etiam annullamus pacta cōtinentia, solutiones onerum ad eum spectare, ad quem aliàs de iure, & ex natura contractus non spectarent.

§. 7.

Postremò census omnes in futurum creandos, non solùm re in totum, vel pro parte perempta, aut infructuosa in totum, vel pro parte effecta, volumus ad ratam perire, sed etiam posse pro eodem pretio extingui, non obstante longissimi etiam temporis, ac immemorabili, immo centum, & plurium annorum præscriptione, non obstantibus aliquibus pactis directè, aut indirectè talem facultatem auferentibus, quibuscumque verbis, aut clausulis concepta sint.

§. 8.

Cum verò traditione pretij reditus extinguendus erit, volumus, per bimestre ante id denunciari ei, cui pretiū dandum erit, & post denunciam intra annum tamen, etiā ab inuito pretiū repeti posse, & vbi pretiū, nec volēs, intra bimestre soluat, nec ab inuito intra annum exigatur: volumus nihilominus, quandocumque reditum extingui posse, præuia tamen semper denuncia, de qua supra, & non obstantibus his, de quibus supra: idque obseruari mandamus, etiam quòd pluries, ac pluries, denunciatum fuisset, & nunquam effectus secutus fuisset.

§. 9.

Pacta etiam continentia pretiū census extra casum prædictum ab inuito, aut ob pœnā, aut ob aliā causam repeti posse, omnino prohibemus, contractusq. sub alia forma post hac celebrandos fœneratitios iudicamus, & ita illis propterea non obstantibus, quicquid, vel expressè, vel tacitè contra hæc nostra mandata, dari, remitti, aut dimitti contingat, à fisco volumus posse vindicari.

§. 10.

Hanc salutiferam nostram sanctionem extendimus etiam ad venditionem cēsuum iam creatorum, ita tamen, vt in censu iam creato, & legitimè constituto; vt supra; venditio, & alienatio ita fieri possit, sicut de alijs rebus, quæ de iure vendi, aut alienari possunt.

§. 11.

Declarantes, pretium semel censui constitutum nunquam posse ad temporum, aut cōtrahentium qualitatem, seu aliud accidens, nec, quoad vltimo contrahentes, minui, vel augeri.

§. 12.

Et, licet legem ipsam ad contractus iam celebratos non extendamus, illos tamen omnes, in quos sub alia forma peruenerunt census, hortamur in Domino, vt singulos contractus censuræ bonorum Religiosorum subijciant, & animarum saluti consulant.

CAP. III.

Quoniam pars[a] pretij censetur esse pactum de retrouendendo, non sine fœnoris suspicione iniri posse videtur, quia rem minoris, quàm valeat distrahi sequitur, licitū tamen illud esse non negamus. Quoniā verò, vel malitia, vel simplicitate contrahentium, huius

[a] l. fundi par te ff. de cōt. empt. l. ti. fle rilis §. ll. tibi ff. de act. em ptio. & ven.

huius pacti occaſione non pauci contractus vſurarij euadunt, nos, vt prauas conuentiones, quantùm cum Domino poſſumus, radicitus extirpemus, ſi pacto ſimplici de retrouendendo adijciatur pactum de eadem re venditori retrouendenda maiore pretio, quã prius vendita fuerit ita, vt quartam pretij partem in priore venditione conuenti, excedat, contractum illum fœneraticium, atq. illicitum eſſe, pronunciamus, ac multò magis, ſi in conuentione expreſſum fuerit [b], fructus inde perceptos ante retrouenditionem in ſortem, partemq. pretij computandos eſſe. Præterea, quoad illud, de quo frequenter dubitatur circa huiuſmodi contractum, vtrum, ſcilicet, conuentio, qua primus venditor rem venditam arbitrio emptoris redimere teneatur, licita ſit, nec ne; quia venditor nimis grauari videtur, dum ab emptoris voluntate pendere cogitur, in cuius poteſtate remanet, etiam, quando res cariùs vendi poteſt, ipſum venditorem ad eam redimendam compellere; huiuſmodi pactum, tamquam venditori iniurioſum, legumq. æquitati contrarium, inualidum dicimus, atque damnamus, nullumque ius, aut actionem emptori contra venditorem ex eo tribui decernimus, prohibentes, ne ex tali contractu publicæ conficiantur ſcripturæ, ſed & tranſgreſſores, tamquam vſurarios, puniri mandamus.

b c. illo vos ext. de pignor.

CAP. IV.

HVIuſmodi tamen pacti de retrouendendo modum ita reſtringendum, ac dirigendum eſſe declaramus, vt, ſiue in eodem contractu, ſiue ſeparatim ab eo, ſiue priuata, ſiue publica ſcriptura, etiam coram iiſdem teſtibus, ac notario ſtipulatum ſit, ſi ex eo magnum venditori damnum afferatur, ſitq. conſtans [a] fama, ſolitum eſſe emptorem fœnerari, vſurariæ prauitatis ſuſpicionem inducat. Quod, cùm legibus conſentaneum ſit, vendentes cum pacto de retrouendendo, neque paciſci, neque promittere quidquam audeant, niſi ex earumdem legum præſcripto, ne pœnas contra fœneratores ſtatutas, etiam cum nominis infamia, experiri cogantur. Notarij verò, qui in huiuſmodi contractibus publica abuſi fuerint auctoritate, mulctam ſuperius [b] definitam ſubeant.

a Grãmat. deciſ. 76.

b ſupr. eod. cap. 2.

CAP. V.

QVod autem ſtatutum eſt circa rerum victualium pretia, menſuras etiam, ac pondera [a] comprehendere declaramus, quibus fraudem committentes, præter diuinæ ſententiæ pœnam fraudantibus irrogandam, rem etiam amittant, quæ illico hoſpitali tradatur. Qui iterum deliquerit, non ſolum re priuatus intelligatur, ſed, & aureis nummis duodecim, pauperibus diſtribuendis, mulctetur. Si verò ita occulta fuerit fraus, vt in iudicium exterioris fori deduci nequeat, ſed [b] diuinis oculis manifeſta, ab interiore tantùm foro fraudantis animæ perniculoſa ſit, eius nihilominus abſolutionem nobis reſeruamus.

a c. 2. ext. eod.

b cap Deus omnipotens, 2. q. 1. §. crubeſcant 32. diſtinct. cap. fundamenta §. perinde de elect. li. 6

De locato, & conducto. Tit. XVIII.

CAP. I.

LOCATIONES, & ſi propriè alienationes dici nun poſſunt, attamen, quoniam, ſi ad longum tempus fiant, alienationes [a] videntur, iure optimo prohibendæ ſunt. Itaq. vltra triennium locationes rerum eccleſiaſticarum irritas, ac nullas eſſe, decernimus: hacq. de cauſa anticipatas ſolutiones in præiudicium ſucceſſorum, quocumq. indulto, ac priuilegio non obſtante, fieri non permittimus: talia enim priuilegia reuocauit ſacra Synodus [b] Tridentina. Si verò à Sede Apoſtolica conceſſa appareat longioris temporis locatio, cùm conſtitutionibus conciliorum generalium, niſi ex magna cauſa, derogari non ſoleat; Vicarius noſter gratiam diligenter examinet, ac perpendat, quomodo, ſalua ſummi Pontificis auctoritate, abſq. conſcientiæ ſcrupulo, poſſit conceſſio talis executioni mandari.

a tot. tit. extra de rebus eccl. alien. vel non in Extrauag. Ambitiosæ eodem.

b c. 11. ſeſſ. 25. de refor.

CAP. II.

NEc rector eccleſiæ teneatur ſtare pactis, cum conductore, aut colono à ſuo prædeceſſore initis; cùm non ab eo, ſed ab Ordinario beneficij collatore [a] ius in beneficio habeat; ſicut, nec emptor ſtare tenetur ijs, quæ colono venditor promiſit, ſi non ea conuentione [b] emerit. Quod non ſolùm in fundi, ſed & in fructuum emptore procedit, etſi id admittunt doctores, ſi fructus ipſi, aut fundus conductus, aut denique omnia bona locatoris, non ſpecialiter, ſed generaliter, ſint conductori obligata; eo namq. caſu locatori auferenda non ſunt, priuſquàm eius indemnitati conſultum ſit. Quæ tamen diſtinctio in re eccleſiaſtica locum non habet, cùm ea à rectore non magis obligari poſſit, (niſi in eccleſiæ vtilitatem) quàm [c] alienari. Quod ad amuſſim obſeruari ſub pœna arbitrio noſtro impunenda, mandamus.

a Bald. ad l. emptorem. verſ. quæro numquid ſucceſſor C. eodem tit. Guidus Papa q. 480

b l. emptorem, & l. ſi merces §. 1. ff. eod.

c Nouell. 7. de non alienan. reb. eccleſ. Extrau. ambitioſæ eodẽ, & hoc tit. ext.

CAP. III.

SIcut prædia ruſtica vltra triennium locari [a] non poſſunt, ita, & vrbana, præſertim domus canonicales intra canonicæ fines exiſtentes. quòd, ſi canonici, quibus optione [b],

a d. Extrau. ambitioſæ.

b c. 1 de conſuetud. lib. 6.

vel alio quouis iure,obtigerint,eas non incoluerint, ab alijs canonicis, aut ecclesiæ ministris,habitari curent. Cœteras verò ædes pro ecclesiæ ministris constitutas,laicis nullo pacto locari volumus, nisi ob inopiam id permittendum esse iudicauerimus, eoq. casu honestis tantùm personis.

§. vnic.

In ijs autem canonicalibus domibus, quæ claustris comprehenduntur, fœminis, etiam non suspectis, nulla prorsus ratione habitare liceat, neve ipsis canonicis illas in famulatu habere, nisi seruatis ijs, quæ superius [c] à nobis constituta sunt.

c sup. de cohabit. cler. & mulier.

CAP. IV.

SI conductor, finito conductionis tempore, remanserit in cultura prædij rustici, reconduxisse quidem prædium videtur ijsdē, quibus [a] antea, conditionibus illud conduxerat,non autem in annos totidem,sed pro spatio vnius anni duntaxat [b], ne tacitus consensus, qui ex facto inducitur, vltra, quàm factum sit,extendi videatur. Quod enim ex facto inducitur, non potest extendi vltra ipsum factum, ne latiùs pareat effectus, quàm causa. Quamobrem differt, quoad hoc,rusticum prædium ab vrbano, siquidem vrbani prædij fructus in [c] singulos dies percipiuntur, non æque rustici, qui aliquando, nec in singulos annos. Quare,si rusticum prædium, non,nisi in biennium, aut triennium, fructus ferret, dicimus, in [d] biennium, aut triennium subsequens repetitam intelligi conductionem.

a l. item quæritur §. qui impleto ff. eod. Put. dec. 180. lib. 2. per tot. b d. §. qui impleto.

c d §. qui impleto in fin.

d not. Doctores ad d. § qui impleto Put. dec. cis. 180.

CAP. V.

SI clericus à conductore sui beneficij præteritorum annorum pensiones exigere nequeat, fructusq. eiusdem beneficij propterea alteri locauerit, licet conductor de soluendis pensionibus ei satisdederit, non prohibetur,quin iure suo vti possit,& obtinere,ne conductor proximi, sequentiumq. annorum fructus antea percipiat [a], quàm, quod pro perceptis debet, persoluat,ac multò magis,si (vt non rarò euenit) bona sua omnia obligauerit, hocq. quoniam fideiussores dare [b], non est soluere, cautiorq. [c] futurus est clericus ex re, quàm ex persona sui debitoris,nec minus iuris habet locator fundi in suis fructibus,quam habeat conductor in alienis, quos pro soluendis pensionibus [d] pignoris loco obligatos esse locatori, non est dubium, licet inter ipsum, & conductorem id nominatim non conuenerit. Ideo, & ex ea mora [e] conductorem expelli posse dicimus, nec refert, quòd fideiussores dederit, si nihilominus [f] re aliena abutatur: quod vtiq. tanti faciendum est, vt, cùm reipublicæ non parum intersit [g],

a arg l. quie satisdatio ff. de susp. tutoribus l. & de C. eod. hoc tit. b l. quod si non soluere ff. de pign. act. l. i. cum liberatur § 1. ff quib. modis pign. vel hypoth. soluit. c l. 36 ff. de reg. iur. d l. in prædijs ff. in quib. caus. pig. vel hypoth tac. contrah. e l. ade C. hoc titul. l. quæro §. inter locatorē ff. hoc tit. f d l. quia satisdatio. g § i. de her. de his, qui sunt sui, vel al.

aliquem re propria abuti, eiusdem magis intersit, quòd quis [h] abutatur aliena.

h l. si constante §. maritus ff. sol. matrim.

CAP. VI.

IS, qui capituli nostri fundum conduxit,si, casuum fortuitorum periculum se subiturum pactus fuerit,mercedis remissionem prætextu belli, aut pestis emergentis, quantumcumq. grauis, & insolitæ, petere non potest, cùm dubium non sit, valere conuentionem, qua de casu [a] fortuito teneatur, qui alioquin non teneretur, sed seruanda [b] sunt pacta, dum legibus, aut bonis moribus non aduersentur, ac præsertim, cùm ob eam causam capitulum viliori mercede fundum locasse verisimile sit, nec aliter [c] fuisse locaturum. Nec placet sententia existimantium [d], conuentionem hanc ad casus insolitos non extendi, etenim extensionis nomine censenda non est illa conuentio, qua casuum fortuitorum omnium [e] periculum generaliter suscipitur, si in instrumento locationis apposita sit clausula, quæ tam non cogitatos [f], quàm cogitatos, casus comprehendat.

a l. si quis domū §. Iulianus ff hoc tit. l. licet C. eod. l. quæ fortuitis C. de pign. act. b l. iurisgentiū §. ait Prætor ff. de pact. c t eat. de pactis. c arg. l. si vēditor §. 1. in fin. ff. de seruis export. l si sterilis §. si tibi ff. de act. empt. & vend. d gl. & Bartol ad l. sed, & si quis §. quæsitū ff. si quis cautionib. ad l. si fistulas §. frumenta ff. de contrahen. empt. e d. §. frumenta, & l. 1 vers. ita,vt si C. de iure emphyt. f Crauetta consil. 194. Rip. in tract. de peste nu. 74 vsque ad 84.

CAP. VII.

SI ad plures annos facta fuerit locatio, non solùm vnius anni sterilitas cum aliorum annorum fertilitate, sed vnius quoque speciei cum aliarum specierum vbertate [a] compensanda est. Nam, cùm vnicus sit contractus, atque indiuiduus,satis est,conductorem aliqua ratione indemnem seruari posse. Ergo, cum vinum, vel castaneæ, vel frumentum sperarentur,castanearum ferè nihil, frumenti penuria ingens, vini autem copia maxima fuerit, remissionem pensionis nullam petere poterit conductor: confundi namque debet vinum cum frumento, & castaneis, sicque inuicem alij fructus [b]. Sed quid,si aliqua conducti prædij parte frui conductor prohibeatur? locatorem dicimus debere omnino præstare,vt tota re conducta conductor [c] frui possit. Nec refert,quòd alia pars,qua fruitur, indemnitatem plenam conductori [d] afferat. Si verò rerum omnium sterilitas fuerit, dubitari non potest, quin facienda sit remissio mercedis. Sed difficultas,est, vtrum fieri debeat singulis annis, an in fine, aut in vltimo locationis anno: si conuentio simpliciter facta sit, obseruandum est, quod communiter fit ex iuris communis [e] dispositione: si cum conditione, vt singulis annis fiat compensatio; in singulos annos conductionis peti potest remissio, si qua eius petendæ iusta causa fuerit.

a l. ex conducto §. Papinian. alias l. si vno ff. hoc tit.

b l. fructus §. Papinian. alias l. diuortio ff. solut. matrim.

c d l. ex conducto.

d argum. l. si duorum ff. de act. empt. & vend. l. si cui periculū iunctū l. 3 ff. hoc tit.

e arg. l. vlt. vbi not. omnes C. de verb. signif.

De

De rerum permutatione. Tit. XIX.

CAP. I.

a l. 1. § item empt. ff. hoc tit. PERMVTATIONEM eſſe a contractum, quo res datur, vt alia accipiatur, planè conſtat; quamquam res omnes permutationem non recipiunt, vt b c. vlt. ext. eod. ſunt b ſpiritalia cum temporalibus, neque beneficia c auctoritate propria permutari, ſicut c c. 5. & 7. ext. eod. nec renunciari poſſunt. In his enim, quæ ad publicam pertinent vtilitatem; vt aliàs diximus d; nemo ſibi onus impoſitum propria d c 7 de renunciat. auctoritate deponere permittitur, ne, ſcilicet, ius publicum priuatorum arbitrio detrimentum patiatur. Fieri autem poteſt beneficij permutatio, vel in manibus ſummi Pontificis, vel noſtris, aut, nobis e abſentibus, Vicarij e c. 1. eod. in 6. noſtri generalis; qui tamen illud conferre non poteſt, niſi plenè ſequuta permutatione inter volentes. Sin ſecus f, nulla ſit collatio: f Clemen. 1. eod. & permutatione ex vna parte facta, ſi per aliam ſteterit, quo minus adimpleatur, reſtituatur pars g, quæ renunciauit, & altera condemnetur, non ſolùm ad beneficij reſtitutionem, ſed etiam ad præſtandum, quod alterius g c. 8. extra eod. fortaſſe interſit h ratione doli: ſi autem perfecta fuerit permutatio, videlicet, ſi in manibus noſtris, vel, vt ſupra, facta, atque admiſſa, & abſoluta ſit vtrinq. collatio; cogenda h l. 1. §. vlt. ff. hoc tit. l. vlt & paſſim C. hoc tit. eſt pars recuſans ad beneficij poſſeſſionem tradendam, aut dimittendam, & ad litis i expenſas ſarciendas condemnanda: namq. hoc i l. qui ſoli dum § etiam ff de leg. 1. Inſtit. de poenam. litigan. caſu k nullus pœnitentiæ locus eſſe poteſt. k l. 3. C. hoc titul.

CAP. II.

a l. penul. & vlt. ff. de condit. tritic. SI clericus rem, cuius æſtimatio a in dies ſingulos varietur, permutare ad certum tempus promiſerit, nec eam intra pactum dierum terminum tradiderit, videndum eſt, cuius temporis determinanda ſit rei non traditæ æſtimatio, & quidem, ſi res permutanda extiterit, & adhuc ſalua fuerit, nec deterior appareat; æſtimatione nihil opus fuerit, niſi, quantùm actoris interſit, rem promiſſo tempore traditam non fuiſſe, quia plerumque b plus valet, quod intereſt, quam ipſa res, & b l. ſi ſteriliſ §. cū per venditorem ff. de act. empt. & vēd. l. in interdicto ff. vnde vi. rei pretium. Sed, ſi res præſtari nequear, quoniam, vel perierit, vel deterior facta fuerit adeo, vt, quamuis reddi poſſit, quod ammodo reddi c non videatur, tunc, facta æſtimatione, teneatur clericus ſoluere, non ſolùm c l. 3 §. r. & l. in rebus §. 1. ff cōmod. l. 1. §. ſi res depoſita ff. depoſiti. quanti plurimi ab moræ d tempore vſque ad condemnationis tempus res valuerit (quemadmodum fieri ſolet in cœteris e bonæ fidei iudicijs) ſed &, quantùm, actoris intereſſe d d l. 3 § in hac & l pen. & vlt. ff. de cond. tritic. e Bartol. & alij ad d. §. in hac. & ad l. vinum ff. de reb. cred. æſtimatum fuerit: quod vtique conſiderandum eſt etiam ex eo, quòd ipſe rem penes ſe non habuerit, ac quantùm, ſi habuiſſet, lucrari f potuerit, præſertim, ſi mercator fuerit, f l. ſi com miſſa ff. rerum amot. haberi. quod quidem in bonæ fidei iudicijs maximè conſiderandum eſt, & conſequenter in actione ex permutatione proueniente, quæ bonæ g fidei eſt: neque obſtat, quòd permutatio ſit contractus innominatus; quia, cum æquipararetur nominato, ex eius h natura æſtimari ſolet: & permutatio; quia eaſdem propè habet præſtationes, quas emptio, & venditio; contractui emptionis, ac venditionis item æquiparanda eſt. g §. fuerat Inſtit. de action. l. 2. C. hoc tit. h Bart ad l. 2. per eandē tex. ff. hoc titul.

De feudis. Tit. XX.

CAP. I.

NEC canonicis, nec capitulo eccleſiæ noſtræ metropolitanæ liceat in poſterum feuda ab ipſis dependentia, quomodocumq. deuoluantur, iterum in feudum dare, ne noua inueſtitura impediat, quin menſæ capitulari iterum vniantur, & vtile cum directo dominio conſolidetur, tribus illis exceptis caſibus, quibus Innocentius a tertius feuda renouari permiſit: primo, a c. 1. in ſa. ext. hoc tit. ſi feudum fuerit antiquum, ſolitumq. inueſtiri; quo caſu, non obſtante iuramento de non alienando, inconſulto Romano Pontifice, poterit eccleſia illud licitè, cui voluerit, concedere: ſecundo, ſi alienatio fiat in filium, vel conſanguineum vaſalli eius, qui feudum alienauit, etenim, quamuis per huiuſmodi alienationem feudum ad eccleſiam deuolutum ſit, non tamen prohibetur eccleſia, quin filium, vel conſanguineum alienantis iterum inueſtire poſſit: tertiò, ſi feudum recuperari facile nequeat, eo enim caſu concedi expedit laico, vt illud recuperet, & ab eccleſia recognoſcat.

CAP. II.

QVæ verò feuda à menſa noſtra Archiepiſcopali dependent, eiuſdem eſſe iuris prorſus cenſeantur. Præterea feuda omnia ad eamdem menſam deuoluta eſſe declaramus, de quibus vaſalli noſtri intra annum, à die Archiepiſcopalis noſtræ poſſeſſionis computandum, non docuerint, quo iure, quoue titulo illa poſſideant, præſtito ſimul iuramento fidelitatis, atque obedientiæ, quod vaſalli domino, iuxta feudorum naturam, præſtare tenentur, noua inſuper inueſtitura accepta.

De pignoribus, & alijs cautionibus. Tit. XXI.

CAP. I.

QVi rem pignori dat, eam quodammodo alienare [a] videtur: quare ea, quæ in bonis nostris non sunt [b], neque obligari, neque oppignorari possunt in fraudem ignorantis [c] domini, nisi eo consentiente [d], aut sciente, aut dissimulante. Res verò ecclesiasticæ, cùm nullum habeant dominum, pignori obligari nequeunt, vtputa loca religiosa, prædia, sacra vasa, cruces, candelabra, vestimenta, aliaque supellectilia diuino vsui dicata, nisi iustissima [e] vrgente necessitate sacris constitutionibus permissa. Si quis igitur ausus fuerit ecclesiæ bona pignori dare creditori suo, nullam omnino in ea habeat creditor actionem; debitor verò, siue clericus sit, siue laicus, si rem illam ecclesiasticam esse cognouerit, ipso facto excommunicetur, atque, vt fur, puniatur, & si diem obierit, antequam rem pignori datam redimat, ad eam redimendam, & ecclesiæ restituendam, eius hæres compellatur, nisi, in ipsius ecclesiæ vrilitatem versam [f] fuisse citra controuersiam probetur.

a l. cum hic status § si maeit. c. ff. de donatio. inter vir. & vxor.
b l qui filios C. quæ res pign. oblig. poss.
c l. 2. eod. tit. l. mulier C. de distractione pign.
d l. e pen. & vlt. C. si alie. res pign. da. sit.
e c. 1. ext. hoc tit. l. sancimus C. de sacros. eccl. l. § C. quæ res pig. obl. poss. Nouell. 120. de alie. & emphyt. § fin.
f c. 1. ext. de depo. c. 4. ext. de fideiuss. c. 1. ext. de solution.

CAP. II.

SI autem creditor, aliusve quilibet, rem sibi oppignoratam in bonis [a] debitoris sui fuisse negauerit, non statim debitor iure suo spoliatus censeatur, nempe, si possessor pignoris simpliciter id negauerit, sed ita demum, si, & dolo malo negauerit, & debitorem vexando [b], eum ad probandum ius suum adigere velit.

a Nouell. 18 de trienn. & semisse §. illud quoque ex qua defuncta est Auth. item possessor C. qui pot. in pign. habe. b d. Auth. item possess.

CAP. III.

SAnè, si nominatim, & speciatim conuentum sit, vt fundus emendus obligatus remaneat credenti pecuniam, vt ematur, & huiusmodi pignoris conuentio fiat, eo ipso instante temporis puncto, quo pecunia credita, & fundus emptus sit, qui pecuniam suam crediderit hac conditione, statim [a] sibi acquirere priuilegium prælationis dicimus, hoc est, præferri debere cœteris, quantumuis anterioribus creditoribus, quia sua pecunia illis causam pignoris præbuerit, vt ille, de [b] quo dicitur, quòd saluam fecerit pignoris causam, ideo permittendum esse, vt huiusmodi contractui, quam velit ab initio legem constituat, cùm [c] non fuisset aliter contracturus, nec consequenter pignoris causam cœteris creditoribus præbiturus, quibus tamen, licet anteriores sint, iniuriam propterea factam ab eo, qui pecuniam credidit, vt res illa emeretur, nequaquam existimamus. Sed, si ab initio contractus conuentum non fuerit, vt fundus emptus ex illa pecunia credenti obligatus remaneret, tunc prælationis priuilegium cessare non dubitamus, sic &, si credita sit pecunia ad domum reædificandam, aut nauem emendam, licet ea pecunia pignoris causam præbeat creditoribus, qui nauem obligatam non haberent, nisi ex illa pecunia empta fuisset, nec ex ruinosa domo, nisi repararetur, quidquam sperare possent; nihilominus, si ab initio conuentum non fuerit, quòd nauis emenda, aut domus restauranda obligatæ remanerent illi, ex cuius pecunia altera emeretur, altera restauraretur, qui pecuniam credidit, ius prælationis non acquirit. Quod tamen procedere intelligimus, saluis fiscalibus, & dotalibus legitimis priuilegijs.

a l. quamuis hoc tit. l. licet C. qui potiores in pig. habean.
b l. interdū ff. qui potior. in pign. habean.
c l vlt. C. de pact. int. empt. & vend. l. in traditionibus ff. de pact. l vendit. ff. de contrah. empt.

De fideiussoribus. Tit. XXII.

CAP. I.

CLericum [a] à fideiussionum frequentia reijci non dubitatur: sed, si pro fœmina, aut pro filiofamilias, quibus corpus proprium obligare non licet, fideiusserit, vti principalem se constituendo, nec Velleiano, nec Macedoniano Senatusconsulto iuuari poterit, quin obligatus remaneat, quamuis, & fœmina, & filiusfamilias vtriusq. senatusconsulti priuilegio, illa Velleiani, hic Macedoniani, quandocumque ex principali etiam obligatione conueniantur, in pristinum restituendi sint, nempe, quia, tametsi iuris ratione fideiussor in grauiorem causam quàm debitor [b] principalis obligari nequit, nihil tamen prohibet, quin efficaciùs obligetur: siquidem aliud est grauiùs, aliud efficaciùs obligari.

a c. 1. ext. eod. tit.
b l. Græcè §. illud cōmune ff. hoc tit.

CAP. II.

IDem iuris erit, si pro clerico laicus fideiusserit: placet enim, laicum vti non posse fori præscriptione, qua clericus ipse, vel inuitus [a], iuuatur, cùm non aliam ob causam dentur fideiussores, nisi, vt [b] cautum sit creditoribus, vnde creditor à clerico debitore, alioquin locuplete, fideiussorem petere solet, ne, scilicet, clericus, si fori præscriptione vti velit, propter priuilegium, quo munitus est, difficiliùs conueniatur.

a cap. si diligenti ext. de foro cōp. b l. 1. ff. qui satisd. cog.

CAP. III.

CAueat nihilominus clericus, ne (vt frequentissime fit) in ampliore forma cameræ Apostolicæ quidquam promittat: nam, licet eo iuris [a] priuilegio deijci nequeat, nisi ipse

a Nouell. 4. de fideiuss. §. in princ. & d. c. si diligenti.

ipse exceptioni ordinis sui nominatim renunciauerit, si tamen camerali obligationi consenserit, cuiuscumque legis beneficio renunciasse videbitur [b], quandoquidem forma illa specialem huius exceptionis, ac quamcumq. aliam renunciationem comprehendit adeo, vt, qui eo se vinculo ligari permittit, omnibus exceptionibus renunciate intelligatur, quæ alioquin opponi possint: sub verbis namque generalibus in ea forma virtualiter continentur, cùm specialia [c] generalibus, saltem relatione, semper comprehendantur, dici enim solet in referente cum [d] omnibus suis qualitatibus esse relatum. Quicumque igitur camerali forma se obstrinxerit, nullam habebit exceptionem, nisi [e] falsæ obligationis, aut solutionis.

b Massa in tractatu de obligat in forma cam.
c l. 147. ff. de reg. iur.
d l asse tot. ff. de hæred. instit.
e Massa in d. tractatu.

CAP. III.

Clericus, qui plures fideiussores in solidum obligatos habuit, etiam si contra aliquem eorum egerit, nulla præmissa protestatione, actionem tamen sibi aduersus alios competentem remisisse non videtur, cùm vnius electio non impediat creditorem, quin & ab alijs, quandocumq. voluerit, consequatur, quod ab vno consequi [a] non potuerit.

a l. vlt. C. hoc tit.

De solutionibus. Tit. XXIII.

CAP. I.

Si pro sibi credita ecclesiæ cômodo, vel necessitate, rector debitum contrahat, nec ante mortem soluat, id oneris qualecumq. fuerit, in eius successorem [a] plene transferri declaramus, non tamen, si pro alienis, vel proprijs negotijs, ecclesiæ facultates defunctus rector obligauerit. Quod, si aliquando eueniat, præterquam, quòd nullius conditionis, vel contractus nexu ecclesiam obstringi, neque eius bona cuiuscumq. generis sint, iuris aliquid, aut actionis contrahentibus tribuere, certum est; rectorem etiam, qui sponsæ suæ libertati ita insidiatus fuerit, spiritalium [b], ac temporalium rerum administratione deijciendum esse, pronunciamus.

a c. 1. ext. eod. tit.
b c. 2. ext. eod.

CAP. II.

Clericus, qui, exempli gratia, Bononiæ contraxerit, quamuis Bononiensis non fuerit, si Bononiæ reperiatur, Bononiæ coràm suo iudice potest conueniri, cùm in contractibus actiones ex loco præsertim vires sumere debeant, cuius sane prærogatiua tanta est, vt, si locus, vbi contrahitur, a loco, vbi solutio facienda est, diuersus sit, nihilominus contrahens [a], vbi ad soluendum se obligauit, ibi contraxisse censeatur.

a L. contraxisse ff. de act. & oblig. l. omnem ff. de iudic.

CAP. III.

Oblatio debitæ pecuniæ, quantumlibet iudicialis sit, adeoq. realis, vt sufficere possit ad inducendam pignoratitiam [a] actionem, non tamen sufficit ad purgandam moram, cùm [b] consignatione, vt vulgo dicitur, ipsoque deposito, ac quidem legitime facto, opus sit: neque enim soluendi obligatione liberatur, qui debitam pecuniam deponit, antequam eam [c] creditori offerat, ac creditor oblatam sine causa accipere recuset; nam, si ex causa recusauerit, non dicitur [d] in mora constitutus, sed, moræ periculum penes debitorem remanere, intelligitur. Quare, si deponatur pecunia, antequam creditori oblata sit, fueritq. surrepta, vel quoquomodo interuersa absque culpa depositarij (qui de dolo, & lata [e] culpa tantùm ad huiusmodi iacturam resarciendam tenetur, dummodo aliter contractum non sit) damnum ad creditorem nequaquam pertinere dicimus, sed ad debitorē, vtpote morosum, omnibus, scilicet, fortuitorum casuum periculis semper [f] expositum.

a l si rem §. vlt ff de pignor act.
b Bartol. & alij ad l acceptam C. de vsur.
c l. si per te non stat, & d l. acceptā C. de vsur. l. nec creditores, & l. vlt. C. de pignor act.
d l. sciendum cum seq. ff. de vsur.
e l. 1. C. depositi l. 23. ff. de regul. iur.
f l. si ex legatis, & seq. l. si seruū §. sequitur ff. de ver. obli.

CAP. IV.

Licet plus [a] soluere dicatur, qui pecuniam ad tempus debitam, ante tempus soluit, vbi tamen intercedat dilatio, sitq. apposita ad fauorem creditoris, non semper, qui ante tempus soluit, obligatione soluendi liberatur, secus, si dilatio commodum debitoris respiciat, tunc enim etiam ex anticipata solutione debitor liberatus censetur, vt, si testator pecuniam legauerit post aliquot annos ab eius hærede soluendam, hæres verò legatam ante tempus repræsentauerit, ac legatarius eam dissipauerit: nam, cùm testator in longum tempus solutionem differri voluerit, quo legatario, tunc fortasse inexperto, aut prodigo, ac ex probabili coniectura, post tanti temporis curriculum, prudentiore futuro, pecuniæ opportunus vsus reseruaretur, hæres, si ante sibi præstitutum solutionis terminum legatam pecuniam soluerit, quoniam contra intentionem legantis, in damnumq. legatarij, soluisse videtur, obligatione soluendi minime absolutus intelligatur.

a l. labeleo. alias l. eum, qui ff. de an. legat. l. quod certa die ff. hoc tit. l. 1. §. interd. qui hoc anno ff. de verb. obl.

De donationibus. Tit. XXIV.

Qvoniam promittens aliquid donare, promissam rem, tamquam debitam, etiam inuitus, præstare [a] cogitur, (licet promissio inter priuatas personas sine causa facta sit) multo magis deberi pronunciamus, quod ex conuentione, ac forsitan pietatis affectu, religioso loco à

a c. 1. ext. eod. tit.

volente donatum est. Itaque, si Clemens, exempli gratia, homo laicus cum hospitalis nostræ ciuitatis administratoribus pactum iniuerit, quo sumptibus hospitalis ali, vestiri, ac sepeliri deberet, eaque ex causa hospitali donauerit certam sibi à Maximo debitam pecuniæ quantitatem, & postea, acceptis per aliquod tempus ab hospitali cibarijs, ac vestimẽtis, in Maximi debitoris sui domum transmigrauerit, cum quo vsque ad extremum vitæ diem vixerit, donata ei prius per publicum instrumentum mortis causa pecunia, quam hospitali donauerat; quamuis prima fronte prior [b] donatio per posteriorem reuocata esse videatur, quia donatio causa mortis, tamquam vltimæ voluntati æquiparata [c], ac legati naturam habens [d], vsque ad mortem est (vt aiunt) ambulatoria [e], & reuocari potest, quamuis [f] facta sit ad fauorem piæ causæ; attamen, si per Clementem donatorem stetisse constiterit, quin ab administratoribus pactum seruatum fuerit, dicimus, priorem donationem per posteriorem minime reuocatam censeri, siquidem [g] ob pactum inter viuos initum, remunerationis causa facta, & consequenter irreuocabilis videtur, cùm donator per aliquod tempus ab hospitali accepisset cibaria, ac vestimenta, potuisset. vlteriùs accipere, nisi discessisset, sicut, si per administratores stetisset, quin ei præstarentur, conditio [h] minime impleta videretur. Quare, priorem [i] donationem omnino sustineri debere dicimus, præsertim, si munita sit iuramento, quod cùm clausulæ: omni meliori modo: æquiparetur [k], facit actum irreuocabilem, ac multò magis in negotio piæ causæ [l], cui in dubio semper fauendum est. Nec obstat, quòd iure donationis inter viuos videatur non valere, quia non fuerit insinuata: neque enim simplex donatio, sed remuneratio, & contractus innominatus fuit, qui, sicut insinuatione non indiget, ita altero contrahentium obligationem implente, alteri [m] pœnitentiæ locum nullum relinquit.

b l. si mihi §. in legatis ff. de leg. 1.
c l. vlt C. de donat. mor. causa.
d l 2. ff. de Publiciana in rem act. l. Marcellus l. Illud ff. de donat. mor. causa
e l. 4. ff. de adim. leg. l. cum hic status §. pœnitentia ff. de donat. inter vir. & vx.
f l 1 vbi Bald. col 2. C. de sacros. eccl.
g argum. l. Aquil. Regulus ff hoc titul. l. cũ te, & l. vlt C. de pact. int. empt. & vẽd.
h l. 3 C de cond. infer.
i arg. l. 3. ff. de milit. testam. l. Lucius § vlt. ff. de leg 1.
k l cum pater. § filius matrẽ ff de leg 2 Comar. c. 13. variar. resol arg l. vbi ita donator, & l Seia § vlt. ff. de donat. cau. mort. cau.
l Tiraquell. in tract. de priuileg piæ causæ.
m l natura lit §. quod si factam ff de præscr. verb. l. vltim. vbi not. omnea ff. de cõdict. cau. da.

CAP. II.

Qvamquam iuris [a] ratio non patitur, donationem filiofamilias à patre factam valere, non, quia ille acquirere nihil possit (vt est communis opinio) sed, quoniam inter patrem, & filium non emancipatum, salua [b] patria potestate, nulla iure ciuili consistit efficax obligatio, nec donatio potest vtiliter fieri, quin aliqua contrahatur obligatio, saltem, ne [c] donator donationem reuocare queat; si tamen donationi [d] intercedat iusiurandum, cùm seruari possit absque peccato, donationem etiam simplicem, tamquam vtilem [e], sustinendam esse, non dubitamus.

a l. cum de bonis C hoc tit. l donationes §. pater ff eod. l. sine emancipatam C. eodem l. 1. C. de inoffic. donation.
b d l. cũ de bon & alijs citath.
c l. 4. §. 6 C de reuoc. donation.
d c. 2. de pact. lib. 6 c. cum contin. ger. ext. de iureiur.
e Gabriel. l. 3. tit. de donat. cõcl. 4. Gui Papa q. 146. Faber de errorib. 4 decad 41. & not Doct. ad l Pompo. nius ff. fam. ercisc.

CAP. III.

Qvoniam fauore matrimonij receptum est [a], patriam potestatem non repugnare, quin pater, quod libuerit, liberis donare possit, si dubium sit, an, quod donatum est, ex causa ingratitudinis sit reuocabile, dicimus, non esse, siquidem [b] reipublicæ interest, ciues multiplicari, & ciuitates per liberorum procreationem habitatoribus repleri, proinde, vt ad nuptias contrahendas inuitentur, & faciliùs adducantur, qui alioquin cum filijs familias non essent [c] contracturi; expedit reipublicæ, donationem huiusmodi ex causa ingratitudinis reuocari non posse, quia commodum rerum donatarum non acquiritur tantùm personæ, cui donatæ [d] sunt, sed, & donatariorum vxoribus, seu maritis, & liberis: quod quidem ad bonum publicum pertinet, siquidem matrimonia non intelliguntur cum indiuiduis tantùm personis, sed & cum integris familijs quodammodo contrahi, atq. adeo cum omnibus, qui agnationis, & cognationis iura habent communia. Quare, si hæc reuocatio fieri permitteretur, coniugi, & liberis ex parentis culpa maxima fieret [e] iniuria, quod iuris ratio minime patitur, ne quis ex aliena culpa detrimentum sentiat.

b l. 1. solut. matrim.
c d l. 1. & ibi notat. l. interest ff. de reb. auct. iud. poss. l. hoc modo in fin ff de cõdit & demonstr.
d l. extraneus in hn. ff de iur. dotal.
e arg. l si quis suo §. 1. C de inoffic. testam.

CAP. IV.

Valere donationem ad fauorem absentis factam, notario stipulante, non est dubium ita tamen, vt quamdiu donatarius eam ratam non habuerit, reuocari possit, nisi fuerit iurata, quo causa propter iurisiurandi reuerentiam [a], vsque dum de absolutione constet, placet reuocari non posse. Sed, si donatarius diem obierit, antequam donationem ratam habuerit, ius illud ad hæredem, & ad alios omnes, ad quos donationis commodum peruenire possit, transire certum est, maximè, si (vt fieri solet) stipulata fuerit etiam pro hæredibus donatarij, in quorum potestate est, eam ratam haberi, quandocumq. voluerint, dum non appareat reuocata, aut, si fuerit iuramento munita, eius impetrata sit absolutio.

a Thesaur. decis. 70.

CAP. V.

Donatio, si fuerit reuocata, vel superuenientibus filijs, quorum [a] causa citra omnem controuersiam reuocatur, vel ob ingratitudinem, vel, quia altera partium non impleuerit, quod debebat, aliamve ob causam, dubitatur, an fructus à donatario, aut eius hærede percepti, restituendi sint: & verius est, non debere restitui, siue extent, siue consumpti sint, cùm percepti sint non modo bona fide, sed iure etiam dominij, quia donatio

a l si vnquã C. hoc titul.

natio tamdiu tenet [b], quamdiu non est reuocata, & ante reuocationem verè dominus fructuum est donatarius [c]. Neque enim reuocatio hæc similis est cæteris, quæ, cùm causam habent de præterito, ad præteritum tempus [d] retrotrahuntur. Quare donator, eiusve hæres, sibi imputet, quòd non antea [e] de fructibus egerit, qui, cùm [f] donatio initio valida fuerit, à die tantùm litis contestatæ restituendi sunt.

b l. qui scit §. 1. & l. Netennius ff. de vsur.
c l. bonæ fidei ff. de acquir. rerũ domin.
d c. si mortis vbi not. ff. de mort. cau. donat.
e arg. l. cum postulassem ff. de damn. infect.
f Boer. dec. 98. num. 6.

De peculio clericorum. Tit. XXV.

CAP. I.

PECVLIVM dictum est, quasi pusilla, aut parua pecunia, siue pusillum patrimonium, quod seruus [a] domini, vel filiusfamilias patris permissu, à rationibus dominicis, aut paternis, habent separatum: peculij tamen varias constituerunt antiqui differentias, nempe, vt aliud esset profectitium, aliud aduentitium, aliud castrense, aliud quasi castrense. Profectitium, quod à patre proficisceretur; aduentitium, quod aliũde relictum: castrense, quod à militibus in bello, siue in castris, acquisitum: quasi castrẽse verò, quod filijs familias in palatina, vel forensi militia versantibus, vel clericis, ad exẽplum castrensis per similitudinem quandã [b] introductum, quæsitum esset. Clerici igitur, si quid industria, & studio acquisiuerint (quod quasi castrense non impropriè appellatur) aut ex donatione, aut ex legato, aut ex testamento, si non ecclesiæ, sed clerico nominatim relictum sit, (quod aduentitium vocatur) id cuicumq. donare, aut in vltima voluntate [c] relinquere voluerint, iure poterunt. Quod verò ab ecclesia, quasi a patre prouenit, ac profectitium nuncupatur; ecclesiæ omnino relinqui oportet. Quoniam & ij, qui, antequam beneficia obtinerent, bona non habebant, quæ habent, de ecclesiæ facultatibus acquisiuisse præsumuntur. Peculij verò mentione admonemur, vt rerum omnium, quæ nomine ecclesiæ emuntur, aut quouis modo acquiruntur, instrumenta, seu inuentaria confici successiuè mandemus; quemadmodum facimus (declarantes, quòd, si per administratores stet, quo minus ea diligenter conficiantur) officio priuati esse intelligantur.

a l. 5. ff. hoc tit.
b l. 1. § ne castrense ff. de coll. bon. l. sacrosanctæ C. de Epis. & cler.
c d l. sacrosanctæ. cap. quia nos, c. requisisti extra de testamen.

CAP. II.

CLerici verò, qui ex parochijs nobis, etiam, quoad temporalia, subiectis, originem ducunt, & talliabiles vulgò appellantur, tum de proprijs, tum de quoquomodo acquisitis bonis, non aliter disponere possint, quàm iuxta veterem morem, inueteratamq. locorum consuetudinem, ac secundum placita maiorum nostrorum.

De testamentis, & vltimis voluntatibus. Tit. XXVI.

CAP. I.

VT summi Pontificis Pij V. constitutio aduersus illegitimos edita, tamquam rationi cõsona, sacro ordini congruens, ecclesiasticæq. disciplinæ, & moribus christianis conueniens, etiam apud nos obseruetur; declaramus, filios illegitimos clericorũ, etiam in statu seculari procreatos, non solùm cuiusuis dignitatis ecclesiasticæ, ac beneficij, esse incapaces, verũ etiam quorumuis bonorum immobiliũ, mobilium, pecuniarum, iurium, & actionum ex beneficijs, fructibus, prouentibus, alijs sve rebus ecclesiasticis, quouis modo prouenientium; item ex peculio, & alijs bonis, etiam sola industria, labore, muneribus, & alia quauis ratione, & causa acquisitorum, patrimoniorum quoque cuiuscumq. qualitatis, naturæ, & valoris existentium. Huiusmodi autem inhabilitas, & incapacitas non magis locum habeat in proprijs illegitimis, quàm in extraneis, etiam legitimatis vtriusq. sexus. Quibus, ne quidem laici (cuiuscumque dignitatis, & ordinis sint) relinquere quidquam possint de bonis, scilicet, & iuribus ecclesiasticis, & ab ecclesia prouenientibus, quoquomodo, siue ex testamento, siue ex causa donationis inter viuos, vel alia quacumque: sin secus factum fuerit, testamentum, donatio, legatum, & alia quæuis dispositio irrita, & nulla sit, etiam, quoad capaces, qui, tamquam incapaces, commodo eiusdem dispositionis adeò priuati intelligantur, vt fructus, res, pecunias, atque alia omnia bona, ex quanis longi temporis præscriptione nequeat sua facere, sed ea legitimis ab intestato venientibus restituere integrè teneantur: quibus deficientibus, ad ecclesiam, in cuius territorio bona, & res extiterint, siue ad mensam nostram archiepiscopalem, si talliabiles fuerint, deuoluta esse pronunciamus.

CAP. II.

TAnta est iurisiurandi religio, vt, quamuis mutabilis, seu, vt ait Sabinus [a], ambulatoria sit vsque ad mortem hominis voluntas, si testator iurauerit, velle se, quod condiderit, esse vltimum testamentum suum, deinde aliud condat, prius conditũ posteriore abrogari non possit, nisi in ipso de iuramento

a l. 4. ff de adim. leg. l. cum hic status § pœnitenti ff de donat. inter vir. & vxor.

in priore testamento apposito[b] specialem mentionem faciat, cum iuramentum[c] habeat vim clausulæ derogatoriæ, sicut contrà, si in priore testamẽto apposita fuerit clausula derogatoria absq. iuramento, posterius autẽ iuratum sit, præualebit posterius, quãuis nulla illius clausulæ in illo mentio[d] facta sit: siquidem iuramentũ habet vim[e] specialis expressionis. §. vnic.

Sed, si prius testamentum iuramenti vinculo ligatum fuerit, & testator (siue laicus, siue clericus ille sit) aliud postea condat testamentum, quamuis de iuramento priori adiecto in posteriore specialem mentionem faciat, erit tamen periurij reus, & absolutione[f] indigebit, quæ vtique petenda est, quoties iuramentum[g] seruari potest absque dispendio salutis æternæ.

b Iul. Clar. in vers. testamentũ q. 99 n. 12. in fin. & q. 94. n. 5. post Bart. c idem Clarus ibidem. d idẽ Clar. d. q. 99 post Baldus ad l. sacimus post nu. 7. C. hoc titul. e glos. ad l. cũ pater 79. §. filius marrem ff de leg. 2 Baldus ad l. 1. pen vlt. C. commod. Boer. q. 1. n. 7. & 8. f est cõmunis contra Bartol. referente Claro d. q. 94 n. 4. post Alexan. cons 8. nu 2. lib 2. g cap. 2. de pact. lib. 6. c. debitores c. cum contingat, & passim. ext de iureiur.

C A P. III.

TEstamentum inter liberos factum valere non est dubium, licet patris subscriptione careat, modò, eius manu[a] scriptum esse constet. At, si in dubium venerit, an testamentum manu testatoris scriptum sit, cùm ipse de eo nihil dixerit, per duos iuratos testes[b] probari sufficiat. Si verò duo testes adhibiti non fuerint, & pater testamentum sua manu scriptũ tabellioni tradiderit ad publicãdum, ea sola traditio[c] æquipararetur solemnitati adhibendorum duorum testium, sicque; valere inter liberos testamentum dicimus.

a l. cum antiquit. in fin. vbi Bal Salic. & Castrẽ. C hoc tit. & l fin. cum sua Auth. vbi Iason. C. fam. ercisc. b Bald. Fulgos & alij ad Authen. quando sine C. hoc tit. c Bald. cõs. 390 vol. 4.

C A P. IV.

QVamquam in testamentis parentum inter liberos nullas requiri solemnitates haud perperam existimauit antiquitas, dummodo constet de[a] voluntate eius, cui obtemperare pios[b] liberos oporteat: si tamen testamentum ratione voluntatis fuerit imperfectum, neque inter liberos poterit sustineri, sed inter omnes ab intestato venientes æquis portionibus paternam hæreditatem[c] diuidi conueniens fuerit. Quæ verò ad pias causas, vel ex voto, vel in exonerationem conscientiæ in eodem testamento legata fuerint, vt debita, peti possunt, & præstanda sunt, cùm non sit verisimile, testatorem ab ea voluntate vnquam recessisse, aut recessurum fuisse. Quæ sanè legata, nisi aliud de legantis voluntate probetur, legitima esse, ac solui debere, pronunciamus.

a not. ad l. vlt iuncta Auth si modo C famil. ercisc. & ad l hac cõsultissima l ex imperfecto C. hoc tit b l in testamento C de fideicom. libert. c lege, maximum vitiũ C. de liber præter. Nouel 8 de hæred. ab intestat. venient.

C A P. V.

HVic simile est, quod quæritur de legato ad fauorem ecclesiæ pro anima facto, an, scilicet, sit potius, & fauorabilius doteve: cumq. anima pretiosius nihil sit, eiusq. securitas, ac salus, ob oculos nostros obuersari debeat magis, quàm alia quæcumq. res creata, dicimus, legatum doti esse præferendum. Quamuis ipsa[a] quoque dotis causa inter pias esse, iure merito existimetur, vnde est, quòd in omnibus dos, & pia causa æquiparantur, & rectè[b], à dote ad piam causam dicitur valere argumentum.

a l. cum in §. mulier ff. de condit. indeb. b Tiraquel. priuil. 68. & 150. de priuil. piæ causæ.

De successionibus ab intestato. Tit. XXVII.

C A P. I.

CLERICI, quibus, dum sint mentis compotes, de rebus proprijs testandi facultas[a] iure data sit, si intestati decesserint; nullo prorsus relicto, cui ab intestato hæreditas deferri iure possit, eis, vti filijs[b], succedere debet mater ecclesia; si verò talliabiles sint, aut descriptitij, aut ligij, in omnibus mensa Archiepiscopalis.

a c. vlt. ext. eod. b c. 1. ext. eod.

C A P. II.

OBseruatum est, aduenas, qui ad publica xenodochia, priuataq. hospitia diuertunt, si in morbos incidant, vt sæpe fit, nonnunquam intestatos è vita excedere, non solum negligentia, sed & hospitum malitia, qui lucri ipse obcæcati, ægrotantium testamenta supponunt, atque impediunt, vt, postquam animam efflauerint, faciliùs in eorum bona inuolare, eaque, quasi hæreditaria, occupare possint. Cui, vel incuriæ, vel cupiditati, occurrere cupientes, hac in perpetuum valitura constitutione sancimus, vt, quotiescumque in huiusmodi hospitijs aduenam, (quicumque is fuerit) ægrotare contigerit, xenodochiorum ministri, qui infirmis assistunt, vel alij hospites, apud quos ille decubuerit, statim nos, aut generalem Vicarium nostrum, si id in ciuitate accidat, vel, si extra, loci parochum, de infirmitate, & statu ægrotantis certiorem faciant, quo officia christianæ charitati, fratrisq. languentis necessitati contentanea erga eum valeant opportunè impendi. Quod, si vrgente morbo, infirmus viribus destitutus in summo vitæ discrimine positus videatur, pecuniæ, gemmæ, scripturæ, si quæ fuerint, reliquæ aliæ, & bona omnia penes eum existentia sub legitimo, & fideli inuentario diligentissimè recenseantur, vt, si is mortem obierit, funeris sumptibus detractis, absque mora, vllaue controuersia, in eius hæredum deueniant potestatem. Si vero per hospites, aut xenodochiorum ministros, aut Vicarium, aut parochos, steterit, quominus huic christiano officio plenè satisfiat, ille, cuius culpa id euenerit, arbitrio nostro punia-

puniatur, &, ſi idem parochus fuerit, à diuinis etiam ad menſem ſuſpendatur. Si autem contingat, ægrotum, aut vi morbi, aut alia ex cauſa, nullo condito teſtamento, diem claudere extremum, atque omnino ignorari, vnde, vel quis, vel qualis ille fuerit; bona in inuentario deſcripta, ac quæcumque ad eum pertinuiſſe conſtiterit, nobis, vel eidem Vicario noſtro ſub tripli [a] pœna illicò tradi, ad piasq. cauſas diſtribui mandamus, quadrupli mulcta hoſpitibus impoſita, qui vel minimam eorumdem bonorum partem dolo malo celauerint, aut (quod minime credendum eſt) quoquo modo interuerterint.

a Auth. omnes peregrini, vbi Bald. & alij C. commun. de ſucceſſ.

De ſepulturis. Tit. XXVIII.

CAP. I.

Vi inteſtatus deceſſit, cùm teſtandi haberet facultatem, nec declarauit, quo in loco vellet humari, ſi non habeat maiorum ſuorum monumentum, in ſua parochiali [a] eccleſia ſepeliatur, niſi, dum viueret, ſe [b], & bona ſua alteri eccleſiæ obtuliſſet: ſi habeat monumentum [c], ibi ſepeliatur. quod adeo obſeruatum eſt à veteribus Hebræis [d], & Romanis [e], vt maximum ſibi duxerint opprobrium, cum maioribus non tumulari. Vnde in libris Regum [f] legitur, cuidam viro Dei vocato, qui contra diuinum præceptum comederat in Bethel, fuiſſe prænunciatum: Non inferatur cadauer tuum in ſepulcrum patrum tuorum.

a cap. 3. in prin. eodem lib. 6.
b c. 4. extr. eod.
c cap. 1. extr. eod.
d Gen. c. 50. 3. Reg. 13. & 1. Machab.
e c. p. quod eſt ſtatuit & Olympius c. 35.
e l. alumnæ §. Seia ff. de adim. legat.
f d. cap. 13.

§. 1.

Si plura habeat maiorum ſuorum monumenta in diuerſis eccleſijs, in eo placet illum ſepeliri [g], in quo, aut pater, aut auus, reperiatur humatus.

g arg. c. 5. §. vlt. eodem lib. 6.

§. 2.

Mulier, quin poſſit, etiam viuente viro [h], ſepulturæ ſibi locum eligere, non prohibetur, eo magis, quo hæc electio effectum ſuum ſortiri nequit, niſi ſolutis [i] maritalibus legibus; vt, ſicut habet cauſam de futuro, ita ad futurũ tempus [k] retrotrahatur. Si locũ non elegerit, in mariti ſepulcro eam condi oportebit. Si plures habuerit maritos, cum vltimo, cuius [l] domicilium, & honorem retinet, humãda eſt.

h c. 7. extr. hoc tit.
i l. quod ſponte C. de donat. ante nupt.
k c. ſi mortis, vbi not. ff. de mort. cau. donat.
l d. §. vltim.

CAP. II.

VErùm, quoniam in hac noſtra diœceſi aliquando accidit, homines vita priuari, ſiue ex altiſſimorum montium præcipitijs, ſiue opprimi niuibus, aut glacie (quod eo magis ægreferimus, quo nullum huic calamitati remedium adhiberi poſſe arbitramur) ſi hæſirent parochi, an huiuſmodi cadaueribus danda ſit chriſtiana ſepultura, vt tollatur omnis dubitatio, declaramus, omnino dandam eſſe, dum conſtet, eo anno, quo mortui reperiuntur, eos, ſaltem [a] ſemel, propria peccata confeſſos, ſanctiſſimum euchariſtiæ ſacramentum ſumpſiſſe: alioquin ijſdem æque, ac iudæis [b], paganis, atque hæreticis, ſepultura denegetur.

a c. 1. extr. hoc tit. cap. omnis vtriuſq. extr. de pœnit. & remiſ.
b can. eccl. 2. de côſecr. diſt. 1.

CAP. III.

SActa item ſepultura prohibentur, qui, cùm poſſent extrema vnctione iuuari, illam neglexerunt, ſiquidem de morte, quæ beatos morientes facit, minime cogitaſſe videntur, de qua ſcriptum eſt [a]: Beati mortui, qui in Domino moriuntur, atque vtinam non infirmitate fidei, propter quam, Chriſtum apud ſuos miracula multa non feciſſe teſtantur Euangeliſtæ [b].

a Apocalyp. cap. 14.
b Matth. 13. Mar. 6. & 7.

CAP. IV.

IVxta ſacri Concilij Lateranenſis tertij conſtitutionem vetamus, ne religioſi fratres, cuiuſcumque ordinis ſint, intrent alienas parochias cum cruce ad efferenda funera eorum, qui in eccleſijs ipſorum regulariũ ſibi elegerint ſepulturam, niſi præmonito, requiſito, ac non recuſante parocho, pulſatiſq. priùs parochiæ campanis. Seculares verò perſonæ in proprijs ædibus habitantes, ſi cum eorumdem religioſorum habitu ſepeliri voluerint, non prohibeantur, quin pro arbitrio eligere ſibi poſſint ſepulturam.

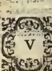
CAP. V.

QVartam funeralium, ante quadraginta annos cathedralibus, aut parochialibus eccleſijs perſolui ſolitam, adeo debitam [a] eſſe decreuit ſancta Tridentina [b] Synodus, vt, quamuis poſtea monaſterijs, hoſpitalibus, alijsq. pijs locis conceſſa fuerit, non obſtante quocumq. priuilegio, etiam Mariſmagni, integro iure, eademq. portione, quæ antea perſolui ſolebat; eccleſijs cathedralibus, ac parochialibus, nihilominus perſoluatur. Quæ ſanè conſtitutio, cùm ad eccleſiarum, præſertim parochialium, vtilitatem, commodumq. edita ſit, in earumdem damnum retorqueri non debet, quod vtique fieret, ſi aliqua parochialis eccleſia ex antiqua conſuetudine, aut conuentione, partem quarta maiorem iuſto titulo percipere ſolita, ad quartam retrotraheretur. Quare conſuetudinem in hac ciuitate vigentem, vt parochiales eccleſiæ, non quartam, ſed tertiam funeralium partem accipiant, iuris ratione ſuadente, approbamus, ita tamen, vt, quæ inter parochos, & regulares de funeribus, ac mortorijs (vt aiunt) conuentiones initæ ſunt, omninò obſeruentur, vt obſeruari eas præcipimus.

a extr. eod. tot. tit. in 6. & Clem.
b c. 13. ſeſſ. 25. de refor.

De parochis, & parochianis.
Tit. XXIX.

CAP. I.

VOCABVLVM, Parochus, quamuis græcum, vetus tamen est, ac fere latinum: fuit enim verbũ officij apud Romanos, cùm ad parochum pertineret legatis exterarum gentium Romam missis salem, & ligna suppeditare; quarum rerum appellatione veniebant, quæcumq. hospitibus essent necessaria, vt perite interpretatur Acron in illud Horatij [a]: [a lib. 1. ser. satyra 5.]

Parochi, qui debent ligna, salemq.

in quam significationem accepit quoque Cicero hanc vocem, cum ad Atticum scribens de Ariobarzanis filio, qui Romam venerat: Ariartem omnino, inquit, Sestius [b] noster parochus publicus occupauit. Quare maiores nostri curiones, seu curam animarum habentes, parochos appellare voluerunt, vt intelligerent, eorum munus esse, omnia, quæ [c] ad æternam vitam consequendam necessaria putantur; accepta ab Episcopis, alijsq. superioribus auctoritate; subditis suis, nempe parochianis, perhumaniter, ac largè subministrare. Itaq. parochi, pastoresq. omnes, grauissimo hoc onere (cui vix angelici humeri pares sunt) ante oculos sibi proposito, ea humilitate, ac charitate illud portare studeant, vt, communi hoste profligato, de proprio periculo securi, & de sibi creditarum ouium salute optime meriti, supremam iustitiæ coronam, huius vitæ spatio feliciter decurso, expectare possint. [b 12. lib. epist. 2.] [c arg. c. vlt. ext. de ætat. & qualitat. ordin.]

§. 1.

Quæ perficere minime possunt, nisi in suis ecclesijs resideant, vt [d] alias diximus, & fieri debere præcepimus, vbi populos sibi commissos ipsimet, vel, si fuerint legitimè impediti, per idoneos ministros, saltem dominicis, & alijs festis diebus, cibo pascant salutari, verbo Dei ex sacris Euangelijs desumpto, qua fieri poterit facilitate, inter Missarum solemnia eis explicato. [d e 2. sup. de cler. non resid.]

§. 2.

Festis item diebus à prandio (vt, dum diœcesim nostram visitaremus, fieri iussimus) pueros vtriusq. sexus fidei Christianæ prima doceant rudimenta, cœterosq. omnes Christifideles sæpissimè adhortentur, vt in eo tam pio, tamque necessario munere, se quisq. diligenter exerceat, amplissimos etiam indulgentiarum à summis Pontificibus concessarum thesauros consequuturus.

§. 3.

Quibus peractis, vesperas recitent, cantentq. iuxta loci vsum, & coadiuuantiũ numerum, ad quas cantandas, sicut etiam Missas, omnes clericos, qui intra fines parochiæ degunt, vt conueniant, enixè in domino hortamur.

§. 4.

Omnem præterea adhibeant diligentiam, ne superstitiones, aut abusus aliquot, in grege sibi commisso vnquam pullulent, eos maxime, qui ad impietatem, aut hæresim tendunt; &, siquos ex quauis causa natos, vel nascentes, animaduerterint, radicitus euelli sedulò curent, re nobiscum, vel cum Vicario nostro, si grauiores fuerint, communicata.

§. 5.

Studiosiùs quoque inquirant, siqui sint in suæ parochiæ finibus publici peccatores, eosque, nisi moniti resipiscant, ad nos, aut ad Vicarium nostrum generalem deferant, & præcipuè, siquos hæretica prauitate infectos esse suspicentur, eosq. maxime, qui ex neotericorum scholis ad nos confluunt, in nostràq. diœcesim transeunt: propterea, & incolas, & exteros sedulò obseruent, ac diligenter, etiam per emissarios, sciscitentur cum quibus habeant consuetudinem, ac familiaritatem, si de fide catholica, aut de ministris ecclesiæ obloquantur, si Missas audiant, si peccata sacerdotibus confiteantur, si sanctissimam [e] Eucharistiam, saltem in Paschate, sumere soleant; ne eos (vt ait poeta [f]) [e can. ecce nũc 24. q. 3. arg. l. congruit ff. de offic. Præsid.] [f Virg. Ecloga 1.]

Mala vicini pecoris contagia lædant.

§. 6.

Solitas puerperarum benedictiones in priuatis domibus, non quidem promiscue, sed pro qualitate personarum, parochorum arbitrio impendi concedimus: è partu autem surgentibus, atque ad ecclesias, vt benedictionem accipiant, accedentibus, benedicturi parochi Missas, quas siccas vocant, nullo pacto recitare audeant; sicut etiam ex quauis alia causa, vel prætextu, vel colore, in nostra iurisdictione deinceps recitari eas, omnino prohibemus.

§. 7.

Aegrotos præsertim, quos graui morbo laborare cognouerint adeo, vt de eorum vita plurimum dubitandum sit, etiam non vocati, plusquàm semel, immo frequenter visitent, atque ad suscipienda sacramenta adhortentur, ac, ne sine viatico, & extrema vnctione ex hoc seculo discedant, omni studio, & cura, operam dare meminerint.

§. 8.

Omnia deniq. sacramenta suis parochianis rectè, atq. opportunè administrare studeant summa

summa animi religione, exteriore cultu, ac diligentia, iuxta sacrorum canonum sanctiones, & ecclesiæ cuiuscunque laudabiles mores, quæque de omnibus sacramentis à nobis suis locis dicuntur, enixè obseruent.

§. 9.

Vnusquisque autem parochus, vt munus suum faciliùs obire possit, non solùm Breuiarium, & Missale Romanum habeat (quibus solis sacerdotes, omnesq. alios nobis subditos clericos vti volumus) sed & alios libros ad curam animarũ pertinentes, ad casusq. quos conscientiæ, vocant, definiendos idoneos, ac præsertim Manuale curatorum, aliquã Summam, Concil. Tridentinum, Catechismum Romanum, basque nostras constitutiones.

§. 10.

Præter eos, quos diximus, alios quinq. libros habeant, in quorum primo describantur nomina baptizatorum, eorumq. parentum, & suscipientium, qui compatres appellantur: in secundo eorum, qui à nobis, aut à successoribus nostris, sacrum Confirmationis sacramentum suscipient: in tertio eorum, qui matrimonio coniungentur: in quarto omnium parochianorum, etiam infantium, vtriusque sexus intra parochiæ limites existentium: in quinto omnia, quæ à nobis edentur decreta ad parochorum officium spectantia, vt ea sedulò exequi, & ab alijs, ad quos pertinebit, executioni mandari faciliùs curare possint. Quæ, si parochi neglexerint, aut iuxta nostras constitutiones non obseruauerint, arbitrio nostro mulctentur: crescente verò contumacia, etiam priuationis periculum subeant.

CAP. II.

Hactenus de parochis, & parochijs: Nunc agendum est de parochianis, quos primùm scire oportet, parochos, animarum veros esse pastores, & patres, quibus obedire tenentur, vt grex pastori, vtque parentibus filij, quorum auctoritas tanta est, vt Christus apud Lucam dixerit [a]: Qui vos audit, me audit: qui vos spernit, me spernit. Quod quidem, non de ijs tantùm, quos alloquebatur, intelligi voluit, sed de omnibus etiam, qui legitima successione gubernandi, docendique munus in Ecclesia obituri essent, quorum operibus [b], se vsque ad consumationem seculi affuturum promisit. Ij sunt ab humanæ salutis auctore maxima, amplissimaq. potestate donati, facultate, scilicet, dimittendi peccata. Quam tanti fecit sanctus Augustinus [c], vt præstantius opus esse existimauerit, hominem pium ex impio facere, hoc est peccatorẽ iustificare, quàm cœlum, & terram ex nihilo creare, nam iustificatio peccatorum est [d] infinitæ Dei potentiæ opus. Quæ, cùm satis, superq. parochorum dignitatem ostendant, eos parochiani in summa veneratione habere debent, etiàm ex alijs magnis causis. Sacramẽtorum etenim administratione, sacrificijs, precibusq. assidnis, populum ab ira diuina defendunt, peccatores Deo conciliant, ad salutem æternam oues suas perducũt, etiam cum temporalium bonorũ augmento. Plurimũ eis igitur honorem impartiantur, Missas audiãt, saltem diebus dominicis in [e] proprijs parochijs, etiam si oratoriũ habuerint ex nostra, aut nostrorum prædecessorum permissione. Decimas item parochis integre, ac diligenter persoluant: si enim spiritualia seminant (vt ait Apostolus [f]) magnũ non est, si carnalia metant, nec [g] alligandum est os boui trituranti; & mercenarius [h] dignus est mercede sua. Quinimmo hortamur omnes parochianos, vt pro christiana charitate, de bonis sibi à Deo collatis, parochos, qui tenuioribus præsint ecclesijs, ad indiuiduæ Trinitatis laudem, atque ipsorum parochorum, qui pro ipsis inuigilant, & laborant, dignitatem tuendam, largè subuenire non grauentur, centuplum, scilicet, accepturi, æternamq. vitam possessuri.

[a] cap. 10.
[b] Matth. 28.
[c] tract. 72. in Io. & colligi videtur ex Psal. 144.
[d] Apost. ad Rom. 8. epist. 2. ad Corinthios 6.
[e] can. si quis etiam ext. de consecr. distinct. 1. c. 2. ext. hoc tit.
[f] epist. 1. ad Corint. c. 9.
[g] Deuteron. cap. 25.
[h] Matth. 22. Apost. ep. 1. ad Corinth. cap. 9.

De decimis, primitijs, & oblationibus. Tit. XXX.

CAP. I.

DECIMAS, & primitias suas esse, & in Exodo [a], & in Deuteronomio [b], ipse testatur rerum omnium creator, & largitor Deus; nam, qui totum dare hominibus dignatus est, datorum decimam dignatur accipere [c], non sibi, sed nobis profuturam. Cùm igitur decimæ, non ab hominibus, sed ab ipso Domino, sint institutæ, tamquam debitæ [d], exigi licitè possunt, ita, vt, qui eas dare recusauerit [e], res alienas inuadere dicatur. Qui autem decimas, vel mensæ nostræ Archiepiscopali, vel collegio canonicorum, vel parochis, vel alijs sacerdotibus iure debitas, vel inueterata consuetudine ab immemorabili tempore solui consuetas, integrè non persoluerit, & iure veteri [f], & sacri Conc. Trident. [g] decreto excõmunicetur, nec à censura absoluatur, nisi negatũ, aut defraudatũ, aut quouis modo subtractum, plenè restituat. De decimis hæc doctorũ B. Augustinus [h] hoc scriptum reliquit. Maiores nostri ideo copijs omnibus abundarunt, quia libentius decimas Deo dabant, & Cæsari censum reddebãt: modò autem, quia discessit deuotio fidei, accessit indictio fisci. Nolumus partiri cum

[a] cap. 22.
[b] cap. 12.
[c] can. decimæ 16. q. 1.
[d] c. 14. ext. eod.
[e] d. can. decimæ.
[f] c. autem decimas 16. q. 7. c. peruenit extra eod.
[g] c. 12. sess. 25. de reform.
[h] can. 8. eadem 16. q. 7.

Deo decimas: modò autem tollitur totum. Hoc tollit fiscus, quod non accipit Christus.

§. vnic.

Cùm ergo decimæ iure diuino debeantur, si quis eas non soluerit, etiam si aliquo tempore, aut negligentia, aut obliuione, à conductoribus, vel exactoribus, vel ab alijs ministris nostris non fuerint[i] petitæ, declaramus, debitores sub peccati pœna ad earum solutionem teneri, nec beneficium absolutionis obtinere posse, nisi facta earum integra restitutione, vel, nisi à nobis, vel ab ijs, ad quos pertinuerit, debitoribus, fuerint condonatæ.

i Auct. post Archid. & Abbat. Rotã in fin. de for. compet. tract. lib. 1. c. 9 n. 62. & 63.

CAP. II.

Quamuis iuri non repugnet, hodie solui posse pro decima portionem illam, quæ vsu, & inueterata consuetudine[a] soluitur, attamen, quia semper existimauimus[b] circa prædiales decimas, nullam earum portionem esse debere minorem, vel maiorem, ipsa fructuum parte decima, &, licet pluribus in locis non integræ, alicubi etiam nullæ, omnino soluantur, id tamen intelligi debere, non esse consuetudine abrogatum, aut quoquomodo antiquatum, sed decimas, vel ipsum ius decimarum, esse in aliud commutatum, in prædia nempe, possessiones, aliasque proprietates, quarum reditus, & prouentus eo tempore æquarentur decimis; vnde videmus, multas ecclesias, & cathedrales, & parochiales, licet nullas percipiant decimas, magnos tamen habere reditus, quia vniuersitates populorum, vt solutione decimarum exonerarentur, ecclesijs contulerunt prædia, agros, vineas, prata, siluas, & id genus alia, immobilia bona publica, ciuibusq. cõmunia. Ideo, si in aliqua nostræ diœcesis parochia, non constet, quænam portio pro decima soluenda sit, decima, scilicet, aut vigesima, aut tricesima, aut centesima; placet, donec aliter probatum fuerit, decimam fructuum partem esse præstandam, atque, ita pronunciari debere a Vicario nostro decernimus, nempe ex forma iuris[c], cuius auctoritate ecclesia ritè possidere[d] intelligitur, quod possidet, quamdiu contraria possessio nulla, vel incerta est, cuius ratio defectu probationum[e] in iudicando haberi debet.

a c. 31. ext. eod. b d cap vl nom 41 cum seqq. c l. 1. ff. de iur. & fac. ignor. d arg. c. 1. vbi not. ext. de ver. sign. e l. dum tunc Tuij ff. de testam. tut.

CAP. III.

Decimæ non, nisi reales, seu prædiales, ex prædiorum, scilicet, fructibus olim exigi solitas, tradunt scriptores, vnde fructuum primitiæ, & Græcis[a], & Romanis[b] nuncupatæ sunt, testante Plinio[c], non degustari consueuisse nouas fruges, aut vina, antequam à sacerdotibus primitiæ libatæ fuissent. Postea, cùm Ecclesia sacramentorum administros, quos parochos vocamus, in christianis prouincijs distribuisset, vt haberent, vnde alerentur curæ animarum præpositi, etiam personales decimas imperauit, quas parochiani[d] ratione domicilij, ac sacramentorum, quæ eis ministrarentur, parochis soluerent. Duplices igitur decimæ sunt; prædiales nempe, & personales. Prædiales legitimè exigit parochus ex prædijs, seu fundis in eius parochia sitis, quamuis prædiorum domini alibi domicilium collocauerint: Personales verò ab ijs, qui in eius parochia habitantes, ab eo sacramenta suscipiunt. Vtrasque decimas capit parochus, qui intra suæ parochiæ limites, & personas, & res habet.

a Xenophõ de Cyri expedit. lib. & Alexand. ab Alex. lib. genial. dier. cap. 8 Ouid. li. 10. Metamorph. Dio nys. Halicarnaß lib 7 Romanorum li. 5. cap. 15 b M. Iullius lib. 1. de nat. deor. Plutarch. in Pro blemat. cap. 88 & in Lucull. c Lib. 1. Dioscor. Oecol. lib. 5. c lib. 18. c. 2. d c. ad Apostolicæ ext. eod. c. vlt. ext. de paroch. canon. in sacris 16. quæst. 1.

CAP. IV.

Oblationum quoque vsum, in Missæ sacrificio antiquissimum fuisse ex lectione sanctorum Patrum[a] constat manifestè. Immo, aliquando offerentium nomina à Diaconis publicè recitari consueuisse memoriæ proditum est: quem quidem morem, quoniam cœperat offerentium vanitate, vel sacerdotũ cupiditate, in laudem peccantium conuerti, grauiter reprehendit B. Hieronymus[b]. Planè oblationes non ex debito, vt decimæ, sed ex mera offerentium voluntate ecclesijs ad honorem Dei, Sanctorumq. venerationem, aut parochijs, aut alijs clericis ex consuetudine erogantur. Cum igitur voluntariæ sint, ad illas persoluendas nemo cogi potest, nisi aliunde inducatur[c] obligatio, vtputa ex conuentione inita inter parochum, aliosve sacerdotes, & populum pro eorum sustentatione, præsertim, vbi adeo tenuia sint beneficia, vt, cessantibus oblationibus, mendicare, vel inhonestum quæstum facere cogerentur. Vbi igitur conuentio fuerit de huiusmodi oblationibus, quæ vulgò manuum oscula, seu baciamanus appellantur, æque præstari debere, ac decimas, iubemus. Proinde sine peccato, ac restitutionis necessitate negligi, vel omitti non posse, definimus.

a quos recenset Io. Stephan. Durant. li. 1. de ritibus eccl. eccl. cap. 27. num. 7. b in Hiere. c. 11 lib. 2. & in Ezech. c. 18. lib. 6. c S. Thom. 2. 2. q. 86. art. 1. Turrecrem. ad ca. omnis de pœnit. conf. dist. Antonin. in sũma par. 2. tit. 2. Abb. & alij ad rub. de paroch.

De Regularibus, & transeuntibus ad Religionem. Tit. XXXI.

CAP. I.

Sacrosancti Tridentini Concilij[a] decreto inhærentes, mandamus, censuras, & interdicta, nedum à Sede ipsa Apostolica, verùm etiam à nobis, seu Vicario generali nostro inflicta, à Regularibus in eorum ecclesijs publicari, & omnino obseruari: dies quoque festos, qui in nostra diœcesi præcepto nostro seruantur, ab ijsdem, quamuis exemptis, seruari.

a c. 12. sess. 25. de regul.

CAP.

CAP. II.

AD publicas item processiones, siue ordinarias, siue extraordinarias, ac repẽte ob iustam causam indictas, si, vocati[a], non venerint, atque ex consuetudine venire teneantur, etiam censuris, vel interdicto ad veniendum compellantur: & interim, ne per vrbem, ac diœcesim, quæstum faciant, prohibemus.

a c.13. sed. sess.

CAP. III.

SI clericus regularis, qui, mundo relicto, vitam ab omni culpæ suspicione mundã transigere præsumitur, ita extra sui monasterij claustra[a] deliquerit, vt in populo scandalum excitauerit, nisi ab eius superiore intra tempus à nobis, vel à Vicario nostro generali præscriptum, pro criminis qualitate emendatus fuerit, ac de emendatione data sit nobis notitia, præterquam, quòd pœnis a suæ religionis constitutionibus statutis plectendus fuerit, à ministris[b] etiam nostris coërceri, & arbitrio nostro puniri possit.

a c.3 sess.6. de reform.
b c.fi.5.siue sõcm dist. monach.

CAP. IV.

SIcut Regulares in nostra diœcesi[a] concionari absque nostra auctoritate, ita nec confessiones ipsorum[b] etiam sacerdotum audire possint. Et, quoniam experientia docet, plura mala ex confessariorum ignorãtia, ac facilitate, in maximum Christianæ Reipublicæ damnum oriri, mandamus, nullum Regularem admitti ad audiendas confessiones, nisi coram nobis fuerit diligenter examinatus, & ad tantum onus idoneus repertus, in quo, non solùm litterarum scientia, & eruditio, sed & prudentia[c] emineat, cùm & iudicis, & medici simul personam gesturus; vt iudex, non vulgari indigeat scientia ad peccata inuestiganda, distinguenda, atque ponderanda; quæ grauia, quæ leuia sint, pro cuiusque hominis conditione, & statu; vtque medicus, summa præditus prudentia esse debeat, quo ea remedia ægrotantibus adhibere sciat, quæ ad illarum animas sanandas, & in posterum aduersus vim morborum confirmandas, magis conueniant.

a Conc Triden. c 2 sess. 5. de reform. c 4. sess. 24. de reform.
b id Conc. c 15 sess 23. de reform.
c Aug. lib. de vera, & falsa pœnit. c 10. can. qui pie uult. de pœnit. d. 1 can. qui vult. de pœnit. d. 1. can. qui vult de pœnit. d. 6.

CAP. V.

ET, vt Regularium superiores in hanc nostram diœcesim libentius transmittere possint eorũ subditos, quales valde cupimus, doctos, scilicet, ac graues viros ad prædicationem, audiendasq. confessiones idoneos; quod difficile videretur, si, vnde viuere decenter possent, non haberent, præsertim ex fidelium eleemosynis, obseruari mandamus constitutionẽ fel. rec. Clementis VIII. die 23. Iunij anno 1603.[a] editam, qua cauetur, ne Ordinarij locorum licentiam ad nouos conuentus cuiuscumque Ordinis, etiam Mendicantium, in ciuitatibus, & locis eorum iurisdictioni subiectis, erigi permittant, nisi vocatis, & auditis in ijsdem ciuitatibus, & locis existentium conuentuum Prioribus, Guardianis, seu Procuratoribus, & alijs, quorum id intersit, &, nisi causa cognita, constiterit, in ijsdem ciuitatibus, & locis nouos erigendos conuentus posse commodè sustentari.

a quæ videtur concordare cũ Conc. Trid. decreto c. 3. vers. in præteriens sess. 25. de regular.

CAP. VI.

PArochos in hoc vnum potissimum incũbere oportet, vt accẽdant fideles ad studium, & Christianam liberalitatem erga eos, quibus aliena misericordia viuendum est: ait enim Christus apud[a] Lucam: Facite vobis amicos de mammona iniquitatis; & alibi[b]: Date, & dabitur vobis, vnde magnam percipit donans voluptatem: testante Propheta[c]: iucundum hominem esse eum, qui misereatur, & commodet. Quod quidem misericordiæ genus ita Deo gratum est, vt idem Christus, quod vni ex suis, hoc est pauperibus, datum fuerit, tanquam sibi datum[d], acceptum referat, ac dantes, præter vitam æternam, centuplum etiam pro vno[e] accepturos promiserit in hoc seculo. Quod, cùm ante oculos nostros continuò obuersetur, pauperes subditis nostris enixe commendamus: inter quos, quoniam Fratres sancti Michaelis concionibus, sacrificijs, audiendis confessionibus, alijsque pijs operibus, & ciuitati, & vniuersæ nostræ diœcesi non modicum afferunt commodum, atque vtilitatẽ, suntq. non minus paupertate, quàm pietate conspicui, eos fideliũ auxilio dignos esse censemus; vtque spiritalia seminantes, auctoritate Apostoli[f], temporalia iure metere possint, nolumus, alios quosvis mendicantes, qui ex indulgentia nostra per diœcesim nostram quæstum faciant (vnis S. Claræ Ciamberiacæ ciuitatis monialibus exceptis) ad colligendas eleemosynas ire, priusquàm ab ipsis Fratribus sancti Michaelis, pondus diei, & æstus nobiscum portantibus, collectæ fuerint. Si secus fiat, parochi, tanquam mandata nostra negligentes, arbitrio nostro mulcteritur.

a cap. 16.
b cap. 6.
c Psal. 111.
d Matth. 25.
e Matth. 19.
f epist. 1. ad Cor cap. 9.

De conuersione coniugatorum. Tit. XXXII.

CAP. I.

LIcet SI arrhæ pro sponsalibus datæ sunt, immo & ex sacri[a] Cõcilij Tridentini præscripto factæ denunciationes, coramq. parocho, & duobus testibus præstitus hinc inde est consensus, nisi se inui-

a c. 6. sess 24 de reformat.

cem carnaliter cognouerint contrahentes, alter eorum, etiam altero [b] repugnante, & inuito ad Religionem transire, ibique votum professionis emittere, iure poteſt: non æque, ſi corporum commixtione fuerit matrimoniũ consummatum, niſi coniuges [c] mutuo conſensu à concubitu abſtinere, ac Religionem ingredi maluerint.

b cap. 2. ext. hoc tit.
c can. mulier cũ ſeq. 33. q. 5. c. 3. ext. eod.

C A P. I I.

MVlier, quæ continentiam vouit, marito debitum reddere tenetur; etiam, ſi vir ad tempus voto ab vxore emiſſo [a] conſenſerit, ita ſuadente ratione, ne committatur adulterium; Deo, cui bona ſufficit voluntas [b] vxori imputãte ad continentiam, (vt ait Auguſtinus) quod mariti ceſſerit infirmitati.

a c. 12. ext. eod.
b August. in epiſt. 199. ad Edicium, & can. ſecundũ 33. q. 5.

De conuerſione infidelium. Tit. XXXIII.

C A P. Vnic.

MVLIER, quæ ex loco hæretico, relicto marito, in noſtram diœceſim transfugerit, etſi, abiurata hæreſi, gremium Eccleſiæ apertum inuenit, ad ſecunda tamen vota [a] transire minime permittatur. Hæreticorum enim matrimonium, cùm ſacro baptiſmatis fonte ſint regenerati, verũ eſſe non dubitamus, ſiue conſideretur vt cõtractus, ſiue vt ſacramentum: namque, vt ſacramentum eſt, Chriſti coniunctionem cum Eccleſia indicat, à qua, quemadmodum ipſe Chriſtus, ſacramentorum auctor [b], nunquam diſiungitur, ita ab vxore vir [c], quoad connubij obligationem, nunquam poteſt ſeparari: quoad, quandocumque legitimè fiat, remanere [d] tamen debet mulier inupta, cùm, præter [e] diuinam legem, qua vetatur diuortium, id quoque ſuadeat etiam ciuilis, ac quodammodo naturalis ratio: nam, ſi, vel vxori, vel marito, ob alterius eorum hæreſim à matrimonio diuertere liceret, fortaſſe frequenter eueniret [f], vt occaſione diſcordiæ, aut hic, aut illa hæreſim fingeret. Sed & validum [g] eſt matrimonium inter catholicum hominem, & hæreticam, vel ſchiſmaticam, vel quamuis aliam baptizatam mulierem contractum, non item, ſi inter catholicum, & non baptizatam, etiam [h] cathecumenam, & ad ſuſcipiendum baptiſmum paratam mulierem, contrahatur. Quapropter, ſi alter eorum ad alias nuptias tranſierit, ſeparetur, ac ſalutari pœnitentia commiſſi erroris admonitus, ad primum matrimonium redire compellatur, & parochus, qui ei contubernio interfuerit, ad annum ab adminiſtratione ſacramẽtorum ſuſpendatur.

a c. 6. & 7. ext. de diuortijs.
b Apoſt. ad Ephes. c. 5.
c can. omnis 27. q. 2.
d id. Apoſt. ep. 1. ad Corinth. c. 7.
e Matth. c. 19. & Lucæ c. 16.
f d. c. 7. in fi.
g gloſſ. ad can. nõ oportet 28. q. 1. D. Thom. & alij in 4. d. 39.
h can. cauſ. eod. 28. q. 1.

De voto, & voti redemptione. Tit. XXXIV.

C A P. I.

VNIVERSITATES populorum, quæ, graſſante peſte, ſiue alia calamitate vrgente, vouerint Eccleſias conſtruere, aliave pia opera peragere, ſi intra tempus a nobis eorum conſenſu præfixum facere non inceperint, perfecerintque, quod vouerunt, à ſacris, tanquã interdictæ, arceantur, nec ad diuina admittantur, donec fuerint opera abſoluta, aut appareat, per ipſas non ſtare, quo minus abſoluantur, nobis de eorum ſtatu certioribus factis. Nihil etenim tam debitum eſt, quàm, quod votum eſt; nec quicquam prodeſt, immo obeſt vouere, niſi vota reddantur, clamante Propheta [a]: Vouete, & reddite Domino Deo veſtro, ne, ſcilicet, Chriſtiani deteriores ſint, quàm fuerint ethnici Romani, qui, tametſi falſos deos colebant, non tamen minus pij in ſoluendis, quàm in [b] ſuſcipiendis votis, fuere: ideo vouens, antequam votum ſolueret, voti reus [c] dicebatur, ac niſi ſolueret, damnabatur, qui verò ſoluebat, ſolemnibus hiſce verbis [d]: votum ſolui lubens, merito id ſe feciſſe teſtabatur: quæ quidem verba his notis V. S. L. M. exprimebantur.

a Pſal. 75.
b Auctor li. 2. c. 19. de ſacr. immun.
c Macrob li. 3. Saturn. c. 2.
d Valer Probus de Notis Rom. lit. V.

C A P. I I.

PRiuatarum autem perſonarum vota religionis ingreſſu ſoluta eſſe intelligantur, cum omne votum in Religionis [a] obſeruantiam commutari poſſit, dum ea religio à ſancta Apoſtolica Sede approbata ſit.

a c. 4. extr. hoc titul. S. Tho. 2. 2. q. 88. art. 12.

C A P. I I I.

CAnonicos dignitatem õbtinẽtes, alioſq. omnes, qui proprijs beneficijs perſonale onus, vel (vt aiunt) ſeruitium annexum habent, abſque noſtro conſenſu, quodcumque reſidentiam impediat, vouere [a] prohibemus, cùm vota huiuſmodi, niſi nobis annuẽtibus, ſolui non poſsint, ne, ſcilicet, detur [b] clericis occaſio vagandi cum diminutione diuini cultus, animarumq. fidelium detrimento.

†††
†

a arg. c. ſi qui incogniti 17. q. 3. can. monachus 16. q. 4. c. licet ext. de regul. & tranſ. ad relig.
b c. 1. & tot. tit. de cler. non reſident.

De

De statu Monachorum, & Canonicorum Regularium.
Tit. XXXV.

CAP. I.

GRAVISSIMORVM auctorum testimonio constat, monachos, qui eremitæ, & anachoretæ dicti sunt, homines, scilicet, in solitudine procul ab omnium mortalium consortio non in vrbibus, locisuè frequentibus, sed [a] in montibus, ac speluncis sub certis legibus, atque institutis [b] seorsum à clericis vitam durissimam transigere olim consueuisse, cùmque non essent sacerdotes, [c] sacras communes ædes suscipiẽdorum sacramentorum caussa adijsse [d], Missasq; sibi à sacerdotibus celebrari curasse, donec, procedẽte tempore, maiores nostri, melius cum huiusmodi pijs viris, Christianisq. populis agi duxerunt, si in vnum coirent, ac, relicta solitudine, communiter [e] viuerent, vtque magis venerabiles essent, clerici fierent, ac, tãquam in republica, vnum veluti Principem, quem nos Abbatem, Græci Archimandritam, vel Cœnobiarcham, appellant, ex proprio corpore sibi crearent, qui omnibus præesset, sicut clericis secularibus præsunt Episcopi. Quod, cùm [f] summorum Pontificum auctoritate confirmatum, longoq; vsu in vniuerso orbe Christiano receptum sit, nobis minimè probantur, nec tolerandos cẽlemus eos, qui, monastico habitu iam suscepto, vitam claustralem solemniter professi fuerint, ac vouerint, in cauernis, ac montibus delitescere, nisi id à sancta Sede Apostolica eis specialiter indultum sit.

a Iustin. Nouel. 5. & 133 S. Hieron. ad Paulinũ can. si cupis can. hinc est 16. q. 1. Histor. Tripar. li. 8. cap. 1.
b l. generaliter C. de Epis. & cler. d. can. hinc est.
c d. Nouell. 133. Abb. ad c. dilectus ex. de capel. monach.
d d. canon. hinc est.
e can. si clericatus ead. 16. q. 1. & d. Nouel. 133.
f can. monachorum. 10. q. 4.

CAP. II.

TAmetsi, canonicos regulares ad beneficiorum parochialium regimen assumi posse, permisit Innocentius Papa [a] eius nominis tertius; nos iustis de caussis animum nostrum mouentibus (salua semper sanctæ Sedis Apostolicæ auctoritate) eosdem canonicos ad curam animarum nostræ diœcesis, aut nostra, aut Vicarij generalis nostri collatione admitti debere, nequaquam censemus.

a cap. quod Dei timorẽ ext. hoc tit.

De religiosis domibus, vt Episcopo sint subiectæ.
Tit. XXXVI.

CAP. I.

SICVT Ecclesias [a], monasteria, hospitia, aliasq. religiosas ædes sine Episcoporum auctoritate ædificari non posse, certum est, ita, & eorum iurisdictioni, atque arbitrio, eas subijci maximè conuenit, vt, scilicet, vnusquisque Episcopus loca omnia sacra, ad piosq. vsus instituta, quæ [b] intra suæ diœcesis fines posita sint, (nisi [c] eius potestate Apostolico priuilegio eximantur,) quantum necessitas, aut locorũ vtilitas vrgeat, visitare, reformare, atque ordinare valeat. Quod cùm ante oculos nostros assiduè obuersetur, omnibus rectoribus, & administratoribus hospitalium, & in ciuitate, & extra ciuitatem nostram existentium, mandamus, vt, quæ in [d] eorum fundatione, siue institutione, statuta sunt, diligenter, atque ad vnguem obseruent, neque locis, quibus præsunt, vllum inferri damnum patiãtur. Qui in officio deliquerint, administratione perpetuò priuẽtur, omnesque, & singulas res, aut pecunias, quas in proprium vsum cõuersas fuisse, eorumvè negligentia, aut culpa, perijsse constiterit, integrè eisdem locis restituant, aut caueant de plena restitutione, ac satisfactione facienda intra tempus à nobis, vel à successoribus nostris, eis præfigendum. In posterum verò huiusmodi curæ, seu administrationes, vni [e], & eidem personæ, (siue ea ex laicis, siue ex clericis sit) vltra trienniũ nullo pacto committatur. Administratores autem singulis [f] annis nobis, vel à nobis delegatis, rationes, & computa exacti, & expẽsi reddere omnino teneantur. Nec admittatur quisquam ad huiusmodi curam, qui se muneri suo plenè, ac fideliter satisfacturum in nostris, vel in nostri generalis Vicarij manibus, non iurauerit, si hospitalia in hac ciuitate sint, sin extra eam fuerint, in manibus rectoris loci, in quo extiterint.

a cap. 10. & plurib. seqq. 18. q. 2. c. 3. ext. hoc tit.
b c. omnes Basilicæ 16. q. 7. can. monasteria 18 q. 2.
c cap. 6. ext. eod. c. auditis ext. de præscript.
d Clem. quia cõtingit hoc tit. c. vlt. sess. 7. de refor. Conc. Trid.
e c. 8. circa fi. sess. 25. de refor. Conc. Trid.
f Conc. Tri. c. 9 sess. de reform.

CAP. II.

SOdalitates, quæ & confraternitates, & pœnitentium societates, nuncupantur, vt in religioso instituto, inceptisq. pietatis officijs ad diuinæ maiestatis honorem, animarumq. ædificationem, atque solatium, perseuerare possint, ab Archiepiscopis Tarantasiensibus, seu statis temporibus, seu quandocumque libuerit, visitari debere dicimus, non solùm,

solum, quo earum libri, regulæ, & constitutiones diligenter recognitæ, si quid vitij temporum iniuria contraxerint, purgentur, sed & , si opus fuerit, quo vtilius teformentur. Quod quidem nos, vel ipsi faciemus, vel, vt auctoritate nostra pro locorū qualitate exactissimè fiat, assiduè curabimus.

CAP. III.

QVamquam vehementer cupimus, in hac ciuitate, & per vniuersam diœcesim nostram, nouas subinde erigi confraternitates, vt cum diuini cultus augmento excitetur fidelium pietas; vnde, apparentibus veræ charitatis argumentis erga Deum, & proximum, catholicæ veritatis hostes confessionem suam facilius agnoscant; non tamen permittimus, sacerdotes, aut clericos, aut alias quasuis, etiam summa dignitate, atque auctoritate præeminentes personas, vllas cōfraternitates instituere posse, nisi à nobis ea de re in scriptis impetrata facultate: alioquin, institutiones omnes nullas esse declaramus, earumq. auctores graui pœna arbitrio nostro infligenda, dignos pronunciamus.

§. 1.

Sed, postquam confraternitates auctoritate nostra erectæ fuerint, in illis publicos recipi peccatores, nisi resipiscant, prohibemus: quòd, si recepti, malos in bonos mores non mutauerint, & superioribus obsequentes non fuerint, omni spe nouæ receptionis amissa, ex confratrum sodalitate absque mora eijciantur.

§. 2.

Prohibemus item, ne in eorum oratorijs, siue sacellis, vlla defunctorum, & confratrum cadauera sepulturæ tradantur, nisi, id eis licere priuilegio, aut consuetudine, constiterit, aut à parochis ea de re sine diminutione, aut detrimento portionis funeralium, quæ cuicumque parochiæ, iure, aut consuetudine obuenire solet, licentiam habuerint.

§. 3.

Missas celebrari non sinant, antequam parochialis fuerit absoluta, nisi populorum commodum aliud postulauerit cum expresso parochorum consensu.

§. 4.

Vesperæ præterea ab ipsis cōfratribus minimè recitentur, nisi ante, aut posteaquàm in Metropolitana, vel parochialibus Ecclesijs fuerint recitatæ, vt, scilicet, nullum doctrinæ Christianæ scholis afferatur impedimentum.

§. 5.

Ad processiones vocati, si non præstò fuerint, ab eorum exercitio suspendantur; nec restituantur, donec resipiscentes, nobis, vel Vicario nostro generali, se in posterum obtemperaturos iureiurando promiserint.

CAP. IV.

VT verò, quæcūque bona hospitalibus, confraternitatibus, alijsq. religiosis locis relinquuntur, iuxta relinquentium voluntatem plenum consequantur effectum, tollaturque omnis occasio onerandi conscientias eorum, ad quos maximè pertinet, testantium pietatem mature, ac syncere executioni mandari; notarijs, ac cancellarijs præcipimus (quod & in visitatione parochiarum faciendum esse decreuimus) vt, quicumque ex ipsis testamenta, aut legata habet in actis suis, is, trium mensium spatio, à promulgatione præsentium constitutionum incipiendorum, qui autem de illis rogatus in posterum fuerit, post mensem à die notitiæ mortis testatoris incipiendum; id nobis significet, tradito subsignato exemplo particulæ legatum continentis, atque non sine competenti mercede.

CAP. V.

LEgata omnia, & onera, quæ eadem hospitalia, confraternitates, aliaque pia loca soluere, ac portare tenentur, in libro ad id concinnato quamprimum distinctè describantur, cuius exemplum publici notarij manu signatū in archiuium Archiepiscopale nostrum deferatur, ne temporum iniuria perire posit. Sed, si confraternitates proprium quoque Archiuium, in quo authenticæ scripturæ deponantur, habuere voluerint, id vt facere possint, permittimus, sed simul in Archiuio nostro asseruentur.

CAP. VI.

IVbemus denique, vt eadem legata, atque onera cum temporum assignatione, quibus singula persolui debeant, in particulari tabella breuiter, ac distinctè, describantur. Quæ, vbi eiusdem pij loci gubernatores, seu confratres ad deliberandum de publicis negotijs conuenire soleant, semper affixa remaneat, ne vllo vnquam tempore piæ testatorum voluntates, aut obliuioni mandentur, aut defraudari possint.

De capellis monachorum, & aliorum Religiosorum. Tit. XXXVII.

CAP. I.

QVONIAM, Ecclesias oppidi Bellifortis à prædecessoribus nostris pleno iure alienatas, aut donatas fuisse illius loci monachis, minime constat, quamuis illis concessæ, vel cum eorum bonis permu-

permutatæ fuerint; consequens est, illarum [a] institutionem ad nos omnino iure spectare. Quapropter, cùm, eosdem monachos inibi [b], residere permissum non sit, nullus, vel perpetuus, vel amouibilis Vicarius, ad earundē Ecclesiarum administrationem constituatur, qui præuio examine, ad id munus obeundum idoneus à nobis iudicatus non fuerit: quem tamen secularem [c] sacerdotem, non monachum, esse debere, ac de animarum regimine, omnibusq. circumstantijs ad parochi officium pertinentibus, exactam nobis rationem, nostrisque successoribus reddere [d] teneri, declaramus.

a c. visis c. fane 16 q. 1. c. in Lateranensi ext. de præbend. b c. vlt. ext. eod. titulo. c cap. 1. ext. eod. tit. d dic in Lateranensi.

CAP. II.

SIcut secularia [a] beneficia inter seculares clericos secularium collatorum auctoritate distribuuntur, ita & ad regularia beneficia Prælatorum regularium collatione regulares personæ legitimè promouentur, dummodo [b] collatores beneficia conferendi in mora non fuerint: quo casu, collationes absque controuersia ad nos deuolui iuxta sacrorum Canonum præscripto declaramus. In mora autem esse collator ille intelligitur, qui monacho non sui ordinis (licet sub eadem regula militet) beneficium conferat, collatarium enim, & eandem regulam profiteri, & eiusdē Ordinis [c] esse, atque instituti, necesse est, siquidem differt ordo à regula: plures enim ordines sunt sub vna regula militantes. Regulæ verò quattuor sunt: Sanctorum, nempe, Basilij, Benedicti, Augustini, & Francisci Assisiatis, à quibus, veluti certissimis fontibus, obseruantiæ, ac viuendi normam hauriunt cæteri, siue Ordines, siue congregationes Regulares, vna excepta Carthusiana, quæ nullam ex ijs quattuor agnoscit, sed propriam habet regulam. Quapropter, si beneficium sit Ordinis sancti Benedicti, conferri nequit monacho Cisterciensi, neque contra, nisi ex dispensatione summi Pontificis, qui, vt alibi diximus, cùm sit Ordinariorum Ordinarius, plenissimam [d] habet in beneficijs potestatē.

a c. cum de beneficio de præb. in 6. b cap. inter quatuor ext. de relig. domib. c c. 10. sess. 14. de refor. Conc. Trid. d can. cuncta per mundum 9. q. 3. c. 2 de præb. lib. 6 Clem. 2. in fi. vt lite pend.

De iure patronatus. Tit. XXXVIII.

CAP. I.

QVONIAM plures sunt, tum Ecclesiastici, tum seculares homines, qui, eligendi, seu præsenrandi ad Ecclesias, capellanias, hospitalia, aliaq. beneficia Ecclesiastica vacātia ius habere sibi persuadent, vt, quod à sacra [a] Tridentina Synodo sanctè constitutum est, executioni mandetur (præter id, quod in visitatione nostra speciatim decreuimus) omnia iura, priuilegia, ac fundamenta, quibus ea electio, aut præsentatio, fieri legitimè possit, intra duos menses à die publicationis præsentium actorum computandos, nobis, aut Vicario nostro generali, exhiberi iubemus: quo termino elapso, nisi exhibita fuerint, quod iure communi statutum est, obseruandū esse intelligatur.

a c. vs cum seq. sess. 4. de refor. c. 9 sess 25. de reform.

CAP. II.

IN futurū verò nemo, siue Ecclesiasticus, siue secularis, cuiuscumque ordinis, & dignitatis fuerit, alia prorsus ratione iurepatronatus acquiri sibi intelligat, quàm, si Ecclesiam, beneficium, aut capellam, de nouo fundauerit, & construxerit, seu iam erectam, ac sufficienti dote carentem, de proprijs, & patrimonialibus bonis dotauerit: institutio verò huiusmodi nobis, nec alteri nobis [a] inferiori reseruata censeatur.

a can. piementis seq. 16. q. 7. c. nobis ext. hoc tit. d cap. 10 sess. 14.

CAP. III.

SAne, cùm beneficiorum iurispatronatus rectores vitæ integritate conspicuos esse, ad diuini cultus, decus, atque augmentum, Christianæ Reipublicæ non parum intersit, appositè quidem, atque opportunè, ex iuris [a] Pontificij, sacriq. [b] Concilij Tridentini præscripto, qui ad huiusmodi titulos admitti debent, Episcopis locorum, vbi extiterint beneficia, à patronis præsentandi sunt, vt pietatis studio, morumq. candore probati, ad sacra ministeria canonicè instituantur. Patronos igitur, nisi intra quattuor menses, si laici fuerint, aut, si Ecclesiastici, nisi [c] intra sex, ad regimen Ecclesiarum rectoribus carentium viros idoneos nobis præsenrauerint, priuilegio præsentādi toties decidisse, dicimus, quoties legitimum præsentationis terminum absque præsentatione præterire patiantur, eiusque negligentiæ causa ius conferendi eadem beneficia, ac si libera essent, ad nos deuolutum esse, declaramus.

a c. 4. 23 & 27. ext eod. b sess. 24. de refor. c. 13. c c vn eod. tit. in 6.

CAP. IV.

LIcet constituens iuspatronatus, extra bona sua illud esse profiteatur, sicut dominus manumittens seruum, seruo priuatur; attamen, sicut, qui libertatem dat [a], quoddā sibi ius in liberto retinet, ita & patrono in beneficio iurispatronatus à se fundato remanet ius, quod, præsentandi, appellatur. Cæterum præsentans nihil prorsus ex bonis, aut iuribus, aut reditibus Ecclesiæ iurispatronatus, vel propria auctoritate percipere, vel à præsentato quauis ratione exigere, aut sibi retinere potest, nisi fortasse, cùm, vrgente paupertate, sacrarum [b] constitutionum suffragio, patrono succurrendum sit: quod tamen, in

a l. 3. & to. tit. ff de iure patron. b c. filius c. quicumque 16 q. 7. c. 5. ext. hoc tit.

in nostra iurisdictione sine auctoritate nostra fieri nolumus, vt egentibus pro personarum qualitate, ac beneficiorum reditus opportunè consulatur. Qui secus fecerit, fidelium communione priuetur, iusq. præsentandi statim amisisse intelligatur.

§. 1.

c d.c.9. sess. 25.

Vt autem faciliùs, quod hac de re in Concilio[c] Tridentino statutum est, debitam executionem assequatur, clericis omnibus beneficia iuspatronatus obtinētibus præcipimus, vt, quoties à patronis aliquam huiusmodi molestiam habuerint, eam illico nobis, aut Vicario nostro generali, significent, alioquin à diuinis arbitrio nostro suspendantur.

§. 2.

d c.6.7. & 16 ext. hoc tit. & d.c.9. § ad hæc verò sess. dictam.

Idem dicimus, si patroni iuspatronatus vēdiderint, aut alio titulo in alias personas cōtra[d] canonicas sanctiones transtulerint: eo enim casu, non solùm excommunicationis, & si vniuersitates fuerint, interdicti pœnas subeant, sed & ipsius iuspatronatus priuilegijs statim priuati intelligantur.

§. 3.

Cætera, quæ ad iuspatronatus pertinent, à sacro Tridentino Concilio petenda sunt, cuius decreta ad vnguem obseruari mādamus.

De censibus, exactionibus, & procurationibus. Tit XXXIX.

CAP. I.

a Apost. ad Rom. c. 13.

b c. de nemo dochijs c. cū dilectus ext. de relig. domin. can. nēs basilicæ 16. q. 7.

c c. 1. & 10. sit ext. eod

d Apost. epist. 1 ad Cor. 9.

QVONIAM Episcopatus, inter eas potestates, quibus[a] omnē animam subijci, asserit Apostolus, esse censetur, subiectio verò ex tributi, seu censûs solutione, quod superiori penditur, manifestè arguitur; loca omnia religiosa Episcopis, tanquam[b] sublimioribus potestatibus, siue superioribus, subdita, censum pendere[c] teneātur, nempe, vt dum[d] spiritalia semināt, carnalia, seu temporalia, eiusdem Apostoli auctoritate, iure metere possint. Quod, cùm in vniuerso Christiano orbe in recognitionem Episcopalis potestatis, & præeminentiæ receptum sit, vt à nostris quoque subditis erga nos obseruetur, decimam partem fructuum beneficiorum in nostra diœcesi existentium singulo quoque quinquennio, vt antea consueuerat, ab eorum rectoribus cathedratici, vel charitatiui subsidij loco nobis repræsentari mandamus.

S. vnic.

Exactiones verò, quæ tributum quoddam sunt, & extra ordinem exigi solent, si superueniat necessitas[e], permittimus, sin minus prohibemus.

e c. 6 § prohibemus ext. hoc tit.

CAP. II.

a c. 6. & 17. ext eod. c. 1. eod. lib. 6. c. vn. extrauagan. comm.

PRocurationes autem, hoc est erogationes, seu solutiones expensarum, quæ visitatoribus pro visitatione debentur, remitti[a] nullo pacto debent, siue ad clericos, siue ad laicorum vniuersitates, pertineant, vt in nostra diœcesi ex antiquissimo vsu fieri consueuit, idque optima ratione, cùm visitationes ad commodum, atque vtilitatem, tam clericorum, quàm laicorum institutæ sint, ita, vt sacra Synodus[b] Tridentina, eas, tanquam maximè necessarias, in qualibet diœcesi singulo quoque anno fieri præcipiat, aut saltem singulo quoque biennio, vbi propter diœcesis amplitudinem, annua visitatio commodè absolui non possit: quod tamen, nos facere non posse, molestè ferimus, cùm ex conuentione inter prædecessores nostros, atque vniuersitates nostrorum subditorum pluribus ab hinc annis inita, visitationes ad septennium vsque proferendæ sint, ne, scilicet, populi, qui visitatoribus victualia subministrare tenētur, se supra vires grauari conquerantur. Verùm, quoniam longissimum videtur spatium septē annorum, vtque fideles fructibus ex visitatione prouenientibus non defraudentur, accedente præsertim tanti Concilij auctoritate, cùm diœcesis nostra, propter suam latitudinem, quotannis visitari sine magno incommodo nequeat; placeret, id fieri singulo quoque biennio: sed, ne subditi impensis fatigētur, habeaturq. conuentionis, cuius mentionem fecimus, aliqua ratio, mediam viam elegimus, nempe, vt, si annuat summus[c] Pontifex, visitationes triennij tempus minimè excedant.

b c. 3. sess. 24 de reform.

c c. penult. ext. d. capel. monach.

§. 1.

Verùm, quo ipsi subditi nostri, quoad eius fieri poterit, minimè necessariorum sumptuū onere, atque occasione, liberentur, non propter comitatum prædecessorum nostrorum, quem modestum fuisse credimus, sicut, & nostet fuit, tum, quoad numerum famulantium, tum, quoad tempus, visitationis nostræ munere, quantùm per negotia licuit, quàm celerrime absoluto: sed, quia circumstantium populorum primores, & plurimi prouinciales presbyteri, & clerici tempore visitationis turmatim confluere solent, quo Archiepiscopus est diuersurus, ibique, tanquam in lautissima mensa, magnoq. nuptiali conuiuio, large comedere, ac bibere sumptibus locorum, qui visitantur, ne tales scandalosæ comessationes altiores radices agant, immo, vt penitus abusus iste aboleatur, mandamus syndicis locorū

sub

sub pœna arbitrio nostro imponenda, ne, dum visitationes fient, aliquem, qui non sit ex comitatu visitatorum, impensis publicis ad mensas visitatorias vllo pacto admittant, aut admitti permittant.

§. 2.

Vtque corruptela hæc stirpitus euellatur, ipsiq. syndici ab hac molestia in perpetuum omnino liberentur, si esculenta, quæ, iuxta canonicas sanctiones, visitatoribus subministrare tenentur, pecunia redimere voluerint, dimidia parte expensarum, quas in huiusmodi cibariorum apparatu facere soliti sint, contenti erimus eo libentius, quò subditos nostros, ex frequentiore visitatione nullum incommodum (si rei mundanæ iactura cum cælestium diuitiarum lucro conferatur) immensam verò vtilitatem consecuturos, non obscure prouidemus.

CAP. III.

Neque Ecclesiæ nomine censeri, neque titulum posthac, vel vsum Ecclesiæ habere, volumus (siue ab vniuersitate, siue à priuatis personis ædificanda proponatur) nisi eam, cui [a] integer mansus pro [b] dote constitutus sit, hoc est, tantum agri, seu reditus annui, quantum sufficere videbitur ad clericũ, qui in ea sacrorum curam gerere debeat, pro ministerij, lociq. qualitate decenter alendũ, & supellectilia Missis celebrandis necessaria comparanda, & quantum opus fuerit, renouanda eodem ferè modo, quo, quis, vel ducendam, vel iam ductam, ornandam sibi vxorem duxerit, vt apposite annuit Ioannes [c] Chrysostomus his verbis: Quasi ducta vxore, vel sponsa, vel data virgine, sic erga Ecclesiam affectus sis, dotem inscribe illi: ita tibi benedictionis prædium multiplicabitur.

a cap. 1 ext. hoc tit. Auctor de manso in Paratitlis hoc tit. vers. pro dote. b c. nemo Ecclesiã de consecr. d. 1 c. 8 ext. de consecr. Eccles. vel alt.

c homil. 18. in Act. Apost.

De consecratione Ecclesiæ, vel altaris. Tit. XL.

CAP. I.

ECCLESIÆ, antequam dedicationis, aut venerabili consecrationis charactere sanctificentur, opera dumtaxat hominum videntur: ideo, vt ab humanitatis labe quodammodo vindicatæ, tanquam Dei domicilia, in summo honore haberentur, dedicatæ sunt, etiam apud ethnicos, quorum [a] quidam non indoctus scribit, dedicatione Deum induci, ac sede destinata locari. Consecrantur quidem Ecclesiæ, quia, vt ait sanctus Thomas [b], cùm non sint gratiæ susceptiuæ, ex cõsecratione adipiscuntur quãdam spiritalem virtutem, per quam aptæ redduntur diuino cultui; cuius dignitatem nos, quantùm possumus, augere studentes, in Ecclesijs, ac capellis, quamuis nostrorum antecessorum consensu recenter constructæ fuerint, Missas [c] celebrari prohibemus, antequam solemni ritu à nobis consecrentur, quibus solis [d] Episcopali præeminentia id muneris reseruatum est.

a Quintil. de cla. 323.

b S. Tho. 3. par q. 83 a. 3

c in Concil. Aquen. seu Aquisgr. sub Pipino c. 23. & seq. d c. 9. ex eo.

CAP. II.

Consecratione ad Episcopos, vt diximus, tantùm pertinente, in Concilio Lateranensi sub Leone X. celebrato prohibitum est Regularibus, ne Ecclesiæ, vel altaris consecrationem, vel cæmeterij benedictionem, ab alieno Episcopo petere audeant. Quam sanè constitutionem obseruatione dignissimã in nostra diœcesi diligentissime obseruari, iubemus, ac, si negligatur, Ecclesiam illam sic consecratam, vel, vbi fuerit altare contra eam cõstitutionem pariter consecratũ, vel cœmeterium benedictũ, interdicto subiacere, quamdiu aliud de illa statuere nobis visum fuerit.

CAP. III.

Quoniam non desunt inter Regulares, qui non sine scandalo, quam non habent auctoritatem, sibi temere tribuentes, nõ solùm sacras vestes, corporalia, aliasque huiusmodi res Ecclesijs secularibus dicatas benedicere, verùm etiam calices, & patenas, cõsecrare audent, sub excõmunicationis pœna prohibemus, ne quis secularis clericus audeat vllam à Regularibus similem consecrationẽ, aut benedictionem accipere: ipsis verò Regularibus cuiuscuis rei consecrationem, ac benedictionem, nisi id priuilegio Apostolico facere possint, omnino interdicimus, ac transgressores, tanquam sacrorum canonum violatores, à suis superioribus puniendos relinquimus. Eam autem consecrationem, ac benedictionem, eodem deficiente priuilegio, tamquam à non habente [a] potestatem factam, nullam esse declaramus.

a c. 9. in fin. vbi gloss. in ver. tolerantiã hoc tit.

CAP. IV.

Qvandoquidẽ superioribus annis, ardẽte bello, præter furta, rapinas, incẽdia, cædes, & stupra nõ pauca militũ licentia patrata, etiã sacras res conculcatas, Ecclesiasq. ipsas, ac loca plurima religiosa fuisse violata in nostra Prouincia, credendum est, dubitatum fuit, an Ecclesiæ deberent iterum benedici, aut cõsecrari; dicimus nos, Ecclesias pollutas noua consecratione non indigere, sed satis esse, si aqua solemniter benedicta aspergantur. Aliter dicendum est de altari, de mensa, scilicet, altaris [a], si mota fuisse appareat, vel, si sacri altaris lapis sigillum continens enormiter confractus, vel diminutus

a cap. 1. eo. eod.

nutus fuerit, namque iterum debet conſeruari. Porrò, polluta Eccleſia humani ſanguinis [b], vel ſeminis effuſione, vel, quia in ea excommunicatorum cadauera [c] ſepulta fuerint; etiam pollutum cœmeterium [d] Eccleſiæ coniunctum, eſſe intelligitur, nec tamen (quia locus ſemel Deo dicatus amplius conſecrari debet) iterum conſecrandum eſt, ſicut, nec Eccleſia, niſi fuerit igne [e] conſumpta. Neque etiam, ſi tectum, illæſis parietibus, corruerit, iterum debet Eccleſia conſecrari [f], niſi fracta ſit altaris menſa. Cùm autem conſecranda eſt, diligenter mundari priùs, & exorcizari debet, vt, vbi diabolus [g], leonis rugientis more, quærens ſemper, quem deuoret, malignis artibus de peccatore [h] triumphauit; ibi diuinæ benedictionis virtute victus, conculcetur: &, vbi peccati ſuggeſtione Chriſtianæ fidei contumeliam machinatus eſt; ibi cæleſtis auxilij brachio, & ſatanica eludatur induſtria, & orthodoxa pietas ſuam retineat maieſtatem. Altaria verò [i], quorum conſecratio ambigua ſit, omnino conſecrentur.

b c.4. eod.
c c.7. eod.
d c. 3. eod. lib. 6.
e can. Eccleſijs ſemel de conſecr. d. 1.
f cap. 6. ext. hoc tit.
g epiſtol. 1. Pet. c. 5.
h S. Th. 3. p. q. 83 art. 3.
i Conc. Mel. c. 8. de quo apud Burch. lib. 3. cap. 10 Iuo li. 3 c. 9. Grat. de cõſecr. d. 4. Ca rolus Magn. apud Anieg. Auo. lib. 6. cap. 131.

De celebratione Miſſarum, & ſacramẽto Euchariſtiæ, & diuinis officijs. Tit. XLI.

Eugenij IV. in Concilio Florentino generali.

CAP. I.

TERTIVM eſt Euchariſtiæ ſacramentum, cuius materia eſt panis triticeus, & vinum de vite, cui ante conſecrationem aqua modiciſſima admiſceri debet. Aqua autem ideo admiſcetur, quoniam, iuxta teſtimonia ſanctorum Patrum, ac Doctorum Eccleſiæ, pridem in diſputatione exhibita, creditur, ipſum Dominum in vino aqua permixto hoc inſtituiſſe ſacramentũ. Deinde, quia hoc conuenit Dominicæ paſſionis repræſentationi. Inquit enim B. Alexãder Papa Quintus: à B. Petro in ſacramentorum oblationibus, quæ intra Miſſarum ſolemnia Domino offeruntur, panis tantùm, & vinum aqua permixtum in ſacrificium offerantur. Non enim debet in calicem Domini, aut vinum ſolum, aut aqua ſola offerri, ſed vtrũque permixtũ, quia vtrumque, ideſt ſanguis, & aqua, ex latere Chriſti profluxiſſe legitur: tum etiam, quòd conuenit ad ſignificandum huius ſacramenti effectum, qui eſt vnio populi Chriſtiani ad Chriſtum: Aqua enim populum ſignificat, ſecũdum illud Apocalypſis: Aquæ multæ, populi multi. Et Iulius Papa Secundus poſt B. Syluestrum, ait: Calix Dominicus iuxta canonum præceptum vino, & aqua permixtus debet offerri: quia videmus, in aqua populum intelligi, in vino verò oſtẽdi ſanguinem Chriſti. Ergo, cùm in calice vinum, & aqua miſcetur; Chriſto populus adunatur, & fidelium plebs ei, in quem credit, copulatur, & iungitur. Cùm ergo, tam Sancta Romana Eccleſia à beatiſſimis Apoſtolis Petro, & Paulo edocta, quàm reliquæ omnes Latinorum, Græcorumq. Eccleſiæ, in quibus omnis ſanctitas, & doctrinæ lumina claruerunt, ab initio naſcentis Eccleſiæ ſic ſeruauerint, & modò ſeruent; inconueniens admodum videtur, vt alia quæuis regio ab hac vniuerſali, & rationabili diſcrepet obſeruantia. Decernimus igitur, vt etiam ipſi Armeni ſe eum vniuerſo orbe Chriſtiano conforment, eorumq. ſacerdotes in calicis oblatione paululum aquæ (prout dictum eſt) admiſceant vino. Forma huius ſacramenti ſunt verba Saluatoris, quibus hoc conficit ſacramentum. Sacerdos enim in perſona Chriſti loquens, hoc conficit ſacramentum. Nam ipſorum verborum virtute ſubſtantia panis in corpus Chriſti, & ſubſtantia vini in ſanguinẽ conuertuntur, ita tamen, quòd totus Chriſtus continetur ſub ſpecie panis, & totus ſub ſpecie vini, ſub qualibet quoque parte hoſtiæ conſecratæ, & vini conſecrati ſeparatione facta, totus eſt Chriſtus. Huius ſacramenti effectus, quem in anima operatur digne ſumentis, eſt adunatio hominis ad Chriſtum. Et, quia per gratiam homo Chriſto incorporatur, & membris eius vnitur, conſequẽs eſt, quòd per hoc ſacramentum in ſumẽtibus digne gratia augeatur, omnemque effectum, quem materialis cibus, & potus, quoad vitã agunt corporalem, ſuſtentando, augendo, reparando, & delectando; ſacramentum hoc, quoad vitam operatur ſpiritualem, in quo (vt inquit Vrbanus Papa) gratam Saluatoris noſtri recenſemus memoriam, à malo retrahimur, confortamur in bono, & ad virtutum, & gratiarum proficimus incrementum.

CAP. II.

POſtulat Redemptoris noſtri erga humanum genus ſumma, immenſaq. charitas, vt, quod à Romanis Pontificibus, Vrbano IV. Martino Quinto, atque Eugenio Quarto, ad honorem ſanctiſſimæ eius humanitatis, animarumque fidelium vtilitatem ſtatutum fuit, temporumque longinquitate hominum memoria excidit, ad ſubditorum noſtrorum notitiam, vſumque reuocetur. Quod quidem huiuſmodi eſt, vt, quicumque ſacroſancti Chriſti corporis feſto die (cuius ſolemnitas

feria

feria quinta post octauam Pentecostes celebratur) diuinis officijs interfuerit; largissimã lucretur peccatorum suorum remissionem, seu indulgentiam, hac scilicet horarum canonicarum distinctione, videlicet, pro Matutino, Missa, ac primis, & secundis Vesperis, ducentorum dierum: pro Prima, Tertia, Sexta, atque Nona hora, ac Completorio centum sexaginta: Singulis verò cuiuslibet octauæ diebus festum ipsum subsequentibus: pro Matutino, Missa, ac Vesperis, ducentorum: pro reliquis autem horis, octoginta. Qui autem eodem festo, & octauæ diebus occasione supplicationum, seu processionum, sacrosanctum Eucharistiæ sacramentum deduxerit, vel reduxerit, aut pro pace, & tranquillitate Ecclesiæ Missam celebrauerit, aut eandem Eucharistiam sumpserit, vel festo, vel quolibet octauæ die, ducentorum dierum indulgentiam lucretur, & totidem, qui sanctissimam hostiã, dum ad infirmos defertur, vel præcedendo, vel sequendo cum accenso lumine, veneratus fuerit; centum verò omnes alij, qui eidem processioni, quoquo modo interfuerint, item ducentorum, qui verè pœnitentes, & sacramentali confessione, conscientia expurgata, pro festo, seu vigiliæ die, eiusdem sanctissimi sacramenti solemnitate præcedente, ieiunauerint, vel ex confessarij proprij consilio, vel alio quoquo modo, pium quoduis opus peregerint. Ad Missas, diuinaq. officia, interdictas etiam personas, quæ causam interdicto non dederint, vt citius cum Ecclesia reconciliarentur, admitti statuerunt ijdẽ summi Pontifices. Quorum spiritualium munerum fructus, vt à subditis nostris faciliùs percipi possint, sub sanctæ obedientiæ vinculo parochos nostros obstringi volumus, vt singulo quoque anno diebus Dominicis, qui tantæ solemnitatis festum præcesserint, harum indulgentiarum summam inter Missarum solemnia alta voce populis suis recitent ita, vt ab omnibus intelligantur.

CAP. III.

ET, quò subditi nostri maiore spiritus feruore in dies magis, ac magis ad propriã salutem accendantur, quod in visitatione parochiarum decreuimus, hac perpetuo valitura constitutione confirmamus, vt, scilicet, eiusdem sanctissimi dominici corporis sodalitas, seu confraternitas, in vnaquaque parochia instituatur, cuius præcipuum munus sit sacrosanctam Eucharistiam, cùm ad infirmos defertur, deducere, ac reducere. Quod, si ex sententia successerit, & tanti operis auctores summi dispensatoris Christi Vicarij beneficio ex inexausto Ecclesiæ thesauro (nobis etiam procurantibus) æternas sibi diuitias comparabunt, & populus de sui redemptoris honore tantummodo sollicitus, diuinorumq. præceptorum obseruantiæ magis intentus, terrenos honores calcabit, ciboque cælesti, Christi nempe pretiosissimo corpori, animæ palatum assuefaciet.

§. 1.

Sed, vt confratres munus hoc faciliùs obeant, cæterique vtriusque sexus fideles tanto operi præsto sint, cùm sanctum ad ægrotos deferendum fuerit viaticum, per campanæ signum populum inuitari iubemus, vt, qui voluerit, cum funalibus, seu, vt vulgo appellantur, intortitijs, candelisq. accensis, debitum sacrosanctæ Eucharistiæ cultum opportune præstare possint.

§. 2.

Parochus verò superpellicio, & stola, &, quandocumque commode fieri poterit, etiã pluuiali albo indutus, humiliter, & composite sub decenti vmbella, etiam alba, in argentea pixide iuxta formam à nobis traditam duas deferat particulas consecratas, vt altera ab ægroto sumpta, altera cum codẽ comitatu, & honore reducatur ad Ecclesiam, vbi sit tabernaculum formatum, quemadmodum in visitatione nostra decreuimus, in quo sacrosanctum Eucharistiæ sacramentũ toto anni tempore, qua decet reuerentia, asseruetur: ardentibus ante illud perpetuis lampadibus.

§. 3.

Si autem longè absit ægroti domus, perq. saxosa, aspera, & difficilia loca transeundum sit, vna tantùm feratur particula in vasculo argenteo clauso, secundum formam à nobis in eadem visitatione præscriptam, in sacculo ex serico panno confecto, ad collumq. chordula item serica appenso, duabus saltem præeuntibus laternis, intortitiorum, aliorumvè cæreorum loco, quibus accensæ candelæ ita aptentur, vt nulla ventorum, etiam vehementium, vi extingui possint.

CAP. IV.

FRuctus [a] autem, qui ex pretiosissimi corporis, & sanguinis Redemptoris nostri participatione percipitur, nulla potest oratione explicari: eius tamen excellentiã piæ mẽtes aliqua ex parte assequẽtur, quæ Eucharistiam fonti, reliqua verò sacramẽta riuulis cõparauerint. Verè enim gratiarũ origo, & fons est sacratissima Eucharistia, cùm sub panis, & vini speciebus cælestium charismatum, ac sacramentorum auctorem, purissimumque bonorum omnium fontem, Iesum Christum, substantialiter, mirumque in modum contineat, vnde omnis perfectio largissimè manat, &

[a] cap. 2. c. 5 sess. 13. Cõc. Trid. de Euchar. Irenæ lib. 4. c. 34. Cyril. lib. 4. in Io. c. 31. & 14. Ioann. Chrys. hom. 84. & in Io. S. Th. 3 p. q. 79. per totũ, & alibi.

profluit. Quod cùm primitiuæ Ecclesiæ alũni satis exploratum haberent, veræ charitatis spiritu inflammati orationibus [b], alijsque pietatis officijs enixe studuerunt, vt panem angelorum, quantum per humanam fragilitatẽ liceret, dignè manducarent. Quam sanè consuetudinem summus Pontifex Anacletus [c] à Beato Petro Quartus, & confirmauit, &, lege lata, obseruari præcepit. Deinde, cùm antiquæ pietatis seruore tepescẽte, primæuæ charitatis studium paulatim lentesceret ita, vt ad mensam Dominicam perrarò Christiani accederent, sanxit summus item Pontifex Fabianus [d], vt id fieret saltem ter in anno: Natalis, scilicet, & Resurrectionis Dominicæ, ac Pentecostes diebus, quod plura postea Concilia [e] confirmarunt. Sed, cùm iniuria temporũ hæc quoque cõstitutio obsolesceret ita, vt in plures annos sacra communio deferri inciperet, ac, quasi in desuetudinem abiret, eius successor Innocentius [f] in Concilio Lateranensi statuit, eos, qui singulo quoque anno, saltem semel, tempore Paschæ non communicarent, ingressu Ecclesiæ, ac Christiana prohiberentur sepultura: quod semper obseruatum est, hodieque adeo obseruatur, vt, non modò Romæ, sed in omni Italia, & alibi vetustus ille mos communicandi reuixisse videatur, cùm non desint inter Christianos, etiam militiæ, mercaturæ, alijsq. secularibus negotijs implicitos, qui dominicis, alijsque festis diebus, & quotidie, sacram sumant Eucharistiam, hocque non ex præcepto Ecclesiæ, sed sumentium pietate. Quare, non clericos tantùm, sed etiam vtriusque sexus laicos nostræ diœcesis hortamur, vt diuinum hoc conuiuium frequentent, ne minus Religiosi, quàm sint alij aliorum locorum Christiani, esse videantur.

b Actor. c. 2.

c c. Epis de consecr. d. 1. & peracta d. 2. de consec.

d c. etsi non frequentius de consecr. dist. 2.

e Turon. 3. c. 50. Agath. c. 18. Cabil. c. 2. Latera. cap. 21.

f cap. omnis vtriusque sexus eat. de pœnit. & remiss.

§. vnic.

Iam verò, si quem propriæ salutis oblitum, neglecto [g] Ecclesiæ præcepto (quod vix credendum est) sacram Eucharistiam, saltem Paschalis solemnitatis tempore, non sumere, contingat, parochus, sub cuius cura ille fuerit, statim die octauo Paschæ elapso, nomen, & cognomen eius ad nos deferre teneatur, vt in contumacem censuris, & pœnis, quantùm iure Canonico statutum est, absque mora animaduertatur.

g d. c. omnis vtriusque sexus.

CAP. V.

PArochi, vt certò scire possint, an omnes curæ eorum crediti Paschatis tempore Eucharistiam sumpserint, vniuersos, & singulos, cum mares, tum fœminas doli capaces in suæ parochiæ finibus commorantes, describant, atque in Paschate non, nisi ijs, qui vel ipsis, vel alicui ex approbatis à nobis confessarijs, siue secularibus, siue Regularibus, peccata sua confessi fuerint; sanctissimum Eucharistiæ sacramentum administrent. Qui verò eodem tempore Paschali à parochia abfuerit, nisi, cum reuersus fuerit, fidem afferat, se alibi communicauisse, Ecclesiæ ingressu prohibeatur, donec Eucharistiam, quomodo Christianum virum decet, in propria parochia sumpserit: quòd, si interea eum mortem obire contigerit, Ecclesiastica arceatur sepultura.

§. 1.

Quo verò, & gregem suum pastor cognoscat, & pastorem grex honore, debitisq. obedientiæ officijs prosequatur, simul, & vtrinque perfici possit, quod diuinorum mandatorum dignitati respondeat, Christianasque animas ab erroribus seculi ad salutis semitam reuocet, neminem (quisquis ille sit) tempore Paschali alibi, quàm in propria parochia, sacrosanctam sumere Eucharistiã, eiusdem [a] Concilij auctoritate permittimus, nisi à nobis, vel ab ipso parocho, ea de re licentiam obtinuerit. Proinde Regulares Ecclesiarum rectores, neminem sibi non subditum, dum Paschalis solemnitas celebrabitur, ad Dominicam mensam admittant; immo, quemcũque ad suas Ecclesias ea de causa declinare animaduerterint, piè adhortentur, vt in propria parochia Ecclesiæ præcepto satisfaciat. Quod, si facere neglexerint, Eucharistiæ administrationem, audiendarumque confessionum facultatem, sibi interdictam esse intelligant: sed &, qui Regularibus non subditus in earum Ecclesijs Paschæ tempore communicauerit, obligatione parochialis communionis propterea minimè solutus esse existimetur, cùm [b] duo præcipiat Ecclesia: alterũ, vt fideles tempore debito, quod, Pascha esse, declarauit: alterum, vt in proprijs parochijs sanctum suscipiant altaris sacramentum.

a d. c. omnis vtriusque sexus.

b d. c. omnis vtriusque sexus.

§. 2.

Ipsi autem parochi diligenter caueant, ne manifestos fœneratores, latrones, blasphemos, concubinarios, aliosq. id genus [c] flagitiosos homines Christianæ Reipublicæ pestẽ, ac fæcẽ, ad sacrosancti corporis Christi mensam vllo pacto admittant, immo, nisi veræ pœnitentiæ perspicua signa dederint, à tanti eos sacramenti participatione arceant, atque reijciant: contra verò anteactæ vitæ turpitudinem contrarijs moribus emẽdare paratos, & in Ecclesiæ gremio conquiescere cupiẽtes, amplectantur, consolentur, erigant, ac de diuina misericordia securos reddant; dicit enim Deus per Ezechielem [d], nolle se mortem impij,

c can. sicut non alij cũ seq. can. hic erga can. nul los presbyter, & cano. clericos de consecr. d. 2. can. extra ca tholicã can. manus ver. cum ergo 2. q. 1.

d Ezec. c. 18 & 33.

impij, sed velle, vt conuertatur à via sua, & viuat, neque venit [c] Saluator mundi vocare iustos, sed peccatores.

[c Matth. 18. Luc 5 Apost. ep. 1. ad Timoth. c. 1.]

CAP. VI.

SIcut sacrificium Missæ [a] vnum, & idem esse tenemus cum eo, quod in cruce oblatum est, ita vnus, atque idem sacerdos est vnigenitus Dei filius, Christus. Ideo sacerdotes, qui Missæ sacrificium offerunt, non suam, sed Christi personam gerunt, cum eius corpus, & sanguinem conficiunt; quod ipsius consecrationis verba apertè demonstrant: nõ enim minister ait; hoc est corpus Christi, sed: Hoc est corpus meum, personã nempe Christi repræsentans, cum panis, & vini substantiã in verã eius corporis, & sanguinis substãtiam conuertit. Hoc verò admirabile sacrificium, non solum est laudis, (vt sacra [b] etiam Tridentina Synodus exposuit) aut gratiarũ actionis, aut facit nudam commemorationẽ sacrificij, quod in cruce oblatum est, sed & propitiatorium sacrificium est, quo Deus nobis placatus, & propitius redditur; ac prodest illud offerentibus (si cum intenso peccatorum dolore, ac fide, ad tantam mensam accesserint) & vniuersæ Ecclesiæ, tam viuentium, quàm eorum, qui in Christo defuncti sunt, neque [c] sua plene crimina expiauerint. Quamobrem sacerdotes [d], quibus data est potestas sacrificandi pro suis, alienisque peccatis, postquam diligenter perpenderint, quale, quantumque sit eorum munus, qualisque dignitas, Missam summa cum mentis puritate, & tremore, celebrent, hostiamq. ipsam sacrosanctam, verum scilicet Dei filium, ita tractent, atque ita Deo patri offerant, vt sibi coronam æternæ gloriæ acquirant, fidelibus verò imitandum solidæ pietatis exemplum relinquant.

[a c. 1. ext. de summa Tri. & fid. Cath. Aug. lib. 10. de Ciui. Dei c. 20. Conc. Trid sess. 22. c. 2. de sacri. Missæ.]

[b d. c. 2. c. 3. eud. sess. 22.]

[c Cypr. li. 3. ep. 66 ad clerum, & populum. Io. Chrysost. homil. 45 in 1. epist. ad Cor. Aug. lib. de cur. p mort. c. 1. & d ver. Apost serm. 34. lib. 9. Cõfess. c. 11. 12. & 13 Conc. Tri. c. 2 & 3.]

[d Matth. 6. Mar. 14 & 17 c. 1. 5 & hoc vsque extr. de sum Tri. & fid. Cath.]

CAP. VII.

CVm sancta sanctè administrari oporteat, sitque omnium sanctissimum Missæ mysterium, impium planè, ac mortiferum esse, sacerdotes celebraturos non perscrutari priùs conscientias suas diligenter. Ante oculos Igitur eorum ponimus tremendum illud sacrificium, quo genus humanum cum diuina iustitia reconciliatum est, eosque obtestamur, ne cum peccati letalis labe accedant ad altare, nec obliuiscantur verbi Apostoli [a] ad Corinthios, qui manducat, & bibit indignè, (corpus, scilicet, & sanguinem Christi) iudicium sibi manducat, & bibit; sed mentem extollant ad tam sublimis ministerij contemplationem, quod assequi facilius poterunt, si post sacramentalem confessionem; priusquam Missam Incipiant, orationem aliquam ex ijs,

[a epist. 1. ad Cor. c. 11.]

quæ in Missali reperiuntur; genibus flexis ante imaginem Christi (cuius corpus Deo patri oblaturi sunt) piè recitauerint. Itaque in sacrario, vbi celebraturi sacris induuntur vestibus, appendantur tabellæ, in quibus, præter sacras icones, huiusmodi etiam orationes descriptæ sint, vt orantes, & piarum precum recitatione, & mentis eleuatione in Deum, viam sibi ad cælum aperiant.

§. Vnic.

Perpaucos credimus esse inter sacerdotes, qui ritus Ecclesiasticos adeo ignorent, vt nesciant, non esse celebrandam Missam, antequam recitatum sit saltem officium matutinum, atque vti oportere vestibus, hoc est planetis, seu casulis, coloris, vel tempori, vel Missæ celebrandæ congruentis. Quinque autem sunt colores, quibus vti solet Ecclesia, albus, scilicet, rubeus, violaceus, viridis, & niger.

CAP. VIII.

QVandoquidẽ canonici, parochi, Metropolitanæ, cæterarumq. Ecclesiarum, ac tandem totius nostræ diœcesis presbyteri, & clerici omnes, Missali, & Breuiario Ecclesiæ Tarantasiensis relicto; diuina officia recitant, Missasque celebrant ex Missalis, ac Breuiarij Romani præscripto, rationi consonũ videtur, idem obseruandum etiam esse in cæremonijs ad diuinum cultum pertinentibus. Quocirca Beneficiarijs, Curatis, Canonicis, Presbyteris, omnibusq. alijs clericis nobis subditis, cuiuscumque conditionis, & dignitatis sint, mãdamus, vt antiquis ritibus, & cæremonijs omissis, quæcumque diuinis officijs recitandis, & Missis celebrandis necessaria sunt, iuxta Romanæ Ecclesiæ ritũ, & cæremonias deinceps peragantur, atque inter cætera, ne in Missæ introitus Psalmus, qui incipit: Iudica me Deus, & in fine Euangelij secundum Ioannẽ pars in calce Missæ recitari solita, prætermittatur, ijs Missis, & diebus exceptis, quibus, aliter fieri Missalis Clementini nuper editi regulis præscriptum est.

§. 1.

Vtique ab re non fuerit, sacerdotem, antequã è sacrario Missam celebraturus, egrediatur, quæ recitare debebit, aut ea saltẽ, quæ in dies mutantur, percurrere, ne culpa sua, aut casu prætereunda legi, aut legenda præteriri, cõtingat, aut cùm ad altare fuerit, hæreat, aut in quærendis ijs, quæ in actu tam venerandi ministerij promptissima esse decent, non sine nausea, ac scandalo audientium, occupetur.

§. 2.

Non egrediatur, nisi præeũte clerico talari veste, & superpellicio, (seu, vt vulg. loquitur) cotta

cotta induto, clericaliq. charactere insignito cum Missali, & campanula, vel tintinnabulo, quo in eleuatione sanctissimæ Hostiæ excitētur circumstantes ad illius adorationem, diuiniq. mysterij contemplationem. Dum exibit, pulsetur aliud tintinnabulum ostio sacrarij superpositum, quo, & extra Ecclesiam, & in Ecclesia existentes de exitu sacerdotis admoniti, possint, si voluerint, celebrandæ Missæ opportune interesse.

CAP. IX.

[a] sup. c. 7. in princ. cap.

ET, cùm Missæ sacrificium (vt dictū est [a]) sit omnium sanctissimum; caueat sacerdos, ne in eo administrando committat, quod absolutissimum, & perfectissimum non sit. Accedat igitur ad altare, non solùm purus, ac mundus corde, atque exteriore cultu venerabilis, sed, quæcumque in eo opere necessaria fuerint, decore, humiliter, totiusque mentis intentione, persoluere meminerit, præsertim in pronunciandis verbis ad Missam pertinentibus, scilicet, non festina, nec tarda, nec dissona, sed clara, adeoque alta voce, vt piæ aures diuina eloquia facilius percipere, attentiusque considerare possint, sacerdotis verò meritum ea quoque de causa augeatur.

§. 1.

Quæ autem secreto dicenda sint, Ita pronuncientur, vt à circumstantibus non intelligantur, atque, non cursim, aut parum attente, sed ea verborum distinctione, vt celebrans se ipsum intelligat. Cùmque sacrificantes solemne habeant capitis, manuum, genuum, totiusq. corporis gestu, & compositione, locorumque mutatione, quædam facere minime otiosa, aut superuacanea, (vt sancta [b] Tridentina Synodus declarauit) quo tanti sacrificij maiestas magis splendescat, perque res visibiles ad inuisibilium mysteriorum in eo sacrificio latentium contemplationem Christianæ mentes traducantur; curet religiosus altaris minister, vt huiusmodi functiones, ac ceremoniæ exactè, ac diligenter absoluantur.

[b] c. 5. & vl. sess. 22 de sacrif. Missæ.

§. 2.

Ne igitur profanum appareat, quod sacratissimum est, non celebretur Missa, nisi super altari duæ saltem decentes ardeāt cæreæ candelæ, quæ, nisi recitato Euangelio in fine Missæ legi solito, neque extinguantur, neque inde auferantur, quemadmodum in nostra visitatione obseruari mandauimus, sintque super vnoquoque altari, præter crucem, duo saltem candelabra, aut ex argento, aut ex aurichalco, aut etiam ex ligno tornato, & pro loci qualitate eleganter depicto, confecta. Altaria verò, quæ, priuatarum personarum esse dicuntur, nisi eis, quod necesse fuerit ad Missarum celebrationem, mensæque Dominicæ dignitatem, large subministretur, vel amoueantur, vel à negligentibus, aut impotentibus ad volentes, & vaentes, negligentium, siue impotentium defectum supplere, (vt in eadem visitatione statuimus) præmissa monitione, omnino transferantur.

CAP. X.

VTque à tanto sacrificio abusus omnes arceantur, sitq. eius dignitas plena, atque integra in oculis circumstantium, præcipimus sacerdotibus, vt sub pœna suspensionis à diuinis, postquam se vino tantùm, non aqua purificauerint, digitisq. ablutis, ablutionem sumpserint, calicem purificatoria mappula abstergeant, non autem (vt hactenus à quibusdam fieri accepimus) linteolo ab altari pendente.

§. Vnic.

Quoniam indecorum semper existimauimus, sacerdotem sacris vestibus indutum, ad Missamq. accinctum, ad altare quemquā expectare, ne diuini mysterij dignitas vilescat, nolumus, sacerdotes ad celebrandam Missam ita expeditos quemque (cuiuscumque ille conditionis sit) otiosos præstolari.

CAP. XI.

NVllus, vel [a] secularis, vel regularis sacerdos, in priuatis domibus, & extra Ecclesiam sub pœna suspensionis à diuinis (quam ipso facto transgressor subeat) Missam celebrare præsumat, nisi à nobis ea de re licentiam obtinuerit, quæ tamen non intelligatur locum habere alibi, quàm in oratorijs diuino cultui dicatis, nec, nisi ex graui causa. In altari verò, quod portatile vocatur, & in eo, quod sub dio positum sit, Missam omnino celebrari prohibemus.

[a] Conc. Tri. sess. 22 in decret. de obseru & euit in sacr. Missæ vers. Neminem.

CAP. XII.

VVlgatissimum in Ecclesia axioma est, clericum pro impetrato beneficio ad recitandum diuinum officium teneri, darique beneficium, vt recitetur officium. Nihilominus, quia inter petentes beneficia non desunt, qui, non solum recitare officium, sed, nec vix legere sciunt, in quorum numero obseruatum est, complures esse eorum, qui ad iurispatronatus beneficia admittuntur, ipsorum ferè patronorum culpa, dum imperitissimos homines, immo vmbras, ac simulacra hominum, ad altaris ministerium proponere non erubescunt; vnde, non sine animarum periculo, nō pauca oriuntur scandala, & perturbationes in Ecclesia: Nos, ne pestis hæc (si aliquando in nostrorum subditorum mores irrepserit) latius grassetur, Pij Quinti summi

summi

a incipien. Ex proximo. summi Pontificis constitution[a] inhærentes, dicimus, clericum, vel simplex, vel parochiale, vel aliud ecclesiasticum beneficium obtinentem, si, cessante legitimo impedimento, intra sex menses à die collati beneficij officium diuinum non recitauerit, quamuis inde perceptos fructus restituere non teneatur, grauiter tamen peccare. Eum verò, qui sui ipsius quodammodo oblitus, salubris huius præcepti medicinam reiecerit, atque minime impeditus, etiam post sex menses officium non recitauerit, ad male perceptos fructus fabricæ ipsius beneficij, seu pauperibus pro omissi officij, ac temporis rata parte erogandos, Concilij etiam[b] Lateranensis tertij auctoritate, omnino compelli mandamus. Quā ratam partem ex[c] eadem Pontificia constitutione ita accipiendam esse declaramus, vt pro omnibus horis omnes fructus amittantur, pro matutinis tantùm fructuum pars dimidia, pro reliquis sex horis item dimidia: & sexta pro vnaquaque sex horarum eius diei, quo recitatum non fuerit officium. Quod quidem, locum habere idem Pontifex voluit in omnibus etiam beneficijs nulli seruitio obnoxijs. Qui autem officium recitare pertinaciùs neglexerit, non solùm grauis culpæ daturum pœnas, sed, post legitimas monitiones, beneficij quoque amissioni expositum eiusdem Concilij[d] sententia se esse intelligat.

b sess. 9. c. 9.

c d. constitutione.

d sess. 9. c. 9.

§. vnic.

Quicumque autem pensionem, fructus, resque alias ecclesiasticas, vt clericus, percepit, eadem[e] Pontificia constitutione ad recitādum officium paruum Beatæ Mariæ Virginis sub peccati pœna, amissionisq. pensionum, fructuum, rerumque aliarum ecclesiasticarum teneatur. Quæ omnia ad vnguem obseruari iubemus.

e ead. constit. incipien. Ex proximo.

De Baptismo, eiusque effectu. Tit. XLII.

Eugenius IV. in Concilio generali Florentino.

CAP. I.

PRIMVM omnium sacramentorum locum tenet sanctum Baptisma, quod vitæ spiritualis ianua est: per ipsum membra Christi, ac de corpore efficimur Ecclesiæ, &, cùm per primum hominem mors introierit in vniuersos, nisi ex aqua, & spiritu renascimur, non possumus (vt inquit Veritas) in regnum cœlorum introire. Materia huius sacramenti est aqua vera, & naturalis, nec refert, frigida sit, an calida. Forma autem est: Ego te baptizo in nomine Patris, & Filij, & Spiritus sancti. Minister huius sacramenti est sacerdos, cui ex officio cōpetit baptizare. In casu autem necessitatis, non solum sacerdos, vel diaconus, sed etiam laicus, vel mulier, immo etiam paganus, & hæreticus, baptizare, potest, dummodo formam seruet Ecclesiæ, & facere intendat, quod facit Ecclesia. Huius sacramenti effectus est remissio omnis culpæ originalis, & actualis, omnis quoque pœnæ, quæ pro ipsa culpa debetur. Propterea baptizatis nulla pro peccatis præteritis iniungenda est satisfactio, sed morientes, antequam culpam aliquam committant, statim ad regnum cœlorum, & Dei visionem, perueniunt.

CAP. II.

CONsuetudo[a] vetustissima est in spiritualis creaturarum regeneratione iam ab initio nascentis Ecclesiæ, vt, cùm infantes baptizantur, præter parochum; qui est proprius[b] huius sacramenti minister; adhibeantur & patrini, qui compatres; susceptores, sponsores, ac fideiussores, appellantur. Nec quidem sine mysterio, & ratione; nam, quemadmodum natus infans nutrice, & pædagogo opus habet, vt eorum ope, & auxilio alatur, & doctrina, bonisq. moribus formetur, sic, & sanctis Patribus christianæ pietatis fundatoribus necessarium visum est, vt, qui ex baptismi ablutione renascitur, alicuius fidei, & industriæ committatur, à quo Catholicæ religionis dogmata haurire, ad omnemque pietatis normam eruditus, paulatim in Christo adolescat, donec tandem perfectus eiusdem Christi imitator euadat. Quamobcausam, & baptizans cum baptizato, & susceptor cum eo, quem suscipit, & cum veris eius parentibus, contrahit affinitatem, cuius efficacia tanta est, vt[c] matrimonium impediat cōtrahendum, & iam contractum dirimat. Patrinos autem non plures, quàm vnum, aut duos ad summum, voluit esse Tridentina[d] Synodus, ne ex multitudine suscipientium impedimenta, ac scandala in matrimonio oriantur, vt alibi[e] diximus, dum patrinorum qualitates describeremus. Nos neminem ad hoc officium admitti volumus, qui doli capax non sit, aut prima saltem fidei rudimenta non ignoret, quibus, si opus sit, à se susceptum è sacro fonte instruere possit.

a de quo Dionys. lib. de eccl. hierarch. par. 3. c. 7. & can. cathechismi de consecr. dist. 4.

b sup. cap. proximo.

c can. 1. & per tot. 30. q. 1. toc tit. ext. de cognat. spirit. Conc. Trid. sess. 24. c. 2. de reform. matrim.

d d. cap. 2.

e infr. lib. 4. tit. de cogn. spirit.

§. 1.

At, quoniam, seu temporum iniuria, seu Prælatorum negligentia, seu, quia ad hoc officium cuiuscumque conditionis, qualitatis, atque ætatis homines, etiam pueri, ac fœminæ, promiscuè admitti solent, inter compa-

tres pauci ſunt, qui huiuſmodi munus, quà decet charitate, ac conſilio obeant, curent parochi, vt, antequam infantes baptizent, eorum ſuſceptores de oneris grauitate, ac periculo efficaciter admoneant, cùm non ſolum inter patrinum, & baptizatum ſtatim cognatio[f] ſpiritualis contrahatur[g], ſed patrinus apud Deum pro baptizato fideiuſſor ſit; promiſſa in baptiſmo ſyncerè ſeruanda iri, vtque pater ſpiritualis cum primum baptizatus rationis compos fuerit, eum fidei rudimenta, orationem dominicam, ſalutationem angelicam, ſymbolum fidei, ac Decalogum docere, & poſtquam adoleuerit, factuſq. ſit ingenio valentior, ac maiorum rerum capacior, ad[h] caſtitatem, iuſtitiam, charitatem, omneſque alias chriſtianas virtutes colendas, hortari teneatur, ac multò magis, ſi eius parentes, aut in eo officio negligentiores fuerint, aut è vita exceſſerint.

f vt ſupra. g Auguſtin. ſer 63. de tempore, de quo in c vos ante omnia. diſt 4. de conſecr.

h d. cap vos ante omnia.

§. 2.

Baptizandorum verò parentes naturales ſcientes, pro illorum filiolis[i] renunciandum eſſe in ipſo actu baptiſmali ſatanicis operibus, mundaniſq. pompis, omnino curent, vt ad eccleſiam abſque vlla pompa deferantur. Si autem ſigna lætitiæ, quam in natiuitate filiorum patres habere ſolent, dare voluerint; quodcumque in illo apparatu expendi oporteret, ad pauperum ſuſtentationem liberali animo conuertant.

i Tertull. li. de corona, mil. c. 13. & de ſpectac. cap. 4. & de Idolat. c. 6. Cyprian. ep. 7. & 54.

§. 3.

Et, quamquam nomen, quod vnicuique perſonæ datur[k], quò ſuo quiſque proprio, & certo vocabulo appelletur, vt[l] cuique libet, imponitur, parochi tamen admoneant parentes baptizandorum, vt honeſtum, ac benè ſonans nomen eligant, caueantque, quodcumque turpe, aut abſonum ſit, cùm ex honeſto, ac laudabili nomine, etiam apud ethnicos, laus[m] reſultet, [n] bonaque præſumptio, ſicut ex turpi, mala. Nomen ergo, quod baptizandis imponi debet, ſumatur ab aliquo, qui propter eximiam animi pietatem, & religionem, in Sanctorum catalogum referri meruerit, vt baptizatus habeat, quem imitetur, quemq. ſibi propitium faciat in ſuis, & animæ, & corporis, neceſſitatibus.

k Cicer. li. 1 de Inuent. l l. ſi quis in fundi vocabulo in hæ. princ. ff. de leg. 2. vbi not. omnes.

m l. 61 §. 8 dandæ pecuniæ ff ad S. C. Trebell. Plut in Theagene Alex. ab Alex. genial. dierum lib 2. c. 19 Cœl. Rhod lib 19. lect. Antiq. c. 1. & 6. Auctor in tract. de Indult. §. Hieronym. n 4. cum ſeqq. n Ripa ad rubr. ſoluto matr. n. 8.

CAP. III.

CVm ex vetere[a] inſtituto in Eccleſijs fontes baptiſmales erecti ſint, nemini extra eccleſiam detur[b] baptiſmus, niſi infantulo immineat vitæ periculum, quo caſu quilibet poteſt huius ſacramenti legitimus eſſe miniſter, vt ex Concilio[c] Florentino maniſeſtè conſtat, præſertim obſtetrices, quarum nullam ad illud officium poſthac admitti volumus, quæ prius à parocho, vel ab alio non didicerit formam huius ſacramenti, quæ eſt: Ego te baptizo in nomine Patris, & Filij, & Spiritus ſancti, cui nihil addi, aut detrahi debet. Quæ ſane verba, nec ante, nec poſt ablutionem, ſed in eo ipſo actu ablutionis infantis, diſtinctè pronuncientur. Caueant autem eædem obſtetrices ſub pœna priuationis officij, & nummorum aureorum decem, inter loci pauperes diſtribuendorum, ne quemquam, niſi in extremo vitæ periculo conſtitutum, baptizent.

a . . lib. de reb. eccleſ. cap 26. b Clem. vn. hoc titulo. c de quo ſupra c 1. hoc tit.

§. 1.

Si in priuatis ædibus baptizatus poſtea, vt plerumq. contiogit, ſuperuixerit, intra octauum ab eius natiuitate diem, vel cum primum dabitur per eiuſdem valetudinem facultas, in templo ſiſtatur; vbi, ſi ritè, rectèq. baptiſmi formam ſeruatam eſſe apparebit, (quod diligentiſſimè inueſtigare ad parochos pertinet) nequaquam iterum baptizetur, neque etiam ſub illa verborum formula: Si es baptizatus, ego non te baptizo, id enim fit, quando re vera ignoratur,[d] an infans fuerit ritè baptizatus, aut probabiliter timetur, formam ſeruatam non fuiſſe; ſed ſacræ tantùm cæremoniæ in eo actu adhibeãtur, quas, ſicut in priuatorum ædibus fieri vetamus, ita nulla ratione in eccleſijs omitti volumus ſub excommunicationis pœna, cui baptizati parentes, atque alios omnes, ad quos ea cura ſpectaret, ipſo facto ſubiacere, declaramus.

d can presbyt. §. quid ergo diſtin. 68 c a. cit. eod.

§. 2.

Aqua verò, qua ablui debebit infans, non manu, ſed ſcutella, aut ſimili decenti vaſe argenteo, aut vitreo, aut fictili, ſuper caput baptizandi infundatur.

§. 3.

Baptizatorum infantium, eorumq. parentum, ac patrinorum nomina, cognomina, atq. origines, vt omnino deſcribantur in libro ad id concinnato, diligenterq. aſſeruato, cum anni, menſis, dieiq. annotatione à parochis in viſitatione noſtra iuſſimus: quod, vt hic repetatur, tum locus, tum publica vtilitas admonet, cùm certum ſit, magna aliquando eueniſſe incommoda ob huiuſmodi nominum ignorantiam; contrà verò, ad tollendas controuerſias, vetuſtatemq. illuſtrandam, plurimùm prodeſſe iſtud à parochis ex præſcripto officij pro lege haberi.

§. 4.

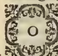
Admoneant parochi parentes, ac nutrices, ſub eadem excommunicationis pœna, ne infantes, per annum ſaltem, à natali die computandum, ſecum teneant in lecto propter ſuffocationis periculum, niſi paruulos in

quibuſ-

quibusdam cunis collocare possint, quæ ipsos, etiam in eodem lecto iacentes, ab oppressione defendant.

De presbytero non baptizato. Tit. XLIII.

CAP. Vnicum.

ORDINATVS ad sacerdotium ante baptismum, siue, quia nunquam baptizatus fuerit, siue, quia baptizans eum, aliquid [a] addendo, aut detrahendo verbis Christi, mutata forma essentiali, vel alio modo in forma peccauerit, cùm regeneratus non fuerit per gratiam [b] baptismalem, ad cœtera sacramenta aditum non habet, quorum [c] ianua baptismus est: ideo, nisi priùs baptizetur, atque [d] iterum ordinetur, nec consecrare, nec munia sacerdotalia obire, nec in clericorum numerum adscribi potest. Qui verò credens, se baptizatum, cùm non esset, ordines susceperit, nisi statim, atq. id cognouerit, ab ordinum ministerio abstinuerit, non ordinetur, sed, vt sacrilegus, atq. hæreticus, puniatur. Eius tamen acta [e], qui, se baptizatum putans, ordines susceperit, quia, se errare nesciebat, rata haberi, ac confirmari debeant; non enim expedit reipublicæ, infirmum, nullumq. reddi, quod bona fide gestum est, cùm & non baptizatus, si, credens se baptizatum, moriatur, quamuis baptismum non susceperit, saluetur, ac si baptizatus fuisset, vt definit [f] summus Pontifex Innocentius, licet sanctus Augustinus ad [g] Petrum Diaconum scribens, aliud sentire videatur: quod tamen non obstat, cùm ibi loquatur de eo, qui cùm potuerit, noluit, aut neglexit baptizari: Innocentius verò de credenre, se esse baptizatum, quem, propter fidem [h] sacramenti, saluum esse non dubitat.

[a] vt sup. c. vlt. de prou.
[b] c presbyteri §. quod ergo dist. 82.
[c] vt sup. c 2. eit. prou.
[d] cap. 1. ext. eod.
[e] arg l. Barbarius ff. de off. Præsidis.
[f] cap. 2. ext. eod.
[g] c firmissime de consecr. dist. 4.
[h] c. debitū ext. de bapt. & eius effectu.

De custodia Eucharistiæ, Chrismatis, & aliorum Sacramentorum. Tit. XLIV.

CAP. Vnicum.

CVM in palatijs Principum, atque adeo in priuatis domibus ædificandis, summam industriam, summumq. studium adhibere soleant mortales, etiam accersitis vndique peritissimis architectis, vt ædificantium magnificentia operis proportione, ac maiestate commendetur; quem architectum, aut qualem materiam adhibebimus ad ædificandam domum Regi [a] Regum, ac Domino dominantium, Christo; hoc est, tabernaculum, vbi eius gloriosum corpus dignè collocetur? aut quo pacto tantum thesaurum ita custodiemus, vt humana diligentia, quamuis maxima, eius amplitudini, ac sublimitati aliqua ex parte respondeat, neque (vt ait B. Clemens [b], scribens ad Iacobum fratrem Domini) si putredo fit in sacrario, in ipso scilicet Dominico thalamo, aut negligenter agatur, eius corpori grauis inferatur iniuria? Ideo, præter ea, quæ in visitatione nostra circa hoc fieri decreuimus, mandamus, in medio Altaris maioris cuiuscumq. parochialis ecclesiæ (nisi in ea sit separatum sacellum huic ministerio destinatum) collocari tabernaculum ex ligno affabrè elaboratum, inauratum, atque intrinsecus serico panno vndiq. vestitum, cuius ostiolum claue itidem inaurata claudatur, vbi nihil, præter argenteam pyxidem, ponatur, quæ ita ampla esse debet, vt sacras particulas numero saltem parochialium communicantium sufficientes capiat, sitque in ea linteolus ex subtili, & candida tela benedicta confectus, in quo particulæ asseruentur: basis verò pyxidis semper substratum habeat corporale. Tabernaculum autem decenti conopęo opertum sit, quo à puluere, alijsq. temporum iniurijs defendatur. Quæ omnia, cùm ad diuinæ maiestatis gloriam pertineant, inuigilent parochi, vt quam diligentissimè peragantur, ne, si contumaces, aut negligentes in officio deprehensi fuerint, sacris canonibus [c] constitutas pœnas luere cogantur.

[a] Apocalyp. cap 19.
[b] epist. 2.
[c] can. si per negligentiā can. qui bene de cōsecrat. dist 2. c. 1. ext eod. & apud Burchard. lib 5. Decr. cap. 9.

§. vnic.

Vascula etiam, in quibus sacra olea asseruantur, ex puro argento fieri mandamus, quod, & hac constitutione confirmamus, eaque iubemus in alio æque decenti loco; à tabernaculo tamen Eucharistiæ prorsus seiuncto, custodiri ita, vt à laicis, & profanis manibus, tangi non possit.

De Reliquijs, & veneratione Sanctorum. Tit. XLV.

CAP. I.

INTER eas Sanctorum corporum reliquias, quas, sancta Romana [a] approbante Ecclesia, omnium ecclesiarum mater, ac magistra, veneratione, ac diligenti custodia dignas esse in visitatione nostra declarauimus; inscriptione carentes, siue innominatas, quoniam incertæ sunt, populis honorandas exhiberi prohibemus, ac

[a] c. 1. extra eod. tit.

ac sub ecclesiæ nostræ altari maiore collocari iubemus.

§. vnic.

Nomine verò conspienas, ac notas reliquias Martyrum, aliorumve Sanctorum in cœlo regnantium, cùm viua Christi membra, sanctiq. Spiritus templa ad æternam vitam suscitanda, & glorificanda fuerint, duliæ cultu humiliter veneramur, nostrisque subditis, vt eas colant, & venerentur, præcipimus. Asserentes autem, Sanctorum reliquijs nullam venerationem, aut honorem deberi, vel eas, aliaq. sacra monumenta inutiliter honorari, Sanctorumque memorias auxilij implorandi causa frustra frequentari, cum sancta Tridentina [b] Synodo damnandos, ac, vt hæreticos puniendos esse, dicimus, & damnamus, cùm Sanctorum reliquias non propter eas; sensu, scilicet, carentes; sed [c] propter spiritus, quorum instrumenta, & ad quos ordinatæ fuerunt, venerabiles esse semper censuerit Ecclesia. Quare, non solùm spiritus beatitudine donatos, sed propter ipsos ossa quoque Sanctorum, ac cineres, aliasq. exuuias venerationem, atque honorem mereri, declaramus, ac profitemur.

b cap vn de inuocat venerat. & rel q. Sanct. sess. 25.

c S. Thom. 3 par q. 25. art. 6. ad 2.

CAP. II.

Tametsi dubitandum non est [a], quin vnus mediator noster [b] Christus Iesus, nos proprio sanguine Deo patri reconciliauerit [c], ac semel in sancta ingressus [d], æterna redemptione inuenta, nunquam pro nobis intercedere desistat; non tamen absurdum, aut inutile fuerit ad Sanctorum quoque preces, atque auxilium, confugere, eosque, tamquam internuncios, & patronos, in necessitatibus implorare, quorum ope, ac meritis multa, eademq. maxima à Deo in nos collata fuisse beneficia [e] exploratum est: cumq. cœlum (vt ipsa testatur Veritas [f]) a peccatoribus pœnitentiam agi plurimum lætetur, credendum est, Sanctorum patrocinio, non solum pœnitentes veniam peccatorum reportare, sed & ipsos peccantes ad conuersionem, ac pœnitentiam valde adiuuari. Quapropter, vt hæreticos, puniri volumus eos, qui, Sanctos non esse a nobis inuocandos, affirmauerint, aut nullum nobis cum illis a Deo relictum esse commercium, aut nullam eos nostri curam gerere, rerumque nostrarum nullam habere notitiam.

a Apost. ep. 1 ad Timot. c. 2.
b idem ad Rom c 5. & ep. 1. ad Corinth. cap. 1.
c idem ad Hebr c. 9.
d idem ad Hebr. c. 7.

e S. Aug. q. 149. super Exod. & ser. 3. & 4. de S. Steph. Basil. Gregor. Nazianz in orat. in Cyprian Ioan. Chrysost. in lib con. Gentin 3 Hieron. con. Vigilan. Sulpit. in vita. Martin. Greg. Papa in Dialog. Greg Turo in 1 de glor. confessor. & martyr.
f Luc. c. 15.

CAP. III.

Imagines præterea Saluatoris nostri, eius beatissimæ matris, omniumq. Sanctorum in ecclesijs præcipue habendas, atque honorandas, iuxta antiquissimum Ecclesiæ Catholicæ stylum, mandat sancta [a] Tridentina Synodus, non, quia credendum sit, imaginibus inesse vllam diuinitatem, seu virtutem, propter quam sint colendæ, aut, quòd ab eis sit aliquid petendum, aut in eis sperandum more ethnicorum, qui; cùm veri Dei cognitione careant, in dæmonum simulacris, siue idolis spem collocauerunt: sed, quia cultus, ac veneratio, quam imaginibus impartimur, refertur ad prototypa ita, vt per imagines, siue pictas, siue sculptas, siue alio modo expressas, quas osculari, & ante quas caput aperire, & procumbere solemus, Christum ipsum adoremus, & Sanctos, quorum illæ similitudinem gerunt, veneremur: quem cultum numquam interdixit Ecclesia, immo plenissimum pietatis, & grati animi euidentissimum argumentum semper habitum, & Apostolicorum temporum monumenta [b], & œcumenica Concilia cum sanctis Patribus apertissimè testantur. Proinde, & eadem docet [c] Synodus, per historias mysteriorum nostræ redemptionis quomodocumq. repræsentatas, erudiri, & confirmari Christianum populum in articulis fidei, ex sacrisq. imaginibus magnũ percipi fructum, præsertim, quia Sanctorum exemplis fideles excitati, ad colendum, atq. amandum ipsum rerum omnium factorem Deum vehementiùs inflammantur, eorum virtutibus per imagines sibi ad imitandum propositis. Qui aliter senserit, aut docuerit, vt hæreticus, puniatur.

a de inuocat. venerat. & reliq Sanctor. sess. 25. & imagines.

b Conc. Nicæn primum act. 7. & secundum act. 4. cur lm. Histor. Tripar. lib 6 cap. 14. Cyrill. li. 6. contra Iul. August. li 1. de consen. Euangelist. c. 10. Syn 6. c. 82. & Rom. sub Greg. 3. & alia Rom. sub Steph. 3. & alibi passim.

c d. c. vn. §. illud verò.

§. 1.

Sed, quemadmodum sedulò prouidendum est, vt in Sanctorum imaginibus pingendis, vel effingendis, omnis prorsus lasciuia, & vanitas euitetur, ne, vel religioni, vel honestati christianæ nota inuratur; sic quoque curandum est, vt, quæ pingi, & formari debebunt, dignitati, & decori eorum, quos repræsentabunt, conueniant; ne, si ineptæ sint, intuentibus risum, aut stomachum moueant: quare, si quæ ita pictæ, aut sculptæ extiterint, deleantur, aut comburantur, aut in cœmeterio defodiantur.

§. 2.

In posterum, ne id contingat, iuxta decretum [d] eiusdem Concilij prohibemus, ne in templis, seu regularium, seu secularium clericorum, alijsque pijs locis pingantur Sanctorum imagines, aut erigantur statuæ, siue ligneæ, siue lapideæ, siue ex alia quauis materia, nisi à nobis, aut Vicario generali nostro, visæ, & probatæ fuerint: qui secus fecerit, præterquàm, quòd operam, vt aiunt, & oleum perdet, viginti etiam aureis nummis in pios vsus erogandis, insuper mulctetur, si post prohibitionem retinere eas ausus fuerit.

d d. c. vn §. illud verò postremò.

§. 3.

§. 3.

Pretiosissimæ crucis triumphale signum, militantis Ecclesiæ vexillum, & Christianorum tutissimum in aduersitatibus perfugium, parochi omnes, vbi erectum non sit, in suarum ecclesiarum cœmeterijs, vel triuijs, vel vijs, alijsq. frequentioribus locis, vel ære, vel lapide, vel ligno decenter expressum, quamprimum erigi curent, etiam [a] in dirutarum, atq. in profanos vsus conuersarum ecclesiarum plateis. Cruci adiungantur præcipua Dominicæ passionis instrumenta, quibus humanæ redemptionis opus consummatum est, vt populi nostri memoria repetentes, Christum, quò mortem vinceret, in cruce vinci, ac mortem perferre voluisse, proprioq. sanguine in ligno [b] illius serpentis caput contriuisse, cuius fraude primi parentes in ligno seducti sunt, tanti Redemptoris charitatē humiliter adorēt, quamq. sperant, æternam salutem, ab ipsius tantùm meritis pendere cognoscant.

[a] Côc. Trid. sess. 25. de reform. cap 7. in fin.

[b] Gen. c. 3.

De obseruatione ieiuniorum.
Tit. XLVI.

CAP. I.

CELEBERRIMUM est ieiunium in domo Dei, cùm & ad cœlestem opem implorandam, iramq. diuinam auertendam, Hebræis, præsertim tempore legis veteris, remedium præsentissimum fuerit, & tempore gratiæ Saluator mundi illud quadraginta dierum inedia in deserto sanctificauerit. Ideo sancta mater Ecclesia ieiunium filijs suis statis temporibus obseruandum indixit, in honorem vitæ, atque humanitatis Christi, eius gloriosæ matris, beatorumq. spirituum in cęlo regnantium adeo, vt absque nota inobedientiæ, ac letalis peccati, violari non possit. Communia verò ieiunia sunt hæc: Quadragesima, quatuor anni tempora, vigiliæ Natiuitatis Domini, Pentecostes, Assumptionis Beatæ Virginis, sancti Ioannis Baptistæ, omniumq. Apostolorum, (præterquàm Ioannis, Philippi, & Iacobi minoris) sancti Laurentij, Omniumq. Sanctorum. Præter hæc, sunt alia ieiunia non pauca, quæ, vel celebrantur ex locorum consuetudine, vel ex voto vniuersitatum, aut singularum personarum, quæ omnia sub pœna peccati, pariter letalis, obseruanda sunt. Ieiunium verò triplex [a] est: naturale, ecclesiasticum, & spirituale, aut metaphoricum. De ecclesiastico loquamur modò. Hoc consistit in delectu ciborum, vt semel comedatur, obserueturq. hora comedendi. Quoad substantiam ciborum, ab esu carnium, & iuxta consuetudinem, aliorum ciborum, qui sementinam ab eis originem trahunt, hoc est, lacte, caseo, & ouis, abstinendum [b] est: præter carnes [c] ieiunantibus absolute interdictas, vetita sunt, & lacticinia, & oua, nisi aliter postulet loci consuetudo, vt in hac regione, atque alibi. Quæ tamen consuetudo, cùm non habeat locum in quadragesima, & quatuor temporibus, qui vetita comedere ausus fuerit, & letalis criminis reus erit, & arbitrio nostro vlterius mulctabitur, nisi iustam ob causam cum eo, vel à nobis, vel à Vicario nostro generali, fuerit dispensatum.

[a] Tolet. in Summa li. 6. cap. 1.

[b] can. de esu. de consecr. dist. 5. can denique distinct 4.

[c] S Th. 2. 2. q. 147. art. 8 ad 3.

CAP. II.

VErumtamen Christiani pluribus ex causis à ieiunio excusantur, ad quatuor [a] verò, tamquam capita, referuntur omnes exceptiones, ieiunij obligationem soluentes, nempe, infirmitatem, paupertatem, laborem, & pietatem: quarum tribus posterioribus omissis, de prima nunc sermonem habeamus: hæc pariter quadruplex est: languoris, scilicet, hoc est, debilitatis ex morbo contractæ: complexionis, quæ est imbecilla corporis habitudo: ætatis, vel nimis acerbæ, vel nimis prouectæ: & conditionis, fœminini præsertim sexus, prægnantium, scilicet, & lactantium. Sanè languoris, ætatis, atque conditionis infirmitas omnes Christianos à ieiunio omnino absoluit: infirmitas autem, quam vulgò, complexionis, appellant, dispensatum [b] ad oua, & lacticinia, nequaquam à ieiunio excusat, sicut eum, cui ex dispensatione carnibus vesci liceat. Nos autem; qui dispensantem huc solùm spectare intelligimus, vt, quantùm fieri potest, à male affectis corporibus pericula ex noxiorum ciborum vsu imminentia, auertantur; non videmus, cur dispensatus (quamuis carnes edere licitè possit) ab hoc tamen saluberrimo Ecclesiæ præcepto excusari possit: immo, cùm ex robustiore alimento valentior factus, faciliùs ieiunaturus præsumatur; nihil obstare putamus, quin, & ipse, sicut cœteri Christiani, tempore ieiunij semel tantùm in die, horaq. ab Ecclesia præscripta, cibum sumere debeat; cùm & inter celeberrimos Theologos non desint [c], qui, se idem sentire scriptis mandauerint: idque eò magis, quò abstinentiam ieiunantibus vtiliorem, quàm saturitatem cum plerisq. sanctis viris esse, non dubitamus: inter quos Beatus [d] Athanasius, vbi de Daniele loquitur, sententiam nostram mirum in modum confirmat his verbis: Videsne, quid faciat ieiunium? morbos sanat, distillationes exsiccat, dæmones fugat, prauas cogitationes

[a] Tolet. in Summa li. 6. cap 4.

[b] Caiet. ad d. q. 147. Nauarr. cap 21. n. 22 Tolet. in Summa lib. 6. c. 4.

[c] Greg. de Valen. to. 3. côm. disput. 9. q. 2. puct. 5 Io. Medina de pœnitēt. quæst 9.

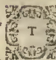
[d] in ser. ad virgines, siue de meditat.

nes expellit, mentem clariorem reddit, cor mundum efficit, corpus ſanctificat, deniq. ad thronum Dei hominem ſiſtit. Sed, & Leo [e] Papa: Quotidiano experimento, inquit, probatur, potus ſatietate aciem mentis obtundi, ciborum nimietate vigorem cordis hebetari ita, vt delectatio edendi etiam corporum contraria ſit ſaluti, niſi ratio temperantiæ obſiſtat illecebræ, & quod futurum eſt oneri, ſubtrahat voluptati. Et alibi idem Leo [f]: De abſtinentia prodeunt caſtæ cogitationes, rationales voluntates, ſalubriora conſilia, & per voluntarias afflictiones caro cõcupiſcentijs moritur, virtutibus ſpiritus innouatur. Nec quidem diſſimile eſt, quod canit Eccleſia, Deum nempe corporali ieiunio vitia comprimere, mentem eleuare, virtutemque largiri, ac præmia. Eliachim [g] item ſacerdos in libro Iudith: Scitote, ait, quoniam exaudiet Deus preces veſtras, ſi manentes, permanſeritis in ieiunijs, & orationibus in conſpectu Domini. Vnde colligitur [h], ieiunium, ciborumq. abſtinentiam, tum domando, tum confirmando corpori, plurimum conferre, præſertim, ſi cum oratione, & eleemoſyna coniungatur. Contrà verò cibo, vinoq. grauatos, neque orare, neque mentem ad cœlum tollere, nec, deficiente charitate, diuinum auxilium implorare poſſe, niſi peccatorum venia impetrata, ſimul & charitatis donum impetrauerint. Ab omnibus igitur, qui ieiunare tenentur, Eccleſiæ præceptum cum ieiunij conditionibus etiam, quoad horam, integre ſeruari mandamus, exceptis ijs, qui ex cauſis legitimis ieiunij obligatione eximuntur. Eos verò, quibus carnium vſum tempore ieiunij, ex diſpenſatione, permitti contigerit, quantùm poſſumus, in domino hortamur, vt, niſi ex aduerſa valetudine, aliave ſacris conſtitutionibus probata cauſa, in diebus ieiunij pluſquàm ſemel, comedere cogantur; nihilominus ieiunare non recuſent, ſimulq. meminerint omnes, orationem, atque eleemoſynam ad gratiam promerendam, iramq. diuinam auertendam cum ieiunio coniungere.

[e in ſerm. 8. de ieiun. & eleemoſ.]
[f in ſer. 2. de ieiun.]
[g cap. 4.]
[h Iob. c. 17. Aug. ad pſal. 42 & lib. de perfect. iuſtit. reſp. 17. Io. Chryſoſt. ſerm. 43.]

De purgatione poſt partum. Tit. XLVII.

CAP. Vnic.

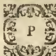

TRANSLATO ſacerdotio, conſequens fuit, & legis [a] tranſlationem fieri. Ideo, cùm in lege Moſaica [b] non liceret mulieribus poſt partum, niſi certo [c] tempore decurſo, ingredi templum; hodie, quia vmbra legis euanuit, illuxitq. [d] mundo per Ieſum Chriſtum corpus ipſum, Euangelica, ſcilicet, veritas, ſtatim à partu poſſunt mulieres abſque peccato introire [e] eccleſiam, ibiq. de ſuſcepta prole bonorum omnium largitori Deo gratias agere. Meminerint propterea prægnantes, cum in partu magnum vitæ periculum ſubituræ ſint, ante partum conſcientias proprias diligenti peccatorum confeſſione, atque ſanctiſſimæ Eucariſtiæ participatione, emaculare. Quod & à puerperis poſt periculum fieri vehementer cupimus, nimirum, quia, gratiarum agendarum cauſa, eccleſiam ingreſſuræ, nihil Deo gratius facere poſſunt, quàm bonam gratiam (quæ [f] ſacroſancta Euchariſtia eſt) piè ſumere, cumque [g] vera gratia omnium charismatum fonte, Chriſto coniungi, ſicque veras gratias agere: Euchariſtia, nempe, etiam gratiarum [h] actio eſt, & ſacerdotes, cum ſacrificant, Deo acceptorum beneficiorum gratias agere, cumq. conſecrant Hoſtiam puerperis tradendam, gratias item pro ipſis agere dicuntur, quòd prolem ſuſceperint, ac periculum partus proſpere euaſerint.

[a c. 3. extr. de conſtitut.]
[b Leuit. c. 12.]
[c vt cau. 1. & 2. diſt.]
[d Ioan. c. 3.]
[e c. vn. eod.]
[f S. Th. in 3. par. q. 73. art. 4.]
[g d. c. 1. Cyprian. in lib. de lapſ. Ambroſ. lib. 5. de ſac. c. 3. Magiſt. in 4. diſt. 4.]
[h Orig. li. 8. contra Celſ. 3. Match. 26. Luc 22 Mar. 14 Apoſt. ep. 1. ad Corinthios c. 11.]

De eccleſijs ædificandis, vel reparandis. Tit. XLVIII.

CAP. I.

PROPRIVM ſemper fuit vſq. ab incunabulis religionis noſtræ, Chriſtianiſq. hominibus ex omni memoria maximè familiare, creaturarum omnium parenti Deo templa extruere, extructaq. pretioſis donarijs, ac muneribus exornare, quod per vniuerſum orbem ſplendidè ædificatæ teſtantur eccleſiæ, quas, tamquam Deo gratiſſimas, Philippus, Bartholomæus, Thomas, Matthæus, atque Andræas Apoſtoli, nec non Marcus Euangeliſta, fidei noſtræ propugnacula, ac lumina, vbique conſtrui ſedulò curarunt. [a] vnde, & apud Lucam [b] centurio ille, de quo loquens Dominus, dixit: Non inueni tantam fidem in Iſrael, laudari meruit, quòd Iudæis Synagogam ædificaſſet. Propterea fundatores eccleſiarum, xenodochiorum, cœnobiorum, aliarumque ſacrarum domuum, æternam ſibi mercedem, & apud Deum, & apud homines, lucrantur. Et nos ad huiuſmodi laudabilia opera ſubditos noſtros ex animo hortamur; ea tamen lege, vt neque eccleſia, neque oratorium, neque capella, neque etiam altare, nobis inconſultis, ædificetur: qui autem obedire neglexerit, de incboata ædificatione arbitrio noſtro puniatur, ſed & ipſum ædificium inutile

[a Niceph. lib. 2. c. 36. 39 40. 41. & 42. cap. ſacroſancta diſt. 32.]
[b cap. 7. vbi Beda, & Auguſt. lib. 33. contra Fauſtum cap. 2. Amb. ſer. 89.]

tile ſit, nulliq. vſui eccleſiaſtico applicari poſſit. S. vnic.

Quod noſtris diœceſanis circa eccleſiarum ædificationem probibemus, idipſum ad Regulares, ſiue Religioſos clauſtrales, extendi debere declaramus, cùm ex ſummi Pontificis Leonis Decimi ſanctione alienus Epiſcopus primum fundamenti lapidem in eorum locis iacere non poſſit, niſi ordinarius bis, aut ter, inſtanter, ac reuerenter requiſitus, id facere ſine legitima cauſa recuſauerit.

CAP. II.

SVadet chriſtiana pietas, eccleſias omnes piorum hominum charitate conſtructas, quandocumq. vetuſtate, aut alia temporum calamitate, collabantur, vel ruinam minentur, ad priſtinum decorem, vſumq. reſtitui. Parochiales igitur, quamuis iuriſpatronatus fuerint, ex quibuſcumque earum prouentibus inſtaurentur: Si vero prouentus non ſufficiant, patroni, [a] alijque ex eiſdem eccleſijs fructus percipientes, atque ijs deficientibus, parochiani, quauis exemptione, aut appellatione, minime obſtante, ad earum reparationem efficaci iuris ſubſidio compellantur. Sed, ſi omnes adeo pauperes fuerint, vt huiuſmodi onus ferre nequeant, tituli, muniaque omnia parochialia cum reditibus eccleſiarum dirutarum ad matrices, ſeu viciniores, eorumdem locorum eccleſias, prout nobis viſum fuerit, transferantur, ipſæque dirutæ eccleſiæ in profanos [b] vſus, non ſordidos, cruce erecta, vbi antea ſtetiſſent, conuertantur. Si autem parochiales non fuerint, ante oculos deſcendentium, hæredumque eorum, qui eas fundauerint, diuini cultus iactura proponatur, vt vnuſquiſq. maiorum ſuorum monumenta, præſertim religioſa, etiam ad propriæ familiæ ornamentum conſeruari ſua intereſſe intelligens, domum Dei ruinis obrui diutiùs non patiatur. Quod, ſi ex ſententia non ſuccedat, vocatis ijs, quorum intereſt, omnis ſacra ſupellex cum reditibus, atq. oneribus ad alias eccleſias, vt ſuperiùs dictum eſt, arbitrio noſtro pariter transferatur, erigantur q. inibi ſub eiſdem inuocationibus altaria, vel ſacella (quas capellas vocant) niſi iam erecta diuino miniſterio aptari poſſint cum oneribus, ac prouentibus, quos ad dirutas eccleſias antea pertinuiſſe conſtiterit. Quæ autem Vniuerſitates, aut pia loca, aut priuatæ familiæ, aut perſonæ, vel in ruinis iacentes, vel ruinis proximas eccleſias reficere, ac reparare quomodocumq. tenentur, niſi, quod debebunt, maturè præſtiterint, opportunis iuris remedijs, etiam interdicti; ſi Vniuerſitates fuerint; ad munus ſuum abſque mora reuocentur.

a c. 1. extr. eodem.

b Cōc. Trident. ſeſſ. 21. c. 7. de reform.

De immunitate eccleſiarum, cœmeterij, & rerum ad eas pertinentium. Tit. XLIX.

CAP. I.

CVM in eccleſia, hoc eſt in domo [a] Dei, conueniant Chriſtiani, & laudent, atque adorent nomen, quod eſt [b] ſuper omne nomen, à quo aliud ſub cœlo non eſt [c] datum, in quo credentes ſalui fiant, nomen, inquam, Ieſu Chriſti, qui ſaluum fecit populum ſuum à peccatis, dedecet profectò, atque adeo impium videtur, domum orationis, & ſanctitudinis [d] profanis impurorum hominum commercijs violari, ac quodammodo fieri ſpeluncam latronum. Prohibemus igitur, ne in ea fiant vana [e] colloquia, deambulationes, ſtrepitus, vniuerſitatum, profanarumque ſocietatum conuentus, confabulationes, negotiationes, nundinationes, forenſes tumultus, ſecularium iudiciorum exercitia, litigantium contentiones, ludi theatrales, perſonatorum repræſentationes, aliaue [f] profana ſpectacula.

a Ioan. 2.

b Apoſt. ep. ad Philipp. cap 2.

c Act. c. 4.

d Pſal. 92.

e c. 6. extr. eod c. 2. eodem lib. 6.

f c. cum decorem extr. de vit. & honeſt cler. cl. cantāses 92. diſt. can. nollas de conſecr. diſt. 5.

CAP. II.

IMperauit Deus in lege veteri [a] ciuitates refugij, vt, qui ad cædem quærerentur, dum nolentes ſanguinem fudiſſent, perſecutionem euaderent. Idem & à Chriſto præceptum fuiſſe videtur teſtari Matthæus [b]. Romani pariter, atq. Græci [c] aſyla aperuerunt, quorum tantam fuiſſe auctoritatem legimus, vt inde abduci delinquentes piaculum eſſet, ſed & ad Principum ſtatuas [d] confugientibus vis inferri non potuit. Quod ſanè refugium multò magis conuenit eccleſijs, quæ viui, ac veri Dei domicilia ſunt, vbi eius vnigeniti filij ſanctiſſimum corpus adoratur, vbi pro peccatis populi immaculata immolatur hoſtia, vbi donaria ſupremæ maieſtati offeruntur, vbi tandem per Ieſu Chriſti paſſionem Deo patri reconciliamur. Quicumq. igitur confugerit ad eccleſias, vt à carceribus tutus ſit, non ſolùm ob ciuilem, ſed & ob criminalem cauſam, inuitus inde abſtrahi nullo modo poſsit. Qui verò ita confugienti vim intulerit, tamquam ſacrilegus, excommunicationis mucrone ſtatim feriatur, à qua non abſoluatur, niſi; reo ad locum ſui refugij reſtituto; dignam tanta temeritate peragat pœnitentiam. Contrà verò, ne eccleſia videatur eſſe perditorum hominum aſylum, nec ſpes immunitatis, & impunitatis occaſionem præbeat delinquendi, conſtitutionem Gregorij [e] Quartidecimi obſeruari mandamus, qua

a Exodi 21. Num 35 Deuter 19. Ioſ 20. & 3. Reg. 2.

b c 20 Athanaſ. in Apologia circa medium.

c Auctor in ſuo lib. de ſacr. immunit. lib. 1. c. 15.

d l vn. C. de his, qui ad ſtat. Princip. confug.

e incipien. Cùm aliàs fel. rec. Pius Quintus.

cauetur, ne publicis latronibus, graſſatoribus, agrorum depopulatoribus, humanum ſanguinem in eccleſijs, earumque cœmeterijs proditorie fundentibus, hæreticis, maieſtatiſque reis, vlla prorſus ſuffragetur, aut proſit eccleſiaſtica immunitas. Ideo huiuſmodi nefarios homines, præuia licentia noſtra, capi, atque extrahi ab omnibus ſacris locis impunè poſſe, mandamus, extractoſque cuſtodiri, donec criminum qualitate examinata, ſi in eccleſiaſtico foro iudicandi non fuerint, tradantur iudici ſeculari.

§. vnic.

Si verò ob locorum diſtantiam licentia extrahendi malefactores ex locis ſacris à nobis, vel à Vicario noſtro, facile haberi non poſſit, de eorumq. fuga immineat periculum, poſtquam rector, vel ſecularis, vel regularis, loci illius, ad quem confugiſſent, de tota re factus fuerit certior, eo conſentiente, malefactores inde abduci impune poſſe cōcedimus, præſtito tamen à iudice laico, ſiue ab eius miniſtris, iuramento, reos ipſos ad carceres noſtros rectà deducendos iri, vt cognoſcatur, an ea crimina, quorum accuſati fuerant, ſint ex illorum genere, quæ ſuperius recenſuimus.

CAP. III.

QVod de eccleſijs ſtatutum eſt, idem de cœmeterijs [a] ſtatutum eſſe intelligatur, ſiue iiſdem eccleſijs coniuncta ſint, ſiue omnino ſeiuncta, ac longe ab eis diſtantia, ſiquidem, & ipſa conſecrantur, vocanturque cœmeteria, hoc eſt, dormitoria, quia ibidem mortui Chriſtiani dormire dicuntur; ſicut Lazarum Chriſtus [b] dormire dixit, cùm tamen mortem obijſſet. Apoſtolus item vita functos dormientes appellat ad Theſſalonicenſes ſcribens. [e] vbi ait Hieronymus, eos dormientes appellari, quia certum eſt, reſurrecturos; ac iiſdem fere verbis Auguſtinus [d] propter futuram, ſcilicet, reſurrectionem, velut euigilationem; quod & affirmat alibi idem Hieronymus [e] his verbis: In Chriſtianis non eſt mors, ſed dormitio, & ſomnus appellatur; cui conſenſit etiam Ioannes Chryſoſtomus [f], dicens, mors nō eſt mors, ſed ſomnus, & dormitio temporaria. Quare legiſlatores eccleſiaſtici cœmeteria [g] iiſdem gaudere priuilegijs, & immunitatibus, voluerunt, quibus ipſæ gaudent eccleſiæ, eoſque, qui cœmeteria profanant, puniri, ac, ſi eccleſias ipſas profanaſſent. Itaq. excommunicationi ſubijcimus eos, qui in cœmeterijs (quemadmodum hactenus factum fuiſſe audiuimus) choreas ducunt, pila ludunt, mercaturam, vel aliud ſimile profanum tractant, item eos, qui debitores in cœmeterijs ad tribunalia ſecularia citant, aut citari mandant, eum proteſtatione etiam, ne inde diſcedant, donec creditoribus ſatisfecerint, cùm pleriq. non ſine diuini præcepti, & libertatis eccleſiaſticæ iniuria, dominicis, alijſq. feſtis diebus, ne citentur, ad eccleſias accedere non audeant: quin & curſores, ſeu curiales, (vt apud nos vulgò vocantur) qui in cœmeterijs aliquem citauerint, officij amiſſione, aureiſq. nummis decem in vtilitatem eccleſiæ, cuius cœmeterium ita violatū fuerit, conuertendis, mulctari mādamus.

a cap. vlt. ext. hoc tit. can. ſicut 16. q. 4.
b Ioan. c. 11.
c cap. 4.
d epiſt. 118. & alibi.
e epiſt. 39. ad Theoduram.
f homil. 21. ad populum Antioch.
g d. c. vlt. & c. 2 §. teſtet. eod. lib. 6.

CAP. IV.

SAcerdotes, omneſque clericos, vt muneri ſuo ſolicite ſatisfacerent, atque (vt iubet Apoſtolus [a]) ne ſe negotijs ſecularibus implicarent, eximere voluit Deus ab omni mundana iuriſdictione, Chriſtos [b] ſuos, ac Deos [c] aliquando eos appellans, [d] nempe, quia eorum [e] labia cuſtodiunt ſcientiam (vt eſt apud Malachiam) & legem exquirunt ex ore eius. eoſdem & Chriſtus ab omni humano iudicio exemptos manifeſtauit tunc, cum de regibus terræ quærendo, an, [f] ſcilicet, tributum acciperent à ſuis, vel ab alienis; reſpondente Petro, eos accipere ab alienis; liberos eſſe filios pronunciauit. Quem quidem honorem non hominibus impendi, ſed Deo, cui ſoli vacare debent ſacerdotes, reſpondit iuriſconſultus Paulus [g], quamuis ethnicus: vnde certiſſimum eſt, vniuerſum ſacrum ordinem ſeculari, profanæq. poteſtati minime ſubiectum fuiſſe, etiam ante humanas leges, ipſorumq. Romanorum Pontificum, atque Imperatorum conſtitutiones, vbi de ſacerdotibus loquuntur, non eſſe intelligendas, quòd clericos à ſecularium tribunalium iuriſdictione exemerint, ſed [h], quòd ius diuinum declarauerint. Ideo ſub pęna anathematis, à quo, niſi à nobis, abſolui non poſſint, eccleſiaſticarum cauſarum cognitionem omnibus ſubditis laicis iudicibus interdicimus, prohibentes, ne ſacro ordini vllam, vel minimam, vim inferant, aut de clericorum delictis, (quorum cognitio ad nos pertinet [i]) vllo pacto inquirere, aut iudicare audeant: ſed meminerint, Regem Oziam, quòd ſacerdotis officium vſurpaſſet, à Deo leproſum [k] factum; & Ozam, cùm inclinantem arcam, ne caderet, tetigiſſet, ſtatim morte mulctatum. Etenim ſeiunxit Deus ſemper ſacra à profanis, voluitque, aliud eſſe ius eccleſiæ, aliud ius ſeculi, aliam ſacerdotij, aliam regni rationem. Diſtinxit etiam ſacra [l] ædificia à regum domibus ita, vt nefas ſit, non ſolùm diuinos limites tranſilire, ſed & illis appropinquare.

a epiſt. 2. ad Timoth. c. 2.
b Pſal. 104.
c c. 1. § quia verò ext. de ſacr. vnct.
d Exo. c. 22.
e Malach. cap. 2.
f c. 17. Matt.
g l. non diſtinguemus § de recept. arbitr.
h gl. ad c. 11. ad verb. diſcuti, vbi notat omnes 90. diſt. & ad c. 4. verb. diuino, vbi etiā not. doctores de ſententia lib. 6.
i c. clerici, c. cū ab homine, c. qualiter, & quādo ext. de iudic. c. ſignificaſti extra de for. cōp. l. vlt. C. Theodoſ. de Epiſcop. & cler. l. 1. C. eod. de Epiſc. iudic. & l. 1. C. eodem de religioſ.
k lib. 2. Paralip. c. 26. 2. Reg. 6.
l apud Ezechiel. c. 43.

CAP. V.

QVa ratione sacræ ædes, eorumq. ministri, & præsides absque piaculo onerari, aut grauari non possunt, eadem prorsus, nec diuexari debent eorum bona vsibus cœlestium secretorum semel dicata (vt est apud Iustinianum [a]) sordidis muneribus, aut oneribus, nec quidquam [b] extraordinarij, aut (quod aiunt) superindicti, eis imponi. Quare; si aliter ab aliqua Vniuersitate statutum fuerit; flagello excommunicationis verberentur auctores, & locus interdicto ecclesiastico tandiu subiectus intelligatur, quandiu statutum illud fuerit contraria constitutione abrogatum.

a l. placet C. de sacros. eccl. can generaliter §. placet 16. quæst. 1.
b Auth. Item nulla communitas C. de Episc. & cler. cap. 1 eod. lib. 6.

Nec clerici, vel monachi secularibus negotijs se immisceant. Tit. L.

CAP. Vnicum.

NEMO militans Deo [a] implicet se negotijs secularibus (ait Apostolus) vt possit placere ei, cui se probauit, sed tantùm [b] altari, & sacrificijs deseruiat, vt precibus, atque orationibus vacet.

a Apost. ep. 2. ad Timoth. c. 2.
b Cyprian. lib. 1 ep. 6.

Multa [c] autem sunt, quæ clericis cuiuscumq. conditionis, & ordinis sint, prohibentur: munera quippe omnia iniusta accipere, vel dare, contentiones, lites, rixas, aleas amare, conductores rerum secularium, aut procuratores esse, ornamentum ordini inconueniens quærere, in delicijs viuere, gulæ, & ebrietati indulgere, iniustis ponderibus, seu mensuris, vti, negotia illicita tractare, sanguinis iudicium agitare, aut sententiam dictare, canes quoque, aut aues, venationis causa, alere, tabellionatus officium exercere, medicinæ, aut legali facultati, absq. licentia, operam dare: quæ tamen ex constitutione Innocentij [d] IV. in generali Lugdunensi Concilio edita negari non solet.

†

c c. 1. cum seqq. extra hoc tit.
d de quæ c. 2 de poenit. lib. 6.

Finis Libri Tertij.

ACTA TARANTASIENSIS ECCLESIAE AB ANASTASIO GERMONIO

Archiepiſcopo, & Comite Tarantaſienſe in Diœceſana Synodo Muſterij habita,

iij. Nonas Maij anno Sal. MDCIX. promulgata.

LIBER QVARTVS.

De ſponſalibus, & matrimonijs. Tit. I.

Eugenius IV. in generali Concilio Florentino.

CAP. I.

SEPTIMVM eſt ſacramentum matrimonij, quod eſt ſignum coniunctionis Christi, & Eccleſiæ, ſecundum Apoſtolum [a] dicentē: Sacramētum hoc magnum eſt: Ego autem dico in Chriſto, & in Eccleſia. Cauſa efficiens matrimonij regulariter eſt mutuus conſenſus per verba de præſenti expreſſus. Aſſignatur autem triplex bonum matrimonij. Primum eſt proles ſuſcipienda, & educanda ad cultum Dei. Secundum eſt fides, quam vnus coniugum alteri ſeruare debet. Tertium eſt indiuiſibilitas matrimonij propter hoc, quod ſignificat indiuiſibilem coniunctionem Chriſti, & Eccleſiæ. Quamuis autem ex cauſa fornicationis liceat tori ſeparationem facere, non tamen aliud matrimonium contrahere fas eſt, cùm matrimonij vinculum legitime contracti perpetuum ſit.

a ad Ephes. cap 5.

Ex Concilio generali Tridentino.

De ſacram. Matrim. in princ. & gratiam ſeſſ. 24.

CAP. II.

GRatiam verò, quæ naturalem illum amorem perficeret, & indiſſolubilem vnitatem confirmaret, coniugeſque ſanctificaret, ipſe Chriſtus venerabilium ſacramentorum inſtitutor, atque perfector, ſua nobis paſſione promeruit: quod Paulus Apoſtolus innuit, [a] dicens: Viri diligite vxores veſtras, ſicut Chriſtus dilexit Eccleſiam, & ſe ipſum tradidit pro ea: mox ſubiungens: Sacramentum hoc magnum eſt, ego autem dico in Chriſto, & in Eccleſia. Cùm igitur matrimonium in lege Euangelica veteribus connubijs per Chriſtum gratia præſtet; meritò inter nouæ legis ſacramenta annumerandum ſancti Patres noſtri, Concilia [b], & vniuerſalis Eccleſiæ traditio ſemper docuerunt, aduerſus quā impij homines huius ſeculi inſanientes, non ſolùm perperam de hoc venerabili ſacramento ſenſerunt, ſed more ſuo, prætextu Euangelij, libertatem carnis introducentes, multa ab Eccleſiæ Catholicæ ſenſu, & ab Apoſtolorum temporibus probata conſuetudine aliena ſcripto, & verbo aſſeruerunt, non ſine magna Chriſtifidelium iactura: quorum temeritati ſancta, & vniuerſalis ſynodus cupiens occurrere, inſigniores prædictorum ſchiſmaticorum hæreſes, & errores; ne plures ad ſe trahat pernicioſa eorum contagio; exterminandos duxit, hos in ipſos hæreticos, eorumq. errores decernens anathematiſmos.

a epiſt. ad Ephes c. 5. in fin. c. debitū ext. de bigamis.

b d. c. 5. ad Ephes & Cōcil. Florent. de quo cap. preced & c. ad abolendā extr. de hæretic.

CAP. III.

CAnones autem duodecim doctrinam hanc de ſacramento matrimonij à Concilio Tridentino, vt ſupra retulimus, promulgatam, ſtatim ſubſequentes, vt ab omnibus diligenter, ac religioſè obſeruentur, diſtrictè præcipimus. Qui verò eos non admiſerit, aut ad ſenſum diuerſum ab eo, quem tenet

Ecclesia, detorserit, non solum excommunicetur, sed, vt hæreticus, puniatur. Qua pœna mulctentur etiam, quicumque ex sacramentis nonnulla, ac nominatim matrimonium; tempore Apostolorum fuisse, hodie verò non esse cum Caluino Impijssimo profitentur, quasi sacramenta ad tempus fuerint instituta, non autem, vt durarent, quamdiu duraret Ecclesia, hoc est, vsque ad consummationem seculi.

De sacramento matrimonij:

Canon I.

Si quis dixerit, matrimonium non esse verè, & propriè vnum ex septem legis Euangelicæ sacramentis à Christo Domino institutum, sed ab hominibus in Ecclesia inuentum, neque gratiam conferre; anathema sit.

Canon II.

Si quis dixerit, licere Christianis plures simul habere vxores, & hoc nulla lege prohibitum; anathema sit.

Canon III.

Si quis dixerit, eos tantum consanguinitatis, & affinitatis gradus, qui in Leuitico exprimuntur, posse impedire matrimonium contrahendum, & dirimere contractum; nec posse Ecclesiam in nonnullis illorum dispensare, aut constituere, vt plures impediant, & dirimant; anathema sit.

Canon IV.

Si quis dixerit, Ecclesiā non potuisse constituere impedimēta matrimonij dirimentia, vel in ijs constituendis errasse; anathema sit.

Canon V.

Si quis dixerit, propter hæresim, aut molestam cohabitationem, aut affectatam absentiam à coniuge, dissolui posse matrimonij vinculum; anathema sit.

Canon VI.

Si quis dixerit, matrimonium ratum, non consummatum, per solemnem Religionis professionem alterius coniugum non dirimi; anathema sit.

Canon VII.

Si quis dixerit, Ecclesiam errare, cum docuit, & docet iuxta Euangelicam, & Apostolicam doctrinam, propter adulterium alterius coniugum matrimonij vinculum non posse dissolui; & vtrumque, vel etiam innocentem, qui causam adulterio non dedit, non posse, altero coniuge viuente, aliud matrimonium contrahere: mœchariq. eum, qui, dimissa adultera, aliam duxerit, & eam, quæ dimisso adultero, alij nupserit; anathema sit.

Canon VIII.

Si quis dixerit, Ecclesiam errare, cum ob multas causas separationem inter coniuges, quo ad torum, seu, quoad cohabitationem, ad certum, incertumve tempus, fieri posse decernit; anathema sit.

Canon IX.

Si quis dixerit, clericos in sacris ordinibus constitutos, vel Regulares castitatem solemniter professos, posse matrimonium contrahere; contractumq. validum esse, non obstante lege ecclesiastica, vel voto; & oppositum nil aliud esse, quàm damnare matrimonium; posseq. omnes contrahere matrimonium, qui non sentiunt, se castitatis, etiam si eam vouerint, habere donum; anathema sit: cùm Deus id rectè petentibus non deneget, nec patiatur, nos supra id, quod possumus, tentari.

Canon X.

Si quis dixerit, statum coniugalem anteponendum esse statui virginitatis, vel cælibatus, & non esse melius, ac beatius manere in virginitate, aut cælibatu, quam iungi matrimonio; anathema sit.

Canon XI.

Si quis dixerit, prohibitionem solemnitatis nuptiarum certis anni temporibus superstitionem esse tyrannicam, & ethnicorum superstitione profectam; aut benedictiones, & alias cæremonias, quibus Ecclesia in illis vtitur; damnauerit; anathema sit.

Canon XII.

Si quis dixerit, causas matrimoniales nō spectare ad iudices ecclesiasticos; anathema sit.

C A P. IV.

Sponsalia, quoniam respiciunt maris, ac fœminæ coniunctionem, videntur idem esse, ac matrimonium, sed planè differunt à matrimonio: dicuntur verò sponsalia à sponsione,[a] seu promissione, qua ex parte viri, & ex parte mulieris fides datur de futuris nuptijs, & potest vocari etiam repromissio, quia reciprocè, & mutuò, hinc, inde, quod ad conciliandas futuras nuptias pertinet, promittitur. Dicta sunt autem sponsalia,[b] quia veteres futuras sibi vxores spondere, & stipulari solebant: is[c] etenim, qui ducere volebat vxorem, ab eo, qui daturus erat, eam stipulabatur: contrà, qui dare volebat, spondebat, se daturum, isq. contractus nomē sponsalium obtinebat, diesque[d] ille sponsalis appellabatur. Apud nos ille mos obsoleuit, retento nomine, cùm hodieque fieri soleat quædam sponsio, aut per ipsos contrahentes, aut per internuncios, sub hac verborum forma. Ego accipiam te (verbi gratia) Annam in vxorem: ego accipiam te Petrum in virum. Sponsaliorum duæ sunt species; namq. vel in præsens, vel in futurum tempus contrahuntur: si fint in futurum, vtroque ex sponsis dissen-

a l. 1. ff. eod. tit. cum. nostrates ya q. 5.

b l. 2. ff. eodem titul.

c Gell. li. 4. cap. 4.

d Varr. li. 5. de ling. Latina.

dissentiente, permissum est, rescindi contractum, non æque, si in præsens. Magis tamen propria, ac frequens est apud vtriusque iuris prudentes sponsaliorum, ac sponsarum significatio, quæ respicit tempus futurum, propriæque sunt sponsæ, quas in futurum paciscimur: sponsalia verò, quæ in præsens tempus contrahuntur, sunt ipsæ nuptiæ, ipsumque matrimonium, animorum[e] scilicet, corporumq; coniunctio. Sed, quamuis aliud sit[f] sponsalia contrahere, aliud de contrahendis sponsalibus promittere; attamen tanta est promissionis vis, quæ in matrimonij contractu fit, vt piaculum sit illam violare, peccetque[g] mortaliter, qui ex sponsis consensum coniugalem negat, quamuis promissio, aut intentio non fuerit iuramento confirmata, cùm[h] apud Deum simplex promissio non differat à iuramento. Si verò sponsi sibi inuicem obligationem remittant, liberi maneant. Quod; si alter eorum, valere promissionem asserat, alter verò neget, vel contumaciter adimplere renuerit, censuris compellatur ad tempus, non vlterius.

e c. debitum extra de bigam. non ordinan.
f arg. l. si pœna ff. de verb. oblig.
g S. Thom. in 4. dist. 27. quæst. 2.
h can. iuramenti 22 q. 2.

C. A. P. V.

IVstitiæ[a] publicæ honestatis impedimentum; vbi sponsalia nulla fuerint, omnino tollit[b] Tridentina Synodus; vbi valida, primum gradum non excedere voluit, quod intelligendum est de sponsalibus initis de futuro, non autem de præsenti: nam, quo ad hæc, ex[c] declaratione Pij Papæ Quinti extenditur prohibitio, ac, si matrimonium fuerit consummatum. Quam planè constitutionem, seu declarationem inuiolabiliter in nostra diœcesi obseruari mandamus, alioquin matrimonium contractum nullum esse, parochumque, coràm quo scienter fuerit celebratum, per annum ab officio suspendi debere, declaramus.

a c. 4. & 8. eæ. eod.
b c. 3. eadē sess. 24.
c incip. Ad Romanum spectat Pontifice. m.

Impedimentum verò iustitiæ publicæ honestatis eiusmodi est; vt, qui spoponderit, se vxorem ducturum, neque, dum sponsa viuit, neque post eius mortem, contrahere possit matrimonium cum ipsius consanguinea, sicut; nec ipsa sponsa, aut viuat, aut mortuus sit sponsus, cum illius consanguineo matrimonium contrahere potest. Quod impedimentum[d] extendebatur olim vsq. ad quartum gradum: hodie[e] non excedit primū, fratris; videlicet, aut sororis, idque, vt præceptum facilius, ac sine dispendio, obseruetur.

d d. c. 4. & 8. & cap. vnic. eod. tit. l. 6.
e Cōc. Trid. c. 4. sess. 24. de reform. matrim.

C. A. P. VI.

VAgos quoque, incertique domicilij homines, ad matrimonium non admitti decreuit eadem sancta[a] Tridentina Synodus, ne contingat, vnum maritum duas, aut plures vxores habere: sunt enim, qui, relicta prima vxore, aliam, atque aliam diuersis in locis, illa viuente, ducere non dubitant, quemadmodum & in nostra diœcesi non semel factum fuisse, accepimus. Quocirca, ne ex hoc sacrilegio aliud scandalum deinceps oriatur, parochi, neque assensum præbeant, neque talibus matrimonijs interesse audeāt, nisi prius facta de personis diligenti inquisitione, eaque tota nobiscum, aut cum nostro generali Vicario, communicata, licentiam habeant faciendi ea, quæ tanti sacramenti dignitati maxime conueniant. Contumaces aureis decem mulctentur, atque ab officio ad sex menses suspendantur.

a cap. 7. d. sess. 24.

C. A. P. VII.

DEcet sane, Christianisque moribus aptissime congruit, matrimonium nullius auctoritati, nullius imperio, nullius libidini subiacere, quin inualidum esse, nisi contrahatur mutuo consensu, ac libera voluntate illorum, qui maritali vinculo vicissim ligari, & coniungi volunt. Itaque, vt liberum prorsus ex sacrorum[a] canonum præscripto, ab omnique violentia tutum sit matrimonium, omnibus subditis nostris præcipimus, cuiuscumque gradus, dignitatis, ac conditionis existant, sub excommunicationis pœna, (quæ absque alia declaratione statim delinquentes liget) ne directè, vel indirectè, quouis colore, aut prætextu, quemquam impediant, quominus[b] matrimonium contrahere libere possit, aut ad illud contrahendum compellant, malisq. artibus inducant. Quod parochi sedulo animaduertant, vt, si alicui vim inferri senserint, tali matrimonio fauorem nullum præstent, nullone modo intersint. Quod, si facere neglexerint, pœna superius[c] constituta mulctentur.

a cap. cum locum e requisiuit cap. gemmā ext. eod. tit. c. si. 31 q. 2. c fin. 16 q. 2.
b c. 9. ead. sess. 24.
c cap. proximus tit.

De desponsatione impuberum.

Tit. I I.

C. A. P. I.

ADunguem obseruari iubemus, quod de ætate contrahentium matrimonium à maioribus nostris definitum est, nempe, vt masculus quatuordecim annis[a] minor non sit, nec fœmina duodecim, cùm, scilicet, vtroque eorum pubescente, ille motum vis genitalis sentire incipiat, hæc verò, & ad concipiendum apta sit, & doli capax. Proinde, ne lites,[b] ac dissensiones ex nuptijs ante hanc ætatem celebratis oriantur, nolumus, parochos matrimonio inter impuberes per

a l. minoris ff de rit. nuptiar. c vlt. ext. eod.
b vt c 6. 7. & 10 extra hoc tit. & c. vlt. eat. de spons.

verba

verbis de præsenti contrahĕdo auctoritatem, aut esse assensum vllum, præbere: sed, si pubertati proximos maritali copula coniungi debere ex legitima causa animaduerterint, rem nobiscum communicent, vt, quod rationi consonum fuerit, auctoritate nostra perficiatur. Qui secus fecerit, pœna superius [c] cōstituta plectatur.

c cap pen. & vlt. sup. de sponsal.

CAP. II.

SPonsalia vsque ab ineunte ætate iniri non prohibentur, dum intelligant contrahentes, quid faciant. Quare [a], maiores septem annis eos esse oportet, ne, si minores sint, licet proximi septennio, id scire, aut intelligere non posse videantur: nam, quamuis malitia aliquando suppleat defectum ætatis in eo, qui est proximus [b] ætati legitimæ ad cōtrahendum matrimonium, non supplet tamē in eo, qui est proximus septennio ad contrahenda sponsalia: Siquidem tenerrima ætas illa, prorsusque rationis incapax, est omnis expers malitiæ, sicut sequens ætas, cùm sit doli capax, suppleri potest à malitia: ideo [c] duodecimus, ac quartusdecimus annus inceptus habetur completo. Declaramus igitur, ex sponsalibus pactis cum eo, qui est minor septennio, aut mas, aut fœmina sit; non [d] habere locum iustitiæ publicæ honestatis impedimentum, nisi cohabitassent, paciscentes, seseque inuicem contrectassent: quod, si interuenisse probabitur, caueat parochus, ne cum alijs contrahant, nisi cum ipsis super hoc fuerit legitimè dispensatum.

a l. in sponsalibus ff. de spons. Hermenop. lib. 4 tit. 1. can. 1. & 2. 30. q. 2. c. litteras c. accessit cap. duo c. dissoluendum ext. hoc tit.
b c. de illis ext. eod. tit.
c arg. l. ad Rempublicā ff de mun. & honor.
d c. spōsam ext. de spōs. & matr. c. iuuenis eo tit.

De clandestina desponsatione. Tit. III.

CAP. I.

QVONIAM ex clādestinis nuptis sacrosancta Tridentina Synodus multa, eademq. grauia peccata oriri animaduertit, huiusmodi contractum nullum, atque irritum esse [a] decreuit, eosque, qui aliter, quàm præsente parocho, vel alio sacerdote, ipso parocho, aut loci Ordinario, concedente, & duobus, vel tribus testibus, matrimonium contrahere attentauerit, ad sic contrahendum omnino inhabiles reddidit. Quod sane decretum, cum cæteris omnibus, quæ de matrimonio contrahendo, præsertim de denunciationibus, sancita sunt, quàm diligentissimè obseruari mandamus.

a c. 1. de refor. matrim. sess. 24.

§. 1.

Publicas verò denunciationes, non solùm sacri Tridentini, sed & Lateranensis [b] Concilij decreto in Ecclesijs parochialibus faciendas, antequā matrimonia contrahantur, nullo pacto omitti, sed in parochijs virorum, & mulierum tribus festis diebus Ecclesiæ præcepto obseruatis, inter Missarum solemnia, quibus maior populi numerus interesse soleat, omnino fieri præcipimus.

b c. cū inhibitio ext. eo. tit. Cōc. Tri. sess. 24. c. 1. de reform.

§. 2.

Nemini etiam animarum curam gerenti sponsos alienæ parochiæ coniugali vinculo coniungere, aut maritali benedictione confirmare liceat, nisi à nobis, vel à nostro generali Vicario, vel à rectore parochiæ sponsorum, id ei fuerit expresse concessum. Transgressores, non solùm suspensionis pœnam ipso facto subeant, sed & grauiùs arbitrio nostro puniantur.

§. 3.

Si sponsi, vel alter eorum, alienæ fuerit parochiæ, caueat diligenter parochus, cui concessum fuerit illos in matrimonio coniungere, ne ad eum actum veniat, priusquàm ab illorum, seu alterius eorum, parocho scriptum, & obsignatum testimonium acceperit, debitas factas fuisse denunciationes in Ecclesia, aut nostra auctoritate prætermissas, nullumq. apparere impedimentum, quominus matrimonium illud legitimè contrahi possit.

§. 4.

Quòd, si parochus ille alienæ fuerit diœcesis, testimonium, seu fidem illam sigillo munitam ab ipso Episcopo potiùs, quàm à parocho quæri mandamus: quæ tamen, nisi coram nobis, vel à Vicario nostro, recognita sit, nullius esse roboris, aut valoris, intelligatur.

§. 5.

Si verò longiùs absit illa diœcesis, nihil prorsus fiat, nobis inconsultis, vt in re tanti momenti, quid agendum sit, spatium deliberandi habeamus, auferaturq. occasio incognitis, vagis, improbisq. hominibus, plures [c] vxores habendi.

c vt supr. de spons. & matrim. c. 6.

§. 6.

Verùm, quoniam non desunt, qui ab illecebris carnis decepti, ne propria crimina manifestore, aut inuiti illicita contubernia relinquere cogantur, alios quoque decipere studeant, pro vxoribus exhibentes, quæ vere concubinæ sunt; mandamus, vt, si contingat, extraneum ex aliena, vel diœcesi, vel parochia, mulierem incognitam secum ducere, quam, sibi vxorem esse asserat, ex probabili vero ratione, aut coniectura, cognoscat, aut suspicetur parochus, illam talem non esse, ab eo fidem matrimonij ex legitima probatione exigat, certorum dierum termino præfixo, quo elapso, absque fidei exhibitione, in eum, tanquam in concubinarium, agere non dif-

ferat, te tota nobis patefacta, cum nominibus contumacium, vt in eos pro delicti qualitate opportunè animaduertatur.

CAP. II.

Matrimonium, cùm ſit vnum ex ſeptem ſacramentis Eccleſiæ ab ipſius mundi primordio ad humani generis propagationē diuinitus inſtitutum, nec celebrari, nec perfici debet alibi, quàm in Eccleſia, in domo, ſcilicet, auctoris ſui Dei, à quo originem, atque initium, habuit, atque in parochia eorum, qui maritali vinculo coniungendi ſunt, non autem in priuatis ædibus, neque à prandio, ſed mane, ac, propter reuerentiam, inter Miſſarum ſolennia, iuxta ſanctæ matris Eccleſiæ ritum in Miſſali Romano præſcriptum, niſi ex neceſſitate, aut vitandi imminentis ſcandali gratia, aliter, nobis conſentientibus, oporteat illud celebrari.

CAP. III.

At, quia nonnunquam ſponſi de diuinę gratiæ theſauro parũ ſolliciti, quæ per ſacramentum matrimonium non ponentibus obicem confertur, antequam ritè, ac legitime matrimonio conſenſerint, more brutorum ſe ſe carnaliter coniungunt, nos huic effrænatæ libidini, quantùm poſſumus, occurrere volentes, tam intemperanter factum acriter prohibemus, & grauiſſimis pœnis puniemus.

§. 1.

Si verò, antequam publicæ fiant denunciationes, ob aliquam grauem cauſam celebrandum ſit matrimonium, admoneat ſponſos parochus, etiam ſub interminatione anathematis, vt à carnali cõmercio, corporumq. commixtione abſtineant, quouſque plenum effectum habuerint denunciationes, ne, ſi, cõſummato matrimonio, emergat impedimentum, quo contractus ille ſubſiſtere nequeat, opus ſit cum ſponſæ dedecore, ac populi ſcandalo, matrimonium dirimere.

§. 2.

Quinetiam parochi de pietate, ac reuerētia, qua tantum ſacramentum ſuſcipi debeat, apud populum, ſumpta occaſione, ſubinde differant, docentes, non fuiſſe inſtitutum matrimonium ad carnis deſideria explenda, (quod equus, & mulus faciunt, quibus [a] non eſt intellectus) ſed prolis propagandæ cauſa, quæ creaturarum omnium parenti debitam gloriam, atque honorem impartiretur.

a Pſal. 31.

§. 3.

Sponſis quoque efficaciter perſuadere nitantur, vt, priuſquam ad matrimonij conſenſum deueniant, vel ſaltem triduo ante, quàm inter eos ſequatur carnalis copula (vt eſt in Concilio [b] Tridentino) criminum ſuorum ſordes eluant, ſanctiſſimamq. Euchariſtiam piè ſuſcipiant.

b d.c.1.§. poſtremo ſeſſ. 24.

§. 4.

Denique vnuſquiſque parochus contrahētium nomina diebus etiam, tum factarum denunciationum, tum cõtracti matrimonij, adnotatis in libro huic officio aſſignato diligenter referat, vt alibi declarauimus [c].

c c. vn. §. ſup. de paro chis.

De ſponſa duorum, & ſponſo duarum. Tit. IV.

CAP. Vnic.

Qvicvmqve alteri deſpõſatam mulierem vxorem duxerit, ſi conſtet, primum matrimonium in conſpectu Eccleſiæ validum fuiſſe, licet nõ fuerit conſummatum, illam dimittat, priori q. viro habendam relinquat. Si verò fuerit conſummatum, non autem legitimè contractũ, & mulier à primo contractu reſilire velit, an id fieri poſsit, nec ne, ad noſtrum tribunal cognoſcere pertinet. Quare parochis, ne huic ſecundo contractui aliquo pacto interſint, niſi à nobis, vel Vicario noſtro generali, aliter declaratum fuerit, omnino prohibemus. Idem obſeruandum eſſe dicimus, cum quis, duas vxores habere accuſatus fuerit, quarum ſecundam priùs carnaliter cognouerit [a].

a cap. 1. ext. eod. tit.

De conditionibus appoſitis in deſponſatione, & alijs contractibus. Tit. V.

CAP. Vnic.

Qvoniam poſsibile dici nõ debet, quod honeſtè [a] fieri nequit, impoſsibilis conditio, eo quòd turpis exiſtimetur, vitiat [b] contractum. Sed in matrimonio etiam turpiſsima conditio, dum ipſius matrimonij ſubſtantia [c] ſalua remaneat, ſuum ſortitur effectum. Si verò quis ſub honeſta, ac probata conditione matrimoniũ contraxerit, ante conditionis euẽtum ad perficiendum matrimonium carnali copula copula cogi [d] non poteſt, niſi poſtea pure, ac liberè in matrimonium conſentiat [e], aut mulierem, cum qua contraxit, carnaliter cognouerit [f]; eo enim caſu conditioni renunciaſſe videtur: alioquin, quamdiu [g] pendet conditio, quod ſub conditione factum eſt, nihil eſt: contractus etenim, non ex ſola ſtipulatione conſideratur, ſed ex eo, quòd vtilis eſſe, ac vires habere præſumitur; & conditionis proprium

a l. filius fa. ff. de condi. inſtitut.

b l. impoſſibilis ff. de verb. oblig. l. impoſſibilium ff. de reg. iur. l. vl. ext. de pact.

c c. vlt. ext. eod. tit.

d cap. 5. ext. eod. tit.

e cap. 3. eo. tit.

f d. c. 5 & 6. eod. tit.

g l. ii. ſi ſic hũ §. ſi quis ita l. quoties ff. de donat. & delegat.

priumh esta, ctum conditionalem suspendere. Quod, cùm in omnibus contractibus locum habeat, permittente iure; licere vnicuique conditionem suam meliorem facere, etiam cum alterius detrimento, dummodo [l] id citra iniuriam fiat; multò magis locum habere debet in matrimonio.

h l. 201. ff. de verb. sign. & to. tit. ff. de condi. & demonstr.
l l. eo l. inter seruitu tes ff. de seruit. vrb præ dior l. altius ff de seruit. & aqua l. in summa §. vl ff. d dam. infec.

Qui clerici, vel vouentes matrimonium contrahere possunt. Tit. VI.

CAP. I.

IN minoribus [a] ordinibus cõstituti, nisi voto, aut religionis habitu impediantur; vxorem ducere non prohibentur, sed etiam, si cum virgine contraxerint, ipsa defuncta, vel non cognita, promoueri [b] possunt ad maiores ordines, quos, quicumque susceperit, omnino nuptiarum incapax [c] est, adeo, vt nullum sit, atque inualidum quodcumque matrimonium cõtrahatur, peccetq. grauiter contrahens, statimq. in [d] excommunicationem incidat, immo, vt quibusdam [e] placet, fiat etiam irregularis. Qui subdiaconatum suscipit, licet nolit, aut non credat, se ad castitatem seruandam obligari, emittere tamen solenne votum castitatis intelligitur: siquidem, dum ordinem suscipit, consentire videtur ad ea, quæ in illius ordinis collatione obseruat Ecclesia, quamuis, se ex eo actu tali vinculo obstringi non putet.

a c. de his 28. dist.
b cap. seriatim 32. dist.
c cap. 4. ext. eod. tit.
d Clem. vn. de consang. & affin.
e Palud. in 4 dist. 37 q. 1. & Anton. 3. p. tit. 1. c. 8. Na uarr. c. 22. n. 32.

CAP. II.

VOuentium alij nunquam vxorem ducere, alij nonnunquam habere possunt. Nunquam ducere possunt, qui solenniter vouerint, hoc est, qui non solùm se Religioni deuouerint, sed, suscepto quoque habitu professionem [a] emiserint. Nonnunquam habere vxorem possunt [b], qui castitatis, aut religionis voto, se simpliciter obstrinxerint, quo quidem impeditur matrimonium, ne perficiatur, sed non dirimitur iam contractum, sicut voto solenni dirimitur contractũ, ac perfectum [c], non tamen consummatum: sed &, qui simpliciter vouit, letaliter peccat, si contraxerit matrimoniũ, ac multo magis, si contractum consummauerit, nam, cùm ante consummationem rati matrimonij potuisset ingredi Religionem, & implere votum, si contractum summauerit [d], quoniam reddidit se inhabilem ad satisfaciendum voto, proculdubio peccat.

a cap. 5. ext. eod. tit.
b c. 5. & 6. eod. tit.
c d c. 3. & 7 eod tit.
d S. Anton. 3 p tit. 1 c. 4 & esse cõem sententiam. Doctorũ scri bit Toler in Summ. lib. 7 c. 24. ver. 3.

De eo qui duxit in matrimonium, quam polluit per adulterium. Tit. VII.

CAP. Vnic.

QVI, viuente vxore, aliam duxerit, quæ illum vxorem habere sciat, aut eam, quæ vxoris viuentis ipsius necem machinata fuerit, neutram, mortua prima, ducere potest. Cui matrimonio, seu potiùs contubernio, parochi, qui sciẽter interfuerint, per annum ab officio suspendantur. Qui verò eorum, id ignorans, fecerit, statim atque, se errasse senserit, rem totam absque mora nobis aperiat, vt, & [a] separare, & pro delicti qualitate contrahentes opportunè punire possimus. At, si quis contraxerit cum ea, quæ, illum vxorem habere nesciuerit, aut cum qua nulla sit secuta copula, aut, si qua facta sit corporum commixtio, viuente vxore, nulla tamen præcesserit de contrahendo matrimonio fides, vel promissio, valere illud [b] matrimonium pronunciamus. Præterea credimus, eum, qui, (hisce casibus exceptis) adulteram ad legitimum tori consortium persuaserit, rem facere ad suorum peccatorum remissionem valde proficuam, cùm errantem [c] ab errore reuocauerit.

a c. 3. 4. & 5 ext. eod. tit. l. Claud ff de his, quib. vt indign.
b c. 1. 2. 6. 7 & 8. eod. tit.
c cap inter opera ext. de sponsal.

De cognatione spirituali. Tit. VIII.

CAP. I.

COGNATIO spiritualis ex sacramento [a] baptismatis oritur, cùm infans, nec loquens, nec ad credendum rationis vsum habens [b], alio profitente, baptizatur. Hic fiduciatius dicitur, fideiussor [c], susceptor [d], offerens [e], sponsor [f], fidei ductor, [g] patrinus, ac tandem compater, quia æque, ac naturalis pater, baptizatum admonere [h], atque hortari debet ad castitatem seruandam, ad diligendam iustitiam, ad charitatem colendam, aliaq. facienda [i], de quibus alibi disseruimus. Propterea, cùm nequeat consistere matrimonium inter eos [k], qui per adoptionem coniunguntur (quæ tamen legale vinculum est) multo minus consistere potest inter eos, qui Spiritus sancti gratia per baptismatis [l] lauacrum regenerantur: quod iam in sacro Nicæno Concilio constitutum [m] antea fuerat. Latè quidem patuit olim hæc spiritualis cognatio, sed ex sacra Tridentina [n] Synodo limitata est, vt sit tãtum inter

a l. siquis alumnã C. de nupt. e vir. eod tit lib. 4.
b c. paruuli d cõsec d. 4.
c Aug serm. 116. 163. & 215.
d Dion. Areopag. c. d bapt. Tertull. d. cor. mil. 3.
e Iustin. q. 56. ad orthodox.
f Tertull. de bapt. c. 18.
g Aug epist. 23. ad Bonif.
h can vos autem 105 d. 4 de consecr.
i sup. de baptis. c. 3.
k tot ei ext. de cogn. legali c. ita dl lig 30 q. 3.
l d c. ita 30. q. 3.
m c. 11 & 23 apud Turrianum can. 69. ex Trullano qui sextæ Synodi nomine circumferitur, vbi Theodor Balsamon, & Mogun. cap 56. cano. perue. nit 32. q. 1.
n c. 2. § volens sess. 24. de refor. matrim.

inter suscipientem, & baptizatum, illiusq. patrem, ac matrem, nec non inter baptizãtem, & baptizatum, illiusque patrem, ac matrem, nec vlterius progrediatur. Insuper, quoniam ex multitudine suscipientiũ oriebantur multa impedimenta, quibus matrimonia contrahi non poterant, & contracta dirimebantur, eadem Synodus Tridentina, vnum tantùm, seu virum, seu mulierem, iuxta [o] sacros Canones, vel ad summum, vnum virum, ac vnã mulierem baptizatum suscipere posse statuit, nec cum alijs, etiam in actu baptismatis infantem tangentibus, contrahi cognationem spiritualem. Quam quidem constitutionem à parochis nostris ad vnguem obseruari mandamus: qui etiam ad vitandos de cognatione spirituali scrupulos, ac dubia, quæ ex multitudine tangẽtium emergere possent, neque admittant, neque in suæ Ecclesiæ baptismalibus libris describant maiorem suscipientiũ numerum, quàm hic definitus sit. Secus facientes dimidia parochialium fructuum parte, locis pijs applicandorum, ad sex menses mulctentur.

o de quo in can. nõ plures d. cõsec. d. 4. c. quamuis de cogn. spir. lib. 6.

§. Vnic.

Ea quoque cognatio, quæ ex sacramento Confirmationis oritur, licet antea ad omnes gradus extenderetur [p], sicut cognatio, quæ per baptismum contrahebatur, ab eodem Concilio Tridentino limitata [q] fuit, vt sit tãtùm inter confirmantem, & confirmatum, illiusque patrem, ac matrem, ac pro confirmato profitentem.

p c. quamuis eo. lib. 6.

q d. c. 2. §. vl.

CAP. II.

Constitutionem sacri Altisiodorẽsis Cõcilij, qua [a] Abbas, & monachus filium ex baptismo, atque commatrem habere prohibetur, non solùm moribus monasticis aptissimè conuenientem, sed & cæteris Ecclesiæ ministris extra claustra degentibus, qui liberiorem vitæ aleam subeunt, vtilissimam, ad clericos seculares nostræ diœcesis extendimus, quos, cuiuscumque status, ac prærogatiuæ sint, ne antiquo hoste suggerente, occasione spiritualis cognationis, ad periculosam cum commatribus consuetudinem ineundam inducantur, sub pœna suspensionis ab eo ordine, in quo transgressionis tempore extiterint, nec non aureorum vigintiquinque ad pios vsus applicandorum, nisi vrgeat necessitas (quo casu etiam parentes [b] filiorum patrini esse possunt) nolumus de sacro fonte quemquam leuare posse, nec proprio nomine per interpositam personam, nec pro laicis, tanquam procuratores, compatris, aut susceptoris officio fungi. Cui pœnæ obnoxios esse intelligimus etiam curatos, eorumq. vicarios, qui clericos ad huiusmodi officium admiserint.

a c. nõ licet cum seq. de consec. d. 4. c. placuit 16 q. 1. c. peruenit 18. q. 2.

b cap. 2. eius. eod. tit.

De cognatione legali. Tit. IX.

CAP. Vnic.

QVONIAM filios, non tãtùm natura [a], sed, & adoptio facit, etiam cognatio legalis, quæ ex adoptione contrahitur, impedit [b] matrimonium: inter adoptantem igitur, & adoptatum, & adoptati descendentes, licet adoptio, vel emancipatione, vel alio quouis modo dissoluta fuerit, contrahi nequit matrimonium: quod procedere certum est, etiam inter adoptatum, & filios naturales adoptantis, durante adoptione, dumque in potestate patris fuerint. sed & inter adoptantem, & vxorem adoptati, & inter adoptatum, & vxorem adoptantis, quamuis dissoluta fuerit adoptio, non solum contrahi non potest, sed dirimitur quoque iam contractum matrimonium.

a l. 1. ff. de adopt.

b c. ita diligere 30 q. 3. cap. vn. ext. hoc tit.

De eo, qui cognouit consanguineam vxoris suæ, vel sponsæ. Tit. X.

CAP. I.

INCESTVM committere [a] intelligitur, qui mulierem aliquam ex ijs, quas, aut legibus, aut moribus, ducere prohibetur, vxorem ducit: namque, per quamlibet illicitam matrimonij coniunctionem incestum committi responderũt veteres [b] iurisconsulti. Sed, quoad impedimentum, ac dissolutionem matrimonij, hodie ex sacrosancta Synodo [c] Tridentina affinitas ex fornicatione contracta ad eos dumtaxat restringitur, qui in primo, & secunda gradu copulantur.

a l. sororis ff. de ritu nup.

b l. 14. §. 1. versi. nonnũquam ff. de ritu nup. l. tal. ff. adul.

c c. 4. sess. 24 de reforma. matrim.

CAP. II.

SI filios eò turpitudinis deuenire contingat, vt concubinas parẽtum vxores ducant, præterquàm, quòd nullum erit matrimonium, criminis [a] etiam stupri, eos esse reos dicimus, vtque stupratores, puniri debere. Caueant igitur parochi, ne talibus matrimonijs faueant, aut interesse audeant, alioquin, si crimen hoc ad eorum notitiam peruenisse constiterit, ad annum ab ordinum ministerio suspendantur, ac parochialis officij administratione priuentur.

a l. 4. C. de nuptijs.

De

De consanguinitate, & affinitate. Tit. XI.

CAP. I.

NON est dicendum, naturæ aduersari canonicam legē, cùm inter consanguineos quædam matrimonia perfici vetat. Id enim vbique locorum, tanquā religione dictante, ferè à mundi incunabilis obseruatum est, nec quidem repugnante natura, cuius instinctu quidam pudor humanis mentibus instillatus [a] videtur, quo parentes cum liberis misceri horrendum facinus semper duxerint, etiam ethnici, tradente Xenophonte [b], eiusmodi concubitum inuisum dijs fuisse, quasi iure naturali: cuius vim etiam in brutorum animalium sensum penetrasse testatur Philosophus [c], cùm inter ipsa reperiantur, quæ cum parentibus nunquam coëunt. Expedit quoque hæc matrimonia interdici, vt, pluribus familijs nuptiali vinculo constrictis latius communicetur humana [d] charitas: quin etiam, cùm muliebris sexus imbecillus, consilijque inops sit, vt vxores [e] à virorum iniurijs per cognatos vindicentur, quod fieri non posset, si idem [f] frater, ac maritus esset. Iure igitur ex Concilio [g] Tridentino, quicunque intra gradus iure prohibitos sciens matrimonium contrahit, separari debet absque spe dispensationis, ac multò magis, qui sciens consummauerit: si verò ignorauerit, præmissis legitimis denunciationibus, poterit dispēsatione iuuari. Quicumque autem parochus matrimonijs, seu potius contubernijs huiusmodi, quæ omissis solemnitatibus ab eodem Concilio præscriptis, celebrata sint, interfuerit, deque [h] impedimentis certior factus, assensum ipsis, ac fauorem, quoquomodo dederit, ad annum suspendatur ab ordinibus, ac beneficio priuetur.

a l. adoptiuus ff. de ri. nupt.
b lib. 4.
c Arist. lib. de nat. animal. 9. c. 47. Varro de re rust. lib. 2 c. 7. Plin. lib. 8. c. 2. Iustinia. Nouel. 12. & incest. nup. in prin. de quib. auctor li. 1. Aniaad uers. cap 10. Plutarch. in problematis
d Aug. li. 15. de ciuit. Dei c. 16. de quo can. 1. 35. q. 1
e Plutar. in Problemat. 116.
f Isych. Hierosol. Greg. Nazianzeni discipul⁹ li. 5. comm. in Leuit. c. 18.
g c 5. sess. 24 de refor. matrim.
h vsque ad quartū gradum c. nō debet §. prohibito ext. eo.

CAP. II.

CONsanguinei appellantur, qui sanguine coniunguntur, vt fratres [a], & vnius patris semine nati: consanguinitatis enim iura à patribus oriuntur [b], neque refert, vtrum ex eadem matre, an ex diuersis, geniti [c] sint. Affines sunt viri, atque vxoris cognati, quòd duæ familiæ, vel stirpes, vel personæ inter se diuersæ, ac diuisæ, per nuptias copulentur, altera [d] earum alterius fines pertingente. Quare non ab re, affinitatem definimus esse ciuile vinculum ex nuptijs, sponsalibusque dependens: ex nuptijs siquidem affinitatis constituendæ causa [e] sunt nuptiæ: ex sponsalibus, quia publicæ honestatis iustitia ex sponsalibus proficiscitur, vt alibi [f] diximus, sicque maritus, vel sponsus, cum consanguinea vxoris, vel sponsæ contrahere prohibetur: &, si celebratum fuerit matrimonium, locum habebit prohibitio vsque ad quartum gradum. Cæteri verò mariti consanguinei cum consanguineis vxoris, nulla lege prohibente, iustè contrahunt. Ideo pater, & filius cum matre, & filia matrimonium [g] contrahere possunt. Hodie prohibitio coniugalis copulæ quartum non excedit [h] consanguinitatis gradum. Si autem contrahentes inter se distent, alter quarto, alter quinto gradu, potestatem fecit Gregorius [i] Nonus, vt, absque dispensatione, iustas possint contrahere nuptias.

a l. 1. §. consanguineos ff. pe suis & legitimis Cai. li. inst. 2. ti. 8
b l. 4. C. vnde cogn.
c l. 1. C. d legit. tut. l. 13. & 14. C. d legit. here.
d l. 4 §. affines ff d gra. affinit.
e d. § affines
f cap. c. 5. §. 1. de spons.
g cap. 5. ext. eod. tit.
h d. c. nō debet § prohibitio.
i c. vlt. ext. eod tit.

De frigidis, & maleficiatis, & impotentia coeundi. Tit. XII.

CAP. I.

CVM matrimonij præcipuus fructus sit proles, frigidos [a], quorum [b] curatio desperata sit, matrimoniū cōtrahere nō debere, iuris manifestissimi est. Frigidus dicitur, qui non ex genitaliū membrorum defectu, sed ex morbo, aut naturali vitio corporis, coëundi facultate destitutus, sterilis, ac generationi [c] omnino ineptus est. Verumtamen, si cum frigido contraxerit mulier, sciatque, ipsum eo vitio laborare, velintque simul habitare; suffragante canone [d], tanquam soror habeatur, quæ tanquam vxor, haberi non potest.

a tot. ti. ext. eod. tit.
b c. 5. eod. tit.
c leg. si quis posthum⁹ ff. de liber. & posthu.
d c. 4. & 5. eod. tit.

CAP. II.

MAleficijs nostram Prouinciam abundare non sine magna animi molestia accepimus, quorum artem in eo præsertim versari fama est, vt, impedita per incantationes, ac satanicas machinationes corporum legitima commixtione, matrimonia imperfecta remaneant. Qua de causa, quoniam obseruatum est, hoc maleficij genus adhiberi solitum in ipso actu solenni matrimonij, cum scilicet, factis denunciationibus, parochus coram testibus per verba de præsenti contrahētes iungit, non pauca matrimonia clam, ac sine arbitris, celebrari contingit. Quod, cùm sacri Concilij [a] Tridentini decretis, bonisque moribus aduersetur, vt, quantùm cum Domino possumus, huic pestifero malo Reipublicæ perniciosissimo, occurramus, anathemati subijcimus omnes huius criminis reos, à quo, nisi à nobis, absolui non possint, præterquam in mortis articulo. Qui verò extra sacramentalem

a sess. 24. de reformat. matr. c. 1.

talem confessionem in huiusmodi maleficio deprehensus fuerit, postquam ab hora prima vsque ad vesperas in foribus metropolitanæ Ecclesiæ nostræ, aperto capite, nudisque pedibus, cum candela in manibus accensa dominico, aut alio festo die, peccati commissi pœnitentiam egerit, tradatur brachio seculari, meritas sceleris sui pœnas daturus: quas tamen, cum declinare posse volumus, si, manifestatis socijs criminis, se nunquam talia postea patraturum, iuramento promiserit.

CAP. III.

Coniuges, qui matrimonij consummandi causa pluries maritalem carnis copulã frustra perficere tentauerint adeò, vt alterum eorum ad eiusmodi congressum minime aptũ esse ipsiusmet confessione certum sit, altero separationem petente, separentur, liceatque non habenti coëundi impedimentum cum alia persona matrimonium contrahere. Sed, si probata impotentia, adhuc simul habitare voluerint, permittantur. Si vero minime constiterit, vtrum impedimentum allegatum legitimum fuerit, nec ne, assignandum erit eis trium [a] annorum spatium, à die contracti matrimonij computandum, quo, & simul habitare, & de coniugali carnis copula, quantum vtriusque interfuerit, commodè experiri possint. Quo tempore elapso, si sublatum non fuerit impedimentum, & ipsi (vt est in canone) tactis Euangelijs cum propinquorum, aut, si propinqui desint, cum bonæ famæ vicinorum septima manu, iurauerint, se frequẽtium carnalium amplexuũ experimento vnã carnem nunquam factos fuisse; qui ex ipsis impotens non fuerit, ad secundas nuptias libere transire possit. Si autem alter eorum, cui impotentia obijciatur, se impotentem negauerit, alter verò contrahentium affirmauerit, ad nostrũ tribunal de personæ, huiusq. controuersiæ statu, cognoscere pertinebit.

[a] cap. 5. ext. eod. l. in eau sis C. d repu.

CAP. IV.

Quinimmo inter eos, qui ex causa matrimonij triennium simul [a] habitare voluerint, nec se carnaliter coniunxerint, diuortium fieri vetamus, nisi virum tempore contractus annum egisse vigesimum constet. Nã, licet ætas nuptialis in viro legum [b] auctoritate anno quartodecimo impleri intelligatur, non tamen sequitur, omnes, qui ad eam ætatem peruenerint, idoneos esse ad consummandum matrimonium, asserente medicorũ Principe [c] Galeno, non censeri idoneum ad generationem eum, qui vigesimum primum annum ætatis non excesserit. Quandocumque igitur mulier marito impotentiam coesidi obijciat, non separetur ab ipso, nisi ille maior sit viginti annis, idque elapsõ triennio, vt cognosci possit, vtrum defectus sit ex ætate, vel ex frigiditate. Si autem fuerit minor viginti annis, suspendendum esse diuortium dicimus, donec vigesimum primum annum expleuerit, etiam si quinque, aut sex annos simul vtrique habitauerint.

[a] cap. 5. ext. eod.

[b] cap. pubes ext. d desp. impub. Instit. quib. mod. tut fi. Plato de legib. li. 6. Macr. li. 7. c. 9.

[c] lib. 4. & fa. ni. tuen. arg. l. septimo mẽ so ff de statu homin.

De matrimonio contracto contra interdictum Ecclesiæ. Tit. XIII.

CAP. Vnicum.

Si post factas denunciationes (quæ, nisi nobis aliter videatur, omitti [a] non possunt) matrimonium absque vlla impedimenti suspicione celebrari, ac consummari cõtingat, eoq. perfecto obijciatur consanguinitas, affinitas, cognatio spiritualis, aut legalis, vel, quòd vir habeat vxorem, vel mulier virum, & id genus alia, quibus matrimonia, etiam consummata, dirimi oportet; si contra interdictum Ecclesiæ, vel iudicis contractum esse constiterit; personæ contrahentium statim separẽtur [b], maneãtq. separatæ, quousque de obiecto impedimento definitiue iudicatum sit.

§. Vnic.

Sed, quia non desunt, qui specie pietatis, ac Religionis, impedimenta comminiscuntur, vt matrimonia disturbent, nos prauorum hominum huiusmodi artes anteuertere satagẽtes, eos, qui aliquid obiecerint, non audiri [c] decernimus, nisi, præstito iuramento, de obiectis promptam [d] fidem fecerint intra duos [e], scilicet, menses à die obiecti impedimenti inchoandos, hocque, vt à calumnijs matrimonia vindicemus, atque adulterandi pericula diuertamus.

[a] c. 1. sess. 24. de refor. matrimon vers. Quòd, si aliquando.

[b] c. 1. & vlt. ext. eod. tit.

[c] arg. c. litteras §. prop. c rea ext. d resti. spoliat.

[d] arg. Extrauag. vn. d auctoris. & vsu pall.

[e] d. c. litteras § quod, si non.

Qui filij sint legitimi. Tit. XIV.

CAP. I.

Qui nati sunt ex muliere, quæ post adulterium commissum cum habente vxorem, ea defuncta, cum codem viro matrimoniũ contraxit, si constet, ab eadem adultera machinatam fuisse mortẽ defunctæ vxoris, vel eius virum promisisse, se defuncta vxore sua, ipsam adulteram vxorem ducturum; neque nomine, neque iure, in legitimorum filiorum numero cẽseantur, cùm, & sacrorum [a] canonum auctoritate, & ratione naturali, propter imminens periculum, vt aiunt,

[a] c. illud 31 q. 1. c. 1. & c. sup hoc ext. de eo, q. dux. in matr. quã poll. per adult.

aiunt, captandæ [b] mortis alienæ, matrimoniũ hoc omni prorsus iure improbetur, adeo, vt iisdem subiaceat pœnis, quibus incestæ [c] nuptiæ, inter quas pœnas præcipua est; quòd, si huiusmodi contrahẽtes prætextu illius matrimonij (quod potiùs cõtubernium dici potest) sibi inuicem aliquid donauerint, id ratum minime sit, neque in vtilitatem, aut cõmodum filiorum ex ea copula susceptorum, conuertatur, sed fisco adiudicatum esse intelligatur, ipsis filijs omnino exclusis, quibus nulla fieri videtur iniuria; cùm ex eo crimine concepti neque [d] filiorum nomen mereãtur. Quorum conditio adeo misera est, vt, sicut ex iurisconsultorum [e] magis communi sententia, neque ex testamento, neque ab intestato, quidquam in bonis parentum, exceptis [f] alimentis, percipere possunt (præsertim si ex damnato coitu suscepti sint) ita ad beneficia promoueri, aut ad ordines ascendere, iuris canonici sanctione prohibeantur [g].

b l. vlt. C. de post l. donati aliter l. quidam §. donationem ff. de donation.
c l. 4. l. si qs incest. C. de incest. nupt.
d §. si aduersus Instit. de nupt. d. l. si quisquis C. ad l. Iul. maiest.
e post gloss. ad Auth. ex cõplexu C. de incest. nupt. Soc. cõs. ...
f c. cũ habe...
g Deut. 23. c. 3. ex. hoc tit. e. ...

CAP. II.

Itaque, quoniam, præter doctrinam, generis etiam nobilitate conspicuos esse oportet eos, qui ad dignitates, & canonicatus huius nostræ Ecclesiæ aspirant, dubitari potest, an illegitimi, quamquam nobilium virorum semine concepti, si ex simplici dispensatione Apostolica ad dignitates, & canonicatus ascendere permittantur, virtute eiusmodi dispensationis in hac Ecclesia necessariò sint admittendi. Et quidem, cùm priuilegium excludendi ignobiles comprehendat omnes extra matrimonium, etiã ex clara progenie, procreatos, quia illegitimorum natales incerti sunt, ab Ecclesia reijciendi essent, qui ex legitimis nuptijs nati non sint: sed, quamuis iuris ratione quilibet ex illegitimo toro, etiam nobilissimo, genitus, nec familiæ prærogatiuam, nec patrem [a] habere intelligatur, nihilominus, quoniam filij illegitimi nobiliũ virorum, & Sabaudiẽsi [b] statuto, & huius Prouinciæ vetusta consuetudine in nobilium numero habentur, dummodo eorũ vitæ splẽdor à sanguinis claritate ne discrepet, à capitibusque [c] familiarum, vt gentiles sui, agnoscantur, nos, si dispensationem in Ecclesijs cathedralibus locum habere, nec statuto, aut consuetudini derogare, certum sit, tales illegitimos ad dignitates, ac canonicatus nostræ Ecclesiæ admitti debere, pronunciamus.

Acta Eccles. Tarantas.

a §. si aduersus Instit. de nuptijs.
b lib. 3. c. 3.
c Oui. Papa q. 586. ... Fab. in suo codice de natur. lib. ...

Qui matrimonium accusare possunt, vel contra illud testificari. Tit. XV.

CAP. I.

Frigidos, maleficiatos, atque impotẽtia coeundi laborantes, non omnibus accusare permissum, sed [a] marito tãtùm, atque vxori, quorum interest, contractum matrimonium perfici, quin &, præ verecundia tacente vxore, eius consanguineis: si autem consanguinitatis, affinitatis, cognationisvè spiritualis, aut legalis, aut publicæ honestatis iustitiæ objiciãtur impedimenta, pertinet itidem ad maritum, & ad vxorem de illis in iudicio respondere, deinde ad parentes, iisque deficientibus, ad propinquiores sanguine, ac tandem ad extraneos, quibus [b] parentes, ac consanguinei ideo præferendi sunt, quia [c] de geneologia, consanguineorumq. vinculis, ac gradibus, magis instructi esse præsumuntur, cùm ex vetustis familiarum monumentis, tum ex maiorum testimonio: solent enim seniores per summum otium, nec non de industria, maiorum egregia facinora, res gestas, atque stemmata, filijs, ac nepotibus repræsentare, vt ad auitam gloriam incitati, etiam ascendentium, ac lateralium consanguineorum relationes, atque vincula agnoscant.

a c. 2. & vlt. ext. de frigid. & malefic.
b arg. l. quidam in fi. cũ seq. ff. de probation. l. de tutela C. ... l. filium C. de lib. caus.
c vt c. 1 & 2 35. q. 6. c. 3. ext. eod. tit.

CAP. II.

Quæ inuita contraxit, absque dubio matrimonium accusare potest, quia, deficiente consensu contrahendi, nullum esse illud matrimoniũ tacitè declarauit, cuius perfectio ex mutuo contrahentium consensu, vt diximus [a], æstimatur. Quæ verò non inuita cum viro coniungi passa est, accusationi [b] renunciasse tacitè videtur, eo, scilicet, per carnalem copulam sponte præstito consensu, qui in [c] nuptijs requiritur, quemque antea præstare recusauerat.

a c. 7. in prin. sup. de matr. contr. ... interd. & ...
b cap. 4. ext. eod. tit.
c c. sufficiat 27. q. 1. c. ad id extr. de sponsal.

CAP. III.

Adulterij crimen, & pater, & maritus in iudicium licitè deducunt, præfertur verò maritus patri, si simul accusauerint, vt, qui fauorabiliore, ac maiore animi affectu, accusationem prosecuturus videatur: qua de causa patri concessum fuit iure [a] veteri filiam in adulterio deprehensam occidere, non autem marito, quia plerumque patrum teneritudo non sinit, eos sæuire in proprios liberos, contraque mariti furor, atque impetus est reprimendus. Si autem prior maritus accuset adulterã, tempora non cedente patri, hoc

a l. nec in ea ff. ad l. Iul. de adult.

Ii est,

est, non currere patri tempus accusandi, iustis [b] manifestissimi est.

l. 1. §. vlt. .3 ff. ad l. Iul. de adul. c. maritus ext. de adult.

De diuortijs. Tit. XVI.

CAP. Vnic.

DIFFERT à tori separatione diuortium, quamquam non raro confunduntur. Si quidem diuortium in matrimonio rectè contracto, ac cõsummato, locum habere non potest, sicut tori separatio, quæ fit multis de causis. Separatur autem vir ab vxore, quo ad tori nuptialis communionem, non, quoad maritale vinculũ, quod, tametsi vxor fidem coniugalem adulterio cõtaminauit, inseparabile [a] atque indissolubile remanet, de cuius firmitate ita scribit Augustinus [b]: Vsque adeo fœdus illud initum nuptiale cuiusdam sacramenti res est, vt, nec ipsa separatione, irritum fiat. Neque aliter intelligendum est, quod dixit Dominus apud Matthæum [c]: Ego autem dico vobis, quia omnis, qui dimiserit vxorem suam, excepta fornicationis causa, facit eam mœchari, & qui dimissam duxerit, adulterat. Et alibi: [d e] Qui dimiserit vxorem suam, nisi ob fornicationem, & aliam duxerit, mœchatur. Et Apostolus [f]: Vxor à viro non separetur: quòd, si separata fuerit, maneat innupta, aut marito reconcilietur. Quæ quidem verba ad prauum sensum detorta, materiam dederunt nouatoribus dicendi, posse adulteram vxorẽ dimitti, & aliam duci. Quod, si verum esset, matrimonia Christianorum, neque sacramenta essent, neque rata, hoc est indissolubilia, nihilque differret à matrimonijs ethnicorum, quod [g] est falsum. Itaque, quoniam matrimonium, vt est sacramentum [h], Christi coniunctionem cum Ecclesia significat, consequens est, vt, quemadmodum Christus [i] ab Ecclesia nunquam disiungitur, ita vir [k] ab vxore nunquam separetur. Si igitur contingat, aliquem à marito dimissam mulierem vxorem ducere, nullum esse illud matrimonium dicimus, eumque, qui tantum facinus patrare ausus fuerit [l], tanquam hæreticum puniri mandamus, sed & sacerdotem, qui eiusmodi contubernio sciens interfuerit, mulctatum viginti quinque aureis, ad pias causas applicandis, ad annum ab officio suspendimus.

a c. litteris ext. de præs.
b lib. de bo. coniug. c. 7.
c cap. 5.
d Matth. 19.
e Luc 16. & c. 8. ext. eod. & placuit 32 q. 7.
f epist. 1. ad Cor. c. 7.
g c. 7. §. nõ & si ext. eo.
h Apost. ad Ephes. 5. c. debitũ ext. de big. nõ ord.
i d. c. 5.
k c. omnes 27. q. 2.
l Conc. Tri. c. 7. sess. 24. de sacr. mat.

De donationibus inter virum, & vxorem, & de dote post diuortium restituenda. Tit. XVII.

CAP. I.

QVAMVIS donatio inter virũ, & vxorem iure [a] ciuili requiratur, non, quia alterũ coniugum ab altero aliquid accipere absurdũ videatur: sed, quia, cùm sint vna caro, omnia [b] debent habere communia, nihilominus, quia ea donatio nõ repugnat bonis moribus, si fuerit iuramento munita, confirmatur virtute iuramenti, cuius auctoritas [c] summa est, dum ne bonis moribus aduersetur. Nec refert, an persona, cui donatum fuerit aliquid, ante [d] donantis mortem obierit: quia, cùm donatio [e] ex iuramento plenum robur, ac firmitatem sortiatur; licet donatarius præmoriatur, irreuocabilis fit, atque inutilis esse non potest.

a l. 1. 2. & 3 ff. eod.
b Plutar. in præcep. connubialib.
c c. non est obligatoriũ de reg. iur. in 6
d l. 3 l. cum hic status ff. eod.
e arg. l verbis § ff. ad l. Falci. Crauetta cõs. 103 Gabr. lib. 1. conclus. 3 de donat.

CAP. II.

SI constante matrimonio, maritus vxori absenti, liberisq. ex communi copula suscipiendis, stipulante vxoris patre, coram publico tabellione aliquid donauerit, iuramento donationi adiecto, quoniam pater [a], propter paternum affectum, filiæ stipulari, vtilemq. saltem acquirere actionem non prohibetur, potestq. publicus tabellio [b] vbique locorum pro qualibet persona, etiam absente, legitimè stipulari, eam donationem valere dicimus, quamuis vxor [c] ante maritum moriatur, tum, quia pater [d], vt dictum est, filiæ, & nepotibus potest vtiliter stipulari, tum, quia, etiam inualidæ donationes iuramento [e] confirmantur.

a l. Caius ff. sol. matr. l. si ita conueniat ff. de pact. dotal. l. quodcumque l. si quis ita ff de verb. oblig. l. pater C de pact. conu. & si aliud sentiat A. Faber lib. coniect. 1. c. 4 & lib. 19. c. 17. & ll.
b ex l. nõ aliter ff. de adoptio. l. 2. C. eod. l. 3. ff. rẽ pup. sal. fore Thesau. decis. 70.
c l. cum hic status, & alibi ff. hoc tit.
d d. l. Caius cum alijs allegatis.
e Gui. Papæ q. 146.

CAP. III.

LIcet iuramentum tantæ sit efficaciæ, & auctoritatis, vt possit confirmare donationes alioquin [a] inutiles, non tamen potest supplere defectum solennitatis, quæ a lege communi [b], seu municipali, in omnibus donationibus præscribitur. Ideo donationem inter virum, & vxorem, cuiuscumque summæ sit, non insinuatam, quamuis iurata fuerit, nihil valere pronunciamus.

a vt supr. c. proxi.
b l. donationes, quas parentes C. hoc tit.

§. Vnic.

Si autem mulier, quæ donauit, donationẽ postea reuocare voluerit, aut viuente, aut defuncto marito, quasi metu, aut reuerentiã [c] mariti non spontè donauerit, petatque, in integrum restitui, est exaudienda, etiam si donatio fuerit iurata, atque insinuata. Iuramentum etenim, licet possit confirmare donationem,

c ex l vn §. qua onerandæ, vbi Bar. ff. quarũ rer. act. nõ detur.

tionem, quæ alioquin esset inutilis, non tamen impedit, quin illa, quæ confirmari non debet, iuris ipsius remedio rescindatur. Mulier tamen restitutionem non petat, priusquã à nobis, aut à Vicario nostro, à iuramenti fuerit obligatione absoluta.

CAP. IV.

CErtissimi[a] iuris est, eum, qui diuortij sententiam fert, etiam pro dotis restitutione pronunciare debere: nam, licet matrimonium sine dote consistere possit, non tamen[b] potest esse dos sine matrimonio. Quare, si mulieri, dum in potestate viri est, pars dotis male soluta fuerit, (quæ [c]quidẽ cõstante matrimonio restitui nõ solet) eoq. extincto, reliquam partẽ petierit, videtur approbare præcedentes solutiones, nec petere potest partẽ male solutam, quia etiam malefacta solutio per ratihabitionem conualescit [d]. Quòd, si in integrum restitui petat, non audiatur; neque [e] enim mulier per omnia similis est minori, cui, vt restituatur, sufficit, quòd læserit [f] sua facilitate seipsum. Ideo, quamuis, constante matrimonio, mulier dotis suæ conditionem facere deteriorem non possit, potest tamen, soluto [g] coniugij vinculo. Consequenter, quod ei denegatur, eius hæredibus minimè conceditur, cum hæredis, & defuncti eadem ratio constitui soleat, præsertim in petitione [h] restitutionis in integrum: quinimmo fauorabilior est persona mulieris, quàm hæredis, cum mulebris conditionis intuitu plurima dotibus [i] concessa sint priuilegia, ne, scilicet, mulieres cum Reipublicæ [k] incommodo indotatæ remaneant: quod non militat in hæredibus, dotis consideratione cessante, quoniam, vt diximus, dos [l] sine matrimonio esse non potest.

a cap. 1. ext. hoc tit.
b l. 3. ff. de iu. dot.
c l vn. C. si dos constan. matrim. sol. fuer.
d l solutam ver. rata ff. de solut.
e l vlt. in princ. ff. ad S. C. Velleia.
f l. Praefecti ff. de minor.
g l Artificiosus ff. de pact. dotal. l fi qñ §. generaliter C de inoffic. testam.
h l. non solũ ff. s in integ. restit. l. Pomponius ff. de acqu. hær.
i vt not. ad l. 1. C. de priuil. dotiu. l. assiduus C. q potior. in pi. [illegible]
k l. 1. vbi no. ff sol. matr. l. mariti ff. de reb. auct. iud. possid.
l d. l. 3. ff. de iu. dot.

CAP. V.

FEre vbique gentium receptum est, non celebrari sine vestibus nuptialibus nuptias. Quare, si vxori vestes curare promiserit maritus, certa pecuniæ summa ea de causa accepta, quandocumque solui contingat matrimonium, certum est, eam pecuniam esse vxori restituendam, si ei vir vestes nõ præstiterit: si autem præstiterit, fuerintque ab vxore attritæ tempore matrimonij, hæredes mariti ad reddendum vestium pretium compellendi sunt, quasi consumptæ præsumantur in vtilitatem ipsius mariti, qui [a], quoniam mulier libera melioris conditionis est, quàm liberta, vxori victum, ac vestitum debet, sicut ipsa vxorias operas debet marito. Nec obstat, quod alias vestes ad quotidianum vsum à viro habuerit, cùm vestes nuptiales in vxoris lucrum cedere debeant, nec præsumantur, durante matrimonio, sed, vt eo soluto, quasi pars dotis, cum dote ipsa absque controuersia restituantur. Si verò non fuerint consumptæ vestes, mulier eas retinebit, nec petet earum æstimationem, accepta, scilicet, satisfactione in ipsis speciebus, quæ sibi debebantur.

a de quo in l. [illegible] ut oper. lib.

CAP. VI.

QVod de dotis restitutione definiuimus; de dotis augmento item pronunciamus: sed, si dos constituta non fuerit, quamuis constet, maritum bona vxoris, durante matrimonio, administrasse, non tamen [a] adsit vlla ex circumstantijs, quæ, dotem non constitutam pro constituta haberi posse, faciant, nullum mulieri dotis augmẽtum adiudicari dicimus, quod pro dote constituta deberetur; cum non habeat locum dotis augmentum, vbi nulla apparet dos, quemadmodum [b] considerari nequit accessorium, vbi non est principale.

a d quæ Bar. in quæstione quæ incipit Mulier habens ampla [illegible]
b l. cũ principalis ff de reg. iur. l inter socerũ §. 1. ff. de pact. dotal.

CAP. VII.

SOluto ex iusta causa matrimonio, si marito facta fuerit incerta dotis promissio, quid restituendum sit dubitatur, cum in causis, ac personis omnibus incertam promissionem nihil valere certum sit, adeo vt incertitudo [a] etiam legata, ac stipulationes vitiet, nec fauore [b] dotis aliter obseruatum in iure reperiatur. Plurimum autem referre censemus, an dos sit promissa à patre, aut ab extraneo, aut ab ipsa muliere, contra opinionem eorum [c], qui promittentium personas non distinguunt. Nam, si extraneus, aut vxor dotem promiserit, parum quidem ex incerta promissione exigi poterit ab ijs, qui [d] dotem dare minime tenentur, minima enim summa soluta ab omni obligatione liberi remanebunt: sed pater, quoniam [e] filiam dotare tenetur, ad congruam [f] dotem præstandam cogi potest, non, quia dotem promiserit incertam: sed, quia, etiam si nullam promisisset, facere non poterat, quin aliquam filiæ dotem assignaret. Soluto igitur matrimonio, pater, aut eius hæredes pro paternis facultatibus dotem congruam repræsentabunt, ne [g] cum Reipublicæ incommodo mulier indotata remaneat.

a l cum post § gener. ff de iu. dot.
b l. 1. C. de dot. promiss.
c ad d. l. 1.
d Bal. ad d. l. 1. Hermen. li. 4 c. 8. Papon. lib. 1 Notar. c. 4. de contract de mariage
e l. vlt. C. de dotis promiss.
f l. capite ff. de ritu nup.
g l. 1. ff. sol. matr. vbi gl. & Doct. Arist. lib. 2. Polit. c. 7. Plutarc. in Apophtc. de Lycurg.

*

De secundis nuptijs. Tit. XVIII.

CAP. I.

ETSI Christiana lege non prohibetur mulier, quin, defuncto priore viro, iterũ [a] nubat, non tamen dicendum est, Ecclesiasticum legislatorẽ hortari viduas (vt quidam arbitrantur) ad secũdas nuptias, cum apud [b] omnes gentes laude dignissima visa sit ea fœmina, quæ vnico matrimonio contenta fuit: quodque de turturibus [c] ratione carentibus tradunt scriptores, quòd, scilicet, amisso socio, à carnali copula perpetuò abstineãt, viduas ratione præditas à secundis nuptijs quodammodo deterrere videtur. Quare, licet pœnæ [d] iure ciuili decretæ aduersus mulieres intra annũ luctus nubentes iure canonico remittantur, quia odiosæ [e] visæ sunt, & odia [f] sunt restringenda, nihilominus viduarum connubia hinc nõ probari constat, quod transeuntes ad secunda vota non benedicuntur [g], & bigamis priuilegiorum clericalium vsus interdicitur, neque ad [h] sacros ordines promoueri permittuntur, sed, vt, secũdum mentem summorum Pontificum, omnis [i] peccandi occasio subtrahatur, declinenturq; stupra, adulteria, aliaq; carnalia flagitia, non fuerunt damnatæ secundæ nuptiæ. Verùm, quoniam, vt diximus, intra annum luctus ob prolis ambiguitatem iure ciuili improbantur, rectè fecerit vidua prægnans, quæ ad secundum matrimonium non conuolauerit saltem, quamdiu cognosci possit, ex quo marito sit infans, quem gestat in vtero, ex priore, scilicet, an ex posteriore, ne scandala, aut lites, inde emergãt. Vidua [k] verò, siue sciat, siue nesciat, se prægnantem, impune potest iterum nubere, ita tamen, vt, si festinanter id fecerit, inde prolis incertitudo nequaquam otiatur: proinde viro mortuo, matrimonium statim celebrari non prohibetur: commistio tamen corporum differatur, donec mulier, an prægnans sit, nec ne, plenè cognoscat.

a Apos. epist. 1. ad Cor. 7. c. pen. & pen. & vlt. ext. eod.
b Val. Max. lib. 2. c. 1. de nupt.
c Cass. lib. 5. epist. 31.
d l. liberorũ § 1. ff. de his, qui not. inf. l. consensu §. si verò C. de repu. l. 2. C. hoc tit.
e l. pen. ff. de pœn. l. cum quidã ff. de lib. & posth.
f hoc modo in si ll. d. cõ dic & demon.
f d. l. penul.
g c. 1. § 4 de vlt. cat. & bigam. c. hoc ratione 30. q. 1.
i c. irrefragabili ext. de off. ord. c. 1. cũ seq. d. 34.
k vt d. Aug. & Luca [illegible] Dion. [illegible] 46.

CAP. II.

QVandoquidem solennitates [a] in nuptijs adhiberi solitæ, conuiuia, scilicet, publicationes, sacerdotum benedictiones, sponsarum in sponsorum domos pompolę deductiones, choreæ, aliaq; lætitiæ signa temporibus ieiunij, ac pœnitentiæ consecratis, minimè conueniunt, & vetere iure, & sacri Tridentini Concilij decreto interdicuntur nuptiæ ab Aduentu Domini, vsque ad diem Epiphaniç, & à feria quarta cinerum, vsque ad octauam Paschatis, quod ad vnguem in nostra quoque diœcesi obseruari, mandamus.

a vt in sum. & c. nõ oportet 33. q. 4. c. capellan⁹ vbi gloss. in ver. quicumque ext. de fer. ei[illegible]. & c. Tri. sess. 24. d. re-for. matr. c. 10 l. vlt. ff. d. donat. int. vir. & vx. l. cũ fuerit ff. de condit. & demonstr.

CAP. III.

CVm primas nuptias à Domino tantùm institutas fuisse rectè dixerit B. Ambrosius [a], secundas verò permissas, primasq; sub Dei benedictione sublimiter celebrari, secundas autem, etiam in præsenti carere gloria; mandamus omnibus, & singulis parochis, ne secundas benedicant nuptias, quamuis alter contrahentium benedictus non fuerit. Qui aliter fecerit, ab officio [b], ac beneficio suspendatur.

a ad epist. 1. Apost. ad Co rinth. cap. 7. Mag. sent. 4. d. 42. in fi.
b c. 1. & 3. ext. hoc tit.

CAP. IV.

HAesitant iuris interpretes [a], an ius Põtificium [b] deroget omnibus ciuilibus constitutionibus, quæ viduas intra annum luctus nubere iterum prohibent, aut pœnalibus tantùm, inter quas est, vt mulier [c] fiat infamis, aut etiam extendatur ad eas, quæ liberorum prioris matrimonij fauorem respiciũt. Nos, eas pœnas remanere dicimus, quæ fauore liberorum potiùs, quàm odio secundarum nuptiarum irrogantur, ne irritum sit, quod ait [d] Apostolus, licere, scilicet, mulieri prioris viri lege solutæ in Domino nubere quandocumque.

a Bal. ad l. 1. C. hoc tit. col. 3.
b c. pen. & vlt. ext. hoc tit.
c vt sup. c. 1.
d 1. Cor. 7.

CAP. V.

QVoniam proprietas lucri nuptialis solo [a] secundarum nuptiarum contractu amittitur, si dubium sit, an ex matrimonio per verba de præsenti celebrato, non tamen consummato, sequatur huiusmodi proprietatis amissio, cum [b] non concubitus, sed consensus, nuptias faciat, dicimus, eam proprietatem ex consensu minime amitti, nisi iuxta sacri [c] Tridentini Concilij decretum coram parocho, ac testibus præstitus sit. Sed [d], accedente ad consensum concubitu, quoniam [e] præsumitur, matrimonium fuisse consummatum, nec per [f] mulierem stetisse, quin consummaretur, quamuis corporum commixtio facta non fuisset, proprietatem amitti, certum est.

a l. hoc edictali §. hoc il [illegible] C. hoc tit.
b l. nuptias ff. de reg. iu. l. cui fuit ff. de cond. & demonstr.
c c. 1. sess. 24 de refor. matrim. de quo & sup. c. 1. & cland. desp.
d arg. Auth. eisdem pœnis C. hoc ti.
e arg. l. mulierem cum seqq. ff. de ri tu nupt.
f Boer. q. 22. nu. 36.

CAP. VI.

QVæ verò consideratione prioris mariti mulieri ad secũda vota transeunti donata fuerunt, nequaquam amitti, ex ipsis ciuilibus legibus in odium secũdarum nuptiarum promulgatis, elicitur. Quæ [a] quidem leges, cùm de dote, ac donatione propter nuptias, quid fieri velint, satis statuerint, alia lucra nuptialia non damnauerunt, ideoque [b] restringendæ, quoniam odiosæ sunt, nec habent locum [c], vbi agatur de rebus donatis mulieri iterum nubenti in gratiam prioris viri.

a de quibus in l. 1. & per tot. C. hoc ti.
b sup cap 1. hoc tit.
c Rom. cõs. 405. per tot. l. sed si plures §. in arro gato ff. de vulg. & pupill. subst. l. sed, si quid ff. de vsur.

CAP.

CAP. VII.

CVm pœnæ in odium secundarũ nuptiarum statutæ, vel mortuorũ [a] coniugum, vel superstitum liberorum fauorem respiciat, possitq. [b] vnusquisque iuri proprio renunciare, si constet, priorem virum futuras secundas nuptias vxoris suæ animo concepisse, neque, vt fierent, prohibuisse, aut eius liberos fieri eas consensisse, certum est, mulierem iterum nubentem nulli pœnæ esse obnoxiam.

a Auth. de nuptijs, quæ est Nouel. 22

b l. si iudex ff. d minor. l. penult. C. de pactis.

CAP. VIII.

QVi ad secunda vota transierit, cuiuscũque sexus sit, secundo coniugi plus relinquere non potest, quàm reliquerit vni ex liberis prioris matrimonij, cui [a] minus reliquit. Sed, si alicui liberorum minus reliquerit, quàm sit eius legitima coniugis portio, ad eam quantitatem reducenda est, quæ minor non [b] sit filij legitima, cuius [c] portio minor legitima esse non debet, ac, si minor relicta sit, ad legitimæ [d] rationem suppleri debet.

a l. hac edictali C. hoc tit.

b d. l. hac edictali vers. ita tamen, vt quarta pars.

c l. cũ quæritur l. parẽtibus, & pas. C. de inoffic. testam.

d l. omni mo do C. eo. tit.

CAP. IX.

FIlio autem prioris matrimonij, qui parẽtis bigami immoderatam liberalitatem fuisse queratur, petatq. [a] eam ad modum legibus præscriptũ temperari, incumbit [b] proculdubio onus probandi, vt, qui fundatam intentionẽ minimè habere videatur, actorq. sit, in eo, quòd contra legem donatum fuisse contendit. Debet [c] enim quisque intentionis suæ fundamentum probare.

a iuxta d. l. hac edictali C. hoc tit.

b l. cũ donationibus, & dubb. seqq. C. de inoffic. donat.

c l. 4. & vlt. C. de eden. l. 2. ff. de probation.

CAP. X.

QVamuis mulier per secundas nuptias bonorum à defuncto marito acceptorum proprietatem amisisse intelligatur, attamen, sicut [a] non amittitur vsusfructus, ita nec amittitur possessio, quam saltem vtendi fruendi gratia remanere opus est apud vsufructuarium, qui [b] dicitur naturaliter possidere, cùm nihil commune habeat iactura proprietatis cum iactura possessionis, sicut [c], nec ipsa proprietas cum possessione. Quare prioris matrimonij liberi, si possessionem propria auctoritate occupauerint, teneantur interdicto recuperandæ possessionis, quoniam sibi [d] ipsis ius dicere ausi sint, nec non, & conditione [e] iure canonico definita, quamuis proprietati nullum damnum intulerint, nãque, cùm sibimet ius dicendo [f], possessioni vim fecerint, iure, quod in proprietate habuerint, priuandi sunt: quod quidem non amittit, nisi [g] qui rem, etiam propriam, à quocumque possideatur, absque iudicis auctoritate violenter inuadit.

a l. feminæ l. generaliter Auth. ex testamento, & alibi C. eod. tit.

b l. naturaliter ff. de acquir. poss.

c d. l. naturaliter §. nihil cõmune.

d l. 2. ff. quorum legatorum l. ductis actione ff. so lut. matrim.

e c. redintegrãda 3. q. 1

f l. extat ff. de eo, quod met. causa.

g l. si quis in tantam C. vn de vi.

Finis Libri Quarti.

ACTA TARANTASIENSIS ECCLESIAE

AB ANASTASIO GERMONIO

Archiepiſcopo, & Comite Tarantaſienſe in Diœceſana Synodo Muſterij habita,

iij. Nonas Maij anno Sal. M D C I X. *promulgata.*

LIBER QVINTVS.

De accuſationibus, inquiſitionibus, & denunciationibus.

Tit. I.

CAP. I.

I leuioris criminis accuſatus, etiam grauioris accuſetur, de minori non condemnetur, donec de maiori plene cognitũ ſit, vt [a] vtraque accuſatio eodem iudicio finiatur, ne, qui forſitan ab officio deponẽdus, aut beneficio priuandus, aut ſeueriùs omninò puniendus fuerit, ſola ſuſpẽſione, aut alia mitiore ſententia, meritã ex atrociore delicto pœnam effugiat, vnde magnorum criminum impunitatem ex paruis oriri ſequatur: quod valde abſurdum eſſet, ratione, ac lege ſuadente, vt pro [b] delictorum qualitate delinquentes puniantur.

a Iul. Clar. § fi. q. 14. n. 11. verſ. & hoc etiam dato.

b l. cum reis C. & pen. Iul. Cl. d. q. n. 11. ver. Tertius eſt caſus.

CAP. II.

SI ab vnico teſte, quamquam omni exceptione maiore, cõtra accuſatum deponatur, (quoniam [a] teſtimoniũ vnius videtur eſſe teſtimonium nullius) reus neque cõdemnari, neque abſolui debet, cùm per aliũ teſtem aliquãdo ſuppleri poſſit, quod ex anterioris depoſitionis defectu probationi defuit. Verùm, ſi alio modo cauere nõ poterit, præſtita iuratotia cautione, quòd ſe repræſentabit, iudicioq. ſiſtet, quãdocumque ad plenam criminis probationem à iudice vocatus fuerit, dimittatur: ſed [b], quia etiam ex vnius teſtis indicio torqueri potuit, ab expenſis nequaquam abſoluatur.

a arg. l. vbi numerus ff. de teſtibus.

b Iul. Clar. § fi. q. 21. n. 8. verſ. Vnus teſtis.

CAP. III.

CRiminis abſolutũ, ſeu leuiùs, quàm meruerat, condemnatũ, neque apud eundem iudicẽ primæ inſtantiæ, neque apud iudicem noſtrum appellationũ eiuſdem [a] criminis accuſari amplius permittimus, non ſolũ à procuratore fiſci (cui [b] exceptionẽ rei iudicatæ obſtare, pronũciamus) ſed nec ab alio, qui priuatam iniuriã proſequi intendat, etiam ſi auditus non fuerit; nam, licet [c] nemini noceat inter alios lata ſententia, attamen, vindictæ proſecutionem, ſicut in fiſco, eiuſvè miniſtris probamus, ita in priuatis actoribus nullatenus toleramus, niſi quantũ eorum interſit, irrogatã fortaſſe in ſententia pecuniariã pœnã perſolui: quo caſu [d], re iudicata non obſtãte, proſequendi actionẽ apud priuatũ actorẽ remanere non abnuimus. Itaque ſemel cõdemnatum, ex eo ſolum, quòd mitiùs, quàm debuerat, condemnatus fuerit, accuſari non poſſe, dicimus: ſed, ſi noui delicti poſtuletur, non prohibetur iudex, quin poſteriori iudicio ſuppleat, quod priori defuit, ac [e] multo magis, ſi aliàs reus fuerit eiuſdem culpæ conuictus. Neque enim abſurdum videtur, vbi creſcit peccandi audacia, augeri & mulctam, grauiuſque animaduerti in eum, quem mitioris iudicij beneficio abuti, manifeſtum eſt.

a l. Senatus cenſuit, vbi gl. Bar. & alij ff. hoc tit. c. 6. ext. eo. tit.

b 10. tit. ff. & excep. rei iud.

c l. 1. ff. de excep. rei iud. l. ſi cui crimen § iſdem criminibus ff. hoc tit.

d d. §. iiſdem criminib.

e Papon. in ſynagm. li. 19. tit. 8. de la force, & authorité des iugemens §. 10

CAP. IV.

AD iudicem pertinet delicta ſedulò inueſtigare, vtque ſibi [a] commiſſum territorium prauis hominibus purgetur, quàm diligentiſſime curare. Quod, vt recto iuris ordine fiat, duo præſertim obſeruanda ſunt: alterum, ne contra accuſatos inquiratur, niſi ſint [b] diffamati, aut [c] præſentes, & taceant, ſtante iuris axiomate, criminis exceptionem

a l. 3. de off. Præſ.

b c. 19 & 21 § 1. & 2 hoc tit.

c c. vlt eod. tit. in 6.

non

non admitti, nisi [d] contra diffamatos, etiam in beneficialibus: alterum, quòd iudex de infamia certior factus, dum facti veritatem inuestigat, libello inquisitorio, (quem processum vocant) non solùm, quæ contra reum, sed & quæ pro reo afferuntur, integra fide inseri curet. Quo facto, si, ex testium dictis patratum fuisse delictum constiterit, reus, nisi citatus [e], nequaquam condemnetur, sed fiat ei potestas, quantùm iure permittitur, causam suam defendendi, obiectaq. sibi crimina diluendi, vt, si in iudicio succubuerit, in seipsum, non in iudicem, culpam conferat, tutiùsque pro delicti qualitate puniatur.

d c. at. ext. eod tit.

e arg. c. 18. Genes. c. 16. Loca c Deus c. manifesto cap quæ Lothar 2. q. 1. c. 14 ext. eodem tit.

CAP. V.

INquirentem de crimine, vt diximus [a], tam ea, quæ pro reo, quàm ea, quæ contra reum faciunt, in acta redigere oportet, non modo postulante, sed, etiam tacente reo: verùm, productis testium dictis, si iudex reum in ius vocari, atq. in custodiam tradi, iubeat, petatq. vocatus, facti veritatem diligentiùs inquiri, non est audiendus, priùs enim obtemperandum [b] est legibus, quarum auctoritate id iudex mandat, deinde cogitandum de rei innocentia, cum propter publici [c] iudicij dignitatem, tum, vt obuiam eatur testium subornationi, qui, nisi reo in carcere constituto, audiendi non sunt, aliàs tota [d] criminalis praxis corruat, necesse est.

a vt supra. cap prox.

b l. si quis ex aliena ff. de iudicijs.

c l. si feruo §. cū Prætor ff. ad S. C. Trebell.

d Iul. Clar. in pract. criminal. q. 14. n. 11 vers. falsas enim.

CAP. VI.

LIcet inter atrociora facinora nonnulla sint, quorum auctores, etiam post mortem, accusari, ac condemnari debere maiores nostri censuerunt, vt hæresis [a], simonia, læsæ maiestatis, repetundarum, peculatus criminia, sui ipsius homicidium, & huiusmodi, attamen, quia solent pœnæ [b] cum delictis morte finiri, nec debet hæres culpæ alienæ pœnam luere, nisi [c], quantùm viuente accusato, iudicium publicum de eius delicto institutum, & definitum sit, id permittendum putamus, quatenus querelam deferat certus, bonæque existimationis accusator, qui nulla infamiæ [d] nota aspersus, alia de causa ab accusatione repelli nequeat, accusationisq. libello [e] nomen suum inscribat.

a l vlt. ff. ad l. Iul. de adulter. l. ex iudiciorū ff. hoc tit. l. a. ff. ad l Iul. maiest. c. § Dominus c. tanta ext de simonia cap. sacerdotes c. ouei 2. q. 7. c. sane 15. q 3 l § quæ-quam C de Episc. & cler

b Clar. in §. hæresis n. 21. & in §. Læsæ maiestatis n. 16. & in crim q. 1. ... l. si pœna ff de pœnis.

c ... defuncto ff. de publ. iudic. l. 1. C si reus, vel accusat. mort. fuer. Clar d. quæst. 51.

d Clar in pract. crim. q. 14 per totam, & q 15.

e c ... hoc tit. l. si cui crimē ff. hoc tit l ... prius C de calumniat.

De calumniatoribus. Tit. II.

CAP. I.

CALVMNIATOR hostis est veritatis, honori hominum insidiatur, leges eludit, publico commodo insultat, ac denique humano generi infensus, bonorum ruinam machinatur. Huic pesti, vt occurrerent, non minus profani, quàm sacri legislatores, talionis, aliarumq. pœnarum efficacia remedia adhibuerunt, vtq. ex hominum societate omnino exterminaretur, illam validissimis edictis insectati sunt. Reprimenda est igitur calumniatoris licentia, non solùm, quia publicæ disciplinæ [a] dignitas delicta impunita esse non patitur, sed etiam, quia perniciosissimus in republica calumniator, nisi coerceatur, ex nefario [b] nequissimus euadit. Proinde, qui in criminum [c] probatione defecerit, neque ob publicum bonum accuset, sed, vt per [d] dolum, & mendacium, alienæ famæ probrum inijciat, tamquam calumniator, pœna [e] accusato irroganda, quæ talionis nuncupatur, si deliquisse probetur, mulctandus est [f], infamiaq. notandus. Eximitur autem à calumnia, qui probabilem accusandi causam habuerit, licet plenas non attulerit probationes, dum animo calumniādi non accusauerit. Verè enim calumniator dicitur, qui sciens, ac prudens, innocentem diffamat, vel, si nescit, scire negligit, vtrum innocens sit, quem accusat, nec ne. Fama [g] item, ac fide dignorum hominum voces, aliaque verisimilia indicia accusatorem à præsumpta calumnia satis excusant.

a l. ... §. quod illicite ff de publ. & vectig. c. ... l. 1 ... b c vi famæ ... c c calumniat. 2. q 3. d c. a. extra hoc tit.

e l. vlt. l. nō prius in fine, & passim C. de calumn. c. 15. ext. de accusation.

f l penult. ff. hoc tit l. nostris l. vlt. C. eodē l. sunt quidam in. fin. ff. de extraord. crimin & l. penult. ff hoc tit.

g Clar. in pract. crim. q. 62. num. 8

CAP. II.

NEc refert, clandestina, an publica sit calumnia, etenim aliquando magis a excusatur, qui publicè, quàm, qui secretò, peccat. Qui igitur crimen clàm detulerit, vt delinquens publicè corrigatur, si calumniæ cōuictus fuerit, condemnandus est, quantùm rei interest, ac si palàm, & publicè, nullaque facta protestatione accusasset. Si verò, nihil per calumniam eum fecisse probetur, sed legitimè accusasse ex iudicij euentu constet, ad litis expensas repræsentandas, nisi pro denunciatore accusator haberi velit, minime cogi ratio postulat.

a l. vlt. ff. de rit. nupt.

§. vnic.

Hodie, si desit accusator, fiscus priuatæ personæ officium implet: sed, quamquam procurator fiscalis ad expensas ex instigatione emergentes, siue actiuè, siue passiuè factas, teneri minime videtur, attamen, si, eum per dolum, ac calumniam, litem prosecutum fuisse ex iudicij euentu manifestum sit; quantùm omnino rei interest, condemnandum [b] esse doctorum auctoritate suademur, ac condemnamus.

b Clar. in pract. crim. q. 10 n. 5 & q 50 num. 4. in fin.

CAP. III.

PRocurator fiscalis, quoniam instigatorem nominare non tenetur, antequam ex iudicij euentu palàm fit, calumniosam fuisse accusationem, secretum instigatorem non

a l. ne prius C. hoc tit.

audiat, nisi, aut per publicam [a] scripturam, aut per chirographum ipsius manu subscriptum, veram esse accusationem cognouerit, hocq. etiam si instigatorem nominari, sibiq. indicari, reus minimè petierit. Nàm, si petierit, & iustam, veramq. esse accusationem apparuerit, instigatori repræsentare debebit expensas ab eo factas, quamuis non necessarias, dum vtiles fuerint, non tamen superfluæ, cùm nemo [b] superfluis sumptibus onerandus sit. Si verò semper egerit reus, quasi cum solo accusatore publico sibi res fuerit, nec de instigatoris calumnia conquestus sit, siue ignoret, siue dissimulet, adesse instigatorem, sumptus repetere non potest instigator, nisi, quos ab alio, qui instigator non fuisset, fieri oportuisset ad instruendam litem.

b l. in fundo ff. de rei vendicat. l. si seruus ff. de pignor. act. l. 1. ff. vt leg. seu fideicommissorum causa.

De simonia, &c, ne aliquid pro spiritualibus exigatur, aut promittatur. Tit. III.

CAP. I.

SIMONIÆ crimen, quale sit, hinc vtiq. intelligitur, quòd a seruus contra dominum à testimonio non repellitur, licet iure [b] ciuili, nisi ex magna causa, seruus in iudicio aduersus dominum non admittatur: admittitur [c] & meretrix, & infamis quicumq. [d], dum catholicus sit, ac zelo [e] iustitiæ extra calumniæ suspicionem ad accusandum moueri videatur. Simoniacus verò, cuiuscumq. conditionis, ac dignitatis sit, absque alia declaratione ipso iure [f] excommunicatus, atque bonis omnibus adeo inuisus est, vt pœnam contra [g] simoniacos canonico iure constitutam, non solùm in reali, ac conuentionali, sed & in mentali simonia, quamuis ex actu [h] exteriore non manifesta, sint, qui eam locum habere putent. Sed nos mentalis simoniæ peccatum Deo reseruari, nullique terreni fori pœnæ obnoxium esse, cum tota ferè schola sentimus. Quod quidem flagitium, cùm nostræ Prouinciæ familiare esse, ac passim paruifieri, non fine animi molestia acceperimus, quasi bona ecclesiastica venalia sint, possintq. in familias, ac personas quascumq. ex libidine, atque arbitrio pretium offerentis, ac si essent profana, transmitti; nos, teterrimam [i] pestem morborum omnium pessimam, adeoq. detestabilem, vt eius [k] comparatione alia crimina ferè nihili facienda sint, è nostra iurisdictione exturbare, animarumq. pericula, quantùm diuino auxilio possumus, anteuertere cupientes; non solùm letali simoniæ veneno infectos, sed turpissimæ etiam simoniacæ nundinationis internuncios, conciliatores; proxenetas, ac quouis modo participes, excommunicationis [l] vinculo ipso iure ligatos esse, pronunciamus, à quo, nisi à Romano Pontifice, absolui non possint. Beneficium insuper simoniacè impetratum, nulla præuia monitione, aut iuris solemnitate, vacare, impetrantem verò, seu impetranti fauentem, præter alias legales pœnas, quibus exponitur, etiam factum incapacem ad alia beneficia ampliùs consequenda esse, declaramus.

a c. 7. extra eod. tit.

b l. vit. cens. ff. de iudic.
c d cap. 7.
d c. 3. ext. eod.

e cap. 12. §. hæc omnia ext. eod. tit.

f Extrauag. com. hoc tit. sed non videtur esse in viu, vt testatur Tabiena verb. Simonia § 75.
g Sot. de iustitia, & iure lib. 9. q. 8.
h & est communis. Abb. ad c. mandato eode tit. Siluest. verb. Simon §. 20. Caiet. verb. Simonia c. 2. Tolet. lib. 5. cap. 91.

i c. 6. extr. eod. tit.

k c. vlt. 1. q. 7 c. 7. ext. eod. tit.

l c. Extrauag. comm. incip. cum detestabile.

CAP. II.

VBicumq. hæreditariæ successionis vmbra appareat, accessus, ac regressus omnes ad quæcumq. beneficia ecclesiastica (etiam consentientibus ijs, quorum id maximè interfit) tamquam sacris [a] legibus diffamatos, sanctorumq. Patrum decretis contrarios, cum sancta [b] Tridentina Synodo reijcimus, atque omnino damnamus. Præterea, cum Romani Pontifices, Pius Quartus, ac Pius Quintus fiduciarias beneficiorum ecclesiasticorum negotiationes (quæ confidentiales vulgò appellantur) lege [c] lata, expresse vetuerint, nempe, quia bona spiritualia, vt profana, pro cuiuscumq. libidine ab vna persona ad aliam transferri, immò, vt fideicommissaria, in diuersis personis consistere non licet; nos eiusmodi confidentiales contractus, qui mercaturam sapiunt, nec fine simoniaco scelere persici possunt, itidem à nostra iurisdictione exulare volumus adeo, vt, quandocumq. contra hoc nostrum decretum aliquid ad talem confidentiam pertinens committi contingat, beneficiũ sic collatum vacare, ac delinquentes communione fidelium priuatos esse, ad fructuumq. perceptorum integram restitutionem teneri, declaramus.

a c. Apostolica 8. q. 1. c. ex transmissa cap. ad extirpandas extra de fil. presbyt. cap. cõsultus ext. de iur. patr. c. ad hæc extra de dec.
b sess. 25. de reform. c. 7.
c quarũ altera est 108. altera 90.

§. I.

Fiduciariæ negotiationis crimen (quam confidentiam vocant) tunc exploratum esse censetur, cum ille, qui beneficium obtinuit, fructus beneficij, vel fructuum partem, ad vtilitatem, commodum, ac voluntatem resignantis, aut cedentis, aut alterius cuiuscumque personæ, relinquit, cedit, remittit, vel cui resignans, etiam per alium, pensionem beneficiariam verbis, aut scriptis, sinit repræsentari. Quod & in patrono, vel electore, vel quoquomodo ius habente, locum sibi vendicare non est dubitandum.

§. 2.

Neque criminis huius suspicione, neque pœna [d] eximitur, qui, postquam resignauerit beneficium [e], fueritq. publicata resigna-

d supra hoc eod. cap. in fin. princ.
e de qua c. 3. sup. de renunciat.

tio,

tio, vel ceſsio, captaque à ſucceſſore beneficij poſſeſſio, ſeſe illi, rebuſq. illius per ſe, vel per alium actu miſcuerit, aut fructus perceperit, aut cum ſucceſſor præceſſori, aut propinquis eius, fructus, aut partē fructū remiſerit.

§. 3.

Confidentiæ non minimam ſuſpicionem præbet, quòd admiſſus ad beneficium dimittentem, vel eius propinquos, ad percipiendos, colligendos, vel locandos fructus dimiſsi beneficij procuratores conſtituerit, illoſque eidem, vel iiſdem donauerit. Ex alijs quoq. ſignis, & coniecturis, de quibus eadem Pij Quinti conſtitutio loquitur, confidentiales contractus dignoſcuntur.

§. 4.

Infamis legitimè teſtificari poteſt ſuper confidentiæ crimine, ſicut [f] & ſuper ſimonia, ſiue notatus ſit infamia facti, quæ ex ſolo delicto, ſiue infamia iuris, quę ex [g] ſentētia prouenit, atque [h] à dicendo teſtimonio repellit.

§. 5.

Sicut teſtes ſingulares, quamuis mille ſint, fidem non faciunt in iudicio, pluſquam vnus faceret (quoniam [i] deficit numerus iure præſcriptus ad [k] probandum) ita nec in cauſa criminali, hoc eſt [l] maiore quacumque pecuniaria, duæ, vel tres præſumptiones, aut coniecturæ, aut indicia, niſi teſtium auctoritate fulciantur, faciunt [m] plenam probationem ita, vt de crimine ferri ſententia queat: ſed in cauſa ſimoniæ, ac confidentiæ præſumptiones, & coniecturæ per vnicum teſtem probatæ, non ſolùm ſemiplenam, ſed & plenam [n] probationem faciunt adeo, vt reus legitimè condemnari poſſit.

CAP. III.

Neque antiqua eccleſiæ noſtræ conſtitutione, neq. immemorabili conſuetudine contractum ſimoniacum valere, aut adeo iuuari, volumus, vt, quod reclamantibus legibus, præſertim ſacri [a] Tridentini Concilij, ac ſuadente auaritia, in perditorum hominum mores miſerabiliter irrepſit, id vim, atq. auctoritatem legis vnquam obtineat. Itaque; ne pro electione, præſentatione, nominatione, inſtitutione, confirmatione, collatione, aliaue quacumq. prouiſione, ſeu admiſſione, ad poſſeſſionem cuiuſcumq. beneficij eccleſiaſtici, vel dignitatis, vel præbendæ, vel canonicatus, etiam ipſius Archiepiſcopatus noſtræ metropolitanæ eccleſiæ; aliquid minimum ſoluatur, aut promittatur, promiſſumue repræſentetur, ſub interminatione diuinæ vindictæ interdicimus, atque prohibemus. Cęnas inſuper, prandia, iocalia, vt aiunt, quæ potiùs abuſus, & corruptelæ ſunt, quàm beneuolentiæ ſignificationes, reique publicæ ſpirituali non paruum afferunt detrimentum; nec peti permittimus. Accipi [b] tamen poſſint, quæcumq. ſponte, & ex mera fidelium liberalitate eccleſiæ miniſtris, aut ipſi eccleſiæ, dari, aut quandocumque offerri, contingat. Quicumq. autem hanc noſtram conſtitutionem auſus fuerit temere violare, vt ſimoniæ [c] reus habeatur, ac iuxta canonicas ſanctiones puniatur.

§. vnic.

Quæ verò ex noſtræ eccleſiæ conſtitutionibus, aut antiqua conſuetudine ad diuinum cultum, ornamentumq. eccleſiarum, vt pluuialia, ſeu cappas, aliaſue ſacras veſtes, ac ſupellectilia, dari ſolent extra omne pactum, neutiquam recuſanda eſſe, definimus, immò laudabile, piumq. huiuſmodi inſtitutum obſeruari cupimus, atque mandamus.

CAP. IV.

Decorum ſanè, Chriſtianæq. pietati apprimè conſonum eſſet, eccleſiarum rectores, ac ſpirituales miniſtros, pro exequijs mortuorum, pro nubentium benedictione, ac pro ſacramentorum adminiſtratione, nihil petere, aut accipere, ſed ad Dei gloriam, fideliumq. fratrum vtilitatem, labores, officia, opera omnia dirigere, tum, quia Chriſtus [a] Eccleſiæ ſuæ ſacramenta, quodque à ſacramentis dependet, per homines potiùs, quàm per angelos abſq. mundana mercede hominibus miniſtrari voluit, gratiſq. [b] dari, quod gratis accipitur, tum etiam, ne iuſtificatio noſtra, quæ [c] per ſacramenta fit, vel minima auaritiæ ſuſpicione vnquam contaminaretur. Verùm, quoniam non pauca ſunt beneficia, quæ ſuos rectores alere nequeunt, licet parce, ac ſobrie viuant, ne aliunde victum quærere, cumq. ordinis eccleſiaſtici dedecore quæſtum illicitum facere, aut mendicare [d], cogantur, maiores noſtri ad ſubleuandam eorum paupertatem, qui pro ſalute populi perpetuò inuigilant, non ſolùm eis aliquid dari, eorumq. nomine exigi, permiſerunt, ſed lege lata, vt id fieret, ſanxerunt. Quod, cùm probatæ conſuetudini, ſanctorumq. [e] canonum auctoritati innitatur, nos de ſpiritualium paſtorum dignitate ſoliciti, quodcumque eis dari ſolitum eſt, vt omnino detur, poſſitq. licite accipi, & exigi) retenta tamen, neque vlla ex parte mutata, vetere conſuetudine) mandamus, aliterque facientes, ſi laici fuerint, anathemate feriri; ſi verò [f] eccleſiarum rectores, tamquam ſimoniæ ſuſpectos, coerceri volumus.

CAP.

[f] vt ſup. c. 2. hoc eod. tit.
[g] l. infamē ff. de public. iudicijs. l. furti in prin. & §. 1 & penult. ff. de his, qui not. infam.
[h] l. 3 §. lege Iulia ff. de teſt l. 15. ſeu lege §. 1. ff. qui teſtam. fac. poſſ. Capell. Toloſ. q. 173.
[i] Dec. conſ. 42. & ſin. nu. 39 lib. 1
[k] Puteus de ciſ 470 li. 2.
[l] l. in ſeruorum §. vlt. in fin. ff. de pœnis.
[m] Auctor tract. de manifeſt. tit. de præſumpt. & indi. verb. contra videtur.
[n] d. conſtitut. Pij V. §. teſtes autē.
[a] c. 14. ſeſſ 24. de refor.
[b] Extrauag. 1 §. illa de tanat. hoc eo tulo.
[c] 1. q. 1 fere per tot. Cōc. Tolet. octauum c. 3. c. cum ſuper ext. de conſeſſ. & tot. tit. ext. de ſimonia.
[a] Apoſt ep. 1 ad Corint. c. 4. Ambroſ. lib 4 de ſacrem. cap 4. S Th. 3. par. q 64. art 4. Conc. Trid. ſeſſ 7 cā. 10.
[b] Matth 10.
[c] Apoſt ep. ad Rom. c. 8.
[d] vt c. 13. ſup. de tēp. ordin. c. vlt. ſup. de decimis.
[e] c. ad Apoſtolicā ext. hoc eod. tit.
[f] c. cum in Eccleſia c. ea, quæ & c. ad Apoſtolicam ext. eodem tit.

CAP. V.

NOn solùm vendentem, aut ementem dignitates a, beneficia ecclesiastica, tamquam simoniacum, titulis, bonisq. omnibus spiritualibus, ipso iure priuamus, ad fructuúq. restitutionem cogi debere, ac beneficiorum obtinendorum incapacem esse, dicimus, sed, quemcumque, seu pacto b, seu pretio, ordines suscepisse constiterit, eiusdem criminis reum, iuxta Pij Quinti summi Pontificis constitutionem c etiam pronunciamus, ab illorumque ministerio ad decennium suspendimus.

a cap. 13. & passim extr. hoc tit. Extrauag. 1. & 2. eod.

b c. 3. 2. 4 & 5. ext. eodē tit.

c quæ incipit: Vt simoniacæ prauitati.

De magistris, &c, ne aliquid exigatur pro licentia docendi. Tit. IV.

CAP. I.

NE puerilis ætas ad malum prona a per sensuum præcipites anfractus ad vitia declinet, teneros animos bonis moribus, ac disciplinis, formare oportet, summa adhibita diligentia, vt cum annis virtutes certent, sintq. potiùs admirabiles pueri, quòd supra ætatem profecerint, quàm in ætate perfecta constituti, queri possint, quòd parentum negligentia pueritiam segniter transegerint. Est verò à religione inchoandum, qua b nihil plane præstabilius, nihilve pretiosius. Constat autem religio Fide, Spe, Charitate, theologicis virtutibus, ita nuncupatis, quòd per eas quodammodo Dei pars efficiamur, Deoq. peculiari quadam ratione subiecti, ad verum eius cultum, ac venerationem traducamur, Christum in nobis regnare sentientes, quemadmodum, in se eundem viuere, ac, per ipsum viuere se dixit Apostolus c. Religionem probat Dei timor, quo à terrenis ad cœlestia auocamur, quo à belluis d distinguimur, quo humana societas mutuis amoris officijs sustentatur, & sine e qua confusio, ac perturbatio vitæ sequitur. Quod, cùm prouideret sacrum f Lateranense Concilium tertium, opportune statuit, discipulos non modo in Grammatica, Rhetorica, alijsq. liberalibus artibus à magistris erudiendos esse, sed & ad religiosas contemplationes, ac dogmata sensim promouendos, nempe ad Decalogi obseruationem, ad articulorum Fidei reuerentiam, ad hymnorum, psalmorum, totiusq. sacræ paginæ cum sanctorum vitis coniunctæ, piam meditationem. Festis igitur, præsertim, diebus nil aliud studeant præceptores, quàm sibi commissos pueros ita instruere, vt Deum verè ament, parentibus obediant, castitatem tueantur, iustitiam colant, mansuetudinem, clementiam, modestiam, cœterasque morales virtutes in pretio habeant, intra verecundiæ fines maneant, quæ, quasi naturæ dos, in adolescentibus mirum in modum commendatur, vt in g senibus grauitas, & in iuuenibus alacritas, nec tantùm in operibus, verùm & in sermonibus spectatur, ceu imago, & speculum mentis. Hos hortentur omni industria ad christianos mores, bonosq. habitus capessendos, & quantùm licet, non solùm ad Missas, ad Vesperas, ad diuinaq. omnia officia audienda, sed proprio exemplo etiam ad conciones, diuini verbi interpretationes, spiritualiaque exercitia, ac congressus, inuitent, sensimque compellant.

a can. 1. 12. q. 1. c proclsuus 20. q. 3. & in proœmio Clemēt.

b Lactant. lib. 5. Instit. cap. 10.

c epist. ad Galat. c. 2.

d Lactant. de ira Dei cap. 12.

e. idem Lactant. eodem lib. c. 8.

f sub Leo X. celebratum sess. 8. 5. cum omnis.

g S. Bernar. lib de doctr. puer & corrett mor.

CAP. II.

QVoniam, & latinæ linguæ, & liberalium artium præcepta ex profanis auctoribus sumuntur, caueant magistri, ne ex christianis admittant, aut interpretentur eos, qui sanam, catholicamq. doctrinam non continent: ex ethnicis verò, ne puerorum animis vitia sensim irrepant, viteant omnes, qui de rebus turpibus, aut, quamuis honestis, verbis tamen obscœnis, tractant: Philosophorum principia, ac conclusiones, præsertim, quæ de animæ mortalitate, aut vanitate, de mundi æternitate, aliaq. huiusmodi periculosa axiomata christianis auribus absona, in medium afferuntur, scholaribus proponere nequaquā audeant. Philosophica enim argumenta, cum solubilia sint (vt ait a Concilium Lateranense) vbicumq. à recta Fidei via aberrare deprehenduntur, tanquam erronea, ac futilia, reijci, è scholisq. nostris explodi, iubemus. Qui ex magistris huius nostræ constitutionis fines excesserit, quicumque is sit, arbitrio nostro puniatur.

a d. sess. 8. § omnibus.

CAP. III.

IPsi autem magistri, cuiuscumq. facultatis sint, docendi, aut interpretandi munus sibi assumere non audeant, nisi coràm nobis, aut Vicario nostro generali, Fidei professionem, iuxta formam aliàs præscriptam a, solemniter emiserint. Cuius rei testimonium in scriptis redactum, nostraque manu, ac sigillo munitum, gratis etiam concessum, parocho, in cuius parochia ludum aperituri, seu publicè professuri sunt, ostendere teneantur. Quod, si absque legitima causa negligatur, parochis mandamus, vt nobis, aut Vicario nostro, transgressores deferant, quo non solum dicendi facultate priuentur, sed & grauioribus pœnis arbitrio nostro plectantur. Contra, si parochi, eos, neglecto eodem testimonio, legere,

a supr. cap. vlt. de sum. Trinit. & fide Cathol.

gere, aut profiteri, permiſerint, ad duos menſes ab officio ſuſpendantur.

CAP. IV.

Quicumque, ſiue Regularis, ſiue ſecularis clericus, vel publici gymnaſij, vel ſuorum ſuperiorum auctoritate, facultatem prædicandi populo verbum Dei acceperit, idoneuſq. ad id munus obeundum repertus fuerit, ſi aliter, quàm Concilium Lateranenſe [a] tertium decreuit circa huiuſmodi officium, prædicare, aut docere auſus fuerit, à prædicationis munere ſuſpendatur, ac, ſi Regularis fuerit, à ſuis ſuperioribus etiam grauiùs puniatur. Concionatores igitur, qui angelicæ tubæ, æternæ vitæ præcones, morum reformatores, ac penè ipſius Dei voces, dici poſſunt, diligenter caueant, ne Euangelicam veritatem, ſacramque paginam alio explicent ſenſu, quàm, quo eam explicari vult ſancta mater Eccleſia, cuius [b] eſt iudicare de vero ſenſu, atque interpretatione ſacrarum Scripturarum iuxta ſanctorum Patrum vnanimem conſenſum.

a ſeſſ. 8. §. ſacro approbante Conc.

b Côc. Trident. ſeſſ. 4. de edit. & vſu ſac. lib. §. Præterea.

§. 1.

Et cùm Veritas [c] dicat: non eſt veſtrum noſſe tempora, vel momenta, quæ Pater poſuit in ſua poteſtate; nemo in ſuis concionibus de Antichriſti aduentu, vel de vniuerſalis iudicij die (qui in ſacris litteris etiam dies [d] Domini aliquando appellatur) aliquid definire, ſeu determinare audeat: nemo ex ſacra pagina aliquid prænunciare, vel, tamquam ſibi diuinitus reuelatas, inanes diuinationes, anileſque ſuperſtitiones auditorum animis quoquo modo inſtillare præſumat. Tremenda namque illa dies adeo incerta, ab hominumq. notitia adeo remota eſt, vt, neque ſibi chariſſimis diſcipulis voluerit eam Chriſtus reuelare, apertè negans, de die, atq. hora illa quidquam [e] à mortalibus ſciri poſſe, æque, ac ſanctis. Ideo, quicumq. huic Apoſtolico muneri præficitur, Euangelicam duntaxat doctrinam profiteatur, cum vitiorum deteſtatione virtutibus commendatis, pacem, ac mutuam dilectionem, quoad eius fieri poterit, populo conſtanter inſinuet.

c Act. c. 1.

d Apoſt. ep. 1. ad Theſſalonic. c. 1. & 2. Pet. c. 3. Apocalyp. c. 3. & 16.

e Matt. 24.

§. 2.

Sed, ficut ad concionatorem pertinet vitia pro loco, & tempore, efficaciter deteſtari, ita cùm homini Chriſtiano, nec ſecretò detrahere fratris honori liceat adeo, vt dixerit Propheta [f], ſe cum detractore cibum non capere: & ſanctus Iacobus [g] alienæ famæ inſidiantes legis detractores appellauerit; maxime deteſtabile [h] eſt, palàm, ac pleno auditorio, Prælatos, ac ſuperiores carpere, aut quouis modo priuatas perſonas publicè accuſare, ac de ſuperiore loco diffamare. Ideo, contumelioſam, ac ſcandaloſam hanc detractionem, publicamque ignominiam verbi diuini miniſter omnino vitet, neceſſe eſt. Acerrimus vtique ſit in redarguendis peccatis, ac contra prauos mores ſtrenuè inuehatur, odio, ſcilicet, peccatorum, non autem peccantium, abuſus tollere, ſuperſtitiones exterminare, vitiaque familiaria ei loco, cuius populum erudiẽdum ſuſceperit, ex eius animis ſtirpitus euellere ſtudeat. Verùm, neque nominatim, neque tacitis ſignis, aut verbis, quemquam inſectetur, aut ita deſignet, vt, quod forſitan occultum foret, manifeſtum fiat. Auditores ad veram pietatem promoueat, ſummaq. animi contentione ad diuinarum, humanarumque legum obſeruantiam ſenſim impellat: Quæ ſint partes, quæ officia patris, & filij, quæ viri, & vxoris, quæ domini, & ſerui, quid differat ſolutus à coniugato, quidve virgo à vidua, quid interſit inter iuuenem, & ſenem, quidve inter ſacros, & profanos, ſeu clericos, & laicos, homines frequenter, nec obſcurè demonſtret. Non ſolùm præcepta ſalutis ſeruanda eſſe, ſed & quomodo exemplo Saluatoris ſeruati debeant, luculenter doceat, vtq. fideles ad perfectiorem vitam accendantur, culpaſq. etiam leues, exhorreſcant, omnes orationis neruos intendat.

f Pſal. 100. Exod. 22 Prouerb. 4.

g c. 4. Eſther.

h Clem. 1 §. quibus etiã de priuileg. e deteriores 6. quæſt. 1.

§. 3.

Denique ab ijs, quæ Clementis Papæ [i] Quinti conſtitutione, eiuſdemque [k] Lateranenſis Concilij tertij auctoritate prohibentur, diligenter abſtineat concionator, ne præuaricationis ſuæ pœnas ex eadem conſtitutione tranſgreſſoribus imminentes, dare cogatur.

i eod. Clement. 1.

k d. ſeſſ. 4. §. ſacr. ver. denique.

§. 4.

Quoniam verò per huiuſmodi ſuæ mentis interpretes voluit Deus militanti Eccleſiæ futura aliquando prænunciari, quandocumq. concionator aliquid ſibi reuelatum diuina inſpiratione ſuſpicetur (quemadmodum pecorum [l] paſtori Amos accidiſſe de ſe ipſe teſtatur) vt populo pateſiat, ne ſpiritum extingui, aut prophetias ſperni contingat contra præceptum [m] Apoſtoli: ſed &, ne, quod diuinum oraculum viſum eſt, cum miniſtri diuini dedecore, ac Spiritus ſancti iniuria, contrario exitu humanum potiùs inuentum fuiſſe videatur, cùm de re ardua, magniq. momenti agatur, meminerit, non eſſe credendum omni ſpiritui, ſed diligenter inueſtigandum, ex Deo fuerit illa reuelatio, vt, ait Ioannes [n], an aliunde. Quodq. in eodem Lateranenſi Concilio [o] circa hoc ſtatutum eſt, adamuſſim obſeruetur, vt priuſquàm viſa, ſiue audita palàm faciat concionator, Sedes Apoſtolica [p] verita-

l Amos c. 7.

m ep. 1. ad Theſſal. c. 5.

n ep. Ioan. 1. cap 4.

o d. §. ſacrã verſ. cæterũ.

p c. non decet 10. diſt. c. ad abolẽdam ext. de hæret. cap. 1. ext. de ſum. Trin. & fide Cath. cap. 1. eodẽ lib 6. Concil Florent. de vnion. Armen. cap. 5. Conc. Trid. cap 3. ſeſſ. 7. de bapt. & alibi paſſim.

veritatis mater humiliter consulatur, quo, res tota examinata, eius auctoritate, aut supprimatur, aut manifestetur, prout diuinæ gloriæ conuenire summus Pontifex iudicabit. Quòd, si ob temporis angustiam id minime expediat, ne, scilicet, rei bene gerendæ occasio elabatur, immineatq. populo ex mora euidens aliquid periculum, vel damnum circa bona spiritualia, aut etiam temporalia, quæ obicem non ponant spiritualibus, ne quidem secretum prodere audeat concionator, sed negotium integrum ad nos deferat, vt pijs, ac grauibus viris in consilium adhibitis, quid faciendum sit, Deo suggerente, salua Sedis Apostolicæ auctoritate, definire valeamus.

CAP. V.

VT præbenda theologalis (quam in ecclesia nostra metropolitana, iam fundatam fuisse, plurimùm gaudemus) & populo, & clero eum fructum afferat, quem sibi sacra [a] Tridentina Synodus proposuit, cùm non erecta fuerit ea tantùm de causa, vt inde vnus, aut alter clericus, aut Theologus aleretur, sed, vt ex sacra pagina magnum fidelium deuotioni incrementum accederet; volumus, eximium Theologicæ facultatis doctorem, Ioannem Frisat, ac deinceps omnes illos, qui post ipsum eamdem præbendam pro tempore in perpetuum obtinuerint, sacram scripturam, vel cathechismum Romanum, vel casus, quos vocant, conscientiæ, ter, vel saltem bis, in hebdomada explicare, omniq. tergiuersatione remota, publicè profiteri.

a c. 1. sess. 5. de reform.

§. 1.

Verumtamen, ne, quod dicitur de potentia [b] non reducta ad actum, etiam de Theologo nostro profitente, & auditoribus carente, dici possit, frustra, scilicet, locuturum, doctorumq. eum, qui discentes, atq. audientes non habuerit; volumus, omnes presbyteros, ac clericos huius nostræ ecclesiæ, cuiuscumq. cōditionis sint, nisi legitime impediantur, huiusmodi lectionibus assiduè operam dare. Quod, si neglexerint, potiusq. per vrbem, aut per villas, ac rura vagari, otioseq. tempus terere deprehensi fuerint, arbitrio nostro mulctentur. Quinimmò hortamur, atq. in Domino obsecramus parochos ipsos, quibus animarum salus credita est, ceterosq. sacerdotes, qui prope vrbē habitando, commodè ijsdem lectionibus interesse possunt, vt nullo pacto diuinū hunc cibum perire sinant, sed, quo sibi commissum gregē faciliùs regant, pietatisq. exemplum vniuersæ ciuitati præbeant, sacris eloquijs libenter aures accommodent. Quòd, vt persuasum sit, etiam laicis, linguæ Latinæ nō ignaris, præsertim otiosis, valde cupimus.

b Aristot. de gener. & corrup. & alibi passim.

§. 2.

Theologus verò, vt in hoc potissimum incumbere, munusq. legendi rectè absoluere absq. vllo impedimento possit, quandocumq. profitebitur, eo die portionem canonicam suæ præbendæ, distributionemq. quotidie dari solitam ijs, qui diuinis recitandis officijs intersunt, integrè, ac sine vlla diminutione, percipiat, ac, si cum cœteris clericis officijs interfuisset. Quod si, & choro, & cathedræ, eodem die commode inseruire poterit, vt faciat vtrumque, valde laudamus.

De Iudæis, Sarracenis, & eorum seruis. Tit. V.

CAP. I.

APPOSITE sanè, atque è republica, sancta mater Ecclesia Iudæos, siue (vt appellabantur, cum Aegyptiaca [a] seruitute premerentur) Hebræos, patienter tolerat, in suis Prouincijs securè viuere, commerciaque cum Christianis habere permittit, non solùm, vt dominicæ passionis memoria redintegretur, sed etiam, vt religionis cultus augeatur, docente experientia, plurimos iudaicæ superstitionis sectatores, vbicumque Christus colitur; ac Romæ præsertim; christiana mansuetudine ad veri Dei cognitionem frequentissimè allici, diuinoque afflante spiritu, ad Fidem nostram mirabiliter traduci; ideo, & veteres [b] Synagogas retinere, & collabentes restaurare, & filios [c] circuncidere non prohibentur. Quæ tamen priuilegia, ac facultates, cùm in nostris cisalpinis partibus locum non habeant adeo, vt Iudæis, neque domicilium habere citra montes liceat, huic, siue consuetudini, siue constitutioni, inhærentes, Iudæos omnes, neque habitare, neque mercaturam facere, immo ab hac Prouincia penitus exulare, atque arceri volumus, ac mandamus parochis, vt in ijs, quæ ad eorum officium pertinent, ne huic nostro decreto vlla fraus fiat, sub vinculo sanctæ obedientiæ quamdiligentissimè curent.

a Lactant. Instit. lib. 4. cap. 10.

b c. 3. & 7. ext. hoc tit. l. vlt. C. eod.
c l. Iudæi C. eod. tit.

CAP. II.

IAm non solùm licet Iudæis veteres Synagogas, vt diximus [a], retinere, ac ruinosas reparare, sed, & festos dies iuxta hebraicum ritum celebrare [b], quin & libros veteris Testamenti, eorumque doctores Rabinos, qui à sanctorum Patrum interpretationibus, veroque Catholicæ Ecclesiæ sensu non aberrauerint, legere, ac penes se habere. At, quia non defuerunt, qui cùm Christianæ religioni essent

a d. c. 3. & 7. & d. l. vlt. vers. illud autem.
b l. Iudæos C. eod. c. 9. ext. eod. tit.

essent insensibilissimi, perniciosos, impios, ac detestabiles libros, olim Sedis Apostolicæ auctoritate damnatos, malitiosè conscribere, atque in lucem proferre, ausi sunt, cùm tamen sine scandalo tractari indistinctè non possent, opportunum visum est summis Pontificibus, ac nuper Clementi [c] Octauo, eorum lectionē, atque vsum, omnino omnibus interdicere. Quod quidem edictū, cùm ab Apostolico oraculo effluxerit, Petri, scilicet, sancti cathedra, cuius est errores anteuertere, animarumque saluti prospicere; nos quoque sæpe damnatos Talmudicos, Cabalisticos, aliosq. pestiferos libros iuxta eiusdem Clementis constitutionem, nec non commentarios, tractatus, atq. opera quæcumq. veteri Testamēto aduersentur, aut contra sanctissimam Trinitatem, Saluatorem nostrum, Christianam fidem, Beatissimam Virginem, angelos sanctos, crucem sacrosanctam, nouæ Legis sacramenta, sacras imagines, Catholicam Ecclesiā, Sedem Apostolicam, summum Pōtificem, ecclesiasticosq. cœteros ministros, christianos, ac neophytos, conscripta, aut versa sint, aut quoquomodo contumelias, ac blasphemias, seu impudicas, & obscœnas narrationes contineant; vetamus, atq. damnamus, ac, ne deinceps conscribantur, aut publicentur in nostra Prouincia, prohibemus: quin, & legi, haberi, emi, aut vendi à subditis nostris vetamus sub pœna excommunicationis, amissionis librorū, nec non publicationis bonorū delinquentium, qua in terris nostræ temporali iurisdictioni subiectis fisco nostro, in locis verò Serenissimi Ducis Allobrogum ducali fisco applicata esse intelligantur, non obstantibus quibuscumq. facultatibus, seu licentijs, etiam ab eadem sancta Sede ante Clementis præfati constitutionem concessis, sed & post eandem constitutionem, nisi in ea libros ita prohibitos haberi, legi describi, vulgari, emi, distrahi, in eandem nostram Prouinciam importari, ac communicari posse disertis verbis expressum sit.

[c] quæ incipit; Cū Hebræorū malitia.

De Hæreticis. Tit. VI.

CAP. I.

CVM Fides sit [a] sperandarum rerum substantia, spei, scilicet, fundamentum, qua Christianorum animæ, corruptibilis vitæ cursu absoluto, cœlestibus thesauris locupletati diuino beneficio expectant, nec sine [b] fide possibile sit placere Deo, proculdubio fidem deserit, bonorumque omnium auctorem summa afficit iniuria, ac prorsus blasphemat, quicumq. hæresim amplectitur, in verbaque sectariorum iurat. Cui perniciosissimæ pesti, nisi acerrima remedia adhibeantur, veræ religionis dignitatem, atque auctoritatem, in summo discrimine versari perspicuum est. Ideo, licet Dei summa prouidentia, Ducisq. religiosissimi Allobrogum pietate, factum sit, vt nullum ex nobis finitima errorum schola, sordiumque omnium cloaca, Geneua, Sabaudiensibus damnum illatum, nullum falsæ fidei venenum animis hactenus instillatum sit ita, vt [e] Sabaudiam sartam tectam, atque catholicam totam conseruatam esse, iure ei gratulari possimus; attamen, quoniam diabolus [d], tamquam leo rugiens, circuit quærens, quem deuoret, nec parua est laus, populum ab erronea doctrina abborrentem, Deo, eiusq. sanctissimo cultui, fidelem, ac mundum conseruare, laborandum nobis est, omnique studio adnitendum, pastorali charitate, quam profitemur, id summopere exigente, vt creditum nostræ fidei gregem in sua innocentia, ac puritate ab omni hæresis periculo pro virili tueamur.

[a] Ad Hebr. c. 11.

[b] Ibidem.

[e] A. Faber in suo cod. Fab. tit. de hæret. c vlt. §. quamquā vers. Fortunauit Deus.

[d] 1. ep. Pet. cap. 5.

§. vnic.

Quoniam, nostros homines ad varias mūdi partes, etiam impiorum dogmatum erroribus conspersas, proficisci, ac lucri causa peregrinari contingit, diuersaq. Europæ emporia circumire, quo, & catholici, & hæretici, negotiationis occasione, certis anni temporibus conueniunt, ne munda ab omni hæresis labe, diuinoq. beneficio à prauis opinionibus purissima Prouincia Sabaudiæ ex hoc commercio maculam contrahat, summopere prouidendum est. Volumus igitur, nostrisq. parochis districte præcipimus sub pœna suspensionis à diuinis, &, si iterum delinquere deprehensi fuerint, priuationis beneficiorum, vt, cum mercatores à locis extra fines huius Prouinciæ positis domum reuersi fuerint, non solùm corām, sed & per fidos emissarios sciscitari studeant, quid agant, cum quibus conuersentur, quid de summi Pontificis, atq. Episcoporum auctoritate, quid de sacerdotum, ac confessariorum potestate, quid de religiosorum votis, claustralique vita sentiant, an hæreticorum mores, doctrinam, industriam probent, technas, perfidiam, auersionem à Romana Ecclesia defendant, an Missas audiant, quemadmodum superiùs [e] obseruari iussimus, an ecclesias frequentent, an statis temporibus, sacris peractis confessionibus, de diuina mensa panem angelorum sumant, aliaque huiusmodi faciant, quæ (nisi veræ fidei naufragium factum sit) à viris catholicis omitti non solent, auitæq. religionis

[e] supra c. 1. §. studiosiss de paroch. c. 5 supra de celebr. Missar.

integritatem haud obscurè demonstrant. Quòd, si tales homines perperam de personis, rebusq. ecclesiasticis sentire, aut loqui, deprehensi fuerint, vel peruersis impostorum institutis cum nostris comparatis, neglectisq. sacramentis, mutatæ fidei probabilem suspicionem præbere videantur, nobis, vel Vicario nostro, publicentur, quo, & malæ affectæ mentes curari, etiam contra suspectos iuris remedijs adhibitis, & quæ sanæ sunt, ab illarum contagione opportune præmuniri possint. Quod, si parochi facere neglexerint, arbitrio nostro puniantur.

CAP. II.

VErùm, quoniam hæretici nonnunquam probationum defectu, meritas pœnas effugiunt, non sine graui diuinæ maiestatis offensa, catholicorumq. periculo, nos, Alexandri[a] Papæ Quarti constitutioni inhærentes, ad testimonium dicendum admitti volumus etiam excommunicatos, ac eiusdem criminis socios, aliosque omnes, qui à testimonio alioquin repelli iure deberent.

a c 4. eod. lib. 6.

§. vnic.

Sed, quamuis, & diuinæ, & humanæ leges aduersus hæreticorum temeritatem extrema omnia experiantur, attamen, quos, aut potentia, aut ferocia, aut impietas formidabiles, facit in sua pertinacia diutiùs, atque impune perseuerare, haud rarò contingit, deficiente accusatore, cùm vnusquisq. sibi ab accusatione periculum metuens, delinquentium trangressiones, quamuis inexcusabiles, ac patentes, alto silentio premat, nec patefacere audeat, non sine diuini cultus iactura, ac reipublicæ catholicæ incommodo, cuius nos permagni interesse putantes, hæreticos, hæresisq. suspectos, prodi, atque à fidelium consortio arceri, ne impiorum hominum artibus faciles animi ad falsa dogmata probanda sensim alliciantur, constitutionem Pij Papæ Quarti[b], contra hæreticos Auenionensis Prouinciæ editam, in hac quoque nostra diœcesi ad amussim obseruari mandamus, qua cauetur, ne eorum nomina, qui hæreticos detulerint, vel suo testimonio in religionis causa eos læsisse visi fuerint, vnquam publicentur, aut quauis ex causa legibus canonicis non contraria, manifestentur. Quod, si huiusmodi testium dicta pro iudicij directione publicanda sint, id quamcautissime, ac ita secretò fiat, vt accusantium, aut testificantium personæ ad alicuius notitiam peruenire, aut accusatis vllam de illis suspicionem nunquam afferre possint.

b que incipit c b sicut non sane.

CAP. III.

QVamuis ea, quæ ad catholicæ fidei puritatem cognoscendam, nostrorumque temporum hæreses confutandas pertinent, cum ex sacro Concilio Tridentino, tum ex summorum Pontificum constitutionibus satis colligantur, adeoque definita sint, ac certa, vt iam vnusquisque veram doctrinam ab adulterina internoscere facile possit: attamen, quia hæretici simplicium animorum corruptionem tantummodo molientes, malitiosis ambagibus omnia inuoluunt, quodq. sermonibus, & concionibus assequi nequeunt (Episcoporum vigilantia, religiosorumque Principum constantia eorum conatus comprimente) idipsum perniciosis libellis, & blasphemis opusculis sub speciosis titulis, auctorum nominibus suppressis, per catholicorum hominum conuentus clàm proseminatis, perficere nituntur, quibus, non solùm incautum vulgus, sed eruditi etiam, sagacesq. homines aliquando in profundas errorum voragines miserè impinguntur. Nos, vt prauis tantorum hostium consilijs, apertisq. insidijs, obuiam eamus, eos tantùm libros emi, vendi, legi, atque haberi posse, sub excommunicationis latæ sententiæ pœna, decernimus, quos à sanctæ Romanæ Ecclesiæ Theologis probatos, atque orthodoxos esse, constiterit. Eos verò, qui recenter impressi sunt, aut in posterum prælo committentur, distrahi, legi, aut haberi, non permittimus, nisi, obseruatis ijs, quæ aliàs[a] mandauimus obseruari, sub pœnis ibidem expressis, quæ hic repetitæ intelligantur.

a c 6. supr de off. ord.

De schismaticis, & ordinatis ab eis. Tit. VII.

CAP. Vnicum.

SCHISMA absolutè hæresis non est; sicut, hæresim schisma esse, non est dubium: sed plerumque in hæresim[a] conuertitur: hocq. inter se distinguuntur; quòd hæresis initium, ac formam ex peruerso dogmate capit: schisma[b] ex dissensione: illa, vt est apud B. Thomam[c], opponitur Fidei: hoc vnitati ecclesiasticæ charitatis. Si verò perseuerantia fuerit confirmatum, in hæresim definit. Itaq. schisma est ab vnitate discessio, ac consequenter schismatici ab vnitate Ecclesiæ separati sũt. Vna est enim Ecclesia, cuius typus, ac symbolum est columba illa, quam Spiritus sanctus[d] in Canticis vnam tantùm esse profitetur, proinde, neque diuidi, neque alia esse potest ab ea, quæ in

a l. 4. C. Theod Ne sacr baptiz. iteretur.

b cap. inter 24 q. 3 & Hieron. epist. ad Titum c. 3.

c 2 2. q. 39. art. 3 ad 3.

d cap 6.

Apostò-

Apoſtolicæ veritatis baſi fundata, ipſam Fidem[e] vbique terrarum propagauit, de qua ſic Chriſtianorum Cicero Lactantius[f]: Sola Catholica Eccleſia eſt. Hic eſt fons veritatis. Hoc eſt domicilium Fidei. Hoc templum Dei, quod, ſi quis non intrauerit, vel à quo, ſi quis exiuerit, à ſpe vitæ, ac ſalute alienus eſt. Atrociſſimum crimen eſt ſchiſma, grauiſſimoque dignum ſupplicio. Itaque, ſicut hanc vnitatem ſcindenti (niſi ad vnitatem reuertatur) diuino iudicio æternum ignem imminere reſtatur ſanctus Auguſtinus[g], nempe, tamquam Chriſti inconſutilem tunicam diuidenti, ita, & huius ſciſſuræ reum, vt hæreticum, à terrena iuſtitia igne puniendum eſſe, definimus.

e c. pudēda 24. q. 1. f Inſtitut. li. 4. c. vlt. de qua etiā c. 1. & vlt. ext. de ſum. Trin. & fid. cathol. g lib. de Fide cath. de quo c. 3 ext. de hæret.

De apoſtatis, & iterantibus baptiſma. Tit. VIII.

CAP. Vnicum.

INDIGNVM ſanè, ac miſerabile eſt, eos, qui in ſpiritualium militum numerum nomina dederunt, ſeorſumq. à ſecularibus negotijs ſe ſe vitam acturos profeſſi ſunt[a], mundo, atque (vt ita dicam) Satanæ ipſi militare audeant, cuius imperio dum parent, non ſolùm contemplationi, atq. abſtinentiæ vacare, ſed (vt nunc eſt deprauatis iam moribus ſeculi) nec præcepta æternæ ſaluti neceſſaria præſtare, nec ab humani ſanguinis effuſione abſtinere, poſſunt. Quod, cùm in militum cohortibus in præſidijs noſtris collocatis, præſertim obſeruatum ſit, vbi diuerſorum Ordinum, etiam Mendicantium, non pauci Religioſi, mutato habitu, votiq. obliti, ſtipendia libere faciunt, vt quàm maxime poſſumus, multa ab eorum capitibus imminentia mala auertamus, omnibus, & Regularibus, & ſecularibus ſacerdotibus, quibus talium hominum confeſſiones audire contingat, diſtrictè mandamus, ne eiuſmodi deſertores, ac potiùs apoſtatas, niſi in mortis articulo, à peccatis abſoluant, ſed ad nos remittant, vt in diſcrimine ſalutis poſitos, errorumque ſuorum admonitos, à tenebris ad lucem, diuino afflante ſpiritu, reuocemus. Quod, ſi ex ſententia ſucceſſerit, vel à ducibus ipſis eorum miſſionem impetrabimus, vel recuſantes ingreſſu eccleſiæ prohibebimus, quandiu eos ad propria clauſtra abire permiſerint.

a c. clericū 9. diſtinct.

§. 1.

Si verò, quod Deus auertat, huiuſmodi deſertores, paternis noſtris admonitionibus contemptis, ad Religionis obedientiam, quam vouerint, redire detrectauerint, in carcerem trudantur[b], ibique cuſtodiantur, donec ab eorum Prælatis, quid de ipſis ſtatuerint, doceamur.

b c. 5. extra eod.

§. 2.

Sed, ſi aliquem eorum, vt inobedientem, ac diſcolum, à ſuis ſuperioribus habitu religioſo ſpoliatum, atque ab ordine eiectum, propria auctoritate habitum ſecularis clericatus ſumere contigerit, eum ab adminiſtratione omnium ſacramentorum, ordinumque eccleſiaſticorum, etiam ſacrorum, ac præſertim presbyteratus, ipſo facto ſuſpenſum declaramus, donec Beatiſſimo Papæ aliter viſum fuerit. Nec tamen exiſtimamus, licere Prælatis ſubditos ſuos poſt votum obedientiæ, quantumuis refractarios, atque incorrigibiles, à clauſtrali obedientia abſoluere, aut monaſterijs expellere, cùm delinquentes ſalutari[c] pœnitentia, relegatione, exilio, carcere, rum temporali, tum perpetuo, ac triremibus, mulctari poſſint, ſicut, præuia[d] degradatione, tradi etiam brachio ſeculari.

c c. vlt. ext. de ſtatu monach. & notatur ad c. cum ab homine ext. de iudic. d de qua c. de pœn. li. 6.

De ijs, qui filios occiderunt. Tit. IX.

CAP. I.

VIX credibile eſt[a], inueniri parentes ita efferatos, vt ad interficiēdos proprios filios animum inducant, cum paternus amor vincat[b] omnes affectus, ſitq. genitoribus quàm maxime naturale ex[c] ſe genitos pluſquàm vehementer amare, nec ſolum homini, ſed & ipſis feris ratione carentibus adeo, vt, ſicut Solon nihil contra parricidas ſtatuiſſe legitur, quoniam ob ſceleris atrocitatem parricidia perpetrari non poſſe putauerit, ita & aduerſus filiorum interfectores legem ſancire penè ſuperuacaneum videatur, quòd huiuſmodi criminis reos inueniri non poſſe putandum ſit. Sed, cùm humana malitia nihil iam intentatum, incorruptumq. reliquerit, Romani[d] ſapientiùs, quàm Solon, parricidam in culeum inſui, atque in flumen proijci cenſuerunt[e], & maiores noſtri interfectores filiorum pro chriſtiana manſuetudine ex conſtitutione Alexandri Papæ III.[f] puniri ſtatuerunt, quam & nos in noſtra diœceſi inuiolabiliter obſeruari iubemus.

a Cicero in oration. pro Sex. Roſcio Amer. b l. 3. in fin. C. de procurat. can. ad Romanā 2. quæſt. 6. c Cicero de finib. lib. 4. d Cicero in eadem orat. pro Sex. Roſcio. e de quibus & in l. vn. C. eod. tit. f de qua c. 2. extra hoc tit.

§. vnic.

Quoniam verò perraro contingit, (niſi forſitan per ſummam iracundiam in furorem verſam) filios à parētibus occidi, quos potiùs ſeruatos fuiſſe conſtat, cum capitalium criminum conuicti, à patribus legum auctoritate necari

necari potuerunt; ad ea, quæ frequentiùs accidunt, quæque maiori [g] periculo exposita sunt, animum aduertamus. Cùm itaque ij infantes in maximo vitæ discrimine positi sint, quos adhuc annieulos parentes in eodem lecto secum cubare permittunt, nisi In paruis cunis seorsum ita collocati sint, vt, neque suffocari, neque perire possint, admoneant parochi parentes, atque nutrices, ne sub excommunicationis pœna puerulos primum ætatis annum nun excedentes in eodem cubili secum dormire patiantur, vt alibi [h] à nobis statutum fuit. Qui autem, monitis neglectis, filiolos oppressisse deprehensi fuerint, pęnis canonicis [i] subiaceant, quas, & nos in nostra diœcesi de transgressoribus omnino sumi mandamus.

g arg. c. vbi periculū de elect. li. 6.

h c. 2. §. vlt. sup. de baptis. & eius effect.

i vt in cap. vlt. ext. eod. tit.

C A P. II.

PArricidij autem reus est [a], non solùm filius, qui parentem, sed & parens, qui filium necat, etiam naturalem, attenta, scilicet, filiationis [b] substantia, non qualitate. Et, licet ciuilis [c] constitutio eos tantùm comprehendere videatur, qui patres, aut filios vitā priuant, receptum tamen est, eam [d] extendi etiam ad ascendentes, & descendentes in infinitum, quam & extendimus, & obseruandam proponimus.

a l. vn. C. de his, qui parent. vel lib. occider.

b Clar. in § parricid. num. 1. post Alex. ad l. 1. ff. de in ius vocan.

c d. l. vnica.

d Clar. ibid. nu. 2. & 4. & glos. in d. l. vnicam

De infantibus, & languidis expositis. Tit. X.

C A P. Vnicum.

QVOD de brutis animalibus minimè audiuimus, id ab hominibus committi molestissimè ferimus, quorum immanissimi, ipsisq. feris crudeliores sunt, qui, cum ex se prognatos infantulos, fortè aucrsante natura, suffocare non audeant, illus tamen exponere non exhorrescunt. Quod sanè facinus ab homicidio non longè distat. Etenim, quamuis misericordiæ speciē habeat, in vita relinqui eum, cui vita adimi potest, nihilominus, quandoquidem is, qui exponitur, manifestæ ferè morti obijcitur, exponens [a], quantum in se est, hominem occidit, atque homicida est. Cui nefario flagitio pro virili occurrere cupientes, mandamus parochis, vt cum opportunum fuerit, priuatim, & publicè populos in diligenti sobolis cura, atque educatione confirment, animosque, præsertim fragilioris sexus, à tanto crimine abalienare studeant, cuius grauitas, ac turpitudo, & diuinam iram accendit, & humanas leges armat aduersus transgressores, opportunis pœnis propositis, inter quas est, quòd, sicut ij, qui suscipiunt [b] expositos, nullum in illis ius, nullumve dominium habere possunt, quamuis eo animo id fecerint, ita, aut pater, aut dominus, aut patronus, qui, aut filium, aut seruum, aut libertum, exposuerit, omne [c], quod habet, ius in exposito, seu patria potestas, seu dominium, seu patronatus is sit, amittere intelligatur, sitque expositus sui iuris, atque omnino liber, possitque, & bona acquirere, ac, cuicumque voluerit, donare, ac legare, quia, cùm exponens ipsum abiecerit, quasi mortuum, tacite iuri suo renunciasse videtur.

a l. necare ff. de liber. agnosc.

b l. vlt. C. eod. tit.

c c. vn. ext. eod. tit.

De homicidio voluntario, vel casuali. Tit. XI.

C A P. I.

QVI [a] consulto, vel ex insidijs hominem occiderit, vt ab altari arceatur, & diuino, & humano [b] iure cautum est: quin etiam, licet crimen non fuerit ordine iudiciario probatum, nec publicum, immò occultum esse constet, homicida voluntarius, neque ad sacros ordines ascendere, neque ecclesiastica beneficia, quamquam simplicia, obtinere potest ex sacri [c] Concilij Tridentini decreto, sed cuiuscumq. ordinis, & beneficij, & officij ecclesiastici, omnino, & perpetuo incapax est. Si quis autem cum moderamine (vt aiunt) inculpatæ tutelæ, nec data opera, sed casu, vtq. [d] sibi illatam vim vi repelleret; homicidium commiserit, eaq. de causa secum dispensari obtineat, quantum eius intersit, & circa ordines, & circa beneficia, caueat, ne dispensatione vtatur, nisi [e] eius preces ab eo, cui commissa fuerit negotij executio, veritate inniti pronunciatum sit.

a Exodi 21. Deuter. 19.

b c. miror 50 dist. c. 2. ext. hoc tit.

c c. 7. de reform. sess. 14.

d l. 1. C. vnde vi c. signi ficasti 2. §. vlt. ext. hoc tit. c. fame §. vlt. ext. de sent. excom.

e d. c. 7. in fine.

C A P. II.

SI is, qui, cùm [a] potuerit hominem à morte liberare, non liberauit, hominem occidisse videtur; extra [b] homicidij culpam procul dubio apparet non esse, qui causam dedit homicidio. Quod, cùm ab omni humanitate alienum sit, in clericis monstrum, ac prodigium est, quorum partes sunt a sanguinis effusione penitus abhorrere: Virum enim sanguinum, & dolosum abominabitur Dominus, ait [c] Propheta. Quicumque igitur in numerum clericorum ascitus, non solum casualem, sed & voluntarium homicidam, metu pęnæ præsertim, domi suæ delitescentem, detulerit, aut indicauerit, siue, vt indicaretur, operam dederit ita, vt in illum vltimo supplicio animaduertatur, is, quasi homicidij reus, infamia notetur, ab omnique beneficio,

a c. 6 §. illi etiam extra eod.

b l. nihil ff. ad l. Corn. de sicar.

c Psal. 54.

atque

atq. officio ecclesiastico, suspendatur, donec à summo Pontifice in integrum restituatur.

CAP. III.

PArricidij rea habetur [a] mater, quæ partum celauit, qui postea mortuus repertus est, quamuis non constet, ipsum viuum editum fuisse, nisi probet editum mortuum: non enim potest videri filij iam defuncti parricidium admisisse, quemadmodum [b] nec tenetur de homicidio, quæ partum nondum animatum abegit, licet abigens aliqua [c] debeat pœna mulctari.

a l. 1. ff. & C. de his, qui paren. vel lib. occid. l. si quis necandi, vbi not. omnes C. ad l. Corn. de sicar.
b Thes. decis. cedem. 52. num. 4.
c arg. l. diuus ff. de variis & extraor. cogn. l. si mulierem ff. ad l. Corn. de sicar. l. Cicero §. sed & si qua ff. de pœn. Thes. d. decis. 12. nu. 13. & decis. 13. nu. 2.

CAP. IV.

SVnt aliquando inter prægnantes, quæ, licet stuprum passæ sint, virgines tamen existimentur, quoniam nuptias adhuc non contraxerint, quæque, ne per partum amissæ pudicitiæ probrum subire cogantur, vel, quem in ventre gerunt, per incantationes, ac veneficia extinguere, vel iam editum abigere, aut suffocare nitantur. Quod, cùm maximè detestabile sit, ij, quibus animarum cura incumbit, si aliquid huiusmodi in eorum parochijs accidere posse suspicati fuerint, prægnantes secretò conueniant, moneant, à tantoq. facinore deterrere enixissimè studeant; grauissimo nempe, atque atrocissimo; placidis primùm verbis, nisi asperitate opus sit, deinde, si res ita postulare videatur, minis quoque additis, propositisq. pœnis, & infamiæ perpetuæ, & quandoq. vltimi supplicij, quibus in delinquentes, illarumq. matres (si delicti participes deprehendantur) humanæ leges inuehi è re publica est.

§. 1.

Etenim, si mater, dato filiæ poculo, animatum fœtum peremerit, non [a] est dubium, quin, secuto [b] abortu, iuxta leges ciuiles tantum crimen capitali pœna luere debeat, præsertim, si id pluries tentauerit. Qua pœna, & filiam abortus participem plectendam esse censent iurisperiti, si, pecuniæ affectu eam deliquisse constiterit: fustigandam [c] vero, si de largitione nihil probetur.

a Dec. cons. 515 Boer. q. 316. num. 4. Thes. d. dec. 24 num. 12.
b Grāmat. vol 20.
c ex d. l. Cicero in prin. Menoch. casu 357. de arbit. iud. li. 2. cons. 4 Thes. d. dec. 22. in fine.

§. 2.

Qui autem voluntarie, vel poculis, vel alio modo, abortui causam dederit, si humilioris conditionis sit, ad perpetuas triremes damnetur: si honestioris, perpetuo exilio mulctetur. Fœmina verò, quæ huiuscemodi flagitio consenserit, prius fuste correcta, alicui [d] xenodochio inseruire compellatur. Si tamen, approbantibus medicis, datum sit poculum, vt, scilicet, mulier in vitæ discrimine posita, ob fętum in vtero existentem, periculo liberetur, quamuis abortus sequatur, nemo ex eà causa in iudicium trahatur. Sed, si [e] absq. consilio medicorum id factum sit, licet ex misericordia, ac sine dolo, qui id ausus fuerit, temporario exilio, vel simili alia pęna, temeritatem suam luere cogatur.

d arg. §. qui abortionis l. si quis aliquid ff. de pœn. Thes. d. dec. 22. nu. 3. post Socin. & Felyn. ad c. si aliquis ext. eod. tit.
e ex l. 3. §. sed ex S. C. ff. ad l. Corn. de sicar.

CAP. V.

QVi mulierem prægnantem pugno, aut calce, aut alio modo ita percusserit, vt partum inde abigi, vel eijci, contingat, iure ciuili vltimo supplicio dignus videtur [a]; nos, quamuis partus ille animatus fuerit, nisi matris quoque ex eo ictu mors sequatur, temporario [b] tantum exilio in percutientem animaduerti volumus.

a Clarus in prax. crim. q. 68. vers. abortū in fi.
b ex d. l. si quis aliquid §. qui abortionis.

§. 1.

Clericum, qui, siue ex proposito, siue cum muliere prægnante ludens, abortui causam dederit, si fœtum animatum fuisse constet, ab altaris [c] ministerio abstinere debere iure cauetur, donec ex summi Pontificis dispensatione in pristinum statum restituatur.

c c. Moyses 12. q. 2. cap. sicut 2. ext. hoc tit.

§. 2.

Viuificatus, seu animatus, non dicitur ex doctrina Hipocratis [d] fętus masculinus in materno vtero ante trigesimum diem, nec fęmininus ante quadragesimum secundum.

d lib. de nat. puer. & lib. de septimestri partu paulò post princ.

De torneamentis. Tit. XII.

CAP. Vnicum.

LVDICRA certamina, & pedestria, & equestria, vulgò torneamenta nuncupata, quæ institui solent, vel victoriæ, vel nuptiarum, vel magnorum virorum aduentu, vel etiam exercitationis gratia, scilicet, vt iuuenes ad bellum acuantur, ac durentur (dum extra vitæ periculum sit) laicis [a] permittimus, ne de publica lætitia, ac commodo, male mereri velle videamur. Clericos verò, cuiuscumque conditionis, ac prætogariuæ fuerint, qui, aut armati, aut personati, huiusmodi ludis se immiscuerint, excommunicamus, eorumque absolutionem à censuris nobis reseruamus. Et, si spectaculorum occasione, quibus ipsi cum armis, aut vestibus histrionicis, vt supra, se immiscuerint, aliquem ex ludentibus mori contingat, ab exercitio omnium ordinum, presbyteratu minime excepto, talia ausos suspendimus, quin & beneficijs priuatos ad alia obtinenda inhabiles declaramus.

a iuxt. Extrauag. Ioan. 22. eod. tit.

De pugnantibus in duello. Tit. XIII.

CAP. I.

Eousque de nominis fama, atque existimatione per duellum sustentanda, processit vanissimorum hominum proteruia, tamq. altas in eorum animis is abusus egit radices, vt, quamuis seuerissimis[a] legibus[b] interdictum sit, prorsusq. damnatum singulare illud certamen, quo humana stultitia ad vmbratilem hanc gloriam propagandam abuti consueuit; hæc tamen pestis, exitialisque consuetudo, quæ, seu fortitudinis ostentandæ, seu iniuriæ vlciscendæ, studio, petulantissimi homines impia mortalis vitæ profusione immortalitatem amittere non exhorrescunt, in nonnullis Christiani orbis Prouincijs (inter quas, & nostram numerari dolemus) zizania seminante diabolo, adhuc vigeat, & grassetur. Quod, cùm ad animarum salutem æternam permagni intersit, vtpote euangelicis præceptis contrarium, sacri Tridentini[c] Concilij, Romanorumque Pontificum Gregorij[d], ac Clementis[e] constitutionibus inhærentes, monomachiam, seu duellum, penitus abolemus, execramur, atque ex nostra iurisdictione eijcimus, confessarijsq. omnibus, siue regulares, siue seculares ij fuerint, interdicimus, ne homines istos nefarios, vel potiùs homicidas, qui in duello pugnauerint, eorumq. patrinos, quos vocant, eisque consilium, aut fauorem, aut arma, aut locum, aut quodvis auxilium, subministrantes (nisi in mortis euidenti periculo) ab hoc crimine absoluant, quod etiam de spectatoribus, ac socijs, dicimus: alioquin a confessionibus audiendis, sacramentisq. omnibus tractandis, ac ministrandis suspendantur.

a Conc. Triden. sess. 25. cap 19.
b can. monomachiã 2. q. 5. c. 1. & tot. tit. extr. eod.
c d cap 19.
d quæ incipit. Ad tollendam detestabilem.
e quæ incipit: Nefariã diaboli.

CAP. II.

Beneficium obtinere absque dispensatione Apostolica non potest clericus[a], qui, cum laicus esset, vel solus, vel cum socijs, in eo duello pugnauerit, in quo, aut mortuus[b], aut membro aliquis ex pugnantibus mutilatus fuerit. Ex nostra[c] tamen dispensatione poterit obtinere beneficium, quamuis fraternum sanguinem fuderit, si in eo certamine, nec mortem, nec mutilationem secutam fuisse constiterit, fueritq. ipse ab excommunicatione monomachiæ[d] causa inflicta, Romani Pontificis auctoritate absolutus.

a Rot. decis. 67. diuers. par. 1. lib. 1.
b Rota dec. 64 eod. li. 1. videas dec. 99. lib. 2. eadem par. 1.
c cap. 1. extr. eod. tit.
d dd. constitut. Gregor. & Clement.

De adulterijs, & stupro. Tit. XIV.

CAP. I.

Castitatis quidem præconio præ cæteris maxime conspicui sunt, qui mundo, ac propriæ voluntati nuncium remittentes, sub moderatoris arbitrio claustralis instituti austeritatem amplectuntur, virginitate solemniter Deo consecrata. Sed &[a], qui à consuetudine mulierum alieni cœlibatum eligunt in seculo, non parua continentiæ commendatione digni videntur, quasi, terreni cùm sint, cœlestium vitam æmulentur, nec tamen reprehenduntur, immo, si continere nequeant, laudantur, qui pudico animo, impollutaq. mente, tori legitima consorte adhibita, sine carnis periculo carni satisfaciunt. Cuius vinculi prope diuina fides, vtpote in terrestri[b] paradiso ipsius Dei ore sanctificata, si per adulterium violetur, & prolis incertitudinem affert, & in alias grauissimas calamitates maritalis puritatis contemptores impellit, cum, scilicet, siue vir, siue vxor, prostituit corpus suum, quod alieni iuris est, testante Apostolo[c], non minus virum in potestate vxoris esse, quàm sit vxor viri, cum neuter eorum sit corporis proprij dominus, sinique, quasi mutuo seruitutis nexu, ita vicissim coaluncti, vt duo in vna carne esse censeantur, vnius q. voluntatis. Qui adulter est, ait Salomon[d], propter cordis inopiã, perdit animam suam, & ignominiam, & turpitudinem congregat sibi, & opprobrium illius non delebitur. Huius flagitij magnitudo, quanta sit, ostendunt seuera supplicia de adulteris sumpta in vnaquaq. bene instituta Republica. Apud[e] Hebræos lapidibus obruebantur. Romani, Græci, alijque populi, vel morte[f], vel oculorum priuatione[g], vel alijs pœnis, in coniugales fœderis violatores animaduertebant, adeoq. odiosum fuit olim adulterium, vt patribus[h] etiam occidendi filias in adulterio deprehensas leges potestatem dederint. Quapropter, quoniam in sacris litteris[i] legimus, ob vnius tantùm hominis libidinem Sichimorum ciuitatem fuisse deletam, vt tot pericula à nostrorum subditorum ceruicibus depellamus, præterquàm, quòd pœnas iure canonico contrà adulteros statutas renouamus, confessarijs insuper omnibus, siue Regulares, siue seculares ij fuerint, prohibemus, ne publicos cõcubinarios, nobis inconsultis, ab huiusmodi peccatis absoluant. Quod, & frequenter inter Missarum solemnia publi-

a S. Thom. 2. 2 q. 152. & de virgin. q. 152.
b Genes. c. 2.
c epist. 1. ad Corint. c. 7.
d Prouerb. cap. 6.
e Leuit. c. 20. Ioan. c. 8.
f tot tit. ff. ad l. Iul. de adulterijs.
g vt de Seleuco Syriæ Rege tradũt historici.
h l. nec ea. ff. ad l. Iul. de adulter.
i Genes. c. 34.

publicari in parochijs volumus, vt sceleris turpitudine, pœnarumq. timore, homines ab hoc facinore deterreantur.

CAP. II.

Attamen prætextu adulterij, quod ab altero coniugum commissum fuisse videatur, altero non accusante, non potest procurator fiscalis, sicut, neque [a] pater auctoritate patriæ potestatis, vllo modo turbare matrimonium. Verùm, si mulier, absente viro, adeo corpus suum vulgauerit, vt etiam [b] filios cum iniuria matrimonij eam suscepisse manifestum sit, diffamato [c], scilicet, ac iam publicato adulterio, non prohibetur procurator, quin eo casu rem in iudicium deducat; immo, ne conceptum in populo scandalum, vlterius bonorum oculos offendat, vt legum honor conseruetur, quàm diligentissimè curet, quo vnius [d] peccantis pœna multorum innocentium terror sit. Si autem ignoretur adulter, de illo inquirere, vt puniatur, nemini, nisi soli [e] marito, liceat, ad quem etiam pertinet accusare. Inquirat secreto parochus, criminisq. compertum adulterum de proprio periculo benignè admonere non desistat, donec eum à proposito deterreat: sed, si nihil se proficere cognouerit, nobiscum negotium communicet, vt, opportuno remedio adbibiti, & publicæ, & priuatæ vtilitati, quoad eius fieri poterit, consulamus.

a l. 1. §. vlt. ff. de li. exhiben.

b vt in l. filiū eum definimus ff. de his, qui sunt sui, vel alie. iur.

c l. quamuis C. ad l. Iul. de adulter.

d Leuem sermonem in ti. C. de ser. fugit. l. aut facta. §. vlt. ff. de pœn. l. p omnes C. de defensor. ciuit. a d. l. quamuis.

CAP. III.

Sicut alienas vxores solicitare, ac matrimonia inuadere, quamuis praua voluntas ad effectum non perducatur, propter perniciosam libidinem, delictum leue non esse censuerunt humanæ [a] leges, ita & in foro pœnitentiario, mentalis [b] alieni tori violatio adulterium est, licet actu consummatum non sit. Committitur enim peccatum, non tantom re, ac corpore, sed & intentione, & animo, cum quis fœminam ex aspectu concupiscit, fitq. adultera mens, si, vel imaginem voluptatis sibi ipsa depinxerit. Mens quippe est ea, quæ peccat, ait Lactantius [c], quæ immoderatæ libidinis fructum cogitatione complectitur. In hac crimen est, in hac omne delictum: nam, etsi corpus nulla est labe maculatum, non constat tamen pudicitiæ ratio, si animus incestus est, nec illibata castitas videri potest, vbi conscientiam cupiditas inquinauit. Quare apud Matthæum [d] legitur: Qui viderit mulierem ad concupiscendū eam, iam mœchatus est in corde suo. Et sanctus Bernardus: Intueri, inquit [e], & alloqui fœminas bono adolescenti vetitum est, non, vt execretur sexum: sed, vt fugiat vitium. Tanti itaque criminis grauitate considerata, vigilent confessarij in animarum sibi commissarum non contemnendo periculo, opportunisq. remedijs, atque exhortationibus, deprauatas conscientium cupiditates coercere, ad salutisque viam reuocare, summa animi contentione studeant.

a l. 1. in princip ff. de extraor. crim.

b c. non solū 32. q. 7. c. lex illa 32. q. 4. l. inter § 1 ff. hoc tit. l. inter liberos ff. de ver. sign.

c lib. 6. c. 23.

d cap. 5.

e ser. de doctrina puer.

CAP. IV.

Piget nos sanè, & maximè pudet referre, quæ in nonnullis nostræ iurisdictionis pagis, & villis à petulantissima iuuentute fieri nō sine magna admiratione accepimus; licet prædecessores nostri prauam eam consuetudinem abolere, ac tanquam berbam venenosam, radicitus euellere seueris edictis, summaq. industria, nixi fuerint. Ea verò talis est. Solent rusticani adolescentes sabbato, diebusq. festis, quibus à laboribus [a] quiescere, & soli Deo vacare mos est Christianis, postquam cum nubilibus puellis ad multam noctem vigilauerint, eo colore, quòd longe à suis domibus absint, ab illis cubitum discedere volentibus dari sibi hospitium petere, quod vulgò ALBERGER dicitur: Quod quidem illæ, pacto de pudicitiæ incolumitate priùs inito, earum parentibus minimè abnuentibus, non recusant, sed singulæ singulorum iuuenum fidei se se in eodem cubili, subucula tamen retenta, stultè committunt, vbi, cùm, furente venere, frustraque reluctāte subucula, & ridicula pacta, & virginea claustra perfringi, fieriq. mulieres, quæ paulo ante virgines fuerant, frequentissime eueniat (quid enim ex amantium eiusmodi nocturno congressu in summa solitudine expectandum esset?) stupri turpitudo nuptiarum nomine excusatur, vtque matrimonium clam contractum in facie Ecclesiæ perficiatur, non erubescunt impudentes mulierculæ concubinos suos, si tergiuerlentur, etiam in iudicium vocare. Quem detestabilem abusum, vt satanicum inuentum, Christianisq. auribus absonum, & in societate humana ipsis etiā ethnicis intolerabile, nos extirpare cupientes, ne, scilicet, ex peccato initium habeat sacramentum matrimonij, cuius virtute peccata remittuntur, prædecessorum nostrorum constitutiones contra huiusmodi corruptelam promulgatas approbamus, ac confirmamus, declarantes insuper, excommunicatos esse, non solum inferentes, & patientes stuprum: sed, si id sciant, ac permiserint, etiam eorum parentes, quorum absolutionem nobis reseruamus, omnino negaturi ijs, qui puellas deflorauerint, nisi eas, aut vxores duxerint, aut boni [b] viri arbitrio pro personarum statu, atque facultatibus dote æstimata, illatum damnum reparauerint.

a Sebe. li. 2 tranq. vnia. c. vlt. Symmach. li. 13. c. 5.

b Cassa ces. ad Clar. §. stuprum n. 3.

CAP. V.

SI autem quæstio oriatur de puella, quæ passa sit stuprum, an, scilicet, virgo fuerit, ac consequenter, an dotari debeat, nec ne, in dubio præsumẽdum [a] est, etiam absq. [b] iuramento, eam fuisse virginem eo [c], quòd honestè vixisse existimetur. Si autem, qui eã deflorauerit, ab alio homine compressam fuisse probare voluerit, ad [d] probandum admittatur. Quòd, si non plene probauerit, eam, vel vxorem ducere, vel arbitrio boni viri, vt diximus [e], dotare teneatur.

a d.c.1.& 2 eat hoc tit. b Clar. § stu prũ ver. sed pone, quẽ citat, & sequitur Thes. in decis. Pedemont 3.n.8. c Paris. cõs. 100.n.14 li.2 Cla. d.§ stuprum nu. 3. versu fin. d Alex. cõs. 357 cir. prin. li 5. Thes. d. decis 3. n 4. vers. septima regula est, & n 5. e sup. c. proximo.

De raptoribus, incendiarijs, & violatoribus Ecclesiarum. Tit. XV.

CAP. I.

EA est raptus cõditio, vt inter [a] raptorem, & raptam, quãdiu ipsa in potestate raptoris fuerit, nullum possit cõtrahi matrimonium, nisi rapta, à raptore separata, atque in tuto, ac libero loco posita, cum eo maritali vinculo iungi consentiat: quo casu valere matrimonium definiuit sancta Tridentina Synodus, simul statuens, non solùm raptorem, sed & consilium, atque auxilium raptui dãtes excommunicatos, perpetuò infames; omniumq. dignitatum incapaces esse; ac, si clerici fuerint, proprio gradu deijci debere. Quam constitutionem hactenus temporum iniuria neglectam restitui, ac obseruari volumus; prohibentes parochis nostris, ne eiusmodi illegitimis nuptijs fauere, aut vllo modo interesse audeant, alioquin excommunicationis gladio feriantur, beneficijs priuentur, ad aliaq. obtinenda perpetuò inhabiles nostro arbitrio vlterius etiam mulctentur.

a sess. 24 de refor. matr. cap. 6.

CAP. II.

RApta etiam dicitur, quæ, non vi, sed per illecebras, ac [a] blãditias à paterna domo, aliovè honesto loco, volens, se abduci cõsenserit, dum carnalis [b] commercij causa factum id esse probetur. Si quis tamen virginẽ sub curatoris custodia existentem, eo ignorãte, vel inuito, consentientibus præsertim proximis agnatis, abduxerit, vt vxorem ducat, neque crimen committit, neque raptor appellandus est. Etenim, cùm filiafamilias adulta, & Pontificio [c], & diuino iure, etiam sine parentum cõsensu, licitè nubat, nec ideo priuari hæreditate [d] possit (nulla scilicet, apparente ingratitudinis causa, ex ijs, quas recenset Iustinianus [e]) eam sine auctoritate curatoris nubere posse, non est dubiũ, cuius, quoad hoc, magis suspecta fides videtur, quã necessarius consensus, cùm probabile sit, ipsum, vt occasione matrimonij curæ sollicitudine liberetur, sibi creditæ adolescentulæ, etiam parum vtiles nuptias minime improbaturum. Quamobrem, nec potest curator suæ curæ commissam puellam absque agnatorum consensu nuptui tradere, non solùm, quia illa ab intestato in eorum bonis succedendi ius habet, verùm etiam, quia licet matrimonium cum indiuidua persona contrahatur, attamen cum integra familia [f], ac gente eius, cum quo contrahitur, contrahi videtur.

a Clar. in §. raptus n. 3.
b Idẽ Clar. ibid. n. 7.
c vlt. sess 24 de refor. Cõcil. Trid. latte Auct. Ammadner li. 2 cap 11.
d Auct d. li. 2. c. 11.
e Nouel. 115 Vt cũ de Appell cognosc. § aliud quoque capitulũ
f arg. cap. 1. vers expedit sup. de consang. & affi.

CAP. III.

CVm & in virginis nondum viripotentis corruptorem, & in iudicem, qui criminis apud se ream mulierem cognouerit, capitali supplicio animaduertendum esse censeãt iurisperiti [a], quia rapuisse potius, quàm stuprum intulisse videantur, pronunciamus & nos, grauius peccasse talia committentem, quàm, qui virginem simpliciter compresserit, ideoque seuerius puniendum esse. Quod ob oculos confessariorum ponimus, vt [b], lepram à lepra distinguentes, & facilius confitentiũ conscientias purgare, & in disquirendis propriæ salutis periculis eos cautiores reddere studeant, impetratis simul plenioribus satisfactionibus [c], quo delictorum atrocitas pœnarum rigore compensetur, mandantes præterea procuratori nostro fiscali, vt contra huiusmodi delinquentes, eisque consilium, aut auxilium præbentes, nec non contra eos, qui, cùm impedire possent, hoc fieri permiserint, diligenter inquirat, & procedat, vt tanti facinoris conuicti, arbitrio nostro, seu Vicarij generalis nostri, seuere puniantur.

a Io. Faber ad §. itẽ lex Iulia post n. 7 Inst. de publ. iudic & alij, quos citat Clar. d. §. stuprum n. 9
b Deut. c. 17
c l. cum reis, C. de pœnis.

CAP. IV.

RAptoribus, violatoribus, rerumq. Ecclesiasticarum incendiarijs, cùm sint ipso iure [a] excommunicati, nisi ablata bona viuentes restituerint, aut illata damna integrè resarciuerint, vel de restitutione, aut refectione cauerint, deneganda est sepultura. Sed, si in mortis articulo constituti, manifesta pœnitentiæ signa ostenderint, fuerintq. à criminibus absoluti, in cæmeterijs eos sepeliri posse permittimus, quandocumque hæredes pro eorum [b] facultatibus vbicumque opus fuerit, se satisfacturos promiserint; quòd, si intra terminum satisfactioni præscriptum id minime præstiterint, hæredes excommunicationis mucrone feriantur, qua liberari non possint, nisi eos pro viribus hæreditarijs Ecclesiarum indemnitati plene consuluisse constiterit.

a c. 1. & 3. eo. tit. eod. tit.
b c. 5. eo. tit.

CAP.

CAP. V.

QVamquam autem, cùm sacrilegia sint, quæ superiùs crimina [a] recésuimus, ab Ecclesiastico tãtùm iudice [b] cognosci debẽt, attamen, quia in [c] nostra Prouincia etiam iudex laicus de ijsdem criminibus cognoscit, absque dubio [d] locum habet præuentio, sicut & in similibus, quæ mixti fori [e] appellantur, vt adulteria, concubinatus, vsuræ, sortilegia, quorum iudicium solius præuenientis sententia terminatur, ne, scilicet, pro eodem delicto duplicem, aut absurdam condemnationẽ, ob variorum iudicum opinionem, fieri cótingat: quod [f] omnino vitandum est. Sed, si de clerico reo agatur, is vtique à solo [g] iudice Ecclesiastico iudicetur. Si verò de clerico, ac laico coniunctim, (quamuis iudex laicus præuenerit, ne causa diuidatur, vtque magis dignum, prout iuris est [h], trahat ad se minus dignum) & laici, & clerici iudicium ad forũ Ecclesiasticum transmitti oportet. Interest [i] namq; Reipublicæ, lites, quàm minimo sumptu, & quàmcitissime expediri: quod quidẽ verisimile est, faciliùs fieri posse, si plures causæ ab vnico iudice cognoscantur, quàm, si vnaquæque causa particularem cognitorem habeat.

a su. c. prox.
b c. 1. ext. de off. ord. c. cũ sit generale, & c. cũ sit generale, & c. conquestus extr. de foro compet.
c A Faber I. C Fab. tit. de crim. sacril. decis. 1. & in omnibus Gallijs, alijsq. locis Clar. in Prac. cri. q. 37 n. 6. & in §. sacrilegiũ n. 1. cũ seqq.
d Maran. 366. nu. 80. Clar. d. n. 6.
e Clar. d. q. 37.
f l. singulis ff. de exceptione rei iudic.
g c. 2. & 4. ext. de iud. cap. 4 & 13. ext. de foro compet.
h l. si cõmuni ff. quemadmod. seru. amitt. §. litteræ vers. ridiculo, Inst. de rer. diuis.
i vt dictũ est sup. c. 4. d. tit. & 2. supra de liup. contr.

De furtis. Tit. XVI.

CAP. I.

LEGALIVM præceptorum transgressores pro criminum mensura puniendos esse planè consentaneum est. Itaque, licet furum, & latronum eadẽ penè conditio videatur, attamen, quoniam [a] leuius est furtum, quàm latrocinium, grassator ex legum [b] ciuiliũ præscripto mortis supplicio, fur verò fustigatione, aut, si insignis fuerit, perpetuo [c] triremium remigio, aut simili pœna, mulctatur, quando [d] propter loci consuetudinem, aut ex delicti atrocitate [e] boni publici respectu grauius in eum animaduertendum non sit. Sic, & in foro Ecclesiastico, quamuis furi æque, ac latroni, quos in actu furandi, vel grassandi, interfici eueniat, denegentur [f] omnia Ecclesiæ suffragia, nisi adhuc viuentes, venia suorũm [g] peccatorum petita, veræ [h] contritionis signa dederint: Hoc tamen differunt, quòd fur non manifestus, postquàm rem subtractam restituerit, sacramentalemq. satisfactionem sibi à confessario imperatam peregerit, ad sacros [i] ordines promoueri potest, quod, nec furi manifesto, nec latroni, conceditur. Quapropter curam animarum habentes, ac confessarij, lepram [k] à lepra distinguere meminerint, vtque [l] pœna crimini respondeat, cum fure mitius agant, quàm cum latrone.

a l. cũ dub. §. damna ff. pro soc. & l. capitaliũ §. famosos ff. d. pœnis
b d. §. famosos.
c Clar. §. fur. cum nu. 7. & seq.
d d. Clar. ib.
e arg. l. vlt. ff. de effract. l. si adulter. §. 1. ff. ad l. Iul. d. adult. l. aut facta ff. de pœnis.
f cap. 2. ext. eod. tit.
g d. c. 2.
h arg. c. à nobis ext. de sent. excom.
i c. vlt. ext. eod. tit.
k Deut. 17.
l arg. d. l. vlt. cũ alijs cit.

CAP. II.

PRobationes planè omnes, vnde status causarum, qualitasq. delictorum exploranda est, certissimas præsertim à quæstione criminali, ac clarissimas esse oportet, maximeq. cauendum est, ne ex [a] præsumptionibus, aut coniecturis, aut iudicijs, nisi manifestissima fuerint, adeo vt vim probationum habeant, vllus vnquam condemnetur. At verò, si, Thoma clerico Petri item clerici domũ familiariter frequentante, Petri pecuniam surripi contigerit, fueritq. obseruatum, Thomam in potestate sua pecuniam plurẽ, quàm consueuerit, habuisse, neque, vnde ei obuenerit, cóstitisse, præterea, cum emisse aliquid, cuius pretium surreptæ pecuniæ summam, aut æquaret, aut ad eam proximè accederet, item ludendo, similem summam exposuisse, vel perdidisse, quam sibi ablatam fuisse Petrus conquestus fuerat, sitque tandem pauper Thomas, ac malæ famæ; dicimus, ex hisce [b] indicijs Thomam de furto in quæstionem postulari, ac si conuictus fuerit, vt furem, legitimè condemnari posse, ita tamen, vt de furto, hoc est, de [c] corpore delicti, nequaquam dubitari possit.

a l. vlt. C. de probat.
b l. 1. & minore §. tormenta ff. de quæst.
c l. 4. & vlt. ff. d. confess.

CAP. III.

QVamquam criminis probatio non est sumenda ex affirmatione accusatoris, neque eius [a] domesticorum, sicut, neque [b] ex domesticis illius, qui accusatur, sed ex testiũ depositione ex [c] vrgentibus præsumptionibus, atque ex confessione rei, nihilominus ea confessio non [d] probat crimen adeo, vt, nisi [e] aliunde constet de corpore illius delicti, accusatus possit condemnari. Quare, si, exempli gratia, Symon presbyter Eugenium diaconum accusauerit, quòd sibi aliquid surripuerit, ac postea confessus fuerit, se rem surreptam recepisse, & credi possit, redditam, probandum est, fuisse surreptam, alioquin Eugenius absoluendus est, etiam inuitus, cũ [f] perire volenti leges minime suffragẽtur.

a l. pen. ff. d. testibus.
b l. de minore §. tormenta ff. d. quæst.
c sup. c. prox.
d l. 1. §. D. Seuerus ff. d. quæstionib.
e l. 4. & vlt. ff. de confess.
f l. non tamen in fi. ff. de appell.

CAP. IV.

VT quis verè fur dici possit, non sufficit, rem furtiuam in eius potestate reperiri, nisi [a], ipsum eam surripiendi, ac celandi animum quoque habuisse constiterit; qui [b] quidem animus præsumi non debet, si rei [c] restitutio non grauate offeratur, quæ fortasse, aut domesticorum errore, aut calumniatoris calliditate, aut etiam inimici malitia apud innocentem reperta fuerit. Itaque, nisi [d] delictum clarius probetur, ex hoc indicio neminem condemnandum esse pronunciamus.

a §. placuit, Inst. de oblig. quæ ex delic. nascunt. l. falsus §. q. alienũ l. qui ea mẽte ff. hoc tit.
b l. merito ff. pro socio.
c arg. l. 2. C. hoc tit.
d d. l. vlt. C. de probat.

De-

De vsuris. Tit. XVII.

C A P. I.

INIQVVM planè, ac maximè odiosum est, lucrũ ex fœnore, siue vsura, existens, nec solum [a] ciuili, ac Pontificio [b], sed & diuino [c] iure interdictũ æque, ac homicidium, cùm fœnerator; dum pauperis pecuniam corradit; fratrem occidere videatur iuxta illud Augustini [d]: An crudelior est, qui subtrahit aliquid, vel eripit diuiti, quàm, qui trucidat pauperem fœnore? Quod alijs verbis innuit Ambrosius [e], dicẽs: Sine ferro dimicat, qui vsuras flagitat: & Basilius [f] fœneratores cum viperis maternum ventrem rodẽtibus comparat his verbis: Fœnus ex fœnore malorum parentum praua soboles. Ferunt, viperas, materno vtero perroso, partum edere: pari ratione etiam fœnus, erosis, ac consumptis ædibus, generatur. Interrogatus [g] aliquando Cato Censorinus, quid esset fœnerari, respondit, esse hominem occidere. Ideo maiores [h] nostri hanc pestem seuerissimis poenis, atque edictis, insectati sunt. Quibus nihilominus neglectis, subditos nostros palam fœnerari non sine lachrymis accepimus, nec solùm laicos, sed clericos quoque, nec non ipsa collegia, ipsas Vniuersitates, id nimirum sibi licere existimantes ex locorum consuetudine, ex magistratuum conniuentia, ex [i] Principis quadam constitutione, seu edicto: Quod Dux Emanuel Philibertus animaduertens, in hac præsertim Prouincia, fictas quasdam emptionum species frequentari, quæ in vsurarios contractus desinerent, minores vsuras admisit, vt maiores ex hominum commercio exterminaret: quod [k], & boni publici [l] respectu alios Principes nonnumquam factitasse non ignorabat. Verùm, licet huius edicti auctoritate fœnetantes ab omni secularis fori periculo tuti sibi esse videantur, meminerint tamen, se, nec canonicis, nec diuinis pœnis ideo exemptos esse, quæ sanè eiusmodi sunt, vt fame [m] perire præstet, quàm fraternas substantias per vsurarium quæstum exhaurire, cùm fœnori, hoc est pecuniæ ex pecunia multiplicandæ operam dantes, non solum rapinæ, letalisque peccati rei sint, sed & quodcũque ex eo contractu conquisiuerint, tanquam male partũ, restituere [n], vel de eo restituẽdo ita cauere [o] debeant, vt, nisi viuentes æs alienum dissoluerint, eorum hæredes [p] onus illud subire legitimè teneantur.

a ff. & C. eo. tit.
b c plerique e vsura 14. q. 3. & seq. d 47. fere p tot. ext in 6. & c. lem hoc tit.
c Exoc. cap. 22 Luc. c. 6. Exodi c. 22. Leuit c. 25. Deut. c. 23. Psalm 14. Prouer c. 28 Hier. c. 15.
d ep. ad Macedon 54.
e lib de Tobia c. 14.
f in oratione 2 in psal. 14.
g Cic. lib. 2. de off. in fi.
h in tit. eo. tit. ext. & Clem. & decretal.
i de quo Ant. Faber in suo Cod. de fi. 19 hoc tit. de vsur.
k ex constit. Nouel. Leonis 83.
l ide Faber de n. 2. eod.
m d cap. 18. Ezec. Luc. 6. & alijs sup. citatis.
n D. Th. 2. 2. q. 78 Itẽ oẽs Theologica summistæ in ver. Vsura.
o c. 2 lib. 6. eod. tit.
p c. 9. ext. eod. tit.

§. I.

Ne igitur cum certissima animarum pernicie subditorum nostrorum facultates huius viperini dentis venenum vlterius experiãtur, constitutiones omnes aduersus vsurariã prauitatem promulgatas, quamuis in desuetudinem abijsse, ac temporis vetustate forsitan antiquatæ videantur, ad pristinum robur, viridemq. obseruantiam reuocamus, atque innouamus ita, vt quicumque, siue ex mutuo, siue ex alicuius fundi emptione, locatione, traditione, alioue huiusmodi contractu, lucrũ sibi vsurarium quæsiuerit, seu stipulatus quoquomodo fuerit, si laicus [q] sit, ipso iure excommunicatus, si clericus, atque admonitus, in errore perseuerauerit, ab omnis [r] etiam officij, ac beneficij administratione suspensus esse intelligatur. Collegia verò, vel Vniuersitates, quæ in fœnebri contractu nomina dederint, Ecclesiastico interdicto subiaceãt, quamdiu propositum fœnerandi pertinaciter retinuerint. Notarij [s] insuper, quivè chirographa confecerint, eadem poena, qua contrahentes, plectantur, à qua neminem delinquentium absolui volumus, priusquàm male perceptos fructus, aut restituerint, aut libere eos sibi remitti à creditoribus impetrauerint.

q cap. 7. eod.
r d. cap. 7.
s c. 5. eod. lib. 6.

§. 2.

Manifesto [t] fœneratori, non solùm altaris sacrosancta communio, sed & Ecclesiastica sepultura denegetur: quin, & ab oblatione repellatur, nec quamuis sacramentali confessione, signisq. cõtritionis haud obscuris peccatorum suorum poenitentiam exhibuerit, in sacro loco sepeliatur, nisi, quod ex illicito quæstu corraserit, aut restituat, aut [u] de eo restituendo adeo idonee caueat, vt, si eius hæreditas soluendo fuerit, ab hæredibus [x] exigi possit, quod ab ipso viuente solutum non fuisse constiterit.

t c. 3. eod.
u c. 2. eod. lib. 6.
x cap. 9. ext. eod. tit.

§. 3.

Locus admonet, vt, quæ ad diluendum, seu extenuandum tantum crimen in medium proferuntur, pro rei occasione breuiter recẽseamus. Porro clerici, collegia, atque Vniuersitates teterrimi huius quæstus culpa in paupertatem reiecta, etiam illicita sibi licere existimant, factique in periculo audaciores, fœnebre cõmmercium his ferè rationibus adumbrant, quòd, scilicet, agri, vineæ, bonaque omnia immobilia, vectigalibus, portorijs, alijsque laicorum impositionibus eò vsque in dies onerentur, vt fructus fundorum alimentis, ac vitæ necessitatibus sufficere nequeant. Quam ob rem, si in angustijs positi, alibi pecunias suas collocare cogantur, neque auaritiæ insimulari, neque in fœnerantium numero censeri debere dictitant,

clerici

clerici speciatim, quibus, cùm ex præcepto Apostoli [a] negotia secularia penitus interdicta sint, si canonicis subsidijs destituti, Ecclesijs deseruire teneātur (dignus [b] est enim operarius mercede sua) vtique absurdum non est, eos, dum spiritualia seminant, teste eodem Apostolo [c], temporalia metere posse. Hæc sunt, quæ molliores animos de Christiana via ad vsurarios tramites deflectere faciūt; quos tamen fortiotibus rationibus, atque argumentis, de sententia dimoueri posse non diffidimus. Etenim negamus, laicorum exactiones ita graues, ac molestas esse, vt emere fundos non expediat, præsertim clericis seculi potestate diuino priuilegio exēptis: deinde dicimus, pecuniæ collocandæ loca non deesse, ac forsitan vberiore fructu, quàm, si fœnori daretur, speciatim in censibus, quorū obuentiones licitæ sunt, dum iuxta constitutionem summi [d] Pontificis Pij Quinti collocentur: sed, vtcumque sit, cùm fame pereundum sit potius, quàm foenetandum, vanissimi, atque infidelis hominis est, terrenum lucrū cælestibus diuitijs anteferre. Quid enim [e] prodest homini, si vniuersum mundum lucretur, animæ verò suæ detrimentum patiatur?

a ep. 2. ad Timot. c. 2. eo. tit. ne cler. immi. se neg. secul.
b Lucæ c. 10 a. cum secūdum ext. de præbend.
c ep. 1. ad Corinth. c. 9.
d de qua c. 2 sup. de empt. & vendit.
e Matt. c. 16 Mar. 8. Luc.

CAP. II.

SEd, quoniam vsurarum nomine etiam legitimi fructus comprehenduntur, operæpretium erit de natura vsurarum summatim differere. Quas [a] igitur, & diuino, & humano iure, damnari diximus, eas esse intelligimus, quæ hominum substantias iniustè absorbeant, notamque [b] auaritiæ earum petitoribus inurant, non autem eas, quæ [c] propter moram in soluendo interpositam à debitore exigi licitè possint, quantùm creditoris iure interesse constiterit, vt, cum promissa, nec suo tempore tradita dote, debentur [d] vsuræ marito propter onera matrimonij, vel, cum, accepta rei emptæ libera possessione, vnde, & fructus percipit [e], vel percipere potuit, retētoque pretio vltra tempus legitimū, emptor vsuras præstare cogitur venditori, etiam non interpellanti [f]; neque enim eodem tempore habere potest rem [g], & pretium, nisi forte, quia venditor ex [h] legum præscripto de euictione non satisdederit, quo casu, ad vsuras soluendas emptor compelli non posse [i] videtur: quod quidem nobis non probatur, si rem possideat, ex eaq. fructum percipiat: secus [k], si rei pretium deponat. si verò pars pretij soluta sit, emptor pro rata eius, quod soluit, iure dominij fructum lucratur: partis autem non solutæ vsuras venditori repræsentare tenetur.

a cap. prox. sup. in prin.
b c. 2 & pos. tit. ext. insen & Clem. eod. tit.
c l. 10 de Ann ma. & alij ad c. cōquestus, & c salubriter ext. eod.
d d. cap. salubriter.
e l. curabit C. de empt. & vend l. 2. C. hoc tit.
f L. 3. C. de in integ. restit. min. l. 3. in fine § vsuras ff de leg. a. g d. l. curabit l. excepto § vlt. l. bonafides ff de act. empt. & ven. Bal. ad l. ft. de iu. dot. Alex. cō sil. 121. col. 9
h de qua in l. si post C. de euict.
i Affli. dec. 20. n. 3 post Jas. ad l. 1 C. de bon. mat.
k arg. l. 19 ... l. acceptam C. hoc tit.

CAP. III.

SI pro rei emptæ pretio vsuræ ab emptore exhibeantur, venditorem nihil aliud petere posse ratione lucri cessantis, definitum est, etiam si solitus sit negotiari, atque ex negotiatione lucrum [a] facere, nisi probet, res suas in eo statu fuisse, vt certum, ac indubitatum commodum ex negotiatione tunc consecuturus fuisset: hocque [b], quia fieri potuerit, vt ipse ex eadem negotiatione nihil, aut parum lucraretur. Hæc autem locum habere dicuntur, cum venditor fidem emptoris secutus, ei rem tradidit, alioqui, nec dominium rei venditæ, quamuis emptori tradita fuerit, transire intelligitur [c] in emptorem, nec fructus inde prouenientes emptori acquiruntur, ad solum [d] namque, non ad semen referūtur.

a aliter sentit Bar. ad l. vn. C. de sent. quæ pro eo, quod inter. profer.
b Afflict. d. deci. 20. post Castr. ad l. 1 § alt. de officio in glos. ibi facere solitus ff de eo, quod cer. lo. et l. quemadmodū § d. na uis in fin. ff. ad l. Aquil. & l. naturalem § 1 ff. de acq. rer. do.
c in l. quod vendidi ff. de contr. empt.
d l. qui scit § 1. ff. hoc ti.

CAP. IV.

SI testator, aut pietatis, aut memoriæ [a] causa, suæ parochiali, vel alteri cuiuis Ecclesiæ, ducentos aureos nummos legauerit, vt aliquot Missæ, siue Anniuersaria celebrentur, vel simile aliud fiat, ea adiecta conditione, vt duodecim nummi aurei quotannis pēdantur eidem Ecclesiæ, donec sine incommodo hæreditatis etiam ducenti legati persolui possint; nequaquam dubitamus, locum illum legatarium absque scrupulo, seu periculo foenoris, duodecim annuos aureos nummos ritè, ac rectè accipere posse, dum Missas, aut Anniuersaria celebrari, ac [b] quodcumque iusserit testator, integrè perfici curet, quasi eos [c] ille in singulos annos legauerit, & ducentos [d] nummos loco pignoris esse voluerit, potest enim de rebus suis disponere testator ita, vt eius voluntas pro lege [e] habeatur.

a arg. l. legatum ff. de vsu. & vsufr. leg.
b arg. c. salubriter ext. hoc tit.
c l. cū in annos ff. de ann. legat.
d l. fundus ff. de ann. legatis.
e § disponat in Auth. de nupt.

CAP. V.

NEquaquam fœnebris contractus præterea dicitur, quo quis sub pacto de retrouendendo vtilius rem vendidit, quàm vendere potuisset, si simpliciter vendidisset. Cui enim nocuisse [a] præsumitur ita vendens, si re sua priuari noluit, qua procul dubio priuaretur, qui absque conditione venderet, cū [b] duos dominos vna res insolidum habere non possit? Nec consequenter quidquam peccauit emptor, cùm iuxta voluntatem venditoris licite stipulatus sit. Etenim [c] licita est venditio facta sub conditione retrouēdendi, quæ, quoniam [d] pars pretij quodammodo esse videtur, facit, rem vilius vænire, quàm si libere, ac simpliciter vænierit. Vt verò contractus vsurarius dici possit, sitque pœnæ legali obnoxius, quæ superius [e] diximus, in eo concurrant integrè, vel ex parte, necesse est.

a arg. l. si causa § interdū l. si ex causa in princ. ff. de minor.
b l. si vt certo § si duobus vehiculum ff commod.
c l. 2. l. si à te C. de pact. int. empt. & vēd. cap. illo vos, vbi not. ext. de pign. Guid. Papæ quæst. 316. in princ.
d l. fundi partem ff de cōt. empt. l. si sterilis § si sibi ff de act. emp. & vend. l. si venditor § e in fi. ff de seru. export.
e c. 3 sup. de empt. & venditione.

CAP.

CAP. VI.

SI fundi capitularis conductor (cui[a] ob anni sterilitatem mercedis rigor remitti debeat) vel totam mercedem, vel talem mercedis partem, quæ remissionis æquitatem, ac modum excedat, eo colore retinuerit, quòd remissionis iudicium boni viri arbitrio faciendum adhuc pendeat, incertumq. sit[b], quantùm ipse conductor capitulo erogare debeat; contra verò syndicus capituli vsuras petat eius saltem partis mercedis, quæ sit extra omnem controuersiam, nec conductor quidquam soluerit, vel, etiam recusante syndico, vt solueretur[c], deposuerit; dicimus, conductorem pro retenta parte mercedis ad vsuras omnino teneri pro ratione damni passi, concurrentibus tamen iure requisitis, & non aliter, ne eodem tempore, & fundi conducti fructus, & integræ mercedis commodum habeat: quod à bona fide alienum, atq. absurdũ est, haud[d] secus, quàm, si apud emptorem, aut venditorem, res, & pretium remaneat.

a l. ex con. ducto § vapinian. oleas l. si vno § in casu l. licet certis annis C. eod.
b l. si libertus ff. de oper. libert. l societatem in fin. cum seq. ff. pro socio.
c l. obsignatio C. de solutionib.
d l. curabit C. de empt. & vend. l. ex empto § quinimo l. Iulianus § veniunt autem l. bona fid. l. liberalitatem § 1. hoc eodem tit.

CAP. VII.

CLericus in mora[a] non constituitur eo ipso temporis instanti, quo ad aliquid faciendum, vel tradendum, absque temporis conditione alicui obligatur, secus, si promittat, se certa die id facturum, vel traditurum: tunc enim, adueniente die, nisi in vltimo[b] eius diei instanti factum, aut traditum sit, quod promissum est, statim mora contrahi incipit, quo casu[c], vt debitor in mora constitutus dicatur, necessaria est interpellatio: ex illo verò contractu fructus minime debentur, nisi à die litis contestatæ, si nulla præcesserit interpellatio: debentur tamen ex die in stipulatione præfixa, si in diem[d] stipulatio concepta sit. Sed, & hoc casu moræ purgatio admittitur, si actoris[e] nihil intersit. Si verò clerico debitori ex illius actionis, seu iuris cessione, legitimum damnum sequi appareat, nulla debebit haberi ratio lucri, quod creditori cedenti inde peruenire possit, ne ex creditoris commodo aliquam debitori iniuriam fieri contingat, quod planè iniquum legibusq. vetitum est, cùm nullus creditor, quomodocumque actionem suam, cedendo, in alium transferat, conditionem debitoris sui deteriorem facere[f] possit.

a l promissor § 1. ff. de constit. pecun.
b l. qui hoc anno l. ad diem ff. de verb. oblig. iuncta l. si funch eod.
c l mora ff. hoc tit. l. Titia Seia § vsuras ff. de leg. 2.
d l. si fundi ff. de verb. obligat.
e l. si ita quis § vero de ... ff. de verb. obligat. l. & si post tres ff. si quis cautionibus.
f l. 2. ff. de alien. iud. mut. cau. fac. c. 1. & tot. tit. eo. de alien. iud. mut. cau. fac.

CAP. VIII.

ODiosissimum[a] consequenter cùm sit nomen fœnoris, vt diximus, humanæq. societati perniciosissimum, quamuis testis[b] singularis in iudicio nihil probet, quia, deficiente conteste, deficit quoque ferendæ sententiæ fundamentum, vnici tamen[c] testis depositio in causa fœnebri satis probat delictum, præsertim, si non agatur ad pœnam, sed ad fœnoris exercitium prohibendum, alijs concurrentibus adminiculis, cuius turpitudo tanta est, vt, cùm nemini[d] sibi ius, aut testimonium dicere[e] liceat, nec sumenda sit probatio ex domo vel rei[f], vel accusatoris[g], nihilominus leges permittant, eum[h] qui pecunias fœnori acceperit, atque etiam vsuras persoluerit, posse contra suum fœneratorem legitime testificari, dummodo protestetur, se ex illa dispositione nullum commodum quærere: tunc enim videtur in re aliena, non in propria deponere.

a supra c. 2. eod.
b nisi in casib. de quib. Dec. cõs. 47. & 60. nu. 29. lib. 1.
c Bald. ad l. dicentibus col. 1. vers. item dicit cuiusmodi Episcopi C. de testam.
d l. qui iurisdiction. ff. de iurisdict. omn. iud.
e l. nullus ff. de testib.
f l de minore § tormenta ff. de quæst.
g l penul ff. de testibus c. 2. supr. tit. prox.
h Bald. vbi supra.

De crimine falsi. Tit. XVIII.

CAP. I.

STYLVS ille, quo, & nostra Prouincia[a], & tota Gallia vtitur, vt, siue agatur de falso, siue excipiatur, criminaliter, non autem ciuiliter, disceptetur, atq. ab accusatore in crimen subscribatur, mirum in modum nobis probatur, vt, si quis per publicam, vel priuatam scripturam suspectam[b] in iudicio exhibitam aliquid moliatur, nisi probet, eam esse veram, tamquam falsarius, coerceri possit, eodemque tempore, & nefarij homines à falsis accusationibus subscriptionis periculo deterreantur[c], & probationes, quibus veritas constat, ab impostorum calumnijs vindicentur.

a Ant. Fab. in suo C. de fal. 1 ad L. Corn. de falsis.
b l. iubemus C. de probation.
c l. si cui crimen ff. de accus. & inscription.

CAP. II.

CVm scriptura priuata fidem faciat æque, ac publica, præsertim[a] contra scribentem, qui priuatam scripturam ab aduersario productam falsi arguere intendit, solemni subscriptione accusationem instituere compellitur haud secus, quàm, si publicam impugnare velit. Id enim delicti qualitas, ac ratio[b] postulat.

a l. scripturas C. qui potior in pign. habean. l. vlt. C. de probat. l. cũ tabernã § 2. ff. de pign. l. cons. ff. ad l. Corn. de fals.
b de qua sup. c. prox.

CAP. III.

TEstes, quia non minus instruunt[a] causam, quàm instrumenta, suntq. illorum dicta eiusdem ponderis, cuius & scripturæ, si falsum deposuerint, grauiter puniendi sunt, ac multò grauiùs, si, verum se dicturos iurauerint, vt, qui, non solùm proximum læserint, ac iudicem eludere voluerint, sed & Deum[b] ipsum contempserint, cuius nomen in vanum inuocare piaculum est. Legitur enim in sacris litteris[c]: Non facietis furtum, nec mentiemini, nec decipiet vnusquisq. proximum suum: Non peierabis in nomine meo, nec pollues nomen Dei tui. Et alibi[d]: Non loqueris contra proximum falsum testimonium. Sed, quoniam pro veritate præsumendum

a c. 1 eo. de fide instrum.
b c. 1. extra eod.
c Leuitici cap 19.
d Exodi c. 20.

dum est, si testes sint bonæ opinionis, ac famæ, in dubio non præsumantur falsi, nec, si accusentur, eorum depositiones in quæstionem veniāt, nisi, qui eos accusauerit, in obiectum crimen subscripserit: quod ea de causa faciendum est, vt, si falsitas non probatur, qui eam obiecerit, talionis pœnam subeat.

CAP. IV.

QVod dicitur iure permissum contrahentibus, vt, scilicet, se se [a] inuicem decipiant, non extendi ad substantiam contractuum manifestum est, ne commercium iniquitatis sit, quod legum auctoritate ab iniquitate vindicatur. Ideo, qui de industria falsam monetam vilius comparat, ac, vt, tanquam bonam, carius vendat, publicè exponit (vnde, & fides publica suspecta redditur, & populus decipitur) nullo iuris patrocinio subleuetur, quin in foro exteriore puniatur [b], ac, si falsam monetam cudisset. Sic & in foro pœnitentiario, non solùm cudentes, sed & falsam monetam distribuentes, absolui nolumus, nisi prius ablatū integre restituerint, vel, si soluendo non fuerint, de restituendo, aut cauerint, aut saltem fidem dederint, si ad pinguiorem [c] fortunam peruenerint.

a l. alioquin §. e. & seqq. ff. de côtrah. empt. l. si cū aurum ff. de solution.

b l. 2. C. de fal. mon. Iul. Clar. § falsū nu. 46.

c arg. c. quā. uis ext. de sent. excom.

§. Vnic.

Dubium quoque non est, peccare eū, qui falsam monetam, quam imprudens accepit, putans esse bonam, impendit, quamuis non, vt commodum capiat: sed, vt incommodum euadat, id facere videatur. Mitiùs tamen cum eo agendum esse existimamus, qui, non lucro captando, sed damno vitando intentus, quodammodo fauorabilius [d] peccat: excusatione enim dignus est interdum, qui pro indemnitate [e] propria laborat.

d vt c. 4. sup. tit. prox.

e l. vlt. §. fin vero creditores C de iu. delíber. l. qd autē § simili modo eligimus ff. quæ in frau. credit. l. 4. §. si cum legitima cū seq. ff. de doli mo. exc. Hocque sensisse Antipatrum tradit. Cic. li. 3. off.

De sortilegijs. Tit. XIX.

CAP. I.

TAETERRIMVM planè, atque inter grauiora flagitia maximè execrabile est sortilegiū, tum, quòd ex fallacissimis obseruationibus imaginatum, nihil, nisi mendacia, suis amatoribus dare potest, tum, quòd mendacij patrem diabolū auctorem habet, cuius malitia, atque artibus, in nonnullis nostræ iurisdictionis locis detestabilia scelera in infantes, in iumenta, in agros, in ipsaque matrimonia, passim patrari, nō sine magna animi molestia, accepimus. Quocirca, vt, quantùm in nobis est, superstitiones, falsæ rerum futurarum coniecturæ, cæteræque satanicæ suggestiones, à finibus nostræ Prouinciæ exulent, de sortilegijs, incantationibus, omnibusque magicis diuinationibus, diligenter inquiri, ac quæstionem haberi, mādamus, vt, qui æterna salute posthabita, in verba Belial iurasse deprehensus fuerit, pro criminis mensura seuere puniatur.

§. Vnic.

Itaque, clericum nobis subditum, quicumque is fuerit, qui cum eodem humani generis hoste, commercium huiusmodi habuisse conuincatur, infamia notari, deinde, si monitus, non resipuerit, deponi, atque in monasterium iuxta sacri Concilij [a] Lateranensis tertij decretum, trudi, beneficijs insuper, atque officijs Ecclesiasticis omnibus priuari, volumus: laicos verò vtriusque sexus, præterquam, quòd pœnis contra sortilegos, & canonico [b], & ciuili [c] iure promulgatis subijciuntur, etiam excommunicamus.

a sub Leo. X

b c. Epi cū seqq. 26. q. 5 c. 1 & to tit. ext. eod.

c l. 1. & tot. tit. C de malefic. Mathemat. & ceteris sig.

CAP. II.

FAmiliare vitium est muliebri sexui, cum ægrotantibus maritis, aut filijs, aut charioribus personis, opem ferre cupiunt, cælesti medico postposito, à quo precibus, ac pœnitentia, languentibus sanitas passim imperratur, humana etiam remedia negligere, quibus terrenorum medicorum diligentia grauiores morbi identidem curātur, ad insanasq. incantationes [a], ac impia carmina confugere, chartulis etiam, seu breuibus, vt vocant, nec non characteribus ægrotorum collo appensis, quasi inanibus verbis plus tribuendū sit, quàm medicorum, ac medicamentorum virtuti, atque adeo ipsius Dei omnipotentiæ. Quod in equorum, boum, aliorumque id genus animalium morbis ab hominibus quoque fieri iampridem obseruatum est. Nos igitur, in huiusmodi prauo abusu diabolicam industriam agnoscētes, vt pestifero hoc morbo laborantes ad sanitatem reuocentur, anilesque superstitiones ex nostrorum populorū animis stirpitus euellantur, omnia incantamenta, atque diabolicas machinationes ad curanda corpora, seu hominum, seu aliorum animalium, adhiberi consuetas, execramur, atque, ne quouis colore, etiam certissimi vitæ periculi, in posterum fiant, omnino interdicimus, mandantes, vt, qui in errore pertinaces fuerint, à fidelium communione separati, ex legum præscripto vlteriùs seuere puniantur.

a c. nec mirū § hydromátici vers. ad hac 26 q. 5. ca. quoniam §. est peccatum dist. 88.

CAP. III.

PRæter illos, qui magicorum [a] carminum potentia tempestates inducunt, elementa concutiunt, innocentes opprimunt, ac falsis mortuorum responsis ad extremam perniciem inimicos redigunt, etiam mulieres, quæ, seu vulgari pane, seu malo punico, ac persico, aut alio fructu, aliquē fascinauerint,

a l. multi C. de malefic. l. 3. § 1. ff. de sica. can. nec mirum §. magi sūt 26. q. 5

vel fascinatum diabolicis artibus sanauerint, anathematizamus, ac maledicimus, vtque alijs [b] legalibus poenis [c] coerceantur, praecipimus.

b l. 1. & pass. sub C. eod. & malefic.
c con illos 26. q. 2. can. illos 26. q. 0. can. 1. cum seqq 26. q. 4 & 5. c. fin. & toto tit. ext. eod.
d can. pen. & vlt. 23. q. 4.

§. vnic.

Maleficos, seu veneficos illos, qui matrimonij effectum impedire satanicis imposturis, poculis, ac pharmacis, nituntur, efficiuntque, vt, sponsis [d] coire nequeuntibus, maritalia quandoque coniugia incerta sint, iisdem poenis addicimus, quodque contra huiusmodi transgressores alibi sancitum est, hac [e] constitutione confirmamus.

e c. 2. sup de frig & maleficiat.

CAP. IV.

Grauissime quoque plectẽdos maleficos illos censemus, quos fama [a] est, statis diebus in hircis equitantes per aerem vehi ad quosdam diabolicos nocturnos conuentus, ibique, abnegato baptismo, satanae obedientiam exhibere, epulari, ludere, choreas ducere, foeminas etiam quae sagae vocãtur, cum eo concumbere, mirasque nocendi, ac sanandi artes in animantium perniciem ab eodem magistro addiscere. Quae quidem, etsi diabolica illusione per phantasmata aliquando fieri posse, concedimus, in ipsis etiã corporibus vere, ac saepe, fieri non negamus: quamobrem, eos, qui cum immundo spiritu tale se commercium habere confessi fuerint, crudelissimis supplicijs excruciari, viuique interdum comburi consueuerunt, certe non sine magno animarum periculo, quasi diuinam iustitiam ita irritauerint, vt, pereuntibus corporibus, non absurdum sit, eorũ quoque animas periclitari. Quod à pietate Christiana alienissimum esse, vniuersa profitetur Ecclesia, praesertim, si delinquentes commissi sceleris verè poeniteat. Nos, quo animo in maleficos, sortilegos, caeterosq. daemonum satellites, inuehimur, eodem, & de ijs, qui huiusmodi nocturnos congressus frequentauerint, diligentem quaestionem haberi, ac, si propria confessione eius criminis conuicti fuerint, poenas à sacris canonibus statutas sumi mandamus.

a Paul. Ghirland.

§. Vnic.

Quando autem animantium corpora nonnullis morbis, quorum causae artis medicae peritos lateant, vexari contingat, aut vexata absque medicorum ope curari, id ex diabolica officina prodijsse ijs auctoribus suspicari licet, quos maleficijs operam dare vulgi voces, ac querelae testentur: quod, si per quaestionem iudiciariam reorum confessione ita exprimatur, vt nullum de eorum culpa dubium remaneat, eos legitimis poenis pariter subijcimus.

CAP. V.

Reus, qui in tormentis obiectũ sibi crimen minime confessus [a] fuerit, absque nouo indicio eadem de causa iterum torqueri non debet. Sed, si [b], vel chartulas, vel breuia, quae vocant, penes se habere deprehendatur; quibus ita muniuntur delinquentes, vt neque vi tormentorum ad delictorum confessionem cogantur; nonum inde, ac sufficiẽs elici indicium, non dubitamus, vnde etiam semel tortus, ac non conuictus, eadem de causa iterum torqueri possit. Nec corporis sui [c] salutem huiusmodi chartulis committẽti veniam dandam putamus, quia vitae periculo imminente, cuilibet capitis accersito ex ciuilium legum indulgentia etiam accusatorem suum corrumpere liceat: pretiosior siquidem est anima, quàm corpus, quae absque dubio in certissimum discrimen adducitur, cum per superstitiones à diabolo quaeritur, quod per humilitatem ab ipso Deo impetratur. Chartulae namque, praeterquam, quòd iustitiae fucum faciunt, tolerari etiam sine peccato non possunt, cùm separent creaturam à creatore, cui ex primo Decalogi praecepto omnem cultum, omnemque honorem tribuere docemur, Deo ipso sic loquente [d]: Ego sum Dominus Deus tuus: Non habebis Deos alienos corã me. Quos quidem habere videtur, qui diabolum consulit, honoremq. soli Deo debitũ in illum transferre non exhorrescit. Ipse [e] etenim est Dominus Deus noster (ait Dauid) & nos populus pascuae eius, & oues manus eius, nec sunt [f] facienda mala, vt inde eueniant bona. Reum igitur illum, penes quem euidenter impiae, ac diabolicae chartulae repertae fuerint, etiam diluto crimine, de quo diffamatus fuerit, puniri iubemus ideo, quòd impia industria sibi ipsi quodammodo vim inferre voluerit, vt aduersaretur veritati: plerumque [g] enim deficit potius probatio, quàm ius, reique [h] publicae interest, delicta non remanere impunita.

a Iul. Clar. in prin. crimin q. 64. n. 46 per tot.
b Fab. C de s. 1 C. de q.
c l. 1. in fi ff. de bon. eor. qui sibi mortem consciu.
d Exod. c. 20
e Psal. 94.
f cap. 2. per to. 14. q. 5.
g l duo sunt Titij ff de testam. tutela.
h l. ita vulnerat ff. ad l Aquil. c. vt fama §. respondemus ext. de sent. excommun.

CAP. VI.

Vt insipientium temeritas, atque improbitas retundatur, praecipimus, ne quis in disputationibus, vel in concionibus audeat affirmare, haereticum non esse, nec à Fidei Catholicae puritate alienum, expectare daemonum responsa. Transgressores igitur excommunicationis gladio feriantur, alijsq. poenis à legibus [a], ac sacris canonibus statutis [b] plectantur.

a l. nemo cũ seqq C. de malef & mathe & sortil.
b c. ex tenore ext. eod.

De collusione detegenda. Tit. XX.

CAP. I.

SEQVESTRATIO beneficij, fructuumq. beneficialium, quàuis iniusta, non reuocetur, nisi audiatur, qui eam obtinuit, saltem, quia ex auctoritate iudicis iusta esse videtur, cuius quidem ratio aliqua habenda est, licet ille, nullo iure [a] suffragante, sequestrationem concesserit, quæ, cùm fiat, vt res creditoris, quantum eius interest, in tuto sint, (quod vtique præstat [b] idonea cautio) si debitor, contra quem concessa fuit sequestratio, eam reuocari petat per modum (vt aiunt prouisionis, oblata idonea satisdatione iudicatum soluendi, quæ maxime confert ad tollendam sequestrationem, non tamen, nisi citato creditore, reuocari debet. Sed, si inter condemnatum clericum, & eum, qui sequestrationem impetrauit, collusionem intercessisse constiterit, nullam sequestrationis rationem haberi oportet. Quæ enim per collusionem fiunt [c], pro infectis habentur. Collusionis verò suspicio cessabit, si clericus debitor condemnatus pecuniam, qua de agitur, deposuerit, vt victoriam à iudice reportanti tradatur. Etenim collusio, sicut per coniecturas, ac præsumptiones purgatur, ita, & contrarijs coniecturis, & præsumptionibus probatur adeo, vt non tantum probatione, sed & [d] fortiore præsumptione euacuetur.

a l. feruo §. cum Prætor ff. ad S. C. Trebel. cum similibus.

b l. 5. §. 1. ff. vt legat. no. cau.

c l. si ex pretio C. si cert. petat. l. si p. fessorio §. 1. ff. de appell. l. cū ea C. de transact. l. 3. & 10. tit. C. nod. de collus. deteg.

d l. si 1 prin. ff. quod met. cau. l. cupto ea in fi. ff. de iu. doc. l. si chirogra. cū seq. §. 1 ff. da probat. l. Di tus ff. de in integr. restit. L'penul. circa princ. ff. de rica nupt. a l. vlt. §. fin autem patre recusante C. de bon. quæ liber.

CAP. II.

QVandoquidem hæreditati iacenti curator [a] dari potest, si contra huiusmodi curatorem pro clerico creditore defuncti iudicatum fuerit, non est dubium, id nocere posse cæteris creditoribus, omnibusq. alijs ex hæreditatis viribus in suū metiētibus æque, ac si contra defunctum pronunciatum esset, nam, veluti [b] hæreditas, ita & hæreditatis curator defuncti personam sustinet, ac repræsentat. At verò, si clericum creditorem collusisse cum curatore contingat (quod tamen probandum est, quia collusio [c], cùm delictum sit, non præsumitur, nisi probetur) iudicatum creditoribus minime nociturum dicimus perinde, ac si iudicatum non esset: nam quod per collusionem, ac simulationem, factum est, pro infecto habetur, sicut id [d], quod cum non iusto contradictore actum est. Nemo etenim alteri competentem, siue actionem, siue exceptionem [e], adimere potest, sed integrum debet esse vnicuique de iure suo libere experiri.

b l. hæredita tis ff. & acq. re. do. m. l. nō minus §. 1. ff. de hæredib. instituen.

c l. 1. & tot. tit. C. co. & l. & tot. tit. cod.

d l. 3. & tot. tit. C. eod.

e l. Gratius § penul. ff. & l. fideiuss. l. vl. ff. de pactis.

De delictis puerorum. Tit. XXI.

CAP. I.

QVOD de adulto, ac pubere prima tonsura initiato circa priuilegium fori statuit [a] Tridentina Synodus, idipsum in clerico impubere locum habere declaramus, vt, scilicet, nisi beneficij Ecclesiastici prærogatiua muniatur, aut ex mandato nostro alicui Ecclesiæ inseruiat, aut in seminario clericorum, siue schola, siue vniuersitate, auctoritate item nostra moribus formandis, litterisq. ediscendis incumbat; veluti ad maiores ordines transiturus; fori priuilegio iuuari non possit: quin, si criminis postulatus pro ætatis [b] capacitate corrigendus sit, à seculari magistratu iudicetur.

a sess. 23. c. 6 de reform.

b c. 1. & 2. ext. eod.

CAP. II.

SI ex summi Pontificis dispensatione minor quatuordecim annis beneficium Ecclesiasticum obtinuerit, ac delictum commiserit, ex quo beneficio priuandus sit, quoniā ætas [a] errantes [b] excusat [c], ac pro non facto [d] censeri debet, quod à puero imprudenter, atque incaute factum fuisse videtur, dubium est, an legitime priuari possit. Nos, si delinquentem pubertati proximum, dolique capacem, ac malitiose deliquisse, constiterit, eum legali pœnæ omnino subijcimus, memoria repetentes, quod ait Imperator [e], minoribus errantibus, non autem fallentibus, iura publica subuenire.

a d. c. 1. & a

b l. si quis §. 1. ff. de ia rifd. omn. iu. l. 1. §. 1. ff. quia iurroc. noncetur. l. 1. §. vlt. ff. de eden. l. 1. §. vlt. ff si ven. inspic. l. 1. §. 6 & h. fi. ff. de iure fisci.

c l. 1. C. de fal moneta.

d l. 1. §. 1. ff. de his, qui in test. dele.

e l. 2. C. si mi nor se maior. dixer.

De clerico venatore. Tit. XXII.

CAP. I.

VENATIONEM, atque aucupiū, & Episcopis, & clericis sacri [a] canones non iniuria interdixere. Quid enim commune habet bestiarum persecutio, cum Religionis mansuetudine? quid clamores cum orationibus? quid corporis exagitatio suscepta, vt venter pascatur, cum mentis quiete spiritui necessaria, vt contempletur. Altaris minister venari, aucupari, ex insidijs intercipere discat, non feras, sed animas, hoc est, morum sanctimonia se ipsum virtutum exemplar imitandum proponere, ne, qui, se capi ab impio venatore diabolo patitur, vt de feris, vel auibus triumphet, cum terrena voluptate cælestes delicias commutasse videatur. Sic venatus Ioannes Baptista, cum factus vox clamantis in deserto, dirigi vias Domini, prædicauit: Sic Apostoli, cum Euangelicam doctrinam proseminando, idolorum cultores ad veri Dei cultum traduxe-

a c. 1. 34 d. a. 1. & to. tit. ext. eod.

duxerunt: Sic Stephanus, cùm lapidibus petitus, veram prædam, cælos scilicet apertos, suis lapidatoribus indicauit: Sic denique cæteri martyres, cùm per gladios, cruces, equuleos, ad Christianam fidem infideles conuerterunt. Hos prælati, hos clerici æmulentur, cum his de præda contendant: ab his venandi præcepta inuestigent, ne cum illis venatoribus adnumerentur, quorum neminem sanctum fuisse suspicatur B. Hieronymus [b], quosque de bestiarum præda solicitos, bestias fieri his verbis queritur Propheta [c]: Homo, cùm in honore esset, non intellexit, comparatus est iumentis insipientibus: Siquidem bestiarum nomine digni sunt, qui more ouium procul à pastorum vocibus errantium, illecebris voluptatum irretiti, dum rationis expertibus creaturis insidias struunt, ipsi rationis præsidio muniti, æternæ mortis laqueos effugere nesciunt. Hi sunt clerici venatores, quorũ animas venatorum vaferrimus satanas acerrimè insectatur, vt, quos per mundanas vanitates à Deo abalienauit, eosdem per infernales cruciatus sibi coniungat. Itaque clerici, cùm de sorte [d] Domini sint, abijciant retia, venabula, ac viscum, non pascant canes, nec falcones, omnibusq. venaticis instrumentis nuncium remittant, vt liberati à laqueo [e] venantium, tentationes superare, propriosq. affectus suppeditare, addiscant. Quocirca, qui ex subditis nostris venationi operam dederit, si sacerdos fuerit, ad duos menses à fidelium communione separetur; si diaconus, aut subdiaconus, ab omni officio suspendatur, si in minoribus ordinibus constitutus, ac semel, aut bis admonitus, non resipuerit, ad maiores ordines non ascendat.

b d. c. [illegible]
c Psal. 48.
d Psal. 15.
e Psalm. pe. vbi S. Bern. ser. 3.

CAP. II.

IAm, si clericus, vel recreationis, vel necessitatis causa, venatum ierit, ac, dum bestiã, vel auem sclopetri glande ferire nititur, fortè transeuntem hominem imprudens vulnerauerit, quamuis mors inde sequatur, non videtur [a] homicidij reus, cùm non voluptatis, sed valetudinis confirmandæ, aut corporis sustẽtandi gratia, lege [b] permittẽte, rei licitæ operam dederit, nec sclopettum exploserit, vt hominem occideret. Eum tamen in pœnam homicidij incidisse non dubitamus, non, quia venando deliquerit: sed, quia illicito teli genere in venatione vsus fuerit. Mitius [c] tamen cum ipso agendum putamus, quoniam volũtatem occidendi non habuit, ideo pœna extraordinaria contenti, ab ordinis exercitio illum suspendimus, quamdiu summi [d] Pontificis dispensatione fuerit in integrũ restitutus.

a gl. ad c. 1. vers. volupt. hoc tit. can. nunquam de consec. d. 5. b l. Gracch. C. ad l. Iul. de adult.
c Iul. Cler. §. homic. n. 4
d c. 7. 8. & 13 ext. de hom.

De clerico percussore. Tit. XXIII.

CAP. I.

CLERICVM, qui furore percitus, apparitorem mandata Vicarij nostri generalis exequentẽ, percusserit, puniri nõ debere ratio suadet, cum furore [a] suo satis puniatur. Sed, ne alicui amplius iniuriam inferat cum sacri ordinis dedecore, à parentibus, si adsint, ita coërceatur, vt amentia sua nemo amplius lædatur. Si absint, à necessarijs, ac magis propinquis, quando [b] id commode fieri possit, eorumq. sumptu, si ille nihil habeat, alatur. Quod, si & necessarij desint, aut, si, nec facultates, nec modum habeant, quo furiosum custodire, ac cohibere possint, in publicis carceribus asseruetur ad custodiam [c], ac de fisco nostro sumat necessaria. Inde verò, nec exire, nec ordinis functiones exequi permittatur, nisi plena mentis sanitate recepta.

a l. infans ff. ad l. Corn. de sicar.
b l. cõgruit §. furiosi ff. de off. Præs.
c d. § furiosi cap. illud §. mei vero 15. q. 1.

CAP. II.

CLericus, quamuis absque animo occidẽdi hominem percusserit ita, vt diẽ extremum obeat [a], reus erit homicidij. Si autẽ in euidenti vitæ periculo constitutus, cum [b] moderamine inculpatæ tutelæ sibi vim inferentem occiderit, vel ex primo iræ motu hominem letifero vulnere affecerit, dummodo [c] rixæ auctor non fuerit, iustamq. [d] causam irascendi habuerit, venia dignus censetur, quasi id casu commiserit. Sed, cùm factus sit irregularis, ad [e] altaris ministerium, nisi ex dispẽsatione Apostolica, nequaquam admitti debeat. Meminerit verò interim, non in pœnam perpetrati [f] homicidij, sed ex Christianæ charitatis officio, assiduis precibus interfecti fratris animam Deo commendare.

a Conc. Trid. sess. 14. c. 7. de reform.
b vt dictum est sup. de homic. c. si vero [illegible]
c [illegible]
d [illegible]
e c. clerico cum seqq. d. 50.
f Iul. Clar. §. homic. n. 33.

CAP. III.

SI à clerico ebrio hominẽ occidi cõtingat, dummodo de eius ebrietate ita cõstet, vt nullo modo rationis compos fuisse probetur, cum homicidiũ perpetrauit, beneficio priuari non debet: Sed, si in ipsa temulẽtia ita sobrius visus fuerit, vt irã cõpescere, ac quid ageret, scire potuerit; dicimus, eum beneficio priuari debere, alijsq. pœnis affici, quibus iure canonico homicidæ plectuntur, ac præsertim [a] ab altari auelli, licet verè ebrius fuerit, non solũ culpa sua, sed & aliena, etsi solitus sit inebriari, & furere, & circũstantes molestia afficere, tunc [b] peccat, quia ebrietas diuino præcepto damnatur, & quia homo ebrius, tanquã amẽs, in omnia mala prorumpit. Si verò non solitus inebriari, sine culpa in ebrietatẽ inciderit,

a c. 1. ext. de homic. Conc. Trid. sess. 14. c. 7. de refor.
b S. Th. 2. 2. q. 150. ar. 4. Caiet. verb. ebrietas vbi & Silu. Tol. in summa de sept. pecc. c. de verb. alteri dubium.

non peccat: sed, si sua culpa, hoc est ex bibacitate, nulliusq. opera, aut industria, aut fraude, puniendus est [c], quòd dignitatis suæ oblitus, mero se tam turpiter ingurgitauerit. quod etiam apud ethnicos vituperatione minime caruit. Pittacus enim iniuriosos ebrios seuerius plecti mandauit, quàm sobrios, cum (vt ait [d] Aristoteles) frequenriora damna à madidis imminere existimatet, quàm à siccis. Quomodo [e] itaque vitiorum fomes, ac nutrix ebrietas in clericali charactere insignitis tolerabitur, si in secularibus hominibus reprehenditur?

c can. Epis. & fere per tot. d. 35.

d lib. Pol. 2. cap. vlt.

e cap. vlt. eod. d. 35 c. fine 15. q. 5.

De maledicis. Tit. XXIV.

CAP. I.

SICVT magnopere laudãdus est, qui rerum omnium parentem Deum summa animi contentione veneratur, ac colit, eique non minores gratias [a] pro aduersis, quàm pro secundis successibus agit iuxta Psalmographum dicentem: Benedicam [b] Dominum in omni tempore: semper laus eius in ore meo; ita acetrima reprehensione, ac supplicio dignus est, qui eius nomen contemnere, lacerare, ac blasphemare audet. Quod quidem, etsi omnium flagitiorum grauissimum est, nonnullis tamen Christianæ Religionis impijs cultoribus adeo familiare, ac frequens factũ est, vt blasphemia, quasi iracũdiæ solatiũ, excusabile, ac quodãmodo necessariũ peccatum, videatut. Quare, cùm scriptum sit [c]: Non habebit insontem Dominus eũ, qui assumpserit nomen Domini Dei sui frustra: vt, quos culpæ horror non coërcet, eosdem pœnarum formido à peccãdi licentia deterreat, mandamus, eum, qui in Patrem, Filium, aut Spiritum sanctũ, aut Beatissimam Virginem, aut Sanctos cum Christo regnãtes, blasphemias, aut maledicta coniecerit, viginti quinque nummis aureis mulctari, quinquaginta verò, si iterum, ac centum, si tertiò in eodem crimine deprehensus fuerit, sed & infamia notatus, perpetui triremiũ remigij pœna plectatur. Quòd, si pauper sit, nec pecuniariam mulctam soluere possit, primo, vinctis post tergum manibus, dominico, aut alio solenni die, ante fores Ecclesiæ maioris à mane vsque ad vesperam stare cogatur: Si iterum blasphemauerit, per frequentissimas ciuitatis vias ductos, virgis cædatur: si tertiò, vt cæteris exemplum sit, postquàm ei fuerit lingua publicè perforata, ad triremium item perpetuam pœnam trudatur.

a Psal. 102. Iob c. 1. & 2. & 8.

b Psal. 33.

c Exod. 20. Iob 3. Sap. 1

CAP. II.

IAm verò, cùm maximè detestabile sit blasphemiæ peccatum in profanis, quid erit in sacris hominibus, clericis, inquam, sanctis altaris ministris, quos B. Petrus genus [a] electũ, regale sacerdotium, gentem sanctam appellat? Ipsi [b] enim de sorte Domini sunt: ipsis Dominus pars hæreditatis esse non dedignatur: ipsos demum, vt res cum nomine cõsentiat, veriq. Dei serui dici possint, sanctos esse oportet. Quod procul dubio non assequitur, qui conuitijs, ac contumelijs, diuino honori per summum scelus insultat. Quare, cùm pena [c] pro delicti mensura irroganda sit, ne liceat huiusmodi perditis monstris diutius in malitia sua gloriari, clericos omnes, qui se in tantum facinus præcipitauerint, vt, quasi Dei hostes, sanctissimo eius nomini maledixerint, iuxta tertij Lateranensis Concilij decretum, (quod, cùm in desuetudinẽ abijsset, Pius Quintus [d] summus Pontifex ad obseruantiam reuocauit) puniri mandamus, vt, scilicet, qui semel blasphemauerit, fructibus vnius anni omnium beneficiorum; qui bis, ipsis beneficijs; qui ter, etiam dignitatibus, atque exilio, mulctetur. Si verò ex blasphemis clericis sit, qui nullum possideat beneficium, primò penam pecuniariam, vel corporalem, subeat; deinde, si iterum deliquerit, carceribus mãcipetur; si autem tertiò, degradatus [e] ad triremes condemnetur, nec iuuari quisquã possit loci consuetudine, quæ, quandocumque peccandi occasionem præbeat, nequaquam [f] est admittenda.

a ep. 1. Pet. 2

b Ps. 15. c. 6. d. 12.

c l. sancimus 22. C. de pœnis c. vlt. §. qd verò extr. de excessib. Prælat.

d const. quæ incipit: Ad tollendum nefarium.

e de qua c. 3. in princ. & pœn. lib. 6.

f Iul. Clar. §. blasphemia in fi.

§. 1.

Eadem ratione eum, qui in Sanctos visione beatifica fruentes, impia, aut iniuriosa verba effuderit, pro personæ, loci, ac criminis qualitate, plecti mandamus. Nam, sicut Deus in Sanctis laudatur, hoc est, sicut diuina opera laudantur, ac beneficia, quæ ipse Deus in humanum genus confert per Sanctos, ita etiam eius nomen vituperatur in Sanctis per blasphemiam, quia redundat in Deum, dum per eam eius bonitati detrahitur, atque iustitiæ, qua sanctificantur diuinæ legis seruatores.

§. 2.

Denique, si quis clericus, aut laicus, blasphemijs hæretica verba immiscuerit, tanquã de hæresi suspectus, canonicis sanctionibus subiaceat: quod & extendi volumus ad eos, qui Dei, Beatissimæ Virginis, Sanctorumque venerandas imagines violauerint, conspurcauerint, fregerint, irriserint, vel quauis ignominia, vel iniuria affecerint.

CAP. III.

QVoniam verò publica peccata grauiora sunt, quàm occulta, mitiùs agendum [a] esse dicimus cum eo, qui priuatim, quàm cum eo, qui publicè, hoc est, in loco publico, maledixerit, seu blasphemauerit: idem [b] enim sunt blasphemare, ac maledicere. Publicæ sunt Ecclesiæ, viæ, tabernæ, cauponæ, compita, fora, ac, si quis alius locus est, vbi orationis, aut negotij, aut colloquij, aut recreationis causa, homines publicè conueniant. Si quis verò alibi, duobus testibus præsentibus, blasphemasse conuincatur, eo quòd in loco priuato deliquerit, leniùs puniatur. Qui [c] in conuiuio, sermone, ludo, aliovè opere, aut actu, aut materia continua, pluries blasphemauerit, tanquam vnius delicti reus, vnica tantùm pęna mulctetur, ne de eadem re plures confici accusatorios libellos, siue processus, oporteat, grauius tamen puniatur, quia culpas multiplicando, acrius diuinam iustitiam irritauerit. Eum tamen, qui calore iracundiæ blasphemauerit, statimq. resipiscens, pęnitentiæ signa dederit, nequaquam accusari permittimus, cùm [d] primi motus non sint in nostra potestate.

a can. nemo 32. q. 4.
b Soc. cons. 201. col. 3.
c l. 1. §. 1. l. communium in princ. ff. de verb. oblig.
d vt c. 2. sup. de celebra. Miss. c. 1. sup de cler. percuss.

De clerico excommunicato, deposito, vel interdicto, ministrante. Tit. XXV.

CAP. I.

CLERICVS excommunicatus, cuiuscumque conditionis, prærogatiuæ, ac dignitatis, sit, quandocumque Missam celebrare, baptizare (exceptis necessitatis casibus) confessiones pęnitentium audire, auditos à peccatis absoluere, infirmos vngere, aliumvè actum, etiam minorum ordinum, exercere, ausus fuerit, illico [a] esse irregularis intelligatur, quin [b] & acta, ac sententiæ illius nullam habeant auctoritatem; si fuerit publicè denūciatus, sin minus, quodcumque ab eo ad fauorem alterius iudicatū, aut gestum fuerit, vt publici officij ratio habeatur, validum censeatur [c], quamuis ille, cuius id valere interest, iudicem occultè excommunicatum esse non [d] ignorauerit, ex Martini Quinti constitutione [e], qua communicātes cum excōmunicatis excommunicari vetuit, nisi illi denūciati fuerint, aut in clericos violentas manus iniecisse, conuincantur.

CAP. II.

SAcerdos ab ordine [a] legitimè deiectus, nec restitutus, ad pristinum officium non admittatur [b], quamuis enim characterem in anima impressum, atque [c] indelebilem factū, non amiserit, attamen, quia [d] deposito, seu degradato, aufertur ordinum exercitium, quicumque ordines sibi interdictos exercere præsumpserit, absque vlla [e] reconciliationis spe ab Ecclesia separetur: si verò monitus in errore pertinax fuerit [f], tradatur foro seculari. Interim tamen, quāuis clericalibus priuilegijs mulctatus fuerit, & canonicas [g] horas recitare, & iuxta [h] Exclesiasticas Regulas viuere teneatur.

CAP. III.

IRregularis effectus intelligatur etiam, qui in Ecclesia interdicta, sciens, sacrum fecerit, nec Episcopali dispēsatione iuuari possit, sicut, nec Missam celebrās in Ecclesia, cuius ingressus sibi fuerit nominatim interdictus, nisi id [a] occultum esset, quod impossibile videtur, cùm ad multorum notitiam interdictum Ecclesiæ peruenire ferè necessarium sit, sicut difficillimum, Missam celebrari posse absque teste. Quod & de eo dici potest, cui [b] interdictus sit ingressus in Ecclesiam, cuius irregularitas, nisi [c] ex dispensatione Apostolica, non tollitur. Qui verò celebrauerit extra Ecclesiam sibi interdictam, vt in oratorio, aut domo, aut alibi, cum altari portatili, non indiget dispensatione, quia, nec irregularis factus est, nec [d] peccauit.

De clerico non ordinato, ministrante. Tit. XXVI.

CAP. I.

QVONIAM Missam celebrare, ac sacrosanctā tractare Eucharistiam [a] ad solos sacerdotes rite ordinatos pertinet, procul dubio audax est, ac temerarius, qui (vt ait S. Dionysius [b]) ea sibi sumit, quæ ipsorum sacerdotum sunt propria, nec metu, nec pudore, ac diuinorū tractatione præter captū, & meritū, deterretur. Cui cōsonum est, quod [c] sanctæ Nicænæ Synodi Patres his verbis protulerūt: Peruenit ad nostrā Synodū, quòd in nōnullis locis, & ciuitatibus diaconi dāt presbyteris Eucharistiā, quod neque canon, neque consuetudo, tradidit, vt, qui offerendi potestatem non habent, ijs, qui offerunt, dent corpus Christi. Quem abusum à nostræ iurisdictionis finibus quàm longissime exulare cupientes, diaconum, seu subdiaconum, qui huiusmodi sacerdotale munus sibi arrogauerit, non solùm irregularem, ad maioresque ordines inhabilem, sed [d] & ab ordinibus legitimè susceptis, quantùm nobis videbitur, suspensum, ac, si delictum [e] publicum fuerit, dispensationis nostræ incapacem

b in epist. ad Demophilum, monach.
c cap 16.
d c. eo. eod.
e Conc. Tri. sess. 14. c. 6.

pacem

pacem esse, pronunciamus. Non tamen, diaconum iussu Episcopi, vel presbyteri, vrgente necessitate, Eucharistiam ministrare posse, negamus.

CAP. II.

IN nonnullis iurisdictionis nostræ ecclesijs vsu receptum esse audiuimus, vt, qui, nec diaconi, nec subdiaconi sunt, cantent in Missis Euangelium, atque Epistolam, ac prima tantùm tonsura initiati spectantia ad clericos minorum ordinum exerceant. Quod, cùm ecclesiasticis moribus, ipsiq. iuri canonico aduersetur, eos, qui sacrarum huiusmodi functionum ordinem perturbauerint, irregulares [a] esse, nec ad maiores ordines promoueri posse absque dispensatione Apostolica, declaramus, &, si fuerint maiorum ordinum prærogatiua insigniti, in illis ministrare non possint, quousque nobis aliter fieri videatur. Si verò consuetudo loci sit, vt Euangelium sine stola, ac manipulo recitetur, Epistola verò sine manipulo, quoniam intelligi potest, id non fieri ex diaconali, vel subdiaconali officio, periculum [h] irregularitatis cessare dicimus, scientes, laicos [c] quoque, atque in minoribus ordinibus positos, alicubi idem facere consueuisse. Attamen, quia hoc; vbi non est consuetudo; sine peccato [d] fieri non potest, ne perniciosos abusus fouere videamur, talia committentes ab ordinum exercitio ad tempus, à nobis præfigendum, suspendimus, Parochosq. id in suis ecclesijs fieri permittentes, quinq. aureis nummis, in vtilitatem earumdem ecclesiarum conuertendis, mulctari, mandamus.

a c. 9. extra hoc tit.

b c. vt quilque presbyt. ext. de vit. & honest. cler. c Panorm. ad d. cap 1. S Thom. in 4. sent. dist. 34. Siluest. in ver. Irregularitas §. 14. Toletus in sum. lib. 1. c. 60. in princ. d Tolet. in instr. Sacerd. lib. 1. c. 72. ex 1. impressionis Romano ann. 1608

De clerico per saltum promoto. Tit. XXVII.

CAP. I.

SVBDIACONVS, qui ordine diaconatus prætermisso, ad presbyteratū promoueri passus fuerit, neque in suscepto ordine ministrare, nec omissum suscipere, permittatur absque dispensatione, quam [a] olim Episcopis vetitam (exceptis casibus in iure expressis [b], in quorum numero non est hic, de quo agimus) hodie Concilij Tridentini auctoritate concedere possumus [c] etiam, si ita promotus, se per saltum ordinatum non ignorauerit [d], dummodo in suscepto ordine nō ministrauerit. Quod quidem locum habet etiam in foro exteriore [e], quamuis peccatum publicum fuerit, siquidem, quoad forum interius, si fuerit occultum, etiam si ministrauerit, possumus [f] cum peccante dispensare. Necessaria est igitur dispensatio, vt Diaconatus omissus suscipi, ac Presbyteratus per saltum susceptus exerceri possit: eadem ratione promotus ad Diaconatum, omisso Subdiaconatu, ad maiorem [g] ordinem, hoc est Presbyteratum, ascendere prohibetur. Quin, si dispensatio concessa fuerit, vt promotus suscipiat ordinem omissum, & ministret in suscepto, alia [h] dispensatione indiget, vt, scilicet, ad maiores possit ordines promoueri.

a c. dilectus vbi glos. in ver. permissa ext. de temp. ordin. b c. sollicitudo dist. 52. c sess. 23. de refor. c. 14. d d. c. sollicitudo c. vn. vbi glos. Panorm & alij ext. eod. gl. ad c. pastorali extr. de sacram. non iteran. e Tolet. in sum. lib. 1. c. 50 versicul. quod ad suspensionem ibi, hoc intellige. f Conc. Trident. cap. 6. sess. 24. de reform.

g Gemin. & Prepos. ad d. cap. sollicitudo h Gemin. ibid. Tolet. d. vers. hoc intellige in fine.

S. vnic.

Opinio autem existimantium [i], promotum per saltum ipso iure nequaquam suspendi, sed suspendendum esse, nobis minime [k] probatur. Nam, si id verum esset, sequeretur; ministrantem ante dispensationem non effici irregularem, quod sanè [l] Tridentini Concilij decreto omnino repugnat, cuius auctoritate, vt Episcopi dispensandi cum promotis per saltum, qui in susceptis ordinibus non ministrauerint in vtroq. foro potestatem habent, ita cum ijs, qui ministrauerint, dispensare non possunt: vnde sequitur, promotos statim, atq. ordinem exercuerint, irregularitatem contrahere, nouumq. sibi struere impedimentum. Quod etiam hinc confirmatur, quòd, si conferatur beneficium clerico per saltum promoto, antequam omissum ordinem suscipiat, quoniam ipso iure suspensus est, nulla [m] est collatio. Suspendatur autem, qui malitiosè peccauerit: qui verò per probabilem ignorantiam ordinem prætermiserit, non suspendatur, sed, postquàm, se peccasse cognouerit, ordinis [n] prætermissi exercitio tantummodo interdicatur, etenim locum non habet pœna [o], vbi non est delictum, nec delictum [p] sine dolo esse potest, qui quidem dolus in ignorantem non cadit.

i Innoc. ad c. si celebrat de cler. excommun. minist. Archid. Gemin. Prepos. Turrecrem. ad d. c. sollicitudo dist. 52. Tabien. in vers. Irregularit. 4 § 2. k Hostien. in sum. hoc tit. Siluest. in ver. Irregularitas §. 13. Tolet. d. c. 50. vers. duo sunt. l d. cap. 14. sess. 23.

m ita esset Gemin. vbi sup. n Vgo citatus a Turrecrem. ad d. c. sollicitudo. o l. Gracch. C. ad l. Iul. de adulter. p Iul. Clar. in pract. crimin. q. 64.

CAP. II.

SI autem laico, vel clerico in minoribus ordinibus constituto, conferri sacerdotium contingat, non est dubium, quin character in vtroq. imprimatur, ac consequenter, quin vterq. virtute characteris conficiat corpus Christi, cum ordo suscipiendorum ordinum seruandus sit ex necessitate præcepti [a], non ex necessitate sacramenti: omnes enim [b] ordines inferiores in superiore ordine virtualiter continentur. Quamobrem ille, cui superior ordo collatus fuerit, ea omnia facere potest, quæ potest inferiorem ordinem habens, licet, si illegitimè faciat, mortaliter peccet, quia irregularis est. Sicq. facere potest, quod non debet: virtute sacramenti potest, quod auctoritate præcepti auersari debet. Si verò non baptizato collatum fuerit sacerdotium;

a Archid. Gemin. Prepos. ad can. sollicitudo dist. 52. & ibi gl. Panor. ad c. vn. ext. eod. vbi dicit. esse cōmunem opinionem S. Thom. in 4. sentent. dist. 24. q. 1. art. 3. & q. 4. S Bonau. dist. 24. quæst. 1. b idē S. Th. in 4. sentent. dist. 24. q. 2. art. 1. in responsione ad primā quæstiunculam.

quia baptismus est sacramentorum ianua; in eo non imprimitur ordinis character, nam per baptismum populus fidelis, non [c] solum ab infideli distinguitur, sed & ad alia sacramenta percipienda idoneus redditur. Quare, si non baptizatus ad ordines promoueatur, postquàm baptizatus fuerit, iterum [d] ordinandus est.

c S. Th. 3. p. q. 63. art. 2.
d vt dicitur sup. c. vn. de presbyt. non baptiz.

De eo, qui ordinem furtiuè suscepit. Tit. XXVIII.

CAP. Vnicum.

VARIIS quidem modis dicitur quis ordinem furtiuè suscipere, nempe, si subdiaconatum, ac minores ordines, aut duos [a] sacros, vna, & eadem die acceperit, si fuerit excommunicatus, interdictus, suspensus, spurius, infamia notatus, aut alio quouis modo iuris auctoritate incapax declaratus: Item, si absque litteris dimissorialibus sui [b] Ordinarij, vel Superioris (si Regularis fuerit) ordines susceperit. Si non fuerit descriptus, examinatus, approbatus, ac nominatus. Quamuis in baptizato furtiuè ordinato character imprimatur, efficitur tamen irregularis, nec in susceptis ordinibus ministrare potest, non vtiq. ex imperfecta ordinum collatione, sed ex vitiosa promotione, cui, vt obuiam eatur [c], non solet fieri solemnis ordinatio, nisi præmisso edicto, quo interdicuntur, & maledicuntur ad ordines accedentes, nisi descripti sint, &c. aut, si excommunicati sint, &c. ne, si promoueantur, irregulares fiant, etsi cum ipsis dispensare potest Episcopus, si [d] peccatum fuerit occultum, vel etiam, si publicum, dummodo [e] in susceptis ordinibus non ministrauerint: quòd, si eos ministrasse constiterit, præsertim [f] in duobus sacris eodem die susceptis, dispensatione Papali indigent. De subdiaconatu verò, ac minoribus ordinibus eadem die susceptis, cùm [g] Tridëtina Synodus duos tantùm sacros ordines eadem die conferri prohibeat, etiam Regularibus, nec de alijs mentionem faciat, ex iuris vulgata regula [h]: Qui vnum dicit, alterum excludit; permittere videtur, subdiaconatum, ac minores ordines eadem die conferri posse. Sed, quoniam [i] minores quoq. ordines temporum interstitia postulant, nec potest, qui eos susceperit, ad [k] sacerdotium ordinari, nisi post annum à susceptione vltimi computandum, nequis subdiaconatum, aut minores ordines eadem die suscipiat, sub excommunicationis pœna prohibemus.

a c. 2. & 3. ext. cod. Conc. Trid. sess. 23. de refor. c. 13 in fin.
b c. vlt. in fin. sess. 6. de refor Conc. Trid.
c in Pontificali de clerico faciendo fol. 5.
d c. 6. sess. 24.
e arg c. 14. in fi. sess. 23.
f d c 3 ext. eod.
g d c. 13. in fin. sess. 23.
h l. 1. à procuratore C. de procurat.
i cap. 11. in princ. eadem sess. 23.
k ibidem in fin.

De excessibus prælatorum, & subditorum. Tit. XXIX.

CAP. I.

NE inre nobis obijci possint, quæ Christus de Prælatis Iudæorum dixit [a], quòd, scilicet, dicerent, non facerent, oneraq. grauia in humeros hominum imponerent, digito autem suo nollent ea mouere: quantum per humanam fragilitatem licet, vt pastoris [b], non percussoris, titulo digni videamur, operam damus. Præcepta siquidem, legesq. nostras ex ipsis moribus nostris metientes, ea moderatione vtimur, atq. ita in subditos dominamur, vt palàm sit, nos potiùs prodesse, quàm præesse velle, filiorumque loco habere, quos paternis nostris officijs respondere, ac pro religionis honore, fideliumq. animatum ædificatione laborare, animaduertimus. Ideo iniustis eos exactionibus, & oneribus vexari non permittimus: quin, si iudicum [c] imperitia, siue temeritate, damnum patiantur, vt appellationibus, alijsque legalibus suffragijs subleuari possint, absque vlla tergiuersatione concedimus. Sed, cùm [d] duo luminaria, Sol [e], & Luna, spiritualem, terrenamq. potestatem designent, sinq. dignitate, ac virtute distincta, sacra pariter à profanis distingui oportere, etiam ipsos ethnicos sensisse, memoriæ [f] proditum [g] est. Aliud est enim ius sacrorum, aliud politicorum: aliud sacerdotale, aliud regale imperium. Huius subiectum sunt: vilissimarum rerum massa, vmbratiles diuitiæ, breuis felicitas: illius, inæstimabile bonum, solida potentia, perennis gloria ita, vt spiritualia tantùm præstent secularibus, quantum distat cœlum à terra; qua de causa non solùm iudicia distingui, sed & sacra ædificia à regalibus domibus separari voluit Deus, vt est apud Ezechielem [h], vbi de regibus Iuda sic loquitur: Fabricati sunt limen suum iuxta limë meum, & postes suos iuxta postes meos, & murus erat inter me, & eos, & polluerunt nomen sanctum meum in abominationibus, quas fecerunt, propter quod consumpsi eos in ira mea. Quod, & in Ochoziæ [i] atque Ozæ [k] repentina morte non obscurè declarauit. Itaque, si quid à nobis, vel nostris iudicibus, peccatum fuerit, quo subditi nostri grauentur, caueant, ne ad tribunalia laicorum confugiant, cum appellare possint ad iudices à sancta Sede Apostolica vbiq. terrarum orbis christiani collocatos, vt populorum querelis remedia adhibeantur, Nuncios præsertim ad Princi-

a Matth. c. 23.
b vt c. vlt. sup. de vita & honest. clericor.
c vt c. c. in fin. sup. de iudic.
d Genes. 1. cap 1 ext. de maiorit. & obed.
e c. duo sunt 2. q. 3.
f Virg. Aeneid lib. 6. procul o procul este profani
g T Calph. eglog: ite procul, sacer est locus: ite profani.
h cap. 23.
i lib. 4. Paralip. c. 22.
k lib. 4. Regum c. 6.

Principes delegatos, inter quos est, qui Augustæ Taurinorum pro Subalpinorum, atque Allobrogum necessitatibus residet, hoc enim, & ipsi Cæsares non solùm permiserunt, sed, lege lata, fieri iusserunt. Constantinus sic locutus est ad sacerdotes [l]: Vos Dij estis à vero Deo constituti: Ite, & inter vos causas vestras discutite: nobis non licet Deos iudicare. Theodosius [m], ac Valentinianus: Fas, inquiunt, non est, vt diuini numinis ministri temporalium potestatum subdantur arbitrio. Archadius [n], & Honorius rescripserunt sic: Quoties de religione agitur, Episcopos conuenit agitari. Et alibi [o]: Quibuscumq. mota fuerit quæstio, quæ ad Christianam pertineat sanctitatem, eos decebit sub eo iudice litigare, qui Præsul est in suis partibus omnium sacerdotum. Item Martianus Imperator lege cauit [p], vt, si quid circa morem, ritumq. sacrorum, & pristinos canones, quod interpretatione indigeret, oriretur, à sacerdotibus cognosceretur, quorum iudicio crucis quoque, ac reliquiarum martyrum collocationem reseruauit Leo. Iustinianus [q] laicis [r] interdixit litanias, hoc est, supplicationes absentibus clericis, & omnia [s], quæ ad ecclesiarum statum pertinent, iussit nota fieri Romano Pontifici, quem & caput ecclesiarum appellat. Idem Iustinianus [t]: Maxima quidem, ait, in hominibus sunt dona Dei à suprema collata sapientia, Sacerdotium, atque Imperium: Illud quidem diuinis ministrans: hoc autem humanis præsidens: Idem fecerunt rerum domini Romani, de quibus Tacitus [u] de Tiberio sermonem habens, ait: Quando de religionibus tractabatur, dilatum nuper responsum aduersus Seruium Maluginensem Flaminem Dialem prompsit Cæsar: recitauit decretum Pontificum. Lampridius [x], de Alexandro loquens, ait: Pontificibus tantùm detulit, & Quindecimuiris, atq. auguribus, vt quasdam causas factorum à se finitas iterari, & aliter distingui pateretur. Plinius [y] quoq. rerum sacrarum administrationem ad Pontifices pertinere affirmat, nullumq. ius in eas Principes habere. Testatur etiam Dionysius Halicarnassæus [z], Pontifices in contemptores religionis pro delicti qualitate animaduertere solitos, cùm ipsi nulli, aut populi, aut senatus potestati, essent obnoxij. Vnde liquidò constat, Principibus seculi imperium in res sacras fuisse omnino à Deo negatum, solisq. [a] sacerdotibus reseruatum. Quicumque igitur ex clericis nostris suæ dignitatis oblitus, contra diuinas [b], atque humanas [c] leges [d] ad seculares magistratus prouocare ausus fuerit, primum ab ordinum ministerio suspendatur, deinde, si iterum deliquerit, excommunicetur, sitque perpetuò inhabilis ad beneficia obtinenda.

l Sozomen. lib. 1. cap. 1.
m l. vlt. C. Theodos. de episc. & cler.
n l. 1. C. eodem de religios.
o l. vlt. C. eod. de episc. iud. & 15. 11. q. 1.
p l. 4. C. de sum. Trin. & fid. Cath.
q l. 26. C. de sum. Trin. & fid. cath.
r Nouella. 123. §. omnibus.
s l. 6. C. de sum. Trin. & fid. cath.
t Nouel. 56. sub tit. quemadmodum oportet episcop. &c.
u lib. 3. Annalium.
x in vita Alex. Imp.
y lib. 10. ep. 73.
z lib. 2.
a c. 13. ext. de iudic.
b c. 2. & 8. eod. c. 1. 4. 12. & 18 extra de foro comp.
c c. 3. dist. 10. c. 1. dist. 22. c. 11. dist. 96 c. 41. 11. q. 1 c. 4 ext. de immunit. eccles. c. 6. ext. de maior. & obed. c. 4. de constitut. lib. 6. Auctor de sacr. immun. c. 4. §. 12.
d in legibus sup. citat.

CAP. II.

Quodcumq. in capitulo ecclesiæ nostræ coràm nobis congregato à maiore, sanioreq. capitularium parte definitum, decretumue fuerit, præsertim circa ea, quæ ad diuinum cultum, diuinorum ministerium, ecclesiæ decorem, morumq. correctionem pertinent, id (quauis contraria consuetudine non obstante) etiam antiquissima, quam corruptelam censemus, ratum, & firmum esse, atq. inuiolabiliter obseruari, volumus. Quòd, si postea conueniant canonici, quod absit, ac sine auctoritate nostra, nobisque absentibus, aliquid definiant, prioris capituli statutis contrarium, à diuinis suspensos se esse intelligant, quamdiu declaratum fuerit, irritum esse, ac nullum, quod in posteriore conuenticulo actitatum fuisse apparebit. Auctores insuper huiusmodi furtiuæ consultationis, non solùm suspensi intelligantur, sed & pecunia arbitrio nostro mulctentur.

De noui operis nunciatione. Tit. XXX.

CAP. I.

Administratores societatis sanctissimi corporis Christi huius ciuitatis, quos Pœnitentes vocant, Oratorij fabricandi à nobis facultate impetrata, altiùs, quàm putabatur, ædificium sustulerunt ita, vt ecclesiæ sancti Martini luminibus officeretur. Quamobrem Prior ecclesiæ, quem surgentes muri mirum in modum torquebant, lege [a] concedente, operis noui nunciationem fieri, siue iure, siue iniuria id factum sit, ædificantibus inhibuit, ne vlteriùs procederent: quibus nihilominus ab opere nequaquam desistentibus, Prior, nulla præmissa operis mensura, ante nunciationem facti, instabat, vt, quodcumq. [b] post nunciationem superædificatum fuisset, destrueretur, quamuis nesciret, quid illud esset, quod destrui petebat. Quocirca, cum, quod ante nunciationem constructum fuerat, iure deijci non posset, magisq. fauendum sit in dubio ædificanti, quam nuncianti, vt, scilicet, ciuitates [c] nouis ædificijs augeantur; cumq. nouum illud opus Oratorio plurimum prodesset, parum autem obesset ecclesiæ, ac denique, ne tot impensæ a pio loco factæ perirent, licet etiam ecclesia pius locus esset, nos, quod [d] magis vrgere videbatur, attendentes, tum quia

a l. Prætor in princ & l. §. §. si quis forte, & fere per tot. ff. hoc tit. c. 1. ext. eod.
b d. § si quis forte.
c arg. l. verum §. pen. ff. de minor. ubi priuilegiatus, aduersus priuilegiatum nõ vtitur priuilegio.
d arg. l. si de bucoris ff. de iudic.

quia de mensura operis controuersi non constabat, tum etiam, quia modicum apparebat damnum ecclesiæ sancti Martini, Priori silentium imponi mandauimus, ac mensuram noui operis necessariam esse declarantes, vt iudex damnum nunciantis plene cognoscat, huiusmodi nunciationem, nec fieri, nec admitti, volumus, nisi seruatis seruandis, ac præsertim, nisi nuncians mensuram operis præmiserit.

CAP. II.

HAeres eius, qui in area cœmeterio ecclesiæ sanctæ Mariæ contigua ab eadem ecclesia sub annua pecuniæ pensione accepta domum ruinam minantem reædificare cœperat; verùm, capituli procuratore nouum opus nunciante, ad Vicarij tribunal vocatus, se non facere nouum opus, respondit, sed veteri reficiendo incumbere, nec tamen, vt ædificare licite posset, satisdationem obtulerat, aut præstiterat, quam, nisi à iudice [a] remittatur, negare non potest, qui, non obstante noui operis nunciatione, institutam ædificationem prosequi velit: Vicarius, cui adhuc non constiterat, esset ne opus nouum illud, an vetus reficeretur, hæredi inhibuit, ne in ædificatione pergeret, accepta simul per procuratorem satisdatione pro ædificantis indemnitate, si inhibitionem [b] sine causa impetratam fuisse, aliquando probari contingeret. Verùm, hærede [c] nobis satisdationem exhibente, dum penderet inhibitio, controuersiæ locum adiuimus; vbi, posteaquàm illud non esse nouum opus, sed de veteris necessaria, ac celerrima reparatione agi, animaduertimus; ne ædificationi impedimentum afferretur, decreuimus, tum, quia [d] remedium nunciationis aduersus futura, non aduersus præterita, inductum est, tum etiam, quia procuratori de operis demolitione satisdatum fuisset, quandocumq. illud iniuste factum legitime constitisset: quod fecimus etiam, ne ciuitatis facies cadentis domus ruina deformaretur, quando [e] nouis ædificijs potiùs exornari deberet. Quod in simili casu deinceps seruari, mandamus.

a l.1. ff de remission. l. de pupillo. §. si is cui ff. hoc tit.

b l. 5. & 6. ff de petit. hæredit.

c l.1.§.1 ff. hoc tit.

d l. Prætor. §. hoc inter dictum eod. l.vlt.ff. ne quid in loco publ.

e vt sup. c. prox.

CAP. III.

QVamuis in noui operis nunciatione id potissimum obseruari soleat [a], vt is, cui nunciatum fuerit, de operis iniustè facti demolitione satisdet, permittendum tamen non est, vt, quicumque satisdationem obtulerit, superædificare possit: nam, si grauamen, aut [b] damnum inde sentiat, qui nunciauit, causamq. suæ nunciationis, siue statim, siue intra tres menses, iuxta Gregorij [c] Noni constitutionem, legitimè probauerit, ita audiendus est, vt interea ædificatio illa omnino suspensa esse intelligatur, eo magis, quo [d] trium mensium terminus, modicus cùm sit, non præsumitur ædificare volenti notabile damnum afferre, cui, si iniustè, ac sine causa, nunciatum sit, in id, quod eius interesse constiterit, nunciatum fuisse, temere nunciatum condemnari iubemus, ne, scilicet, ciuitates ædificijs [e], quibus maxime illustrantur, improborum hominum arbitrio defraudetur.

a l.1. & tot. tit. ff. eod.

b l. non debet 74. ff de reg. iur. l. 1. ff de falsem. iudic. mut. cau fact.

c c.1 extra hoc tit.

d l. si debitoris ff de iudic. l vn. vbi gl. C. hoc tit.

e l. Prætor. § hoc interdictum prohibitorium ff. hoc tit.

De priuilegijs, & excessibus priuilegiatorum. Tit. XXXI.

QVONIAM Regulares suorum priuilegiorum prætextu plura, quæ iure non possunt, se facere posse arbitrantur, sicut contrà non pauca, quæ iure tenentur facere, plerumq. recusant, sub pœnis [a] aliàs ad eandem rem à nobis statutis, infrascriptas constitutiones Concilij Lateranensis tertij, nisi eis fuerit à sancta Sede Apostolica speciatim derogatum, ad [b] amussim obseruari mandamus.

a sup. de regular. c. 2.

b c. ex parte em. de capell. monac.

Leo Papa Decimus.

In Concilio generali Lateranensi sess. 11. vbi de Regularibus tractatur.

CAP. II.

REgulares à Prælatis ad Processiones solemnes pro tempore faciendas requisiti, dummodo eorum loca suburbana vltra vnum milliare à ciuitatibus respectiuè non sint remota, accedere omnino teneantur, *& paulò post:* Ipsiq. fratres forensium confessiones audire valeant: laicos tamen, & clericos seculares à sententijs ab homine latis nullatenus absoluere possint.

S. vnic.

Eucharistiæ verò, & extremæ vnctionis, aliaq. ecclesiastica sacramenta illis, quorum etiam infirmorum, ac decedentium confessiones audierint, dicentibus, proprium sacerdotem illa sibi dare denegasse; dare nequeat, nisi denegatio sine legitima causa facta vicinorum testimonio probata, aut requisitio coràm notario publico facta, doceretur.

Idem in eodem.

CAP. III.

REgulares ministris quibuscumq. obsequio ipsorum insistentibus sacramenta huiusmodi (*Eucharistiæ, scilicet, Extrema vnctio-*

vnctionis, & alia ecclesiastica sacramenta) nullatenus ministrare valeant, nisi illorum durante obsequio.

CAP. IV.

PRiuilegia item, atque exemptiones, quæ sub varijs formis, ac titulis, conceduntur, quoniam Episcopalem iurisdictionem perturbare, & reipublicæ damnum afferre dignoscuntur, constitutionem [a] summi Pontificis Innocentij Quarti à sacra [b] Tridentina Synodo confirmatam, & auctam [c], vt, scilicet, in causis mercedis, ac miserabilium personarum, clerici seculares, & Regulares extra monasterium degentes quomodolibet exempti, etiam, si certum iudicem à sede Apostolica in partibus habeant, alibi verò, si non habuerint, coràm Episcopis, tamquam eiusdem Sedis delegatis iudicibus, conueniantur, ad debitaque soluenda (priuilegijs quibuscumque, aut Conseruatorum inhibitionibus, non obstantibus) compellantur, nisi eidem decreto Pontificia auctoritate derogatum sit; omnino seruari debere decernimus.

a de qua c. 1. hoc titul.
b sess. 7. c. 14 de refor.
c ibidem.

CAP. V.

PRiuilegium, quod nostra Metropolitana ecclesia habere, bellorumq. calamitate, ac temporum iniuria deperditum esse, dicitur, vt, scilicet, quattuor canonici cantores, dum Archiepiscopus solemnem Missam celebrat, cum magno baculo argenteo mitram episcopalem coloris tempori conuenientis, loco quatuor Suffraganeorum olim Archiepiscopo subiectorum ab immemorabili tempore deferant, approbamus, ac; quatenus opus sit; confirmamus.

CAP. VI.

INualida, ac nulla esse pronunciamus priuilegia hominibus, atq. Vniuersitatibus, etiam in temporalibus, nobis subiectis, à prædecessoribus nostris concessa, nisi exhibeantur ita, vt à nobis diligenter examinari possint: quare, nec à Magistratibus nostris ea admitti volumus, antequàm auctoritate nostra approbentur, vt, quæ ex causa concessa sunt, si causam cessare compertum fuerit, abrogentur [a]; quæ verò, durante causa, speciali prærogatiua digna videbuntur, confirmentur.

a l. si duas alias l. ab herea § g-n tium ff. de excusat. tutor.

§. vnic.

At enim priuilegium illud, si quod extat, quo conceditur, ære alieno obstrictos, ex aliaue ciuili causa debitores ad carceres trahi non posse, nullum esse declaramus, cum absq. magno creditorum detrimento nequeat vllo pacto sustineri: neque enim [b] priuilegium cum alterius damno concedi debet, nec intelligitur concessum, vt [c] noceat, aut alteri [d] sit captiosum.

b l. impuberi ff. de administrat. & peric. tut.
c l. 2. §. si quis à Princ. ff. ne quid in loco publ.
d l. Paulus ff. de prætor. stipulat.

De purgatione canonica.
Tit. XXXII.

CAP. I.

PVRGATIO canonica iuramento perficitur, quod quidem probis tantum, religiosisque viris deferendum est, quorum, scilicet, fama, atque existimatio, apud homines integra, nullamq. passa sit diminutionem, vel detrimentum. Forma autem huiusmodi purgationis, vt à summis Pontificibus definitur, hæc est. Qui infamia [a] facti notatur, attributam sibi culpam, nec commisisse, nec, vt committeretur, mandasse, aut consensisse, tactis Euangelijs iurare debet. Cuius fides à compurgatoribus, vel, vt aiunt, coniuratoribus, qui, ad purgationem confirmandam inducuntur, probanda est simili iuramento, quo ab accusato, verum [b] iuratum esse credere se affirment. Nec tamen [c] quilibet ad compurgationem admittitur. Probos namq. viros, & bene audientes esse oportet compurgatores, atque accusato ita habitatione vicinos, vt, mores eius scire posse præsumantur [d]. Eorum numerus arbitrio Episcopi præscribitur, nempe iuxta personarum, ac criminum qualitatem.

a c. quoties, c. peu & vlt. ext. eod.
b d. c. quoties & c. de testibus eod. titul.
c c. cum P. c. constitutus c. cum dilectus ext. eod. tit.
d c. cum P. ext de accusat. c. cum in iuuentute, vbi glos. ext. hoc tit.

CAP. II.

SI in minoribus ordinibus constitutus à subdiaconatu reijciatur, quia ex damnata copula susceptus vulgò asseratur, videndum est, an ea natalium suspicio canonica purgatione tolli possit. Iam verò dicitur, quis esse illegitimus, vel, quia mater eum non ex iustis nuptijs, sed ex illicito coitu, in lucem ediderit, vel, quia filius non sit illius patris, cui eius mater nupta fuerit. Primo casu vtique [a] probandæ sunt nuptiæ, quod, cùm non solùm difficile, sed etiam impossibile [b] sit, id vnici testis fide cum fama coniuncta rectè præstari posse, receptum est, dummodo alteri [c] matrimonio, quod antiquius esse contendatur, iniuria non fiat. Siquidem iure [d] ciuili vxor, non concubina, existimatur honesta mulier, quæ cum viro, etiam incerto marito, habitet, cùm iure [e] canonico concubinatus, sicut quilibet alius vagus coitus, damnatus sit, qua probatione omne de matrimonio dubium tollitur, nisi contrarium obijciens, (cui ex [f] huiusmodi præsumptione onus probandi incumbit) aliud probauerit. Secundo casu, quia non minus difficile fuerit [g] probare, cuius quis verè filius sit; quod incertum fuerit [h], coniecturis suppleri poterit, vt, scilicet (etiam nullo inter [i] parentes intercedente nuptia-

a l. filiũ ff. de his, qui sunt sui, vel alieni.
b l. Lucius ff. de condit. & demonst.
c ad c. illud de præsupt. & ad c. præterea de testib. gl. neq. ad cap. 1. de appell. & ad c. veniens 2. de testib. c. Tolos. decis. 173.
d l. si in libera ff. de g rit. nept. vbi Bald. l. si vicinis C. de nupt. & d. l. filium.
e Bartol. & alij ad l. 3. ff de concub. Auctor Animaduers. li. 1. c. 18.
f l. alimenta C. de negot. gest.
g d. l. Lucius arg. l. non omnes §. à barbaris ff. de re milit.
i Anton. de Butr. ad c. ex tribus illa ext. qui fil. sint leg. Decius cons. 172 num. 4. circa medium.

nuptiali contractu) ſola nuptiarum fama nuptiarum incertitudinem tollat, hactenus ſaltem, vt [k], ſi quid obijciatur, ab obijciente probetur. Indicia præterea, licet [l] recentia, non parum conferunt ad ſuſtinendum matrimonium, pleniùs verò, ſi antiqua ſint, & ex alienis negotijs per verba enunciatiua patefiant: at multò magis, ſi plurium [m] inſtrumentorum antiquitate, & auctoritate fulciantur, cùm in antiquis [n] ſufficiat, quem eſſe nominatum filium. Sed omnium indiciorum efficaciſſimum fuerit, probari eum, qui filius illius patris cenſetur, eſſe in poſſeſſione eius ſtatus, quem vulgus filiationem appellat, hoc eſt, quod à matris marito, cuius filius dicitur, vt filius, habitus, & tractatus ſit, quodq. ipſe illum viciſſim, vt [o] patrem, coluerit, atque obſeruauerit: qua poſſeſſione [p], cum deijci iure non poſſit, quamuis contraria de eius ſtatu ſama poſtea diſſeminetur, nullum inde [q] damnum ſentire poteſt. Si verò, nec teſtibus, nec publicis, aut priuatis documentis, nec fama, nec indicijs, in minoribus ordinibus conſtitutus iuuetur, niſi natalium ſuſpicionem purgauerit, non ordinetur. Purgatio quidem fiat, ſi, vt filium habitum ſe, nominatum, ac tractatum fuiſſe ab eo, qui pater eius vulgò exiſtimetur, & illius eſſe filium ſe credere iurauerit; cuius iuramenti virtute, ſi compurgatores quoque, eum ſe credere verum iurare [r] iurauerint, admittatur purgatio. Si verò iurare voluerit, ſibi patrem eſſe matris ſuæ maritum, non eſt audiendus, ne ex re incerta diuini nominis maieſtas otioſi, ac falſi iuramenti periculo exponatur. Itaque ſingulare eſt in purgatione, vt, vbi certa ſcientia de huiuſmodi re haberi non poteſt, iurata [ſ] ſuppleat opinio.

k Fulgoſ conſ. 138
l vt notatur ad cap. per tuas ext. de probat. Alexan. cõſ. 93. col. 3. lib. 6.
m Crauetta de antiquit. temp. par. 1. verſ. ampliatur nunc nu. 41. & 43.
n Rebuff. in Tractatu de Nominib. in princ. verſ. Primò fallit.
o l. 1. § 2. vbi Bart. ff. de quæſt. & ad l. non nudis C. de probat. & paſſim alibi.
p l. moueor. C. ſi ſer. export. ven.
q Abb. ad c. accedens n. 6. hoc tit.
r idẽ Abbas ibid. num. 5.
ſ c. quoties c. de teſtibus ext. hoc tit.

C A P. III.

Clericus contra canonicas [a], aut ciuiles [b] leges inceſtum committens, cui coniunctum non ſit adulterium, vel ſtuprum, vel ſacrilegium, licet mitiùs puniendus ſit, quàm, qui cum aſcendente, ſiue deſcendente conſanguinea, rem habuerit, ſuæ [c] tamen incontinentiæ pœnas luat, ſi publicum [d] ſit delictum, atq. etiam, ſi occultum, dum ex teſtibus, ac legitimis præſumptionibus ad eruẽdam [e] veritatem idoneis, eluceſcere poſſit, quæ quidem, ne [f] delicta remaneant impunita, huiuſmodi [g] probationes maxime fauorabiles faciunt. Si verò non probetur inceſtus, nec ſit notorius, vnde [h] probationis neceſſitas ceſſet, ſed ex vulgi rumoribus magnum inde excitatum ſit ſcandalum, clericus ad purgationem compellatur, ac, ſi ſuccumbat, arbitrio noſtro ab officio ſuſpendatur: etenim,

a c. de inceſtis cap. nec eam 35. q. 1.
b l. ſi adulterium cum inceſtu ff. ad l. Iul. de adult. l. quamuis adulter. & Auth. inceſtas C. eodem.
c Couarr. in 4. decretal. par. 2. c. 6. § 8. & c. 7. § 7. nu. 10. cum ſeq. Clar. in § inceſtus n. 4. poſt Bart. ad d. l. ſi adulterium.
d c. cũ dilectus, obi gl. in ver. vindicanda extra hoc tit.
e Doct. ad l. emptione C. ſi quis alteri, vel ſibi.
f c. vt famæ ext. de ſent. excommun.
g l. certiſſime § ſi verò quis de cætero ibi per omnẽ C. de Epiſcopali audien.
h gl. not. ad c. appellant ext. de appellat. Guid. Papæ q. 221. num. 4.

cùm præſumptiue [i], non autem verè, conuictus ſit, beneficio, ſi quod impetrauerit, priuandus non eſt.

i Abb. ad c. inter ſolicitudines n. 6. ext. eod. per l. 3. ff. de neg. geſt. c. in noſtra extra de iniurijs.

De purgatione vulgari. Tit. XXXIII.

C A P. Vnicum.

FVIT & alia purgatio vulgaris nuncupata, ſemperq. iure Pontificio [a] vetita, ſicut canonica ſemper probata. Vocabatur autem vulgaris, quia, ſuggerente [b] Satana, vulgi ignorantia non paruam auctoritatem ſibi comparauerat. Fieri verò ſolebat, cum per duellum, vel ignitum ferrum, vel frigidam, vel feruentem aquam, rei dubiæ certitudo quærebatur: cuius prauum vſum apud nonnullos ſubditos noſtros adhuc durare, ita, vt ſuperſtitioſæ huic purgationi fides adhibeatur, potiùs, quàm canonicæ, ægerrimè ferimus, vt, quæ infidelitatem ethnicorum redoleat, qui veræ fidei luce orbati, rerum incertarum notitiam per incertiora experimenta exquirebant. Ita enim, præter Ariſtotelem [c], Leonicum [d], Virgilium [e], ac Silium [f] Italicum, ſcribit Macrobius [g] de lacu Palicorum: Cum furti negati, vel eiuſcemodi rei fides quæritur, & iuſiurandum à ſuſpecto petitur, vterq. ab omni contagione mundi ad crateras accedunt, accepto priùs fideiuſſore à perſona, quæ iuratura eſt, de ſoluendo eo, quod peteretur, ſi addixiſſet euentus. Illic, inuocato loci numine, teſtatum faciebat eſſe iurator, de quo iuratet. Quod, ſi fideliter faceret, diſcedebat illæſus; Si verò ſubeſſet iureiurando mala conſcientia, mox in lacu amittebat vitam falſus iurator. De [h] Olachæ item fluminis Bithyniæ aqua loquitur Plinius, cuius gurgite periuri paterentur, velut flammam vrentem. Et Philoſtratus teſtatur [i], quamdam aquam epotam oculos, pedes, ac manus peierantis corripere, & aqua intercute, ac tabe, totum corpus inquinare. Quo ſane experimento, licet illius, qui cuiuſcumq. criminis poſtuletur, ſi ex tali purgationis periculo illæſus euadat, innocentia in tuto collocari videatur, attamen [k], quoniam tentatur Deus, nec propterea veritas manifeſtatur, cùm, nec duellum, nec candens ferrum, nec bulliens, ſeu frigida aqua, efficere poſsint, quin aliquando innocentes [l] puniantur, & delinquentes ſcelerum pœnam effugiant, excommunicationis ſententiam ſubire volumus eos, qui pernicioſæ huic ſuperſtitioni operam dederint, à qua, niſi à nobis, aut à ſummo Pontifice (ſi in duello pugna-

a c. 1. & to. tit. ext. eod. c. ex tuarum ext. de purgat. canon.
b c. Mennã 2. q. 5.
c lib. de admirandis natura.
d c. 6. lib. de var. hiſtor.
e l. 9. Aeneid.
f lib. 14.
g li. 5. c. 19.
h li. 31. c. 2.
i li. 1. in vit. Apollonij Tyanæi. Auctor lib. 1. c. vlt. in 11. cũ ſeqq. de ſacror. immun.
k c. vlt. ext. eod.
l c. 2. eod.

pugnauerint [m]) exceptò mortis articulo, absolui non possint.

m c.vn. sup. de pugn. in duello.

De iniurijs, & damno dato. Tit. XXXIV.

CAP. I.

RE [a], & verbis fit iniuria. Quæ ex verbis est, etiam verbis deleri, ac destrui potest; cùm nihil [b] tam naturale sit (ait Vlpianus) quàm eo genere quodq. dissolui, quo ligatum est. Quæ re infertur iniuria, facto, vel opere ipso, tollenda est, non verbis tantùm, nisi verba effectum habeant [c], quandoquidem ita accipi debent, vt aliquid operentur, licet Terentianus [d] ille dixerit; verbo nequaquam satisfieri posse, cui re male factum sit. Quod quidem intelligendum est de nudo, ac minime efficaci verbo. Itaq. iniuria per extortam, licet veram, pecuniæ solutionem, Petro presbytero facta, nisi [e] reddita pecunia, tolli non potest.

a l. 1. §. 1. ff. hoc tit.
b nihil tam naturale ff. de reg. iur. l. prout 80. ff. de solution.
c l. fundus ff de rescinden. vend. l. 2. §. vlt. ff. quod quisq. iur. l pen. §. docere ff. ne quis eū, qui in ius voc. est vi ext.
d Terent.
e d. l. prout 80.

CAP. II.

NOn leui iniuria afficitur, qui, quo tempore in ius vocari [a] nequit, eadem de causa in carcerem truditur. Quamquam enim legitimo creditori ita prospiciendum est, vt, quoad [b] eius fieri potest, actionem suam sustineat, non licet tamen, sententiam contra quemuis latam executioni mandari die dominico, quo omnis executio interdicta est, cessatq. omnis strepitus, ac [c] figura iudicij, quandoquidem, non factum esse intelligitur [d], quod contra legem factum est, legisq. transgressor in id, quod interest eius, cui transgressio nocuerit, condemnandus [e] est, ne, scilicet, iniuriarum [f] occasio sumatur, vnde iura proficiscuntur. Quæ quidem iniuria, si clerico fiat, multò maior, ac publica erit, vtpote sacræ personæ illata, ac religioni, cuius ratio [g] semper summa fuit, publicæq. [h] vtilitatis respectu priuatæ iniuriæ præferri debet. Ideo, non solùm, nullam esse talem executionem pronunciamus, sed & officio, aureisq. viginti nummis executorem mulctari iubemus. Creditor verò, si clericum ad carceres rapi vrgeat, contemptæ religionis arbitrio nostro pœnas luat.

a l. si creditor ff hoc titul. l 4. §. 1. ff. qui satisd. cogant.
b l. pro socio ff pro socio l. 5. §. 1. ff. vt leg. aut fideicomm. ser. cau. cau.
c l. 3. 8. & vlt. C. de ferijs cap. 1. & tot. tit. extra eod.
d l. non dubium C. de legibus.
e l. constitutionib. C. hoc tit.
f l meminerint C. vnde vi.
g l sunt personæ ff. de relig. & sumption. fun.
h l. ita vulneratus §. vlt. ff ad l. Aquil. Auth. Itaque C. comm. de legat.

CAP. III.

CLericum, qui calore iracundiæ verbis contumeliosis diacono iniuriam fecerit, pœnitentia, ac voluntatis contrariæ declaratione, iudicium iniuriarum euadere posse vsque ad litis contestationem, sentimus. Nam licet [a], qui iniuriam facit, infamis esse videatur, nos tamen, si linguæ lapsu, aut calore [b] iracundiæ potiùs, quàm ex animi sententia, ea iniuria illata sit, infamem esse inferentem nequaquam putamus, sicut, nec condemnatum propter leuem iniuriam actione iniuriarum: quamuis [c] non desint, qui aliter sentiant. Si autem in foro criminali ea de re disceptetur, cùm nulla ibi requiratur litis cōtestatio, sed responsiones rei contestationis vicem suppleant, potest iniuriosus clericus, dum [d] ad interrogationes sibi de obiecto crimine factas, respondet, illatam verbis iniuriam, contrarijs verbis delere, aliàs durum [e] videretur, huiusmodi pœnitentiā nō admitti, cū primi [f] motus non sint in nostra potestate.

a l. 4. l. aduersus ff de dol. mal. except.
b l. quidquid in calore 49. ff. de reg. iur.
c Iul. Clar. in §. iniuriarum num 6.
d Idē Clar. in pract. crimin. q. 14. n. 14. & q. 45. num. 1
e l famosi §. hoc tamē ff. ad l. Iul. maiest.
f c. 1 sup. de cler. percuss.

CAP. IV.

SI laicum hominem verbis contumeliosis in sacerdotem grauiter insultasse constet, fuisseq. iniuriam remissam, ac postea iniuriarum actionem contra offensorem in foro criminali intentatam, sacerdotem audiri non debere constanter definimus, non solùm, quia id rationi, bonisq. moribus consentaneum est, sed, quia [a] ethnicis quoq. iurisprudentibus, actionem iniuriarum (quod ex bono, & æquo sit) ita aboleri, dissimulariq. placuit, vt semel remissa iniuria retrahi pœnitentia, aut reuiuiscere non possit: æquitati enim iniuriam facit, qui oblitteratam iniuriam ad memoriam reuocat. Ideo aduersus iniuriæ remissionem, neq. [b] minori datur in integrum restitutio, quasi nihil eius intersit, & consequenter restituendus non sit: restitui namq. non debet, nisi [c] cuius restitui interest, nec ea querela est admittenda, quæ cor [d] indurat, animumq. ad vltionem accendit, quod christianum præsertim sacerdotem maximè dedecet, cuius partes [e] sunt proximum diligere, ac, quamuis inimicum, beneficio afficere.

a Vlpian. in l. non solum l. 1. ff. hoc tit. l. Seruus ea lege ff de ser. expor.
b l auxilio ff. de minor.
c l. 1. ff. de in integr. restitut.
d l. si venditor in fin ff. de serui. export.
e Matth. c. 5. circa fin.

CAP. V.

VErùm, si iniuriam pecunia aboleri oporteat, neutiquam standum iudicio, aut voluntati eius, qui iniuriam passus fuerit, sed arbitrio iudicis relinquendum esse totum negotium, dicimus: cuius quidem excussio, cùm ex causa, persona [a], ac loco, non autem ex certa pœna, pendeat, delicta eò grauiora, aut leuiora esse contingit, quo magis, aut minus vrgent circumstantiæ [b], tam loci, aut sacri, aut publici, vel, si in domo Principis, vel magistratus perpetrata sint, quàm personæ, & causæ: quod quidem in iudicis potestate, ac probitate situm est, vt pęnæ delictis respōdeant, quod in [c] primis semper curandū est.

a l. vlt. ff. hoc tit.
b l. aut facta §. locus ff. de pœn. l. Prætor. §. vl. l sed & quæstionis §. sed si in theatro ff hoc tit.
c l sancimus C. de pœnis c. vlt. §. quia verò ext. de excess. Prælator.

CAP. VI.

SI autem iniuriam passum ante latam sententiam mori contingat, non prohibetur hæres, quin litem prosequi possit, cùm pœnæ

persecutio, postquam [a] lis fuerit contestata, offensore [b] in iudicio interrogato, minime finita esse intelligatur, nisi, iniuriam à defuncto remissam fuisse ab eo, qui id affirmauerit, plene probatum sit. Nam, licet verisimile sit, fuisse remissam ab homine christiano, maxime [c], si confessus, ac sanctissimæ Eucharistiæ viatico munitus, diem extremum obierit, attamen, quia considerandum est potiùs, quid factum sit, quàm, quid fieri debuerit, & remissio iniuriæ sit quid facti, non præsumitur remissa, nisi probetur [d], vel Parochi, vel alterius confessarij probati viri testimonio constet, defunctum iniuriam remisisse; quæ etiam remissa intelligitur dissimulatione, hoc est, si per annum suppressa aut conuersatione offensi cum offensore quodammodo oblitterata fuerit: tunc [e] enim, cum nullum agendi ius superfit, iniuria remissa videtur. Quod in tribunali nostro ad vnguem obseruari volumus.

a l. omnes poenales l. à sibtrurionibus l. sciendum ff de actio. & oblig. l. vlt. ff. de fideiuss. tut. l. vn C. ex delict. de funct.
b vt sup. t. sup. hoc tit.
c arg. l. si venditor ff. de seru. export.
d vt e t. de absltitus li. 6.
e Clar. in d. §. iniuriarũ num. 9. cum seqq.

CAP. VII.

Canonicus, qui ardente propria domo, vt ignem arceret, vicini canonici ædificium demolitus fuerit, quamuis damnum iniuria [a] minime dedisse videatur, attamen [b] damnum ex illa ruina eius causa sequutum reparare tenetur, nisi incendium eò peruenerit, vt ædes vicini conseruari non potuerint, quo casu, eùm perituræ essent, nullum vicino illatum damnum dicendum [c] est. Qui occasionem quoq. incendij præbuerit, vnde ædes vicini consumptæ sint, iacturam pariter resarciat, ac, si soluendo non fuerit, iuret, se, quandocumq. ad pinguiorem deueniat fortunam, plene satisfacturum.

a l. 49 § vlt. ff ad l. Aquil. l. 1 § . pen ff de incend. ruina. naufr.
b c. 2. & 3. ext. hoc tit.
c l. si alius § est & alia ff quod vi, aut clam.

CAP. VIII.

Si rem corrumpi, aut vastari, eueniat, priusquàm ad naturalem suam perfectionem crescat, quò, si peruenisset, pluris valitura præsumeretur, quàm valeret imperfecta, vt, si immaturæ segetes dissiparentur, si viuæ arbusculæ cæderentur, si equini, vel bubuli pulli necarentur, qui grandiores facti, absq. dubio cariùs vendi potuissent, in damni æstimatione possibilis perfectionis dissipatæ rei tempus spectandum esse censemus, deductis simul expensis in re ad maturitatem perducenda necessariò faciendis, ac periculorum rebus crescentibus impendentium habita ratione: non, quia pericula certa sint, sed, quia euenire possunt, casuum namque [a] possibilitate conceduntur, quæ aliàs non concederentur; &, sicut pro temporum varietate rerum pretia mutantur [b], ita & [c] damnorum æstimationes arbitrio [d] boni viri variandæ sunt. Si vero maliria damnum [e] illatum probetur (cùm pluris, quam periculum valeat) aliquantò largior facienda est restitutio: sed, si casu [f] fiat, quantùm pericula, atque expensæ poscunt, idq. in vtroq. foro.

a l. 1. C. de pact. l fidei commiss. C. de transact. l. si pater C. de inoff. testam. l. vleo C. de vsur. l. pen. C de solution.
b l pretia rerum ff ad l. Falcid. l. verum §. item nũ restituatur cum seq. ff de minor.
a l ex cõducto § tempestatem aliud l. si vno anno ff. locati.
d l. si libertus § il de operis libert. l societatem in fi. cum seq ff pro socio.
e Tot. ad q. senten. q 8 art. 3.
f Tolet. in summa li. 5. cap 24 vers. alterum autem in fine.

De pœnis. Tit. XXXV.

CAP. I.

Alexandrinam constitutionem ab Alexandro, scilicet, Sexto summo Pontifice ad fauorem litigantium in Romana curia promulgatam, in nostræ quoq. iurisdictionis locis obseruari debere operæ pretium duximus. Eius tenor est, vt, quicumq. siue actor, siue reus, litẽ habens, aduersarium suum, aut pro illo litem sustinentem, siue aduocatum, siue procuratorẽ, iudicem, notarium, testem, aliumue in illius causæ disceptatione inductum, minis, verbis, conuitijs lacessere, mutilare, vulnerare, occidere, etiam per aliam personam, quoquomodo ausus fuerit, quamuis inde mors non sequatur, causam, actionem, iusq. quomodocumq. sibi competens, omnino amittat. Si verò quis, vel mutiletur, vel occidatur, qui id commiserit, quique, vel pretio, vel alia de causa, tanto facinori operam, vel consilium, vel fauorem, quoquomodo præstiterit, fidelium insuper communione, dignitatibus, honoribus, officijs, ac beneficijs, nulla etiam præmissa sententia, priuari volumus.

CAP. II.

Si occasione litis alter litigantium, vel eius defensores, contra Alexandrinam constitutionem iniuria afficiantur, certumque sit, id ab aduersario minime perpetratum fuisse, sed, nec mandatum ab illo appareat, sit tamen in quæstione de illata iniuria instituta, qui, se eius mandato illud commisisse confiteatur, nos, quoniam mandans eadem pœna plectendus est, qua mandatarius, si mandatum [a] exequatur, eam confessionem tanti non facimus, vt infami homini [b] propriam turpitudinem detegenti fidem adhibendam esse arbitremur, nisi ex alia præsumptione, vel coniectura, vel indicio, vel [c] vrgente suspicione, idipsum probabile videatur. Indicia facient, quòd [d] ante delictum aduersarius minis, ac verbis iracundis contra iniuriam passum animi hostilis signa non obscura dederit: quòd cum reo familiariter loqui, & conuersari visus fuerit: quòd de huiusmodi [e] facinoribus aliàs conuictus, siue diffamatus fuerit: & contrà, quòd inter reum, & iniuriam passum odia, lites, rixæ, contentiones, inimicitiæ intercesserint, quodque idem reus

a vt est Bartolo, aliaque alijs côcludet. Clar. in pract. crim. q. 89 nu. 2.
b l. si flagitijs 123. vbi notae omnes ff de verb. oblig.
c qua est minor indicio testimonio Clar. ibidem q. 20. num 12.
d vt in casu, quem refert Boerius dec. 160 m. 3
e arg c. semel malus de reg. iur. in 6.

reus ad illud delictum perpetrandum promissis, aut muneribus induci potuerit, cùm credibile non sit, illatam fuisse iniuriam, præsertim grauissimam, absque causa.

CAP. III.

Licet reo[a] vita functo pœna criminis abolenda, si vixisset, ad[b] eius hæredem non transeat: attamen, si ante finitam causam criminalem, aut etiam post latam sententiam, pendente appellatione, hoc est, abolito iudicato, reque ipsa ad terminos, vt aiunt, litis contestatæ restituta, clericus criminis postulatus diem suum[d] obierit, nibilominus ferri sententiam oportet, vt accusatori, si vicerit, resarciantur damna, quæ reus defunctus, si viueret, resarcire deberet[e] cum litis[f] expensis.

CAP. IV.

Quamuis iudicium de appellatione deserta pœnale sit[a], si, eo pendente, clericus, qui appellauerat, mortuus fuerit, lite iam contestata, vniuersam eam actionem contra eius hæredem dirigendam, eumque[b] in quacumque instantia contra defunctum moueri cœpta, conueniendum esse definimus, ferriq. sententiam posse in procuratorem à defuncto constitutum, tamquàm[c] dominum litis effectum, ab ipso die contestationis, siquidem[d] contestata lite cum defuncto delicti postulato, pęna pecuniaria, qua ille mulctatus fuerat, transit in eius hæredem (cùm alias[e] ab hæredibus pęnæ incipere non debeant) sed & lite non contestata, hæres, quantùm valent bona hæreditaria, damna ex delicto defuncti emergentia resarcire teneatur, ne, quem ex alieno[f] flagitio, aut[g] iactura, locupletem fieri contingat.

CAP. V.

Quoniam carceris vsus regulariter ad custodiam[a] est, non ad pęnam, cuius[b], nisi ex crimine, ratio vtique haberi non potest, si Valerius diaconus, licet grauioris culpæ reus, ad mulctam tantùm pecuniariam, ac publici iudicij faciendas expensas condemnatus, pęnalem soluat pecuniam, & expensæ adhuc taxatæ non sint, in carcere detineri non debet, cùm iniquum videatur, pro debito non liquido, atque incerto, certum incommodum subire debere eum, qui etiam, si maxime cupiat, dubiam pecuniæ summam repræsentare non potest, quamquam, si velit aliquid hoc nomine erogare, non prohibetur. Is tamen diaconus ea conditione dimittatur, vt intra dierum terminum à Vicario nostro præstituendum, de soluendis expensis nondum taxatis, postquàm taxatæ fuerint, satisdet[c]. Quòd, si ea taxatione se grauatum asserens, appellauerit, ad soluendam summam à Vicario taxatam non cogatur, sed, quam iudex appellationis taxauerit (siue is Nuncius Pontificius, siue Auditor Cameræ Apostolicæ, siue alius à Romana Signatura iudex constitutus fuerit) aut soluere, aut de ea soluenda idonee cauere, teneatur.

a l. defuncto, vbi Bartol ff de publ. iudic.
b l si is, qui C. si pend. appell mors intercen. l. vn. ibi: quibus pendente ff. eod.
c l. furt §. 1. ff. de his, qui not. infam. l. 3. §. vlt. ff. ad S.C. Turpillian.
d de quo extat tit. C. si appellat. pend. mors intervuen.
e d. l vn. ibi: si verò fisci interest.
f l. qui solidum § etiam ff de leg. 2.

a Faber in suo C. de fin. 3 tit. eo de lict. defunct.
b l. hæres absens l. si petitor. l. si is, qui Romæ ff. de iud.
c l ab executore §. el. ff. de appell. l. procuratoribus cum seqq. C. de procurator.
d l. vn. C. ex delict. defunct.
e l. ex iudiciorum ff. de accusat. d. l. ex defuncto l. 1. C. si reus vel accusat. mor. fue.
f l. quod dicimus in fin. ff quod met. caus. l. 1. §. vlt. iuncte l. 3. in princ. ff. de vi, & vi arm. l. 3. in princ. ff de calumniator. l. in hærede ff. de dolo l. 3. §. ex furtiuis ff. de pecul. l. 2. § vlt. ff. de vi bon. rapt. l. 1. ff. de privat. delict. l. sicuti ff. de reg. iur.
g l. nā hoc ff. de condit. indeb. c. tua ext. hoc tit.

a l aut dāmum § solent ff. de pœnis.
b l. sancimus C. de pœnis.
c l. 1. C. [illegible] ff. de [illegible] lib.

CAP. VI.

Si clericus ad triremes condemnatus, morbo incurabili superueniente, ad eam pęnam luendam idoneus non sit, ne delicta remaneant impunita, commutetur[a] ei pęna, quæ tamen lenior sit, tum, quia molliendæ, non[b] exasperandæ sunt pęnæ, tum etiam, quia per reum non stetit, quin irrogata[c] pęna iuxta intentionem iudicis locum haberet. Pęna verò, quæ à Vicario condemnante legitimè commutari poterat ante sententiam, lata sententia, quia[d] iam functus intelligitur officio suo, nostro[e], vel alterius iudicis superioris arbitrio, reseruanda est.

CAP. VII.

Quandocumque Archiepiscopalis nostræ curiæ scriba, quem cancellarium, vel grepherium, vocant, ob delictum ab officij administratione, vel ad tempus, vel in perpetuum, suspendendus sit; prout res ipsa diligenter considerata postulare[a] videbitur; sitque ipse etiam notarius publicus, causarumque procurator in vtraque arte peritus, prohiberi non debet, quin, etiam apud tribunal nostrum, litigantium patrocinium suscipiat, ea, scilicet, de causa, quòd delinquens[b] puniri non debet, nisi, quantùm deliquerit, vt pœna crimini[c] respondeat, ne instam alioquin causam habeat appellandi. Si verò, ita eum deliquisse constet, vt acrius puniendus sit, arbitrio officialis nostri principalis id decernendum relinquimus.

CAP. VIII.

Ad tollendas cauillationes, omnesque odiosas executiones antiquis iuris magistris visum est, vt, cum quis ad factum, hoc est, ad præstandum, quod promisit, cogi debet, nisi impleat, quod stipulatus est, cogatur ad supplendum[a] id, quod interest. Sed, quoniam plerumque etiam difficilis[b] est probatio, quanti cuiusque intersit, non præstitum fuisse, quod præstari debuit, longè consultius fuerit, quotiescumq. aliquid nobis fieri stipulamur, si certam summam comprehendamus, videlicet, si quod promissum est, factum non fuerit, centum, verbi gratia, pœnæ nomine dari spondeantur. Ideo Syndicus, cùm stipulatus sit, sibi domum rusticani pro lui collegij commodo ædificari, ac, nisi ædificata fuerit, exempli gratia, ante calendas Augu-

a Iul. Clar. in Pract criminal. q. 85. num. 11.
b l penult. ff hoc tit.
c Clar. ibid.
d l. iudex postquam ff. de re iudic.
e arg. l. 1. & tot. tit. C. de sen. pass. & restit.
a l moris est ff. hoc tit. l. 1. §. penul ff. de off Præf Vrbi l. poro autem ff. de postulando.
b c. & homanis c. de viro 12. q. 2. c reuertimini 16. q. 1. c. litteras §. vlt. & c. seq. ext. de tempor. ordin.
c arg. l. rescriptū ff de his, quib. vt indign. l. Paulus ff. ad l. Falcid.
a l. stipulationes nō diuiduntur §. Celsus ff. de verb. oblig.
b l. vlt. ff. de prætor. stipulat. § vlt. Instit. eod. de ver. oblig.

Augusti, pœnæ nomine centum solui debere, elapso calẽdarum die, si ea minime ædificata fuerit, pœnam in obligationem, aut conuentionem deductam non temerè exigi posse putabat. Nos tamen, neque pro ipso fisco eam exigendam esse censemus, nisi cognitum sit, ac pronunciatum, stipulantem [c] in pęnam incidisse, cùm potuerint multa accidere, quibus pœna exigi non deberet, aut, si exigenda esset, ex æquitate remittenda videretur, vt, si [d] stipulantis id fieri nihil interfuerit, cùm omnes actiones æstimandæ sint, quantum actoris interest, licet, si adijciatur pœna, quærendum non sit, an, & quatenus [e] eius intersit. Sed, quia, non iuris ars, aut subtilitas spectanda est, dicimus, in primis cognosci debere, an stipulans in pœnam inciderit.

[c] l. Lnada C. de contrah. & committ. stipulat. l. si pacto, quo pœnam cum ibi eot C de pact. Afflict. decis. 1.
[d] arg. l. si ita quis 045. §. Sera in fin. ff. de verb. obligat.
[e] l. stipulatio ista 38. §. alteri ff. de verb. oblig.

CAP. IX.

INter ea, quæ cœlestis spiritus afflatu, piorumq. Catholicæ Ecclesiæ procerum consensu in sacro Tridentino Concilio gesta sunt, statutum illud maxime enitet, ad sanctæque Sedis maiestatem propagandam apprimè opportunum est, quo feudorum, iurium, bonorumque omnium ecclesiasticorum alienatio, atq. abusus interdicitur. Quod cùm sacræ paginæ, diuinoque cultui consonum sit, vt, quem debemus honorem, eiusdẽ venerabilis Concilij decretis, quemadmodum [a] facimus, exhibeamus, eius exemplum de verbo ad verbum hic inseri voluimus, vt in omnium oculis positum, animo subditorum nostrorum facilius, atque arctiùs inhæreat, quolq. legũ auctoritas aliquando non vrgeret, eosdem pęnæ rigor à prauo opere deterreat; anathema [b], scilicet, quo in Ecclesia nihil terribilius, nihil ad irritandam diuinam iram periculosius. Hoc igitur tremendo vinculo ligatum se vnusquisq. agnoscat, qui patrimonium ecclesiæ occupauerit, distraxerit, aut in proprium vsum conuertere ausus fuerit, vnde, nisi summi Põtificis potestate, ablatisq. [c] priùs integre restitutis, solui posit.

[a] præsertim c. 1. de constitutionib.
[b] Apost. ep. 1. ad Corint. c. 5. can. audiri con. omnis christianus 11. q. 3.
[c] c. ex regula peccatum de reg. iur. lib. 6. Conc. Trid. sess. 22. c. 11. de reform.

Ex Concilio Tridentino.

CAP. X.

SI quem clericorum, vel laicorum, quacumq. is dignitate, etiam Imperiali, aut Regali, præfulgeat, in tantum malorum omnium radix cupiditas occupauerit, vt alicuius ecclesiæ, seu cuiusuis secularis, vel Regularis beneficij, Montium Pietatis, aliorumq. piorum locorum iurisdictiones, bona, census, ac iura, etiam feudalia, & emphyteutica, fructus, emolumenta, seu quæscumque obuentiones, quæ in ministrorum, & pauperum necessitates conuerti debent, per se, vel alios, vi, vel timore incusso, seu etiam per suppositas personas, clericorum, aut laicorum, seu quacumque arte, aut quocumq. quæsito colore in proprios vsus conuertere, illosque vsurpare præsumpserit, seu impedire, ne ab ijs, ad quos iure pertinent, percipiantur, is anathemati tandiu subiaceat, quãdiu iurisdictiones, bona, res, iura, fructus, & reditus, quos occupauerit, vel, qui ad eum quomodocumq. etiã ex donatione suppositæ personæ, peruenerint, ecclesiæ, eiusq. administratori, siue beneficiato, integrè restituerit, ac deinde à Rom. Pontifice absolutionem obtinuerit. Quòd, si eiusdem ecclesiæ patronus fuerit, etiam iure patronatus vltra prædictas pęnas, eo ipso priuatus existat. Clericus verò, qui nefadæ fraudis, & vsurpationis huiusmodi fabricator, seu consentiens, fuerit, eisdem pęnis subiaceat, nec non quibuscumq. beneficijs priuatus sit, & ad quæcumq. alia beneficia inhabilis efficiatur, & a suorum ordinum executione, etiam post integram satisfactionem, & absolutionem, sui Ordinarij arbitrio suspendatur.

De pœnitentijs, & remisionibus. Tit. XXXVI.

Eugenius IV. in generali Concilio Florentino.

CAP. I.

QVARTVM sacramentum est Pęnitentia, eiusq. materia sunt actus pęnitentis, qui in tres distinguũtur partes. Quarum prima est cordis contritio, ad quam pertinet, vt doleat de peccato commisso cum proposito non peccandi de cętero. Secunda est oris confessio, ad quam pertinet, vt peccata omnia, quorum memoriam habet, suo sacerdoti confiteatur integraliter. Tertia est satisfactio pro peccatis secundum arbitrium sacerdotis, quæ quidem præcipue fit per orationem, ieiunium, & eleemosynam. Forma huius sacramenti sunt verba absolutionis, quæ sacerdos profert, cum dicit: Ego te absoluo: Minister huius sacramẽti est sacerdos habens auctoritatem absoluendi, vel ordinariam, vel ex commissione superioris: effectus huius sacramẽti est absolutio à peccatis.

Leo Papa Decimus.

In generali Concilio Lateranensi.

CAP. II.

REgulares laicos, & clericos seculares à sententia excommunicationis ab homine lata nullatenus absoluere possint.

Ex

sess. 23 de refor. c. 15. *Ex generali Concilio Tridentino.*

CAP. III.

QVamuis presbyteri in sua ordinatione à peccatis absoluendi potestatem accipiant, decernit tamen sancta Synodus, nullum, etiam regularem, posse confessiones secularium audire, nec ad id idoneum reputari, nisi, aut parochiale beneficium, aut ab Episcopis per examen, si illis videbitur esse necessarium, aut aliàs idoneus iudicetur, & approbationem, quæ gratis detur, obtineat; priuilegijs, & consuetudine quacumque, etiam immemorabili, non obstantibus.

Pius Papa Quintus.

CAP. IV.

DEclaramus, decretum Sacri Concilij Tridentini de approbatione Regularium audiendis confessionibus secularium præpositorum ab Episcopis facienda, obseruari debere etiam in omnibus Regularibus quorumuis Ordinum, etiam mendicantium, etiam sub regulari disciplina viuentibus, etiam, si sint lectores, aut in Theologia, etiam de superiorum suorum licentia, graduati, vel promoti, vel à suis Magistris generalibus, vel prouincialibus ministris secularium confessionibus audiendis expositi. Volumus tamen eos, qui semel ab Episcopo in ciuitate, & diœcesibus suis præuio examine approbati fuerint, ab eodem Episcopo iterum non examinari. Ab Episcopo autē successore pro maiori cōscientiæ suæ quiete examinari de nouo poterunt.

CAP. V.

COeterùm, quod ad pœnitentiam attinet, quam vnum ex septem [a] sacramentis Ecclesiæ sub anathematis [b] censura Christiani omnes vnanimiter profitentur, quæcumq. ab eadem Tridentina [c] Synodo definita sunt, ad vnguem obseruari præcipimus, eosque omnes, qui, pura hac, sanaque doctrina neglecta, cum finitimis Geneuensibus, omnium, quotquot fuere, nequissimis, alijsque Catholicæ Ecclesiæ perduellibus, dogmata communicare, vel aliter docere, aut sentire, præsumpserint, non solùm anathemate mulctari, sed, tamquàm hæresis reos, nisi resipuerint, condemnari mandamus: ex quibus, si quis clericus fuerit (quod absit) ac post multas pias monitiones in errore pertinax esse perseuerauerit, actu ipso [d] gradibus deiectus, curiæ nostræ secularis arbitrio remittatur, vt, qui propriam famam, sacriq. ordinis dignitatem contempserit, ciuilium legum rigore temeritatis suæ meritas pœnas luat.

a c. 1 supra hoc tit.
b c. 1. tit. 24. de sacra ment. panit.
c d. sess. 14. cap. 1. cum seqq.
d de quo in c. degradatio de pœn. lib. 6 cap. 4. sess. 13. de refor. eiusdē Conc. Trid.

Quod, si eum abesse contigerit, affixis monitorijs ad valuas metropolitanæ, & parochialis ecclesiæ loci illius, vbi, vel natus fuisset, vel beneficium, vel domicilium [e] habuisset, citetur, ac, nisi intra terminum peremptorium ei præstitutum, se nobis sistat, iterum proclametur, nec tamen respondens, ordine, dignitate, officio, ac beneficio [f] quocumq. deponatur, & tandem, si in potestatem nostram deuenerit, & publice abiurare hæresim recusauerit, depositus eiusdem curiæ arbitrio puniendus relinquatur.

e vt in cap. cum nullus, de temp. ord. lib. 6.
f vt in c. in fin. sup. cit. prox.

CAP. VI.

ADmiratione prorsus dignum videtur, eleemosynarum quæstores, eùm eorum vsum, ac nomen, tamquam reipublicæ molestum, & scandalosum, eadem Synodus damnauerit, in nostra Prouincia adhuc perseuerare adeo, vt quotidie ex remotis etiam christiani orbis partibus huc quotidie confluant, qui specie pietatis à simplicibus personis pecunias corradant. Ideo nos, qui, neque eorum importunitatem tolerari, neque cupiditatem expleri posse, nostrosq. prouinciales hoc morbo in dies grauiùs laborare, animaduertimus, quodq. à tot a, tantisque Patribus factum est, constanter obseruari cupimus, ecclesiarum parochialium rectoribus in virtute sanctæ obedientiæ præcipimus, ne quæstores huiusmodi in eorum parochijs admittant, nisi expressam, atque annuam, subscriptione etiam, sigilloq. nostro munitam, petendi eleemosynas à nobis obtinuerint facultatem: quam quidem, nisi probatis personis, nobisq. subditis, aut, si extraneæ fuerint, satis notis, non concedemus, nec sine ea conditione, quòd eleemosynarum non sint vllo modo participes.

a d. sess. 5. de refor. cap. 2. sess. 21. de reform. c. 9.

§. 1.

Qui verò, nobis annuentibus, petere eleemosynas poterunt, caueant, ne indulgentias publicare, verbum Dei prædicare, sacras reliquias exhibere populis audeant. Qui secus facere deprehensi fuerint, non solùm collectas eleemosynas amittant (quas, si id commiserint, pijs locis distribuendas adiudicamus) sed quæstoris officio perpetuò priuati per hebdomadam solo pane, & aqua temeritatis pœnam in carcere persoluant.

§. 2.

Qui iam à sancta Sede Apostolica quæstum faciendi sub quibusdam conditionibus, vt moris est, peculiarem facultatem habuerint, eleemosynas nullo pacto petere audeāt, donec Apostolicorum diplomatum tenore diligēter examinato, huiusmodi quæstores priuilegio abusuros non esse, nō dubitauerimus.

CAP. VII.

SVmmis laudibus extollimus, atq; in Prouincia nostra ad vnguem obseruari quàm maxime cupimus Lateranensis [a] Concilij secundi constitutionem, qua præcipitur medicis, vt, cum ad infirmos in lecto iacentes adhibentur, eos ad expiandas proprias conscientias sacramentali suorum peccatorum confessione hortentur, ac tertio die minime visitent, nisi parochorum testimonio id factum plene fuisse cognouerint. Quod quidem eo maiore cordis affectu facimus, quo sanctissimum Pium Quintum [b] Romanum Pontificem, cù hæc salutaris constitutio, non sine maximo animarũ detrimento in desuetudinem abijsset, ipsam ad pristinam obseruãtiam reuocasse, mirum in modum gaudemus.

a cap. cum infirmitas. de pœnit. & remiss. (?)

b constit. incip. Supra gregem, &c.

§. 1.

Quam quidem constitutionem per verbi Dei concionatores subditis nostris publicari curauimus, non solùm, vt medicis morem gereremus, ac, ne infirmi, quasi in extremo vitæ discrimine deprehensi, improuisa hac monitione perterrefiant: sed etiam, vt mortalium animis instillata, obliuionis periculum facilius euadat. Quapropter, ne à medicis negligatur, eos, qui omnia in ea contenta non obseruauerint, anathemati subijcimus; artisq. medicæ exercitio perpetuò interdicimus, hortantes in Domino consanguineos, familiares, & domesticos ægrotantium, vt de eorum infirmitate parochis admonitis, quæcumq; ad confessionem, ac morientium salutem necessaria videbuntur, summo studio, & charitate procurent.

§. 2.

Parochorum munus est infirmos ad patiẽtiam, ad mundi contemptum, ad æternæ gloriæ desiderium, ad cordis contritionem inuitare, excitare, sensim traducere, simulq. docere, salutis spem, non in herbis, aut remedijs humana arte conquisitis, non in veneficijs, aut dæmoniacis excantationibus; vt antiquitas verò lumine orbata persuasum habuit; sed in remediorum potissimo fonte Deo positam esse, ad quem, vt certum præsidium, tutissimumque salutis portum [a], Christiani diuersa ratione confugientes, eum verum medicum, ac liberatorem experiuntur: terrenam verò medicinam ab eodem solo virtutum Domino virtutem habentem, vt est in sacra pagina dicente [b]: Altissimus creauit de terra medicinam, & vir prudens non abhorrebit illam, tantùm prodesse, quantùm eius creatori placuerit, adeo, vt graui reprehensione dignus [c] sit, qui incertorum medicamentorum fiducia, certam Dei opem negligit, sicut maxime laudandus, qui in aduersis eum, tamquam bonorum omnium radicem, agnoscit, vt, & noui [d], & veteris Testamenti [e] exempla demonstrant, vbi Deum in perturbationibus inuocantes sola oratione liberati sunt, adstipulante Propheta [f]; iustos, cum clamassent, à Domino exauditos, ex omnibusq. ærumnis liberatos fuisse, contrà verò iuxta Euangelistam, peccatores [g] à Deo non exaudiri, eos, scilicet, qui in volutabro iniquitatum marcescunt, cùm in [h] hunc mundum, vt peccatores ad pœnitentiam, non, vt iustos vocaret, venerit Christus, saluosq. eos [i] faceret, dicens per Ezechielem, nolle [k] se mortem peccatoris, sed velle, eum conuerti, & viuere. Hæc, & similia vnusquisque parochus languentibus insinuare studeat, vt criminum laqueis per fidelem confessionem soluti, & bene moriendi, & bene viuendi, si conualuerint, viam capessere addiscant.

a Paralip. 2. c. 16 can. illud, quod cam. qui sine 26. q. 2. iacit & can nõ liceat 26. q. 2.

b Ecclesiast. 38.

c d. cap. 16. Paralip. & Hierem. c. 9. & 46.

d sparsa in Euangeliorum libris.

e Genes. 12. 14. 15. 17. 28. 33. 38. & 41. & lib. 1 Reg. c. 21. 25. & 24.

f Psal. 33.

g Ioan. c. 9.

h Luc. c. 5.

i Apost. ep. 1. ad Timot. cap 1.

k cap 33.

§. 3.

Quod, si ex socordia, vel, ne infirmis molestia afferatur, seu terror incutiatur, parochus de parochiani sui statu, cumprimum in lecto decumbere, ac multò magis, postquàm morbus conualescere cœperit, minime certior fiat, infirmus verò absq. sacramentali confessione animam efflauerit, omnes, qui eius curæ astiterint, præsertim sanguine, aut familiaritate, aut famulatu coniunctiores, arbitrio nostro mulctentur: ipse verò defunctus, nisi proximè præteriti Paschatis tempore, & confessus fuerit, & sacrosanctam Eucharistiam sumpserit, vt cœteris exemplo sit, à sepultura ecclesiastica reijciatur.

CAP. VIII.

PRæterea, quoniam decretum eiusdem Concilij [a] Tridentini de instituendo pœnitentiario in ecclesijs matricibus, in nostra metropolitana executioni demandatum non est, quamuis plurimæ ab eo tempore hucusque vacauerint præbendæ in hac diœcesi, quæ pro loci qualitate huic ministerio secundum Concilij intentionem percommodè applicari potuissent, nos, religiosissimi Concilij zelum venerabundi excipientes, ac magistrum in Theologia, vel Decretorum doctorem in nostra ecclesia tandem aliquando conspici mirum in modum cupientes, vel vnum, vel plura beneficia, quæ, siue in nostris, siue in capitularibus mensibus in posterum vacare contigerit, pœnitentiarij eligendi, eiusque successorum alimentis (quantùm necessitas suadebit) adiudicamus, atque applicamus: qui quidem sacerdos bonæ vitæ, ac doctrinæ sit non minor quinquagenario, eiusq. tandem expectationis, quæ ad casuum

a sess. 24. de reform. c. 8.

nobis reseruatorum pondus, quandocumque opus fuerit, & suscipiendum, & portandum, sufficiat.

§. 1.

Quoniam non desunt, qui, vel odio peccati, vel morum asperitate, in poenitentes, licet humiles, contritionisque signa apertissima ostendentes, rigidi, ac difficiles, turbido vultu, toruisq; oculis, eos inauditos reijciant nō sine circumstantium scandalo, ipsorumq. poenitentium rubore, ac desperationis periculo, id plusquam semel à nobis obseruatum, tanquam à Christianis moribus dissonum, ac penitus intolerabile, quam maximè auersamur, scientes, pertinere ad huiusmodi iudices Saluatoris exemplo veniam petētes benignè excipere, errātes reducere, afflictos, criminumq. mole grauatos, subleuare, erga ea, quæ contra diuina præcepta admissa esse audiuerint, faciem, ac verba sic componere, vt [a], quamuis turpissima fuerint, sine admiratione, animiq. commotione, accepta esse videantur, ijs præcipuè, qui lacrymis, alijsvè exterioribus contritionis argumentis, pietatem suam probauerint: immo, si quem præ verecundia titubare, loqui non audere, ac confundi appareat, prestò esse debere prudentem confessarium dicimus, vt hæsitantē confirmet, timēti animos addat, tacenti sanctè quodammodo blandiatur, vt, timore deposito, communem sibi cum alijs hominibus naturam corruptam, communem imbecillitatem, communem morbum esse intelligens, peccata sua pandere minimè vereatur, pro certo habens; si cum oris confessione propositum non peccandi coniunxerit, perfugium diuinæ misericordiæ sibi nunquam defuturum, sic loquente ipso Deo per Ezechielem [b]: Si impius egerit poenitentiam ab omnibus peccatis suis, quæ operatus est, & custodierit omnia præcepta mea, & fecerit iudicium, & iustitiam, vita viuet, & non morietur; & alibi [c]: Nolo mortē impij, sed, vt conuertatur impius à via sua, & viuat. Cui consonum est, quod legimus apud Ioannem [d]: Si confiteamur peccata nostra, fidelis est, & iustus (Deus scilicet) vt remittat nobis peccata nostra, & emundet nos ab omni iniquitate. & paulo inferius [e]: Si quis peccauerit, (nullum scilicet peccati genus excipiens) aduocatum habemus apud patrē Iesum Christum iustum, & ipse est propitiatio pro peccatis nostris, non pro peccatis nostris tantum, sed etiam pro totius mundi. Cū quibus concordat illud Matthæi [f]: Poenitentiam agite, appropinquauit enim regnum cælorum. Eadem ratione, si poenitentem diffidere confessarius suspicetur, nutantem erigat, validaque manu ad fiduciam, spemq; salutis certissimam sub poenitentiæ clypeo reuocare nitatur, obijciens Christi [g] responsum datum Petro interroganti, an peccatum fratri remittendum fuerit vsque septies; nempe, remitti debere, non tantùm vsque septies, sed vsque septuagies septies. Absoluto autem confessionis negotio, non ab re fuerit, si expediat, penitentem acriùs, ac liberiùs accusare, vt animæ suæ periculum propiùs conspicatus, tutiorem viuendi rationem in posterū faciliùs ineat, id tamen cautissimè fiat, ne, aut propter circumstantes, si qui sint, aliavè de causa pereat; vel noceat, quod maximè prodesse, ac viuere, optamus.

a cap. 1. sep. eod. lo. c. 20. ibi: quorum remiseritis, &c.
b cap. 18.
c cap. 33.
d epist. 1. c. 1.
e epist. 1. cap. 2.
f c. 3. & 4.
g Matt. c. 18

§. 2.

Quod quidem à sacri [h] Concilij Tridentini patribus, animaduersum fuisse res ipsa demonstrat. Namque, cùm in multorum [i] hominum conspectu peccantes coram corripiendos esse moneat Apostolus, fueritq. id, quasi diuinum præceptum, in Ecclesia diu obseruatum (etiam [k] in occultis grauioribus culpis) vt, scilicet, publicis peccatis publicè expiatis, procliuiores ad malum occasionem peccandi faciliùs vitarent, placuit tamen, hoc publicæ penitentiæ genus arbitrio Episcoporum in aliud secretum commutari posse, ne ex detegendi peccati necessitate confessionis integritas in discrimen æternæ salutis adduceretur. Id ipsum & penitentiarium capitularem iuxta facultates suas facere posse, declaramus.

h d. c. 8. in princ.
i ep. ad Tit. 1. de quo c. sed illud 45. d. c. [illegible]
k [illegible]

§. 3.

Penitentiarium verò capitularem, vt arctius, ac maiore fructu animarum munus suū implere possit, dum audiendis confessionibus in Ecclesia operam dabit, quotidianas canonicas distributiones integrè lucrari debere, iuxta eiusdem [l] Concilij mentem declaramus, ac si in choro canonicas horas cum alijs recitaret.

l d. c. 8 in f.

CAP. IX.

NOn tamen potest penitentiarius, sicut, nec alij confessarij, qui ordinariam, vel delegatam potestatem clauium habent, ab omnibus peccatis penitentes indistinctè absoluere, cùm ab antiquissimo tempore in more positum sit in Ecclesia grauissimorum, pijssimorumque patrum consensu, vt atrociora, magisq. enormia delicta summis dominici gregis pastoribus iudicanda relinquantur. Quamobrem [a] Romani Pontifices iure optimo, pro ea potestate, quam in vniuersam Ecclesiam habent, causas nonnullas sibi cognoscendas reseruant [b]. Quod & vnusquisque

a [illegible]
b Conc. Trid. c. 7 [illegible]

que Epiſcopus facere poteſt, limitata ſuæ iuriſdictionis ſacerdotibus abſoluẽdi facultate.

S. vnic.

c cap. 33.

Cùm autem per Ezechielẽ c dixerit Deus, velle ſe conuerſionem, ac vitam potius, quàm mortem impij, ſanctè admodum, ſponſo ſuo Chriſto ſuggerente, noluit Eccleſia in mortis articulo reſeruationem vllam locum habere, quin, imminente vitæ periculo, ſi ægrotus proprij ſacerdotis opera quoquomodo vti nequeat, vnumquemque, ſiue ſecularẽ d, ſiue Regularem ſacerdotem, à quocumque peccato, vel ſummo Pontifici, vel Epiſcopo reſeruato, ab omnique excommunicationis vinculo illum abſoluere poſſe, declarauit, ita tamen, vt ſi ægrotus conualuerit, cum primũ commode poterit, ſe Epiſcopo e, vel ſummo Pontifici ſiſtat, vel etiam cuicumque excommunicationis abſolutio reſeruata fuerit, vt, poſtquam ex reſeruatione cognouerit, quoquomodo Eccleſiæ præceptis ſatisfaciendum ſit, quod ſibi impoſitum fuerit, humiliter, ac ſine mora, implere non differat, alioquin f eodem ſe nexu implicatum agnoſcat. Conſequenter, qui ad infirmum excommunicatum, atque in vitæ diſcrimine conſtitutum, acceſſerit, quem ceſſante eo periculo, abſoluere non poſſet, eum nequaquam abſoluat, niſi g ille priùs ijs ſatisfecerit, quorum cauſa excõmunicatus fuiſſet, vel, ſi id commodè fieri nequeat, niſi ſatiſdet, vel ſe ſatisfacturum iuret, ſi conualuerit, vel alio h modo de plena ſatisfactione caueat. Sed, ſi temporis anguſtia neque id perfici poſſe, probabile ſit, attamen abſoluatur infirmus, cùm ad impoſſibile i nemo teneatur.

d d. c. 7. in fi.

e arg. c. quoniam de ſent. excom.

f vt habetur in c. eos etc. de ſent. exc. lib. 6.

g vt in Cle. 1. de hæret.

h gloſ. ad d. c. 1c. 2. §. verbis verbo, & tunc.

i l. 1. prin. ff. ad S. C. Syllanian. l. impoſſibilium ff. de reg. iur.

De ſententia excommunicationis. Tit. XXXVII.

CAP. I.

Excommvnicationis ſententiam, etiam, ſi ab ea a appellatum fuerit, ſecum trahere executionem, non eſt dubiũ adeo, vt noua executione opus non ſit, quia ſemel facta executio, iterum fieri nõ poteſt, &, ſicut factum pro infecto non habetur, ita actum agi non oportet: ideo b excommunicationis ſententiam iuſtè, vel iniuſtè latam, timendam eſſe, definiuit B. Gregorius. Si verò fulminata ſit excõmunicatio poſt interpoſitam appellationem, nullam eſſe dicimus, quaſi id factum ſit in odium, & contemptum appellationis, vtque appellans iuris cõmunis beneficio defraudetur, quod ſaluum, atque inuiolatum eſſe, maximè intereſt Reipublicæ, vt iudicum ignorantiæ c, vel malitiæ ipſarum legum patrocinio obuiã iri poſſit.

a c. paſtoralis § vlt. ext. de appella. eod. hoc eo. tit.

b c. 1. & c. nemo 11. q. 3.

c l. 3. §. falſus ff. rẽ rat. hab. l. vlt. C. de ſen. præf. præt. l. 1. ff. de appell.

CAP. II.

Si, vt eſt apud Auguſtinum, Dei opera, quæ à magnitudine miracula vocantur, ſola frequentia, ac numero viliſcunt, tantò magis contemnetur excommunicationis gladius (quamuis Eccleſiaſticæ diſciplinæ neruus a ſit) ad continendos in officio populos plurimum ſalutaris, ſi paſſim, atque ex minima cauſa nimia iudicum facilitate educatur, quorum partes ſunt ſancti huius, Eccleſiæq. neceſſarij iuris auxilij abuſum non admittere, etiam b Concilij Tridentini auctoritate damnatum, cui, cùm cenſuræ ex leui cauſa inflictæ minimè probarentur, præſertim, quæ ob res deperditas fulminari conſueuerant, ſic loquitur: Quapropter excommunicationes illæ, quæ, monitionibus præmiſſis ad finem reuelationis, vt aiunt, aut pro deperditis, aut ſubtractis rebus, ferri ſolent, à nemine prorſus, præterquam ab Epiſcopo, decernantur, & tunc non aliàs, quam ex re c non vulgari, cauſaque diligenter, ac magna maturitate per Epiſcopum examinata, quæ eius animũ moueat. Quod nos in noſtra quoque iuriſdictione ad vnguem obſeruari cupimus, & mandamus.

a c. dilecto hoc tit. lib. 6. cap. multis in princ. 2 q. 1. c. vtilis in fi. 16 q. 2. c. non reputantur 24 q. 1.

b c. 3. ſeſſ. 25 de refor.

c cap. Epiſc. nemo Epiſcoporum c. nullus ſacerdotũ. & poſſim 11. q. 3. c. ſacro eod. tit. lib. 6.

S. 1.

Eam tamen concedi nolumus, niſi ſecundum regulam, quam vocant, Cancellariæ, à Romano Pontifice Pio Quinto præſcriptam, vt, ſcilicet, preces ad hanc excommunicationem obtinendam porrectæ reijciantur, niſi res, de qua agetur, eiuſque pretium nominatim, atque indiuiduè exprimatur, cui quidem conditioni obnoxiæ non ſint Eccleſiæ, loca, pia, & Vniuerſitates, quas, cùm probabile ſit, rerum deperditarum particularem ſcientiam non habituras, hoc iuris ſubſidio iuuari placet, dum, rerum non vulgarium veriſimili d ratione generatim, ac diligenter collecta, appareat, eas non minoris quinquaginta aureis nummis valere, totidemq. florenis Sabaudienſibus, ſi excommunicatio pro pauperibus concedenda ſit, de quorum inopia accuratè explorata, vt expreſſa mentio in litteris fiat, mandamus.

d arg. l. vlt. ff. qui mor. cau. l. cum indebito ff. de probat.

S. 2.

In cauſis item criminalibus abſtinendum eſſe à cenſuris, quandocumque executio contra rem, vel perſonam, commodè fieri poſſit, cum eodem Concilio e decernimus. Aliàs ſpiritualibus quoque armis (dummodo delictum id exigat) vti iudicem debere non negamus.

e d. c. 3. verſ. in cauſis quoque.

CAP.

CAP. III.

PVblicè excommunicatus, vt de propria salute magis solicitus ad sanctæ matris Ecclesiæ omnibus patens [a] gremium diligentius redire studeat, peccatorum suorum pœnitentiam subiturus, ptimo quoque cuiusque mensis dominico die à parocho publicè denuncietur, ac, ne [b] conuersatione sua alios corrumpat, donec conuertatur, ingressu Ecclesiæ prohibeatur, eo præsertim tempore, quo Missæ, aut diuina officia celebrabuntur.

a l. inter claras in fi. C. de sum. Trin. & fid. Cath. gl. ad c. abolendam verbo: audientia, & ad c. pen. §. vlt. verbo: deprehēsi, ext. de hæret.
b c. ecce autem 24. q. 3.

§. Vnic.

Quod, si obstinato animo in censuræ periculo perseuerauerit, sanasq. monitiones obfirmare respuere visus fuerit, parochus illum nobis sub pœna suspensionis à diuinis omnino indicet, vt, tanquam de hæresi suspectus, iuxta eiusdem sacri [c] Concilij decretum, quæstioni subijciatur.

c d. c. 3. in fi.

CAP. IV.

QVandoquidem Religioso spiritualis fori instituto maximè cōuenit exactè, cautèque geri, quæcumque Ecclesiæ auctoritate, ac nomine gerenda sunt, Monitiones, siue Monitoria rerum surreptarū reuelationi suffragantia, quamuis ad eruendam veritatem, ac [a] surripientium conscientiam leuandam, decerni soleant, non tamen indistinctè, aut promiscuè, etiam in causis ciuilibus, sed annexa clausula, quam vocant [b], *Parte, & consilio exceptis*, post motam litem concedenda esse, pronunciamus, ne, qui antea de surreptione suspectus esse non poterat, quia nesciebatur, quis futurus esset, postquam fuerit in iudicium vocatus, diffametur. *Pars autem, & consilium*, reus, scilicet, eiusq. aduocatus, à censuræ periculo iure excipiendi sunt; quia, neque alter propriam prodere culpā, aut aliquid sibi [c] damnosum in iudicio exhibere tenetur, neque alterum ad manifestanda, quæ, vt cliētem suum defenderet, secretò acceperit, compelli boni mores patiuntur, nisi [d] hic in fraudem legis ad patrocinium vocatus fuerit, vt, scilicet, de clientis sibi nota culpa testis esse non possit, quem, si quid ab eo dolosè commissum cognoscat, ad corrigēdum, quod peccauerit, enixè hortari, atque impellere studeat, ac si in malitia pertinacem reperiat, à suscepto patrocinio abstineat, ne [e], dū proterui clientis nequitiam fouere malit, ipse quoque censuræ vinculo irretitus improbi cōsilij pœnas luat. Multò minus autem, huiusmodi monitoria absque eadem clausula in criminalibus quæstionibus concedenda esse apparet, cùm [f] imminente infamia, aliavè pœna [g] criminum indiuidua comite, probabile sit, rem alienam sic occupantes, nun solum ad patratorum delictorum confessionem: sed nec [h] ad respondendum, vt aiunt, criminosis positionibus vnquam cogi posse.

a c. peccatū de reg. iur. in 6.
b de qua c. Parte inf. de verb. signif.
c l. vlt. C. de eden. l. nimis graue C. de testib.
d ex l. procuratoris ff. de dolo. ma. excep. An. Fab. de fi. 34. n. 3. tit. de prob.
e arg. l. non omnes § a barbaris ff. de re milit. idem Fab. d. dif. 45.
f l. 4. § aduersus ff. de dol. ma. excep. l. probrum § 1 ff. de his qui not. infam.
g Nouel. 45 de mulie. rap. passa.
h arg. l. ergo in fi ff. de interdic. in integr. faciend.

CAP. V.

SAcerdos accusatus, quòd consacerdotem absque legitimis indicijs simoniæ diffamauerit, si litteras monitoriales cum clausula [a], *Parte, & consilio exceptis*, sibi decerni petierit, licet non alia de causa, nisi, vt criminis fama probata, famam propriam à calumniæ suspicione vindicet, attamen reijciēdus est, ne accusator ex talium litterarum publicatione, plusquam ex verborum iniuria, diffametur. Nam, quamuis accusatum vincere possit, (quod tamen incertum est) simul possibile est, eius victoriam ad eorum aures non peruenturam, ad quos litterarum publicatio peruenisset. Nec refert, quòd accusatus objiciat, nisi exaudiatur, præberi ansam delictis, suamq. existimationem probationū inopia aliena culpa periclitari: sed & sibi fauendum esse, æque atque accusatori, ex regula [b] iuris, quæ est, vt fauore dignior sit reus, quàm actor. Hoc enim casu fauore dignior est accusator, eo quòd accusatus absque legitimis probationibus eum diffamauerit, & consequenter calumniatoris pœnam subierit, crimen objiciendo, quod probare non potuit. Siquidem accusator illico, ac intentionem suam non probat, etiam [c], si de calumnia iurauerit, calumniatus fuisse præsumitur. Vt verò accusato, quantùm per æquitatem licet, consultum sit, non prohibemus, quin per testes idoneos crimen sibi obiectum probare possit, ac, si deponere nolint, accipiat monitorias litteras, quibus censuratum Ecclesiasticatum auxilio, ad testimonium dicendum compellantur. Prohibenda [d] est igitur publicatio, non intimatio, vel significatio. Quo sanè temperamento vtrique parti consultum putamus, quod à bono [e] iudice pro virili parte semper obseruandum est.

a vt supr. c. prox.
b l. 125. ff. de reg. iur. l. Arrianus ff. de obl. & actio.
c Clar. lib. 5. sen. §. fi. pract. crim. q. 62. n. 6. & 7.
d An. Fab. de fi. 34. in fin. tit. de prob.
e l. ex ijs in fi ff. de quæ in fraud. credit.

CAP. VI.

SI litigator coram iudice à nobis dato agete recuset, causa recusationis allegata, eamq. iudex, vel aduersarius, veram non esse contendat, non prohibetur recusans, quin legitimis probationibus [a], actionem suam prosequi possit, ac quamuis ad eam rem expediendæ sint litteræ monitoriales, (quæ, cum excommunicationis periculum secū afferunt, facile [b] concedi non solent, nisi, deficientibus alijs probationibus in subsidium iuris) attamen concedendæ sunt. Sed, si recusationis causa, vel leuissima, vel parum honesta sit, vel etiam, si admissa [c] iudicis existimationem magnopere læsura videatur, nolumus, monitorias

a l. apertissimi C. de iud. c. quod suspectū 3 q. 5. c. cū inter, vbi gl. ext. de except.
b cap. 1. sup. hoc tit.
c vt c. 2. §. vlt. sup. hoc tit.

torias litteras publicari: permittimus tamen, poſſe intimari [d], ſeu ſignificari ijs tantummodo, qui in eo negotio ad teſtificandum propoſiti fuerint.

d vt c. prox. ſup. eod. Faber de ſi. 39 eod. d prob.

CAP. VII.

Monitorialibus litteris, vt plurimum caußam dant eorum tergiuerſationes, qui à dicendo teſtimonio minimè alieni, eam tamen ſolennem veritatis confeſſionem ſtudiosè ſubterfugiunt, immò perſonali intimatione, atque ſignificatione, malitiosè nonnumquam declinata, vt coacti teſtificari videantur, litteras ipſas in Eccleſijs inter Miſſarum ſolennia frequentiſſimo populo publicari affectant, haud quaquam erubeſcentes, etiam coram ipſis partibus (quarum magis intereſt veritatem pateſieri) diſertis verbis profiteri, ſe pro veritate non depoſituros, etiã religione, ac neceſſitate vrgente, quin & aliquãdo ex ſola improbitate, atque animi proteruia. Ea de cauſa domeſticorum, ac familiarium, teſtimonia, ſi monitorij Eccleſiaſtici terrore, aut conſcientiæ ſtimulo, ab inuitis, & renitentibus extorquenda ſint, non magis admittenda ſunt, quàm, ſi à ſubornatis, corruptisvè perſonis proferantur, ne [a], cùm probationes ex domo rei ſumi non debeant, fiat fraus legi, ad teſtificandum per monitoria [b] adactis ijs, qui alioquin ex rei domo producti, licitè reijci poſſunt. Itaque à monitorijs abſtiuendum, quandocumque aliquid, niſi ex domeſticorum dictis [c], probari nequit.

a §. de minore §. tormen ta ff de qõ.

b arg l. 5. §. ſi pupillus ff. de reb. eor. qui ſub tut. vel cur ſunt l. ſtire §. 1. ff. de leg. tut.

c l. conſenſu §. ſeruis C. de repud.

CAP. VIII.

Communi [a] ſapientum calculo receptum eſt, ſi teſtis interrogatus, ac iuratus, de eadem re variè deponat, ſtandum eſſe eius prioribus depoſitionibus verbis. Sed, ſi monitorialium litterarum vigore depoſitio habeatur, poſteriora verba (licet aliàs, & fide carerent, & [b] periurij, falſiq. reos varianres teſtes efficerent) attendi debere, ac [c] multò magis, ſi veriſimiliora videantur, alijſque adminiculis confirmêrur, ſolent enim indicia, vt [d] probatio plenior ſit, cum dictis teſtium conferri. Quamobrem de commiſsi nobis gregis æterna ſalute ſoliciti, ne ſcilicet, per diabolicas inſidias ſubditi noſtri ad peierandum miſerè adducantur, litteras huiuſmodi, & perraro, & cautiſsimè concedendas eſſe, pronunciamus.

a poſt Cou. li. 2. variar. c. 13 nu. 8. Clar. l prac. crim q. 53. n. 19 & Mar. ad l. ſi poſtu lauerit §. pe nul. ad l Iul. de adult. & ad Auth. de teſt. §. illud autem. Ant. Fab. in ſuo C. de ſi 4. & 34 de teſt

b l eos l § falſa ff. ad l. Corn de falſ Clar d q. 53 n. 10. cũ ſeq

c arg l. vlt. ff. quod met. cau l. eu de indebito ff. prob Fab. c. de fo. 34.

d l ſola C. & teſt. l. doleum C. de dolo.

CAP. IX.

Qvoniam ad extorquendas occulti criminis probationes, litteræ monitoriales ſacræ [a] Tridentinæ Synodi decreto prohibentur, ſi eas in tribunali noſtro, quomodocumque ſubduci, aut imperratas ab aliquo ex noſtris parochis inconſideratè publicari contingat, ſuaque plutimum intereſſe quis duxerit intercedere, atque obſiſtere, ne effectum ſortiantur, quamuis coram noſtro ſeculari, vel alio quocumque iudice, lis vertatur, querelaue porrecta ſit, ad nos tamen, ſeu Vicarium noſtrum generalem, eam cognitionẽ ſpectare dicimus, cùm iudex [b] laicus abſque excommunicationis periculo hac de re [c], quoniam ſpiritualis eſt, iudicare non poſsit. Verum, ne delicta [d] remaneant impunita, ipſum laicum iudicem, hac interceſsione minimè obſtante, ad inquiſitionem, & litem coram ſe inſtitutam, vel breui inſtituendam, pergere poſſe non negamus, ne interea probationes inrercidant [e], quas, quoad eius fieri poteſt, ſaluas eſſe oportet.

a c. 5. ſeſſ. 25 de reſor. c. 1 ſ. 1. ſup. hoc tit.

b c. ſi iudex laicus hoc titulo lib. 6.

c Ant. Fab. eod. C. de ſi. 19. ti. d edit.

d l. ita vulneratus ff. ad l. Aquil.

e l. in lege ff. eod ad l. Aquil. l coreti ff. d teſt.

De verborum ſignificatione. Tit. XXXVIII.

CAP. I.

ABORTVS dicitur partus immaturus, & ante tempus editus, quaſi idem, quod aborſus, à verbo aborior, vel, vt alijs placet, abordior, quod idem fermè ſignificat, quod abortus, niſi, quòd hic fœtus ſit iam grandiuſculi, vt Nonius interpretatur; ille non ita pridem concepti; & Paulus [a] iuriſconſultus aborſum vocat fœtum venenis, ac medicamentis eiectum. Ab eiectione autem differt abortus, quòd hic intra quadrageſimum diem contingat, illa verò grandioris fœtus ſit, ſed immaturi, de quo Gellius ſic [b]: Quod quidem faciunt (matres, ſcilicet, filios proprio lacte nutrire recuſantes) eadem vecordia, qua quibuſdam commentitijs fraudibus nituntur, vt fetus quoque in corpore ſuo concepti aboriãtur, hoc eſt abortum patiantur: & Varro [c] verbo abortare vſus eſt; &, mulier abortiuit, alibi legitur [d]. Abortionem quoque pro abortu dixit idem Paulus [e]. Inde, & abortiuus, & abortiuum [f] facere, quod eſt abortum facere. Et abortiuus partus pro informi, & imperfecto accipitur. Suctonius [g] metaphorice Senatorũ, & coet: quos abortiuos vulgus vocabat, hoc eſt informes illo honore indignos.

a lib. 4. ſent. c. 9.

b lib. 12. c. 1

c de re ruſt. lib. 2 c. 4.

d ſicut ea lit terarũ extr. de homic.

e l. ſi q. aliquid § qui abortionis ff de pœnis.

f c. Moyſes 32 q. 2.

g in vita Auguſti c. 35.

CAP. II.

Anathematis vocabulo res, & perſona ſignificatur: res, cum [a] excommunicationem ipſam, perſona, cum [b] hominem excommunicatione maiore mulctatũ, dicimus. Eſt autem anathema Græcis idem, quod nobis deuotus, ſacer, maledictus, excommunicatus, (cum de homine loquimur) quaſi ſuſpenſus, ſeorſum poſitus, atque à fidelium com-

a cap. debitũ 10. q. 3.

b ad c. Engeltrudam 3. q. 4.

communione separatus. Et, quamuis [c] inter maiorem excommunicationem, atque anathema nihil intersit, quo ad vinculũ, solemnitate [d] attamen inter se non minimum differunt: Fulminaturq. anathema ad terrẽdos, atque in officio continendos fideles, à quo [e] propterea absolui difficilius est, quàm ab excommunicatione, cùm [f] ab inferioribus Episcopo remitti non possit.

c Abbas ad c. cũ ab Ecclesiarũ n. 5 ext. de offic. Ord.
d c. debent.
e Abb. ad d. c. cũ ab Ecclesiarum, & ad c. cum in cunctis §. inferiora ext. de elect.
f gl. commun. recepta ad d. c. cum ab Ecclesiarum vbi & Abbas n. 1.

CAP. III.

ANimatus, seu viuificatus partus masculinus dicitur secundum Hippocratem [a] seruato naturæ ordine, trigesimum agens diẽ in materno vtero: Fœmininus verò, vt articulatus, & configuratus sit, non minore, quàm duorum, & quinquaginta dierum spatio viuere creditur.

a lib. de natura pueri & lib. de septimestri part.

CAP. IV.

BEneficiorum Ecclesiasticorum alia reseruata, alia affecta vocantur, licet, quoad effectum reseruatio, & affectio idem sint, sed propriè reseruari dicuntur, quæ in curia vacant [a], eorumq. reseruatio clausa est a in corpore iuris. Hinc communiter receptum est, vnicam esse reseruationem, alijs contendentibus [b], plures esse. Nobis placet, reseruata dici debere ea, in quorũ collatione ratio mensium habetur, reliqua omnia affecta: verbi gratia, si beneficium regulare commendetur, remanet enim perpetuo affectum Sedi Apostolicæ; vel, si in litteris prouisionis positum sit decretum de dimittendo obtento beneficio per resignationem in manibus Papæ factam, per priuationem in curia sequutam, & cum huiusmodi clausulis, quibus Romani Pontifices beneficiorum collationem sibi reseruare solent: sed, vel reseruationis, vel affectionis nomine censeantur, huiusmodi [c] beneficia in curia, vel apud sanctam Sedem, semper vacare intelliguntur, nec ab inferioribus collatoribus conferri posse, licet omnia [d] beneficia conferendi facultatem habeant, nisi [e] de reseruatis, & affectis expressa mentio in litteris Apostolicis facta sit.

a de quo c. 2 de præb. li. 6
b Gome. præsertim ad regulam de ... q. 31. ver. secundus igitur articulus Aeneas de Falcon. in Trac. de reser. q. 2 in prin. n. 14
c gl. ad Clemen. 1. Vt lite pen. Cal. cons. 9 de præb. Simo. Tract. de reser. benef. q. 50 nu. 4. Lapus alle. 96. Aen. de Falcon. d. Trac. 2. effec. Auctor Tract. de Indultis §. et ex eo nu 3. cum seqq.
d Nota dec. 5 de off. leg. in nouis & alij plures, quos Auctor alleg. vbi de c. 1 vbi Fran. & alij.
a Martialis lib. 2 a.
b in vita Claudij c. 20.

CAP. V.

CAelebs vocatur, siue mas, siue fœmina, qui extra matrimonium viuit, vnde cælibatus matrimonio opponi dicitur. Corrumpis sine talione cælebs, ait iste [a], hoc est, cùm vxorem non habeas, quæ corrumpi possit, alienas vxores gratis corrumpis. Et Suetonius [b]: Confirmauit pro concione, quatenus matrimonia sibi male cederent, permansurũ se in cælibatu. Dictus est cælebs, quasi cælo dignam vitam degens, vt interpretatur Beatus Hieronymus, nam, qui sine vxore est, beatus, ac quasi cælestis homo videtur, cum vxor [c] malum sit necessarium. Ideo Apostolus [d] dicit: Solutus es ab vxore? noli quærere vxorem. Cælibes etiam appellantur, qui per summam continentiam venereæ voluptati nuncium remittunt. Hos seruos suos Dominus: hos discipulos Magister agnoscit: hi de terra triumphant Deo similes, quoniam Dei virtutem capiunt; quos propter Regnum cælorum, se ipsos castrare testatur Saluator apud Matthæum [e]. De his dixit Ioannes [f], quòd cum mulieribus non essent coinquinati, cùm virgines essent, agnumq. sequerentur, quocumque iret.

c Stobæus & ...
d epist. 1 ad Cor. c. 7.
e cap. 19.
f Apoc. c. 14

CAP. VI.

CEnsus olim [a] duplex fuit; soli, scilicet, & capitis, nam singulo quoque lustro, quod quadriẽnij periodo claudebatur, vnusquisque pro capitibus, ac rebus suis publice profitebatur, hoc est, quodcumque possidebat, in tabulas publicas referri curabat, vt pro numero, ac qualitate personarum, & bonorum, quæ habebat, tributa solueret. Nobis census [b] est pensio Episcopo de bonis Ecclesię debita, ac reseruata, ne impositionibus, vel exactionibus [c] subditos oneret. Hodie census quoque dicitur annuus redditus constitutus super re immobili, vel, quæ pro immobili habeatur, sitq. fructifera natura; videlicet, cum iuxta Pij Quinti [d]. constitutionem is emitur, exempli gratia, centum nummorum aureorum pretio, Ita tamen, vt pœnes venditorem ea remanente, ipse singulo quoque anno quinque, sex, octo, vel septem iidẽ nummos aureos, vel aliam summam rei emptæ fœcunditati congruentem, emptori repræsentare teneatur. Qui tamen census, vel pensio, si rem fluminis impetu abripi, vel chasmate [e] absorberi, vel incendio, aliavè calamitate perire contingat [f], cessare intelligitur, vel, si res tota non perierit; pars illa pensionis, quæ cum fructu rei deperditæ proportionem habuerit. Censum verò sic venditum venditori redimere semper licet: quamquam emptori pretiũ eius repetere semper illicitũ.

a ff. de censib.
b c. quæsitũ 10 q. 3. ... & census
c c. ... pensionis ...
d ... de empt. & vend.
e chasma verbum Græcum terræ hiatus ...
f idem de re ... vel ... An. Faber in Instit. ...

CAP. VII.

DImissoriæ [a] litteræ, olim vulgò nobiliore vocabulo dicebantur Apostoli, quasi missæ, quia mittebantur a iudice, à quo appellabatur, ad eum, ad quem directa fuisset appellatio, & per eas causa ad ipsam deuoluebatur. Hodie dimissoriæ sunt, non solũ, quæ propter appellationem dantur: sed &, quæ commendatitiæ, ac testimoniales, vocãtur, quibus promiscue, & indifferenter vtimur. Sed magis placet, dimissorias dici eas, quæ, proprio Episcopo impedito, dantur cupientibus ab alieno ordinari: commẽdatitias verò, seu

seu testimoniales, quæ dantur iam ordinatis, vt in exteras diœceses profecturi, à locorum ordinarijs [b] ad functiones Ecclesiasticas admittantur proprij Episcopi litteris commendati, sicut ad [c] ordines tantùm admittuntur, qui proprij parochi de suis natalibus ætate, ac moribus Episcopo litteras testimoniales exhibent. Vnde apparet dimissoriales [d] à solo Episcopo, testimoniales verò, etiam ab inferiore, concedi posse.

b c. tua ext. de cler. peregri. c. sancto. cum 70. d. c. qui 12. q. 2. Conc. Trid. sess. 23 de refor. c. 16 I si.
c c. 5. ead. sess. 23.
d d. cap. 16. ead. sess.

CAP. VIII.

EPiscopi vox latinè reddita speculatorem significat, animatum certè regimini optimè congruens, cùm ex altissima charitatis specula, creditarum sibi ouium mores explorare, ac diligentissimè obseruare ad Episcopũ maxime pertineat. Episcopos appellat Arcadius [a] iurisconsultus eos, qui pani, rebusque venalibus ad quotidianum victum necessarijs præerant: vnde Episcopos pastores animarũ dictos esse crediderim [b], quòd scilicet de cælesti pane, cuius alimẽto satiatur, ad Deumq. extollitur Christiana anima, curam habeant: hoc enim Episcopi vocabulum vsque ab initio nascentis Ecclesiæ fuisse testantur acta [c] Apostolorum. Ideo etiam superintendentis [d] titulo insignitum est ita, vt Episcopatus [e] onus potiùs, quàm honor videatur.

a l. vlt. ff. de mun. & hon.
b Auctor in Parat. tit de temp. ord & in tract. de Indul. §. Episcopus n. 15.
c cap. 20.
d c. qui Episcopatum 8. q. 1.
e epist. 1. ad Tim. cap. 3. Apostol.

CAP. IX.

FAlsitatis suspicione caret rosa scriptura, etiam, si verba, vel characteres eius ad rei substantiam pertinentes, consumpti sint, non item, si rasa appareat, cùm sine hominis industria nihil radi posse præsumatur. Rodi [a] verò à muribus, alijsvè huiusmodi bestiolis, vt de tabulis testamẽtarijs disserit Vlpianus, quoniam extra hominis culpam esse, ac passim euenire manifestum est, scripturæ falsitatem excludit.

a in l. 1. § vlt. ff. d bon pos sed secun. tab.

CAP. X.

FAlsi testimonij significatione absque dubio comprehenditur, quidquid etiam extra iudicium, etiam animi benefaciendi falsò asseritur. Sed perniciosum, ipsiusque Dei verbo [a] damnatum est falsum testimonium in iudicio iuramento affirmatum, cùm scriptũ sit: non loqueris contra proximum tuum falsum testimoniũ. Ibi enim affertur testis mendacij Deus [b], qui veritas est, ideo periculosum, ac prohibitum. Testium autem iuratorum tanta est auctoritas, vt, nisi manifesta improbitatis nota fidem amiserint, aut [c] legitimis exceptionibus excludantur, à iustitiæ ministris reijci non possint, dicẽte Domino [d]: In ore duorum, vel trium, stet omne verbum.

a Exodi 20. Leonit. 19. Tho. 2. 2. q. 70 ar. 3. & 2. 2. q. 121. a. 1.
b l. iurisiur. C. de testib. cap. quoties cor eo. Cic. l. 3. offic.
c l. quæsitũ § si. ck sequ. ff. eod.
d Deuter. 19 Matt. 18. Apost. ep. 2. ad Cor. cap 13. ep ad Hebr. c. 10. ca quibus c. relatũ 4. caus. 3. q. 2.

CAP. XI.

FOenus à fœditate, vel à fœtore contractus nomen meretur: Gellio [a] ex Varronis sententia dici placet à fœcunditate, siue à fœtu, à partu pecuniæ, quo, instante vsuræ soluẽdæ tempore, ita debitor vexatur, ita afficitur, vt [b] ea molestia à B. Basilio doloribus parturientium apposite comparetur. Pessimum genus lucri est pecunia fœnore acquisita, ac multò peius fœnus ex fœnore proueniens, malorum nempe parentum praua soboles, vt, quæ hominũ substantias paulatim deuoret, ferè, sicut pullos viperarum, non, nisi perroso materno ventre, nasci, tradit Plinius [c]. Fœnus simulac generatur, parere, ac generare incipit, crescitq. semper vsque in infinitum cõtra id, quod de alijs rebus experimur, quæ vbi ad iustam, sibique propriã magnitudinem peruenerint, augescere desinunt. De hoc turpi quæstu, atque incremento, ita Aristoteles [d]: Fœnus se ipsum maius facit, vnde, & nomen inuenit, quoniam illa, quæ patiuntur, similia sunt gignentibus, pecunia, scilicet, pecuniam pariente.

a li. 16. c. 12.
b in orat. de' diuitijs.
c li. 10. c. 62.
d 1. Polit. 7. c. 1.

CAP. XII.

FOrnicari est rem cum meretricibus habere. Deducitur autem à fornice, loco cõcamerato, subobscuro, occulto, vbi corpore quæstum facientes mulieres habitare, ac prostare solebant. Latius tamen patet hæc vox apud theologos, ac iuris interpretes, copulamq. illicitam veneream quamcumque designat, sicut, & verbum mœchari quod, quamuis propriè adulterari significet, extenditur tamen ad omnes vetitas coniunctiones carnales. Animalia rationis expertia fornicari non dicuntur, sicut, nec homines, dum sine peccato coeunt: Ideo semper illicita fornicatio, semper letale peccatum constituit, etiam si ea sit, quæ simplex appellatur, cum, scilicet, solutus cum soluta extra matrimonium commiscetur, estque hæresis [a] reus, qui aliter sentit, clamante Apostolo [b], nullum fornicatorem habere hæreditatẽ in Regno Christi.

a Clem. ad nostrũ de hæret.
b epist. ad Ephes. c. 5.

CAP. XIII.

FVrtum definitur esse rei mobilis fraudulentam contrectationem lucri faciendi gratia, atque in [a] possessione consistere, cùm rem alienam auferens possessionis furtum faciat. Fraus in eo est, quòd res aliena occupatur: ex contrectatione oritur possessio, si res [b] loco moueatur lucri causa, nam, si desit animus lucrãdi, cõtractio non cõstituit [c] furtum, nec, vt fur, puniendus est rem contrectãs.

a l. 1. § si rã ff. si is, qui test. lib.
b l. 3. § si rẽ ff. de acq. poss.
c l. falsus §. qui alienam l. qui in uentis ff. eod. §. placuit. Inst. de obli. quæ ex delic. nascun. & passim.

CAP. XIV.

GRadus cognationis à scalarum, locorũque decliuiũ gradibus nomen sumpserunt,

runt, quos ita dispositos videmus, vt de proximo ad proximum, hoc est ad illum ascendatur, qui priorem immediatè sequitur. Sic in ordine cognatorum gradus est a personæ ad personam proximam distantia in linea cōsanguinitatis, atque affinitatis, vsque ad communem parentem. Iure autem Pontificio, quo christianus orbis vtitur; parentes non faciunt gradum, sed consanguinitatis, atque affinitatis principium constituunt, vnde gradus nascuntur. Filij primum gradum constituunt, hoc est, fratres ex eodem parente nati, nepotes secundum, pronepotes tertium, abnepotes quartum, vltra quem b non extenditur contrahendi matrimonij impedimentum. Sed spiritualis c cognatio, ac d legalis, atque iustitiæ publicæ honestatis impedimentum ex sacri Concilij Tridentini decreto primum gradum nullatenus excedit, sicut, nec affinitas ex fornicatione contracta, secundum.

a l. 1. cum seq. §. vsque ad § affinitatis ff. de grad. affinit.
b cap. non debet ext. de consangu. & affinit.
c cap. 2. 3. 4. sess. 24. de reform. matrim.
d sup. c. vn. de cognat. leg.

CAP. XV.

Homagium, ab homine deduci vox ipsa demonstrat, estque obligatio seruitutis à libero homine facta Principi, vel domino habente feudum, vel ius infeudandi per pactum, vel stipulationem, cum, scilicet, liber homo Principi, vel domino fidelitatem promittit, seque hominem, ac vasallum suum constituit; sicque idem videtur esse homagium, ac fidelitas, licet sint a, qui putent, homagium habere locum in profanis, ac temporalibus, fidelitatem verò ad sacra, ac spiritualia restringi, pro b quibus promittitur etiam fidelitas, non autem homagium, cùm Romana c Ecclesia obligationem huiusmodi pro re spirituali, tamquam simoniacam, omnino reijciat.

a specul. de homag. lib. de feud.
b c. antiqua ext. de priuileg.
c c. vlt. ext. de reg. iur. vbi glossa.

CAP. XVI.

Immunitas a vocatur ea, quæ muneris vacationem præstat. Sicut enim ciuilia munera trifariam diuiduntur, in personalia nempe, patrimonialia, ac mixta b ex vtrisque composita; ita & immunitas in tres partes distingui potest; in personalem, realem, siue patrimonialem, ac mixtam, vt de decimis dicitur, quæ itidem, aut personales, aut reales, aut mixtæ c sunt. Conuenit verò immunitas etiã rebus inanimatis: sacræ enim ædes, oratoria, aliaue loca religiosa, ea fruuntur immunitate, ac libertate, vt in d illis mercaturam tractare, tumultusque iudiciales tolerare piaculum sit, vnde e nec delinquentes inuiti sine anathematis periculo extrahi possunt.

a l. munus 18. ff. hoc titulo.
b l. vlt. ff. de mun. & honor.
c c. 7. 13. 26. 28. 34. ext. de decim. clement. vn. eodem.
d c. 6. & passim ext. de immun. eccles. cap. 2. eod. in 6.
e c. eos dist. 87. c. 6. ext. eod. de immun. eccles. & sup. eod. tit.

CAP. XVII.

Incestum propriè dicitur committere, qui a mulierem consanguineam carnaliter cognoscit: sed b & ad affines extenditur nonnunquam hoc vocabulum. Ideo, qui c cum consanguinea, aut affine nuptias contraxerit, incestus reus erit. Hæc autem turpis commixtio incestus appellatur, quasi fiat contra cestum, vel careat cesto, iustarum nuptiarum symbolo, zona, scilicet, illa virginea, quam prima nocte vir nouæ nuptæ soluebat. In rebus quoque sacris incestum fieri dicebat antiquitas.

a l. vlt. §. 1. ff. de condit. sine cau. l. vlt. ff. de ritu nuptiar.
b l. si qua mihi l. adoptiuus cum seq. l. sororem §. 1. l. incestas cum seq. ff. de ritu nupt. c. de incestis nec eam §. quasi
c d. l. sororis §. 1.

CAP. XVIII.

Incompatibilia sunt, quæ vno, & eodem tempore in vno subiecto se Inuicem compati, vel simul esse nequeunt, vt cum a quis duas habet dignitates, seu beneficia, quæ assistentiam, assiduitatem, ac residentiam, requirant, vtrique etenim interesse, ac b deseruire eodem tempore, ob locorum distinctionem non potest, quemadmodum vnum c, idemque dominium penes duos esse, sicut duos vnam, & eamdem dignitatem, ac gradum obtinere d, ac retinere simul non posse, dicimus.

a c. de multa ext. de præbendis.
b quia nemo potest domini seruire duobus Matth. cap. 6.
c l. 5. §. si duobus ff. commodati l. de hærede § pater ff. de capt. & postlim. reuer.
d arg. legis eum in testamento ff. de hæred. instit. l. 6 §. qui semel ff. de success. edicto.

CAP. XIX.

Intercessionis verbum plura significat a; sed, quod ad rem nostram attinet, intercedere est prohibere, opponere, obsistere, atque etiam publica auctoritate, ne quid fiat, impedire. Cæsar b: Quod ad Aricinos spectat, nihil intercedit, quominus Samniti populo pacis, bellique arbitrium sit. & Cicero c: Quod quidem genus legationis ego cōsul, quamquam ad commodum senatus pertinere videbatur, tamen, approbante senatu frequentissimo, nisi mihi Leuinus tribunus plebis intercessisset, sustulissem: minui tamen tempus, &, quod erat infinitum, annuum feci. Intercessio, vtcumque iniusta, executionem impedit, si modò talis sit, quæ ab executore admitti debeat: attamen is, ad cuius fauorem de beneficij possessione vindiciæ d dictæ sint, si in iudicati executione habeat contradictorem, qui intercedat, nihilominus perere potest executionem (publicè namque interest, sententiam quamcitissimè executioni mandari propter iudicis auctoritatem e, præsertim in beneficialibus f, ne beneficia diu rectore, ac possessore careant) nisi intercessorem iam possessionem adeptum fuisse manifestum sit. Nec refert, quòd de titulo, ac iure suo aduersarius ad beneficij possessionem sufficienter doceat, cùm g aliud sit habere ius ad rem, aliud in re: nec rei possessione prohiberi potest victor, nisi ab illo, qui eiusdē rei possessionem occupat; sicut fieri non potest, vt, qui non possidet, hoc solo possideat, quòd intercedit, cùm Intercessionis natura sit ius

a vt in l. in persona §. qui pecuniã vect. si quasi fideiussor, vbi gl. inuer. putat ff. de pœnis l. ita § Papinianus ff. de ad ministr. & per. tutor.
b libro 8.
c de legib. lib. 3.
d Vindiciarū significationē habes infra hoc tit. c. vindiciæ 6.
e l. seruo §. cum Prætor ff. ad S. C. Trebell.
f vt c. 1. in fine de inquisit. post. sess. & l. vn.
g cap. si abl abiente, de præbend.

ius intercedenti competens conseruare, non autem augere, aut nouum tribuere, præsertim possessionis, quoniam duo [h] naturaliter eamdem rem simul, & insolidum possidere non possunt. Saluum igitur esse oportet semper ius intercessionis, quoties intercedēs tertius est, nec dum condemnatus, ne (quod [i] naturæ, ac rationi repugnat) sententia inter alios lata alij noceat. Ex ea [k] tamen causa rei iudicatæ executio retardari nequit, sicque & is, qui possessione deijcitur, & quicumque ius sibi in ea re competere arbitratur, intercedere non prohibetur.

h l. 3. §. ex contrario ff. de acqu. poss. & sup. cap. prox.

i l. 2. C. res in. al. acta, vel lu. iu. ali. non noc.

k d. § Prætor. ustide l. ille, a quo §. o. eod. ad S. C. Trebell. l. in princ. ff. vt in poss. leg.

CAP. XX.

INtrusus intelligitur quicumque beneficij sibi non collati, vel ab eo collati, qui nullum conferendi ius habuerit, nec in [a] quasi possessione illud conferendi fuerit, possessionem capit; neque enim legitimè, nec ciuiliter possideri potest beneficium, nisi [b] canonice, vel, vt aiunt, saltem colorata [c] institutione, collatum sit. Estque adeo odiosa intrusio, vt, si idem beneficium intrusionis reo postea legitimè conferatur, nihil valeat collatio, nisi prioris vitiosæ possessionis facta sit expressa mentio; hocque, vt declinetur periculum ab intrusione imminens, cuius [d] vitium omnino purgandum est, ne nocere possit.

a c. fin. ext. de instit. clem. 1. de suppl. negl. prælat.

b cap. 2. de reg. iur. lib. 6. & Rota dec. 23. num. 6. de except. in antiquis. colorat. c. & hoc est legitimum prætextum habentis.

d Ant. Fab. in suo Cod. de fa. tit. ... Rebuff. ... Bellamer. & alior.

CAP. XXI.

IVdicium, vel ciuile, vel criminale est: ciuile dicimus illud, quo quis ad propriū commodum agit, idest, quo sibi aliquid adiudicari petit ex causa [a] mutui, commodati, mandati, depositi, aliaue huiusmodi actione. Quod extenditur etiam ad actiones ex delicto, vel quasi, nascentes, vt furti, bonorum raptorum, legis Aquiliæ, iniuriarum, & similes ciuiles simul, ac criminales, quæ priuatam vtilitatem, non [b] publicam vindictam, respiciunt, ac [c] pecuniariæ etiam appellantur. Criminale iudicium à crimine deductum [d] ad publicam vindictam instituitur, licet eam consequatur [e] plerumque pœna pecuniaria. Sicque illicitè exactum [f] priuatis personis in duplum restituitur, sicut violenter extortum cum tripli pœna, quæ [g] non ad actorem, sed ad fiscum pertinet. Aliud enim priuatorum vtilitas, aliud publicæ disciplinæ rigor postulat.

a l. interrogari C. de quæstion.

b vt in l. vlt. C. de iniur. l. ... ff. de furt. l. 1. ff. de incend. rui. naufr.

c l. 12. C. de testib. d. l. vlt. de priu. de lic. d. l. interrogari.

d c. quicumque 10. q. 3.

e l. locatio §. quod illicite ff. de public. & vectig.

f §. in summa Instit. de iniurijs.

g d. §. quod illicite cap. est iniustum 23. q. 2. c. vulsamet, ext. de senten. excommun.

CAP. XXII.

IVstitiæ publicæ honestatis impedimentum censeri dicimus, cum quis propter publicam honestatem cum sorore eius mulieris, vel viuentis, vel vita functæ, quam sibi vxorem ductuum spoponderat, matrimonium contrahere prohibetur, sicut reciprocè & ipsa sponsa, vel viuente, vel defuncto sponso, cum illius fratre maritali vinculo coniungi non potest. Quod quidem impedimentum, cùm [a] ad quartum vsque gradum olim procederet, hodie vltra primum non extendi debere, sanxerunt sapientissimi Patres [b] sacri Tridentini Concilij, experientia [c] edocti, ex multitudine graduum peccata plurima, atque scandala oriri solita. Id tamen intelligendum est de sponsalibus futurum, non autem præsens, matrimonium respicientibus. Hæc namque ex constitutione [d] Romani Pōtificis Pij Quinti perinde se habent, ac si matrimonium corporum commixtione consummatum fuisset.

a cap. 4. & 8. ext. de sponsal. & matrim.

b sess. 24. de reform. matrim. cap. 3.

c ead. sess. cap. 1.

d cap. 5. sup. de sponsal.

CAP. XXIII.

LAudemium dicitur, quod proprietario, alias directo domino, præter annuam pensionem vulgò canonem appellatam, toties soluitur, quoties rei feudalis, vel emphyteuticæ, vel censualis, vtile dominium alienatur. Quod, quia insciō directo domino, fieri non potest, à quo inuestitura necessariò accipienda est, in recognitionem directi dominij laudemia [a] præstantur, quandocumque [b] vtile dominium transferri contingat, solutis duobus in singulos centenos de iure communi, sed ex consuetudine huius Prouinciæ solutis decem in singulos centenos nummos ex prouentu fructuum, siue redituum, non autem ex proprietatis valore computandos. Laudemium accipitur etiam pro reali onere feudi rem ipsam sequēs, vbicumque [c] sit, ex natura, videlicet, ipsius rei, quæ [d] cum suo onere à persona ad personam transire solet. Laudemium peti potest, non solum personali, sed vt aiunt, etiam [e] in rem actione, siue a contrahente, siue ab alio quocumque res possideatur.

a l. vlt. C. de iur. emphyt.

b d. l. vltim.

c Cassan. in consuet. Burgun. rubr. 10 gl. 1 num. 9.

d l. alienatio ff. de contr. empt. l. vn. C. de rem alien. geren. l. possessores, verbo illud quoque C. de fid. patrim. lib. 11.

e Ant. Fab. Cod. de fun. 9. & 12. & de tit. de iu. emphyteu.

CAP. XXIV.

MAnsus [a] quid significet non satis constat, cùm vox Germanica potius, quā Latina esse videatur. Albertus [b] Krantzius in sua Vuandalia sic habet: Assignauitq; trecentos mansos ecclesiæ in perpetuum seruituros. Cuiacius [c], esse fundum putat, vnde quis se, ac familiam commode alere possit. Vocatur etiam [d] ager ad sanctissimæ Eucharistiæ necessitates reseruatus. Alij aliter [e]. Nobis videtur esse, quidquid pro dote erigendæ ecclesiæ constituitur, quod quidem tale sit, vt ex eius fructu ecclesia, eiusque rector possint decenter sustentari.

a de quo c. vlt. sup. de censib. & c. 1. ext. eod.

b lib. 4. c. 15

c lib. 2. de feud. tit. 2.

d gl. ad d. c. 1. de censib. verbo Mansum.

e Abbas. & alij ad d. c. 1. de censib.

CAP. XXV.

MOnitorium dici potest ecclesiasticum suffragium ad furto ablatas, vel deperditas res recuperandas inuētum, quo [a] ab

a c. 6. sup. tit. prox.

excom-

excommunicationis periculo præseruatur, qui sublatas, nec restitutas, monitus restituit, earumque occupatores non reuelatos reuelat. Huius subsidij causa litteræ monitoriales appellatæ ab [b] Episcopis tantùm, vel eorum Vicarijs, conceduntur, quibus huiusmodi rerum occupatores, vel occupatorum notitiam habentes sub anathematis interminatione, vel ad eas restituendas, vel ad prodendos earum occupatores monentur.

b c. 1. 2. & 9 sup. ei prox.

C A P. XXVI.

Notorium est, quod quauis tergiuersatione celari non potest, siue facti permanentis sit, siue momentanei: quod [a], & de qualitatibus, ac circũstantijs, intelligitur.

a Iul. Claro in pract. crim. q. 9. in princ.

C A P. XXVII.

Optio est eligendi facultas. Cicero [a]: Quoties ille tibi potestatẽ optionẽq. facturus sit, vt eligas, vtrum velis, factum esse, nec ne. Optio iure canonico est, qua antiquiores canonici, vbi est consuetudo [b], relictis præbendis, quas possident, vacantes pinguiores, vel ipsimet, vel per alium, gradatum capiunt. Quod quidem ius optandi in vacantibus per obitum tantùm habet locum, non autem in ijs, quæ in summi [c] Pontificis manibus ad certæ personæ fauorem resignantur. Etenim, vbi non est vacatio, non potest esse optio: nec vacat beneficium ante resignationem, quæ semper fulcitur conditione, siue clausula hac: Nõ aliter, nec alio modo.

a Act. 2 in Verr.

b c. fin. de consuet. li. 6

c Capetaq. decis. 182. par. 2.

C A P. XXVIII.

Parochus apud nos est idem ferè, quod olim fuit curio, animarum, videlicet, curam gerens, ita nuncupatus ab [a] antiquo parochorum munere legatis, qui Romam mittebantur, salem, ac ligna suppeditandi, quarum rerum verbo hospitibus necessaria continebantur: sic parochi officium apud nos est sibi credito populo ad æternam salutem necessaria subministrare.

a Vide quæ habes supr. cap. 1 de parochis.

C A P. XXIX.

Parricidium propriè committit [a], qui parentem necat, aut etiam filium, quamuis naturalem [b], substantia filiationis [c], non qualitate attenta. Sed, & parricidij reus est, qui [d] ascendentem, vel descendentem, vel etiam transuersalem interficit vsque ad quartum contrahendarum [e] nuptiarum, vltimum gradum, scilicet, cum consanguineis licitum.

a l. vn. C. de his, qui parẽt. vel fil. occider.
b Clar. § parricidium num. 1. post Alex. ad l. 2 ff. de in ius vocan.
c d l. vnica.
d Clar. ibid. num. 2. 3. 4.
e canon de hac re, de consanguin. & affin.

C A P. XXX.

Parte, & consilio exceptis, verba sunt in litteris monitorialibus apponi solita, quarum [a] explicatio est, vt pro parte accipiatur ille, contra quem litteræ decernuntur, cui competit hæc exceptio, quia æquitati repugnat, hominem cogere ad prodendum seipsum, sicut rationi minime congruit, vt de [b] domo aduersarij probationes sumantur. Verbum (*consilio*) ad aduocatum, ac procuratorem refertur, quia, scilicet, cùm bonis moribus non conueniat, eos pandere debere, quæ, tamquam alicuius causæ defensores, didicerunt, quæq. verisimile est, eos nesciuisse, nisi ea secretò à clientibus accepissent. Hoc tamen limitandum [c] est, si in fraudem legis aduocatus, vel procurator, non fuerint à litigantibus cõducti. Quod, cùm sine animo doloso fieri nõ possit, eo casu conditio (*Parte, & consilio exceptis*) dolũ [d] struenti nõ prodest.

a Ant. Fab. in cod. de fin. 34. num. 8. tit. de probationib.

b l. vlt. C. de edend. l. nimis graue, C. de testib.

c l. 1. & pass. sion. ff. de iure fisci, l. 1. § si quis tabulas, ff. de pœnis.

d d. l. Prætor. §. 1 ff. de doli mali except.

C A P. XXXI.

Pensionis nomine propriè censetur, quod pro re conducta, vel pro rei vsu, soluitur, vnde pensionarius actiuè est iure ciuili, qui pensionem soluit. Iure autem canonico pensio dicitur, quæ imponitur fructibus beneficij, vt ab eo, qui beneficium obtinuerit, soluatur ei, ad cuius commodum reseruatur, qui passiuè vocatur pensionarius. Dicta est fortasse pensio à cõparatiuo pensior, pensius, quod charius, seu pretiosius significat. A. Gellius [a]: Vt nihil quidquam esset charius, pensiusque nobis, quàm nosmetipsi: nam, quæ maximi facimus, pensa habemus, ac sæpe meditamur, atque examinamus. Sacrum [b] Tridentinum Concilium cathedralem ecclesiam, quæ mille, ac parochialem, quæ centum ducatorum prouentum non excedant, pensione onerari vetuit, soletque in diplomate, seu Bulla prouisionis caueri, ne quid de fructibus illius, vel beneficij, vel ecclesiæ cathedralis dematur, nisi certum sit, ducatos mille pro Episcopo, ac centum pro Rectore ab omnibus oneribus exemptos remansuros. In hancque [c] sententiã circa pensiones it Romana Rota omnibus numeris absolutissima, quod idem est, ac si diceret [d]: absq. vlla diminutione. Putamus nos à pendendo, seu soluendo pensionẽ, veriùs ac propriè dici.

a lib. 18. c. 4

b sess. 24. de refor. c. 13.

c post Felynum ad c. ad aures sub num. 15. de rescriptis. Barnen. ad reg. de valore q. vlt. in fin.

d Card. ad Clem. fin. de æt. & qual. Ruin. consil. 319 num. 4. li. 1 Gozad. cons. 41. n. 9

C A P. XXXII.

Percussionum gradus perscrutari operæ pretium ducimus, quo [a] clericorum percussoribus absolutionis conditiones pro ecclesiæ intentione, delictorumq. qualitate, plenè suffragentur. Itaque trifariam diuiditur percussio, in leuem, videlicet, mediocrẽ, enormem. Est enormis [b], qua abscissum, mutilatum, debilitatum [c] membrum sit adeo, vt officio suo fungi non possit; vel, cum ex vulnere magna effluxerit sanguinis copia; non item, si ex [d] naribus. Ratione quoque personæ enormis vocatur nonnunquam percussio, licet leuior fuerit, vt, cum in Episcopum, vel Abbatem iniicitur manus violenta, vel in

a c. si quis, suadente 17 q. 4 c. peruenit ext. de sent. excom.

b c. cum illorum, §. si verò claustralis extr. de sent. excommunic.

c Siluest. verbo. absolutio 4 §. 1.

d idem: l. uest. ibidem.

aliam inſignem perſonam, vt, ſi ſacerdos in ſacerdotem vim inferat cum populi [e] ſcandalo: leuis percuſſio eſt, quæ fit pugno, palma, pede, ligno, lapide ſine [f] vulnere; ac, ſi cõtingat ſine peccato, hoc eſt fine animo offendendi, non infligit excommunicationem, ſecus, ſi cũ peccato; diciturque leuis ad differentiam enormis, à quâ tamen abſolui poſſit percuſſor, etiam ab Epiſcopo, cùm enormis ſummo Pontifici reſeruata ſit. Mediocris cenſetur, quæ inter enormem, ac leuem media eſt, de qua, quoniam certa regula dari non poteſt, relinquitur arbitrio Epiſcopi [g], qui, ſi grauis, atque enormis videatur percuſſio, caueat, ne percuſſorem à cenſura abſoluat, ſed ad ſummum Pontificem remittat.

e Innocent. ad d.c. cum illorum.

f Fortaſſe, periculo... quam ſummiſſa allegant Nauar. in Manuali c. 27 nu. 91. & Toletus lib. 1. c. 31. in princ.

g c. Extrauagantes, periculoſos.

CAP. XXXIII.

PErduellis eſt [a], qui, vel Principem, vel Rempublicam hoſtili odio perſequitur, ita dictus, quaſi ſit pertinax in bello (duellum enim [b] apud veteres bellũ fuit) animoq. bellum inferat, dum ad perturbandam publicam quietem, prauo conſilio peruerſæ volũtatis arma tractat; ideo, & reus [c] maieſtatis, & hoſtis publicus dicitur.

a l. vlt. ff. ad l. Iul. maieſt.

b Liu. li. 37 & c. a de ſepulc.

c gl. ad d. l. vl. verſ. perduellionis.

CAP. XXXIV.

PRæbendæ verbum [a] antiquum eſt, latinis minime incognitum, licet nobis fœmininum, priſcis autem plurali numero neutrum fuerit. Præbenda (ait Plautus [b]) ædiles locanere. Gellius [c]: Ventidium præbenda magiſtratibus publicè conduxiſſe narrat. Iure [d] ciuili præbendorum nuncupatione panes, & annonæ ciuiles, hoc eſt, publicæ, veniunt, quæ à Principe, & ſi non pecunia, ſed pane, vino, ſale, atque eiuſmodi rebus præſtari eccleſijs ſolita ſalaria [e] nonnunquam appellata fuiſſe inuenimus, ex hiſque præbendas noſtras nomen accepiſſe, conijcimus. Nam, licet præbenda quodcumque [f] ad beneficij prouentum pertinet, comprehendat, (definitur enim eſſe emolumentum ex titulo eccleſiæ proueniens) propriè tamen præbenda fuit quædam, vti dicam, ſportula, ſeu potio, quæ canonicis ſub diuerſis ſpeciebus ad victum ſpectantibus, ex reditibus eccleſiarũ diſtribui ſolebat: quod hodie quoque in Lugdunenſi, atque in Hiſpanienſibus eccleſijs quamplurimis obſeruatur, vbi vinum, panis, ligna, aliaque, etiam equis alendis eccleſiæ ſeruientibus neceſſaria, quotidie ſuppeditantur, quemadmodum, & in noſtra eccleſia aliquando factum fuiſſe comperimus, donec, & publicæ, & priuatæ commoditati conſultius futurum viſum eſt, portiones illas non aliter, quàm pecunia, diſtribui debere. Quapropter, & diſtributiones quotidianæ vocatæ ſunt. Verùm, cùm eccleſiæ piorum hominũ liberalitate opulentiores factæ, bona acquiſita inter ſuos canonicos diuiderent, præbendæ nomen obtinuit portio illa, quæ vnicuiq. canonico obtigit, quare non multò poſt beneficia omnia Eccleſiaſtica præbendæ vocari cœpta ſunt, vtique non ſine cauſa, præbentur enim, aut legantur, vt diuini cultus miniſtris præbeantur, decimæ, primitiæ, oblationes, quæ beneficialium redituum ſummam omnem conſiciunt: ſed communiore vocabulo præbenda eſt prouentus vltra quotidianas diſtributiones canonicis aſſignatus, in qua ſola habet locum optio, vt diximus [g] alias. Poteſt verò præbenda eſſe maior, & minor, ſicut diſtributio quotidiana non, niſi æqualis eſſe ſolet: ideo ſub optionẽ nõ cadit.

a l. inuenit [illegible] ff. de ieiunio.

b In Perſa.

c lib 3. c. 4.

d l. vlt. C. de quadriennii præſcript. l. vlt. C. de iur. deliber. l. hac edictali § his illud, C. de ſecund. nupt. nouell. [illegible] & C. Theodoſ. de ann. ciuil. & C. Iuſtin. l. 1. eod. de annon. ciuil. lib 11.

e l. priuilegia, C. de ſacroſ. eccleſ.

f [illegible] hoc [illegible] de præbẽd.

g c. optio, ſup. hoc tit.

CAP. XXXV.

PRopria [a] cauſa, in qua quis idoneus teſtis eſſe non poteſt, illa dicitur, vnde commodum [b], aut incommodum teſtimoniũ dicenti reſultat. Singuli tamen, ex quibus vniuerſitatis corpus efficitur, poſſunt teſtimonium dicere in cauſa eiuſdem vniuerſitatis, quaſi totius corporis cauſa non ſit cauſa vnuſcuiuſque membri, hoc eſt, ſingulorum, quia omnes [c] ſimul coniuncti vniuerſitatem conſtituunt. Sed, ſi cauſa nomine vniuerſitatis mota ad ſingulorum vtilitatem ſpectet, ſinguli à teſtimonio ita demum repellendi ſunt, ſi res illæ, quas ſinguli poſſident, ad vniuerſitatem rediture non ſint, vt paſcua, nemora, valles, aliæque ſaxoſæ, aquis obnoxiæ, ſteriles, aut infructuoſæ proprietates, ac fundi, qui plerumque ea lege conceduntur, vt eorum dominium ſub quibuſdam conditionibus tranſire poſſit ad hæredes, etiam extraneos, arbitrio eius, cui conceduntur; ſi verò colendi fruendi fundi ad tempus dentur, ita, vt ad vniuerſitatem, elapſo illo tempore, ſint reuerſuræ, ſinguli à teſtimonio reijci minime debent, quia vniuerſitatis cauſa illa eſſe cenſetur.

a l. nullus, ff. de teſtib.

b l. omnibus C. eod. tit.

c l. [illegible] § [illegible], ff. [illegible]

CAP. XXXVI.

PRoximus (vt habetur in parabola [a] Euãgelica de viatore à latronibus ſpoliato, ac vulnerato) homo eſt, cui opera hominis indigenti, homo miſericordiam facere, hoc eſt, opem ferre tenetur, vel conſanguineus ſit, vel extraneus, vel peregrinus; vel amicus, vel inimicus, vel Chriſtianus, vel infidelis, quem æque, ac ſe ipſum diuinæ legis præcepto diligere [b] debet homo ſub Chriſti vexillo militans, adeo [c], vt contra ipſum falſum teſtimonium abſque peccato dicere nequeat, ſicut contra ſeipſum dicere prohibetur: proximus eſt [d] enim vnuſquiſque ſibi.

a Luc. c. 10. Auguſt. lib. [illegible]

b Matt. c. [illegible]

c [illegible]

d c. ſi non licet [illegible]

CAP.

CAP. XXXVII.

Quincunx [a] pondus est, vel mensura quinque unciarum: vsura quincunx dicitur, cum quini in singulos centenos nummos, siue, vt vulgus loquitur, quinque pro quolibet centenario, soluuntur. Sic sextans, cum sex, septunx, cum septem. Centesima olim dicebatur vsura, quæ centum mensium spatio expleret, seu æquaret sortem; vt si centum nummorum sors esset in singulos menses, nummum vnum parere intelligeretur. Semuncia dimidiam nummi partem singulis mensibus pariebat. Septunx, minus Quincunx.

a vide Budæum lib. de asse, & partibus eius.

CAP. XXXVIII.

Raptus dicitur, non solum, cum libidinis furore vis virgini infertur, sed etiã, cum [a] illecebris, ac blanditijs, ex paterna domo, alioue honesto loco, abducitur. Sed & rapta [b] censetur illa, quæ se contra parentum voluntatem vltrò abducendam obtulit. Quin & raptus reus est, qui nondum virpotentem puellam corruperit; item iudex, qui apud se criminis ream defloraverit. Etenim quocumque modo eorum, quos enumerauimus, id accidat, potiùs [c] raptus, quàm stuprum videtur.

a vide c. 2. sup. de raptoribus.
b l. vn. C. de raptorib.
c vide c. vlt. sup. de raptoribus.

CAP. XXXIX.

Subrepere est furari, aut clam auferre. Hinc subreptio, subreptitia postulatio, subreptitiæ litteræ, quæ per falsam suggestionem obtinentur; dicuntur verò etiam obreptitiæ, sed differunt inter se: obreptitiæ enim vocantur, quæ malitiosè, ac per falsitatem, obtinentur: subreptitiæ autem sunt, in quibus ex simplicitate, vel ignorantia, omissum est, quod à petente exprimi debuit: quo casu [a] habere possunt suum effectum, illo minime. Quod diximus, intelligendum est de rescriptis à quocumque ius conferendi habente concessis. Nam, quoad litteras vulgò Bullas nuncupatas, quæ pro collatis beneficijs dantur, vitium obreptionis, aut subreptionis ad Pontificias tantùm reducitur, non item ad eas, quæ ab ordinarijs collatoribus expediuntur, cuius [b] diuersitatis ratio aliunde petenda est.

a c. super litteris, vbi not. omnes ... de rescript.
b c. subreptionis infra ... prox.

CAP. XL.

Talliabilis homo latinè dedititius appellari posse videtur, in cuius bonis, si absque liberis, & condiuisoribus, diem obeat, eius dominus succedendi ius habet. Nam, si duo, vel plures fratres talliabilis conditionis indiuisam parentum hæreditatem retinuerint, separatim verò aliquis eorum propria industria, aut labore, aliquid acquisiuerit, ac sine liberis moriatur, eius bona ita acquisita ad dominum deuoluuntur, non autẽ, quæ habebat [a] communia cum fratribus, quia, neque ante parentum mortem, neque postea, fuerant diuisa. Ideo fratribus ijs cõdiuisorum nomen impositum est. Non solùm autem homo, sed & fundus [b], aut ager, talliabilis esse potest.

a Ant. Fab. cod. de ... & 18 tit. de dedititia libert. toll.
b idem Fab. cod. de fin. & pallium ...

CAP. XLI.

Vindiciæ olim erant sententiæ, seu adiudicationes, quæ fiebant [a] à seruitute in libertatem, vel contra à libertate in seruitutem. Hodie vindiciæ appellantur interlocutiones, seu sententiæ interlocutoriæ, quæ in causis, præsertim beneficialibus, pronunciari solent ante diffinitiuam sententiam, pẽdente lite ad fauorem eius, qui magis apparente, magisque colorato titulo nititur, atque eo magis, si quid sit, quod impediat, ne plenissima possessorij causa citò terminetur. Quod in profanis quoque causis obseruatur, vt [b] certus possessor constituatur, vbi nullus est. Interdum vindiciarum locum implet sequestratio, quæ super pleno possessorio, nisi per diffinitiuam sententiam, reuocari nequit.

a l. lite ordinata, & tocabere tit. C. de liber. causa late Lex. lib. ...
b d. l. lite ordinata & l. 2. §. ... ff. de orig. iur.

CAP. XLII.

Vsura est, quidquid, præter sortem, vel caput, quod capitale vulgò est, accipitur, siue sit pecunia, siue aliquid, quod emi, aut pecunia æstimari possit. Quod sanè iuste fieri nequit, cum inter iustos collocet [a] Dominus apud Ezechielem eum hominem, qui ad vsuram non commodat, nec ampliùs accipit: & Saluator apud Lucam [b] dicat: Mutuum date nihil inde sperantes. Est tamen genus vsuræ non vetitum, cum pro æquitate, ac natura negotiorum, quæ geruntur, à debitore [c] creditori aliquid supra sortem soluitur potiùs damni emergentis, quàm lucri cessantis causa, quamquam id, quod re vera interest, æstimatur [d] etiam ex lucro cessante, cuius tamen actio odiosior est, quàm ea, quæ ex damno emergente oritur, quia fauore [e] dignior est, qui pro damno vitando, quàm, qui pro lucro captando, certat: nam, sicut nemo ex aliena culpa damnum sentire, ita nec lucrum captare, debet. Vnde est, quòd vsuræ, nulla etiam præexistente conuentione, debeantur damni occasione, vt, cum venditor non accepto pretio rem venditam emptori tradit, ne [f], scilicet, re, & pretio careat: quod vtique bona fides non patitur, nisi constet [g], emptorem pretium soluere voluisse. Sic consequens est, ad vsuras soluendas cogi non debere emptorem, si rem [h] venditam à venditore non acceperit. Hac de causa etiã marito, cui dos non sit soluta suo tempore, vsuræ debentur, ne [i] grauatus oneribus ma-

a cap. 18.
b cap. 6.
c c. conquestus c. salubriter ext. de vsuris.
d l. si commissa ff. rem rat. hab. l. 2. ff. de eo quod certo loco, & c. vbi Castrens. §. nunc de off. l. si fundus in fin. ff. locati, l. si mulier, § antepen. ff. rerũ amotarum. l. vn. C. de sent. quæ pro eo quod interest.
e l. non debet, ff. de reg. iur.
f l. curabit C. de act. empt. & vend. l. 2. C. de vsur.
g argu. transactis, ff. de act. & oblig.
h l. liberationis, ff. de vsur.
i d. c. salubriter.

trimonij damnũ sentiat; quare, & causa dotis [k], quoad virum, non lucrosa, sed onerosa, dicitur.

k l. ex promissione, ff. de oblig. & act. l. vit. l. a ff. quæ in fraud. cred.

CAP. XLIII.

XEnodochium locus publicus [a] est, vbi peregrini, præsertim pauperes, hospitio excipiuntur, gratisque aluntur, vulgò hospitale dictum. Hinc xenoparochi dicebantur, qui [b] publice munera suppeditabant: Sed veriùs mea sententia hoc nomine vocati sunt, qui ligna [c], ac salem hospitibus præbebant.

a de xenodochijs habes in l. sancimus. & in l. illud, C. de sacros. eccles. de quibus meminit & rubr. de Episcop. & cler. b de his meminit l. munerum, ff. de munerib. & honor. a Budæus ita censet.

De regulis iuris. Tit. XXXIX.

CAP. I.

ABSENS [a] nequaquam condemnandus, nisi requisitus à iudice, adesse neglexerit, etiã si edictum [b] iudicis ignoret, dum constet, illud ad requisiti notitiam peruenire potuisse.

a l. 1. ff. de requirend. reis, l. absentem. ff. de pœnis. b d. l. 1. §. Præsides.

CAP. II.

ACtus conditionalis [a] quamdiu in suspenso est, nullũ parere potest effectũ.

a l. si hæredi vbi So inue 3. not. ff. de condit. & demonstr.

CAP. III.

AFfectus in atrocioribus delictis, etiam si non sequatur [a] effectos, ita demum puniendus est, si delicti suspectus in proximo, atque [b] immediato actu delinquendi deprehensus sit: alioquin [c] arbitrio iudicis mulctandus.

a l. si quis non dicam rapere C. de Episc. & cler. b Grãmat. cõs. 46. n. 19 c Iul. Clar. lib. sent. 5. §. fin. quæst.

CAP. IV.

ANtiquitate, ac diuturnitate temporis præsumuntur omnia solemniter acta, cùm vetustas [a] habeat vim tituli.

a l. 3. §. ductus aquæ ff. de aqua quotid. & æst. l. 1. §. vlt. ff. de aqua pluu. arc.

CAP. V.

BOna vacantia dicuntur, quæ [a], nec dominum, nec possessorem habent: sic vacare intelligitur beneficium, cum nec rectorem, nec possessorem habet.

a l. vlt. C. de successorio edicto.

CAP. VI.

BOnæ fidei possessor est, qui titulum quidem habet, sed inualidum: malæ fidei, qui [a], vel nullum, vel vitiosum, habet. In rebus ecclesiasticis aliud est, titulum esse inualidum, aliud, esse vitiosum. Inualidus est, cum habens potestatem, habet tamen impedimentum conferendi, vt, si beneficium fuerit reseruatum, vel alia de causa ab eo conferri non possit. Vitiosus titulus est, cum collatum est beneficium ab eo, qui non habet potestatem conferendi.

a l quemadmodum C. de agric. & censit. lib. 11.

CAP. VII.

BEneficij non vacantis impetratio semper [a] nulla existimatur.

a c. 2. & 8. ext. de concess. præben.

CAP. VIII.

BVllæ, seu litteræ Apostolicæ propter auctoritatem plũbei sigilli, quo summus Pontifex vtitur, dicuntur probatio probata.

CAP. IX.

CItanda est pars [a], in quouis iudicio, quãtumuis summario.

a Alex. cõs. 42 nu. 4 post constitutionem clem. sæpe de verb. significat.

CAP. X.

CReditori [a] inuito aliud pro alio in solutum dari non potest.

a l. eum, à quo C. de solution. l. 2. §. 1. ff. si cert. petat.

CAP. XI.

DVo [a] in solidum eiusdem beneficij rectores, & possessores eodem tempore esse non possunt magis, quam rei profanæ.

a l. 3. §. si duobus, ff. commod. l. 3. §. ex contrario, ff. de acq. possess. l. duo in solidum ff. de precar.

CAP. XII.

FActi etjam proprij obliuio [a] præsumitur in Principe, ob negotiorũ multitudinẽ.

a c. a. d. constitut. lib. 6. arg. c. super litteris ext. de rescript.

CAP. XIII.

FActum [a] pro non facto, quàm non factum pro facto haberi facilius est.

a l. in lege in fin. ff. ad l. Aquil.

CAP. XIV.

FAmæ rerum [a] standum est, vbi certam derogat vetustas fidem.

a Tit. Liu. lib. 7.

CAP. XV.

FVndamentum [a] intentionis, siue agatur, siue excipiatur, semper probandum est, præsertim [b] ratione temporis.

a l. 1. l. ab ea parte, l. quoties ff. de probat. b Alex. ad l. si minor 25. ff. de in integr. restit. min. Castr.

CAP. XVI.

GRadum matris repræsentans non potest habere plus, quàm [a] mater habuisset, & matris hæredes non sunt necessarij, cùm non sint sui, quia fœminæ non habent suos hæredes.

ad l. si inter nam. §. ff. de reb. dub. a l. consiliis Iulit. ff. hæred. quæ ab intest. defer. §. si igitur defuncti Nou. 118 de hær. ab int. venient.

CAP. XVII.

HAeres non tenetur ex pacto defuncti, nisi sub conditionibus, quibus defunctus contraxit, cùm obligationis conditio [a] ex persona hæredis non mutetur.

a l. a. §. ex his, ff. de verb. oblig. a l. qui in alterius ff. de reg. iur. l. vlt. ff. pro socio.

CAP. XVIII.

IGnorantia facti [a] alieni probabilis est, præsertim [b] occulti.

b l. 3. ff. de iur. & fac. ignor.

CAP. XIX.

IMpetratum [a] per subreptionem, vel obreptionem, pro non impetrato habetur, quia huiusmodi vitia destruunt gratiam [b], ac rescriptum.

a l. si quis obrepserit, ff. ad l. Cor. de fals. vlt. C. de diuer. rescript. b l. 3. § manet, ff de rebus eor. qui sub tutela, vel cura sunt.

CAP. XX.

INterpretatio [a] semper ea accipienda est, qua actus fiat vtilis, & aliquid operetur.

a l. quoties in actionib. ff. de rebus dub. l. cogi circa princ. ff. ad S.C. Trebell.

CAP. XXI.

IVdicis officium frustra implorat [a], qui cõtra iudicẽ cõmittit, aut iudicẽ cõtemnit.

a l. auxilio, ff de minor.

CAP. XXII.

IVrisiurãdi vsus hactenus necessarius est [a] quatenus probetur id, ex quo pendet litis decisio, præsertim, si aliter probari non possit.

a l. pen. & passim C. de reb. credit. & iur. iuram. l. tutor pupilli in prin. ff. eod. de iureiuran.

CAP. XXIII.

IVs nõ habet conferendi a Beneficij, qui id iã contulit, sibique imputet b, quòd cõferendo, potestatem conferendi sibi eripuerit.

a c. dilectus ext. de praebend. b arg. l. filio ff. vt legat. seu fideicom. nom. caue.

CAP. XXIV.

LIcita a censeantur, quæcũque sanctæ Sedis Apostolicæ auctoritate cõprobãtur, de cuius potestate dubitare sacrilegium est.

a arg. l. sacrilegij C. de diuers. rescr.

CAP. XXV.

LInguæ lubricitas a non facile punitur.

a l. 7. §. hoc tamen ff. ad l. Iul. maiest.

CAP. XXVI.

LImitata a causa limitatum, non perpetuum parit effectum.

a l. Imperator in fin. ff. de postul. l. in agris ff. de acquir. rer. dom.

CAP. XXVII.

LItigatores inanibus sumptibus vexandi a non sunt, ideo, nec superuacuis b quæstionibus, cautionibus, probationibus onerandi, sed lites quàm citissimè c finiendæ.

a l. minoribus ff. de minoribus. b l. quidam ff. de reb. cred. l. nec stipulatio §. 1. ff. vt legat. nom. cauea. c l. 1. l. quidam §. inde quaeritur ff. de noui. op. nunc l. si cuius § sed, si inter ff. de vsufructu.

CAP. XXVIII.

A Maiore parte a constitutum, ab omnibus constitutum esse videtur, & secundum b Aristotelem valet, quod maiori parti placuit: sed quod omnes, vt singulos, tangit, ab omnibus probari c debet.

a l quod maior ff ad municip. c. 1. & to. ti. ff. de his, quæ fiũt à ma. par. capit. b lib. Polit. 4 cap 9.

CAP. XXIX.

MOdus honestus a in rebus seruandus est: nec immoderata cuiusque affectio attendenda.

a l. vlt. C. de noxalibus act.

CAP. XXX.

MOnachus a non videtur fuisse is; cui monasterio exire ab habente potestatem conceditur.

a l. ex damni in princ. ff. de dam. inf. a c. nullus vers. cum ergo 10. q. 1

CAP. XXXI.

MVtatio a conditionis bonorũ ex mutatione qualitatis personę oritur: sic mutata qualitate personæ beneficiũ obtinentis, mutatur & ipsa beneficij qualitas, vt, si quis assumatur ad Cardinalatũ, nemo per eius obitũ beneficiũ vacans conferre potest, nisi solus sũmus Põtifex, cui beneficiũ remanet affectũ.

a l. per procuratorem § 1 ff. de acquir. hered. l. vlt. C. de inoff. testam.

CAP. XXXII.

NOcentem a satiùs est absolui, quàm innocentem damnari.

a l. absente ff. de poenis.

CAP. XXXIII.

NOminis error, si cõstet a de volũtate, nec sit error in corpore, nocere non solet.

a l. quoties ff. de hered. institu. l. 4 ff. de leg. 1

CAP. XXXIV.

NOtorium a dicitur, ac manifestũ, quodcumque, vel per confessionẽ, vel per probationem, vel per euidentiam rei, patet.

a c manifesta vbi glos. a quasi §. a l. a. & ti. C. de prohib. sequestr. pecu. c. 1 & to. ti. ext. de fil presb.

CAP. XXXV.

ODiosa a regulariter vetita.

a l. 1. § si is qui quadraginta ff. ad S. C. Trebel.

CAP. XXXVI.

ONus esse grauius a non debet propter rem certam, quàm, quanti res ipsa sit.

a l. in ratione § quod vulgò ff. ad l. Falcid. § 1. Instit. de sing. re. per fideic. com. relic.

CAP. XXXVII.

PAlàm factum a suspicione criminis caret.

a l. vlt. ff. de ritu nuptiar.

CAP. XXXVIII.

POenã a delicto respõdere oportet, nec maior b sit, quàm culpa, ac ne eadẽ de causa alius puniatur, alius ne appelletur quidem.

a l. sancimus C. de poen. b Cicero li. offic. 1.

CAP. XXXIX.

POssessorium a, sicut minoris momenti est, ita leuiores probationes requirit.

a vt not. ad l. vn. C si de moment. possessio. fuer. appell.

CAP. XL.

POssessor pacificus dici nequit, qui possessionis controuersiam patitur, nec enim possidere videtur, qui sine controuersia a possidere non potest.

a l quamuis ff. de reb. auct. iud. possid.

CAP. XLI.

PRæbendæ valor a ex quotidianis distributionibus non augetur, cùm casualis, & incertus sit, ex incerto b namque euentu certa conclusio fieri non debet.

a Oldr. cõs. 118. & alij citati à Boerin q. 19. n. 3 & 4. b l. 1. C de pact. l. de fideicõmisso C. de trans.

CAP. XLII.

PRæsumptionem a vincit, non solùm probatio, sed & fortior præsumptio.

a l. fin. in pr. ff. quod met. cau. l. nupturæ ff de iu. dot. l. si chirographum, cum seq. § 1. ff de probat. l. diuus ff de in int. restit. l. pen in princ. ff de ritu nupt.

CAP. XLIII.

PRobandi onus a, nõ solũ incumbit ei, qui dicit, sed, & neganti aliquid iure factum.

a l ab ea parte ff de probat.

CAP. XLIV.

PRohibitum vna via a non est alia permittendum.

a l. scire oportet § 1. ff. de excus. tutor. & curat. dat. &c. l. at Prætor § quid, si autem ff. de in. delib.

CAP. XLV.

PRouisio de beneficio vacãte facta per obitũ eius, qui illud nũquã obtinuit, videtur a facta de beneficio nullo, aut nullibi existente.

a arg. l. ex facto ff de hered. instituen.

CAP. XLVI.

REdire a ĩ é ad suã naturã, fauorabile est.

a l si vnus § pactus, ne peteret ff de pactis

CAP. XLVII.

REgularia a beneficia regularibus, secularia secularibus conferenda sunt.

a c. cum de beneficio de praeben lib 6 c 10. sess 14. de reform c. 2. sess 25. de regul. Conc. Trident.

CAP. XLVIII.

REli&ctum pro male a ablatis, videtur relictum, vt debitũ, & habet vim debiti, vt aiunt vulgò, confessãti præsente parte, si tamen relictum sit certæ personæ, non autem prorsus incertæ.

a Guillel. Benedic. in ver. habisque liberos n. 27. 28. 19.

CAP. XLIX.

SCire a, & probabiliter aliquid suspicari, paria sunt.

b idem Benedic. ibid. num 30.

CAP. L.

SImulata a, quæ probentur, pro infectis habeantur: ideo, quia, vt dici solet, simulata diuturna esse non possunt, sed celeriter, tamquam flosculi, decidunt.

a l. si quis domum § 1. ff. locati l. 3. § vlt. & l. 4 ff. quod vi aut clam.

CAP. LI.

SPoliatum a quemlibet, etiam prædonẽm, restitui reipublicæ interest.

a l si res pretio. ff. rerum petat. a c. in literis, & passim ext. de restit. spoliat.

CAP. LII.

SVbreptionis, vel obreptionis vitium (cũ scilicet impetrãs beneficium tacet, aliàs à se impetratum, quale illud sit, licet nec pacificum a, nec incompatibile) in litteris Aposto-

a c. si motu proprio de præbend lib 6

Apostolicis tantùm consideratur, non autem in litteris [b] collatorum Ordinariorum, non, quia Ordinarius habenti beneficium concedere debeat beneficium magis, quàm summus Pontifex (cùm ratio pluralitatis beneficiorum, cuius causa expressio impetratorum quæritur, vtrobique militet) sed, ne Ordinarius obreptum sibi beneficium conqueratur ab eo, cuius conditionem ex officio scire debuerit, sicut, & beneficiorum in sua diœcesi constitutorum. Quod locum non habet in summo Pontifice, qui est [c] Ordinarius Ordinariorum, cóncurritque ad conferendum cum quolibet Ordinario, totiusque orbis beneficia conferre potest. Vbi igitur magis apparet [d] periculum, maior est ibi cautio adhibenda.

b clement. 2 de off. Ordin.

c c. cum. per modum 9. q. 3. c. 2 de præbend. l. 6

d arg. c. vbi periculũ de elect. lib. 6.

CAP. LIII.

Status [a] nouissimus in quæstionibus beneficialibus attenditur: nouissimus est [b], qui ex vltimo actu probatur.

a ex c. consultationib. extr. de iu. patr. cum. similibus.
b notatur ad cap. consultationibus.

CAP. LIV.

Svccessor in beneficio, non sui prædecessoris, sed ecclesiæ ius, ac locum obtinet.

CAP. LV.

Taciti & expressi eadem vis esse potest, sed maior [a] taciti, quàm expressi, esse non potest.

a l. 3. §. vlt. nec, omnes ff. de reb. cred. si certu petat.

CAP. LVI.

Titulum non habere [a], vel eum habere, qui nullus ipso iure sit, paria sunt.

a l. 2. ff de aucl. tut. l. quoties ff. qui satisd. cogant.

CAP. LVII.

Tolerabilia [a] dicuntur, quæ veteri consuetudine probantur, modo non sint contra ius diuinum, aut bonos [b] mores.

a l. impera. tor in fin. ff. de publicanis.
b cap. fin. de consuet.

CAP. LVIII.

Via illa semper [a] eligenda est, quò ad eius fieri potest, qua, quod vni prodest, nemini noceat.

a l. in creditore in fin. ff. de cuict. l. ex ijs in fin. C. quæ in fraud. credit.

CAP. LIX.

Vnus [a] vacationis modus alio non comprehenditur, sicut nec vna persona in alia.

a c. suscepti de rescript. lib. 6.

CAP. LX.

Voluntas [a] non minus facto, quàm verbo declaratur.

a l. non solum, ... Paulus respõdet. ff. ...

CAP. LXI.

Xenodochia [a], instar ecclesiarum habent omnia priuilegia [b], quæ ecclesijs concessa sunt.

a quæ sint, habes sup. c. ...
b l. 14. C. de Epis. & cler. Author de sacr. ... lib. 3. ...

Finis Libri Quinti, & vltimi.

NOTA-

NOTATV DIGNIORA AD ACTA
Tarantasiensis Ecclesiæ ordine alphabetico digesta.

INDEX.

Ecclesia,

INDEX.

non

Posli-

Ter-

INDEX.

FINIS.

ANASTASII GERMONII
EX CEVAE MARCHIONIBVS,
ARCHIEPISCOPI ET COMITIS TARANTASIENSIS,

EPISTOLARVM
Ad Clerum, & Populum Tarantasiensem

LIBRI TRES.

AD SERENISSIMVM PRINCIPEM
MAVRITIVM S.R.E. CARD.
A SABAVDIA.

SERENISSIMO PRINCIPI

MAVRITIO

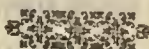
S. R. E. CARDINALI

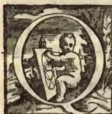
A SABAVDIA.

ANASTASIVS GERMONIVS

ARCHIEPISCOPVS, ET COMES

TARANTASIENSIS. S. P. D.

VAMDIV (Mauriti Cardinalis Serenißime) ſummo annuente Pontifice, pro Sereniſsimo parente tuo apud potentiſsimum Regem Catholicum auunculum tuum olim legatum geſsi, nihil antiquius habui, quàm legationis negotia ita adminiſtrare, vt nec ſponſæ meæ curam abijcere, nec abſens mihi crediti gregis æternam ſalutem negligere viderer. Ex quo namque die me in viam dedi, ſeu terreſtri, ſeu maritimo itinere, iens, ac rediens, dumque in Hiſpania manſi, quod coràm non potui, per epiſtolas ita perfici curaui, vt, quamuis legationis negotijs plurimùm diſtentus, diligentis tamen paſtoris officia præſtitiſſe mihi perſuadeam. Quæ ſane poſt meum quoque reditum, dum abſente Duce Sereniſsimo cum generoſis, ac laudatiſsimis fratribus tuis, teque rempublicam adminiſtrante, Taurini conſtiti, nunquam intermiſi: eo inquam tempore, quo tu, adhuc adoleſcentulus, ad Sabaudienſis imperij clauum ſedens, populos illos feliciter rexiſti, fouiſti, incredibiliq. tibi

amoris vinculo deuinxisti, simul & maximorum Principum legatis, alijsq. grauissimis viris, singulares animi tui dotes adeo probasti, vt, & gentis tuæ toto terrarum orbe celeberrimæ splendorem præclaris operibus egregie sustinueris, & ad res arduas, atque heroicas, consilium tibi non defuturum satis ostenderis. Quapropter, cùm in me, familiamq. Germoniam eiusdem optimi parentis, maiorumq. tuorum innumera extent beneficia, tuq. humanitate, prudentia, ac Religione de amplissimis titulis; quibus enites; optime meritus, omnium in te oculos conuerteris, hæ meæ ad clerum, populumq. Tarantasiensem conscriptæ epistolæ in publicum prodeuntes erant tibi iure nuncupandæ, sicut nuncupo, ac dico: non modò, vt auctoritate tua eas legentibus pretiosiores facias, verùm etiam, vt & ipse legens, cùm per occupationes licebit, præstantissimi Principis patris tui officia, quibus Centronum Antistites sum constitutus, non inutilia fuisse, opportune intelligas. Exiguum plane munus est (magnanime Princeps) quod ego tibi offero, si ex tuarum virtutum meritis expendendum sit; at, si offerentis voluntas spectetur, haudquaquam contemnendum. Tu, qua soles animi magnitudine, hosce hortuli mei flosculos hilari fronte accipe, vberiores fructus, ac gratiores aliquando accepturus, meamq. in te obseruantiam (quod summopere aueo) æqui, bonique consulturus. Vale. Matriti, Idibus Decembris MDCXX.

ANA-

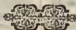
ANASTASII GERMONII

Ex Ceuæ Marchionibus,

ARCHIEPISCOPI, ET COMITIS TARANTASIENSIS,

EPISTOLARVM

Liber Primus.

Dilectis in Christo filijs, clero, & populo Tarantasiensi salutem dicit.

Epistola Prima.

QVANDOQVIDEM (dilectissimi in Christo filij) tum ob anni tempus minimè conueniens, tum ob plurima, eademque grauia, quæ, absente Verruensium Comite, Allobrogum Ducis, ac Subalpinorum Principis Serenissimi apud Summum Pontificem Oratore, gerimus negotia, isthuc; vt summoperè cupimus; venire prohibemur, ac quidem, ob dulcissimæ istius sponsæ nostræ commoda; de quibus valde soliciti sumus; non sine aliqua animi molestia, vt Episcopali muneri nostris humeris longè impari, aliqua saltem ex parte satisfaceremus; hisce litteris, quasi præcursoribus, pastoralem benedictionem, vt fit, vobis mittere ad nos pertinere duximus: præclarum sanè nostræ erga vos beneuolentiæ testimonium, ac verum eximiæ pignus voluntatis, verique amoris, quo vos, tanquam filios charissimos, Pater, & Pastor, amatum gregem prosequimur, atque amplectimur cum beatissimo Apostolorum Principe, & Episcopo- 1. Pet. 1. rum capite Petro (sub cuius inuocatione isthæc nostra floret Ecclesia) summè exoptātes, Deumque bonorum omnium largitorem humillimè deprecantes, vt gratia vobis, & pax multiplicetur; & cum Paulo, vt impleamini agnitione voluntatis Dei in omni sapiētia, & intellectu spirituali, vt ambuletis dignè, Deo per omnia placentes, & sit vobiscū (quemadmodum precatur Apostolus Ioannes) gratia, misericordia, pax à Deo Patre, & Christo Iesu Filio Patris in veritate, & charitate. Quibus exornari donis, primùm mementote, frequentissimè, atque incessanter Deo, quas magis poteritis, gratias agere; quòd in ouili eius Filij Christi nati, atque alti sitis: eumque, qua decet reuerentia, venerari, & colere, summis item precibus rogare, vt sanctam suam Ecclesiam protegat, summū Christianorum omnium rectorem, & patrem, firmissimum catholicæ Religionis columen, Pontificem Maximum, item omnes Ecclesiasticos ordines in veri Dei cultu tueatur, & conseruet: infidelium, & hæreticorum conatus reprimat, & ad nihilum redigat: Christianis Principibus pacem, & synceram concordiam tribuat, atque eidem religiosissimo Duci, eiusque pio desiderio catholicam fidem exaltandi, hæreses extirpandi, Turcicam tyrannidem opprimendi, atque idololatras ad perfectam Dei cognitionem perducendi, ita faueat, vt, diuino afflante spiritu, transiens per bona temporalia, non amittat æterna. Ac primùm ad vos

Col. 1. Apoc. 1.

vos conuertimur RR. Prior, Canonici, sacerdotes, quique in clericorum albo scripti estis, etiam claustrales, ac vobis à Patre luminum lumen illud deprecamur: quo gradum, & dignitatem, in qua ab ipso Deo estis constituti, cognoscere possitis, adeo vt, quamuis mundo, ac satana aliud suadentibus, diuinæ Maiestatis præcepta in summo, bonore habeatis: quin, ne a recta viuendi ratione paululum deflectatis, vnusquisque ad hospitalis vitæ perfectionem semetipsum excitare, atque extimulare studeat. Munus planè vestrum est, non modò Officia diuina, ac Missas celebrare, sed frequenter etiam, & pura mente, & corpore, magnoque cum Dei timore ad rem tantam incumbere, reliqua sacramenta administrare, religiosas chori functiones diligenter persoluere, sacram Scripturam, sanctos patres, aliosque spiritales libros summa cum animi attentione legere, contemplari, obseruare, & vobis quasi proprios facere, laicos vita, & exemplo docere, eosdemque, cùm se obtulerit occasio, admonere, simulque manuducere, vt diuina præcepta accurate obseruantes, bonorum morum sibi vicissim exempla præbeant. Quæ, si omittantur, vel negligantur, acerbissimas contumaciæ vestræ ei iudici pœnas luetis, à quo nulla datur prouocatio, cuique de verbis etiam otiosis est reddenda ratio, præcipuè ob simpliciorum periculum, qui ex moribus vestris rectè viuendi sibi normam præscribunt, vnde Saluator mundi apud Matthæum ita: Matth. 18. Qui scandalizauerit vnum de pusillis istis, qui in me credunt, expedit ei, vt suspendatur mola asinaria in collo eius, & demergatur in profundum maris. Sed in boc vnum potissimum incumbite, vt de vobis dici possit, quod ait Apostolus: 1. Tim. 5. Qui benè præsunt presbyteri, duplici honore digni sunt. Ad vos secundo loco (charissimi in Christo filij laici) sermonem nostrum dirigimus, atque vtrique sexui in visceribus veri patris, & pastoris ex intimo cordis sensu benedicimus, vehementer cupientes, vt ad memoriam reuocare velitis, vos in hoc seculo hospites, & peregrinos esse, &, vt sanctus Iob testatur, vitam vestram nihil aliud esse, quàm militiam super terram. Quo circa, nihil aliud cogitandum vobis est, quàm vt creatori Deo mundam reddatis animam, ab ipso corporibus vestris infusam. Adueniet siquidem tempus, cum, non solùm aspernabimini, sed honores, dignitates, potentiam, ambitiosos, & superbos mundi titulos, diuitias, aliaque fortunæ bona, etiam odio prosequemini: omnia enim vanitas, & vanitatum vanitas: omnia euanescunt, præter diuinæ legis obseruantiam. Deum igitur toto corde amate, proximum, sicut vosmetipsos, ac præcipuè vxores vestras diligite, sicut Christus dilexit Ecclesiam. Mulieres subditæ estote viris vestris, vt præcepit Apostolus; Ephes. 5. Coloss. 3. & mementote, secundum Deum, neminem magis, quàm virum, diligendum, vel pluris esse faciendum: cui etiam omnibus in rebus, quæ Christianæ pietati nequaquam aduersentur, vos morem gerere, summaque cum animi alacritate oportet obtemperare. Satagite insuper filios in Religionis cultu magna cum patientia, & longanimitate educare, domesticas res diligenter curare, domi libenter vos continere, nec inde exire, nisi aliter exigat necessitas, quod tamen, maritis tantùm permittentibus, facere debetis. Dedecet etenim, pudicas fœminas per fora, & vicos, & compita circumcursare. Consequenter, ne filiosfamilias præterijsse videamur, Exod. 20. Prou. 21. ante oculos ipsorum ponimus, diuina lege sancitum esse, filios parentibus honorem exhibere, parere, obsequi debere, ne ingrati, & impij habeantur. Legitur Exod. 21. Prou. 19. Prou. 20. enim in sacra pagina: Qui maledixerit patri suo, vel matri, morte moriatur. Et, qui affligit patrem, & fugit matrem, ignominiosus est, & infelix. Et, qui maledixerit patri suo, vel matri, extinguetur lucerna eius in medijs tenebris. Videtur enim quodammodo maledicere, qui mandata parentum seu negligit, seu odio habet. Atqui parentum quoque propria sunt officia, propriaque munera, sanctissimis, scilicet disciplinis, ac moribus filios imbuere, ijsque optima tradere viuendi præcepta, vt ad Religionem instructi, & parati Deum sanctè, & humillime venerentur: parentes, videlicet, meminisse oportet, vt virtutis, æquitatis, continentiæ, modestiæ, ac sanctitatis liberis se magistros præbeant. Quod, eo magis necessarium est (filij charissimi) quo in ista regione positi, omnique ferè ex parte hæreticorum insidijs, & machinationibus circumsepti, omnium, quot sunt, quotque fuere, turpissimæ vitiorum sentinæ Geneuæ proximi estis, & coniuncti. Cauete, ne cum illis conuersentur, nevè vllum secum commercium habeant, sed ab ijs, tanquam à nefaria peste, longissimè absint, abborreant, fugiant. Cauete, ne filijs vestris aliqua detur erroris occasio, obseruantes, quod Apostolus Colossensibus præcipit: Patres nolite ad indignationem prouocare filios vestros, vt non pusillo animo fiant: quod

quod assequemini, si nimiam effugeritis seueritatem, eosque malueritis corrigere, quàm vlcisci, nisi, culpa commissa, necessaria fuerit castigatio, & obiurgatio; ne quid, scilicet, liberis per indulgentiam dissolutè remittatur: sæpe etenim filij nimia parentum lenitate, & facilitate deprauantur. Quæ præcepta, si obseruaueritis, nos indissolubili amoris vinculo obstrictos, ad omniaq. commoda vestra maximè propensos in Christo semper habebitis. Interim vos rogatos velimus, vt sedulo cogitantes quàm graue onus sit à Sãctiss. Pontifice, Paulo Quinto, omnipotentis Dei Vicario, nobis impositum; quod, sine precum vestrarum ope, humeris nostr impar ducimus; rerum omnium creatorem, communemq. patrem, eius filium Christum Iesum, ac sanctum viuificantem Spiritum enixe oretis, vt nobis auxilio sit, talemque influat spiritum, vt, quæ nostri muneris sunt, viriliter impleamus, vtque omnia opera nostra ad eius honorem, & gloriam, vestramq. vtilitatem dirigantur. Romæ Kalend. Decembris, MDCVII.

Clero Populoq. Tarantasiensi. Epistola II.

CVM ex ista nostra ad hãc Augustæ Taurinorum ciuitatem per publicum tabellarium accersitus à Serenissimo nostro Allobrogum Duce, eius rei causam quærerem; responsum mihi datum est, ei opera mea opus esse, vt, scilicet, concedente Pontifice Maximo, in Hispaniam me conferrem, & apud Catholicam Maiestatem legati sui personam sustinerem. Quæ quidem responsio duplicem in animo meo suscitauit affectum: gaudij nempe, & cuiusdam, vt ita dicam, perturbationis. Nam, quomodo non lætarer de huiusmodi iudicio, ac propensione in me tanti Principis, quem apud omnes peritia militari, ciuili prudentia, animi magnitudine, ingenijque perspicacia hodie nemini concedere perspicuum est? Augebat gaudium, quòd ex tot doctrina, ingenio, rerumque experientia præstantissimis viris vnus ego tanto muneri obeundo deligerer. Quare me, velut quodam stimulo ad hanc suscipiendam prouinciam incitari sensi, tametsi meis minimè parem viribus, quã, scilicet, eiusmodi testimonium summo honore dignissimam efficiebat; cùm etiam prouiderem, dandam esse mihi occasionem longe remotorum populorum mores, ciuitatum instituta, agrorum culturas, ingeniorum propensiones, idiomatum diuersitates obseruandi. Vnde, sicut ex musico variarum vocum concentu humanus animus oblectari, atque ad naturæ miracula contemplanda traduci solet; ita ego ad diuinorum operum incomprehensibilem harmoniam attentius considerandam ex rerum creatarum varia symphonia conuerterer. Profectò Hispania inter bellicosas orbis Prouincias cum gloria rei militaris laudem quoque scientiarum coniunxit, quot sunt, quotque vnquam fuere, Salmantinum præcipuè, Complutense, ac Conimbricense, celeberrima. In Hispania Prælaturæ insignes sunt, aliaque maxime pinguia sacerdotia, si alibi vnquam. Quid dicam de regionis vbertate, præsertim, vbi Reges habent domicilium? quam audio frugibus, vinis, volatilium, & quadrupedum carnibus, omnique insuper mercium genere maxime abundare? Quid de aula regia tot Principum virorum, domi, forisque eminentissimorum seminario? Versabatur ante oculos præcipue ipsius potentissimi Regis præsentia, quam, etiam absens, semper veneratus sum: non equidem ob eius diuitias, non argenti, aurique copiam, non ob Prouinciarum, Regnorum, tantique in omnibus orbis partibus imperij amplitudinem, quæ vix mente concipi potest; sed propter illius Principis singulares animi dotes, mansuetudinem, scilicet, iustitiam, temperantiam, charitatem, pietatem, aliasque Christianas virtutes, quibus ille maximam sibi gloriam comparauit. Afferebant molestiam, non equidem, vel maris, vel nauigationis, vel piratarum pericula, non sumptus, quos ingentes fore prouidebam, non itineris difficultates, non denique mihi domestica commoda, vel quietem, perturbari: sed, quòd à me institutam, ac feliciter prodientem morum correctionem absens perficere, sacrique Tridentini Concilij iam exploratam decretorum obseruantiam, quantum expediebat, ac res ipsa postulabat, confirmare nequirem. Huc enim veri pastoris pertinet gaudium, huc solida voluptas. Iamque ex proxime celebrata Synodo, ex mea Musteriensis diœcesis diligenti visitatione, ex alijsque, Deo aspirante, ad veterem restituendam disciplinam non frustra exantlatis laboribus, optimo nempe semine, bonorum operum fructus vberes colligi gaudebam; measque ouiculas ex diuini verbi pretiosiore cibo pinguescentes, suauissimo Christi iugo haud grauatè collum aptare, sanctiorumque præceptorum exactiore cultu, obedientiæ, ac pietatis constantia exempla præbere, glo-

riabar, cum, Hispaniensi legatione, ab officio meo ad aliena negotia (licet ad bonum publicum spectantia) traductus, aliàs mihi gratissimum discessum, ex narratisq. causis perhonorificum (fateor) aliquantò amariorem sentio. Siquidem animarum curationem imperfectam relinquens, vereor, ne tam longè absenti tot pereant vigiliæ, conceptusque in cordibus filiorum meorum spiritalis feruor, ac salutis cura; carne, ac mundo suadentibus, extinguatur, sensimq. euanescat. Vereor, inquam, ne humani generis hostis, qui (vt ait Princeps Apostolorum) tanquam leo rugiens, circuit quærens, quem deuoret, zizania superseminet; quibus, bono suffocato semine, pro virtutum segete, vitiorum spinæ producantur. Verùm, & summo Pontifici obtemperandum, & pro Serenissimo Allobrogum Duce publicæ quietis assertore, amantissimoq. promotore, non solùm incommoda, sed & pericula ipsa alacriter subeunda, ac pretiosa quæque exponenda, eo magis, quo ego discedens, vos erga sponsam meam officiosissimos fore, immo fraterna vigilantia pastoralia munia semper executuros, non dubito. Vos (fratres charissimi) matrem vestram, commilitones vestros, dominicum ipsum gregem colite, fouete, pascite, mihique pastori vestro, sicut pijs precibus, ac sacrificijs hactenus affuistis, ita adesse in posterum ne grauemini; vt de diuina gloria, vestrorumq. fratrum æterna salute In terris soliciti, congruam consummatæ charitatis, ac perseuerantiæ in cælis tandem mercedem capiatis. Vestræ igitur partes erunt, vt, me in Hispaniam discedente, quantumque Deo placuerit, ibi commorante, Ordinationes meas in Synodis promulgatas, vos in primis ad vnguem obseruetis, vtque à parochianis vobis subditis etiam obseruentur, curam omnem, omneque studium adhibeatis: ritus insuper, & cæremonias ex Romani Cæremonialis præscripto inuiolabiliter retineatis; vtque cætera ad boni pastoris, parochique officium pertinentia perficiantur, toto pectore incumbatis. Si autem aliquid interea eueniat adeo graue, & difficile, vt vestra auctoritate terminari, vel explicari nequeat; nostrum consulite generalem Vicarium, qui pro sua prudentia, & officio, ex occasione partes nostras supplebit. Quod, si quid vltra eius vires contigerit, me, vt opus fuerit, de quacumque re certiorem facere ne differatis: non enim deerunt publici tabellarij, qui non solùm per menses, sed per hebdomadas expediti, & quodammodo alati, per dispositos equos vltro, citroque eunt, & redeunt. Nam illico, quid agendum fuerit, vt res ipsa postulabit, rescribam. Interim vobismetipsis, & muneri, ad quod vocati estis, minimè deesse memineritis; immò illud solicitè, cumque omni mansuetudine, & charitate vrgete, vt animarum saluti, non autem propriæ gloriæ studuisse videamini. Quæ, si ex corde impleueritis, non dubito, quin Deo grati, eius opem in vestris necessitatibus propitiam habeatis. Idem de vobis (dilecti in Christo filij laici) sperandum est, si sacerdotibus, quem debetis honorem, detuleritis. Ij enim Dei serui sunt, & ministri, cui eorum ministerium atque obsequium, adeo probatum est, vt ipsemet rerum conditor eos sibi quodammodo æquales faciat. Si quidem in sacris litteris aliquando Dij, aliquando Angeli appellantur. In Exodo enim legitur sic: Si latet fur, dominus domus applicabit ad Deos, idest sacerdotes. Et ibidem: Dijs non detrahes, idest sacerdotibus. Et Malachias: Labia sacerdotis custodiunt scientiam, & legem requirent ex ore eius, quia Angelus Domini exercituum est: quo honoris titulo eos cohonestauit Magnus postea Constantinus Imperator, dicens: Vos Dij estis à vero Deo constituti: ite, & inter vos causas vestras discutite, quia dignum non est, vt nos iudicemus Deos. Quinimmo gentium Principes, qui nullam Dei cognitionem habuerunt, veteres maximè Græci, & Romani, suorum Deorum, quamuis ex ligno, aut lapide confectorum, sacerdotes tanti fecerunt, vt in eorum arbitrio omnis esset legum auctoritas, atque potestas. Quod ego aliàs doctissimorum virorum calculo confirmaui. Vnde est, vt sperem (filij dilectissimi) vos deterioris conditionis, aut minoris obseruantiæ esse nolle, quam ethnici fuerint. Iam verò, si quis vestrum dicat, non esse audiendos sacerdotes, quia plus dicere, quàm facere videantur (quod credendum non est) attamen, quamuis reprehensibiles essent, pro ea, quam eis debetis obedientia, respondet incorruptus iudex & eorum aduocatus Christus, quæ dicunt, facienda esse, non, quæ faciunt. Nec tamen adhuc scitis, quales sint. Nolite iudicare ante tempus (ait Apostolus) donec veniat Dominus, qui illuminabit abscondita tenebrarum, & manifestabit consilia cordium. De diuino siquidem iudicio procul dubio ignorant homines, quæ scire se nimis persuasum habent. Qua enim ratione cælestium arcanorum miracula qualia sint, à terrenis creaturis internosci possunt, nisi ipse rerum omnium creator, cælorumq. dominus mysteria sua humano in-

Margin notes: 1. Pet. 5. — Matth. 13. — Exod. c. 22. cap. 2. — Hist. Eccles. lib. 10. c. 2. — Toto lib. 1. de Sacerd. immunit. — Matth. 23. 1. Cor. 4.

no intellectui maxime occulta patefaciat? Ideo plerumq. fit, vt qui reprehendendi ſunt à nobis, ad cœlum extollantur; quoſq. laude dignos, ac præmio virtutes faciunt, temere reprehendamus. Proinde veſtrùm eſt obedire, (filioli) non autem iudicare, ne, ſcilicet, iudicemini: cumq. in Chriſtianæ militiæ albo nomina dederitis, veſtrùm eſt curare, vt, calcatis mundanis vanitatibus, vnum corpus cum Imperatore veſtro Chriſto effici mereamini: cuius ope, quæ identidem petitis, impetretis, pro me patre, fratreq. veſtro præſertim; cui, ſi deſit diuina gratia, quid agam? Par ne eſſe oneri mihi impoſito poſſum? par opinioni de me conceptæ? Diffido. Meis itaq. votis veſtras adiungite preces; quibus ipſe Rex Regum, & Dominus dominantium rogetur, vt, cùm Regis cor in manu Dei ſit, Hiſpaniarum Regis cor ad iuſtas noſtras petitiones flectat, eiuſq. miniſtros regiæ manſuetudinis imitatores efficiat, voſque ſibi obſequentes, atq. incolumes diu ſeruet. Auguſtæ Taurinorum Cal. Auguſti 1613.

Clero Tarantaſienſi. Epiſtola III.

VIX Taurinas alpes tranſierã, vix in amœniſſimam, ac feraciſſimam Galliæ ſubalpinæ deſcenderam planitiem, vix Auguſtam Taurinorum ingreſſus, Principem noſtrum Sereniſſimum ſalutaueram, cum per litteras de aduentu meo, deq. proximo, vt putabam, diſceſſu vos certiores feci. Exiſtimabam enim; quemadmodum & Princeps ipſe; me propediem Niciam profecturum, indeq. triremibus Hiſpaniam verſus, quanta fieri poſſet celeritate, nauigaturum. Attamen à menſe Iulio ad diem tertiam Decembris ab eadem Auguſtæ Taurinorum vrbe ne tantillum quidem abfui, neque, me abeſſe licuit. Nam quotidie, immò, ſi dici poteſt, vno quoque temporis momento, me expeditum dimittere Princeps cogitabat adeo, vt familiares mei ſemper penulati, & ocreati, vt ita dicam, incederent. Ita enim ſe habent res humanæ, præſertim apud ſummos Principes, vt ob varias rerum viciſſitudines, & ob plurima, quæ repentè accidunt, etiam priuatarum perſonarum, & plerumq. propriorum miniſtrorum cauſa, ferè arbitrij ſui eſſe non poſſint. Quorum vicem equidem nonnunquam doleo. Tandem Deo placuit, vt die tertia Decembris iter arriperem quadriga vectus Cuneum vſque, vbi, conductis equis, & mulis, magno cum frigore, plurima niue, vehementibus ventis, ſummoq. & meorum familiarium, & ſupellectilium, quæ nobiſcum deferebantur, periculo, alpes ſuperauimus, & Niciam die nona eiuſdem menſis intrauimus, cum priùs obuium habuiſſemus huius ciuitatis religioſiſſimum Epiſcopum Franciſcum Martinengum, virum doctiſſimum, & mei amantiſſimum, vnà cum toto capitulo, ac plurimis ex primarijs ciuibus, ipſoſq. Conſules. Eius loci ſitu vehementer delectatus ſum, tum ob aeris temperiem, atq. amœnitatem, quaſi perpetui veris indicium, tum ob agrorum fertilitatem vbiq. limpidiſſimis fontibus irrigatorum, præterquàm quòd cuiuſuis conditionis homines non pauca erga me beneuolentiæ ſigna oſtenderunt. Sed, ſicut miſericors Deus triſtibus iucunda plerumq. permiſcere, ſic cum lætis triſtia quandoq. ſolet confundere, ne ſerui ſui continuas habeant iucunditates, ſed vitam inter proſpera, & aduerſa tranſigendo, diuinam prouidentiam humiliùs venerentur: vnde ille: Dulcia miſcuit amaris. Eodem enim die Regis Catholici orator, qui ex Hiſpania venerat, vt apud ipſum Principem noſtrum reſideret, triremibus, quibus ego diſceſſurus eram, e Nicienſi portu ſoluerat Sauonam verſus, vt inde terreſtri, ſed longe placidiore, & planiore itinere Taurinum vnà cum vxore, & liberis perueniret. Poſt multos dies rediere triremes, vixq. portum ingreſſæ fuerant, cum intumuit mare adeo, vt nulla prorſus data fuerit inde exeundi facultas. Elapſo Decembri, cum ſuccedens Ianuarius nauigantibus longe magis propitius, tempeſtatibus illis, & rabioſis ceſſantibus ventis nauigationi proſper, atq. opportunus videretur, ecce tibi, nec imaginatione expectatus ſuperuenit, die ſcilicet Epiphaniæ Domini, ipſe magnus Allobrogum Dux, cuius præſentiam a decem annis antea hæc ciuitas non viderat, cum paruo comitatu aulicorum, ſuis tamen prætorianis ſtipatus militibus, tam equeſtribus, quàm pedeſtribus, nec non ſepungentis Heluetijs fere omnibus veteranis, & ſexcentis Italis, quos in ſtatione in inferiore arcis parte inter Italicas munitiſsimæ, atque ampliſsimæ, collocauit. Die ſequenti Dux de diſceſſu meo ſermonem mecum inijt deliberabundus, vtrum ſtatim vela pandere, an adhuc in anchoris ſtare, & Principem Victorium eius primogenitum, ex Hiſpania propediem rediturum, expectare deberem. Animus in vtramq. partem fluctuabat: vt illico diſcederem, ſuadebat præcipue regij oratoris aduentus, qui ab Hiſpanienſi aula, quartum iam menſem aberat, iamq. Taurini domicilium conſtituerat;

vt tamen expectatum Principem alloquerer, plane videbatur necessarium: ab eo enim, & rerum perito, & in ijs præcipue, de quibus agebatur, & agi oporrebat, maxime versato, plurima haberi poterant, quæ ad præsentis negotij statum mirum in modum facerent, cùm eorum, quæ in Principum aulis geruntur, notitiam habere plurimum conferat, ijs præsertim, qui apud eos legatorum officio functuri sunt: Namque, licet omnes aulici eundem finem habeant, non tamen omnes eadem via ad optatam metam aspirant. Sunt enim, qui miro artificio prauarum mentium passiones tegunt:sunt,qui verbis fallere edocti, sermonis lenocinio propriorum animorum affectus ita temperare didicerunt, vt, quod fugiunt, quærere, quodque oderunt, amare videantur:nec desunt,qui falsa pro veris, veraq. pro falsis venditent. Sunt contrà, qui non obscure, quæ sentiunt, certaq. pro certis promentes, veritati student, dolos, ac mendacia detestantur,bona gratis exhibent, mala facilius toleraturi, quam patraturi, & si occasio ferat, etiam sanis consilijs publico bono consulturi; habetq. aula alia peculiaria vitia: quapropter ego in tanta aulicorum varietate, dum in ea cogitatione totus essem,vt bonos à malis distinguerem, quod sine temporis interuallo assequi non poteram, quoniam nouorum hominum ingenia,nisi aliquo modo explorentur,e vestigio minime cognosci possunt,opportune inciderat Principis Victorij aduentus, nempe, vt de rerum statu, deq. aulæ regiæ moribus ab eo,quod tempori conueniebat, ediscerem, quem tandem sex abhinc diebus reuersum percommode allocutus, eiusq. regali conspectu, ac senili prudentia recreatus, nec non de ijs, quæ ad mihi delegatum munus pertinent, abunde eruditus,post longam moram à Serenissimo Duce abeundi potestatem impetraui. Hodie igitur,vel crastina die,cum quattuor Hispaniensibus triremibus Barcinonem redeuntibus mari me committam, quod non despero fore, vt diuino afflante spiritu, tranquillum sit. De his (fratres charissimi) ad vos hasce litteras dare volui, quas reddet vobis non ignotus amicus noster, & vita, & titulo istius Ecclesiæ probus, & eruditus Theologus, cuius affectu, dexteritate, & diligenti opera adeo delectatus sum, vt me non parum pigeat, eum itineris mei comitem habere non posse, præsertim, quia egregium virum eminentiores Hispanienses Theologos cognoscere, & ab illis cognosci posse auide cuperem. Sed hoc eius valetudo, corporisq. imbellicitas minime patiuntur, accedente etiam alio non minimo impedimento, quod quouis nauigij genere mare transiturus, sudat, pallet, nauseat, alget adeo,vt mortuo potius, quàm viuo homini similis videatur. Ob hanc vnam igitur causam eum ad vos mitto, vel potiùs remitto,cui cùm plura mentis meæ sensa communicauerim, eamdem, quam mihi, in ijs præcipue rebus, quæ ad pastorale officium pertinent, fidem vos habere volo: ipse vos, ad quos eum rectà venire iussi, intra paucos dies conuenturus, quæ de vobis allata sunt, indicabit, quæque à pietate vestra expecto, vobis nomine meo explicabit. Nam inter vos iurgia esse sine maximo animi mœrore præterire nequeo; quia, vt ait ille, ad exemplum Regis totus componitur orbis. Claudian. Regale sacerdotium est, quo initiati estis, non auctoritate solùm, sed exemplo bonorum operum,à quibus virtutes seiungi nequeunt. 1.Pet.2. Virtutibus autem se præditum populo ostendit, qui vitia fugit,& quæ boni sacerdotis propria sunt, diligenter inquirit. Salis autem petra, dicitur esse sacerdos in populo, vt quisquis eum contingat, veluti ex salis tactu, sempiternæ vitæ sapore condiatur. Sal terræ esse nequaquam poteritis,nisi populorum corda vitæ innocentia, morum sanctitate,& virtutum exemplo condieritis: Optimum autem condimentum fuerit Christi vestigia sequi, eius scilicet, qui exemplum dedit nobis, vt quod Ioan.13. ipse fecit,& nos faciamus: dixit enim: Pacem Ioan.14. relinquo vobis, pacem meam do vobis,ideo, qui pacem negligit, spiritus dona recusare videtur,cuius suauissimus fructus est charitas, gaudium, pax teste Apostolo ad Galatas, &. Galat.5. alibi: Pacem sequimini,ait, cum omnibus, &. sanctimoniam, sine qua nemo videbit Deũ, Hebr.12. nam & discipulus ille dilectus, qui supra pectus magistri sui Christi in cœna recubuit, in extremo vitæ constitutus hæc tantùm fratribus suis repetebat:Filioli diligite alterutrum, quia præceptum domini est, & si solum fiat, sufficit. Sufficiat quoque vobis, quod modò scribo. Nauarchus instat, & vrget, vt triremes conscendamus. Qua in re,quod ob temporis inopiam, & quidem inuitus,supprimo, supplebit idem Theologus: ipsum attente audite, ipsi libenter obtemperate: non res difficiles,sed factu faciles,& vobis vtilissimas, suadebit. Vnum non omitto,quòd maria sulcare maximum est negotium,propter multa, quæ se se offerunt, pericula,scopulos, procellas,tempestates, voragines,æstus, prædones, piratas,naufragia prope momentanea, & ipsorum aliquando nautarum malitiam.Classis igitur summum Præfectum,cui maria,& venti obediunt, enixe rogate,vt secundam nobis

conce-

concedat nauigationem, & mortalitatis vinculis solutos, ad æternæ felicitatis portum perducat. Niciæ viij cal. Maij MDCXIV.

Clero Tarantasiensi.
Epistola IV.

VENI tandem, veni Barcinonem, & quamquam tempus duorum, & viginti dierum consumpsimus apud Massyliam, octo ad circumiacentes insulas, & ad Bucarum duos, nec rectà huc, australibus ventis prohibentibus, nauigare potuimus, sed totius illius maris, quod Narbonense, ac patria lingua, golfo de leon, dicitur, littora percurrere coacti fuimus, quod licet feliciter euenerit, artis tamen maritimæ peritis probatum non fuit: nauigationis nihilominus incommodo leuari mihi visus sum, cum Serenissimum, vt summopere cupiebam, Principem Philibertum, Ducis nostri secundo genitum, Castellæ, & Legionis magnum Hierosolymitani equestris ordinis Priorem, mediterranei, atque oceani maris supremum Præfectum, quem vulgari sermone Generalem vocant, ibi reperi, qui me perhumaniter excepit, & hilari fronte amplexus est, nec quidem ab re, magnus namq. Princeps est (filij charissimi) non tantùm ob regalis sanguinis priuilegia, aut ob decoram faciem, miramq. totius corporis symmetriam, vel ob alia externa plura bona, sed ob internas, ac singulares dotes, quibus est à Deo, proprijsq. virtutibus cohonestatus ita, vt omnibus non solum charus sit, sed in sui admirationem omnes traduxerit. Ad Principis exemplum tota eius familia me ad hospitium apud Fräciscanos splendide paratum lætitia plena deduxit, vbi quamdiu mansi, nempe diebus quindecim, eiborum, tum varietas, tum copia, & mihi, & meis familiaribus opiparè, ac magnifice subministrata est. Et cum de ratione itineris certum nihil haberem, nec habere possem, vtrum, scilicet, mihi per Tarraconensem Prouinciam, & Cæsaraugustanam regionem quadrigis, an verò per Valentianam, Carthaginem, hodie Carthagenam appellatam, mare traijciendum esset; ne frustra tempus tererem, Beatissimæ Virginis Montisferrati templum, tum architecturæ ordine, opibus, & donarijs, tum sanctitate, & admirabili in peregrinos charitate venerabili, me contuli: vbi, sacro facto, & sumpto prandio, ædiculas Eremitarum in saltibus, rupibus, & asperrimis locis constructas, nec parum inter se distantes, per gradus adeo angustos, & difficiles, vt ferè inaccessæ viderentur, inuisere placuit, ipsosq. Eremitas alloqui, non sine maxima spirituali voluptate, cùm id inter præcipua mea vota, multo ante fuerit. Mirum sanè, in altissimo monte, rupibusq. vndique salebris, ac profundissimis vallibus natura prærupto, ac præcipiti, tantam rerum omnium copiam, tantam vtriusque sexus visitantium, & habitantium frequentiam conspici; vbi nec cibus humanæ vitæ necessarius, nec diuinus, quo anima pascatur, & Deo coniungatur, vnquam deest. Reuersus ad hospitium, tabellario Lugdunum cogitante, hasce ad vos dedi litteras, vt intelligeretis, me huc iam appulisse, & breui discessurum, vtq. opinor, maritimo itinere Carthaginem, atque inde Madritum, Regis Catholici Regiam. Longa restat via, cuius varietati, atque difficultatibus qui easus immineant, nescio. Etenim inopinati plerumq. ipsis sapientibus, & res nostras & nos ipsos sæpe inuoluunt, & euertunt. In Deo solo spes est: nam humana non dicam, auxilia, sed & consilia valde labant. Ego tamen, quoniam consilium non habeo, vestrum, fratrumq. sancti Michaelis auxilium expeto, ac quidem vehementer, mihi procul dubio profuturum, si vos fraternæ charitatis memineritis, isti verò sui ordinis instituta obseruauerint, quorum præcipuum est, orare pro viatoribus, quemadmodum hi sancti viri eiusdem regulæ, & habitus faciunt. Namq. pro eo tempore, quo in hoc Cœnobio viuo, valde lætatus sum, & Deo ingentes egi gratias, quòd tantos, talesq. nactus sim viros, & vitæ exemplis, & doctrinæ præceptis, & regularis disciplinæ obseruantia insignes; quales, & in omnibus alijs Franciscani instituti huius prouinciæ ordinibus esse audio. Quamobrem hic nonnulla de eorum vita referre placet, ad vestrum exemplum, vel potius nostrorum de obseruantia fratrum, vt habeant quos imitentur. His præcipuum est quotidie, cuiuscumq. ætatis & conditionis sint, media nocte è lecto surgere, & in choro ad recitandum matutinum conuenire, exceptis ijs, qui in Cathedris sacram docent Theologiam, diuinamq. scripturam interpretantur. In festis, vt vocantur, duplicibus, solemniter cum organo Hymnus Te Deum laudamus; in ijs, quæ sunt secundæ classis, etiam Laudes decantantur: in alijs primæ classis, omnia magna cum solemnitate peraguntur. Nam cum organo & vocibus alia adhibentur musica instrumenta, suauissimas auium, vel potiùs Angelorum voces resonantia adeo, vt audientium animi in cœlum rapi videantur. Quibus expletis, mentali orationi ad mediam horam vacant, prælecto

cto tamen aliquo, vel Seraphici Bonauenturæ, vel alterius, vt libuerit, pij auctoris de passione Christi sermone, quo, veluti stimulo ad deuotionem feruentius mouentur. Hora diei sexta celebratur prima eodem vocum tenore, cantus suauitate, & instrumentorum varietate. Hora autem diei nona, tertia recitatur, ac quidem admodum accurate. Quam illico sequitur conuentualis Missæ sacrificium, quod semper magno cum apparatu, & solemnitate obire solent. Exceptis ieiuniorum temporibus, quibus seruato sanctæ Matris Ecclesiæ ritu, ante solemnem Missam recitatur hora sexta, & nona; non æque æstiuo tempore, in quo vna hora post meridiem recitatur nona, quam immediate sequitur mentalis oratio, quæ mediam horam occupat. Vesperæ autem incipiuntur, & persoluuntur, quanto solemnius fieri potest. Quibus expeditis, diebus festiuis ad populi vsum, & commoditatem subsequuntur Completoria, alijs verò anni temporibus ad quintam horam protrahuntur. Diebus Lunæ, Mercurij, & Veneris, vel, si mauultis, feria secunda, quarta, & sexta, præterquam in festis Dominicis, quantum durat Psalmus Miserere mei Deus, cum orationibus, quæ recitantur pro summo Pontifice, pro Rege, & vniuersali Ecclesiæ statu, funiculis etiam pungentibus nudas carnes usq. ad effusionem sanguinis uerberant. Hæc, quoad diuinum officium, & animarum salutem. Quu autem ad corporis sustentationem, parce uiuunt, naturam paucis contentam esse non ignari, crassissimo utuntur panno, subucula nulla, nullis sandalijs, calceis nullis, aut aliquibus ex funiculis contextis. Equo, mulo, aut rheda nunquam per Ciuitatem uehuntur, rarò extra, nisi infirmitate, aut ætate suadente, nec plerumq. minister ipse Prouincialis: conuiuia, aliaue publica spectacula de industria uitant. Nocturnam quietem capiunt in lectulo ualde exiguo: cellulæ ad dormiendum, studendumq. ualde angustæ sunt, atq. simplices, nullo penitus apparatu conspicuæ. In communi, proprietatis nihil possident, preter suppellectilia, eademq. uilia, ac nullius prope naloris; ut singuli item, nihil omnino, ijs exceptis, quæ tuendo corpori ab iniuria temporum necessaria sunt. Immò, si aliquid à parentibus, uel consanguineis, uel amicis cibi, aut potionis eis mittatur, ad conuictum communem defertur. Solum uerò monachum, aut cum socio in cubiculo comedere, piaculum est. Nec ad cibum, nec ad potum, siue mane, siue uesperi, accedunt, antequam omnes, quotquot sunt, ad lucum constitutum conueniant, ut ibi pro defunctis suffragia persoluantur: quibus peractis, religioso more cœnaculum, quod Refectorium uulgò appellatur, mensæ benedictionem solemniter decantantes, ingrediuntur. Inter comedendum perpetuò sacra habetur lectio, proposito prius ab aliquo uiro docto, uoce ita alta, & clara, ut ab omnibus commode intelligatur, uno, aut altero, ut dicitur, conscientiæ casu, unà cum eiusdem dilucidatione, & resolutione. Exacto prandiu, discedunt etiam, solemniter recitantes psalmum, Miserere, uel similem alium; & seruato Ecclesiæ titu ad dormientium fratrum conditoria pro animarum expiatiune pias preces porrigunt. Hinc in culinam accedunt, in qua ex iunioribus aliqui scutellas, orbes, lances, & alia vasa lauant: seniores alternatim psalmos aliquot recitant, mundantes interim fabas, aut legumina alia, Deum, vt suis benefactoribus, & fratri culinario fit propitius, & clemens, enixè deprecantur. Pro iunioribus & adolescentibus, qui bonis, & politioribus litteris imbuti, iam per amœnissimos logicæ, & philosophiæ campos decurrerunt, duo sunt ex veteri instituto magistri, quorum munus est, sacram, vt vocant, scholasticam theologiam toto ferè anno, & mane & vesperi profiteri. Ex auditoribus duos, quos magis norunt ingenio præstantiores, & ad disputandum æque promptos, & paratos, singulis annis deligunt, quippè qui publicè, magna cum pompa & apparatu, assistente loci Antistite, alijsq. primoribus ciuibus, omniumq. religionum, quibus ea ciuitas abundat, peritioribus, & prælatis, theses ex ijs, quæ audierint, selectas tuentur. Sunt insuper, & nouitiorum, & eorum, qui religionis professionem emiserunt, alij magistri, ad difficiles philosophiæ difficultates tractandas, subtiliaq. logicæ studia minime idonei; qui, statis horis à superioribus decretis, rei litterariæ studiosis operam suam vtiliter, atq. accurate nauant. Vnum sanè inter cœtera admiratione dignum, non sine delectatione, obseruaui: quòd, cùm in eo cœnobio, præter alios, plusquàm centum adolescentes, quorum ætas lubrica, ac nouitatis studiosa, potiùs loquax, quàm taciturna esse solet, adeo verecundi, beneq. instituti sint, vt vbicumq. fuerint, quasi veterum silentiariorum officio fungentes, quibus olim Imperatores ad quietem palatij vtebantur, non silere, sed abesse videantur. Alios verò religiosos viros, cuiuscumq. ordinis, & instituti fuerint, vehementer honorant, laudant, venerantur: quod meam erga illos beneuolentiam mirum in modum auxit. Horum quidem, in morum probitate, exemplum sequi velim oues nostras.

stras. Quod faxit magnus ille, & misericors Deus: qui vos seruet,& me aliquando in Angelicos choros recipiat. Barcinone xij. cal. Iunij M. DCXIV.

Clero Tarantasiensi.
Epistola V.

MADRITI, quò veneram quartodecimo calendas, vestræ mihi redditæ sunt litteræ, quæ quidem,fratres dilectissimi,primùm iucundæ,mox tristes,;& lacrymosæ fuerunt, cùm nobilis viri Prouenzæ,ciuitatis nostrę Gubernatoris,vel, vt isthuc appellari solet, Baili maioris, interitum nunciarent; non omnino, quòd nobis charus, ac familiaris minister mortuus sit, cùm & nos mortales,fragiles, ac lutea vasa ad eandem metam decurramus: sed,quia dubitandum est, num sacramentali confessione, & contritione peccata sua expiare potuerit. Mors exterior planè timenda non est, quia, segregata anima à corpore, bene morientibus via est ad æternam vitam. Interior verò mors animam à creatore suo ita diuidit, vt quàmuis misericors, immò pater misericordiarum sit,in suaq. habeat manu, eo etiam temporis momento, quo quis extremum spiritum emittit, grauissima crimina condonare, aliquando tamen morientium culpa potiùs condemnet,quàm condonet. Huius hominis infelix exitus exemplum humanæ miseriæ,ac stimulus est ad bene viuendum. Non est negligenda mala valetudo, nec mors appetenda, sed curandum, vt vita nostra corrigatur,Deo nostro placeamus,vt sedem ab his nimbis quietam, quando venerit dies illa, in suprema cæli arce possideamus, vnde, quàm mundana hæc omnia vilia sint,ac contemptibilia,aspiciuntur. Hoc etiam vehementer doleo,quod à mihi amicissimo interemptus sit, in quem propterea sit animaduertendum; cuiq. cùm prodesse, & benefacere in animo semper habuerim,eidem nocere (si quòd iure sit, nocere dici potest) auctoritate mea necessarium sit. Sed id Iudices mei videbunt, quibus causam hanc relinquo. Mihi sanè gratum foret, vt ille iure excusari posset, & sua, & filiorum suorum causa. Maior enim natu magnæ spei adolescens, nisi felix eius cursus infelici hoc patris successu retardetur, ad veræ virtutis metam aspirare videtur. Vix tertium decimum annum natus orationes scripsit,& habuit, pueriles forsan,immò graues, doctas,& elegantes, præsertim de sanctissimo Eucharistiæ sacramento, quas coram me prius, postea in oratorio Disciplinatorum, meo & permissu, & hortatu, haud minima cum audientium admiratione, & applausu recitauit. Vtinam, quod timeo, euanescat. Cœterum litteræ vestræ, & mihi gratissimæ, & optatissimæ fuerunt, in ea præcipue parte, quæ est de prospero amici nostri reditu, vt ex eiusdem epistola amoris, & beneuolentiæ plena, nuper mihi reddita etiam cognoui. Nihil enim melius, sur magis commodum ei accidere poterat: Siquidem Thomas Baurlus Dominicani instituti, quem in discedentis locum Theologum mihi subrogaueram, in itinere diem obijt; & si longè illo iunior, & corpore robustior, quiq. alijs nostris familiaribus & animum faciebat, ac vires quodammodo augebat. Ex earum quoq. litterarum lectione bis terq. repetita, ingens hausi gaudium, quòd rumores de iurgijs vestris ad me delari, vani,& fallaces sint. Idem scripsit amicus ipse, cui fidem habeo. Quòd autem monita,& exhortationes meæ vobis iucundæ & proficuæ fuerint, Deo in primis innumeras ago gratias, & vobis ex corde gratulor. Sed nobis inutilia omnia fuerint, quæ in ore gerimus, verbisque profitemur, nisi in penetralia cordis descendant, secus ac pluuia,quæ in lapides,aut rupes cadat. Pergite igitur, pergite, filij charissimi, vnde veneritis, & ad quid veneritis, seriò considerare. Cœlestem originem,& imaginem cùm habeamus, non est, cur terrena nos teneant, aut tantopere delectent. Namque, præter ea, quæ corpori necessaria sunt, reliqua iactationes, & fluctus esse videmus,in quibus nihil prorsus firmum, nihil stabile habemus, nisi desideria nostra ad anchoram veræ pietatis, & sapientiæ alligemus. Vos,quæso,concordes viuite, amicitiam colite, beneficijs inter vos decertate, & sapientiam diligenter quærite: Initium sapientiæ, ait Psalmographus, est timor Domini. sicut nauis in æstu marino sine clauo iactatur,& fluctuat, sic mens, quæ in hac mortali vita caret sapientiæ gubernaculo. Ipsa enim est, quæ ad nostri cognitionem nos primùm ducit, mox ad Deum, veram sapientiam, & summam felicitatem. Illarum verò litterarum, quas ad me misisse scribiris, nihil accepi. Sine fraudibus, ac periculis vix transmitti possunt, & pereunt sæpe, & sæpe eunt, quò non mittuntur. Hæc in posterum vobis perpetua lex esto, ne vnquam transeuntibus detis, quas saluas vultis: etenim negligunt, aut alteri tradunt, aut lacerant, aperiunt etiam aliquando curiosi, ac,vt optime cedat, tardiùs, quam par est, reddunt. Cùm igitur mecum loqui per litteras necessarium fuerit, bene

Psal. 110.

bene clausos fasciculos, vel Augustam Taurinorum, vel Cambeṙiacum mittite, vt inde per publicos tabellarios ad me deferantur. Idem me facturum polliceor. Tunc ego nec iure excusabo non redditas, nec vos à me nullas acceptas. De reliquo itinere, si quid scire vultis, hæc habetote: postridie eius diei, qui Corporis Christi festo die sacrum fuit, cum sexdecim triremibus, quibus præest Carolus Auria Tursensium Dux, inter artis maritimæ proceres primarius classium ductor, Barcinone soluimus, & felici cursu, hoc est spatio trium dierum cum dimidio (cuius magnam partem, à Ioanne Moncada Tarraconensium Præsule, & genere, & virtutibus clarissimo, mihique amicissimo, prandio exceptus, apud eum consumpsi) Carthaginem appulimus, vbi reliquum illius diei constitimus. Sequenti verò Murciam opulentissimam ciuitatem vidimus: illic obuios habui cum quadrigis plures sacerdotes, & nobiles viros; quibuscum aliàs Romæ, idest in luce illa gentium, in arce fidei, ac pietatis domicilio, & amicitiarum conglutinatrice, mihi fuerat cum beneuolentia, & charitate summa consensio; ibiq. in cœnobio Franciscanorum sex diebus mansi, vt familiæ, quam cum sarcinis illbuc iter dirigere iussetam, aduentum expectarem. Interim cum toto ipso tempore maximus ad me concursus nobilium, & sacerdotum fieret, ciuitatis Antistes, vir non minus pius, quàm doctus, & hæreticæ prauitatis inquisitores, qui in illis partibus maximæ sũt auctoritatis, me perhonorificè exceperunt, atq. ferè omnes ad lautissima conuiuia inuitarunt, ac varijs munusculis, ijsdemq. gratissimis, amantissime donarunt. Illbinc triduo post octauum eiusdem festi diem discedens, eam Hispaniæ oram transiui, vbi nulla ferè arbor agit radices, nullus cernitur fluuius, nullus emanat fons, tuncq. cùm tempus esset messis, ingenti, ac propè igneo calore, impervia videbatur, vbi nulla inueni hospitia nisi angusta, ac diuersoria penè nulla, &, si quæ inuenta sunt, ea fœda, & malè olentia, grato cibo etiam, ac potu carentia. Mihi tamen feliciter contigit; quòd, quacumq. erat nobis transeundum, aliquem, aut clericum, aut ex primoribus laicis, locorum reperiebam, qui cùm me, vel de facie cognouisset, vel scripta mea vidisset, vel de me, rebusq. meis aliquid audiuisset, me enixè deprecabatur, vt eius hospitio vti vellem: quod quidem interdum, quo offerebarut animo, vrgente etiam necessitate, libentissime accipiebam. Madritum denique ventum est, magis nocturno, quam diurno itinere ad solem, & puluerem declinandum. Et cùm Rex sancti Laurentij suburbium, vulgò Escurialem, vt assolet illis ferè tẽporibus, cogitaret, qua potui diligentia, curaui, vt omnia, prompta, & parata essent, vtq. eo, quo decebat apparatu, ad eius Maiestatem accederem: à qua summa cum humanitate, hilariq. vultu exceptus, eidem breuiter aduentus mei causam exposui. Hinc interiores Regis consiliarios conueni, à quibus comiter, & amicè tractatus sum, vt Serenis. Allobrogum Ducis Legatus, & mea fortasse causa; cùm & Rex, & Principes, omnesq. alij, episcopalem dignitatem plurimi faciant, ac maximè venerentur. Ego nauem, & mare ingressus sum vastissimum, sed hactenus placidum, & tranquillum: cessante Zephiro, anxius sum, ne me perturbent subito ex transuerso Noti: stationem saltem mihi aliquam optarem, si non portum. Et, vt ex voto succedat, ab eo, cui maria, æstus, & tempestates obediunt, consilium, & auxilium ex corde petendum. Nam, sicut pro velis, & remis in toto illo periculoso maris tractu vestræ preces, & orationes mihi fuerunt; testat, vt & in hac terrestri nauigatione clauum nauis meæ teneatis, ne fiat naufragium; ac ne vlla quidem iactatio; sed omnia prospere & mihi, & Principi nostro, vt par est, eueniant. Saluete (filij charissimi) ac, vt ego quoq. per vestras preces saluus fiam, curate. Madriti Kalen. Augusti M DCXIV.

Clero Populoq. Tarantasiensi. Epistola VI.

VENI, vidi, haud vici, nisi Deus, in quo omnis spes, pericula auertat. Itur ad arma: feci, & quantum in me est, laboro, vt quies & pax consistat. Sunt, qui de nobis aliter sentiant, quàm oportet. At musca, animal omnium ferè vilissimum, sæpè generosissimos equos præcipites agit; & remora, piscium ferè minima, naturali vi nauigij etiam maximè onusti, ac velis secundo vento tumentibus mare sulcantis, cursum retardat, illudq. immobile reddit. Addo: fortunam (si mihi cum ipso Cæsare, prudentissimo, & fortissimo Duce ita loqui fas est) multùm posse, cùm in omnibus, tum in re militari: siquidem ex minimo casu belli facies variatur; & sæpe, scribit Thucydides, peritus Hercules in re bellica, vel minor multitudo maiorem profligauit. Incertus, nempè pugnæ exitus, qui sæpè, vt Romani eloquij flos testatur, spoliantem iam, & exultantem euertit, & perculit ab abiecto. A quo non dissentit Liuius: ait enim: Mars cõmunis, & victum sæpè erigit,

Comm. 6.
Lib. 1.
Pro Mil.
Lib. 18.

rem mitti in discrimen non probo. Proinde supplices æternum nomen imploremus, pacis, scilicet, non dissensionis Deum, & cum Propheta clamemus: Cogita super nos cogitationes pacis, & non afflictionis, vt det nobis finem, & patientiam, & inuocabimus te, & viuemus. Quod, vt faciliùs succedat, vos (fratres dilectissimi) in visceribus Christi moneo, & præcipiendo, omnibus mando, vt in omnibus ecclesijs, & regularium, & secularium clericorum, & in ista ciuitate, & per vniuersam Diœcesim, cum omni solemnitate, & pompa, sanctissimum Eucharistiæ sacramentum populo exhibeatis, & indicto ieiunio, supplicationes in ciuitate, in omnibusq. oppidis, & pagis omnino haberi curetis. Propterea Philippo Cauallardo meam vicem gerenti committo, vt ad Suffraganeos, & Coëpiscopos scribat, & quid in hoc turbido mari, atque impendente tempestate agendum sit, ob eorum oculos ponat. Nostro fortasse exemplo dabunt operam vicini quoque Antistites nobiscum in eodem discrimine constituti, vt hæc tot contrarijs ventis agitata nauis, ijsdem remigibus, ac gubernaculis in portum perducatur. Vos verò iuxta Ioëlis consilium scindite corda vestra, carnem subigite ieiunio, criminum molem sacramentali confessione, ac pœnitentia deponite: vt cœlestis mensæ pane recreati, quo nihil salubrius, nihil efficacius est ad æternam vitam, cuiusq. puritate, etiam grauissimæ, purgantur culpæ, & virtutes augentur, domum Dei digne intrare, supplicationibus cum fructu interesse, diuinam opem implorare, quamque Principes largiri nequeunt, pacem consequi possitis, procul dubio meliorem, ac tutiorem sperata victoria, quæ in ipsius Dei, sicut illa, in Principum manu est, cuius clementia, neque humiliatem supplicantium, neque orantium preces aspernatur. Res nostra agitur: nec vllam afferre excusationem, vllamue interponere moram debetis, quin, quod suadeo, perficiatis; ne, si publica tranquillitas exturbetur, & ad bellum, ac pugnam collatis signis deueniatur, etiam citra montes securi, ab omniq. timore vacui in periculo versemini, vtique non sine periculo, Mantuanorum exemplo, quorum damna deplorat Poeta his verbis: Mantua væ miseræ nimium vicina Cremonæ. Nam, præter horrendum armorum strepitum, crebrosq. de imminente vallitate funestos rumores, quibus vexaremini, quomodo fiet, vt vicini ex tanto igne peruolantes fauillas prohibeatis, quin res vestræ in neglectum discrimen adducantur. Tunc enim tua res agitur (ait ille) paries cùm proximus ardet. Iam non ignoratis, bellum, vel intestinum, vel extrinsecus illatum, absque exercitu administrari non posse, nec parari exercitum absq. armis, militibus, commeatu, neque hæc sine pecunia, quæ ideo belli neruus nuncupatur, pecuniamq. non sine tributis, ac populorum molestia haberi. Non minus igitur vobis, ò Centrones, ò Allobroges, ò Galloceli, ò cœteri populi transalpini Duci nostro subiecti, quàm subalpinis expedit, Deum, hoc præsertim tempore, habere propitium. Quod facile assequemini, si, quam superiùs vobis præscripsi viam, constanter calcaueritis: quod, vt vobis succedat, eundem ipsum gratiarum patrem humillime deprecor, & rogo. Valete Madriti XVI. cal. Septembris MDCXIV.

1. Cor. 14. Hier. 29. Ioel c. 2. Liuius 10. Psal. 101. Eccl. 9. Horat.

Clero Populoq. Tarantasiensi. Epistola VII.

Madrito discedere coactus, ad tertium cal. Octobris Complutum veni, celeberrimum vtiq. liberalium artium totius Hispaniæ emporium. Hic consistere consilium fuit, donec de re nostra domestica, hoc est de supellectili, quæ nisi magno cum incommodo, & sumptu nobiscum deferri non posset, quomodo tempora postulant, dispositum sit, aliaq. chariora ita ad itineris difficultates componantur, vt nullum inde in via sentiamus impedimentum. Secundo ab aduentu meo die accepi (fratres dilectissimi) litteras vestras, gratas quidem, quòd vos bene valere nunciauerint; molestas verò, quòd, quæ litteris ad vos nupertime datis, futura conieceram, video euenisse. Vnde mihi de rebus vestris pro temporum statu iniecta est animi non leuis solicitudo, quæ tamen hotum illustrium virorũ frequentia adeo temperatur, vt cùm aliunde non desit, quod me publica causa vehementer torqueat, atq. diuexet, nullum perturbationibus meis efficacius habeam solatium, quàm piorum, doctorumq. hominum, quibus ciuitas hæc maxime abundat, suauissima consuetudo. Hic namq. mirum in modũ florent optimæ omnes disciplinę, eaq. præcipue theologię pars, quę scholastica nuncupatur, hæreticis inuisa, atq. suspecta, quantum ex doctissimorum virorum monumentis exploratum est: quo fit, vt huc, tamquam ad nouas Athenas, confluant litterarum studiosi iuuenes; quasi artes in Hispania sedem fouisse videantur, florentibus præsertim Salmãtino, ac Conimbricensi gymnasijs. Ea nãq. studia, quæ plures auertisabantur, hodie

hodie non solum nobiles viros tenent, atque delectant, sed & ab ipso Rege in magno pretio habentur, maximisq. præmijs cohonestantur: quod felix, faustumq. sit: honos enim alit artes. Me, meosq. commodo, ac grato hospitio excepit in suo collegio, omnium huius vniuersitatis optimo, Abbas S. Bernardi, in quo morantur iuuenes excellentis ingenij, & doctrinæ, qui eiusdem instituti sacram induunt vestem, nec non ætate prouectiores Dei serui, moribus, sanctitate, & litterarum scientia insignes: in quorum numero est Laurentius Zamora, cuius scripta non Hispania modo, sed & Gallia, & Italia æqua ingeniorum æstimatrix, admirantur, & verbi Dei concionatores ad coelum extollunt. Habet ille nunc præ manibus Cantica Canticorum, quæ latinis verbis explicare, & illustrare intendit, sed vereor, ne illa commentaria ad finem perducantur: ipsum enim diutius viuere non posse, incurabilis morbus, quo vehementer laborat, febris nempe ethica, seu maragmus, manifeste ostendit, cùm, præter ossa, & cutem, nihil vitale habeat, nisi claram, atq. sonoram vocem, vnde extremum ei diem imminere nemo dubitat. Egregium hunc virum non sine voluptate, ac fructu sæpe conuenio, semper ab eodem doctior discedens. Quinto post die, quàm huc accessi, Rector vniuersitatis, penes quem omnis est eiusdem academiæ auctoritas, cuius priuilegia, & Apostolica, & Regia, maxima sunt; inter quæ præcipuum est, vt cum Rege quoties eum Compluti esse contingat, pari incedat passu, syrmate, siue cauda, coram ipso Rege sibi à famulo sustentato; cùm theologica laurea insigniri deberet, me ad illum actum, & lautissimum conuiuium inuitauit. Accessi, & oblectatus sum in primis, plusquam mediocriter, loco ipso, in quo huiusmodi fiunt litteraria certamina, amplissimo quidem, & opere incrustato, & tessellato, picturis, auroq. affabre insigni, diuersisq. sedilibus distincto, pro cuiusque professionis insignibus, & gradibus, cùm illi quoque, quos Regulares appellamus, cuiuscumque instituti, siue ordinis sint, nigro, & quadrato vtantur capitis tegumento, quod biretum nuncupatur: desuper verò, vnaquæq. classis sericum lemniscum diuersi coloris habet: Theologi album, Iurisconsulti rubeum, Medici flauum, alij artium professores coelestem. Omnes rogati incedunt, ac super togam capucium gestant ex nigro holoserico villoso, quod nos vellutum, Hispani tertio pelo dicunt: cuius inferior pars, quæ apparet, vel panno serico eiusdem coloris, cuius est lemniscus, vel pellibus armellinis fulcita est. Candidatorum lemniscus viridis est, coeterùm eodem vtuntur habitu, quo reliqui magni collegij proceres, breuiori palliculo, seu vt vulgo appellatur, mozzetta, qua, & Episcopi, & Cardinales vtuntur, estq. ex nigro holoserico villoso. Candidatus cùm esset, vt dixi, Rector, nihil egit penitus: tantum petijt paucis, & conceptis verbis, se in Theologorum ordinem adscribi. quo facto, ab vno ex illis Theologis longa habita est oratio in eius laudem. Deinde emissa ab eodem Rectore catholicæ fidei professione, Abbas, qui inter clericos primas obtinet, Toletani Archiepiscopi Vicarius, & vniuersitatis Archiscriba, quem vulgo Cancellarium vocant, de me, meisq. scriptis plura dixere, quàm oportebat. Et quidem ego Hispanis hominibus, præsertim litterarum studiosis, plurimum debeo, quòd laboribus meis, plusquàm ego meruerim, tribuere videntur. His ita absolutis, distributæ sunt astantibus chirothecæ cum certa pecuniæ summa. Sed in hoc vno mihi visa est excellere eiusdem Rectoris auctoritas, & prærogatiua: quod, cùm omnes Theologi, Iurisconsulti, & artium professores, dum Rector genibus flexis fidei professionem emittebat, aperto capite stare debuissent, nec surrexissent, veluti minus attenti, mulctati sunt ea pecuniæ portione, quæ illis ex veteri instituto debebatur, & ad hospitale, iubente Rectore, ac nemine prorsus reclamante, statim allata. Dies me deficeret, si ea ne dicam narrare, sed paulatim attingere velim, quæ vidi, & obseruaui in hac academia, quæq. mea causa facta sunt, conuiuia, comoediæ, taurorum ludi, orationes habitæ, epigrammata, & id genus alia lepidissime conscripta. Varia alia collegia sunt in hac ciuitate, etiam omnium religiosorum ordinum, duobus exceptis, Benedictino, & Hieronymino; alia item multa scholarium nulli sacræ familiæ adscriptorum, ab illustribus, & pijs viris fundata, & optimis constituta legibus; atque inter cætera, vnum, quod trium linguarũ dicitur, vbi Latina, Græca, & Hebraica addiscitur, quodq. vna cũ alijs octo sumptu magni collegij, cuius census est scutorum, vt aiunt, triginta sex millium, sustẽtatur. In omnibus continua est litteraria aliqua exercitatio: nunc in hoc, nunc in illo publicæ Theses proponuntur, ac defenduntur. Frequens est collegialium examen, quo collegij, eiusue instituti beneficio digni ab indignis dignoscantur: submouentur, retinentur, subrogantur, vt magistris, aut censoribus videtur. Nec tamen ita in litteris occupantur, vt diuinum omittatur officium, ab ijs, scilicet, qui illud recitare tenentur, aut quidquam aliud,

aliud, quod ad Dei cultum, sanctorumq. venerationem pertineat. At dicet vestrum aliquis, quid ad nos ista? Non ab re hæc, nempe, vt sciatis, vbi sim, quid egerim, quidque agam in præsentia. Equidem breui, si diuinæ placuerit bonitati, ad vos me recipiam, ac longè quidem breuiori tempore, quàm & vos, & ego putabamus: quod vobis gratulor, & mihi gaudeo: quamuis omnia in discordiam inclinare videantur, nobis certè malis causam præbentibus: Peccata, scilicet nostra, quæ nec corrigi, nec minui, sed augeri potiùs, & crescere cum pœnis mihi videntur. Nam in dies magis ac magis diuinam iram prouocamus; & quasi affligendi ex iustis causis non simus, veteribus recentes addimus. Hinc luxus, hinc fastus, temeritas, petulantia, audacia, luxuria, rapinæ, sacrilegia, hinc scelera omnia. In ore vera ac sancta religio, in corde improbitas maxima. Verba ipsa melle dulciora, nihil aliud sonant, quam pietatem, humilitatem, charitatem: facta verò ambitionem, auaritiam, pauperum, pupillorũ, viduarum oppresionem, sordes, vitia omnia. Quid igitur de pace sperandum? Ideò mala omnia dicit Lactantius, rebus humanis quotidie ingrauescere, quia Deus mundi huius creator, & gubernator derelictus est. Derelinquitur enim, cùm eius præcepta negliguntur, & inspirationes contemnuntur; qui hisce calamitatibus finem impositurus non videtur, nisi & nos calamitatum causis finem imponamus: quibus sanè remotis, securi expectare possumus, quem cupimus, nostrarum cogitationum euentum. In hoc igitur vnum omnes cuiusuis ordinis, conditionis, ætatis, sexus, toto pectore incumbamus; vt, vita nostra emendata, Deo placeamus. Quod si integra mente, ac puro corde, vt par est, faciemus, eius proculdubio mitigabitur indignatio; & cum Propheta exclamare licebit: fiat pax in virtute tua; &, exaudiet Dominus deprecationem nostram, & orationem nostram suscipiet. Ego certè, nec mihi, nec causæ communi deero; sed vnà cum hisce S. Bernardi venerabilibus alumnis, quorum innocentiæ, ac orationibus, se Rex ipse summopere commendauit, ad te, ò clemens, & misericors Deus, ex quo omnia, per quem omnia, & in quo omnia sunt, quiq. in tribulationibus clamantibus ad te opem ferre non dedignaris, preces meas, qualescumq. sint, humiliter offero, ac peto, vt vota nostra audias, atq. Allobrogum Duci consilium, ac virtutem tribuas de toto negotio benè sentiendi, quodq. expediat, fortiter exequendi; vtque rerum exitus tibi gratus, ipsi Duci gloriosus, & fluctuanti patriæ salutaris sit. Hoc facite & vos (filij charissimi); & pro reditu meo, vt felix faustusq. sit, rogate. Non enim minus periculosum est iter, quod me ingredi oportet, quàm fuerit mare, quod triremibus transfretaui, prædonum nempè insidijs expositum. Barcinonem cum venero, si triremes, quibus in Italiã transire possim, paratæ fuerint, breui, vt spero, isthuc me conferam: sin minus, scribam quod reliquum fuerit. Valete. Compluti. Idibus Octobris 1614.

Lib. 5. inst. cap. 8.

Psal. 121.
Psal. 6.

Clero, populoq. Tarantasiensi.

Epistola VIII.

CVM familiares mei, qui Matriti remanserant, ad me venissent cum sarcinis ac vehiculis, ipse (præmissis, quæ ad vsum itineris necessaria non essent) Idibus Octobris, Italiam versus me in viam dedi, valere iussis hospitibus meis monachis, Bernarditis, alijsque Complutensis Academiæ eminentibus, meique amantibus viris. Post quatuordecim dies, non sine periculo, & molestia, huc tandem delatus sum. Periculum in ambagibus viarum fuit: molestia ex publicanis, & vectigalibus. Nam Tortueræ, (quod est vltimum Castellæ municipium) vbi quæcumque illhac transeunt, quamuis minima, exhibenda sunt; vt pro rebus, aut nouis, aut quæ nouæ videantur, certum quid soluatur, ad rationem (vt ego arbitror) decem pro centenario: retentum inueni quicquid auri, & argenti, & supellectilis præmiseram, etiam res Diuino ministerio dicatas, calices, cruces, candelabra, vasa sacra, & id genus alia, quæ, vt postea intellexi, exportari non permittuntur, nisi impetrata, Regisque manu subscripta licentia. Locus à Matrito distat quattuor dierum itinere; &, quod molestius fuit, Rex abierat Lermam. Quare, ibi relictis rerum interceptarum custodibus, ex familiaribus meis Matritum misi, qui eas restitui curaret: cœptumq. iter persecutus sum; sed (ingenuè fateor) subtristis, quòd chariora ignotorum, viliumq. hominum fidei mihi relinquẽda essent, eo præsertim tempore, quo furente Marte, ac Bellona, silebant leges, egoq. vt hostis habebar. Per Cæsaraugustam nobilissimam ciuitatem transiui, parum in ea moratus, noctem, scilicet, & paucas horas matutinas: nam, postquam sacris interfui, visis cursim, quæ visu digniora fuerant, sumptoq. ientaculo, discessi. Inde noua pericula, immò maiora, magisq. metuenda, nunciabantur de latronibus, ac scelestissimis prædonibus, qui

qui (vt aliàs dixi) nemini obediunt, ac nemini parcunt. viatores spoliant, vulnerant, trucidant. In citeriore Hispania, quam Cataloniam vocant, pestis hæc tantùm grassatur: nec tamen parcunt ministri Regij in delictis deprehensis: raræ namq. sunt arbores in vijs publicis, ex quibus membra humana non pendeant. Triste profectò, horrendumq. spectaculum, at valde necessarium in illa regione, alioquin gratissima, & rerum omnium copiosissima. Verùm mihi, & meis omnia feliciter euenere: viæ tutæ, cæli serenitas, quies, securitas nobis non defuere: quod diuino beneficio factum fuisse non dubito. Non ignorabant perditissimi sicarij Proregem, rectores, aliosq. proceres, qui ad illius reipublicæ clauum sedent, propediem exituros, vt eos conquirerent, & caperent, captosq. turpissima morte mulctarent. Sed Deus fuit, qui custos noster, qui ministrorum diaboli manus nos effugere voluit, intercedente præsertim Beatissima Virgine, sanctoq. eius filij præcursore Ioanne Baptista, quorum patrocinium vsq. a prima ætate mihi paraui, & quidem non sine magno lucro. Ipsis votum, quo me obstrinxi, adhuc non solui; sed reus voti non ero diu, sine quo fortasse imminentes calamitates non euasissem. Tandem Barcinonem venimus, vbi nullis, quibus in Italiam transfretarem, repertis triremibus: obtulit casus, quod è re mea futurum videbatur, aduentante Barcinonem ex Oriente, vt rumor erat, Serenissimo Philiberto maritimæ Hispaniensis classis imperatore. Is enim, cùm veniens ad xiv. cal. Nouembris, a Prorege regias litteras accepisset, quibus ad portum sanctæ Mariæ illico nauigationem dirigere iubebatur, atq. expeditis ad iter triremibus, sumptoq. commeatu, abijsset, sequenti die febre grauatus, medicorum, procerumq. ei assistentium tutu Barcinonem reuersus est, vt abundante ciuitate medicis, ac medicamentis ad recuperandam salutem necessarijs, ibi melius, quàm alibi curaretur. Quare, cùm muneris sui partes, quas morbo detentus coram obire prohibebatur, per ministros supplere cupiens, ex triremibus, quas secum adduxerat, quinq. Genuam remitti iussisset, ego huius percommodæ nauigationis opportunitatem auide arripiens, quod Serenissimi Ducis nostri, vestroq. aspectu breui recreari sperarem, lætus ad triremes conuolaui, quæ in peruigilio Beati Andreæ ex hoc portu soluentes, vnica velificatione Colibrium (olim portum Veneris nuncupatum) prospero cursu appulerunt; vbi, dum tempus transmittendi sinum Narbonensem latissimum, & periculosissimum (quem golfo di Leone vulgò appellant) à nautis obseruabatur, ecce eiusdem Principis Philiberti litteræ, quibus Ioannes Baptista Feus earundem triremium Præfectus Barcinonem reuocabatur. quo nuncio tristatus sum, vt debui. Quid enim magis molestum mihi accidere poterat, quàm, tãto maris spatio emenso, ex medio ferè itinere inutiliter retrahi, & ad supremas difficultates reuocari? Quid magis incommodum, aut importunum, quam tot dies exoptatam, expectatamq. occasionem breui temporis momento amittere? Multa siquidem sese offerebant, quæ, præter temporis iacturam, tristitiæ causam præbebant. Nam, quæ pro viatico parata fuerant, ferè omnia deperdi videbam: iterum de domicilio cogitare necesse erat, proinde iterandæ impensæ, cùm, quæ ante discessum vsui fuerant, in discessu relicta, & dono data fuissent, ideo omnia iterum emenda, iterumq. relinquẽda: noua insuper vectigalia in ingressu, atque egressu pendenda, nouumq. viaticum parandum, & fortasse longum tempus terendum, antequam similem redeundi occasionem inueniremus. Sed ego hæc pro nihilo ducebam. Illud est, quod me mirum in modum angebat, (filij charissimi) intercipi scilicet mihi præsentiam vestram, qua breui frui sperabam, vosq. non animi tantum, sed corporis brachijs amplecti, non litteris, sed coram affari, vobisq. non absens, sed præsens, benedicere, ordinationes tenere proximis tẽporibus, cæteraq. Pontificalia munia in natalitijs Domini, alijsq. solemnioribus festis diebus exequi, populumq. mei amantissimum ad ipsam, caput virtutum, pietatem pro virili parte excitare, quam qui negligit, nec Christianus, nec homo dici meretur. Ad eã namq. natos nos esse omnes scimus, ad eã singulari Dei beneficio institutos. Hanc tenere, hanc amplecti debemus vnicã veræ quietis anchoram, vnicum ad perpetuam salutem perfugiũ, viaticum, viam. Verùm mihi tempero, illi, cuius nutu mundi machina regitur, parere paratus, cuiusq. est, omnia suauiter disponere. Etenim dolorem, quẽ ex hoc itineris impedimento contraxeram, mitigauit Barcinonensium charitas, ac beneuolentia, quibus cum graue fuisset, me eo tẽpore maritima incómoda subire, reditus meus gratissimus accidit, ijs ptæ ceteris, qui ad pietatẽ, sacraq. studia propensi, ad vitam ecclesiasticam aspirant. Huius Ciuitatis Episcopus, vir sanè morũ probitate spectabilis, & bonis litteris, artibusq. liberalibus, atq. in primis iuris prudentia, optimè eruditus, cum annis, & corpore valdè grauis, ordinationes ægre facere posse videretur,

essentq.

essentque quam plurimi, tum seculares, tum claustrales homines, qui in clericorum albo describi cuperent; rogatus fui, præsertim à Franciscanis, ad quorum cœnobium diuerteram, vt Episcopale onus hoc, ad eorum commodum, & gratiam subirem: quorum pio desiderio accessit præstantissimi Antistitis, non consensus solùm, sed etiam desiderium. Non recusaui laborem: atque ad minores, & maiores ordines promoui centum viginti quattuor clericos, inter quos fuerunt sex & triginta sacerdotes, omnes ferè in Theologia, vel iure Canonico, vt aiunt, licentiati, & candidati ad illam metam currentes. Die autem Dominicæ Natiuitati sacra, præsentibus iisdem meis religiosis hospitibus, in eorum sacra æde Missam Pontificalem decantaui: quod & feci in ea, quæ Deiparæ Virgini de mari nuncupata est, cui inseruiunt sex & triginta supra centum sacerdotes, sanctæ Circumcisionis solemni die, idque cum pompa, ac pretioso apparatu, vniuersa ferè ciuitate spectante, ac plaudente. Interfui quoq. persæpe publicis disputationibus, & in gymnasio, siue vniuersitate (vt vulgò appellatur) plusquàm semel publicos professores audiui, ac frequentiùs audiuissem, nisi de me loquentes sustinere præsens, turpe putassem, licet consuetudini ciuitatis in aduenas officiosissimæ id tribuendum existimauerim: neque enim ego is sum, quem viri vsquequaque celeberrimi sibi ornandum susciperent. Interea, cùm summus idem maris Præfectus Ioannem Baptistam Feum Carthaginem nouam ire iusserit, ad accipienda nummorum aureorum vicies centena millia, atque in Italiam transmittenda; ipse illico imperata fecit Cal. Ianuarij, tranquillo mari discedens. Faxit Deus, vt illum breui his littoribus restitutum cum suis triremibus incolumem videamus. Quem quidem aduentantem lætus excipiam, tum quia nauo, atq. industrio viro omnia fauste, ac prospere euenire cupio; tum quia ad iter paratus, & promptus nihil, nisi eius triremes, expecto, quibus ad vos, hoc est ad verum quietis portum, me recipiam. Vos (fratres dilectissimi) in omnibus orationibus vestris curam mei habere perseuerate. Siquidem cum mari mihi futurum negotium est, cum mari (vt ita dicam) dimicandum, mare ipsum vincendum, semper quidem periculosum, sed hyeme etiam exitiosum: venti namq. cùm eo tempore violenti esse soleant, quamuis per interualla secundum cursum nauigantibus promittant, persæpe tamen in turbines desinendo, funestas repente, atque horridas commouent tempestates, quibus maria ita perturbantur, vt vndæ cælum pertingere videantur, sanè magno cum periculo, triremium præsertim, quibus vitam committentes, in arbitrio ventorum positi, vt plurimum, nec redire, nec progredi, neque, ipso marino æstu prohibente, ad terram appropinquare, aut portum tenere possunt. Quod, ne nobis eueniat, sed, vt placida, prosperaq. nauigatione in patriam redire possimus, vobis præcipuè precantibus, præstet is, qui ventis, & mari imperat. Hactenus de me, mox de Republica, cuius maiorem curam habere debemus: ego quidem eo ipso, quo homo sum, & moriendi me necessitati natum, & mortalium conditioni obnoxium non ignoro; quodq. vltra punctum, non solum vnius diei, sed vnius horulæ viuo, non mihi debitum, sed dono datum, & in lucro ponendum censeo, humana omnia, tamquam iactationes, & fluctus, pariter contemnendo. sed, quia à Deo positus est homo in mundo, vt per virtutum exercitium ad perpetuam felicitatem properet, sunt æquissimo animo toleranda aduersitates, atque in primis bella, populorum dissidia, clades, & publica damna, quasi diuina opera; simulq. pacis Rex ipse, atque arbiter Deus, puriore cordis affectu rogandus, vt, Principum animis concordia instillata, calamitatem anteuertat, optatamque pacis faciem nobis ostendat. quod nequaquam desperandum. nam, sicut ille tranquillitatis sol ærumnosæ hyemis asperitatem, cum mitis æstatis lenitate compensare solet: ita & post bellicos turbines, ac procellas serenitatem eum largiturum, non est dubitandum. Ideo constanter ferenda maligna tempora, melioraq. expetenda, precibus primùm, deinde operibus, hoc est, vitæ emendatione, cuius culpa plerumq. fit, vt cœlestis flagelli grauitatem experiamur. Proinde magnopere cupio, præcepta mea à vobis sarta tecta conseruari: ad quorum memoriam, & si, quantum per litteras licet, mentes vestras reuocare studeo, non tamen vos eo officio indigere puto; sed amoris mei testandi causa id facio, paterna me impellente charitate ad eadem identidem repetenda, ne monita mea excidant, quæq. in agro (vt persuasum habui) non infœcundo seminaui, vberiorem, certioremque fructum afferant. Quamuis enim ad diuinam misericordiam pœnitentibus semper pateat accessus, hoc tamen tempore de spiritali profectu eò magis laborandum, quò maius discrimen respublica subire videtur, dictante naturali ratione, ibi maiorem esse adhibendā cautionem, vbi maius est periculum. Quare enitendum (filij dilectissimi) vt, quamuis pecca-

peccata naufragium minentur, nauis vestræ humilitatis, atque pœnitentiæ remis salua in portum reducatur; sicut prudens nauta, etiā mortem ante oculos habens, ad clauum sedet, fractoq. malo, & velo, nauigat: quo diuina ope, a tempestate liberati, cum Propheta clamare possitis: In te sperauerunt patres nostri: sperauerunt, & liberasti eos; ad te clamauerunt, & salui facti sunt: nec nō audire mereamini, quod ait Apostolus, per quē Christus loquebatur: Tēpore accepto exaudiui te. Quod, vt fiat, omniaq. apud vos bene se habeant, Deum enixissime rogo. Barcinone pridie Idus Ianuarij M DCXV.

Psal. 21.

2 Cor. 6.

Clero Tarantasiensi.
Epistola IX.

DVM ex Hispaniensi legatione, huc reuersus, de vobis (filij dilectissimi) rebusque vestris assiduè cogito, ecce litteræ, quibus, cum ab hinc quinque mensibus caream, si dixero gratas fuisse, parum dicam; incredibili quippè voluptate ex earum lectione perfusus, eo maxime, quo silentij culpam in incertam peregrinationem meam potius, quàm in vestram negligentiam transferendam esse, persuasum habeo. Ego, quamuis longe absens, isthinc nullum acceperim nuncium, litterarum tamen officium nunquam intermisi; non solum, vt, quæ de me grata fore arbitrabar, subinde intelligerentur, sed etiam, vt de meo breui reditu eam vobis spem facerem, quam & ipse habebam, quamq. res ipsa magis probasset, nisi, tum maris inconstantia, tum hominum vel malitia, vel iniuria, vt alias vobis significaui, cœptis meis obstitisset. Nunc lætor vt nautæ,

Plau. in Menæch.

Quando ex alto
Terram conspiciunt.

Ac plusquam nautæ: quandoquidem, non modo, vt illi, terram cerno, sed iam teneo, in portum secundo vento delatus extra procellarum, extra turbinum pericula, à syrtibus, ac scopulis, Deo manum porrigente, omnino securus. Quamobrem de nauigationis meæ prospero exitu opportuna fuit vestra gratulatio, etsi admodum præcox; cùm litteræ vestræ Cal. Ianuarij datæ, multis diebus discessum meum præuenerint: ego enim è Barcinonensi portu non ante, quam quintodecimo Cal. Februarij soluere potui, hucque prius, quàm ad iij. calendarum eiusdem mensis non appuli. Attamen, sicut sera gratulatio reprehendi non solet, ita ego præcocem nequaquam reprehendam: immò quòd me redeuntem optimis ominibus prosecuti sitis, vobis gratias agam. Sed propitium omen eum prospero successu fuit, ventos quieuisse, ac mare tempestatibus antea agitatum, tranquillum factum, reditum meum periculorum cura quodammodo voluisse leuare. Quod scribitis, Capuccinorum ecclesiam, & absolutam, & dedicatam esse, summopere placuit, eò magis, quò eum honorem assequuta sit per religiosissimum Geneuensem Antistitem, Franciscum Salinam, virum doctissimum, atq. in pastorali officio vigilantissimum; cui ego, discedens, partes meas, muniaq. pastoralia delegaueram, vtq. in ijs præsertim, quæ ad Episcopale officium spectant, nec ab alijs, quàm ab Episcopis, administrari possunt, vobis adesset, eum amice rogaueram. Quod ille oneris, & libens suscepit, & libentissime sustinet, vt ego quoque sustinerem, si eo absente, operamq. meam sibi commodam fore putante, similia facere iuberet; atque vtinam desiderio meo occasio respondeat, quo, & ipse expertus cognoscat, res suas mihi non minus cordi esse, quam sibi meæ sint, & ego eam beneuolentiam, qua ornatissimum amicum constanter prosequor, & sua, & omnium opinione maiorē esse ostendam. Magna me tristitia affecit ea litterarum vestrarum pars, quo Franciscanorum Custodem Fratrem Ludouicū de Strata, Vicebaiulum Griffettum, Canonicum Durandardum, Aduocatum Varottum, Gasparem de Torres, & alios è viuis excessisse nunciatis. Vnde, videre est, mortem, ordinem non seruare, cùm iuuenes, ac robustos, quibus vota, & spes parentum, atque amicorum, ipsiusq. ætatis robur longiorem vitam destinabant, æque ac senes, & debiles abripuerit. Ferenda hæc sunt, vt omnia alia, quæ diuinitus accidunt, æternæq. legi obtemperandum. Minuit autem dolorem, quòd nemo eorum, qui animam efflauerunt, (vno excepto Varotto) aut hominum opera, aut vi, aut improuiso casu vllo ereptus sit; sed omnes illius Imperatoris iussu, quem nec accusare, nec aduersantem sustinere possumus, de vitæ statione decesserunt. Varotti equidem miserabilem finem dolui, primùm, quòd occisus, deinde, quòd ab amico occisus sit. At inopinato euentu perijt. esto. Perijt tamen, estq. luctuosissimum mortis genus, quod naturale non est; nam deijs, qui morbo extinguuntur, ipsa necessitas solatium suggerit: de ijs verò, quos repentina mors aufert, magis perturbamur, quòd putemus, eos diu viuere potuisse. Minuit quoque dolorem, quòd aliquot dies superuiuens, errata sua expiare

con-

confessione potuerit, & transmigrantem animam Sacramentorum clypeo à Satanicis insidijs defendere. Qui in eorum locum à Vicario nostro subrogati sunt, eò mihi magis probantur, quò moribus, natalibus, ac doctrina præstantiores, quàm nonnulli ex illis fuerunt, omnibus charos, omnibusq. vtiles eos futuros confido. Petri Minoretti Vicebatuli discessus, me non parum commouit, quòd non sine magno familiæ suæ incommodo vitam deseruerit. Sed quorsum, aut querelæ, aut lachrymæ? Nonne summus omnium pastor, rectorq. prouidentissimus viuit, viuetq. in æternum? Nonne si passeres, & lilia campi nutrit, & erescere facit, multò magis sibi militantium, ad eumq. opem confugientium hominum, curam habebit, præsertim eorum, qui humani auxilij spe prorsus abiecta, totaq. cogitatione, totaq. mente in diuino patrocinio conquiescunt? Quod si fecerint Minoretti liberi, non tantùm ijs, quibus indiget terrena vita, sine solicitudine abundabunt, sed & ad cælestem vitam, vbi nulla est inopia, viam sibi aperient. Habent matrem operosam, atque vtilem fœminam, quæ, cùm leuamen viuenti marito fuerit, ac præsidium, spectandum est, plurima domui suæ esse commoda allaturam. Gasparis de Torres mortem certe ægrius tuli, quod immatura, quòdque pari amarissima fuerit. verum quoniam non prudentia tantum suadet, sed ipsa nos necessitas naturali legi parere cogit, animum erigat oportet, tantamq. iacturam moderate ferat, tum ratione, tum filiorum superstitum, quibus abundat, incolumitate, præsertim, quia ex maiore natu nepotes etiam sperare potest. At filiorum minimus defunctus, ab eo, sicut Beniamin à patre Iacob, præ cæteris diligebatur. Quantumuis charus ille fuerit, orbitatis remedium ex reliqua copiosa prole sibi ipse præripiat, ac loco vnius filij, quem amisit, lætetur, se plures habere, quos diligat adeo, vt, si doleat, excusandus sit, quia pater fuit, non tamen, si mœreat. Mœrendi, ac lugendi iustam causam habet fratris Ludouici mater pauperrima, quòd filium vnicum, eximium Theologum, solam senectutis suæ spem, atque perfugium, sibi eripi viderit. Verum tamen, cùm ex innumeris exemplis humanam vitam in lubrico versari, casibusque omnibus expositam esse non ignoret, ipsa quoque habet, quæ ad cohibendum luctum, compescendaq. suspiria, satis sint; præcipue verò, quòd extinctus filius bonum sibi nomen ex vera Philosophia comparatum vsque ad finem conseruauerit. Franciscani Cœnobij custodis obitum, quamuis non acerbũ, item grauiter tuli, quemadmodum & vos tulisse puto. Quis enim talem virum è vita discedere siccis oculis pateretur? Forsitan, quia senex, quia aduena, quia nullos relinquens sibi sanguine coniunctos, neminem habuerit, qui propinqui funeri iusta persoluerit? Quinimmò, non solùm ordinis sui commilitonibus, sed & ciuibus, bonisq. omnibus, molestissima esse debuit venerabilis sacerdotis mors, qui pietate, probitate, innocentia, modestia insignis, in re publica solers, in priuata sobrius, humilis, ac sibi rigidus, omnium votis, omnium laudibus, omnium lacrymis dignissimus fuit ita, vt credendum sit, eum non vitam cum morte, sed mortem cum sempiterna, ac felici vita commutasse. Atque vtinam, qui in posterum istius Michaëlitarũ domus tem publicam administrabunt, ad nauisq. clauum sedebunt, defuncto custodi similes sint: cui propterea substitutum fuisse (vt aiunt) virum probum doctum, sapientem, industrium, ad bonum publicum valde propensum, (quodque omnium interest) vtilem etiam diuini verbi interpretem, mirum in modum gaudeo, ac multò magis, quò præteriti Dominici Aduentus tempore doctrinæ suæ cum audientium fructu non vulgare periculum fecerit, huiusq. anni quadragesimalium concionum curriculum sit confecturus, ac forsitan me præsente, si per publica negotia licuerit. Sed vtcumque sit, ego semper vobiscum sum, semper vos mentis oculis intueor, ad vos animo quotidie propero, vt facerem etiam corpore, si desiderio tempora responderent, vtque fecissem illicò atque huncce portum delatus sum, nisi Serenissimi Principis Victorij subitus aduentus iter, quod Taurinum versus iam instituerã, isthuc absq; mora aduolaturus, interturbasset; quodq. ne citò conficiam, ambiguus huius ciuitatis status prohibere videtur, quæ varijs iactata fluctibus, quasi nauis in alto posita, naufragium minatur, forsanq. faceret, nisi hic oriens sol prudentiæ suæ fulgore vagas nubeculas dissiparet, nuncq. inutantia, ac reluctantia vela ad officium reuocando, nunc ad gubernacula sedendo, ventorum, turbinum, scopulorum, instantisq. tempestatis ærumnas anteuerteret. Quæ quidem generosus adolescens inuicti patris, auorumq. gloriæ æmulus, ea dexteritate, ea consilij constantia gerit, vt me etiam, quantùm vires suppetunt, ad dissidij radices euellendas adnitente, sperandum sit, ciuitatem hanc in pristinam quietem breui restituram iri. Quod, statim ac factum sit, ego quoquo versum Serenissimum Ducem conuenire posse existimauero, me in viam

dabo, vt ille, sponsæ meæ necessitaribus intellectis, reditum meum æqui, boniq. consulat. Si autem rerum status me consilium mutare cogat, de ijs, quæ à me gesta, aut gerenda fuerint, certiores vos subinde fieri curabo. Interea longa, ac difficilis, nec periculo vacua restat mihi via, cuius sola recordatio animum meum solicitat æquè, ac æstuosi maris proximus traiectus: quam viam, nisi confecissem, cùm Narbonēsem ingressus sum sinum, adhuc in littore Hispaniensi plures forsitan dies, ne dicam menses, frustra tererem, cùm ab eo tempore, vsque ad hos dies mare nunquam satis tranquillum fuerit. Februarij siquidem, ac Martij menses ob ventorum frequentiam, atque vehementiam, nauris, plusquàm alij omnes, infestissimi sunt. Quare vos rogo (filij charissimi) vt hoc reliquum itineris mei felix, faustumq. mihi concedi à Deo multiplicatis precibus petatis. De pace, quod quæritis, dicam, me parum, aut nihil sperare, sed potiùs bellum expectare, nisi ipse pacis auctor à nostris ceruicibus tantam calamitatem auertat. Vndique populi fremere, vndique classica personare, arma strepere, ingentes bellici apparatus fieri exaudiuntur, iræ nempè diuinæ manifesta signa: cui, quoniam non occurrimus vitæ emendatione, (iudicio meo) nihil profuerit arma sumere, nihil, (etiam cum valida militum manu) in aciem descendere. Ad conuersionem inuitamur, nec tamen conuertimur; immò mendacium cum peccandi consuetudine coniungentes, quotidie promittimus, quod nec præstare cogitamus; quamquam non latet peccatores, à Deo eorum pœnitentiæ tempus præsens præfixum fuisse, non futurum, clamante Propheta: Conuertimini ad

Ioel 2. me in toto corde vestro, in ieiunio, fletu, & planctu. Ideò non exaudiemur, nisi hoc Isaiæ

Isai. 55. consilium sequamur, vt scilicet: Derelinquat impius viam suam, & vir iniquus cogitationes suas, & reuertatur ad Dominum, & miserebitur eius, & ad Deum nostrum, quoniam multus est ad ignoscendum. Hæc est secunda tabula, ad quam, naufragi si confugiamus, procul dubio non submergentur: hoc reliquum salutis remedium. Cæterùm mala, vel imminentia præuertere, vel vrgentia euertere, in humana manu non est, nisi cælestis brachij auxilio per pœnitentiam implorato. Itaque clementissimi Patris benignitati vulnera nostra ostendamus, vt, qui per Filij sui vulnera mundum ab æternis vulneribus, ex orcique faucibus eripuit, laborantis patriæ nostræ curam suscipiat, discordes animos Principum concordes faciat, ipsorumque arma ad communium hostium perniciē conuertat. Valete. Niciæ nonis Februarij anno sal. MDCXV.

Clero Tarantasiensi.
Epistola X.

VEHEMENTER miror (filij charissimi) quòd cùm duo propè elapsi mēses sint à meo in hanc ciuitatem reditu, nullas à vobis, (quodque admirationem auget) nec à domus meæ Præfecto, nec à Vicario, nec à Consulibus, nec ab alio quoquā isthic viuentium, litteras acceperim, præter vestras, quibus nonis proximis Februarij respondi. Vnde tam longi silentij rationē inuestiganti mihi hæret aqua, vtrum id casui, an vobis tribuendum sit. Suppetit quidē locorum distantia. Sed res est vndecim dierum, aut, si duplicentur, viginti duorum: tot enim hinc ad vos, atque isthinc ad nos, mittendis, remittendisq. litteris sufficiunt. Verū vndequinquaginta iam effluxere, nec tamen à vobis vllum verbum, aut de statu vestro vllus allatus est nuncius. Nescio, quid hoc rei sit, aut in quem vestrum hanc culpam conferam, nisi cælum Musteriense; vt Niciense; immite, ac turbidum, litteris aditum intercluserit. Hic, vt apud vos æstiuo tempore, horrenda mugire tonitrua exaudiuntur, coruscare fulgura, crepitare grandines, ruere imbres, vehementesq. terræ insultare intuemur. Flumina, etiam insolito aquarum concursu, crebris aucta diluuijs suos fines excedunt: Paionus, qui muros lambit ciuitatis, quamuis valde exiguus, alueo pluries superato, demissioribus tipis altè superfunditur, villas inundat, campos obsidet, & quicquid obuium habet, secum trahit. Varus, qui, hinc tribus passuum millibus distat, Italiamque à Narbonensi Gallia diuidit, pluuijs mirum in modum auctus, nemora circum quaque inūdat, subruit montes, operit agros, casas subuertit, ab arboribus ramos auellit, ipsosque arbores radicitus extirpat, trabes, tigna, ligna, ruris instrumenta, animalia quoque cum pauperum rusticorum supellectili rapit, aufert, corrumpit, atque in mare adeò superbus erumpit, vt eius aqua à maritima longo tractu distinguatur. Nunquid isthic similia sensistis? Non puto. Rem potius vobis cum iteratis niuibus fuisse crediderim, quas vestro climati proprias, sicut huic crebræ pluuiæ, iisque montibus familiares certis anni temporibus, & hominibus, & iumentis iter præcludere audio. Nec tamen hæc moræ meæ causa fuit; namque nisi reditus mihi aliunde retar-

retardatus fuisset, iam, & montium, & niuiū difficultatibus superatis, essem in dulcissimæ sponsæ meæ sinu, atque exoptato complexu. Sed (vt aliàs vobis indicaui) cùm ciuitas hæc erga suum Principem fidelissima fidem sibi vicissim à Prætore non seruari conquereretur, quin, & exorto priuato tumultu, qui publicus apparebat, anno superiore cùm tota concussa in mœrore iaceret, quòd tercenti ex iuuentute selectiores ciues, timentes, ne propterea in quæstionem abrepti, tormentis, pœnisq. acrius exagitarentur, in voluntariū exilium abijssent: quoniam de seditione non leuis erat suspicio, visum est prudentissimo Duci Principem Victorium huc allegare, vt, auctoritate, quam ei summam tribuerat, querelarum, aut dissidiorum causis diligēter exploratis, serpenti incendio opportunè obuiam iret. In hoc statu, cum ego eodem anno huc diuertens, in Hispaniam traiecturus, ciuitatem offendissem, eamq. fama esset in summa lætitia antea viuere solitam, tanta animorum consternatione commotus, clementissimum Ducem (cuius charitatem erga populos suos aliàs expertus fueram) per litteras etiam, atque etiam rogaui, vt erratorum veniam supplicìter petentibus ignosceret. Tantumq. apud magnanimum Heroem preces meæ valuere, vt, non solum de errantibus pœnas sumi noluerit, sed & amnestia imperata, ne quid de illo crimine vlterius inquireretur, vetuerit; immò, quæcumque ea de causa in iudicium deducta fuissent, aboleri mandauerit, non tamen, si detegeretur, contra facinoris auctorem. A quo tempore me in suorum patronorum numero Nicienses collocauere. Cum autem id omnibus manifestum esset, Princeps Victorius gratum sibi fore annuit, me ibidem manere, secumq. paterni beneficij explicatione languentem ciuitatē recreare. Hoc, vt patri valde probatum est, ita mihi ad discessum, obstitit. Principis deinde assidua opera, ac dexteritate omnia pacata sunt, ad summamq. tranquillitatem redacta: atque inter cætera, quæ ad ciuiles dissensiones tollendas facta sunt, ne in Senatu, vel inter senatorios viros, ciuitatisq. Consules de prælatione, & locorum differentia (quam, Præcedentiam vocant) controuersia ampliùs riatur, lata est lex, qua vnicuique proprius locus assignatur, eum personarum distinctione adeò diligenti, vt facilè sciri possit, quid agendum sit, dum sacra fiunt in Ecclesiæ solemnitatibus; hoc est, quo ordine quis aqua benedicta aspergi, pacemq. exosculari, thuris honorem (quem vulgus Incensationem appellat) candelas, sacrum cinerē, palmasq. accipere, crucem adorare, aliaque huiusmodi facere debeat. Quod fuit omnibus gratissimum. Sed ad Principem Victorium redeo, cuius ea prudentia est, ea in omnibus charitas cum Religione coniuncta, vt de visibili Republica à se constituta non contentus, ad inuisibilem animum conuerterit, cupiens populos paternæ ditioni subditos ad eius Reipublicæ felicitatem traducere, vbi summi magistratus sine prensatione obtinentur, ac sine ambitione geruntur; vbi nulla est auri cupiditas, vbi nullus est mortis metus, sed immortalis gloriæ vita degitur incundissima. Nam cum accepisset (nescio quo auctore) rem Diuinam negligēter administrari, sacerdotes licentius viuere, quàm esset sacris legibus constitutum; humanissimè (vt solet) à me petijt maximè pius adolescens, vt, an veritati niterentur, quæ audiuerat, diligenter perquirerem; ac, si vera ea esse constaret, tanto malo remedium quæri curarem. Opus sanè egregium, & Christiano Principe dignum. Ego in grauissimo negocio plusquā mediocre studium posui: sed post longum laborem nihil, aut parum inuentum, nisi quòd in Diuino cultu nonnulla desiderarentur. Verumtamen, cùm inter clericos Ecclesiæ inseruientes nihil distribueretur, vnde ali, ad chorumque inuitari deberent; nec vigilantissimi Antistitis negligentiæ id tribuendum esset: monebam allegandum esse Romam, qui huius Ecclesiæ necessitates summo Pontifici exhiberet, vt à summa eius prudentia, atque auctoritate, vel pauperi clero subueniretur; vel, si deessent, qui Ecclesiastica onera ferrent, Episcopus extra omnem culpam ea de causa censeretur. Præterea, etsi æterno aspirante Numine, nemo, vel in hac ciuitate, vel in eius comitatu, adhuc deprehensus est, qui de via Catholica ad Neotericos vnquam deflexerit; attamen, quia, tum ob vicinitatem adiacentis Galliæ Narbonēsis, ac Delphinatus, vbi complures in libertate (vt aiunt) cōscientiæ viuentes venenata dogmata amplectuntur; tum præsentis belli occasione confluunt non pauci, qui contagione sua incautos homines inficere possunt; erigi sanctæ Inquisitionis tribunal percupit Princeps. nec, quamquam ciues, & prouinciales fortiter, ac pertinaciter, ne erigatur, resistunt, desperar, eos suis monitis, atque exhortationibus esse acquieturos, sibique morem gesturos. Quæ (fratres dilectissimi) vos ideò scire volui, vt cum quo Principe vobis res sit, intelligatis, seuerissimo, scilicet, ac sanctissimo censore; vtque, si ad vos diuertat, (quod breui futurū spero) nihil inueniat, quod eius puritatem, morumq.

morumq. innocentiam offendat. Id verò ego à vobis præstari posse non dubito; quãdo præceptorum meorum memores, quæ sæpius, & coram, & per litteras, facienda admonui, faciatis; laudibilia vtique, vobis vtilia, mihiq. iucundissima, quemadmodum & eidem Principi. Vnum dumtaxat perficiendum superest (arduum planè illud, ac perdifficile,) sed, vt mihi videtur, Principis prouidentia, ingenijq. excellentia superabile. Quo facto, me in viã dabo. Habetis cunctationis meæ causas. Sed, quid ego causas vobis afferam, apud quos opera mea pro causis futura sint? Valete, meq. precibus vestris Deo gratum facite. Niciæ. vj. Kal. Aprilis M D C X V.

Clero, populoq. Tarantasiensi. Epistola XI.

VESTRAS tandem accepi litteras (fratres, ac filij charissimi) cò gratiores, quo tardiores, præsertim, quia omnes omnium istorum ordinũ mortales magnam de meo reditu voluptatem cepisse nunciatis, meq. videre, & alloqui maximopere optare. Quibus ego debitam, meritamq. gratiam referens, filiolos meos, pignora mea, desideria mea amplecti, eorumq. aspectu, ac sermonibus recreari vicissim cupio. Quod, vt quam breuissime fiat, quantum per negotia licuerit, diligentissime curabo. Cùmq. Serenissimus Princeps Victorius paterna iussa prope omnia ad felicem finem perduxerit, nihil erit, quod in his partibus me diutius detineat: immò iam incipiunt mei sarcinas componere, iter confecturi, quantò citius vel temporis ratio, vel locorum distantia, ac transitus id fieri permiserit. Si quid verò intercedat, quod me cum Principe proficisci impediat, in causa erunt iumenta, quorum hîc non est ea copia, quæ, & ipsi, & mihi eodem tempore sufficiat, (namque illi non minus centum, mihi viginti quinque necessaria sunt) nec post me aliquid, vel relinquere, vel præmittere plurium dierum itinere, aut tutum, aut vtile; tum, quia supellex pretiosa hoc fieri non patitur; tum, quia nonnulla sunt, quæ exacta indigent cura, ne, dum vehuntur, incommodum patiantur, vitrea nempe vasa, raræ aues, aliaq. animalia, quæ vsque ab India, salua huc aduecta sunt. An mulionibus, vel famulis fidendũ? plerumque per summam oscitantiam, officij sui obliti, res corrumpi, ac deperdi permittunt; quæque eorum socordia dominis pereunt, mendacijs, malisq. artibus in tempora, casusq. vaferrimè reijciunt. Confecto de sarcinis negotio, illicò me in viam dabo, Taurinum diuersurus; (quemadmodum ad vos sæpius scripsi) vt Serenissimo Duce salutato, nisi aliud, quod Reipublicæ expediat, me detineat, ad vos festinem. Iamque Anastasium meum ex fratre nepotem, qui me in Hispaniam euntem sequutus est, illhuc præmisi, vt, si eius opera in bello Dux vti velit, liberalissimo Familiæ Germoniæ patrono, quomodocumque opus fuerit, morem gerat. Adolescens quidem est annum agens tantummodo uigesimum secũdum: sed corporis uiribus, consilio, ingenijq. acumine supra ætatem præstans; manu item promptus, non tamen præceps, nec quidquã sine ratione faciens. Nec dicatis, me, uel ædium istarum amplitudine, uel hortorum pulchritudine, ad redeundum inuitari: quia meus erga uos amor omnes commoditates, omnes delicias superat; is me allicit, is me solicitat; is currenti mihi calcaria ita addit, ut diuisus à uobis, nihil in animo antiquius habeam, quàm uobiscum coniungi, uidearq. à me ipso diuisus. Non tamen nego, me florũ, plantarum, arbuscularum delectatione plurimum capi, ad huncq. quasi solum secessum confugere, cùm mihi à libris, cùm ab hominum frequentia, cùm à multiplicium rerum molestia, recitato Diuino officio, fessus animus relaxandus est, quippe ad hortensium omnium amorem, quodam arcano, ac naturali, non tamen (ut mihi uidetur) irrationali affectu impulsus, ita, vt eorum aspectu mirum in modum à laboribus recreari soleam. Propterea, cùm Matriti domum horto carentem conduci non paterer, habitare non potui minoris, quàm mille circiter aureorum annua mercede. Hortorum amœnitatem veteres quoque tanti fecerunt, vt beatitudinem post hanc vitam in hortis, campisq. Elisijs reperiri finxerint. Sed, omissis fabulis, totius humani generis parentem ab ipso rerum conditore in Paradiso, omnium voluptatum compendio, collocatum fuisse sacra habet pagina. Ego plane in hoc monachorum claustro, quod modò incolo, habitaturus, antequam loci situm explorarem, futurum me, quasi in Romano comitiorum Pontificiorum conclaui (cuius angustiam quater expertus fueram) initio dubitaueram: sed à cœnobij Moderatore Ludouico Gabrielio parte ædium, quam ipse inhabitat, mihi concessa, laxius, atque elegantius habito, quàm putaueram. Habet namque membra quattuor, cœnaculũ quippe, si non amplum, nec omnino angustum, plurimo Sole, maris vicinitate, valuis, ac fenestris circumquaque illustratum, vnde ad

Orien-

Orientem, ciuitatem, & arcem, ad Meridiē, ac Septentrionem mare latissime, littusque, ad Occidentem planitiem, colles, agros, vineas, amœnissimas villas spectat. Contra cœnaculum cubiculum est politissimum, in quo dormio, scribo, & si quid otij restat, lectito. Huic adhærent duo alia cubicula, meis familiaribus, quorum opera frequētius vtor, satis commoda: primum præsertim, cùm aliud nondum perfectum sit. In angulo prioris cubiculi locus est hypocausto similis, vbi, vt in cella penaria, ad quotidianum vsum multa asseruantur. In altera parte situm est sacellū fornicatum instat exigui templi, orationi, & contemplationi valde opportunū. alios meos familiares alia cubicula excipiunt. Nec deest xystus, seu porticus deambulationi aptissima, ad quam me recipio, cùm vel cæli mutationes, vel turbines, vel aduersæ tempestates pedem me domo efferre non sinunt. Cœnobio præter vnum cœnobitarum parum cultum, & rusticum, à tribus lateribus adiacent duo Principis horti, quorum alter ad Orientem, & Meridiem vergens, in quattuor partes diuiditur: omnes cancellis clauduntur, vbique sunt gestationes, quæ tum maxime sole carent, cùm is ardentissimè culminibus tectorum insistit. Vbique mali medicæ, vbiq. massylicæ, vulgò aureæ, ac limones nuncupatæ, vt cedri; quorum procera, frondosaque corpora vmbra sua calorem temperant, solaresque radios arcent, & quasi peristromata, ac stragula textilia magnificis operibus parietes circumquaque vestiunt, veluti picta baccis myrti, flauis, odoratis & esculentis, nouo fructu per Autumnum cum anniculo pendente, ac etiam floribus mirum odorem spirantibus. Cancellos conspicuos faciunt, buxus, myrtus, rosmarinus, vitens semper laurus, aliæ quoque humiles arbusculæ. Vbique sparsim flores, præsertim hyacinthus, narcissus, violarum genera varia, flaua, alba, cœrulea, purpurea, columbina, tum ad odorem, tum ad aspectum gratissima. Interiores partes etiam diuersis floribus, fragis, alijs item humilioribus, atque odoriferis herbis consitas, ambit deambulatio pressis, varieq. tonsis arbusculis inclusa. At qui ad Meridiem, & Occidentē vertitur, nihil habet, præter deambulationes, quæ ijsdem malis, & cedris tegūtur, cingiturq. (vt ita dicam) aulæis ex ipsis cedris, malisq. tum medicis, tum massylicis, miro artificio contextis. Res proculdubio tāto Principe digna, qui modo ad Austrum corporis exercendi, & ad laborem assuefaciēdi causa, etiam sphæristerium ædificauit. Ijs omnibus ex cœnaculo ipso magna cum voluptate fruor. Extra vrbem pariter non desunt loca deambulationibus percommoda, etiam si imbres intercedant, quorum humor viarum, vt plurimum arenosarum, vsum non impedit, siue iter sit ad littus maris, siue ad villas, & hortos, qui frequentissimi sunt, omniumq. fructiferarum arborum refertissimi, olearum, scilicet, prunorum, persicorum, ficuum, item cedrorum, malorum medicarum, ac massylicarum, quæ fructibus grauidæ inclinant ramos, quasi decerpere volentibus eos porrigant. Abundat terra oleribus cuiuscumque generis, brassica præsertim Pompeiana, vel Cypria, quam vulgo caulem floridum appellant, cuius in his partibus tanta est copia, quanta nullibi in Italia ipsa. Iam fabæ, ac legumina colliguntur, segetes ad maturitatem propetant, prata florida, lætaq. trifolium, aliasque herbas teneras, quasi nouas alunt. Cuncta perennibus fontibus per canaliculos, riuulosq. irrigantur. Ea quoque pars, quæ ad montes, collesq. excurrit, parē transeuntibus præbet voluptatem: vbique amœnissima nemora, vbique ædes, vbique villæ, adeo, ut non campos, aut campestria, sed pulcherrimarum, uariarumq. rerum pictam tabulam, multa cum oculorum delectatione repræsentent. Ciuitas laudatissimis piscibus abundat, alijsq. commodis, quæ à proximo mari subministrantur. Montes, planities, uillæ optimos fructus gignunt, uinum in primis generosum, dulce, & pingue, oleū, caseum, lac, carnes, uolatilia, & hyemali tempore perdices plurimas. Prandentes ex ipsa mensa, præter volitantes aues, triremes etiā, naues, celoces, ac quidquid nauigiorum est, vltrò, citroq. excurrere, ac traijcere vident. Quid ergo iucundius? quid suauius? nihil plane. Quare, si huiusmodi oblectamenta tanti essent, vt me ad se trahere possent, hinc discedendum non esset. At nil patria dulcius, nil delectabilius, quàm cum suis esse. Ideo mihi hora dies, dies item mensis, mensis verò annus apparet. Et quamuis absens, istius Ecclesiæ curam non deseram, huicq. Reipublicæ, dum hic detineor, inutilis non sim: attamen, quia vtilior gregi meo futurus sum, cùm dabitur eius necessitatibus, nō per ministros, sed præsentia mea subuenire, ac vobiscum bonorum maximè piorum Principum salutem Deo commendare; nihil est, quod magis optem, quodque ante oculos mentis meæ magis obuersetur, quàm ad vos redire. Interea ad Christianorum præceptorum exactam obseruantiam animum aduertite, de diuina clementia securi, dummodo, cum acceptorum beneficiorum memoria virtutum amorem coniun-

coniũgatis; quod, vt faciatis (fratres dilectiſſimi) vos etiam, atque etiam rogo, & moneo. Valete. Niciæ 5. Kalen. Aprilis Anno ſalutis MDCXV.

Clero Tarantaſienſi.
Epiſtola XII.

PROMPTA manu, lætis oculis, hilari fronte, veſtras (filij chariſſimi) litteras accepi, auidiſſime relegi, ac quidem non ſine magna voluptate, vel eo nomine, quòd monita, præceptaque mea, quemadmodum res ipſa, & neceſſitas poſtulat, iſthic ſarta tecta haberi ſcribitis: diuina item officia, Miſſaſq. diligenter, ac reuerenter celebrari, ſanctiſsimum Chriſti corpus, quo ſanctificamur, paſcimur, æternæq. diuinitatis participes efficimur, ſolemniter populo exhiberi; ſed & ſupplicationes in quouis municipiu, & vico, cum fidelium frequentia peragi: ſacerdotes præterea audiendis confeſſionibus, ſanctiſque ſacramentis miniſtrandis quotidie alacriter incumbere, ex pijſque ac Chriſtianis laboribus non fatigari, ſed recreati, concionibus intereſſe, ſemperq. aliquid boni, animabusque ſalutare moliri, nec non odia, & iurgia tolli, ablata reſtitui, murmurationes, ac maledicta exulare. Quæ quidem præſentanea ſunt imminentium malorũ remedia, Deumq. propitium nobis reddent, qui ſolus calamitates, ac luctum, in voluptatem, & riſum conuertere poteſt. Proinde canamus cum Propheta: Lætamini in Domino, & exultate iuſti, & gloriamini omnes recti corde. Audiuit vota noſtra placabilis Deus, ſi non ad pacẽ, (cuius tamen ſpem non abiecimus) ſaltem ad victoriam, quæ pacis mater eſt. Moyſe Hebræorum Duce manus ad Deum extendente, vincebat populus Iſraeliticus; eodem manus remittente, vincebatur. Ideo orationibus, bonisq. operibus diligenter ſtudendum. Vult omnes ſoliciros, atque importunos Deus, vinciq. ac flecti non dedignatur. Cum igitur Regnum cælorum vim pati, & violentos illud rapere dicat Euangeliſta, in hoc (fratres) ſedulo incumbite, hanc viam inſiſtite, in orationibus perſeuerate; vt bella, atque inſtantia pericula, Dei digito à veſtra patria auertantur. Quæ, cum Sarteto miniſtro Patrimoniali, & Chauallardo generali Vicario noſtro, de ſententia à Sabaudo Senatu ad noſtræ iuriſdictionis fauorem contra homines Confleti, aliorumque locorum decimas ſoluere recuſantium lata, nunciatis, iucundiſsima fuerunt; plurimumque ſapienti ſenatui nos debere fatemur: non, quia pro nobis ſenſerit, (neque enim aliter grauiſſimi viri iuſtitiæ ſatisfacere potuiſſent) ſed, quia litium ambagibus nos breui liberauerit. lis litem gignit, aliaque aliam parit ita, vt, quaſi catena, quandoque etiam poſteros liget. Sed hæc victoria eò magis placuit, quò conſcientiam recuſantium à cenſuris, atque ſpiritalibus vinculis redemit, à quibus, niſi reſtituto, quod iniuſtè detinebant, abſolui non poterant. Attamen, quamuis Prælati, omniumq. Eccleſiarum rectores, ac beneficiarij iura propria tueri, & conſeruare à ſacris etiam canonibus iubeantur; dubium tamen non eſt, quin omnes, præſertim, qui in animarum cuſtodia ſummum locum tenent, (quorum præcipuum munus eſt, quæ Dei ſunt quærere, atque temporalia quodammodo contemnere) forenſes controuerſias, quoad eius fieri poteſt, vitare debeant: lites namque concordiam, animorumq. coniunctionem diſſoluũt; ac præterquã, quòd litigioſa negotia abſque fraudibus, atque inſidijs perrarò geruntur, amorem in odium, probitatem in malitiam, ac ſupplantationem, obſequiumq. in contemptum etiam conuertunt. Ideo dici ſolet, pleroſq. litigantes non ex bona conſcientia, ſed ex ſperato victoriæ fructu præmia metiri. De his loquor, qui, vt vincant tantum, non, vt legibus acquieſcant, ad lites propetant: à quibus ego ita diſſentio, vt, niſi coactus, atque ex iuſtitiæ conſenſu, ad litigandum trahi non patiar. Quod autem cum eodem Sarteto miniſtro, & Chauallardo de ſupremo eius Senatus Præſide Antonio Fabro ſcribitis, mihi nouum non eſt: vetus enim inter nos intercedit beneuolentia, vſque à ſtudiorum communium rudimentis, quam nulla, vel temporum, vel locorum interualla abrumpere, vel delere potuerunt. Hunc ſemper amicum ſingulariter dilexi, atque admiratus ſum. Quid enim illo grauius? quid humanius? quid doctius? qui non vnus homo, ſed litteræ ipſæ in vno homine ſummum periculum facere videntur, vt eius ingenij æterna monumenta teſtantur: quæ apud omnes doctos viros maximam habent auctoritatem. Adhuc adoleſcens plures coniecturarum libros edidit, quibus alios viginti addidit: item de erroribus pragmaticorum chiliadem integram publicauit: nec non cõtra recentiores de varijs nummariorum debitorum ſolutionibus librum compoſuit. De ipſa Iuriſprudentia quid eſt, quod non ex tempore doctiſſime promat? quidvè, quod acerrimo iudicio, primis cauſis ab origine repetitis, non ſubtiliſſimè expendat, atque definiat? Opus ſanè aureum, & uiſcen-

Pſal 31. · Exod. 17. · Matt. 11.

discentibus, & docentibus maximè vtile. Quod, si aliquando absolui auctoris occupationes permittant, vix credimus iurisprudentiæ capessendæ vllos alios libros necessarios futuros; ac multò magis, si Rationalia in totū corpus Pandectarum ab eo inchoata ad finē perducantur, sicut, & librum illum, qui inscribitur πάρεργα, cui cum secunda parte, vt ipse non ita pridem ad me scripsit, breui extremā manum impositam iri speramus. Quæ quidē lucubrationes eiusmodi sunt, vt legalis philosophiæ sectatores studiorum suorum cursum, absque Accursianis glossis, ac Bartoli, similiumque iuris interpretum industria, posthac absoluere possint. Codex Fabrianus, bone Deus, quàm eruditus, quàmque multiplex, & varius, in quem tota iurisprudentia coacta videtur, cùm ex eius definitionibus, vt eas ipse appellat; omnis causa, siue sacra, siue profana, siue ciuilis, siue criminalis, cognosci, & terminati possit, vtpotè eminentiorum vtriusque iuris interpretum placita, ac dogmata continentibus. Eius certe scripta latinæ linguæ puritate, ac candore celeberrima sunt, præcipue, quia cum sermonis venustate facilitatem, claramq. breuitatem coniunxit. Cōposuit quoque doctam, grauemq. Tragœdiā de morte Imperatorum Gordianorū, & Maximinorum, Gallico quidem idiomate, sed legentibus, & carminum elegantia, & sententiarum pondere grauissimam. Plerasque etiā pias meditationes de amore Dei, de sancta Pœnitentia, de sacrosancto Eucharistię sacramento, de Rosarij mysterijs, Gallicis itē versibus conscripsit. Quæ, licet leuiora videantur, attamen cùm grauissima sint, eius dignitatem potius augēt, quàm minuant. Videmus enim, & Ciceronem, & alios maximos oratores, (vt refert quoque Plinius) ad poëtices studia aliquando diuertisse, summaq. cum laude epigrammata, elegos, hendecasyllabos, composuisse, edidisse, inter chariora habuisse. Audio, Antonium meum meditari commentaria in institutiones Iustiniani sub titulo Fabri institutoris, tyronum quidem potissimum gratia: sed, quæ etiam prouectionbus magnam sint allatura commoditatem. Proinde mirum est, hominem tantis, ijsdemq. arduis negotijs distentum, tot voluminum fabricam perficere potuisse. Admirationē augebunt, quæ adhuc ab eo composita in lucem non prodierunt, quæve sub prælo sunt; vt consultatio non minus docta, & elegans, quàm ampla, de causa Montisferratensis Principatus. Inter cætera, quæ ipsum summis laudibus extollunt, sunt, quòd de iure quotidie respōdet, quòdq. tantam sibi fidem comparauerit, non solum apud Allobroges, sed & apud Gallos, Germanos, Italos, Hispanos, omnesque nationes, vt ipsi viri Principes ab ipso in grauioribus causis, tanquam à tripode, responsa petant, adeo, vt in scholis, præsertim in Salmantino, Complutensi, ac Coimbricensi gymnasio, caput vnius sectæ factus sit, vocenturque Fabriani, qui ei adhærent. In caufis agendis, siue respondendum sit, siue disputandum, non minus ornatè, atque acutè ex tempore sententiam profert, quàm meditato; graui namque ac decora verborum constructione, quæ præter elegantiam, germanam semper redolent antiquitatem, ac leporem. Pollet incredibili memoria, atque ingenio; semper legit, semper meditatur, semper vigilat: quamuis enim à multa nocte dormitum eat, non tamen diem in lectulo expectat, sed cibi, potus, somnique parcissimus, surgens ante lucem, filijs suis legum difficiliores nodos explicat: qui licet, nisi in humanioribus litteris, alium magistrum non habuerint, tantum tamen profecerunt, vt ex illis sint, qui genitorem & præceptorem, etiam in iuris ciuilis disciplina, æquare videantur. Maior natu à Serenissimo Duce in Senatu cooptatus eodem loco, quem pater obtinebat, antequam ad supremi Præsidis officium assumeretur, breui forensium Decisionum volumen æternitati consecrabit. Absolutis lectionibus Antonius, auditisque disputationibus inter liberos excitatis, publico muneri, quod præstantissimum quemque hominem totum occuparet, & mane & vesperi se pariter totum tradit. Reuersus domum sui omnibus copiam facit, omnibus charus, omnibus, non solum nobilibus, ac magnis viris: sed & pauperibus admodum suauis, & opportunus, si quid temporis ei à negotijs superest, et si minimum, id omne in studium litterarum, scribendo præcipue, auidissimè confert: solis ferè Pandectis contentus: ita vt litteratorum thesaurus mihi videatur. Neque in itinere otiosus. Bis Romæ fuit ad grauia, & ingentia negotia: In Italia subalpina ad Principem vocatus sæpissime: sed semper, quasi alijs curis solutus, aliquid molitur: & quod in via meditatur, in hospitio pugillaribus commendat: nec, cùm parum firmæ valetudinis sit, à laboribus studiorum abstinet. quem ego propterea aliquando de propria salute amanter admonui. Sed strenuus miles sic respondere solet: Facit hoc, qui me fecit. Nonne est in manu figuli leui rota effingere vasculum, idemq. frangere? Figulus autem noster nos non frangit: sed refingit, & è miseris beatos, ex inferis supe-

ros,ex mortalibus immortales facit. Digna, certe tanto viro responsio. Vnde colligi potest, talem virum pietate, ac religione excellete non minus, quàm in artibus, & ciuilibus disciplinis,rerumq. humanarum experientia. Quolibet enim die Dominico cum pia vxore, & liberis sanctam sumit Eucharistiam,deditq. nomen In omnibus Camberiacæ ciuitatis sacris cœtibus, aut sodalitatibus, vt Corporis Christi, Rosarij, ac similium. In quibus omnia etiam onera, ac munia subit æque, atque alij socij omnibus curis soluti; statisq. diebus supplicationibus fieri solitis, alijsque functionibus, si quæ sunt, indesinenter assistit. Vtinã huic similes ciues ad clauũ Reipublicæ semper sedeant. cuius eximia virtus, non solum ad eius egregia facinora celebranda nos impulit, sed aliquando effecit, vt Serenissimo Duci, & Principi Victorio de tanti ministri præstantia gratularemur, præcipuo, scilicet, seculi ornamento: de quo plura diceremus, nisi,& vobis fere iam cõperta essent,& nos vrgeremur, quòd tabellarius à Principe expeditus litteras in sinu habens, amplius expectare nequeat. Sed coram alia. Valete, filij, nec solum pro pace,nobisq. Deum orate; sed etiam vt diu vti, fruiq. eodem Præside valeamus. Niciæ Kal. Aprilis. M D C X V.

Clero Tarantasiensi.
Epistola XIII.

PROCVL dubio (fratres dilectissimi) parentem naturam rerum,diuersitate variã æquè, ac ipsas res humanas esse nõ videmus, quæ instar nauis in medio maris fluctuantis,modò aduersis ventis,modò procellis iactatæ,in eodem statu nũquam consistunt: sed,nunc lætitia,nunc mœrore, ita mentes nostras perstringunt, ita, perturbant, vt mortalium conditione nihil turbulentius sit, nihilq. inconstantius. Quod mihi satis exploratum nouissimè confirmauit improuisus euentus. Nam, cùm superioribus litteris vestris gratissima, atque ad temporũ tristitiam condiendam apprimè opportuna, essent mihi nunciata, egoq. ad vos proximè datis codicillis, magnam me inde lætitiam, cepisse significassem, recentiores, quæ à vobis,à M.Baiulo, à Patrimoniali, à Grippato, hodie mihi redditæ sunt litteræ, tantò amariores fuerunt, quantò magis nouum, atque inexpectatum est, quod contra Ecclesiasticam libertatẽ ex leui causa à nonnullis isthic parari scribiris, quodque nec leges, nec mera vel dignitas, vel conscientia, silentio præteriri posse permittunt. Quid enim reliquiæ Archiepiscopalis palatij porius, quàm priuatarum ædium in summitate montis sitæ, vbi sancti Iacobi arx quondam fuit, aut damni, aut incommodi, vel Principi, vel Prouinciæ tandem afferre possunt, vt quamuis ruinosæ, non sine Ecclesiæ dedecore nunc destrui debeãt, cùm & Galli quindecim abhinc annis, & ipsi hæretici, post eam ipsam arcem obsessam, bellicisque instrumentis demolitã, easdem ædes, vel, quòd nullo sibi essent impedimento, vel Religione vetante, intactas reliquerint? Cùmque ita res se habeat, non horrebunt Catholici homines, nobisq. amici, contra sacra ædificia etiam abiectissima, talia cogitare, ac moliri? Ego (fratres dilectissimi) ne,quæ ad honorem Dei pertinent, negligerem,vix lectis litteris vestris,quasi furore percitus, cum Serenissimo Principe cõquestus sum, quòd me absente,essent ex meo grege, qui immaculatam sponsam Christi ea contumelia afficere vellent; rogauique vt, qua solebat,humanitate instanti periculo obuiam iret. Princeps tantam audaciam admiratus, respondit, sibi nequaquam persuaderi, id Serenissimi Patris auctoritate tentari; aut, si eum aliquid iussisse appareret, pro certo habere se,non fuisse iubenti de toto negotio narratum, qnod oportebat: proinde, curaturum, cùm primum in conspectum patris veniret, vt, eiusdem iussu Ecclesiastica priuilegia sarta tecta conseruarentur. Quod, & ego, ad Ducem datis litteris mãdari enixè petij, simul vrgens,vt,cùm ædes illæ Archiepiscoporum commoditati constructæ fuerint, sitque arx iam abrasa, quid de earum statu permittendum, aut prohibendum esset, ab eius summa prudentia diligenter perpenderetur; ac, si eas solo æquari è Republica tandem esse videretur, me quoque in eam sententiam transiturum: Contra vero, si ædium deiectione nullum publicæ causæ commodũ esset accessurum, sperare me ab eius pietate, eas intactas relictas iri. Rursus, si ad earũ demolitionem veniẽdum esset;permagni mea interesse,id,præsente,atque curante me,fieri; ne cæmenta,lapides,ac reliqna materia ex ea parte deijceretur, qua Archiepiscopalis patrimonij vinea ad radices montis meridiem versus porrigitur, pretiosissimis fundi plãtis, ac fructibus irreparabile detrimentũ inferretur. Hoc à me pastoralis cura exigebat, hoc meus erga istam Ecclesiam immensus amor: etsi,vt aiũt,ædes illæ ruinam minitentur, cũ possint reędificari; at nõ sine magno sumptu. Nõ inficior,nec, si expediat,vireſq. desiderio meo respondeant, labentis palatij ad sponsæ

mex

meæ dotem pertinentis, reparationem recuſo. Similia, nec minora aggreſſus ſum, & abſolui. Quid fecerim ſtatim, atque iſthuc veni, quantum æris mei in templorum inſtauratione, domuumq. ædificatione, quantum etiam affectus, impenderim, optimè ſcitis, (fratres chariſsimi) optimè cognoſcitis. Neſcit porrò ſemel incitata liberalitas conſiſtere, ſi eius pulchritudo vſu approbetur, & cõmendetur. Ad litteras Vicarij, Baiuli, ac Patrimonialis reſcribo, ne libellum porrigere differant, petantq. rem integram relinqui, donec Ducis Sereniſsimi mentem exploraaero. Sin autem nihil impetrauerint, de damnis ab ædium deſtructione Eccleſiæ imminẽtibus coram legitimis magiſtratibus ita ſibi caueant, vt quantum eius intereſſe probetur, illas euerſas fuiſſe, ab euerſoribus, ſeu euerſionem mandantibus, reſarciatur: quod à pragmaticis iuriſconſultis, de damnis, & intereſſe proteſtari, appellatur. Piget me, pudetq. (fratres) animarum mihi creditarum regimini hæc incommoda, has perturbationes imminere, venerandis locis inſidias ſtrui, prauiſq. hominibus de Eccleſia male merendi ex abſentia mea occaſionem dari: quorum ego, ſi præſens eſſem, non ſolùm conatus, modico negotio reprimerem, ſed & ipſas nocendi cogitationes diſcuterem, licet Reipublicæ, immo ipſius Sereniſsimi Ducis cauſa abſens, præſentiæ meæ auctoritatem retinere videar. Quare de ijs, quæ ſcitu digna fuerint, certiorem me facere deinceps ne grauemini, dũ ego ad calamum pariter velox horam reditus auide obſeruo, atque expecto, quaque poſſum induſtria, præuenire ſtudeo. Princeps à patre accerſitus, per diſpoſitos equos incredibili celeritate Taurinum verſus properat. Ego eum ſequar, cum primùm iumenta ad ſupellectilem, familiareſque meos vehendos idonea haberi poterunt. Interim diſcedentẽ vehementer oraui, ac obteſtatus ſum, vt patris voluntatem ad reditus mei neceſſitatem accommodet: quod, cùm factum fuerit illico à Paſchate ad vos libentiſſimè feſtinabo. Res noſtræ non bene ſe habent. Iam hoſtis (vt fama eſt) in ſolum noſtrum erupit: iam arcem quãdam occupauit. Obuius ei exijt Dux manu forti, ad certamen paratus, cùm per tempus, ac regionis ſitum liceat. Miles nihil cupit æque, ac pugnam. Verùm par eſt, non ducem exercitus voluntate, ſed exercitum ducis conſilijs regi. Militum alacritate, atque audacia plurimum acuitur, creſcitque ducis virtus. Sed contra, niſi hoſtium vires, locorum qualitates, temporum opportunitates, periculorum cauſæ, atque improuiſi euentus diſpiciãtur, perpendantur, examinẽtur (quod multitudo conſilij expers facere non poteſt) qui vincere debuiſſet, non raró vincitur: ideo cunctatione aliquando magis, quàm celeritate, hoſtis, etiam potentis, ferocia domita. nec prodeſt Reipublicæ, in re grauiſſima, vt eſt belli adminiſtratio, incautorum hominum impetum ſequi, hoſtemq. contemnere. Sæpe enim contemptus hoſtis cruẽtiſſimam victoriam aduerſario reliquit, ac nonnunquam deſperata ſalute, contemptorem fudit. Quod innuit poëta, cùm dixit:

Vna ſalus victis, nullam ſperare ſalutem. Virg. Aen. 2.

Si ſuaſerit neceſſitas, aut occaſio, quæ in omnibus, præſertim in bellis, magnum rebus gerendis momentum affert, ſuos intrepidus, ac prudens Princeps in aciem educet, copiamq. pugnandi, faciet, ac non ſine lucro; plus enim animi habet inferens, quàm propulſans periculum. Ille autem in ſua, ſuorumq. virtute, ſpem collocans aduerſus hoſtem murum habet, fortitudinem ſcilicet. Sed, cùm incertus ſit belli exitus, Marſq. communis, pacis Deum rogemus, ne res in tantum diſcrimen adduci permittat, ſed inter vtrumque Principem pacem conciliet, & tranquillitatem conſtituat. Paucula hæc, multis occupationibus diſtentus, exaraui. Cùm Auguſtam Taurinorum venero, ſtatim, ac longè plura perſcribam. Vtinam coram vobis ea narrare detur. Valete. Niciæ quarto Nonas Aprilis, MDCXV.

Finis Libri Primi.

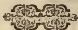
ANASTASII GERMONII

Ex Ceuæ Marchionibus,

ARCHIEPISCOPI, ET COMITIS TARANTASIENSIS,

EPISTOLARVM

Liber Secundus.

Clero Tarantasiensi.

Epistola I.

TAVRINVM tandem reuersus sum ad decimumquintũ Kal. Maij, die Cœnæ Dominicæ memoria percelebri. Nicia sacris peractis, die P. lmarum discessi, vestrisque precibus (vt credibile est) plurimum adiutus, montem Tendæ, cuius sola recordatio mihi permolesta est, tanta cum facilitate, ac felicitate traieci, vt nihil magis ad votum succedere, vel optari mihi potuerit. Deo Opt. Max. innumeras gratias ago, quòd, cùm parum abfuerit, quin ventis agitati, ac niuibus obruti perirent, qui pridie quam ego, illhac transierant, in eam calamitatem non inciderim: est enim ille mons perinde, ac mare, modò placidus ac tranquillus, modò abeunte Zephiro, & succedente Aquilone, ita transeuntibus infestus, vt nunc in abyssum obrui, nunc ad sidera extolli videantur. Reliquum itineris iucundissimum fuit, summaq. cum voluptate confectum, noua, facili, latissima, & summa laude dignissima via Emanuela, à Ciuitate Niciæ vsque ad Tendani montis radices porrecta: cuius amplitudinem, si nondum ea ad aures vestras peruenerit, quam breuissimè potero, vobis explicabo. Rem sanè perquam difficilem aggressus est Serenissimus Dux, miraq. industria, & constantia perficit: quam non solum humanis viribus destitui, sed vix cogitatione cõprehendi posse, suadet ipsius operis magnitudo. Est enim à Nicia ad Limoni oppidum, vbi via terminatur, trium dierum iter, frequentissimum quidem mercium causa, aliarumq. rerum, quæ vicino mari subministrantur, salis præsertim, pro cuius vectura octingenti muli continuò aluntur, sed montibus, saltibus, rupibus, ac præcipitosis angustijs summopere arduum, atque visu horrendum. Quapropter, quoniam ob viarum difficultatẽ sarcinas, tum salis, tum aliarum rerum, parum graues esse oportebat, nec sine magnis impensis vehebantur, vtilissimum fuit de Emmanuela via extruenda consilium, qua sumptus minuatur, ac vecturæ facilitate res maritimæ citiùs, copiosiùs, ac viliori mercede, vbicumque opus fuerit, trãsmittantur, cum publici etiam census augmẽto. Itaque relictis tortuosis, saxosis, angustisque semitis, variarum, ac frequentium flexionum causa molestis, sternitur, aptaturq. plana, facilis, lataque via, quæ quadrigas, currusque etiam binos, si simul ire, aut sibi obuiare contingat, commodè capiat: cùmque ad montis cacumen ob ascensus difficultatem perduci nequeat, montem in ima parte, vbi nouæ viæ coniungitur, inaudito artificio duorum millium passuum spatio terebrari debere visum est: quod nec ipsos olim rerum dominos vnquam fecisse, nec forsitan cogitasse dicere ausim. Nam, quoad vias Flaminiam, atque Appiam,

non possunt satis laudari earum auctores Flaminius, & Appius; ille, quòd Ariminum; hic, quòd Brundisiū vsque ab vrbe eas lapidibus strauerint. At vterque per planitiem, tenerosq. colles opus omne absoluit. Carolus verò Emanuel, & animo, & rebus gestis clarissimus, nullique antiquorum inferior, non tantùm viam factam commodiorem reddidit, sed per saxa, per rupes, per saltus, per montes altissimos, per valles profundissimas inuia loca peruia fecit: has impleuit, illos ferro, igne, labore, impensa perforauit, vicit, domuit, & non modò hominibus, sed iumentis quoque, ac vehiculis ipsis facilem, atque accommodatissimam viam aperuit. O prudentem, ò magnanimum Principem, cuius beneficio Subalpinorum, & Allobrogum cum externis nationibus commercium mirum in modum auctum est; quodque maiore admiratione dignum est, absque vllo, vel populorum, vel ærarij incommodo. Honoratus quippe Botinus publicanus, qui ad sexdecim annos salis vectigal conduxit, non solùm proprio ære Emanuelam viam ædificauit: sed, & præter centummille aureos nummos, quos Ducali fisco singulo quoque anno soluturus est, primo quadriennio centum decem, secundo centum viginti, tertio centum quadraginta, vltimo centum octoginta mille item aureos nummos repræsentare debebit. Exacto verò conductionis tempore census publicus, qui centum mille aureos nummos non excedebat, ad ducentos mille ascensurus est: tanti additamenti causa non obscurè existente via noua, qua vnicum iumentum rantū oneris vehiculo transmissurum est, quantùm per salebrosos, præruptosque montium anfractus quinque iumenta dorso antea vix transmittere poterant; cùm sublatis impedimentis, totum iter planum futurum sit, ac suaue: vel, si locorum natura vrgente, vitari interdum ascensus non possit, id cliuo transeuntes fallente ita fiat, vt, qui se ascendere non putet, postea se ascendisse sentiat, magna certe cum rei publicæ, aduenarumq. vtilitate, & commoditate; quæ etiā multò maior erit, si apud Niciam portus, aut statio aliqua construatur, quam, nisi bellum intercessisset, iam Princeps iussisset inchoari, vt naues ab aduersis ventis, procellisq. defendantur. Nam, præbente etiam via Emanuela transeundi facilitatem, nullum videtur toto in mari infero, vel magis celebre, vel magis frequens futurum emporium: vnde ex Oriente, & Meridie, atque ex Occidente confluentes merces, Pado flumine per Subalpinos, Insubres, Venetos, aliosvè finitimos populos, nullo ferè negotio vehantur, ac distribuantur. Certo siquidem anni tempore, insultantibus præsertim Noto, & Africo, maria adeo exagitantur, tantæque excitantur tempestates, vt à Villæ Francæ portu, quo, Orientem versus nullum est in ea regione nauigantibus tutius perfugium, vllum nauigium, quocumque petere velit, discedere nequeat. Dum huius viæ occasione, rupes secantur, montesque aperiuntur, alias commoditates, aliasque delitias suggerit locorum opportunitas; varia nimirū marmora statuis, columnis, alijsq. id genus operibus conficiendis aptissima, nec non scaturientes, præsertim apud Surtium oppidum, ex montium venis limpidissimos fontes, imparibus, quasi manufactis, siphunculis, supra, atque infra strepentes, viatoribus, tum aspectu ipso, tum ad sedandam sitim gratissimos; quorum oculos suauiter detinent, ex rupibus, celsissimisque montibus præcipites cadentes aquæ, rigore, & colore cum niue certantes; quæ cum alijs subinde coniunctæ, flumen faciunt, etiam, nisi saxa vetarent, nauigiorū patiens, adeoq. purum, & cristallinum, vt iactæ in eo stipes, & calculi numerari possint: vbi, & cernuntur pisces ludere, nenon inter saxa modò emergere, modò emergi; rursus nunc apparere, nunc tegi, iterum se se ostendere; aliquando, vel strepitu, vel præsentia hominū, perterritos, insidias sibi metuentes, oculis aspicientium subtrahi. Totum illud spatium, quod ad mare vergit, vitibus, ficubus, oleis vestitur. Viarum margines malis granatis, buxis, alijsq. arbusculis ornantur. Non parum quoque delectant occurrentes campi, prata item decliuia, atque arbusta. Vbique tanta roris marini copia, vt incolæ eo pro lignis vtantur. Vlterior verò pars, quæ ad montes pertinet, pro oleis, mirtis, lauris, alijsque eiusmodi plantis, quæ cælo tepidiore lætantur, iuniperos alit, pinus, nuces, populos, fraxinos, quercus, ex quibus sunt etiam proceræ, & densæ, & antiquæ siluæ, ac cæduæ, cum ipsis montibus descendentes. Viridia insuper ubique stibadia, adeoque læta omnia, ut hinc ad paucos annos ripis, huiusque uiæ marginibus nihil elegantius, nihil gratius futurum sit; cùm arbores, arbusculæ, fruticesque altissimis actis radicibus suppullulent, unde, & æstiuo tempore, locis densiore umbra opacioribus factis, nihil à solis ardore metuendum sit. Longius forsan, quàm epistolæ ratio postulet, progressus fuisse uidebor. Sed me, nec quod oportet, dixisse iudicabit, quicumque niæ Emanuelæ antiquum situm, structuram, negotij diffi-

difficultatem, commoda denique, ac beneficia in dies maiora futura, intueatur. Ego, nisi tanti Herois priscorum Imperatorum æmuli, virtutem perspectam haberem, opusq. hoc immortale breui temporis spatio iam penè absolutum proprijs oculis vidissem, humanam industriam tanti esse nunquam credidissem. Etenim supra fidem, supra vires, supra denique ingenium mortalium esse videtur, quod factum est. Hactenus de rebus lætis. Ad tristia inuitus trahor. Huc veniens, Ducem, ac Principem abesse inueni: hic Vercellas, ille aliò cum magna militum manu properauerat; & vt ferebat fama, ad oppidum Bestagnum firmissimo præsidio, ac veterano milite munitum: vbi, cùm præcipuum robur exercitus collocauerint, licet locus tutus esse videatur, attamen, ne obsideatur, aut oppugnetur, penè fieri non potest, quin prouocantibus hostibus, ad arma veniatur. Dux enim ad omnem fortunam paratissimus, ac strenuus, tantum abest vt pugnam recuset, vt non modò Imperatoris, sed & priuati militis, officio functurus sit. Ideo à Deo petenda summis precibus, votisq. Caroli Emanuelis incolumitas, à quo omnium salus, ac quies pendet, pro qua ad Vicarium nostrum scribo, vt iterari ieiunia suadeat, supplicationes nouas indicat, sanctissimum Christi corpus vbiq. locorum exhiberi mandet, omniaq. alia, fieri curet, quæ à veris Dei seruis pro clementissimo, ac maxime pio Principe expectanda sunt. Vestræ erunt hæ præcipuè partes, (fratres charissimi) vestra etiam cura: in hoc sedulo incumbite, hoc agite, atque in primis de peccatorum pœnitentia soliciti, hunc christianum sensum in animos vestrorum subditorum instillate. Id fecit Ezechias; & centum octoginta mille Assyrios, non plusquàm vnius noctis spatio, ab Angelo deleri vidit, cantante Iosaphat: Hostes vicit Deus. Moyses item non armis, sed precibus aduersus Amalechitas pugnauit. Nobis quoque, si vincere velimus, orationibus, vitæq. emendatione pugnandum est. Vbique sunt hæretici, & nostri interdum hæreticis magis infesti, omnia, licet turpia, abominanda, illicita, sibi licere arbitrantes, ac si non in eorum patria, Italia scilicet, bellum gereretur, sed vbi Christianæ veritati tenebræ offunduntur. In quibus olim quot matronæ, quot virgines etiam Deo consecratæ, quot ingenua, nobiliaq. corpora monstris illis ludibrio fuere? Capti sunt Episcopi, ac carceribus mancipati, interfecti Sacerdotes, clerici trucidati, spoliata, nudataq. templa, combusta, solo æquata. Ad altaria, & vbi Christi corpus asseruabatur, stabulati equi; martyrum, aliorumq. Sanctorum effossæ reliquiæ, thecisque, quibus includebantur, aureis, atque argenteis sublatis, proiectæ, & conculcatæ. Vbiq. planctus, vbiq. eiulatus, vbiq. gemitus, mœror, terror, vbiq. mortis potius, quàm vitæ desiderium. Hæc toto mentis affectu perpendenda, credendumq. omnia ruitura, nisi erecta ceruix nostra flectatur. Peccatis nostris hostes fortes fient, nostris vitijs fundetur, ac dissipabitur noster exercitus. Ac, nos quasi hæc non sufficiant, nouis culpis, nouas nobis struimus calamitates, ad deteriora procliues. Ego omnem adhibebo diligentiam, vt redire possim. Hactenus non licuit. futurum tamen spero, vt vestra, Beatiq. Georgij intercessione, cuius natalem diem hodie celebramus, breui licet. Interim valete, de vestraq. salute me certiorem facere ne grauemini. Augustæ Taurinorum x. cal. Maij MDCXV.

Cap 32. 2. Paral. 15.

Exod. 17.

Clero Tarantasiensi.
Epistola II.

GRATÆ quidem mihi fuerunt litteræ vestræ (filij charissimi), sed gratior causa, quæ vos ad calamum adduxit; amor quippe, quo me prosequimini, quemque à puro affectus vestri fonte manantem, nisi mutuo amem, durus pater, ferreusq. pastor sim. Grata item fuit vestra de reditu meo gratulatio; tum, quia meis laribus restitutus sum; tum, quia sponsæ meæ propinquior, si communibus votis aura Serenissimi Ducis aspiret, vos coram affari, atque amplecti breui confido. Vicissim vobis gratulor, iussa, vel potius consilia mea, tantum valuisse, vt, quæ ego ad imminentes angustias depellendas, proposueram, & facienda, & synodali decreto fulcienda duxeritis. Quid enim huic tempori magis opportunum, quàm ieiunio carnem subigere, supplicationibus cœleste auxilium implorare, sacrificijs diuinam iram placare, precibus, votis, donarijs instantia supplicia vel auertere, vel retardare? Quid Deo gratius, quàm eius sanguine redemptos, à salutis via aberrantes, ab errore reuocari, & peccatorum remissionem petere? Quid demum vtilius, quàm operibus Christiano homine dignis, ab ipso mortalium immortali patre, ac saluatore, pacem, prosperumq. successum, Reipublicæ, huicq. religiosissimo Principi impetrare? cuius felicitas, ob eam, quam ipse omnium curam gerit, populis suis est adeo necessaria, vt pro eius incolumitate precari, & vouere, sit pro parentibus,

pro

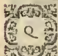
pro liberis, pro aris, ac focis precari, ac vota nuncupare. Ipse enim patriæ Patris titulo dignissimus est; ipse ciuium quies, & letitia; ipse præstantissimum caput, cuius virtute, huius corporis membra, & sapienter reguntur, & officio suo feliciter funguntur. Quare, si quid vnquam pro tanti benefactoris meritis à diuina bonitate petendum fuit, hoc maximè tempore summis precibus contendendum, vt ad turbas irritatus, & iniurias propulsare, & auitam gloriam conseruare possit. Summas enim calamitates ac funesta exitia secum ferunt bella, & quidem nostra causa; quotidie namq. diuinam nobis iram thesaurizamus, hoc est ex peccatis, quibus diuina iustitia ad iram prouocatur, terrenarum vanitatum perniciosos nobis thesauros comparamus. Ideo dicit Saluator: Nolite arbitrari, quòd venerim pacem mittere super terram: non veni pacem mittere, sed gladium. Dura sane, sed iusta sententia. Quid igitur faciendum? clamandum cum Propheta: Ostende nobis Domine misericordiam tuam, & salutare tuum da nobis: Audiamus, quid loquatur in nobis Dominus Deus: quoniam loquetur pacem in plebem suam, & super sanctos suos, & in eos, qui conuertuntur ad cor. Proinde necessaria est conuersio, quæ tamen ficta non sit, sed eiusmodi, vt, diuinæ misericordiæ afflante aura, ad quietis optatum portum perueniamus. Pro certo habemus, Nuncium Pontificium, aliorumq. Principum Legatos breui Astam conuenturos, vt pacem constituant. Vtinam è republica sit, quod acturi sunt: vtinam extinctis intestinis odijs, ad meliorem vsum arma reseruentur. Quod & a liberali Dei manu (filij dilectissimi) summo conatu, summaq. humilitate petendum, &, Beatissima Virgine opem ferente, neutiquam desperandum. Interim valete. Augustæ Taurinorum viij. cal. Iunij. Anno sal. MDCXV.

Matth. 10.

Psal. 84.

Clero Tarantasiensi.

Epistola III.

QVO magis ad vos venire propero, (fratres dilectissimi) eò magis, ne iter arripiam, impedior. Serenissimus Dux, meis officijs delinitus, vel forsitan fatigatus, mihi optionem dederat manendi, & veniendi, nec non vobiscum commorandi, quamdiu publica exigente causa, reuocandus essem. Sed, cùm sarcinas colligi, & ad iter necessaria parari iussissem, essemq. breui discessurus, ecce improuisam, atque molestam nouæ moræ causam, Lazarum, scilicet, Caprium veterem amicum meum, tertiumque supra sexagesimum annum ætatis agentem, è viuis excessisse. Is me nuncius non parum commouit, tum, quia amico orbatus sum, tum etiam, quia eius morte ad forensem strepitum trahi me video, qui, si abessem, hic me adesse cogeret. Possidebat enim Lazarus sacerdotium, seu beneficium Ecclesiasticum, quod, eo mihi præmoriente, ad me transferri, seu deuolui debere statuerat Pontifex Max. Gregorius XIV. & confirmauit eius successor nunc viuens Paulus V. cùm me ad Archiepiscopatum assumpsit. Hoc Beneficium à summo itê Pontifice Clemente VIII. curante prudentissimo Philiberto Gerardo Scalia Oratore, Veruæ comite, meq. annitente, cum alijs viginti tribus, Sanctorum Mauritij, ac Lazari religioni collatum, vel, vt aiunt, vnitum, Dux Allobrogum, eiusdem Religionis magnus Magister, accepto vnionis diplomate, Comiti Ioanni Baptistæ Solario statim commendauit: qui propterea, quamuis diem obeunte Lazaro, ad me Beneficium deuoluatur, illius tamen possessionem sibi adiudicari petit: cuius census, cùm ad octingentos, quos vocant, annuos ducatos ascendat, nullaq. animarum cura, alioue, præter quam vnius in anno celebrandæ Missæ, onere grauetur, in re tanti momenti conniuere nequeo, sed insistenti amicè resisto, meæque deuolutionis ius, cui ex Clementino decreto nihil detractum est, eò diligentius tueor, quò, me defuncto, nihil video, quod vnionis effectum impediat, aut Mauritianis vllum damnum afferat: quin & egregium virum aduersarium id ægre laturum non arbitror, cùm & annis, & corporis viribus firmior, quàm ego sum, longum fructum ex Ducali liberalitate, vt videtur, percepturus sit. Attamen concordiam non recuso. Magnus verò Magister causam diligenter cognosci, beneficiumque, cui iure debetur, dari mandauit. Ea me lis, is me inopinatus casus (fratres) à vobis diuidit, absentemq. facit, quibus tamen ita desiderio coniunctus sum, vt neutiquam abesse videar. Ego quidem, cùm Lazarum ætatis biennio anteirem, ille verò totus hilaris, totus iucundus, atque à publicis negotijs alienus, corporis quotidiana exercitatione, venando præsertim, valetudinem confirmaret, ei superstes esse non putabam. Sed quis cognouit sensum Domini? aut quis scrutatus est consilia eius? De statu rerum, quod à me sciscitamini, perobscurum est, nec scio quid sperandum, quidue timendum. In mentem venit quod dicit Hieremias: Expectauimus pacem, & non erat bonum. At quis sermo est Apostol. ad Rom. c. 11. cap. 8.

iſte? Vtique non ab re: nam dum ſperamus pacem, cùm omnia ad bellum ſpectent, pacis pene ſpe decidimus: immo ab ipſa lucis vſura deijci videmus. Namque, vbi bellum, ibi diſcordia, ſeditio, inſidiæ, libido, rapinæ, crudelitas, impietas, cultus agrorum intermiſsio, vaſtitas in agris, in vrbibus inopia, plerumq. extrema fames, præterquam, quòd armorum, cædisq. conſuetudine efferantur animi mortalium, adeo, vt verum ſit, quod ait ille:

Virg. Aen. *Nulla fides, pietasq. viris, qui caſtra ſequuntur.*

Non eſt ſceleris genus, quo milites non conſpurcentur; non eſt calamitas, quæ à militibus non immineat, præbentibus vitiorum exempla plerumq. ipſis exercituum Ductoribus, Tribunis, Præfectis; adeo, vt non militare, ſed mercari, ac nundinari; non gloriam, aut victoriam, ſed turpitudinem, ignominiam, probra quærere videantur. Rapiunt contra ius gentium, ſpoliant, corrumpunt, interficiunt, ſtupris, cædibus, vi omnia complent: nec ſibi temperant ab inferenda amicis iniuria, ciuibus, hoſpitibus, ſocijs, benefactoribus ipſis; ſed vndequaque, & vſquequaque hoſtilia agunt, quin, & quandoq. a ſacerdotibus non abſtinent, quos cum peregrinis, mercatoribus, agricolis, eorumq. iumentis agrorum culturæ neceſſarijs ab omni moleſtia, etiam ardente bello, tutos eſſe legibus cautum eſt: e. vlt. de treg. & pace. ideo Romani, quamuis ſe Marte genitos iactarent; (vnde Silius,

—— *populi, vos Martigenæ tardarit origo*)

templum tamen eorum genitori, qui belli Deus habebatur, extra vrbis mœnia conſtitui voluerunt; nimirum, vt ab eo, à quo omnia mala proficiſcerentur, longe abeſſent, ne intra muros ciuitatis hoſtilia perpetrarentur; contra, templo Pacis media in vrbe excitato, cuius non vulgares reliquiæ hodieq. viſuntur: nempe, vt oſtenderent, ex bello omnia mala, ex pace omnia bona oriri. Pacis igitur ſol fulgentiſsimus optandus, ab ipſoq. vnico pacis conciliatore etiam atque etiam petendus; vt illud Zachariæ pro nobis ſtare poſsit:

cap. 8. Non iuxta dies priores ego faciam reliquijs populi huius, dicit Dominus exercituum, ſed ſemẽ pacis erit, & vinea dabit fructum ſuum. Sed omittamus bellum, bellicaſq. ærumnas, & ad pacis ſuauitatem ſermonem dirigamus, de qua ita facundiſsimus poeta:

Ouid. faſt. 4. *Sub iuga bos veniat, ſub terras ſemẽ aratas.*
Pax Cererẽ nutrit: pacis alumna Ceres.
& alibi,
..... Et vos orate coloni
Perpetuam pacem, pacificumq. Ducem.

Et Hieremias: Conticuerunt arua pacis à facie iræ furoris Domini: vel, vt legunt Hebræi: cap. 25. Speciosa pacis. O quàm pulcra es pax, quam pretiosa. Sed vnde tibi iſte decor? vnde iſta elegantia? Florente pace omnia læta, omnia iucunda, omnia felicia. Florent vineæ, rident prata, luxuriant ſegetes, agri, colleſq. varijs, & ſuauibus floribus, fructibus, plantis, herbis, coloribus veſtiuntur, adeò, vt nihil pulcrius, nihil voluptuoſius videri poſsit. Itaque pax expetenda, vt luctus timore depoſito, ſpem perennis gaudij concipiamus. Quod autem de Principum concordia, terrenaq. pace dicimus, id ipſum (filij deſideratiſsimi) de cœleſti, æternaq. pace accipiendum. Iuſtus enim in pace viuit, & moritur: peccator contrà in bello prauæ conſcientiæ viuit, & de anteactæ vitæ turpitudine attonitus, ſine ſpe ſalutis infeliciter moritur. Quare ſanctiſsimus ille, veteranuſq. miles, cœleſtis Simeon apud Lucam, poſtquam Chriſtum vidit, ſe in pace dimitti precabatur, non in bello. Et meruit ſibi dici: Loquimini ad cor Hieruſalem: cap. 2. Completa eſt malitia eius: hoc eſt: dicite res bonas, iucundas, lætas, amabiles: abijt malitia tua, omnis, ſcilicet, labor, angor omnis. Is. 40. Ita in ſacris litteris. Quocirca Chriſtus apud Matthæum: Sufficit diei malitia ſua. Ceſſat, cap. 6. inquam, tribulatio, quam ſingulis diebus ſecum trahere moleſtiam, & afflictionem videmus; & erit pax, tranquillitas, perpetua quies: etenim virum iuſtum, qui bene vixerit, diuinaq. præcepta cuſtodierit, bonorum operum remunerator Deus itidem cuſtodit, ac tuetur, morientem ſempiterna gloria coronat, ſibiq. hæredem facit, vt eſt apud Propheram: Cùm Psal. 126. dederit dilectis ſuis ſomnum, ecce hæreditas Domini: in qua, controuerſia nulla, diſſenſio nulla, ſed cuncta concordia, cuncta conſona, pacifica, ac tranqnilla, quæ noctis, tenebrarum, nubium, frigoris, æſtus expers, rerum omnium copia, ac temperie, cius poſſeſſores nec ſenectutis miſerias, nec ipſam ſenectutem ſentire ſinit; Chriſto ſcilicet, obuiam ituros, in menſuram ætatis plenitudinis eius. Quale autem præmium iniquitatis ſuæ reportaturus ſit peccator, oſtendunt vobis hæc Spiritus ſancti diſertiſsima quidem, ſed maxime horrenda, verba: Pluet ſuper peccatores Psal. 10. laqueos ignis, & ſulphur: ſpiritus procellarum, pars calicis eorum. Quid propherico penicillo, vel clarius, vel terribilius, exprimi potuit? Pluuiæ enim verbo, rerum omnium, ſiue bonarum, ſiue malarum copia ſignificatur. Arenam maris, inquit Sapiens, & pluuiæ Eccleſ. 1. guttas, quis enumerauit? Itaque & viuentes, & morientes pacem quæramus, vt cum Simeone

meone in pace dimittamur: qua, vt frui detur, efficiat, qui cum æterno Patre, & viuificante Spiritu regnat, ac ſine fine regnaturus eſt. Valete filioli, veſtrarumq. mentium oculos ad vtramq. pacem ſedulo collimate. Auguſtæ Taurin. cal. Iunij. Anno Sal. MDCXV.

Clero Tarantaſienſi.

Epiſtola IV.

QVOD in optatis, ac ſpe fuerat (fratres chariſsimi) iam tenere, atque impetratis eſſe, vobiſcum gratulor: exauditæ namque ſunt preces veſtræ. Affulſit nobis tandem in Beati Ioannis Baptiſtæ huius ciuitatis numinis tutelaris peruigilio, diù expectata pacis lux, tota Italia exultante, quæ, ne malum hoc latiùs ſerperet, iure dubitauit; nec opinionem exitus fefelliſſet, niſi Principes, rerum viciſsitudine penſitata, oblata concordiæ remedia, creſcentibus periculis, opportune adhibuiſſent: nimirum magis, ac magis in dies vndiq. militibus, ac proceribus ex Gallia, Belgio, Germania ad ſubalpinum exercitum confluentibus: inter quos Henricus, vnus ex Saxoniæ Principibus, relicta patria, ex vltima Germania ad propinqui ſui defenſionem, cum non contemnenda armatorum hominum manu properabat. Ex Gallia item Franciſcus à Grangia Montigninus, vir, & nobilitate, & auctoritate inſignis, torquatus eques, domi, foriſq. clariſſimus, conſilio, & manu promptus, quadringentis primariæ nobilitatis iuuenibus contractis, quaſi Cænomanorum Ducis præcurſor; qui cum ſelecta peditum, equitumq. manu Taurinum aduentare nunciabatur, vt ſe cum Ducalibus copijs coniungeret. Ex Belgio pariter vir fortis, ex Comitibus à Naſſau, mille veteranis equitibus, multoq. pluribus peditibus collectis, ſtrenuã Duci operam nauare auidiſsimè cupiebat. Sed & in vulgus exierat, Germanos, Inſubres, Neapolitanos, omneſq. fere Italos ad nos defecturos, cùm inter cœtera incommoda, quibus vexabantur, aquæ penuria plurimum laborarent, quæ inualeſcentibus æſtiuis caloribus, & creſcente militum numero, quotidie maior fiebat; adeo, vt, qui ex prælijs viui euadebant, aquæ putredine, anni tempore, & cadauerum corruptione, & fœtore, incredibilique muſcarum multitudine, quaſi cæra ab igne, vel nix à ſole, penè liquefacti, aut in morbos grauiſsimos inciderent, aut diem extremum miſerrime clauderent. Noſtris autem nihil deerat, præſertim cibaria, & ad ſitim leuandam neceſſaria, ciuitate, extra quam caſtra habebant, ad recreationem opportuna quæque illis ſubinde ſubminiſtrante: vnde, & audaciores, & ad pugnam promptiores, militaria munia alacrius implebant, vtiq. maiore progreſſu, niſi ſeruorum ſuorum precibus Deus exoratus impendentem ruinam auertiſſet. Quare ad Vicarium ſcripſi, vt in ciuitate, & tota diœceſi tabernas claudi, & ſupplicationes iterari mandet; quibus, & pacis inæſtimabile donum ſummo humani generis patrono acceptum referatur, & de collato in Principes noſtros immenſo beneficio immortales eius clementiæ gratiæ agantur, quos diuinitus conſeruatos euidentiſsima, quibus ſe obtulerunt, pericula non obſcurè manifeſtant. Siquidem, non ſolum pater ad omnes labores, ad omnia belli diſcrimina paratus, omnibus præibat, priuatique militis, etiam iniquo loco, ac tempore, partes obibat; ſed, & pugnaciſſimi leonis generoſi catuli, eius filij in bellicis certaminibus, ſumma virtutis conſtantia inter conſertiſſimos hoſtes, plumbeorum, ferreorumq. globorum grandini intrepida pectora obijcientes, feriendo, occidendo, exturbando, proſternendo obuios quoſque, ita ſe geſſerunt, vt ſoli gloriæ intenti, vitam quodammodo proieciſſe viderentur. Vno, & eodem die, cùm Princeps Victorius Vercellas abijſſet, patri equus vnus, quo vehebatur, Principi verò Thomæ adoleſcentulo, eiuſq. filiorum natu minimo, equi duo interempti ſunt; vtroque ſeſſore illæſo; ſucceſſu ſane admirabili. Aliquando, vel ictu, vel aëris verberatione maioris bombardæ patri pileus capite deiectus, aliquando caligæ minoris tormenti pilula perforatæ. Sed, nec lectus, in quo ille iacebat, à periculis tutus: quondam enim, cùm craſſiſſimum cubiculi parietem, in quo ille dormiebat, maxima pila aperuiſſet, ac circumquaque inſtar fulminis vagata, thalamum puluere, caligine, cæmentiſq. compleſſet, fracto etiam cubilis fulcro, iacentem tamen, nec offendit, nec perterruit. Quæ rei nouitas, ac magnitudo vtriuſq. ſexus, ac conditionis ciues, milites quoque, ac Duces ad ſtupendum ſpectaculum pertraxit, nobiles præſertim, qui, explorato loco, necnon parietis, ac fulcri ruina, globoq. ad ſeptuaginta librarum pondus circiter aſcendente, ſummam Principis, tum conſtantiam, tum vitæ diſcrimen admirati, diuinam prouidentiam collaudauerunt, vtq. omnia deinceps ei fauſta, & proſpera euenirent, precantes pro eius ſalute, vnde noſtra quies pendet, publica omnes vota ſuſceperunt. Tanti verò apparatus, tanta mortalium

talium commotio, tantæ turbæ, quid tandem attulerunt? Nihil sanè, quod Reipublicæ conducat: quippe bella, pacis causa suscipi, ac tractari certum est. Sed, cum staret pax, cur turbanda, aut proijcienda fuit, vt postea quæreretur? Vtinam quæsita, ac tandem inuenta stet. Vtinam, cùm aliàs pacem peterem, exauditer. Profectò, qui dignitatis conseruandæ prætextu arma sumpserunt, propria æraria non exhausissent, populos sumptibus non fatigassent, vicinorum non perturbassent quietem, non denique suorum cædem vidissent: quod proculdubio sine lucro, non tamen sine magno periculo, factum est. Tandem, diuino afflante spiritu, pacem habemus. Lætamini (fratres) pristinam populis pacem restitutam, lætamini inquam, non in choreis, non in ludis, non in comessationibus, sed in Domino, sine quo pax esse non potest; exultate in pœnitentia, in vestræ fragilitatis confessione, in sacerdotali absolutione à peccatis, in sacrosanctæ Eucharistiæ participatione, in supplicationum, precumq. frequentatione, gratias agentes liberalissimo æterni Thesauri dispensatori, quòd misericordiæ suæ dextera, bellicis vos miserijs liberauerit, simulq. humillimo cordis affectu petentes, ne hoc iræ suæ flagello vos amplius verberari patiatur. Quod si feceritis, præter terrenam, quam assecuti estis, cœlesti etiam pace, immò Deo ipso fruemini, de quo ita Ioan. Chrysostomus: Quando amicum, & beneuolum habuerimus Deum, etiam si in deserto fuerimus, multò securiores viuemus, quàm ij, qui in ciuitatibus versantur. Et Iustus Orgilitanus ad illa verba canticorum: Ego murus, & vbera mea, sicut turris, ex quo facta sum coram eo, quasi pacem reperiens. Ex quo, inquit, in Christo pacem reperi, ex eo, & murorum præsidia, & turrium propugnacula cum decore suscepi. Quod etiam indicat Salomon alijs verbis, ita loquens: Cùm placuerint Domino viæ hominis, inimicos quoque eius conuertet ad pacem. Quæ, cum Deum solum auctorem habeat, exuperat omnem sensum. Mentes igitur, (filioli) sensusq. omnes vestros ad pacem intendite, vt pacis, ac dilectionis Deum possidentes, pacifici, beati, & Dei filij (qui fines suos pacem esse voluit) iure vocemini. Hac tamen si planè frui cupieritis, eo vos diuini amoris igne accendi oportet, quo exardescens religiosissima Maria Magdalena a salutis nostræ reparatore sibi dici meruit: Fides tua te saluam fecit: vade in pace. Sanctissimæ huius fœminæ Apostolatus priuilegio cohonestatę exemplo, contendite vos quoq. strenui commilitones mei, contendite, inquam, fide, chàritate, lacrymis, eleemosinis, votis, omniumq. virtutum neruis, ac viribus, vt vobis dici audiatis: Fides vestra vos saluos fecit: ite in pace. cuius radices faxit ille, qui pacis radix, columen, ac præsidium est, vt animis vestris infixæ, æternos fructus veritatis, & salutis vobis afferant. Valete. Augustæ Taurinorum, calen. Iulij MDCXV.

Hom. 46. in Genes.

cap. 8.

Prouerb. 16.

Clero Populoq. Tarantasiensi. Epistola V.

REDDITAE mihi sunt litteræ vestræ, (fratres filijq. charissimi) necnon, quæ ab alijs de statu vestro ad me datæ sunt: alteræ periucundæ quidem, alteræ verò permolestæ. Lætitiam attulit, quod scribitis, vos scilicet pacis nuncio accepto, tanti beneficij supremo auctori, & gratias egisse, & quantum per vires licuerit, referre pararos. Contra tristatus sum, vos, tum ab amicorum litteris, tum ab hominum sermone, (nisi me aspectus fallit) Deum timentium malè audire. Ex ijs enim, qui me conuenerunt, vnus, rerum, quæ illhinc geruntur, neutiquam ignarus, sed & erga vos bene affectus, de moribus vestris tùm commiserando, tùm errata reprehendendo, ita locutus est, vt me etiam efficaci hominis oratione commotum, & erubescere, & expallescere plurima cum animi perturbatione coëgerit. Fuitque accusationis summa, vos, omnesq. ferè vtriusque sexus prouinciales, veluti canes ad vomitum, vel sues ad volutabrum redijsse. Dolui sanè, vt debui, ratione præditos homines, supremi iudicij non ignaros, ad gloriam æternam natos, monitorum meorum memoria deposita, tam indecorè, tamq. impudenter in verba Satanæ iurasse. Auxitq. dolorem, piscatores hominum, populi magistros, spiritalis cibi dispensatores, vnde pietatis, & continentiæ exempla petenda sunt, vitæ licentia alumnos suos ad legum salutarium contemptum penè inuitasse. Proinde noua ab ira diuina vobis flagella metuenda, verendumq. ne quod in subalpinis diuina sententia permissum est, id ipsum, & cumulatius, & vehementius isthic quoque fieri permittatur. at vestra quidem culpa (filij): cùm, morum emendationem profitentes, de vetere sensuum via decedere negligatis; immò criminibus crimina addendo, animarum curam vestrarum abijciatis. Bellorum rabiem, multiplicesque miserias aliquando experti estis, sed non eo modo, quo nouissi-

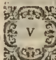
nouissimè subalpini, insolito certè, humanisq. auribus maxime horribili. Inuenta sunt tormenta bellica, fabricante inuidia, hoc est patre mendacij, vt mœnia ciuitatum delerentur, vt turres, arces, ac propugnacula destruerentur, vnde militibus ad capienda, ac diripienda obsessa loca iter pateret. Sed, quæ mala, quanta incommoda, quot prætereà damna secum affert bellum? innumera prorsus, atque eiusmodi, vt, cùm Regi Dauid notissima essent, dederitq. ei Deus optionem, ex tribus flagellis, pestilentia, fame, ac bello, eligendi, quod mallet, elegit ille pestilentiam, licet eo summè detestabili, hominumq. commercio perniciosissimo morbo, ciuilis consuetudo, societasq. dirimatur, ipsorumq. immutabilium naturæ præceptorum obseruantia non raro impediatur. Vxorem enim viri peste laborantis tactu abstinere, eique plurima vxoria officia licitè subducere videmus, charissimos quoque liberos à parentibus vitari, ac deseri, necnon à liberis proprios genitores, & à seruis dominos, quodq. molestius est, à Sacerdotibus (proh dolor) Ecclesiastica sacramenta ægrotantibus aliquando non posse ministrari. Strenuus tamen miles Dauid, eximiusq. Imperator, cum diu in armis exercitatus, bellorumque vicissitudines expertus, nihil magis ab humanitate alienum, nihilue mortalibus magis noxium intelligeret, quàm bellum, tametsi fortissimos veteranos, reiq. bellicæ peritissimos, & milites, & ductores haberet, adeoq. validum exercitum, vt nihil sibi ab hoste timeret, pestem maluit, quàm bellum. Idcirco, existente Ioab Regij exercitus ductore in castris aduersus Ammonitas, illisq. magna damna inferente, cùm nihil magis, quàm pacem, cogitaret, quæsiuit ex Vria, quàm rectè ageret Ioab, ac populus, & quomodo bellum administraretur, cupiens nempè, ita rem castrensem se habere, vt citò bello finis imponeretur, paxq. optatissima, atque intermissa quies populo redderetur. Quod ex subiectis Hebraici textus verbis apertiùs colligitur: Rogauit de pace Ioab, (Dauid scilicet) & de pace populi, & de pace belli. Sed, habente Ioab in tentorijs exercitum, populumq. armatum, & ad pugnam paratum, nonne absurdum videtur, Principem, cuius auctoritate bellum prosperè gereretur, de populi, belliq. pace, vtcumque quærere? cum inter pacem, & bellum nihil magis conueniat, quàm inter albedinem, & nigredinem? Verùm, stante vulgato axiomate; bellum ob pacem suscipi, potuit Dauid eodem tempore, & bellum malorum omnium seminarium gerere, & de pace omnium bonorum nutrice, simul agere, qua planè nihil iucundius. Audite pacis laudes ex Euripide apud Polybium: Pax opulenta felicium dearum optima. Et paulò post, ad hæc & bellum morbo simillimum esse dicit, & pacem sanitati. Hanc enim, & laborantes quoque complecti, ac recreare; in illo verò etiam sanos perire. denique in pace senes sepeliri à iuuenibus ordine naturæ; in bello verò accidere contrarium; & quod maximum est, in bello, ne intrà muros quidem esse securitatem, & in pace illam esse ad terminos vsque regionis. Ideò voluit Deus, in sacrificijs, quæ pro pace fiebant, symbolum lætitiæ, oleum scilicet adhiberi; vnde Propheta: Vnxit te Deus, Deus tuus oleo lætitiæ, præ consortibus tuis: in ijs verò, quæ ad bellum, aut ad peccata spectabant, non item: quo, (vt interpretatur Origenes) peccatori nihil esse commune cum lætitia significaret, quem non lætari, sed dolere, sed flere oportet, quòd rerum omnium factorem multifariam læserit. Christus est pacis, & lætitiæ fons perennis: Christus pacis sacrificium in ventre materno fuit. ideo lætantes Angeli, mundo pacem nunciaturi, cecinerunt: In terra pax hominibus bonæ voluntatis, quemadmodum prædictum fuerat à Propheta: Sicut lætantium omnium habitatio est in te. Hac autem amissa pacis lætitia, quam diuinæ clementiæ beneficio recepistis, frui cupientes, (fratres charissimi) postulat christiana pietas, vt lacrymis pœnitentiæ, peccatorum confessione tanti muneris largitori vosmetipsos sacrificetis, sanctiq. Spiritus voluntati sequentibus verbis expressæ tota mente adhæreatis. Fili (ait Ecclesiasticus) accedens ad seruitutem Dei, sta in iustitia, & timore, & præpara animam tuam ad tentationem; hoc est ad angustias, ad mundanas aduersitates, ad patientiam, ad flagella, vt pro vobis stet, quod à Propheta dictum fuisse, superius retuli: Sicut lætantium omnium habitatio est in te: quodque in Exodo legitur, Deum promisisse filijs Israel, dicens: Habitabo in medio filiorum Israel, eroq. eis Deus, & scient, quia ego Dominus Deus eorum, qui eduxi eos de terra Aegypti. Quòd si neglexeritis, propè est, vt ad vos venire nolim. Dum verba hæc, Non ascendam tecum, quia populus duræ ceruicis est, ne forte disperdam te in via: quæ dixit Deus Moysi, attentius perpendo, à quibus non discrepant sequentia: Reuelabo pudenda tua in facie tua, & ostendam gentibus nuditatem tuam, & regnis ignominiam tuam, & proijciam super te abominationes, & contumelijs te afficiam, & ponam te in exemplum.

Marginal notes: 2.Reg.24. — 2.Reg.11. — Lib.12. — Psal.44. — Luca.2. — Psal.86. — Eccles.2. — Exod.29. — Exod.33. — Nahum.3.

plum. Quocircà vobis dictum putare debetis, quod dixit Deus iisdem Israelitis: Iam depone ornatum tuum, vt sciam, quid faciam tibi. Deponite (filij, filiæq. charissimæ) deponite, inquam, supernacanea ornamenta, nec tantum vngulas, crispantes capillos, stridentes mitras, cerussam, purpurissum, gemmas, sericas, auroq. & argento contextas vestes, aliaq. luxuriæ fomenta, carnis irritamenta, mentiumque impudicarum testimonia; sed omnino efficite, vt fastus, ambitio, auaritia, rapinæ, cum similibus corruptæ naturæ monstris à cordibus vestris exulent; pro certo habentes, futurum, quod Sanctus Ambrosius asserit, dicens: Nouisse Deum sententiam mutare, si nouerimus emendare delicta. nam sicut non vult mortem peccatoris, sed, eum potius vult ad se conuerti, & viuere; ita tepidos, otiosos, vaniloquos, intemperantes, sui amantes, aliena appetentes, odio prosequitur, nuncq. fame, nunc peste, nunc, omnium malorum pessimo, bello, eiusq. innumeris calamitatibus, perdere festinat. Quibus, nec vos opprimi, nec torqueri permittet maximè pius redemptor noster, immò restitutæ pacis fructus cum fœnore ciuitati vestræ multiplicabit; si de consilijs meis soliciti, quæ vos facturos pluries promisistis, re ipsa præstiteritis. At, quandoquidem verba non sufficiunt, vbi facto opus est, omnes conatus vestros, omnes neruos intendite, vt eò peruenire possitis, quò à Deo per Hieremiam inuitamini. Tu fornicata es cum amatoribus multis: tamen reuertere ad me, & ego suscipiam te. Et ora aduersum vos rugientium Leonum obturabitis, impiorum, scilicet hominum, qui inconsutilem Christi tunicam scindentes, fratrum fidelium confusionem, ac ruinam moliuntur. Propterea surgant, qui adhuc non surrexerunt, è voluptatum cœno, & expergiscantur; vt ab omni mundi contagione, ac labe mundi, me redeuntem duplici gaudio excipere possint, liceatq. mihi de illorum conuersione, illis verò de aduentu meo vicissim gratulari. Hoc summopere aueo, hoc expeto, hoc inter huius vitæ prosperitates summum mihi bonum statuo, simul cupiens, cùm venero, non habere, cur vos accusem, aut vlciscar: quod planè, sicut inuitus facerem, ita, si casus tulerit, cumulatè, atque exactè faciendum esse intelligat quicumque, aut leges, aut edicta mea violauerit, aut fratres scandalizauerit: ne, si cæcus cæcos duxero, omnes in foueam cadamus, cùm potius villicationis meæ rationem redditurus, summa animi contentione eniti debeam, vt à supremo iudice mihi dicatur: Euge serue bone, & fidelis, quia in pauca fuisti fidelis, supra multa te constituam: intra in gaudium Domini tui. Vtinam & vos hæc cordis aure, ac sensu excipiatis, vt operibus vestris ad calculum reuocatis, de otioso talento non damnemini. Valete. Augustæ Taurinorum, xv. cal. Augusti, Anno salutis M DC XV.

Ezech. 33. · lib. 2. in Lucam. · Hier. 3. · Luca 16. · Matth. 25.

Clero populoq. Tarantasiensi. Epistola VI.

VTINAM vera sint, quæ scribitis, & omnino falsa, ex prauaque consuetudine expressa, quæ audiui. Philautiæ vim, vel potius vitium quis ignorat? è Hoc, qui laborat, omnia sibi condonat, alijs nihil ignoscit; propriæ domus obliuiscitur, vicinos ad familiarem curam hortatur; proprij oculi trabem non videt, in alienis festucam quærit. Non me latet (fratres, ac filij desideratissimi) plures reperiri, qui probos, atque egregios viros contumelijs, ac maledictis consectentur, impendentium sibi pœnarum remedium existimantes, quòd nemo bonus sit, quòdque eorum detractione plurimum crescat turba pereuntium, magnaque sit multitudo peccantium. Cum huiusmodi hominibus, quibus nec vnquam caruit, neque cariturus est mundus, ita agendum est, vt nullam, quoad eius fieri possit, detrahendi occasionem habeant; cùm non accusent, vt vitia extirpentur, vel, vt legibus honor reddatur, sed, vt fratres confundantur. Vtinam, quæ vos exagitat, non culpa, sed calumnia sit: vtinam, inquam, ita se res habeat, vt vos obiecta diluere, & vera asserere censeamini, reprehensores autem vestri mentiri deprehendantur. Ego quidem in re tam dubia admittere nequeo, nisi, quæ certa esse cognouero; hoc est, excusationem vestram tantùm accipiam, quantùm mores vestri eam accipi mihi deinceps persuadebunt. nam, sicut præteritorum memoria, futurorum est prouidentia, ita ex præsentibus argui solent præterita, cùm vita posterior sit prioris indicium, falsiq. rumores, quamuis constantes sint, grauesq. habeant auctores, aduentante veritatis sole, tandem euanescant. Propterea; quandoquidem tranquillitas vestra à vobismetipsis pendet; si falsum fuerit, quod obiectum est, laudem ex calumnia, lucrumq. non paruum ex iniuria tandem consequemini. Sin autem verum, profligatis vitijs, rumores supprimetis, detractiones prosternetis, ipsosq. detractores confundetis: siquidem non verbis, quamuis speciosissimis, sed virtute, coercer

Matth. 7. · Cic. de senectute.

cetur inuidia. Nec Deus affectata oratione, vel ſolo emendationis propoſito, vel promiſſis colitur, ſed charitate, humilitate, patientia. Non enim (ait veritas) omnis; qui dicit mihi Domine, Domine, intrabit in regnum Cœlorum, ſed, qui facit voluntatem patris mei. Vnde monemur, ad tanti præmij faſtigium euehi minime poſſe, qui præter diuini nominis confeſſionem, fidei, ac iuſtitiæ aſsidua quoq. opera cum verbis non coniungat. Sanctus Gregorius: Vera (inquit) fides eſt, quæ in hoc, quod verbis dicit, moribus non contradicit. Neque eſt verè fidelis, qui minus præſtat, quàm promiſerit. Huiuſmodi non homines, ſed vmbras hominum immundos vocat Apoſtolus, cùm, ſe Deum noſſe confiteantur, factis autem negent. Nec ſufficit Deum confiteri, ac profiteri, niſi, & eius præcepta cuſtodiantur. Quid vocatis me Domine, Domine (ait Saluator) & non facitis quæ dico? & de hypocritis loquens: Populus hic labijs me honorat, cor autem eorum lõgè eſt à me. Non equidem, quia Deus honore noſtro, aut obſequio opus habeat, ſed quia æterno benefactori pro acceptis beneficijs perpetuæ nobis reddendæ ſunt gratiæ, cuius & præceptis viuimus. Etenim, vt canit Pſalmographus: Mandata eius deſiderabilia ſuper aurum, & lapidem pretioſum multũ, & dulciora ſuper mel, & fauum, quoniam in cuſtodiendis illis retributio multa. & Ioannes: Si diligitis me, mandata mea ſeruate. & inferius: Qui habet mãdata mea, & ſeruat ea, ille eſt, qui diligit me. & paulo poſt: Si quis diligit me, ſermonem meum ſeruabit, & Pater meus diliget eum, & ad eum veniemus, & manſionem apud eum faciemus. Quid enim eſt vita noſtra, niſi mors? ideo, vt ad veram vitam perueniamus, quæ Deus imperauit, facienda ſunt. Si vis ad vitã ingredi, (dictum eſt apud Matthæum) ſerua mandata. & Propheta: Quis eſt homo, qui vult vitam, & cupit videre dies bonos? Prohibe linguam tuam à malo, & labia tua non loquantur dolum: declina à malo, & fac bonũ: cui conſonum eſt illud Apoſtoli: Odientes malum, adhærentes bono. Quæ duo mandata, cùm recta præcipiant, prauaq. prohibeant, totam continent iuſtitiam, nec ſine culpa omitti poſſunt. Vera, igitur, videbuntur, quæ dicitis, ſimulq. falſa, quæ contra famam veſtram iactata ſunt, ſi, quam affertis excuſationem, obedientiæ teſtimonio confirmabitis. Quod mihi maximoperè in optatis eſt: tùm, quia Chriſto militantium actes, & conſilia ad eius iuſſa accommodanda ſunt; tùm, quia de ſponſæ meæ ſalute plus, quàm mediocriter anxius, tantò libentiùs ad eius me complexum conferam, (quod, vt quam primum fiat, diligentiſsime curo) quantò eam virtutibus ornatiorem, cœleſtiſque ſponſi dicto audientiorem eſſe cognouero. Quocirca (fratres) iuxta prophetica verba, viriliter agite, & confortetur cor veſtrum omnes, qui ſperatis in Domino. De pace quòd quæritis, immò quòd conquerimini, quaſi nulla ſit, nullo pacis ſigno apparente, nullis euntibus, vt moris eſt, ad Principes legatis, milite inſuper legionario cum peditum auxiliaribus copijs, atque equitatu, & iſthic, & hic ſub vexillis manente, & haud ſecus, ac ſi bellum ferueret, ſtipendia faciente, ſed, nec ijs, quibus pro belli mole ſuſtinenda, premitur oneribus, quidquam adhuc ſubleuata republica, vnde, certam pacem non eſſe conijcitis: quieſcite (filioli) quieſcite. Pacem habemus. Tranſiuimus per ignem, & aquam, & educti ſumus in refrigerium. Rediit pax, ſopitus eſt vbique armorum ſtrepitus, reſtituta foro fides, magiſtratibus anctoritas, ſenatui maieſtas, iudicijs grauitas, agris cultura, nauigantibus maris ſecuritas, terrarumque habitatoribus, certa cuique rerum ſuarum poſſeſſio: honorantur boni, mali puniuntur, ſuſcipit pauperem diues, nec contemnitur humilis à potente, ſuntque ad priſtinam frequentiam, ac decorem reſtituta commercia; quodque mirum eſt, affluunt prouinciæ noſtræ incredibili annonæ vbertate. Et quamuis Sereniſsimus Princeps tanta eum prudentia, ac fortitudinis laude, nec ſine inuidia, pacem conſtituerit: nullam tamen acclamationem, nullam lætitiæ ſignificationem, vel imperauit, vel admiſit, eo conſilio, vt ſicut contra Regem ſibi, & amore, & arctiſsima affinitate coniunctum, immò contra regiorum miniſtrorum intemperantiam coactus arma mouit; ita ad maiora, ac meliora forſitan intentus, ſe potiùs Principum rogatu, ſuorumque populorum precibus, quàm gloriæ ſtimulo, vel timore aliquo, ad pacem deſcendiſſe oſtenderet: qua etiam de cauſa nullos pacis nuncios ad Principes allegauit. Inter eos verò, qui nos bellicis miſerijs liberatos gauiſi ſunt, magna immenſæ lætitiæ ſigna dedit rerum gerendarum peritiſsimus, omniumque virtutum laude ſpectatiſſimus, Petrus Franciſcus à Coſta, Sauonenſium Antiſtes: ac iure quidem, cùm, de Principum concordia vehementer ſolicito, publicamque tranquillitatem, & nuncijs, & litteris, omnibuſque officijs, ſtudioſiſsimè curante ſummo Pontifice, (cuius ipſe apud Sereniſsimum Allobrogũ Ducem Nuncium agit) in pacis huius maximè arduo negotio

Matth. 7. Hom. 29. in Mar. 5. Ad Tit. 1. Luc. 6. Matth. 15. Pſal. 18. cap. 14. Matth. 19. Pſal. 33. Rom. 12. Pſal. 30.

gotio egregiam nauauerit operam; adeo, vt rei bene gestæ non exiguam partem industrio præsuli acceptam referre debeamus. Iam verò cœlestis Patris beneficio in eorum numero non sumus, quos apud Hieremiam dixisse
cap. 8. legimus: Expectauimus pacem, & non erat bonum. siquidem bona erit à nobis impetrata pax, dum sensibus, carnique bello indicto, spiritus pacem quæremus, vitijsq. exulare iussis, in mentibus nostris virtutes eo ho-
Ep. 13. lib. 2. spitio accipiemus, quo Sanctus Hieronymus
Rom 12. de hospitalitate ab Apostolo Romanis commendata loquens, fratres accipiendos esse docet his verbis: Hospitalitatem persequentes, vt non leui, vsitatoque sermone, &, vt ita loquar, summis labijs hospites inuitemus, sed toto mentis ardore teneamus, quasi offerentes se cum lucro nostro, atque impendio. Hoc vtique fuerit à malo declinare, & bonum facere, inuentaque, ac fugiente pace, (quantum per rerum vicissitudinem licuerit) plene frui, ita vt, subacta voluntate nostra, de intellectu nostro sperare possimus quod dicit Propheta: Factus est in pace lo-
Psal 75. cus eius. Quid enim, nisi pacem appetimus? & cur appetimus? nonne, vt bellum fugiamus? à quo proculdubio Deum contemplan-
1. Cor. 14. tes, nihil damni metuendum. Si quidem Deus non dissensionis, sed pacis auctor est, nisi nosmetipsi nobis damnum inferamus, atque inter viscera conscientiæ nostræ bellum excitemus. Viuamus igitur, vt veros decet Christianos, ne ille inneuitabilis scele-
Psal. 10. rum vindex iterum nobis irascatur, pluatque super nos laqueos ignis, & spiritus procellarum, ac quasi eum nibili fecerimus, nos ad nihilum redigat. Viuere autem secundum legem, quam professi sumus, quæque nos Christianorum nomine decorauit, Deo viuere est, eius, scilicet, præcepta seruare, quæ ille nos, quasi certum suæ dilectionis pignus, seruanda mandauit. In hoc igitur, toto corde, totoque pectore incumbite, vt pacem conseruare, ac diuinæ clementiæ protectione æterni supplicij sententiam euadere possitis. Valete filij. Augustæ Taurinorum cal. Augusti. M DC XV.

Clero Tarantasiensi. Epistola VII.

Vix Taurinum reuersus fuerat Serenissimus Dux noster pace constituta, cùm me ex sinistri pedis offensione improuisus dolor conceptus domi detinuit, nullo, vel tumore, vel liuore, vel alio signo causam doloris indicante: qui, cùm incedere, aut ascendere, vel descendere vellem, ita augebatur, vt sine magno cruciatu loco moueri non possem. Medici, viso, contrectato, atque etiam leuiter fricato affecto loco, nihil agendum, sed tantummodo quiescendum esse dixerunt. Quibus dum parere etiam libens studeo, nempe feruescente æstu, quantum, aut Romæ vnquam, aut in Hispania senserim, duos fere menses in ea solitudine consumpsi: quo factum est, vt toto eo tempore de controuersi sacerdotij negotio, quod me hactenus hic morari coegit, cum ipso Duce, cuius prudentissimo iudicio, magniq. Magisterij auctoritati, illud terminandum reliquimus, nihil prorsus agere potuerim. His tamen diebus otium meum in litteris transegi, in musæo, scilicet, cum opusculis, libellisq. meis, quos diuersis temporibus, diuersisque in locis impressos, suadent amici, atque in primis meorum particeps, adiutorque studiorum Franciscus Auantius Venetus, (cuius amori, ac iudicio plurimum tribuo) vt notis, atque additionibus, si quas elucubratas haberem, locupletatos iterum typis committendos curarem. Itaque, cùm veteres labores nouis laboribus commendatiores, legalisque disciplinæ cultoribus vtiliores fecerim, ad trutinam reuocatos, ac diligentissimè examinatos libros de sacrorum immunitatibus, de indultis Cardinalium, Paratitla (Decretalium scilicet epistolarum breuiaria), Animaduersiones, necnon pomeridianas sessiones nonnullas, quas ego contra eos, qui Latinæ linguæ Hetruscam anteferebant, adolescens composueram, vt rei litterariæ studiosis prodessem, imprimendos Romam misi. Cuius consilij mei præcipua certe causa fuit, publica vtilitas: fuit (non inficior) lucubrationum quoq. meatum cura, atque amor, cùm apud eruditos viros in aliquo eas numero haberi, etiam amicorum testimonio, cognouerim. Nam, quamuis omnia, quæ sub cælo sunt, instabilia, ac vana
sint, immo (vt ait Sapiens) vanitas vanita- Eccles. 1.
tum, æternaque caducis anteponere debeamus, necnon dare operam, vt vitijs pessundatis, Deo nostro placeamus, sedemque à mundanis tempestatibus, & iactationibus quietam in suprema veræ pacis arce possideamus: beatos attamen in hoc seculo arbitror eos, qui de bona existimatione soliciti, laudabile aliquid moliuntur, quod, & amplissimum laborum præmium est, & ignauos homines ad virtutum iter capessendum impellit adeo, vt maiorum exemplis excitati, nonnumquam quos æmulantur, egregijs

etiam operibus vincant. Quocirca, cùm diutinam vitam natura nobis denegauerit, in hoc vehementer laborandum, quòd vixiſſe videamur, poſterisq. relinquamus, quæ imitatione digna ſint, immò, (ſi fieri poteſt) quomodo illi nos, illos filij, ac nepotes potius ſuperent, quàm æquent. Sciebam amicorum teſtimonio, nonnullorumque ſcriptorum monumentis, opera mea, non modò apud noſtrates, ſed alibi etiam aliquid nominis aſſecuta eſſe, à virisq. laudatis non contemni: ſed ab Hiſpanis tanti fieri, quantum ipſe vidi, & obſeruaui, dum diebus proxime præteritis illhac tranſirem, profectò neſciebam. quod ſane (ingenue fateor) magna me perfudit voluptate; quandoquidem notus, vbi litterarum ſtudia maxime florent, vberem vigiliarum mearum fructum mihi videor retuliſſe, dum in præcipuis bibliothecis eas aſſeruari animaduerti, in regia verò etiam duplici exemplo. Hac de cauſa fortaſſe, cùm eſſem Matriti, viri litterati, & nomine, & dignitate præſtantiores, aduentu meo gratulati, me domum ſalutatum frequentes venerunt: quod & fecerunt Salmantini gymnaſij anteceſſores nonnulli, quamuis ea ciuitas Matrito ſex dierum itinere diſtet, vt me viderent, ac de facie cognoſcerent. Negare quidem nequeo, quin hæc mihi iucunda fuerint, Demoſthenis exemplo, qui iure gauiſus eſt, quòd illum anus Attica indicans, dixerit: Hiccine eſt Demoſthenes? ſicut, & Plinius, quòd eques Romanus illum ex ſtudijs cognouiſſet, quærens ab eo, Tacitus ne eſſet, an Plinius? quibus, etſi ego ingenio, & doctrina impar, æquari non poſſum, cùm illis, & copioſiſſimum ingenium, & par ingenio materia, quam, tum varietas rerum, tum magnitudo largiſsime ſuppetebat; mei tamen honoris nomine non gaudebo? Ego verò lætor, & lætari me non diffiteor, quòd laborum meorum talem fructum retulerim, non à vetula fœmina, aut à Romano equite, aut a Fidij Rufini municipe, ſed à grauiſſimis, doctiſſimisq. viris. Nec ideo iactator videri debeo: quandoquidem de me aliorum iudicium, non meum, promo, præſertim apud vos, qui nullius laudibus inuidentes, meis fauere ſoletis. Hoc (filij chariſſimi) vobis ſignificare volui, vt ſciatis, quo pacto ingentium calorum moleſtiam depulerim, & qua de cauſa tantam ſuſceperim prouinciam. Cuius materia, quamuis, cum rebus diuinis comparata, leuis, ac futilis ſit; contemnenda tamen non eſt, cùm publicum commodum reſpiciat, nec impediat, quin cum terrenis etiam cœleſtia coniungi poſsint; Deo namque ſeruire eſt, publicæ vtilitati ſeruire. In primis tamen quærenda, quæ Dei ſunt, deinde, quæ proximi. Quod vos facere, & hortor, & maxime velim, vt ipſi Deo grati, quem valde cupio in populo nobis credito fructum afferatis, & fructus veſter maneat. Auguſtæ Taurinorum, pridie calendas Septembris, Anno M DC XV.

Cicer. Tuſc. diſp. 5.

Plin. lib. 9. cap. 23.

Clero Tarantaſienſi.
Epiſtola VIII.

IAMDIV de ſtatu veſtro nuncium mihi expectanti (filij chariſsimi) redditæ ſunt vno tempore à mercatoribus, qui ad nundinas Seguſinas venerunt, binæ veſtræ litteræ, amoris, atque ſuauitatis pleniſsimæ, eoq. gratiores, quò magis deſideratæ: quarum prioribus de his, quæ iſthic geſta ſunt, quæque ſummoperè ſcire auebam, me certiorem facitis, ac quidem opportunè; nam ignotis, & incertis malis quale poteſt adhiberi remedium? quomodo cauendum in poſterum? quomodo populo ſatisfaciendum? ego enim diuinæ miſericordiæ memor, quam implorans Propheta his verbis: Si iniquitates obſeruaueris Domine, Domine quis ſuſtinebit? etiam ab illis, qui niſi ſibimet veniam dare, vel nolunt, vel neſciunt, exorari patior; nimiam tamen lenitatem nequaquam laudo, tamquam non ſolum inutilem, ſed etiam Reipublicæ damnoſiſsimam. (quid enim pernicioſius, quàm delicta manere impunita?) non ne male locata clementia licentiam parit? & ſicut mitium dominorum immodica indulgentia contumaciam ſeruorum timorem, ac reuerentiam ſubuertit, ita intempeſtiua prælatorum facilitate ſubditi inſoleſcunt, fiuntq. peiores. quod magna me ſolicitudine afficit. Nam ſi illi, quorum culpam deprecamini, multum fleuiſſent, multumq. rogaſſent, eam nobis pœnitentiæ fidem feciſſent, qua credendum fuiſſet, emendatos, qui ſe deliquiſſe, & ſentirent, & faterentur; appoſiteq. adduci poſſet illud de patre familias, quod eſt apud Matthæum: Serue nequam omne debitum dimiſi tibi, cap. 18. quoniam rogaſti me &c. tuncque fuiſſet illorum fragilitati aliquid iure condonandum, condonandum lacrymis, condonandum precibus veſtris; ſiquidem præcipua manſuetudinis laus eſt, peccantis miſereri, cùm iraſcendi iuſtam cauſam habueris. Verumtamen, quia prælatus Dei imago eſt, nec vult Deus peccatorum interitum, peperci, & quidem non inuitus, perſuaſum habens, delin-

delinquentes ad vomitum non redituros: quod, si aliter succedat, licebit mihi iterum irasci, illorumq. pertinaciam vlcisci. quapropter vobis præcipio, ne me (si casus inciderit) nouis precibus pro eis fatigetis; simulq. prænuncio, me, quamuis plurimùm rogatum, rursum veniam eis non daturum, sed acriùs seueriùsq. eos puniturum, eoque excusatiùs, quo magis rogabor; vt sciant omnes, me vitia, non homines insectari, atque errantes castigare, vt emendentur, ac meliores fiant. Recentioribus litteris querebamini, absentiam meam paucis vtilem, pluribus verò damnosam esse: quod profectò non inficior, immò, ne longior sit, quantum in me est, quotidie laboro, sed frustra, cùm publicis, magnisq. negotijs distentus, nec ipsa Apostolica limina huc vsque visitare potuerim, quod omnes Episcopi, maiorumque Ecclesiarum rectores, per recurrentes quosdam annorum terminos facere tenentur, tum iure canonico, tum summi Pontificis Sixti V. constitutione, qua prælatis Italis præscriptum est triennium, transalpinis quadriennium, remotioribus quinquennium, Indisq. decennium; hocque, vt Catholicæ Ecclesiæ membra suum caput coràm agnoscant, & venerentur, suæq. administrationis rationem reddant. Ego, postquam Ecclesiæ Tarantasiensi præfectus, tempus huius visitationis adesse cognoui, antequam Roma discederem, id muneris obiui anno 1608. toties obitutus, quoties pontificiæ legi obsequendi necessitas illud fieri postularet, non solum, vt pœnam grauissimam contra prælatos contumaces statutam effugerem, sed, ne socordiæ, neglectiq. officij reus, male ab omnibus audirem. At, cùm varijs occupationibus implicitus, à me ipso impetrare non possem, vt me tanta obligatione liberarem, ab Illustrissimis patribus, qui sacri Tridentini Concilij interpretationi præsunt, petij, & obtinui, visitationis tempus prorogari, donec me Romam reuerti Ecclesiæ meæ status permittat. Quod, cùm me ad curam dominici gregis expeditiorem fecisset, ad ea, quæ reformatione magis indigebant, animum aduertens, statim de diœcesi illustranda cogitare cœpi, quamquam, ob eius amplitudinem, locaq. nonnulla accessu perdifficilia, id vnius anni spatio perfici non posse considerabam: vnde in ea re eo mihi enixius laborandum videbam, quo, non parua iurisdictionis meæ pars pastoralem operam magis requirebat, præsertim circa Confirmationis Sacramentum. Propterea difficultatibus omnibus superatis, inaccessa loca ex sententia visitaui, & præter vtriusque sexus fidelium ingentem multitudinem, quæ antea, quasi desertus, atq. incultus ager, derelicta videbatur, senes plus, quàm centenarios non confirmatos, summa cum eorum, meaq. lætitia, sacro chrismate confirmaui. Deinde, cum extinctis bonorum morum seminibus, maligna vitiorum seges succreuerit, & corruente Ecclesiasticorum ministrorum canonica disciplina, non sine aliquo sacrarum legum contemptu abusus intolerabiles irrepserint, ter Musterij synodum coegi eo præsertim consilio, vt Tridentini Concilij præcepta diœcesanis meis insinuarentur: quod, diuino præeunte auxilio, vestraque præsentia, ita perfectum est, vt officium meum, quantùm tempora permiserunt, desiderari non possit; quin & diuturno morbo validius afferri remedium percupiens, magnoperè opportunum, ac salutare visum est, vniuersalibus constitutionibus confirmare, quod in singulis parochijs ex diœcesana Synodo obseruandum proponebatur: quibus, & clerus, & populus intelligeret, quomodo erga Deum, erga Beatissimam Virginem, omnesque cœlites se habere, quam reuerentiam Christi Vicario præstare, qua humilitate sacros Canones, Pontificiaq. decreta tractare, necnon eiusdem Tridentinæ Synodi sanctiones venerari, atque obseruare deberent. quæ sanè iusti voluminis mensuram impleuerunt, quandoquidem non tantum ad ritus, morumq. reformationem spectantia, verum, & iudicialia, atque forensia, quantum operis ratio postular, in eo disputautur, ac quidem opportunè; rudes enim ferè omnes, Curiæque Romanæ praxis ignari istius cœli homines, non sine magno reipublicę detrimento, Pontificales constitutiones, quamuis in christiano orbe notissimas, ignorant: vnde earum nonnullas ad calcem, contractuumque frequentiam magis facientes in eodem libro inserere necessarium duxi. & quò studia mea, quam mihi proposueram, mercedem facilius consequantur, materias omnes personis, & temporibus congruentes, suisq. locis pro titulorum qualitate dispositas, in Synodo solemniter promulgaui, cunctisq. ordinibus probatas Romam mecum ferre decreueram; vt, dum ego, liminibus visitatis, Ecclesiæ meæ negotia procurabam, summo annuente Pontifice, typis mandarentur. Sed, cùm diuino afflante spiritu, rebus satis constitutis, essem ad illam gentium lucem, ad illam christianorum arcem, ad illum purissimum veræ religionis fontem breui aduolaturus, mandauit, me eiusdem Pontificis auctoritate Allobrogum Dux noster Serenissimus ad Regem Hispaniarum proficisci, suoq.

nomi-

nomine in Aula Catholica Legati personam sustinere. Cui oneri subeundo, quamuis mihi impari, humeris promptè expositis, vt religiosissimo Principi de vniuersa Ecclesia optime merito, ac Germoniæ familiæ officiosissimo patrono, morem gererem, montes asperrimos transire, mariaque infesta, etiam iniquo tempore, sulcare non exhorrui, donec nauigatione absoluta, ac paulò post in Italiam reuersus, nullam cernebam adesse causam, qua sanctorum liminum visitationem differrem, prætetquàm, quod nonnulla se se offerebant, quæ me Romam properare mirum in modum suadebant, quorum nihilominus caput erat obedientia, eò magis vrgens, quo facilius suspicioni locum dari timebam, velle me tantorum procerum patientiâ abuti. Vrgebat, & desiderium Vrbis (in qua, & fauoribus, & honoribus auctus, vigintitres ferè perpetuos annos domicilium habui) non solùm, quia apud eminentiores aulicos, ipsosque summos Pontifices, de studijs, ac propensionibus meis bene semper audierim, sed etiam propter innumera Romana Sanctuaria, quæ cùm obuia sint cuicumque per vrbem incedenti, veræ pietatis sectatoribus, ad spiritalem profectum amplissimam viam sternunt. Alliciebat etiam ipsius nunc viuentis Pontificis Pauli Quinti augustissimi oris maiestas, cuius benignitatem erga me pluries expertus, etiam præclara opera, ac magnifica ædificia ad communis patriæ ornatum, cultusq. diuini propagationem liberali manu excitata, intueri cupiebam; simul & Illustrissimis Patribus debitum deferre obsequium, amicisq. spectatis viris, quorum sola recordatione recreor, vetustæ beneuolentiæ constantiam repræsentare. Tandem, vt eò me conferrem, postulabat rei familiaris ratio: nam, cùm, præter annuos census, & officia (vt vulgò nuncupantur) benè instructam bibliothecam, multamque supellectilem Romæ haberem, vtrum omnia isthuc transferri curarem, an aliud facerem, animi pendens, rem totam in meum ad vrbem reditum reieceram. Sed, quia visitationis munus, etiam per procuratorem exequi sperabam, amor vestri cætera desideria mea compressit, ac vicit adeò, vt discessum in aliud tempus distulerim; hac quoque de causa, quòd si discessissem, serius forsitan, quàm voluissem, ad vos remeassem. Insitum est enim vrbis Romæ genio, abire volentes; sicut solet remora naues; ex modica etiam causa retinere. Id verò magis opportunum fuit, quòd, cùm sponsam meam aliquid incommodi, me absente, perpessam fuisse animo concepissem, & re ipsa deprehendissem, ab ea diuidi tanto terrarum interuallo, quamuis ad breue tempus, nequaquam tutum existimabam, priusquam accepta damna, quæcumq. fuissent, non per Vicarios, sed coràm, pro virili parte sarcirem; ne, quæ longo tempore plurima industria, & studio ad Dei gloriam, ouiumq. mihi creditarum vtilitatem paraueram, breui interirent, multarumque vigiliarum proficuam sementem, quæ copiosæ messis haud paruam spem præberet, zizania ab inimico homine superseminata miserè suffocarent. Quocirca, ne in Apostolicis iussis conniuere, aut obdormiscere viderer, eosdem præstantissimos patres rogaui, vt, quod ipse per occupationes facere commodè non possem, idipsum à me per alium suppleri permitterent. Cùmque impetrassem, Agaphinum Solarium, vnum ex Moretæ Comitibus, amicum, affinemq. meum, & sanguinis splendore, & doctrinæ commendatione eximium virum, ad summum Pontificem allegare constitui, vt, liminibus visitatis, meæ villicationis rationem nomine meo reddat; quam, si adessem, ipse redderem, quemadmodum futurum confido. Hæc sunt (filij dilectissimi) quorum prolixius, quam putaram, vos certiores fieri volui; quo & moræ meæ, si quam contraxistis, suspicionem abijciatis, & nihil mihi antiquius, nihilue charius esse credatis, quàm vobiscum viuere, vobiscum Deo famulari. Interim valete, & si quid noui emergat, mihi diligenter nunciare. Augustæ Taurinorum, idibus Septembris, Anno salutis MDCXV.

Clero Tarantasiensi. Epistola IX.

EPISTOLA vestra eò iucundior, quò fœcundior: affert enim vindemias vberiores, quàm sperabatis, dum scribitis, vasa vinaria reponendo vino minime sufficere, nec torcularibus indigere etiam pauperes, aliarumq. rerum esse non minorem copiam, frumenti, scilicet, hordei, auenæ. Par fertilitas de subalpinis regionibus, quas grando non concusserit, parque affluentia nunciatur. Hic tamen plurimum væneunt omnia: quod planè, vt ad vos quàm citissimè reuertar, me magis inuitat. Ex fertilitate solent homines locupletes fieri; ego pauperior fio; siquidem eorum, quæ ex agris, pratis, vineis, decimisque meis colliguntur, tanta est copia, tantaq. vilitas, vt conductores fructuum, nisi eos minoris, quam

quam par est, vendere velint, emptorum penuriam habeant, sitque ex conuentione inter nos inita tantum de eorum sponsionibus consequenter subtrahendum, quantum fruges vilius vendi, quàm soleant, iure sibi damnosum reputent: quod equidem sine magno meo damno resarciri non potest, censibus meis paullatim deficientibus, cùm tamen sumptus non deficiant, immò in dies potiùs augeantur. Gaudeo tamen, & vobis, & toti Prouinciæ tantum bonum vehementer gratulor, publicam quippè priuatæ vtilitati anteponens, ac de pastorali thesauro magis solicitus, quàm de mundanis diuitijs; simulque monens, quos frugum largitas, diuina præbente manu, ditiores facit, ne cœlesti munere abutantur: sed (vt est apud Lucam) faciant sibi amicos de mammona iniquitatis, qui eos recipiant in æterna tabernacula. Non distribuant facultates ijs, qui, (vt ita dicam) phasianos, ac perdices tantum comedunt, lautiusq. viuunt, sed ijs, qui vix cibario pane famem pellere possunt; nec potius delitias, ac luxuriam auxisse, quàm egenos pauisse doleant, eaque se ipsos beatitudine priuasse, quam psalmista pauperum curam habentibus prænunciat: auxilium petentes, præcipuè Catholicos, vacuos abire non permittant, nudos vestiant, captiuos redimant, ægrotantes visitent, Christiq. præceptum, quo charitas erga proximum maxime commendatur, semper ante oculos habeant. In hæc toto pectore incumbite, (fratres dilectissimi) hæc ab illis, qui fidei vestræ crediti sunt, intelligi, atque obseruari curate, vt vnusquisque ex bono rerum suarum vsu, ab omnium gratiarum immortali largitore, non solum temporalium, sed, & spiritalium bonorum cum efficaci benedictione consequi speret augmentum. At, quæ vobiscum per epistolam loquor, vtinam coràm loqui liceret, huicq. exilio tandem finem imponere: exulare enim mihi videor, dum à vobis absum, tum, quia gregis mei præsentia magnopere solicitor, tum, quia, sicut Musterium inuitus reliqui, ita, & extra Musterium inuitus viuo, ac detineor hac etiam de causa, quòd hic (vt est in prouerbio) sol, & aqua vænalia sunt, nec nisi grandi pecunia emuntur, quæ isthic vilissima habentur, & quandoque sine vsu pereunt. Quod sanè eò me magis commouet, quò præter palatij mei Archiepiscopalis amplitudinem, ac magnificentiam, vbi cum familiaribus meis percommodè habito, hospitesq. excipio, ac præter mihi identidem subministratas commoditates à subditis meis, necnon eas, quas ex hortis, nemoribus, fluminibus, lacubus, ac venationibus quorumcumque animalium, etiam volatilium, mihi reseruaui, atque absens amitto, discessus quoque mei occasione amittere cogor alia de causa, quantum forsitan meæ alendæ familiæ satis esset. Etenim in Hispaniam discessurus, cùm, vt moris est, prædia, vineas, aliaque huiusmodi bona Archiepiscopalia locauissem, ex pacto conductoribus permisi, vt quamdiù me isthinc abesse contingat, Contaminæ pratorum fructum perciperent; item septuaginta vini sarcinas, quas quotannis à Sancti Iacobi paganis exiguntur, cum Musteriensium molendinorum prouentu, ac linguis bubulorum omnium animalium, quæ in publicia lanienis mactantur, meæque mensæ debentur, habere possent: quod in alijs locationibus factum fuisse non reperitur. Ideo, quamquam istius contractus conditionibus locum non esse iure existimo, nisi quantum Hispaniensis legationis grauissimis negotijs distentus, procul ab Ecclesia mea agere coactus essem, pulcrum tamen in primis duxi, vt foris, ita & domi, vtque in magnis, & in alienis, ita & in paruis, meisq. ipsis rebus æquitatis partes sustinere, conductoribus permittens, vt, donec ad vos reuertar, speratum locationis commodum, ac lucrum sine diminutione consequantur. Hæc (filij charissimi) vobiscum communicare placuit, quo, propensione mea, ac voluntate erga vos, rerumque meatum statu diligenter explorato, quamuis nulla alia adesset moræ meæ causa; cùm tamen plures sint; ex superius narratis, me excusatum habeatis; nec miremini, reditum meum diutius differri, quàm putabatis, immò quam ipse putabam, qui, cùm hic etiam domicilij angustia premar, dabo operam, vt quambreuissimè fieri poterit, in libertatem restituar. Interim religiosum virum, eximiumque verbi Dei præconem Dionysium Zurletum cum his litteris vobis præmitto, cuius operam, cùm populo meo proficuam, gratamque futuram prouiderem, vt vobis concederetur, impetraui ab Ordinis sui generali moderatore, qui meam erga illum veterem beneuolentiam non ignorabat: mecum enim Romæ erat, cùm vitæ genus mutare decreuit, sacrumq. Capuccinorum habitum suscipere, quod illi ad sempiternam vitam apprime salutare, Franciscanæ familiæ perhonorificum, reiq. publicæ christianæ vtilissimum fore iam tum animo conceperam. Etenim viget ingenio, industria, memoria, studiorumque amorem, & eruditionem cum summa probitate coniunxit. Sermo illi copiosus,

cap 16.

Psal. 40.

piosus, & varius, dulcis imprimis, quo etiam inuitos, & repugnantes trahit, ac rapit. Spectabilis est corporis proceritate, decora, & liberali facie, ampla, & tranquilla fronte, rufaque, & lata barba: quæ, licet fortuita sint, leuiaque existimentur, illi tamen plurimum venerationis addunt. Nullo riget vultus horrore, nullavè tristitia, quippe qui potius multum seueritatis cum hilaritate præseferat, cui consentanea est vitæ summa sanctitas, parq. comitas. Ornat virtutes, insectatur vitia, suppressis peccantium nominibus, nec errantes castigat, sed emendat. Præterea corporis patientiam, qua hyemes iuxta, atque æstates fert, nullis laboribus frangitur, nihil in cibo, & potu voluptati tribuit, oculis non minus, quàm animo continens. Non nego, quin in istis Sabaudiæ partibus, sicut, & in tota Gallia, floreant cuiusuis ordinis viri, tum pietate, ac prudentia insignes, tum, doctrina, atque eloquio præstantes, qui cum dignitate, ac fructu de superiore loco populos in Christianis institutis, præceptisq. erudiant. Sed horum maior pars mihi potius docere, quàm cócionari videtur: nam, si sacræ paginæ sensus examinant, vel inuestigant, si distinctionibus illustrare, inter se pugnantes cóciliare, sanctorumq. Patrum sententijs confirmare studēt, mirum quanta felicitate, quanta audientium vtilitate id assequantur. At ijdem circa moralia quam lenes, bone Deus, quam remissi, eaq. sermonis acrimonia, ac vehementia destituti, eoq. orationis impetu, quo mirum in modum abundant Itali, qui pronunciatione, orisque, ac corporis gestu ad virtutum amorē, vitiorumq. odium animos sic accendunt, vt pertinaces ad lacrymas, ad vitæ mutationem, ad rerum ablatarum restitutionem, ad continentiam, ad summam humilitatem, & non raro ad ipsius mundi contemptum inducant. Concionatoris officium est, audientium mores ad Euangelica præcepta omni conatu, omniq. industria formare: vt scilicet, fragilitatis, prauæ consuetudinis, mali habitus, ac pertinaciæ vulnera, etiam dolente, & negligente ægroto, sanentur. Chirurgus enim, quia secat, membraq. vrit fœtentia, non crudelis, sed mitis est, atque misericors. Nonne miseretur, qui alienas cupiens curare plagas, à viuis, sanisq. carnibus mortuas, ac putridas ferro separat? Nonne crudele est, non horrere curantem, quod horret ille, qui membrum sibi abscindi petit? Nonne inimicus potius, quam medicus appellandus est, qui, cùm possit, etiam cum ægroti dolore, non abscindi? Dum odium parit veritas (ait ille,) estq. aliquando amara, vitia suauia putantur, Ideo

Ter. in And. act. 1. sc. 1.

concionatores, qui chirurgi spiritales sunt, dū vitia redarguunt, & peccatores ad pœnitentiam hortantur, amara videntur seminare: vnde Apostolus eximius concionator: Inimicus inquit, factus sum, verum dicens: & Ioannes: Quia Saluatoris dura videbantur eloquia, plurimi discipulorum retrorsum abierunt. Quare parum, aut nihil ad æternam salutem afferunt, qui placido sermone audientium aures mulcendo, vitia tantùm indicant, nō extirpant. Idem fermè est verbi Dei concionatoris finis, qui & oratoris. Verba sunt Ciceronis: Sit orator nobis is, qui, vt Crassus descripsit, accommodate ad persuadendum possit dicere. & alibi: Finis oratoris est aptè dicere ad persuadendum. Iacet enim oratio, cuius verba tantum laudentur. Quoniam verò Dyonisij nostri finis est, errantes ad cælorum viam capessendam persuadere, bonos confirmare, Deo placere, eū vobis gratum, & vtilem fore non dubito, nec solum in ciuitate, sed (quod illum rogaui) nisi temporis angustia prohibeatur, etiam in vniuersa diœcesi. Ipsum audite, obseruate, colite, & an is sit, qualem vobis describo, quamprimū mihi denunciate, & valete. Augustæ Taurinorum, Non. Octob. M D C X V.

Ad Gal. 4. Ioan. 6. Lib. de orat. Ad Heren. Hier. lib. 2. Epist. 14. ad Paulinum.

Clero Tarantasiensi.
Epistola X.

QVOD tàm solicitè, tàmq. efficaciter constitutiones meas flagitetis (fratres, & filij dilectissimi) in sinu gaudeo, ac vobis summopere gratulor: magnum siquidem est hoc vestræ ad illarum obseruantiam constantis voluntatis, & propensionis argumentum: quo nihil mihi, vel gratius, vel iucundius, accidere potest, nihil vobis, vestrisq. subditis vtilius. Iam in lucem prodijssent, nisi ad prælum properātes meus in Hispaniam discessus intercepisset. Quare vix reuersus, etsi minimè otiosus, extrema illis manu imposita, nihil antiquius habui, quā curare, vt diligenter describerētur, Romamq. mitterentur, quo à Summo Pontifice confirmatæ, absque mora vulgarentur. Verū, quoniam confirmari non solent, nisi ea, quæ, eodem iubente Pontifice, à selectis viris examinata, & approbata, typis digna iudicantur, nec sperandū fuerat, breui perfici posse, quod optabam, ob continuas, grauesq. occupationes eorum, quibus negotium committendū fuisset, consilium mutaui; ac, ne cum vestro ingenti damno, oleum, & operam perdidisse viderer, reiecta in aliud tempus confirmatio-

nis cura, mandaui, vt à Sacri Palatij Magistro impetrata licentia, statim impressori cudendæ traderentur, iam de pretio inita conuentione, & forsan pecuniæ parte soluta. Quod factum est, suntq. nunc sub iudice. Romæ verò, nō hic, aut alibi, eas publicari placet, tum; quia hic plus, quam putabam, moratus sum; tùm propter loci opportunitatem, si, vt ego fore cogitaueram, confirmandæ fuissent, tum, quia Romanus papyrus Taurinēsi candidior, politiorq. est; ac tandem (quod ad felicem rei exitum maximè conducit) quia Romæ veterem, optimumq. amicum habeo, Franciscum Auantium, honestissimis inter Venetos ciues natalibus spectatū virum, cuius probitatem, in amicos charitatem, iudicij acrimoniam, eruditionem, ac fidem sæpius expertus, tumq. maximè, cùm meus de sacrorū immunitatibus liber ederetur, in eam sententiam adductus sum, vt Romanis præcipuè typis constitutiones meæ commendari debeat, persuasum habens, diligentissimi amici solertiam desiderio meo non defuturam, quā quidem tanti facio, vt præteritorum officiorum suauissima recordatione in eius beneuolentia totus conquiescam: me enim vnice diligit, viget ingenio, & memoria: cùmq. sibi ingenitam nescio quam anxietatem, & constantiā in negotijs, præsertim litterarijs, nec sine molestia, adhibere soleat, ferè nihil est eorū, in quibus ille operam suam conferat, quod ad perfectū finem non perducatur. Locuples ipse mihi testis est, plurimum studij, plurimū industriæ posuisse me, plurimumq. laborasse, & laborare, vt constitutiones meæ in publicū exeant, ac quantum possum, eniti, ne earum impressio retardetur; senes enim ambo sumus, ille paulo minor septuagenario, ego quinque annis sexagenario maior. Quod cùm memoria repeto, (repeto autem sæpissimè) simul venit in mentem hæc Pliniana sententia: Dū suppetit vita, enitamur, vt mors quam paucissima, quæ abolere possit, inueniat. Et quāquàm ego is non sum, qui doctrinæ, & ingenij admiratione immortalitatis præconio celebrari merear; attamen, cùm ad publici boni scopum lucubrationes meas collimauerim, & materiæ prærogatiua, ac grauitate nobilitatas diuturna, ni fallor, eas vita donauerim; nec absurdum duco, nec erubesco, in eorum numero censeri, quos, tanquam semper viuētes, inter beatos collocat Plinius his verbis: Mihi videtur acerba semper, & immatura mors eorum, qui immortale aliquid parant. Nam qui voluptatibus dediti, quasi in diem viuūt, viuendi causas quotidie finiunt: qui verò posteros cogitant, & memoriam sui operibus ex-

Plin. lib 5. ep 5.

eadem ep. 5.

tendunt; his nulla mors non repentina est, vt, quæ semper inchoatū aliquid abrumpat. Hæc ferè sunt, quæ de constitutionum mearū statu dicere habeo, quas statim atque impressæ fuerint, isthuc mitti curabo. Interim (fratres dulcissimi) sicut rogatu vestro Deum tantis vigilijs meis affuisse non dubito, ita & vobis precantibus, fausta, meæque Ecclesię vtilia, quæ pro gregis mei salute meditor, futura confido. Valete. Augustæ Taurinorum, prid. Id. Octobris. M D C X V.

Clero Tarantasiensi.
Epistola XI.

OMNINO falsa sunt, quæ de huius Prouinciæ pestilentia isthic in vulgus emanasse nūciantur: cùm nec Astensium Ciuitatem, (à qua præcipue metuendum esse circumferunt) nec subalpinos, nec vllam aliam Italiæ partem lue aliqua vexari pro certo habeamus. Quare ad Segusinas nundinas venire solitos mercatores, tātiq. infortunij fama perterrefactos, totius periculi suspicione iam liberauimus. A vobis proximis Geneuensibus certè canendum, (filij charissimi) quoniam maiore forsan peste numquam laborauerunt, quàm nunc laborant; atque vtinam non frustra, sed ita, vt vt horrendo flagello experrecti, erroribus, quos turpiter nutriunt, nuncium iam remittant, sanctæq. sedis Apostolicæ protectionem agnoscentes, inuictissimo quoque Allobrogū Duci, quam eorum maiores adhibuerunt reuerentiam, ac obedientiam ipsi exhibeant. Lethiferis verò infirmitatibus hoc tempore vbique grassantibus, multos mortales passim extingui, grauium auctorum quotidiana testimonia fidem faciunt, non tamen aëris, aut corporum contagione: sed, vel anni intemperie, vel humorum corruptorum tabida corpora reddentium, occasione, vel ex simili alia causa. Mei quoque familiares in aduersam inciderunt valetudinem ex æstiuis caloribus contractam, quorum antesignanus coquus fuit, deinde maiores, & minores pedissequi, item domus præfectus, ac Ioannes Caninius Sacerdotum prior, quos Capellanos vocant, & alij; sed omnes citra mortis periculū. Grauissimè tamen ægrotauit Ioannes Baptista meus ex fratre nepos, Archidiaconus Taurinensis, qui acerbissimo morbo diutissime vexatus, cùm viuere non posse videretur, penè à sepulcro ad vitā reuocatus, summo Dei beneficio conualescit. Hunc plures febres iactauere, continua, tertiana, quartana, incon-

stantes

stantes omnes, ac variæ, quibus adeo vehemens comes accessit dysenteria, vt nonnunquam centies in die magnis cum doloribus, ac torminibus, miseri languentis venter exagitaretur: vnde ei summa macies, summa debilitas, vigente tantum animo, & spiritu in corpore pene mortuo; cuius iam deploratæ salutis incredibili mœrore conficiebar, quòd bonæ frugi adolescentulus in primo ætatis flore meis, totiusque ciuitatis oculis eriperetur, maiora cõsecuturus, si virtutes eius maturuissent. Quod eò magis me angebat, quò arctissima mihi cognatione coniunctum satis pingui, atque honorifica dignitate priuari videbam, quam, & Episcopalia priuilegia, & collatiuæ beneficiorum Ecclesiasticorum prærogatiuæ insignem faciebant: nec parum vrgebat, quod ego eadem dignitate potitus, eam, quasi studiorum meorum testem, plus quam mediocriter venerabar: quippe videtur naturale, vt ea, quæ quis in virtutis studio adeptus est, præ cæteris pretiosa putet. Sed diuina ope è mortis tandem faucibus liberatum propria continentia, assistentium vigilantia, ac medicorum diligentia (vt spero) in recepta sanitate, cõfirmabunt. Abijt enim febris, post septuaginta quinque dies, recessit intestinus dolor; cùmque dysenteria sensim minuatur, cœpit & aluus sisti, & melius habere. Quare cæli, soliq. mutationem ægrotis iucundissimã, atque vtilissimam esse alias in me ipso expertus, tanta infirmitate afflicto corpori plurimũ expedire visum est; vt Fianum ad sororem Annam illius loci dominam, viriq. nobilissimi Thomæ Archorij vxorem, se conferret, vbi sanctissimæ matronæ cura, atque in fratrem amore, aëris saluberrima temperie, ac quiete, & vires resumere, & amissæ valetudinis robur facilius recuperare posset. His angustijs vix expeditus, nouas attulit Ludouicus Rattus, vnus, vt scitis, ex intimis domesticis meis, ac penè à puero apud me educatus, tardus quidem, ac remissus, sed multiplicis ingenij, fidelis, ac prudens adolescens, omnem mei, mearumq. necessitatum particeps, & curam gerens. Is, dum mihi apud Iesuitas sacrum facienti, assisteret, repentina quadam animi defectione correptus, in hospitiũ, quasi mortuus, delatus est: cùmq. sensibus restitutus, præ languore stare nequiret, accedente valida febre plurimũ è naribus sanguinem emisit, vnde omni periculo liberatus putabatur. Sed, cum vehementer æstuaret, intensoq. capitis, ac renum cruciatu iactaretur, venarum vtriusque brachij iterata sectione, necnon cucurbitulis inter scapulas adhibitis, tentata est dolorum sedatio, summaq. liberalitate præstita, quæcumque ad eius salutem necessaria visa sunt. Conualescere incipit, sed admodũ debilis adhuc mihi dare operam nequit: quod ipsi non minus acerbum, quàm mihi molestum; neque enim desunt inter meos familiares, & quidem elegantiores, qui ex aduersa eius valetudine assiduis officijs propriæ industriæ mihi probandæ materiam aucupentur. Ego verò, cùm longam in me studium, solertisq. alumni mores mecum recolo, aliorum opera, quamuis grata, parcissime vtor. Hunc, & cæteros infirmos semper monui, & rogaui, vt humanæ fragilitatis memores, Deum ante oculos haberent, morborum impetum fortiter exciperent, ac de animæ discrimine anxij, cũ Psalmista dicerent: Fiat manus tua, vt saluet me: quoniam mandata tua elegi. Concupiui salutare tuum Domine: & lex tua meditatio mea est. Viuet anima mea, & laudabit te, & iudicia tua adiuuabunt me. Item peccatorum confessionem frequentarent; si ægritudo longior esset, quàm vellent, nihil, quod ipsos puderet, aut impatientiæ reos faceret, vnquam committerent: nihil peterent, aut acciperent, aut agerent, quod Medici agi nõ permitterent: potiones, pharmaca, medicamẽta, aliaq. malorum remedia promptè, atque hilarè sumerent. A vino omnino abstinerent, quantum medicis videretur, quibus magis, quàm ipsis parentibus, languente præsertim corpore, obtemperandum. Hæc, & similia morbo grauatis consideranda propono; primùm, vt edificant, quomodo, & in angustijs infirmitatum positi, & conualescentes se habere debeant; deinde, vt quamuis ego lacẽs, quæ doceo, obseruare soleam, vrgente tamen inualetudine, ipse me ad eam adstringã temperantiam, cui eiusmodi monitis, quasi pignore, me obligauerim. Nec prætereundum videtur, (filij dilectissimi) magnum me ex varijs ægrotantium casibus fructum percepisse. Siquidem, quod plurimis argumentis, rationibus, ac libris summi Philosophi persuadere conantur, ego, & vobis, & mihi paucis verbis demonstrare possum, vt, scilicet, cùm sani sumus, tales esse perseueremus, quales, cùm iacemus, nos futuros profitemur, si conualescamus. Quem enim corpore male affectum pungit, angit vè, vel auaritia, vel alia turpitudo? is certè, nec libidini seruit, nec honores ambit, immò diuitias contemnit, voluptates fugit. Tunc ad Deum conuertitur, tunc hominem se esse recordatur, nullius virtuti, aut felicitati inuidet, neminem odit, neminem odit, neminem despicit, inimicis, sicut amicis, nulla personarum distinctione habita, omnia prospera auguratur, omnibus vnus, & idem: sed

Psal. 118.

sed potiùs, sitiens, vt ægrotantes solent, fontes, flumina, locaq. omnia cogitat, vbi aliquãdo bibere potuerit, ac si non biberit, eum piget non bibisse. Hæc summa votorum, hæc summa curarum, quarum comes est peccatorum dolor, cum morum reformatione, atque æternæ salutis studio coniunctus. Itaque putemus (filij dilectissimi) nos infirmos esse, vt de cælesti incolumitate tantum soliciti, terrenæ sanitatis pericula negligere, & ad veri gaudij fontem viuum Deum festinare discamus. Quod ab eius immensa clementia facile impetrabimus, si mundanas delicias, diuinarum comparatione, sordes, ac miserias iudicabimus. Valete, & orate. Augustæ Taurinorum, Kal. Nouemb. M D C X V.

Clero Tarantasiensi. Epistola XII.

PERMOLESTUM profectò fuit, quod accepi, (filij charissimi) vos, scilicet, ex falso rumore de meo in Hispaniam reditu illthic disseminato, veram concepisse molestiam, cùm alias mihi pergratum sit, tristitiam vestram ex ea, qua me prosequimini beneuolentia manantem, euanescẽte causa, in gaudium conuertendam esse. Siquidem hac de re non solùm nihil determinatum, sed nec fortsitan cogitatum est; quodq. in vulgus exijt, otiosorum potius hominum coniecturis nititur, quàm probatorum virorũ testimonio. Neque enim res in eo statu esse videntur, vt inter hos Principes de mittendis vtrinque legatis hoc tempore conuenire possit; nec, quando id faciendum sit, desuturus est ex Ducali aula præstantibus viris refertissima, qui longè valentiùs, ac prudentiùs, quã ego facerem, tantum onus sustineat. Me senectus à laboribus auocat, suadetq. otium quærere. Post adolescentiæ curriculum in litteraria palæstra non inutiliter confectũ, Taurini publicus in schola legum professor, & in Ecclesia sacrorum minister, meliorem ætatis partem consumpsi; apud grauissimum Cardinalem Iuuereũ, & amoris, & honoris præcipuum locum Romæ tenui, non otiosus, vt mea illius temporis scripta restantur. Aulici magistratus, quem à supplicatium libellis referendis, Referendarium vocant, dignitate cohonestatus, officium meum desiderari nunquam passus sum; eamque in studijs, vigilijs, muneribusq. publicis, præsertim in tractandis Serenissimorum Ducum, Vrbinatum primũ, mox Allobrogum apud Clementem VIII. & Paulum V. Pontifices Maximos, negotijs, ac deniquè in aula Catholici Regis Philippi III. Legati munere fungens, operam posui, vt iam fessus, ac miles emeritus, rudem accipere, nec verear, nec recusem. Ijs, qui prima, vel media vitæ tempora patriæ, vel Principi dederint, extrema reseruant leges ipsæ venerabiles, dũ sexagenarijs maiores ab omni opere vacuos esse permittunt; in quorum numero annum ego quintum supra sexagesimũ agẽs, missionem flagito. Longa, ac difficilia itinera, montium asperitates, marium agitationes, & pericula, cæli mutationes, ciborum varietates, & (quod maximi momenti est) negotiorum difficultates etiam iuuenes labefactant, frangunt, suppeditant, & multò magis senes. Nec sufficit, quòd valens, & robustus sim; & ex fortibus fortes gignantur. Fuimus aliquando fratres sex; omnesq. ad virilẽ ætatem, sed non omnes ad senectutem peruenimus, licet ijs parentibus procreati, qui centũ ferè annos vixerunt: quattuor enim iam multo me iuniores diem obiere. Ego superstes, post assidua studia, postq. tot mentis, tum corporis varias occupationes, & annorum pondere, & temporum calamitate grauatus, mihi, meæque Ecclesiæ viuere cupio. Parentes nostri, cùm laxè, & magnificè habitarent in summa quiete, cæloque saluberrimo, agris fertilibus, vineis optimis abundarent, loca, nisi, vbi vel nati, vel alti fuissent, non mutarent, proculq. tandem à publicis negotijs, domestica tantùm curarẽt, ad Nestoreos annos vitam produxere, sibi subditis charissimi, & vicissim erga sibi subditos ipsi beneficentissimi. Septuaginta septem annos coniunctissimè simul vixerunt sine iurgio, sine offensa: Vxor summa reuerentia virum coluit: ille illam ex Ceuæ Marchionum perillustri familia natam vnicè dilexit, & in honore habuit; eumque tot annorum experientia, virtutum, ac vitiorum obseruatos exitus ad prolis institutionem incredibili charitate conuerterent, illa, quantum materna officia valuerunt, liberos, vt decuit, educauit: vterque ad liberales disciplinas eos promouit, animauit, compulit, atque in primis ad pietatem, Deique timorem, initium nempe sapiẽtiæ, ante oculos eorum mundi contemptu, rerumque humanarũ incertudinem identidem proposita; quæ, cùm nihil firmum, nihilvè stabile habeant, suis amatoribus iactationes, & fluctus sunt, immò (vt ait Sapiens) vanitas vanitatum. Valetudinem sustentabant corporum suorum notitia, earumque rerum obseruatione, quæ, aut obessent, aut prodessent, mira quoque in cibo, & potu continentia, non tamen à fructibus, quibus, illæso stomacho, ex consuetudine promi-

Horat. lib. 4. carm. Ode 4

Psal. 110.

Parabol. 1.

Eccl. 1.

promiſcuè vtebantur. Summa item volupta-te in Dei famulatu conſtituta, non modo indicta ab Eccleſia ieiunia, etiam toto Quadrageſimæ tempore, etiam ciborum rigore, vſque ad extremum uitæ religioſiſsime perſoluerunt, ſed & totius anni Sabbatis ad honorem beatiſsimæ Virginis non plus quàm ſemel in die cibum ſumebant. Pauperes, & peregrinos liberaliter, atque interdum ſupra uires fouebant, excipiebant, ſublenabant; cumque de nimia effuſione arguerentur, incœpto opere ſemper alacriores, dicebant, ſumptuum rationes facilè conſtare ijs, qui facultates ſuas iuxta Euangelicam doctrinam diſtribuerint, præſertim in egentium ſubſidiū, etiam ſi modum excederent, aliàs verò ſempet nimijs ſumptibus parcēdum. Quam ætatis metam quamuis ego quoque attingere poſſem, id tamen apud me tanti eſt, quantum illorum exemplo ad virtutes incitatus, diuturnam vitam me non pluris facere gaudeo, quàm Reipublicæ, veſtrumq. commodum poſtulet: quinetiam, vt parum victurus, chariſſimorum genitorū pietate mihi ob oculos propoſita, pro virili parte enitor, vt operum induſtria ſuppleam, quod forſitan breuius annorum curriculum mihi eſt ablaturum. Quid enim refert, diu, vel parum me viuere, niſi quantum Deo ſeruiēs, vita dignus exiſtimer? tunc longæuus, tuncque immortalis futurus, cùm ad gregis mei ſalutem totus intētus, boni paſtoris partes pro muneris mei dignitate omnibus probauero. Quod, quamquam ſine multis vigilijs, plurimoq. negotio perfici non poteſt, non tamen, Deo annuente, vobiſque precantibus, id impoſſibile, ſed quantum in me eſt, nec onerolum, nec difficile, immò iucundiſſimum, futurum duco, ſicut turpiſſimū, in officio delinquere. Itaque (fratres) cùm grauiſſimorum negotiorū ſtadium tot annos valenter cucurrerim, non erit abſurdum, me in eodem ſpatio, & ad curſum paratos, & ad metam properantes otioſè ſpectātem, à liberali Principe, ſenectutis ſubſidium, quierem, ſcilicet, ac ceſſationem à laboribus fidenter expectare. Quod, vt ex ſententia ſuccedat, faxit Principum Princeps Deus, vtque pro reditu meo à vobis nuncupata vota quamprimum ſoluantur. Interim valete.

Auguſtæ Taurinorum, idibus Nouembris, Ann. Salutis MDCXV.

*

Finis Libri Secundi.

ANA-

ANASTASII GERMONII

Ex Geuæ Marchionibus,

ARCHIEPISCOPI, ET COMITIS TARANTASIENSIS,

EPISTOLARVM

Liber Tertius.

Clero populoq. Tarantasiensi.

Epistola I.

SERENISSIMVM Ducē nostrū intestino morbo, ac vehementi febre exagitatum in lecto iacere, quemadmodum disseminatum esse accepimus, mēdacium est, si auctorem habeat, quem omnino nescimus, si rumor, falsus. Etenim valet Maximus Dux, eoque corporis viget temperamento, ea virium firmitate, vt non facilè ægrotet, sicut nudius tertius cum Serenissimo Cardinali eius filio, auitæ virtutis imitatore, de rebus in Subalpinis nuper gestis loquens, dicebam; quem penè mirum est, tantos, continuosq. labores, incommoda, vigilias iniquo anni tempore, ac feruētissimo æstu, tot dies, totq. noctes cum generosissimis filijs Victorio, ac Thoma sustinere potuisse, atque ex tot prælijs, eruptionibus, periculis incolumem euasisse: cùm tamen ex militibus, ordinumq. ductoribus non pauci, multò quietius agentes, aut extincti sint, aut ex contractis morbis infirmi, debiles, ac penè exangues adhuc langueant. Tres hi Principes, cùm ad Astenses frequentissimas nundinas prid. Kal. Nouembris profecti essent, vt ciues, & mercatores, qui ex longinquis regionibus illuc confluunt, præsentia sua recrearēt, nono post discessum die sospites reuersi sunt, ea vultus maiestate, atque ferocia, vt tres Martes videre videremur; ac iure quidem: tā-tam enim laudem, ac gloriam Dux apud omnes gentes, præclaris facinoribus, sibi comparauit, vt, qui eū de facie cognoscere nequeūt, eius effigiem, vel pennicillo, vel cæra, vel ebore, vel auro, vel quoquomodo expressam habere cupiant. Ideo Romæ plures sunt, qui, vel coloribus, vel æneis typis, vel ex alia materia illum repræsentare nirantur: & quidem à naso sursum satis ad viuum, sed non tam bellè à naso deorsum, forsitan, quia posteriora exempla anterioribus esse deteriora solēt: nam, cùm aliquid facere prototypo simillimum, ita, vt effictum cum vero certare videatur, maximè arduum sit, longè difficilior est imitationis imitatio, etiam pictori eximio, & vndequaque diligentissimo. Vtcumque sit, eximij Principis imaginem vobis mitto cum inscriptione, seu elegantissimo elogio, cuius auctor est Paulus Aemilius Sanctorius, vir in Romana aulâ doctrinæ, & eloquentiæ laude insignis, qui purissimo stylo, quod pictores, ac sculptores assecuti non sunt, exactè complexus est his verbis:

Salue Heroum fortissime, Mars Italiæ: Te numina sospitent, in decus Italiæ, & barbarorum excidium. Vtue armorum semper strepitu tonans, & fortuna tua superior, in omnem victurus æternitatem, triumphata æmulorum inuidia.

Quid grauius dici potuit? quid ornatius? quid in summa breuitate copiosius? Nonne æternitati consecratum elogium posteritas omnis commendabit? sicut & Sanctorij historia, quę eiusmodi est, vt ei Principum vitæ, resque gestæ tuto committi possint, dum illi in eorũ numero nõ sint, qui magis de corporis, quàm de animi facie soliciti, ex remotis mundi partibus artifices conquirunt, qui vultuum imagines affabre exprimant, potius quam scriptores, qui eorum facinora perpetuo præconio illustrent. Sanctorius ingenio, & memoria eximius, non vulgaribus, sed interioribus, ac reconditis litteris est eruditus, rerum vsu exercitatus, veterumq. scriptorum æmulator, præcipuè Taciti, quamuis de illo memoriæ proditum sit, quòd neque ex imitatione scripserit, neque imitabilis fuerit, quem tamen ipse imitatur, & feliciter æmulatur. Huius opera indigent Principes. Quid enim prodest amplissimos gerere magistratus, exercitus profligare, rebelles populos debellare, ac tandem de hostibus triumphare, si desint, qui illustria facta in lucem proferant? Alexander, Pyrrhus, Cæsar, aliaque huiusmodi belli fulmina, vtique in tenebris iacerent, nisi suos, eosdemq. eloquentissimos laudatores, ac præcones habuissent: quorum industria factum est, vt etiam vita functi, viuente fama, ac gloria, vitam non amiserint. Sic Allobrogum Ducis Serenissimi Caroli Emanuelis pietatem, fortitudinem, clementiam, liberalitatem, cæterasq. heroicas virtutes in angulo obliuionis delitescere, sic rem bellicam ab eo egregie administratam, sic negotia prudenter suscepta, ac feliciter transacta, (quæ perpetua esse, publicè interest) vetustate, & silentio obrui necesse fuerit, nisi ea, vel Sanctorius, vel Sanctorio similis, litterarum monumentis consignata, scriptis suis, vt ita dicam, æterna faciat, vberrimam subinde materiam præbente magnanimi Principis virtute, quæ, & citra, & vltra alpes superioribus annis adeo enituit, vt vbique gentium bellicæ disciplinæ veram sibi gloriam comparauerit. Quæ quidem omnia, cùm amplissimum scribentibus campum per summas tanti Principis laudes excurrendi aperiant, vixq. vnico volumine explicari possint, non sinit epistolæ modus, me in ijs prosequendis longiore vti oratione. Tantum repetam, quod dicere soleo, præclare scilicet, optimeque cum nostratibus actum esse, quod talem nacti sint dominum, talem protectorem, omnibus notum, omnibus charum, in omnem ætatem celeberrimum, cuius vitam, ac felicitatem vestris orationibus confirmari, & pro-

Germonij Epistolæ.

pagari maximè cupio. Pergite, igitur, (filioli) ad pacis, & dilectionis Deum preces fundere, vt è cælo missam pacem tueatur, atque in dies augeat, animos horum Principũ concordes, & tranquillos faciat, causisque omnibus dissensionum omnino sublatis, eorum arma, & mentes ad Infidelium conuersionem dirigat. Cauete, viscera mea, ne pastoris, patrisque vestri memoriam deponatis; modestiam seruate, pietatem colite, charitatis officia, (sine quibus humana sordescunt, & deliramenta sunt) quantùm in vobis est, amplificate, frequentate; humilitatis mementote, quæ, sicut ad mundi contemptum certissimam viam sternit, ita ad Christianas virtutes, clauis, dux & scala est, cum qua terrena gloria comparata in vmbram, fæcem, ac stultitiam desinit: sicut temporaria vita, quam viuimus, cũ æterna collata, (ait Gregorius) mors dici potest potius, quàm vita. Obedientię cancellos, quibus diuinæ, & canonicæ legis repagulo vosmetipsos inclusistis, egredi, piaculi loco habetote; quodque obsequium nobis debetis, idipsum Vicario generali nostro præstare perseuerate: ne, si ferulæ manum subduxeritis, de diuinis beneficijs male mereri videamini, & tãquam desertores, violatæ fidei, & inconstantiæ notam subeatis. Valete. Augustæ Taurinorum xiv. Kal. Decembris, MDCXV.

1.Cor.14.

Hom. in Euã gel. 37.

Clero populoq. Tarantasiensi. Epistola II.

MEMINI (filij charissimi) me aliquando ad vos scripsisse de re etiã vestra agi, si in Subalpinis bellum gereretur; vosque, etsi ab armorum strepitu longe positos, facere non posse, quin teterrimi incendij circumuolantibus scintillis, aliquid, & forsan plurimum incommodi pateremini. Cùmque id mihi satis cognitum, non parum animum meum commoueret, atque in dies magis angeret, quæ remedia imminentibus damnis opportuna forent, simul vobis indicaui. Sed pacis negotio iam summa Dei benignitate confecto, nõ est, cur tanta calamitate liberati, boni euẽtus lætitiã inanibus querelis perturbetis, dolẽtes, Sabaudiensium equitũ alas isthuc hybernatum venire, quasi pax non constet, milite sub signis adhuc excubante; qui, vt dicitis, si pacata esset Prouincia, iam castris relictis, domum rediJsset: vnde suspicandi locus apertus vobis videatur, potius dilatum esse bellum, quã ablatũ. Porrò sedati sunt vere tumultus,

 silent

silent classica, populis quies reddita; nullis armis, nullis rapinis vexamur, vel in Subalpinis, vel in alia Italiæ parte: omnia tranquilla, omnia tuta, omnia pacis otio fruuntur. Deus obedientiæ gloria populis reseruata, Principes terræ multa sapientia, multa virtute donauit, eos nempe, quorum corda in ipsius Dei manu esse testatur sacra pagina. Quare, cùm etiam conciliata pace, negligenda non sint, quæ pacis conseruandæ instrumenta esse possunt, eorum, qui paulò ante inimici fuerant, exploranda sunt animorum propensiones, consilia, vires, progressus; nec non ad præcauendas insidias, si fieri potest, ipsarum quoque cogitationum radices summa industria inuestigandæ; fidemque facientibus exemplis, simulatam concordiam plus aliquando incautis obfuisse, quam arma, prouidendum, ne in conuentionibus alte obdormiscentes, nimiæ fiduciæ pœnas luant. Sed esto, hinc rebus nostris (vt mihi persuadeo) nihil metuendum sit, magna nihilominus adhibenda cura, ne inermes, & imparati, à finitimis, & armatis improuisam iniuriam accipiamus. Ideo minimè absurdum, vel superuacaneum videtur, etiam belli difficultatibus sublatis, milites in præsidijs, ac stationibus habere, vt simul ac nouitatis aliquid appareat, non desint, qui insistentibus resistere, damnaq. imminentia propulsare possint. Hæc sunt, quæ ante oculos prudentissimi, atque inuictissimi Principis nostri continuo obuersantur, quæque eius Prouincias, & nunc, & olim ab hominum, & temporum iniuria liberauerunt. Quare (fratres charissimi) ne de vobis dici possit, quòd priuati, incertique incommodi opinione, publicum, certumque commodum impedire, ac potius regere, quā regi velitis; amicos equites, forte & vtiles futuros, ea fronte excipite, vt, quæ de vestra in patriam charitate concipiuntur, eò magis hominum expectationi respondeant, quominus rerū inopia ab hoc laudabili opere retrahi posse videmini. Immo, cùm superioribus diebus Prouinciam istam frumento, vino, hordeo, alijsq. frugibus maximè abundare ad me scripseritis, turmæque isthic hyematuræ, ad summum, duarum numerum non excedant, reliquis per vniuersam Sabaudiam distributis; vestræ partes erunt, id sine molestia accipere, & in ijs, quæ ad bonos ciues pertinent, ne quid vobis iure obijci posit, diligenter curare. Proinde facessant lamenta, facessant querelæ: sed potius ad Principis vestri necessitates animum aduertite: cumque minus feriant præuisa iacula, quæ agenda sunt, tantò libentius agite, quanto hanc equitatus partem, si tandem venerit, non longam vobiscum moram facturum puto, quàm propter Gallicos motus necessarium sit. Id verò ab eo, qui pacis, omniumq. bonorum fons, atque auctor est, & pro nobis, & pro Gallicano Regno facile exorabitis ita, vt dicere possitis cum Propheta: Factus est in pace locus eius, si eidem dicenti: Diuerte à malo, & fac bonū, obtemperabitis; cùm peccatores Deus non audiat. Hæc raptim exaraui, plura dicturus, nisi, qui à vobis attulit litteras, ob nimiā redeundi celeritatem, respondendi tempus mihi abstulisset: quem cùm enixè rogassem, vt de festinatione aliquid remitteret, discessumque aliquantulum prorogaret, omnino id se facere posse negauit. Valete. Augustæ Taurinorum, vj. Kal. Decembris, MDCXV.

Psal. 75. Psal. 30. Ioan. 9.

Clero populoq. Tarantasiensi. Epistola III.

PERGRATVM sanè fuit, (fratres charissimi) quòd ad me, datis proximè litteris, scripsistis, quodq. ego olim augurabar, maximeq. cupiebam, stationarijs, scilicet, militibus vos minimè grauari, sed & equitum turmas isthac quiete trāsire, ac postquam Cōsletum peruenerint, dissolui, domumque, illæsis locis vestris, reuerti. Quē quidem prosperum euentum eò magis vobis gratulor, quò simul & causam incōmodi, quod ab huiusmodi hospitum mora reipublicæ metuebatis, Serenissimi Ducis vigilantia sublatā esse, conciliata pax apertè demōstrat. Habendæ sunt igitur diuinæ bonitati immortales gratiæ, quòd vos tanto beneficio ab omnibus periculis securos reddiderit: habendæ, inquam, non tantùm verbis, vel signis extrinsecis, sed animo, sed re ipsa, sed operibus: cùm Deum colentibus, ac timentibus, & Liu. lib. 5. aduersa spernentibus, etiam ethnicorum sententia, omnia feliciter succedant. Coli autem Deus ab eo existimatur, qui eius obtemperat voluntati; neque enim (ait Saluator) omnis, qui dicit mihi, Domine, Domine, intrabit in Matth. 7. regnum cælorum: sed, qui facit voluntatem patris mei, qui in cælis est; quique per Mala- Malach. 1. chiam loquens, dicit: Filius honorat patrem, & seruus dominum suum timet. si ergo pater ego sum, vbi est honor meus? & si Dominus ego sum, vbi est timor meus? vnde, neque honorat, neque colit, neque timet Dominū, qui eius præceptis non paret, immo ea contēnere videtur. Quare Dauid Regi, qui adulterij cri- 2. Reg. 12. men cū homicidio coniunxerat, iure obiectū est, quòd pro nihilo Deum duxerit. & clarius

Heli

1.Reg. 2. Heli sacerdoti dictum: Qui honorificat me, honorificabo eum, qui autem pro nihilo me habent, ad nihilum redigentur. qua durissima sententia ne plectamur, dicamus cum eodem Rege: Conuerte nos Deus salutaris noster, & auerte iram tuam à nobis: Ostende nobis, Domine, misericordiam tuam, & salutare tuum da nobis: simulque benignitati diuinæ obuiam eamus, hoc præsertim sacro dominici Aduentus tempore, non in commessationibus, vt ait Apostolus, & ebrietatibus, non in cubilibus, & impudicitijs, non in contentione, & æmulatione, sed omnino reiectis tenebrarum operibus, in summa cordis humilitate, ac mansuetudine, sensuumq. castigatione, vt Dominum Iesum Christum induere possimus, qui venit, vt saluet nos. Obseruate (fratres) quanta in Ecclesia (quæ errare nō potest) fiat hodie rerum mutatio. Positis enim alijs diuersorum colorum vestibus, quibus sacerdotes ad sacrum faciendum induuntur, solis violaceis vtitur. In laudibus diuinis recitandis, quæ à Matuta, hoc est ab Aurora, officium matutinū appellantur, omittitur hymnus: Te Deum laudamus: sicut in Missę sacrificio Angelicus ille, cuius principiū est: Gloria in excelsis Deo: Pax non annunciatur: Ite missa est, non dicitur: nulla de Sāctis fit cōmemoratio, nuptiæq. interdicuntur, sicut in quadragesima. Fit autem hæc in ritus Ecclesiastici celebratione varietas, vt homo Christianus, omissis hoc tempore curis, atque commodis humanis, dominicū Aduentum attentius contēplando, vias Domini parare, eiusque semitas rectas facere discat. Viæ quippe sunt opera, quæ pœnitentia parātur; semitæ verò cogitationes, quas prædicatio, necnon diuinorum mandatorum, & consiliorum obseruantia rectas facit. O felicem pœnitentiam, quæ Dei oculos in te conuertis, eiusq. furentem sententiam, non solum mitigas: sed, vt ita dicam, etiam reuocas. Legimus, de conuersione Regis Achab Deum Heliæ dixisse: Nonne vidisti Achab humilitatum corā me? Quia ergo humiliatus est mei causa, non inducam malū in diebus eius. Manasses quoque delictorū suorum veniam petens, absolutus est. Niniuem cadentem pœnitentia sustentauit. Publicanus, dum sibi pectus tundit, oculisq. ad terram demissis, cælū aspicere non audet, Deum ipsum semper victorem, semper inuictum, humilitate sua ita quodammodo vicit, vt multo magis iustificatus discesserit ipse vitiorum confessor, quam superbus virtutum iactator Pharisæus. Dauid Rex, factus ex peccatore magister, virtute pœnitentiæ eo perfectionis peruenit, vt dice-

Psal. 44. · Rom. 13. · Isai. 35. · c. non oportet 33. q. 4. c. 4. de fer. · Luce 3. · 3. Reg. 21. · Para. 2. c. 33 · Io. 3. Lu. 18.

Germanij Epistolæ.

re non vereretur: Docebo iniquos vias tuas, & impij ad te conuertentur. Cùmque coram Deo anteactam vitam prius accusans, dixisset: Putruerunt, & corruptæ sunt cicatrices meæ, à facie insipientiæ meæ; vulnerum fœditatem in sanitatis decorem, & animæ candorem mirabiliter commutauit. Luxuriosus filius, qui pessimam ducens vitam, totam prodegerat substantiā, cum clamaret: Pater peccaui in cælum, & coram te: patri reconciliatus, atque eius osculo exceptus, sibi vitulum saginatum occidi, stolaque, hoc est, Christi veste, quam polluerat, cum annulo recepta, audire meruit: Omni tempore sint vestimenta tua candida. Etenim, sicut nihil amore Dei pulcrius, nihilvè candidius, ita nihil peccatore sordidius, nihilvè turpius. Amor Dei, (vt ait Gregorius Nazianzenus) formosum reddit amantem; & Sanctus Augustinus: Talis est quisque, qualis eius dilectio. Terram diligis, terra es. Deum diligis, quid dicam? Deus es. Audite (filij) Oseę Prophetam: Facti sunt abominabiles, sicut ea, quæ dilexerūt, scilicet, peccata, quibus nihil plane magis odiosum, nihil magis detestabile, non Deo tantum: sed, & Angelis, & hominibus. A necessarijs suis se derelictū esse querebatur Iob, tempore culpæ, nec plus a necessarijs, hoc est, familiaribus, & domesticis, quàm ab ipsis Angelis, sub quorū tutela ille viuebat. Proinde cum peccatore Dauid rogandus est Deus, vt lauet nos ab iniquitate nostra, & à peccatis nostris mū let nos; ac sæpè faciendū, quod idem Dauid se facturum profitebatur, vbi dicit: Lauabo per singulas noctes lectum meū, lacrymis meis stratum meum rigabo. Petrus, cùm ad delendam turpissimam infidelitatis maculam ex trina Magistri negatione cōtractam, nullum efficacius, nullumvè magis præsentaneum haberet remedium, quàm lacrymas, omnium scelestissimum patratum scelus fleuit amarè. Vnde sanctus Leo Papa: Felices, ait, ô Apostole, lacrymæ tuę, quæ ad diluendā culpam negationis, virtutē habuere sacri baptismatis. Igitur pœnitentiam agite, appropinquat enim Regnum Cælorū. Citò venturo summo Regi, cogitationum, mentisq. puritate occurrite: Expurgate vetus fermentum, hoc est cōscientiæ sordes vnusquisque eluat, animi affectus terrenis illecebris irretitos ad salutem æternam dirigat, cordiumque scrutatori ornatissimum in corde suo hospitium summa industria parare studeat. Recusat enim Deus in immundis locis habitare, ipsa nempe puritate purior, immò ipsa puritas, & charitas, in qua, vt est apud Ioannem, quicūque manserit, in ipso Deo manebit, sicut Deus in eo.

Psal. 50. · Psal. 37. · Luc. 15. · Eccles. c. 19. · Carmine de laud. virgin. · epist. Ioan. · Oseæ 9. · Iob 19. · Psal 50. · Psal. 6. · Ser. de pass. Domini 9. · 1. Ioan. 4.

Ss 2

in eo. Interim, vt in eo maneatis, clamate:
Psal. 24. Vias tuas Domine notas fac nobis,& semitas
Psal. 79. tuas edoce nos. Excita Domine potentiam
Isai. 35. tuam,& veni,vt saluos facias nos. Et respondebit Isaias: Confortamini, & nolite timere: Ecce enim Deus noster retribuet iudicium,
Ioan. 14. ipse veniet, & vos saluos faciet. Quo nuncio exhilarati dicite, Festina Domine, ne moreris,& auxilium supernæ virtutis nobis impende,vt ad te venturi,& apud te mansuri, aduẽtus tui consolatione subleuemur, qui sine fine viuis, & regnas. Valete. Augustæ Taurinorum, Kal. Decembris. M D C X V.

Clero populoq. Tarantasiensi. Epistola IV.

POSTQVAM ea molestia leuati estis,quam à Sabaudiẽsi equitatu,si isthic hyematurus fuisset,vobis timebatis,nullas litteras, nullumvè de rebus vestris nũcium,accepisse me, & mitor,& doleo, causa tanti silentij prorsus ignorata; nisi fortasse hyemis rigore cælum illud à nostro ita diuersum sit,vt litteræ vestræ ad nos peruenire non possint. Quod profectò credibile non est; siquidem sereno, mitique nos hic cælo fruimur, absque vel imbrium, vel niuium, vel glaciei aliquo incommodo,ac quidem ad optaram frugum vbertatem admodum opportune. Bubulci namque adhuc sub iugo boues habent: oues,capræ,iumentaq. omnia, vt in æstate, atque autumno, per campos, per valles,perque ipsos montes pascere, transire, ac ludere cernuntur: pauperculæ quoque mulieres ligna,farmentaque vndequaque collecta in suas ædiculas congerunt;eaque, sole iuuante, domestica negotia conficiunt, quæ, si sæuiret hyems, aut intermittenda essent, aut confici nequirẽt. Cùmq. pruinæ, glacies, ac niues,frumenti,vini,fœni, aliorumq. terræ fructuum vecturam,vel prohibeant,vel retardent,vnde multo carius vendi solent, præsertim in hac ciuitate; ea est tempestatis huius clementia, vt omnia quoquo versum absque impedimento vehi, atque asportari possint. Quare, & vos eadem cæli temperie gaudere non dubito, cùm anni constitutio æqualis vbique videatur. Quid igitur dicam de vestro silentio? Certè, si de simplici litterarum intermissione querela sit,parum est,quod vobis obijcio. Sed vtinam beneficij immemores in eorum numero non sitis, de quibus dicit
Psal. 77. Dauid: Obliti sunt benefactorum eius,& mirabilium eius,quæ ostendit eis. Et alibi,quod
Psal. 105. absit: Obliti sunt Deum,qui saluauit eos. Ipse enim est, qui vos custodit, tuetur, protegit, quique, Ducis Allobrogum Serenissimi opera, vos ab equitũ molestia liberauit. Quas ergo gratias tanto benefactori egistis? nullas opinor. Quare verendum est, ne ingrati- Psal. 30.
tudinis rei aliquãdo dicatis, quod dicit Propheta: Obliuioni datus sum, tanquam mortuus à corde: factus sum, tanquam vas perditum; Quodque refert Osee, Dominum di- Cap. 1.
xisse de Israelitis: Obliuione obliuiscar eorũ. quo nil grauius, nihilvè infelicius, cùm non irascatur Deus illis, quorum obliuiscitur. Verùm magna est eius ira, cùm peccantibus nõ irascitur,ait Sanctus Hieronymus, referique Epist. 33. li. 1.
Ezechiel, vbi Deus ad Hierusalem loquens, Ezech. 16.
ait: Iam non irascar tibi: zelus meus recessit à te. Quem enim Deus diligit, hunc corrigit, Ad Heb. 12.
& castigat. Medicus, dum ægrotum visitat, de eo sperat; cùm visitare omittit, desperat. Propterea cauete (fratres, ac filij) ne vestri obliuiscatur Deus, peccantibusq. non irascatur: sed,quantum in vobis est, efficite, vt tanquam filij dilecti erudiamini, & corrigamini. Quod difficile non erit, si cum Ecclesia dixeritis: Veni ad docendum nos viam prudentiæ, veni ad liberandum nos, iam noli tardare, & ostende faciem tuam & salui erimus. Etenim è cælesti throno descendit in vterum Virginis vnigenitus Dei filius, ob hoc vnum, vt viam prudentiæ mundum doceret, vtque ex inferni compedibus liberatos regni cælestis secum nos cohæredes faceret. Quod profectò assequi non possumus, nisi per eius vestigia ambulemus, qui dixit: Discite à me, Matt. 11.
quia mitis sum, & humilis corde; cui nunquã fuit, qui comparari potuerit, siue natiuitatẽ, siue vitã,siue eius mortem spectes. Primum ex pauperrima, licet nobilissima, cælestiumq. donorum ditissima matre, nasci voluit; non in regali palatio, cuius moles altissimis columnis, parietibus marmorum crustis nitentibus, latis porticibus, auratisq. laquearibus splendesceret: sed in vili stabulo, pro tapetibus, aranearum telis instructo. nõ in lecto serico, aurovè,aut gemmis ornato; sed in rustico, & angusto præsepe, omnibus cæli iniurijs expo- Luc. 2.
sito. non inter nobiles matronas,aut obstetrices,aut nutrices: sed inter bouem, & asinum. non æstiuo tempore,sed summa hyeme, eaq. hora,qua frigoris rigor magis vrget, media scilicet nocte,ac fere sub dio. Deinde natus, annosq. infantiæ egressus, parentibus subijci voluit: venerabatur matrem,cuius ipse pater erat:colebat nutricium,quem ipse nutrierat, quasi gratias referens, quòd alterius vtero, alterius brachijs gestatus fuisset. Denique moriens nudus in ara crucis, prudentiæ suæ
nobis

nobis exemplum reliquit; quam, qui didicerit, non theſaurizabit ſibi quidquam in terra, ne pro terreno theſauro cæleſtem amittat, quia, vbi eſt theſaurus, ibi eſt cor theſaurizantis; ſed in cælo, vbi nec ærugo, nec tinea demolitur. Quid enim prodeſt homini, ſi vniuerſum mundum lucretur, animæ verò ſuæ detrimentum patiatur? Si naſcentem infantulum Chriſtum ſuſcipere vultis, contemptis mundanis pompis, atque delicijs, cogitate, vos nihil habere, niſi bona opera, quæ feceritis. Chriſtum nudum veſtite in pauperibus, viſitate in languentibus, paſcite in eſurientibus; in afflictionibus iacentes erigite, recreate; pereuntes pro virili parte periculis eximite; orphanorum miſeriam ſubleuate; viduarum orbitati, atque lamentis, quam poteſtis, opem ferte ne differatis; in peregrinis, tectoq. carentibus Chriſtum hoſpitio accipite; ſeruorum ſuorum, pauperumq. ſpiritu præcipuam curam habete, præſertim religioſorũ, qui dies, noctesq. in diuinorum præceptorum obſeruantia excubantes, quamuis in terra ſint, Angelorum puritatem imitantur, nec loquuntur, aut tractant, niſi, quod ad Dei, Beatiſſimæ Virginis, ac Sanctorum laudem pertineat; vixq. piorum hominum liberalitate poſſident, quantum eorum alimento, & veſtimento ſatis ſit; ſemper hilares, ſemper conſtantes, ſemper in ſumma inopia ſummæ copiæ. Aliud incomparabilis prudentiæ ſuæ documentum reliquit nobis glorioſus noſter Redemptor, offenſarum ſcilicet remiſſionem, tunc, cum ſummâ ignominia affectus, indignaq. morte mulctatus; non ſolum pro inimicis pari voluit: ſed, & Patrem pro crucifixoribus rogauit, dicẽs. Ignoſce illis, quia neſciũt, quid faciunt; vtique ne ei obijci poſſet, quod ſcriptum eſt: Quicumque odit fratrem ſuum, homicida eſt. Ideo Propheta ait: Iraſcimini, & nolite peccare. Quod ſatis explicat pretioſiſſimum electionis vas Paulus, vbi dicit: Sol non occidat ſuper iracundiam veſtram: & apud Matthæum Saluator ipſe his verbis: Si offers munus tuum ad altare, & ibi recordatus fueris, quia frater tuus habet aliquid aduerſum te, relinque ibi munus tuum ante altare, & vade reconciliari prius fratri tuo, & tunc veniens offeres munus tuum. Veh nobis, ſi, aut munus ad altare non offerimus, aut feruente iracundia fruſtra offerimus, aut quotidiano mendacio noſmetipſos decipimus petentes dimitti debita noſtra, ſicut nos ea dimittimus debitoribus noſtris, quæ tamen, vel rarò, vel nunquam dimittuntur, quamuis id verbis profiteamur, vel non eo modo, quo ea nobis dimitti petimus: vnde magnum ſequi-

Matth. 6.
Matth. 16.
Luc. 23.
1. Ioan 3.
Pſal. 4.
Ephe. 4.
Matth. 5.

tur abſurdum, animum, ſcilicet, cum ſermone, precẽſq. cum operibus non conſentire. Quod abſque dubio in maximum nos æterni interitus diſcrimen adducit. Ethnici inimicos in gratiam recipere laudabile duxerunt; hocque nomine Romanos plurimũ celebrat Marcus Tullius his verbis: Viri boni malunt commemorare, ſe, cũ perdere poſſent, pepercisse, quã, cùm parcere poſſent, perdidiſſe. Vos verò (filioli) ne terrenas, caducaſq. ſæculi ineptias, vt ethnici veræ fidei lumine orbati, ſed cæleſtem, ac nunquam intermorituram gloriam, quærere videamini, alia mente, aliaq. de cauſa acceptas iniurias obliuiſci debetis, nempe, vt æterni Patris filij iure vocemini, cuius regno, cùm rationali creaturæ promiſſum ſit, nihil Chriſtiano homine felicius, nihil itẽ fortius, dum ſummi Imperatoris armis munitus, diabolũ vincere poteſt; ſicut nihil imbecillius, dũ carnalibus deſiderijs vincitur, nihilq. fragilius, dum quotidie, imò, & vnoquoque horæ momento, de vita periclitatur. Itaque, ſi quid iræ aut odij cõtra fratres veſtros adhuc in pectoribus veſtris retinetis, ſi quid memoria ſuggerit, quod ad acceptarũ offenſionum vltionẽ vos impellat, id iam proximæ ſolẽnitatis reuerentia totũ deponite; veſtriq. cordis naſcenti diuino Infantulo mundũ hoſpitium parate: vt, quas fratribus veſtris pro illatis iniurijs pœnas debetis, ipſe vobis viciſſim remittat. Lacrymis item, dum naſceretur Saluator in cunis vagiens, ſummæ prudentiæ ſuæ aliud ſignũ dedit, vt indicaret, eam nos aſſequi prudentiæ virtutem non poſſe, niſi per lacrymas, per gemitus, per continuos labores; nobiſq. ſurgendũ eſſe, ac diligenter inquirendum, vbi ille ſit; & cum inuenerimus cæli, & terræ conditorem, non in molli ſtrato, vt diximus, nec in ſumptuosè apparato cubiculo quieſcentem, ſed in duro iacentẽ præſepe, ac pauperrimo tugurio naſci, à paſtoribus ſalutari, à Magis, ſtella iter monſtrante, adorari, thalami noſtri pompas, ac diuitias, tanquam mundi purgamenta, ac lotũ, contemnamus. Surgendũ eſt igitur è lecto voluptatũ, ſi Chriſtum inuenire volumus, quẽ, nec Paſtores, nec Reges inueniſſent, niſi illi caulas, hi palatia reliquiſſent. Sed, & Angelos oportuit cæleſtes ſedes relinquere, vt Angelorum Dominum in ſumma rerum miſeria poſitum adorarent. Quare dicendum cum ſponſa: Surgam à præteritis, ſcilicet, vitæ meæ vanitatibus: ſurgam à malorum conſuetudine: & diſcedam à voluptate rerum omnium humanarum: peregrè proficiſcar à iucunditate, ab hilaritate, terreniſq. omnibus voluptatibus, vt infantulum inueniam, in quem vnum, quaſi faſciculum,

Pro Publio Quintio.
Cant. 5.

rosas, lilia, violas, omnes flores, delicias, vbertates, diuinasq. iucunditates æternus Pater
4.cap.5. cogit. Nec solum surgam, ait sponsa: sed, & circuibo: parum siquidem est surgere, ac stare, perque cancellos, & fenestras obseruare, ne quid mali lateat, sed necesse est etiam circuire, & dicere: Discutiam conscientiam meam, meaque opera diligenter examinabo; necnon, vt ait Sanctus Rex Ezechias, Deum
Esai. 38. alloquēs: Recogitabo tibi omnes annos meos in amaritudine animæ meæ. Quod si fecerimus; sponsum cum sponsa quærentes, maximo Natiuitas Christi erit nobis adiumento. Porrò sponsa, vbi non solum in præsepe, sed & per vicos, plateasq. diu quæsitum sponsum non inuenit, custodes ciuitatis interpellans clamauit: Num, quem diligit anima mea, vidistis? Hac pœna plectenda est anima, quæ charum sponsum perdidit: hanc, inquam, pœnam subit ille, qui, quomodo oporter, Deū suum custodire nescit, vt hoc, scilicet, quod sponsa in canticis lamentatur, ipse experia-
Cant. 5. tur. Inuenerunt me custodes, qui circumeunt ciuitatem, percusserunt me, & vulnerauerūt me, tulerunt pallium meum. Verè tunc præparatur ad æternam gloriam anima, cùm, peccatis ad memoriam diligenter reuocatis, ad pedesque sacerdotis procumbens, ea libere confitetur, lubensq. iniunctæ sibi satisfactioni acquiescit, imperata flagella, quas disciplinas vocant, cilicia, quantumuis aspera, ieiunia, licet tempore, ac qualitate grauissima, non recusat, peregrinationes etiam difficiles, faciles existimat, reprehensiones, etsi sine rubore excipi non possunt, constanter admittit, immò, ceu diuina monita, humillimè suscipit. Præterea tulerunt pallium meum, hoc est amiculum, seu togam meam, seu, vt nonnulli interpretantur, omne capitis ornamentum. Sed felix illa mulier, quæ à confessario iussa, corporis ornatū deponere, iubenti morem gerit; & monita, ne aures perforet, ne cerussa, ac purpurisso faciem sibi deformet, ne auro, & margaritis collum, caputq. gemmis oneret, ne capillos arte flauos faciat, monenti paret. Alias pudica fœmina habet margaritas, virtutes, scilicet, christianas, quibus inæstimabilem sibi emat paradisi margaritam, qua ornata cum Sanctis, & Angelis, summæ lætitiæ voces edat: Gloria in excelsis
Luc. 2. Deo, & in terra pax hominibus bonæ voluntatis. Etenim, sicut vera gloria nusquam inuenitur, præterquam in excelsis, hoc est in cælo, vbi nihil immundum, nihil prauū, nihil turpe esse potest: ita, cùm terra seditionibus, bellis, vitijsq. omnibus plena sit, enixe pax petenda est pro hominibus bonæ voluntatis, eaque salutatione dignis, quā Princeps Apostolorum discipulis Domini impartitus est, dicens: Gratia vobis, & pax à Deo, scilicet, 1. Pet. 1. multiplicetur: quam si assequemini (fratres charissimi) ipsius faciem videbitis, & salui facti, vos quoque cum Angelis canere poteritis: Gloria in excelsis Deo, & in terra pax. cuius fructum, quantum in nobis est, quærere, atque à diuina maiestate implorare debemus. Valete. Augustæ Taurinorum, pridie idus Decembris. M D C X V.

Clero populoq. Tarantasiensi. Epistola V.

QVOD diu expectatas litteras vestras tandem acceperim, nō minima molestia liberatus sū: quæ quidem, cùm earum intermissio culpa carere non videretur, eiusmodi fuit, vt, quamuis de purgādo longo silentio plurimum laboretis, adhuc hæream, an accipiēda sit vestra excusatio. Libenter audio, vos à religioso fratre Dionysio meo nomine salutere iussos, quos saluos esse semper volo, ac semper saluto. Quòd verò, me isthic breui fore dixerit, amantis hominis bonam mentem agnosco; sed, cum mei iuris nō sim, atque ab alieno arbitrio pendeam, quid ille de meo reditu exploratum habuerit, planè ignoro: quamuis, nec diem, nec (vt ita dicam) horam intermittam, quin redeundi potestatem mihi dari curē; quam cùm impetrauero, & hinc ex meis familiaribus, & illhinc ex domus meæ præfecto, publicisq. ministris, ad quos mihi ad iter necessaria parare pertinet, facilè cognoscetis. Atque vtinā id quam breuissimè fiat, ne vlterius scribamus, & rescribamus, sed mutuis sermonibus diuturnæ absentiæ molestiam deleamus, nosq. vicissim amplectamur, nō animo solū, vel epistolis, sed coram facie ad faciē, liceatq. mihi non aliena manu, sed mea, vobis benedicere. Hæc desideriorum, hæc cogitationum mearum meta, ad quam eò magis peruenire cupio, quò eiusdē Dionysij litteris certior factus sum, plurimam isthic conceptā fuisse lætitiam ex ea spe, quam ille fecerat, me proximè elapsa natalitia Domini festa vobiscū celebraturū fuisse, quemadmodum, & ipse futurum speraueram. At proponere, hominis est; disponere verò, eius, qui præterita, ac futura habet æquè, ac præsentia. Magnam verò cepi voluptatem, quod iste Dei seruus populo vtilis, gratusque sit, plusque virtutis, & publicè, & priuatim præstet, quàm ego promiserim; quodque vt scribitis, omnibus obuius, & expositus, do-

ctrinam humanitate, morumq. sanctimonia confirmet, ingenioq. flexibili, ac multiplici, quo maximè pollet, etiam lingua Italica, quam induit personam, egregie sustineat. Verùm (fratres dilectissimi) ad vitiorum extirpationem non sufficit diuini verbi præcones attente audire non sacræ scripturæ interpretationes admittere, venerari, laudibus extollere, non diuina iussa memoria percurrere, nisi, & vnusquisque opere impleat, quod probat, & corde profitetur, faciatque, quod à Spiritus sancti nuncijs faciendum esse didicerit: non enim (ait Apostolus) auditores legis iusti sunt, sed factores legis iustificabuntur. Ideò clamat alibi idem concionantium princeps: Imitatores mei estote, sicut & ego Christi. Imitatio siquidem sine opere esse non potest, cuius præmium pollicetur idem Christus, dicens: Venite ad me omnes, qui laboratis, & onerati estis, & ego reficiam vos: Tollite iugum meum super vos, & discite à me, quia mitis sum, & humilis corde. Si nescitis, quos ex hominibus imitari debeatis, Christum imitemini, quia, cùm via, veritas, & vita sit, per eius vestigia ambulantes, errare non permittit. Vnde Ioannes: Qui dicit, se in Christo manere, debet, sicut ille ambulauit, & ipse ambulare. Et Petrus: Christus passus est pro nobis, vobis relinquens exemplum, vt sequamini vestigia eius, qui peccatum non fecit, nec est inuentus dolus in ore eius; qui cùm malediceretur, non maledicebat, cù n pateretur, non comminabatur, tradebat autem iudicanti se iniuste; qui peccata nostra ipse pertulit in corpore suo super lignum, vt, peccatis mortui, iustitiæ viuamus. Quod, vt plene fiat, optimum est imbuere animum diuinis eloquijs, semperq. meditari, quod docetur, quodq. sine opere perfectum esse non potest. Plura de iustitiæ amplitudine, si epistolæ ratio id pateretur, ex patentissimo sacræ paginæ campo in medium afferrem, quibus animi vestri spiritali suauitate perfusi, ad eius perfectum cultum allicerentur, atque inflammarentur. Sed satis sit, tanquam Theologicæ huius virtutis summariū, omniumq. præceptorum compendium, quod dicit Dominus: Omnia quæcumque vultis, vt faciant vobis homines, & vos facite illis; quodq. illico subdit, vt tanti mandati dignitas magis elucesceret: Hæc enim est lex, & Prophetæ. Cùmq. in ijs, quæ ad mores pertinent, sacra profanis etiam miscere liceat, non ab re fuerit hic referre, quod legitur responsum fuisse Traiano Cæsari interroganti, quomodo Rempublicam rectè administraret, omnibusq. charus esset, vt se, scilicet, talem priuatis exhiberet, qualem sibi, si priuatus fuisset, optasset Imperatorem; quod non verbis tantum, sed re ipsa illum præstitisse ex his Pliniani Panegyrici verbis colligitur: Vt reuersus Imperator, qui priuatus exieras, agnoscis, agnosceris? eosdem nos, eundem te putas; par omnibus, & hoc tantùm cæteris maior, quo melior. Et inferius: Manet Imperatori, quæ prior, humanitas: incedebas pedibus, incedis: Lætabaris labore, lætaris: eademque omnia circa te, nihil pro te, fortuna mutauit. Liberum est, ingrediente per publicum Principe, subsistere, occurrere, comitari, præterire. Ambulas inter nos, non quasi contingat, & copiam tui, non quasi imputes, facis. Hæret, lateri tuo quisquis accessit, finemq. sermoni suus cuique pudor, non tua superbia facit. Quare primus inter Imperatores optimi cognomen consequutus est. Hanc animi moderationem, ac reciprocæ iustitiæ amorem ante oculos prælatorum ponit B. Hieronymus dicens: Episcopi, sacerdotes se esse nouerint, non dominos: honorent clericos, vt & ipsis à Clericis, quasi Episcopis, honor deferatur. Estq. scitum illud Domitij Oratoris: Cur te ego, inquit, habeam, vt Principem, cum tu me non habeas, vt Senatorem? Vnica igitur, eademq. breuissima sententia, omnes iustitiæ partes complexus est Christus, per mutua beneficia charitatem inter nos communicari, nostrosq. animos synceri amoris vinculo connecti cupiens, vt nulla terrenorum affectuum impressione vnquam separemur. Qui enim diligit proximum (ait Apostolus) legem impleuit: nam, non adulterabis, non furaberis, non falsum testimonium dices, non concupisces, & si quid aliud mandatum, in hoc verbo instauratur, Diliges proximum tuum, sicut te ipsum. Dilectio proximi malum non operatur: plenitudo ergo legis est dilectio, sine qua sanctum illud impleri nequit præceptum: Omnia quæcumq. vultis, vt faciant vobis homines, & vos facite illis. Qualem enim proximum vestrum erga vos esse cupitis, tales erga proximum esse debetis. Quòd si diligi, non autem diligere, velitis, qua ratione charitatis, ac iustitiæ partes sustinebitis? quoue pacto diuinam vindictam, odiumq. hominum declinabitis? Sed, ne longiore oratione pietatem vestram in dubium reuocare, aut iniustitiæ reos quodammodo vos facere videar, ijs, quæ dixi tantùm addam, vestra maximè interesse, animos, atque opera ad salutaria concionatorum consilia ita accommodare, vt, quæ de eorum laboribus, ac virtutibus prædicaueritis, rerum potius, quàm personarum respectu

Rom. 2. Phil. 3. Matth. 11. Ioan. 14. Ioan. 2. 1. Pet. 2. Matth. 7. Plin. in Panegyr. Hier. epist. ad Nepotianum. Ad Rom. 13.

dicta appareant, hoc eſt, vos de illis bene dicere potius; vt erga eam, quam ſeminant, doctrinam, propenſionem veſtram patefaciatis, quàm, vt de alienis laudibus præmium vllum expectetis. Sanctum verò ſemen hoc, altas in cordibus veſtris acturum radices mihi perſuadeo, ſi de mutua beneuolentia inter vos chriſtianis officijs abſque intermiſſione certantes, alter alterius (quod ſcribit Apoſtolus) onera libenter portaueritis. Cœterum, quoad ea, quæ iſthic diſſeminata ſunt, ac ſcire cupitis, an vera ſint, captum ſcilicet fuiſſe Villænouæ oppidum ab aduerſarijs, contra à noſtris eorum nonnullos captos Duces: vtrumque omnino falſum eſt, cùm poſt conciliatam pacem nihil hoſtile in his partibus actum ſit. pacis tamen conditiones, vtrum omnes ſequentur, nobis non liquet: neq. enim ſummi Inſubrum Præfecti animum exploratum habemus, niſi, quòd milites regij ante eius aduentum non dimiſſi huc vſque ſub ſignis in hybernis ſunt, forſitan imminentis belli ſuſpicione, quod, ſceleſtiſſimis, atque infeſtiſſimis latronibus Vſcocchis occaſionem præbentibus, contra Auſtriacos Veneta parat Reſpublica. Rebus verò noſtris arma hæc nullam videntur allatura eſſe moleſtiam, niſi ab ira diuina populi ſceleribus laceſſita, nouæ nobis ærumnæ metuendæ ſint, cùm in vitiorum volutabris obdormiſcentes, de praua peccandi conſuetudine nihil remittamus, immò (proh dolor) ac ſi nullas daturi ſimus erratorum pœnas, cœleſtibus theſauris terrenas voluptates, ac miſerias turpiter anteponamus; quin, & publicarum, & priuatarum calamitatum obliti, quaſi ſummus ille iudex delinquentes puniendi iuſtam cauſam non habeat, ex veteribus nouas in dies culpas nectimus, eiuſque beneficijs conniuentes, ad ſempiterna flagella feſtinamus. Longum eſſet recenſere, quæ fugienda, quæue facienda ſint, vt veræ gloriæ coronam lucremur, animasq. in tuto collocemus: ſed, reliquis omiſſis, de maledicorum, ac detractorum periculo in præſentia aliquid dicam. Eſt enim vitium hoc mortalibus perquàm familiare, nec deſunt inter nos, qui, cum reprehenſiones non admittant, ipſi (vt ſe eſſe arbitrantur) perfectiſſimi, in aliorum mores acerrimè inuehuntur, adeò graui philaſtiæ huius morbo exagitati, vt etiam ab alijs vitijs abhorrentes, laqueum hunc Satanicum vitare neſciãt. Proinde ab hac peſte diligenter cauendum: (filij dilectiſſimi) neque enim Chriſtiana lege fratrum famæ tantum detrahere, ſed, & aures accommodare, ac fidem detrahentibus adhibere prohibemini; ne illi ex auditu veſtro arrogantiores fiant, vosq. præſentia veſtra illorum malitiam fouere videamini. Cum detractoribus (ait Salomon) ne miſcearis; quoniam repente veniet perditio eorum: & ruinam vtriuſque quis nouit? detractoris videlicet, ac detractorem audientis. Et Iacobus: Nolite detrahere (inquit) alterutrum fratres mei. Qui detrahit fratri, aut, qui iudicat fratrem ſuum, detrahit legi, & iudicat legem. Si autem iudicas legem, non es factor legis, ſed iudex: vnus eſt enim legiſlator, & iudex, qui poteſt perdere, & liberare. Tu autem quis es, qui iudicas proximum? Non ſolum autem detractionis crimen auerſatur Deus, ſed, & perſonam detrahentis perſequitur; dicit enim per Prophetam: Detrahentem ſecretò proximo ſuo, hunc perſequebar. At ſi honorem proximi clam vellicantem vlciſcitur Deus, qua pœna afficiet palàm lacerantem? Quomodo autem perſequitur? peſte, fame, gladio, per odia, per inimicitias, per diſſenſiones, etiam inter coniunctiſsimos ſuſcitatas, perque alia penè innumerabilia ſeculi infortunia, quæ à ceruicibus noſtris depulit Chriſtus docens, (vt ſuperius retulimus) nos erga fratres noſtros eſſe oportere, quales eos erga nos eſſe volumus: nihil pro ſe petens, ſed per huius præcepti obſeruantiam omnia tacitè petens, cum maximo tamen lucro noſtro, ac fœnore: nam, quod accipit, centuplicatum reddit, gloriam, ſcilicet, vitæ æternæ, ſi nos inuicem diligamus, quod ille omnino fieri iuſsit, legem inde pendere affirmans, ac Prophetarum oracula. Huic maximo, ſummoq. præcepto, ſi, vt ego futurum ſpero, omnem operam dabitis, pro ærumnis, ac flagellis, commoda plurima, ac beneficia ab eiuſdem Domini liberali manu proculdubio accipietis. Quod, vt ex ſententia ſuccedat, vehementer opto. Valete. Auguſtæ Taurinorum, cal. Ian. MDCXVI.

Galat. 6. — Prou. 24. — Iac. 4. — Pſal. 100.

Clero Tarantaſienſi.
Epiſtola VI.

BINIS litteris veſtris (fratres dilectiſsimi) ſalua meæ in vos beneuolentiæ, officijque dignitate, vtique nullum reſponſum dare decreueram, promiſsi, videlicet, memor, quòd, ſcilicet, ſuperioribus diebus ad vos ſcripſiſſem, non eſſe, cur in ſcribendo, atque inuicem reſcribendo, tempus vlterius tereremus, cùm iſthuc breui futurus eſſem. Verùm (quod me pudet, pigetq. referre) quoniam reditum meum nouæ in dies cauſæ retardare videntur, nec

ſatis

satis scio, quomodo ex superuenientibus molestijs, quæ me hic inuitum distinent, emergere valeam, calamum sumpsi, vt me vobis excusarem, simulque pro contracta mora non solum, quæ debeo, repræsentarem, sed etiam, vt vberiore responsione sortem fœnore multiplicatem. Non inficior equidem, me plusquam mediocriter oblectatum ea litterarum parte, qua res vestras rectè se habere mihi significatis, ac multò magis, nuper elapsos bacchanales dies tanta cum modestia, frugalitate, ac quiete isthic exactos esse, ac si quadragesimales, non voluptarij, fuissent. At iucundius erit audire, quòd vos sequens Christi ieiunio consecratum tempus, & à cibis, & à vitijs abstinendo, qua decet pietate, continentia, cordisq. humilitate transegeritis: cùm ieiunium, bonorum, ac beneficiorum omnium cardinem vocet Ioannes Chrysostomus: & Basilius, nos à paradiso exulare dixerit, quia non ieiunauimus: etenim, quia parentes nostri ieiunium parui fecerunt, magno cum eorum dedecore, nostroq. perpetuo detrimento ab immensa Paradisi felicitate in hâc ærumnarum vallem deiecti sumus. Sed, vt ait idem paulò inferius; ieiunemus, vt ad illum postliminio reuertamur. Quod sanè factu difficile non fuerit, si nos homines esse meminerimus, hoc est, nihil aliud, quàm pulueris massam. scriptum est enim: Memento homo, quia puluis es, & in puluerem reuerteris. Obseruate illud Ecclesiastici, vbi, cùm dictum fuisset: Deus creauit de terra hominem; subiungitur, Et iterum conuertit illum in ipsam. Cui apte respondet, quod dicit Iob, hominem, quippe, putredinem esse, & filium hominis vermem. Sed & clamat Deus apud Isaiam: Omnis caro fœnum, & omnis gloria eius, quasi flos agri: Exsiccatum est fœnum, & cecidit flos, quia spiritus Domini sufflauit in eo. Ideò videmus diu viuere, atque ad extremam senectutem peruenire magnam hominum partem, maiorem verò in ipso adolescentiæ flore, vel viridis ætatis cursu extingui; tuncq. aliquando, cùm id minus cogitant incauti, immò & cùm longius sibi vitæ spatium dari confidunt. Sed ea est hominum calamitas, ea in peccatis nascentium conditio, vt vnusquisque sibi dicat quotidie iure timere deberet, quod refert Psalmographus, de peccatoribus loquens: Fiant, sicut fœnum tectorum, quod priusquam euellatur, exaruit; quodq. idem inimicis suis imprecatur: fiant, tanquam puluis, ante faciem venti. Agnoscat homo vilitatem suam, seque nec Deum, nec quid diuinum existimet, sed hominem ex limo terræ originem habentem. Et quia per peccatum

Ser. 2. de ieiun. tom. 5. Homil. 1. de laud. ieiun.

Gen. 3.

cap. 17.

cap. 25.

cap. 40.

Psal. 128.

Psal 34.

Lib. 4. de diuin. off. c. 10.

(vt rectè disserit Rupertus Abbas) gloria nostra spoliati, & inter hostes nudi constituti, ornatu gratiæ Dei indigemus, sine qua ad cœlestis Regni possessionem ascendere non possumus, enitamur, totoque mentis affectu contendamus, vt originis vitium Christianis operibus corrigamus, ieiunio præsertim, cuius virtute praua consilia, fraudes, simultates, ebrietates, insana tripudia, & si quæ aliæ sunt bacchanalium perniciosæ suggestiones, atque abusus, ab eo, tamquam ab austero satellite, in exilium proijciuntur. Quod eo magis faciendum est, quo cibi sobrietate, non solum animæ, sed & corpori, atque adeo ipsi reipublicæ, ipsiq. humanæ societati consulitur. Audite Basilium: Ieiunium, ciuitatis est ornamentum, fori tranquillitas, domorum pax, incolumitas facultatum. Quamobrem, licèt ex fœcundissimo ieiunij semine nullus colligeretur fructus, præter eum, quem sanctus vir proponit, is certè eiusmodi est, vt salutarem hanc abstinentiam, & venerari, & magni facere debeamus. Sacrum hoc tamen ieiunium hypocrisis vmbra vacet: absit superbia, absit vanitas, absit laudis desiderium. Vngat caput suum, vt est apud Euangelistam, faciemque lauet ieiunans, hoc est auram fugiat popularem, suiq. meriti præmium à Deo, non ab hominibus, expectet; vt in eorum numero sit, quorum emendationi magnam fuisse reseruatam mercedem testatur Isaias his verbis: Vt ponerem lugentibus Sion, & darem eis coronam pro cinere, oleum gaudij pro luctu, pallium laudis pro spiritu mœroris. Quinimmo, vt ait idem Propheta: In die illa erit Dominus exercituum corona gloriæ, & sertum exultationis residuo populi sui. Proinde ad obsequium parati, cantemus cum Ecclesia: Populum tuum quæsumus Domine propitius respice, & quos ab escis carnalibus præcipis abstinere, à noxijs quoque vitijs cessare concede. Quod faxit rerum conditor omnipotens. Valete. Augustæ Taurinorum pridie cal. Maij. M DC XVI.

ead. hom. 1.

Math. 6.

cap. 61.

cap. 28.

Clero populoq. Tarantasiensi.
Epistola VII.

SVPERIORIBVS diebus (fratres, filijque charissimi) scripsit ad me religiosus vir Dionysius noster, le Musterio Riuulos venisse, vt me quamprimum conueniret; sed fratrum suorum precibus Orbatianum diuertere coactum, vt reliquis præteritæ quadragesimæ (qui pauculi erant) nec non subsequentis Paschatis diebus,

bus, ad illum populum conciones haberet. Gratus quidem fuit charissimi amici aduentus, quamuis ægrè ferebam, illum à vobis nihil mihi litterarum pertulisse, ac eo quidem sensu, vt conceptam curam deponere nequiuerim, donec ille tandem veniens, omnem salutis vestræ scrupulum euulsit. Sui verò discessus mihi quærenti causam exposuit, id scilicet, itineris a se susceptum, vt cum summo Ordinis sui Moderatore de rebus quibusdam ageret, simulque, vt à se de diuinis Deiparæ Virginis priuilegijs Italico idiomate conscriptum librum in lucem edendi facultatem obtineret; quam etiam me enixè rogauit, vt sibi omnino impetrarem. Intercessi ego non inuitus, nec frustra: cùmque, vtrum liber prælo committendus videretur, prius quærendum esset, eamque prouinciam nonnullis ex doctioribus eiusdem instituti viris dari proposuissem; quorum iudicio, vel imprimi opus, vel supprimi placeret; Generalis magister ad me conuersus, vt id oneris susciperem, si feriatus essem, à me per summam modestiam flagitauit. Annui, Dionysio imprimis rem gratam facturus; lectumque ac relectum librum typis dignum censui. Auctor enim acute inuenit, ornate disserit, apte disponit, sacræ paginæ mysteria doctè, atque eleganter examinat, perpendit, explicat, Patrum sententias mirificè collocat, suisq. disputationibus inserit; nec semper affectat elata, atque excelsa, non ignarus, orationem quandoque submitti, quandoq. attolli oportere; sicut in pictura, non alia res lumen magis commendat, quam vmbra. Quibusdam liber visus est nimius: mihi contra: vt enim aliæ bonæ res, ita bonus liber melior est quisque, quo maior. Videmus enim signa, statuas, picturas, hominum quoque, ac multorum animalium formas, arborum etiam, si modo sint decoræ, nihil magis, quàm magnitudine commendari. Quod itidem in qualibet erudita scriptione quotidie experimur, cui pulchritudinem, & auctoritatem auget amplitudo. Sed ad Dionysium redeamus, qui verbis vestris plurima salute nunciata, nullas a vobis litteras attulisse mihi se excusauit, quia ex occasione sibi repente discedendum fuerit. Eius testimonio non parua liberatus sum animi suspensione de vestra in Christianis moribus perseuerantia, cum totum tempus, quo apud vos fuit, magna cum spiritali lætitia, optimaq. de pietate vestra opinione se transegisse affirmauerit; ac, præter sermonis diuersitatem, variumq. corporum cultum, nihil illhic obseruasse, quod ab Italorum hominum ecclesiastica disciplina discreparet; non solum, quia sacræ ædes decorè, ac splendide ornentur, diuina officia attente recitentur, sed (quod mirum est,) quia horæ quoq. matutinæ in Metropolitana ecclesia, cum Missis pluribus, solemni cantu quotidie celebrentur, adeò, vt non vltra, sed citra alpes sibi esse videretur. Quæ sanè etsi mihi notissima (fratres, filijq. dulcissimi) ingenti me voluptate perfudere, alia insuper non minus grata narrante Dionysio, nempe Missas apud omnes in ea veneratione esse, vt pauci essent, etiam inter ipsos agricolas, qui singulo quoque die summo sacrificio non intersint: populos in defunctorum animas maxime pios esse: funera pro locorum qualitate religiosè, ac magnifice efferri: ecclesias, vbi sepeliuntur, donarijs cohonestari, non solùm, cùm cadauera humantur, sed & octo sequentibus ab humatione diebus (id nouemdiale vocant) & Dominicis per annum, & anniuersarijs: infantes magna cum pompa ad baptismales Ecclesias deduci, conciones libenter audiri, nec sine fructu: erratorum confessiones, sanctissimæ Eucharistiæ mensam, aliaq. pia opera plurimum frequentari. Quibus ego nuncijs in magnam salutis vestræ spem erectus, dicam cum Apostolo: Omne quodcumq. facitis, in verbo, aut in opere, omnia in nomine Domini Iesu Christi facite, gratias agentes Deo, & Patri per ipsum. Quod factum fuisse gloriabor, cum, sicut quadragesimali tempore à cibis vetitis abstinuistis, ita vos, luxu, crapula, contentionibus procul amandatis, carnisq. irritamentis reiectis, orationi, humilitati, sobrietati eam operam dare intellexero, qua cordis puritate confirmetis, quod ieiunij merito vobis comparastis. Iamq. (fratres) proiecto terrenorum affectuum onere, ad virtutum montem expediti, properate: iam tenebrarum opera missa facite: iam lucis lorica induti, satanicas insidias contemnite: cùmq. antiqui, ac veteratoris hostis artes, technasq. probe noueritis, cauete, ne per mundanas illecebras, atque ambages ad Diuinæ Maiestatis iussa conculcanda inducamini. Valete, Sanctiq. Pauli Antistitem, si adhuc apud vos moratur, & Dionysij, & meo nomine plurimum saluere iubete. Augustæ Taurinorum, pridie Nonas Maij, Saluris Anno M D C X V I. Coloss. 3.

Clero

Clero, populoq. Tarantasiensi.

Epistola VIII.

CVM plurima, eaque non vulgaria, meæ erga vos voluntatis argumenta fidem faciant, nihil mihi antiquius esse, quàm de vobis benemereri; non est profectò (fratres filijq. dilectissimi) cur me excusem, quòd in ijs, quæ à me proxime petijstis, desiderio vestro non satisfecerim; tum, quia absq. dignitatis meæ iactura, quod cupiebatis, facere non poteram; tum etiam, quia id fieri, è re vestra non esse, exploratum habebam: agebatur enim de publico iudicio, cuius auctoritatem sartam tectam conseruari, humanæ societatis plurimum interest. Sero quidem, ac non sine molestia audiui, quod isthic superiore mense actum est. At facta infecta esse non possunt. Clamantibus autem legibus, puniendos esse delinquétes, nonne prohibere ius dici, hoc est vetare, ne criminum rei in quæstionem postulentur, esset, reos ipsos, crimina ipsa, corruptelas ipsas defendere, ac fouere? nonne iustitiæ maiestatem conuellere, sceleribusq. viam aperire, ac publicæ quieti insidias struere? Ciuium saluti conducit, bonos protegi, honoribusq. affici, improbos verò meritis pœnis plecti. Siquidem duabus nititur columnis, ac fundamentis populorum tranquillitas, præmio scilicet, & pœna; quorum alterum si desit, tota libertatis fabrica corruat, necesse est. Male affecta respublica priuatorum res, vel validissimas, secum in excidium trahit; spesq. impunitatis maxima est peccandi illecebra. Sane, quòd illorum audacia, qui in ius vocati sunt, absque amici vestri, vel culpa, vel nora contigit, si res silentio inuoluta fuisset, vnicuique vestrum facile euenire potuisset. Quare negata à me, quæ petebatis, quæso ne vos commoueant, quamuis sint longe leuiora, quæ acta, quàm, quæ vulgata, aut mihi indicata sunt. Vellem equidem, reos ipsos, salua iudicum conscientia absolui posse; intercedere autem, ne de re in iudicium deducta, quod lex iubet, pronuncietur, piaculum existimo. Lex enim est iustitiæ sceptrum, quo gubernatur respublica. Iustitia verò est pacis adamantinum, aureumq. vinculum. Ipsa peccantes coercet, virtutum amatores extollit, oppressos erigit, impudentes reprimit, modestos protegit, ac deniq. paupetes potentibus æquat. Contra, iniustitia bonos mores corrumpit, innocentes opprimit, vastitatem, solitudinem, orbitatem, nedum hominibus, sed agris, ciuitatibus, regnis ipsis affert. Quidquid cogitamus, ac molimur, non solum in oculis etia viuentium, & posterorum, sed iam ab ipso cœlo ad spectaculum circumfuso, clarè perspicitur: cuius aspectui (fratres, filijq. charissimi) ita vos, vestraq. omnia componere debetis, vt, vitæ breuitate, tamquam vnius diei ludis spectatoribus probata, maiora quàm animo in præsentia concipi possint, præmia percipiatis. Valete, Augustæ Taurinorum, iv. nonas Iunij Ann. Sal. MDCXVI.

Clero, populoq. Tarantasiensi.

Epistola IX.

NEC temere, nec ab re (fratres, filijque dilectissimi) ex ijs, quæ isthic geruntur, pacis negotium in tuto non esse existimatis: cùm, & Rex Christianissimus instanti malo occurrere cupiens, huc miserit prudentem virum, Philippum de Betune, vt nutantem Astensem concordiam eius nomine confirmet, omnesq. dissensionum radices stirpitus euellat: qui iam ad Mediolanensium Præfectum se contulisset, nisi aduentantem exercitus ducem, ab eodem Rege cum ijsdem mandatis Taurinum missum, expectaret; cuius aduentu, & vtriusque industria, populos ad pristinam quietem breui reuocatos iri speramus. Atque vtinam illis opus non sit: etenim (vt ad vos aliàs scripsi) pace floret commercium, propagantur virtutes, viget pietas, stat iustitia. Bello autem dissoluitur humana societas, imperant vitia, languet fiscus, ac denique claudicat religio. Bellicos terrores comitantur grauissima populorum onera, incendia, rapinæ, sacrilegia, stupra, cædes, aliaq. innumeræ calamitates. Quid bellico certamine atrocius, quid horribilius, quàm ratione præditos animantes mutuis vulneribus confici? Quid miserabilius, quàm plenos cadaueribus campos conspici? humana corpora adhuc spirantia, à victoribus spoliari, fratresq. de fratrum internecione gloriari, exultare, triumphare? Quid crudelius, quàm humanos artus discerpi, pectora perfodi, viscera effundi, corpora, vel gladio, vel sclopeti pila transuerberari, ictuve clauæ capita contundi? Quid tandem funestius, quàm ad imaginem Dei formatos homines, exanimes, atque insepultos, aut etiam viuentes, omni auxilio destitutos, sine honore humi iacere, aut nudata membra cruore, ac vulneribus ita deformia, vt ipsos victores ad misericordiam moueant, dirum post, vesani Martis furorem, ac luctuosum sui spectaculum

lum præbere? Quo teterrimo aſpectu, ne oculi noſtri perſtringantur (fratres chariſſimi) à veræ pacis auctore Deo ſummis precibus contendendum eſt, vtque nos ab hoſtium noſtrorum machinis tueatur, atq. cuſtodiat; Pſal. 126. fruſtra ſiquidem vigilat, qui cuſtodit ciuitatem, niſi cuſtodiat eam Dominus, quem incomparabilis vigilantia, nec dormitare in cuſtodia, nec dormire ſinit; cuiusq. ſumma vir- Pſal. 118. tute (ait Pſalmographus) non ſolum peccatores confunduntur, ac retrorſum conuertuntur, ſed, & eorum ceruices conciduntur, nempe, vt os noſtrum gaudio, & lingua no- Pſal. 125. ſtra exultatione repleatur. Proinde diſſenſionibus, iurgijs, maledictis, carnalibus deſiderijs, vitijsq. omnibus nuncium remittentes, mores noſtros ad diuinæ legis præſcriptum componamus; ſumma conſtantia, atque humilitate ad Deum conuerſi, pacem peramus; vtque precum noſtrarum, quem optamus, exitum, aſſequi poſſimus, quæ anno ſuperiore, ad diuinam iram placandam fieri iuſſeram, iterum fiant. Propterea ad Vicarium Chauallardum ſcripſi, vt ieiunio, ac ſupplicationibus indictis, in omnibus, cum vrbanis, tum alijs eccleſijs, ſanctiſſimam Euchariſtiam ſolemniter exponi, cauſamq. publicam orationibus, ac quibuſcumque operibus poterit, iuuari curet. Hoc agite, fratres, huc mentem, huc animorum ſenſus dirigite; hinc à perenni omnium bonorum, atque inexhauſto gratiarum fonte Deo, pacem ſperate: cuius immenſam charitatem toties experti, in præſenti quoque rerum diſcrimine vobis non defuturam confidite. Iiſdem ferè anguſtijs, iiſdem fluctibus agitatus religioſiſſimus Mediolanēſium Antiſtes Cardinalis Borromæus ad hanc ſacram anchoram confugit; huc cogitationes conuertit, ad orationes, ſcilicet, ad ſacrificia, ad ieiunia, nec (quantum ego exiſtimo) fruſtra: glorioſi enim Caroli conſobrini ſui ſtrenuus imitator, habet in cœlo, qui tantorum operum fructum à diuina maieſtate exigat, ſuoque ſucceſſori repræſentet. Sed (proh dolor) non tantum ab externis, verum, & à domeſticis inſidijs nobis cauendum: diſsipatur enim neſcio quis de homine quodam rumuſculus, qui in armis ſit, populosq. ad defectionem ſolicitet. Ego certe, etſi vnius vulgi fama diſſeminatam turpiſsimi ſceleris ſuſpicionem non facile admitto, vos tamen (filioli) admonere non deſinam, ne quouis, licèt vehementiſsimo infidelitatis vento, flecti patiamini. Veſtra namque plurimum intereſt, & quoad conſcientiam, & quoad rerum veſtrarum tranquillitatem, eam Duci veſtro ſeruare fidem, quam maiores veſtri ſeruauerunt, & vos hucvſque integram præſtitiſtis. Ardeat in cordibus veſtris, vetus illa erga ipſum obſeruantia, ille amor, illa perſeuerantia, qua ſummæ conſtantiæ exemplum cœteris nationibus præbuiſtis. Scitis, cui, & quanto imperatori militetis: ſcitis, quanta ſit eius auctoritas, amplitudo, potentia, maieſtas, necnon quàm iuſtus, quàm antiquus titulus ſit is, quo ipſe iſtius Prouinciæ imperium tenet; cuius poſſeſsionem non facultatibus tantum, ſed veſtro, veſtrorumq. filiorum ſanguine, ſi opus fuerit, tueri debetis. Itaque mentes, curasq. veſtras omnes in hoc defigite, vt præter Sereniſsimum Carolum Emanuelem, eiuſque legitimos ſucceſſores, nullum vnquam alium rectorem habere velitis; nihil turpius, nihilue ſynceritati veſtræ pernicioſius putantes, quàm ab eo deficere, in cuius verba aliquando iuraſtis: contra verò nihil magis laudabile, aut rationi magis conſentaneum, quàm ſemel propoſitum fidelitatis, ſuſceptumq. conſilium, firmiter retinere, qua nullum liberis largius patrimonium, nullum patriæ pretioſius ornamentum relinqui poteſt. At creditu difficilia, atq. inania ſunt, quæ incerto auctore populus loquitur. Eſto. Non tamen ſunt negligenda, quamuis leuia, quælibet rerum principia: ſiquidem ex ignis fauilla ineſtinguibile aliquando excitatum eſt incendium; arbor quoque paruum ſemen fuit. Quod, ſi vnquam in alijs rebus, certe in reipublicæ adminiſtratione id præcipue conſiderandum: nec ſolum malorum rami amputandi, ſed etiam radicum fibræ euellendæ, ne, ſi altius deſcendant, irreparabile damnum afferant. Regnis enim ipſis, ex antiquiſsima ſapientum obſeruatione, etiam à leuiſsimis cauſis, ſumma impendent pericula. Attamen (fratres) de hoc terriculo, ſeu momentaneo tumultu, ſi caſus tulerit, ne perturbemini: ſed in auita fide, atq. obedientia erga fortiſsimum Carolum perſeuerantes, pro certo habetote, illum, ſicut fidelium populorum ſuorum, præſertim Allobrogum, libertatem ſemper protecturus eſt, ita perduellium temeritatem acerrime, ac grauiſsime vindicaturum. Quamobrem, cùm ille præſidium, ſalutisq. veſtræ propugnaculum ſit, pro tanti defenſoris incolumitate Deum precari, pro vobiſmetipſis, veſtriſque vxoribus, parentibus, ac liberis precari fuerit. Quod, vt aſsidue faciatis, moneo, voſque etiam, atque etiam rogo; ſimulq. cupio, de ijs, quæ ad notitiam veſtram ſubinde peruenerint, à vobis certior fieri: ſcire namque vehementer aueo, ſint ne vera hæc, quæ in vulgus quotidie emanant, an inuenta: ac, ſi

vera esse putentur, quem auctorem habeant, quomodo fieri possint, quorsumq. tendant: item, an syncerè relata, vel insidiantium industria, atque artibus per emissarios disseminata sint. Interim, vt quàm breuissime ad vos me recipere possim, omnem adhibebo diligentiam. Valete. Augustæ Taurinorum, xij. cal. Iulij. Anno Salutis M DC XVI.

Clero populoq. Tarantasiensi. Epistola X.

NEQVAQVAM vanos fuisse de nouo tumultu disseminatos rumores, exitus ipse demonstrat. Iam enim (fratres, filijque charissimi) mota sunt arma vltra montes. Iam Marchio Estensis, summus Allobrogum Præfectus, cum expeditissimis copijs, maioribusq. tormentis à Serenissimo Duce missus, perditos latrones obsidere fertur, tumultus auctoribus, traiecto Rhodano fuga dilapsis. Et, quamquam de strenui ductoris fide, ac vigilantia dubitandum non est, ne nascentis mali principia altiores radices agant, vtque tumultuantium consilia euertantur, priusquā seditiosorum fauore nocentiora fiant; reipublicæ expedire visum est, Principem quoque Victorium alpes quàm celerrime transire, non modo, vt nequissimorum hominum conatus facilius reprimantur, sed vt paternæ ditionis populi, qui illum nunquam viderunt, eius aspectu recreati; ad oppugnatæ libertatis defensionem alacriores reddantur. Itaque generosus Princeps, præmissis impedimentis, seruitijs, plurimaq. aulicæ nobilitatis parte, nocte proxima, vel subsequenti (nisi aliud eius discessum moretur) per dispositos equos ad castra conuolabit, ad nos, rebus Allobrogum compositis, victor, vt speramus, breui rediturus, ac forsitan (nisi occasio eum aliò diuertere suadeat) per Centrones, Gallocelos, sicut ille mihi id enixe petenti, se facturum promisit: petij autem, vt futuri domini vestri, quem de facie nunquam cognouistis, optatam copiam haberetis. Nec dubito, quin benignus Princeps, dum rerum successibus non impediatur, re ipsa sit id præstiturus: quod ego diligenter sciscitabor: ac, si eum ad ista hæc loca diuersurum intellexero, quantum in me erit, efficiam, vt, quæ tanto hospiti debentur, quanto elegantiùs locus, ac tempus permittent, præsto sint. Et quidem rectè. Magnus namque vir est Princeps Victorius, non solum generis splendore, externorumq. bonorum copia, quibus diuino beneficio augustissima hæc familia plurimum abundat, sed & internis animi dotibus, prudentia præsertim singulari, ac senili consilio, quo paternæ constantiæ imitator, populisq. charissimus, immortale sapientiæ, humanitatis, ac liberalitatis sibi nomen comparauit. Est manu, atque ingenio promptus, est in rebus gerendis acer, industrius, vigilans, in laboribus patiens, de publico commodo solicitus, ac denique (quod suprema laus est) in ijs, quæ ad diuinum cultum pertinent, summe religiosus, summè pius. Quibus heroicis virtutibus, veræq. gloriæ seminibus, cùm omnium oculos in se conuerterit, absurdum proculdubio fuerit, atque absonum, eum isthuc venientem aliquid deprehendere, quod argui, vel obijci vobis possit. Sed de his hactenus. Gallicani Regis Legatus, Philippus de Betune, Mediolanum profectus, vt ad seruanda Astensia pacta Insubrum præfectum induceret, cùm, nec rationibus, nec argumentis, nec vllis officijs euincere potuerit, vt æquissimæ pacis conditiones admitterentur, Taurinum, re infecta, reuersus est, negante præfecto, se exercitum dimissurum. Quod, quia summum, vnicumque concordiæ caput est, sine quo belli fax extingui nequit, adhuc laboramus; quamuis ille cætera se facturum promiserit; spemque desideratæ quietis fere omnem abiecimus, nisi iam pactæ cum eodem præfecto menstruæ induciæ, aliam solatij viam nobis aperiant. Interea vtrinque milites conscribuntur: atque vtinam bellicus hic apparatus optato pacis nuncio, citò euanescat. Vtinam impendentia nobis damna, ac pericula ad christiani nominis hostes transferantur. Quod, cùm in manu Domini exercituum positum sit, non autem ab hominibus pendeat, precibus, ieiunijs, vitæq. innocentia, ab eius liberalitate angustijs nostris remedium petendum. Hæc (fratres) pro re nata exaraui, vt quomodo isthuc veniens Princeps excipi debeat non ignoretis. Mariscahllus della Dighiera nuncupatus, breui domum reuersurus est. Valere, ac pro vestris Principibus, rerumque felici exitu assidue orate. Augustæ Taurinorum, nonis Augusti, Anno Salutis M DC XVI.

Clero populoq. Tarantasiensi.

Epistola X.

QVID in Allobrogibus actum, quid turbidus homo moliatur, quaue ratione Princeps Victorius insanis eius consilijs obuiam ire paret, ex litteris vestris (fratres charissimi) satis cognoui, ac quidem de negotij exitu in bonam spem adducor: aiunt enim, inconsultum hominem, celerrimo Principis, atque improuiso aduentu territum, ad Sebusianos primum, deinde ad Sequanos, vulgo Burgundos, transisse, quò, seditiosorum manu collecta, ad infestandas incursionibus, ac rapinis transalpinas regiones reuertatur. Sed, vt nefarij huiusmodi conatus eludantur, omnem operam impendit bellicosus, atque impiger Princeps; nec, aut, populi, aut, qui ei militant, eumue sequuntur, in ijs, quæ ad eius honorem pertinent, officia sua desiderari passuri sunt. Sed, publicæ libertatis propugnatore præeunte, hostem fortiter excipient, patriæ salutem proprio sanguine rediment, cuiusuis fortunæ aleam subibunt. Verùm, nec paruum, nec leue onus est, quod sibi sustinendum pollicetur præferox ille, nimiumque audax homo, qui plura sibi tribuit, quàm assequi possit, forsitan, quia cæca dominandi cupiditas, sicut lus violari patitur, ita ambitiosorum pericula minora facit. Ego nihilominus in ea sum sententia, vt existimem, illum nonnihil pudere, nonnihil simul commoueri, quòd sibi amore coniunctum antea Principem vexandum susceperit, cumque ipsis ciuibus suis, armis decertandum. At hoc exitus tandem probabit, atque vtinam absque illius exitio: quem in Allobroges infestis signis irrumpere, quid aliud est, quàm in se ipsum arma conuertere? tum quia nullam tantæ dissensionis iustam causam adesse exploratum est; tum etiam quia quotus quisque est, qui potentiorem lacessat, nec credat pumilionem, si cum gigante congrediatur, sibi ipsi, cum spectatorum risu, temeritatis probrum fabricare? Idcirco admodum opportunum fuerit, eorum auctoritatem, quibus pax cordi est, apud inquietum hominem tantum valere, quantum ad extinguendum incendium perditorum hominum culpa suscitatum, satis sit. De subalpinarum rerum statu, quid ad vos perscribam, non habeo, nisi, quòd Gallicani Regis Legatus vltro, citroq. versare non desistit, plurimumque laborat, vt tollantur dissidia. Interim efficaciorem intercessorem expectamus, qui à summo Pontifice, publicæ quietis appetentissimo, forsan ex ipso Cardinalium numero allegari dicitur, vt simul cum Gallicano oratore difficultates omnes tollat; Allobrogum Ducem, Insubrumque Præfectum, pactorum Astensium memoria repetita, ad concordiam, qua nihil in humana societate pretiosius, pro virili parte inducat; simulque, bellicis calamitatibus ob oculos vtriusque positis, fideles populos, quantum Apostolica, regiaque valeat auctoritate, vlterius fatigari non patiatur. Mitti verò aiunt Præsulem, ciuemque Bononiensem, Alexandrum Ludouisium, olim vnum ex sacri Palatij Auditoribus, doctum, probum, grauem, ac modestum virum: cuius dexteritate, atq. industria, sicut negotium ad felicem finem peruenturum speramus, ita (fratres) vt eius officia ex sententia succedant, summis à Deo precibus contendere debemus. Confugiamus igitur ad ipsum pacis inexhaustum fontem Deum, eique vota nostra humillime porrigamus, vt Ducis nostri animum, quamuis indigne exagitatum, ad concordiam flectat, Præfectum autem ad conuenta seruanda conuertat: vnde, & iustitiæ dignitati consultum sit, & pontificiæ intercessionis auctoritas, quammaxime eniteat. Hæc cursim exaraui, pauca quidem, sed, quæ tempori conuenire, & vestræ de republica solicitudini satisfacere posse, arbitratus sum. Longior ero, cùm, adueniente Legato, alia, præsentia vestra digna, suggerentur. Interim valete, nostramq. imbecillitatem Deo commendare ne desistatis. Augustæ Taurinorum, pridie idus Augusti, Anno Sal. M DC XVI.

Clero populoq. Tarantasiensi.

Epistola XII.

TAVRINVM venit, fratres charissimi (vt ad vos proxime datis litteris prædixeram) Legatus Pontificius, Bononiensium Antistes, Alexander Ludouisius, mei à multo tempore amantissimus, cuius opera pristinam nobis tranquillitatem redditam iri speramus, rebus, vt videtur, ad concordiam inclinantibus. Is, Ticino transiens, cum Insubrum Præfecto de Astensi negotio accurate egit; sed nihil obtinuit plus, quàm Gallicus Orator, de Betune nuncupatus, obtinuisset. Excepit tantum hospitem, vt debuit, & solet, perbenigne, scilicet, atque magnifice, Serenissimus Dux noster: cumque, ad pacem inuitatus, quamuis, aliorum

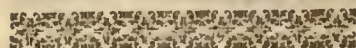
aliorum armis tunc sibi imminentibus, de bello sibi potiùs cogitandum esse, respondisset, se tamen ad quietem esse paratissimum, cùm nihil aliud quæreret, qnam sibi promissa præstari. Quamobrem pacis sermonibus aures præbuit facillimas, animumq. ad concordiam propensissimum, & vultu, & verbis clarè testatus est. Verùm, quando aliunde sibi hostilia moliri, nullaq. reconciliationis signa extabant, Dux septimo calendas huius mensis, postquam ad venerandæ syndonis aram sacris, ac supplicationi interfuit, qua stato die quotannis Beati Secundi martyris corpus per ciuitatem solemniter circumfertur, cum militari vexillo à Taurinensi Præsule pijs precibus inaugurato, ad castra profectus est. Biduo post Mediolanum discessit Legatus, Præfecti lucraturus voluntatem, ac forsitan non frustra: etenim vigent, vrgent, clamant pactiones, vrgent simul, & Principum officia, quorum auctoritate, ac sponsione illæ confectæ sunt. Id enim multò commodius succedere posse videtur, si idem Legatus (vt fama est) in Cardinalium collegium cooptetur. Quamobrem summa cum fiducia cœleste auxilium implorandum, æternumq. numen humillime rogandum, ne tot conatus, totque labores irritos esse patiatur; sed necessitatibus nostris ita consulat, ità prospiciat, vt expectationem nostram ab eius beneficijs superari sentiamus. Solet enim Deus aliquando plus largiri, quàm petatur, eaque non rarò
1.Cor.2. concedere, quæ (vt est apud Apostolum) nec oculus vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascenderunt. Vitemus, quantum in nobis est; discordiarum causas, quamque possumus, oppugnatæ libertati opem feramus: quandoquidem, si collatis signis præliandum fuerit, vtroque exercitu pro gentis suæ dignitate, ac gloria pertinaciter dimicante, proculdubio vtrinque cruentum, atque horrendum esse certamen oportebit. Quæ licèt ante omnium oculos posita, satisque explorata, funestam calamitatem prænuncient, non tamen est, qui publicis vulneribus medeatur, aut instantibus malis occurrat, forsitan, quia peccatorum grauitas nonnunquam veniæ spem peccantibus adimit; vel quia, cùm, teste Gregorio, peccatum sit pœna peccati, permittit Deus peccantes in certissimis periculis conniuere, damnaq. etiam euidentia, ac proxima contemnere. Vexantur (proh nefas) nostræ Prouinciæ: vexantur conscientiæ nostræ superbia, auaritia, prauis cogitationibus: nec tamen aures ad salutaria monita accommodamus; quinimmò de diuinorum præceptorum neglecta obseruantia ali-

Germonij Epistola.

quando gloriamur. Licet quotidie moriamur, vt immortales, viuimus. Aduenæ, atque hospites cùm simus, diuitias congregamus, vt ciues, vtque semper victuri, ædes magnificas ædificamus. Aurum modò numinis loco habemus, modò, tanquam lutum, spernimus: auro parietes, auro laquearia, auro quandoque splendet quæuis, etiam vilis, supellex; pretiosis vestibus induimur, delicijs penè obruimur, conuiuia sumptuosa instruimus, fœminæ gemmis, margaritis, monilibus, hæreditates, patrimonia, substantias domesticas deuorant, egeni verò nudi, ac pene fame enecti, ante fores nostras deficienti vitæ, quandoq. frustra, subsidium implorant, adeo, vt Christus ipse in pauperibus suis non rarò mori videatur. Proinde feruentissima precum perseuerantia, vitæq. innocentia vitia nostra expianda sunt: obijcienda, inquam, diuinæ vindictæ lorica pœnitentiæ, thorax humilitatis, galea obedientiæ, qua æterni supplicij spicula obtundantur. De Aaron Leuit.10.
Pontifice scriptum est, quòd voracissimis flammis intrepide obuiam ierit, accensoque thuribulo Dei iracundiam cohibuerit. Vitam, scilicet, egregius sacerdos in summo discrimine ponere non extimuit: ignis quoque naturæ, suarumq. virium quodammodo oblitus, prohibente orantis meritò, vltra eius pedum vestigia progredi non est ausus. Moysi item dictum est à Deo: Dimitte me, vt deleam populum istum; non obscurè ostendens, vinci se Exod.32.
oratione, & quasi impediri, ne faciat, quod minatur; summamq. Domini domiuantium potentiam, feruorum precibus nonnumquam ligari. Sed, quem putatis (fratres) hodie inter nos esse, qui diuinam iram, vel retardare, vel mitigare possit, vel furentibus flammis legem ponere, vel cum electionis vase dicere: Optabam ego anathema esse pro fratribus Rom.9.
meis? Vnus est inter paucissimos eiusdem gloriosi Apostoli nomine insignis; Paulus Quintus Pontifex Max. qui sanctorum legis veteris sacerdotum, summus ipse legis nouæ sacerdos, personam referens, ne (vt ait Propheta) grex cum pastore pereat, ea charitate, ac vigilantia, eoque mentis affectu pacis negotium administrat, vt cum Moyse à Deo petere videatur, aut populo noxam dimitti, aut se de libro vitæ deleri; hoc est, se populi salutem propriæ anteponere, & quodammodo perire velle cum pereuntibus. Non enim latet prudentissimum Pontificem, ex populi salute pendere gloriam dominantis, quam non solum ieiunijs, & orationibus, sed etiam litteris atque legatis sartam tectam conseruare, atq. augere anxie studet maxime pius

Tt 2 Pater,

Pater nihil prorsus omittens, quod ad pastorale munus rite obeũdum pertineat. Idipsum (fratres) pro virili parte faciamus & nos, veræ pacis Deum rogantes, vt Principum animos ad concordiam, pacemq. flectat; quam facile assecuturi sumus, si, quæ ad vos pluries scripsi, omnino vt fiant, curabimus. Sed plura coram, ac breui: quandoquidem Dux noster me, & reditus exoptata facultate, & muneribus tanto Principe dignis liberalissime donauit. Et quidem nihil mihi iucundius, nihil gratius contingere potest, quàm vobiscum esse (filij dilectissimi:) nec tempestate iactatus nauta portum, aut sitiens campus imbres cupit, aut anxia mater aduentantem filium in littore expectat, sicut ego in sponsæ meæ complexam venire cupio, horamq. discessus expecto. Quod, vt felix, faustumq. sit, vestræ me preces sperare faciunt. Valete. Augustæ Taurinorum, Kal. Septembris, Ann. Salutis. MDCXVI.

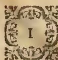
Superioribus inferiores eiusdem Archiepiscopi Germonij Epistolas non ab re hic duximus attexendas, cùm ad pastoralem quoque vigilantiam pertineant.

BEATISS. PAVLO V. Catholicæ Ecclesiæ Vniuersali Episcopo.

CVM isthinc discessurus essem, Pater Sanctissime, vt Tarantasiensis Ecclesiæ, cui me benignitas tua præfecerat, curã susciperem, placuit Beatitudini tuæ mihi demandare, vt quantò citius fieri posset, Romam redirem. Veni ad sponsam meam, nec imperata feci, non, quòd debitam tibi obedientiam à me vnquam differri posse existimauerim, (id enim planè piaculum fuisset) sed, quia rem Deo, tibiq. magis gratam, ac subditis meis vtilem me facturum arbitratus sum, si antequam discederem, mihi creditæ prouinciæ res componerem ita, vt ex absentia mea nullum esset passura incommodũ; præsertim, cùm ab eius capite Musterio, vbi Archiepiscopi residere solent, distet Roma plurium dierum itinere, eoque non facili, nec omnibus periculis vacuo. Quocirca, dominici gregis saluti inuigilans diœcesim meam lustrare decreui, quæ, eũm, ob amplitudinem, locaq. nõnulla accessu perdifficilia, vnius anni opera visitari nequear, nec inter viuentes reperiatur, qui eam ab Archiepiscopis prædecessoribus meis visitatam fuisse, recordetur; in id eò enixius incubui, quò magis non paruam iurisdictionis meæ partem pastorali auxilio indigere videbam, præsertim Confirmationis Sacramento. Itaque, difficultatibus omnibus superatis, inaccessa loca ex sententia visitaui; & præter ingentem vtriusque sexus hominum multitudinem, quæ antea, quasi desertus, atque incultus ager, derelicta videbatur, senes plusquam centenarios non confirmatos, summa cum eorum, meaq. lætitia, sacro chrismate confirmaui. Deinde Synodum Musterij celebrare statui, plures inibi abusus irrepsisse aduertens, deprauatis, scilicet, moribus corrupta, non solùm secularium, sed & regularium clericorum Ecclesiastica disciplina, nulla sacrorum Canonum, vel Põtificalium constitutionum subsistente obseruãntia, nullisq. sacræ Tridentinæ Synodi decretis à diœcesanis receptis, quasi non in sacrorum procerum cœtu: sed (quoniam vltra mõtes edita fuissent) extra mundum quodãmodo esse viderentur. Cui morbo, quantùm per vires liceret, mederi cupiens, nullum tanto vulneri remedium magis opportunum visum est, nec magis salutare, quam ea, quæ in singulis parochijs obseruanda mandaueram, vniuersalibus constitutionibus confirmare; quibus, & clerus, & populi edisceerent, quomodo erga Deum, Beatissimam Virginem, omnesq. cælites se habere, quam reuerẽtiam Summo Pontifici Christi Vicario præstare, qua humilitate sacros canones tractare, quàmque eiusdem Synodi acta, præceptaque salutaria venerari, & colere deberent. Quæ sapè iusti voluminis mensuram impleuerunt: in quo, non solùm ad ritus, cæremonias, morumq. reformationem spectantia, sed iudicialia etiam, atque forensia, quantum operis ratio postulat, dilucide differuntur, & quidem opportune. Rudes enim ferè omnes, curiæq. Romanæ praxis ignaros illius cæli homines inueni, qui non sine magno Reipublicæ detrimento, nec Pontificales Constitutiones, quamuis in toto orbe Christiano notissimas, sciant: vnde earum nonnullas ad casuum, contractuumq. frequentiam magis facientes in eodem libro inserere necessariũ duxi; vtq. studia mea, quam mihi proposueram mercedem, facilius consequerentur, materias omnes personis, ac temporibus congruentes, suisque locis, pro titulorum qualitate, dispositas,

sitas, in Synodo solemniter promulgaui, cunctisque ordinibus probatas, Romæ typis mandari iussi, Romam ipsam cogitans, quo augustissimi aspectus tui maiestate recreatus, beatorum Apostolorum Sanctuaria coràm visitarem, simulque admiranda, atque æternitate dignissima opera tua conspicerem. Verùm (Pater Sanctissime) cùm me in viam dare constituissem, te ipso concedente, difficillimo equidem tempore, ab Allobrogum Duce ad Hispaniarum Regem missus sum: vnde, & desiderio meo Romam redeundi satisfacere non potui, & post ærumnosæ nauigationis pericula, plurimasque impensas in eo negotio factas, non minus animi, quàm corporis exagitatione fractus, laborum meorum nullum, nisi obedientiæ fructum cepi; quem quidem in magno lucro positum, dum cum ecclesia mea communicare præsens parabam; absentiæ meæ damna, si qua emersissent, sarciendo; publicæ causæ status, quæ huius pijssimi Principis animum adhuc suspensum tenet, me hinc discedere non sinit. Quocirca, cùm muneris mei partes coràm implere non possim, Agaphinum Solarium, vnum ex Muretæ Comitibus, doctrina, & pietatem insignem virum, ad pedes tuos allegare decreui, vt, tibi villicationis meæ quodammodo ratione reddita, limina Apostolorum visitet; quæque agerem ipse, si adessem; isthic nomine meo ab ipso peragantur. Quod Sanctitati tuæ probatum iri confido: cuius salutem Interea, omnium bonorum largitori Deo enixissime commendare non desisto. Vale, & diu viue Beatissime Pontifex, orbis terrarum decus, fideique orthodoxæ firmum columen, ac propugnaculum. Augustæ Taurinorum, Kal. Octobris Anno Salutis M. DC. XV.

ILLVSTRISSIMIS & Reuerendiss. S. R. E. Cardinalibus Decretorũ Sacri Tridentini Concilij interpretationi præfectis.

INNVMERAS summæ benignitati vestræ, & ago, & habeo gratias, (Illustrissimi ac Reuerendissimi proceres) quòd, cùm locorum distantia, meæque amplissimæ diœcesis difficillima visitatione, ac reformatione impeditus, quæ de Sanctorum Apostolorum visitandis liminibus mihi proposueram, opportune implere nequirem, eius obligationis soluendæ tempus petenti mihi prorogari iusseritis: vnde, quod præsens debueram, etiam absens vestro beneficio præstitisse, eò magis gratum habeo, quò, pastoralibus negotijs confectis (quorum curam salua conscientia, meique officij dignitate intermittere non poteram) muneris mei partes coram obire constitueram. Quod quidem, diœcesi lustrata, Synodo, plusquam semel, coacta, rebusque ad regimen animarum pertinentibus, pro locorum statu compositis; iam fecissem. Sed quoniam oleum, atque operam me perditurum prouidebam, nisi, quæcumque in singulis parochijs obseruari præceperam, eadem, & firmioribus decretis stabilirem, cùm, extinctis bonorum morum seminibus, succrescente vitiorum maligna segete, ac corruente ecclesiastica disciplina, de pontificijs constitutionibus, sacrisque Tridentini Concilij statutis, vel non promulgatis, vel neglectis, nulla fere ratio haberetur. Quare, vt violatæ leges ad pristinam obseruantiam reuocarentur, etiam temporalis gladij auctoritate, cuius vsum cum spiritali æque habet ecclesia mea, excerptis ex vtroque iure, necnon ex Apostolicis sanctionibus, Patribus, Concilijs, Tridentino præsertim, quæ reipublicæ conducere visa sunt, constitutionum volumen conficere decreui, quo, & abusus tollerentur, & bene regendi normam animarum curæ præpositi ante oculos semper habentes, populorum mores sensim, facilimsque reformarent. Quod, cùm diuino afflante spiritu, cunctisq. acclamantibus ordinibus, ex sententia successisset, essemque ad istam gentium lucem, ad istam imperij Christiani arcem, breui aduolaturus, iussit me, summi Pontificis auctoritate, Allobrogum Dux Serenissimus, ad Regem Hispaniarum proficisci, suoque nomine in aula Catholica legati munus sustinere. Cui oneri subeundo, quamuis mihi impari, humeris prompte expositis, vt religiosissimo patrono, de nostraque familia optime merito Principi, morem gererem, montes asperrimos transire, mariaque, etiam iniquo tempore, sulcare non exhorrui. Tandemque Hispaniensi legatione absoluta, ac paulò post in Italiam reuersus, cùm plura, ne illicò Romam venirem, me impedire viderentur, certe mei gregis amor, à quo vicissim amari non dubito, eò me solicitudinis perduxit, vt, quoniam absente me ecclesiam meam nonnulla incommoda perpessam fuisse, animo

mo concipiebam, hinc discedere tutum non iudicauerim, priusquam accepta damna non per Vicarium, sed ipsemet, pro virili parte, sarcirem, ne, quæ longo tempore plurima industria, & summo studio, ad Dei gloriam, ouiumque mihi creditarum vtilitatem paraueram, breui interirent; multarumque vigiliarum proficuam sementem, quæ copiosæ messis spem haud paruam præberet, zizania ab inimico homine superseminata misere suffocarent. Itaque Romam mitto Agaphinum Solarium, ex Comitibus Moretæ, nobilitatis splendore, litterarum eruditione, rerumque gestarum experientia in his regionibus præclarissimum virum: qui meo nomine, quam vobis debeo reuerentiam humiliter exhibeat, de statu ecclesiæ meæ, quodcumque opportunum fuerit, diligenter referat, quæque in sanctorum liminum visitatione fieri consueuerunt, adamussim persoluat. Quem (præstantissimi Præsules) vt auditum, vestræq. liberalitatis officijs spectabilem remittatis, vos etiam atque etiam rogo. Interea consilia vestra Deus Optimus Max. sua virtute corroboret, nominaque vestra in iustorum albo describi non dedignetur. Augustæ Taurinorum calen. Octob. Ann. Salut. M. DC. XV.

F I N I S.

REGESTVM.

a A B C D E F G H I K L M N O P Q R S T V X Y Z.

Aa Bb Cc Dd Ee Ff Gg Hh Ii Kk Ll Mm Nn Oo Pp Qq Rr Sf Tt.

Omnes sunt Terniones, præter Nn, Quaternionem, & Tt, Duernionem.

R O M. AE,
Sumptibus Hæredis Bartholomæi Zannetti.
M D C X X I I I.

SVPERIORVM PERMISSV.